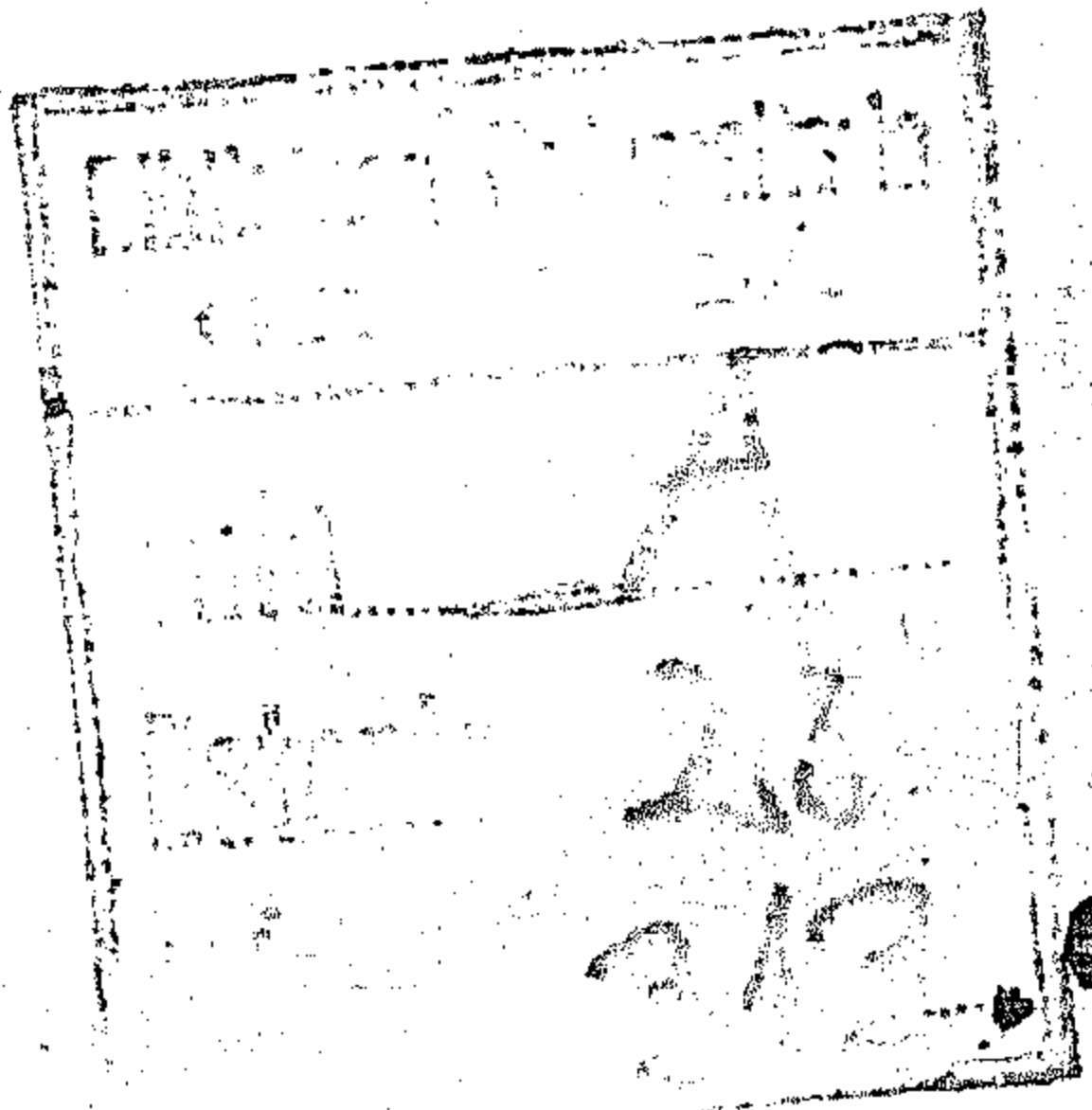
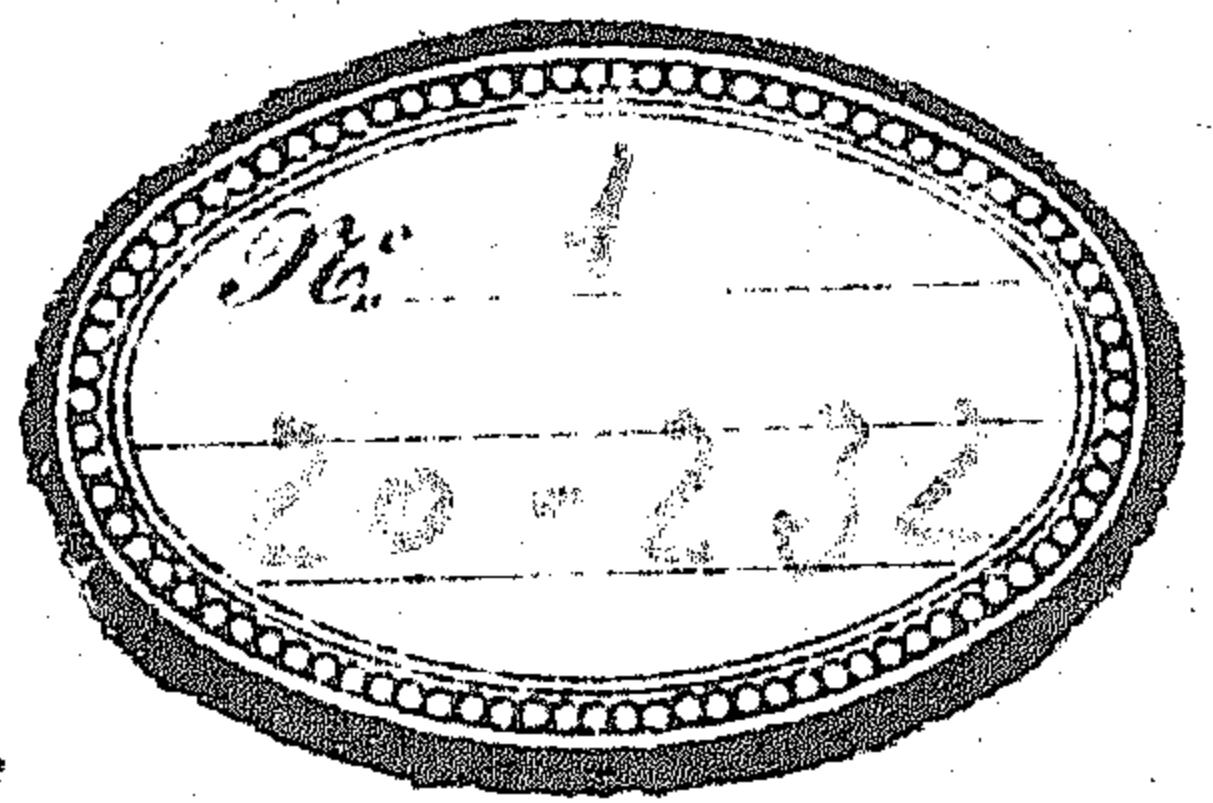
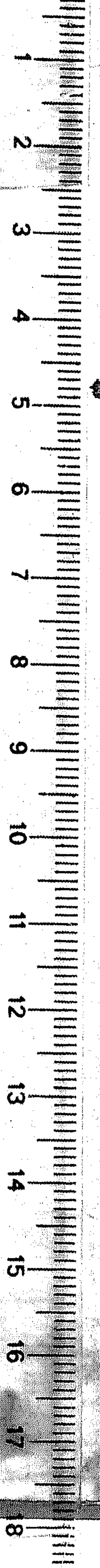

71-1

Collegio de la comp. de Jesus de Goa B^o
D. N.

CORNELII
IANSENII EPI-
SCOPI GANDA-
VENSIS

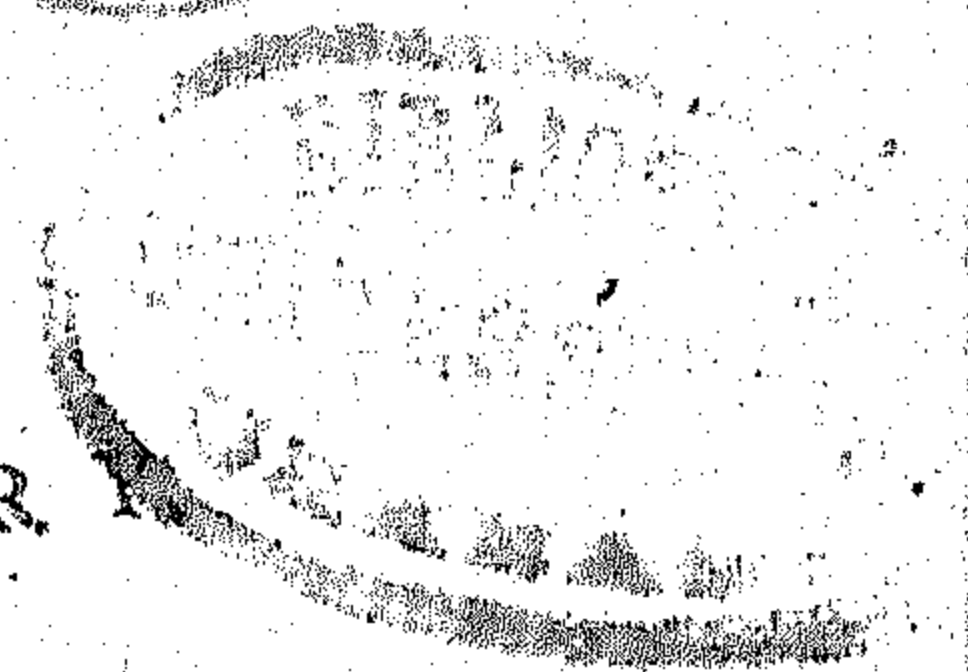
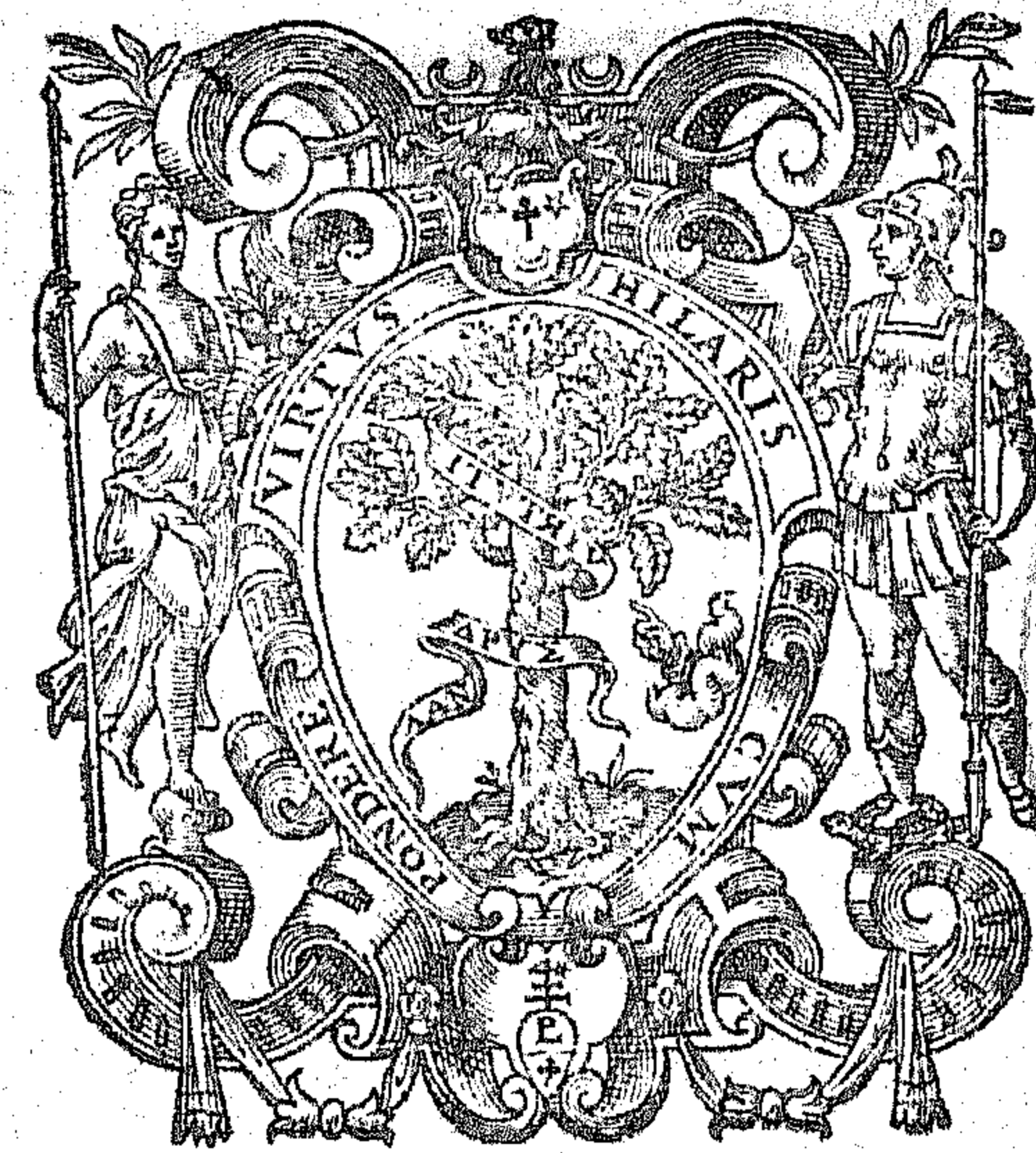
R. 1525

COMMENTARIORVM

in suam Concordiam, ac totam Historiam
Euangelicam Epitome.

*Opera, & industria F. MATTHÆI A CASTRO
Insulensis, in Cœnobio Falempinensi Canonici.*

Ad ditibus indicibus quicquid toto opere tra-
ctatur exactissimè demonstrantibus.

LVGDVNI,

SVMP TIBVS PETRI LANDR

M. D. X C I F.

Cum Privilegio Regio

ILLVSTRISSIMO ET RE-
VERENDIS. IN CHRISTO PATRI,

ac Domino D. Ludouico de Barlaymont, Archiepiscopo, &
Duci Cameracensi, Comiti Cameracensi, Sacri Ro-
mani Imperij Principi, Administratori Episcopa-
tus Tornacensis, &c. Domino suo
colendissimo.

ETSI heretici nostri, temporis Illustrissime, &
Reuerendissime in Christo Pater, ac Domine,
inter cetera mendacia, quæ quotidie consingunt,
& euomunt, illud etiam non minus falsò, quam
impudenter affirmant, nempe scripturas sacras ipsas per se
certissimas, facillimas, & apertissimas esse sui interpretes:
tamen & ex ipsis scripturis, & ex omnium veterum Patrum
consensu earum difficultas, & obscuritas maxima facile de-
monstrari potest. Quid enim aliud sibi volunt loca illa Da- P sal. 113
uidis, Da mihi intellectum & scrutabor legem tuam: Reuela
oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua: Faciem tuam
illumina super seruum tuum, & doce me iustificationes tuas,
& alia huiusmodi propè infinita: nisi quod D. Hieronymo te-
ste, tantus Propheta tenebras ignorantia suæ in legis diuinæ In Epist.
intelligentia profiretur? Iam verò Patres nihil frequentius ad Pauli
inculcant, quàm ad scripturas sacras intelligendas summo la- num de
bore, ac studio, & maximo otio opus esse. Mare est (inquit D. iustit. Monach.
Ambrosius scriptura diuina, habens in se sensus profundos, Epist. 44.
altitudinem Prophetorum enigmatum. D. Hieronymus in ad Cōstā.
Epistola ad Paulinum, de studio scripturæ, ex instituto docet,
non posse scripturas disci sine magistro, & percurrrens bre- Lib. 12.
uiter nomina singulorum librorum, ostendit in omnibus ma- Confess.
gnas & multas inesse difficultates. Quid vero noster Augusti- cap. 14.
nus? Mira est (exclamat) profunditas eloquiorum tuorum, quo-
rum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed mira pro-
funditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in
eam, &c. Ex quibus verbis, & auctoritatibus illud efficitur,
Scripturas sacras, contra quam heretici volunt esse difficiles

Ephes. 4. & obscuras. Quod quidem certè & alia ratione confirmari potest. Videmus enim iam inde ab initio nascentis Ecclesiæ sanctissimos, & præstantissimos viros in earundem scripturarum interpretatione, omne suum studium, operam, ac diligentiam contulisse. Hinc est etiam quod Christus dedit quosdam, quidem Apostolos, alios verò Euangelistas, alios autem Pastores, & Doctores ad consummationem Sanctorum, in opus ministerij, in adificationem corporis Christi. Inter quos certe non postremum locum obtinet D. Cornelius Iansenius primus Gandensium Episcopus, qui inter v. doctrinæ, & eruditionis sue monumenta, in Concordiam suam, & vniuersam Historiam Euangelicam Commentarios conscripsit omnibus numeris absolutissimos. A quorum tamen vtilissima lectione cum alij prolixitate, alij inopia retarderentur: D. Ioannes Venduillius Episcopus Tornacensis (cuius memoria in benedictione est) obnixè non semel petijt, vt aliquam huius laudatissimi operis Epitomen concinnarem. Intelligebat enim vir ille sanctissimus, ac sapientissimus & ad alios quosuis Theologiæ studiosos, & ad Pastores omnes (quod ille in primis spectabat) ab eiusmodi Epitome fructus vberimos manare posse. Itaque cum pro industria, & ingenij mei tenuitate hoc confessissem, iamque operi nostro patronus aliquis quærendus esset, sub cuius nomine & in lacem prodire, & quàm plurimis prodesse posset: nullus alius occurrit, cui iustus deberi à grauissimis & dignitatis tue amantissimis viris diceretur, quàm Illustriss. & Reuerendiss. D. T. Nam præterquam quod annis superioribus, in Prouinciali Synodo Cameracensi, Montibus Hannonia habita, & insignem tuam in Deum pietatem, & propensum de Ecclesia Dei benemerendi studium, & in rebus agendis prudentiam singularem cunctis patefecisti: fama præterea, & auditione non leui accepimus illa in te vnum mirabili conexione concurrere, quæ in perfecto Antistite requiruntur. Aiunt enim qui te proprius nouerunt Pontificem te esse, & auctoritate graue, & amplitudine summum, ab omni tamen fastu longissimè remotum: conspicienda quadam Maiestate Principem, sed omnibus

nibus appellandis, comè, & humanam: denique animi integritate rectam, ac simplicem, at amen, pro cuiusque rei, & personæ natura expromptum, atque mirabilem: postremò omnino ralem, qualis in D. Paulus, & D. Ioannes Chrysostomus, qui cum laude & fructu præesse debeat, nobis describunt hæc natura & ingenij dotes, hæc tam varia, & illustria virtutum ornamenta, quæ ad natalium tuorum splendorem, ac decus auitum magnas accessiones faciunt: Regiam proculdubio Magestatem impulerunt, vt te nuper post defuncti D. Venduilli mortem, ad Episcopatus Tornacensis administrationem sua non natione admoendum esse iudicaret. Consultissimum proinde mihi visum est hanc Commentariorum D. Cornelij Iansenij in vniuersam Historiam Euangelicam Epitomen tuo nomini inscribere, ac dedicare. vt & nouæ huius dignitatis accessionem hoc oblato munusculo tibi gratularer, & omnium nostrum nomine (qui clientela tua, & sacratoris gregis tui nonnulla pars sumus) multos annos, omniaque tum huic diocesi, tum vniuersa Dei Ecclesiæ felicia, ac fausta precarer. Itaque Illustrissimam D. T. suppliciter rogo, vt hanc nostram Epitomen sub amplius dominationis, & auctoritatis sue umbra in hominum manibus versari equo animo patiatur; & hanc summe deuotionis, & obseruantie meæ erga Reuerendiss. D. T. significationem benigne accipere, meque solita sua bonitate, & clementia complecti dignetur. D. noster Iesus Christus omnia Illustrissima, ac Reuerendiss. D. T. consilia, & actiones fortunet, atque ipsam nobis, totique Reipublicæ, & afflicta Ecclesiæ suæ quamdiutissime incolumen conseruet.

Illustrissimæ, & Reuerendissimæ T.
addictissimus, & humillimus cliens.

F. Mattheus à Castro in cœnobio Falempinensi ordinis D. Aug. Canonicus regularis.

AD LECTOREM PRÆFATIO.

In præfatione ad Lectorem.

Habes in hac epitome, candide lector, breuem quidem, sed integrum, solidam, germanum & omnibus numeris absolutissimum D. Cornelij Iansenij in suam Concordiam Evangelicam commentarium. In qua illud in primis studiose, & diligenter curauimus, vt amputatis omnibus, quæ vel ad ipsius Concordiæ rationem, vel ad varias diuersorum authorum interpretationes, & sententias, vel denique ad dogmata, & quæstiones multas his temporibus calamitosissimis controuersas pertinent haberes vbiq; literalem, & proprium, hoc est illum scripturæ sensum, quem author Spiritus sanctus principaliter, & maxime propositum habuit. Et si enim negari non potest, quod Dom. Iansenius ait, nihil, neque pulchrius, neque iucundius veri posse, quam selectissimorum, probatissimorumque authorum sententias in vniuersum Christi Euangelium velut in quodam Concilio audire omnes propositas: tamen quoniam plerisque grauissimarum occupationum mole impeditis non vacat, quibusdam breuitatis amantissimis non libet, multis etiam propter inopiam rei familiaris non licet tam magna volumina vel emere, vel eoluere: ommissa illa scholastica, ac methodica tum docendi, tum scribendi ratione, quod in illa præcipuum, maximeque necessarium fuit diligenter, & accurrate vbiq; persecuti sumus. Non enim tantum, quod iam diximus, ad singulos Euangelij locos germanum, ac genuinum sensum proprijs Iansenij verbis adscripsimus: sed eorundem etiam locorum pulcherrimam inter se connexionem, & consecutionem ex eodem ostendimus, præcipueque in sermonibus Christi ad Iudæos, vel alios, quibuscum prolaxius interdum agit. Huius rei exempla videre est in Cap. 39. & 40. & in nouissimo Christi ad Apostolos suos sermone. Quoniam autem varij sunt interdum vniuersus eiusdemque loci sensus literales etiam à Spiritu sancto intenti: proposito illo, quem Iansenius omnibus summo studio perpensis, maxime proprium iudicabat, reliquos prætermisimus: vel certè vtrumque simul complexi, eiusdem loci commentarium pleniorum, ac solidiorum tibi exhibuimus. Mysticos, ac morales sensus parcè admodum, & rarè attigimus: non quod illos in Iansenio quidem coactos, vel procul petitos, aut etiam ad morum, vitæque totius informationem minimè necessarios existimemus: sed partim quod instituta breuitati non conuenirent, partim quod cum à literali & primario sensu dependeant, hoc probe constituto, non adeo difficile fuerit pijs, & humilibus, addam etiam mediocriter eruditis, & assiduis lectoribus, tum ex Dei dono, tum ex suo quemque ingenio eiusmodi sensus spirituales seu mysticos & obseruationes morales non minus vtilis & iucundas, quam necessarias colligere. Non deerunt tamen (sat scio) qui grauissimè querantur meliorem Iansenij partem, nempe doctrinam moralem à nobis sibi ereptam esse. Sed scire debent profecto, qui ita sentiant

nos

A D L E C T O R E M .

nos in hac epitome concinnanda non tam copiosam segetem, & materiam concionum (eiusmodi enim librorum magnum prouentum hac ætas attulit) quam propriam, & solidam totius Euangelicæ doctrinæ explanationem (quod hoc tempore præcipue desideratur) suppeditare voluisse. Et si enim hæreticis nostri temporis sacras scripturas adeo peruias, ac faciles esse contendunt, vt ab omnibus nullo negotio intelligi possint: tamen illud pro certo habendum est quod D. Aug. in ijs si quis alius, mirificè exercitatus sanctissimè confirmat, tantam videlicet esse earum profunditatem, vt in eis quotidie proficeremus, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio addiscere conaremur. Non quod ad ea quæ necessaria sunt saluti (ait) tanta in eis perueniatur difficultate: sed cum quisque ibi fidem tenuerit, siue qua pie, recteque non vinitur, tam multa, tamque multiplicibus vmbraulis opaca intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verumetiam in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ, vt annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem sacra scriptura testatur: Cum consummauerit homo, tunc incipiet. Proinde Christus compellens Iudæos, qui de Scripturarum intelligentiâ sibi vehementer placebant: Scrutamini Scripturas ait, hoc scrutandi verbo significans (vt ad illum locum annotauit noster Iansenius) non simplici lectione, sed assidua, sed diligenti, & accurata singulorum verborum perscrutatione, & peruestigatione ad eorum intelligentiam opus esse. Neque id tantum, sed præterea singularem humilitatem, animique puritatem & pietatem non vulgarem requiri, ex eiusdem ipsis literis carissimum est. Quæ omnia verissima esse vel noster Iansenius in his suis Commentarijs locupletis simus testis est, qui cum omnibus illis præsidij, atque ornamentis infructuosissimis & multo præterea otio, magnaque optimorum librorum supellectile abundans (quod ipse de se testatur) ad eos conscribendos accessisset: est tamen licet raro, vbi Academicum agit, suamque retinet assentionem, imo vero hæret, cunctatur, suumque iudicium & sententiam suspendens varias diuersorum authorum sententias alijs examinandas, & diiudicandas reliquit: interdum etiam vniuersus, eiusdemque loci multiplices interpretationes proponit, nec inquam potissimum partem se det satis ostendit. Ex quo consequitur non esse tam faciles Scripturas sacras, quam quidam videri volunt. Sed vt ad propositum reuertamur: in Parabolis paulo plus operæ & laboris nobis ponendum fuit, quæ vt non sunt omnes eiusdem generis, ita non eandem semper viam ingressi sumus. In ijs enim, quæ nuda sunt parabole, & comparationes, aliquando quidem ipsius exempli, sub quo parabola proposita est, sensum literalem vel *παρρησιακός*, vel *διδωντικός*: à Iansenio explicatum, quam fieri potuit, breuissime ascripsimus: aliquando vero omisso sensu literali, vbi videbatur vel nihil vel parum esse difficultatis, parabolam ipsam ad intentum à Domino

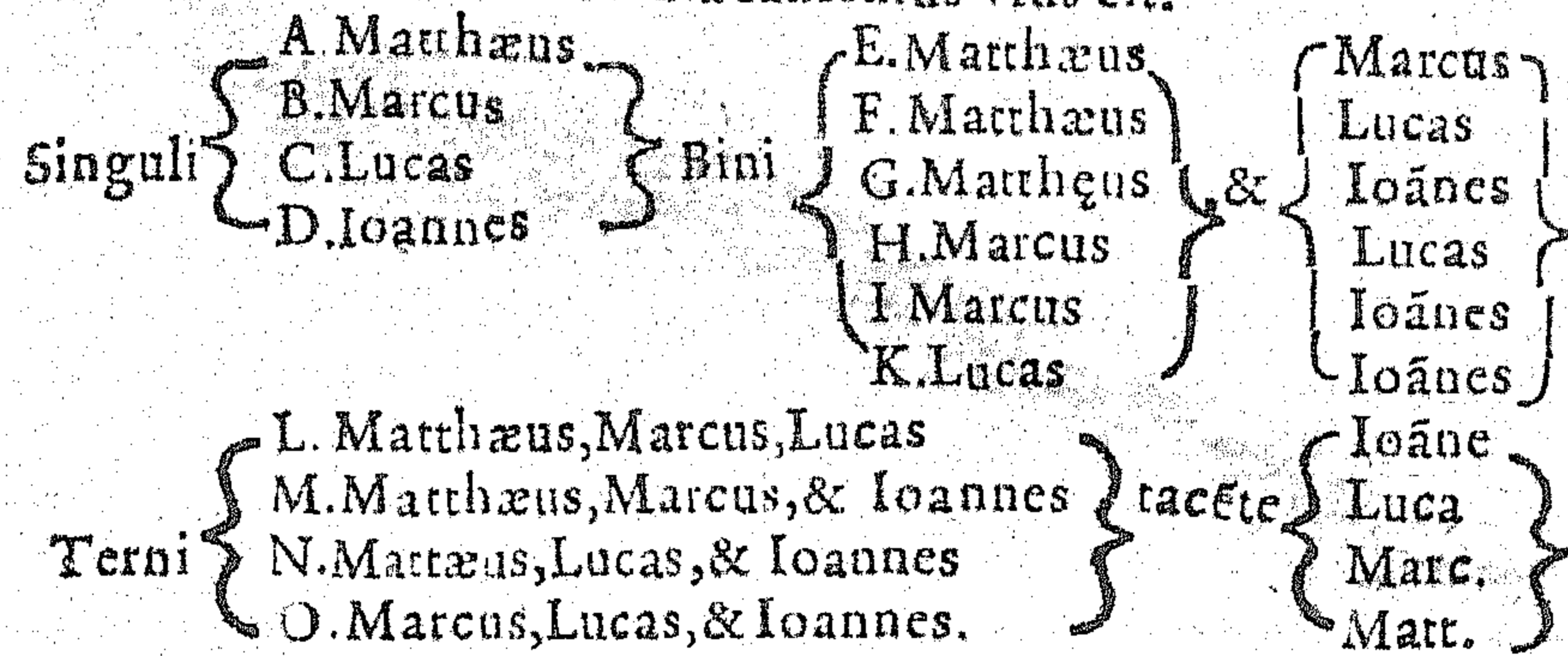
Epist. 3. ad Volusianum.

Eccl. 18. Ioan. 5.

Cap. 10. scopum mox reuocauimus, atque applicauimus. Alia vero, quae non tam
 14. 16. 18 à sunt nuda parabola seu comparationes, quae anigmata, & obscura al-
 19. legoria (cuiusmodi pleraeque habet Lucas) aliter, & nunc quidem bre-
 uius, nunc latius tractanda fuerunt. Deinde quae erant huiusmodi, ut vel
 à Typographo non imprimi, vel abs te praeteriri posse sine vno tuo detri-
 mento indicauimus, his notis [ ] inclusimus: adeo nos ubique & uti-
 litatis, & otij tui maximam rationem habuimus. Praeterea textum inte-
 grum omnium capitum totius historiae Evangelicae, cum omnibus literis,
 & notis, quae in Concordia Iansenij extant, tam intra ipsum textum quàm
 ad eius marginem, singulis quibusque commentarij huius capitibus praepo-
 posuimus. Qui labor etsi & volumini ipsi non nihil magnitudinis, &
 Typographo plurimum certè tediij, ac difficultatis attulisse videatur: quo-
 niam tamen omnino necessarius tibi futurus erat, omitti non debuit: ut
 nec Canon ille ad intelligendas literas & notas, quibus in texenda con-
 cordia sua Iansenius usus est, nec illi tres indices ab eodem excogitati,

Cant. 5. summèque utiles & necessarij: Comedite igitur amici, & inebriamini
 charissimi: utrumque enim vsum, & cibi, & potus praestabit hic panis
 Ianse ad Scripturae sacrae: quia in spiritualibus haec non sunt distincta. Utimur, ac
 c. 6. Ioan fruimur hac commoda, & breui, & absoluta Iansenij interpretatione in
 vniuersam historiam, & doctrinam Evangelicam, pijsque manibus D. Ioã-
 nis Vedullij Episcopi Tornacensis, qui nobis huius Epitomen conficienda
 primus author, & perpetuus impulsor fuit, bene precemini. Valet.

Canon ad intelligendas literas, & nota quibus in texen-
 da Concordia Iansenius usus est.

Quaterni [P] Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes.

Iã verò cū plures Euāgelistæ eadē sententiã diuersis verbis pro-
 ferūt, quæ in cōtextū relata narrationis cōsequentiã impediissent:
 verbis aptioribus in contextu collocatis, alia in margine sunt po-
 sita al quo horū signorū † ▷ || vtobiq; apposito, quo agnoscat
 quibus verbis in cōtextu positus respōdeāt dictiones marginales.
 Quod si in Græcis codicibus nō sit ea quæ in nostris dictionū va-
 rietas, hoc tibi cifra (o) significabit. Diētinnenle his signis [ ] con-
 clusæ ad. ecclæ sunt ab ipso Iãsenio ob narrationis coherentiã, ut
 cum alias interdū omisit ob eadē causam asterici * signo notauit.

In

In Commentariorum D. Cornelij Iansenij,
 dum viueret Episcopi Gandauensis
 Epitomen F. Matthei à Castro,
 Carmen Francisci Mos-
 chi Niugellatis I.
 C. ad Lecto-
 rem.

H Vc propera, cura cui pagina sacra, libellum
 Hunc eme delitijs factum, & pradiuite Gaza.
 Thesaurum grandi, vastoq; volumine clausum
 Antistes Ganda Cornelius obtulit orbi.
 Territus es pratio, quem res angusta premebat!
 Hoc te susce, leuat, docto, vigiliq; labore,
 Dum prolixa prius grata in compendia cogit,
 Matthæus mystes (quem septa monastica claudunt
 Rura Falempino) nactus cognomina Castri.
 Matthæus Grace, Latiaq; peritus: & acri
 Ingenio, mellita cui facundia vocis,
 Quodq; caput, pietatis amans, & cultor honesti.
 Canobij decus egregium, speculumq; Monachor.
 Nocturna librum lector, pariterq; diurna
 Volue manu, puramq; bibe his è fontibus undam.
 Displiceat limosa palus, putrésq; lacuna,
 Diuinis anima eloquijs imbuta nitescat.
 Accipe, Matthæus tibi quod pro nomine donat
 Non paleas, sed verba Dei, insuperabile castrum,
 Verba Dei, quibus aeterna mens pascitur aura.

IN HVIVS OPERIS COMMENDATIO-
NEM CARMEN.

In quo premissa quadam Euangelicę Historię breui
Periochę, & tanquam scopo: Finis etiam tum
Commentariorum D. Iansenij, tum Epi-
tomes F. Matthei à Castro breui-
ter explicantur.

Magna Dei soboles, per quam primordia mundi
lacta cui calum, totaque terra patet:
Ille patris similis, parque, & cum flamine sacro
Vnus ab aeterno, perpetuusque Deus:
Humani tandem generis miseratus acerbant
Cladem de sacra est virgine natus homo.
Induit exiguos artus, abiectaque membra
Et quicquid miserum vita caduca tegit.
De me, tamen culpam, nec enim diuina potestas
Omnia quę reparat labies ipsa potest.
Quin potius licet illa Dei natura perennis,
Sanctęque, cum fragili corpore iuncta foret:
Nil tulit indignum sese, sed salua remansit
Sub natura hominis vis quoque summa Dei.
Quid manifesta probem: Cęlestes vndique turmę
Nascenti Christo Numen inesse probant.
Quid noua de summo radians super athera calo
Stella? quid ad cunęs Regia thura docent:
Quid Simeon Iustus? quid verba Prophetidis Annę
Plenaque secretis Carmina dicta pęs?
Nonne Deum clamant humili sub veste latentem,
Humanis tandem condoluisse malis?
Quid memorem dotes pueri quem turba sophorum
Expauit? quid iam splendida facta viri?
Vt dederit Cæcis visum, Claudosque repente
Iusserit ingressu liberiore frui?
Vt quoque distinctos læpra mundauerit, vt que
Reduiderit mutilis integra membra viris?
Vt multos Sathana frendente Tyrannide pressos
Fecerit è sauo fortis, abire iugo?
Et quod obscuro reuocarit faucibus Orci
Defunctos, sola voce sepulchra mouens?
Non fuit vlla lues hominum, diffusa per artus,
Quam non sydereā pelleret arte Deus.
Quid referam iussis fuerit quam subdita tellus
libris? & calum, pontus, & aura simul?

Equoreas

Equoreas siccis calcavit gressibus vndas
Et rapuli ad nutum conticuere Noti.
Auricomam Phæbo moribundus lumen ademit,
Diffidit, & rupes, terruit atque solum.
Plura canam, victor superata morte reuixit,
Et subiit calum regna pæerna petens.
Non satis hæc monstrant Christum sub carne caducas
Vim quoque cęlestis continuisse Dei?
Vt tamen in Christo deitas immensa latebat,
Sic quoque fulgebat verus, & vnus homo.
Hoc sitis atque fames centamque pericula vitæ:
Denique quam subiit mors violenta probant.
Omnia quę vates bis bini Lumine sacro
Afflati scriptis explicuere suis.
Mattheus contemptor opum, Marcusque fidelis,
Nobilis, & Lucas arte Machaoniam.
Quartus Ioannes Christo dilectus, amantis
Virginis & flammę pectore virgo ferens.
Quatuor hi Christum concordis voce canentes,
Testanturque hominem, concelebrantq; Deum.
Dum tamen humane studet hic miracula forma.
Illa cupit summi pandere facta Dei:
Non eadem semper narrant, vel dicta, vel acta,
Tempus idem raro, vel loca certa tenent.
Hinc potuit causas aliquis captasse verendi,
Ne dubiam gererent mystica scripta fidem.
Quę fuit Infandi blasphemia Cæsaris, & quę
Porphirij quondam tela fuere senis.
Vnde suos Athæi veteresque, nouique tuentur.
Errores, aut quo crimina fonte petant:
Nonne quod in sacris libris diuersa putarent
Scripta, sibi veram subripisset fidem?
Falso equidem: sed quis male sanę mentis habenas
Flectere quo ratio vult bene sana queat?
Ast ne tantas lues per totum serperet orbem
Latius, & Christi perderet omne pecus:
Multi quos pietas, fidei quos alma mouebat
Mundities, medicas applicuere manus.
Nam quę bis geminis vates scripsere libellis,
Vna, sed varium mente sequente scopum:
Coniungere simul, certoque sub ordine cuncta
Complexi, dubijs restituere fidem.
Quos inter fuit ille pius Iansenius olim
Candauensis populi nauita, duxq; sacer.

Etic

Hic etenim quicquid his bina volumina vatam
Et qua Evangelij pagina sancta canit.
Condedit eximia forma, certisq; reinxit
Legibus, ut nulli noxa subesse queat.
Anctipites sensus, & non bene iuncta remotis
Verba, locis posuit cunctaq; facta suis.
Deniq; seu varjs si quis de fontibus unum
Fontem quadrato fecerit esse solo:
Sic bonus ille gregis Christi pecorumq; Magister
Unum quadruplici carmine fecit opus.
Addidit & lucem præclarâq; lamina rebus
Ne qua foret scriptis pars tenebrosa suis.
Lumina quæ summo studio, vigiliq; labore
Duxerat è tota nobilitate Patrum.
His quoque coniunxit longo quæ temporis usu
De tantis rebus dicere doctus erat.
Quantum iudicio, quantum molimine mentis
Assiduo quisquam pervigilare potest:
Difficiles nodos, & vincula cuncta resoluit
Sacra quibus poterant scripta patere dolis.
Magnum opus, & dignum quod secula longa per orbem
Latuagum celebrent, & sine fine canant.
Sed tamen his tantum quibus otia multa supersunt
Hic labor, hæc proles utilis esse potest.
Nam quibus est ratio paucis adhibenda diebus
Horamq; modum celsidra parca tenet:
Quos vigiles cura exercent, quos grandia rerum
Pondera sollicitis nexibus usque premunt.
His tua Iansenij doctissima scripta profecto
Non faciles fruges, aut satia læta ferent.
Quis non indoleat tam ramos arbore magna
Sperari fructus, parcâq; poma legi?
Viderat hoc noster sensu Mattheus acuto
Iudicij tantis indoluitq; malis.
Attamen artis erat non parva demere morbum
Quem nullus merito diceret esse malis.
Repperit hanc artem Mattheus, & ardua quæq;
Vi mentis superans hoc sibi fecit iter.
Omnia quæ fuerant Patrum de fonte petita,
Sustulit, inq; locum iussit abire procul.
Quicquid ad implexas veterum spectare querelas
Vidit, & ad voces, hæc quoque præterijt:
Illa sibi tantùm retinens quæ Præsulis arte
Perspicuis fuerant lucida facta notis.

Sic

Sic velut è magno decerpens optima prato
Sat breue, sed magnum pondere fecit opus.
Quo quicumque volet geminam cognoscere Christi
Naturam, & vera nosse salutis iter:
Utatur tutò, non vlla pericula noxa
Incurreret, nullo concideret ipse loco.
Aura leuis nauem sustollet, & aquora læta
Sulcabit, nulla rupe vetante viam.
Nam procul hinc absunt Syrtis, atq; Charibdis
Latrantes spuma, terrificumq; caput.
Ac velut in placido si quis decurrere ponto
Pergat quæ spirant gratæ Orientis opes:
Ille leues campos, & strata virentibus herbis
Æquora se molli scindere puppe putet:
Sic quibus hunc animo campum lustrare libebit
Labetur facili pulsa labore ratis.
Quodq; caput rerum, non tempora multa requirit
Hic labor, exiguas sed petit ille moras.
Nunc igitur partis sudoribus utere lector,
Atque sacris mentem proluc delitijs.
Carpe manu fruges, & frugibus addito flores
Quas tibi Mattheus dat bene cultus ager.
Dum tamen hos fructus, & diuite colligis agro
Delitijs, gratis mixtaq; mella favis:
Fac mox extollas quidquid Iansenius alto
Iudicio insignis protulit ipse tibi.
Et tamen extimjs istas quoque laudibus effer
Quas tibi Mattheus conciliavit opes.
Denique sollicitis præcibus cumulabit utrumque
Et pius ad superos feruida vota feres.
Illum ut iam fato sanctum caelestibus astris
Inferat, utque istum sospitet usque Deus.

Frater Carolus à Tilia
Tornacensis.

Falempini Canonicus Regularis.

E I V S D E M

EIVSDEM AD PASTORES.

Pastores, quicumque gregem quem Christus amavit
 Ducitis ad summi pascua sancta Dei:
 Huc agetum lati cuneos conuertite vestros,
 Exigui merces magna laboris erit.
 Hic herbae, salices, Citifus, & quicquid amarum,
 Dulce ve lanigerum pellicit omne pecus.
 Non desunt flores quos pendit Hymettia tellus,
 Nec fontis nitida luxuriantis aqua.
 Aspera (si nescis) sunt & patientia Christi,
 Et mors, & legum semita stricta nimis.
 Dulcia sunt praclarus amor, promissaq; certa
 Dictantis leges, magnaq; farta Dei.
 Quid limpha nitida? sunt Christi sanguis, & ille
 Spiritus in flamma purificante Deus.
 His teneris plantis, his herbis nulla periculi
 Noxa subest, scopulus nullus in anne latet.
 Hoc cauit, studioe pio Matthaeus abegit
 A castro, vt libris, sic pietate cluens.
 Pastor, & ipse, pius suctus ductare Phalanges.
 Arua per, & castos irrequietus agros:
 Has vobis vestroq; gregi pia prata coegit
 Exiguum in campum ne qua periret ouis:
 Ne qua periret ouis, longe dum pabula quarens
 Incidit in dumos, t'asibicasq; vepres.
 Dicite pro meritis Pastores, det tibi Princeps,
 Pastorum post hac Pastor adire polum.

IN

IN ILLVSTRISSIMVM, ET

Reuerendissimum Dominum D. Ludouicum de
 Barlaymont Archiepiscopum, & ducem Ca-
 meracensem, comitem Cameracesij, Sa-
 cri Imperij Principem, Administra-
 torem Episcopatus Torna-
 censis Anagramma:

Ludouicus de Barlaymont.

A N A G R A M M A.

Ad lumen oculos tibi dura.

Aerias inter volucres, turbasq; volantum
 Magnus vt est Aquilis nobilitatis honos:
 Sic veteres inter Belgas mihi crede relucet
 Barlaymontiadum nobilis illa domus.
 Vtq; prbat pullos aquila Phœbeia lampas,
 Congenereq; animos feruida flamma notat.
 Sic belli pacisq; decus, tum fulgor honorum,
 Barlaymontæum comprobat omne genus.
 Non vos tergemini fratres quos splendida Martis
 Munera iam seclis asseruere canam:
 Sed te maiorum decus ô Ludouice tuorum
 Illustre ad cœlos carmina nostra ferent.
 Tu siquidem sacro iam dudum culmine clarus
 Nulla renitenti lumina fronte times.
 Non Cameracensis te sol perterruit vnquam,
 Nulla hæc erutilo sydere flamma micans.
 Et nunc exoriens Tornaci gloria, luxq;
 Pontificis, num te territat attonitum?
 Nequaquam nec mille locis se clarus Apollo
 Immittat radios, vis tua, mensq; cadet.
 O, res naturam superans diuinaq; virtus
 Cui nihil insoliti luminis esse potest.
 Quisquis es ad summos quem nobilis ardor honores
 Ducit, & ad calum mens generosa rapit.
 Si sapias AD LVMEN teretes OCVLOS TIBI DVRA
 Ne iubar immensum te procul abiiciat.
 Hoc te non frustra secreto nomine Præsul
 Barlaymontiadum gloria magna docet.

Frater Carolus à Tilia Torna-
 censis Falempini.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΙΑΝΣΕΝΙΟΥ ΕΠΙΤΟ-
 μὴν ἀπὸ τοῦ μεταβαῖν ἀ κριστῶ
 ἐξηραβμένην.

Βόσκεις μὴλὰ λόγῳ μεταβαῖν μελίρρυτε κήρυξ,
 Ωδὲ βότον παρέχεις, βούβοτε, μηλοβοταίς.
 Ἡ' ἔπειτα ἀσπιδέων καὶ ἐρηίστων νυκτὸς ἀκρυγῶ
 Εἰ δ' ἔπειτα μονάχοις, βασιλεύουσι κλειοῖς.
 Ὁ' ὕτως εὐεβίῃ, καὶ φυγῇ σου πολυύδρις
 Ἀμφάινουσι καλῶς δῶμα Φαλεμπίνιον.
 Εἰς αὐτὸν.
 Ἀλλος εἶ εὐγύβινος, ἐπεὶ εἶος ἀμφοτέρωσιν
 Ω' ὑτὸς, ἐπισήμη οὐκ ἀνομιὰ ἐνι.
 Θωμῶν ὕδα ἀγγλῆς.

IN EPITOMEN IANSENI A
 Fratre Matthæo à Castro elaboratam.

Bino pascis oves verbo Matthæe diserte,
 Regibus hic ouium pabula grata paras.
 Luce vacans sacris, obscura nocte camenis,
 Pastores decorans es monachis socius.
 Sic pietate tua, sic mentis acumine raro
 Illustras pulchrè claustra Falempinij.
 In eundem.
 Alter es Eugubinus, eodem tramite vitæ
 Itis, & aquales vos pia musa facit.

Thomæ Hylli Angli.

Quæ in singulis partibus huiusce Epit. Concordiæ habentur.

Prima, præter pueritiam Christi, continet acta eius à Baptismo, vsque ad
 secundum Pascha, Acta scilicet unius anni & aliquot mensium.
 Secunda, Acta Christi à secundo Paschate, vsque ad tertium, hoc est, Acta
 secundi anni prædicationis eius.
 Tertia autem complectitur, Acta tertij anni prædicationis Christi, vsque
 ad resurrectionem Lazari.
 Quarta verò & ultima pars continet à resurrectione Lazari, ea que ad
 passionem, Resurrectionem & Ascensionem Christi pertinent.

PROOEMIUM
 EX LVCA.

QUONIAM quidem multi conati sunt ordinare narra-
 tionem, quæ in nobis completa sunt, rerum, sicut tradi-
 derunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fue-
 runt sermonis: visum est & mihi assécuto omnia, à
 principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theo-
 phile, ut cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es veritatem.

Quoniam quidem multi conati sunt. Conari aliquid vel tentare, &
 aggredi dicuntur, & qui præsumptuosè aliquid moliantur, id ten-
 tantes quod præstare non valent, & qui honestè & bene aliquid
 pertractant, Evangelista autem hoc verbum in malam accepisse
 partem, voluisseque notare eos, qui in scribendo Evangelio non
 præstiterunt quod promiserunt, ex eo apparet quod dicit, multi co-
 nati sunt, Deinde quòd hanc dicat causam scribendi à se Euange-
 lij, quod ante ipsum multi id tentassent.

Ordinare, hoc est, in ordinem disponere. Græcè ἀνατάξαι. id est
 contexere. Quæ in nobis completa sunt: Græcè est, πεπληροφορημένων
 πραγμάτων, id est, rerum certissimæ fidei. Vnde completa exponi
 debet, pro eo quòd est, plenè & perfectè creditæ, vel cognitæ sunt
 à nobis.

Sicut tradiderunt. Videtur hæc pars non referenda ad illud co-
 nati sunt ordinare, sed potius ad id, quod mox præcedit, quæ in
 nobis completa sunt, ut hac parte ostendat unde fuerit in ipso re-
 rum à Christo gestarum tam certa fide, ex traditione Apostolo-
 rum scilicet, & fide dignorum testium. Porro quòd dicit, Qui ab
 initio ipsi viderunt, videtur intelligendum de initio prædicationis,
 & miraculorum Christi, nisi intelligamus eam hic notare non
 tantum Apostolos, sed etiam Christi matrem Mariam.

Ministri fuerunt sermonis. Apud Græcos genitivus λόγος, id est,
 sermonis, vel verbi referendus videtur non solum ad nomen mi-
 nistri, sed etiam ad nomen, pro quo nos legimus verbum viderunt.
 Græca enim sic habent ad verbum: qui ab initio ipsimet inspecto-
 res, & ministri fuerunt sermonis, ut sermo vel verbum accipiatur
 hic Hebræica phrasi, secundum Erasmus, pro re à Christo, quæ
 circa Christum gesta. Huius enim verbi Apostoli fuerunt, & ins-
 pectores. Et ministri, quia cooperatores in multis à Christo fa-
 ctis.

A

† *δημιουργος*, id est, verbum opifex. Proinde etiam ob id Dei filius verbum dicitur quod per ipsum omnia Pater sine omni negotio, quæ vult, quæque in filio facienda videt, facit: quemadmodum si quis Rex omnipotens quidvis suo solo iussu faceret. [Atque hinc August. lib. 83. questionum asserit in nomine verbi significari non solum respectum ad Patrem, sed etiam ad illa, quæ per Verbum facta sunt operatiua potentia.] Quemadmodum autem verbum mentale sit vocale, dum assumit, & (vt sic dicamus) induit sibi vocem & sonum, ac tum mentem hominis etiam alius notam facit: ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab æterno procedens per assumptionem carnis sensibile factum est, Patre inq. e ipsum; & ea quæ Patris sunt mundo manifestare cœpit, vt iam etiam verbum dici possit à similitudine verbi vocalis. Notandum autem non simpliciter eum dixisse. *In principio erat, λόγος*, sed cum articulo, qui hic emphasi non caret, ὁ λόγος, id est, illud verbum: quo intelligatur eum notasse verbum illud vnicum, & singulare, diuinum scilicet, de quo in veteris Testamenti scripturis omnia dicuntur à Deo facta, & de quo pleraque Philosophi ante scripsissent. Rectius autem, erat, dictum est: *In principio erat*, quàm fuit. Præteritum enim perfectum ita significat tempus præteritum, vt non simul significet rem quæ dicitur fuisse, adhuc permanere in illa duratione, de qua est sermo. Præteritum vero imperfectum, sic significat tempus præteritum, vt & simul significet rei perseverantiam, & existentiam. Proinde dum dicitur verbum erat in principio: significatur verbum præcessisse principium illud, & tamen cum ipso principio perseverasse. Itaque hic significatur etiam ipsius verbi æternitas, non quidem per illam orationem solam. *In principio*: cum & de cælo, & terra dictum sit. *In principio* creauit Deus cælum, & terram: Neque per solum verbum erat: sed quia verbum erat, coniungitur illi, *In principio*: idque siue in principio exponatur secundum Augustinum pro, ante omnia (nam si ante omnia, quæ facta & creata sunt erat verbum; nunquam verbum factum est, ac proinde æternum est) siue, *In principio*: exponatur, in primordio mundi, & omnium rerum conditarum. Ex eo enim quod in hoc principio erat verbum, rectè inferitur nunquam incepisse eius durationem & esse. Si enim incepisset, ergo esse ipsius non præcessisset principium durationis, & omnium rerum conditarum; quod tamen, vt dictum est, verbum (erat) significat.

[Subtiliter autè Ioannes inde auspicatus est Euangelium suum vnde Moyses Genesin, dicens: *In principio erat verbum*, sicut ille, *In principio* creauit Deus, &c. volens significare quod in principio quo Moyses creatum dicit cælum & terram verbum hoc non sic inter alia creatum, sed illis per creationem incipientibus ipsum iam veraciter erat, & inuariabiliter persistebat.]

In principio.

Et

5
Et verbum erat apud Deum. Præcedenti parte ostendit quando erat verbum, hac vero parte vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, Si in principio & ante, omnia erat verbum ab æterno: vbi ergo erat cum adhuc nihil esset, cunq. nullus esset locus? Propter ea subiecit, & verbum erat apud Deum: significans illud loco non circumscriptum fuisse, sicut Deus in circumscriptibilis est. Occurrit autem hac oratione, & alteri dubitationi, qua opinari quis posset verbum illud, quod in principio fuisse dixit, esse quodam accidens non per se subsistens, quale est verbum nostrum siue mentale siue vocale. Propter hoc ergo non dixit, Verbum erat in Deo, sed apud Deum, vt subsistentiam verbi significaret. Quod enim per se non existit, propriè apud aliud esse non dicitur; sed in eo. [Præterquam autem quod Euangelista per præpositionem, Apud, duabus his satisfacit dubitationibus, eadem præpositio adhuc tria hic designat, primum distinctionem personalem verbi à Deo Patre, deinde socialis & amica coniunctio verbi cum Deo Patre significatur, tertio quedam in Patre erga filium auctoritas, verbumque hoc Dei Patris tanquam proloquentis esse verbum.] Itaq; his paucissimis verbis significatur verbum hoc habere Deum Patrem auctorem, atque ab eo procedere sic, vt per se subsistat, atque ab eo secundum personam distinguatur, nunquam tamen ab eo diuulsam sit, & separatum, cumq; eo ante mundi principium nullo loco circumscriptum extiterit. Notandum autem hoc loco rursum addi articulum non solum dictioni verbum, sed etiam dictioni Deus: *καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*. Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo prius dixerat; Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine solo, vel participatione Deus dicitur, accipiamus, siue vt certam in diuinitate personam nempe Patrem intelligeremus.

Et Deus erat Verbum. Cum prius & quando, & vbi erat Verbum explicauerit: nunc quidditatem eius explicat & essentiam. Cumque prima parte æternitatem Verbi secunda personalem eius à Patre distinctionem significauerit: hac tertia parte necessario identitatem naturæ ipsius cum Patre significauit, ne ex secunda parte ita à Deo Patre distinctum intelligeretur verbum, quasi & natura illi sit diuersa, & Deus esse non crederetur: cum & vnus sit Deus, & apud Deum verbum fuisse dictum sit. Debet autem in hac oratione præconstrui dictio Verbum, vt sit hic sensus: & Verbum illud, quod dixi, erat Deus: qui sensus in Græco manifestius deprehenditur, vbi nomine Deus iam non apponitur articulus, sed tantum nomini Verbum *καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος*, id est, Et Deus erat illud Verbum. Quod autem hoc loco articulum nō apposuerit, coactus fecit. Si enim vtroque addidisset articulum dicens, *καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος*, iam cōfudisset personarū proprietates. Sensus enim fuisset,

Cyrrillus
Chrysost.
Hilarius.
lib. 2. de
Trinit.

A 3

Et

Et ille Deus apud quem dixi esse Verbum, erat illud ipsum Verbum, vel ipsum verbum, erat ille ipse Deus Pater, apud quem dixi esse Verbum. Quod si autem nomini Deus addidisset articulum, & non Verbo, duo significasset verba, ac sensus fuisset, & ipse Deus, nempe Pater, erat & ipse verbum quoddam, & si non idem quod filius. Nunc quoniam Verbo addidit articulum, & nō Deo, Christianam expressit sententiam: sic ut alio detorqueri nequeat, nimirum hanc. Et verbum illud, quod modo dixi, erat Deus, id est, particeps diuinæ naturæ. [Sicut enim dum significare volo hominem esse speciem animalis, dicere non possum *ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ τὸ ζῷον*, id est, ipse homo est ipsum animal: sed *ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ ζῷον*, id est, ipse homo est animal: ita dum Euangelista significare voluit Verbum istud cum Patre in diuinitate communicare, necessario omittere debuit articulum.]

Hoc erat in principio apud Deum. Ne intelligeremus tria hæc ante dicta sigillatim esse vera, & non simul eidem competere Verbo: ad excludendum omnes cauillationes istud subiecit: per Epilogum superiora omnia recolligendo, & demonstrando ea simul esse vera, & est sensus: Hoc nempe Verbum, quod dico esse Deum, hoc inquam & non aliud erat in principio apud Deum.

Omnia per ipsum facta sunt. Postquam superius de Verbo loquutus est considerato in seipso, & per comparisonem ad Deum patrem, explicans ipsius aternitatem, distinctionem personalem à Patre, & diuinitatem cum eodem communem: nūc ostendit quomodo se idem Verbum habeat respectu creaturarū. Et prius quidem ostendit quomodo se habeat ad omnes creaturas, deinde vero quomodo se habeat ad eos, qui inter creaturas præcipui sunt, homines scilicet. Itaque per ipsum Verbum facta dixit esse omnia, quæ scilicet creata sunt, vel facta. Sic enim distributione ut vocant, accommodata necesse est istud intelligere, ne & ipse Pater, & Verbum, & Spiritus sanctus per Verbum factus intelligatur. Intelligendum autē omnia per Verbum facta esse à Patre: tum quia omnia Pater fecit per suam sapientiam & potentiam (quæ duo verbo Dei appropriantur. Christum enim Paulus vocat Dei virtutem, & Dei sapientiam) tum quia omnia sic Pater cum filio, cōmuniter fecit, ut tamen virtutem operandi sicut & essentiam Filius à Patre acceperit. [Postremò etiam ideo per Verbum omnia facta dicuntur: quod ipsum quatenus Verbum & Sapientia dicitur: causa est exemplaris rerum factarum, non quidem ex parte operantis Patris, sed tantum ex parte rerum factarum.]

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est, in ipso vita erat. Verba hæc duplicem habent distinctionem. Quidam enim sic distinguunt: Et sine ipso factum est nihil, ut deinde noua sequatur sententia, quod factum est in ipso vita erat. Atque hæc distinctionem

ferè Latini sequuntur Interpretes, & cum eis Cyrillus Græcus. Sed longè simplicior & facilior est distinctio Chrysostomi, & omnium penè Græcorum, qua quod factum est, præcedenti, illud verò, in ipso sequenti iungitur hoc modo: Et sine ipso factum est nihil quod factum est, ut puncto hic interposito deinde sequatur. In ipso vita erat. Constat necessario hæc sic debere accipi negatiuè, ut sit sensus: nullam omnino esse rem quæ sine Verbo facta sit. Huic autem sensui id vnum obstare videtur, quod hæc pars superflua videbitur, cum id quod ea significatur satis præcedenti oratione explicatum sit, qua dictum est, omnia per ipsum facta sunt. Dicendum itaque adiunctam esse hanc partem primum, ut quod prius dictum est fortius confirmaret, ne omnino aliquid putaretur non esse complexus dicendo omnia. Siquidem intelligere aliqui potuissent tantum visibilia illa, quæ Moyses facta scribit ipsum complexum fuisse: aut res noxias non esse complexū, quas quidam non à vero Deo, sed à diabolo factas asseruerunt. Deinde & ideo hanc adiecit partem, ut explicaret illud quod dixit per ipsum. Ne enim ex ea locutione quis Filium Patre minorem intelligeret & à Patre per Filium tanquam seruum omnia esse facta, subiunxit præpositionem denotantem societatem Filij cum Patre in creando mundum: ut vel sic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex prioribus nasci poterat verbis. Dicendo enim sine ipso nihil esse factum: significat cum ipso à Patre omnia esse facta. [Iam & ipsa Græca, quæ non habent *ἐν*, sed *ἐκ* magis expostulant, ut illud, quod factum est, cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt & Theophylactus & Chrysostomus. Secundum quam distinctionem hæc pars, & sine ipso, &c. præter dictas rationes ideo apposta est, ut ostenderet per illud (omnia) creata solum accipi debere, ne quis Patrem, vel Spiritum sanctum, ut dixerunt Macedoniani, intelligeret per Verbum factum esse. Sic & Paulus explicans pro quibus distribuat (omnia) cum dicitur de Filio: Omnia subiecit sub pedibus eius, sine dubio, inquit, præter eum qui sibi subiecit omnia.] Indicat autem Ioannes, per hoc quod adiecit (quod factum est) esse aliquid præter Patrem & Verbum, quod non sit factum, nempe Spiritum sanctum. Nam ad excludendum Patrem, aut Filium ab illo vniuersali (omnia) non omnino opus erat addere, quod factum est. Quis enim audiens per Filium à Patre omnia esse facta: non intelligeret ab omnibus excludi Patrem & Filium facientem. Proinde hoc loco refellitur non tantum Manichæorum error, sed & Macedemonorum.

In ipso (Verbo) vita erat, hoc est verbum ex sua natura vitam habebat, eratq; vita ipsa ex sua natura, ac proinde non nisi ex hac fontali vita acceperunt suam vitam quæcunque viuunt, aut vnam

quam vixerunt. Proinde cum dicitur in verbo fuisse vitam: non debet intelligi vita à verbo diuersa, aut vitam illi infuisse sicut accidens in suo subiecto, quomodo in nobis dicitur esse vita: cum in Deo non sit aliud essentia eius, & accidens quoduis. Neque rursum simpliciter intelligendū. In verbo fuisse vitam, quia ei competit vita: sed quod ex sua natura sit vita. Quomodo postea dicitur est: Sicut Pater habet vitam in se manentem, sic dedit & Filio habere vitam in se manentem.

Cur lux hominum potius, quam Angelorum. Et vita erat lux hominum. Vitam, quæ est verbum, dicit esse lucem hominum: vt ostenderet se loqui de luce non sensibili, quæ non hominum solum est, sed & brutorum: verum spirituali, quæ propriè hominum, quatenus homo est, hoc est, secundum partem intellectiuam conuenit. Hominum autem potius dicit lucem quam Angelorum, vt per ea quæ nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. Dicens tamen esse Lucem hominum, indicat multo magis esse Lucem Angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & suprema lux est infimi intellectus lux: multo magis est lux intellectum superiorum mediorum. Et non dixit lux Iudæorum, aut lux Iustorum, sed lux hominum, omnium scilicet: vt intelligeremus vitam vocari lucem, non quia per legem à Moyse datam, aut per gratiæ suæ inspirationem quosdam illuminauit: sed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infudit. Lux enim aliquorum dicitur id, quod eos illuminat. Ita lux hominum verbum dicitur, quod eos illuminet. Illuminat autem, quia rationem & intellectum omnibus dat, quo honestum ab inhonesto, verumq; à falso discernere valeant. Cum enim in corporalibus rebus id lumen dicamus, in quo aliquid videmus: rectè per translationem à corporalibus ad spiritualia lumen dicitur mens ipsa, & ratio, visque illa discernendi verum, & falsum sicut & ipsum videre ad intellectum transfertur.

Rom. 1. Et lux in tenebris lucet, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuso dat eis ex rebus visibilibus inuisibilia Dei cognoscere, quemadmodum testatur Paulus, tum quia occultis gratiæ suæ inspirationibus, Iustorumque prædicationibus, & aliis mediis plerisque semper peccatores in cognitione Dei, quantum in se est, illuminare voluit. Verum tenebræ, hoc est tenebræ mentes lucem hanc non comprehenderunt intellectu suo, hoc est, non intellexerunt eam: idque vel ob id quod in rebus vanis & perituris huius mundi bonis oculos mentis semper haberent intentos & affectum affixum, oculos suos ad lucem illuminantem eos claudentes, vel quod ingenij sui acumine confusi, ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus, cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias

gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, &c. Secundum prædictam autem expositionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, iure ligetur non solum de illuminatione, quæ fit per infusum lumen naturale, sed etiam de ea, quæ fit per inspirationem Dei gratuitam: quod quidem aptè conuenit sequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quæ sine inspiratione Dei gratuita accipi non potest. Iam quod dicitur Tenebræ eam non comprehenderunt, de tenebris accipi debet quamdiu tenebræ fuerunt. Aut sic accipienda oratio, vt significet ut plerisque tenebras lucem non comprehendisse, non autem omnino nullas, sicut intelligitur, quod postea dicitur: Mundus eum non cognouit, & sui eum non receperunt. Cum autem semper alioqui verbis utatur præteritis, per præsens dicit lux lucet in tenebris, vt significaret perpetuò & indefinenter lucem hanc lucere à principio mundi usque in hunc diem.

Fuit homo missus à Deo: Posteaquam superius dictum est de iis, quæ ad diuinitatem verbi spectant, Euangelista iam de verbi incarnatione dicitur sermonem de præcuratore interserit. Quoniã enim verbum in sua diuinitate solum consistens quamuis in tenebris luceret, à tenebris tamen non est comprehensum, neque cognitum: ob id carnem induit, in qua luceret, & mundo manifestius innotesceret. Vt autem etiam in carne ventiens agnosceretur, præmissus est Ioãnes Baptista, qui parta sibi apud omnes summa per eminentissimam vitæ sanctimoniam auctoritate testimonium ferret de hoc lumine incognito, & carne velato. Ex quibus constat quàm conuenienter hic sermo de Ioanne, & Christi incarnatione superioribus subiunctus sit. [Aduertendum autem admonet Cyrillus quam idonea utatur Euangelista oratione cum de Ioanne loqui incipit. Nam cum de verbo loqueretur vsus est verbo (erat) vt æternitatem eius ostenderet, & ultra omne temporis principium esse significaret. De beato autem Baptista congruè nimirum, vt de mortali homine, atque creato fuit, exclamat.]

Neque contentus Euangelista horum verborum diuersitate, nempe fuit, & erat separare verbum Dei à Ioanne tutissimè adiecit, homo, idque sine articulo: tum vt hac nomenclatura, & nota distingueret ipsam à Filio Dei, quem Verbum, Deum, Vitam, & Lucem appellauit, quique homo est cum articulo, hoc est insignis, & omnes excellens, tum vt temeritatem nonnullorum euerteret teste etiam Cyrillo. Iam enim rumores fuerant non natura hominem, sed de numero sanctorum Angelorum Baptistam fuisse, ac humano corpore vsam prædicasse. Quod inde affirmabant, quia dictum est. Malach 3. Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, ignorantes nomen Angelum ministerium magis, quam substantiam significare. Angelus enim

Baptista à nonnullis Angelum existimatum.

Quando
missus
Ioannes.
Modus
quo mis-
sus.
Nomen.

Causa
missionis.

enim Ioannes dictus est, non quia natura Angelus esset, sed quia ad nunciandum venit. Atque ob id etiam recte subiecit, *missus à Deo*, tum ut ostenderet eum ratione officij sui Angelum dictum, tum ne alicui leue videretur testimonium eius, quem prius solum hominem vocavit, idque sine articulo, & à pseudoprophetais eum separaret, qui à Deo missi non fuerunt. Quando autem missus sit scribit Lucas, scilicet anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæsaris. Sed modus quo missus est incertus est, an scilicet visibili apparitione, an sola interna instructione, & destinatione. Ceterum, ut explicaret quis sit homo, de quo loquitur, adiecit: *cui nomen erat Ioannes*, vel, ut habent Græca, nomen illi Ioannes. Nomen certe non vulgare, nec casu impositum, sed diuinitus inditum. Atque ob id missum hunc à Deo hominem nomine hoc suo norum facere voluit Euangelista secundum Cyrillum, ut ipso nomine, quod ex luce narratione constat esse diuinum hominis huius auctoritatem magis attolleret. Quoniam autem variis de causis vel homines, vel Angeli à Deo mittuntur: speciale missionis eius officium explicat, dicens: *Hic venit in testimonium*, hoc est, ut testaretur, aut ut esset testis: quasi dicat, non venit ut esset lux mundi, neque ut mundum hunc redimeret: sed tantum & esset testis. Et quoniam diuersarum rerum sunt testimonia diuersa, explicat in cuius rei testimonium missus fuerit: Ut inquit, *testimonium perhiberet de Lumine*. Hoc est ut testaretur Christum solum esse unde omnes lumen, & notitiam veri Dei accipiant. [Hoc autem dicens significat & Ioannem habuisse certam, claramque notitiam huius lucis (alioquin enim non venisset idoneus testis, nam quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur) & aliis ignotam fuisse lucem illam: alioqui enim non opus fuisset eius testimonio. [Ne autem quis existimaret Lucem hanc testimonio ipsius eguisse, quasi aliqua ex parte deficientem, adiecit: *Ut omnes crederent per illum*, indicans ob incredulitatem, & cæcitatem aliorum testimonium ipsius fuisse necessarium [Et bene quidem crederent dicit, & non dicit, ut omnes cognoscerent, vel scirent hanc lucem per ipsum. Aptè enim testimonio responderet fides, neque aliud quam fidem rei, testimonium facere potest. Nam scientia, & euidens rei cognitio: non testimonio, sed demonstrationi, & euidentiæ innuitur. Deinde quia non potest à nobis Lux ista in hac vita sciri, aut clarè videri, sed sola fide percipi.] Porro quod dicitur per ipsum: Caeteranus ad lumen, reliqui omnes doctores ad Ioannem referunt, & melius quidem: quod huic Euangelistæ sit familiare dicere fideles credere in Christum, non per Christum, quem sensum & hic voluisse significare satis ipsa verborum consequentia docet. Quod autem dicit, ut omnes crederent, intelligi potest accommodata distributione, de omnibus testimonium eius audientibus,

nempe

tempe Iudæis. Tamen cum per eos qui ex Iudæis testimonio Ioannis crediderunt fides ad Gentes propaganda erat, ut iam propagata est, simpliciter de omnibus accipi potest. Venit enim Ioannes, ut suo testimonio primum quidem crederent omnes Iudæi, ac deinde per Iudæos crederent etiam omnes gentes, ac proinde venit ut per ipsum omnes crederent. Iam quod non omnes crederint, non culpa est testificantis Ioannis, sed per auditorum duritiam id factum est: quemadmodum soli non est imputandum, quod eos non illuminat, qui oculos suos volentes claudant. Quemadmodum enim sol in hoc lucet, ut quantum in se est omnes illuminet: ita ad hoc missus est Ioannes, & testificatus est, ut quantum in ipso erat, omnes per ipsum crederent. Itaque dicendo ut omnes crederent, non vult significare fructum ex Ioannis testificatione consequendum: sed finem à Deo intentum voluntate antecedente (sicut dicit Apostolus: Deus vult omnes homines saluos fieri) & sufficientiam testificationis Ioannis, ut per eam omnes crederent si vellent.

Non erat ille lux. Istud adiecit Euangelista, ut ostendat quanta sit inter verbum Dei, & Ioannem differentia: & eorum refutaret opinionem, qui Ioannem putauerunt esse Messiam. Non contrariatur autem huic, quod Dominus Apostolis, dixit: *vos estis lux mundi*, & de Ioanne, *Ille erat lucerna ardens, & lucens*. Non enim negatus simpliciter Ioannem fuisse lucem: sed dicitur non fuisse lux cum articulo, hoc est, summa, & prima Lux, quæque per naturam, & non per participationem lux est, quemadmodum annotarunt Chrysost. & Theophyl. Nam apud Græcos est *οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ πῶς*. [Deinde etiam neglecto articulo propriè dictum est de Ioanne. Non erat ille lux. Nam, ut etiam annotauit Cyrillus, sicut creatura quæ doctiorem, sapientiosemque alium reddit, non est ipsa Sapientia: sic creatura, quæ alios illuminat, non est ipsa propriè lux, sed lucem habens, lucisque quæ in ea est ministra. Deus verò cum simplicissimus sit, omni que compositione carens, sicut est ipsamet sua Sapientia, ita est & ipsamet lux. Lucis tamen nomen etiam creaturis ratione participationis impropriè tribuitur Dei dignatione sicut & nomen Dei, & filij Dei.] Ad excludendum autem omnem dubitationem, & explicandum apertius quomodo Ioannem dixerit non fuisse lucem, subiicit, *Erat lux vera*, significans Ioannem lucem veram dici non posse, etiam si quadam ratione lux dici possit. Notandum autem hic apud Græcos duplicem poni articulum *ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν* ut ostendat per *τὸ ἀληθινόν* quid intellexerit per *τὸ φῶς*, & quare nomini *φῶς*, articulum addiderit. Itaque sensus est, *Is erat lux illa de qua loquor, nempe lux vera, qui illuminat, &c.* Cum autem hic dicit veram lucem quamuis accipi posset verum ut opponatur falso, & figurali. [Ad distinguendum

hanc

1. Tim. 2.

Matth. 5.
Ioan. 5.

hanc lucem de qua loquitur, tum à luce, quam se habere Philosophi iactabant, quæ erat lux falsa, tum à luce quam se Iudæi habere per legem gloriabantur, quæ erat lux figuralis: tamen ex intentione Euangelistæ magis est, ut veram opponatur ei, quod tantum participans est, & lux vera sit lux naturalis: sicut filius verus, filius non per adoptionem, sed naturalis. Pergit autem explicare Euangelistæ quæ lux sit cum articulo, & lux illa vera dum dicit, *Quæ illuminat omnem hominem, &c.* Sicut enim id solum verè est, à quo omnia suum esse participant: ita id solum est vera lux, à quo omnes creaturæ rationales illuminantur, neque potest id ab alio illuminari, quod omnia illuminat: ac proinde per naturam suam, & non per participationem debet esse lux, quæ omnia illuminat. Iam quod cū his verbis pugnare videretur quod multi in tenebris manent, ac proinde non omnes ab hac luce illuminentur: variè soluitur secundum diuersorū diuersas interpretationes. Cyrillus enim lucem hanc intelligit illuminare omnem hominem ratione luminis naturalis hoc est, rationis & intellectus, quem simul cum anima infundit omnibus hominibus. Illuminat itaque (ut ipse ait) creaturæ, non docendo, ut homines, & Angeli, sed potius creando, ut Deus, & unicuique semen Sapientiæ, & intelligendi radices inferendo. Secundum quàm intelligentiam iam manifestum est quare addatur venientem in mundum, nimirum ut per ea verba iudicet, quando lux hæc hominem illuminet, dum scilicet nascitur in mundo. Quod si autem intelligere quis velit de illuminatione gratuita superaddita lumine naturali: iam intelligendum est, vel sicut interpretatur Chrysostomus, Illuminat omnem hominem quantum in se est, vel sicut intelligit Rupertus. Illuminat omnem hominem, quia nullus est, qui sine eo illuminatur, sicut in Psalmo dicitur Dominus erigere omnes elisos, & alleuare omnes qui corruunt, quia scilicet nemo erigitur nisi ab ipso. Secundum has autem expositiones adiunctum est, venientem in hunc mundum, tum ad maiorem commendationem Lucis huius, ut quæ non homines solum quosdam in vno mundi angulo consistentes illuminet, ut Ioannes Baptista, sed omnem omnino hominem in quacunque totius mundi parte degentem, tum ad ostendendum (ut indicat August.) quare homo, indiget ab hac Luce illuminare, nimirum quia venit in hunc mundum tenebrosū scilicet, & caliginosum. [Ex quibus verbis patet Augustinum vim facere in eo quod dicitur hunc mundum intelligere quæ mundum hunc inferiorem à paradiso, & cælo distinctam. Verum notandum Græca non habere pronomen hunc, sed ἐν τῷ κόσμῳ, id est, in mundum cum articulo, loco cuius frequenter vertit interpretes, pronomen demonstratiuum quod proinde accipitur, nō ut distinguat vnum mundum ab alio, sed simpliciter demonstrat vniuersam hanc mundū

Quomodo lux ista illuminet omnem hominem cū multi in tenebris manent.

mūdi machinam. Proinde venire in mundum non est aliud quàm nasci in mundo. Dicitur autem secundum Thomam potius venientem in mundum, quam nascentem in mundo, ad indicandum quod anima secundum quam homo illuminatur, venit ab intrinseco, hoc est, non ab educatione de potentia materiæ, sicut animæ reliquorum animalium, sed à simplici emanatione Dei, qui creando eam corpori infundit.]

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Ostendit modo quare necesse fuerit ut Ioannes testimonium ferret de Lumine, si- mulque occurrit tacitæ obiectioni, qua dicere quis posset: Si Verbum istud Lux est, & illuminat omnem hominem: quid opus erat Luci, rei scilicet per sese clarissimè testimonio, quare etiam tam longis temporum spatiis Lux illa ignorata est? Sequitur enim potius quoniam ignorata est, nec ab ipsa mundum illuminari nec ipsam Lucem esse. Hoc itaque ne quis obiciat ostendit non imputandum Verbo ignorantiam sui, sed cæcitati, & peruersitati hominum, atque ob id etiam opus fuisse testimonio cuiusdam autoritate insignis, & à Deo ad hoc missi, Erat enim (inquit) ab initio semper in mundo præsens vbiq; secundum diuinitatem suam, & propterea mundus etiā per ipsum factus est, vnde ex creaturis agnoscere debuisset: & tamen mundus eum non cognouit. Quoniam ergo vbiq; existens per diuinitatem, & per creaturas suas sese insinuans non est agnitus: venit per assumptam humanitatem in propria, & nec sic etiam proprii eum receperunt per fidem. Vides itaque non ipsum culpandum esse quod incognitus fuerit, sed hominum tantum tarditatem & obtenebrationem, vides & quare illi opus fuerit Ioannis testimonio. Ut autem efficacissimè coarguat mundi cæcitatem, postquam dixit Lucem hanc illuminare omnem hominem, deinde illa duo subiicit, in mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Quoniam enim illuminat omnem hominem, dicere nemo potest Lucem hanc ob id incognitam fuisse, quod vel radios suos ab hominibus subtraxerit, vel per imbecillitatem ad homines vsque perungere non valuerit. Quia verò in mundo semper fuisse dicitur, dici non potest quod propter Lucis absentiam ignorata sit. Cum autem etiam per ipsum mundum factum esse adicit: ostendit non posse imputari inuisibilitati & occultationi Lucis huius ignorationem illius à magnitudine enim speciei, & creaturæ cognoscibiliter poterat creator eorum videri, & Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Cognosci ergo debebat, tum quia illuminat omnes, tum quia in mundo vbiq; præsens erat, tum quia per ipsum mundus factus est: & tamen mundus eum non cognouit. Porro quod dicit in mundo Verbum fuisse, non est intelligendum in mundo fuisse quasi in mundo, conclusum, aut quasi mundi pars: sed tum quia per diuinitatem suam vbiq;

Ioannes testimonio quid opus fuerit. Lucæ 1.

Sap. 13.

Rom. 1.

In mundo

quomodo

fuerit

verbum.

Mundus
æquivoce
accipitur.

vbique erat, tum propter providentiam, & conservatiuam eius vim, qua omnia facta conseruat. Accipitur autem dictio mundus hic æquivoce: prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hac machina visibili, tertio verò loco pro hominibus deditis mundo, id est, rebus huius seculi. Relatiuum autem (eum) masculini generis, non habet ad quod secundum vocem referatur (neque enim ad verbum, neque ad lumen, vel lucem referri potest secundum vocem) proinde oportet intelligere relationem secundum rem, nisi velimus referre ad nomen Deus, dum dictum est, & Deus erat verbum. Quoniam enim Interpres inuenit relatiuum masculinum, *αὐτόν*, vertit etiam masculinum: non aduertens illud ad præcedentia nomina non posse apud nos referri sicut apud Græcos, apud quos refertur ad nomen *λόγος* masculinum. Quod autem sequitur.

In propria venit, &c. Ex eo quod mox subiicitur, quotquot autem receperunt eum, &c. colligimus non posse vniuersaliter accipi, sed indefinitè, quòdque per suos, & per propria potius totam hanc mundi machinam, & vniuersos homines ab eo conditos quam Iudæos intelligere debeamus.

Quotquot autem receperunt eum, &c. Ostendit incredulorū summam impietatem dum dixit, sui eum non receperunt: modo ostendit credentium, & recipientium vtilitatem, & dignitatem, quam credendo consecuti sunt. Et primùm quidem dicens quotquot significat in fidei gratia nullam esse vel sexus, vel ætatis, vel conditionis, vel nationis discretionem, sed siue pueri, siue senes, siue serui, siue liberi, siue Iudæi, siue Græci sint, qui eum receperint, eundem ex sua fide consequi fructum.

ἐξουσία
quid.

Dedit eis potestatem Filios Dei fieri: Magnam difficultatem ingerunt hæc verba, proinde annotanda diligenter Græca, quæ habent *ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν* *τεκνὰ θεῶν γενέσθαι*. Porro dictio *ἐξουσία* non significat solum potestatem, vel facultatem alicuius rei faciendæ vel acquirendæ: sed etiam auctoritatem, dignitatem, & ius. Deinde verbum *γενέσθαι* non tantum per fieri, sed & per esse verti potest, ut iam hic sit sensus: dedit eis eam auctoritatem, ius, & dignitatem, ut sint Dei filij. Proinde nomen potestatis hic accipitur quemadmodum frequenter pro dignitate, & præ eminentia, ut omnis anima potestatibus subdita sit, &c. Non est potestas nisi à Deo. Et est sensus nostræ literæ, dedit eis hanc excellentiam, & dignitatem, ut fiant filij Dei, non quidem posteaquam eum receperunt, sed eo ipso, quo eum recipiunt. Vt autem explicaret qui sint, qui eum recipiant, adiecit.

Rom. 13.

His qui credunt in nomine eius, vel ut habent Græca, in nomen eius. Hoc est ergo recipere eum, non quidem recipere eum in domum suam, sed credere in nomen eius, hoc est in ipsum credere. Postquam

Postquam autem exposuit qui sint qui eum receperunt: exponit etiam quod dixit recipientibus eum datam eam dignitatem, ut fiant & sint filij Dei comparationemque facit carnalis, & diuinæ generationis: non absurdè nobis in memoriam reducens carnales partus, ut agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, è contrario diuinæ generationis dignitatem cognoscemus. Dicit, ergo.

Qui non ex sanguinibus. Per tres istas partes ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri designare carnalem hominis generationem satis conuenit inter omnes Interpretes: & sensus erit, fidelium regenerationem non esse talem, qualis est omnium hominum generatio, cuius si materiam attendas sanguis est unde generantur, si causam impellentem deprehendatur esse concupiscentia mulieris & viri. [Ideo autem secundum Theophyl. Dicit neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, & non, neque voluntate carnis, & viri: siue quia aliquando filius nascitur ex desiderio mulieris, sicut Samuël ex Anna, aliquando verò ex desiderio viri principaliter: siue quod aliquando ad libidinem mulier sit procliuor, aliquando verò vir.] Considerari autem potest & hoc,

quod cum Scriptura carnale aliquid vult significare, per sanguinem & carnem id solet significare, ut patet in illis, Caro & sanguis non reuelauit tibi. Caro, & sanguis regnum Dei non possidebunt, *Matt. 16.*
1-Cor. 15.
Galat. 1.

Non acquiesci carni & sanguini, & sic de aliis: [Ita & hic accipi potest sanguini iunxisse carnem, ut significaret generationem hominum communem planè carnalem esse siue materiam spectes, siue causam impellentem, addidisse autem neque ex voluntate viri, ut ostenderet quod ut omitamus eam esse carnalem tamè humana sit. Quorundam enim hominum generatio videtur neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, neque ex sanguinibus fuisse, ut generatio Isaac. Siquidem desiderant Sarræ fieri muliebria.] Sanguini ergo, carni, & viro Deum opponit, indicans ex contrario regenerationem credentium spirituales esse, & diuinam. Ex his patet hoc loco præpositionem ex, non eodem semper accipi modo. Nam primo loco denotat causam materiale, alius verò locis causam efficientem.

[Perpendenda autem hic maxima Filij Dei erga credentes in ipsum benignitas. Cum enim vnicus esset Dei filius, & proprium sibi esset esse per naturam filium Dei, dedit etiam recipientibus ipsum per fidem eam præ eminentiam ut sint per adoptionem & ipsi Filij Dei, & Fratres sui, eiusdem cum ipso hereditatis comparticipes. Quod si fortè quis dixerit, quid maius Christi fideles quam Israëlita aduerrere is debet magnum sanè esse inter credentes & ipsos discrimen. Illi siquidem solum ob id Dei filij dicti sunt, quod pater-

na.

na eos cura prosequeretur, multisque eos beneficiis præ aliis gentibus donaret, & terram illam suam illis in hereditarem dedisset. Credentes verò filij Dei dicuntur, & sunt eo quod per fidem & baptismum spiritum libertatis, & unigeniti filij Dei acceperint, per quem diuinæ participes facti sunt naturæ clamantes in illo Abba Pater. Itaque hi ex Deo nati dicuntur, cum illi simpliciter filij Dei dicantur, non autem ex eo geniti. Nec dicti sunt illi filij Dei quod secundum veritatem tales essent, cum non acceperint spiritum seruitutis in timore, sed ut annotarunt Cyrillus & post eum Theophyl. hanc quæstionem pertractantes, filij Dei dicti sunt in typo, & figura credentium, quemadmodum omnia alia illis in figura cõgesserunt.]

Et verbum caro factum est. Quoniam dixit superius verbum in propria venisse & datam credentibus potestatem filios Dei fieri: aperit nunc & modum, quo venit in propria, nempe per assumptam humanitatem, & simul declarat non debere esse incredibile homines fieri filios Dei, eo quod & ipse filius Dei homo factus sit, cuius assumpta humanitas adoptionis nobis in Filios Dei causa est. Certissimum est autem Carnem hic accipi synecdochice pro toto homine, quemadmodum aliquoties alibi in scripturis, ut cum dicitur: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Hic enim nisi ex parte vna totus homo intelligatur: ridiculæ nimis inanimatæ & brutæ carni spiritus dari dicitur. [Rursum cum dicitur: Videbit omnis caro salutare Dei, caro pro toto homine ponitur, & Ad te omnis caro veniet, & Ex operibus legis nõ iustificabitur omnis caro coram illo, Ita & Anima frequenter pro toto homine accipitur. Ut in Actis, Erasmus vniuersæ Animæ in naui ducentæ septuaginta sex, id est, vniuersi homines.) Sic autem hic debere accipi carnem patet. Nã si propriè quis accipiat, sensus consequetur absurdissimus, quem nec Apollinaris, nec Eutyces recepisset. Id enim quod dicitur fieri aliquid, vel in illud conuertitur, & desinit esse, ut cum aer dicitur fieri aqua, & dum postea dicitur Aqua vinum facta vel manens quod erat, post factionem est illud quod dicebatur fieri, ut cum aliquid dicitur fieri album. Proinde si caro propriè accipiat: aut significabitur verbum in carnem esse commutatum, & verbo desinente nihil aliud fuisse, quam carnem: aut post factionem, de verbo verè dici posse, verbum est caro: quorum neutrum nec Apollinaris nec Eutyces admisisset, quando quidem vterque dixit carnem esse alteram partem personæ Christi. Superest igitur ut intelligatur verbum factum caro, quia factum est homo sic, ut post factionem, & assumptionem humanæ naturæ verè iam de verbo dicatur, verbum est homo.

Et habitauit in nobis. Secundum aliquos inter quos Erasmus, intelligitur simpliciter, & verisimilius in nobis, ut sit idem, quod inter nos: & habitasse dicatur inter nos, quia inter nos sit conuersatus, quod

quod ob id adiunctum iam intelligatur, ne quis potest verbum suscepisse corpus fantasticum. Si enim tale habuisset, non tandiu inter nos fuisset conuersatus, sitiendo, algendo, reliquasque calamitates humanæ vitæ subeundo, quo plenior verè susceptæ carnis fidem faceret. Secundum hunc autem intellectum recte accipitur verbum Græcum ἐσκήνωσεν (quod proprie est tabernaculum fecit, significare temporariam Christi apud nos conuersationem.

Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi, &c. Euangelista istud superiori adiecit, tum ut secundum Cyrillum ostenderet verbum, cum se ad carnis humilitatem submitisset conseruasse integram Deitatis dignitatem, nec eandem etsi carne velatam omnino celatam fuisse, tum ut oculorum testimonio comprobaret verum esse quod dixerat verbum carnem factum, quemadmodum id ipsum mox probat testimonio auditus percepto à Ioanne. Existimare enim quis potuisset verbum indurum nube carnis nostræ non illuxisse, quemadmodum obductus sol nubibus radios suos ad nos usque demittere non potest. Deinde quærere quis poterat vnde sciret, & probaret verbum carnem factum. Itaque tum ut prauam illam existimationem eximeret, & tacitæ responderet simul quæstioni, vidimus, inquit, gloriam eius. Nos inquam, Apostoli vidimus, aut ut magis sonant Græca, spectauimus & conspeximus. Est enim ἐθεωρούμεθα, quod non simpliciter videre significat, sed spectare, hoc est diligenter, & fixe intueri aliquid ceu nouum, & admirandum spectaculum. Viderunt autem gloriam eius maximè quidem in monte Thabor cum transfiguraretur, & in ipsius resurrectione, & Ascensione, non tamen in his tantum, sed & in omnibus quæ dicebat, & faciebat. Ex cælesti enim doctrina ipsius, miraculisque crebris ab eo editis, videntur & cognouerunt eximiam illius maiestatem, atque præstantiam, quin & ex his, quæ in morte ipsius contigerunt præter naturam mirabiliter. Nam ex his motus Centurio, verè (inquit) filius Dei erat iste. Quoniam autem in magna gloria etiam Moyses visus est Israëlitis, & reliqui Prophetæ & Angeli gloriosi apparuerunt: ut ostenderet quam singularis fuerit gloria conspecta verbi, quantoque intervallo distet ab eorum gloria, subdit:

Gloriam quasi unigeniti. Vbi aduerbium quasi, non denotat assimilationem, sed id quod rei conueniens est, & decens. Cum enim dicitur, hic incedit quasi, vel tãquam Rex, sensus esse potest, hunc cum rex non sit regio tamen more incedere, regemque suo incessu imitari: aut, hunc cum Rex sit, incedere sicut decet ipsius personam regiam. Hoc itaque secundo modo accipitur ut sit sensus: gloriam talem, qualis decebat unigenitum. Talem sane gloriam in eo spectauerunt, cū audierunt de eo dictum à Patre, hic est filius meus dilectus in quo mihi cõplacui, ipsam audite. Et cū propria virtute

resurgentem, & in caelum ascendentem viderunt, dumque doceret quasi potestatem habens, & non sicut Scribae, & miracula propria & non aliena, ut reliqui, operaretur potestate. Non dicit autem, vidimus gloriam unigeniti, nam haec videri non potest, quamvis bene gloria, & claritas digna unigenito. Porro unigeniti dicit, & non filij Dei, ad distinctionem eorum quos prius dixit Filios Dei: inter quos hic est primogenitus, & unigenitus. Caeterum illud, a patre, cohaerere potest vel cum accusatio gloriam, ut sit sensus, vidimus gloriam eius exhibitam illi a Patre, vel cum genituo unigeniti, qui cum nomen sit, & non participium, oportebit commodum subintelligere participium, unigeniti procedentis a Patre.

Plenum gratiae & veritatis. Ex Graecis constat plenum non esse accusatiui casus, sed nominatiui. Sic enim habent *πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*, refertur autem *πλήρης* ad *λόγος*, etiam masculinum. Vnde & apud nos haec verba non sunt superioribus iungenda, ut sit sensus: Vidimus eum plenum, &c. sed cum eo quod praecessit. Verbum habitauit in nobis, &c. Dicitur autem verbum plenum gratia, tum quod in ipso esset omnium donorum, & gratiarum plenitudo, cum in aliis sanctis tantum sint donorum Dei participationes: tum quod in omnibus verbis, & factis suis gratiam summam praeferebat. Sic & veritate plenum dicitur, non solum quod ab omni esset falsitate & errore alienissimum, sed & quod detectis veteris legis umbris veram salutis rationem doctrina sua aperiret, & re ipsa praestaret quidquid Lex & Prophetiae adumbrarunt. [Proinde quamvis & sanctos legamus dici plenos gratia, ut legitur de Stephano in Actis: longè tamè aliter verbum incarnatum plenum fuit gratia. Illi siquidem solum dicitur gratia pleni propter gratiam, quae est in illis, abundantiam, cum alioqui nemo sit, qui non habeat eam in mensura. Neque enim quisquam sanctorum maximam habuit gratiam, quae in natura humana esse potest, neque quisquam omnia simul habet charismata, sed vnus quidem sic, alius vero sic. Iam nec illud praeterendum quam congrue verbum dixerit plenum gratia & veritate. Ad perfectam enim commendationem verbi humani facit si & gratia sit plenum, & simul etiam veritate: ita & commendaturus verbum diuinum plenum illud dicit non solum gratia, sed & veritate.

Annunciatur Ioannis conceptio Zachariae, & concipitur ab Elizabeth.

Luc. i. Cap. I I.

Fuit in diebus Herodis regis Iudae, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela, & non erat illis filius: eo quod esset Elizabeth sterilis, &

Amo 6

ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias, in ordine vicis suae ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autem illi angelus Domini, stans a dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. At autem ad illum angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suae: & multos filiorum Israel conuertet ad dominum Deum ipsorum, & ipse praecedet ante illum in spiritu & virtute Eliae: ut conuertat corda patrum in filios & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam, ego enim sum senex: & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & haec tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo haec fiant: pro eo quod non credidisti verbis meis quae implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis: & permansit mutus. Et factum est, ut impleri sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occultabat se mensibus quinque dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

Fuit in diebus Herodis Regis Iudae. Incipit Lucas a natiuitate Ioannis: quod huius mirabilis natiuitas magnam addat auctoritatem testimonio Ioannis de Christo exhibito, & quae ab Angelo Zachariae exhibita erant manifestè ostendant Ioannem a Deo missum fuisse in testimonium Christi deinde quia noua. Natiuitas Ioannis admirandae natiuitatis Christi fidem confirmauit. Quoniam enim virgo paritura erat, praordinauit Deus ut & vetula praeter naturam pareret: ut absconditus virginis partus per manifestum vetulae partum credibilior fieret. Facit autem mentionem Regni Herodis, tum ut historiographorum morem seruando certius faceret Euangelium quod scripturus est, dum ostendit tempus, quo quae scripturus est gesta sunt, tum ut indicaret iam tempus fuisse aduentus Christi, cum iam Iudaeis alienigena praesset, iuxta Prophetiam Iacob, qui non prius sceptrum defecturum a Iuda praedixit, quam veniret Messias. Id autem regnante Herode primum factum est. Porro cum tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangelista Regis Iudae. Per nomen enim Regis distinguit eum

B 2

de

de quo loquitur ab Herode Tetrarcha filio huius Herodis, & germano Philippi ex Cleopatra Hierosolymitane per Iudæam vero distinguit eum ab Herode Agrippa qui in Actis Iacobum occidisse dicitur filius Aristobuli filii Herodis istius maioris, Pater vero Agrippæ Junioris, qui in fine Actorum cum Paulo locutus scribitur, hic enim Herodes Agrippa sicut & filius eius Rex fuit, non tamen Iudææ, sed Traconitidis & Iudææ & Galilææ regionum, hic tamen per Iudæam non intelligitur solum ea pars, quam tribus Iuda inhabitavit, sed tota ea terrasque inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quæ suberat Iudæis.

De vice Abia. David considerans Sacerdotum multitudinem ad quotidianum ministerium non necessariam, diuisit omnes Sacerdotes in viginti quatuor familias, constituitque ut vicissim familiae una deseruirent hebdomada. Singulis enim Sabbatis ad ministerium accesserunt noui Sacerdotes, ut patet ex his quæ scribuntur in lib. 1. P. 17. 24. 4. Reg. 11. Regum & Paralipomenon. Misit autem sortem super familias ut quis esse ordo inter eas sorte terminaretur, exiitque fors octaua Abia, hoc est ergo quod hic dicitur Zacharias fuisse de vice Abia, nempe quia de illius fuerit familia. Notandum tamen quod dictio Græca ἐπιπροφῆτιος, euidentior est, & amplius quid significat quàm vicem, Indicat enim certos dies fuisse præscriptos in quibus certi sacerdotes ministraret. Proinde Theop. interpretatur hebdomadæ. Et Vxor eius de filiabus Aaron. Commendatur Ioannes primum à parentum nobilitate, & generis sanctitate cum uterque de genere esse dicatur sacerdotali, & celebrium personarum nomen referant. Deinde verò à sanctitate conuersationis parentum cum subditur.

Erant autem ambo Iusti ante Deum, ut ne Iusti coram hominibus per simulationem fuisse putentur. Incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela. Accipi hic debet sine querela pro eo quod est, ut de eis nemo conueni potuerit: cum proprie sine querela is esse dicitur, qui non conqueritur. Additur autem hoc, ut ostenderetur (quod maxime laudis est) sic eos mores, & vitam temperasse, ut & hominum iudicio satisfacerent. Porro sanctitatem parentum non tantum describit ad commendationem Ioannis, sed etiã ne quoniam dicitur est illis non fuisse filium, intelligeretur vitio illorum, & maledictione diuinam sterilitatem illis obuennisse. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis sue ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exijt ut incensum poneret. Græca habent ἐλάτρη ἢ θυμιατόν, hoc est, sortitus est ut adoleret incensum, vel suffitum. Itaque quod hic dicitur sorte Zacharias, exisse, non intelligendum quod ex aliquo loco, aut congregatione aliqua exierit, sed simpliciter quod sorte illi obuennit. Intelligendum

dum enim inter plures sacerdotes eiusdem vicis eadem hebdomada ministrantes sortem mitti solitam, quo sciretur quod ex his sacerdotum officiis quisque obiret, hoc est, quis offerret in altari holocaustorum, quis in altari incensi, &c.

Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Istud est additum ad indicandum Angelum Zachariæ apparuisse cum solus esset in templo, atque ob id iustiore turbationis causam ipsum habuisse.

Apparuit autem illi. Græca non habent ἐφάνη, quâ dictione Matthæus utitur dum Angelum Iosepho apparuisse dicit, sed ὤφθη, hoc est, visus est: ne intelligatur imaginaria & phantastica apparitio, sed corporalis visio.

Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Non quod quicquam formidabile præferret Angelus, sed tum præter inopinatam præsentiam alicuius in eo loco ubi neminem adesse sciuit, tum propter angelicam maiestatem, quam humana infirmitas sine turbatione in primo aspectu non admittit.

At autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia. Quasi dicat: Non est cur timeas, sed potius cur gaudeas ob precem tuam à Deo exauditam. Intelligendum autem est istud de oratione, qua precatus est quemadmodum exigebat sacerdotale officium, pro salute populi, & peccatis populi, aut specialius pro aduentu Messie, & remittendis peccatis populi per eiusdem aduentum. Quod enim Messie aduentum precatus sit, ipsius gratiarum actio testari satis videtur qua nato iam filio suo Deum laudat pro nascituri mox imo iam uati Messie salutifero aduentu. Id enim precatus eum modo est verisimile: pro quo tam celebres Deo laudes postea decantat. Iam quod sequitur. Et vxor tua, &c. recte intelligitur secundum Aug. & Theophyl. Postquam Dixit exaudita est deprecatio tua, adiunxisse promissionem eius qui digito monstraturus esset illum, qui peccata, pro quibus Zacharias orabat, tolleret, quique viam pararet illi pro cuius aduentu orauerat. Dicit autem pariet tibi, quia scilicet ex te concipiet, & non ex alio.

Et vocabis nomen eius Ioannem: In impositione nominis Ioannes videtur respectus habitus ad hoc quod dixit exaudita est deprecatio tua. Nomen enim Ioannes omnium rectissimæ significare intelligitur idem quod Dominus miseratus est: quod optime conuenit cum eo quod dixit exaudita est deprecatio tua. Sciendum enim est nomen illud quod apud Hebræos significat deprecationem scilicet, Tehinna derivari ab ea radice, quæ ponitur in nomine Ioannis, aut à qua derivatur nomen, quod in nomine Ioannis gratiam significat. Ex his autem melius intelligitur coheretia promissionis filij, qui nominandus erat Ioannes cum eo quod dixit, exaudita est deprecatio tua. Deinde & illud constat nomē Ioannes debere scribi

Cuiusmodi fuerit Oratio Zachariæ.

Ioannes quid proprie significet.

cum aspiratione in medio, si velimus Hebraicam, & veram sequi etymologiam: quamvis Græci eam aspirationem notare non poterunt quod aspirationis nota non super scribatur vocali, nisi in principio dictionis.

Et erit tibi gaudium & exultatio. Tibi qui ob orbitatem & sterilitatem vxoris hastenus doluisti, iam erit gaudium: non solum quod filius tibi natus sit, idq; præter spem & naturæ ordinem cælesti miraculo: sed etiam quod in illo desideratum à te Messiam adesse cognosces, cuius hic futurus est pater, & veluti ante ambulo. *Sic & multi in natiuitate eius gaudebunt*, non solum quia vicini, & cognati congratulabuntur nouo patri, sed quod & hi, & alij Iusti audientes nouum hunc patrum intelligent aduentum Messie in foribus esse.

Erit enim magnus coram Domino. Redditur ratio eius quod mox præcessit, nempe gaudij. Ideo enim & Pater, & multi cum eo gauisuri erant, quod ex nouitate partus intelligerent cum magnum fore. Additum est autem coram domino secundum Ambrosium quidē, vt declararet Euangelista se loqui nō de magnitudine corporis, neque de magnitudine potentiæ secularis, sed de magnitudine Animæ, quæ in donis Spiritus, & sanctimonia vitæ consistit: secundum Theoph. vero additum est ad distinctionem Ioannis ab hypocritis, qui coram hominibus magni, & sancti videntur.

Sicera. Vinum & sicera non bibit. Nō est sicera idē quod apud nos ceruisia, neq; per c scribendum est in principio, cum non sit à cicere leguminis genere, neque à cerere: sed est vox hebraica deriuata à verbo Sacar, quod inebriari significat, & sicera sæpē in scripturis etiam pro vino ponitur, & omnem potum inebriarium significat. Post nomen enim speciale generale nomen posuit, vt sit sensus: vinum, & quidquid inebriare potest nō bibit. Hæc autē Ioannes non bibit: non solum vt per austeritatem vitæ credibilis fieret ipsius de Christo testimonium, aliōsque suo exemplo à delictis huius seculi auocaret, & ad pœnitentiā inuicaret: sed etiā vt ostenderetur secundum morē veteris Legis esse penitus ipsum Domino consecratū omnibus diebus vitæ suæ. Propriū enim Nazareorū in Lege erat à vino, & sicera abstinere tempore cōsecrationis: vnde Ioānes vt semper Nazareus, id est, consecratus Domino maneret, semper his abstinuit. Rectē autem postquā vini vsum Ioāni ademit subiūgit. *Et spiritu sancto replebitur*, vt cui vini ebrietas tollitur, Spiritus sancti gratia mentem inebrians, cumuletur. Porro interpretes ad verbum quidē reddidit *adhuc ex vtero* Matris suæ *ἐτι ἐκ κοιλίας* cum Latinius, & explicatius dicendū esset. Iam inde ab vtero: sic enim significamus longē repetitū initium. Dum tamen dicitur replebitur Spiritu sancto iam inde ab vtero, non sic intelligendum est, quasi tum primū replendus sit Spiritu sancto cum vterum

*Ioannes
cur abste-
mitur.*

Numc. 6.

matris

matris egressus esset: sed quod Spiritum acceptum in vtero seruetur usque in finem. Perinde enim est ac si dixisset: Spiritu sancto replebitur in vtero, & deinceps semper. *Et multos filiorum Israël conuertet ad Dominum Deum ipsorum.* Postquam dixit eum replendum Spiritu sancto, iam etiā prædicit: quid per acceptum Spiritum sit operaturus. Conuertit autem ad Dominum Israëlitas multos Ioānes: tum quia vitæ suæ austeritate, & prædicatione pœnitentiæ regniq; cælorum, atque baptismo suo multos à Deo alienatos ad vitæ melioris frugem perduxit: tum quia testimoniū perhibēdo de Christo, eumq; digito cōmonstrādo multos in Christū credere fecit. Cū autē sequitur: *Et ipse præcedet ante illū, &c.* manifestē significatur Messiam ante quē præibat Ioannes, esse dñm Deū Israelitarū. Non enim alio referri potest relatiuū illū quā ad dñm Deum ipsorum. Proinde hic inter alios vnus locus est, vbi apertē Messias Deus dicitur, cōtra eos omnes qui Christi negāt diuinitatem. Notandū autē quod nō dicit præibat in anima, aut in persona Eliæ: sed in Spiritu & virtute Eliæ i. cū spiritu & fortitudine Eliæ: vt non intelligamus eū futurū verum Eliā, sed eundē habiturum Spiritū, eandemq; virtutē. Accipitur autē hic Spiritus pro dono Spiritus sancti, cuius cum in diuersis varia sint dona: promittitur hic simili gratia Spiritus & fortitudine Ioannē præcessurū Dominum: qualis erit in Elia. Magis enim videtur Ioannes ab Angelo comparari Eliæ venturo, quā præterito, tum quia dicens: *Ipse præibat in spiritu Eliæ*, significat etiā Eliam in eodē spiritu præcessurū Dominum: tum quia subiungit vt cōuertat corda Patrū in filios, quibus verbis alludit ad vaticinium Malachia, quo ante secundū Messie aduentū Elias venturus promittitur. Ecce ego mittā vobis Eliam Prophetam antequā veniat dies Domini magnus & horribilis & conuertet cor Patrum ad Filios, & cor filiorum ad Patres eorum. Itaque illis verbis vt conuertat, &c. Explicat Angelus quare eum dixerit præiturum in spiritu Eliæ, nempe quod eadem iste in primo, quæ ille in secundo aduentu sit operaturus. Deinde & ex verbis illis, quibus Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam esse dicit, satis patet Ioannem Eliæ venturo magis comparari, quam præterito. Proinde & hoc loco sic rectius intelligitur, quāuis simul etiā rectē intelligatur cōparari Eliæ præterito. [Præiuit autē Ioannes ante Dominum variis modis. Nam sua natiuitate præcessit Christi natiuitatem, sua prædicatione, suoq; baptismo Christi passionem & baptisum, sua passione Christi occisionē, suo ad Iymbum descendum Christi ad inferos descensum.] Quamuis autē sic variis modis Ioannes Dominum præiuerit: potissimū tamen intelligendum est eum hic dici præcessurum ratione prædicationis & baptisimi, quibus cōuertit corda Patrū in filios, & parauit Domino plebem, quemadmodū & Zacharias postea dicit. Præibis ante faciem domini

*Malachi
vlt.*

*Imprimis
possunt.*

*Matt. 11.
& 17.
Mar. 9.*

B 4 parare

parare vias eius. *Vt conuertat corda Patrum in filios.* Sensus est secundum Dionysium Carthusianum, vt faciat ipsos Patriarchas & Prophetas bene affici filiis suis Iudæis, eosque pro germanis suis filiis agnoscant & recipiant. Hoc enim fecit Ioannes, inducendo Iudæos ad fidem, & pietatem maiorum suorum. Atque hic sensus videtur esse verior. Propriè enim cor Patrum conuerti in filios, vel vt habent Hebræa & Græca ad filios non est filios accipere idem cor, quod habuerunt Patres. Ad reddendum namque hunc sensum potius dicendum fuerat, vt conuertat cor filiorum ad Patres. Sed illius propriè cor dicitur conuerti ad aliquem qui illi incipit bene affici, vt patet cum dicit Deus: *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos.* Fuerunt autem corda Patriarcharum ob vitæ dissimilitudinem à filiis suis carnalibus alienata: proinde studuit Ioannes per resipiscenciam filiorum Patrum corda ad filios conuertere, quemadmodum idem faciet Elias circa mundi finem pro concordandis Iudæis cum fide Patriarcharum. Atque hoc est quod dicit Dominus eum restitutum omnia, sicut Christus venit instaurare omnia, & quæ in cælis, & quæ in terra. Istud autem aperte egit Ioannes, cum venientes ad baptisma suum vocauit genimina viperarum, notans eos non esse germanos sanctorum maiorum filios, ac deinde adiecit, nolite dicere intra vos Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus, &c. Quibus sanè verbis studuit eos reddere germanos Patriarcharum filios, & sic conuertere corda Patrum in filios. Iam autem quod adiecit Angelus. *Et incredulos ad prudentiam Iustorum:* videtur positum pro eo quod est apud Malach. Et cor filiorum ad Patres eorum: vt explicaret Angelus tum se, tum Prophetam loqui de filiis incredulis, de Patribus autem iustis. Declaratur autem etiam hac parte quomodo conuertenda erant corda patrum, in, vel ad filios, nempe si increduli conuerterentur ad prudentiam Iustorum. Porro Iustorum prudentia erat, & est præ fluxis huius seculi bonis sectari magis, & expectare caelestia. Deinde non in carnalibus legis vmbis, neque in propriis operibus confidere, sed in benignitate Dei, & iustitia Christi. Pro incredulis autem Græcè est *ἀπίστοις*, quod nomen etiam significat inobedientes, quomodo magis hic verri conueniebat, tum quod mentionem faciat Patrum & filiorum, tum quod non dicat ad fidem, sed ad prudentiam. Inobedientes itaque dicit Iudæos, quod æquissimis maiorum suorum præceptis, & doctrinæ non parerent: qua eadem ratione & incredulos eos dici rectè intellexerimus, si quidem qui inobediens est, is se parum credulum declarat.

Parare Domino plebem perfectam. Verendum erat, vt pararet Domino plebem *perfectam*, quæ præparata & instructa. Non enim Ioannes perfectam plebem Domino parauit. Si enim eam para-

Prudentia Iustorum.

uit

uit Domino, ergo imperfecta erat, & perficiendam Domino tradidit. Conformius ergo cum originali intelligemus plebem perfectam, hoc est, bene, & perfectè adornatam, & instructam ad suscipiendum scilicet fidem Christi, & sublimiorem eius doctrinam & baptismum. Ad hoc autem plebem parauit Ioannes per pœnitentiam quam verbo, & exemplo docebat, perque baptismum pœnitentiæ & demonstrationem aduenientis Messæ. Itaque hac parte parare Domino, &c. describitur finis prioris operationis. Ad hoc enim conuertit corda Patrum vt pararet Domino plebem.

Et dixit Zacharias ad Angelum, vnde hoc sciam. Iudæorum more signum petit, quem morem Iudæi videntur desumpsisse ab Abraham, qui promissionis sibi factæ de terra Canaan signum petit dicens, vnde scire possum quod possessurus sum eam. Non peccauit autem Abraham signum petens quemadmodum peccauit Zacharias. Non enim ex incredulitate, aut diffidentia signum postulauit cum mox antea scriptum sit: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiã, sed ex familiaritate quadam cum Deo, & in confirmationem promissionis apud posteros suos, ad quos promissio magis pertinebat.* Non enim Abraham in sua persona, sed tantum in filiis suis promissam terram possessurus erat. At Zacharias non petit signum certificans personæ promittentis qualitatem sicut Gedeon fecit, nihil dubitans Angelum Domini esse, tum quia præter ipsum illo tempore nullus hominũ esset in templo (propter quod significandum prius dictum est: *Erat autem omnis populus foris*) tum propter loci sanctitatem, Angelicamque maiestatem, & consolationem eiusdem, atque verborum sanctorum sublimitatem. Petit ergo signum certificans promissionis veritatem, idque ex diffidentia, quemadmodum ex ipsius subiunctis patet verbis, quibus argumenta suæ incredulitatis contraria promissis diuinis profert.

Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel. Quoniam Zacharias & de promissione diffidebat, & ex diffidentia signum postulauit, ob id Angelus primum quidem personæ suæ qualitatem aperit, ac deinde dat & signum, sed tale, quale dignum erat incredulitate eius, & quod congrua diffidentia eius pœna erat. Et qualitatem quidem personæ suæ aperit, partim vt diffidentem in fide confirmaret, partim vt incredulitatem eius condemnaret, & iniustam esse comprobaret. Explicat autem proprium suum nomen dicens: *Ego sum Gabriel*, tum vt ipsa sui nominis significatione declararet possibile esse ea, quæ promittebat, quamuis supra naturæ essent vires (significat enim Gabriel idem quod fortitudo Dei, vel potius fortitudo mea Deus) tum quia nomen hoc notum erat Zachariæ ex libro Danielis, in quo aliquoties Danieli apparuisse scribitur, & potissimum in mysterio de aduentu Messæ

B 5

tempore

Angeli.
astant.
Deo, etiã
ad nos
missi.

tempore explicatione. Deinde verò ad agendam magis suæ personæ auctoritatem adiecit, *qui asto ante Deum*, significans se non esse vnũ ex Angelis, qui eieci sunt à facie Dei, sed ex his qui Deo semper sunt præsentis. Auctoritati deinceps propriè adiungit auctoritatem diuinam, dum dicit: *Et missus sum tibi*. Hæc bona, & læta annunciare: significans se in hoc negotio non venisse à seipso, sed Dei agere negotium. Quamuis autẽ tunc missus esset à Deo, & astaret Zachariæ in terris: astare, &c. se dicit ante Deum, quia cum vbique præsens sit Deus, nullus locus impedit visionem & fruitionem Dei: ratione cuius astare Deo Angeli dicuntur.

Et ecce eris tacens: Aduerbum, Ecce, demonstrat aliquid nouum & insolitum, signum scilicet, quod petiit, quo & peritoni eius in confirmationem promissionis satisfiat, & digna diffidentia pœna infligatur. Quasi dicat: Quoniam petisti signum, ecce signũ, quod ita sit præstandi in posterum promissi argumentum, vt & presentis sit diffidentia pœna. [Porro notandum nõ solum Zachariam mutum videri effectum, sed etiam surdum, vt colligere satis licet ex eo, quod postea dicitur. Innuebant autem Patri eius, quem vellet vocari eum. Circa quæ verba Ambr. Incredulitas ei affatum eripuerat, & auditum. Vnde postea vbi habemus, permansitq; mutus. Græcis est dictio *καφός* quæ non solum mutum, sed & surdum significat, imo propriè surdum, ac ex consequenti mutum: quod qui natura sint surdi, necessario etiam sint muti.] Temperat autem commeritam pœnam miseratio diuina, atque ob id sequitur, vsque in diem, quo hæc fiant, quasi dicat: Cum per euentus rerũ, quod dico, ostendero, & noueris te iure punitum: tunc te de pœna eripiam. Et demonstrat pronomen hæc non omnia quidem de Ioanne prædicta, sed natiuitatem eius cum impositione nominis, quæ facta est in die Circumcisionis. Circa natiuitatem enim pueri erat Zachariæ dubitatio, non circa alia. Postquam autem causam inflictae pœnæ reddidisset, dicens: *Eo quod non credidisti, &c.* adiecit, *quæ implebuntur in tempore suo*, vt ostenderet verborum certitudinem, & Zachariæ diffidentiam fidem Dei non euacuatam, nec impedituram promissionis adimplerionem.

Cognouerunt quod visionem vidisset: Istud cognouerunt & collegerunt partim ex insolita mora in templo, partim ex alteratione vultus ex colloquio Angeli, partim etiam ex loquelæ amissione. Innuebat autem populo: siue quod rogarent silentij causam, siue volens eis benedicere & data benedictione dimittere.

Post hos autem dies concepit: Annotandus hic imprimis Euangelistæ pudor, & honestas, cum tacito congressus Zachariæ, cū vxore sua, Elizabeth concepisse dicit: Docens suo nos exemplo quam verecundè de his rebus sermo habendus sit, quando nec illũ congressum conjugalem solo prolis desiderio factum, imo secundum diuinam

diuinam promissionem necessarium, exprimere voluit. Deinde & annotandus pudor sanctæ matronæ Elizabeth, quæ cum ex marito secundum Dei iussionem tam illustrem concepisset prolem: tamen se occultabat mensibus quinque. Ideo enim *se occultabat*: tum quia verebatur ne à vulgo diuini mysterij inficio parum honesta reputaretur, vt quæ in aliena ætate viri vacasset amplexibus, tum ne plerisque ridicula haberetur si ante noui conceptus certa indicia se grauidam exhiberet & prædicaret. Atque ob id non se diuini occultabat, quam visitante ipsam virgine certis argumentis diuinum donum lucidè manifestaretur per exultationem infantis in vtero. Porro quamuis partim ex pudore, partim ex humilitate, & prudentia sese occultaret ad tempus, læta tamen de conceptu diuino, & opprobrio sterilitatis sublato, gratias egit Deo. Atque ob id significandum adiecit, dicens: *Quia sic, &c.* Non enim cum adiecit: *dicens quia sic fecit, &c.* significare voluit causam quare se occultauerit: sed insinuare lætam etiam fuisse, & gratam Deo, & si ob certas se occultaret causas. Proinde sensus est, *occultabat se, dicens tamen quia sic fecit, &c.* Sic inquit, hoc est tam præclare, & magnifice mecum egit Dominus, vt scilicet & supra naturam concipere, & tam illustrem concipere filium daret, tunc quando placuit ei auferre opprobrium sterilitatis à me, quasi dicat: Cum visum est ei, non solum me liberauit ab opprobrio sterilitatis, sed ex conceptu tam nouo, & illustri gaudium simul meum, & gloriam auxit apud homines. Dicit autem *opprobrium inter homines*, & non dicit maledictionem Dei, quod bene sibi conscia esset sterilitatem non ex maledictione Dei se incurrisse: quamuis opprobrium hominum ob eam effugere non potuisset.

Nunciatur Mariae Christi incarnatio. Luca 1.

CAPVT III.

N mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David: & nomen virginis Maria. Et ingressus Angelus ad eum dixit: *Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.* Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista saluatio. Et ait Angelus ei: *Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum, ecce concipies in vtero & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Dixit autem Maria ad Angelum: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Et respondens Angelus, dixit ei: *Spiritus sanctus superueniet in te*

& virtus

Et virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod nascitur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

In mense autem sexto, &c. Propter certitudinē historię adstruendā distinctē omnia Lucas describit, Tempus, locum, personam missam, personam ad quam missio facta est. Aptē autem Mariam, & virginem nominat, & desponsatam viro, quia utrumque esse debebat futura mater domini. Virgo quidem, quoniam sine virili commercio nasci debuit dominus, ne duos haberet Patres, & ne in peccato nasceretur, quod & diuinitate ipsius indignum fuisset, & nostram redemptionem impediuisset. Desponsata autem viro esse debuit, ne impudicitie adiretur infamia, & Christus tanquam illegitimus à Iudæis reiiceretur, ne virginibus sinistra ventibus opinione velamen excusationis relinqueretur, sed docerentur omnes etiam infamiā vitare debere, ne etiam virginis verba suspitione mendacij essent obnoxia, utq; Ioseph virginitatis eius testis esset, & custos virginisq; & pueri curator, & nutritor, atque per eiusdem genealogiam Maria cum filio ex familia Dauid esse cognosceretur, ut diuinus partus diabolo celaretur, typumq; præ se ferret Ecclesiæ, quæ virgo simul esset, & desponsata Deo. Notandum autem desponsatam dici, & eam quæ promissa tantum est, & necdū tradita viro, & eam quæ iam tradita est viro, sed nondum ab eo cognita, atque hoc secundo modo intelligendum videtur quod dicitur virgo desponsata viro, eo quod apud Matthæum desponsata hæc virgo vxor Ioseph dicitur, & Lucas dicit Ioseph p̄fectum in Bethlehem cum desponsata sibi vxore.

Matth. 1.
cap. 2.

Ingressus Angelus ad eam dixit. Dum ingressus Angelus dicitur, significatur & corporali specie apparuisse & in conclauis, ac secreto loco cum sola locum virgine. *Aue gratia plena.* Pro *Aue* Græcis est *χαῖρε* quæ dictio significat gaude, salue, vale, & dubium est per quod horum sit reddenda hoc loco. Verisimilius tamen est Angelum vsū forma salutandi Hebræis familiari, ut dixerit. *שלום* id est, pax tibi, quemadmodum & Iudam, cum osculatus, dominum dixit: *Aue* Rabbi, & cum scribitur Christus post resurrectionem dixisse mulieribus: *Auete* vbi Græcis est *χαῖρε* & *αἰρετε*. Porro quod nos habemus *Gratia plena*, Græcè est *κεχαριτωμένη* quod ad verbum sonat gratificata, hoc est, quam Deus singulari, & gratuito suo favore sibi gratiam fecit, & gratiā habet, pro gratificata tamen mollius est si dicatur, & vertatur gratiosaiquamuis ea dictio Græcè vocis significationem non adæquet. Quod si autem dum dicitur virgo plena gratia, nomen gratiæ accipitur &

quatenus

quatenus significat Dei donum, & simul quatenus significat fauorem, & acceptationem alicuius, quæ duo sunt inseparabilia coram Deo; iam Græcè dictionis significatio penè tota exprimitur, ut gratia plena idem sit, quod per plenitudinem donorum gratiæ Dei multam consecuta gratiam apud Deum, hoc est, multum accepta Deo. Non explicat autem Angelus apud quem sit reddita gratiola, & plena gratiarum quia secundum veritatem absolutè erat gratiosa, & gratia plena, tum quia hoc explicandum sequentibus verbis seruabatur.

Dominus tecum. scilicet est, non imprecatiuè sed affirmatiuè, secundum communiorē sensum istud accipiendo, ut triplex gaudij causa exprimat: *Gaude*, & *Aue*, quia gratia plena, quia dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque dominum cum ea esse, quod ei faueret, eamq; inhabitaret.

Benedicta tu in mulieribus. Secundū veteres intelligitur Mariam hic prædicari & dici esse benedictam nō quidem apud homines, sed apud Deum & à Deo quomodo ipsi Iudith dictum est, benedicta es tu filia à domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terrā. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifestè patet ex pronomine, Tu. Pronomina enim vsurpant Hebræi loco verbi substantiui præsentis temporis, proinde perinde ferè est ac si dictum fuisset, benedicta es inter, &c. Et expendenda diligenter emphasis quæ est in pronomine tu, & in præpositione In, vel inter. Non enim dicitur quemadmodum Iudith, benedicta præ mulieribus, hoc est, magis quam reliquæ mulieres, sed benedicta (inquit) tu inter mulieres, quasi dicat. Tu sola inter omnes mulieres maledictionis experta, reliquæ omnes maledictioni obnoxia.

Indith.

13.

Quæ cum audisset. Græcè non est audisset, sed *ἠκούσθη*, id est, illa autem cum vidisset. Et verisimile est non Interpretis, sed scriptorum vitio in nostris libris irrepsisse audisset pro vidisset, quod offenderet quosdam sermonis in speciem absurditas. Ergo si legatur vidisset, verisimilior erit sensus, ut intelligatur Maria etiam ex viso Angelo nonnihil turbata fuisse, sed magis tamen ex audito eius sermone, qui inchoatam turbationem ex visione Angeli magis auxit. Incertum est enim an Angelorum visionibus assuetata fuerit Virgo (ut volunt ij qui dicunt illam non turbatam eius visione, sed sermone tantum) deinde quod virginū sit ad omnem viri pauere inopinatum ingressum. Turbatur autem in sermone Angeli virgo, quia insolita erat salutationis forma; ob quam nouitatem metuebat libidiosa ne esset saluatio, an diuina, rursus sermo ne fallax esset an verus. Quoniam enim pudica erat sue pudicitie metuebat, quia saluatio blandum quid & amatorium præferbat, quia gratiosa saluabatur. Quoniam autem humilis erat, & nihil de se magnificè sentiebat: nequaquam sibi conuenire putabat,

30 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
putabat, ut benedicta inter mulieres salutaretur. Verum quamvis turbatur, non tamen turbatio mentis iudicium ademit & vsum, unde de ea non dicit quemadmodum de Zacharia, & timor irruit super eam: sed ut constantiam animi eius, & turbationis moderationem insinuaret, subiecit:

Et cogitabat qualis esset ista saluatio. Per quod etiam prudentiam Virginis notauit. Prudentiæ enim summæ erat nouam, & insolitam, tamque magnificam salutationem secum expendere, & examinare, neque statim ei obistere per incredulitatem, neque statim ei parere ex leuitate: ut sic & Euæ leuitatem euitaret, & Zachariæ duritiam. Itaque perpendens Angelus iustam eius turbationem, & meticulosam cogitationem, non passus est eam diutius animo fluctuare, sed & pauorem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellans, & salutationis nouæ causam exposuit, dicens: *Ne timeas Maria*, quasi dicat, ne metuas quasi à me blanda, atque magnifica salutatione hoc solliciteris, ut aut à virginitatis, aut ab humilitatis tuæ statum excidas. Ideo enim noua hac, & magnifica te compello salutatione. *Inuenisti enim gratiam apud Deum.* Dicitur autem inuenisse gratiam apud Deum, non ob id quod perditam gratiam & à se quaesitam inuenit, sed quoniam obtinuit Dei fauorem, & consecuta est, ut illi placeret. Cum autem commune Virgini sit cum multis aliis obtinuisse Dei erga se fauorem: exponit Angelus in sequentibus quam singularem, & proprium Dei fauorem sit consecuta, simulque declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: *Ecce concipies*, quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Esaiæ cap. 7. *Ecce virgo concipiet, &c.* Nam & illo loco pro eo quod nos habemus vocabitur nomen eius, Hebræa habent, vocabitur nomen eius, ipsa scilicet virgo. Itaque dum dicit Angelus, concipies, paries, & vocabis: significat in ea vaticinium Esaiæ complendum. Per aduerbium ergo (*Ecce*) demonstrat nouum quid & admirandum in Virgine adimplendum quod ipsum Esaias demonstrare voluit, & pro nouo signo dedit domui David. Adiecit autem *in utero*, siue ut ostendat ipsum dominum ex virginali utero incarnatum substantialiter, siue quia dominum iam in corde virgo conceperat, quem præterea etiam in utero conceptura prænunciatur.

Hic erit magnus. Magnus dictus est, tum propter diuinitatis summæ vnionem, tum propter potentiam eius maximam, qua in assumpta humanitate magna erat operaturus, docendo, miracula faciendo, & diabolum superando.

Et filius altissimi vocabitur. Non falso, sed quia talis verè erit. Vocandus autem erat filius altissimi primum quidem à Patre, qui primum in baptismo, deinde in transfiguratione, hic (inquit) est filius meus dilectus, deinde & ab hominibus diuinitatem eius ex doctrina

EVANGELICAM. CAP. III. 31
doctrina eius cælesti, & miraculis propria potestatis æditis colligentibus, & credentibus.

Et dabit illi Dominus Deus sedem David. Cum esse magnū & vocari filium Dei, etiam aliis quadam ratione conuenire possit, & in scripturis quibusdam tribuatur: explicat iam aliam filij conditionem, qua ab omnibus manifestè, separatur, ostenditque cum futurum Messiam illam iādiu expectatum, atque in eo adimplendas eas scripturas, quæ de perpetuo regno Davidis Messia tradendo loquantur. Dicitur autem regnum Messia, sedes, & regnū David, non quod temporale esset, sensibile, & terrenam, sed quod in regno Davidis, adumbratum fuit, & Dauidi in proprio semine promissum sub typo regni sui. Ita & domus Iacob hic non potest accipi pro familia Iacob carnali, sed pro spirituali, quæ est omnium fidelium congregatio. Dicit autem: *dabit illi dominus*, ut significet hunc filium regnum Davidis non vi occupaturum, sed à Deo accepturum postquam per tyrannide terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes, sibi vendicauerat. Porro sedem hanc Deus Messia dedit post resurrectionem, & Ascensionem, cum dixit ei: *Sede à dextris meis*; daturus eidem regnum istud perfectius in nouissimo die, cum omnia subiiciet sub pedibus eius.

Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet istud. Non quasi diffidens dicit, quomodo fiet istud? sed ut prudens, & intelligens, ut discat, modum inquirat. Non enim de effectu dubitauit: sed qualitatem ipsius quaesitum effectus. Liqueat enim quia faciendum crediderit, quæ quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem renuit, non se dubitare de facto significauit ut Zacharias, non officium refutauit, sed accommodauit affectum, spondit obsequium: tantū de virginitatis adamoto thesauro sollicita modum rei gerendæ necessariū sibi cognitu verecundè simul, & prudenter querit edoceri. *Et respondens Angelus dixit ei.* Docet modum Angelus, & de seruanda virginitate securam reddit. Quod autem dicitur *superueniet*, hoc est cælitus illaberetur in te, quemadmodū Apostolis dictum est. Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos: pro quo Lucæ ultimo dicitur, donec induamini virtute ex alto. Sicut autem etsi Apostoli iam à Christo prius per insufflationem accepissent Spiritum sanctum, rursus tamen in eos venire dicitur: ita etiam virgo & habuit Spiritum sanctum, & promittitur in eam venturus Spiritus, nimirum quod secundum alios effectus iam esset in ea venturus, quàm hactenus in ea operatus erat. Quod autem sequitur:

Et virtus altissimi obubrabit tibi. Simplicissimū fuerit ita interpretari quomodo exponit Theoph. ut sit sensus, cõreget te, & cõplexabitur, & vndiq; te circūdabit sicut auis obubrabit pullos suos, & sicut dicitur in Psalmis: Scapulis suis obubrabit tibi, vbi in Hebræo positum

positum verbum simpliciter significat tegere, & operire, quo & hic vsus fuisse angelum verisimile est, quandoquidem illo loco Psalmi est apud Græcos sicut hoc loco *ἐπιτομή σείδι*. Pro intelligendo enim verò huius loci intellectu, sciendum quod cum in generatione hominis ex parte viri duo requirantur, nempe fortitudo viri generantis, & amplexantis mulierem, & semen in mulierem immissum: pro semine virili Spiritus sanctus promittitur, pro virtute autem viri, & complexu eius, fortitudo Dei, illiusque complexus sanctissimus. Non enim in hac admiranda Christi conceptione Spiritum sanctum intelligere debemus tãquam generantis Patris supplere locum, ne Christus filius Spiritus sancti asseratur, quãuis alioqui indiuisa sint opera Trinitatis: sed Deum Patrem obtinere locum generantis, Spiritum sanctum autem à Patre procedentem locum seminis, quatenus in semine non substantia corporalis, quæ in conceptione transmutatur, sed virtus actiua intelligitur. Iam virtus altissimi non ipse filius, nec Spiritus sanctus, sed simpliciter potentia Dei patris intelligitur, quæ virginem totam circumdedit, & sanctæ complexata est: id per Spiritum sanctum suum in virgine operans, quod solet maritus per corporale semen.

Ideoque & quod nascetur ex te sanctum. Dicitio, sanctum, cū præcedenti verbo nascetur iungenda est, non cum sequenti vocabitur. Dicit ergo nascetur sanctum, ad differentiam eius ab aliis hominibus omnibus, qui quoniam ex immundo nascuntur semine, immundi nascuntur. Ex duobus autem præcedentibus duo hic inferuntur. Ex eo enim quod dixit Spiritus sanctus superueniet, inferitur hic quod nascendum erat fore sanctum. Ex eo quod dixit virtus altissimi, nempe Dei Patris obumbrabit, & cõplexabitur te, inferitur quod nascendum erat vocandum filium Dei Christus autem, eo quod ex Spiritu sancto, & virtute Patris, nasciturus erat, vocandus erat filius Dei, primum, quia ratione temporalis suæ generationis filius Dei dicendus erat, ut qui naturam suam humanam non ex viro sed ex Deo Patre suo accepit, qui viri locum in virgine suppleuit. Deinde quia temporalis hæc generatio arguit & æternam eius generationem, qua per naturam diuinam filius est Dei. Non enim hæc Natiuitas alteri conueniebat quam ei, qui verè esset Dei filius, & rursus filiū Dei aliter in tẽpore nasci non fuisset congruum. Notandum autem Græca non habere futurum nascetur, sed præsens tempus *γενόμενον* quod nascitur, per quod significatur in proximo esse ut nascatur, ut rectè per futurum verterit noster Interpretes.

Et ecce Elizabeth cognata tua. Quoniam supernaturalis est modus concipiendi, quem dixit Angelus, eandem comprobat, & cõfirmat testimonio alterius modi etiã supernaturalis, licet minus.

Nec

Nec hoc facit, ut aliquid ambiguitatis in virgine tolleret, sed ut integram eiudem fidem magis confirmaret humano more per sensibile exemplum. Aptissimum autem exemplum ab Angelo affertur quo confirmet virginis fidem, quæ oppugnari in ea potuit, partim ab eius summa humilitate, partim à rei nouitate cum natura pugnante. Proinde exemplum affertur quo vtrique occurrat. Quoniam enim natura simul & ætate sterilis concepit contra naturam: cõfirmatur virginis contra naturam conceptio. Quoniam verò cognata virginis fuit, sterilis illa, quæ contra naturam concepit: merito credere debuit virgo simile beneficium Dei etiam sibi conferri posse. Nihil autem obstat cognationi Virginis & Elizabeth, quod illa de tribu Iuda, hæc verò fuerit de filiabus Aaron. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronita, matre verò de familia David. Traditur enim Emerentianam cum Solone de tribu Iuda duas genuisse filias, primam Annam, secundam Ismeriam. Annam ex Ioachim de domo David genuisse. Mariam, Ismeriam vero sacerdoti iunctam genuisse Elizabeth. Porro Angelus ipse Elizabeth conceptum duabus rationibus admirandum ostendit, primum cum dicit: *concepit in senectute*, deinde cum dicit eam vocari sterilem. Est autem emphasis in eo, quod dicit eam vocari sterilem: quasi diceret eius sterilitatem ita omnibus esse notam, ut ob eam cum opprobrio vocetur vulgo sterilem. Tempus verò conceptus aperit dicens:

Hic mensis sextus est illi. Ut ostendat cõceptum huius sterilis iam certo cognosci posse, tum ex tumente utero, tum ex motu viuentis in utero infantis. Adiungit autem & communem fidei confirmandæ rationem, dicens: *Quia non erit impossibile.* Quæ causalis sic superioribus videtur coniungendæ: Ideo exemplum istud de Elizabeth tibi affero, ideoque in ea istud Deus operatus est, ut certius cognoscas, & tecum omnes intelligant, quod non erit impossibile apud Deum omne verbum. Porro sententia hæc dupliciter intelligi potest, primum ut si iste sensus Omne verbum Dei, hoc est quidquid Deus loquitur, prædicat, & promittit, non est ei impossibile ut illud præster. Alij tamen secundum phrasim Hebraicam verbum hic accipiunt pro re, itaque sensus esset nulla res impossibilis, vel nihil impossibile est apud Deum. Cum autem dicitur nihil esse impossibile Deo, intelligi debet nihil eorū, quæ vult Deus impossibile esse ei ut præster.

Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini. Edocta Virgo modum quem quæsierat, exemploque confirmata nihil vterius interrogat: sed fide plena, atque ad obediendum promptissima humillimè, & modestissimè paucis verbis respondit dicens: Ecce ancilla domini, quæ verba dupliciter explicari possunt. Primum hoc modo, Ecce agnosco me esse ancillam Domini, cuius me obsequio

C

totam

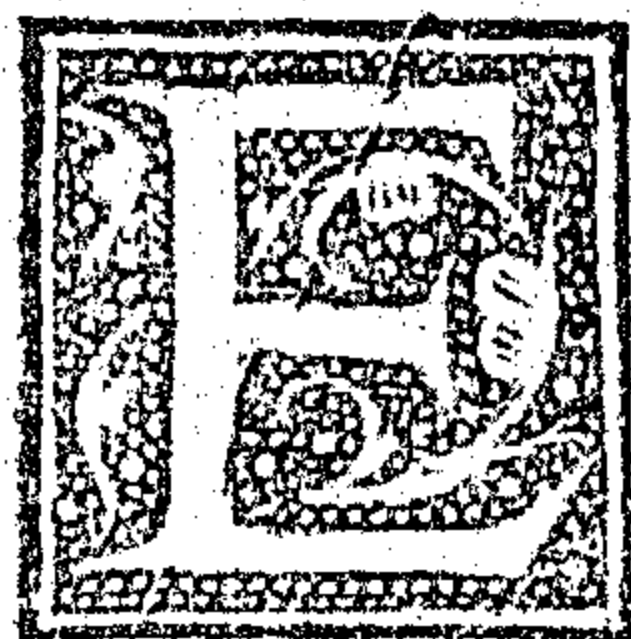
*Christus
quatenus
filius Dei.*

*Maria
quomodo
Elizabeth
cognata.*

toram dicaui, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi sicut tu locutus es. Secundo sic: Ecce offero me in ancillam domini paratam ad omne obsequium eius, itaque placeat, imò opto ut fiat mihi, &c. Illud enim fiat, non tantum consentientis est, sed simul etiam optantis, & deprecantis, ut tantum donum consequatur. Testatur itaque hæc virginis responsio in primis quidem sinceram animi eius fidem, deinde virgineam quandam modestiam in verborum paucitate demonstratam. Tertio summam obedientiæ promptitudinē, postremo profundissimam, & constantissimam virginis humilitatem.

Visitaturo Maria Elizabeth.

Lucæ I, CAP. III.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Iudæ, & intrauit in domum Zachariæ, & salutavit Elizabeth. Et factum est: ut audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, exultavit infans in utero eius, & repleta est spiritu sancto Elizabeth: & exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo, & beata quæ credidisti: quoniam perficietur ea quæ dicta sunt tibi à domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancilla suæ, ecce enim ex hac beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progeme in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes implevit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reversa est in domum suam.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Iudæ, &c. Attendenda diligenter verba, quibus Mariæ actionem Evangelista describit, commendant enim ea nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes Spiritus sancti. Et primum quidem rursum ipsius humilitatem commendant. Quæ enim meruerat visitari ab Angelo, ac tam magnificè ab eo salutari, quæ se matrem Domini, & Messias factam esse cognovit, non dedignatur præcursoris sui matrem visitare, eamque prior salutare, memor scilicet officij sui, quo decebat ut iunior seniori deferret obsequium: idem

idem certè humilitatis exemplum relinquens, quod postea filius suus veniens ad baptismum Ioannis, & ab eo baptizatus. Deinde ea verba, eiusdem sedulum studium congratulandi & obsequendi cognatæ insinuant; quod utique studium ex pietate, & charitate magna proficiscebatur. Itaque hanc sedulitatem, & eiusdem charitatem tria illa insinuant quod abiisse dicitur in montana, quod cum festinatione, quod in civitatem Iudæ, quæ à Nazareth multis distabat miliaribus. Rursum eiusdem lætitia de bono cognatæ commendatur, in eo quod cum festinatione profecta scribitur. In quo eodem etiam virgineus pudor ipsius indicatur, ac postremum quod festinasse dicitur efficacè, quæ in ea erat Spiritus sancti gratiam, eiusdemq; gratiæ conditionem designat. (Nam ut inquit Ambrosius) nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia. Plerique autem civitatem Iudæ existimant Ierusalem, quæ etsi aliquando fuerit computata in tribu Benjamin: tamen postquam David illinc Iebuseum expulit, & in ea sedem suam regiam constituit, cepit annumerari tribui Iudæ, cui etiam tribus Benjamin semper coniuncta mansit. Existimant etiam ad hanc civitatem Mariam non sine Ioseph iam factæ coniuge eius accessisse: quod eo potest videri verisimilius, quod hæc Mariæ profectio circa tempus solemnitatis paschalis facta sit, ad quam omnes viri ascendere præcipiebantur.

Et factum est ut audiuit salutationem Mariæ, &c. Ostendit Mariæ salutationem non fuisse vulgarem, sed admodum efficacem. Ad eam enim duplex effectus subsequutus est admodum mirabilis. Nam audita salutatione ab Elizabeth & Ioannes in utero gestiens exiliit, & Elizabeth repleta est Spiritu sancto. Proinde necesse est fateamur per virginis vocem Deum, quem in utero gestabat incarnatum operatum fuisse potentia suæ diuinitatis. Porro cum dicitur: exultavit infans, non est pro exultavit, idè verbū apud Græcos quod postea cum dicit Maria, exultavit Spiritus. Ibi enim est, ἠγαλλίσθη hic verò ἐσκήλισεν quod non significat lætatus est, sed saluit, aut exiliit, & pro in gaudio, Græcè non est ἐν χάρα sed ἐν ἀγαλλίασι, quod gesticulationem magis significat, quam gaudium. Itaque sensus esse potest exiliit cum gesticulatione, hoc est, gestiendo, sicut in psalmis, bene psallite in vociferatione, id est, cum vociferatione, & vociferando. Iam gesticulatio hæc intelligi potest in Ioanne fuisse etiā sine gaudio mētis, & cognitione præsentis Dei sicut intelligit Aug. de exultatione. Et quanquā alia sententia, qua dicitur Ioannem cognovisse dominum, & matrē domini esse præsentem, communior sit, ut quæ etiam in Ecclesiastico officio decantetur: tamen hac in parte sententia Augustini verisimilior videtur, etsi recipienda non videtur in ea parte, qua putat Ioannem non esse sanctificatum à Spiritu sancto in utero, nec illius exultationem factam à Spiritu sancto in habitante, & sanctificante Ioannem, sed

Ioannes
an cogno-
verit Do-
minū
&
Matrem
Domini
esse præ-
sentem.

sed tantum à Spiritu sancto operante in Ioane, qui Spiritus etiam miracula potentia suæ in peccatoribus, & brutis operatur. Nam cum hic locus, quo exultasse Ioannes dicitur coniungitur cum eo, quo promissum fuit replendum eum Spiritu sancto adhuc ex utero Matris: satis patet Ioannem Spiritum sanctum accepisse ad salutationem Virginis; qui insensibiliter eum sanctificans sensibilibiter etiam in eo per exultationem operatus est.

Et exclamavit voce magna & dixit, Benedicta tu, &c. Quæ prius tacita latitauerat conceptum pudore dissimulans, mox ut repleta est Spiritu sancto edocente eam quid protenderet Filij exilitio, non iam diutius continuit animi sui gaudia; sed ex subita inflammatione Spiritus, & insigni affectus læticia, ac admiratione exclamavit, ea promens afflatu Spiritus, quæ nec ab homine didicerat, nec ex uteri tumore suspicari poterat. Mirabiliter autem factum est, ut Elizabeth perinde quasi Angelum audisset cum Maria loquentem, ita verbis Angelicis auspicaretur suam gratulationem. Adiecit autem ad verba Angeli Elizabeth. *Et benedictus fructus ventris tui.* Quod secundum Theophyl. intelligi potest dupliciter superiori esse adiectum. Primum quidem quod multæ sanctæ mulieres pepererunt improbos, ut Rebecca Esau, ideo non solum ipsa benedicta dicitur, sed etiam fructus eius. Secundo intelligi potest adiecta hæc pars, ut per eam explicaretur causa benedictionis Mariæ, sicut & Angelus causam benedictionis explicavit, dicens: Ecce concipies. Ideo enim ipsa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus: ita ut cõiunctio, & accipi hic possit, sicut frequenter, pro quia, notanda autem differentia. Maria enim benedicta dicitur, sed eam limitatione, scilicet inter mulieres. Fructus autem ventris eius benedictus dicitur absque limitatione, & bene quidem. Solus enim Deus absolute benedictus. Solus etiam hic fructus ventris benedictus, quia reliqui omnes ex concupiscentia nati sub maledictione nascuntur natura scilicet filij iræ. Itaque benedictus dicitur hic fructus; non solum tanquam Deus, sed etiam quatenus homo: eo quod expers omnis maledictionis apud Deum, plenus esset omnium diuinorum charismatum benedictionibus, ita ut de eius plenitudine omnes essent accepturi. *Et vnde hoc mihi ut veniat,* quasi dicat, quibus meis meritis, quæve Iustitia felicitas hæc mihi contigit. Agnosco sanè maiorem hanc felicitatem esse, quàm ut ullis meritis, factisque meis ascribi possit. Matrem autem Domini vocat etiam ante quam peperit. Alias enim (inquit Theophyl.) non solemus matres vocare prius, quàm pariant, propter metum abortiendi: in Virgine autem nihil tale suspicari oportebat. Deinde aliarum conceptus non statim est animatus: virginis verò foetus mox ut conceptus fuit, animatus fuit, ideo à conceptione mox mater dici verè potuit. Dicens autem mater Domini

mini mei. Ostendit à Spiritu sancto edocente se vitamque foetus natam; Dei scilicet & hominis. Propter natam enim humanam dixit: Fructus ventris tui, propter diuinam, domini mei. Affert autem deinde Elizabeth causam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini sui, nempe quod hoc ita esse indubitato argumento didicerit ex gestulatione filij sui, Spiritu sancto scilicet edocente quid ea protenderet gestulationis simulque intelligi potest causam reddere quare foelicem se reputauerit ob aduentum Mariæ, quod scilicet illius aduentum, & salutationem tam senserit efficacem. Ecce enim inquit, ut facta est, &c.

Iam quod sequitur: *Et beata quæ credidisti,* Græca modo habent per tertiam personam ad verbum sic: beata quæ credidit, quoniam erit perfectio dictis ipsi à Domino. Porro Interpres noster pro *ἐὸν* legisse videtur cum aspiratione *ἐὸν*, & sic potest totum per secundam verti personam, viderique potest ea lectio esse verissimior. Quod si autem per tertiam legatur personam, intelligi debet Elizabeth hic prophetantem propheticò more mutasse personam. Aut alias personas in hoc colloquio fuisse præsentem, ad quas conuersa Elizabeth beatam prædicauerit virginem quod crediderat. Illud autem à domino si referatur ad participium, dicta, exponi debet pro ex auctoritate & nomine domini, alloqui referri posset ad verbum perficientur, ut sit sensus, quæ dicta sunt tibi, perficientur à domino.

Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Rursum in Virgine hic admitanda offertur summa mentis illius humilitas animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Magnificare autem hic accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinemque Dei agnoscere, admirari, & prædicare. Dicit autem *Anima mea*, ut insinua- ret se non lingua tantum, sed magis anima, & ex præcordiis se dominum laudare, & glorificare. Porro cum exultare potius ad corpus pertineat (significat enim quandam lætantis gestulationem) hic tamen ad Animam & Spiritum transfertur: ad significandam lætitiæ magnitudinem, & spirituale quoddam mentis tripudium, quo Anima extra se rapta in Deum fertur. Exultare autem & lætari in Deo, est de Deo gaudere, eumque gaudij nostri esse obiectam & materiam. Bene autem prius dixit: Magnificat, deinde exultauit, Cum enim magnificare pertineat ad intellectuam vim, exultare verò ad voluntatem, & affectum: istud ex illo nascitur. Dixit autem prius Animam, postea Spiritum Hebræorum more, quibus solenne est idem, in Canticis maxime sub aliis repetere verbis. Aut animam simul dixit & Spiritum, significans totum Animam quantam, quanta erat in Deum ferri, quatenus scilicet & humana, & diuina respicit. Iam in his duobus versibus

dominum & Deum, simpliciter intelligimus vtrumq; significat Deum communiter, hoc est, vt totam includat Trinitatem. Pro saluari autem Græcis est σωτήρ, id est, Saluatori. Sed frequenter in scripturis salutaris, vel salutare accipitur pro Saluatore, vt ipse Deus meus, & salutaris meus.

Psal. 24.
135.

Quia respexit humilitatem ancillæ suæ. Dicitio humilitas hoc loco significat exiguitatem & abiectiōnem, hæc enim est eius vera & propria significatio. Nec est Græcis respexit humilitatem, sed ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινότητα, id est, respexit ad humilitatem, quamuis ad sensum parum faciat. Itaque sensus est: Respexit exiguitatem ancillæ suæ, hoc est, me exiguam & infimam, ancillam suam. Secundum quem sensum magis his verbis Virginis modestia, & humilitas animi nobis commendatur, quam si nomen humilitatis hic pro virtute acciperetur. Non enim solum Deum respexisse dicit, ad ancillam suam: imò, quod magis aliquid est, ad exiguitatem ancillæ suæ, quod intelligendum potissimum de exiguitate quoad merita. Existimabat enim se nullius meriti, nulliusque virtutis, nec id quidem fictè, aut falso: quoniam considerabat se ipsam ex parte sui, non ex parte donorum. Ostendit autem quantum Dominus se respexerit, dum addit.

Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quasi dicat: Tanto ille me prosequutus est favore, vt ob eum non à te solum ò Elizabeth beata sim prædicanda, aut ab huius ætatis Iudæis: sed fœlicem etiam prædicaturæ sint omnes generationes, quæ seculis omnibus sibi succedentibus vniuersum orbem inhabitabunt. Porro dum se beatam dicendam asserit: rursus significat se nullum suorum meritorum habere respectum. Siquidem ab eo fœlices verè dicimur, quod nobis non nostris meritis, sed gratuito Dei munere concessum est. Proinde rationem subdens quare beatam eam sint omnes prædicaturi.

Quia, inquit, fecit mihi magna, vel vt potius significat dicitio Græca μεγαλεία magnalia aut magnifica, quasi dicat. Non propter meam virtutem existimo me ab omnibus prædicandam fœlicem, sed quia fecit mecum magnalia qui potens est. Adiecit autem *qui potens est* (pro quo Græcis est ὁ δυνατός potens) vt ne quis minus credat his, quæ ab ea dicuntur, & incredibilem nouæ conceptionis modum per considerationem omnipotentis diuinæ altruat.

Psal. 110.

Et sanctum nomen eius. Hæc pars sic intelligitur. Et sanctum est nomen eius, quemadmodum in Psal. Sanctum, & terribile nomen eius, supple est. Proinde Maria postquã de Dei in se declarata bonitate, & potentia cecinit: hic iam in generali de excellentia Dei canere incipit, ex plenitudine deuoti cordis prorumpens in celebrationem sanctitatis misericordiæ potentis, & iustitiæ diuinæ.

Benè

Benè autem postquam prædicauit Dei in se declaratam potētiam, prædicat etiam eius sanctitatem: quoniã & Angelus per Spiritum sanctum, & virtutem Patris, conceptum filij Dei in ea perficiendam prædixit. Sanctum itaq; Deum dixit merito, quia in summa puritate per illius sanctitatem tam sanctum concepit filium.

Et misericordia eius à progenie in progenies. Post prædicatam Dei sanctitatem, commendat etiam comunem eius misericordiam. Communem, inquam, & omnibus seculis, & omnibus sine discretionem personis, quæ timent illum. Quamuis autem misericordia Dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundum aliquos effectus communis timētibus, & non timentibus eum: perfecta, tamen Dei misericordia solis timentibus eum conuenit, quæ consistit in subleuatione à vera miseria, hoc est, à miseria æternæ damnationis, & in eo, quod in præsentī vita omnia eis in bonū Deus cooperari facit, & post hæc vitam æternam fœlicitate gaudere donat. Aprè autem potius dicit timentibus eum, quam sperantibus in eum, aut diligentibus eum: quia prius de Dei potentia, & sanctitate cecinit quibus respondet in nobis timor, & reuerētia Dei: Nomen enim timentium significat piè reuerētes Deū, quod sanctitati Dei debetur.

Fecit potentiam in brachio suo, &c. His verbis non solum intelligendum est eam ea, quæ tum erant præterita, sed sub intellectu literalī, qui est de rebus temporalibus & sensibilibus simul etiam conuenit, quemadmodum frequenter in Psalmis, & in Annæ cantico (cuius argumentum ex magna parte imitata est Maria) intelligere mystice spiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta sensibilia prioribus temporibus à Deo facta, iam iam per Christum erant perficienda: vt ita intelligamus hic eam præterita vt simul etiam futura, prophetice canantur. Itaque fecit potentiam in brachio suo, hoc est per virtutem & fortitudinem suã frequenter potenter operatus est, & mirabilia designauit. Brachium enim conuenienter hic accipitur pro Dei virtute sicut alias sæpè. Potētia verò hic accipi debet pro effectibus mirabilibus Dei potētia perpetratis.

Dispersit superbos mente cordis sui. Relatiuum sui, non debere referri ad Deum, sed ad superbos patet ex Græcis, quæ habet καρδιάς αὐτῶν cordis ipsorum. Porro ablatius iste mente, vel cogitatione iungi potest, vel cum superbis, vel cum dispersit. Si priori modo sensus erit: Dispersit eos qui superbierunt in cogitatione cordis sui, quique apud seipos de se magnifice senserunt. Si verò coniungatur verbo dispersit, sensus erit, dispersit superbos per cogitationem ipsorum: vt significetur superbos suis ipsorum consiliis dissipari. Dispergere autem dicitur Deus superbos, non solum quia eos secundum locum dispergit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudæis, sed quoniã eos perdit, conatus frustratur, viresq; auferit. Itaque deposuit potentes de sedibus suis, dum potentes frequenter

C 4

Reges

Reges potestate exiit, dum & dæmones è sedibus regni calorum deiecit ac demum dominium super fideles eis abstulit, dum & Iudæos in populo Dei primum obtinentes locum iam inferiores fecit, translato ab eis regno ad populum Gentilem. *Et exaltavit humiles;* id est, abiectos, & viles. (Nam cum humiles hic opponantur potentibus, videntur humiles potius debere intelligi viles & ignobiles, quam humiles corde, quanquam Græca dictio vtrumque significet, sed magis viles) quia frequenter viles ad regale solium euexit, vt patet in Saule, Dauide, & aliis, deinde quia homines ad regni cælestis gloriam prouexit, eisq; dæmonibus imperandi potestatem dedit, postremum quia Gentes in populo Dei primum iam dedit obtinere locum. Ita & *esurientes,* hoc est indigentes *impleuit omnibus bonis.* Nam frequenter pauperes temporaliter diuites fecit, & facit, & gentes omni gratia Spiritus olim destitutas, omnibus bonis spiritualibus per Christum impleuit, & omnes qui esuriunt iustitiam, & virtutem & hic, & postea saturat. Deinde verò contra *dimisit,* vel vt habent significantius Græca *ἐξωπέσειλε,* hoc est, emisit, scilicet à se *inanes* & vacuos, quia frequenter omnibus bonis abundantes ad inopiam redegit, & Iudæos, qui per cognitionem legis, & iustitiam, quæ in lege est nullo se indigere putabant apud Deum reiecit à se omnibus bonis vacuos. Et quotquot abundare se existimant diuitiis ingenij sapientiæ & potentiæ humanæ, indignos reputat quod suis spiritualibus bonis daret.

Suscepit Israël puerum suum memorari misericordie suæ. Per Israëllem ad literam intelligit veterem populum Israëliticum, cui primum natus, & missus est Saluator, & ex quo plerique credentes saluati sunt: quamuis populo illo magna ex parte Christum reiiciente Gentilis populus in illius locum successit, factus per spiritum Israël, & semen Abraham, de quo proinde mysticè istud intelligi debeat Israëllem autem puerum suum vocat, hoc est, seruum suum ad distinctionem Gentium idolis seruientium. Hunc itaque suscepisse Deum dicit, quia more succurrentis, ac manum porrigentis, eum saluandum ab hostibus suis, & omni malo recepit. Porro in eo quod sequitur *memorari misericordie suæ.* Interpretem vertisse infinitiuum, memorari & non participium recordatus vt cantatur in Ecclesiastico officio, patet & ex Latinis codicibus emendatis, & Græcis quæ habent infinitiuum *μνησθήναι,* quem in Cantico Zachariæ vertit pro memorari. Debet autem infinitiuus ille vtrouque exponi per, vt memor esset, & hoc rursum sic, vt memorem se declararet. Tunc enim dicitur nobis Deus alicuius memor: dum qui ad tēpus visus est oblitus esse, memorem se ipso opere & effectu declarat. Nam postquam dixit ad *Patres nostros,* explicat quos Patres intelligat, nempe Abraham, & semen eius Isaac, Iacob, & Dauid. Illud autem *in secula,* vel vt habent Græci in seculum,

culum, potest coniungi cū semine eius, vt significetur semen Abraham duraturū in perpetuū. Aut cum misericordie, & infinitiuo memorari, vt sit sensus, vt recordaretur misericordie suæ in perpetuū exhibendo, aut vt recordaretur in perpetuum misericordie suæ.

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus. Videtur Lucas istud addidisse, vt indicaret ante partum abiisse virginem: quæ cum in mense sexto venerit ad visitandum Elizabeth, & apud eam non integris tribus permanserit mensibus, significatur ante nonum mensem abiisse. Abiens autem non diuertit alio, sed reuersa est in domum suam.

*Nascitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela,
benedicit Deum. Luca I.*

CAPVT V.

Elizabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum est: in die octauo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius dixit: Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine: Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit, dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniversi. Apertum est autem ilico os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Iudæe diuulgabantur omnia verba hæc, & posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit, dicens: Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt prophetarum eius, Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris: & memorari testamenti sui sancti, Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, Vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi. In sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Et tu puer propheta altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum, Per viscera misericordie Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israël.

Elizabeth autem impletum est tempus pariendi. Quemadmodum

Ambros.
& Theo-
phyl.

42 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
in scripturis de solis Iustis dicitur quod impletis diebus vite sue
plenique dierum mortui sunt: ita plenitudo dierum non ponitur
in scripturis nisi in generatione Iustorum. Plenitudinem enim
habet Iusti vita, dies autem impiorum inanes sunt: & imperfecti,
nec compleri sunt peccatorum partus, meliusque illis fuisset, si na-
ti non fuissent.

Et peperit filium. Istud adiectum, ut ostenderetur re ipsa promissio-
nem Angeli iam adimpletam, qui dixerat vxor tua pariet tibi filium:

Magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa. Hoc est, non
solum fecit cum ea misericordiam, sed fecit misericordiam suam
erga illam esse magnam: quod scilicet non solum a sterilitatis
opprobrio eam liberauerit, sed id etiam in senectute eius fecerit,
prolemque insuper dedit non foemininam, sed masculam. Ob
quam insignem Dei misericordiam congratulabantur ei, aut potius
ut habent Græca συνέχευον αὐτῆν congaudebant ei. In quo osten-
ditur iam impletum quod dictum fuit ab Angelo multi in natiui-
tate eius gaudebunt.

Vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Hoc est, vocare cœpe-
runt & voluerunt. Quoniam enim Pater elinguis erat, qui solet
esse auctor imponendi nominis: cognati suspicantes id Patrem
velle, quod vulgo solet esse gratissimum, appellare cœperunt eum
nomine Patris sui. Mater contra contendit eum vocandum non
Zachariam, sed Ioannem.

Et postulans pugillarem. Hoc est, postquam postulasset non qui-
dem per vocem, sed similiter per nutum, tabellam scriptoriam:
Quod autem sequitur, scripsit dicens: dixisse intelligendus est, quia
loquutus sit non ore, sed per scripturam loquentem. Non scripsit
autem Ioannes vocabitur nomen eius, sed Ioannes est nomen eius,
quasi dicat: Quid de nomine imponendo solliciti estis, cum iam
nomen sit ei impositum a Deo.

Et mirati sunt vniuersi. Tum quod in nomine tam nouo ambo
inter se conuenirent parentes, tum quod significaret Zacharias
nomen illi iam prius esse impositum: Admirationem auxit mi-
raculum solutionis linguæ, de quo sequitur: Et factus est timor
præ admiratione scilicet.

Et super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba. Id est,
facta hæc, nempe quod anus pepererat ex sene, quod in nouo no-
mine inter se parentes conuenierant, quod filius hic ab Angelo
promissus esset, quod Pater prius ex loquente mutus factus, rursus
ex mutuo facundus in laudem Dei prorupisset, quod uterque patris
spiritu diuino afflatus esset. Quæ omnia hi, qui audierat, posuerunt
in corde suo, hoc est, pressius apud se de his rebus cogitauerunt, ex
his preludis colligentes natum puerum magna, & inaudita patra-
turum, cuius natiuitas, & conceptio iam tum prodigius insinua-
tur;

tur; itaque ob hæc dixerunt apud sese, & adinuicem. Quisnam puer
iste erit, quasi dicerent: Cum nemo Prophetarum tam prodigiosè
natus sit, omnino apparet ad res summas delectum esse & maius
quidquam in reliquis retrò Prophetis in hoc perficiendum.

Etenim manus Domini erat cum illo. Græca habent tantum *ἔχει*
id est, &. Tamen cum hæc particula videatur ab Euangelista ap-
posita veluti rationem volente reddere quare de puero sic magni-
ficè sentirent homines, videtur coniunctio &, debere etiam hic
accipi pro quia: ut bene verterit interpres. Etenim.

Et Zacharias Pater eius repletus est spiritu sancto & prophetauit.
Tum quia futura prædixit prius quidem de Messia, deinde verò
de Ioanne, tum quia præcedentium oracula Prophetarum prædi-
cta de foelicitate, ac salute per Messiam Israël obuentura iam iam
adimplenda canit spiritu prophetico intelligens, & explicans hu-
iusmodi Prophetarum vaticinia spiritualiter esse accipienda de sa-
lute vera quæ in peccatorum remissione consistit. Dicit ergo. Be-
nedictus Dominus Deus Israël. Pro benedictus Græcis est *εὐλογητός*
quod propriè est laudandus vel benedicendus, vnde nostra litera
sic accipi debet, benedictus sit Dominus, vel benedictus, id est,
Laudatus esse debet Dominus. Dicit autem Dominum Deum Is-
raël, quamuis omnium esset Gentium Deus: quod ab Israëlítico
populo singulariter agnosceretur, & coleretur, idque in typum
populi qui ex Gentibus omnibus Deum per Christum erat agni-
turus, qui iam verior Israël dicitur, cuius peculiariter Dominus
est Deus. Quia visitauit, &c. Deum visitare hominem cum in bo-
nam partem accipitur (ut hic accipi significatur dum sequitur:
Quia fecit redemptionem, &c.) est eorum qui neglecti visi sunt ab
eo habiti se memorem declarare, eosque beneficiis afficere, & a
malis liberare. At verò etsi & alias in bonum Deus populū suum
visitauerit, nunc singulari ratione visitauit: quia per filium suum
in hunc mundum ad nos liberandos venit.

Et erexit cornu salutis nobis. Cornu salutis Hebraico tropo posi-
tum est pro cornu salutari vel salutifero. Erexit autē Deus in fami-
lia David cornu salutare: quia gloriā regni, & potestatem superadi-
hostes populi Dei iam admixtam è familia David, rursus nouo
modo resuscitauerit in Christo iam nato ex familia David.

Sicut loquutus est per os Sanctorum. Ostendit hæc non casu con-
tigisse, sed id nunc præstitisse, quod olim promiserat per omnium
ora Prophetarum. Dicit autem Sanctorum, ut ostendat se de his
loqui, qui sancto afflato spiritu loquuti sunt.

Et qui a seculo sunt, qui fuerunt ab antiquis temporibus Salutem ex
inimicis nostris. Coniungendus est accusatiuus Salutem cū verbo lo-
cutus est, ut sit sensus: Sicut locutus est salutem per Prophetas, ita
iam fecit redemptionē, & erexit cornu salutare. Porro accusatiuus
Salutem

Cornu
salutis.

Salutem hic accipi debet pro Saluatione, alioqui enim dure cō-
hæret quod sequitur, id est, *de inimicis nostris*. Sunt autem inimici
nostri de quibus loquitur Sathanas cum impiorum spirituum co-
pulis, affectus prauis sollicitantes ad ea quæ Deo sunt inuisa postre-
mo homines impij amantes magis quæ sunt huius mundi, quam
quæ Dei sunt, per quos velut organa vim suam exerit diabolus.
Ab his autem omnibus saluamur per Christum in præsentem qui-
dem seculo secundum spiritum, in futuro autem etiam secundum
corpus, & perfectius secundum spiritum.

Ad faciendam misericordiam cum Patribus nostris & memorari, &c.
Pro eo quod nos habemus ad faciendam & memorari, utrobique
Græcis est infinitiuis *ποιήσαι* & *μνησθῆναι* unde rectius utrumque
similiter uerisset, ut faceret misericordiam, & recordaretur, hoc
est memorem se declararet. Referenda sunt autem hæc ad ea quæ
præcedunt uerba uisitauit, fecit redemptionem, & erexit cornu,
explicat enim finem ob quem hæc Deus fecit. Itaque sensus est,
ut recordaretur Testamenti sui, & recordaretur iusiurandum,
quod iurauit ad Abraham. Accipitur autem hic Testamentum sim-
pliciter Dei pro promissione, & pacto, quod proinde recte ponit-
ur ante iusiurandum. Nam prius Deus pactum cum Abraham
iniit sine iuramento, postea uero etiam iuramento pactum & pro-
missiones confirmauit. Iam quod sequitur, *daturum se nobis*, quan-
quam hoc grammatica Latina non bene admittat: tamen ut ha-
beat aptus sensus, & sensus Euangelicæ, præstat ut ab his uerbis
daturum se nobis noua incipiatur sententia, & exponatur pro eo
quod est, ut ipse daret nobis: sicut memorari exponi debet pro ut
memoraretur. Quid autem daret nobis. Nimirum. *Ut sine timore de
manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus ei*, uel, ut potius uertē-
dum erat, seruiremus ei. In hoc autem uersu illud *sine timore* po-
tius coniungendum cum uerbo seruiamus, quam cum participio
liberati, ut sit sensus, ut nos liberati de manu, id est: De potestate
hostium nostrorum deinceps ei seruiamus liberè, & sine timore
omni. Deinde uero explicatur qua in re Deo seruire debeamus,
nempe quod non in sola corporali adoratione, & externo cultu,
neque in ceremoniis legalibus, sed potissimum in *sanctitate & iu-
sticia*. Ad excludendā autem omnem fictionem in seruiendo Deo
adiicit *coram ipso*, quo simul significatur debita in seruiendo Deo
reuerentia, quasi scilicet illo semper præsentem. Et quoniam non
sufficit ad tempus Deo seruire, adiecit, *omnibus diebus nostris*. Porro
pro sanctitate, non est hic *ἀγιοσύνη*, sed *δουλοσύνη*, quod potius signi-
ficat pietatem, uirtutem qua debita reuerentia Deo, parentibusq;
debetur. Itaque inter sanctitatem, & Iustitiam hoc loco hoc in-
terest, quod sanctitas dicitur erga Deum, Iustitia uero erga homi-
nes, dum unicuique quod iustum est deferatur.

Et

Et tu puer Propheta altissimi uocaberis. Zacharias puerum etiam
non intelligentem alloquitur more Prophetarum, qui etiam irra-
tionabilia, & futuros quasi iam præsentem alloquuntur: idque ad
instructionem audientium & legentium. Reddit autem Zacharias
rationem ob quam uocabendus sit Ioannes Propheta Dei, *præibis*
enim inquit ante faciem quæ quidem ratio apta est, & conueniens.
Nam parando uias Domini dicere debebat iam appropinquasse
regnum cælorum, & mox post se uenturum sortire se, qui ba-
ptizaturus esset in Spiritu sancto, deinde parando uias Domini
digito demonstrare debebat eum, quem à solo Spiritu sancto
didicerat esse filium Dei, qui tolleret peccata mundi, quæ omnia
manifestè ostendit eum Prophetico spiritu afflatum fuisse. Porro
parare uias Domini per tropum sic accipere debemus, ut quid to-
ta oratio significet explicetur, non autem pro quo singulæ dictio-
nes accipiantur ut sit idem, quod abiicere quidquid aduenienti
Domino possit esse offendiculo, & efficere ut ab hominibus facile
recipi possit: quemadmodum uulgo serui ante suos dominos gra-
dientes lapides ligna, & quidquid eiusmodi uiam Domini remo-
uari, aut inexpeditam reddere possit, remouent. Proinde explica-
turus quomodo Ioannes paraturus esset uias Domini, adiecit.

Ad dandam scientiam salutis plebi eius. Sensus enim est, præibis
ante Dominum ut pares uias eius, hoc est, ut des scientiam salu-
tis plebi eius. Per salutem autem intelligimus saluationem per
Christum conferendam, & illud *in remissionem* coniungimus cum
genitio salutis: ut significetur salus hæc cuius cognitionem illa-
turus erat Ioannes consistere in remissionem peccatorum, si lega-
tur in remissione ut habent Græci, aut eam salutem parari per re-
missionem peccatorum. Sic enim & nostra litera intelligi potest, &
Græcorum. Deinde ut ne remissio peccatorum ex circuncisione,
lege, proprijsq; operum meritis parari posse putetur, mox adiecit.

Per viscera misericordie Dei nostri, significans remissionem pec-
catorum contingere per Dei misericordiam, eamq; non simpli-
cem, sed profundam, intimam, ac præ nimia charitate nobis com-
miserentem rursum ut explicaret per qualem misericordiam con-
sequamur remissionem peccatorum, adiecit, *in quibus*, hoc est per
quæ viscera *oriens non uisitauit ex alto cælorum habitaculo*: signifi-
cans per solam eam misericordiam nos consequi remissionem,
per quam Pater filium suum misit in mundum. Porro dictio *Oriens*
non potest hic accipi, ut sit participium, sed ut sit nomen substan-
tiuum, est enim Græcis *ἀνατολή*. Accipitur autem pro Messia, & om-
nino respexisse uidetur ad illud Zachariæ. Ecce uir, Oriens no-
men eius. Nam ex sequentibus dum dicitur: Illuminare, &c. satis
patet eum uocare Messiam Orientem, quod ad similitudinem So-
lis uenerit illuminare hunc mundum. Cum autem, ut iam dictum
est,

Cap. 6.

est, Oriens sit nomen substantiuum, illud *ex alto*, non cum Oriēs: sed cum verbo visitauit, construendum est.

Esai. 9. *Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent.* Sensus literæ nostræ est, Oriens visitauit nos, illuminare, hoc est, vt illucesceret his, qui sedent in tenebris. Debet enim actiuum. Illuminare, accipi pro neutro illucesco, alioqui enim accusatiuam exigisset. Viderur autem hoc loco Zacharias ad locum illum Esaiæ (habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnā) respexisse, ac proinde per tenebras, & umbrā mortis intelligere crassam hominum ignorantiam in qua detinebatur ante Christum. Quia enim præcedit visitauit nos illuminare, &c. & sequitur, *ad dirigendos pedes nostros*: satis patet ad illuminationem hanc potius referendam ad viuentes quam ad defunctos Patres in Limbo. Rectè autem etiam viuentes dicuntur in tenebris sedisse, ad significandum quod non potuerunt propter ignorantiarum tenebras rectè ambulare: sed coacti fuerint à conuersatione iusta super sedere, & quiescere. Ad quid autem venerit illuminare sedentes in tenebris, explicat cum subiicit *ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*. Ad hoc enim illuxit obtenebratis, vt qui propter tenebras sedebant, viamq; pacis in qua ambularent, non cognoscebant, iam illuminati dirigerent pedes animi, id est, affectus, & actiones ad viam pacis, hoc est ad viam iustitiæ, & conuersationem iustam. Hæc enim via pacis dicitur, quia per eam & in præsentī vita pax cum Deo, hominibus, atque cum ipsis nobis paratur, & in futura vita securissima ab omni malorum metu tranquillitas. *Puer autem crescebat, &c.* iuxta staturam corporalem & cum augmento corporis etiam magis ac magis confortabatur, secundum spiritum, & mentem, vel confortabatur à Spiritu diuino. Iamque augmentum aliquod corporis consecutus & spiritu confortatus relictis paternis ædibus ab omni hominum frequentia se subducens secessit in desertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio, qui fuerat in utero sanctificatus, & vt neminem reueritus liberè quemuis reprehenderet. Nec prius ad prædicandum accessit, quam iam venisset tempus quo visum fuit Deo ostendere illum populo Israëlitico, vnde subiicit, *vsque in diem ostensionis sui ad Israël*, id est, in diem quo demonstrandus erat in Israëlitis. Hic autem fuit annus vitæ eius vicesimus nonus, vt patet ex eo quod sequitur. Anno decimo quinto Tiberij Cæsaris, &c.

Textur à Matthæo genealogia Christi: Matth. 1.

C A P V T V I.

Liber

Liber generationis Iesu Christi filij David filij Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rachab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit esse. Iessa autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea qua fuit Vria. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassem. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigracione Babylonis. Et post transmigracionem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacin. Eliacin autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad David generationes quatuordecim. Et à David vsque ad transmigracionem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à transmigracione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.

Liber generationis. Non tanquam titulum, & inscriptionem huius libri Euāgelista istud præmisit, cum sit libri ipsius pars aliqua, sed potius tanquam proœmium: non totum quidem respiciens librum, sed libri principium, vult enim hoc proœmium tantum significare, quid in principio iam dicturus sit: quod deinde reliqua de Christo dicenda ordine congruo sequantur. Sicut ergo nomen liber hic improprie accipitur pro scriptura, descriptione, enarratione, aut vt veritè quidam, enumeratione, ita & nomē generationis improprie accipitur pro genere, aut genealogia, hoc est, maiorum serie: cum proprie significet gignendi actionem, sicut & Græca dictio γενεως quæ significatio proposito non conuenit. In eo autem quod dicit *Iesu Christi*, nomen Iesus, nomen est personæ, Christus verò nomen est dignitatis, & accipitur hic pro singulari illo Christo, quem omnes Iudei tunc expectabant. Quod autem adiecit, *filij David filij Abraham*, non nihil habet ambiguitatis, potest, tamen hic esse sensus, filij David, qui David filius fuit Abraham, qui sensus verisimilior videtur. Dicit autē Davidē esse filium Abraham, vt iam deinceps aptè subiungeret Christi genealogiam, quam

quam ab Abraham auspiciari decreuerat.

Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Non dixit prius, Abraham genuit Isaac & fratres eius, nec rursus Isaac genuit Iacob, & Esau, hic autem adiecit, & fratres eius, idque in gratiam Iudeorum, quibus scribebat: quia scilicet à duodecim filiis Iacob Hebræi descenderunt, fueruntque vnus populus, ex quo Christus nasciturus expectabatur.

Iudas autem genuit Pharez & Zaram de Thamar. Zaræ mentionem facit, quod vno partu cum Pharez genitus esset, cum mysterio magno ad Christum pertinente. Thamar autem & Rachab, & Ruth & eius quæ fuit Uriæ coniunx meminit, quarum duæ illicito concubitu viris coniunctæ sunt, duæ ex gentilitate assumptæ & conuersæ: tum vt manifestum faceret Christum non dedignatum ex talibus nasci parentibus quod venisset peccatores saluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei ascribere, suæque gratiæ participes facere, tum quia mulieres illæ viris suis coniunctæ erant nouo quodam accidenti, in sacris scripturis diligenter explicato propter mysterium ad Christum pertinens.

Salmon autem genuit Booz, Booz autem genuit Obeth ex Ruth. Putat Nicolaus Lyra Booz Patrem Obeth non fuisse filium Salmon immediatum, sed fuisse duos intermedios eodem nomine appellatos, & sub illo nomine simul comprehensos. Quod etsi non possit conuinci eo argumento, quo ipse vtitur: videtur tamen idem probari posse alio argumento, quod vide in Concordia. *Iesse autem genuit Dauid Regem.* Quod Pater Dauid hic dicitur Iesse cum alibi dicatur Isai, non est intelligendum eum fuisse binominem apud Hebræos; vnum est enim apud eos nomen quod secundum sua puncta legitur Isai & quod paululum variando puncta Septuaginta. Interpretes Græci semper verterunt *ισαου*. Porro Dauid hic Rex vocatur, quod primus ipse esset Rex in progenie Christi, quodque primus esset Rex in populo Israëlítico, in cuius semine regnum diu permansit & vult huiusmodi appellatione non solum notare dignitatem prosapiæ Christi, sed etiam quod sub Dauide cæperit esse nouus status in populo Israëlítico, licet in Abraham cepit originem Circuncisio. Volens autem significare Bethsabee matrem Salomonis: non proprio eam appellauit nomine, sed circumlocutione eam designauit dicens, *ex ea qua fuit Uriæ*; vt hac ratione in memoriam reuocaret & homicidium, & adulteriū Dauidis: idque non solum propter generales illas causas ob quas prius dictum est quatuor mulieres hic expressas: sed etiam vt ostenderet summam Dei clementiam, quod non solum propter crimina illa Dauidis non resciderit promissionem factam illi de Christo, sed etiam Christum ex Dauide per eam mulierem nasci voluerit, cū quæ adulteratus erat, & propter quam homicidium perpetrauerat.

Ioram

Ioram autem genuit Oziam. Ex 4. Reg. & 2. Paralip. constat Ioram non genuisse Oziam immediatè, sed alios tres intercessisse, quos Matthæus non per errorem omisit, sed quia teste Hieronymo propositum eius erat tres tessaradecades in diuerso temporum statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impiissimæ Iezabel, idcirco vsque ad tertiam generationem memoria eius tollitur, ne in sanctæ nauitatis ordine poneretur.

Iosias autem genuit Iechoniam. Iechonias hic non est idem cum eo, qui postea dicitur genuisse Salathiel: sed primus iste Iechonias secundum Hieronymum debet intelligi Eliacim, qui mutato nomine à Rege Ægypti dictus est Ioachim Pater alterius Iechoniæ, qui genuit Salathiel & fratres eius. Mentionem facit fratrum eius quoniã scilicet describit hic eos, qui ex semine Dauid Reges fuerunt, inter quos etiam fuerunt duo fratres Iechoniæ, *in transmigratiōe*. Cum certum sit Iosiam genuisse Iechoniam, & frater eius ante transmigratiōem mortuus enim erat ante primam transmigratiōem plusquam vndecim annis) patet illud in transmigratiōe debere exponi pro eo quod est circa transmigratiōem, & ipsa iam imminente. Transmigratiō autem Babylonis nouè positum est pro transmigratiōe Babylonica, vel in Babylonem.

Et post transmigratiōem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Quomodo Zorobabel hic dicatur filius Salathiel, dicemus infra circa genealogiam. Lucæ cap. 14.

Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus. Ioseph dicit virum Mariæ, vt insinuaret se ob id genealogiam hanc ad Ioseph vsque deduxisse: vt ex genere Ioseph genus etiam virginis cognosceretur. Porro cum additur *qui vocatur Christus*, vocari non distinguitur contra esse, sed cognomen Iesu de quo loquitur insinuare voluit, quo distingueret eum ab aliis, qui vel prioribus temporibus, vel illis temporibus appellarentur nomine Iesus.

Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid, Generationes quatuordecim. Dicit quatuordecim esse generationes ab Abraham vsque ad Dauid: quia quatuordecim sunt personæ generantes, & genitæ. Porro præpositio. Ad, cum dicitur vsque ad Dauid, vsque ad transmigratiōem, vsque ad Christum, semper debet accipi vt significet debere includi eum vsque ad quem generatiō protenditur. Sic & præpositio, à, cum dicitur ab Abraham, & à transmigratiōe inclusiue accipi debet, cum verò dicitur à Dauid, exclusiue: cum Dauid ad primam, & non ad secundam pertineat tessaradecadem.

Angelus Ioseph nunciat sacrum Virginis conceptum.

Matthæi 1. CAP. VII.

D

Christi

Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater Iesu Maria, Ioseph, antequam convenirent inuenta est in utero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus, & nollet eam traducere: voluit occultè dimittere eam. Hac autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei dicens: Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est: Pariet autem filium & vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ecce Virgo in utero habebit & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emanuel quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Ioseph à somno fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit conjugem suam. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocavit nomen eius Iesum.

Christi autem generatio sic erat: Dicitio Generatio, quæ hic iam tertio ponitur in hoc primo Matthæi capite, non eo modo hoc loco accipitur, quo prius, sicut & Græcis non est eadem dicitio. Hic enim est, γεννησις, quod est Natiuitas à γεννάω, genero. Sensus itaque est, Christi natiuitas sic se habebat, ut hic diciturus sum, quasi dicat. Ipsius Natiuitas non se habuit, ut reliquorum de quibus dixi, sed nouo quodam, & inaudito modo, quem iam explicabo.

Cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph. Chrysostronus & alij asserunt Mariam iam fuisse traditam Ioseph in uxorem, & iam in domo Ioseph habitasse. Desponsata enim dicitur non solum quæ promissa est, sed & quæ iam tradita est viro. Nam & postea dicitur Ioseph iuisse in Bethleem cum desponsata sibi vxore. Illud autem, antequam convenirent, etiam secundum Hieronymum intelligi debet de concubitu coniugali, quem hoc modo honestè & verecundè significat Evangelista. Neque tamen secundum hunc sensum hinc consequitur postea convenisse inter se Ioseph & Mariam, quemadmodum ex hoc loco collegit Helvidius. Quod autem dicit inuenta est, hoc est, reperta est, intelligendum indubité significari eam repertam gravidam à Ioseph marito qui (inquit Hieronymus) sponsæ uterum tumentem iam penè licentia maritali, & curiosis oculis depræhendit. Porro quod nos habemus in utero habens, seu habere perinde est quod gravidam esse, & concepisse. Ne verò quispiam turberetur eo quod dixerit. Reperta est esse grvida, si hoc solum audiat, ideò adiecit, de Spiritu sancto. Quæ tamen oratio non potest coniungi cum toto illo præcedenti, inuenta est habens in utero, cum Ioseph qui reperit eam esse gravidam, non intellexerit eam esse gravidam ex Spiritu sancto: sed coniungi tantum debet cum participio habens, ut sit sensus,

sus, Inuenta est habens in utero, habens inquam, non ex viro quidem, sed de Spiritu sancto.

Ioseph autem vir eius cum esset Iustus, & nollet eam traducere. Iustum vocat Ioseph, non ob vnam illam virtutem, quæ avaritiæ contraria est, & reddit unicuique quod suum est: sed ob absolutam numeris omnibus probitatem. Cum autem dicitur Ioseph cum esset iustus, & nollet eam traducere, &c. Intelligendum explicari causam, quare traducere eam noluerit, nempe quia Iustus erat, ut sit sensus: Cum esset Iustus, hoc est bonus, & ob id nollet eam παραδει μιστοι, traducere, hoc est infamare, & in publicum proferre. Ex eo enim quod Ioseph postea ab Angelo edoctus est conceptum virginis non fuisse ex viro, sed ex Spiritu, satis patet ipsum Ioseph id prius non cognovisse, sed contrarium suspicatum fuisse, hoc est adulteram credidisse, quemadmodum non verentur fateri Chrysostronus & Augustinus. Significatur ergo hic tanta fuisse Iustitia Ioseph (ut Iustitia generalis est virtus) ut duo vellet, nempe & consulere sibi, ne cohabitando adulteræ videretur favere crimini, & consulere coniugi, ne vituperaret eam, & pœnæ legis obnoxiam faceret, atque ideò medium elegisse ut scilicet occultè dimitteret eam. Porro modus dimittendi occultè fuisset per libellum repudiij ei secreto datum.

Hac autem eo cogitante, ecce Angelus Domini, &c. Per hoc quod dicitur Angelus apparuisse hæc illo cogitante, non debet intelligi, quod inter cogitandum Angelus illi apparuerit: sed postquam interdum vigil hæc cogitasset, tum deinde in somnis ei apparuit. Est enim Græcis tempus præteritum, πρὸς δὲ αὐτῆς ἐνδοξοῦς, hoc est, hæc autem cum ille cogitasset. Iam ex eo quod dicitur Angelus apparuisse Iosepho, & locutus illi in somnis, vel ut habent Græci, ἕξ ὄψεως, hoc est, per somnium: intelligendum Angelum non apparuisse in propria sua persona, neque in assumpta visibili forma, nec locutum sensibili aliqua voce: sed visum & locutum illi per species in fantasia formatas, quæ Angelum præsentem, & colloquentem repræsentarent. Non tamen ob hoc Deus, vel Angelus, qui huiusmodi novas species formavit sefellit Ioseph, eo quod huiusmodi species formatæ non essent ad hoc, ut crederet Angelum in ea forma, in qua repræsentabatur esse præsentem, aut loquentem eis verbis, quæ species illæ præ se ferebant: sed tantum ad hoc, ut crederet vera esse, quæ apparentibus illis verbis significabantur, & verè illa ab Angelo Dei denunciati.

Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam. Blandè illum Angelus compellat proprio eum nomine vocans, & Filiū David, ut magis persuadeat: nec increpat de suspitione falsa, eo quod

rationabilis esset Filium etiam David appellat, ut sic in memoriam illi reuocaret promissionem Davidi factam de Christo ex semine eius nascituro. Cum autem dicit, *noli timere*, significat iam timuisse ne offenderet Deum quasi adulteram fouens. Porro noli, inquit, *timere accipere*: non quod eam nondum acceperat, sed quod eam iam mente abalienauerat à se. Itaque accipere hic est idem quod intus retinere, & sibi in consuetudinem vitæ adiungere, quam dimittere statuerat. Iam enim fuisse acceptam illud satis ostendit, quod eam conjugem eius vocat: sicut prius Euangelista eundem Iosephum virum Mariæ bis appellat. Reddit autem ratione quare metuere non debeat.

Quod enim, inquit, *in ea natum est, de spiritu sancto est*, q. d. Tu quidem metuis tibi eam adiungere quod cum concepisse eam, & tamen non ex te, scias ex alio viro per adulterium concepisse putas: verum ego tibi affirmo eius conceptum sicut non ex te, ita nec ex alio esse viro, sed de Spiritu sancto, qui ut vxoris castitatem non temeravit, ita longè sanctiorem reddidit: ut merito ob tantam vxoris tuæ sanctitatem gaudere debeas.

Pariet autem Filium, & vocabis nomen eius Iesum. Aperuit Angelus Iosepho vnde erat, quod in virgine iam conceptum erat, deinceps verò qualis sit futurus conceptus foetus, nempe quod filius, & talis filius, qui saluator esset populi Dei: insinuans simul & humanam, & diuinam eius naturam. Humanam quidem cum dicit: *Quod natum est in ea, & pariet Filium*, diuinam vero cum dicit, *Saluum faciet à peccatis*. Solius enim Dei est à peccatis redimere, & saluum facere. Cum autem dicit: *Et vocabis nomen eius Iesum*, significat eum etsi pueri pater non esset, Patris tamen officium & curam erga puerum subire debere: nec existimare debere virginem à se dimitteendam, quasi eius consortio indignus esset, sed potius illi in omnibus subministrare. Cæterum cum dicat Angelus eum vocandum Iesum, *quia saluum faciet, &c.* ostendit manifestè eum vocandum à salute. In scripturis enim quoadcunque nominis alicuius impositi ratio explicatur, semper indicatur radix vnde nomen deductum est. Et noui Testamenti Scripturæ frequenter Iesum saluatorem vocant, coniungitque Paulus aliquoties nomen Saluator cum nomine Iesus, veluti nominis Christi significationem explicans, ut omittamus quod ab initio Ecclesiæ semper omnes senserunt à salute Christum dictum Iesum.

Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, &c. Nihil istius rei (ait Euangelista) fortuito, aut casu factum est, neque nunc tantum hæc Deo placere cœperunt, sed longè ante à Deo præordinata fuerunt. Non dixit autem, quod dictum est ab Isaia, sed *quod dictum est à Domino per Prophetam*, ut ostenderet Dei magis quàm Prophetæ

phetæ esse sermonem. Verum calumniantur Iudæi quod legamus *Ecce virgo concipiet*, volentes legendum. *Ecce puella vel adolescentula*, eo quod Hebraicè non sit כַּחֲלוּלָהּ quod propriè significet virginem, sed נַשִּׁימָה quod propriè puellam significat. Contra quos dicendum dictionem Alma propriè quidem non significare virginem, nunquam tamen in scripturis dici nisi de ea, quæ virgo sit. Sic enim & Rebecca ante nuptias alma dicitur, & lingua Punicæ, quæ de Hebreorum fontibus ducitur, propriè virgo Alma dicitur. Sed & Septuaginta hoc loco verterunt *ἡ ἄρτιος*, id est, Virgo, Isaïas autem potius posuit Alma, quam Bethula, tum ut cælater impius mysterium, tum quod Alma plus quid significet, quam Bethula. Potest enim esse Bethula, hoc est virgo, quæ non sit Alma, sed non è contra. Fatendū tamen ex solis his Isaïæ verbis non necessario conuinci posse Virginem in virginitate permanentem concepturam, sed ita intelligendum esse constare ex eo, quod pro signo nouo domui David dicitur, *Ecce alma, vel virgo concipiet*: non enim nouum est Virginem per nuptias concipere. Iam frivolum est, quod ad Christum nostrum hanc Prophetiam non pertinere arguunt Iudæi, ex eo quod sequitur, *Et vocabunt nomen eius Emanuel*, eo quod Christus non Emanuel, sed Iesus dictus sit. Scri-

pturæ enim mos est dicere aliquem vocandum tali, vel tali nomine dum vult significare eum talem & futurum, & ab hominibus agnoscendum, qualis nomine illo significatur. Emanuel autem vel Immanuel quod interpretatur nobiscum Deus, rectè à nobis Saluator dicitur: tum quia in eo diuina natura nostræ humanæ naturæ cōiuncta est, & Verbum Dei caro factum, atq; apud nos aliquandiu conuersatum, tum quia in eo Deus suam erga nos benignitatem eximiam declarare cœpit, per ipsum reconcilians sibi mundum. Scripturæ enim phrasi Deus cum aliquo esse dicitur, dum in illum fauorem suum declarat. *Exurgens autem Ioseph à somno fecit, &c.* His verbis magna nobis virtus obedientiæ & fidei Ioseph cōmendatur, qui Angelo tantum per somnium admonenti, & rem tam incredibilem, & nouam affirmanti tam cito credidit, & obediuit. Deinde & probitas Virginis satis insinuatur nempe quod ea tãta fuerit, ut ob eam facile, quod in ea à Spiritu sancto factum dicebatur Ioseph crederet. Dicit ergo Ioseph fecisse sicut precepit ei Angelus, quod declarat cum subdit, *Et accepit conjugem suam*, in indiuisam scilicet vitæ consuetudinem. Nam alioqui eam prius acceperat. Ne autem ex eo quod dixit: *Accepit uxorem suam*, intelligatur carnaliter eam cognouisse, sed ut intelligeretur Mariam sicut virgo concepit, ita etiam & virginem peperisse, subiungit, *Et non cognoscebat eam* (verbo autem cognoscendi Hebraico more indubiè significat coitus) *donec peperit, &c.* Diuus Hieronymus prolixè, & efficaciter docet dictionem donec, non sem-

Iesus à salute dicitur.

Emanuel Christus.

Isi. 9. vocabitur nomen eius, admirabilis consiliarius Datus &c.

Contra Heluidas

per significare certum tempus, quo completo fiat id, quod vsque ad præscriptum tempus non fiebat: sed tantum quod nunquam factum est, vsque ad certum tempus dici non factum, quo videri poterat illud factum, & quo necesse erat fieri illud non esse factum. Vt enim intelligeretur Mariam virginem peperisse, quod omnino scire fideles necessarium erat, dicitur. *Non cognoscebat eam Ioseph, donec peperit.* Cæterum quod attinet ad dictionem primogenitum, ostendit primogenitum in scripturis dici, non tantum post quem alij, sed omnem eum ante quem nullus, vt patet ex lege quæ præcipit primogenita Deo offerenda.

Natus in Bethleem Christus pastoribus nunciatur, & circumciditur. Luca 2.

CAP V T VIII.

Actum est autem, in diebus illis exijt edictum à Cesare Augusto, vt describeretur vniversus orbis. Hæc descriptio prima: facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilea de ciuitate Nazareth in Iudæam, in ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethleem: eo quod esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxors prægnante. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes & custodientes vigilas noctis super gregem suum. Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum & positum in præsepio. Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est vt discesserunt ab eis Angeli in cælum, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus & ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierant mirati sunt, & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et reuerfi sunt pastores, glorificantes & laudantes Deum

in

in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo vt circumcideretur puer: vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur.

*Factum est autem in diebus illis exijt edictum à Cesare Augusto. Hoc decretum promulgatum est anno 42. vel circiter Imperij Octauij Cæsaris, qui Augusti nomen primus accepit à populo Romano, cum occiso Antonio, & Ægypto subacta triumphans domum redijisset. Descriptionem autem hanc peractam sine appropriatione bonorum (quomodo aliquando fiebat) vt cognosceretur numerus hominum, qui Imperio, vel regno subessent, apparet partim ex Orosio, partim ex his, quæ dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appropriabantur, nõ conueniebat vnumquemque ascendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum, possessionesq; habebat. Verum quoniam capita eorum, qui nomen darent Cæsari annumeranda erant: necesse erat Iudæis in vnã conuenire ciuitatem vnde erant oriundi. Nam Iudæorum mos erat, vt si quando numerarentur, describerentur in sua tribu, & familia. Certum tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiam nummum aliquem in subiectionis professionem datum, sed qui videri potest, omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus est, & census ille, qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet, singulis annis exolui debebat. Iam quod dicit Euangelista *vniversus orbis*, hyperbolica locutio est, quæ per synecdochen intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut subintelligi debet, orbis Romanus, vel Romano Imperio subiectus.*

Hæc descriptio prima, facta est à Præside Syriæ Cyrino, &c. Intelligendum est, vt patet ex Orosio, hanc descriptionem absolute dici primam, quod etsi ante eam particulares aliquorum locorum, aut regionum præcessissent: nunquam tamen tam generalis fuerit descriptio etiam ab orbe condito, neque similis contigit, aut in Imperio Babylonico, aut Macedonico. Proinde sic locus iste distinguendus est. Hæc prima descriptio vniuersi orbis, ac deinde distinctiuncula interposita subiungendum, facta est Præside Syriæ, hoc est, cum esset præses Syriæ Cyrinus, aut vt habet nostra littera, facta est præside. Ideo enim facit Lucas mentionem præsidis Syriæ, vt significaret descriptionem hanc factam Iudæa ab illo Romanorum nomine.

Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Pro profiterentur, Græcè idem est verbum nempe *ἀποδοξάζω*, quod prius vertit describeretur: proinde & hic verti potuisset, vt describerentur, & prius, vt profiterentur. Dictio enim Græca vtrumque significat, sicut etiam apud nos in idem concidunt profiteri & describi

D

4

643

cum quicumque profitebatur, etiam describeretur. Describebatur enim à censoribus qui nomē suum dabat principi, & ei subiectionem profitebatur, proinde professio dicitur respectu eorum qui censebantur, descriptio respectu eorum, qui censebāt. Porro quod dicit in suam ciuitatem, oportet per ciuitatem vniuscuiusque intelligere non ciuitatem in qua quisque natus erat aut habitabat, sed eam vnde quisque erat oriundus. Ioseph enim in ciuitatem Bethleem ascendit tanquam in suam ciuitatem, cum tamen non in ea non habitaret, & fortassis nec natus esset.

Ascendit autem & Ioseph à Galilæa, &c. Euangelista sicut describens locum vnde Ioseph ascenderit, prius regionem nominat dicens, de Galilæa, ac deinde regionis ciuitatem dicens, de ciuitate Nazareth: ita descripturus locum quò ascendebat, prius regionem nominat, dicens in Iudæam: ac deinde regionis ciuitatem dicens, in ciuitatem Dauid. Non enim legendum in Iudæam ciuitatem Dauid: sed cum duplici præpositione, in Iudæam, in ciuitatem Dauid. Porro necessario adiecit, quæ vocatur Bethleem, ad distinctionem alterius ciuitatis, quæ etiā ciuitas Dauid dicitur in scripturis. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, vt & mulieres profiterentur, quia hic dicitur: Vt profiteretur cum desponsata sibi vxore. Nam quamuis illud cum desponsata, referri possit ad verbum, ascendit, vt significetur Ioseph ascendisse cum vxore sua: tamen non videtur verisimile Ioseph cum vxore sua tam vicina parui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autē Maria adhuc desponsata Ioseph cum iam aliquot mensibus cum eo vixisset, cum significandum eam adhuc incognitam fuisse viro ac virginem peperisse, sicut virgo conceperat.

Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Rectè impletos esse dies partus dicit, quo declararetur magis verum esse hominē, qui nascebatur. Sicut autem per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eam tanquam vera illius mater ædidisse in hunc mundum per genitalia membra: ita cum dicitur pannis inuoluisse & reclinaisse in præsepi, significatur satis sine dolore omni, & languore peperisse, vt quæ sine libidine conceperat, nec aliquā ibi adfuisse obstetricum, quæ genitum paruulum exciperet, quem admodum Apocryphi quidam libri mentiuntur. Quod autem nō erat eis locus in diuersorio, magis videtur fuisse propter multitudinem hospitem tunc occasione descriptionis aduentantium, quam propter paupertatem. Nam postea Magi inuenerunt puerū cum matre in domo: verum tempore partus non erat in diuersorio aptus locus parienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamen virginis etiam his verbis satis insinuat: vt quæ in ea ciuitate vnde erat oriunda nullam haberet domum propriam, nullos amicos ad quos diuerteret, nec tam diues, vt in illa hominum frequentia se-

cretum

cretum aliquod in domo cubiculum consequi posset. Porro pro eo quod habemus pannis inuoluit, Græcè est ἐπιμαρζανώσθαι, quod est infasciare, aut fasciis inuoluit, ne quis imaginetur laceros pānos. Verisimile enim est Mariæ paupertatem fuisse mundam.

Et pastores erant in regione eadem vigilantes. Pro dictione vigilantes, Græcis est ἀγρυπνῶντες, quod est, in agro pernoctantes, aut agentes & stabulantes. Iam quod sequitur custodientis vigilas noctis, vel vt habent Græca φυλάκωντες φυλάκτες, hoc est, custodientes custodias, intelligendum est ipsum loqui de quatuor illis vigiliis & custodiis, in quibus olim nox distributa erat, & de quibus Euangelia sæpè meminerunt. Itaque significantur pastores hi vicissim vigilas has obseruasse propter incursum luporum, aliarūque ferarum.

Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos. Græcè est ἐπέστη ἀντὶς, quod propter ambiguitatem præpositionis ἐπι potest etiam verti supereminebat illis: vt intelligatur Angelus non astitisse illis in terra, sed inhæsisse ex alto capitibus eorū: qui sensus videri potest magis conuenire ex eo quod sequitur: Et subito facta est cum Angelo multitudo militia celestis. Hæc enim multitudo videtur in aëre potius substirisse. Et claritas Dei. Græcè est δόξα κυρίου, hoc est, gloria Domini. Non enim δόξα significat splendorem & claritatem, quomodo dicimus splendorem solis, lunæ, & ignis, sed maiestatem, & gloriam, quæ & ipsa nobis dicitur claritas. Proinde non potest claritas Dei hic exponi vt sit lumen diuinum: & tamen in lumine & splendore Angelum apparuisse, patet ex verbo circumfulsi: Verum maiestas quædam diuina præferbatur per lumen illud, in quo apparuit Angelus, atque ob id dicitur maiestas & gloria Dei circumfulsisse eis: per quod significat non circumfulsisse eis lumen sydereum aut igneum, sed lumen à specie quadam gloriæ Dei profectum. Quamuis autem claritas hæc in qua apparuit Angelus læti esset hominis: tamen ob insolitum ac subitum prodigium magno timore correpti sunt pastores. Verum Angelus solito suo more mox illum timorem excutit, iubetq; potius gaudere dicens: Nolite timere. Ecce enim euangelizo. Hoc est, annuncio vobis gaudium, non qualecunque, sed magnū, hoc est, gaudij magni materiam. Dicit autem vobis cum emphasi, significans illos præ Pharisæis, Scribisque & aliis ad hoc nouam nuncium audiendum esse singulariter delectos. Sed addit quod erit omni populo. Quasi dicat, vobis quidem annuncio: sed tamen non erit vobis proprium verum, cōmune omni populo. Quod intelligi potest, vel de omni populo Istaëlitico, vel potius de omni populo mundi. Multi enim sunt ex vniuerso populo mundi, qui de natiuitate Messie gaudēt. Explicat autē deinceps, quæ sit gaudij istius magni materia. Quia, inquit, natus est vobis hodie Saluator. Benè quidem dicit: Natus est

δόξα quid

D 5

vobis,

vobis, hoc est, humano generi, ad insinuandum quod non Angelis, sed nobis iam natus erat, cum illi Salvatore opus non haberet. Absolutè autem vocat eum Salvatorem: quod non ab hoc, vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo: ut patebit in resurrectione Iustorum. Iam sicut Salvatoris huius humanitatem Angelus aperte significat, dum dicit, natus est vobis, ita eiusdem divinitatem ostendit, dum Dominum eum vocat, dicens: *Qui est Christus Dominus*. Adiecit autem in civitate David: ut sic ad credendum, quod annunciabatur faciliores redderentur. Adiecit autem & signum dicens: *Et hoc vobis signum*. Signum hic non accipitur pro miraculo aliquo & re supra naturam adhibita ad confirmationem alicuius dicti, neque sensus est, & hoc est vobis signum, quo cognoscere potestis verum esse quod dico natum esse Salvatorem vestrum. Nam pro signo huius dicti confirmatio postea accessit multitudo militiæ cælestis laudantium Deum. Sed signum hic accipitur pro distinctivo signo, quo scilicet natus iam infans internosci posset ab aliis, estque sensus: Hoc sit vobis signum, quo ad euntes civitatē Bethleem dignosci possit à vobis infans, quem natum vobis hodie annuncio. Porro ex eo quod absolutè hic dicitur.

Invenietis infantem positum in præsepio: apparet præsepium istud fuisse aliquod præsepe notorium, & commune omnibus quòdque cõmuniter sic diceretur: alioquin enim particularè aliquã cõditionè Angel⁹ addidisset dicens: In præsepio huius, vel illius diversorij.

Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis, &c. Per militiam cælestem intelligit exercitum Angelorum, qui frequenter in scripturis dicitur apud Hebræos אָנְגֵלִים unde est Dominus Isabaoth, hoc est, exercitus & militia, ad significandum Angelorum multitudinem, eòsque omnes certo quodam inter se ordine vni Deo subesse, & paratos esse ac fortes ad exequendum ipsius in omnibus voluntatem, atque ad debellandum aëreas potestates humano generi, & divinæ voluntati adversas. Hi itaque Angeli' annunciationem non solum approbantes, sed etiam ob rem hanc novam & Deum laudantes, & nobis congratulantes dixerunt.

Gloria in altissimis Deo, &c. Primum notandum Græca non habere hominibus bonæ voluntatis: sed, in hominibus bona voluntas. Et pro bona voluntas non est εὐδοκία, sed vna dictio εὐδοκία, quæ propriè idem est quod beneplacitum, & non tribuitur unquam hominibus respectu Dei, sed frequenter Deo respectu hominum: cum scriptura gratuitam Dei erga homines benevolentiam vult designare. Cum autem apud Græcos non intercedat coniunctio, & inter duas has partes, *in terra pax, in hominibus bona voluntas*, vel beneplacitum, sicut intercedit inter illas, *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax*: apparet convenientissimè duos illos nominatiuos pax, & bona voluntas, coniungi per appositionem,

εὐδοκία
quid.

ut

ut sit iste sensus, & in terra pax, hoc est bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud est pax Dei cum hominibus, quam beneplacitum illius erga eos, quibus prius offensus erat. Itaque nostra litera non potest intelligi ut significetur pax promitti hominibus habentibus bonam voluntatem, hoc est, benè vivendi propositum bonum: sed ut habeat nostra litera sensum Græcæ lectionis, genitiuus bonæ voluntatis construi debet cum nominatiuo pax, & accipi pro bona Dei erga nos voluntate, ut sit sensus: Et in terra sit hominibus pax bonæ voluntatis Dei, hoc est, pax, & reconciliatio proveniens non ex hominum meritis, sed ex gratuita, & propèsa Dei erga eos benignitate, aut intransitivè pax, quæ est bona voluntas Dei erga eos, quemadmodum Psal. 3. Domine ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Scutum bonæ voluntatis, exponi debet pro scuto, quod est bona voluntas. Intelligendū est ergo Angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen sequitur & alia duplex pax, pax scilicet mēris & cõcordia dissidentium inter sese populorū. Cum autē his verbis dicat Evangelista Angelos Deū laudare (laudantium enim, inquit, Deū & dicentium) manifestū est utramq; partē hymni huius accipiendā optativè per subintellectionē verbi sit, nō purè tamè optativè accepti (nō enim purè optasse hæc intelligi possunt, quæ iā saltē ex parte adimpleta erāt, præstira) sed intelligēdo Angelos, quæ iā fieri videbāt optasse ut ampli⁹ fierēt, in signū lætitiæ eorū, & cõgratulationis ob beneficia humano generi impēta.

Et factum est ut discesserant ab eis Angeli in cælū. Quod dicit Angelos in cælū discessisse declarat fuisse Angelos bonos. His itaq; recedentibus pastores admiratione pleni propter ea, quæ audierāt, & viderant, sine mora relictis ouibus suis in Bethleem communi consilio properant, ut inuento per signum illis datū puero certiores denuncio, & miraculo redderentur. Quod autem dicūt videamus, hoc verbū nō est Græcè hoc loco λόγος, sed πῆμα. Proinde Hebraica phrasī verbū accipi debet pro re gesta quemadmodū & 1. Reg. vbi dicit David quod est verbū quod factum est, indica mihi. Postea tamè cum sequitur, *cognoverunt de verbo, quod dictū erat illis*, verbum convenientius accipitur propriè pro sermone. Vbi notandum pro verbo cognoverunt Græcè esse διεγνώσαν, quæ dictio significat cognoscere, & divulgare, quorum secundum huic loco potius quadrare ex eo satis patet, quod sequitur: *Et omnes, qui audierunt mirati sunt*. Pastores enim posteaquam oculis testibus compererūt nō esse vana quæ Angelus nūciasset, nihil offensi nati pueri paupertate, non solū crediderunt, sed etiā Mariæ, Ioseph, & aliis nota fecerūt, quæ ab Angelo audierāt de puero hoc: nimirū quod hic ipse puer quāvis in summa humilitate & paupertate reclinator in præsep. dictus sit ab Angelo Salvator, Christus Dñs. Nec inefficax erat pastorū prædicatio etli perionariū humiliū & simplicium.

Sequitur

Sequitur enim: *Et omnes qui audierunt mirati sunt.* In horum enim simplicitatem nulla cadebat vanitatis, aut fuci suspicio.

Maria autem conseruabat omnia verba. Hæc rursus verba secundum Theophyl. rectius accipiuntur pro rebus gestis, vt sit sensus, conseruabat omnia hæc, quæ gesta esse dico. Non enim dicitur omnia verba Angelorum & Pastorum, sed *omnia verba hæc*, cum ante hæc verba, nullius personæ verba ponantur: & potest pronomen hæc referri vel ad ea tantum quæ mox præcedunt, vel potius ad omnia præcedentia. Conseruabat autem hæc apud se virgo, & adiuuicem conferebat relatura Apostolis post glorificationem Iesu. Contulit autem in corde suo hæc adiuuicem, primum quidem quia quæ Angelus ei dixerat, comparauit cum his, quæ dicta erant ab Angelo Pastoribus inueniens in vtriusque eandem sententiam, nempe quod filius eius Dominus esset, & Messias expectatus. Deinde quia vilitatem præsepj contulit cum celsitudine Angelorum, & verborum, quæ illi de hoc puero dixissent: admirans vbiq; summam humilitatem cum summa misceri sublimitate, & sic in omnibus declarari humanæ infirmitatem naturæ, vt simul & diuinitatis eius celsitudo non occulteretur. Iam sicut Pastores in fide, pietate, & euangelizandi officio prius cõmendati sunt, ita nunc etiam in ipsorum gratiarum actione commendantur cum subditur, *Et reuersi sunt Pastores glorificantes & laudantes Deum, &c.* Itaque dicuntur laudasse Deum de omnibus, quæ prius audierant ab Angelis, & postea viderant in Bethleem, sicut dictum est ad illos. Quæ vltima pars tantum referenda est ad verbum viderant: vt significetur eos vidisse rem se habere, quemadmodum eis dictum erat, & ob id glorificasse Deum, quod non aliud venientes inuenerat, quam dictum erat ad illos.

Et postquam consummati sunt dies octo, &c. [Cum dicit consummatos fuisse dies octo, non est intelligendum dies octo iam fuisse præterlapsos, sic enim non à partu die significaretur Christus circumcisis fuisse:] sed consummatos dicit octo dies, quod iam octauus dies aduenisset, quo puer secundum legem circumcidendus erat. Vnde adiungit: *Vt circumcideretur puer,* vt sic consummatos octo dies significaret, quomodo requiruntur ad circumcisionem, quod non est aliud quam aduenisse diem octauum. Deinde annotandum apud Græcos esse coniunctionem, &, quæ deest in nostris libris. Sic enim habent Græca. Postquã consummati sunt dies octo, vt circumcideretur puer, & vocatum est nomen eius Iesus. Itaque sensus erit, postquam consummati sunt dies vt circumcideretur, etiam vocatum est nomen eius Iesus: hoc est præterquam quod secundum legem circumcisis est, etiã pro more nomen ei inditum est. Et ne fortuito, aut casu puer iste Iesus vocatus putetur, ita vt significatio nominis ei verè non competat quem-

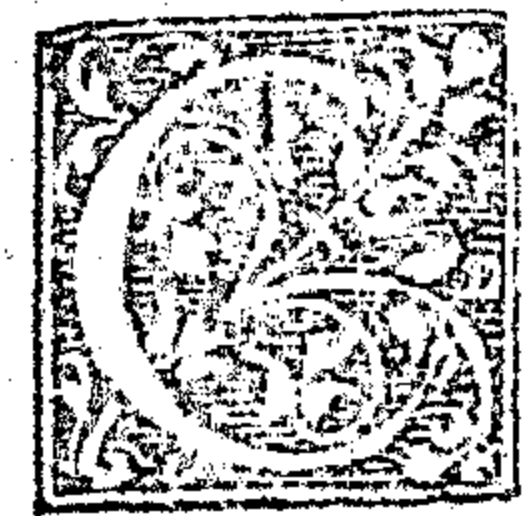
admodum

admodum aliis, qui eodem nomine vocati sunt, additur.

Quod vocatum est ab Angelo priusquam conciperetur, videlicet vt intelligeretur nomen illud non ab homine primũ impositũ, sed à Deo, ac proinde nominis significationem in puerũ verè quadrare.

Magi stella duce inuentum Christum adorant. Matthæi 2.

CAPVT IX.

M ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymã, dicentes. *Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidimus enim stellam eius in Oriente & venimus adorare eum.* Audiens autem Herodes Rex turbatus est & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: *In Bethleem Iudæ.* Sic enim scriptum est per Prophetam: *Et tu Bethleem terra Iudæ, nequaquam minima es in principibus Iudæ: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israël.* Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: *Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis, renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum.* Qui cum audissent regem, abierunt: & ecce stellæ quæ viderant in Oriente, antecedebat eos, vsque dum veniens staret supra vbi erat puer. Videntes autem stellam, gausi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thuris, & myrrham. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.

Cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ, in diebus Herodis Regis. Locũ simul & tempus, quo Christus natus est nominat Euangelista: non solum propter historię certitudinem, sed locũ quidem etiam propter Prophetiam Micheæ, tempus verò Herodis Regis alienigenæ propter Prophetiam Iacob Patriarchę, vt nimirum ostenderet tempus tum fuisse, vt secundum illius Prophetiam Christus expectatus nasceretur. Locum autem nominaturus adiecit *Iudæ*, ad distinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilæa, in sorte Zabulon, vt patet Iosue 19. Iam sicut Iudæ vel Iudææ (vt habent Græca) additum est ad distinctionem alterius Bethleem: ita cum dicit, *in diebus Herodis Regis*, additum est nomen Regis ad distinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui sub eodem nomine apud Iudæos præfuit Galilææ sine Regis nomine.

Ecce Magi ab Oriente, &c. Quoniam rem nouam est narraturus, præmonet Lectorem Aduerbio Ecce, Et notanda quidem locutionis continuatio, Cum natus esset Iesus, ecce Magi venerunt, vt intelligas statim post Christi natiuitatem Magos venisse. Non

parua

de Magis. parua autem quæstio est quales fuerint hi Magi. Quidam enim maaleficos fuisse autumant, alij sapientes, plerique etiam Reges. Similis quæstio est à quo Orientis loco venerint, & qualis fuerit. Stella ea, quæ Christum eis natū demonstrauit. Proinde notandum non solum genus quoddam Sapientum quod apud Persas erat quasi proprio eis nomine, erat vocatū Magos, sed etiam Sapiētes Chaldæorum [quos Ciceronem & Chrysostomum sub nomine Persarum etiam comprehendisse verisimile est] quod aliquando vnum fuisset Persarum & Chaldæorum Regnum. Chrysostomus enim dicit Iudæos paulo antè fuisse liberatos captiuitate Persica, vbi [proculdubio per captiuitatem Persicam intelligit captiuitatē Babylonicam] Chaldæos autem, Aug. Steuchus, & veteris Theologiae principes merito facit, & prius Magos fuisse diētos quam Sapientes Persarum testatur, in quorum numero Balaam, & Sibilam Erythream quæ fertur Chaldæa fuisse, reponit. Ex his igitur constat Magos istos fuisse sapientes Chaldæorum, & ex Chaldea locisve vicinis in Hierusalem venisse. Sic autem simul cōstat etiā quomodo ex Oriente dicantur venisse, & quomodo fieri potuerit, vt antè Purificationem virginis, imo decima tertia die in Bethleem peruenirent. Non enim quoniam ex Oriente venisse dicuntur, necesse est intelligere venisse eos ex vltimis terræ finibus, aut ex Persia. Nam & Balaam ab Oriente se dicit venisse, De Aram inquit, adduxit me Balac Rex Moabitarum, de montibus Oriētis, quo fit perspicuum eū fuisse Aramænum siue Chaldæum. Itaque cum Magia, si propriè accipiatur, sit naturalis philosophiæ apex, & diuinorum scientia atque in hac primum locum obtinuerint Sapientes Chaldæorum, atque Persarū, factum est, vt illi proprio nomine dicerentur à Græcis Magi (quæ tamen appellatio) etiam aliarum gentium sapientibus legitur attributa, vt cum Plinius dicit Pythagoram & Democritum de naturis herbarum scripsisse peragratis prius Persidis Arabiæ, Æthopiæ, Ægyptique magis. Ex quo etiam satis constare videtur, nomen Magi non esse nomen Persicum, vt quidam putant, sed nomen Græcum tributum sapientibus maximè Chaldæorum, & Persarum, quemadmodum Indorum sapientibus nomen Gymnosophistarum.] Verum quoniam (vt fieri solet) magi huiusmodi dum nimis essent curiosi, ad vanitates, & superstitiones declinauerunt, & illicitis se demonum pactis immiscerentes, noua quædam nouis rationibus facere sunt aggressi, factum videtur, vt Magorum nomen pro maleficis in vsu veniret: quomodo Astrologia, quæ Magiæ pars est, cum prius idem esset quod Astronomia, per abusum eius venit in vituperiū, quomodo & nomen Sophista abiit in inuidiā apud Græcos; & nomen item Tyrannus. In vtraque hac significatione inuenitur nomen Magus in sacris literis, Vtrum autem Magi isti, de quibus lo-

quitur

quitur Matthæus, Reges fuerint, & an tres numero: nō planè cōstat. Rectè tamen Reges dicuntur: quoniam scilicet potentes erāt, & quoniā propter suam sapientiam solebant semper Regionis Persarum altare, sine quorum consilio nihil in regno gerebatur, nec statuebatur: imo ex quorum numero semper esset Persarum Rex. Tres autē fuisse in suis sermonibus semper affirmat Leo primus. Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? Græci articuli vim non cōuenit dissimulare πῶς ἐστὶν ὁ τυχθεὶς βασιλεὺς Ἰουδαίων. Vbi est ille natus Rex Iudæorum? Quæ verba dupliciter intelligi possunt. Primum simpliciter, vt sit sensus. Vbi est ille Rex Iudæorum, qui iam natus est? Secundo vt significetur Rex iste quem quærunt, esse natus Rex, hoc est, qui non ab hominibus in Regem eligendus esset & vngendus in legitima ætate, sed qui in sua Natiuitate Rex esset Iudæorum, ad distinctionem aliorum Regum Iudæorum.

Vidimus enim stellam eius, &c. Stellam eius, vocant stellā nouam declaratiuam Natiuitatis eius. Sicut autem his verbis satis significatur. Magos ex ortu nouæ stellæ intellexisse ortum Christi: ita quoque colligere hinc licet non his magis primum reuelatū fuisse stellam hanc portendere Christi natiuitatem, sed antiquā fuisse reuelationem hanc, atque à patribus magos accepisse exorturam nouam stellam, quæ Regis Iudæorū maximi ortum monstraret. Non enim dicunt vidimus quandam stellam nouam in aëre, & fuit nobis reuelatum quod demonstraret Regem Iudæorum natum, sed solum vidimus stellam eius, & cum articulo τὴν ἀστὴρα satis significantes se vidisse eam stellam, quam ex antiqua traditione non dubitauerunt esse ipsius. Non enim id noui sibi contigisse significant, vt docerentur quid apprensus eis stella portenderet, sed id tantum, vt viderent stellam iamdiu scilicet expectatam, & obseruatam. Porro stellam hanc non fuisse veram stellam, vnamq; de numero astrorum cælestium patet primum quidem ex motu à Septentrione versus meridiē, secundo, ex splendore eius diurno, tertio ex eo quod non certo, statutoque tēpore reliquorū astrorum more sese conspiciendam exhibuit, Quarto, quod non in cælo fixam, sed terræ proximam fuisse constat, Postremo & ex quiete eius, cum omnes cælestes stellæ continuo motu moueantur.

Sequitur, Et venimus adorare eum. Vbi venimus esse præteriti tēporis ex Græco ἦλθομεν certissimè docemur his autē verbis Magi & excludunt falsam suspensionē qua videri poterāt venisse ad perdendū Regem, & certitudinē suam & persuasionem insinuāt, nēpe quod tam persuasi essent natum esse hunc Regē, vt non dubitarent eius adorandi gratia venire: Quamuis autē esse possit, imo verisimile, secundū prædicta sit Magos agnouisse nati huius Regis diuinitatem: id tamen non consequitur ex verbo adorare, quemadmodum plerique colligunt. Nam in scripturis frequenter homo

homi-

Leuit. 29.
20. &
in Actis
Daniel. 2.

De Stell.
la.

Adorare
quid.

hominem veneratus adorasse illum dicitur. Hebraica enim dictio correspondens semper verbo nostro. Adorandi simpliciter significat prosternere se coram aliquo humi reuerentiæ causa.

Audiēs autem Herodes Rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Turbatio non solū est ex timore, sed etiam ex admiratione, & nouæ rei & si gratissimæ nuntio. Proinde intelligi potest Herodē quidem turbatum præ timore, ciuitatis verò ciues quosdam quidem præ timore, alios verò propter rei nouitatem solam fuisse turbatos. Aut potius *omnis Hierosolyma*, accipi debet pro maiori parte ciuium Hierosolymitanorum. Atq; huic sensui magis conuenit illud additum ab Euāgelista *cum illo*, quasi per eam partem, uoluerit significare similem ciuim fuisse perturbationem.

Principes
Sacerdotum.

Et congregans omnes Principes Sacerdotum, & scribas, &c. Cū vnus tantum esset apud Iudeos, qui propriè erat Princeps Sacerdotum, in Euangelis dum principum plurium fit mentio, oportet intelligere eos, qui sibi mutuo in Pontificatu succedebant, & aliquando Pontifices fuissent. Nam sub Herode cæpit Pontificatus esse uenalis, & ante mortem ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi sunt vocari Principes Sacerdotum, qui principes erant illarum 24. familiarum sacerdotalium de quibus 1. Paralip. 24. Porro scribæ dicuntur, non qui simpliciter scribebant, sed erat hominum genus, quos Hebræ. suo quodam nomine vocabant: quorum erat professio, vt quemadmodum olim apud Romanos in rebus dubiis ex Sibyllæ libris per aruspices, aut interpretes responsa petebantur, ita & isti consulti ex Prophetarum libris responderent. Proinde quos Matthæus & huius imitator Marcus scribas vocat, Lucas appellat legisperitos.

Scribæ.

At illi dixerunt, in Bethleem Iuda, &c. Septuaginta interpretes Hebraicam veritatem paulo rectius, quam Hieronymus reddiderunt, Sic enim verterunt, καὶ οὐ βηθλεὲμ ἀλλ' ἐν φρατῇ ὀλίγης ἐστὶ τῆς εἶναι ἐν χιλιᾷσιν ἰσραὴλ, ὅτι οὐ μὴ ἐξ ἐλεσίαι τῆς εἶναι εἰς ἄρχοντα τῆς ἰσραήλ. Hoc est, Et tu Bethleem domus Euphrata, minima es vt sis in milibus Iuda, ex te mihi exhibit vt sit in principem Israël. Consecrat huic versioni, & sensui Chaldaeus Interpres, qui vertit in hūc modum. Et tu Bethleem Ephrata, quodāmodo minor fuisti, quam vt

numerari

numerari potueris inter Chiliades domos Iuda, &c. Quæ versiones cum testimonio hic adducto saltem secundum sensum conueniunt. Nam Michæ loci hic est sensus, Tu Bethleē paruulus quidem nunc es vicus in milibus Iuda, sed ex te egredietur dux, &c. Ac proinde significatur à Propheta futuram Bethleem non minimam, sed maximam. Itaque cum id intelligerent Scribæ, & Euangelista significatum à Propheta, potius quod sensit explicare uoluerūt, quam ad literam obscurum eius testimonium reddere. Est igitur hic sensus, Tu Bethleem etsi minima, vilis, & contēpta habearis comparata reliquis ciuitatibus Iuda, nequaquam tamen uerè minima es inter principes vrbes Iuda. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodiit in typo Dauid, vt esset Paltor totius Israël: ita rursus ex te mihi proditurus est & alter Dauid, qui nō more Regum sequentium Dauid, & Salomonem tantum præsit tribui Iuda, sed regat, & pascat vniuersum populum meū Israël, hoc est, vniuersos ex omnibus Gentibus collectos, quorum primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Israël.

Tunc Herodes clam uocatis Magis. Clam uocat Magos quod suspectos haberet Iudeos, metuens ne ex curiosa, & diligenti investigatione temporis apparitionis stellæ putaretur insidiari uelle nato Regi, quem illi tamdiu desideranter expectauerant. Nec tantum dicit tempus apparentis Stellæ, sed *diligenter didicit ab eis tempus Stellæ*, omnibus scilicet ueris in hoc incumbens, vt exactum tempus sciret, nec tamen proderetur illius impium molimen. Ad hæc quo faciliore negotio puerum, quem perditum optabat, inueniret, mittens in Bethleem Magos mandat de puero sibi renunciari, atque vt id ab eis impetraret malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat, deuotionem, Magorumque mutationem dolosè promittens. Nec dicit solum. *Ite, & interrogate de puero*, sed *interrogate diligenter* aut vt habent Græca ἐξετάσατε, id est, examine. Nec dicit: *renunciate nobis*, sed *mihi*. Sibi enim primū uolebat innotescere puerum: vt eum prius tolleret e medio, quam populus Iudaicus eum planè rescisset natum esse. Notandum autem & illud in uerbis Herodis nō dixisse eum interrogate de Rege hoc, sed de puero hoc. Nequē enim Regis nomen ferre poterat: satis insinuans quantum contra illum insaniret.

Qui cum audissent Regem abierunt. Et ecce Stella, &c. Ex his apparet Stellam non fuisse reliqui itineris ducem, quemadmodū communiter putatur. Alioqui enim non tam vehementer gauisi fuissent hæc uisa, nec dixisset Euangelista solum, Et ecce stella, quam uiderant in Oriente, &c. sed, & quæ comitata eos fuerat. Et ijdem ipsi Magi fatentur se in Oriente quidem uidisse illam, sed non addunt se eam ducem itineris habuisse: quod vt maius fuisset miraculum, ita in primis fuerat commemorandum. Itaque eadem illa

E

stella

stella quæ tempus Natiuitatis indicauerat, locum quoque demon-
strat. Quam cum vidissent Magi merito *gausi sunt gaudio magno*
valde. Nam sideris quidem spectaculo gausi erant Magi in O-
riente, sed multo magis nunc: nimirum quod intelligerent spem
suam non esse frustratam, nec frustra tanti itineris se suscepisse
laborem, idque post apparentem negotij desperationem. Deinde
quod experirentur stellam ad eundem perducere locum, quem
Scriptura demonstrauerat, quodque ducem iam nacti essent ne-
quaquam fallacem.

Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria, &c. Verisimi-
le est iam Mariam cum puero fuisse in diuersorio, digressa scilicet
iam hospitiū multitudinis, ob quam non erat ei, dum pareret, lo-
cus in diuersorio: nisi per domum hic speluncam illam, & stabu-
lum quis putet intelligendum. Cum autem Magi quærent Regem
Iudæorum inuenerunt puerum, aut ut habent Græci, *παιδιον*,
id est, puerulum, nihil scilicet specie à cæteris differentem, & in
quo nihil quod admirandum esset, aut adorandum apparebat.
Comperisse cum puero solam Matrem dicuntur. Diuino enim
consilio factum est, ut ne multi adessent, quo Herodi puer magis
celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni sa-
tellitio destitutum tanquam Regem adorauerunt. Nec hac pieta-
te contenti depromant è repositoriis suis munera, eaque optima.
Quod quamuis pro more patriæ suæ facerent (nam Orientalibus
mos est cum muneribus Reges suos adorare) eaque res offerret,
quarum prouentu regio Persarum aut Chaldæorum præcipuè di-
ues erat, fortasse non intelligentes quid his donis speciatim por-
tenderetur; tamen dubitandum non est, quin his donis mysteria
quædam Spiritus sanctus etiam ipsis ignorantibus significare vo-
luerit. Horum autem munerum sacramenta, ut & Hieronymus
annotauit, pulcherrimè Iuuenius vno versiculo complexus est,
Aurum, Thus, Myrrham, Regiâq; hominîque, Deoq; dona ferunt.

Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem. Eo quod di-
citur responso accepto, satis significatur Magos iam secum agi-
tasse, num redeundum esset ad Herodem, imo quoniam subdubi-
tare inceperunt, desiderasse aliquod signum diuinæ voluntatis,
[Nam quod quidam dictionem Græcam *χρησμοδότης*, verren-
dam putant potius oraculo accepto: nec sic, quod diximus signi-
ficari minus significatur. Nam *χρησμοι*, dicuntur quidem oracula,
quæ redduntur à numine aliquo, sed petentibus & cōsulentibus.]
Iussi autem sunt non redire ad Herodem, non solum ne Herodis
impietati subservirent sua simplicitate, & puer tueretur ab impij
Regis crudelitate: sed etiam ut frustra se infidiari intelligeret, &
ab incepto desisteret. Non peccauerunt autem Magi rescinden-
tes promissionem Herodi factam, cum quod Deo iubente id fece-
runt,

runt, à quo tanquam superiori domino fuerant à promissionis
vinculo absoluti, cum quod etiam sine Dei speciali iussione pro-
missio seruanda non sit, quam intelligimus in fraudem, aut perni-
ciam alicuius exortam.

Oblatus in templo Christus, à Simeone & Anna agno-
scitur. Luca 2.

CAPVT X.

Quia Vi cum recessissent, & postquam impleti sunt dies
purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum
in Iherusalem, ut fristerent eum Domino, sicut scriptum
est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens
vuluum sanctum Domino vocabitur, & ut darent ho-
stiam secundum quod dictum est in lege domini, par turturum aut duos
pulos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon,
& homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israël, & Spi-
ritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non vi-
surum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiri-
tu in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, ut face-
rent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas
suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine,
secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum.
Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lucien ad reuelationem
gentium, & gloriam plebis tuæ Israël. Et erat pater eius & mater mi-
rantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit
ad Mariam matrem eius: Ecce positis est hic in ruinam, & in resurre-
ctionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur, [Et tuam
ipsum animam pertransibit gladius] ut reuelentur ex multis cordibus
cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Ihanuël de tribu Aser, hæc
processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à vir-
ginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non di-
scedebat de templo, iunijs & obsecrationibus seruens nocte ac die. Et
hæc ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo
omnibus qui expectabant redemptionem Israël.

Qui cum recessissent, & postquam impleti sunt dies purgationis eius.
hoc est, cum impleti essent à partu dies quadraginta. Hi enim præ-
scripti erant à Moyse cum masculum mulier peperisset, octoginta
verò dies cum pepererat femellam. Itaque addit secundum legem
Moysi, quod hi dies non essent ad purgationem necessarij ex natura
partus, sed tantum ex lege Moysi. Porro purgationem hic vocat cære-
monias quibus & mulieres, & fœtus secundum legem lustrabantur,

hoc est, rursū admittentur ad ingressum templi, à quo prius propter immunditiam corporalem, quæ est in partu, prohibebantur. Vt autem rectè intelligantur quæ hic dicuntur deinceps, sciendum Lucam hic mentionem facere duorum veteris legis præceptorum, quæ ambo partum quidem respiciunt, sed tamen à se omnino sunt diuersa. Vna enim erat lex, quæ omnem partum siue maris, siue feminae respiciebat, quæ traditur Leuit. 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis secundum legem Moyli, & rursū cum dicit, & ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege par turturum, &c. Est & alia lex, quæ pertinebat solum ad partum primogeniti cuiuscunque speciei, quæ ponitur Exod. 13, vbi præcipitur vt pro primogenitis Aegyptiorum occisi Domino offerantur omnia primogenita masculini sexus, tam in hominibus, quam in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cum dicit, Tulerunt illum in Ierusalem, vt siteret eum domino, sicut scriptum est in lege Domini. Quia omne, &c. Et rursū cum dicit: Cum inducerent puerum Iesum vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo. Itaque quod attinebat ad legem, quæ præscribit purificandæ mulieris modum, impertinens erat quod puerum Iesum parentes tulerunt in Ierusalem, vt siterent eum Domino: quamuis verisimile sit eodem die, quo mulier purificabatur etiam masculum si primogenitus erat, Domino offerri solitum, vt eadem opera vtrique legi satisfaceret. Rursū quod dedisse dicuntur hostiam par turturum, &c. Imperinens erat ad eam legem, qua præceptum fuit vt mas primogenitus Domino consecraretur: cum hæc hostia pro quouis partu esset offerenda.

[Quomodo autem duæ illæ leges, quarum hic fit mentio, sese habeant ad Christum, & Mariam, & an sub eis Christus & Maria comprehenderentur: quod ad eam, quæ erat de primogenito offerendo attinet, quidam dicunt eam legem ad Christum non pertinuisse, eo quod non adaperuerit vuluam Matris suæ, sed clauso Matris utero prodierit in mundum, sicut clauso sepulchro resurrexit. Alij contra hanc legem propriè ad Christum pertinuisse asserunt, eo quod ipse solus aperuit vuluam matris suæ cum alijs aperiat vir uterum. Porro inter duas has sententias inter se in speciem contrarias medium eligendum videtur: nimirum vt non negemus Christum aperuisse uterum matris suæ. Nam omnino videtur Lucas hanc legem sic adduxisse, quasi etiam ad Christum pertinentem, & tamen etiam asseramus clauso Matris utero natum esse: quia scilicet sic per naturalia generationis membra natus est, vt virginallis pudicitia claustra nascendo non connelleret, nec dolorem parienti adferret, quæ necesse est esse in huiusmodi uteri apertione, quali nascuntur reliqui. Itaque neque negandum quin hæc lex ad Christum pertineret, quæuis quatenus Deus nulli fuerit legi sub-

ictus,

ictus, neque dicendum propriè ad ipsum pertinuisse, cum reliqua primogenita magis adaperiant uterum matris suæ, quam fecit Christus. Quod verò attinet ad aliam legem quæ est de purificandâ muliere, etiam communiter dicitur eam legem ad matrem domini non pertinuisse, sed ab ea per ipsa legis verba fuisse exceptam: tum quod propriè mulier dici non debeat, tum quod non suscepto virili semine pepererit, cum lex dicat, Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus. Alioquin enim frustra videsur additum suscepto semine, nisi significare voluisset Spiritus sanctus mulierem quandam futuram, quæ non suscepto semine virili paritura esset. Sed cum Hebræum verbum *ἔσπρω* significet seminare, aut semen facere, si semen accipiat non pro principio generationis, sed pro prole, vt suscepisse semen sit prolem accepisse in utero: quod attinet ad verba huius legis, non fuit ab ea virgo immunis, quod & Lucas ipse satis significare videtur dum dicit: Impletos dies purgationis Mariæ secundum Legem Moyli. Si enim Moses his verbis à sua lege eam excepit: quomodo secundum eius legem dies purgationis impleti sunt? Aliis tamen rationibus ab eadem fuisse immunem facile probari potest: verum quemadmodum Christus sponte legi subiectus est, ita & hæc sanctissima virgo: ne quem suo facto scandalizaret, sed humilitatis, & obediendiæ omnibus exemplū præberet. Porro cum legē eaurum esset vt purganda mulier deferret agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturum pro peccato, duos autem turtures aut duos pullos columbarum, si præ paupertate agnum offerre nequirit: Lucas absolutè refert legem pauperibus præscriptam, significare scilicet volens paupertatem Mariæ, & Ioseph. Non enim dubium est, quin vberius munus allaturi fuissent, si non tenuitas obtulisset. Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeon. Hunc Simeonem quidam putant fuisse Sacerdotem: sed nullo argumento idoneo. Nam si Sacerdos fuisset, vtrique manifestasset id Lucas tanquam magnam viri dignitatem: cum alias eius conditiones tam distinctè exprimat. Itaque prima conditio personam viri commendans est, quod iustus fuerit, secunda quod timoratus, aut vt habent Græca *εὐλαβὴς*, hoc est, pius, ac religiosus. Videtur autem eum dicere iustum respectu hominū, cum quibus iuste conuersabatur, timoratum vero, & piū respectu Dei, quæ piè ac religiosè veneras offendere meruebat. Tertiā viri conditio est quod *expectabat consolationem Israël*, tanquam iam scilicet imminetentem: quæ notat quanta in eo publicæ salutis fuerit auditas. Expectabat autem non temporalem potissimum consolationem Israël: sed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, Prophecia Iacob, aliisque Prophetis, tum & ex temporali illa oppressione, qua præmebatur tunc populus Israël: tum adesse tempus Messie,

E 3

704

Simeon
Sacerdos

qui ab ea seruitute liberaturus esset Israël, quæ temporali illa significabatur, nempe à dura seruitute peccati, & diaboli, à qua tamen quicumque liberantur simul etiam & consolationem accipiunt à malis temporalibus, quæ hic præmunt. Quarta conditio viri est, quod fuerit in eo Spiritus sanctus, quod omnino intelligendum videtur de Spiritu prophetiæ dictum. Alioqui enim quid opus erat dicere Spiritum sanctum fuisse in eo, cum prius eum dixerit Iustum, & timoratum: si de inhabitatione Spiritus sancti omnibus iustis communi loquitur. Cum autem iste Simeon expectaret, desideraretque omnibus votis consolationem Israël, & spiritus haberet prophetiæ: factum est, ut per oraculum ei fuerit promissum, idque non ab Angelo aliquo, sed ab inhabitante ipsum Spiritu sancto (unde patet per interiorem inspirationem id didicisse) non moriturum se antequam vidisset oculis corporalibus, quem expectabat Christum, hoc est, unctum Domini Dei. Atque hæc est quinta conditio personam viri huius commendans. Est autem phrasi Hebraica videre mortem idem quod gustare mortem, & mori. Porro etiam alij etiam Reges Israël dicantur Christi, & uncti Dei proprie tamē Saluator noster Christus Domini dicitur: eo quod non ab homine unctus esset in Regem & sacerdotem, sed à solo patre per Spiritum sanctum.

Et venit in spiritu in templum. Hoc est, actus à Spiritu sancto, non excitatus, aut admonitus ab homine. Idem autem Spiritus, qui inspiravit, ut templum adiret, signum quoque dedit, quo puerum agnosceret. Itaque & ipse, accepit eum in vlnas suas, complexans eum summo pietatis, & amoris affectu, quo impellente continere se non potuit, quin eum amplecteretur, cuius alioqui contractu se indignum non dubitavit. In hac autem oratione, & ipse accepit, rursum videtur Lucas suo, Hebræorumque more coniunctionem, & posuisse, ita ut nihil copulet, neque ad sensum faciat, nisi volumus significari Simeonem hoc ipsum etiam fecisse, quod prius fecisset sacerdos, ut sit sensus: Ipse quoque sicut sacerdos, accepit eum in vlnas suas. Benedixit autem Deum, id est, laudavit, & gratias egit, quod promissionem suam adimpleuisset, & compotem voti fecisset.

Et ait: Nunc dimittis seruum tuum Domine. Hoc est, nunc Domine si quando me ex hac vita dimittis, dimittis certe non cum dolore, sed cum pace, hoc est, animo omnino quieto, tranquillo, & satiato suis votis. Est enim Hebraica phrasi in eo quod dicit, dimittis in pace, quemadmodum in Psalmo, in pace dormiam, & requiescam, hoc est, tranquillo animo, nec passionibus aliquibus, aut desiderijs distracto. Proinde Simeon dum dicit se dimitti in pace significat se lubenter moriturum, quemadmodum Iacob viso Ioseph filio suo. Iam, inquit, lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo. Dicit autem secundum verbum tuum, propter oraculum quod acceperat, quod scilicet non esset moriturus,

nisi

nisi prius vidisset Christum. Itaque sensus est: Sicut Domine promissisti te satisfacturum votis meis priusquam morerer: ita certe iam cum voles me hinc tranquillo dimittis animo.

Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Emphasis est in eo quod dicit: Oculi mei, quasi dicat: Non iam fide solum & mente vidi salutare tuum, quemadmodum patres mei, sed hisce etiam corporalibus oculis. Alloquitur autem Deum patrem, & Salutare Dei vocat ipsum Christum saluatorem, à Deo destinatum hominibus.

Quod parasti ante faciem omnium populorum. Dupliciter istud accipi potest, videlicet aut de præparatione, qua ab æterno, & ante tempora secularia Deus hunc mittere disposuit, aut de ea, qua in tempore illum paravit nobis dum filium suum pro nobis incarnatum misit in hunc mundum. Illud autem ante faciem omnium populorum: Hebraica phrasi accipiendum est ut sit, coram omnibus populis, aut pro omnibus populis. Itaque sensus est, parasti hunc Saluatorem, non solum pro Israëlítico populo, sed & pro omnibus populis: ut scilicet omnes eum agnoscant, & amplectantur & per eum saluentur.

Lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tue Israël. Accusatius lumen, recte intelligitur construi posse cum præpositione (ad) ut significetur Christum, quatenus lumen erat, gentibus attulisse revelationem, hoc est, illustrationem, depulsis errorum tenebris, Israëlitis verò gloriam & claritatem. Vocat enim Simeon Christum & Saluatorem & lumen: sed Saluatorem omnium populorum ex æquo. Lumen verò etiam omnium, sed quod sit ad illuminationem Gentium obtenebratarum, veri que Dei, & veræ salutis cognitione carentium, ad gloriam verò populi Israëlítico luminis enim est & illuminare claritatem, atque decorem afferre. Quanquam autem & populū Israëliticum hoc lumen illuminavit: tamen Gentibus appropriatur illuminatio, quod in densioribus detineretur tenebris.

Et erant Pater eius & mater mirantes, &c. Iosephum Patrem Christi vocat, non solum quoniam ad famam virginis conservandam Pater eius sit ab omnibus æstimatus, sed etiam quia ratione coniugij legitimus eius Pater esset: magis quam si ipsum aliunde genitum adoptasset. Mirabantur autem parentes in iis, quæ dicebantur: non quod hæc omnino eis nova essent, cum & ab Angelis, & pastoribus similia audiissent, aut etiam maiora, sed quod etiam alia quædam non minus miranda, & superioribus conformia audirent per afflatum Spiritus dici ab eo.

Et benedixit illis Simeon, siue quia foelicia illis precatus sit, siue quia foelices eos prædicauerit: qui tanti pueri parentes esse mererent. Videtur enim (illis) tantum referri ad parentes pueri: quanquam nullum sit inconueniens dicere Simeonem etiam benedixisse Christo, hoc est, optasse ei foelicem successum negotij eius, ad quod

missus fuit. Huiusmodi enim benedictio non arguit excellentiam maiorem benedictis: sed tantum votum animi eius.

Et dixit ad Mariam matrem eius. Cum Simeon patri, & matri benedixerit, tamen prædicturus, quæ circa puerum euentura erant sermonem suum tantum conuertit ad matrem eius: ut ad quam non dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniam dixerat eum Saluatorem paratum coram omnibus populis, ostendit per eum tamen non omnes saluandos: sed quosdam eius occasione proprio vitio magis perdendos.

Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël. Christus positus fuit à Deo & in multorum ruinam, & in multorum resurrectionem: quamuis non omnino similiter. Nam in resurrectionem positus est à Deo, quia voluit Deus per ipsum quorundam efficere resurrectionem. In ruinam verò positus erat: quia voluit Deus occasione eius quosdam sinere labi: tum quod ita quidam mererentur, tum quod ita videbatur gloriæ suæ illustrandæ conducere. Porro cum ruina non sit nisi stantium, aut eorum, qui profundius labuntur, & resurrectio iacentium, atque lapsorum: intelligendum quod hic dicitur de ruina multorum, quosdam occasione Christi grauius casuros, quam iam ceciderant, aut potius quosdam qui stare videbatur, & arcem iustitiæ obtinere in populo Israëlítico, prolapsuros iam in maximam cæcitatem, & exitiū æternum: resurrecturos autem qui per aperta crimina in quibus viuebant omnibus iacere videbantur, credendo in Christum reuocandi erant ad frugem meliorem, & spem salutis æternæ. Itaque in ruinam fuit infidelibus Scribis & Phariseis, in resurrectionem verò Publicanis, & meretricibus. Idem ergo his verbis significat Simeon, quod postea Christus ipse Ioan. 9. aliis verbis dicens: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Videtur autem Simeon his verbis alludere voluisse ad illud Isa. 8. Erit vobis Dominus in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem. Quod de Christo etiam Petrus & Paulus interpretantur dictum.

Roma. 9.
1. Petr. 2.

Et in signum cui contradicetur. Quoniam, ut diximus, videtur esse allusio ad locum Isaïæ. (Nam mox post superiora verba sequitur: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israël) rectè per signum intelligitur ipsemet Christus: secundum eam significationem, qua res nouas & insolitas, & miracula signa dicimus prodigia & portenta: quod ferè semper nouum aliquod portendant & significant. Sicque sensus erit: Puer hic positus est in signum, hoc est, ut sit signum quomodo Psalmista dicit: Esto mihi in Deum protectorem, pro eo quod est: Sis mihi Deus protector. Sic & de Ezechiele qui nouis quibusdam rebus porten-

portendebat quid euenturum esset Israëlitis, dicit Dominus: Erit vobis Ezechiel in portentum. Signum itaque dicitur Christus, quod res esset noua & insolita, qualis non fuerat ab initio mundi, utpote Deus simul & homo, qui per nouam suam ex virgine Natiuitatem, mirabilium parrationem, crucis ignominiam, ac deinde gloriosam resurrectionem, & Ascensionem in magnum stuporem, & admirationem homines esset adducturus, & noua quædam orbi iam esse præstita significaturus, utpote promissam per Prophetas salutem. Pro eo autè quod nos habemus, cui contradicetur, Græcè est præsens tempus *ἀντιλεξιμῶν*, id est, cui contradicetur, & aut præsens pro futuro posuit, aut potius præsens tempus posuit, ut absolutè acciperemus pro signo contradictioni obnoxio. Vnde Tertullianus legit semel signum contradicibile. Rectè autem intelligimus eum loqui non solum de contradictione, quæ fit lingua, sed etiam de ea, quæ fit facto, per persecutionem, scilicet quomodo ad Hebr. Paulus: Recogitate eum qui talem sustinuit aduersum se contradictionem.

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Tuam ipsius, idem est quod tuammet animam. Nec otiosè additur ipsius, sed anxietatem notat: significatque præter alios etiam Mariæ animam gladio feriendam. Ad quod magis significandum multum valet coniunctio *ἢ* quæ est apud Græcos *ἢ* *ἀντὶς*, & tuam autem ipsius, vel sed: aut, quin & tuam ipsius. Per gladium autem intelligimus dolorem, quem in passione filij pertulit mater acerbissimum intimam animæ eius penetrantem & possidentem, eritque sensus iste: Adeo contradicetur ab impiis huic signo, ut gladius doloris non solum sit penetraturus animam filij tui, aut eorum qui credent in eum, illiusque nomen prædicabunt, sed & tuam quoque animam. Similis est locutio in Psal. 58. cum de Ioseph dicitur ferrum pertransiit animam eius, ubi item per ferrum tribulatio intelligitur, ut annotat D. August. Epist. 59. Cum autem eam partem *in signum cui contradicetur*, vnde hæc verba pendent, diligenter attendimus: fortassis conueniet magis per gladium hic intelligere gladium contradictiones linguarum, de quo gladio in scripturis sæpè, quale est illud & gladius in labiis eorum, & rursus, & lingua eorum gladius acutus. Itaque sensus esset, adeo contradicetur filio tuo, ut contradictionis gladius non illius tantum animam, & corpus sit percussurus, sed & tuam quoque animam, & si non corpus. Iam quod sequitur.

Ut reuelentur, vel retegantur, ex multis cordibus cogitationes, rectissime videtur referri ad illud, & in signum cui contradicetur: ut mox præcedentia quasi per parentem legantur interposita, & intelligatur puerum hunc positum in signum cui à multis contradicetur, ut multorum cogitationes, quæ prius occultè latebant in corde retegerentur, & declararentur esse impij, & Christo con-

Libro de
carne
Christi.
Cap. 12.

trarij, qui prius arcem iustitiæ obtinere videbantur, & pietatis doctrinam sibi vindicabant, Messiam & legem semper in ore habentes.

Et erat Anna prophetissa filia Phanuel. Istud non sic est ordinandum & Anna erat Prophetissa, sed est senius: Et in illis diebus erat mulier quædam, quæ dicebatur Anna Propheticum habens spiritum, &c. Nam ut testimonio huius mulieris plus addat auctoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter historiæ certitudinem: cum illo tempore multi adhuc testes huius narrationis esse possent, qui Anum hanc nouerant, & ut hanc distingueret ab aliis, eodẽ nomine illo tempore vocatis. Deinde multis eam commendat nominibus non parum facientibus ad comprobandum eius testimonium: primum, quia Prophetissa, deinde, quia processerat in diebus multis, id est, prouectæ, admodum erat ætatis, præterea quod summæ continentix, & castitatis. Id enim significat cum dicit: *Vixerat cum viro suo annis septem à virginitate, & hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor.* Nam his verbis insinuat castitatem eius virginalem ante matrimonium, castitatem quoque coniugalem in matrimonio, & vidualem post matrimonium iam morte diremptum. Quod autem hæc dicitur vidua vsque annos 84. vel ut habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatem mulieris, an ad spatium viduitatis: nisi quod prius sit verisimilius, maxime cum Græca sic potius verti debeant: Et hæc vidua annorum ferme 84. quamuis Ambro. secundo modo intelligat. Quoniam verò parua laus est vidualis continentix, nisi adiunctam habeat pietatem & religionem (quæ enim, inquit Paulus, Timothi. 5. verè vidua est sperat in Deo, & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die) ostendit etiam hac laude præclaram fuisse hanc Anum. *Quæ inquit, non discedebat de templo ieiunjs, & orationibus seruens die, ac nocte.* Non sunt autem hæc verba Lucæ sic intelligenda, quasi in templo habitauerit, & nunquam templum exierit, nihilque aliud vixquam egerit, quam precari. Non enim vitæ necessaria præterit, cibo necessario, & somno proculdubio vsa: sed intelligendum hæc fuisse præcipua, quæ egerit, atque ut dici solet totam in his fuisse, ut cum eum qui frequentissimus in studiis est, dicimus à libris non discedere: sed sine intermissione noctes, diesque studere.

Et hæc ipsa hora superueniens. Hæc inquit, tam multis nominibus commendata anus, eadem illa hora, qua quæ dixi, gerebantur, superueniens: eodem nimirum spiritu, quo venerat Simeon in templum confitebatur Domino, aut ut habent Græca ἀναλογισαί, quod verbum non simpliciter confiteri significat, sed confessione respondere: ut referatur ad confessionem Simeonis. Itaque vertunt vicissim confitebatur Domino, hoc est, quemadmodum Simeon laudauerat.

dauerat, & benedixerat, ita & ipsa vicissim respondens confessione ipsius, Domino gratias egit: laudibus efferens eius benignitatem, qua iam respexisset populum suum. Hebræica enim phrasæ confiteri Domino positum est pro gratias Deo agere, illumque laudibus efferre. Non solum autem collaudabat Dominum, sed (quem ordinem & Simeon prius tenuerat) deinde etiam loquebatur de illo aliis. Loquebatur ergo liberè omnibus tunc in templo presentibus, sed & postea aliis etiam tunc non presentibus, sed his qui expectabant redemptionem Israël tanquam iam imminentem. Pro eo autem quod nostra litera habet Israël, Græcè est ἐν ἱερουσαλήμ, id est, in Hierusalem, & potest referri vel ad darium omnibus significetur omnibus, qui erant in Hierusalem locuta, aut ad redemptionem, ut significetur eos quibus loquebatur expectasse redemptionem perficiendam in Hierusalem. Ibi enim expectabant eam præstandam, quod illa præcipua & regia esset Israëlitarum ciuitas.

Angeli monitu fugit cum puero in Ægyptum,

& redit Ioseph. Matth. 2.

CAPVT XI.

Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim, ut Herodes querat puerum ad perdendum eum. Qui con surgens accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Ægyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Ægypto dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israël, defuncti sunt enim qui querebant animam pueri. Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israël. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis secessit in partes Galiliæ: & veniens habitavit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur.

Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, &c. Notandum non dictum esse accipe uxorem tuam quemad-

quemadmodum prius, sed matrem eius. Nam prius uxorem eius nominavit ad remouendam suspicionem in quam inciderat. Nunc vero quoniam omnis sublata fuit suspicio, & Ioseph certior factus fuit partum esse diuinum: non ultra uxorem eius eam nominat, sed nomine digniori, satis etiam significans non debere se habere illam quasi uxorem suam, sed potius quasi matrem Domini sui. Quod ita Ioseph fecisse & Euangelista significat: cum secundum iussum Angeli dicit accepisse puerum & matrem eius.

Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte. Attendenda hic Ioseph tum sincera fides, tum diligens obedientia. Nam quamquam prius audisset puerum hunc regem illum esse potentissimum, qui regnatus esset in domo Iacob in eternum, & Saluator futurus Israëlis, nullum tamen passus est, sed nec Maria offendiculum, quod iuberentur eum puerum in exilium deportare: sed intelligens Angelos esse ministros eorum, quæ circa puerum gerebantur simpliciter parendum esse non dubitavit, nec putauit curiosum esse debere, sed omnia boni consulenda, etiam quorum inirationem non poterant. Neque paruit tantum Angelico oraculo, sed & nocte omnibus relictis fugit: cum fugere simpliciter iussus fuisset. Non prætereundum est & illud in verbis Angeli & Euangelistæ puerum semper nominari ante matrem: tum quod negotium, quod hic agebatur ad puerum magis pertineret, tum ad significandam pueri diuinitatem, qua matre superior erat.

Ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum, &c. Testimonium istud dubium non est desumptum esse ex Osee cap. ii. secundum Hebraicam veritatem, & non secundum septuaginta translationem. Dicit autem Euangelista hoc Osee testimonium in Christo fuisse adimpletum: non quod peculiare fuerit de Christo ex Ægypto vocando vaticinium, sicut illud Michæ de nascituro Christo in Bethleem, aut illud Isaïæ de ipso nascituro ex virgine: sed quod id, quod nominatum fuit scriptum de populo Israëlitico, appositæ etiam competat in Christum: imò verius, & perfectius in eo impleatur & verificetur, ut qui verior sit Dei filius, à quo alij habent, quod filij Dei censentur. Proinde quod Euangelista ait: *secessit in Ægyptum, & erat ibi usque ad obitum Herodis*, ut adimpleretur, quod dictum est à domino per Prophetam: *Ex Ægypto vocaui filium meum*, perinde est ac si dixisset, ut & de puero Iesu illud Prophetæ verificaretur. *Ex Ægypto vocaui filium meum*, ut si quis verba faciens de patre aliquo mirè sollicito pro filio diceret, vidisset amore, desiderioque filij non posse consistere, omnia negligere, omnia posthabere, ut filium præsentem videret, ut impleretur in eo illud Maronis: *Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.*

Tunc Herodes, videns quoniam illusus esset à Magis iratus est valde.

Tunc

Tunc inquit, hoc est cum iam Ioseph cum matre & puero fugisset in Ægyptum. Nam quamuis ab aduentu Magorum usque ad fugam in Ægyptum multi dies intercesserunt: tamen antea Herodes vel non aduertit se deceptum à Magis, implicitus scilicet & distractus aliis negotiis, vel quod est verisimilius, cum non statim ad ipsum secundum promissionem redirent Magi, credidit illos spe sua frustratos præ pudore noluisse reuerti: sed cum ex his, quæ quadragesimo die in templo dicta, factaque erant rumore nouum nati Messias sparsum audiret, intellexit à Magis sibi illusum, & iratus est valde, ita ut qui prius seuitiam & iram in puerum conceptam simulata pietate texerat, iam non vereretur inaudito facinore eandem palam testari: hinc maioris sæuitiæ sumens occasionem vnde debuerat metum, timoremque concipere, nullum iam iræ suæ modum statuens, nullaque pietatis iura præ oculis habens.

Et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem à binatu & infra secundum tempus quod exquisierat à magis. Sic est istud intelligendum, ut verba illa, secundum tempus quod exquisierat, non referantur ad illud, à bimatu, sed tantum ad illud quod dicit, & infra. Ideo enim illud ab Euangelista adiectum videtur, ut significaret minores bimulis non quoslibet, sed qui essent circa, & ante, non autem post tempus stellæ æditi, iustos ab Herode occisi. Neque enim natum hunc puerum Regium post stellæ apparitionem arbitratur. Sed quotquot bimatum attingisse viderentur: idcirco voluit interfici, ne si forte Christus vel ante stellæ ortum natus, vel per miraculum maior quam pro ætate, elaboretur tanquam ante ortum stellæ natus. Itaque sicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiam omnes qui erant in omnibus finibus Bethleem: ita & tempus ampliauit occidens non tantum eos, qui nati erant cum stella apparuerat, sed & qui ante.

Tunc adimpletum est, quod dictum est per Ieremiam Prophetam dicentem. Testimonium istud legitur Ierem. 31. & ipsum nequaquam proprie de his infantibus propter Christum interfectis à Propheta prædictum est: sed de decem tribubus in captiuitatem cum magno mœrore abductis, ut testatur etiam Hieronymus. Hæ autem tribus illo capite, & alibi sæpè nomine Ephraim designantur, quoniam earum principes erat tribus Ephraim. Itaque à Propheta Rachel, quæ quia erat Ephraim dicitur deplorare Israëlitas tanquam filios suos: quo significatur populum Israëliticum amare ploraturum ob captiuitatem, & necem suorum. Quoniam autem sub Herode tunc non minor tyrannis, & euulatus factus est in Israëlitico populo, quam olim cum populus in captiuitatem abduceretur, idque eo loco, ut proprie Rachel dici possit plorasse iam hos interfectos tanquam filios suos: ob id Euangelista hunc Ieremiæ locum nunc dicit adimpletum, hoc est, nunc verè id dici potuisse, quod olim dixerat Ieremias

gnias

mias etfi de aliis, & in sensu nonnihil diuerso. [Porro testimonium istud, teste Hieronymo, nec secundum Hebraicum, nec secundum septuaginta citauit Euangelista: ex quo inquit, perspicuum est Euangelistas, & Apostolos nequaquam ex Hebræo interpretationem alicuius secutos: sed quasi Hebræos ex Hebræis quod legabant Hebraicè suis sermonibus expressisse: non curantes tamen eadē omnino voces annumerare, sed contenti integritate sententiarum Christum prædicasse.] Rama itaque hic (vt docet etiā Hieronymus) appellatiuè accipi debet, vt sit idē quod excelsum. Itaq; sensus secundū Hieronymū est vox in excelsis audita est, hoc est longè lateq; dispersa. Subdens autem declarat quæ vox fuerit, quia *ploratus & ululatus multus*, vbi pro duobus, quæ nos legimus, Græci tria habēt *ἄνθ' & κλαυθμός, καὶ ὀδυρμός*. i. lamētatio, & ploratus, & fletus, sicut & Hebræa, & septuaginta habēt tria. Porro per Rachelē hic intelligi iā debet regio Bethleemica, eo quod iuxta Bethlehē Rachel sepulta fuerit. Hæc itaq; dicit plorasse filios suos, nec voluisse cōsolationē admittere, quia nō sūt. Vbi Hebraica phrasī positū est nō esse pro nō superesse, & nō viuere ampli⁹ in hac vita.

Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, &c. Cum Christus natus sit 32. anno regni Herodis, & verisimile sit Christū primo anno vitæ fugisse in Ægyptum: consequens est cum circiter quinq; annos vixisse in Ægypto, & quinque, vel sex annorum fuisse cum ex Ægypto rediret. Itaq; moneatur ab Angelo Ioseph relicta Ægypto redire in terrā Israël, hoc est Palestinam. Cum autem dicit Angelus *defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri* videtur numerus pluralis phrasī accipiendus Hebraica pro singulari Nam quanquam plures cum Herode quæsierint animam pueri, nempe illius satellites, & amici: prius tamen solum dicit Herodem defunctum, eoq; defuncto angelum apparuisse. Sic cum scriptura Exod. 2. dicat solum Pharaonē quæsisse occidere Moysen: tamen cap. 4. dicitur, vade, & reuertere in Ægyptum, mortui sunt enim omnes, qui quærebant animā tuam.

Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo timuit, &c. Quod hic dicitur Archelaus regnasse in Iudæa pro Herode Patre suo, non sic est accipiendum, quasi Rex fuerit sicut Herodes Pater: sed simpliciter regnasse intelligendus est, quod post Patrem Iudææ præfuerit, non regio nomine, sed regia potestate, aut quod à patre destinatus esset Rex, & à populo Rex in principio salutatus, denique & à Cæsare regium nomen illi esset promissum. Cur autem putauerit Iosephus eundem in Iudæam cum habitatio eius esset in Nazareth, dicendum Iosephum existimasse puerum in Iudæa educandum: tum quod in ea natus esset, tum quod in ea sedes esset regni. Aut voluisse quidē ire in Iudæā non ad habitandum, sed vt gratias Deo solēnes ageret in Hierusalem, metuisse

Ioseph li.
17. antiq.
cap. 10.

metuisse autem ne quemadmodum tempore præsentationis ab aliquibus agnitus Archelao manifestaretur. Cur verò ita non metuebat ire in Galilæam propter Herodē fratrem Archelai sicut in Iudæam propter Archelaū dicendū magis metuendū fuisse ab Archelao, tum quod Bethleē in qua natus erat Christus in Iudæa erat, in qua ciuitate si venisset habitaturus Ioseph facile creditū fuisset Christum fuisse vnū ex pueris illis, quos occiderat Herodes, tum quod Archelaus aspiraret ad nomen Regis Iudæorum, quod habuerat Pater. Porro eo quod nos legimus admonitus Græcè est *ἠκούσθη* quod non simpliciter admonitū significat: sed admonitum oraculo, & vt prius vertit de Magis, accepisse responsum.

Vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas, &c. Intelligendum est cum Hieronymo Euangelistam ob id non dixisse per Prophetam, sed per Prophetas, vt non fixum aliquod, & vnum scripturæ testimonium designaret, sed à plerisque id dictum indicaret, & si non secundum verba, tamē secundum sensum. Quomodo autem in scripturis id secundum sensum sit dictum non omnes consentiunt, idque ob id, quod dubitetur, quibus literis Hebraicè debeat scribi nomē ciuitatis Nazareth, à qua Christus dicitur Nazareus. Verum manifestum satis est nomē Nazarei vt de Christo dicitur non debere scribi Hebraicè per Zain, sed per litterā Tsade. Et fieri potest ciuitatē Nazareth eam esse, quæ in libro Iosue inter ciuitates tribus Neptali vocatur Hasor, vel Enhasor. Nā hæc nomina per Tsade in medio scribuntur. Secundum hanc itaq; deriuationem nomen Nazarei Christo apertè tribuitur Isaiæ 11. Nam vbi nos legimus, Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet pro dictione flos, Hebræis est *נצר* Netser per Tsade quod significat florē, aut potius germē. Quamuis autem hoc solo Isaiæ loco Christus apertè Netser dicitur: Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipsum hoc nomine vocandum: eo quod & alij Prophete ipsum nomine idē significatē appellauerint. Nā Zachariæ. 8. vbi nos legimus: Ecce vir Oriēs nomē eius. Et cap. 3. Ecce ego adducā seruum meum Orientē (quæ de Messia dictū esse dubium non est) pro nomine Oriēs Hebraicè est *מזרח* quod magis significat germen quomodo eam dictionem vertit Hieronymus Jerem. 22. & 23. & Isa. 4. In quibus omnibus locis Christus dicitur germē. Proinde quod dicit Matthæus in hoc sensu videtur accipiendum, Christū habitasse in ciuitate Nazareth: vt vel ex ipsa ciuitate, à qua cognominandus erat demonstraretur in ipsum verè competere nomen illud Netser & germen, quo Prophete Messiam appellauerunt. Quoniam enim plerosque Iudæos offendeat, quod Iesus diceretur Nazareus, ostendit Euangelista quā id cōueniat scripturis, quæ passim eū vocāt nominibus significantibus Germen, quod nomine Nazarei etiam significatur. Quare cum dicit,

80 EPI TOM. COMMENT. IN CONCOR.
dicit, ut adimpleretur, &c. Coniunctio, ut, potius est accipienda
consecutiue, quam ut denotet causam finalem, quemadmodum
etiam prius cum dicit, ut impleretur quod dictum est. Ex Ægypto
vocaui filium meum,

Quæsitus à parentibus Iesus inuenitur in templo. Luca 2.

CAPVT XII.

Reuersi sunt [ergo] in Galilaam in ciuitatem suam Na-
zareth. Puer autem crescebat & confortabatur plenus
sapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes
eius per omnes annos in Hierusalem, in die solenni Pa-
schæ. Et cum factus esset Iesus annorum duodecim, ascē-
dentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem
diei festi, consummatisq; diebus cum redirent, remansit puer Iesus in Hie-
rusalem, & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse
in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum, inter cognatos &
notos. Et non inuenientes eum, regressi sunt in Hierusalem, requirentes
eum. Et factum est, post triduum inuenierunt illum in templo, sedentem in
medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem
omnes qui eum audiebant, super prudentia & responsis eius. Et videntes
admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sit?
Ecce pater tuus & ego dolentes querebamus te? Et ait ad illos: Quid est
quod me querebatis? Nesciebatis, quia in his quæ patris mei sunt oportet
me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. Et de-
scendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius
conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia
& ætate, & gratia apud Deum & homines.

Reuersi sunt [ergo] in Galilaam in ciuitatem suam Nazareth. Puer
autem crescebat & confortabatur, &c. Crescebat corpore, scilicet, &
confortabatur spiritu scilicet. Nam dictionem spiritu, Græci codi-
ces sic habent, quemadmodum prius cum de Ioanne quoq; dixit
Lucas: Puer autem crescebat, & confortabatur. Apparet autem ab
aliquo reiectâ hoc loco dictionem spiritu, quod offenderetur eo
quod Christus diceretur secundum spiritum confortari: cuius spiri-
tus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verum cum scripturis sa-
cris, & fidei sinceritati obstare non videatur, si dicatur deitas per
gradus quosdam dotes suas impartisse humanæ naturæ assumptæ,
& Lucas id apertè hoc loco bis dicat: putant quidam hæc Lucæ
loca simpliciter accipienda, ut verè Christus significetur profecisse
Sapientia sicut profecit ætate. [Nam quod pleriq; veteres dicunt
Christum ab initio fuisse plenum sapiëntia, nec potuisse proficere;
magis videntur respexisse ad sapiëntiam eius diuinam, quæ compe-

*Christus
an profec-
erit Sa-
pientia.*

tit Christo quatenus Deus, quemadmodum id patet ex Ambrosio
hoc loco, Secundum carnem inquit, utiq; sapientia Dei implebatur, &
gratia. Et sub nomine Theophili in cathena aurea sic legitur si-
cut verbum in carne passum fatemur, quamuis sola caro fuerit
passa, quia caro verbi erat quæ patiebatur: ita proficere dicitur ex
eo quod humanitas proficiebat in ipso. Verum hæc à Scholasti-
cis, & benè quidem intelliguntur dicta esse de Sapientia Christi
ipso vsu & experientia acquisita, cum prius ab initio conceptio-
nis fuerit infusa animæ eius omnium rerum cognitio. Sicut enim
ex prædictis auctoritatibus Ambrosij & Theophili patet in Chri-
sto ponendam sapientiam aliquam tempore, & vsu rerum acqui-
sitam contra Magistrum sententiarum, qui eam non videtur agno-
scere: ita ex Augustino, aliorumque auctoritate, ac ipsa denique
ratione omnino videtur Christo etiam quatenus homini tribuen-
dam perfectam omnium rerum à cõceptione cognitionem ei in-
fusam. Nam præter scientiam Beatæ visionis, qua secundum ani-
mam assidue fruebatur sua diuinitate, ex qua multo plenus ani-
ma eius omnia cognoscebat, quæ Angeli, qui ex conspectu & frui-
tione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem, maximè
quantum ad se pertinet, præter hanc, inquam, omnino verisimile
est & congenitam quandam in eo omnium rerum fuisse scientiã,
quam verbum Dei Animæ suæ in ipsa creatione implantauit ad
eum modum, quo Angelis suis ab initio naturalium rerum perfe-
cta cognitio congenita est, sicut & ipsi Adam. Neque enim con-
uenit Animam Christi his esse inferiorem.] Porro quomodo cui-
que intelligantur hæc loca Lucæ, illud certum his verbis. *Puer cre-
scebat, & confortabatur, &c.* ipsum voluisse ita notare veritatem al-
sumptæ ab eo naturæ humanæ, ut tamen etiam significaret in eo
aliquid homine, maius apparuisse. In eo autè quod sequitur, *& gra-
tia Dei erat in illo*, nomen Gratiæ accipitur re: itè pro acceptatione
Dei, & fauore quo filium suum, nosq; per illum sibi gratos haber.
Nam pro in illo Græcè est, *ἐν αὐτῷ*, id est super illum, quod huic
sensui benè conuenit. Itaque sensus erit, Dei Patris fauorem fuisse
super ipsum donis suis illum ornatis, ac ipsum in omnibus mode-
rantis, & componentis. Bene autem dicit ipsum & plenum fuisse
Sapientia, & habuisse in se gratiam Dei: ut ostenderet eum & ad-
mirabilem fuisse ob sapientiæ augmentum supra ætatem, & ama-
bilem fuisse omnibus ob diuinam gratiam in ipso effulgentem &
omnes in amorem pueri pertrahentem. Neq; gratiam solum dicit
in eo fuisse, sed gratia inquit Dei, ut ostenderet fauorem pueri non
fuisse vulgarem, aut temporatum, quem sibi nonnunquam pueri-
lis ætas humanis, & naturalibus dotibus colligit, puta formæ gra-
tia aut præcoci docilitate aut alio denique simili munere.

Et ibant parentes eius per omnes annos in Ierusalẽ, in die solenni Paschæ.

F

quibus

Quibus verbis pietatem, & legis Mosaicæ seruandæ studium, quod fuit in parentibus Christi, notat: Quamquam enim Nazareth longius abesset à Ierusalem, nempe trium dierum itinere, quotannis tamen se eo religiosi conferebant. Præceptum enim in lege erat Iudæis vt non solum Pascha certo tempore celebrarent, sed etiam in certo loco, quem sibi dominus delegisset.

Et cum factus esset Iesus annorum duodecim. In eo quod Christus à parentibus simul ductus est in Ierusalem, & hac in parte parentibus obediens, qui alieno non indigebat magisterio: paratum est exemplum parentibus castæ educationis, nempe quod oporteat parentes ex sese prognatos statim, & ab ipsiis (vt aiunt) incunabulis arcere ab omni lasciuia, sanctisque moribus, ac pietatis studiis assuefacere; & omnibus filiis ostensa forma est, quomodo debeant morigeros sese præbere parentibus ad ea, quæ honesta sunt hortantibus. Quod verò saluator duodennis consummatis diebus Paschæ, hoc est, septem diebus, cum rediret parentes, remanserit in Ierusalem volens commiseri doctoribus: indicium quoddam raræ suæ Sapientiæ dare voluit, & velut radiolum aliquem sui splendoris spargere, ad confirmandam fidem tum parentum, tum aliorum, qui ab ipso salutem Israël expectabant. Porro insciis parentibus istud Christus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos conremnere videretur, si retrahentibus non obediret. Præterea quod doceret renunciandum esse parentum, cognatorumque affectibus ei, qui velit cælestis doctrinæ professionem suscipere, mandataque Dei amicorum affectibus esse præponenda, & in Evangelico negotio nullam esse carnalium parentum auctoritatem spectandam. Iam nec parentes eius possunt culpari negligentia, quod illis nescientibus puer remanserit in Ierusalem. Nam auctore Beda, filiis Israël moris fuit, vt temporibus festis, vel Ierusalem confluentes, vel ad propria remeantes, seorsum viri, & seorsum femine incederent, pueri autem indifferenter cum altero parentum coniungerentur; atque ita factum vt Maria puerum cum Iosepho esse, & contra Iosepho crederet Mariæ adesse: Quod si autem hic mos Israëlitis non fuit (nam de eo non constat) satis Euangelista parentes Christi excusat, eo quod dicit existimasse ipsum esse in comitatu, inter amicos, & notos, quibus lubenter solet ea ætas adherere. Itaque securi de puero venerunt à Ierusalem versus Nazareth itinere vnus diei, vesperi illum requirentes inter cognatos & notos. Vno enim die venerunt à Ierusalem versus Nazareth, & non inuenito puero vesperi inter amicos, altero die regressi sunt in Ierusalem, ibi verò tertio deinde die ipsum in templo inuenerunt. Proinde quod dicuntur post triduum inuenisse puerum, non est intelligendum tribus diebus iam finitis puerum inuentum, sed post triduum, hoc est, cum iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die:

sicut

sicut prius dixit Christum circumcisum postquam consummatus fuissent dies octo, hoc est die octauo. Inuenerunt autem in Templo non ludentem, nec ociosum, sed sedentem in medio doctorum, hoc est inter doctos veluti discendi cupidum, audientem videlicet eos, & vicissim interrogantem. Non quod necessitas illi esset suscitari ab hominibus quod disceret, sed quo omnibus iunioribus exemplum modestiæ & disciplinæ præberet.

Stupebant autem omnes, qui eum audiebant super prudentia, & responsis eius. Et merito quidem stupebant, quod tantillus puer interrogationibus, & responsis suis admirabilem quandam, & plusquam senilem declararet sapientiam: in tenera illa, & indocta ætate ea promens, quæ doctores proiectæ ætatis non pigeret discere. Verisimile autem auditores non solum admiratos eius prudentiæ, sed & raram vultus, gestus, linguæque modestiam: quæ gratiâ addebat intelligentiæ, & sine qua explosa fuisset à doctoribus eius in interpellando audacia.

Et videntes admirati sunt, & dixit mater eius ad illum, &c. Non solum ij, qui Christum interrogantem, & respondentem audierunt admirabantur: sed & parentes eius videntes puerum sedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo simile viderant, nec satis intelligebant facti noui huius rationem.

Et dixit Mater eius ad illum. Tacet Ioseph, quod sibi conscius esset: nihil se habere iuris in partum sponsæ suæ: Mater verò pro peculiari sua in filium auctoritate loquitur, dicens: Fili, quid fecisti nobis sic? hoc est, cur ad istum modum agis nobiscum? Cur te clam subduxisti à nobis? Ecce enim Pater tuus & ego cum dolore animi te iam aliquot dies quæsiuimus. Hæc autem accipienda sunt tanquam verba eius, quæ querulosè affectum suum & dolorem manifestat. Neque enim durè illi loqui potuit quem tam vnice amabat, quemque quod Christum, ei Filium Dei esse ex Angelo didicerat, reuerentur: nec dubitabat nihil reprehensibile admittere posse. Cum dolore autem puerum quæsierant, quod metueret ne illorum aliqua offensus culpa nolleret ultra illis ministris uti, aut ne in grauem, & culpabilem negligentiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quem seiebant suæ curæ commissum esse. Porro in verbis Mariæ propriam eius humilitatem rursus perspicere licet. Non enim dedignatur Iosephum Patrem Christi nominare, quamuis sciret ipsum ex illo non concepisse: sed nec in ipso ordine nominis se præferbat marito, vt dicerat, ego & Pater tuus, sed Pater tuus, inquit, & ego: non attendens vten sui dignitatem, sed ordinem conjugalem, omnibusque feminis exemplum præbens honorandi suos maritos.

Et ait ad illos: quid est quod me quærebatis? Et hæc rursus verba accipienda sunt dicta à Saluatore non mordaciter, aut indigna-

F 2

bundè,

bundè, sed modestè: quemadmodum decet summam ipsius erga omnes, & maximè erga parentes modestiam, quamuis tamen duriusculam aliquid sonent. Nam parum blandè Christus Matri respondit, quousque in Evangelico aliquo negotio maternam suam auctoritatem interponere visa est, ac matris iure illum compellauit: vt ostenderet in eo negotio non esse locum alicui auctoritati humanæ. Habet enim parentum auctoritas suos limites, cui renunciandum est, cum agitur negotium diuinum.

Nesciebatis, quia in his, quæ Patris mei sunt oportet me esse? e Non asserit dicit eos nescisse quia oportet eum esse in his, quæ Patris sui erant, sed interrogari, quasi diceret: merito vobis illud in mentem venire debuisset, quod alioqui sciebatis. Nec hæc dicens reprehendit eorum quærendi studium, cum illud omnino fuerit laudabile, utpote à pio affectu profectum: sed tantum ostendit quantum erat ex parte sui illud esse superfluum, nec sibi parentum dolorem imputari posse. Per ea autem quæ Patris sui erant, intelligit ipsum templum: aut potius quæcunque diuinæ exercitia, qualia erant audire doctores, eosdemque interrogare, & interrogantibus respondere.

Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos. Nullū fuerit inconueniens dicere etiā Mariā non planè intellexisse, quod à Domino dicebatur: quandoquidem id apertè Lucas asserere, non est veritas. Quamuis enim ex his quæ præcesserant scirent puerum esse Christum, & planè diuinam prolem, imo filium Dei, nihilque mediocre aut vulgare expectarent ab eo: tamen nondum ad plenum intelligebant sublimitatem diuinæ virtutis: nec dum cognouerunt quam admirabili consilio, quibusve rationibus munus suum obiturus erat, ad quod missus fuit à Patre, atque idèò perpetua quadam admiratione circa ipsum & gesta eius tenebantur, si quando Dei Spiritus sese clarius in eo proderet.

Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Ostendit rursus quanta parentibus carnalibus debeatur reuerentia, & subiectio: quando & ipse qui se iam parentibus superiorem ostenderat, non dedignatur etiam simulato Patri deinceps morem gerere.

Et Mater eius conseruabat in corde suo omnia verba hæc. Hoc est, omnia hæc, quæ modo dicta, factaq; circa puerū dixi, Iesus autem proficerebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines. Hactenus Lucas, & Matthæus, Iesum ferè vocauerunt puerum, aut potius puerulum *παιδίον*. Nunc verò terminata scilicet pueritia, & declarata sapientia pueri, non amplius puerum sed Iesum vocat Lucas. Porro cum dicit Lucas Christum profecisse gratia, dictio gratia anceps est. Potest enim accipi quemadmodum prius cum dixit, Et gratia Dei erat in illo, pro dono Dei, quo illi grati effici-

mur, & bene viuimus: & tunc eodem modo oportet intelligi Christum profecisse gratia, quomodo profecit Sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate, & fauore, vt significetur eum gratiorem factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutum sese in eo proferentium. Quanquam & secundum hanc acceptionem non potest intelligi profecisse gratia apud Deum: quasi acceptabilior, & gratior postea factus sit illi. (Sicut enim non credit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus est:) sed tantum quod semper magis, ac magis fecerit acceptabilia, gratia, atque meritoria opera. Primum autem dicit apud Deum, deinde apud homines. Primum enim oportet Deo placere, deinde hominibus.

Finis eorum quæ duodecim Capitibus de Christi Infantia dicta sunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT

Ioannes. Matth. 3. Mar. 1. Luc. 3.

CAPVT XIII.

† b Erat

Ioānes ve

Initium Evangelij Iesu Christi filij Dei: a In diebus situs p^{ri} autem illis c anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris, lis camelis procurante Pontio Pilato Indæam, Tetrarcha autem Galilæa Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Iudææ & Trachonitidis regionis, & Lyfania Abilene Tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Capha: b sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, & locutus qui preparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, parate stas & viam Domini, rectas facite semitas eius: c factum est verbum Domini in deserto. Et f venit a Ioannes Baptista in deserto e in omnem regionem Iordanis [&] b fuit Ioannes baptizans i & bat. predicans e in deserto a Indæa h baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, a & dicens: Pœnitentiã agite, appropinquauit enim regnum celorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam ad eum dicentem: c sicut scriptum est in libro sermonum Isaiæ propheta: f Vox omnis Iudææ clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. dæa regio, e Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & Hierosolyma erunt praua in directa, & aspera in vias planas, & videbit omnis caro salutare Dei. † e Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat locusta, & mel syluestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, a & omnis regio circa Iordanem: e & baptizabantur ab eo in † minea Iordane

|| c Dice- Iordane' confitentes peccata sua. a Videns autem multos Pharisaorum & Sadduceorum venientes ad baptismum suum, || f dixit a eis, [&] e ad
 > e o Ge turbas. quæ exhibant ut baptizarentur ab ipso: > f Progenies' viperarum, quis || ostendit' vobis fugere à ventura ira? Facite ergo > fructus
 || a o De- dignos' penitentia, & ne f coperitis' dicere a intra vos f patrem habemus
 monstra- mus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis
 uit. suscitare filios Abraham, iam enim securis ad radicem arborum posita est.
 > a o fru Omnis ergo arbor > non faciens fructum bonum, exciditur, & in ignem
 etum di- mittitur. e Et interrogabant eum turba dicentes: Quid ergo faciemus?
 gnium. Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti:
 † a. reli- & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani ut bap-
 tis. tizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille di-
 > a o. xit ad eos: Nil amplius quàm quod constitutum est vobis faciatis. Inter-
 que non rogabant autem eum & milites dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait
 facit. illis: Neminem conculcatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote
 stipendijs vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus
 in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes
 b & predicabat h dicens e omnibus: I Ego quidem b baptizavi [&]
 † b venit f baptizo I vos a in I aqua a in penitentiam: † Qui autem post me ven-
 autem for turus est, fortior me est, I cuius non sum dignus b procumbens. h solvere
 rior me. corrigiam calceamentorum eius [aur] a calceamenta portare. > I Ipse
 b post me. vos baptizabit f in I Spiritu sancto f & igni, cuius ventilabrum in ma-
 > b Ille nu || sua, & > permundabit aream suam: & congregabit triticum in
 verò. horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. e Multa qui-
 † e. o eius dem & alia exhortans evangelizabat populo.
 > e o pur b Initium Evangelij Iesu Christi filij Dei. Debet in verbis istis aliquid
 gabit. subintelligi hoc modo. Initium Evangelij Iesu Christi tale fuit. Dicit autem filij Dei cum Matthæus dixerit filij David, filij Abraham. Nam Matthæus quidem susceperat in principio ostendere Christi natiuitatem temporalem, quòdque secundum eam ex Dauide natus esset: Marcus verò à prædicatione, & miraculis Christi auspiciatur per quæ demonstratur non humanitas, sed diuinitas ipsius. Constat autem ex dictis Evangelium hoc loco non accipi quomodo dicimus Evangelium Matthæi, aut Marci pro scripturâ, scilicet historię Evangelicæ sed pro ipsa prædicatione Evangelica, & bona illa annunciatione de Christo, & per Christum mundo illata.

e Anno quintodecimo Imperij Tiberij Cesaris. Meminit Tiberij Cesaris, quod tum Iudæa Romano subesset Imperio, & per annos Imperatorum tunc annum, & tempus rei gestæ designari solitum esset. Deinde verò ostendit, qui tunc apud Iudæos præessent, tum in temporalibus, tum in rebus diuinis procurante, inquit, vel præsidem agente Pontio Pilato in Iudæa. Archelao enim postquam decem annos præfuisset sublato ab Octauio Augusto, & in exilium

relegato

relegato Viennam Gallia civitatem Iudæa tributaria facta dispensationi Syriæ coniuncta est: nec amplius per Principem, sed per procuratorem & præsidem gubernabatur. Tetrarcha autem Gallia Tetrarchia
 bilæa Herode, &c. Quamuis nomen Tetrarchiæ à regni quarta portione omnino videatur desumptum: falsum est tamen tres istos qui à Luca Tetrarchæ dicuntur sic esse dictos à quarta parte regni accepta, ut volunt quidam. Nam Herodes maior, & frater eius Phaselus, priusquam Herodes Rex à Romanis declararetur, ambo Tetrarchæ Iudæorum constituti sunt ab Antonio, ut scribit Iosephus. Et Plinius in Cælesyria tradit fuisse Tetrarchias 17. & in Decapoli tana regione Tetrarchias sex numerat. Proinde videri potest Syriæ administratione Græcis quadripartitam fuisse atque in Tetrarchias ipsas regiones suis limitibus determinatas, & præfides earum Tetrarchas appellatos fuisse. Deinde illis amplius diuisis, & aucto portionum numero vetus interim & primo datum nomen permansisse.

e Sub Principibus sacerdotum Anna & Caipha. Verisimile est temporibus Pilati Annam & Caipham obtinuisse largitionibus ut vicissim Pontificatus munus obirent, atque ob id dixisse Lucam sub Principibus sacerdotum Anna & Caipha. Bene autem notat Lucas hac Principum & sacerdotum descriptione aptum fuisse istud tempus manifestationis Christi, & prædicationis regni cælorum. Cum enim terrenum regnum & sacerdotium apud Iudæos tam malè haberent, ut præter sectionem principatum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidem in rebus externis, sacerdotij quoque dignitas scissa esset Romanorum avaritiæ, & sacerdotum ambitioni pœnitus prostituta, tum sanè aptissimum erat tempus ut expectatus ille Iudæorum Rex simul, & sacerdos manifestaretur, & regno terreno, atque sacerdotio legali abolito succederet regnum cæleste, & sacerdotium spirituale. Tum & apta occasio prædicandi regnum cælorum. Nunquam etenim ad percipienda cælestia magis capaces sumus, quam ubi terrena omnia aduersa cadunt. Porro Matthæus tempus prædicationis Ioannis indistinctè significauit, dicens: In diebus illis, ubi per dies illos totum illud tempus intelligit, quod fuit à Christi pueritia, vsque ad Ioannis prædicationem.

b Sicut scriptum est in Isaiâ Propheta. Græci codices habent in Prophetis. Verum id apparet mutatum à doctis data opera: quod deprehenderent hoc testimonium ex duobus esse constatum. Nam prior pars est ex Malachia, capite tertio posterior verò ex Isaiâ, cap. quadragesimo. Porro dum legitur in Isaiâ Propheta dicendum ideò duo Prophetarum testimonia sub Isaiâ nomine coniungi: quod Isaiâs prior illud idem quod vaticinatus est Malachias insinauerit.

F 4

b. Ecce

Libr. 14.
anti. c. 21.

^b *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te.* Hæc citatio Euangelistæ non nihil dissidet ad Hebraica veritate, & à Septuaginta. Nam Hebræa sic habent interprete Hieronymo. *Ecce ego mitto Angelum meum, & preparabit viam ante faciem meam: consentientibus per omnia 70. nisi quod pro præsentem mitto verterunt per futurum mittam.* Hæc tamen diuersitas verborum non præiudicat sensum identitatis in mysterij cuiusdam explicationem in se continet, & intelligentiam rectam Prophetæ demonstrat. Apud Euangelistam enim certum est esse verba Patris ad Filium. Apud Prophetam autem, siue intelligantur esse verba Christi de se loquentis, vt vult Hieronymus, siue verba Patris, semper significatur Christi æqualitas cum Patre & diuinitas eadem. Cæterum Ioannes Angelus dicitur non natura, sed ratione officij, quod ipso nomine magis significatur. Est enim Angelus Latine nuntius: quamuis etiam Angelus rectè ob id intelligitur nominari, quod Angelicam planè vitam in hoc mundo egerit.

^c *Factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto.* Factum est inquit, verbum Domini, hoc est, iussio, ac inspiratio Domini super Ioannem, id est, ad Ioannem: quo significat quod non ex seipso accesserit ad prædicandum & baptizandum, sed ex diuino mandato: siue illud acceperit per interiorem inspirationem, siue per externam & sensibilem aliquam vocem.

Et venit Ioannes Baptista in omnem regionem Iordanis. Cum Lucas dicat factum esse verbum Domini super Ioannem in deserto, indèque eum venisse circa Iordanem, & ibi prædicasse & baptizasse: quomodo Matthæus dicit eum venisse, & prædicasse in deserto Iudææ, sicut & Marcus in deserto eum baptizasse & prædicasse testatur? Intelligendum itaque ex interiori & vastiori deserto in quo multis annis vixerat venisse Ioannem circa Iordanis regionem, eamque à Matthæo vocari desertum Iudææ, quod in ea rari, & sparsim homines habitarent, sicuti in Hercynia sylua, aliisque incultis locis videre est.

^b *Fuit Ioannes baptizans, & prædicans in deserto Iudææ baptismum.* Ordo inuersus. Prius enim prædicabat pœnitentiam, deinde baptismum pœnitentiæ, ac postremum baptizabat. Siquidem ab eis qui agnouerunt peccata sua, seque pœnitere testabantur: exegit baptismi susceptionem testimonium detestationis veteris vitæ ac desiderij purgationis peccatorum suorum. Arque ob id baptismus illius dicebatur pœnitentiæ baptismus: quod scilicet in testimonium pœnitentiæ susciperetur. Quod verò iequitur, *in remissionem peccatorum:* intelligendum est prædicasse eum baptismum suum in remissionem peccatorum, hoc est, vt per pœnitentiam præparati tandem consequerentur per fidem in Christum, & baptismum illius

Ioannes
Angelus
officio.

Ioannis
Baptis-
tas.

illius remissionem peccatorum: quomodo intelligitur à quibusdam quod dicitur in Cantico Zachariæ missus Ioannes ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum. Quare illud in remissionem non debet coniungi cum accusatio baptismum: sed vel cum genitio pœnitentiæ, vel potius cum participio prædicans.

Pœnitentiam agite. Græcis vnica est dictio *μετάνοειν*. Est autem *μετάνοειν* propriè post intelligere, hoc est resipiscere, & ad mentem redire, ac post lapsum animaduertere erratum suum. Quare illud *agite pœnitentiam*, simpliciter accipi debet pro pœnitentiæ quemadmodum vertitur Act. 2. Hoc est, ducimini pœnitentiæ. Ita enim dicitur agere pœnitentiam, quomodo dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniam quidam antiquæ, & asperioris pœnitentiæ olores intelligunt hoc verbo *μετάνοειν* nihil hic aliud exigi, quam resipiscentiæ, & correctionem admissorum peccatorum: ideo animaduertendum dictiones illas *μετάνοειν*, *μετάνοειν*, & pœnitentiæ, plus quid apud Apostolos, & Euangelistas significare, quam ex sese significant. Quod aperte patet ex Paulo, sic scribente ad Corinthios. Quæ secundum Deum tristitia est, pœnitentiæ in salutem stabilem operatur, &c. Ex quibus patet quæ illi comprehendantur nomine *μετάνοειν*, vel pœnitentiæ non solum scilicet resipiscentiæ, aut tristitia de eo, quod admissum est, sed etiam sollicitudo corrigendi errata, purgatio, ac satisfactio, indignatio contra peccatum, eiusdemque vitio. Ita Ioannes, & Christus dum prædicabant *μετάνοειν* plus exigere voluerunt quam erroris agnitionem, aut quàm significat apud nos agere pœnitentiam, hoc est, duci pœnitentiæ admissorum delictorum. Nam cum dixisset Ioannes *μετάνοειν*, qui obedire prædicanti voluerunt susceperunt ab eo baptismum pœnitentiæ, confitebantur peccata sua, dictumque est eis facite fructus dignos pœnitentiæ. Hæc ergo omnia includebantur in verbo *μετάνοειν*. Porro causa ob quam meritiò sit ab hominibus pœnitentiæ agenda, adiicitur cum dicitur.

Appropinquauit enim (sic enim legendum esse per præteritum & non per futurum constat ex Græca dictione *ἤρξεν*, & emendatis Latinis exemplaribus) *regnum cælorum.* Et est sensus: iam in proximo est, & instat regnum cælestè, scelicissimum quidem illud, & ex oprabile: sed in quod non patet introitus nisi puris à sordibus terrenis. Quare pœnitentiæ vitæ prioris præparate vos, quo ad regnum illud admitti possitis. Regnum autem cælorum hic rectè accipitur pro eo regno, quo Deus per Euangelicam doctrinam, & Spiritum suum cordibus fidelium infusum regnaturus erat in electis fracta diaboli potestate: & electi simul cum Deo regnaturi in hoc mundo per fidem, spem, & charitatem, dominantes iam huic mundo, diabolo & carni. Hoc autem regnum, rectè cælorum

2. Cor. 7.

Pœnitentiæ nomen
quid includat.

Regnum
cælorum.

90 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
regnum dicitur, quia regnum caeleste: quomodo regnum terra
dicitur regnum terrenum, eo quod omnia quae ad regnum istud
pertinent caelestia sint. Caelestis enim qui in eo regnat Deus, cae-
lestis lex, & Spiritus per quem regnat, caelestes secundum conuer-
sationem, qui huius regni sunt consortes.

^a *Hic est enim de quo dictum est per Isaiam Prophetam dicentem: vox
clamantis, &c. Quo melius Isaiæ prophetia de Ioanne intelligatur,
videnda sunt diligenter, quae praecedunt. Itaque Isaias eum mul-
tis, & claris prophetiis praedixisset Iudaeorum captiuitatem in Ba-
bylonem & Imperij Babylonici suo tempore per Cyrum cessa-
tionem: a principio capitis quadraginta, usque ad finem incipit
praedicere liberationem per Cyrum futuram a Babylonica capti-
uitate, & maxime sub illius typo liberationem electorum, fu-
turam per Christum in Cyro adumbratum. Consolamini, inquit,
consolamini, id est, consolationem suscipite populus meus dicit
Deus vester. Aut potius actiue, sicut alij vertunt, & sequentibus
magis conuenit. Consolamini, consolamini populum meum vos
scilicet Prophetæ, & doctores. Quoniam autem huius consolato-
riæ praedicationis primus praeco missus est Ioannes, mox de eo
subiungit dicens: vox clamantis in deserto supple erit, vel audietur,
vt intelligamus ipsum Ioannem esse eum, qui dicitur clamare sua
voce, vt sit sensus, vox viri clamantis in deserto audietur. Clama-
re autem dicitur Ioannes propter publicam, & laetam ipsius praedi-
cationem. Quid verò elamaturus esset subiicit dicens.*

*Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Debemus simpli-
citer accipere vtramque hanc partem pro eodem, deinde accipere
vtramque orationem tropice, vt dictum est in Cantico Zacha-
riae: vt parare viam Domini, & rectam facere semitam eius (sic
enim est Hebraice) nihil aliud, sit quam auferre omnia, quacun-
que aduenientem Dominum remorari, aut offendere possent, ef-
ficereque vt expedite recipiatur, ac eupide. Quae autem apud Lu-
cam ex Isaiâ sequuntur.*

^c *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, &
erunt praua in directa, & aspera in vias planas, quae per futurum in-
dicatiui dicantur quatuor primis membris accipi possunt melius
dicta adhortando, quemadmodum id quod praecedit: Parate viam
Domini, &c. Hebraeis enim frequens est futurum indicatiui po-
nere pro imperatiuo, maxime in tertia persona, eo quod apud eos
imperatiuus careat tertia persona, pro qua proinde necessario abu-
tuntur tertiis personis futurum. Itaque sensus erit continuus & vnus:
Parate viam Domini. Omnis vallis adimpleatur, omnis mons, &
collis deprimatur, & sint praua in directa, & aspera fiant in vias pla-
nas. Sic enim futurum est, vt omnis caro videat salutare Dei. Secun-
dum hunc autem sensum maxime probabilem ostenditur his ver-
bis,*

bis, Omnis vallis adimplebitur, &c. quomodo quod prius dicitur
peragi possit, nepe quomodo possint homines parare viam Do-
mini, persistiturque pulchre in metaphora, a qua captum est. Cum
enim principi alicui aduenturo via paratur quo sit expedita, val-
les implentur terra, montes complanantur, obliquiores viae ad
rectitudinem diriguntur, & asperitas omnis auferitur: quo recta
simul & plana sit via Principis. Ita ergo & modo dicitur: Omnis
vallis impleatur, &c. per quas metaphoras significatur tollenda
omnis vitiorum deformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, in-
iustitia, & asperitas morum.

*Et videbit omnis caro salutare Dei. Emphasim habet quod ait om-
nis caro videbit, hoc est, non Iudaeus tantum aut proselytus vide-
bit: sed omnium omnino gentium nationes. Carnem verò synec-
dochicè pro toto posuit homine, vt alibi frequenter. Nomen tamè
carnis potius quam hominis ideo videtur posuisse, quo significa-
retur Dei salutare videndum non iam vt prius oculis solum me-
tis, & fidei, sed etiam oculis corporalibus, Deo scilicet Salvatore
hominum iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissime hic intel-
ligitur ipse Christus, per què salutem nobis Deus Pater attulit. Quia
uis autè ad significandum istud rectè dixerimus hic dictum, caro
videbit, certum est tamè Prophetam potissimum loqui de ea visione, qua
per fidem mens hominis agnoscat Christum secundum nomen suum
verè esse salutare Dei, & Salvatorem in Prophetis promissum.*

¹ *Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum & Zo-
nam pelliceam circa lumbos eius. Quod dicit Marcus Ioannem vesti-
tum fuisse pilis cameli, quomodo sit intelligendum apertius ex Mat-
thæo fit, qui dicit eum habuisse vestimentum, & vt habeat Græca,
suum vestimentum de, vel ex pilis camelorum. Vnde satis constat
habuisse illum vestimentum ex pilis cameli contextum, non au-
tem pro vestimento illi fuisse pellem cameli. Zona autem Ioannis
tam speciatim fit mentio, quod gentibus illis in more erat, vt &
nunc plerisque est, gestare zonas pretiosas.*

*Esca autem eius erat locustæ, & mel sylvestre. Aduertendum dictio-
nem Græcā *ἀροίδες*, pro qua apud nos est locustæ duo significare,
Nam & significat insecti genus, quod nos locustam dicimus, &
herbarum summitates. Proinde putant aliqui hic potius intelligen-
dum Ioannem victitasse herbarum summitatibus, quam locustis, anima-
li scilicet venenoso, & noxio. Non est tamen cur putetur Ioanni
indignum fuisse vt locustis animalibus vesceretur. Hæ enim Le-
uit. cap. 11. inter animalia munda numerantur. Et Plinius testatur
locustas Parthis etiam in delitiis fuisse, & lib. 6. cap. 30. refert
quosdam Æthiopiæ populos non alio cibo viuere, quam lo-
custarum, quas durarent fumo, & sale in annua alimenta. Proin-
de verisimilius est Ioannem locustas animalia edisse: non quod
hunc*

Salutare
Dei.

ἀροίδες.

Locusta
Ioannis
cibus, lib.
11. cap. 19.

hunc cibum sibi curiosè propriū fecerit, sed quod hic vilis esset, minimeq; sumptuosus, ac in deserto in quo vivebat, facile parabilis, quem & alij eiusdem deserti inhabitatores ederint: quamuis præ aliis omnibus eximiam quandam abstinentiam, & luxus omnino contemptum Ioannes præ se ferret. Porro mel sylvestre, quod etiam esca Ioannis fuisse dicitur, intelligimus hoc loco illud fuisse quod à feris, & incultis apibus in arboribus, & petrarum caavernis conficiebatur eo loci abundè, quemadmodum testatur satis mel illud, quod in saltu inuenit, & gustauit Ionathas. De potu autem nulla fit ab Euangelistis mentio: quod ex tanta ciborum abstinentia satis constet eum sola aqua vsum: quod & ex verbis Angeli apud Lucam loquentis Zachariæ manifestum est.

Mel sylvestre.

1. Reg. 14.

Tunc exibat ad eū Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio, &c. Cum apud omnes celebrari inciperet vitæ eius sanctitas, prædicationisque eius, ac promissionis nouitas, deinde & nauitatis eius miracula admiranda in memoriam reuocarentur, factum statim est ut omnis Iudæa, id est, maxima pars hominum totam Iudæam inhabitantium, & regionem vniuersam, quæ erat circa Iordanem & vniuersi hoc est plerique Hierosolymitæ ex omni ætate, conditione & sexu ad eum conuenirent, Baptismumque ab eo susciperent in detestationem veteris vitæ, & protestationem mundioris vitæ postea semper agendæ. Hierosolymitarum autem speciatim fit mentio, ad maiorem commendationem Ioannis: ut cuius fama exciti sint ciues celeberrimæ ciuitatis, sanctitatis, ac sapientiæ titulis præ aliis insignes. [Neq; mirum debet videri, quod Baptismum rem tam nouam populus ille tam cito suscipere et in signum pœnitentiæ & desiderij remissionis peccatorum. Nam ad hunc Baptismū satis præparati erant partim per Baptismata Phariseorum, partim per lotiones veteris legis: quæ tam frequenter precipitur ut immundus lauet vestimenta sua & corpus, aspergaturq; aqua expiationis.] Quod autem dicuntur hi qui baptizabantur confessi peccata sua: rectè intelligimus eos sua peccata saltè maiora indicasse, & confessos esse apertè Ioanni: sicut & Act. 19. multi credentiū dicuntur venisse ad Paulum confitentes, & annunciantes actus suos. Neque mirum videri debet, quod confessionem fecerint peccatorum suorum, cum ea tamen à Ioanne non exigere tur. Qui enim verè pœnitet peccatorum suorum, quique tenetur desiderio remissionis eorundem: nihil veretur ea exponere ei, per quem sperat se optatam consequi, posse vel consolationem, vel remissionem: non minus quam ægrotus morbum suum detegere ei, à quo sperat se obtinere posse desideratam salutem. Hæc autem confessio, quæ fiebat à pœnitentibus Ioanni non fuit sacramentalis, sicut nostræ confessionis ritus: sed eius quidam typus, & præparatio ad eam, sicut veteris legis, & Ioannis lotiones præparatoriæ

Confessio
Ioanni
facta

ERANT

erant ad verum, & efficacem Christi Baptismum.

Videns autem multos Phariseorum, & Sadduceorum, &c. Quatuor sectas apud Iudæos hoc temporis fuisse meminit Iosephus Phariseorum Sadduceorum, Essenorum, & eorum, qui autore Iuda Galonite exorti sunt tempore census. Ex his itaq; duabus sectis cum quamplurimos Ioannes videret venientes ad Baptismū suum durè eos alloquitur: siue quod simulata mēte ad accipiendum cum aliis Baptisma venirent, siue quod falsa sanctitatis suæ persuasione & fiducia sanctitatis parentum suorum arroganter inflati essent, homines superciliosi, & veritatis semper contemptores, inuidēs his qui apud populum præ eis sanctitatis opinione celebrarentur. Porro quod Lucas dicit Ioannem excepisse etiam turbas tam duro sermone, sic intelligendum videtur, quod audiente turba hæc dixerit: notans potissimū Phariseos, & Sadduceos turbæ permixtos, quos ipso habitu, ac vestitu facile dignoscebat. Ipse enim Luca teste, etiam publicanos & milites mitius excepit absque conuicio respondens ad id, quod rogabant.

Lib. anti.
13. cap. 8.
& lib. 8.
cap. 8.

Progenies viperarum, quis demonstrauit, &c. Ideo Phariseos appellat progenies viperarum quod pessimorum parentum pessimi essent filij, planeq; venenati, veneno linguæ suæ optimos quosque lethali ter lædere studentes, summaq; calliditate præditi, ut illud progenies viperarum, idem sit cum eo, quod habet adagium, mali corui malum ouum, Quod autem in Elica legimus genimina, in Matthæo vero progenies, Græcis utrobique eadem est dictio, nempe γεννηματα cuius sonum imitatus aliquando interpret vitit genimina ab antiquo verbo, geno, nomine deriuato.

Hieronymus in
Isa. ca. 30.
Progenies
Phariseorum
viperarum
Pharisei.

Quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira? Hæc Ioannis in interrogatio optimè accipitur ut sit sermo admirantis hoc sensu: Cum sitis progenies viperarum, malorumq; parentum pessimi filij, iustorum, rectaq; docentium persecutores, & infectorum, venturam iram aut non credētes, aut non metuētes ob falsam iustitiæ persuasionē: quid vobis accidit noui, ut credētes instare inuitabile peccatoribus supplicium, eoq; & vos esse obnoxios, putaretis etiam vobis vna cum reliquis peccatoribus laborandum, ut venturam iram effugiatis? Miram sanè est potuisse quēquam mētib; vestris, & in malicia tam inueteratis, & de iustitia sibi placentibus id insinuare, & persuadere esse faciendum. Et sanè mirū: quia neutri timebant pœnas alterius vitæ, Sadducæi quidem quia non credēbant illas, Pharisei verò quia iustos se existimabāt. Porro per venturam iram quamuis aliqui intelligant excidium Iudæorū, quod per Romanos postea factum est, magis tamen debere intelligi æternam post hanc vitam condemnationem: satis patet ex verbis Saluatoris dicentis Phariseis, Quomodo fugietis à iudicio, gehennæ? Siquidem Ioannes, non solum prædicabat regnum celo-

Ira ventura.

Matt. 25.

rum,

rum, sed & gehennæ condemnationem.

*Fructus
digni pœ-
nitentia.*

Facite ergo fructus dignos pœnitentia. Regitur genitiuus pœnitentia non à nomine fructus, sed ab adiectiuo dignos: sunt q; fructus digni pœnitentia, vel pœnitentia fructus qui decent veram pœnitentiam, eamq; declarant. Est autem sensus verborum Ioannis iste. *Quâdoquidem vos exhiberis pœnitentes, ac sollicitos vt fugiatis ab ira ventura: videte ne simulata, falsa, & sterilis sit vestra quam præfertis, pœnitentia, vt omnia ferè vestra simulata sunt & fucata: sed facite huiusmodi fructus, qui deceant pœnitentiam, ac declarent vos verè resipuisse, atque ex animo detestari antea actam vitâ, omniaq; contraria his facite quæ modo detestamini, & curate ne quando ea committatis quorum modo præfertis pœnitentiam, sed persistite hæc deplangere, atque in vobis ipsis punire.*

f. Et ne ceperitis dicere intra vos: Pater habemus Abraham. Ne ceperitis, ait, dicere in cordibus vestris hoc est cogitare, quæ admodum cogitare apud vos soletis. Pater noster Abraham est, proinde cum semini eius facta sit promissio salutis, & hereditatis non poterit super nos venire ira Dei, quæ semen Abraham deserat, succidat, & æternum perire sinat. Ne inquam huiusmodi cogitatione solita vobis imponatis. Hoc enim confirmo vobis posse Deum omnibus etiam vobis perditis adimplere promissiones Abraham de semine ipsius factas. Nam qui olim ex lapidea, & sterili vulua Saræ excitauit Abraham filium, cuius deinde posteritas arenæ maris cœquata est: is modo vel ex istis quos cernitis lapidibus, eidem suscitare poterit semen, in quo præterit, quæ illi promissa sunt.

f. Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Coniunctio enim, referri potest vel ad illud facite fructus dignos, vt obiter exclusa vana illorum fiducia redeat ad prosequendum metaphorâ à fructibus arborum desumptam. Aut ad illud, ne velitis dicere Pater habemus Abraham vt duas ab hac fiducia auocantes intelligatur afferre rationes: quarum priore succidat falsam eorum de filiis Abraham seruandis opinionem, posteriore verò innumeris omnibus perditionis periculum proponat, vt sit sensus. Tatum abest vt fiducia Abraham tuti sitis, vt etiâ securis iam appositâ sit radici, &c. Itaque per securim nō trūco, aut ramis appositâ, sed radici, tropice significatur imminens excidium, & vindicta Dei, qua funditus sit perdendus, quisquis in bonis operibus sterilis fuerit. Ex eo autem quod sequitur.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, &c. Satis patet ipsum loqui non de excidio vniuersæ gentis, sed singulorum potius peccatorum. Vt enim superius per venturam iram rectius intelligitur condemnatio gehennæ, quæ singulis peccatoribus à morte contingit & omnes simul secundum corpus & animam in nouissimo die inuoluet: ita & hoc loco idem rectius accipitur per securim ad radicem arborum positam. Et cum subiicit.

Et

Et in ignem mittitur, Loqui ipsum de igne infernali satis ex eo constat, quod postea dicit paleas comburendas igni inextinguibili. Huic autem intelligentiæ etiam omnino conuenit, quod dicit per præsens exciditur, & in ignem mittitur: significans hoc nō solum futurum esse, sed & modo fieri. Porro notandum quod dicat sine discretione. Omnis ergo arbor: quasi dicat, etiâ arbor quæ ex semine est Abraham. Deinde quod dicit *non faciens fructum,* & non, quæ non fecit fructum, significans oportere semper facere fructum bonum. Ex eo autem quod dicit bonum fructum, satis patet quos prius vocauerit fructus dignos pœnitentia.

e. Et interrogabant eum turba dicentes. Non inefficax fuit Ioannis exhortatio. Dixerat in genere Ioannes fructus pœnitentia, & fructus bonos faciendos: & ideo turba rogat in specie: *Quid faciemus?* *Qui inquit habet duas tunicas* (notans quemuis superfluum necessitati propriæ vestitum) *det alteram, scilicet illarum: non habenti.* Vnde Græcè est *ἡ δὲ ἑτέρα* hoc est impartiatur.

Et qui habet escas (notans etiam numero plurali superfluum nobis cibum) similiter impartiatur de eo, quod superest non habenti. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad vestitum, alterum pertinet ad nutrimentum, in quibus duobus externa egestas potissimum consistit) crassam adhuc multitudinem docere voluit, efficacissimam esse rationem placandi Deum offensum, si modis omnibus benefici sumus in proximum cuiuscunq; rei inopia laborat.

Venerunt autem & Publicani, vt baptizarentur, &c. Non solum Pharisæi & Sadducei, ac simplicis turbae plerique Ioannis auctoritate, & prædicatione commoti sunt ad pœnitentiam: sed & Publicani, ac milites quoq; hominum genera rapinis dedita, suaq; comoda ex publicis incommodis comparantia, religionis rationem non habentia, magisque iussis Principum obsequentia, quam præceptis Dei. Itaque utrosq; admonet ab his abstinere malis quibus ferè solent esse obnoxii; attemperans suam admonitionem singulorum necessitati, & capacitati: Nam quoniam sæpè Publicani supra quam constitutum est exigere solent, inquit, *Nihil amplius quam quod constitutum est vobis à Principibus exigatis à populo.* Sic enim potius vertendum fuisse, quam per verbum, faciatis, sensus expostulat: cum alioqui dictio Græca *πεποιθε* vtrumque habeat significationem. Proinde quod noster vertit, faciatis intelligendum est nihil faciatis exigendo, ac velut officium vestrum exequendo. Militum autem genus tribus potissimum vitiis solet esse obnoxium, violentia, calumnia, & rapinis. Itaque frequenter vim inferant, incendunt, vi constuprant foeminas, perumpunt fores, exigunt, ac pulsant hospitem. Proinde monet vt neminem *concutiant.* Rursum alij falso deferunt apud Principes innoxios, quo pars facultatum confiscatarum ad ipsos redeat, calumniae

*Militum
vitiis
contraria
his effi-
cia.*

scilicet

scilicet proœmuniuitaq; dicit, *neque calumniam faciat is*, falsum scilicet alicui imponendo crimen. Multi autē, quod à Principe salarij nomine datur scortis, alea, tamulentiæque prodigētes, rapto, fur- usq; rei sarciant iacturam: non solum non solventes, quod debēt, sed extorquentes ab agricolis quod non debetur, atque ex publi- ca calamitate diuitias sibi parare studentes. Propter quod dicit: *contenti estote stipendijs vestris*, ostendens eis quid facere soleant, & quid posthac vitare debeant, si effugere velint Dei vindictam.

e Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus, &c. Quod dicit Lucas Ioannem respondisse omnibus, cum turbæ tantum de eo cogitarent, num ipse esset Christus, nec illum de eo interroga- rēt: intelligendum est eum respondisse hominum cogitationibus, quas afflatu spiritus, aut aliis indiciis cognouerat. Porro diuina dis- pensatione factum, aut permissum est, vt Ioānes crederetur à po- pulo Christus, nec prius ille de Christo testimoniū ferret, quā de eo eiusmodi opinionem populus conceperat: tum vt summa ani- mi Ioannis modestia hac ratione declararetur, qui adeo non sibi alienam laudem vsurpauit, vt etiam sponte oblatam fortiter reie- cerit, tum vt sic testimonium ab ipso redditū de Christo maioris esset autoritatis & ponderis. Notandum autem Græca non habe- re existimante autem populo, sed *προσδοκῶντος*, id est, expectante, seu sperante, vt intelligi possit populum id desiderasse.

l Ego quidem *f* *Baptizo* e vos a in e aqua. Testimonium perhibi- turus de Christo Ioannes comparat tum Baptismum suum, tum suam ipsius personam cum Baptismo Christi, & illius persona: ostēdens & se, & suum Baptismum infinito inferiorē esse Christo, & Baptismate eius. Porro maximam quæ est inter ipsum, & Chri- stum differentiam aperit, dicens: *venit fortior me post me*, &c. vbi ve- nit non præteriti est tēporis, sed præsentis. Est enim Græcis apud Marcum, & Lucam *ἑρχεται*: quod tamen verbum etsi sit præsentis temporis secundum vocem, tamen etiam accipitur apud eos in fu- tura significatione, vt verti possit, veniet. Est autem sensus verbo- rum hic. Post me iam venturus est alius, qui etsi ætate minor, & prædicationis ordine posterior erit: tamen potētia, & fortitudi- ne longè me superior futurus est, *Fortiorem* autem se Christū me- rito vocat Ioannes, nam ipse quidem sua prædicatione & Baptis- mo valebat ad præparandam Domino viam, & commutandū ho- minum corda ad pœnitentiam: verum impotens erat ad debellā- das aëreas potestates, & auferendum hominum peccata, mentesq; eorum sanandas: quæ solum per Christum præstita sunt.

Cuius inquit non sum dignus corrigiam calceamentorum, &c. Quod simplici, & proprio sensu nihil aliud significat quam indignum se esse, & indoneum, qui inter omnes seruos ipsius vilissimum obti- neat locum, & infimum illi seruitutis impendat obsequium. Ita- que

que idem omnino significatur per id, quod dicit Matthæus por- tare calceamenta, & quod dicunt alij, soluere corrigiam calcea- mentorum. Iam verò & apertius Christi diuinitatem insinuat, cum dicit:

l Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni. Opponit Ioannes Spiritum sanctum & ignem aquæ in qua baptizabat: significans Christi baptismum tanto esse excellentiorem, puriorem, & effica- ciorē suo baptismo, quanto Spiritus sanctus excellentior est & purior aqua sensibili, quantoque ignis aqua efficacior est. Per ignem autem hic intelligitur ipse Spiritus sanctus, de quo & Sal- uator: Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accenda- tur? Ignis enim rectè dicitur propter vim & efficaciam ipsius. Di- citur quidem in Scripturis Spiritus sanctus etiam frequēter aqua, hoc autem loco potius Ignis dictus est, tum propter oppositio- nem ad aquam, in qua erat Ioannis baptismus, & ad significan- dum Spiritus efficaciam, tum quod Spiritus, in quo Christus ba- ptizatus erat, in Igne erat appariturus in die Pentecostes.

f Cuius ventilabrum in manu eius. Ventilabrum, quod est in ma- nu Christi, iustum est ipsius iudicium, quod in illius potestate Pater tradidit. Area ipsius aut specialiter est populus Iudæorum, aut generaliter vniuersa totius orbis Ecclesia, in qua palæ cum tritico, hoc est, mali cum bonis permixti latent. Palæ enim sunt impij, quod infructuosi, inanes, omniūque iniquitatis, & cupidita- tum suarum vento hac illucque agitentur: latentes tamen ple- rumque ob permixtionem eorum cum bonis, qui ratione con- traria triticum vocantur, scilicet, quia fructuosi, pleni, grauesque virtutibus. Horreum autem est regnum cælorum. Quod ergo hic dicitur de purgatione areæ Dominicæ rectè secundum Ambro- sium, & alios, intelligitur de ea purgatione, qua in nouissimo die Iudicio suo discernente singulorum merita, Christus separabit bonos & malos inter sese confusos. Secundum quem intellectum notandum quod non dicit Ioannes, *mundabit* aream suam, sed *permundabit*, *δραγγαδραπέει*, sic enim est apud Græcos in vtroque Euangelista, quamuis nos in Luca legamus *purgabit*. Per hæc enim significatur perfecta purgatio, & separatio malorum à bo- nis: cum in hac vita frequenter aream suam purget Christus, nunquam autem perpurget: messores autem qui triticum simul cum palea dimittentes colligunt ea in aream domini, sicut Apo- stoli, cæterique doctores, qui ex agro huius mundi præcidentes omnes Gentes in Ecclesiam congregant. Extra quam quicun- que sunt non necesse habente ventilabro Domini perpurgari. Non enim sunt tritico permixti, sed ab eo manifestè separati. Vn- de Saluator: Qui non credit, iam iudicatus est. Iam cum dicit, *paleas comburet igni inextinguibili*, significat ignem Inferni (de

Luc. 12.

Ioan. 4.

7.

quo manifestè loquitur) et si verè sit ignis corporeus tamen multum differre ab igne huius mundi: quod scilicet nō nutriatur per congesta fomenta, nec sic immisos reprobos comburat, vt penitus consumat & in nihilum redigat, quemadmodum bene notauit Gregorius 15. moralium cap. 14.

e Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Duo dicit, Euangelizasse scilicet, & exhortatum esse. Euangelizabat enim cum quæ de Christo erant, & quæ bona bonos iam manerent annunciabat, vt cum dixit: Appropinquauit regnum caelorum, & venit fortior me post me, ipse vos baptizabit, &c. Exhortabatur autem cum ad pœnitentiam eos prouocaret, & bona opera, cumque vt ad venientem post se Christum accurrerent & in eum crederent, moneret, vt cum dixit pœnitentiam agite, facite fructus pœnitentiæ, & qui habet duas tunicas, det non habenti.

Baptizatur à Ioanne Christus, eiusque à Luca genealogia in Deum reducitur. Matth. 3. Marc. 1. Luc. 3.

CAPVT XIII.

† a Galilee.

T factum est a tunc b in diebus illis e venit Iesus à Nazareth Galilæe a in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo, sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum,

† e Apertum est calum.

† a. Dei sicut.

Δ e. de celo.

|| a. Hic est.

† a in quo

b & baptizatus est à Ioanne in Iordane. a Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua f & a ecce e factum est cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante. † f aperti sunt ei caeli, e & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum. e Et b statim ascendens de aqua e vidit b caelos apertos, & e spiritum † sanctum tanquam columbam descendentem, a & venientem super ipsum, b & manentem in ipso. 1 Et a ecce 1 vox h facta est Δ de caelis a dicens || 1 Tu es filius meus dilectus † in te complacui f mihi. e Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Matthai, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iama, qui fuit Ioseph, qui fuit Matthathia, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesti, qui fuit Nagga, qui fuit Maath, qui fuit Matthathia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Helmadan, qui fuit

fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Heliexer, qui fuit Iorim, qui fuit Martha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menam, qui fuit Matthata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Amnadb, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragan, qui fuit i halec, qui fuit Haber, qui fuit Salu, qui fuit Camam, qui fuit Arfaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Camam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Et b factum est a tunc b in diebus illis e venit Iesus à Nazareth Galilæe a in Iordanem ad Ioannem, &c. Tunc, inquit, Matthæus, hoc est, cum Ioannis testimonio fuit annunciatu Iesus relicta Nazareth Galilæe materno loco, vbi hactenus delituerat tanquam purus homo parentibus morem gerens, ac labore manuum victum cum eis parans, venit in Iudæam Patris sui cœlestis peculiare habitaculum, vbi auspicanda erat Euangelij prædicatio. Venit autem ad Iordanem, vbi confertissimam turbam è diuersis Iudæe regionibus conflatam testem haberet eorum (quæ dicerentur, ac gererentur. Quodque maximum est humilitatis, ac modestiæ exemplum is, qui solus omnium nulla peccati labe contractus fuerat, imo qui solus tollit omnia peccata mundi, in medijs peccatorum turbis velut peccator pœnitens adit Ioannem flagitans ab illo pœnitentiæ baptismum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites.

a Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me. Ex his omnino apparet Ioannem priusquam Christum baptizaret agnouisse eum esse Messiam, cuius tamen contrarium apparet ex eo quod Ioan. 1. legimus eum dixisse. Ego nesciebam eum, sed qui milit me baptizare, &c. Proinde maximè probabilis est conciliatio Chrysostomi intelligentis Ioannem non agnouisse Christum priusquam ad baptismum veniret, vt quem de facie prius non viderat: agnouisse autem eum, cum ad baptismum petendum venisset, idque afflatu Spiritus sancti quo plenus erat ex vtero matris suæ, sicut & Elizabeth ex afflatu spiritus nouerat Mariam ad se venientem esse matrem Domini, & Messie. Nec obstat quod signum illi datum erat descendenti spiritus, quod tum necdum viderat. Hoc enim signum ei datum fuit, non quo dominum primum agnosceret, sed quo confirmaretur de eo antea cognito ex reuelatione Dei, quoque certius alijs Christum demonstrare posset. Cæterum cum dicit Ioannes.

Ego à te debeo baptizari, aduertendum Græca non habere debeo, sed *χρειαί έχω*, hoc est indigentiam habeo, vel indigeo. Proinde apud nos verbum debeo, accipi debet, vt significet non debitam præcepti, sed indigentiam, hoc est, vt sit idem, quod indigeo. Indigebat autem Ioannes à Christo baptizari, quia opus ei erat, vt purgaretur à Christo à venialibus, & leuibus peccatis, & spiritu Christi perficeretur. Videtur enim potissimum dictum Ioannis debere intelligi de baptismo Spiritus, quo solus Christus baptizat. Porro vt Ioannes prohiberet Christum, hoc est, baptizare renueret, conueniebat, ne populus assistens existimaret pœnitentiæ baptismo Christum eguisse.

Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo. Permite, inquit, nunc vt à te baptizet. Pulchre dixit modo, significans tempus illud secundum Dei dispensationem ita postulasse: vt testis diuinitate humilitatem præse ferret, futurumque aliquando vt suo tempore eius excellentia demonstraretur. Bene etiam dixit. Sine, non reprehendens quidem rationem ob quam modo videbatur Ioanni indecens, vt baptizaret eum, sed potius approbans: ostendens tamen ob eam non omittendum baptismum. Vt causam addit, ob quam sinere deberet.

Sic enim, inquit, decet nos implere omnem Iustitiam. Norandum Christum non dixisse decet me implere, sed nos, complectens se, & Ioannem, nec dicit solum decet enim nos, sed, sic enim decet nos implere omnem Iustitiam. Accipitur autem Iustitia hic pro eo quod iustum est, & Deo gratum, itaque sensus est. Secundum hanc rationem, qua à te per humilem submissionem baptizari volo, decet vt nos, qui à Deo Patre missi sumus, quo ab omni iniustitia homines auocemus populūque doceamus, adimpleamus, & opere præstemus quidquid iustum est: nihil quālibet minutū, aut leuicūlū prætereuntes, quod diuinæ volūtati probari agnouerimus.

^a Baptizatus autem Iesus e confestim ascendit de aqua. Et si illud (confestim) positum sit ad verbum ascendit, simplicius tamen videtur ad litteram referendum magis ad subsequutam mox à baptismo cælorum apertionem: videtur enim hoc voluisse significare, quod Iesu baptizato, mox factum sit, vt ascenderet, & aperirentur ei cæli. Quod apertius verba Marci significant, quæ sic habent, Et statim ascendens de aqua vidit cælos apertos. Porro ex narratione tum Matthæi, tum Marci nihil aliud videtur posse intelligi, quam Christum, ipsum vidisse cælos apertos, vel vt habet Marcus *ὀψιζομένους*, hoc est, discissos, & Spiritum descendentem, [Verum narratio Ioannis palam explicantis Ioannem Baptistam vidisse, deinde & ipsa res magis postulant, vt intelligatur significari Ioannem hæc vidisse. Sed rectius intelligimus significari id, quod nimis apertè Euangelistæ duo significant, nempe Christum vidisse

disse cælos apertos, & Spiritum descendentem.] Non enim obstat illud *ἐν, αὐτόν*. Nam aliquando apud Græcos Atticorum more relatiuum non reciprocum pro reciproco accipitur vnde & Interpretes noster in Matthæo vertit super se. Cum autem dicant Iesum hæc vidisse, non negant quin & alij, & potissimum Ioannes Baptista hæc viderit. Iesum autem hæc vidisse singulariter meminerunt, vt apparet, propter mysterium, quod ad Christianorum pertinet baptisma significandum: quod alioqui non ita significaretur si Ioannem hæc vidisse dictus fuisset.

Et spiritum sanctum tanquam columbam descendentem. Sicut in die Pentecostes Spiritus sanctus dicitur descendisse super Apostolos tanquam ignis, cum tamen secundum omnes non esset verus ignis, sed ignis similitudo, nec ob id fallacia, aut fictione aliqua vsus est Spiritus Dei: ita & nunc veluti columba descendisse dicitur, quod non in vera columba, sed in similitudine eius apparuit, nullam tamen falsitatem admittens. Dicitur autem Spiritus super Christum descendisse corporali specie veluti columba, [nō quod re vera descenderit, qui vbique existens moueri non potest, neque rursus quod per descensum speciei columbæ cœperit Christum per gratiam inhabitare, qui ab initio semper plenus fuit Spiritu sancto, vt in quo habitabat diuinitas corporaliter: sed] quia per descensum illius columbæ manentis super Christum, & Spiritum representantis, declarata est præsentia Spiritus in eo, in quo prius non declarabatur. Cum ergo hæc visio Spiritus descendentis in corporali specie columbæ non fuerit imaginaria sed corporalis, & similiter auditio vocis paternæ fuerit sensibilis: verisimile est etiam corporalem fuisse visionem cælorum apertorum. Videbantur itaque oculis corporalibus cæli aperti, quia in suprema aëris parte formata fuit species, seu similitudo quedam aperture & hiatus sensibilis. Quæ quidem ad hoc facta est secundum litteralem rationem, vt columba Spiritum sanctum referens, & vox Patris, non aliunde, quàm è cælis proficisci viderentur.

Et ecce vox facta est de cælis dicens: Tu es filius meus, &c. Tum verisimilius sit dictum fuisse. Tu es filius meus, &c. quam hic est filius meus, tum quod duo ita dictum narrent, tum quod Christus dicitur vidisse cælos apertos, & Spiritum descendentem. Matthæus tamen dixit hic est filius meus, siue quod ita dictum fuerat in transfiguratione, siue vt indicaret hanc vocem ob hoc factam, vt his qui audiebant indicaretur hunc esse filium Dei. Additur autem apud Græcos articulus duplex emphasi non carens *ὅ ἐστι ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός*: Tu es ille filius meus, ille dilectus, nimirum vnicus filius meus per naturam, non per adoptionem. Iam quod sequitur.

In te complacui mihi, quamuis hunc videatur debere habere sensum,

Columba
in qua
Spiritus
sanctus
descendit
non fuit
verū ani-
mal.

Cælorum
apertio
corporalis.

sum, in te oblector, & ipse mihi placeo: tamen si consideremus usum verbi *ὀδύνη*, quod hoc loco ponitur, hic potius erit sensus. In te est mihi beneplacitum, hoc est, tu singulariter mihi places, & gratus es, adeo ut præter te nemo placeat nisi per te: per quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum meum quibus hætenus offensus fui. Est enim hoc verbum peculiare diuinis literis, quo propensum animum, ac præcipuum quendam affectum erga alios significant.

Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta. Quare pro ferè positum est: subaudiendus quoque infinitiuus esse, pro quo apud Græcos est participium *ὄν*, quanquam hoc participium rectius referatur ad sequentia, ut sit sensus, existens, ut putabatur, filius Ioseph. Nostræ ergo lectionis sensus est. Iesus erat incipiens, hoc est, incipiebat esse ferè triginta annorum. Quibus verbis aperte nimis significatur Christum cum baptizaretur nondum perfecisse trigentesimum annum, ab eo tamen non multum abfuisse. [Attamen omnibus benè perpensis videri omnino potest Lucam quod dicit, *incipiens*, non ad annos retulisse, sed ad prædicationis, & ostensionis suæ exordium: ut quod hic dicit correspondeat ei, quod dicit Act. 1. & 10. ubi eodem verbo utitur. Græca enim ad verbum hoc habent ordine: Et ipse erat Iesus ferè triginta quasi annorum incipiens, existens, ut putabatur filius Ioseph. Itaque sensus erit: Et ipse Iesus erat ferè triginta annorum cum iam suscepto baptismo auspicaretur deinceps munus suum. Si enim participium incipiens, ad annos pertinisset satis erat dicere: Et ipse erat incipiens esse 30. annorum, & omnino superesse videtur dictio quasi, imò absurda videtur esse locutio.]

Maria Pater.

Ut putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, &c. Duplex hic occurrit scrupulus dum genealogia Christi per Lucam descripta, confertur cum ea, quæ à Matthæo descripta est. Prior est, quod Ioseph Mariæ maritus, quem Matthæus ex Iacob natum affirmat, hic videatur censeretur filius Heli: cum vnus non possint esse duo patres. Pro dissolutione huius rectè dicitur Eli, quem ponit Lucas fuisse patrem naturalem Mariæ virginis, qui proprio nomine dictus est Ichoiachim, pro quo vulgo dicitur Ioachim. Sicut autem Rex Ioachim, qui fuit in transmigratione Babylonis dictus est etiam Eliachim, (nam hæc nomina idem Hebræis significant) ita fieri potest, ut & Pater virginis diceretur etiã Eliachim, & causa breuitatis Eli. Hic ergo quoniam socer erat Iosephi, ob id Ioseph eius dicitur esse filius, vel gener, cum naturalis esset Iacobi filius. Quare Lucas naturalem seriem genealogiæ securus est, si Christum respicias: legalem verò si Ioseph respicias. Contra Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est. Posterior scrupulus est, quod Salathiel & Zorobabel, quos Mat-

thæus

thæus in posteritate Nathan Salomonis recensuit, hic inter nepotes ipsius Nathan, qui fuit Salomonis frater germanus numerantur. Ad huius dissolutionem omnibus intricatis perplexitatibus, & nouis adinventionibus nullum pondus habentibus reiectis, simplicius fuerit & probabilius dicere Zorobabel & Salathiel, quos ponit Matthæus, alios esse ab illis, quos ponit Lucas. Vsitatissimū enim est eadem nomina pluribus imponi, imprimis autem insignium, & laudatorum virorum. Itaque Matthæus continuam generationem narrat Iosephi ex posteritate Salomonis, Lucas verò generationem virginis ex posteritate Nathan: suntq; inter se omnes diuersæ personæ, quæ à Dauide numerantur per Lucam vsque ad Ioseph & quos Matthæus narrat à Dauide, vsque ad Ioseph.

Qui fuit Canan. Quamuis hæc generatio abundet in vulgata nostra editione & Hebraica veritate: excusatur tamen Lucas quia recensuit genealogias, ut inuenit eas descriptas à Septuaginta, quorum illo tempore apud omnes summa erat authoritas.

Qui fuit Adam, qui fuit Dei. Adam dicit fuisse Dei quod à Deo factus esset, nullum habes generationis suæ authorem præter solum Deū, qui illum ex limo terræ tanquā ex matre formauit. Bene autem respondet finis huius genealogiæ principio: quoniam sicut Adam dicitur Dei esse quāuis non illius propriè filius: ita & Ioseph dicitur fuisse Heli, quamuis non propriè illius filius, sed gener.

† e agebatur in spiritu.

Δ e Diabolo.

Ieiunatur & tentatur in deserto Christus.

Matth. 4. Marci 1. Luca 4.

CAPVT XV.

Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Iordane, & tunc Iesus ductus est à spiritu & statim spiritus expulit eum in desertum ut tentaretur à diabolo. Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tentabatur à satana, & erat cum bestijs, & nihil manducauit in diebus illis. Et consummatis illis, cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus postea esuriit. Et accedens tentator dixit illi: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est, quia non in solo pane viuet homo, sed in omni verbo Dei. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & duxit illū in Hierusalem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit ei: Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est quia: Angelis suis mandabit de te, ut conseruent te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus ait illi. Rursum scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit eum & duxit eum diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi terra.

|| c Dixit autem illi diabolus.

† c Lapidibus huic ut panis fiat.

▷ a Qui respondes dixit.

† e opinatus dicit.

|| c o quod dicit.

† c o manifestum est.

▷ e orbis terra.

† c ait ei. a & gloriam eorum c in momento temporis f & † dicit ei: Tibi dabo
 || a hac om potestatem hanc vniuersam & gloriam illorum c quia mihi tradita
 nia. sunt, & cui volo do illa. Tu ergo c proci dens f si a cadens f adoraueris c
 † a dicit ei coram f me c erunt tua omnia. Et a tunc c respondens † f Iesus dixit
 Iesus. illi: a Vade retrò satana, f scriptum est a enim: f Dominum Deū tuum
 ▷ a reli- adorabis, & illi soli serui es. c Et a tunc c consummata omni tentatione
 quit eum ▷ f diabolus recessit ab illo c usque ad tempus. e Et a ecce e Angeli
 diabolus. a accesserunt, & e ministrabant ei.

Iesus autem plenus Spiritus sancto regressus est à Iordane, &c. Post-
 eaquam Spiritus sanctus in specie columbæ super Christum de-
 scendisset, dicitur à Luca iam plenus Spiritu sancto. Regressus au-
 tem dicitur à Iordane quo eius exemplo disceremus non esse ba-
 ptizato persistendum circa baptismata & lotiones, sed connitend-
 dum esse ad sublimiora studia pietatis. Actus autem & expulsus à
 Spiritu sancto dicitur, non quod contra voluntatem suam eò adi-
 geretur, quomodo aguntur bruta: sed quo efficacia Spiritus, quæ
 erat in Christo, quæque est in his, quos possidet Spiritus sanctus,
 significaretur. Non enim tantum ducit Spiritus ostendendo quid
 sequendum sit & faciendum: sed etiam ipse in sanctis facit, vt illud
 faciant: idque cum omni alacritate. Desertum autē in quod Chri-
 stus secessit solitudo fuit nullis habitata hominibus. Vnde Marcus
 dicit eum egisse cum bestijs. Causam autem ob quam in desertum
 secesserit Christus, solus Matthæus reddit, dicens: vt tentaretur à
 diabolo, non quod hæc sola fuerit causa, sed quod fuerit præcipua
 inter multas. Notandum quoque bene dictum esse vt tentaretur
 à diabolo: Non enim sicut nos à concupiscentia sua tentari po-
 ruit, sed tantum à diabolo, & ministris eius.

b Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, &c.
 Ex Marco & Luca apparet Christum non solum tentatum fuisse
 à diabolo post dies 40. quamuis eæ solum tentationes expressè
 narrentur à Matthæo & Luca. Nam Marcus quidem dicit: Et erat
 in deserto quadraginta diebus, & tentabatur à Satana, nisi sic intelli-
 gatur, & post hos dies tentabatur à Satana, sicut intelligendum est
 quod sequitur. Et Angeli ministrabāt ei. Et Luca verò manifestius
 videretur etiam tempore dierum 40. Christum tentatū. Nam quod
 nos legimus in Luca agebatur in spiritu, in desertū diebus 40. & ten-
 tabatur à diabolo. Græcè non est & tentabatur, sed tantum partici-
 pium *πειραζομαι*, tentatus, vel tentationem patiens. Illudq; die-
 bus quadraginta (pro quo Græcè est *ἡμερας τεσσαράκοντα*, hoc est,
 per accusatiuum dies 40. ita positum est, vt possit, vel ad superiora
 vel ad inferiora referri. Verum mollius est, vt ad inferiora perti-
 neat: non quod toto hoc tempore tentatus sit, sed quod frequēter.

Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, &c.
 Noctium etiam fit mentio, quemadmodum & in ieiunio Moysis:

ad

ad distinctionem ieiunij Christi à ieiuniis Iudeorum, qui toto die
 ieiunans in vespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas verò no-
 ctes non ponens: loquitur de diebus naturalibus noctem comple-
 tentibus. Cum autem post 40. dies esurijsse dicatur, satis signifi-
 catur tempore 40. dierum non esurijsse: diuinitate scilicet corpus
 sine esurie conseruante.

Et accedens tentator diabolus dixit illi: Si filius Dei es, &c. Cum di-
 citur accessisse diabolus, significatur in visibili, & humana forma
 diabolus apparuisse & aduenisse. Porrò nequam Spiritus tribus
 hic ab Euangelista nominibus appellatur, scilicet, Tentator, Dia-
 bolus, & Satan, vel Satanas. Tentatio autem hic pro sollicitatione
 ad malum, & tentare pro sollicitare ad malum ponitur, quomodo
 apud Iacobum Deus tentare neminem dicitur. Satan autem He-
 braica dictio est, quæ idem significat, quod aduersarius & inimi-
 cus. Et quia veterator ille Spiritus nusquam non aduersatur no-
 bis ac pessima vbique suadet, tum & ad vltionem postulat: pecu-
 liariter, & per antonomasiam Satan vocatur, vt Paral. 21. Consur-
 rexit autem Satan contra Israël. Nomen autem Diabolus dictio
 Græca est, quæ propriè calumniatorem & criminatorem signifi-
 cat, ac ferè nomen hoc à 70. ponitur vbi in Hebræo est Satan.

Tentator.

Satan.

Diabolus

Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. Non dicit: Cum sis,
 Dei filius dic, &c. sed per conditionem dubitatiuè pronunciat: Si
 filius Dei es. Quia locutione, etiam adulat, & pungit, vt si verè
 esset Dei filius id modo necessario demonstraret: tanquam rubo-
 re suffundendus si non crederetur esse Dei filius. Est itaque sensus
 verborum iste: Auditum est cælesti voce, accedente etiam Ioan-
 nis testimonio te denunciatum, esse Dei filium: Id si verum est,
 cur sic fame discruciaris, qui vel solo verbo tuæ fami succurrere
 potes: Fac potius tuo iussu, vt lapides hi in panem conuertantur,
 habeasq; quo impleas ventrem esurientem. Id si facere recusas,
 frustra sanè vel tibi persuades te esse, quod diceris, vel alios id de
 te credituros expectas. Porrò cum Lucas dicit singulariter, lapidi
 huic vt panis fiat: apparet apud Matthæum, pluralem numerum
 pro singulari positum, vt & alias aliquoties.

Scriptum est, quia non in solo pane viuet homo. Ille cupiebat explo-
 rare num Dei esset filius: Christus verò nihil se, quam hominem
 esse respondit dicens: Non in solo pane viuit homo, cæteris se
 connumerans hominibus, per quod etiā absurdiorē demonstrat
 esse dæmonis suggestionem. Si enim quiuis homo nō in solo pa-
 ne victurus est, sed in omni verbo Dei: multo magis necesse non
 est filio Dei, vt pro fame pellenda lapides in panem conuertat.

Sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. Per omne verbum Dei
 aut verbum quod procedit de ore, hoc est imperio Domini, oportet
 hic intelligere omne id, quo Deus vult, ordinar, vt iubet vt vita

G

5

hominis

106 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
hominis sustentetur: quomodo manna, quod non erat panis, nutriuit Israëlitas in deserto, & Helisæum cum sociis suis herbis aggregitibus paut, & Moſen, Heliam, & que Christum quadraginta diebus sine omni cibo sustentauit.

Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem, hoc est, in Ierusalem, ut patet ex Luca. Hæc enim sancta ciuitas dicebatur propter sanctum Dei templum, quod erat in ea.

Pinnaculum.

Et statuit eum supra pinnaculum templi, hoc est, supra supremam templi extremitatem. Nam pinnaculum dicitur fastigium, siue summitas ædificij in acumen tendentis: quia veteres pinnam dixerunt, quod acutum est, aut quia pinnaculis addi solet pinna, quæ facili motu ventorum indicet flatum. Vnde & Græcè dicitur πύργος, quod est diminutiuum, à πύργος ala, quod in morem alarum moretur. Cum autem verisimile sit templum non habuisse fastigium acuminatum, eo quod in Palæstina domus tectum habeant planum: debet hic pinnaculum, & πύργος accipi pro superiori parietis, & tecti parte, aut angulo aliquo. Porro bene aduertenda sunt diaboli verba dicentis.

Si filius Dei es, mitte te deorsum. Vox enim hæc verè diaboli est, ut annoratunt Ambrosius & Hieronymus. Nam cum ipse seipsum per superbiam ex altitudine cælorum præcipitauerit: semper etiam quo homines sibi similes reddat de altiore gradu meritorum eos cadere desiderat. Ut autem diabolus imperret, quod suggestit addit ex Psal. 90. scripturæ testimonium, quo ostendere vult Christum si filius Dei sit sine omni periculo sese missurum deorsum: Scriptum est enim Angelis suis Deus mandauit de te, &c. Quam scripturam admodum malignè, impiè, & deprauatè adducit. Primum quod eam scripturam, quæ de quouis pio homine dicta est interpretatur ad Christum propriè pertinere debere, ad quæ tamen nõ pertinere, vel ipsius dæmonis verba satis significare poterant. Si enim erat Dei filius: ergo Angelorum ministerio opus nõ habebat, per quos custodiretur ab omni nocimento, & læsione. Deinde quod ea scriptura, qua promittitur confidentibus in Deum securitas ab omni malo: abutitur ad persuadendum impietatem, tentationem scilicet Dei, & malorum spontaneam aduocationem.

Et respondens Iesus ait illi, rursus scriptum est: Non tentabis, &c. E diuerso inquit, scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Est autem scriptum istud Deut. 6. citatur tamen magis secundum 70. translationem, quam Hebræam veritatè. Tentare autem Deum hic debet accipi, ut sit idem, quod experimentum sumere de Deo, & potissimum de omnipotentia eius, bonitate, & fidelitate in seruandis promissis. Id autem dupliciter contingit. Primum ex præsumptuosa quadam de Deo confidentia: ut cum quis se citra ullam necessitatè iniicit in aliquod manifestum periculum, præsumens sibi ad futurum Dominum.

Tentare Deum.

Dominum. Secundo etiam Deum tentare contingit ex diffidètia de Deo, aut incredulitate eius, quod de Deo credere deberet, ut cum quis in necessitate aliqua constitutus non securè confidit de Dei potentia & bonitate, sed animo murmurante cum diffidentia quadam optat Deum declarare suam potentiam, & auxiliu: quomodo tentasse Deum dicitur Israëlita, cum in inopia cibi, potiusve constituti murmurauerunt dicentes: Esine Deus in nobis an non? Et nunquid poterit Deus parare mensam in deserto?

Iterum assumpsit: Et duxit eum diabolus in montem excelsum, &c. Tertia hæc tentatio non parum differt à duabus superioribus. In eis enim dixit: Si filius Dei es, eo quod ea, quæ suggererat videbantur Dei filio competere. In hac verò id adijcere non potuit, eo quod id suggestit, quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis apertius expiscari querebat, quis esset Christus, in hac verò apertius ad peccatū eum sollicitat, quasi iam certior eū non esse Dei filium. Cum enim videret eum semel & iterum detrectantem ut ostenderet se Dei filium: tanquam purum hominem iam ipsum tentat, ea illi proponens, quæ adeo monent homines ut inuisibilibus bonis futuris ea proponant. Et tamen quemadmodum in illis tentationibus etiam intelligitur ad peccatum sollicitasse: ita & in hac rectè intelligitur simul voluisse explorare non Dei esset filius.

Et ostendit illi omnia regna mundi, & gloriam eorum in momento temporis. Quomodo omnia regna mundi & gloria eorum è monte quouis ostendere potuerit, idque in momento temporis, in quaestione vertitur. Sed cum nõ satis pium sit dicere diabolum interiores Christi sensus commouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumq; certum satis sit in sensibili & externa specie diabolum Christo apparuisse: verisimilius videtur ut dicatur diabolum ostendisse Christo omnia regna mundi. sensibilibus: quia omniū imagines nouo quodam modo repræsentauit humanis eius obrutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illusio in oculis Christi, neq; Christus deceptus est: cum sciret obiectas imagines esse falsas. Atque in huc modum intelligit Theophyl. istud cõigisse. Cæterum cum hoc modo verisimile sit intelligendū esse istud, ostendit ei omnia regna mundi: atque ad huiusmodi ostensionem non fuerit necessaria corporalis transuectio in montem aliquem excelsum: apparet etiam probabilius secundum prædictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiã illud quod dicitur assumpsisse in Ierusalē, & statuisse super pinnaculum templi: ut scilicet hæc facta sint non re ipsa, sed per visionem, quemadmodum abscondio lumbaris ad Euphratem à Hieremia, & dormitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea super latus dextrum. Neque enim minus aperte illic scribitur Hieremiã ijsse ad

Quomodo ostendit omnia regna mundi.

Quomodo iterum statuerit eum super pinnaculum templi. ad

ad Euphratem, atque illic Lumbare suum abscondisse, secundoq; rediisse, & reperisse illud corruptum iam, deinde Ezechielem supra latus suum sinistrum dies trecentos nonaginta, & super dextrum 40. dormiuisse, quàm hic Dominum à diabolo in pinnaculum templi, ac postea in montem assumptum. Et tamen Hieronymo & aliis non est dubiū per visionem illa contigisse. Vt autē sic intelligantur etiam quæ hic dicuntur, satis insinuant Euāgelistæ, qui videntur significare has tentationes in deserto contigisse, in quod Christus secesserat: Nam Matthæus ob id in desertum iisse dicit, ut tentaretur à Diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post tentationes dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilæam, videlicet è deserto in quod secesserat. Proinde secundum prædicta dicendum esset translationem Ezechielis, & Ieremiæ factam per visionem imaginariam aut intellectualem, Christi verò per visionē sensibilem & corporalem, ita scilicet ut diabolus per nouas rerum imagines fecerit Christo videri sensibilibiter se esse supra montem & templum.

Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam eorum, &c. Mendaciter & arroganter sibi arrogat & quod omnia sibi sint tradita, & quod det cui voluerit. Domini enim est terra, & plenitudo eius, & in manu eius sunt omnes fines & regna terræ, omnisque potestas secundum Paulum, à Deo est.

Tunc respondens Iesus dixit illi: Vado retro Satana, &c. Huius orationis non est sensus sequere me à tergo. Sed quia Satan significat Hebræis aduersantem nō qualitercunque, sed velut obstitēdo coram, & ante faciē: ideo alludendo ad vocabulū eiicitur à facie, iubeturq; secedere post tergum, in quo non possit obstitēdo aduersarium agere. Quare sensus est, secede omnino à me nec diutius mihi aduerseris. Est enim locutio metaphorica desumpta à similitudine corporalis sitas eius, qui aduersatur alicui. *Dominum Deum tuum adorabis.* Putatur desumpta hæc scriptura ex Deut. 6. & 10. capitibus. Verum illic non adorabis scriptum est, sed timebis. Verbum ergo timebis Dominus mutauit in adorabis, quod ita responsio postularer, eo quod diabolus ad prostrationem & adorationē sui inuitabat. Quod autem addictum est, *μόνον*, id est, soli, & si in Hebræo expressè non habeatur, includitur tamē in articulo (illi) qui cum debeat intelligi cum emphasi, significat soli Deo seruiendum. Vnde & in prima parte intelligi debet Dominum Deum tuum solum adorabis. Adorare autem propriè significat se coram aliquo venerationis causa prosternere, aut inclinare: vnde frequenter etiam aliis à Deo tribuitur secundum generalem hanc suam significationem. Cum autem huiusmodi venerationē Deus sibi soli exhiberi postulat, plus quid eo verbo significatur, nē pē talis veneratio exterior, quæ ex corde pio, & religioso procedat,

&

& qua ipse colatur tanquam solus autor vitæ, & omnis boni largitor. Pro verbo autem seruius quod in secunda parte ponitur Græcis est *λατρεύεις*. Est autem Græcis *λατρεύω* idem quod *δουλεύω*, & *λατρεία* idem quod *δουλεία*. Tamen quoniam 70. semper, aut ferè semper verbum hoc posuerunt vbi de cultu diuino est sermo, similiter & Paulus in suis Epistolis: factum est ut *λατρεία* accipiat a sanctis patribus pro ea singulariter seruitute, qua colitur Deus, ut annotauit prolixè D. Aug. lib. 10. de ciuit. Dei cap. 1.

Et tunc consummata omni tentatione. Tunc inquit Matthæus, hoc est, cum dixisset Dominus, vade post me Satana, cumque, ut habet Lucas, *omnis iam consummata esset tentatio.* Omnem autē tentationem dicit consummatam siue simpliciter, quia iam peracta erat omnis tentatio, qua voluit tentare Christum diabolus, siue quia hæ tres tentationes descriptæ capita sunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani gloria, aut de auaritia, & ambitione: quia omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorū, aut superbia vitæ. Porro vsque ad tēpus dicitur recessisse diabolus, quia rediturus erat postea vel ad tentationem, vel ad oppugnationem alia accepta occasione. Cum autem iam recessisset diabolus. Ecce inquit Matthæus rem nouam *angeli inuisibili specie accesserunt ad eum, & ministrabant ei cibum scilicet adferentes aliaque ministerij officia ei exhibentes.*

Ioannes testificatur de Christo. Ioan. I.

CAPVT XVI.

Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: *Hic erat quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiā pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christū facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eum ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, quia non sum ego Christus, Et interrogauerunt eum. Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos? quid dicis de teipso? At: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam domini, sicut dixit Isaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis. Et interrogauerunt eū, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? Respondit eis Ioānes dicens: Ego baptizo in aqua.*

medius

medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius non sum dignus ut solua eius corrigiam calceamenti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed ut manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de caelo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens, &c. Hoc est perhibuit, & clamauit, vtrūque enim per præteritū exponi debet, cum Græcis prius quidem verbum sit præteritū *μαρτυροῦμαι*, id est, testificatur, secundum verò præteritum *κέκραγεν*, clamauit. Verbo autē clamauit significat Ioannem non in secreto, nec discipulis tantum suis, sed publicè omni populo audiente, ac summa cum libertate prædicasse de Christo. Hic inquit erat quem dixi, hoc est de quo dicebā vobis olim quod sequitur. Quibus verbis aperte significatur hanc Ioannis testificationem factam Domino iam præsentem, aut saltē declarato, ac prius Ioannem de ipso dixisse, quæ sequuntur nempe, Qui post me venturus est, &c. Pro quorum intelligentia, antè omnia certum est Ioannem dicere Christum post se venturum ratione prædicationis, quia scilicet post ipsam venturus erat ad prædicandum, baptizandum, & reliqua ad quæ à Patre missus fuit, deinde quod dicit Christum ante se factum certum quoque est non posse intelligi Christum Ioanne prius tempore factum esse. Intelligendum ergo quod dicit antè me factus est, hoc est anterior me effectus est, & superior me, mihi quæ prælatus ut ante non ad tempus sed ad dignitatem pertineat. Non enim Græcis est *πρῶτο*, sed *ἐμπροσθεν* quod magis significat præcedentem & excellentem. Neque Græcis est *πρωϊνός* aut *κεκλιμένος* quæ creationem manifestius significarent, sed *πρωϊνός* quod verbum quamuis anceps sit Græcis ad fieri, & esse, hic tamen non rectè transfertur per fuit, ut vertunt quidam, Antè me fuit, Nam nec sic satis aptè subderetur quia prior me erat. Vertendū itaque factus est, sed intelligendum est non absolutè Christum dici factum, sed factum antè Ioannem, hoc est Ioanne superiorem: Et si enim nondum apud homines tantam obtinuerat auctoritatem Christus, quantam Ioannes, tamen à Patre factus erat eo superior hoc est ei prælatus: ut qui ad maiora erat destinatus quique ampliora gratiarum dona consecutus erat, plenitudinem scilicet eam unde, sicut postea dicitur, omnes acce-

accepimus, ac vnionem personalem diuinitatis cum humanitate. Secundum quem sensum quod sequitur, Quia prior me erat, intelligendum est de prioritate secundum tēpus: ut ideo dicat prior me se fuisse, quia secundum diuinitatem in principio erat Verbum apud Deum, quomodo intelligit D. August. Quoniam ergo periculum erat ne Ioannes, qui apud Iudæos summam consecutus fuit auctoritatem, maior Christo haberetur, vel ob id quod prior cæperit prædicare poenitentiam & regnum cælorum: ideo clamabat Ioannes frequēter idem repetendo, eum, qui post se venturus esset, sibi prælatū, se quæ longè esse priorem. Atque hoc illud est, quod apud alios tres Euangelistas dicitur ante baptizatum Christū de eo, eo prædixisse, Qui post me venturus est fortior me est, & veni fortior me post me, &c.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus. Rectè Cyrill⁹ & Chryf. intelligunt hæc esse verba Euangelistæ, qui cum obiter inseruisset Baptistæ testimonium suis dictis consonans, redit ad declarandum, & continuandum incæptum sermonem. Sicut ergo de Apostolis & fidelibus loquens dixit vidimus gloriam eius, & plenū gratia, & veritate: ita nunc sub eorundem persona pergit dicere, de plenitudine eius nos omnes accepimus: declarans scilicet quā fuerit verbum caro factum plenum gratia, & veritate, nimirum adeo ut de plenitudine eius omnes acceperint Apostoli, accipiant quæ omnes fideles. Hæc autem plenitudo Christi rectius, ut apparet, intelligitur de vtraque plenitudine simul, & ea scilicet, quæ ei secundum diuinam naturam competit, & quæ secundum humanam. Nam hæc ex illa profuxit propter vnionem personalem, & illa redūdat in fideles per plenitudinem humanitatis Christi. Cūmq; in vnā personam conuēta sit diuinitas humanitati, frequenter scriptura simul complectitur, quæ sunt vtriusque, *gratiam pro gratia*. His quæ sequuntur optimè conuenit Cyrilli, & Chrysoctomi interpretatio, qui gratiam pro gratia intelligunt legem Euangelicam datam per Christum pro lege Mosaica, quam etiā fuisse gratiam bene ostendit Psalmista dicens: Qui annunciat verbum suū Iacob. Non fecit taliter omni nationi, &c. [Sic ergo dictum est gratiam pro gratia, sicut Iob. i. dicitur pellem pro pelle, hoc est aliam pro sua, quomodo & dicimus clauum clauo pellere aliū, scilicet alio. Ita enim & hic dicitur gratiam pro gratia, hoc est aliam pro alia.] Hunc itaque sensum declaraturus subdit.

Quia lex per Moysen data est, ubi per hoc quod dicit legem datam à Deo scilicet, significat legem fuisse Dei donum, & proinde gratiam. Cum verò subdit, Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est, significat gratiam legis fuisse gratiam quandam umbratilem, & proinde non perfectam: gratiam verò Christi, quæ pro gratia legis data est fuisse perfectam: ut quæ veritatem ipsam

conun-

coniunctam habuerit. Proinde cum hic lex Euangelica dicitur ad distinctionem à lege veteri gratia, & veritas, non accipitur veritas ut opponatur falsitati, sed ut opponitur umbræ & figuræ. Dicitur enim lex Euangelica veritas, quod res eas exhibeat quas obscuris typis lex mosaica figurabat. Neq; sic dicitur lex noua Gratia, quasi vetus non sit gratia, sed quod maior, & perfectior sit gratia, quam illa: propter quod significandum adiecit, & veritas. Legem autem veterem dicit datam per Moſen, gratiam autem & veritatem non datam, sed factam esse, hoc est contigisse, per Iesum Christum: significas Moſen tantum fuisse seruum in legislatione non dominum, Christum verò in exhibendo nobis gratiam, & veritatem non se habuisse ut seruum, sed ut Dominum,

Deum nemo vidit vnquam. Secundum omnes penè interpretes istud refertur ad id, quid immediatè præcessit. Quoniã enim dixit veritatem factam esse per Iesum Christum nõ per Moysè, Multo minus per quemuis alium, ostèdit quare necessarium fuerit, ut veritas per Iesum monstraretur, & est iste sensus. Nihil mirum si dixi per Moſen quidem datam esse legem, per Iesum vero pro lege illa contigisse veritatem. Nam cum Moſes Deũ non viderit, sicut nec alius quispiã homo, nec ipse, nec alius quispiam potuit nobis manifestam de Deo, & liquidam narrationem dicere, nec nudam nobis veritatem Dei, salutis, atque iustitiæ referre. Christus autem qui & filius est, & vnigenitus, & in sinu est paterno, intimusque consiliis illius: hic vnus apertè nobis enarrauit omnem veritatem. Porro sententia illa, *Deum nemo vidit vnquam*, ne contrarietur illis scripturis quibus multi dicuntur Deum vidisse, imprimis intelligi debet de diuina natura in seipsa: Deinde sciendam verbum videre hoc loco non solum includere visionem corporalem, sed etiam quacunque aliam visionem siue imaginatiuæ potentiæ siue intellectus. Significatur enim hic à Ioanne vnigenitum filium, Deum quem nobis enarrauit, vidisse, quem utiq; corporalibus oculis nõ vidit. Deum autem, ut est in sua natura, nullus hominum vnquam vidit, neque oculis corporis, neque oculis mentis: quãuis his post hanc vitam & in nouissimo die iusti Deum videbunt. [Notandum tertio pro intellectu huius sententiæ posse eam intelligi vel de solis hominibus in hac vita existentibus, & sic eius veritas ex prædictis patet, vel etiam de Angelis. Nam Græcè non est nemo, sed *òdeis*, id est, nullus, ut videantur etiam Angeli comprehendi sicut intelligit Ambrosius. Qui si intelligantur comprehendi, iam verbum videre accipi debet, ut significet visionem perfectam, qua scilicet id, quod videtur totum comprehenditur: ita ut eius quod videtur, nihil lateat videntem, sed eius natura tota quanta quanta est perspiciatur. Sic enim Deus, qui infinite nature est, & perfectionis, non solum nunquam visus est ab homine vel Angelo, sed nec

videri

videri potest.] Notandum autem quod postquam dixisset Euangelista Deum nemo vidit vnquam, significans nullum satis idoneum fuisse, qui Deum, & ipsam veritatem nobis annũciaret, pulchrè admodum, & doctè ita personam Christi notat, ut ostendat eum solum Deum nouisse, ac proinde per eum solum veritatem contingere potuisse. Neque enim solum Filium nominat, sed vnigenitum filium: significans eum esse filium connaturalem, & Patri consubstantialem. Nec his contentus adiecit, *qui est in sinu Patris*, quo significat eum & vnice à Patre diligi, & illi esse intimum, proximamq; præsentem, ac proinde eum perfectè videre, omniaq; eius exactè nosse. Proinde rectè addidit, *Ipsè enarrauit*. Ipsè scilicet, qui talis est, ac proinde solus veritatem omnem perfectè nouit, enarrauit. Quo verbo explicatiorem quandam veritatis manifestationem inuinauit, quam fuit annunciatio Prophetarum.

Et hoc est testimonium Ioannis, quod indomiserunt Iudæi, &c. Cum hoc tempore Iesus adhuc obscurus esset, & incognitus, verisimile est legatos hos missos à Iudæis simplici animo, quod scilicet, ut testatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent. ne forte ipse esset Christus. Quandoquidem ergo de ipso vulgi variabat suspicio, quo in re dubia certiores essent mittunt qui interrogarent eum. *Tu quis es?* Et quidem sciebant eum esse filium Zachariæ sacerdotis, ideòque non venerunt interrogaturi nomen eius aut originem, sed personæ qualitatem & dignitatem.

Et confessus est, & non negauit, & confessus est, &c. Hæ partes rectè accipiuntur idem significare. Cõsuetæ enim est hæc verborum congeries huic Euangelistæ, nec hoc loco otiosa. Nam illa significare voluit constantiam, & libertatem Ioannis in asserenda veritate: qui cum tantus haberetur, ut si voluisset, Christus credi potuisset, cupiditate falsæ gloriæ superari non potuit, ut aliud quam sciret, responderet. Sensus est ergo, & confessus est veritatem, & non negauit eam. Quæ autem sit hæc veritas, quam negauit explicat dicens, *Confessus est, quia non sum ego Christus*. Verum cum non interrogaretur an esset Christus, sed tu quis es: quare respondit se non esse Christum? Dicendum cum Caietano legatos prima interrogatione quæsiuisse num ipse esset Christus: hanc autè interrogationem Euangelistam insinuassee per responſionem Ioannis, quæ talem interrogationem præsupponit.

*Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Credebant olim Iudæi, sicut & nunc *πυλιγνεοίαν*, hoc est, iteratam generationem, quam & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat Ioannem quem decollauerat, in vitam rediisse, & vulgi pars Christum Heliam, pars Ioannem, aut alium quempiam ex Prophetis ex hoc eodem, errore putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes sit Elias. Ipse vero responderet*

H.

se

EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 se non esse Heliam, quamvis fuerit Helias in spiritu, & virtute. Atque ex eodem errore rectissime intelligitur eos tertio interrogasse, *Propheta es tu?* aliquis scilicet ex prioribus Prophetis quemadmodum Christus à vulgi parte habitus est. Obtinuerat enim apud Indæos olim error non esse sanctos, aut Prophetas nisi seculi superioris. Ideoque negavit Ioannes se esse Prophetam, talem scilicet de quo quæsierant; cum alioqui secundum testimonium Zachariæ & Christi, verè esset Propheta. Simplicius tamen, & rectius Augustinus qui intelligens Ioannem simpliciter interrogatum num esset Propheta, sentit eum negare se esse Prophetam secundum eum modum quo propriè dicitur Propheta, qui futura prædicit, & quales fuerunt alij Prophetæ, qui à longè venturum Christum prædixerunt: cum Ioannes præsentem digito demonstraverit, ob idque plusquam Propheta sit dictus. Hanc Augustini sententiam comprobatur Ioannis responsio, qua declarat se præcursorem esse Christi iam præsentis, quem Prophetæ omnes prædixerunt venturum. Sequitur enim.

Ego vox clamantis in deserto, dirigite, hoc est, rectam facite viam Domini, quæ superius explicata sunt.

Et qui missi fuerunt erant ex Phariseis. Ex Phariseis dicit fuisse, ut insinuaret arrogantiam eorum, & invidiam in subsequenteribus.

Et interrogaverunt eum & dixerunt, quid ergo baptizas? &c. hoc est, unde tibi sumis auctoritatem ut baptismo, re nova, & inusitata homines ad penitentiam antea actæ vitæ prouoces; cum id non videatur posse competere nisi ei, qui vel sit Christus, vel quispiam priscorum Prophetarum? Verum horum arrogantiam modestè simul & appositè respondet.

Ego, inquit, baptizo vos tantum aqua, ac proinde nihil facio quod non possit competere ei, qui neque sit Christus, neque quisquam antiquorum Prophetarum. Verum alius quispiam à me iam non procul abest, imò inter vos iam aliquandiu conversatus est, & conversatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem, quantus sit, satis noui; vos autem propterea quod earum rerum pompa se non venditat, ex quibus homines æstimant hominis excellentiã, non cognoscitis quantæ sit dignitatis, & præminentia. At ego vobis dico. Ipse est ille de quo dixi aliquando, quod post me venturus sit; dignitate tamen ad eum prior, ut agnoscam me indignum, qui infimum seruitutis officium illi impendam. Ut igitur secundum Isaiæ de me vaticinium mea prædicatione populum præparo ad suscipiendum illius prædicationem: ita ob id baptizo in aqua, ut meo quali quali baptismo vos præparem ad illius baptismum efficacissimum. Ipse enim vos baptizabit non in aqua tantum, sed etiã in spiritu sancto. Hæc Ioannes. Verisimile enim est eum postquã dixisset: Ego baptizo in aqua, adiecit in fine, ipse vos baptizabit in spiritu. Alio-

qui

qui non satis ostendisset, quod quærebatur videlicet cur baptizaret.

Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, &c. Bethabara legendum esse & non Bethania admonent Chrysost. Theophyl. Origenes, quod Bethania citra Iordanem esset propè Ierusalem: nisi quis fateatur duas fuisse Bethanias.

Alterà die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait, &c. Altera die, hoc est, postridie ἐπιτρίτιον. Venit itaque Iesus ad Ioannem vel ea de causa maximè, ut occasionem præberet clarius testificandi de se, & ne baptismum quem olim susceperat, putaretur in ablutionem suorum peccatorum suscepisse, quemadmodum alij. Ioannes autem cum videret Iesum ad se venientem, admonitus spiritu quid esset agendum, versusque ad populum, digito demonstrat eum: ut iam de facie quoque agnitum mirari, & amare consuescerent, ut illum potius, quam se sequerentur, & illius potius baptismum ambirent quam suum.

Ece, inquit, agnus Dei. Vocans autem Christum Agnū qui tollit peccata, respexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominum offererebantur: cumque alia etiam animalia in veteri lege in typum Christi offerrentur, ut boues, capræ, hirci, agnum tamè peculiariter vocat: quod inter omnia agni proprietates maximè Christum delinieret. Propter quod agnus immaculatus in quotidianum sacrificium vespere, & mane offerebatur, & Isaias agno singulariter Christum comparat, similiter & Ieremias. Dicitur ergo Christus agnus propter summam suam mansuetudinem, & innocentiam, ac voluntariam ad mortem obedientiam. Dei verò Agnus: siue quia à Deo Patre traditus in oblationem pro peccatis nostris, siue quia agnus diuinus propter eius diuinitatē, aut quia Deo deputatus in oblationem, ut distingueretur ab agnis prophanis. Quod verò dicit, *qui tollit peccata mundi*, dupliciter intelligi potest, primo ut intelligatur tollere peccata quia illa in se recipit, sibi que imponit, secundo quia auferit ea. Nisi utramque acceptionem simul comprehendamus, ut idè dicatur tollere peccata, quia illa in se suscipiens à nobis auferit, & abolet. Dicit autem potius tollit, quam remittit, eo quod de Christo loquatur tanquam de Sacrificio expiatorio, non tanquam de Deo remittente sua gratia.

Hic est de quo dixi, post me venit vir. Virum Christi vocat non solum ratione gratiæ, sed multo magis ratione perfectionis omnium virtutum, quæ in eo fuerunt. Deinde & ratione Sponsæ Ecclesiæ iam Christo desponsatæ, & ego nesciebam eum, Nescisse se eum dicit, ne testimoniū ipsius de ipso suspectum haberetur: & vel propter cognationem, vel familiaritatem, aut ex alio quopiam humano affectu redditum. Quamquam autem, inquit, nescirem eum, tamen ut mihi demonstratus per me deinceps manifestaretur populo Israëlítico, idè missus sum ad baptizandum in aqua.

H 2

Demon

Agnus Dei Christi

Isaiæ. 53. Ierem. 11.

*Demonstratum à Ioanne Christum quinque discipuli agnosce-
re & sequi incipiunt. Ioan. i.*

CAPVT XVII.

Altera die iterum stabat Ioannes & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulanti dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid queritis? Qui dixerunt ei Rabbi (quod dicitur interpretatum, magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo: horum autem erat quasi decima: Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum, Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Ionata vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus. In crastinum voluit exire in Galilaam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andrea & Petri. Inuenit Philippus Nathanàel, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & propheta: inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanàel. A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & vide. Vidit Iesus Nathanàel venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israëlita in quo dolus non est. Dicit ei Nathanàel. Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dicit ei: Prius quàm te Philippus vocaret, cum esses sub sicu, vidi te. Respondit ei Nathanàel & ait: Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israël. Respondit Iesus, & dicit ei: Quia dixi tibi. Vidi te sub sicu, credis: maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cælum aper-
tum, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.

Altera die iterum stabat Ioannes, &c. Transit sensum Euangeli-
sta à testimonio Ioannis ad testimonia, quæ domino ipsa eius dicta, factaque perhibuerunt.

Et respiciens Iesum ἐπεὶ δὲ ἴδεν, hoc est, intuitus, vt postea vertit Interpretes. Id autem plus quid significat, quam respicere, nempe quod Ioannes corporalibus oculis fixè in Christum intentus fue-
rit, non sine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaque stans, cum intuitus esset Iesum ambulanti, nec ignarus illum sitire salutem humani generis, ac iam captare discipulos idoneos sublimiori doctrinæ versus ad suos discipulos, qui preceptorum adstabant, vt eos meliori se magistro traderet, digito demonstrans ambulantiem. Ecce inquit Agnus ille Dei, de quo iam fere testificatus sum vobis frequenter. Porro vt hac in parte commendata est Ioannis in predicando integritas, constantia, & diligentia ita in sequentibus ostenditur

ostenditur tum fructus prædicationis eius, tum simplex discipulorum credulitas. Hi enim mox vt audierunt Ioannem loquentem, intelligentes quid vellet, nimirum vt se relicto ad Iesum properarent, simpliciterque credentes illius sermone secuti sunt Iesum ambulantiem. Iesus itaque intelligens, quo animo sequerentur non expectata interpellatione vltro subleuat, & inuitat illorum verecundiam, ac versus ad illos, & conspicatus eos sequentes se, querit quid quærerent: non quod ignoraret quem quo animo sequerentur, sed vt sua interrogacione ad colloquium, & familiaritatem inuitaret & per extortam illorum responsionem aliis ostenderet illorum affectum Euangelio dignum, ac sic horum nota cupiditas etiam aliorum animos accenderet. Iam in responsione discipulorum venerationem simul, & desiderium eorum spectare licet. Dum enim Rabbi vocant (quod Hebraicè idem est, quod magister mi) profitetur se illius velle esse discipulos. Similiter quod interrogati quid quærerent non responderunt se velle ab eo doceri, sed percontati sunt ubi illius esset domicilium: ostendit eorum & venerationem erga Christum, & discendi desiderium. Verebantur enim illi molesti esse ea hora quæ vt testatur postea Euangelista, satis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupientes, vt frequenter ad eum discendi causa conuenire possent, locum ubi maneret, scire quærebant: simulque declarabant se familiariter secreta quædam ab eo discere velle, quæ forte non esset doctus in publico. Itaque dominus Iesus delectatus illorum pio discendi ardore, non indicat signis domum suam, si quando per opportunitatem se vellent inuisere, nec excusans instantem noctem iubet eos post ridie redire, sed comiter, ac blandè ad domesticum colloquium inuitat dicens: venite & videte. Discipuli autem læti tam optato responsio venerunt, & non solum viderunt domicilium ubi manebat Iesus, sed & eo die commorati sunt apud eum factò illius colloquio inflammati, & à benigno domino humaniter detenti: Quod autem Euangelista explicat horam, quæ discipuli à Christo inuitati adierunt eius domicilium dicens, Hora autem erat serè decima, ab exortu scilicet solis, indicare voluit & in discipulis discendi cupiditatem, & in Christo suscipiendi omnes humanitatem, quod neque illi propter tempus, quod iam scilicet sol ad occasum vergeret, auersi sunt à sequela: neque Christus quicquid prætexuerit, sed cum etiam tempus docendi inopportunum videretur, paratum & expositum se exhibuerit.

Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, &c. Solum Andream, ex duobus nominat, siue quod ipse Euangelista alter duorum esset, qui nomen suum frequenter suppressit, siue quia hic nominandus necessario erat propter Petrum fratrem per ipsum adductum ad Iesum. Hic ergo tantà felicitate gestiens, quod ex indicio Ioannis, sed multo magis ex domestico Iesu colloquio

comperisset iamdiu exoptatum Messiam, cum prior inuenisset fratrem suum Simonem, magna animi sui gesticulatione dixit eis: *Inuenimus Messiam*, quasi dicat: Gaude mecum frater, quem enim tam anxie expectamus Salvatorem, iam certo inuenimus. Cæterum cum multi apud Hebræos hoc nomine dicti sint, additur huic nomini apud Græcos articulus *τὸν*, ut intelligatur de illo unico Messia, quem tunc omnes solum expectabant, quemque Prophetæ promiserant, unctum non oleo visibili, sed inuisibili, nec in Regem solum, aut in Sacerdotem, sed in vtrumque simul, atque etiam in Prophetam, & doctorem. Non satis autem fuit Andream renunciasse fratri Messiam inuentum, sed cupiens etiam illum fieri eius discipulum, ac de Domini comitate, & benignitate experta benè confisus: adduxit fratrem ad Iesum cupidum nimirum etiam videndi & audiendi Iesum.

Intuitus autem eum Iesus dixit. Significat solum inspectione Iesum cognouisse Simonem, ac non solum faciem illius contemplatum, sed & animū: simulque significat delectatum ipsum sincero illius affectu, quæ in ipso intuebatur. Ideo autem Patris, proprium que nomen ei edicit, ac commutati nominis ænigmatē futurā ipsius dignitatē, stabilitatē, & officiū prophetauit: ut per occultorū reuelationem, & futurorū prædictionē ad diuinitatis suæ fidem illum adduceret, ostenderetque se eum esse, qui cuncta antequam vel fiant, vel innotescant, nouit. Nequaquā autem absurda videtur obseruatio, qui istud *tu es Simon filius Iona*, non solum dictū putat à domino ut per occultorum reuelationem eueheretur Simon ad fidem diuinitatis: sed etiam emphaticos ad collaudandam Simonis obedientiam, simplicitatem aut gratiositatem apud Deum, ex iudicio proprii, & paterni nominis, in hunc scilicet sensum: *Nouit e qui sis, quo & gratior mihi aduenisti. Simon non tam vocaris, quam es, audiens scilicet, & obediens, id quod Hebræis hæc vox sonat, & filius Iona, hoc est columbe, aut Ioanna, hoc est gratiosi, cui scilicet Deus fauet.* Verè enim tibi aspirauit fauor Dei, qui te audire fecit vocem fratris tui ad me vocatis. Gratulare autem tibi quod ad me veneris, faciam enim te rupem quandam pietatis, & salutis, ideoque posthac petra cognomentū habebis. Cephæ enim Chaldæis, Græca lingua interpretatur Petrus. Nam atticis *ἰ πέτρος* idem est quod *ἰ πέτρα*. Itaque Petrus non sonat Latinis idē quod saxus, sed potius idem quod saxum. Rectè autem quidam cum Augustino intelligunt hoc loco nomen Simoni impositū à Christo, ut sit sensus. Tu posthac vocaberis Cephæ. Matth. autem 16. causam huius nominis primū fuisse explicatam.

In crastinum voluit exire in Galilæam. Ilte dies dicitur crastinus respectu eius diei, quo Simoni dictū est. Tu vocaberis Cephæ, ut per litteræ cōtextus exigit: quare non secutus est immediatē diē

illum

illum, quo Andreas secutus est Christum, licet non sit scriptum, quot dies intercesserint. Pergit itaque narrare Euāgelista quomodo per hos discipulos, quos iam collegerat, etiam alios sibi duos adiunxerit. Postridie inquit, voluit hoc est visum est ei exire è Iudæa in Galilæam, ibique obuium inueniens Philippum ad sequelam vocat. Porro quod Philippus ad vnam Domini vocem secutus est eum, quem nondum docentem audierat, nec miracula facientem viderat, leuitati non est ascribendum, sed efficaciz vocis Christi. Quamquam verisimile sit Philippum prius ab Andrea, & Petro multa de Christo didicisse. Id enim videtur insinuare Euāgelista, dum Philippum dicit fuisse ciuitatis Andree & Petri. Quem admodum autem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Christum: ita & Philippus inuento Messia non retinet bonum hoc apud se, sed & Nathanaëli communicat, eumque Christo adducere studet qui & ipse erat ex humili Galilææ vico, nempe ex Cana Galilææ, ut dicitur Ioannis ultimo. Itaque Philippus lætus de inuento thesauro cum reperisset Nathanaëlem quem & ipsum sciebat incredibili Messie desiderio teneri, cum animi gesticulatione dixit: *Inuenimus expectatum illum, quem scripsit & Moyses in lege sua, & Prophetæ item omnes promiserunt, nempe Iesum filium Iosephi Nazarenum.* Nathanaël autem Philippum audiens fauebat quidē lætissimo nuncio, sed offendeat scrupulus quidam, quem illi mouebat prophetia Micheæ, promittens Messiam exoriturū ex Bethlehem Iudæ, non tamen planè diffidens, discendi animo nō calumniandi interrogabat dicens: Num à Nazareth potest aliquid eximium exoriri: e cum eius non meminerint Prophetæ? Interrogatiuè enim istud legi debere apertè satis patet ex subiuncta responsione Philippi, *veni & vide.* Cum enim Philippus nodum hunc sibi propositum soluere non posset: inuitat eum ad fontem ipsum, non dubitans quin viso, & audito Iesu statim sit crediturus.

Vidit Iesus Nathanaël venientem ad se, & dixit de eo, &c. Quod dicit, verè Israëlita, ita tum dictum est, ac si quis modo dicat, verè Christianus: de eo qui nomini suo vita, moribusque responderet. Quare autem verè Israëlitam vocat indicat subiuncta verba, quia scilicet in eo *nullus erat dolus*, hoc est, simplex erat, & reclusus, simplici ac sincero animo Deum colens, quemadmodum Iacob, cuius nomen præfererat Admiratus autem Nathanaël vnde tam perfectam etiam cordis sui haberet Dominus cognitionem, vnde, inquit, *me nosti?* Iesus verò euidentius etiam declare volens diuinam suam virtutem, nec quicquam illum latere, quamuis occultū *Frustram*, inquit, *Philippus te vocaret ad me, cum solus esses sub ficu ego te vidi.* Quibus verbis optimè Saluator respondet interrogationi Nathanaëlis. Interrogatus enim vnde nosceret eum, non responderet se nouisse eum, cum adhuc esset sub ficu: sed vidi,

H 4

inquit,

inquit, te: oculis nimirum diuinitatis, ac proinde mirum non est, si te nouerim intimè, etiam si nec mecum sis conuersatus, nec mihi quisquam de te dixerit. Inde enim te noui, vnde te longè à me semotum vidi. Hæc autem simul atque Nathanaël audisset, cui persuasum erat soli Deo perspicua esse cordium secreta, & homine maius esse, quod audiret: nihil iam offensus scrupulo de loci natalis vocabulo, plena fide testimonium reddidit Christo magistrum, filiumq; Dei, atque expectatum illum Regem Israël Messiam professus: declarans certè quam non vulgarem de expectato Messia haberet opinionem, quod ex scripturarum cognitione didicisset illum & doctorem fore, & Regem populi Israëliti, & filium Dei quemadmodum in Psalmis frequenter nunc aperte, nunc sub typo Salomonis, aut Dauidis promittitur Messias fore Dei filius. Iesus autem tam promptam, & alacrem viui fidem, ac professionem tam Euangelicam libenter amplectens, confirmat etiam Nathanaëlis, & aliorum de se opinionem: apertius iam indicans suam naturam diuinam: dum viuiros eos dicit celos sibi aperandos, & Angelos ascendentes & descendentes: quod apertum futurum erat signum eum esse non solum Regem Israël, sed etiã Regem Angelorum, ac verum, & naturalem Dei filium, vt cui Angeli obsequium essent exhibituri. Quando autem istud viderint Apostoli, quod eos viuiros Christus modo testatus est: rectè dicunt quidam ab Euangelistis, quos certum est multa prætermisisse, etiã prætermisissimum istud esse, quod tamen ex his Christi verbis certum est discipulos aliquando vidisse. Notandum & illud quod Christus appellatus à Nathanaële filius Dei suamque diuinitatem ei comprobans, se tamen non vocat nisi filium hominis, vt & alias ferè semper: hac appellatione humilitatem suam, ac veram humanæ naturæ susceptionem nobis commendans. Est autem filius hominis, Hebraica phrasi, idem quod homo. Caterum Rupertus valde probabiliter putat hunc Nathanaëlem fuisse eum, quem reliqui Euangelistæ vocant Bartholomæum.

Mutatur aqua in vinum in nuptijs. Ioan. 2.

CAPVT XVIII.

N die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesus ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier: nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydræ sex posite secundum purificationem Iudeorum, capientes singula metretas binas vel ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydras aqua. Et impleuerunt

pleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc & ferte Architriclino. Et tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum bonum vnum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc: Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ. Optime secundum quosdam dies hæc intelligitur dici tertia ab adita Galilæa, vel ab eo tempore quod venit ad Iesum Nathanaël, sicque intelligit Epiphanius. Quoniam autem duæ erant Canæ (teste Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aser, ob id ad distinctionem alterius hic additum est Galilææ.

Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias, vocatus est ad nuptias Dominus non quod magnū aliquid de eo iam ob visa miracula suspicarentur, sed simpliciter tanquam notus & amicus: quod significans Euangelista dixit matrem Iesu ibi fuisse.

Et deficiente vino, id est, dum iam inciperet deficere, & nondum defecisset: Nam quod dicit: Vinum non habent, intelligendum videtur sufficiens, & quantam est satis. Græcè tamen non est participium præsentis temporis, sed aoristus *ἔσθη τὸ οἶνον*, hoc est, cum defecisset vinum.

Quid mihi, & tibi est mulier? Rectè hæc oratio intelligitur secundum phrasim Græcam aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante coniunctione *καί* ea proferunt, quæ Latini per vnum datiuū cum aduerbio congregandi, siue cum ablatiuo præcedente præpositione, cum. Sic Matth. 8. vociferabantur demones: Quid nobis, & tibi Iesu fili David, hoc est, quid rei est nobis tecum, &c. 27. Nihil tibi & Iusto illi, hoc est, ne quid rei tibi sit cum Iusto illo. Sic & hoc loco sensus est: Quid mihi rei est tecū, quidve mihi tecum commune. Similis phrasi est apud Hebræos: Quid mihi, vt vobis filij Saruæ. Itaque sensus est: In negotio adendorum miraculorum nihil mihi tecum rei est, sed es mihi velut aliena mulier, non vt mater. Neque enim à te accepi vnde miracula operari possum, ac proinde neque tui iuris est præscribere patrandorum miraculorum tempus & locum. Quod autem sequitur: Nondum venit hora mea, secundum quosdam optime intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea seipsum manifestandi. Caterum etsi mater repulsam passa videbatur à filio: tamen quia diuina sua prudentia scopum, & rationem verbi intelligeret, videlicet quod non impotentia excusatio, neque matris contemptus erat: sed ne videretur sese miraculis ingerere, & spectaculo expostere, mentis ministros admonet, vt facerent quidquid iussi essent:

pia sollicitudine procurans ne famulorum inobedientia, aut non paratum obsequium obstaret, quo minus conuiuio subueniretur: ceterum temporis ac rei gerendæ arbitriū filio tacita relinquens.

Erant autem ibi lapidea hydria sex postea secundum purificationem Iudæorum. Purificatio ea est intelligenda, quæ secundum traditionem seniorū introducta fuit, & recepta apud Iudæos, de qua Marcus cap. 7. Pharisæi inquit, & omnes Iudæi nisi crebro lauerint manus non manducant, tenentes traditionem seniorum; &c. In hunc ergo usum aderant sex istæ hydriæ, hoc est, aquales, capientes duas, aut tres metretas. Iuxta collectionem Roberti Sehali qui post Budeum accuratius de ponderibus, & mensuris scripsisse videtur, Metreta, seu batus continet quartarios Parisinos duodecim cum cheopina & dimidio eius cum duabus drachmis. Quartarius autem Parisinus, qui capit quatuor cheopinas, aut duas pintas, minor est congio Romano hemina vna; minor item Chreatico quadrante hemina vnus, paulo item minor Gomor mensura Hebraica, vnde colligitur aliquanto minorem esse nostro quartario, quem nos barbarè pottum dicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat iuxta hanc collectionem vigintiquatuor nostros quartarios, aut circiter capiebat, vnde reliqua colligi possunt. Certè non amphoras vulgares fuisse has hydrias, patet ex eo quod Dominus non iubet effundi liquorem, sed hauriri. Haurite inquit nunc, &c.

Dicit eis Iesus implete hydrias aqua. Non mandat vt vasa vinaria impleant, sed aquales illas pro purificatione Iudæorum sitas: quas omnes didicerant præter aquas nihil continuisse: vt miraculum esset apertius, & ab omni calumnia liberius. Itaque & hac de causa iubet ministros haurire & ferre Architriclino, hoc est, communi præfecto, vt & per hunc miraculi fides, & magnitudo pluribus certius innotesceret.

Vt autem gustauit Architriclino, &c. Sicut ad insinuandam vini Christi liberalitate exhibiti quantitatem Euangelista expressit hydriarum, & numerū & capacitatem: ita ad significandum eiusdem vini excellentiam, & bonitatem narrat tam accuratè verba Architriclino: quibus eius bonitas comprobatur: vt sic declaret Christum & copiosum, & optimum vinum exhibuisse.

Hoc fecit initium signorum Iesus. Hac de causa videri potest ex proposito istud Ioannes addidisse, vt reiicienda demonstraret miracula, quæ de Iesu iactabantur antea facta. Deinde cum addidit: *Et manifestauit gloriam suam,* hoc est gloriam, & claritatem potentia suæ diuinæ: aperte satis significatur prius tali ratione non manifestasse gloriam suam. *Quod autem dicitur & crediderunt in eum discipulos eius;* intelligendum est, quod fidem ampliorem, & firmiter acciperint.

In Paschate eicit Dominus vendentes & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans. Ioan. 2.

CAPVT XIX.

Post hæc descendit Capharnâum ipse & mater eius & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et propè erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vendentes oues & boues, & columbas, & numularios sedentes. Et cum fessisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque & boues, & numulariorum effudit as, & mensas subuertit. Et his qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tue comedit me. Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis edificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nescit omnes, & quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

Post hæc descendit Capharnâum ipse & mater eius & fratres eius: Quare in Capharnâum simul cum matre & fratribus descendit, Ioannes non explicat. Verisimile est tamen ipsum, quoniam iam Evangelicum erat negotium incepturus, noluisse deinceps habitare in Nazareth, in qua hætenus enutritus erat, quod vt postea dicit, sciret se ibi non futurum in honore. Itaque hanc relinquens alio matrem simul, & cognatos transtulit, secedens potissimum in Capharnâum celeberrimum totius Galilææ oppidū. Quamquam nondum hoc primo descensu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in synagogis prædicauerit, neque tam fixam sibi, matriq; habitationem delegerit, quam ab incarceratione Ioannis. Ideoque non multis diebus ibi mansisse eos dicit, nulla prædicationis facta mentione: quamuis verisimile sit eum priuatim multos docuisse, ac plures sibi adiunxisse discipulos. *Fratres Iesu.* Fratres autem Iesu, de quibus & hic, & alibi sæpè fit mentio, manifestum est cognatos eius dici, quomodo in Genesi Abraham se vocat fratrem ipsius Lothi, qui fratris erat filius.

Et propè erat Pascha Iudæorum. Ostendit per quid factum sit,

ut non multis diebus manerent in Capharnaum, videlicet quod ob solemnitatem Paschalem ascendendum esset in Hierusalem. Bene autem dicit *Pascha Iudaeorum*, propter distinctionem à Paschate Christianorum; quod tum passim à Christianis quotannis celebrabatur, cum Euāgelium istud Ioannes scriberet in Asia. Cum autem dicitur tum hoc loco, tum apud alios Euangelistas inuenisse Christum in templo vendentes oves, &c. nomine templi videntur etiam debere intelligi ipsa atria, in quibus sacrificia offerebantur, ac porticum ipsam templi in qua etiam orabat populus, & docebatur. Non enim verisimile est in eo quod propriè templum dicebatur oves, & boues venditos, cum ibi non offerrentur. Quò autem paratior esset negotiatio; id quod in prophano mercatu fieri consuevit, aderant numularij, qui minuiore moneta mutarent magnam, aut aurum argento, aut peregrinam pecuniam eius loci moneta verterent: quales & hodie dicuntur esse Romæ in gradibus D. Petri. Itaq; Christus quo ostēderet zelum suum pro honore Patris sui, & auctoritatem suam cum summa coniunctam potestate declararet, simulq; doceret in domo Dei nullum querendum esse tēporale lucrum, sed omnē tale lucrum pro turpi, & inhonesto lucro esse habendum, imò ut in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum præter sacros actus: *facto flagello è funiculis* ibi fortè ubi erant oves, & boues repertis abegit è tēplo omnes tum boues; tum oves veluti canes è domo Dei profligans: Quanquam autem esse potuit, ut quemadmodum apud Matthæum fecit, eieceret etiam vendentes: non est, tamen verisimile quod hos etiam flagello expulerit, sed illo tantum oves eiecit, & boues. Non enim cum dicitur *facto flagello omnes eiecit de templo*, dictio omnes, referri debet ad homines, sed ad oves & boues: quòd & Græca ostendunt & manifestius ex eo patet, quòd, *vendentibus columbas, dixerit, Auferte ista hinc, &c.* Hoc enim demonstrat maledictionem eorum qui columbas vendebant, post eiectionem ouium & bouum. Flagello quidem vsus fuetat ad eiiciendum oves & boues; sed ad eiiciendum columbas inutile erat flagellum (còclusæ enim erant in ligneis caueis, ut moris est) ideoq; monet venditores earum auferte ista hinc, q. d. Oves & boues ego eieci, ut vidistis: vos ergo similiter tollite ista hinc. Porro cum dicit.

Nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis; & significat se naturalem Dei, cuius erat templum, esse filium. Non enim dicit patris nostri, sed mei, & rationem quoque sui facti indicat, videlicet, quod filij sit pro Patris sui gloria, & honore zelare.

Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est, &c. Videtur voluisse hic significare Euangelista, quod ceteris admiratibus rationem facti, imò offensæ ipso facto: discipulis in mentem venit ea scriptura, qua facti huius rationem intellexerunt. *Zelus domus*

Numularij.

quia comedit me. Est autem sensus auctoritatis iste, Ardentissimum studium gloriæ domus tuæ, tanquam ignis quidem intra præcordia conclusus vrit, torfit, & consumpsit animum meum, ferentem molestissimè neglectum, & inhonorationem domus tuæ.

Responderunt ergo Iudæi & dixerunt, &c. Quasi dicant: Id quòd agis declarat te vendicare tibi magnam aliquam auctoritatē cum ita sæuis, & imperium exerces in eos, qui videntur iunare negotiū religionis, quorum factum æquo hactenus animo pertulerant sacerdotes, & Pharisei. Quod si autem hæc facis tua auctoritate, temeritas est, si diuina, profer signum aliquod ut credamus tibi. [Itaque signum petunt tum quòd moris sit Iudæis signa petere, tum quòd Moses populum ex Ægypto educturus signum suæ auctoritatis exhibuerit ut patet Exod. 4.] Porro quòd Iudæi dicuntur respondisse, cum nullus præcedat sermo, ad quem responsio referatur, notandum Euangelistas responsionem vocare quemlibet ad alios factum sermonem, etiam si nullus ab illis præcedat, ad quem referatur, Phrasis enim Hebræa est, responderunt, & dixerunt: pro eo quòd est, dixerunt: sicut & illa locutio dixit dicēs vel locutus est dicens Hebraismus est.

Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, &c. Corpus suum intelligens, quamuis sciret illos intellecturos de templo in quo erat. Indigni enim erant, quibus veritas apertius annūciaretur: cū non tam ut discerent, quam ut calumniarentur, signum postulassent. Porro bene hoc signum ostendit quā auctoritate è templo eiecerat omnes. Nam seipsum à morte excitare, diuinę solum est virtutis, ac Deum planè esse conuincit. Quòd ergo dicit, soluite non adhortantis est ad eadem: sed partim prædicantis, partim permissantis, quomodo & Iudæ dictum est, Quòd facis fac citius. *Templum vocat corpus suum* propter habitantem in ipso diuinitatem, non solum per gratiam, sed etiam per vnionem personalem.

Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum, &c. Primum templum à Salomone constructum consummatum fuit intra septem annos, secundum verò sub Zorobabel 46. annis, non quòd tot annis continuè Iudæi hoc templum ædificauerunt, sed qui à tempore, quo cæperunt, vsque ad templi consummationem tot anni fluxerunt. Ad hanc autem Iudæorum de templo suo carnali de quo summe gloriabantur, obiectionem nihil respōdit Dominus Iesus, sciens se nihil profecturū, si sermonis inuolucrū explicuisset: quando nec postea tot æditis signis, & prædicationibus discipuli instructi potuerunt ferre mentionem mortis, nec credere mysterium resurrectionis. Quòd autem dicuntur discipuli tunc credidisse scripturam & sermonem Christi, non sic intelligendum, quasi prius non credidissent scripturam, & sermonem fuisse verum: sed quòd tum demum scripturas, quæ sunt de Christi resurrectione,

& sermonem istum intellexerint, & in Domino verè agnouerint esse completa. Vnde sensus est: crediderunt scripturæ iam intellectæ, & in Christo completæ.

Credere
in nomine
Christi.

Cum autem essent Hierosolymis in Pascha, in die festo. Quod dicit in Pascha, in die festo, idem est quod, in die festo Paschæ: vocatq; Pascha ac diem festum totam illam solemnitatem, quæ tēpore 7. dierum celebrabatur. Quod verò dicit multi crediderunt in nomine eius, vel vt habent Græca, in nomen eius, Phrasis est Hebraica idē significans quod crediderunt in eum, vel in eo vel ei. Nam & hæc eadē sunt credere in Iesum, & credere in Iesu, & credere in Christum, & credere Christo, quod apertissimum est ex cap. Ioannis sequenti, vbi indifferenter hæc tria pro eodem ponuntur, dum sic dicitur, Exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam, ac mox sequitur, Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porro per quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem adducti sint, ostendit cum subdit.

Videntes signa quæ fecit. Significat ergo miraculis magis commotos, quàm verbis.

Ipsæ autem Iesus non credebat semetipsum eis, &c. Caietanus rectè, vt apparet intelligit pronomen (eis) non demonstrare eos, qui crediderunt in nomine eius, sed in genere illos qui in solemnitate Paschali Hierosolymis erant. Dixerat enim. Cum esset Hierosolymis, & multos quæsiuisse ab eo signum suæ autoritatis, & multos credidisse in nomine eius: nunc verò in genere dicit Christū nō credidisse se eis, hoc est non ita propter credentiū multitudinē de bono animo Iudæorū erga se fuisse securū, vt se tutò illis cōmitteret, & de vita propria in eis benè confideret. Quoniam enim nōdum erat tempus mortis, nec sine periculo apud illos Iudæos Christus se sciret agere posse, humana scilicet via, non credidit se eis, sed se illis subduxit. Hoc autē periculū quomodo Christus intellexerit, cū nulli adhuc odiū suum contra ipsum declarassent, imò multi bonum suū erga ipsum animū ostendissent, explicat Ioānes cum subdit: eo quod ipse nosset omnes, rationem non credendi seipsum assignans non timorem, sed notitiam omnium. Apertius autem explicans quomodo omnes nouerit, subiicit; Et quia opus ei non erat, ad cognoscendum hominē; Vt quis testimonium perhiberet de homine, quouis. Ipse enim nouit intimos quosq; recessus humanæ mētis, ac proinde nouit quid de se pleriq; cogitarent. [Iā ex eo quod dicit, non credebat se eis, intelligendū significari ipsum, relicta Hierusalem & Iudæa rursū redisse in Galilæam. Nusquā enim alibi id dicit Ioannes cū tamen postea dicat post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram: quæ narratio præsupponit prius dictum

dictum esse Christum reliquisse Iudæam post aduentum in Hierusalem Paschæ tempore.]

Nicodemus docetur mysteria fidei. Ioan. 3.

CAPVT XX.

Rat autem homo ex Phariseis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister, nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cū eo. Respondit Iesus & dixit ei. Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnū Dei.

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cū sit senex? nūquid potest in ventrem matris suæ intrare & renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi. Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israël & hæc ignoras? Amen amen dico tibi quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis & non creditis: quomodo si dixerō vobis celestia, credetis? Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipso, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suū vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternā. Non enim misit Deus filium suū in mundū vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei: Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius, qui autem facit veritatem venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

Erat autem homo ex Phariseis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hoc est qui & erat sectæ Pharisaicæ & vnus ex principibus, & primoribus Iudæorum. Quæ duo apposita sunt, eo quod alioqui totus ferè Phariseorum, atque Principum ordo Christo semper fuerit contrarius.

Hic itaque venit ad Iesum nocte. Partim quod puderet eū qui inter Iudaicæ gentis principes, dignitate præeminebat humilis Iesu discipulum videri, partim, & magis quod timeret ne eius gratia in Phariseorum & Sacerdotum inuidiam pertraheretur. Is itaque primum

primum aperiens quantum ex illius conspectis miraculis profecerit, hac præfatione captare cepit benevolentiam Iesu, Rabbi inquit, iam persuasi sumus, ac certo credimus te non ex teipso docendi munus suscepisse, sed à Deo te missum esse in hoc, ut viam salutis mortales perdoceas. Id inquam certò de te credimus, propterea quod nemo possit hæc signa facere, quæ tu ædis, nisi Deus illi adsit, faueat, & cooperetur. [Bene itaq; ex signis, quæ non nisi diuina virtute fieri potuerunt (nam & diabolus cum suis ministris multa facere potest, quæ videntur esse miracula & signa, idq; partim per ludificationem sensuum, partim per coniunctionem occultarum causarum naturalium) intulit Nicodemus cælestem & diuinam fuisse Christi doctrinam.]

Respondit Iesus & dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus, &c. Cum hæc responsio Saluatoris impertinenter se habere videatur ad verba Nicodemi, intelligendum est, Saluatorem cum ex verbis Nicodemi satis intellexisset quorsum spectarent, & propter quid ipsum adierit, videlicet ut sciret viam & rationem salutis: mox incepisse eum instruere, exordiens ab eo, quod in ordine salutis primum est, quasi dicat: Scio Nicodeme percipidum te esse ut à me, quem à Deo missum magistrum credis, audias rationem consequendæ salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad consequendum salutem, ut quis denuo nascatur, hoc est, iterum, vel ab integro, & à principio. In qua significatione debere hic accipi *ἀνωθεν* patet ex responsione Nicodemi. Si enim Iesus dixisset, oportet nasci è supernis (quod aliàs *ἀνωθεν* significat) non obiecit Nicodemus ea, quæ sunt generationis carnalis, neque dixisset: Nunquid potest in ventrem matris suæ iterare, vel ut habent Græca *διεβήεναι*, id est, secundo introire. Porro Amen dictio Hebraïca est, habens apud Hebræos eum usum, ut per eam aliquid confirmet, idem valens quod apud nos aduerbiū verè. Ceterum geminatio huius dictionis, quæ semper inuenitur apud Ioannem, confirmationem intendit. Quare quamuis pro more Hebræorum Ioannes hanc dictionem geminauerit: tamen hæc geminatio ei potius comperbat quam reliquis Euangelistis; quod ea, quæ à Ioanne differuntur magis sint cælestia & sublimiora ac proinde maiori assertione confirmanda, ut annotauit etiam Rupertus hoc loco. Illa autem Oratio, non potest videre regnum Dei rectè intelligitur esse Hebraïsmus, idem pollens quod, nō potest esse particeps regni Dei, quod est vita æterna. Postea enim pro videre regnum Dei, dicitur introire in regnum Dei,

Dixit ad eum Nicodemus, Quomodo potest homo nasci cum sit senex. Cum Nicodemus non intelligeret Natiuitatem aliquam nisi carnalem, quæ iterari non posset: miratur quomodo Saluator denuo nascendum esse dicat. Quamuis autem omni ætati sit impossi-

bile

bile denuo nasci corporaliter, tamen meminit specialiter senectutis, tum ut ab ætate omnino contraria nascenti obiectio esset euidentior, tum quod ipsemet senex esset, ac ob id de se exemplum prompserit, ac si diceret. Ego sum senex, & meam quaero salutem, quomodo ergo fieri poterit, ut renascar?

Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit, &c. Significat secundam hanc natiuitatem, quam exigit, non esse carnalem, sed spirituales. Sicut enim necesse est hominem carnaliter nasci ex matre, & patre, priusquam ingrediatur in vitam hanc temporalem, & regnum, possessionemque huius mundi carnalem: ita ut quis introeat in vitam illam æternam & regnum Dei spirituale, necesse est prius spiritualiter renascatur, idq; ex aqua, & Spiritu. [Aduertendum autem Saluatorem dum dicit: Nisi quis renatus, &c. necessitatem imponere omnibus, ac proinde etiam paruulos debere renasci ex aqua, & Spiritu.]

Quod natum est ex carne, caro est, &c. Postquam ostendit secundam generationem à prima longè esse diuersam, utpote quæ ex aqua est, & Spiritu: ostendit iam quanta sit differentia inter id quod priori, & quod secunda nascitur generatione, ex qua differentia etiam satis indicat rationem ob quam necesse sit denuo nasci, idq; ex aqua, & Spiritu, ad consequendum regnū Dei. Cum enim spirituale, & cæleste regnum Dei caro, & sanguis possidere nequeat, ut habet D. Paulus, necesse est ut id, quod ex carne tantum caro natum est, deinde etiam ex spiritu nascatur Spiritus, ut sic regnum Dei ingredi possit. Cum autem hic dicitur *caro est, & Spiritus est*, caro accipi debet pro re, vel homine carnali, quem Paulus vocat hominem animale, Spiritus vero pro homine spirituali. Non enim hic substantiam denotant, sed qualitatem. Nec obstat quod Christus etiam natus sit ex carne. Nam istud quod natum est ex carne, intelligi debet cum exclusione spiritus, hoc modo quod natum est ex carne, & non ex spiritu. Aut quod natum est, ex carnali generatione, idipsum est carnale, quatenus ex ea est. Aut quod natum est ex carne tanquam principali principio productiuo. [Itaque natiuitas ex spiritu est duplex quædam corporalis, ea scilicet qua Christus natus est homo ex spiritu sancto. Alia spiritualis, qua nos ad illius similitudinem nascimur inuisibiliter filij Dei, atque de hac potissimum hic est sermo: quanquam & priorem illam Natiuitatem ex spiritu debere comprehendere sub secundo membro, satis patet ex his quæ scribit Paulus I. Cor. 15. vbi Christum comparatum ad primum Adam vocat hominem cælestem, & habentem corpus spirituale.]

Non mireris quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo, &c. Hæc pars melius refertur ad sequentia, eo quod inducto exemplo videatur dominus voluisse Nicodemum reuocare ab admiratione. Chryso-

enim

enim Cyrillus, ceterique Græci cum dicitur *spiritus ubi vult spirat*, intelligunt per spiritum ventum, & aërem, qui spirare dicitur ubi vult, quia non coercitur arbitrio hominum, naturali impetu fertur quovis, quasi libertatem quandam habens voluntatis. Vocem autem eius audimus, hoc est sonum & stridorem, quomodo & tonitruus sonus frequenter in Psalmis vox dicitur. Nescimus vero unde spiritus veniat aut quo vadat, quia non videmus, nec sub sensum cadit unde veniat, aut quo vadat: quamvis sciamus per aliqua externa signa unde veniat. Aut sic intelligendum, quod quamvis sciamus in generali ventorum principium, non tamen in speciali, hoc est, ignoramus certum & determinatum locum unde incipiant, & ubi desistant. Itaque iuxta hanc intelligentiam simile istud sic est accommodandum proposito: Miraris Nicodeme, quod dixi denuo nascendum esse, eo quod secundam natiuitatem nullo sensu comprehendas: Verum cum iam dixerim secundam generationem esse ex spiritu, non debet te id perturbare. Nam sicut aëreus iste spiritus nullo obitate fertur quovis, & cum strepitum eius audias, nescis tamen eius originem, aut finem quo tendat: ita quoque se habet omnis qui natus est ex spiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim sanctus, ex quo renati sunt, quos vult afflat & aspirat arcanis suis afflatibus, cumque vis, & efficacia huiusmodi afflatus sentiat, tum ab eo qui renatus est, qui se aliam sentit effectum, tum ab aliis hominibus, qui quasi novos iam suspiciunt, & admirantur homines sic renatos: tamen unde eis vis illa noua adsit, aut quo eos agat, neque percipitur aliquo sensu ab iis, qui sic sunt renati, neque intellectu etiam comprehenditur ab iis, qui eodem spiritu nondum sunt afflati.

Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri? Rogat iterum quomodo possunt hæc fieri, non repugnans quidem Iesu, sed non intellectum sermonem planius cupiens sibi explari. Dicit autem quomodo possunt hæc fieri, pluraliter, Tria enim dixerat Dominus, quæ non assequeretur Nicodemus videlicet, quod oporteat renasci ex aqua, & spiritu, quod sic natus efficeretur spiritus, quodque hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo hæc fieri possunt inquit Iesus autem primum quidem ei monstrat suam imperfectionem & tarditatem minus quam in aliis tolerandam: non quidem volens illi insultare, & exprobrare, sed potius ut deposito Pharisæico supercilio humiliet, dum intelligere eum facit quam sit in his rudis ipse, qui alios docere se posse profitebatur. Tu inquit, doctoris nomen, & officium obtines in populo Israëlítico, & hæc ignoras?

Amen amen dico vobis, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur. Quonia vidisse caelestia mox soli Christo tribuitur cum dicitur: nemo ascendit in caelum, &c. Recte quidam intelligunt hic Chri

Christum de se loqui pluraliter, aut potius simul comprehendi cum Christo Patrem, & Spiritum sanctum. Sensus ergo est, verè dico vobis quod non quemadmodum Propheta, quæ afflatu Spiritus didici, & audiui à Deo hæc loquor vobis, sed certa comperatque loquor. Nec ego solus, sed & qui in me loquitur Pater, ea vobis testificantes in terris, quæ certo perspeximus in caelis. Cumque duorum testimonium sit ratum, ac receptissimum sit testimonium testium oculatorum: vos tamen Iudæi testimonium nostrum tam probatum, & certum non accipitis, hoc est, non approbatis: humanis scilicet rationibus id querentes percipere, quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter, siue quod cum Nicodemo quidam Iudæi vna venerint ad Christum, siue quia Nicodemus Princeps erat Iudæorum, ad quem tanquam ad omnes Iudæos, & Phariseos maxime sit locutus.

Si terrena dixi vobis, & non creditis, &c. Terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata crassa sunt, longèque inferiora ipsis, ut sit sensus: Si non creditis mihi in his quæ modo dixi crassioribus mysteriis, quæ doctrinæ Evangelicæ sunt rudimenta: quomodo credituri estis si alia longè sublimiora, quæ ab his, quæ modo dixi, tantum distant, quantum caelestia à terrenis, vobis aperire capero, illa scilicet regni Dei arcana planè caelestia?

Et nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo, &c. Rectè secundum Cyrillum, intelligitur Christus his verbis indicare voluisse rationem, quare merito sit habenda fides ipsi caelestia prædicanti, etiam si primus ipse hæc apertè cepit prædicare, ut sit hæc cum superioribus connexio: Merito mihi caelestia vobis prædicanti credere debetis, etsi nemo ante me hæc sic apertè prædicauerit. Nemo enim caelestia ita nouit atque ego, quia nemo ascendit in caelum nisi, &c. Porro ascendisse in caelum nihil aliud hic est, quam contemplatum esse omnia caelestia, & quæcunque Dei sunt perfecte collustrasse, & perdidicisse. Sic enim hoc loco hæc locutio est accipienda, quomodo dum dicitur in Psalm. Existimabam ut cognoscerem hoc, labor est ante me, donec intrè in sanctuarium Dei, id est, donec à rebus terrenis abstractus capero diuinæ dispensationis rationes expendere. Idem ergo his verbis dicitur quod superius Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius qui est in sinu Patris ipse enarrauit. Descendisse autem è caelo dicitur Christus (non quod caelum reliquerit, nam ne hoc putaretur adiectum est, qui est in caelo) sed tum quia diuinitas in caelo existens in terris naturam humanam assumpsit, tum quia & ipsum corpus, quod assumpsit, conceptum sit ex Spiritu sancto. Itaque & secundum diuinam naturam, & secundum humanam descendit è caelo: quamvis potissimum hic sit habitus respectus ad diuinam naturam assumentem humanam.

Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita, &c. Hic videtur esse ordo, vt postquam superius. Nicodemo quærenti quomodo possunt hæc fieri Christus respondit fide hæc esse percipienda, ac meritò sibi fidem habendam, etiam si solus hæc noua prædicaret: iam doceat non solum credendum sibi tanquã vera prædicanti, sed etiam tanquam auctori salutis per crucem, fideiq; huius esse maximum fructum, simul indicans etiam per fidem hominem posse regenerationis ex aqua, & spiritu fieri participem, atque regenerationem hanc pendere ex merito passionis suæ. Bene autem Saluator mysterium passionis suæ, quod illo tempore nondum apertè erat prædicandum insinuauit nomine exaltationis, comparando eam cum exaltatione Serpentis: vt quæ nudè dicta intelligere nõ potuisset ex figura legis, in qua versatus erat, melius assequeretur. [Est autem figura hæc inter omnes figuras crucis & Passionis maximè aperta, & apposita. Indicat enim Christi occisi, quasi seductor fuisse, & populi corruptor. Innocentiam, mortisque eius genus, ac virtutem, nostros à veris serpentibus lethales morsus, ac modum, quo ab eis per Christum curari possumus: ita vt in hac figura totum adumbratæ passionis, & incarnationis mysterium deliniatur.]

Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitũ daret, &c. Redditur hic ratio quare filius Dei descenderit è cælo, & quare oporteat eum exaltari in Cruce, & ostenditur, quod istud non fuerit necessarium absoluta necessitate, neque quod merita nostra ita fieri exegerint: sed propter diligentis nos Dei Patris beneplacitum, & præordinationem cuius quanta fuerit in nos dilectio pulchrè hac sententia nobis explicatur. Et in primis quidem magnitudinem amoris hic explicari significat Aduerbiũ (sic) quæ magnitudo ex tribus hic insinuat. Primum ex comparatione amantis ad amatum cum dicit Deus dilexit mundum. Secundo ex muneris magnitudine, cum dicit: vt filium suum vnigenitum daret, hoc est, ad eum dilexit vt non solum non vlcisceretur admissa scelera, sed pro salute mundi gratuita sua benignitate daret non Angelum aliquem suum, non Prophetam, sed filium suum, eumq; quem vnicum habuit. Tertio ex fructus magnitudine, & simul facilitate consequendi maximum hunc fructum, cum dicitur, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. [Notandum autem quod ab hoc loco. Sic Deus dilexit, &c. vique in finem omnia hæc accipi possunt, vt sint verba Saluatoris continuantis suum sermonem, & ad Nicodemum, & loquentis de seipso in tertia persona. Aut vt sint verba Euangelistæ prosequentis, & explanantis sermonem, quem cæperat Iesus cum Nicodemo, vt intelligit Erasmus.]

Non enim misit Deus filium suum in mundum vt iudicet, &c. Deum misisse

misisse filium suum in mundum, nihil aliud est quam ipsum voluisse filium humanam in mûdo assumere naturam. Verbum autem Iudicare hic semper positum est pro condemnare, sic eum acceptum opponitur verbo Saluandi, quod sequitur.

Qui credit in eum non iudicatur. Qui, inquit, credit in eum fide scilicet quæ per dilectionem operatur, non iudicatur, hoc est, non est obnoxius condemnationi, sed supple à condemnatione, cui ex natiuitate prima erat obnoxius absolutur. Plus enim vult dicere, quam exprimitur.

Qui autem non credit, hunc ego nõ condemno modò, sed neq; opus est vt à quoquam iudicetur, cum à seipso iam etiam ante Iudicij tempus condemnatus sit, quia non credidit in eum, qui vnigenitus est filius Dei, cui proinde non minor fides debetur, quam Deo ipsi, adeo vt qui illum spernit, spernat Deum qui misit illum.

Hoc autem est Iudicium quia lux venit in mundum. Dupliciter istud intelligi potest, primò vt sit sensus, hæc est causa Iudicij & condemnationis. Secundo vt simpliciter accipiatur ipsa luminis & Christi reiectio esse condemnatio non credentium, quia scilicet manifestè arguit illorum impietatem. Qui sensus magis conuenit superioribus, vbi dicitur Infidelis iam iudicatus, & condemnatus. Pulchrè autem exaggerat non credentium impietatem condemnantem eos. Primum per hoc quod dicit: lux venit in mundum, hoc est, Non ipsi homines lucem ipsam quæsiuerunt, aut per sese inuenerunt, sed cum mundus plenus esset tenebris, lux illa vera, quæ est Christus vltro venit ad eos: & tamen nec sic ipsi ad eum accesserunt. Secundo per hoc quod dicit.

Dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: Cum enim lux omnibus modis melior, gratior, & iocundior sit tenebris, & naturale sit homini creaturæ rationali quæ meliora sunt præferre, imo nihil æquè amare soleat homo quam lucem, nihil magis abhorreere quàm tenebras: dilexerunt tamen homines magis tenebras, quàm lucem. Tenebræ autem hic vocantur ignoratio veri, rerumque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerunt, causam reddit dicens.

Erant enim eorum mala opera. Cuius causæ conuenientiã ostendit subiiciens, omnis enim qui malè agit, &c. Est autem in hac & sequenti sententia metaphorica locutio desumpta ab his qui cum mala agunt tenebras quærunt, & lucem fugiunt, vt sit sensus iste: Quemadmodum qui dedecorosam rem patrat nõ etiam amat, ac solem fugit ne prodantur eius facta: ita qui deditus est malis operibus quamdiu talis est, odit lucem veritatis, quatenus affectui eius contraria est, & iniustitiam eius prodit, & ideo nõ accedit lucem, sed fugit eam, vt nõ arguantur, id est, manifestentur, & reprobentur opera eius mala. Cæterũ quemadmodũ is, qui honesta facit, amat

solem, ut ex recte factis laudem apud homines inueniat: ita qui iustitiae deditus est, & aequitate, is ultro, ac gaudens venit ad lucem Euangelicae doctrinae: ut huic luci exposita opera eius declararentur quod facta sint in Deo, id est, per Deum, & Dei instigatu (est enim Hebraismus) ac proinde quod bona sint. Declarentur inquam, tum sibi pro gaudio suae conscientiae, tum hominibus aliis in exemplum, tum ipsi Deo, cui se commendare studet.

Baptizat per discipulos Christus in Iudaea. Ioan. 3.

CAPVT XXI.

Post haec venit Iesus & discipuli eius in Iudaeam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aquae multae erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem questio ex discipulis Ioannis cum Iudaeis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de caelo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim: Non sum ego Christus: sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsus qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de caelo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur, & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium signavit, quia Deus verax est. Quem enim misit Deus verba Dei loquitur, non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manus eius. Qui credit in filium, habet vitam aeternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Post haec venit Iesus & discipuli eius in Iudaeam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Non est intelligendum ipsum per se baptizasse, cum cap. sequenti contrarium Ioannes asserat: sed quia baptizavit per discipulos suos, qui eius iussu baptizauerunt.

Erat autem & Ioannes baptizans, &c. Baptizante Christo non desuit baptizare Ioannes: tum ne invidia, aut ira quadam commotus cessasse videretur: tum quod adhuc eius baptismus utilis esset. Baptizabat tamen non iam in Iordane, ut prius fecerat, sed celebriori loco Christo relicto, in obscuriore loco baptizare coepit, nempe in Aenon iuxta Salim, quae sunt duo civitatum nomina. Caeterum videtur illud (iuxta Salim) additum ab Euangelista ad distinctionem alterius loci, qui eodem nomine sit dictus. Cum autem dixisset Euangelista Ioannem quoque baptizasse cum

Christus

Christus baptizaret, adiecit causam dicens:

Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem: Significans illum debuisse baptizare, quamdiu non fuisset a baptizando inhibitus, significans etiam se scribere ea Christi gesta, quae contigerant ante Ioannis incarcerationem.

Facta est autem questio ex discipulis Ioannis cum Iudaeis de purificatione. Hoc est de baptismo conantes persuadere Ioannis baptismum efficaciorum esse peccatis abluendis quam baptismum Iesu: cum Iesus etiam a Ioanne baptizari voluerit. Deinde cum id populo non persuaderent, venerunt ad Ioannem quarelam apud illum deferentes, & existimantes illum indignè laturum, & aliquo modo cohibiturum hanc Iesu æmulationem. Itaque dixerunt ei:

Rabbi, qui erat tecum, &c. Quibus verbis, quae commoverent Ioannem, & rei indignitatem, quam putabant, explicaret, quatuor proponunt. Primum enim commemorant humilitatem status praeteriti ipsius Iesu, cum dicunt: *Qui erat tecum trans Iordanem*, hoc est, qui aliquando velut vnus ex discipulis te adibat, ac tecum conersabatur, baptismum a te postulans. Secundo commemorant beneficium a Ioanne impensum Iesu, cum dicunt: *Cui tu testimonium perhibuisti*, hoc est, quem tuo testimonio clarum effecisti, cum antea esset obscurus & incognitus. Tertio commemorant usurpatum a Iesu officium Ioannis: *Ecce, inquit, hic baptizat*, hoc est, cum prius a te baptizatus, se pro humili discipulo gesserit, omnemque suam claritatem a te acceperit: nunc se tibi aequat, idem officij sibi usurpando quod tu hactenus exercuisti. Quarto verò, quod maxime mouere poterat, commemorant detrimentum, quod ex baptismo Iesu provenire Ioanni videbatur, cum dicunt: *omnes veniunt ad eum*, te scilicet derelicto, quasi dicat: Non solum se tibi aequat, sed praefert, teque ac tuum baptismum obscurat ingratus certe pro acceptis a te beneficiis.

Respondit Ioannes & dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum. Secundum Augustinum & Cyrillum rectè istud accipitur dictum a Ioanne propter seipsum hoc sensu: Immodicè pro me zelatis, cupientes ut maiorem me ipsum faciam quam sum. Non enim possum, nec volo quicquam mihi usurpare, praeter id, quod datum est mihi caelitus. Atque istud Ioannem potissimum voluisse patet ex eo quod sequitur, in quo illos testes facit, quod dixerit se non esse Christum: cum talis a multis crederetur, sed missum se ante illum.

Qui habet sponsam sponsus est, &c. Parabola est hic sermo, & est sensus: Quemadmodum is solus sponsus est, cui sponsa in matrimonium destinata est, caeterum qui ipse sponsus non est, sed tantum amicus sponsi, non invidet sponso suam felicitatem, neque praeripere illi sponsam suam cupit, sed pro amicitiae affectu gratulatur ei, ac honoris causa astans sponso, ut sua praesentia illum ornent in

*Christus
sponsus.*

omne ministerium eius paratus, tacitus audit eum, cum sponsa sua colloquetem idque cum magno animi gaudio: ita sanè res se habet & in hoc negotio nostro. Is enim cuius gloriæ invidetis solus sponsus est, ut cui à Patre cælesti sanctorum multitudo in sponsam deputata est: ego verò non sponsus, sed tantum amicus spòsi quare tantum abest ut vobiscum, ac cum Phariseis inuideam eius gloriæ, ut summo gaudio perfundat propter vocem eius iucundissimam simul, & saluberrimam, qua iam cœpit alloqui sponsam suam. Cùmque iamdiu summo desiderio optauerim hoc gaudio perfrui, iam certè impletum est, ac re ipsa exhibitum, non sine singulari Dei in me beneficio, cum priscis patribus negatum fuerit hoc gaudio perfundi, summa licet aviditate cupientibus videre, & audire sponsum cum sponsa sua colloquentem.

Illum oportet crescere, me autem minui. Oportet ex decreto Patris pro hominum salute. Crescere dicit, non quod seipso maior futurus erat, sicut nec Ioannes in seipso imminuebatur: sed quod maior esset futura eius autoritas, & contra Ioannis minor. Quare autem illum oporteat crescere, ostendit cum subdit.

Qui desursum venit, super omnes est. Quasi dicat: Non solum me superat, sed omnes omnino homines, omnesque creaturas. Quanta autem sit inter eum, qui desursum venit differentia, & omnes alios: declarat cum subiicit.

Qui de terra est, hoc est, qui de terra natus est, in terra suam habens originem, de terra est, hoc est, is terrenus est, nihilq; aliud quam mortalis homo, atque ob id terrena, humiliaque loquitur. Contra qui de cælo venit ita omnes excellit, qui de terra sunt, quo modo superat cælum ipsum terram, & quoniam è cælo venit, non terrena loquitur: sed ea testatur, inuulgat & prædicat, quæ in cælo vidit & audiuit, hoc est, quæ certissimè & exactissimè cognouit, veluti si visu, & auditu certissimus sensibus ea percepisset: & tamen cum tam certum sit testimonium eius, hoc est, prædicatio & doctrina, pauci admodum illud recipiunt credendo illi.

Qui autem accepit eius testimonium signavit, quia Deus verax est. Postquam excellentiam Iesu manifestavit Ioannes: ostendit etiã fructum, & necessitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit eius testimonium, hoc est, crediderit ei, hic sigillavit & obsignavit (est enim ἰσφραγισμὸν, quod à sigillo deriuatur) hoc est, fide sua certò demonstravit, perinde ac si sigillo addito rem certam effecisset: Deum patrem esse veracem: quia, ut subditur. Filius à patre missus loquitur verba Dei: proinde qui filio credit, confirmat Deum patrem, qui in filio loquitur esse veracem. Sic 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum: quia non credidit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo.

Non

Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Hæc sententia accipi potest, ut idem sit ac si dixisset: Non solet certa aliqua, & definita mensura Deus spiritum largiri, ut si cui multum de illo sit largitus, non possit alteri largiri amplius, aut ut omnibus æqualiter eum dispenset: sed pro arbitrio suo unicuique eum tribuit: nec vlli tantum contulit, quin multò plus queat impendere aliis. Nolite igitur existimare Deum, propterea quod mihi plurimum sui spiritus impertuerit, non posse huic longè plus donare. Atque hic quidem viderur esse germanus huius loci sensus.

Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius, &c. Quoniam superius dixit eum qui missus est è cælo, super omnes esse, eiq; tanquam verba Dei loquenti, credendum esse: pergit ipsius excellentiam prædicare, Pater inquit vnicè diligit, vnicum filium: quare quemadmodum solet dilecto filio facere Pater, omnia dedit in manu eius, hoc est, omnia cõmisit potestati eius. Est enim Hebraismus. [Porrò quod dicitur omnia filio dedisse Pater, quamuis possit intelligi de Christo secundum diuinam naturam: tamè potius intelligi debet secundum humanam naturam, cui per gratiã Deus Pater omnium rerum dedit potestatem, quam prius filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim Pater diligit filium, viderur permissi tanquam causa quare omnia dedit filio Pater.]

Qui credit in filium habet vitam æternam. Prius quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipsum Deum, nunc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autem dicit habet vitam æternam, vane exponi potest. Primo enim intelligi potest credens habere vitam æternam: quia Christum habet per fidem habitantem in corde suo, qui est vita nostra. Secundo si vita æterna accipitur pro ea ratione foeliciter viuendi, quam expectamus post hæc vitam, quæ consistit in diuina fruitione cum exclusione omnis mali, & adeptione omnis boni: intelligendum est credentem habere vitam æternam: quia habet in radice in semine, & certa spe. Spe enim, inquit Paulus, salui facti sumus. Cum autem subditur.

Qui incredulus est filio, non videbit vitam: Hebraica phrasi dictum est pro eo quod est, non erit particeps vitæ beatæ scilicet, quæ sola vera vita est. Rom. 8.

Sed ira Dei manet super eum, hoc est, vltioni diuinæ manet in æternum obnoxius.

*Ioannes ab Herode ob reprehensum adulterium
recluditur in carcerem. Matth. 14.*

Mar. 6. Luc. 3.

CAPVT XXII.

I 5

Herodes

† a Hero-
des enim.
▷ b vin-
xit.
|| a posuit
† a illi.
▷ a eam.

^c Erodēs autem Tetrarcha cum corripere-
tur ab illo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis qua
fecit Herodes: adiecit & hoc super omnia. † e Ipse enim
Herodes^b misit ac^e tenuit Ioannem, & ▷ alligauit^f
eum, & || inclusit^c Ioannē in carcerem^e propter He-
rodiadem uxorem^b Philippi^e fratris sui, ^b quia duxerat eam. ^e Dicebat
enim Ioannes † Herodi: Non licet tibi habere ▷ uxorem fratris tui. ^b He-
rodiās autē insidiabatur illi, & volebat occidere eū nec poterat. Herodes
autē metuebat Ioannē, sciens eum virū iustum & sanctū, & custodiebat
eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. ^a Et volens
eum occidere timuit populum, quia sicut Prophetam eum habebant.

Herodes autem Tetrarcha cum corripere-
tur ab illo de Herodiade uxore
fratris sui, & de omnibus malis, quae fecit, &c. Omnes quidem tres
Euangelistae Ioannem narrant ab Herode carceri inclusum ob re-
prehensum illicitum cum Herodiade matrimonium, solus vero
Lucas etiam de aliis malis, quae fecit reprehensum narrat Hero-
dem. Quae vero haec fuerint mala etsi non narretur ab eo, tamen
quaedam eorum ex Iosepho colligere licet, videlicet reiectio le-
gitimae suae uxoris, quam prius habuit, & tyrannis in populum.
Porro Herodias haec quae fuerit: non ab omnibus eodem modo
dicitur: verisimile tamen est quod dicitur cum aliis probatis histo-
riographis Iosephus fuisse filiam Aristobuli filij Herodis maioris,
ac sororem Agrippae maioris.

Herodias
filia Ari-
stobuli.

Leuit. 18.
& 20.

Dicebat enim Ioannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris
tui. Herodes iste, sicut & Pater eius, quamuis Iudaeus non esset:
tamen quia profelytus, obligatus erat ad obseruationem legis
Mosaicæ. Hac autem vetitum erat habere uxorem fratris; quae
lex vnicam habuit exceptionē, nempe cum frater decessisset abs-
que liberis. Tunc enim non solum licitum erat, sed etiam præce-
ptum. Deuter. 25, vt frater fratris mortui ducens uxorem semen illi
suscitaret. Cum itaq; Herodis huius frater, cui prius nupserat He-
rodiās, adhuc superesset, atque ex eo Herodias puellam genuisset:
nulla ratione licuit Herodi huic ducere eam, sed accipiens eam
duplex simul commisit peccatum. Adulterium scilicet, & incestū:
quorum vtrumque notat Ioannes cum dicit, uxorem fratris tui.

Herodias autem insidiabatur ei, & volebat occidere eum nec poterat.
Causam addit Marcus cum subiicit: Herodes enim metuebat Ioan-
nem, &c. Non redditur autem hic tantum ratio, quare non potuit
Herodias occidere Ioannem, sed etiam quare insidiaretur ei, & ipe-
retque occidere. Quoniam enim aduertebat Herodē bene exilti-
mare de Ioannē, ob id magis sibi metuens, per insidias illum tol-
lere querebat. Non poterat autem, quoniam Herodes etiam Ioannē
ex animo non amaret, tamen reuerentus eum, ac metuens, eo quod
deiret virū esse iustū, custodiebat eū ne ab Herodiade interficere-

ME;

tur. Aut custodiebat eum, hoc est obseruabat, ac colebat eum, in
honore eum habens. Qui sensus sequentibus magis conuenire vi-
detur. Subditur enim, Et audito eo, etsi non omnia multa tamen fa-
ciebat & libenter eum audiebat. [Verum quomodo dicitur He-
rodes libenter audiisse Ioannem, quem propter adulterij admoni-
tionē carceri inclusit. Quomodo etiam libenter audiuit, metuebat,
& custodiebat: cum Matthæus dicat cum voluisse Ioannem occi-
dere. Et volens inquit eum occidere timuit populum, quia sicut Prophe-
tam eum habebant. Quidam, vt apparet, rectē dicūt Herodē partim
quidem voluisse occidere Ioannem, partim noluisse, ita vt fuerit
in eo voluntarium permixtū inuoluntario.] Cupiisset enim eum
occidere, ac Herodiadi obsequi quatenus contrarius erat suae li-
bidini, & ab eo sibi malē metuebat: verum ne quod hac ratione
volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Matthæus, ac san-
ctitatis eius consideratio, & veneratio vt dicit Marcus.

Ioanne tradito Christus rediens in Galileam per Sama-
riam, mulieri Samaritanae innotescit. Matt. 4.

Marc. 1. Luc. 4. Ioan. 4.

CAPVT XXIII.

^b Postquam autem traditus est Ioannes ^a cum * audisset
Iesus quod Ioannes traditus esset [&] ^d vt * cognouit * ^a autē.
Iesus quia audierunt Pharisei quod Iesus plures disci- * ^d ergo.
pulos facit & baptizat quam Ioannes (quāquam Iesus
nō baptizaret, sed discipuli eius) reliquit . iudæā, & † ^m
abiit^d & iterum^c & † regressus est Iesus in virtute spiritus ^l in Galileā. ^d † ^a seces-
sio. Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Venit ergo in ciui-
tatem Samariae qua dicitur Sichar iuxta pradium quod dedit Iacob Io-
seph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere Iesus.
sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mu-
lier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli
enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier
illa Samaritana: quomodo tu Iudaeus cum sis, bibere à me pascis quae sum
mulier Samaritana? non enim contuntur Iudaei Samaritanis. Respondit
Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi
bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei
mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde
ergo habes aquam viuam? Nuiquid tu maior es patre nostro Iacob qui
dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Re-
spondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui
autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua
quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternā. Dicit ad
eum mulier: Domine da mihi aquam hanc vt non sitiā, neque veniam huc
haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuū, & veni huc. Respondit mu-
lier,

lier,

lier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia nō habeo virū. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir, hoc verē dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu, Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales querit, qui adorēt eū. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit qui dicitur Christus cū ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecū. Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur quod cum muliere loquebatur, nemo tamen dixit: Quid querit, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier: & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus? Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autem dixit eis: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Nōne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, Leuate oculos vestros, & videte regiones quia albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum in vitam æternam, vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim verbum verum est: quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritanam, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius. Ei mulieri dicebant: Quia iam nō propter tuam loquelam credimus. Ipsi enim audiuimus & scimus, quia hic est verē saluator mundi. Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilaam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilaam, exceperunt eum Galilæi, cū omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo, & ipsi enim venerant ad diem festum.

Postquam autem traditus est Ioannes, cum audisset Iesus quod Ioannes traditus esset. Quod dicitur Ioannes traditus, non sic intelligendum, quomodo multi accipiunt, quod traditus fuerit ab Herode in carcerem, quamuis & hoc verum sit, sed quod traditus fuerit Herodi à Phariseis, vt satis indicat Ioannes, qui post alios scribēs ea supplere voluit, quæ desiderari poterant. Insinuat enim Evangelista

gelista Ioannes, quod Ioanne tradito Herodi ab inuidia Phariseorum, postquam cognouit Iesus occasionem maioris inuidiæ Pharisæicæ contra se ob maiorem discipulorum multitudinem, reliquisse Iudæam, vt inuidiæ illorum locum daret.

Quantquam Iesus non baptizaret, sed discipulis eius. Hic iam Ioannes seipsum exponit, quomodo accipiendum sit, quod prius dixit, Ioanne baptizante etiam Christum baptizasse in Iudæa, videlicet quod baptizaret per discipulos suos, qui eius nomine, & iussu hoc fecerunt.

Reliquit Iudæam & abiit iterum in Galilaam. Reliquit Iudæam Saluator secedens in Galilaam duabus de causis, Primum, vt Phariseorum declinaret furorem etiam fugiendi humilitatem nostri causa non aspernatus. Secundo, vt iam tradito Ioanne Evangelij negotium palam aggredere, idque in Galilaam, quod sic prædixissent Prophete. Lucas autem regressum dicit in virtute spiritus: hoc est per virtutem spiritus, aut cum virtute spiritus: vt intelligamus eum afflatu non humano, sed diuino impulsu rediisse, & omnia sequentia fecisse: aut rediisse non cum ea infirmitatis ostensione, quam præ se tulit vsque ad baptismum Ioannis, sed cum magna potestate spiritus, quam etsi semper habuerit, iam primū erat ostensurus prædicando, & miracula patrando.

Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Hac adiectione Evangelista ostendit Christum non idcirco in Samariam abiisse vt Samaritanos doceret, sed quoniam illac transeundum erat sapientiæ opus etiam ibi necessarium obiter fecisse. Sic Cyrillus.

Venit ergo in ciuitatem Samaria, quæ dicitur Sichar. Venit in ciuitatem hoc est, ad ciuitatem: Nondum enim eam intrauerat. Porro hæc Sichar illa ciuitas est, quæ in Genesi & alibi dicit Sichem, loci autem & fontis meminit tam distinctè Ioannes: tū quod huius fontis occasione colloquium cæptum fuit inter Christum, & Samaritidem, tum quod loci sanctitas, & celebritas conueniret factō Christi, vt vbi olim stuprata erat virgo Dina, ibi iam lubrica Samaritis ab immunditia sua ad sanctimoniam conuerteretur.

Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Sedebat sic secundum Chrysostomum intelligitur, sedebat simpliciter, vt scilicet sese locus offerebat. Secundum Caietanum verò sensus est, sedebat tanquam fatigatus, & eo modo, quo solent sedere lassi, ipso corporis habitu fatigationem præ se ferens. Porro quod etiā tempore more suo Evangelista diligenter adscripserit, dicens.

Hora autem erat quasi sexta, ob id factum est, vt indicaret mirum non esse si Dominus fatigatus ex itinere sederet supra fontem, ac pro cibo discipulos miserit in ciuitatem. Iam enim sexta erat ferè hora diei secundum Iudæorum supputationem, hoc est, circa meridiem,

ridiem, quando iam sol æstu suo laboris molestiam conduplicat, tempusq; est vt corpus & quiete, & cibo reficiatur.

Venit mulier de Samaria haurire aquam. Illud de Samaria non est coniungendum cum verbo, venit, sed cum nomine mulier, quæ erat è Samaria, hoc est Samaritana. Non enim venerat de Samaria, cum adhuc esset in Samaria.

Dicit ei Iesus, da mihi bibere. Ab hac non dedignatur Dominus potum sibi postulare, idq; veluti propter sedandam sitim, & alleviandam fatigationem, quam præse ferebat, sed multo magis per dispensationem quandam, vt aquæ sitisq; occasione, colloquij præberet argumentum. Quod autem adiecit Euangelista, *discipuli enim, &c.* causam reddere voluit eut à muliere Dominus potum petierit, nimirum quod omnes abessent illius discipuli, qui parandorum ciborum gratia in civitatem concesserant.

Quomodo tu Iudæus cum sis bibere à me postulas quæ sum, &c. Mulier hæc ex cultu, ac lingua agnoscens Iesum esse Iudæum, admiratur quod vltro eam compelleret, & potum ab ipsa peteret, quod sciret quantopere Iudæi soleant abhorrere à commercio Samaritanorum.

Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere, &c. Sensus est, Tu mihi quod Iudæum putas, negas aquæ huius potum: verum si scires quàm eximium sit donum, quod nunc vobis offert Deus, & quis sit is, qui nunc aquæ potum abs te petit, tu vtiq; non solum non negasses ei aquæ huius potum, sed ipsa ab eo potius petisses aquam viuam, nec eam tibi negasset, quæ admodum tu negasti, sed certè mox tibi eam dedisset. Potest autè donum Dei hic intelligi donum illud, quo datum fuit mulieri videre Christum, & cum eo colloqui. Rectè autè per aquam viuam secundum quosdam intelligitur gratia Spiritus sancti, quæ aqua dicitur, quod purget animum à sordibus peccatorum quod refrigeret æstû noxiarum cupiditatum, ac mentem fecundet, sed ad propositum maxime, quod sitim carnalium rerum tollat. Viua autem dicitur, tum quod in modum aquæ semper profluentis nunquam quiescat, sed assidue procedat, ad vltiorem virtutem progressum prouocans, & extimulans, tum quod viuificet nunc mentem hominis, atque ad æternam tandem vitam perducatur. Nam & hac ratione Christum vocasse aquam viuam apparet ex eo quod sequitur, *siet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

Dicit ei mulier, Domine neque in quo haurias habes & puteus, &c. Domine inquit, neque habes in quo haurias aquam ex hoc puteo, & puteus altior est, quam vt possis ex eo manu aquam capere: unde ergo tibi suppetere posset aqua viua quam promittis? *An fortè tu maior es Patre nostro Iacob,* quem etiam vos ob eius magnitudinem veneramini, vt possis aliam nobis dare aquam, & meliorem ista, quam ille nobis dedit? adeoq; fuit hac, cum viueret contentus,

vt

vt & ipse ex ea biberet, & filij eius, & vniuersa pecorū multitudo. Eo siquidem spectat, quod adiecit. *Et ipse ex eo bibit, &c.* vt insinua- ret aquæ huius tum bonitatem, tum abundantiam.

Respondit Iesus & dixit ei, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet, &c. Cum mulier quæsiuerit, Num maior esset Iacob Patriarcha, non respondit, maior sum, ne videretur gloriari: sed per ea, quæ respōdet, significat se maiorem esse, quod aquam meliorem, quam ille dare possit. Porro quod dicit Dominus: *eum qui biberit ex aqua sua, non sitire in æternum,* vult hoc loco per cōparationem ostendere aquæ suæ excellentiam, quod aqua quam dedit Iacob, sitim, ob quæ pel- lendam sumitur, tollit quidem, sed ad tempus solum, aqua verò quam ipse daturus erat, tollit sitim animæ imperpetuum, quia scilicet ea nunquam destituitur, sed per eam semper mens eius reficitur, & ab ariditate spiritus liberatur. [Si occurrat dubium de eo, qui acceptam gratiam spiritus per peccatum perdit, dicendū differentiam inter aquas spirituales, & corporales intelligendam quantum est ex parte aquarum. Aqua enim spiritualis quantum est ex se, tollit sitim in perpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij euacuantis se gratia Dei proueniat nonnunquam noua sitis, aqua verò corporalis tantum ad tempus tollit sitim, quia ex sua natura deficit, & consumitur, vt alia iam opus sit. Sicut namque is sitire nunquam posset, qui fontem in visceribus haberet continuo sca- turientem atque potantem: ita saturum esse oportet bonorū om- nium, cui adest Spiritus sanctus. Hic enim sit in eo fons saliens in vitam æternam, hoc est, semper augetur, & ad bona opera pro- fluens, vsque dum perducatur hominem in vitam æternam.]

Dicit ad eum mulier, Domine da mihi aquam hæc vt non sitiam, &c. Non ironicè eam hæc petisse, vt quidam volunt, satis ostendit il- lud, quod Dominum eum vocat. Cum ergo mulier declarasset se de Domino magnam cōcepisse opinionem, & credulam se exhiberet, Dominus quo eam manifestioribus diuinitatis suæ argumētis ad al- tiorem de se existimatione perduceret. *Vade inquit, voca virum tuum, & veni huc.* Quoniā enim moralis honestas hoc habet, vt nihil do- netur mulieri nuptæ nisi conscio viro, ad id mulieri querenti aquam viuam sibi donari, consequenter respōdet, vt virum suum accersat, veluti significare volēs non conuenire, vt re tantam marito absente ei cōmunicaret. Verū cū sciret nō habere ipsam virum, alio magis sine, quā quo dicere id videbatur iubet virum aduocari: nimirum vt per occultorū reuelationem se aliquid supra hominem esse ostēderet. Mulier autè nō intelligens quo fine id Christus dixisset, & existi- mās se apud hominem tantum loqui, muliebri pudore dissimulās suam turpitudinem, respōdit se nō habere virum: matrimonium quidem infi- ciās, sed dissimulās stuprum. Hic Iesus & suam declarans diuinitatem, & mulieris vitam comiter arguens, totamque breuiter cōplexus,

Rectè

Rectè inquit dixisti tibi non esse virum. Nam quiaque viros legitimos successiuè habuisti, at is cum quo iam copularis non est tibi legitimè coniunctus, sed illicito illi coniungeris congressu.

Dicit ei mulier, Domine video quia Propheta es tu. Patres nostri, &c. Non indignè tulit se manifestè argui, nec irritata regerit contumeliam, nec resilit ab illo pudefacta: sed cum intelligeret vitæ suæ domestica, & occulta probra non latere Iesum hospitem & Iudæum, qui quod narrabat, ex hominum narratione scire non poterat, & ob id diuino spiritu afflatū non dubitaret, omni iam terrena re neglecta conuertitur ad religionis quæstionem, quæ tunc passim inter Iudæos & Samaritanos disputabatur, quæq; animum eius, vt apparet, multum torquebat: arbitrans se iam opportunam occasionem nactam vti à scrupulo animi sui liberaretur. Vide autem huius mulieris in proponendo quæstionem, quæ in dubium vocabatur, prudèntiam, & calliditatē. Non enim dicit, nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hierosolymis, sed *Patres inquit nostri, in monte hoc adorauerunt*, causam probabilem quidem suæ sententiæ afferens sed indicans potius Iudæos Patribus contrarios. Porro adorationis nomine totus Dei cultus intelligendus est vnde cum dicit Iudæos dicere in Hierosolymis adorandum Deum, non vult eos asserere nullo alio loco licere precari Deum, aut in reuerentiam eius se incuruare (non enim verisimile est tam stupidos fuisse Iudæos) sed nullo alio loco colendum Deum, secundum modum cultus præscriptum à Mose, in externis consistentem sacrificiis, & cæremoniis.

Dicit ei Iesus. Mulier crede mihi, quia venit hora, &c. Quamuis dictio Græca *ἔρχεται* quæ hic bis ponitur futuri temporis etiam habeat significationem: melius tamen vtroque loco accipitur in tempore præsentis. Tempus autem quo neque in monte, neq; in Hierosolymis adoraretur. Pater tempus est Euangelicæ doctrinæ, per quam in vniuersum orbem dispersam, docendum erat ritū colendi Deum secundum præscriptum legis esse abolitum, ac pro eo alium puriorem, veriorem, deoq; conuenientiore in omni loco desiderari. Quod autem probaturus Dominus quod dixit, *Nos adoramus quod scimus*, subiicit, *Quia salus ex Iudæis est*, dupliciter accipi potest. Primum vt intelligatur reddi causa quare Iudæi vera Dei cognitione donati sunt. Secundo vt ex effectu intelligatur probare Iudæos colere quod sciunt. Si enim salus, quæ sine Dei cognitione esse non potest, est ex Iudæis, necesse est apud Iudæos esse verā Dei cognitionē. Ex Iudæis autē dicitur esse salus, non solum quia Euangelij prædicatio ab eis dimanauit ad omnes Gentes, sed etiam quod antè Euangeliū in nulla alia gente publicitus doctrina Dei purè vigit, sed omnis vera Dei cognitio ab illis ortū habuit veros adoratores appellat, qui veram colendi Dei rationē

perdo-

perdocti illum colunt, quomodo verè conuenit eum venerari. Porro illud, *In spiritu & veritate*, quod varij variè accipiunt conuenientissimè sic accipitur vt Spiritus opponatur corpori, veritas verò vmbri. Itaque in idem recidunt adorare in spiritu, & adorare in veritate. [Notandum autem Salvatore[m] dicere: *adorabitis Patrem*, non autem adorabitis Deum, v[el] Dominum: siue vt indicaret Deum, quem adorabant Iudæi & Samaritani suum esse Patrem, siue vt significaret in lege noua Deum non iam adorandum vt Dominum, sed tanquam Patrem.]

Dicit ei mulier, Scio quia Messias venit, &c. Hoc est, quod iam iam venturus est. Est enim præsentis temporis venit, non præteriti. Hunc enim ex Prophetia Iacob, ac rumore, qui erat inter Iudæos de impleto tempore, quo nasciturus erat secundum Prophetiam Danielis, intellexit aut iam venisse, aut mox venturum Messiam hæc mulier. Cum itaque iam declarasset suam docilem credulitatem, & ardens discendæ veritatis studium, quale non repertum erat in Iudæis, dignatus est Dominus tandem aperire quis esset: cum Iudæis instantibus & petentibus. Quousque animam nostram tollis, si tu es Christus, dic nobis palam, id apertè noluerit respondere: eo quod quærent non discendi animo, sed reprehendendi. Quod autē discipuli admirati sunt colloquium Christi cum muliere, nō erat ob id, quod sinisterius aliquid de Magistro suspicarentur, sed admirabantur partim propter tantam illius humanitatem qua vir tantus cum paupercula loqui dignabatur, eaque Gentili, & Samaritana, partim propterea quod nunquam nisi graua de regno Dei sciebant Dominum loqui solitura, ad quæ videbatur discipulis hæc mulier minimè esse idonea. Quamuis autem mirarentur qualia essent, quæ cum muliere tractaret: tamen ob summam eorum erga Dominum reuerentiam nemo eum interrogare ausus est.

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, &c. Pulchrè Euangelista hac in re duplicem verè fidei fructum explicuit, nempe neglectum rerum temporalium, & studium impartienti aliis inuentam veritatem. Quod autem dixit, *nunquid ipse est Christus?* non dubitantis erat, sed ex indicato miraculo inferentis Iesum esse Christum, & prudenter proponentis id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipsa crediderat.

Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis, &c. Non negat Dominus quin esuriat, & cibum corporalem appetat, sed subindicat quid magis esuriat, cibum scilicet spirituale. Ego, inquit, habeo cibum quendam manducandum vobis incognitum. Cum autem discipuli dictum Domini, de cibo sensibili intelligerent, & ob id inter sese hæsitarent (nam interrogare illum verebantur) dignatus est id, quod obscurius dixerat apertius facere, dicens:

K

cibum

cibum suum quem maxime esuriebat esse ut impletet Patris voluntatem, quæ in eo sita erat, ut per Euangelicam prædicationem plurimi lucrifacerent Deo. Cibus ergo eius erat insistere doctrinæ, & prædicationi. Quod autem sequitur *& perficiam opus eius*; rectè accipitur ut significet idem cum eo quod præcedit, & sit illius declaratio. Quod enim prius Dei vocauit voluntatem, hoc iam opus illius appellat, hoc est opus ab illo sibi iniunctum.

Nōne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt & messis venit? Cum dicat Christus quatuor menses fuisse à messe cum hæc diceret; patet satis hæc à Christo dicta circa Decembrè & Nouembrem. Nam inter Pascha & Pentecosten apud Iudæos fuisse messem satis constat ex Leuit. & Deut. Cum verò dicit, *leuate oculos & videte regiones*, &c. non loquitur solum aut principaliter de oculis corporalibus, neq; sub nomine regionum vult solum insinuare Samaritanos, qui iam è ciuitate egrediebantur: sed occasione promptitudinis illorum, voluit eos oculis mentis aduertere, omnes iam illarum regionum gentes paratas esse ad recipiendum Euangelium, in quibus iacta erant per Moysen, aliisque Prophetas semina quædam Euangelicæ veritatis. Imo & vniuersorum populorum gentes licet intelligere hic designari, dum dicuntur *regiones albae fuisse ad messem*. Philosophorum enim plerique de veritate, & Iustitia traditiones multos præparauerunt in Gentibus Euangelio. Dum tamè Saluator hic loquitur de satoribus, in quorum labores Apostoli introierunt, potissimum, vel solum videtur locutus de Prophetis, eo quod dicit.

Vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. Quod verò dicit, *congregat fructum in vitam æternam*, hoc est fructum vnde vitam æternam percipiat, ut indicetur differentia inter fructum huius messis, & messis temporalis.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum, &c. Quia Samaritani mulieris testimonium non irriserunt, sed fidem illi adhibuerunt *procurrerunt multi è ciuitate*, ut oculis cernerent, quem tanto affectu mulier prædicauerat, utq; ab eo plenius edocerentur, ut erant veræ doctrinæ audi. Nec minuit præsentia opinionem, nec offenduntur humili cultu, raroque ac tenuium discipulorum comitatu: sed obsecrabant eum ut apud ipsos hospitari dignaretur, ut qui magnam iam de illo concepissent opinionem, & ob id plenius doceri ab eo perciperent.

Et mansit ibi duos dies. Quanquam postea suis discipulis precepit ne ingrederentur ciuitates Samaritanorū causa prædicationis scilicet; tamen quoniam ab iis, qui veritatis audi erant, rogabatur ut apud ipsos diuerneret non potuit non pro humanitate sua, & cupiditate satoris omnium piæ eorum acquiescere petitioni. Ita tamen temperauit negotium istud dominus, ut non habe-

rent,

rent, quod calūniari possent iuste Iudæi, quasi Samaritanorū conformo gauderet spreus Iudæis, quibus Messias promissus erat: dū non nisi rogatus eos adit, nec nisi biduo apud eos permaneret. Porro quæ fuerit domini occupatio hoc biduo, ex sequentibus ostēdit Euāgelista, triplicè indicans fidei fructū ex prædicatione eius cōsequutū. Primo quidē credentiū multitudinē: *multi enim crediderunt propter sermonem mulieris*: sed modo multo plures crediderunt nō propter visa miracula, sed propter solū sermonē domini. Secundo fidei indicat certitudinē. Nam & hi qui prius crediderūt mulieri dicebant: *iam non propter tuum sermonem potissimū credidimus. Nos ipsi enim audiimus ab eo*, quod à te prius audiimus *& scimus*, hoc est, certō persuasi simus quod hic est vere saluator, non Iudæorū tantum, aut Samaritanorum, sed totius mūdi. Per quam partem tertio significatur fidei horum perfectio, & plenitudo.

Post duos autem dies exiit inde & abiit in Galilæam. Ipse enim, &c. Ex subiuncta ratione ista *Ipse enim, &c.* patet illud abiit in Galilæam, intelligendū per antithesin, ut nomē regionis explicatum sit contra nomē patriæ, & sit sensus, Abiit nō in Nazareth, quāuis & ea patria esset, & obuia occurreret, sed relicta ciuitate Nazareth, ut dicit Matthæus, in reliquam concessit Galilæam. Ratio autē quare Propheta ut in plurimum (sic enim intelligendum est) non est acceptus in patria sua, duplex est: Primum quidē propter iugenitam quandam inuidiam inter conciaes, qua fit, ut æqualis æqualē non ferat præ se honorari, & multo minus senior iuniore, à quo prius honoratus fuit. Secundo propter familiaritatē, quæ contemptum parit. Quoniam ergo sciebat Christus se non habiturum honorem in Nazareth reliquit eam: non quod honorem suum quæreret, sed quia dum despicitur doctor, prædicatione quoque eius despiciatur: atque ob id nullam ibi fructū prædicationis expectaret.

Cū ergo venisset in Galilæā exceperunt eū Galilæi, &c. Demōstrantur his verbis Iudæis Galilæi meliores Samaritanis tamē inferiores, Iudæis quidē meliores quod exceperint eum cum honore & reuerentia, quem illi persequebantur, Samaritanis tamen inferiores, quod per miracula ad aliquam, de Christo existimationem adducti essent, cum Samaritani nullo viso signo crederēt in eum.

Sanatur à febre filius Reguli. Ioan. 4. CAP. XXIII.

Enit ergo iterum in Cana Galilææ ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus cuius filius infirmabatur Capharnæum. Hic cum audisset, quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum ut descenderet, & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descende

prius

K 2

priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Unde filius tuus vivit, Credit homo sermone quem dixit ei Iesus, & ibat. Lam autem eo descende serui occurrerunt ei, & nuntiaverunt ei dicentes, quia filius eius viveret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: filius tuus vivit, & credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galileam.

Venit ergo iterum in Cana Galileæ. Ergo, hoc est, quoniam ingressus erat Galileam contigit eum repetere Canam, non ut ex miraculo illic ædito laudē aucuparetur, sed ut, ex semine quod ibi iecerat frugem aliquā vberiorē colligeret, & quos prius non adduxit factō miraculo ad fidem (quādoquidē de solis discipulis dicitur quod tunc crediderint in eū) non cessaret ad fidē pertrahere. Porro *Regulus* iste de quo hic fit mentio, simpliciter accipi potest dictus βασιλεύς, hoc est, regius, vel regalis quod potens esset, & clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quidquid magnificum est, ac splendidū. Per hoc ergo quod rogabat Iesum, ut descenderet, notatur viri huius & confidentia in diuitiis suis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat quod e Capharnaū ad Iesum venerit, quodq; rogauerit, sed imperfectio fidei erat, quod putauerit non posse Christū aut absentē curare, aut mortuū resuscitare. Dicebat enim,

Descende priusquam moriatur. Iesus autem notare volens imperfectionem non solum huius viri, sed & omnium Galilæorum, deprimendo eos Samaritanis collatos, qui sine signo crediderunt, & docere volens se non ad ostentationem, sed coactū propter fidem hominum promovendam edere miracula: Nisi, inquit, signa & prodigia videritis, non creditis, me scilicet esse eū, qui sum nempe Messiam. Credit enim prius Regulus eum esse virum sanctum, qui posset id, quod petebat præstare, sed nondum credit, aut non firmiter credit esse Messiam. Porro Regulus ut erat totum intentus periculo filij morientis, ad hunc sermonem domini nihil respondit: quod existimaret huiusmodi colloquio tempus exire, cum morbus posceret præsens remedium. Viget itaque, ut properet venire Capharnaū priusquam moreretur filius. Iesus autem non obiurgans, nec contemnens fidem Reguli etsi adhuc imperfectam, re ipsa ostendit se plus posse, quam ille consideret. Vnde respondit vade, &c. q. d. Nihil opus est ut pro curando filio me conferam Capharnaū, sed vade, ecce enim filius tuus, quem morientem reliquisti vivit, ac valet curatus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hic vivere Hebraica phrasi, pro sanum, & incolumen esse. Ex his aut Christi verbis mox aucta est viri huius fides,

Credidit enim sermone Christi, & qui prius credidit quidem ipsum curare filium posse, si præsens esset, credidit etiam iam ab-

sentem

sentem curare posse: quamvis videri possit non satis firmiter credidisse ex eo, quod seruis occurrentibus, & restitutam sanitatem annunciantibus, sciscitatus est, qua hora melius habuisset, veluti experiri volens castive, an Iesu virtute conualuisset. Cum autem certior iam factus esset de miraculo: rursus magis eius fides est aucta: tunc enim absolute credidit in Iesum, esse scilicet eum Messiam expectatum. Nec ipse tantū credidit, sed per eum & tota eius familia, quam frequentem, & innumerofam esse oportuit utpote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorum Christi.

Hoc iterum secundum signum fecit Iesus. Nempè in Galilæa. Nam prius aliqua fecerat in Ierusalem. Ne autem ex his accipiatur fecisse Iesus bis secundum signum oportet sic intelligere. Hoc signum iterum fecit Iesus nempè secundum: ut illud (iterum) non cohæreat (cum secundum), sed eum (fecit) solum. Et dixit istud Evangelista ut intelligeremus hoc miraculum etiam factum à Domino ante ea miracula, quæ scribuntur facta in Galilæa ab aliis Evangelistis.

Prædicat in Galilæa Christus, & fama eius ubique spargitur.

Matth. 4. Marci. 1. Luca 4.

CAPVT XXV.

H T relicta civitate Nazareth venit & habitavit in civitate Capharnaūm maritima in finibus Zabulon & Nephtali, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon & terra Nephtali, via maris trans Iordanem, Galilæa gentium: populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam:

& sedentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis. Exinde cepit Iesus ^{† c} prædicare ^b evangelium regni Dei, ^c & ^d dicere. ^b Quo- ^{† b} præ-
miam impletum est tempus & ^c appropinquavit regnum Dei: pænite-
dicans. ^b & credite evangelio. ^c Et fama exiit per universam regionem de. ^d ^b di-
illo. ^f Et ^a circumibat ^e ipse ^a Iesus totam Galileam, ^{† f} docens in sy-
cenis ^{|| a},
magogis eorum ^a & prædicans evangelium regni, & sanans omnem languo-
pæniten-
rem & omnem infirmitatem in populo. ^c & magnificabatur ab omnibus. ^{tiam agi-}
^a Et abijt opinio eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè ha-
tēs appro-
bentes, varijs languoribus & tormentis comprehensos, & qui demonia pinqua-
habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curavit eos: & secuta sunt eum vit enim
turba multa de Galilæa & Decapoli, & Hierosolymis, & de Iudæa, & regnum
trans Iordanem. ^{calorum.}

Et relicta civitate Nazareth. Quod dicitur hic relicta intelli- ^{† a} Dg-
gendum est & præterita, non enim tunc ingressus est Nazareth, ^{cebat.}
ut est probabile. Dicitur autē Capharnaūm fuisse in finibus Za-
bulon & Nephtali: quia circa Capharnaū terminarentur hæ sot-

tes; & quia ab illis fortibus Capharnâum non longè abesset. Meminit autem Zabulon & Nephtali propter prophetiam Isaiæ, ut ostenderet eam magis huic loco conuenire. Circa quam prophetiam notandum Euangelistam in citatione omisisse quædam proposito suo impertinentia, nec adduxisse in primo sensu à Prophetâ intento, sed in sensu mystico: æquè tamen intento etiam à Prophetâ. Intelligendum enim est istud vaticinium secundum historiam de liberatione Hierusalem tempore Ezechix Regis de manu Sennacherib. Quoniam autem liberatio, & salus hæc populo Iudaico facta, typus fuit redemptionis factæ per Christum: commodè præsens vaticinium de Christi luce mortalibus perditis illata, adductum est. Cum autem hæc Euangelica lux primum spargi cœperit apud Galilæos: visum est Euangelistæ sic oraculū hoc adducere, ut præsentī loco conueniret: intelligens à Spiritu sancto hic significatum, ut quemadmodum tribus Zabulon & Nephtali primum senserunt exterminium ab Assyriis: ita illis quoque primum resplenderet lux vera orbis Christus Dominus, & Euangelica eius prædicatio. [Quoniam autem Græca non habeant nominatiuum via, sed accusatiuum viam: Hebræa tamen vnde hæc originaliter desumpta sunt rectius legunt per nominatiuum via: qui non est per appositionem iungendus cum terra Zabulon & Nephtali, sed subintelligenda coniunctio: & ut per viam maris intelligantur hic significari ea loca, quæ erant maritima, in quibus erant Capharnâum, Bethsaida, Tiberias. Quod autem dicitur trans Iordanem, intelligendum respectu eorum, qui Orientem habitabant, respectu scilicet Assyriorum, de quibus apud literam est sermo apud Prophetam. Additur autem trans Iordanem, quia Galilæa se etiam extendebat latè ab altera parte Iordanis, in qua rarius Christus prædicauit. Cæterum pro genitiuo Galilææ rectius legitur secundum Græcos nominatiuus Galilæa. Cum enim mare Tiberiadis non sit in Galilæa gentium, non potest genitiuus Galilææ coniungi cum maris, aut cum *via maris*, quare legendum *Galilæa*, ut per hoc, *via maris trans Iordanem*, designetur pars Galilææ inferioris, per Galilæam autem gentium, Galilæa superior, aut saltem pars eius.]

Exinde cœpit Iesus prædicare Euangelium regni Dei. Dicit Euangelista Christum ex eo tempore, quo Ioanne tradito venisset in Galilæam cœpisse prædicare, manifestè scilicet & vbiq̃. Nam & prius prædicauerat etiam regnum Dei. Dicitur autem Euangelium regni Dei, bonum illud nuntium quo prædicabatur adesse iam tempus, quo Deus humano generi reconciliatus regnare inciperet in hominibus & homines simul cum eo tum hic, tum in vitæ futuræ æternitate regnaturi essent in cælis. *Impletum*, inquit Marcus, *est tempus à Patre*, scilicet ab æterno prædestinatum, à lege atque Prophetis

Prophetis olim prædictum, atque à vobis iam diu expectatum, tempus gratiæ, tempus salutis, tempus reuelandæ & exhibendæ veritatis. Declarans autem quid velit, subiicit:

Et appropinquauit regnum Dei. Pro quo Matthæus habet, *regnum celorum*, quod quomodo intelligendum sit, prius dictum est in prædicatione Ioannis. Quoniam ergo, inquit, iam regnum Dei adest, pœniteat vos vitæ prioris, & simul credite fœlicissimo huic nuncio quod iam prædicatur. Hæc enī duo ita requiruntur ad participationem bonorum Euangelicorum, ut neutrum sine altero sufficere possit: ita verò sufficiunt, ut si sint seria, omnia alia, quæ requiruntur in se includant, aut secum afferant.

Et fama exiit per vniuersam regionem de illo. Græca habent *καθ' ὅλην τὴν γαλιλαίαν*, hoc est, per vniuersam finitimam regionem, quo significatur non tantum fama eius peruagasse vniuersam regionem illam, in qua prædicauerat, sed & eam quæ circumiacebat vndique. Quod apertius, & maiori cum exaggeratione Matthæus, sic dicit: *Et abiit opinio eius in totam Syriam*, videreturque Syria hoc loco accipi, ut Iudæam, Samariam, Galilæam, Phœnicæam, reliquasque omnes adiacentes complectatur regiones.

Et circuibat Iesus totam Galilæam docens in synagogis, &c. Non enim ut Ioannes, vno aut altero in loco hærebat, neque expectabat, ut fama nominis eius exciti conuenissent ad eum quotquot salutis essent auidi: sed velut decebat eum, qui venit quærere, & saluum facere, quod perierat circuit totam Galilæam, nullū quantumuis humilem aspernatus locum, quanquā pro præcipuo mansionis loco Capharnâum præcipuam loci urbem sibi delegisset. Tria autem Christi opera in Galilææ circuitione facta scribuntur: docuit enim idque in synagogis, hoc est, in iis locis vbi discendi gratia populus conueniebat. Non solum tamen docuit, quod etiā Pharisei & Scribæ in synagogis fœcerunt, sed etiam prædicauit Euangelium regni cælorum scilicet. Tertium autē Christi opus, quo etiam à Ioanne Baptista, qui & ipse docuit, & euangelizauit distinguitur, est quod *sanauit omnem languorem, omnemq̃ infirmitatem*, hoc est quemuis, ac cuiuscunque generis morbum.

Et obtulerunt ei omnes malè habentes, varijs languoribus & tormentis comprehensos. Cum his verbis Euangelista generaliter omnis generis morbos complexus esset, deinde species quosdam morborum recenset, eaque grauiore, ac ferè incurabiles, quo sic diuinitatem & omnipotentiam Christi magis declararet. Porro qui sicut Lunatici, de quibus h. c. fit mentio, variè sunt sententiæ. Verum quoniam Matth. 17. dicitur cuiusdam filius fuisse Lunaticus, qui etiam dicitur habuisse dæmonium, idque surdum & mutum, quibusdam post Hieronymum videtur hos Lunaticos fuisse verè dæmoniacos, non naturali scilicet morbo, sed à diabolo afflictos: non

Lunatici.

De his *Secuta sunt eum turba multa*, quidam quidem ex curiositate, qui-
rursus. dam vt curarentur , aut suis sanitatem impetrarent , alij autem &
Matt. 17. vt verisimile est , maior pars dulcedine verborum , aut veritatis
cognoscendæ studio allecti.

Vocati è naui quatuor discipuli sequuntur Christum.

Matth. 4. Marci 1. Lucæ 5.

CAPVT XXVI.

† b o Et
prateriēs.
▷ b o se-
cus.
|| b retia.
|| b dixit.
† b o Et
protinus.
▷ b o pro-
gressus.
|| b o com-
ponentes.
† autem.

† e Ambulans autem a Iesus ▷ e iuxta mare Galilææ
vidit a duos fratres e Simonem, a qui vocatur Petrus
e & Andream fratrem eius, mittentes || rete in mare
(erant enim piscatores) & || ait illis b Iesus: e Venite
post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. † At
illi continuo relictis retibus secuti sunt eum. Et ▷ pro-
cedens inde b pusillum e vidit a alios duos fratres e Iacobum Zebedæi
& Ioannem fratrem eius, b & ipsi e & in naui a cum Zebedæo patre
eorum || e reficientes retia a sua, e & b statim e vocavit eos. a Illi au-
tem statim relictis retibus e & b relicto e patre b suo Zebedæo in naui
cum mercenarijs e secuti sunt eum. c Factum est † [enim] cum turba
irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum
Genezareth. Et vidit duas naves stantes secus stagnum: piscatores autem
descenderant & lauabant retia. Ascendens autem in vnâ nauim qua
erat Simonis, rogauit eum a terra reducere pusillum. Et sedens docebat de
nauicula turbas. Vt cessauit autem loqui dixit ad Simonem: Duc in al-
tum, & laxatè retia vestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi:
Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem
tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluderunt piscium multitudinem
copiosam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs, qui erant
in alia naui, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt
ambas nauiculas ita vt penè mergerentur. Quod cum videret Simon Pe-
trus, procidit ad genua Iesu dicens: Exi a me Domine, quia homo pecca-
tor sum. Stuper enim circumdederat eum, & eos qui cum ipso erant, in
captura piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem
filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli ti-
mere, ex hoc iam homines eris capiens. Et subductis ad terram nauibus
relictis omnibus secuti sunt eum.

Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilææ vidit duos fratres, &c.
Mare Ga Mare Galilææ, cuius meminerunt Matthæus & Marcus illud est,
lilææ. quod Lucas vocat stagnum vel lacum Genezareth. Varia enim
hic

hic lacus sortitur in scripturis nomina. A regione enim dicitur
mare Galilææ, & ab insigni quadam, quæ in eius ripa est, ciuitate,
mare Tiberiadis. Propriore verò vocabulo dicitur Hebræis Cin-
nereth vel Cinneroth, quod nomen tempore Christi, quo Syriacè
magis, quam Hebræicè Iudæi loquebantur, non nihil mutatum
dicebatur Genezar vel Genezareth.

Vidit duos fratres. Quod fratres Dominus vocauit, symbolum
fuit concordia, ac charitatis Ecclesiasticæ, quod artis innocia o-
peri vacantes, denotabat innocentiam, & diligentiam requirere
Dominum ab his qui se digni esse vellent, quod piscatores delegit,
admonebat nouæ piscationis ad quam diligebantur, quæ non li-
neis textis capraret pisces in cibum ventris, sed reti sermonis Euan-
gelici captaret homines immerfos terrenis curis ad desiderium
vitæ cælestis. Quod autem primi misisse in mari rete, secundi ve-
rò refecisse retia scribuntur, insinuat omnes inuentos fuisse operi
eique innocio vacantes.

Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. Id est, reli-
ctis his, quæ modo sectamini me sequamini, & docebo vos artem
meliolem certè, quàm a Patre didicistis: quam tamen non omni-
no deseretis, sed in melius potius commutabitis. Siquidem efficiã
posthac, vt pro piscatoribus piscium efficiamini piscatores homi-
num: vtque qui nunc pisciculis insidiamini in illorum perniciem
homines capiatis in salutem æternam.

Factum est autem cum turba irruerent in eum, & ipse stabat, &c.
Abundat hoc loco coniunctio, & phrasi Hebraica Lucæ satis vsi-
tata, aut ponitur pro rum, hoc sensu: Contigit autem vt cum tur-
bæ irruerent in eum, tum ipse staret, &c. Notat autem Euangeli-
sta maximum turbarum desiderium audiendi verbum Dei cum
dicit turbas irruisse in eum: Ipsius verò Christi benignitatem, &
ad docendum cupidos promptitudinem nobis commendat: dum
eum testatur nihil offensum improbitate vrgentis turbæ, sed illo-
rum desiderio satisfacere volentem, nauim conscendisse, è qua à
tumulto, & compressione populi liber tranquillius docere, & me-
lius audiri posset.

Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem duc in altum, &c. Id est,
profundum maris, nauim scilicet. Miraculum hoc variis de causis
Dominus fecit. Primum vt doctrinam suam miraculo commen-
daret, deinde vt Dominum nauis remuneraret, præterea, hoc mi-
raculo adumbrare voluit, quid per Petrum, aliosq; futurum esset.
Omnia enim hic à Domino gesta mysterij alicuius postea exhi-
bendi fuerunt quædam prædemonstrationes. Postremum hoc mi-
raculo voluit Dominus animare hos ad sequendum se pauperem,
vt ne metuerent inopiã, quod relictis omnibus pauperẽ sequeren-
tur, quando cū talem esse cognosceret, qui suo iussu omnia posset.

Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu dicens: Extremum a me, &c. Petrus ex viso miraculo Christi dignitatem cognoscens, & suae contra memor indignitatis, Domini a se discessum deprecatur, agnoscens se indignum eius consortio, & praesentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis suae cum sanctitate Domini, vindicta sumeretur iniquitatum eius a Deo: quemadmodum mulier Sareptana sibi accidisse putavit ob ingressum Eliae in domum suam. Quid mihi & tibi inquit, vir Dei? Ingressus ad me ut rememorarentur iniquitates meae, & interficeres filium meum? huiusmodi enim aliquid metuisse Petrum patet ex verbis Domini dicentis: Noli timere, &c.

Stupor enim circumdederat eum, & eos qui cum ipso erant, &c. Ostenditur hac parte Petrum dixisse superiora, non quod cupiditas inesset ei discedendi a Domino, quem vnice diligebat, & reuerbatur, sed propter admirationem quandam vehementem virtutis eius humana maioris. Ostenditur item & socios Simonis non aliter fuisse affectos, quam Simon ipse.

Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens. Duplici nomine Petro aufert metum. Primum exponendo illi, quid miraculum portendat, deinde aperiendo ad quid vocaretur etiam peccator.

Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum. Omnia ergo Christo post habuerunt parentes, uxores, ac quaeunque in hoc mundo possederunt. Et mex secuti sunt, non scilicet prius de rebus suis disponentes, sed subductis ad terram nauibus. Porro quomodo omnia isti reliquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, post magis dicetur.

Sanatur in synagoga daemniacus. Marci 1. Luca 4.

CAPVT XXVII.

† e descen- dit in
▷ b &
|| c o in
|| b in spi- ritu im- mundo.
† b o quod
▷ b o co- increpauit illum Iesus dicens: Obmutescere, & exi ab homine. c Et cum
minatus
est ei.
q c ab eo

h T† ingrediuntur Capharnäum civitatem Galilaeae, h ib. qz, b statim h sabbathis b ingressus in synagogam h docebat eos. Et stupebant || super doctrina eius, c quia in potestate erat sermo eius. h Erat enim docēs eos quasi potestatem habens, & non sicut scriba. h Et erat in synagoga eorum h homo || habens spiritum immundum, & exclamavit c voce magna h dicens: c Sine, h quid nobis & tibi Iesu Nazarena? venisti perdere nos? scio t† te quia sis sanctus Dei. Et▷ b o co- increpauit illum Iesus dicens: Obmutescere, & exi ab homine. c Et cum minatus est ei. q c ab eo Et factus est pauor in omnibus, & mirati sunt omnes, ita ut conquirerent

inter

inter se, c & colloquebantur adinuicem h dicentes: b Quidnam est hoc? te diuis- gabatur
c quod est hoc verbum? b Quenam doctrina haec noua: h quia in potesta- te c & virtute h imperat spiritibus immundis, b & obediunt ei, c & fama de excunt: h Et † processit rumor eius statim in omnem regionem b Galilaeae. illo in omni

Et ingrediuntur Capharnäum civitatem Galilaeae. Frequenter Christus in Capharnäum descendisse & venisse scribitur ab Euangelistis. Et primo quidem a Ioanne post miraculum aquae in vinum conuersae? Secundo a Matthæo, quando veniens in Galilaeam, relicta ciuitate Nazareth venit Capharnäum habitationem suam in ea diligens vnde post ex hac ciuitate loca Galilaeae perambulans frequenter eo rediit. Et primum quidem ut hic describunt Marcus & Lucas quando post praedicationem in variis locis Galilaeae, & vocationem quatuor discipulorum, cum eis ingressus est Capharnäum docens in synagogis quemadmodum prius eum fecisse apparet ex Luca & Matthæo. Non enim quod dicit Marcus ibiqz statim ingressus in synagogam docebat eos, sic intelligendum quati- tum primum ibi in synagoga docere coeperit. Porro qualis fuerit doctrina Christi, & quam diuersa a doctrina scribarum ostendunt Euangelistae cum dicunt auditores obstupuisse, in vel super doctrina, hoc est, propter doctrinam eius: quia sermo eius erat in potestate, hoc est, cum potestate, ac potestatem, auctoritatemque magnam praese ferebat. 4

Et erat in synagoga eorum homo habens spiritum immundum, &c. Homo iste erat in synagoga vel forte eo veniens, vel potius ab aliis eo adductus ut a Christo curaretur, Deo certe ita providente, ut praedicatione ipsius miraculo confirmaretur. Dicitur autem Spiritus aliquis immundus ad differentiam Spiritus sancti, & spirituum bonorum eo quod immundis rebus delectetur, & ad eas hominem sollicitet. Verum pro Spiritu immundo Lucas apud Graecos habet Spiritum, demonij immundi, quod proculdubio intelligendum intransi- tiuè, ut sit sensus: Spiritum, qui erat daemionium immundum.

Exclamavit voce magna dicens sine, quid nobis & tibi Iesu, &c. Obsessus exclamavit non tamen suas, sed daemionis voces per eum loquentis. Sic ergo exclamare illum Christus permisit, quauis postea diceret obmutescere, ut vim, & potestatem suam daemionibus quantumuis potentibus non tolerandam ostenderet, atque ut ipse cum illis inimicitia manifestè comprobaretur, idque in condemnationem Iudaeorum, qui dicturi erant in principio daemionum eiuscere illum daemonia. Porro pro verbo sine, quod est in Luca: Graecis est non solum in Luca, sed etiam in Marco, & quae dictio ambigua est cum possit esse imperatiuus ab edo, id est, sine, quomodo accepit noster interpretes, aut aduerbium exclamantis respondens nostrae interiectioni Eia, vel ah, quomodo alij accipiunt, & ut apparet rectius. Quod si legatur Sine, iam sensus est: Dimitte nos, vel omitte

omite nos torquere. Quod autem sequitur.

Quid nobis & tibi Iesu Nazarene, intelligendum est dictum per expostulationem cum Christo, ut sit sensus: Quid tibi causæ est in nos, ut tua præsentia adeo nobis sis molestus, adeoq; nos torqueas? Huic intelligentiæ optimè conuenit quod sequitur, *venisti perdere nos?* quod etiam à plerisque legatur assertiuè, melius tamè præcedenti quæstioni conuenit, ut & ipsum quæsiuè & in hoc, & in aliis locis legatur, ut sit sensus, Quid tibi nobiscum est negotij, An venisti ad perdendum nos? hæc autem perditio intelligenda est de perditione illa perfecta, quando mittentur omnes in abyssum inferni: tum quia Matthæi 8. Dicuntur clamasse *venisti ante tempus perdere nos*, quæ verba scilicet ante tempus etiam hic in Marco leguntur in quibusdam exemplaribus, tum quia Luc. 8. dicuntur rogasse dæmones ne imperaretur illis, ut in abyssum irent. Porro quod sequitur, *Scio te quia sis sanctus Dei,* vel ut habent Græca, *Scio te qui sis ὁ ἅγιος τῶ θεοῦ*, id est, ille sanctus Dei: accipi potest dictum partim ad explicandum num verè esset Christus, partim & potius, per adulationem, ut per commendationem & laudem Christus à contrarietate desisteret. Non enim putandum dæmones verè sciuisse, quod se scire dicebant.

Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi de homine. Idem est verbum quod in Marco versum est comminatus est, & in Luca increpauit, nempe ἐπιτίθει, quod potius est increpauit. Duo autem dæmoni Christus suam potestatem declarans præcepit tacere, scilicet & exire.

Et cum proiecisset illum demonium in medium & discerpens eum. Præterita sunt apud Græcos duo hæc participia discerpens & exclamans σπρίλλω & κρᾶξεν, sicut pro illo cū proiecisset, illis est ἐπίψα. Sensus ergo est cum discerpisset & clamasset. Porro discerptio hæc non potest intelligi scissio membrorum corporalium, cum Lucas dicat dæmonem nihil nouisse obsessio, sed scissio viriū, aut distractio huc, & illuc. *Clamauit*, autem non voces aliquas ædens significatiuas, cum præceptum illi esset à Christo ut taceret, sed voces nihil significantes proferens.

Et factus est pavor in omnibus, & mirati sunt omnes ita ut, &c. Pavor, de quo fit mentio in nostro textu est φόβος Græcis, id est, pavor stuporis, qui scilicet ex stupore nascitur, eiq; semper coniunctus est, à qua dictione deriuatū est verbum illud quod est in Marco ἐθαυμάσθησαν pro quo nos habemus *mirati sunt*, quāuis rectius uerbi potuisset obstupuerunt: Porro quod habet Lucas, *Quod est hoc verbum,* variè intelligitur: Quidam enim Hebraica intelligunt phrasi ut sit sensus, quale est hoc factum, aut, quid istud rei est? ut sit idem cum eo, quod habet Marcus, *Quid est hoc?* Alij, inter quos Theophyl. verbum accipiūt pro eo sermone, quo Chri-

stus

stus imperauit dæmoni, ut exiret, ut sit sensus, qualis, & quam potens est ille sermo, quod imperat dæmonibus, & obediunt ei? Sūt & qui verbum seu λόγος accipiunt pro doctrina Christi, ut quod habet Lucas, quod est hoc verbum, idem sit cum eo, quod habet Marcus, *Quam doctrina hæc noua?* Dicunt autem in, hoc est, cum potestate, vel potius auctoritate, & virtute Dominum imperare dæmonibus ad distinctionem eorum, qui magicis quibusdam artibus, aut præcibus certis, aut inuocatione nominis diuini dæmonia expellebant: cum Saluator solo verbo, & iussu, idq; non inuocato nomine alterius dæmonia eiiceret, & ita eiiceret ut nihil nocementi relinqueretur in afflictis.

Curatur à febre socrus Simonis, & agroti multi.

Matthæi 8. Marci 1. Luca 4.

CAPVT XXVIII.

Eh † T Protinus egredientes de synagoga † venerunt in † e Sur-
domum Simonis † & Andrea cum iacobo & Ioanne. † gens autē
Socrus autem Simonis † tenebatur magnis febribus [†] Iesus-
† decumbebat febricitans. † Et cum venisset Iesus in do-
mum Petri vidit socrum eius iacentem † febricitantē, †
† & iuueni dicunt ei de illa, † & rogauerunt illum pro ea. † Et accedens †
† stans super illam imperauit febre, † & tetigit manū eiu[m] [†] † eleuauit
† eam apprehensa manu eius, † Et continuo dimisit eam † febris. † Et cōti-
nuo † surrexit, † & ministrabat eis. † Vespere autem facto † cum † accidisset †
Sol, † omnes qui habebant infirmos varijs læguoribus ducebāt illos ad eū †
† & † obtulerunt ei multos † demonia habentes. † Et erat omnis ciuitas †
congregata ad ianuam. † Et † demonia multa eiiciebat † a verbo, † & † om-
nes male habentes, † multos qui vexabantur varijs læguoribus † cille sin-
gulis manus imponens † curauit eos, † ut adimpleretur quod dictū est per †
Isaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, † & agrotas †
† tiones nostras portauit. † Exhibant autem demonia à multis clamantia, † & †
dicentia: Quia tu es filius Dei. † Et increpans † nō sinebat ea loqui, quia †
† sciebant eum esse Christum. † Et diluculo valde † surgens † egres-
sus † abiit in desertum locum, † & ibique orabat. Et persecutus est eum Simō, †
† & qui cum illo erant. Et cum inuenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes †
† querunt te. Et ait illis: Eamus in proximos rivos † & ciuitates, ut † ibi †
† predicem: ad hoc enim veni. † Et turba requirebant eum, † & venerunt †
† usque ad ipsum, † & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait: †
† Quia † alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei quia ideo †
† missus sum. † Et erat predicans in synagogis † eorum, † & in omni Galilea †
† & demonia eiiciens. † lea. 5.

Et protinus egredientes de Synagoga venerunt in domum Simonis. In-
greditur in domum Simonis forte ab eo ad conuiuium vocatus.

Nam

Nam iam hora erat sumendi cibum. Apparet autem Simonem, & Andream fratres, etsi essent ex Betsaida ciuitate vt dicitur Ioan. I. tamen habitasse in Capharnaum: nisi forte domus Simonis & Andree hic dicatur ea in qua hospitio in Capharnaum recipi sole-
rent. Miraculi autem, quod hic narratur, magnitudò, quatenus ex omnibus colligere licet, in eo consistit, quod cù Socrus Simonis vetula scilicet, cui à febrì grauius erat periculù & quæ egrius curari potuit per naturam comprehensa esset febrì non leui, sed magna adeo vt decuberet febricitans. Dominus solum verbo, vt dicit Lucas, & contactu, vt habent reliqui duo, ita eam curauit, vt nõ solum febris eam relinqueret, idque continuò, sed nec vestigium morbi remaneret: adeo perfecte muliere sanitati restituta, vt surgens eis ministraret, cum his qui medicorum ope, vel naturæ vi subleuantur à febribus, paulatim soleat redire corporis vigor. Quod autem dicitur in Luca *stans super illam*, non sic intelligendù, quasi pede calcauerit mulierem, sed quod illi astiterit, & inflexo capite incubuerit supra illam velut appellans eam. Est enim Græcè *ἐπιπέσει ἐπὶ τὴν ἀνδρῆς* hoc est astas supra illam. Quod nos habemus

Imperauit febrì, Græcè est idem verbù, quod prius vertit interpretes *inrepaui*, *ἐπέλιπον τὴν πυρετὴν* increpaui febrem. Tamen, vt annotauit quidam Græcus, increpare hic positù est pro imperare: eo quod Christù increpasse febrem, nihil aliud erat, quam cù auctoritate, & comminatione præcepisse ei, vt discederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in Psalmis Deo tribuitur respectu creaturarum insensibiliù. Increpuit mare rubrum, &c. Ab increpatione tua fugient, &c. Quod autem febrem increpaui, vel ei imperauit similiter & increpuit ventos, & mare etsi res insensibiles, diuinam virtutem, & naturam significare voluit: dū id fecit, quod frequenter in scripturis Deus fecisse dicitur, quòdque soli Dei propriè conuenit, vt qui omnium creaturarum verus sit Dominus, cuius voluntati omnia promptissimè inserviunt, cuius vox efficax est, in omnia. Quod verò non solo verbo, sed etiam contactu manus curauerit: significare voluit carnis suæ sanctificatiuam, & curatiuam, virtutem propter inhabitantem diuinitatem.

Vespere autem facto, cum occidisset sol, omnes, qui habebant, &c. Ideo vespere facto, & cum sol occidisset videntur hi suos infirmos attulisse, quia Sabbatù fuerat, quo putabant non licere afferre egros: quod licitum sciebant post occasum solis, quando iam operari fas erat. Atque ideo videtur Marcus tam distinctè tempus indicasse non contentus dicere *vespere facto*, sed etiam addens *cum sol occidisset*. Notandù autem illud Marci *multos qui vexabantur à languoribus curauit*, non sic intelligendù quasi non omnes allatos curauerit (omnes enim curatos Matthæus testatur) sed id à Marco dictum est, quia omnes curati, multi erant.

Vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem. Ipse infirmitates nostras, &c. Et si testimonium illud ab Isaiã potissimum dictum sit de infirmitatibus animorum, hoc est peccatis, & pœnis, quas pro his merebamur, vt satis patet ex iis, quæ apud ipsum sequuntur, atque ex Petri interpretatione: Matthæus tamen qui *2. Pet. 1.* Iudæis scribens frequenter veteris Testamenti scripturas factis circa Christum adaptat, hoc citat de infirmitatibus, & morbis corporum, idque appositè, non solum quòd verba Prophete etiam quadrant in Christum ratione curationis corporaliù morborum: sed ob id, quod morbi corporales & peccatorum sunt effectus, & morborum animi typi quidam, ac figuræ. Sciendum tamen hanc auctoritatem non eodem modo intelligendam de morbis animi, & de morbis corporis. Non itas enim infirmitates spirituales, hoc est, peccata Christus tulit, quia in se ea suscepit, pro eis Deo in cruce nostro nomine satisfaciens. Sed accepisse dicitur nostras infirmitates, quia eas à populo abstulit curado eas. Sic & ægrotationes nostras portasse dicitur, quomodo Paulus Galatis scribens dicit, *Alter alterius onera portate*, videlicet quia condolens ægrotantibus eos subleuaui sublati morbis.

Et diluculo valde surgens egressus abiit in desertum locum. Non est contrarium quod dicit Marcus *diluculo valde*, aut vt habet Græca, *mane, multa adhuc nocte*, ei, quod dicit Lucas, *facta die egressum Dominum*. Nam crepusculum & valde mane est, & diei principiu. Aut intelligi potest Christum summo mane, aut multa adhuc nocte surrexisse, vt dicit Marcus, facta autem die egressum, vt dicit Lucas. Nisi quòd rectius intelligitur Dominus etiam ante exortam diem, sed imminentem è ciuitate discessisse, idque solum, vt satis patet ex Marco. Rursum non est contrarietas aliqua, quòd Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant prosequentes Christù inuenisse eum, Lucas verò turbas requisisse eum, & non inuenisse: vtrūque enim factum est. Nam primum discipuli eius abitum præripientes eum persecuti sunt, dicentes de turbis, *Omnes quærunt te*. Deinde verò & turbæ quærentes eundem inuenerunt.

Eamus in proximos vicos, & ciuitates. Pro hac oratione, *vicos & ciuitates*, Græcis est vna dictio composita *καὶ πόλεις* quam quidam *καὶ πόλεις* interpretantur municipia, significat autem propriè oppida rusticana, quæ scilicet & vici, & oppida videri possint. Porro ne leuitatis videri posset, aut instabilitatis, quòd vagari voluit Dominus benè adiecit, *ad hoc enim veni, in hunc mundum scilicet, vt predicem non vni solù ciuitati, sed omnibus*. Turbis verò dixit, *ideo missus sum à Patre scilicet, verbo quidem missionis significans paternam auctoritatem, verbo autem veni suam auctoritatem; humilìs de se loquens apud turbas, quàm apud discipulos,*

Repre-

Reprehenduntur à Christo tres volentes ipsum sequi.

Matth.8. Luca.9.

CAPVT XXIX.

† c dixit quidem ad illum.

Videns autem Iesus turbas multas circum se, inquit discipulos ire trans fretum. Factum est autem, ambulatibus illis in via, & accedens vnus scriba & ait illi: Magister & sequar te quocunque ieris. Et dicit ei Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cali nidos: filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.

▷ c. dixit.

|| a o me.

† c dixitque ei Iesus.

▷ c o si ne vt mortui sepeliant.

Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem alius de discipulis eius > f ait illi: Domine permittite || mihi: primùm ire & sepelire patrem meum. † Iesus autem ait illi: a Sequere me, & ▷ f dimitte mortuos sepelire mortuos suos, c tu autem vade & annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, sed permittite mihi primùm renuntiare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei.

Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit, &c. Obseruandũ hic proponi tres volentes quidem Christum sequi, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, vt hinc intelligeremus qualẽ oporteat eum esse, qui Christum perfectè sequi velit. Et in primis quidem proponitur quidam scribarum, qui non vocatus speciatim à Christo ad perpetuum comitatum, vltro se ad illum obtulit: Verum hunc non sincero affectu sequi Dominum voluisse, sed spe classe commodum aliquod temporale, omnino apparet ex responsione Domini. Qui enim alias quadraret eius responsio affirmatis nihil tibi loci esse, nec aliquod domicilium vbi vel caput reclinare posset? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino voluisse coniungi. Siquidem auaritiæ & cupiditatis glorię passim in Euangelistis notantur Scribæ. Commodè autem, eleganter, & prudenter hanc carnis spem, & cupiditatem Dominus hoc responso, *vulpes foveas habent, & volucres cali nidos, &c.* Retulit, quasi diceret, Scio quo animo me sequi desideres, verum tantum abest, vt apud me regnum aut opes expectes, vt bestiis terræ, ac volucribus cali pauperior sim non habens nimirum vel exiguum hospitium proprium in quo etiam caput reclinem, cum vulpes foveas suas habeant, & volucres nidos. Bene autem vulpium meminit ac volucrium, fortè notare volens hominis huius astutiam simul & cupiditatem glorię.

Ait autem ad alterum sequere me, &c. Proponitur hic ab Euangelista alius, qui non vltro se ad sequendum ingerens, vt alius, sed à Domino ad sequelam perpetuam & inseparabilem comitatum vocatus, vt patet ex Luca, paratus quidem sequi fuit, sed dilatione aliquam postulauit, idque pietatis in Patrem exhibendæ intuitu. Qui.

Qui quãquam dicatur à Matthæo fuisse vnus ex discipulis Christi tamen ad sequendum, hoc est, ad adhærendum perpetuò Christo omnibus relictis inuitatur. Nò enim omnes, qui discipuli Christi dicuntur in Euangelis, perpetui erant comites Christi. Nisi velimus intelligere eum discipulũ dici, quia postea talis erat. Quod autem sequitur in verbis Saluatoris, *Sine mortuos sepelire mortuos suos, &c.* Noluit his verbis improbare officium sepulture mortuis exhibendum, aut curam Patri à filius debitam: sed tantum docere voluit humana posthabenda diuinis, maximè cum illa humana officia ab aliis commodè satis præstari possunt, atque cum ad diuiniora aliqua officia quisquam diuinitus vocatur, quemadmodum hic iam vocabatur. Itaque quo significaret dominus, quare sepulturam paternã ab ipso posthabendã vellet, adiecit, *Tu autem vade, & annuntia regnum Dei:* annunciationem regni Dei, hoc est, vitæ æternæ opponens sepulture mortuorũ, quasi dicat. Et si pium sit, quod prætendis opus: tamen non conuenit vt mortuorũ causa discedas à sequendo me, qui vita sum: iis magis conuenit mortuorum cura, qui & ipsi mortui sunt, tibi verò, qui me vitam sequi, & per me viuere cæpisti, conuenit vt eorum curam habeas, quæ ad regnum Dei, ac vitam illam beatam & sempiternam pertinent, vt scilicet vadas & annuncies omnibus regnum Dei.

Et ait alter, Sequar te Domine, sed permittite mihi primùm, &c. Proponitur à Luca etiam tertius, qui & ipse, vt verisimile est, à Domino ad sequelam vocatus paratum quidem se exhibuit: sed dilationem honestatis prætextu postulauit, & talem dilationem, quæ non multum temporis quemadmodum superioris postulata dilatio requirebat, ob quod sibi merito putabat concedendum, quod petebat.

Permitte mihi primùm renuntiare his qui domi sunt, τῶν ἐν τῷ οἴκῳ μου magis accipiendum est in masculino genere, vt sit sensus, permittite mihi valedicere domesticis meis, nempe filijs, amicis, & famulis, &c. Quãquam ἀποτίθεσθαι non est simpliciter valedicere, sed datis mandatis, quæ velis fieri aliquem dimittere, & valedicere, vt intelligatur ille petiisse tempus disponendi cum domesticis suis res suas.

Ait ad illum Iesus, Nemo mittens manum suam ad aratrum, &c. Hæc Saluatoris responsio optimè generaliter accipitur, vt manum ad aratrum misisse intelligatur, quisquis se iam meliori vitæ, ac iustitiæ, virtutisque laboribus consecrare decreuit. Hic itaque ineptus est regno Dei etiam consequendo, si respiciat retrò, hoc est animum suum deflectat ad ea, quæ relictã esse oportet, vt vitam eam, cui se addixit, prosequatur. Bene autem aratro hic metaphoricè significatur vitæ melioris institutum, & studium ad significandum labores virtutis, quibus mens hominis excolitur.

Maris tempestas iussu Christi sedatur. Matth. 8.
Mar. 4. Luca 8.

CAPVT XXX.

† illis.
a b o.
Transsea-
mus.
a b fa-
cta est.
b imple-
retur na-
uis.
† c acce-
dentes ar-
tem.
a b exci-
tant eum
& dicunt
† b. Et.
† c. At.
a. o.
imperavit
ventis.
a b o. qd-
minatus
est vento.
† a &
mari.
† c. Qui.
a b di-
centes.
† c o in-
uicem.
† a Qua-
lis.
a b ven-
to.

Factum est autem in vna dierum & ipse ascendit
in nauiculam, & a ascendente eo in nauiculum, se-
cuti sunt eum f discipuli eius. h Et ait † ad illos b
in illa die cum sero esset factum. h a Transfretes-
mus b contra, c trans stagnum. Et ascenderunt. b Et
dimittentes turbam, assumunt eum ita vt erat in na-
ui, & alia naues erant cum illo. c Et nauigantibus illis obdormiuit. a Et
ecce motus magnus factus est in mari, h & a descendit procella b ma-
gna h venti c in stagnum, b & fluctus mittebat in nauim: e ita vt
nauicula operiretur fluctibus. e Et complebatur, & periclitabantur. a
Ipse vero dormiebat, b & erat ipse in puppi super cervical dormies. f Et
† accesserunt a ad eum discipuli eius. † Et a suscitauerunt eum dicen-
tes illi: h Magister b non ad te pertinet quia perimus? a Domine, sal-
ua nos, f perimus. † Et dicit eis a Iesus: e Quid timidi estis a modice
fidei? e Vbi est fides vestra? b Necdum habetis fidem? † † Tunc e ille
surgens a increpauit ventum † † f & tempestatem aqua b & dixit
mari: Tace & obmutesce h Et cessauit b ventus, † & facta est tranqui-
litas e magna. † f Porro homines c timentes f mirati sunt, b & timue-
runt timore magno, a † & dicebant b ad alterutrum: † † † Quis putas
hic est, quia c & ventis & mari imperat, & a e ventis & mare
obediunt ei?
Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam, &c.
Quo constat omnium Euangelistarum narratio, sic se videtur ha-
bere res gesta. Primo Christus in terra, aut ciuitate aliqua existens,
iussit discipulos parare nauem ad transnauigandum, ex quo loco
cum proficisceretur ad mare, in via accesserunt ij, de quibus di-
ctum est, Dominum sequi volentes. Deinde cum nauim cum suis
discipulis conscendisset, atque e naui turbam, qua sequebatur
quaedam docuisset, vespera imminente iam rursus suis vt trans-
fretarent precepit; ac tunc vt habet Marcus, discipuli dimitten-
tes turbam, hoc est, separantes se turba, soluendo scilicet a littore
assumpserunt eum in altum scilicet, & profundum maris, sic vt
erat docens populum in naui. Non enim illud (in naui) conuen-
gendum est cum verbo assumpserunt, quasi prius non fuisset in
nauim. Nam sic dicendum fuisset in nauim. Sed significare voluit
Euan

Euangelista discipulos iussos transfretare, Christum ita vt federat
in naui docens populum, antequam situm illum muraret, quem
postea mutauit, assumpsisse in altum, significans hoc modo prom-
ptam ac celerem executionem discipulorum, & neglectum mol-
liciei, aut curae sui ipsius in Christo. Quod autem sequitur.

Et alia naues erant cum illo, vel cum illa (nam apud Græcos rela-
tium ἀνω referri potest vel ad Christum vel ad datiuum πλοῖον,
id est, naui) Caietanus intelligit naues illas fuisse cum naui in qua
erat Christus, cum iam discipuli dominum in mare assumerent,
verum eas ibi derelictas, nec simul cum naui illa profectas. Ve-
rum rectius secundum alios intelligitur & has simul cum Chri-
sto profectas, imò & idem periculum passas. Nam Mathæus post-
ea dicit homines miratos dixisse, Qualis est hic? Non dixisset au-
tem homines si soli discipuli hoc miraculum vidissent, & admi-
rati fuissent & non etiam turbæ.

Et nauigantibus illis obdormiuit, &c. Obdormiuit dominus par-
tim quidem vt ostenderet naturæ humanæ susceptæ veritatem,
cum corpus diurnis fessum laboribus vespertino tempore som-
no reficit, partim vero, & potissimum vt exorta tempestate ipso
dormiente maior esset timoris & inuocandi opem eius occasio.
Si enim ipso vigilante tempestas hæc oborta fuisset: aut non ti-
muissent discipuli, aut credidissent illo inuito eam contigisse.

Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modice fidei? Increpat Domi-
nus discipulos, non quod illum excitauerunt, opemque eius im-
plorauerunt (id enim erat fidei, & fiduciae cuiusdam argumen-
tum) sed quod tam anxij trepidarunt, consternatique pernitus,
ceu actum de eis fuisset clamauerunt. Diffidentia enim erat, quod
dixerunt perimus, nimiam consternationem indicabat, quod
cum geminatione clamauerunt Præceptor, Præceptor, vt est
apud Lucam Græcis. Vnde dicit: Quid timidi estis? & additur in
Græcis apud Marcum ὀυτως, hoc est, sic vel adeo: vt intelliga-
tur non simpliciter redarguisse omnem illorum timorem, sed
timorem illam magnum, quo consternati erant. Hic enim erat
argumentum infirmitatis fidei eorum. Fides autem comuni-
ter hic & in similibus locis accipitur pro fiducia, vt intelligantur
discipuli idè vocari ὀλιγόπιστοι, hoc est parum fidentes, & modi-
cæ fidei, quia non satis confidebant se esse tutos Christo dor-
miente, nec habuerunt perfectam illam in dominum fiduciam,
quam debuissent. Porro cum fidem habuerint etsi imperfectam,
illud Marci: necdum habetis fidem? sic debet intelligi, necdum ha-
betis fidem illam perfectam in me, quam iam merito de me con-
cepisse debuissetis? Sic & illud Lucæ, Vbi est fides vestra? perfecta
scilicet, quam toties inculcaui, quamque præ vobis tulistis, omni-
bus relictis me sequentes.

ὀλιγόπισ-
τοι.
Qui di-
cantur.

ἐπιτιμασθαι. quid pro- prie.

Creaturis irrationalibus cur imperauerit Christi.

Tunc surgens increpauit ventum, & tempestatem aquae, &c. Pro eo quod in Luca est increpauit, in Marco, comminatus est, in Matthæo imperauit. Græcis vnum idemque verbum est, de quo prius diximus nempe ἐπιτιμασθαι, quod cum propriè significet increpare, hic tamen, aliisque multis scripturæ locis accipitur pro præcipere veluti cum cōminatione, & ira. Vnde Marcus declaras quomodo increpauerit mare dicit dominum dixisse: Tace & obmutesce. Quæ verba præcipientis potius sunt, quàm increpantis. Et Lucas postea dicit discipulas admiratos dixisse ventis & mari imperat, vbi Græcis est ἐπιτιμασθαι, hoc est, propriè imperat, & præcipit, Creaturis autem his Dominus imperauit, ad ostendendum vocem suam etiam esse efficacem in creaturas insensibiles eaque se suæ voluntati, & imperio habere subiectas, quod solus est creatoris, & Dei. Porro quod Dominus non solum dicit Tace, sed addit etiam obmutesce augmentum illud etiam celeritatem indicat, veluti dicas, mox obmutesce. Et mox quidem cessauit ventus, nec solam facta est tranquillitas, sed magna etiam tranquillitas.

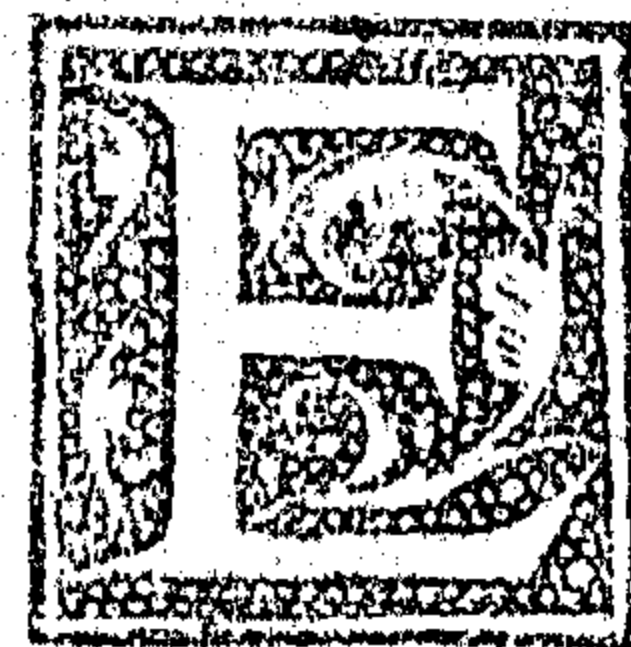
Porro homines mirati sunt, & timuerunt timere magno. Marcus & Lucas discipulos rimuisse, & admiratos dicunt. Nam postquam dixisset Lucas Dominum discipulis dixisse, vbi est fides vestra? subiicit, Qui timentes mirati sunt ad inuicem dicentes. Matthæus vero homines miratos dicit, intelligens per homines secundum Chrysostr. Hieronymum & Hilarium turbas. Nam vt dictum est, præter discipulos etiam alij aderant in aliis nauibus: quamuis rectè accipiat Matthæus per homines discipulos simul cum reliquis comprehendisse.

Et admirantes dixerunt: qualis est hic? quasi dicant: Oporteret esse longè alium, longèque maiorem, quam eum hactenus habuimus, quia non solum morbis, & demonibus, sed etiam ventis, & mari, rebus scilicet quibus nemo efficaciter imperare valet, quatumque vix nemo cohibere potest, imperat, & ad solum eius imperium obediunt obliæ suæ naturæ.

Sanatis in regione Gerasenorum duobus demoniacis, demones porcos ingressi precipitantur in mare. Math. 8. Marc. 5. Luc. 8.

CAPVT XXXI.

¶ b n e- xerunt: si de nauis. q b ho- mo in spi- ritu mto. m m m.

Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum quæ est contra Gableam. b Et venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. h Et cum ¶ de nauis egressus esset c ad terram, b statim h occurrit b de monumentis h ¶ vir quidam qui habebat demonium c iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in demo manebat: sed b qui domicilium habebat h in monu-

mentis. b Et neque catenis iam quisquam poterant eum ligare, quoniam saepe compedibus & catenis vinctus dirupisset catenas, & compedes com- minuisset: & nemo poterat eum domare, & semper die ac nocte in monu- mentis & in montibus erat clamans & concidens se lapidibus h. ¶ Vi- dens autem Iesum b à longè cucurrit & h ¶ adorauit eum, & ¶ cla- mans voce magna, dixit: Quid mihi & tibi c est h fili Dei altissimi? c ¶ Obsecro te, b adiuuro te per Deum h ne me torqueas. c Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine b Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto. c Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus: & ruptis vinculis ageba- tur à demonio in deserta, ¶ h Interrogauit autem illum c Iesus dicens: h Quod tibi nomen est? ¶ Et dicit ei: Legio b mihi nomē est, quia mul- ti sumus: c quia intrauerant multa demonia in eum. h Et ¶ deprecaban- tur eum b multum, ne se expelleret extra regionem. [&] c ne impera- ret illis vt in abyssum irent. h Erat autem ibi b circa montem h grex porcorum ¶ magnus pasceus b in agris [&] c in monte. h Et ¶ depre- cabantur eum b spiritus, c vt permetteret eis in illos ingredi b dicentes. Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. h Et ¶ concessit eis b statim Iesus. c Exierunt ergo demonia ab homine h & b exeuntes spiritus im- mundi h intrauerunt in porcos: & b magno h impetu grex ¶ precipita- tus est in mare b ad duo millia, h & ¶ suffocati sunt b in mari. c Quod vt viderunt factum h qui * pascebant eos fugerunt, & nuntiauerunt in ciuitatem & in ¶ agros. ¶ Et egressi sunt videre quid esset factum, & venerunt ad Iesum, c & inuenerunt hominem à quo demonia exierant, b & vident illum qui à demonio vexabatur b sedentem vestitum ac sana mente c ad pedes eius, h & timuerunt. ¶ Et narrauerunt illis qui viderant b qualiter factum esset ei qui demonium habuerat, c quomodo sanus factus fuisset à legione: b & de porcis.

Quæ Marcus & Lucas de vno narrant. Matthæus de duobus scribit hoc modo.

ET cum venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, oc- currerunt ei duo habentes demonia, de monumentis exeuntes sani nimis, ita vt nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus tor- quere nos? Erat autem non longè ab eis grex multorum porcorum pa- scens. Demones autem rogabant eum dicentes: Si eijcis nos hinc, mit- te nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt: & venientes, in ciui- tatem nuntiauerunt hæc omnia: & de ijs qui demonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Iesu. Et viso eo ¶ 1 rogabant eum c om- nis multitudo regionis Gerasenorum ¶ 1 vt transfret ¶ a finibus eo- rum c quia magno timore tenebantur. ¶ f ipse autem ascendens na- tam c reuersus est [&] a. transfretauit. b Cùmque ¶ scenderet nauim

¶ co. Is vñ vidit. ¶ c proci- dit ante. ¶ c ex- clamans. ¶ b Et in- terroga- bat eum. ¶ c. At ille dixit. ¶ c. roga- uerūt illū. ¶ c. mul- torum pa- scentium. ¶ c o ro- gabant. ¶ c o per- misit. ¶ c abijt præceps in stagnum. ¶ c & suffoca- tus est. ¶ b* autem ¶ c o vil- las. ¶ c Exie- runt autē videre quod fa- ctum. ¶ b o sa- na mētis. ¶ c nūtia- uerūt au- tē illis & ¶ b & ro- gare cœ- perunt. ¶ c Et roga- uerunt

¶ h di. ¶ h cepit illum deprecari qui a demonio vexatus fuerat' ut esset cum
 sederet. ¶ illo, b & non admisit eum: sed e dimisit * eum Iesus. h ¶ dicens' b illi
 ¶ c ab ip- Vade, c reddi h in domum tuam b ad tuos, h & ¶ annuntia' illis quan-
 sis. ta tibi Dominus ¶ fecerit', b & misertus sit tui. h Et abiit c per uni-
 ¶ a. Et a- uersam ciuitatem predicans, b & cepit predicare in Decapoli b quan-
 scendens ta sibi fecisset Iesus, b & omnes mirabantur.

in nau- Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum; &c. Fieri potest, ut
 culam. eadem hæc regio ab vtraque ciuitate nempe Gerasa, & Gadara-
 ¶ c. Et nam ex Iosepho constat esse diuersas ciuitates nomen acceperit;
 rogauit ut & diceretur regio Gerasenorum & regio Gadarenorum. Inter-
 eum vir a pres autem idè videtur nomen Gerasenorum posuisse in Mat-
 quo demo thæo, Marco, & Luca pro Gergesinorum, & Gadarenorum, quia
 nia exie- illud suo tempore notius esset, & communius.

rant. Et cum de nauis egressus esset ad terram. Quamuis Matthæus duos
 ¶ c eo. occurrisse Christo dæmoniacos scribat, quorū dæmōnes ingressi
 * autem. porcos præcipitauerunt eos in mare. Marcus tamē & Lucas vnus
 ¶ b ait. solius faciunt mentionem, non asserētes tamen vnum solum fuisse,
 ¶ c nar- & ob id non contraria Matthæo scribentes. Vnius tantum fa-
 ra. ciunt mentionem, siue quod hic inter duos illos clarior esset, &
 ¶ c fecit. famosior, per cuius curationem fama Christi latius, claritūque
 fragrauerat, ut vult Aug. siue, ut vult Chryl. quod hic senior esset,
 vnde eius sententiæ latam descriptionem à Matthæo prætermis-
 sam hi duo Euangelistæ prosequuntur. Porro apud Græcos in Lu-
 ca duo adduntur verba, quæ defunt apud nos. Habent enim occur-
 rit ei vir quidam è ciuitate, quod tamen non sic est intelligendum
 quasi è ciuitate occurrerit Christo: dicitur enim à Marco è mo-
 numentis occurrisse, & in desertis, ac montibus habitasse, sed quia
 vir ille fuerit ex illa ciuitate oriundus. Diligenter autē Marcus &
 Lucas dæmoniaci huius statum, & miseriam explanant, ut & dæ-
 monum malitiam, & Christi potentiam magis exprimerent. Ita-
 que dicunt eum multis temporibus hoc malo afflictum fuisse, nu-
 dum incessisse, in domibus non mansisse, nullis cathenis vinciri,
 nec vlla ratione domari potuisse, in deserta actum in monumen-
 tis habitasse, ibiq; lapidibus sese cōcidisse, ac ut habet Matthæus,
 omnibus transeuntibus timore, & horrore fuisse. Ut autem intel-
 ligatur melius quomodo hi dæmoniaci habitauerint in monu-
 mentis, idque in desertis & montibus: sciendum quod Iudæi suos
 non sepelierunt in ciuitatibus, ne contaminarentur, sed extra ciui-
 tatem, in agris, & maximè in montibus, & desertis locis, vbi vna-
 quæque ferè familia suū habebat sepulchrum, in aliqua rupe ex-
 cisum, aut in aliqua spelunca delectum, aut ex lapidibus, & ex sol-
 sione extructum, tantam habens altitudinem & latitudinem, ut
 multi erecti illud ingredi possent, & multi in eo simul sepeliri,
 quod patet ex variis scripturæ locis, videlicet ex sepulchro domi-

Quomo-
do demo-
niaci ha-
bitaue-
runt in
monu-
mentis.

ni, sepulchro Abraham, & sepulchris de quibus legitur 4. Reg. 23.
 Itaque mirum videri nō debet si dæmoniaci isti in sepulchris ha-
 bitarent, idque in montibus & desertis.

Quid mihi & tibi est fili Dei altissimi. Dæmon inter audaciam &
 metum hærens, per timorem veneratur, filiūque Dei prædicat,
 ac ne expellatur, aut torqueatur obsecrat, per audaciam verò cuni
 Domino exoptulat, dicens: Quid mihi, & tibi, ac etiam adiurare
 præsumit: id pro se sibi vsurpans; quod contra ipsam vsurpari so-
 litum est. Nam per adiurationes dæmōnia expelluntur. Hæc au-
 tem oratio adiuro te per Deum, sic hoc, & alius locis est explican-
 da: Per gloriam & obedientiam Deo debitam te obstringo, quasi per Deū
 scilicet te iureiurando ad hoc aditrixisses, ita ut temerariæ reli-
 gionis, & inobedienciæ in Deum crimen incidas, nisi parueris. Adiuuro te
 quid signū
 ficet.
 Hinc iam intelligi etiam potest, quomodo secundum Ecclesiasti-
 cum vltim infensibiles quædam creaturæ dicantur adiurari, &c.
 Ut autem etiam intelligatur quomodo dæmon primum quidem,
 ut apparet, rogauerit, deinde etiam adiurauerit Christum per Deū
 ne ipsum torqueret: aduertendum dæmonem hunc duplicē me-
 tuisse afflictionem, quam intelligi potest hic deprecatus. Metuebat
 enim expelli ex homine, quæ possidebat, quæ expulsio magna illi
 futura erat afflictio, eo quod pro summa eius superbia pœnosum
 sit ei alterius imperio debere credere, proque maxima eius mali-
 tia & in homines inuidia volupe illi sit homines affligere. De hac
 itaque afflictione plerique intelligunt cum dicitur.

Obsecro te ne me torqueas, quia sequitur apud Lucam: Præcipiebat
 enim spiritui immundo, ut exiret ab homine. Et apud Marcum: Dicebat
 enim illi exi: spiritus immunde ab homine isto. Quibus orationibus
 causalibus omnino videtur significari hoc afflixisse dæmonem,
 quod exire cogèretur ab homine. Metuebat autem etiam expelli
 extra regionem, & mitti in abyssum inferni torquendus ibi ea
 condemnatione, quam sciunt manere ipsos in nouissimo iudicij
 die: & hæc torturam magis videri potest deprecatus dæmon, quia
 dicitur apud Matthæum: Venisti ante tempus torquere nos. Et postea
 dicitur in Marco; quod rogabat eum ne se expelleret extra regio-
 nem, & in Luca, ne imperaret illis, ut in abyssum irent.

Interrogauit autem illis Iesus dicens: Quod tibi nomen est? Interro-
 gat Dominus de nomine, non quod linguli dæmonum speciale
 habeant nomen sibi proprium, sed interrogatione nominis exi-
 gens notificationem eius dæmonij, quod loquebatur. Nominè
 enim rem notiozem facimus. Locutus autem hætenus fuerat dæ-
 mon veluti vnus aliquis dicens: Quid mihi, & tibi, & obsecro te
 ne me torqueas. Proinde ut notum faceret Dominus cuius fuisset
 vox hætenus audita, videlicet quod non vnus alicuius, sed to-
 tius cuiusdam multitudinis: Quod, inquit, tibi nomen est, hoc est,

indicate nobis quis sis tu, qui in homine loqueris. Et dicit ei legio mihi nomen est, addens & causam vsurpati nominis. Quia, inquit, multi sumus. Non enim putandum nomen hoc vsurpatum, quod verè ibi esset plenè legionis numerus, qui est 12250. non autem vt multi putant 6666. Cum itaque prius dixerit Euangelistæ hominem occurrisse qui habebat dæmonium, & spiritum immundum: nomen dæmonium, & spiritus, collectiue debet accipi pro tota hac congregatione dæmonum: de quibus iam post hac ferè semper loquuntur Euangelistæ pluraliter.

Legio quo numero constat.

Et deprecabantur eum multum ne se expellerent extra regionem, supple, illam. Duo enim intelligendum est petisse dæmones, vnum ne expellerentur extra regionem, alterum ne mitterentur in abyssum, hoc est, in infernum locum, scilicet damnatorum, ad quem se saltem in iudicij die sciunt mittendos. Porro ad has dæmonum petitiones nihil respondet Dominus, neque illorum petitioni verbis aliquibus annuens, neque reluctans: quod tantum venisset ad liberandum & saluandum homines à potestate diaboli, nondum autem ad condemnandum dæmones extrema sua condemnatione, quæ ad secundum eius pertinet aduentum.

Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, &c. Quod Marcus dicit circa montem fuisse hunc gregem pascentemq; in agris, non est contrarium ei quod dicit Lucas gregem hunc fuisse in monte. Nam (vt ait August. grex porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius esset iuxta montem in agris, aliquid in monte. Dæmones ergo quoniã exeundum illis erat ab hominibus, vt nec permittebatur eis nocere amplius pro illorum voluntate hominibus; cupiuerunt sibi concedi, vt malitiam suam permitterentur exercere in ea quæ hominum erant: ipsa declarantes scilicet et quanto odio & furore contra homines insaniant, occasioneq; sumserunt à præsentibus ibi tam grege porcorum: quos quia sciebant esse Iudæis abominabiles, sperabant Dominum, vt pote Iudæum, & legis Moysæ obseruatorem facile eorum petitioni consenturum. Porro stagnum illud in quod Lucas dicit precipitatos fuisse porcos, non fuit aliud quam stagnum Genezareth. Nam quod ipse stagnum dixit, Matthæus & Marcus mare vocauerunt. Hi autem lacum Genezareth mare appellare solent, quem Lucas stagnum ferè vocat.

Rogabant eum omnis multitudo regionis Gerazæ. Nou ex contemptu, & superbia, vt annotauit Hieronymus Gerazeni Dominum volunt à se discere, sed ex humilitate: & vt dicunt Euangelistæ, ex timore, videlicet quia conscij suæ fragilitatis agnoscebant se eius præsentia indignos, ac metuebant ne qui transgressionem legis in porcis punire visus fuit, etiam in aliis eorum animalibus ipsorum peccata vindicaret. In eo tamen grauitè peccauerunt hi Gerazæni, quod magis timebant Domini potentiam in expulsiōe dæmonum

Gerazæ- norū peccatum.

dæmonum & perditiōe porcorum declaratam, quàm amarent eiusdem bonitatem in restitutiōe dæmoniacis relucens: quòdque magis solliciti erant de perditiōe animalium, quam de salute animarum suarum, & veritatis cognitione. Quare cum malo hoc timore indignos se facerent Christi præsentia & doctrina: facile eorum annuit precibus Dominus: nolens scilicet cuiquam esse molestus, ac docens re ipsa margaritas ac rosas Euangelici sermoni non esse spargendas ante porcos, nec discipulos prædicare debere vbi non essent recepti.

Cumq; ascendisset nauim cepit illum deprecari qui à dæmonio, &c. Ostenditur hinc perfecta sanitati huius viri sanitas. Non solum enim corpore sanatus est, sed & corde ad deo sanatus est, vt Iesum perfectè agnosceret, orans vt cum illo sibi esse liceret, eo quod expertus esset eius in se bonitatem ac potentiam. Verum non permisit Dominus, idque tum ob id, vt vult Theophyl. vt indicaret Dominus quod licet non sit seculum, gratia tamen eius protectus à dæmoniacis insultibus liber futurus esset, tum vt hi qui humano quodam timore Christi præsentiam adhuc ferè non poterant habere: sui, ac gloriæ diuinæ aliquem præconem eis gratiorem. Obseruandum autem non dixisse Dominum, narra quanta ego tibi fecerim, verum quanta tibi fecerit Deus humilitatis certè formam nobis tribuens, vt omnia nostra bona opera Deo tribuamus. Ille autem tanquam gratus narrabat quæcunque illi fecisset Iesus.

Sanatur Paralyticus per tegulas demissus.

Matth. 9. Marc. 2. Luc. 5.

CAPVT XXXII.

Actum est autem cum redisset Iesus, & cum transcendisset in nauim rursus trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare, [&] excepit eum turba. Erant autem omnes expectantes eum. Et venit, & intrauit iterum in ciuitatem suam. Ca-pharnaum post dies aliquot. Et factum est in vna die, cum audiret quod in domo esset, & confestim conuenerunt multi, ita vt non caperent, neque ad ianuam, & ipse sedebat docens, & loquebatur eis verbum. Et erant Pharisei sedentes & legis doctores, qui venerant ex omni castella Galilææ, & Iudææ, & Hierusalem: & vir paralyticus Domini erat ad sanandum eos. Et ecce venerunt ad eum viri lecto iacentes, qui erat paralyticus, qui à quatuor portabatur. Et non inuenientes qua parte illum inferrent, cum præ turba, ascenderunt supra tectum, & nudauerunt tectum vbi erat, & patefacientes per tegulas submiserunt eum cum lecto in medium.

illi b gra diu ante Iesum. > l Cum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait e pa-
 batum in ralytico: a Conside || l fili remittuntur tibi peccata tua. a Et ecce b erant
 quo para illic e quidam de scribis b sedentes, h & t ceperunt cogitare c Scriba &
 lyticus ia Pharisei > f dicentes || e in cordibus suis: b Quid hic sic loquitur? a
 cebat. hic e blasphemias. c Quis est hic qui loquitur blasphemias? h Quis po-
 > a Et vi test dimittere peccata nisi solus Deus? t l Quo statim cognito Iesus spia-
 dens Iesus ritu suo: quia sic cogitarent intra se, c respondens l dixit h ad illos: a Ut l
 fidem illo- quid cogitatis b ista a mala l in cordibus vestris? Quid est facilius di-
 rum dixit cere b paralytico: l Dimittuntur tibi peccata tua, in dicere: Surge, b tolle
 > c quo- grabatum tuum, l & ambula? Ut autem sciatis, quia filius hominis habet
 rum fidem potestatem in terra dimitendi peccata (a tunc l ait paralytico:) h tibi
 ut vidit dico, l surge tolle > lectum tuum, & vade in domum tuam. Et || h confestim
 dixit || c t l consurgens b ille c coram illis > h tulit lectum e in quo iacebat, f &
 homo t b l abiit b inde coram omnibus f in domum suam, c magnificans Deum. a
 cogitantes Videntes autem turba timuerunt: || h Et stupor apprehendit omnes, t l
 > a dixe- & magnificabant Deum a qui dedit talem potestatem hominibus. c Et
 runt || a repleti sunt timore h dicentes: Quia c vidimus mirabilia hodie. b Nun-
 intra se t quam sic vidimus.
 a Et cum Factum est autem cum redisset Iesus, & cum transcendisset in nauem
 Iesus cogi rursus transfretum, & c. Relictis his qui discessum ipsius praeter timo-
 rationes re praecabantur, ad eos redit Dominus quibus se gratum fore non
 eorum t c dubitavit, quique illum auidè expectabant.
 Ut autem Et venit, & intrauit in ciuitatem suam Capharnäum: Cum Mar-
 cognoui le thæus scribens venisse in ciuitatem suam, & deinde subiiciens: Et
 sus cogita ecce offerebant ei paralyticum, & c. Perspicuè satis significet paraly-
 tiones eo- ticum hunc oblatum in ciuitate ea, in qua Dominum venisse di-
 rum > b xit, in quam ideo solum venisse eum videri potest dixisse, ut indi-
 grabatum caret vbi miraculum hoc factum sit: re et è secundum Chrylost. per
 || b statim ciuitatem Domini hic intelligitur Capharnäum. Quoniam enim
 t e surre- supra Matthæus dixit Dominum relictam ciuitatem Nazareth venisse,
 xit. & habitasse in ciuitate Capharnäum, iam deinceps ciuitatem Do-
 > b & su mini vocat Capharnäum: eo quod in ea principalem iatru sibi de-
 blato gra. legisset habitationem, quamuis neque in ea vel tantum proprij
 bato || b habuerit, ut esset in quo caput suum reclinaret.
 ita ut mi. Et auditum est, quod in domo esset, & conuenerunt, & c. Cum dicit,
 rarentur auditum est quod in domo esset, satis significatur Dominum la-
 omnes & tener iugressum fuisse in domum, priusque ipsum abdidisse se in
 honorifica domum, quam aduentus ipsius innotesceret vulgo. Verum ut non
 rent t a. potest latere sol, ita nec Dominus Iesus. Rumor enim a paucis
 Et glorifi exortus ut sit, iam per omnem ciuitatem sparserat Iesum esse in
 cauerunt. ædibus, vnde sine mora tanta vis hominum eo confluxit, ut non
 Caphar- solum tota domus impleretur: sed etiam non caperent multitudi-
 näum ciui nem ea loca, quæ sunt circa ianuam. Ita enim intelligendū quod
 tas christi nos habemus: Ut non caperent, neque ad ianuam, quod Græcis est di-
 lucidius

lucidius propter articulum τῆς, sic enim habent ὡς ἐκ μὴκελι ἡγεῖν
 μὴδὲ τὰ αἰῶς τῆν θύραν, hoc est, ut nequaquam caperent eos neque
 ea, quæ erant circa ianuam.

Et virtus Domini erat ad sanandum eos. Hebraismus est pro eo
 quod est, virtutem suam exerebat Dominus ad sanandum eos,
 nempe quotquot aderant egentes eius ope.

Et ecce venerunt ad eum viri portantes ei in lecto hominem. Pulchrè
 Euangelistæ hic insinuant primum quidem magnitudinem mor-
 bi in hoc paralytico, deinde verò & fidei magnitudinem, quam in
 Christo habuerunt, qui eum portabant, & ardens ac indefessum
 iuuandi proximum desiderium ac studium. Porro eum sequitur.

Videns autem Iesus fidem illorum, relatiuum illorum rectius cum
 Chrylostomo intelligitur simul referri & ad portantes, & eum qui
 portabatur: aut saltem ita referri ad portantes, ut simul non exclu-
 datur fides ægri. Nequaquam enim illi dixisset Christus: dimitrun-
 tur tibi peccata tua, nisi & ipse fidem habuisset. Nam quanquã sa-
 nitas corporalis conferri alicui possit à Deo, & collata sit aliquan-
 do à Christo solo intuitu fidei alienæ: spiritualis, tamè sanitas, quæ
 in peccatorum consistit remissione in adultis accipi non potest si-
 ne propria fide. Cum autem Saluator in Euageliis toties fidem com-
 mendat rectissime dicetur nomine fidei, cum ei tribuitur salus, &
 consecutio omnium quæ volumus, complecti vtrumque nempe &
 assensum illum firmum in credendis de Deo ac Christo, & fidu-
 ciam ex illius omnipotentis bonitate conceptam: quamuis in qui-
 busdam locis magis videatur haberi respectus ad credulitatem &
 assensum illum mentis, in quibusdam verò ad ipsam fiduciam. Ita
 enim duo hæc adinuicem coherent, ut nec fiducia esse possit sine
 credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquam impetret à Deo.
 Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cum dicitur Dominus vidisse
 eorum fidem. Magnam enim de Christi potentia simul, & boni-
 tate conceperant opinionem, atque ex hac opinione firmaq; cre-
 dulitate magnam etiam fiduciam, atque spem consequendæ salu-
 tis, quam desiderabant: quam de Christo fiduciam & opinionem
 declarabant, dum tantum laboribus, & molestiæ non dubitarent
 subire, omni postposito pudore, ut ægrum Christo præsentarent.

Fides mult
 ta comple
 ditur.

Conside fili, remittuntur tibi peccata tua. Conside, inquit, hoc est,
 bono animo esto, certò sperans te consecuturum desideratam cor-
 poris sanitatem. Nam remittuntur tibi peccata tua ob quæ mor-
 bum hunc incidisti: dicit ergo *conside*, non quia non habebat fidu-
 ciam, sed ut ea fiducia non remitteretur, imò potius augetetur.

Et erant illic quidam de scribis sedentes, & cogitantes, & c. Scribæ
 & Pharisei legis scientia sibi placentes, & suam gloriam obscu-
 rari fama Iesu dolentes, mox in verbis Domini inuenerunt, quod
 culparent. E Prophetarum enim & Moyfi libris didicerant solius
 esse

*Pfal. 43.
Blasphemiam in
Deum.*

esse Dei condonare peccata. Itaque quoniam Iesum non nisi hominem Scribæ putabant, arguunt eum blasphemiam. De blasphemiam autem in Deum scriptura dupliciter loquitur, vno modo dum quis de Deo malè loquitur, tribuendo illi, quod eius dignitati derogat, aut negando de eo quod ei competit. Altero modo dum quis derogat honori diuino, tribuendo sibi vel alteri quod Deo proprium est. Proinde hoc loco dum dicitur apud Matthæum, *hic, blasphemat*, sic est intelligendum hic blasphemat in Deum, tribuendo scilicet sibi, quod Deo soli competit, & ob id derogando diuinæ dignitati.

Quo statim cognito Iesus spiritu suo quia sic cogitarent, &c. Quoniam Scribæ, & Pharisei Dominum tanquam blasphemum apud se condemnabant, eo quod videretur sibi arrogare quod Deo proprium esset, mox ostendit sibi competere quod etiam Scripturæ Deo propriam esse passim docent, dum declarat se cordium esse inspectorem, quod similiter Deo proprium est sicut remittere peccata. Proinde bene Euangelista Lucas Christi diuinitatem insinuauit dicens, *ut autem cognouit Iesus cogitationes illorum*, perfectius verò eandem significauit Matthæus dicens.

Cum vidisset Iesus cogitationes eorum. Plus est enim videre cogitationes, quam cognoscere, cum cognoscamus etiã cogitationes aliquorum ipsis nobis reuelantibus. Perfectissime verò eandem significauit Marcus dicens Dominum cognouisse cogitationes eorum statim & suo spiritu, hoc est, non alieno spiritu quemadmodum Prophetæ spiritu non suo, sed diuino cogitationes quorundã cognoscere & videre potuerunt. Hac autem Christi questione.

Quid est facilius dicere dimittuntur tibi peccata tua, &c. Rectè intelligitur Dominum voluisse vtrunque horum esse æquè difficile, eiusdemque virtutis esse vt habet Hieronymus & corporis, & animæ vitia dimittere. Verbum autem dicere accipi tunc debet pro efficaciter & serio dicere. Quo verbo hic necessario Saluator vsus est, nec dicere potuit, vtrum est facilius remittere alicui peccata, an conferre solo iussu paralytico sanitatē, eo quod de blasphemiam arguebatur, quæ in dicendo consistit: quare vt ad illorum calumniam directè responderet dicendum erat, quid est facilius dicere, & non quid est facilius facere. [Aduertenda autem hic prudentia Saluatoris, Cum enim Scribæ cogitarent apud se, Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus, Non respondet, vt autem sciatis me esse Deum, & ob id posse dimittere peccata, sed vt sciatis quia filius hominis habet potestatem, &c. efficaciter probans ex ipsa cogitatione scribarum se verum esse Deum, nec tamen id ob humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam exprimens, & simul se verum hominem comprobans potestatemque dimittendi peccata competere sibi etiam quatenus homo est, & non solum quate-

quatenus Deus.] Illud autem, *in terra, auxilin facit*: significat enim filium hominis non solum habiturum potestatem cum in cælo esset regnaturus, sed etiam habuisse cum adhuc in terris versaretur in forma serui. Porro hæc verba, *Vt autem sciatis quia filius hominis, &c.* rectius accipiuntur vt sint verba Christi ad scribas, quæ continuata fuerunt cum verbis quæ subiunxit conuertendo sermonem ad paralyticum dicens: *Surge & ambula*, sed Euangelistæ interposuerunt illa verba, *(Tunc ait paralytico)* per parenthesis legendam, vt demonstrarent Dominum conuertisse se ad paralyticum dirigendo sermonem ad ipsum, postquam priorem sermonis partem direxit ad Scribas. Itaque Christi locutio imperfecta fuit suppleta hoc, vel simili modo, respicite, & aduertite.

Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam, &c. Non solum surgere præcipit, sed etiam tollere lectum, vt quod fuit testimoniū infirmitatis, fieret proba io perfectæ sanitatis. In domum quoque abire præcepit, vt ne gloriam suam querere videretur si illum apud se retineret. Porro æditum sermonem mox manifesta, presentaneaque vis est consecuta. Non enim paralyticus paulatim, ac tandem ægreque cæpit se mouere, sed ad Iesu vocē statim erexit sese, quasi nullam vnquam sensisset paralytin, ac sublato in humeros lecto per confertam hominum multitudinem egressus est: nouū, & antehac inuisum omnibus spectaculum exhibens, vt qui paulo ante velut exanine cadauer à quatuor baiulis lecto affixus portabatur, nunc gressiens, & alacer tantæ etiam sarcinæ gestandæ solus sufficeret. Quid autem visis his Scribæ, vel cogitauerint vel dixerint Euangelistæ non commemorant, nisi eos intelligamus etiam comprehensos à Marco & Luca, qui dicunt omnes obstupescitos. Caterum Matthæus turbam solum meminit, nimirum quod vulgus hoc miraculo conspecto magis obstupescitum sit, ac simplici animo Deum glorificauerit, cum Scribas fortè, & Phariseos inuidentiæ quidam zelus occultè torqueret.

Vocatur Matthæus & de ieiunio disputatur cum discipulis

Ioannis & Phariseorum. Matt. 9. Mar. 2. Luc. 5.

CAPVT XXXIII.

H T c post hæc t^h exijt^b rursus ad mare, omnisq; turba t[†] begressu veniebat, & docebat eos. ¹ Et d^e c^{um} transiret^a inde sus est. Iesus, ¹ vidit^a hominem c^{publicanum} nomine b^{Leui} d[†] b^o c[†] Alpha¹ sedentem || ad telonium, a^{Matthæum} nomine. p[†] r[†] t[†] r[†] e[†] t[†] ¹ Et ait illi: Sequere me. Et c^{relictis} omnibus¹ surgens se- || a^o i[†] cutus est eum. c^{Et fecit ei conuiuium magnum} Leui in domo sua. ¹ Et c^{telonio} factum est t[†] c^{um} accumberet in domo^b illius, ecce d[†] ¹ multi publicani t[†] a^{discipulis} & peccatores^a venientes b^{simul} || ¹ discumbabant cum Iesu & disci- h[†] h[†] e[†] o[†] pulis eius^b Erant enim multi qui & sequebantur eum. ¹ Et c^{videntis} in domo, ¹ Ph[†].

Erat multa turba publicanorum & aliorum. || c qui cum illis erant discubentes. || a dicebant discipulis. || b dixerunt discipulis. || a At Iesus. || o audies. || c dixit ad illos. || a o non est opus valentibus medico sed male habentibus. || c No egent qui sani sunt. || c At illi dixerunt ad eum || a dicentes: Quare nos & Pharisei ieiunamus? || Quibus ipse ait. || h o filij nuptiarum. || c Po-

Pharisei h & scriba e eorum b quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, e murmurabant || a dicentes ad discipulos eius: Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis, e manducat b & bibit e magister vester? c Et || c hoc audito Iesus respondens || a ait illis || a Non necesse habent sani medico, sed qui male habent. Eunt autem discite quid sit: Misericordiam volo, & non sacrificium. || Non enim veni vocare iustos sed peccatores e ad penitentiam. a Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, b & erant discipuli Ioannis & Phariseorum ieiunantes: & veniunt, || a dicunt ei: Quare discipuli Ioannis ieiunant f frequenter, e & obsecrationes faciunt, || similiter & Phariseorum: tui autem e discipuli non ieiunant. [sed] c edunt & bibunt. || Et ait illis Iesus: Numquid || possum || filij sponsi a lugere [&] h ieiunare || quamdiu cum illis est sponsus: b quanto tempore habent secum sponsum non possunt ieiunare. Venient autem dies e cum auferetur ab eis sponsus: || e & cum ablatus fuerit ab eis sponsus || a tunc ieiunabunt h in illis diebus. e Dicebat autem & similitudinem ad illos. Quia || nemo || immittit commissuram e panni rudis, c [aut] c a vestimento nouo || in vestimentum vetus h alioquin e & nouum rumpit, & veteri non conuenit commissura a nouo, [&] || e aufert supplementum a eius b nouum e a a vestimento b veteri, e || peior scissura fit. || Et || nemo mittit vinum nouum in vtres veteres, alioquin || dirumpet vinum nouum vtres, & vinum || effundetur, videtur, e vtres || peribunt: sed vinum nouum in vtres novos || mitti debet f & || ambo conseruantur. e Et nemo bibens vetus, statim vult nouum. Dicit enim e vetus melius est.

Et post hac exiit rursus ad mare, omnisq; turba, &c. Quo exierit solus Marcus narrat, nimirum ad mare rursus, vt scilicet doceret eo loco, vbi hominum multa confluere solebat multitudo. Verisimile autem est Christum iam circa mare existentem, & ibi in littore transeuntem, inuenisse ibi Matthæum sedentem ad telonium. Est autem telonium Græca dictio deriuata a τελας quod est vectigal, vel mensa ipsa vectigalis, vel ipse locus, & domus, in qua sedent publicani, hoc est publicorum vectigalium redemptores, & exactores. Et sic videtur Interpret accepisse in Matthæo dum vertit sedentem in telonio. Porro quod Matthæus proprium suum nomen ponit, Lucas vero & Marcus nomen Leui, intelligendum est ipsum fuisse binominem. Verisimilius autem videtur Matthæum prius quidem dictum Leui, ac deinde a Christo mutatum ei nomen vt Matthæus diceretur. Atque ideo videntur potius Marcus & Lucas Matthæum Leui vocasse, quod eo vocaretur nomine cum a Domino vocaretur.

Et ait illi, sequere me. Et relictis omnibus surgens, &c. Obedientia magna vocati Matthæi hic commendatur, quod ad vnam vocem domini omnibus statim relictis non dubitauerit dominum sequi. Quod vtique leuitati non potest tribui, sicut calumniabantur Porphy-

Porphy.

Porphyrius & Iulianus cum iam fama Christi celebris esset, & tanta esset Christi potentia cum maiestate quadam in vultu relucens, vt sicut magnes ferrum, ita & ipse quos vellet etiam primo aspectu attrahere posset, vt habet Hieronymus.

Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua. Marcus dominum in domo Leui recubuisse dicit, & Lucas a Leui conuiuium, idque magnum paratum domino commemorat, Porro conuiuium istud non dicitur ob id potissimum magnum, quod in eo multi fuerint conuiua, sed potius quod opulentum esset, & preciosum. De publicanis autem, & peccatoribus, qui dicuntur simul cum Christo venisse, & discubuisse in domo Matthæi: incertum an a Matthæo fuerint inuitati propter familiaritatem. Marcus enim veluti rationem redditurus ob quam hi aderant conuiuium, subiicit: Erant enim multi, qui sequebantur eum. Quod sic videtur accipiendum multos videntes Christi in vocando Matthæum benignitatem, ac videtes Matthæum sequentem, siue exemplo eius, siue etiam voce eius prouocati, simul cum ipso secuti sunt dominum, Vnde quidam libri legunt, qui & sequebantur eum. Porro vnde peccatores, qui hic & alibi publicanis comparantur, videntur fuisse homines vitæ aperte malæ, qui forsan ob aliqua crimina eiecti erant extra synagogam, habiti a Scribis, & Phariseis velut excommunicati.

Et videntes Pharisei & scriba eorum quia manducaret, &c. Scribae & Pharisei de scientia, & sanctitate sibi placentes illicitum iudicabant cum publicanis & peccatoribus conuersari, & potissimum mensam habere communem, quod putarent hinc hominem iustum pollui, quemadmodum secundum legis præscriptum polluebatur homo ex contactu animalis immundi, aut hominis secundum legis ordinationem immundi. Quod autem a Luca dicuntur dixisse. Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis? a Marco vero & Matthæo, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? nihil habet contrarietatis. Intelligi enim possunt vtrumque dixisse, & tamen si alterum solum dixerint vtriusque dixisse censendi sunt. Communis enim erat & discipulorum, & Domini culpa si quæ erat, Dominum tamen calumniari volebant, vt culpæ huius authorem,

Et hoc audito Iesus respondens ait illis, Non necesse habent, &c. Primum quidem a communi exemplo & officio medici eos cofutat. Porro quod dicit, No opus est valentibus medico, intelligendum, vt curentur, & sani sint. Indigent enim medico vt sanitatem conseruent. Aut intelligendam quatenus sani sunt. Deinde scripturæ testimonio eos conuincit.

Misericordiam volo & non sacrificium, quod testimonium in hoc sensu esse intelligendum, Misericordiam volo plus, quam sacrificium, patet ex eo, quod sequitur.

testis filias sponsi facere ieiunandum, || b assuit, || o assumentem. || b vesti-mento ven-teri. || a tollit enim. || o plenitudinem. || b c maior. || a neque mittunt. || a rumpitur vt res funditur. || a pereunt. || a mitunt. || e o mittendum est. || e o v- traque. Peccato- res.

Et

Et scientiam Dei plus quam holocausta. Tertio verò eos confutat ex proprio suo officio, quod erat annunciare verbum Dei, & ad Deum homines conuertere. Porro sententia illa, *Non veni vocare iustos sed peccatores*, quæ videtur significare quosdam fuisse quibus Christus non venerit, qui tamen omnibus venit, rectius intelligitur simpliciter per hanc Dominum etiam venerit ad docendum perfectius iustos, eosque saluandum, & in iustitia conseruandum non tamen venisse ad vocandum eos, hoc est, conuertendum eos. Est enim hic vocare, ad Deum inuitare. Vt illud, *in penitentiam*, quod à Luca adiectum est, & ponitur etiam apud Græcos in Matthæo, & Marco non solum referatur ad peccatores, sed etiam ad iustos.

Et erant discipuli Ioannis & Phariseorum ieiunantes, & veniunt, &c. Intelligendum est utrosque simul conuenisse, Lucam tamen tantum Phariseorum meminisse, quod huius expositationis essent autores, Matthæum verò discipulis Ioannis tribuisse hanc expositationem, quod fortè hi soli verbū nomine etiam Phariseorū facerent. Pharisei enim non se, aut suos discipulos tantum Domino obicere voluerunt, sed & Ioannis discipulos secum adduxerunt, per quos & loquerentur, quo causam Christi vel Ioannis auctoritate, quæ Christo, & populo grauis erat, deprimerent: dum non solum suam, sed & Ioannis sanctissimi viri institutionem demonstrarent cum Christi institutione non conuenire.

Et ait illis Iesus: Numquid possunt filij sponsi lugere, &c. Duplici ratione satisfacit propositæ quæstioni, prior desumpta est à sua persona, aut conditione temporis præsentis quod scilicet tempus præsens non congruat ieiunio discipulorum, quod ostendit ex similitudine ad tempus gaudij vacantium lætitiæ nuptiali. In qua similitudine reuocat in memoriam discipulorum Ioannis. Testimonium Ioannis de se, quo prius testificatus erat Iesum esse sponsum, cui à Patre cælesti sponsa esset deputata: ut vel ob hunc locum utiliter & necessario Euangelista Ioannes testimonium illud Baptistæ ab aliis præteritum narrauerit. Porro pro eo quod in Matthæo & Luca est, *filij sponsi*, in Marco verò *filij nuptiarum*, Græcè apud omnes *υιοι υψουδωνος*, hoc est potius filij thalami nuptialis, id est Hebraïca phrasi ad quos pertinet sponso adesse, & nuptialibus gaudiis perfrui: Hebræa enim phrasi id filius cuiusque dicitur rei, quod vlla ratione ad illam attinet. Quemadmodum autem apud Matthæum sub verbo lugere comprehenditur ieiunare, eo quod, ieiunium lætus quidam sit: ita cum dicitur, *& tunc ieiunabunt*, sub verbo ieiunare omnis lætus, afflictio, & inopia, comprehenditur. Porro quod Lucas dicit dixisse, *Dominum, Numquid potestis filios sponsi facere ieiunare, &c.* Notare voluit interrogatores illos rem planè absurdam requirere. Bene autem non dicit *abibit ab eis sponsus*, quod significasset amoris in sponso imperfectionem

Filij sponsi, seu nuptiarum.

fectionem sed auferetur ab eis siue per mortem à vobis inferendam, siue per Ascensionem à Patre.

Dicebat autem & similitudinem ad illos, Quia nemo immittit commissuram panni, &c. Alteram iam addit rationem sumptam ab imperfectione discipulorum, quæ ratio ut bene intelligatur, aduertendum imprimis quod prior similitudo non eodè omnino modo narratur à Luca, atque narratur à Matthæo & Marco. Nā Matthæus quidem & Marcus habent de commissura panni rudis, hoc est panni adhuc impoliti, & impexi, qui scilicet nondum à fullonibus apparatus est. Lucas verò habet de commissura vestimenti noui (sic enim habent Græca) pro eo quod nos habemus commissuram à nouo vestimento scilicet acceptam. Fieri enim potest ut utrumque dominus disiunctiue dixerit, quamuis si alterum solum dixerit, alterius sensus etiā in illo includatur. Illud autè Matthæi, *tollit enim plenitudinem eius à vestimento*, non nihil habet obscuritatis, & ab omnibus penè malè intelligitur. Si autè Lucas conferatur cum reliquis, qui hoc dicunt, quod ab eo est omissum, sicut ipse ea dicit, quæ illi prætermiserunt, deprehendetur hic esse sensus. Is qui immittit huiusmodi commissuram, postea quia (ut dicit Lucas) non conuenit commissura à nouo, offensus dissimilitudine noui panni auferit plenitudinem suam, hoc est, supplementum suum quod assuerat à veteri vestimento, & sic fit maior & peior scissura in veteri veste. Apertior autem esset sensus si pro eius, vertisset Interpretes reciprocum relatiuum suam. Itaque omnes Euangelistæ simul collati significant ex commissura noui panni, vel noui vestimenti cum veteri veste duplex sequi incommodum, quemadmodum & in sequenti similitudine significatur duplex incommodum sequi, si vinum nouum mittatur in vres veteres. Primum noui panni ruptura cum perditione illius partis quæ assuebatur, secundum, maior scissura in vestimento veteri ex ablatione assutæ partis nouæ, propterea quod non conueniat veteri commissura à nouo panno accepta. Porro duæ istæ parabole non eodem modo ab omnibus applicantur ad propositum. Sic autem simpliciter intelligi potest, dominum his parabolis nihil aliud voluisse, quam se veluti assuturum nouum pannum veteri, & vinum nouum immisurum vtribus veteribus, si noua ieiuniorum præcepta suis indixisset, eo quod illa suis propter illorum vetustatem, hoc est infirmitatem non congruerent: sed futurum esset ut & nouæ doctrinæ, quæ etiam noua ieiuniorum præcepta contineret, vtilitas omnis periret, & ipsi simul deterriti austeritate nouorum præceptorum resiliunt penitus à virtutis perfectioris via, quam sectari cepissent, amittentes etiam id boni quod habebant. Sic inquam rectius secundum quosdam intelligitur Christus discipulos suos voluisse comparare vtribus veteribus, & vestimento veteri propter eorum imperfectionem, & infirmitatem,

M

Et

* h & d Et nemo bibens vetus statim vult nouū, dicit enim, &c. Hæc est ter-
 h venit b tia ratio desumpta ab indispositione discipulorum propter cōsue-
 quidā de tudinem. Hac ergo similitudine dominus cōparat legis suę perfe-
 archisyna ctionem vino nouo, veterem autē legē vino veteri. Et bene qui-
 gogis, no- dem. Nā vt vinū nouū imprimis quidē austerius est, postea autē
 mine lai- & suauius est veteri, & efficaci⁹, ita vt magis delectet, & inebriet;
 rus. ita & noua lex primo quidē intuitu carni grauior videtur, sed vbi
 || a adora- quis affueuerit paululū per eā magis inebriatur diuino amore, ac
 bat eum maiori dulcedine fruitur alacer factus ad omnia pietatis officia.

|| c cecidi- **Suscitatur filia archisynagogi & curatur Emorrhoiſſa. Matth.**
 dit ad pe- **9. Marc. 5. Luc. 8. CAP. XXXIII.**
 des Iesu.

† a & vi- **H**æc illo loquente ad eos * ecce a princeps vnus > l
 uet. accessit h vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synago-
 > b abijt ga erat. l Et b videns eum || l procidit ad pedes eius c
 cū illo || b rogans eum vt intraret in domum eius, quia vnica filia
 cōprime- erat ei ferē annorum duodecim, & hæc moriebatur. b Et
 bant eum deprecabatur eum multum e dicens: b Quoniam a domine c filia mea h
 † e erat in in extremis est, [aut] a modò defuncta est: sed e veni, impone manuum
 fluxus an- tuam super eam, † vt salua sit & viuat. Et a surgens Iesus > e seque-
 guinis batur eum a & c discipuli eius, b & sequebatur eū turba multa. h Et
 ab † c e contigit dū iret, a turbis || h comprimebatur. l Et ecce mulier c quadā
 qua in me e qua † fluxū sanguinis patiebatur duodecim annis, b & fuerat multa
 dicos pro- pessa a compluribus medicis, † h & erogauerat omnia sua, nec quic-
 gauerat quā profecerat b sed magis deterius habebat: cū audisset de Iesu > l ve-
 omnē sub- nit in turba retro, & tetigit || simbrā vestimenti eius e dicebat enim, b
 stitiā suā, Quia c si b vel vestimētū eius a tantū e tetigero, salua ero. h Et cōfestim
 nec ab vl- † siccatus est fons sanguinis eius b & sensit corpore quia sanata esset a
 lo potuit plaga. > Et statim c Iesus b in semetipso cognoscens virtutē qua exierat
 curari > de illo, cōuersus b ad turbā || h aiebat: Quis c est qui h tetigit † vestimenta
 f accessit mea? c Negantibus autē omnibus > h dixit Petrus & qui cū illo erat: c
 retro || b Præceptor, || h turba te cōprimūt & affligūt: & dicis, quis me tetigit? c
 vestimen- Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis nā & ego noui virtutē de me exisse. b
 eū † e ste- Et circūspiciebat videre eā qua hoc fecerat. e Vidēs autē b mulier* c quia
 sit fluxus nō latuit timens ac h tremēs b sciens quod factū esset in se, h venit & pro-
 > a At cidit ante † pedes eius c & ob quam causam tetigerat eū indicauit coram
 || c Et ait omni populo, & quemadmodū cōfestim sanata est, b & dixit ei omnem
 Iesus † e veritatē. > l Ille autē a videns eam l dixit h ei. a Confide l filia, fides tua
 me > b. te saluam fecit, h vade in pace, b & esto sana a plaga tua. a Et salua fa-
 Et dicebāt eta est mulier ex illa hora. h Adhuc illo loquente † veniunt punitij ab ar-
 ei discipu chisynagogo dicētes: Quia filia tua mortua est, b quid vltra vexas ma-
 li sui || b gistrum? c Noli vexare magistrum. h Iesus autem audito verbo h hoc b
 vides tur- quod dicebatur. > h ait b archisynagogo c patri puella h Noli timere ||
 ba compri tantummodo crede c & salua erit. Et veniunt in domum archisynagogi.
 l Et

l Et f cū venisset a Iesus in f domum a principis † h non permisit in- mētem te
 trare secum quenquam nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem b fratrem * b verò
 Iacobi, c & patrem, & matrem puellæ. Flebant autem omnes & plange- † b eum
 bant eam, e & > vidit a tibicines & || c turbam tumultuantem b & > a. Et
 flentes & euulantes multum. Et ingressus † l ait illis. b Quid turbami c At ipse
 ni & ploratis? c Nolite flere a Recedite, l non est a enim l mortua puell- † c venit
 la, sed dormit. Et † deridebant eum c scientes quòd mortua esset. > c quidam o
 Ipse verò eiectis omnibus b assumit patrem & matrem puella, & qui ad princi-
 cum eo erant, & || c ingrediuntur b vbi puella erat iacens. † l Ipse au- pē synago
 tem tenens manum puellæ, e clamauit > l dicens: b Talitha cumi, quod gæ, dicens
 est interpretatum: l Puella (b tibi dico) l surge. c Et reuersus est spiritus ei. > c Cre-
 eius, l & surrexit e puella || h continuo, b & ambulabat: erat autem spōdit || c
 annorum duodecim. h Et obstupuerunt b stupore magno c parentes eius. o crede
 † h Et præcepit illis b vehementer vt nemo id sciret, [&] c ne alicui tantū † h
 dicerent quod factum erat. h Et iussit † dari illi, manducare. a Et exit nō admisse
 fama hac in vniuersam terram. quenquā

Hæc illo loquente ad eos. Matthæus id subiungit quod præceden- sequi >
 tia mox subsequutum est, quemadmodum significat dum dicit a vidisset.
 hæc illo loquente, vbi etiā Græcis est participium præsentis tem- || b tumul
 poris λαλῶντος vt ne quis putet præsens hic, vt frequenter in no- tum † a
 stra versione, positum pro præterito. Diligenter autem explicant dicit illis.
 Marcus & Lucas hunc, qui pro filia rogaturus venerat, fuisse prin † c At ille
 cipem synagogæ, significantes in condemnationem Phariseo- dixit † b o
 rum & Scribarum quanta iam esset fama, & opinio nominis Chri irridebāt
 sti: quando nō solum simplex turba, sed etiam principes Iudæo- > a & cū
 rum tanti Christum facerent, vt desperatam suorum salutem non eiecta of-
 dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipsum; hoc est, vt habēt set turba.
 Marcus & Lucas procidendo suppliciter ante eum, quanquā ferē || a intra-
 omnes Pharisei & Scribæ Christo contrarij essent; eumq; calum- nit.
 niarentur. Verum difficultas nonnulla est quomodo Marcus & † a & te-
 Lucas dicant eum dixisse filiam eius in extremis fuisse, Matthæus nuit.
 verò, filia mea modo defuncta est. Verisimiliter autē, vt apparet, b Et te-
 dicetur Matthæum breuitati studentem posuisse nō tam eam pe- nens.
 tionem, qua primo aggressu dominū præcatus est, quàm eā, qua > a &
 postea nuntiata filij morte dominū præcabatur, idq; non verbis, dixit.
 sed fide potius, & desiderio animi, quod ostēdebat credendo ver- b Ait il-
 bis domini salutem filix pollicentis, eumq; deducendo & sequen li.
 do in domum. Ergo quoniā paucis narrare voluit Matthæus ro- || b confe-
 gatum esse dominum, vt faceret quod eum postea fecisse mani- stim.
 festum est: secundam principis huius petitionem signo magis, † c Qui-
 quam verbis expressam eum prima eius petitione coniunxit. bus præ-
 Et surgens Iesus sequebatur eū. Quāquā bis imperfecta esset fides cepit.
 huius archisynagogi (nam & putauit dominū egrā filiā non posse † c o illi
 sanare, nisi & præsens adesset & manū ei imponeret. Dixit enim, dare.

sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet, hoc est sana erit, liberaque à morte imminente) tamen quia pro tempore illo satis magna illa erat de domino fides, nō reuicit eam dominus, sed obsequi volens sequebatur eum.

Et ecce mulier quaedam, quæ fluxum sanguinis patiebatur, &c. Bene pro maiori miraculi commendatione Euangelistæ maximè Marcus, & Lucas, morbi magnitudinem, & mulieris miseriam describunt, dum primo significant morbum valde fuisse diuturnum, & secundò tam incurabilem, vt arte medica non solum non potuerit curari, quanquam & complures id tentassent medici, & ab eis multa perpeffa esset mulier, idque cum facultatum omnium dispendio, sed etiam in peius semper proficeret: vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit misera, & miseranda.

Cum audisset de Iesu venit in turba retro, & tetigit, &c. Cum audisset, inquit, de Iesu, quæ scilicet, & quanta fecisset miracula curando hominum infirmitates, quòdque circa illa loca esset. Quo significatur subita & facilis, fides huius mulieris. Non enim viderat adhuc Christi in curandis morbis potentiam, & benignitatem, sed tantum audierat de Iesu, & mox admirabilem fidem de illo concipiens miscet sese confertæ multitudini, accedens dominum, sed retro, & latenter. Dicebat enim intra se, scilicet si vel tantum vestimentum eius tetigero sana ero à plaga mea. Porro fimbria, quam tetigisse hanc mulierem scribit Mattheus & Lucas ea erat, quam dominus, sicut omnes Iudæi gerebant in inferiori parte vestis, in quatuor angulis ipsius, secundum præceptum Moyfi quod habetur Num. 15. & Deuter. 22. Sed meo iudicio videtur magis ob id fimbriam voluisse contingere, quam aliam quamuis vestis partem, quod ea insigne esset Iudæorum sanctitatis, ac distinctionis illius populi à reliquis gentibus indicium: vnde Pharisæi tanti fimbrias has à lege præscriptas fecerunt, vt quo sanctiores cæteris viderentur, fimbrias suas magnificarent. Nō est autem putandum mulierem hanc existimasse fimbriæ aut vesti virtutem aliquam sanandi inesse, hoc enim, vt falsum erat ita superstitiosum fuisset credere, ac proinde non fuisset ipsius fides tantopere à Domino laudata: sed Christum credidit tam sanctum, tamque per omnia saluificum, vt vel hætenus illi appropinquans consideret se ab ipso, aut à Deo per ipsum consecuturam salutem, quemadmodum ossa Helizæ in sese non habuerunt eam virtutem, vt solo contactu resuscitarent mortuum, sed ad declarationem sanitatis illius, Deus cadauer contingens Prophetæ ossa resuscitauit.

Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem qua exierat, &c. Virtus dicitur exisse à Domino non corporaliter, & localiter quasi scilicet illum reliquerit, sed ratione effectus, videlicet quia virtus sanandi, quæ erat in Christo extra ipsum operabatur in muliere,

Fimbria
Christi
an virtus
fuerit sanandi.

liere, aut quia effectus ille miraculosus causatus sit à Christo. Loquitur autem Euangelista, similiter & Christus dicens apud Lucam: Ego non virtutem de me exisse. Materialius iuxta captum simplicium: qui intelligebat Christi corpus esse veluti vas quoddam plenum virtute, & efficacia sanandi, ex cuius plenitudine aliquid diffunderet ad eos: qui curabatur, quemadmodum à calore intenso calor diffunditur. Dicit autem Euangelista Christum in semetipso cognovisse virtutem de se exisse, & idem dominus de se dicit: non quod hoc cognouerit ex corporis sui sensibili aliqua mutatione, sed quod hoc cognouerit spiritu suo diuino, quem nihil latere potuit: quanquam hic rursus Euangelista & Christum locutus sit iuxta captum simplicium, quasi in seipso, ex aliqua mutatione senserit efficaciam. Noluit autem dominus ipse indicare quis se tetigisset, nec miraculi modum, sed ipsam mulierem voluit aperire omnem veritatem, vt sic miraculum esset commendatius, præclariùsque, & verius esse crederetur. Itaque quo confessionem miraculi extorqueret primum quidem conuersus dixit: Quis me tetigit? Loquens non de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus, & alij, sed de tactu cum fide, quo tactu, cū turba omnis Christum præmeret, sola hæc mulier Christum tetigit. Deinde verò etiam circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat. His autem signis mulier intellexit statim dominum etsi interrogantem & circumspicientem non ignorare eam, quæ tetigisset, sed tantum requirere confessionem. Proinde timens animo, ac tremens corpore, nimirum quod metuebat ob furtim acceptam sanitatem dominum offensum maium morbi reuocaturum, aut etiam peius inflicturum, aut saltè acriter obiurgaturum eam, procidit ante eum omnem veritatem ei aperiens. Itaque quod dicit Mattheus breuitati studens: At Iesus conuersus & videns eam dixit, &c. Nō sic est intelligendum; quasi dominus tunc eam viderit, & allocutus sit mox cum se conuertisset: sed postquam conuersus esset, & ea contigissent, quæ postea narrat Marcus & Lucas, & illa tandem se prostrasset ante dominum tunc demum dominus eam videns dixit: Confide filia, hoc est bono esto animo, nec metuas tibi à me sanitatem eripiendam: adeo enim non displicet tua in me ista fides, vt hæc ipsa tibi salutis causa fuerit impetrando scilicet & promerendo eam. Sic enim solum dicitur fides saluum facere, & nō effectiue. Quod verò sequitur, Vade in pace, hunc habet sensum, abi animo existens posthac tranquillo, quæ ob morbi malitiam, & metu suffuratae sanitatis in tranquillo fuisti animo, volo tibi acceptam sanitatem ratam esse, atque perpetuam. Cum enim dicit, sana esto à plaga tua, non sanitatem confert quam iam acceperat, sed acceptam se ratam habere declarat, eamque confirmat. Quare cum subiicit Mattheus, Et salua facta est mulier ex illa hora, non sic est accipiendum, quasi ab eo tempore quo Christus eam allocutus

Fides quo
modo aliquem
dicitur saluare.

fuit, sanitatem receperit, sed salua facta est ex illa hora, qua scilicet hæc gesta sunt. De muliere autem ista, quæ qualisque fuerit scribit. Euseb. lib. 7. Eccles. Histor. cap. 14.

Adhuc illo loquente veniunt nuntij ab Archisynagoga, &c. Hoc est, ab Archisynagoga domo, quomodo Terentius dixit. Exit à nobis, id est, à domo nostra. Itaque cum ad desperandum prouocaretur à nuntiis non credentibus Dominum mortuam posse suscitare, quod eum nondum fecisse audierant à Domino ad fidem animatum: *Noli, inquit, timere, tantum crede & salua erit.* Quasi dicat: Vidisti quam efficax fuerit mulieris huius fides, audisti dictum ei, fides tua te saluam fecit: & tu ergo etiam tantum crede, & propter fidem tuam salua erit. Non enim difficilius est mortuam resuscitare, quam incurabili morbo laborantem sanare.

Et veniunt in domum Archisynagoga, &c. Noluit Dominus multos tanto miraculo interesse, sed & prius omnem turbam cum discipulis dimisit, & ingressus domum eiecit omnem turbam tumultuantem & plangentem, non solum in humilitatis exemplum, & ut ostentationis notam effugeret, sed etiam ut Phariseorum inuidiam declinaret, à quibus nec dum tempus erat ut pateretur, atque ne in se turbæ fauorem nimis accenderet, raperentque illum ad creandum sibi in Regem. Paucos tamen quosdam interesse huic miraculo voluit, qui scilicet suo tempore certi essent, & fide digni patrati miraculi testes. Porro tibicines quos Dominus dicitur inuenisse in domo, erant qui conduci solebant, ut suis modis excitarent luctum in vicinis & amicis, ad quorū modos (ut testatur Lucianus in dialogo de luctu) gentes, à quibus Iudæi hunc ritum videntur mutuati, solebant eiulatus omittere, & pectus pulsare. Hos ergo simul cum omnibus plangentibus eam eiecit Dominus dicens: *Recedite, non est enim mortua, &c.* Quasi dicat, lugetis hanc, & ad lugendum commouetis veluti mortuam, at non est mortua: mittite igitur luctum vestrum & tumultum. Et quidem verè mortuam esse sciebat, dicit tamen non esse mortuam, quod sibi non esset mortua, quodque mox esset velut à somno excitanda, nec ita esset mortua, sicut illi existimauerunt.

Ipsa autem tenens manū puella, clamauit dicens: Talitha-cumi. Quod clamauit, sicut & cum Lazarum excitabat, significabat se non præsentem vocare animam, sed absentem: itemque mortis potentiam omnium quidem creaturarū viribus maiorem, sed verbo, & iussu suo inferiorem. Marcus autem ipsa Domini verba recenset *Talitha-cumi*: quorum alterum germanè Hebræum est, nempe cumi, quod surge significat, alterum verò, nempe Talitha Chaldæum est aut Syriacum, & puellam significat. Cum autem Marcus expositurus Hebraica illa vocabula dicit, *quod est interpretatum puella tibi dico surge*: non est putandum etiam illa verba, tibi dico includi in duabus

Tibicines
quorsum
adhibiti
in funeri-
bus.

in duabus illis dictionibus: sed Marcus illa de suo adiecit, quo sensum vocantis & imperantis exprimeret. Bene autem Lucas subiunxit: *Et reuersus est spiritus eius*, significans non aliam illi infusam animam, sed eandem illam, quæ corpus dimiserat, in corpus rediisse. In signū autē veræ vitæ & perfectæ sanitatis & ambulare puellam voluit, & cibum illi dari à parentibus. Quod verò præcepit parentibus & discipulis ne cui dicerent, quod factū erat, quamuis sciret factum non posse occultum esse: eiusdem de causis fecit, quibus turbam omnem eiecit, nec nisi paucos voluit esse comites: videlicet ut effugeret tum apud eos, qui aderant, tum apud eos, quibus illi narraturi erant, notam captatæ, & quæsitæ gloriæ humanæ: deinde ut & Phariseorum inuidiam declinaret, & populi fauorem non minus in se accenderet, qui discretionem nonnunquam & ordine carens seditionū author est. Quantumuis autem Dominus, quantum in se erat, hoc miraculum occultum esse voluit: *Exijt tamen miraculi fama in vniuersam terram illam.* Sequitur enim gloria, & laus maxime fugientes.

Duo cæci curantur & vnus demoniacus. Matth. 9.

CAPVT XXXV.

ET transeunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci clamantes, & dicentes: *Miserere nostri fili David.* Cum autē venisset domum accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: *Creditis quia hoc possum facere vobis?* Dicunt ei: *Virique Domine.* Tunc tetigit oculos eorum, dicens: *Secundum fidem vestram fiat vobis.* Et aperti sunt oculi eorum, & comminatus est illis Iesus dicens: *Videte ne quis sciat.* Illi autem exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, demonium habentem. Et eiecto demonio locutus est mutus, & mirata sunt turba dicentes: *Nunquam sic apparuit in Israël.* Pharisei autem dicebant: *In principe demoniorum eijcit demones.*

Et transeunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci, &c. Cum è domo principis Dominus transiret in domum suam, duo cæci, qui rumorem miraculorum acceperant, atque ex eo conceperant spem adipiscendæ sanitatis, præsertim cum audissent illius beneficentiam nulli non expositam quantumuis humili: sequuntur Dominum appellantes eum procul ingenti clamore, quo desiderium sanitatis, & ardorem fiduciæ declarabant. Porro quod filium David vocant: significare voluerunt illa periphrasi ipsum esse Messiam. Quoniam enim celebræ erat apud Iudæos Messiam nasciturum ex semine David: ipsum propria periphrasi vocabant filium

Filius Da-
uid peri-
phrasis
Messias.

Dauid. Dicunt autem tantum *miserere*, nimirum quod crederent sola misericordia opus esse, ut à Christo visum reciperent tantam enim esse eius potentiam, ut si accedat gratuita misericordia, mox consecuturi sint, quod quærebant.

Et dicit illis Iesus: creditis quia hoc possum facere vobis? Vide quam perfectam, & magnam declaret illorum fuisse fidem. Non enim dicit: Creditis quia hoc possum impertare vobis, aut creditis, quia istud potest fieri per me: sed quia hoc possum facere vobis: significans penes se esse auctoritativam sanandi potestatem, quod & credere se cæci professi sunt. Hinc patet rursum, quemadmodum prius diximus verbum, credere, & nomen fides in Evangeliiis non significare simpliciter fiduciam, sed assensum intellectus, quo firmiter alicui tanquam verò assentimur. Hæc autem duo, nempe credulitas, & fiducia, simul videntur includi in nomine fides, cum subditur dixisse Dominum: *Secundum fidem vestram fiat vobis*, ut sit sensus: Sicut creditis me posse vos sanare, & ob hoc confiditis me curaturum vos, ita fiat vobis. Non enim efficax est fides sine fiducia.

Capite superioriori.

Et comminatus est illis Iesus dicens: Videte ne quis sciat, &c. Pro verbo comminatus, est hic *ἐπιεικὴς*, quod propriè significat acriter, & velut iracundè comminari ac cum austeritate. Vox est enim à fremitu dicta. Quare autem Dominus acriter hoc illis iniunxit, prius dictum est. Verum dubium est an isti, & alij quibus etià Christus silentium indixit, peccauerint diffamando, hoc est, divulgando eum, & famam eius ubique spargendo. Proinde dicendum Christum, cum silentium patrati miraculi quibusdam præcepit, non præcepisse hoc tanquam habentem potestatem & auctoritatem obligandi aliquem, sed solum ex humilitate: ita ut ostendere tantum voluerit se suam non quærere gloriam ex factis miraculis: & instruere sanctos, ut quantum in se est, declinent humanam gloriam. Quare cum omnes intelligerent hoc præceptum esse humilitatis desiderium, non malè fecerunt prædicantes Dominum: cum ad id tum ex naturali gratitudinis debito, tum ex debita virtuti laude tenerentur.

Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, &c. Mox egressis è domo cæcis offertur Domino miserimus homo: qui obnoxius dæmonio, quod illi linguæ usum adimebat, nec mentis erat compos, ut salutem optare posset, nec linguæ, ut postularer. Quare Dominus nullam fidem ab eo requirens, sed id offerentium fidem respiciens: nihil cunctatus, nec interrogans quicquam, eiecit dæmonium, & *protinus locutus est mutus*. Non enim erat natura mutus, sed dæmon linguam eius ligauerat.

Et mirata sunt turbæ dicentes: Nunquam sic apparuit, &c. Ratio istius admirationis in turbis, non erat vnicum illud curati dæmoniaci

niaci miraculum: sed quia videbant eum tam multa, tamque magna, cum tanta celeritate, facilitate, & auctoritate patrare miracula, cum reliqui Prophetæ pauciora fecerint miracula, & non nisi per inuocationem nominis diuini, & preces. Videtur autem *Verbum apparuit* hic poni impersonaliter, ut sit sensus: Nunquam visa sunt huiusmodi miracula in gente Israëlita, quam solam præ omnibus gentibus variis magnisque illustravit miraculis. Cæterum turbis præferentibus Christum omnibus Prophetis Pharisei inuidiæ stimulis cõcitati è contra detrahebant: calumniantes eum eijcere dæmonia: non virtute diuina, sed ope Beelzebub principis dæmoniorum: notantes eum arte magica dæmones eijcere.

Finis primæ partis, quæ continet explanationem Capituli Concordiæ triginta quinque, hoc est, præter pueritiam Christi, acta eius à baptismo vsque ad secundum Pascha, acta scilicet vnius anni, & aliquot mensium.

M § PARS

PARS SECVNDA CONTI-
NENS ACTA CHRISTI, A SECVNDO

PASCHAE VSQVE AD TERTIVM,

hoc est, acta secundi anni præ-
dicationis eius.

Sanato in sabbatho homine qui laborauerat 38. annos,
disputat cum Iudeis Dominus. Ioan. 5.

CAPVT XXXVI.

Post hæc erat dies festus Iudaorū, & ascēdit Iesus Hiero-
soly mā. Est autē Hierosolymis in Probatia, piscina qua
cognominatur Hebraicē Bethesda, quinq; porticus habēs.
In his iacebat multitudo magna languentiū cæcorū, clau-
dorū, aridorū, expectantiū aqua motū. Angelus autē Do-
mini descendebat secundū tempus in piscinā, & movebatur aqua. Et qui
prius descēdisset in piscinam post motionē aquæ, sanus fiebat à quacunq;
detinebatur infirmitate. Erat autē quidā homo ibi triginta & octo annos
habēs in infirmitate sua. Hunc cū vidisset Iesus iacentem, & cognouisset,
quia multū tēpus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus:
Domine, hominē non habeo, vt cū turbata fuerit aqua, mittat me in pisci-
nam: dū venio enim ego, alius ante me descēdit. Dicit ei Iesus: Surge tolle
grabatū tuū, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit
grabatū suū & ambulabat. Erat autē sabbathū in die illa. Dicebāt ergo
Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatū
tuum? Respondit eis: Quis me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum
tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit
tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autē qui sanus effectus fuerat,
nesciebat quis esset. Iesus enim declinavit à turba constituta in loco.
Postea inuenit eum Iesus in tēplo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam
noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Abijt ille homo, & nun-
tiauit Iudæis: quia Iesus esset qui fecit eum sanū. Propterea persequeban-
tur Iudæi Iesum: quia hæc faciebat in sabbatho. Iesus autē respondit eis:
Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Propterea ergo magis
querebāt eum Iudæi interficere: quia non solū soluebat sabbathū, sed &
patrem suū dicebat Deum, equalē se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus,
& dixit eis: Amen amen, dico vobis, nō potest filius à se facere quicquam,
nisi quod viderit patrē facientem: quacunq; enim ille facit, hæc & filius
similiter facit. Pater enim diligit filiū, & omnia demonstrat ei, quæ ipse
facit, & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim
pater suscitatur mortuos & viuificat, sic & filius, quos vult viuificat. Ne-
que enim pater indicat quenquam, sed omne iudiciū dedit filio, vt omnes
honori-

honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium,
non honorificat patrem qui misit illum. Amen amen dico vobis, quia qui
verbum meum audit, & credit ei qui misit me habet vitam æternam, &
in iudicium non venit, sed transijt à morte in vitam. Amen amen dico vo-
bis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei:
& qui audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic
dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium
facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua
omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent, qui
bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurre-
ctionem iudicij. Non possum ego à meipso facere quicquam. Sicut audio
iudico, & iudicium meum iustum est, quia non quero voluntatem meā: sed
voluntatem eius qui misit me. Si ego testimonium perhibeo de meipso, te-
stimonium meum non est verum. Alius est qui testimoniū perhibet de me,
& scio quia verum est testimonium eius quod perhibet de me. Vos misistis
ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab ho-
mine testimonium accipio, sed hæc dico vt vos salui sitis. Ille erat lucerna
ardens & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.
Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi
pater, vt perficiam ea: ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de
me, quia pater misit me, & qui misit me pater, ipse testimonium perhi-
buit de me, neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidi-
stis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille,
huic vos non creditis. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vi-
tam æternam habere. Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, &
non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus
non accipio. Sed cognoui vos quia dilectionem Dei non habetis in vobis.
Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in
nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam
ab inuicem accipitis? & gloriam quæ à solo Deo est non queritis? Nolite
putare quia ego accusaturus sum vos, apud patrem est qui accusat vos.
Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan
& mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quo-
modo verbis meis creditis?

Post hæc erat dies festus Iudaorum. Nisi fateamur istud festum
fuisse Pascha, non poterimus ex Euangelis colligere Christū tres
annos cum aliquot mensibus prædicasse: quod tamen à Dauiele
vaticinatum fuit, cum dicit Christum confirmaturum pactū mul-
tis, hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadæ defecturam
hostiam & sacrificium, per mortem scilicet Christi antiquantem
omnia legis sacrificia. Et verò ad designandum annos & tempus
prædicationis Christi (quod ab aliis fuit prætermisum) videtur
Ioannes tam accuratè Paschata annumerasse, quæ inciderunt in
tempus prædicationis Christi. Quæ ergo hæcenus contigerunt,
acta

Dan. 9.

acta sunt primo integro anno, & aliquod diebus, vel mēſibus mānifestationis, & prædicationis Christi: quæq; ex Mattheo, Marco, & Luca iam legimus facta in Galilæa, contigerunt tribus illis vel quatuor mēſibus, qui interceſſerunt inter reditū Christi in Galilæam, & festum Paſchæ reditū illum proximè ſubſequeſ, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta ſequuntur.

Probatia. *Est autē Hieroſolymis, in probatica, &c.* Apud Græcos dictio probatica est datiui caſus, cui additur præpoſitio *ἐν*, hoc est, in vel ſuper probatica, quomodo Eraſmo teſte; antiqui quidam codices Latini habent. Sonat autem probatica dictio Græca idem quod ouilla, vel pecualis. Hoc ergo nomine ſecūdum hanc lectionem intelligitur ſignificare locus aliquis in Hieruſalem, in quo fuit forū ouīū, vel potius in quo colligebantur, & aſſeruabantur oues offerendæ à ſacerdotibus in templo. In hoc autem loco iā oportet intelligere fuiſſe piſcinam quandam, quæ Hebraicè dicebatur Bethesda, non autem ipſam piſcinam dictam probaticam [D. tamen Hieronymus planè oſtendit ſe legiſſe dictionē probatica ſine præpoſitione in nominatiuo caſu, ut ſit adiectiuum ſubſtantiui, piſcina, quomodo & Theophylactū ex commentario ſuo legiſſe apparet.] Porro lacus iſte non vocatur hic piſcina, eo quod in eo piſces viui aſſeruarentur. Est enim Græcè hic *ὄλυμπηδρον*, quam dictionem alias Natatoriā vertit Interpres. Nec; tamē hic malè vertit. Nam quanquam initio piſcinæ dictæ ſunt à piſcibus, qui viui in eis ſeruabantur: tamen generaliter poſtea Latini piſcinam pro natatoria acceperūt, imò & vaſa lignea ampliora à Plinio piſcinæ vocatæ ſunt, [Hebraicū autem huius piſcinæ nomen *בֵּית שֵׁשׁ* Bethesda ſi; ut eſt omnino veriſimile; compoſitum ſit ex *בֵּית* & *שֵׁשׁ* ſignificat domū, ſeu locum effuſionis Bethesda ergo dicebatur hæc piſcina, quod eſt tectis; & aliis ædificioribus locis aqua effunderetur in eam; ſiue quod ex altero illo lacu, quem hiberim aquis adimpleri ſolitum, ſcribit Hieron: aqua inūdaret nonnunquam, & effunderetur in hanc piſcinam.]

Lib. de locis Hebraicis. Quinque autem iſtæ porticus hoc eſt, vacuæ domus, quæ erāt veluti ambulacrā, in circuitu lacu videntur extructæ fuiſſe, ut in illis ægroti demorarentur, ut apparet ex ſequentibus. Dicitur enim: *In hiſ iacebat multitudo magna languentium cæcorum, claudorum, aridorum, &c.* Hoc eſt contractorum, aut qui aliquam partem corporis habuerunt aridam.

Angelus autem Domini descendebat ſecundum tempus, &c. Græcè non eſt autem, ſed enim. Nam redditur ratio, quare ibi aderat languentium multitudo. Nec eſt Domini, ſed tantum Angelus enim. Quod autem dicitur Angelus deſcendiſſe ſecundum tempus, hoc eſt certo tempore, ſic eſt accipiendum, ut ſignificetur non ſemper quidem Angelum mouiſſe aquam, ſed certis quibuſdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idque non ſolum

ſemel

ſemel in anno, ſed frequenter, ut eſt veriſimile. Ideo enim in porticibus decumbebat multitudo magna languentium.

Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens, &c. Hūc ex omnibus languentibus hic iacentibus, quo miraculum eſſet inſignius, vnum elegit Dominus, qui & erat maximè deploratus, & maximè miſerandus, ut & qui immedicabili, & vetuſtiſſimo morbo tenebatur, & humano ſubſidio deſtitutus erat, quo tempeſtiue deferretur in aquam. Interrogat autem Dominus ægrum, num velit ſanus fieri quamuis id notiſſimum eſſet, primum quidem ut ægri patientia omnibus manifeſta fieret, deinde ut ex eius verbis morbi viſ, & humani ſubſidij inopia conſpicua fieret, poſtremū, ut illum excitaret ad petendum aliquo modo opem à ſe, ſicque diſponeret ad perceptionem beneficii. [Nō dixit autem Dominus, vis te ſanem, tum quia erat ab omni arrogantia alienus, tum quia æger nequaquam ipſum agnoſceret quare nec fidem ab eo requiſiuit.] Itaque æger eſtī Chriſtum non cognosceret (nam Dominum eum vocat tantum honoris cauſa Hebræo more tamen aliquid bonæ ſpei concipiēs ex tam alacri, & benigna interrogatione, indicat ſibi non deſſe voluntatem, & deſiderium ſalutis, deſſe autem opem baiuli, per quē maturè deportaretur in aquā huiuſmodi reſponſione verecundè à Domino petens, ut ipſe, qui validus eſſet, ac, ut videbatur ex compellatione, miſericors, ſeſe deferret, cum eſſet tempus, in piſcinam, non auſus tamen id à Domino explicite, & aperte petere.

Dicit ei Ieſus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Statim quem, admodū alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectū ſuum in teſtimoniū perfectæ ſanitatſ, ita & huic ægro. Et quanquā eſſet Sabbathū, in quo ſecundum legem alicui non licuiſſet alioqui lectū tollere, voluit tamen in Sabbatho iſtud Dominus fieri, tum quia in hoc factō licebat, cum eſſet ob gloriam Dei, ſicut ob eam licebat cadere Sabbatho victimas, tum quia per iſtud factū quod Iudæi putabant Sabbathis eſſe illicitū voluit ſe demonſtrare eſſe Dominum Sabbathi. Porro Iudæis ſanatu languidum reprehendentibus, quod grabatum ſuum tolleret in Sabbatho, pulchrè ille reſpondit: *Qui me ſanum fecit, &c.* Emphaticè notare volens, & illius autoritatem, & diuturnā morbi ſui grauitatem. Cū autem hoc audito reſponſo Iudæi ob tantum miraculum debuiffent Deum glorificare, ſanato gratulari, & miraculi auctore ſuſpicere: contra eo quod peruerſè eſſent religioſi ſalutis auctorem requirēt ad nocendū. Et vide hic Iudæorū iſtorum malignitatem. Cum enim ſanatus dixiſſet duo, nempè, qui me ſanū fecit, & ille mihi dixit, &c. Hi non nominant Chriſtum ab eo quod in eo commendari poterat, ut dicerent: *Quis eſt qui te ſanum fecit, ſed deſcribunt eum ab eo quod videbatur calumniæ eſſe obnoxium, dicētes.* *Quis eſt homo*

homo ille, qui dixit tibi, tolle, &c. Is autem qui sanus factus fuerat, etiam de facie Iesum nosse poterat, non tamen nouerat eum de nomine, ut ipsi eum nominare posset. Cuius causa redditur, cum subditur, *Iesus enim declinavit à turba, &c.* Quoniam enim Iesus mox seipsum subtraxit, non potuit languidus, qui videtur prius nunquam dominum vidisse, vel à domino, vel ab aliis intelligere quis esset.

Postea inuenit eum Iesus in templo, orantem videlicet, ut est probabile, & Deo pro accepta sanitate gratias agentem. Et dicit ei, *ecce sanus factus es, &c.* significans scilicet propter peccatū ipsum incidisse in morbum, sibiq; occulta etiam hominum peccata præterita nota esse. Quod autē homo iste abiens nunciauerit Iudæis Iesum fuisse, qui se sanasset, non videtur ex malevolentia fecisse, sed potius pio affectu: volens Iesum tanquam diuinū hominem, & omnibus colendū Prophetam cōmendare. Vnde non respondit quod Iudæi interrogauerant, quis scilicet dixisset ei tolle grabatum, &c. sed quis se sanum fecisset, beneficium nominans, non factū, quod calumniari posse videbantur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius auctore, partim quod inuidia gloriæ Iesu succensi essent, partim quod caput veræ religionis non tenerent, nec intelligerent, sed spem solum religionis externam amplecterentur; non iam solum calumniabantur factum, & facti auctorem, sed etiam persequebantur eum, & querebant eum occidere (ut habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quam quia hæc fecisset, & faceret in Sabbatho: cum merito intelligere debuissent, eum qui hæc facere potuit, legibus Sabbathi teneri non posse, & deinde ea quæ fecit, talia esse, quæ legi Sabbathi non essent prohibita, ut qui cedebant in gloriam Dei, & salutem hominum promouebant.

Iesus autem respondit eis, Pater meus vsque modo operatur. Est in hæc Domini responsione occupatio eius, quod Iudæi fuerant Domino obiecturi, & simul retorsio calumniæ in Deum, cuius auctoritate putabant se Iudæi Christum rectè calumniari. Nam Exodus 20. cū in Sabbatho interdicitur omne opus, adiicitur pro causa, quod Deus post opera sex dierum requieuerit die septimo, vnde colligere poterant Iesum non esse ex Deo, quod non cessauerit operari in Sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requiescere homines voluerit. Contra ergo Dominus se defendit, eo quod etiam Deus Pater operatur in Sabbathis, ostēdens verum intellectum Scripturæ asserentis Deū requieuisse die septimo. Nō enim sic dicitur requieuisse, quasi nihil omnino operetur, sed quia non operatur noua genera, & species creaturarum. Et propterea non absolutè dixit Moyses Gen. 2. requieuit die septimo, sed apposuit, ab vniuerso opere, quod patrarat. Præter autē hanc Dei operationem, qua ab initio nouas creaturarum species

condidit,

condidit, est alia eius operatio, gubernatio, scilicet, & prouidentia creaturarum & conseruatio earum, ob quam alia ex aliis progenerat collapsa restaurat, cælestia in cōtinuo suo motu cōtinet, &c. Atque hæc est operatio, quam dicit Patrem vsque modo operari. Notādum autem illud: *ego operor*, dupliciter posse accipi. Primò illatiuè, ut sit sensus iam datus: Quia Pater operatur etiam in Sabbatho, propterea & ego operor. Secundò ut sit sensus, Pater meus vsque modo operatur, & ego vsque modo simul cum eo operor: quia quæcunque operatur, per me operatur. Quare quandoquidē mihi semper operādum est cum illo, non debeo iam ab hoc opere cessare, quod calumniari: cum sit vnū ex his, quæ Pater mecum semper, & quouis die operatur.

Propterea ergo magis querebant eum Iudæi interficere, &c. Non solum soluebat Sabbathum secundum ipsorum scilicet sententiam. Nam reuera non soluebat. Sic reuera etiam non faciebat se æqualem Deo, sed secundum illorum sententiam. Nam ab initio erat natus Deo æqualis. Iudæi domini responsione non solū non sunt mitigati, sed multo magis exacerbati, duo iam in verbis eius culpantes. Primum quod ipsum Deum faceret patrem suum, vel ut habent Græci significantius *ιδιου*, hoc est, proprium. Secūdo, quod æqualem se Deo faceret, quod ex eo intellexerunt, quia seipsum æquabat Deo in operibus, & auctoritate faciendi quæ velle quouis tempore, eo quod dixerit se operari, quæ ille operabatur, aut ideo operari in Sabbatho, quia ille operabatur.

Respondit itaque Iesus & dixit eis. Respondisse dicit Iudæis impugnantibus ipsum de duobus, videlicet de ipso facto, & facti defensione.

Non potest filius ex se facere quicquam, nisi, &c. Sensus est, filius nō potest aliquid facere ex se, sed tantum (debet enim nisi, hic accipi pro sed tantum) id potest facere, quod viderit Patrem facientem, quem sensum & constructionem sequitur Chrysostr. & alij. Itaq; illud, *non potest*, non solum non arguit potentiæ defectum, quomodo nec cum dicitur Deum non posse peccare, sed etiam summam filij perfectionem declarat. Nam præterquam quod hac oratione, Non potest filius à se facere quicquam, significatur filium non posse Deo esse contrarium, quod summæ est perfectionis, & primo est à Salvatore his verbis intentum: significatur etiā satis identitas naturæ Patris & filij. Nam quod non potest filius aliquid facere ex se ipso, hoc ipsum est propter identitatem naturæ, quam à Patre accepit. Sicut è contra omnis creatura rationalis ideo potest aliquid ex se, quia habet aliam à Deo naturam, cum verò sequitur. *Nisi quod viderit Patrem facientem*, sic est intelligendum, quia id facit, quod scit Patrem etiam secum, & per se facientem.

Quaecunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit. Debet hæc sententia vt bene probet & explicet superiorem, sic intelligi: Quaecunque enim Pater facit hæc eadem omnia & sola etiam filius similiter facit. Sic enim ex hac sententia consequitur filium nihil facere ex se, sed tantum id, quod Pater facit plus tamen dicitur videlicet quod omnia illa faciat, quæ facit Pater. Adiectum est etiam aduerbiū similiter, quo significatur filium non solum eadem facere, quæ facit Pater, sed etiam simili modo. Similitudo autem modi faciendi consistit in qualitatibus agentis ad ipsum opus. Quæquæ enim Pater, & filius non similiter se habent adinuicem, similiter tamen se habent ad communia ipsorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, scientia, dominio, potestate.

Quatenus Pater dicatur omnia demonstrare filio qua facit.

Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei qua, &c. Declarat modo utramque supradictam sententiam, ostendens vnde fiat, vt omnia faciat, & videat filius, quæ Pater facit, nimirum quia Pater diligens filium, demonstrat ei omnia, quæ facit. Sed difficultas hic est, quid sit demonstrare Patrem filio quæ facit. Verum simplicius fuerit demonstrare, cum de Patre dicitur respectu filij, sic accipere, vt sit idem, quod facere aliquid illo cognoscere, ea cognitione, quam à Patre accepit. Additur autem ea cognitione, &c. quia non recte diceretur filius demonstrare Patri, quæ facit, quia Pater ab illo non habet suam cognitionem. Itaque verbum demonstrare non significat actum illum æternum, qui est communicare filio suam naturam, & cum ea omnem cognitionem, nec significat actionem aliquam, quæ sit monstratio, sed tantum modum, quo Pater omnia facit. Ideo enim omnia dicitur Pater demonstrare filio, quæ ipse facit, quia quaecunque facit, non facit sic, vt filio fiat, vel esse velit occulta; sed sic facit, vt filius per cognitionem sibi communicatam ab æterno omnia cognoscat.

Et maiora his demonstrabit ei opera vt vos miremini, &c. Maiora opera, quæ Pater filio est demonstraturus, vt ex sequentibus patet, sunt resuscitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum, & mortuorum: quæ sunt maiora opera quam fuerant quæ hæcenus apud Iudæos Christus fecit, sanando paralyticum, aut quosuis alios morbos curando, & eiciendo e templo ementes, & videntes. Resuscitationis autem opus Pater demonstraturus erat in resuscitatione Lazari, vnde consecutura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rursus in generali corporum resurrectione, ac animarum per gratiam suam viuificatione. Nam cum sequitur.

Sicut enim Pater suscitatur, &c. Videtur propter sequentia triplicem simul hanc Deo propriam resuscitationem complexus. Miro autem modo hac sententia significatur ita filium, quam habet potentiam à patre accipere, vt tamen Patre in potentia non sit inferior. Quia enim filius est, necesse est à Patre habeat, quod potest, à quo

quo habet & naturam. Quia verò sic viuificat, sicut Pater, & æquè liberè: necesse est potentiam eius non esse inferiorem. Non est autem sensus Patrem quosdam seorsum viuificare, ac filium item simili modo alios seorsum quos vult viuificare: sed sicut Pater mortuos viuificat, id quod ei proprium est secundum scripturas, ita & filius cum eo quos vult viuificat.

Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium, &c. Potest recte accipi hæc sententia, vt per eam probetur superior. Nam ex eo, quod omne iudicium filio sit commissum, quæ summa est potestas, non nisi Deo conueniens, consequitur eum etiam viuificare posse, quos velit. Iudicariam enim potestatem etiam Deo propriam faciunt scripturæ. Itaque intelligere oportet datum filio iudicium in incarnatione ipsius, quando assumpta forma, in qua ab omnibus videri posset, dedit ei potestatem iudicandi homines sensibiliter. Et illud, *Pater non iudicat quenquam*, sic intelligendum, Pater non iudicabit quenquam sensibiliter, cui non sit homo, qui videri ab impiis iudicandis possit, & sensibili sententia iudicare. De illo enim iudicio est sermo, quo mundus in nouissimo die est iudicandus. Omne autem iudicium vocat vniuersale iudicium, vel omnes tam bonos, quam malos iudicandi potestatem, Quod verò sequitur.

Vt omnes honorificent filium, &c. Rectius secundum Theophyl. & alios refertur tantum ad immediatè præcedens hoc sensu, Ideo Pater dedit Filio omne iudicium, vt omnes ob iudicariam potestatem filium reuerentes honorificent illum. Iudici enim honor debetur. Huiusmodi autem Iudici, cui omne iudicium traditum est, debetur honor diuinus, cum necessario oporteat eum, qui talis sit Iudex, propter hominem etiam Deum esse. Proinde benedicit, *sicut honorificant patrem*, hoc est honore diuino, & cultu, quæ vocant Latrariam. Aduerbium enim sicut hic, & superius, non similitudinem, sed equalitatem potius, imò identitatem significat, hoc est similitudinem omnimodam.

Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, &c. Postquam dixit Patrem velle Filium honorari sicut seipsum, iam etiam amplius dicit significans primum quidem non solum decere, vt Filius honoreretur sicut Pater, sed etiam necessarium esse debitum. Si enim non honorare Filium, est non honorare Patrem, debitum etiam est honorare Filium. Additur, *qui misit illum* in mundum scilicet hominem eum faciens, vt indicet rationem eius quod dixit. Qui enim non honorat legatum alicuius, hoc ipse etiam non honorat, sed dehonorat mittente. Additur *& Patrem*. Nam hæc est altera ratio honorationis Filij: honorandus est enim Filius, tum quia Filius Patris honorandi, tum quia legatus eius, qui ab omnibus est colendus.

N

Amen,

Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, &c. Ostendit modum, quo viuificari potest anima per Filium) dixerat enim prius Filium, quos vult viuificare) si scilicet audiat verbum, hoc est, doctrinam Filij, & credat. Duo enim hæc ad animæ viuificationem concurrere debent. Dicit autem, *credit ei qui misit me*, potius quam credit mihi, fidem scilicet referens ad personam Patris, quo per humilitatem sermonem suum faceret Iudæis susceptibiliorem, nec illi tanquam iastabundum ipsum reiicerent. Cum autem subditur, *habet vitam æternam*, & non dicit habebit, manifestum est eum loqui de vita Animæ, quam per fidem iustificatus consequitur in hac vita fidelis. Habet enim is inchoatiuè vitam æternam in se manentem, quæ in Dei cognitione & adeptione consistit, quæque perficietur deposito mortali isto corpore, atque eodem resumpto etiam in illud diffundetur, ab omni miseria, & malo illud liberans. In eo verò quod sequitur.

Et in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam, sciendum apud Græcos prouenit, esse verbum ἐπιτεταται, quod cum sit presentis temporis, accipitur nonnunquam pro futuro. Pro transit autem Græcis indubiè est præteritum tempus μεταβιβασις, quod tamen etiam à quibusdã Græcis exponitur per futurum, vt propheticò more præteritum accipiatur pro futuro positum. Itaque hic duplex cõsurgit sensus. Nam si præteritum transit (sic enim constat esse legendũ) accipiatur præteritiuè, sensus est, Non venit, hoc est, non est venturus in iudicium, hoc est condemnationem mortis æternæ, sed iam etiam ante iudicij tempus transit à morte animæ, atque à mortis æternæ obligatione, quam per peccatum inciderat, ad vitam æternam. Si verò præteritum pro futuro accipiatur, sensus est, Non veniet in condemnationem, hoc est, non condemnabitur morte scilicet æterna, quam peccatis suis promeruerat, sed transibit à morte corporis, ad vitam æternam. Verum prior sensus, quem & Aug. sequitur, videtur verisimilior.

Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando, &c. Videtur omnino probabiliter hic nondum loqui de generali corporum resurrectione, de qua postea apertè loquitur, sed de resurrectione quorundam ad vitam hanc mortalem facta à Christo in Lazaro, & alijs, per Christum; aut alios sanctos reuocatis ad vitam, qua resurrectione Dominus hic confirmare voluit, quod dixit de inuisibili animarum viuificatione, quodque dicturus est de generali corporum resurrectione, cuius specimen quoddam fuit resuscitatio quorundam ad vitam mortalem. Dicuntur autem mortui corpore audire vocem Filij Dei, quia sentiunt vim vocis eius, aut quia veluti si audirent, ita voci eius obediunt quemadmodum paruit in resuscitatione filix archisynagogi & Lazari, quos dominus allocutus est tanquam auditum habentes, & dormientes.

Sicut

Sicut enim Pater habet vitam in semetipso sic dedit, &c. Potest ista ratio referri vel solum ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum, vel etiam simul ad alteram partem, in qua agitur de viuificatione animatum per fidem. Habere autem vitam in semetipso in præsentì loco est, habere eam in sua potestate constitutam, ita vt & ab aliena non dependeat potestate, & eam impetiri possit, quibus velit, tanquam fons, & author omnis vitæ. Quod autem Pater dicitur dedisse, Filio habere vitam, Cyrillus intelligit quomodo superius eam diceretur Patrem dedisse Filio omne iudicium, verum secundum Augustinum Chrysoft. & alios intelligitur Pater dedisse non gratuito, sed naturali dono, habere vitam in seipso, gignendo scilicet eum per omnia sibi similem.

Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est, &c. Sensus est, dedit ei potestatem iudicandi omnes sensibiliter in nouissimo die, idque propterea, quia ipse est homo, qui ob id sensibiliter solus potest iudicare. Quoniam enim prius dixerat Patrem neminem iudicare, sed omne iudicium dedisse Filio: hic iam illius assignat rationem, Patrem scilicet ob id neminem iudicare, quia non est Filius hominis, ac proinde videri eum non posse à iudicandis hominibus, Filium autem constitutum iudicem mundi, qui scilicet iudiciũ sensibiliter exequatur, propterea quod cum eo quod est Filius Dei, etiam est Filius hominis. Atque hic videtur loci huius verus esse intellectus iudicatus à Caietano. Quomodoque autem locus hic vel distinguatur, vel intelligatur semper illud Filius hominis, nõ potest hic accipi quomodo ferè aliàs semper in Euangelij, vt sit scilicet appropriatum Christo: sed simpliciter accipi debet, vt sit secundum phrasim Hebraicam idem quod homo.

Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in, &c. Istud non solum refertur ad probandum ipsum habere potestatem iudicandi, sed & ad alia superiora, & mirari hic positum est pro discredere, aut minus credere. Porro per eos, qui in monumentis sunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim, qui sunt in monumentis, & naturaliter sepulti sunt, etiam eos significauit qui non sunt naturaliter sepulti. Vox autem Filij Dei, quam audituri dicuntur omnes, qui sunt in monumentis à quibusdam simpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem Filij, non sit aliud, quam sentire vim Filij volentis mortuos viuere. Sed rectius intelligitur vox ista esse ea, de qua dicit Apost. 1. Theff. 4. Ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de celo. De qua voce etiam apud Matth. cap. 24. Mittet Filius hominis Angelos suos cum tuba, & voce magna. Ex quibus satis patet vocem aliquam sensibilem Angelorum, aut vnus archangeli

Vox Filij Dei.

Michaëlis ministerio formatam, quæ etiam tuba dicitur tuæ futuram, quæ mortui excitabuntur: quæ hæc vox Filij Dei dicitur, eo quod eius iussu facta, & ab eo habens suam efficaciam. Quod autem sequitur.

Et procedent, qui bona egerunt, &c. sensus est, Et procedent, hoc est prodibunt omnes e monumentis, qui quidem bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ, hoc est prodibunt ad hoc ut resurgant ad vitam, æternam scilicet, & beatam, quæ sola verè vita est, qui verò mala egerunt, prodibunt in resurrectionem Iudicij, hoc est ut resurgant ad iudicium, hoc est condemnationem à Domino contra eos mox ferendam.

Non possum ego à me ipso facere quicquam, &c. Hæc eo spectant, ut quoniam dixit iudicandi potestatem sibi datam, quia Filius hominis est; nemo putet, aut metuat iudicium eius fore iniquum, eo quod omnis homo sit mendax, & falli possit. [Porro totus iste locus declarari potest de Christo, tam ratione naturæ divinæ, quam ratione naturæ humanæ. Nam secundum naturam divinam nihil potest Christus facere à se, quia illam non habet à se, sed à Patre, idque eandem cum Patre. Secundum item humanam naturam nihil potuit facere à se propter confirmationem animæ in bono consecutam ex unione diuinitatis cum humanitate. Secundum utramque etiam iudicaturus est, sicut à Patre audit. Audit enim etiam secundum diuinitatem à Patre, quia à Patre habet ab æterno omnium cognitionem.] Quod autem sequitur.

Non quero voluntatem meam, sic intelligi debet. Non quero voluntatem mihi soli propriam, & non communem cum Patre, quia talem voluntatem non habeo, cum secundum diuinitatem una mihi sit cum illo voluntas, sicut & una natura secundum humanitatem verò voluntas cum eius voluntate per omnia consentiens.

Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non, &c. Cum frequenter dominus de seipso testimonium perhibuerit, & omnino verum sit testimonium eius qui de seipso dicit: Ego sum veritas: quidam præsentem locum sic intelligunt, ut repetatur illud, quod præcedit à me ipso, vel subintelligatur solus, ut sit sensus. Si ego à me ipso, vel si ego solus testimonium perhibeo de me ipso. Verum rectius secundum Cyrillum, & Chrysostomum, intelligitur Christus istud dicere non ex propria sententia, sed ex sententia & opinione eorum, quibus loquebatur. Quoniam enim cognouit Iudæos iam apud se cogitasse, & dicere potuisse, Tu de te ipso testimonium perhibes, & ideo testimonium tuum non est verum. Nemo enim qui de seipso testificatur, fide est dignus apud homines, propter suspicionem proprii amoris: ideo anteuertens illos, quod illi dicturi erant, dixit ex eorum sententia.

Alius

Alius est, qui testimonium perhibet de me, &c. Alius ille accipi potest vel ipse Pater, quomodo accipit Cyrillus, vel potius ipse Iohannes Baptista secundum Chrysostomum. Nam de illo mox sequitur. Dicit autem: *Et scio quia verum est testimonium eius, & eorum incredulitatem notans, & rationem subindicans ob quam ausus est hæc tam magnifica de se superius prædicare: nimirum quod certo sciret vera esse, quæ de ipso perhibita sunt testimonia. Testes autem de seipso producturus dominus primum adducit Iohannis testimonium utpote debilius, deinde verò alios tres maiores Ioanne, nempe opera, Patrem, & Scripturas. De Ioanne ergo aperte locuturus dicit.*

Vos misistis ad Ioannem, significans auctoritatem magnam apud Iudæos habuisse Ioannem, ita ut etiam iudicio eorum testimonium eius non possit reelli. Cum autem dicitur.

Testimonium perhibuit veritati, sensus esse potest, testimonium perhibuit mihi qui sum veritas, quomodo intelligit Cyrillus, aut potius simpliciter intelligendum est, ingenue testificatus est veritatem, & id, quod re vera testandum erat.

Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, &c. Verba hæc ego non ab homine, &c. obscura sunt primo aspectu & pugnantia cum scripturis. Verum sensus satis apparet ex subiuncta aduersatiua, *sed hæc dico ut vos salui sitis.* Cum enim dicat se ibi uti, & adducere testimonium humanum propter eorum salutem: satis patet præcedenti sententiæ voluisse significare, se non accipere ab homine testimonium necessarium sibi, aut ex parte sua, sed propter hominum salutem, qui pro ipsorum intellectu non nisi per humana testimonia, diuina capere possunt.

Ille erat lucerna ardens & lucens. Commendationem Ioannis subiicit, tum ne parui fieri à se Ioannes putaretur, quia dixit se non accipere testimonium ab homine (sic enim coniungit Cyrillus hæc superioribus) tum ut significaret merito illius testimonium à Iudæis fuisse recipiendum, & eorum incredulitatem per oppositionem magis notaret. Lucernam autem vocat primum quoniam non suo sed alieno lumine perfulsit apud eos, qui in caligine versabantur & tenebris. Secundo quia adueniente & lucente sole iustitiæ, Ioannis lux erat cessatura. Dicitur autem lucerna ardens, & lucens: ardens quidem per internam charitatem, qua in Deum flagrabat, qua & alios accendere studuit. Lucens verò per exteriorem doctrinam, & vitæ exempla. Quod autem sequitur.

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius, hunc habet sensum: Quamuis Ioannes esset lucerna tam insignis, vos tamen non nisi ad breue tempus voluistis exultare in luce doctrinæ ipsius. Nam cum impetivisset exultantes quod vix tantis vobis cælitus à Deo

Ioannes lucerna erat ardens, & lucens.

N

Conti

contigisset illius doctrinam probaretis: mox tamen per inconstan-
tiam veluti fastidiō affecticum contempistis: ipsius de me testi-
monia nihili facientes, eiusque conuersationem improbātes, adeo
vt diceretis dæmonium habere.

Ego autem testimonium habeo maius Ioanne. Interpres illud maius
Ioanne reddidit bona fide, vt habent Græca ad verbum. Nam illa
habent *μεῖζω τῆς ἰωάννου*. Verum videtur in Græcis debere subinteli-
ligi alius articulus fœmininus, scilicet *μεῖζω τῆς τῆς ἰωάννου*, vt sit sen-
sus maius testimonio Ioannis. Non enim confertur testimonium
cum Ioanne, sed cum testimonio Ioannis.

Opera enim quæ dedit mihi Pater, &c. Pater Filio dicitur dedisse
opera secundum diuinitatem quidem, quia dedit ei cum natura
etiam potestatem operandi, secundum humanitatem verò, quia ei
iniunxit, & facere dedit. Non ociose autem repetitur.

Ipsæ opera quæ ego facio: facit enim ad maiorem asseuerationem
huiusmodi repetitio, & pronomen ipsa, emphasim auget. Est enim
sensus, etiam si nullus hominum testetur, tamen ipsa opera per se
se, & vltro testantur de me.

Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me, &c. Addu-
cit secundum testimonium maius, nempe testimonium Patris. Est
autem triplex testimonium Patris de Filio præter testimoniū ope-
rum, & testimonium scripturarum: quæ etiam Patris sunt testimo-
nia. Primum est, quod sensibili voce redditum est primum in ba-
ptismo, deinde in transfiguratione, quando audita est vox Patris
de celo dicēs, hic est Filius meus dilectus, &c. Secundum est, quod
per internam reuelationem & inspirationem redditur à Patre de
Filio omnibus credentibus, de quo dictum est Petro: Caro & san-
guis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui est in cælis. Tertium est,
quo testificatur per ipsa Filij à se missi verba. De quo supra cap. 3.
Qui accepit eius testimoniū signauit, quia Deus verax est. Quem
enim misit Deus, verba Dei loquitur. Et quæquæ hoc loco videatur
potissimū loqui de testimonio Patris in baptismo perhibito, pro-
pter verbū præteriti tēporis, perhibuit, rectè tamē etiā alia duo tes-
timonij genera hic simul cōprehēdūtur, vt ex sequētibus patebit.

Neque vocem eius audistis, &c. Non est intelligendum dictum
ideo vocem Dei patris Iudæos non audisse, quod vocem illam in
baptismo factam à celo Iudæi non audiuerint, quod scilicet ablen-
tes essent. Dicitur enim nunquam eos auduisse, & non solū tunc
cum Pater testimonium perhiberet voce quadam sensibili: sed in-
telligendum Christum loqui de voce, quæ propriè vox Patris es-
set, quomodo est vox aliqua animalis vox, facta scilicet corporis
proprij naturalibus instrumentis: sicut quod de specie Patris dicit
(*neque speciem eius vidistis*) intelligendum est de specie, quæ Patris
naturam in se representaret. Voluit enim Dominus his verbis si-
gnificare,

Patris de
Filio testi-
monia.

gnificare, quod alibi dicitur: Deum nemo vidit vnquam, & nemo
nouit Patrem nisi Filius. Iam illud:

Verbum eius non habetis in vobis manens: Videtur simile illi, quod
dicitur cap. 8. Sermo meus non capit in vobis, hoc est, non habet
locum in vobis. Habebant enim Iudæi verbum Dei in se, quia in
eis Pater testificabatur: sed non habebant in se manens, quia illud
non habebat locum in eis, hoc est, nō recipiebatur ab eis, nec fixū
fuit in cordibus eorum. Intelligitur autem rectè per Dei patris ver-
bum: triplex illud, de quo prius dictum est, Patris testimonium.

Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam, &c.
Tertium iam adfert de se testimonium maius testimonio Ioan-
nis, Iudæis satis apertum, magnæq; authoritatis, & quod tergiver-
sari omnino nequeant, nimirum scripturarum authoritatem. No-
tandum autem quod non dicat legite, sed scrutamini. Multa enim
sunt in scripturis obscure dicta de Messia, multa mysteria sub lite-
ra latentia, quæ non simplici lectione, sed diligenti persequatione
sunt capienda. Et Iudæi quidem semper legebant scripturas, at
non satis eas scrutabantur, quemadmodum nec modo, nimirum
quod in litera semper hæreant, thesauros autē defossos non poten-
tes inuenire. Notandum etiam secundum hunc sensum absolute
dictum esse scripturas nō has, aut illas, sed omnes: scilicet legales,
& propheticas. Benè autem dicitur: Vos putatis in ipsis habere vitam
æternam: non quod Dominus velit eorum existimationem, aut ex-
pectationem reprehendere: sed quod vellet notare inanè esse stu-
dium legis in ipsis, neque hoc eos consequi in eis, quod expecta-
bant, eo quod spiritu fidei destituti tantum literæ iunxerent, nec
ad verum scripturarum intellectum, per quem vitam æternam
assequerentur, peruenirent. Dicitur autem eos putare habere vi-
tam æternam in scripturis, hoc est, per scripturas: scilicet per earū
intelligentiam, fidem, & obseruationem. Addidit autem:

Et non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Nimirum quod prius
dixisset eos in scripturis quærere vitam: significas eos sibi ipsis esse
contrarios, qui cum vitam in scripturis quærerent, authorem ta-
men vitæ à scripturis demonstratum nolent recipere.

Claritatem ab hominibus non accipio. Postquam Dominus protu-
lit ea, quæ sunt de se, testimonia, pergit Iudæorum redarguere
incredulitatem: & quoniam zelo Dei, ac legis Mosaiicæ se puta-
bant contra Dominum sanantem in sabbatho commoueri; Do-
minus contra ostendit eos, & Deo, & Moyse esse cōtrarios. Porro
illud claritatem, vel gloriam ab hominibus non accipio: sic vide-
tur potissimum debere accipi, non requiro gloriam ab homini-
bus, vel gloriam quæ est ab hominibus non accipio, hoc est, non
magnifacio: quia postea accipere gloriam humanam opponitur ei
quod est quærere gloriam à Deo.

N * Ego

Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me, &c. Ostendit per ista non habere eos dilectionem Dei in seipsis, hoc est, in cordibus ipsorum; quantumvis eam haberent in ore. Venire autem in nomine alicuius, est ab illo missum esse, & omnia quæ quis facit illius nomine facere, hoc est, illius autoritate, & ad illius gloriam, & commodum.

Si alius venerit in nomine suo, id est, sua autoritate, nullum habens à Deo mandatum; sed in omnibus suam quærens gloriam, hunc recipietis.

Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis? &c. Ostendit causam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de se ne suspicarentur prius, præoccupans à se exclusit, nempe appetitum laudis humanæ: quo quantum tenebantur Pharisei, contra quos hæc maxime dicta videtur, ostendit illud Salvatoris: Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus.

Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem. Quoniam iam de carentia dilectionis divinæ, & appetitu laudis humanæ atque incredulitate Iudæos reprehendit: excludit à se suspicionem, quæ venire in animum Iudæorum poterat, & retorquet in eos contemptum Moysi, quem illi in Christo reprehendebant, dicentes eum soluisse sabbatum, & simul punitionem infidelitatis eorum significat per accusationem Moysi. Dicitur autem Moyses accusare Iudæos: quia declarat eos suis scriptis esse puniendos. Se verò Dominus dicit non accusaturum, non quod nulla ratione eos accusabit, sed usitato loquendi more significare voluit non opus fore sua accusatione, aut se non primum accusaturum Iudæos. Deinde significare voluit sibi non competere accusationem, cum sit à Patre omnium iudex constitutus. [Quod si quærat quomodo dicuntur Iudæi sperare in Moyse, & tamen non credere illi? Respondendum credidisse illos Moyse in genere, non credidisse autem ipsius vaticinia in isto singulari homine Christo impleri: quod tamen tenebantur credere ex tam apertis, & multis testimoniis.

Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis, &c. Argumentum est à maiori, quod in duobus consistit nempe in comparatione Moysi ad Iesum, quorum ille maiorem apud Iudæos autoritatem obtinuerat: & in comparatione scripturarum ad verba. Sicut enim firmius est, quod mandatur literis: ita est culpabilius & maius non credere scriptis, quam non credere verbis.

Phariseos ob confricatas à discipulis spicas in sabbatho offensos, confutat Dominus. Matth. 12. Mar. 2. Luc. 6.

CAPVT XXXVII.

ET

† h T factum est b iterum a in illo tempore abijt Iesus † c Factis per sata c in f sabbatho c secundo primo, [&] h cum b est autem sabbathis † h ambularet per sata l discipuli eius a esurientes, c caeperunt b progredi & || l vellere spicas f & sicut || c † manducare c confricantes manus. † l Quidem autem vellebant tem phariseorum a videntes c dicebant illis: Quid facitis quod non licet † c man- in sabbathis? [Et] || c dicebant ei: Ecce † discipuli tui faciunt quod non ducabant licet eis facere sabbathis. † l Et respondens Iesus ad eos dixit: || Nun- † c Pha- quam legistis quid fecerit David, quando b necessitatem habuit, & † l risæi autē esurijt ipse, & qui cum eo erant, quomodo † intravit in domum Dei b || a dix- sub Abiathar principe sacerdotum, l & panes propositiones e sumpsit, & runt † b || l manducavit, h & dedit his, & qui cum ipso erant, l quos non licebat quid disci † manducare a ei, neque his qui cum eo erant, nisi † solis sacerdotibus. puli tui fa a Aut non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templo sabbatum ciunt sab- violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est bathis q̄ hic. Si autem sciretis, quid est: Misericordiam volo & non sacrificium, non licet nunquam condemnassetis innocentes. h Et dicebat eis: b Sabbatum † a. At propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. || l Itaque ille dixit Dominus est filius hominis etiam sabbathi. eis b. Et

Et factum est iterum in illo tempore abijt Iesus, &c. Illud iterum, ait illis || quod est in Marco apud nos, cum non sit apud Græcos, non est a. Ne hoc accipiendum, ut significet secunda vice Dominum per sabbatha legistis transisset: sed referri debet ad calumniam Phariseorum. Cum enim quod fecit apud Marcum præcedant aliquot Phariseorum calumniæ, signi- † c o rum ficatur iam alteram sequi alia occasione Domino obiectam. In esurisset sabbatho secundo primo. Quod sit sabbatum secundo primum de † b o in- quo Lucas, certum haberi non potest: propter ea quod huiusmodi troiuit || a sabbathi nusquam alibi fiat mentio, probabilissima autem videtur o comedit Chrysostomi sententia qui homil. 40. super Matthæum dicit sab- † a o ede- batum secundo primum dictum, quando quies & otium duplex re † c o erat: tam videlicet sabbathi propriè dicti, quam solennitatis alicu- tantum || ius incidentis, ut sabbatum secundo primum tale fuerit, quale fuit a Dominus enim c. illud, de quo dicit Ioannes: Erat enim magnus ille dies sabbathi. Quia Do- Et ob id videri potest dictum in Marco & similiter in Matthæo minus sab- apud Græcos Dominum transisse in sabbathis per sata, videlicet bathum quod dies illa bis esset sabbatum: nisi velimus potius phrasi He- braica intelligere pluralem numerum pro singulari positum, ut secundo in sabbathis, sit in aliquo sabbathorum. Secundum hanc autem primum. sententiam, sabbatum istud, fuit sabbatum aliquod propriè dictum, cui incidit vel festum nouilunij, vel festum Pentecostes: neque necesse erit sabbatum istud accipere fuisse tam vicinum Paschæi quomodo alij accipiunt, quando non est verisimile multum inuenire facile potuisse passim in agris spicas maturas, quas vellere potuissent discipuli, & comedere.

N S

Discipuli

Discipuli eius esurientes, ceperunt progredi, & vellere spicas. Hoc est, ceperunt progrediendo vellere spicas, vel ut habet Græca, ceperunt iter facere vellendo spicas. Quod autem apud Lucam dicantur Pharisæi locuti discipulis, apud Matthæum & Marcum ipsi Domino, nihil habet repugnantiae. Rectè enim intelligitur prius quidam locutos discipulis, deinde mox etiam Domino, volentes in eum torquere discipulorum eius erimen, & in discipulis ipsum calumniari.

Et respondens Iesus ad eos dixit: Nunquam legistis quid fecerit, &c. Quoniam Pharisæi de scripturarum intelligentia gloriabantur: hic frequenter Dominus eos notat de scripturarum ignorantia, & non recto intellectu. Id enim notat cum dicit: Nunquam legistis, aut non legistis: Et, si sciretis quid est, &c. Duobus autem exemplis discipulorum factum hic defendit, quæ deinde sententiis apertis, & scripturis confirmat & comprobat. Et primum quidem exemplum desumptum à facto Davidis ostendit discipulorum factum licitum esse propter urgentem necessitatem. In quo exemplo duo sunt notanda. Alterum quod exemplum affertur non solum ex facto Davidis, sed etiam eorum, qui cum ipso erant, ad excludendum singularitatem Davidis: ne scilicet dicerent Pharisæi Davidi id licuisse tanquam Regi & Prophetae Domini. Hoc enim non potuerunt dicere de his, qui cum ipso erant. Alterum est, quod exemplum sumptum est à facto maiori. Nam longè maius est laicos vesca panibus propositionis quos soli sacerdotes poterant edere, ut scribitur Leuit. 24. quæ operari in sabbatho: ut patet ex eo quod multis de causis excusari potest operatio in sabbatho, & sæpè accidit: semel autem tantum accidit, ut laici vescerentur panibus sanctis, quando etiam esurientium munditiâ sacerdos exquisiuit, ut patet. 1. Reg. 21. [Quod verò istud Davidis factum in eo loco, unde est desumptum, scilicet. 1. Reg. 21. dicitur contigisse sub Achimelech, hic verò à Marco, sub Abiathar principe sacerdotum, qui fuit filius Achimelech: cum secundum phrasim Hebraicam illud sub Abiathar principe sacerdotum, videatur omnino debere, sic intelligi: Cum Abiathar esset princeps sacerdotum: rectè dicitur Achimelech sacerdotem fuisse binominem, & dictum etiam nomine filij sui Abiathar. Videntur enim hæc duo nomina Achimelech & Abiathar patri & filio simul fuisse communia, ut patet ex 2. Reg. 8. & 1. Paralip. cap. 18. Præterea quod hic dicuntur fuisse quidam cum Dauide, quibus etiâ deditur David edendos panes propositionis, cum in historia Regum aperte dicatur Davidem tum fuisse solū: oportet intelligere non de his qui reuera illi aderant: sed de his quos David finxit se habere comites in certo loco constitutos, quibus & finxit se daturum postulatos panes: quos non solū pro Dauide ipso, sed etiâ pro sociis eius, quos se finxit habere, non dubitavit dare sacerdos. Id enim ad propositum Salvatoris sufficit, quod & David non dubitavit postulare

etiam

etiam pro sociis suis, & sacerdos illi non dubitavit dare.] Dicuntur autem panes propositionis Hebraica phrasi, pro eo quod est panes propositi, videlicet ante faciem Domini, & propitiatorium.

Aut, non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templo, &c. Alterum hic affertur exemplum desumptum ex facto sacerdotum legis autoritate innitente. Quo quidem exemplo iam certius ostenditur factum discipulorum vacare crimine, quam superiore exemplo (quod tanquam debilius permittitur, idque ratione servitij diuini. Sacerdotes enim in sabbathis occidunt in templo, hoc est, atrio templi, animalia detrahunt pelles, ligna componunt, ignemque accendant, & alia multa similia opera seruilia faciunt, idque legis autoritate, quæ in multis locis præcipit sabbathis offerri sacrificia huiusmodi & nominatim Num. 28. Huiusmodi autem operationem sacerdotum vocat violare, vel prophanare sabbathum: quia reuera huiusmodi opera sunt seruilia ex suo genere, & proinde per ea ex se prophanatur sanctitas sabbathi. Quod autem hoc exemplum sacerdotum faciat ad excusationem facti discipulorum, ostendit eum subdit: *Dico autem vobis, quia templo maior est hic,* hoc est, in hoc loco, est enim hic aduerbium, non pronomen. Intendit ergo quod quemadmodum sacerdotes sine crimine sunt, dum in sabbathis violant sabbathum, eo quod eorum opera templi excuset sanctitas, cui per huiusmodi opera seruiunt: ita & discipuli sunt innocentes, eo quod præsentem & permittentem eo, & ad seruitium eius facerent, quæ fecerunt, qui maior est templo, utpote templi Dominus.

Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo & non, &c. Hoc Osee testimonio (quod etiam supra obiecit Pharisæis, notans eos & hic, & ibi de falsa gloriatione peritiæ scripturarum, ac de præpostera religione) & redditur generalis ratio eius, quod primum exemplum intendit, videlicet quare necessitate aliqua constrictis permittendum sit potius aliquid, quod alioqui est contra legis ceremonias, quam exigenda, ab eis exacta legis observatio: & etiam ostenditur quam rectè in secundo exemplo per factum sacerdotum excusetur discipulorum factum. Si enim propter sacrificium finenda sacerdotibus est sabbathi violatio: multo magis finenda est miseris: propter misericordiam proximis debitam, quia gravior est Deo misericordia, quam sacrificium.

Et dicebat eis: Sabbathum propter hominem factum est, &c. Duabus iam sententiis omnem suam explicat intentionem, quarum prior prius respicit exemplum, posterior verò secundum. Priori enim sententia, quæ est apud solū Marcum, reddit rationem eius, quod prius exemplum intendebat, nempe quod ob necessitatem non esset seruanda lex sabbathi, eo quod non homo propter sabbathum factus sit, sed contra sabbathum propter hominem: ob cuius proinde necessitatem, vel magnam utilitatem lex sabbathi cessare deberet. Sabbathum

autem

autem propter hominem dicitur factum est institutum, videlicet
tum vt secundum corpus requiesceret, nec perpetuis laboribus
frangeretur, aut auaritia totus deseruaret, tum vt mente Dei be-
neficia siue in creatione, siue in redēptione exhibita commemo-
rans, in pietate erga Deum institueretur, & ab ipso sanctificaretur.

Itaque Dominus est filius hominis etiam sabbathi, &c. Hæc est se-
cunda sententia qua declaratur secundum exemplam videlicet
cur recte discipulis se sequentibus permiserit Dominus Sabbathi
violationem, quemadmodum sacerdotibus permittitur ob sancti-
tatem templi, cui seruiunt, Marcus hanc sententiam ponit infe-
rendo eam ex superiori sententia. Ex eo enim quod Sabbatum
propter hominem factum est, bene consequitur filium hominis,
hoc est ipsum Christum esse Dominum etiam Sabbathi, præsup-
posito quod sit Dominus omnium hominum, & quod propter
hominis vtilitatem promouendam in hunc mundum uenit, Ex
eo enim quod filius hominis est Dominus omnium, quæ ordi-
nantur ad humanam salutem, consequitur eum etiam esse domi-
num Sabbathi ordinati propter hominum vtilitatem: ac proinde
ipsum recte sinere violationem Sabbathi, quando ita hominum
exigit utilitas.

*Pharisæos ob sanatum in Sabbatho manum aridam
offensos, rursum confutat Dominus:*

Matt. 12. Mar. 3. Luca 6.

CAPVT XXXVIII.

f̄ a venit.
b, & in-
troiuit.
▷ e ma-
nū habēs
aridam.

|| c Obser-
uabant
|| autem.
b Sab-
bathis.
▷ o ha-
benti.
|| e Et di-
xit eis.
f̄ e circū-
spectis
omnibus.

Et cum inde transisset: factum est & in alio Sabba-
tho f̄ l vt intraret b iterum l in synagogam a eorum c &
diceret. l Et a ecce h erat ibi l homo ▷ & manus eius
dextera erat arida. || h Et obseruabant b eum c scriba
& Pharisæi, h si f̄ in Sabbatho curaret, vt c inuenirent
vnde h accusarent eum. a Et interrogabant eum dicētes:
Si licet Sabbathis curare? Vt accusarent eum. c Ipse vero sciebat cogita-
tiones eorum, h & ait homini ▷ qui habebat manum aridam: Surge, c
& sta h in medium. c Et surgens stetit. || h Ait autem ad illos c Iesus:
Interrogo vos si h licet Sabbathis benefacere an malè? animam saluam
facere, an perdere? b At illi tacebant. a Ipse autem dixit illis: Quis erit
▷ o ha- ex vobis homo qui habeat ouem vnā, & si ceciderit hæc Sabbathis in
benti. foueam, nonne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo
|| e Et di- oue. Itaque licet Sabbathis benefacere. h Et f̄ circumspiciens eos b cum
xit eis. ira, contristatus super cecitate cordis eorum, a tunc l || dicit homini: Ex-
f̄ e circū- tende manum tuam. Et extendit & restituta est h manus ▷ eius a sa-
pectis mitati sicut altera. c ipsi autem repleti sunt insipientia. e Exeuntes autem
omnibus. Pharisæi b statim cum Herodianis e consilium faciebant aduersum eum,

quomodo perderent eum c & colloquebantur ad inuicem quidnam face-
rent esu. e Iesus autem a sciens b cum discipulis suis c secessit a inde b c dixit.
ad mare, c & || multa turba secuta est eum b à Galilæa & iudæa, &▷ b illi.
ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum
& Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. || a secuti
Et dixit Iesus discipulis suis, vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, sunt eum
ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, multi.
vt illum tangerent quotquot habebant plagas. a Et curauit eos omnes, &
præcepit eis ne manifestum eum facerent. b Et spiritus immundi cum il-
lum videbant, procidebant ei, & clamabant dicentes: Tu es filius Dei.
Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum a vt implere-
tur quod dictum est per Isaiã Prophetã dicentem: Ecce puer meus quẽ
elegi, dilectus meus in quo benè complacuit animæ meæ. Ponam spiritum
meum super eum, & iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet neque
clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassa-
tam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eijciat ad
victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.

Et cum inde transisset, &c. Ex Matthæo intelligi potuisset istud
eadem die contigisse, qua superius factum: sed ex Luca, qui in alio
Sabbatho factum narrat, constat alio die rem hanc gestam. Nihil
autem est repugantiæ quod apud Matthæum dicuntur Iudæi
rogasse Dominum, si liceret Sabbathis curare, apud Marcum ve-
rò & Lucam legitur dominus interrogasse eos. Intelligi enim po-
test Matthæum Euangelistam Pharisæis tribuisse illam quæstio-
nem, eo quod ipsi obseruantes Dominum si sanaret in Sabbatho,
huiusmodi quæstionem animo voluebant. Notandum autem &
Marcum cum Luca dicere obseruasse Pharisæos dominum si in
Sabbatho curaret: non vt inde eius bonitatem & potentiã agno-
scerent, & admirarentur, sed vt accusarent eum. Et Matthæum si-
militer dicere, interrogasse eos Dominum si in Sabbatho lice-
ret curare, non vt discerent, sed vt accusarent eum. Non enim
aut meliores, aut doctiores esse querebant: sed toti in hoc vno
erant vt occasionem aliquam calumniandi dominum etiam ex
re optima inuenirent. Et quidem hac sua quæstione putabant do-
minum capiendum vtrumuis responderet. Si enim diceret cura-
re licere, quod eum omnino dicturum putabant, tanquam con-
tractum Moyse, & legi erant accusaturi. Si verò diceret non licere
curare accusaturi eum erant crudelitatis, impotentia: aut obie-
cturi erant, multo ergo minus licuisse discipulis in Sabbatho vel-
lere spicas, nec filium hominis esse filium Sabbathi. Verum do-
minus spiritu diuinitatis suæ sciens cogitationes eorum, pulchrè
ipsorum versutiam confutauit. Et primò homini habentem ma-
num aridam, & mancam surgere, & in medium stare præcepit:
idque tum vt omnes attentos faceret adendo miraculo, tum vt
misera-

miserabilis hominis calamitas ad misericordiam Phariseos pro-
uocaret, & à tam iniquo & sæuo iudicio reuocaret. Deinde cum
sciret eos non moueri affectu pietatis, vincere studet interroga-
tione duas continente partes inter se contrarias, vt ex contrario-
rum inter se comparatione veritas elucesceret. Non enim querit
solum si liceat Sabbathis benefacere, sed si liceat Sabbathis bene-
facere, an malefacere: hoc est, prodesse aliqui an nocere. Hoc enim
significant, Græcæ dictiones ἀγαθοποιήσαι, & κακοποιήσαι. Et au-
gendo quæstionem adiicit, animam saluam facere, aut perdere, hoc
est vitam alicuius conseruare, an occidere. Nam anima hic pro vi-
ta posita est. Ex oppositione enim contrarij, quod absurdum erat
admittere, insinuat necessario concedendum esse alterum, quod
voluit asserere: & tam conuenire Sabbatho benefacere, quã non
conueniebat malefacere. Cum autem nec respondere auderent
licere Sabbathis malefacere, aut finire perire proximum, nec rur-
sum respondere vellent licere prodesse proximo, ne suis ipsi ver-
bis sibi calumniandi præriperent occasionem tacere elegerunt.
Sic autem dominus quæstionem tum ab illis, tum à se proposi-
tam, adducto exemplo quodam ab ipsis petito, soluit, vt illos &
auaritiæ condemnet, & immisericordiæ ac cæcitatæ extremæ,
dum id non permiserunt fieri in homine, quod sibi permiserunt
in oue. *Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnã, &c.* Notan-
dum argumentum à minori, hoc est ab eo, quod minus videtur li-
citurum in Sabbatho, quo argumento hic dominus vtitur, suã vim,
& efficaciam habere in duobus, videlicet & in comparatione ouis
ad hominem, & in eo, quod in subleuatione ouis concurrat affe-
ctus proprij lucræ, in curatione autem hominis affectus miseri-
cordiæ.

Et circumspiciens eos cum ira, &c. Circumspexit oues dominus, si
scilicet aliquis esset, qui quicquam vellent respondere. Circumspe-
xit cum ira & indignationis declaratione, vt eos hac ratione ad
erubescenciam, & resipiscenciam promoueret. [Fuit autem in Chri-
sto, quatenus homo erat, vera ira, sicut & vera tristitia. Fuit tamen
in Christo ira passio, non turbans rationem, sed potius pro passio
non redundans in alias vires, & nec impediens, nec turbans alias
animæ actiones, quẽmodum turbat ferè in alijs.] Bene autem addi-
tur, *contristatus*, vel potius cõdolens (est enim Græcè συμυποδύμενος)
super cæcitate cordis eorum, vt intelligatur non iratus fuisse in ipsos
homines, sed potius vitio ipsorum, ipsis autem hominibus cõdo-
luisse. Condolebat ergo de cæcitate cordis eorum, quod scilicet,
qui se profitebantur duces cæcorum, ipsi haberent cor inuidia, &
odio adeo occæcatum, vt clarissimam veritatem etiam postquam
ob oculos posita esset, & explicata eis, non cernerent. Porro Græ-
cè pro ablatiuo cæcitate est πωρόσση, quæ dictio etiam significat
duri-

duritiam idque propriè. Patet ergo sensus esse extensior, dominum
scilicet contristatum de duritia cordis eorum, nimirum quod nec
aspectu miserabili placarentur, nec sermonè, & rationem cui con-
tradidere non possent, reciperent. Itaque cum iam dominus nihil
prætermisisset, quo potuisset Phariseorum malignos animos pla-
care, conuertit se ad hominem, & populo ad rei euentum inhiã-
te, dixit homini: *Extende manum tuam.* Vixq; ea vox audita est, &
homo extendit manum subito sic mutatam, vt suis omnibus offi-
cijs fungeretur, sicut altera, quæ nunquam manca fuerat. Verum
hæc omnia nihil profecerunt in obstinatis Phariseis, imo scelera-
tiores inde facti sunt. Vnde bene scripsit Lucas, ipsos repletos esse,
insipientia, aut potius, quod maius est, amentia. Est enim Græcè
ενοία, quod propriè amentiam significat. Nam quid amentia fuerit
si hæc non erat, post facti rationem tanta cū modestia reddiram,
ob beneficium plenè diuinum tanta etiam cū moderatione præ-
stitum, tanto potuisse odio dominum prosequi. Et Marcus quidem
dicit Phariseos exeuntes statim caprasse consilium cum Hero-
dianis de perdendo Iesu, vt intelligere liceat Sabbatho hoc consi-
lium ab eis captarum, quo iam præpostera eorum religio, & amē-
tia magis elucescit. Herodiani autem dicti sunt Herodis milites,
& serui, non quidem Herodis Regis, qui iam mortuus erat, sed
Herodis Tetrarchæ Galilææ. Cum his ergo consilium captant, eo
quod dominus esset Galilæus, ac proinde sub potestate Herodis
præfecti Galilææ vbi verisimile est hæc contigisse.

Iesus autem sciens cum discipulis suis secessit inde ad mare, &c. Rur-
sum se subduxit, eo quod nondum tempus esset quo se ipsum tra-
deret voluntati ipsorum. Qua sua subductione veritatem, & infir-
mitatem humanæ naturæ à se assumptæ demonstrare voluit, ac
exemplo docere licitum esse persecutiones impiorum declinare.
Quod verò Marcus postquam de expulsis dæmonibus dixit sub-
iicit: *Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum*, si rela-
tium eis, ad dæmones referatur, intelligenda est præcepti ratio
illa, quæ superius est dicta, videlicet quod nollet se à dæmonibus
prædicari, quibus etiã cū vera dicunt, credendum non est. Potest ta-
men, & fortasse melius relatum eis referri ad omnes quos sana-
bat, vt quod dicit Marcus, idem sit cum eo, quod dicit Matthæus.

Vt impleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem, &c.
Testimonium istud Isaiæ, quod habetur cap. 42. à Mattheo potis-
simum adductum est ad testificandam Domini mansuetudinem in
superioribus demonstratam, tum in eo, quod illorum furori ces-
sit, quos potuit multis, apertisq; verbis obtudere, quosque potuit
etiã perdere, tū in eo quod manifestum se nollet fieri ab his, quos
sanabat, ne Phariseorum animi magis irritarentur: ostendens hac
ratione Evangelicam Philosophiam non terroribus, nõ cõuitiis,
aut

aut contentionibus esse defendendam aduersus rebelles, sed mansuetudine superaturam. [Aduertendum autem quod quanquā totum testimonium possit intelligi de Christo quatenus homine, quædam tamen esse que ei magis comperunt secundum diuinitatem ipsius, ut illud, dilectus meus, in quo complacuit animæ meæ. Porro cū dictio puer Latinis & Græcis *puer*, ambigua sit ad seruum & filium Hebraica dictio *בן* tantū seruum, & ministrum significat, nunquam autem filium. Et seruus quidem rectè Christus dicitur, tum propter assumptam humanitatem, ratione cuius Paulus. Exinaniuit inquit, semetipsum formam serui accipiens, tū propter ministerium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum missus fuit à Patre.] Sensus ergo est, Ecce seruus meus quem elegi, præ omnibus scilicet creaturis rationalibus, ecce dilectus meus in quo vnicè, & singulariter benè animæ meæ hoc est mihi complacuit, sine scilicet admixtione alicuius displicentiæ, & sic, ut per eum solum in multis hominibus complaciturū sit mihi. Dicit autem animæ meæ, metaphoricè sibi animam tribuens, ut significaret sibi ex intimo affectu optimè complacitum in filio. Sequitur, *Ponam spiritum meum super eum*, secundum illud Isa. 11. Et requiescet super eum spiritus domini, &c. Quod etiam visibiliter impletum est cum in Iordane super Christum in specie columbæ descendit Spiritus sanctus Patre dicente, quæ hic præcedunt in Isaia, hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Per hunc autem spiritum meū proferet, & annuntiabit non solum populo Israëlítico, sed etiam omnibus gentibus quæ antea in vanitate sensus sui ambulauerunt, *iudicium*, hoc est, id quod iustum est & æquum, per legem scilicet suam Evangelicam eos instruens de iustitia solida, quam prius ignorauerunt. Quoniam autem istud futurum erat summa cū mansuetudine, placiditate, & suauitate, & non per vim, aut tumultum, ob id vates subiicit, *non contendet*, id est, non litigabit, *neque clamabit* aduersus contentiosos, *neque vocem eius* tumultuosam, aut iactabundā, *quisquam audiet in plateis* quem admodū solent facere, qui lingua belligerantur, aut seipos iactant, sed audietur vox doctrinæ ipsius in Synagogis, circa mare, in deserto, aliisq; locis doctrinæ accommodis. Hæc ergo est potissima huius testimonij pars, ob quam testimoniū hoc Matthæus adduxit, quam etiam per sequentia confirmat dicens:

Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans, &c. Quæ cum valde variè exponantur à diuersis, rectè sic accipiuntur simpliciter secundum Chrysostr. & Theophyl. ut significetur dominū noluisse hostes suos perdere, quos tamen tam facile ei perdere fuisset, quam est facile arundinem quassatam confringere, & conterere, aut linum tantum fumigans extinguere: ut ad significandum infirmitatem Pharisæorum & omnium hostium Christi

com.

comparatam ad potentiam diuinitatis Christi, hostes Domini arundinæ, eique quassatæ, hic comparari intelligantur, & lino fumiganti. Et bene quidem lino fumiganti, ad designandum etiam furorem eorum, quo accensi erant contra Dominum, sed quorum furorem tam facile fuisset Christo extinguere, quam facile est linum non ardens, sed fumigans tantum extinguere. Vel secundum Hieronymum & Hilarium, significatur Dominū infirmos, & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spei reliquum, ac scintilla aliqua fidei, vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppressuram contentione, clamore, & indignatione: sed contra potius mansuetudine sua ipsum eos futurum ut firmiores fiant, ac in Dei cognitione atque amore magis illuminati, & accensi. Porro pars hæc:

Donec eiciat ad victoriam iudicium. A Chrysostr. & Theophyl. sic intelligitur conuenienter ad sensum, quem intelligunt in verbis præcedentibus. Tam diu tolerabit mansuetè, & patienter Iudæos hostes suos, donec produxerit iustum suum iudicium ad victoriam, hoc est, donec manifestum fecerit iustè se abieciisse Iudæos, nec illos habere aliquam iustam contradicendi suo iudicio occasionem: Vespasia scilicet ipsorum eo prorumpente, ut omnes intelligant eos meritò repulso. Tam diu inquam, tolerabit eos, quia postea de eis sumet vltionem, conterendo arundinem, & extinguendo linum fumigans, quemadmodum fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano, & Tito. Secundum Hieronymum autem & Hilarium consequenter ad sensum quem intelligunt in verbis superioribus, sensus est, infirmos, & imbecilles sua mansuetudine fouebit, & tolerabit, ita ut hac ratione tandem futurum sit, ut iudicium eius, quod Gentibus annunciare venerat, ad victoriam perducatur, veritate scilicet vbique obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene subiicitur.

Et in nomine eius Gentes sperabunt, Tunc scilicet postquam ad victoriam iudicium deductum est. Quod idem est cum eo, quod habent Hebræa, legem eius in sulcæ expectabunt, hoc est, desideranter suscipient. Qui enim legem eius suscipit, & in ea sperat saluari: sperat etiam salutem consequi per nomen eius.

Electis duodecim Apostolis differit Dominus in quibus sita sit beatitudo. Matth. 5. Marc. 3. Luc. 6.

CAPVT XXXIX.

○

Fastum

ascendens > b venerunt. || b Et imposuit Simoni nomē Petrus Marcus nō per patriam recēset Apostolos, sed post tres pri-mos Petrus Iacobum & Ioannē sic conti-nuat: Et Andreā de illo exhibat, & sanabat omnes. f Et c ipse eleuatis oculis in discipulos & Phi-lippum, & Bar-tholomaeū & Mat-thaeum & Thomam, & Iaco-bum Al-phaei, & Thadaeum & Simo-nem Cha-ladie, & exultate, ecce || f enim merces uestra t copiosa est in vanaeū, & caelis. || Sic enim persecuti sunt Prophetas b qui fuerunt ante vos, e Iudam Is-cariotem qui & tradidit iudi, t c dicebat q̄ quia uestrum || c Dei t c qui nūc stetis patrem uestrum qui in caelis est.

Actum est autem in illis diebus exijt b & a videns * Iesus turbas e t ascendit l in montem c orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus es-set, h vocauit b ad se quos voluit ipse c discipulos suos c & a cum sedisset, > e accesserunt ad eum a disci-puli eius. c Et elegit duodecim ex ipsis, b & fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos praedicare. Et dedit eis pote-statem curandi infirmitates, & eijciendi demonia, c quos & Apostolos nominauit. || h Simonem quem cognominauit Petrum & Andreā fra-trem eius, Iacobum b Zebedaei h & Ioannem b fratrem Iacobi, & im-phi-lippum & Bar-tholomaeum, Matthaeum & Thomam, Iacobum Alphaei & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi b Thaddaeum h & Iudam Iscariotem qui fuit proditor. c Et descendens cum illis, stetit in loco campestri & Iacobum, turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudaea & & Ioannē Hierusalem: & maritima Tyri & Sydonis, qui venerāt vt audirent eum, sic conti-nuat: Et sanarentur a languoribus suis. Et quae vexabantur a spiritibus im-mundis, curabantur. Et omnis turba querebat eum tangere, quia virtus Andreā de illo exhibat, & sanabat omnes. f Et c ipse eleuatis oculis in discipulos & Phi-lippum, & Bar-tholomaeū & Mat-thaeum & Thomam, & Iaco-bum Al-phaei, & Thadaeum & Simo-nem Cha-ladie, & exultate, ecce || f enim merces uestra t copiosa est in vanaeū, & caelis. || Sic enim persecuti sunt Prophetas b qui fuerunt ante vos, e Iudam Is-cariotem qui & tradidit iudi, t c dicebat q̄ quia uestrum || c Dei t c qui nūc stetis patrem uestrum qui in caelis est.

legem, aut prophetas. Non veni solvere, sed adimplere. || Amen quippe di-co vobis, donec transeat caelum & terra, iota vnum aut apex vnius non praeteribit a lege donec omnia fiant.] Qui ergo soluerit vnum de manda-tis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum. Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum.

Factum est autem in illis diebus exijt, &c. Quod dicit Lucas Do-minum exijisse, videtur intelligendum de illo secessu, quem su-perius latius explicauerunt Mathaeus & Marcus: proinde quod dicit Lucas exijt in montem orare, non sic accipiendum quasi siq̄e omni intermedio. Oratio exitum secuta sit: cum Marcus eum su-perius e nauicula dixerit post exitum e ciuitate, & synagoga de-cuissse turbas, & sanasse languidos, sed intelligendum post sermo-nem e nauicula habitum, vespera adueniente Dominum ascen-disse in montem, ibique orasse. Quod autem nunc Dominus ora-uerit atque in oratione pernoctauerit, praeter generalem illam ra-tionem ob quam frequenter solitus fuit orare, nimirum propter electorum salutem, & Euangelij profectum: nunc speciali etiam ratione ideo orabat, idque tam instanter, quoniam e discipulis suis multis, duodecim iam electurus erat, quos Euangelicae praedicationis haberet cooperatores, & docturus iam erat Euangeli-cae praedicationis, & perfectionis summam.

Et cum dies factus esset vocauit ad se quos voluit ipse, &c. Quod autem ex multis adeo discipulis suis, quorum vt Lucas postea di-cit, turbam habuit, duodecim selegit quos Apostolos nomi-nauit, & constituit, quos & voluit peculiariter secum esse, hoc est, indiuiduos habere comites, & deinde emittere primum ad praedicandum Euangelium regni cum potestate curandi infir-mos, & eiiciendi daemones, praecipua causa esse videtur, vt si-cut duodecim erant tribus populi Dei ad quem suos mittere voluit, sic & essent duodecim, qui mitterentur, veluti principes duodecim tribuum Israēl, Notandum autem quod dicit Mar-cus elegisse Dominum quos voluit ipse, Id enim significat & Chri-sti in deligendo diuinam autoritatem, & non fuisse eorum, qui vocati sunt, meriti, & studij, vt vocarentur, sed diuinae tan-tum dignationis. [Quod si quaeratur, cur etiam Iudam proditorem in numerum Apostolorum delegerit, maximē cum orationem praemiserit, qua, vt dictum est, praecabatur ele-ctionem suam dirigi a Patre vt idonei essent, qui deligeren-tur: dicendum primo ideo a domino factum, quia Patri vi-sum fuit, & in scripturis praedictum, vt ab inimico suo di-scipulo in mortem traderetur. Secundo vt ostenderet fieri non posse, quin in Ecclesia bonis mali sint permixti, nec ita nos cau-tos esse posse in deligendis ad sacra munia ministris, quin & eos aliquando

quia ride- bitis > nūc esu- ritis, quia saturabi- mini. t c eritis > a o maledixe- runt || a quoniam t c o multa. > c o celo || e secundum haec enim faciebant prophetas. E. 9. 71. C. 1. 92. B. 4. 51. C. 8. 51. C. 11. 49. C. 16. 95. Iudas cur electus A- postolus.

aliquando deligamus, qui vel sunt mali, vel futuri sunt mali, ferendos tamen esse donec ipsi se perdant, aut prodant, nec eos quorum interest in Ecclesiam aliquos recipere, aut ad sacra ministeria aliquem deligere, culpandos esse, si post expensionem eorum, quæ humanitus illis patere possunt, & preces ad Deum fufas, quidam deligantur furari, aut postea mali futuri.] Porro Marcus duodecim Apostolos electos explicat propter duo, videlicet ut essent cum illo, hoc est, ut familiarissime illi adhererent, & velut fidi satellites magni principis & Regis nunquam à latere eius discederent: & ut cum posceret res Evangelica mitteret eos veluti legatos à latere prædicaturos, quæ à rege suo didicissent. Quoniam autem quos elegerat Dominus erant ignobiles, tenues, & idiote, nihil regale præ se ferentes, cum promissuri tamen essent regnum Dei, ne contemneretur eorum autoritas, addidit eis potestatem sibi alioqui propriam: quomodo legatis suis principes contrahere solent suam potestatem quatenus ad legationem eorum est necessarium. Addidit enim potestatem, quam nulli huius mundi monarchæ suis legatis dare possunt, nimirum ut in nomine Iesu & curarent omnem infirmitatem, & eicerent dæmonia. Vnde dicit Marcus. Et dedit eis potestatem, &c. [Sciendum tamen Græca non habere, & dedit, sed *ἔδωκεν*, hoc est habere, vel ut haberent, Pendet enim à superioribus, ut essent secum, & ut mitteret, & ut daret eis potestatem, &c. Ita ut tria significantur ad quæ delecti sunt isti duodecim, sed quorum tertium pertinet ad secundum, eique annexum est. Non enim videretur intelligendum, in hac electione datam Apostolis potestatem curandi infirmitates, quemadmodum nostra littera significat: sed electos hos esse, ut suo tempore daret eis hanc potestatem, nimirum cum eos esset missurus, Tunc enim ut habet Matth. cap. 10. & Marc. cap. 6. & Luc. 9. dedit eis hanc potestatem: non ergo eandem prius ipsis dederat.] Obseruandum autem Dominum nouo horum delectorum ministerio nouum etiam indidisse nomen, & id quidem conuenientissimum: nimirum quod non tam esset dignitatis nomen, quam officij. Apostolus enim Græcè Latinis sonat idem quod missus nuntius. Non tamen omnis nuntius ab aliquo missus Græcis dicitur Apostolus, ut non tabellio, sed qui ore negotium agit, quod accepit in mandatis, quique ore aliquid nuntiat, squalem Latini legatum, vel Oratorem vocant. Ponitur autem à Marco simul & Luca Catalogus Apostolorum: ut extra hos qui pseudo apostoli futuri erant excludantur, & qui veri sunt dignoscantur. Et quidem quamuis hoc loco Marcus dicat.

Et imposuit Simoni nomen Petrus, & Lucas, Simonem, quem cognominauit Petrum: Non est tamen intelligendum necessario in hac electione impositum hoc nomen, quemadmodum multi intelligunt, cum

Apostolus.

tum possit intelligi Euangelistas, aut per recapitulationem, aut per præoccupationem istud scripsisse, & vel impositum ei nomen Cephæ, hoc est Petri quando supra dictum est Ioan. 1. Tu vocaberis Cephæ, aut postea cum dicitur Matth. 16. Tu es Petrus, &c. *Cephæ.* Ex quo loco patet quare dictus sit hoc nomine: videlicet tum ob firmitatem fidei ipsius, tum quod super eum, tanquam super firmum fundamentum fidei, ædificanda erat peculiariter Christiana Ecclesia. Cognomen autem filiorum Zebedæi Græcè *Βουεργες* habebat, & videtur potius Syriacum esse, quam Hebraicum. Siue *Boanerges.* autem Hebraicè dicatur, siue Syriacè: non significat ea dictio proprie filios tonitruum, sed filios tumultus, & strepitus. Itaque Euangelista Marcus aduertens eos non à quouis tumultu, vel strepitu dici Boanerges, sed à tumultu, vel sonitu simili tonitruo, interpretatus est nomen Hebraicum per *υἱὸν βροντῆς*, hoc est, filij tonitruum. Est autem in hac oratione Filij tonitruum, vel strepitus. Hebraica *Filij tonitruum.* phrasis. Sicut enim Filius Iniquitatis dicitur qui iniquus est, & Filius pacis, qui est pacificus: ita quoque Filij tonitruum qui tonant. Sic ergo dicti sunt Filij Zebedæi, quod diuina dogmata mundo intonauerunt velut tonitruum quoddam de cælo auditum. Dicendum autem & de aliorum quoque Apostolorum nominibus quorundam. Itaque ad distinctionem Iacobi fratris Ioannis alter *Iacobus* Iacobus dicitur Iacobus Alphæi, scilicet Filius, qui Alphæus fuit *Alphæi.* maritus Mariæ Cleophæ sororis matris Domini. Hic ergo Iacobus est qui dicitur Marc. 15. Iacobus Minor, qui & Frater domini dicitur à Paulo, & scripsit Epistolam catholicam primam. Huius frater fuit alter Iudas, qui ad distinctionem ab Iuda proditore dicitur *Iudas.* Iudas Iacobi, scilicet frater. Qui Iudas & Thaddæus, & Lebaeus quoque dicitur ita ut trinomium ipsum fuisse dicat Hieronymus, Alter autem Iudas ad distinctionem huius dictus est Iudas Iscariotes, qui etiam Ioan. 6. dicitur Iudas Simonis scilicet *Iudas Iscariotes.* filius. Ceterum alter Simon qui ad distinctionem Petri dicitur Cananæus, dicitur etiam Zelotes: non quod diuersa sunt hæc nomina, sed quod Zelotes dicebatur Græco nomine, cū Hebraico nomine diceretur Cananæus. Fuit autem frater Iacobi Minoris & *Simon Zelotes.* Iudæ Thaddæi, ut patet Marc. 6. atque ob id videntur coniungi apud Lucam tres isti simul. Itaque inter Apostolos duo fuere Iacobi, duo Iudæ, & duo Simones. Quemadmodum autem accidit in nomine Cephæ, & in nomine Cananæus, ut scilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus, & Zelotes: ita quoque accidit in nomine Thomas, ut pro nomine illo Hebraico, diceretur Græco *Thomas.* nomine Didymus, ut est apud Ioannem. Nam Græca dictio Didymus, quæ geminum significat, explicatio est nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum significat. Deriuatur enim à *Bartho-* *dic* Thamm, quod geminare, & duplicare significat. Ceterum *lomas.*

Bartholomæum & apud Matth. 10. cap. & his locis apud Marcum & Lucam coniungitur Philippo esse eum qui à Ioanne dicitur Nathanaël supra ostensum est.

Et descendens cum illis stetit in loco campestri, &c. Quanquam discipulos, & Apostolos potissimum erat docturus: tamē tum quod ad omnes electos pertinebant quæ docturus erat, tum vt satisfaceret desiderio turbæ præsentiam eius expectantis, & audire ipsum cupientis descendit cum Apostolis ad turbas, etsi maxima eius pars consequendæ potius sanitatis, quam doctrinæ desiderio teneretur. [Porro turba hæc cuius hic meminit Lucas, eadem omnino videtur esse cum ea, quam supra descripsit Marcus circa mare apud Dominum congregatam: quamuis verisimile sit novos semper accessisse, & continuus augmentis increuisse: vt mirū non sit si etiam iam aliquos dicatur sanasse, cum prius dicatur omnes sanasse ægros.] Dicit autem maritima Tyri & Sidonis scilicet regione: significans tantam iam domini fuisse famam, vt externas quoque ciuitates ad sanitatem, doctrinamque capeffendam accerferet. Notandum autem quod dicit Lucas.

Virtus de illo exibat. Illo enim significare voluit non aliena virtute Dominum sanasse, sed propria, quam habuit quatenus Deus erat.

Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, aperiens os suum, &c. Eleuauit in discipulos suos oculos, quod ad eos multa singulariter pertinerent, quæ dicenda erant. Quod autē dicitur aperiens os suum docebat eos, simplicius fuerit accipere illud ab Euangelista additum pro more scripturæ ad significandum gaudia, & prolixa iam dominum esse locuturum. Sic enim & de Iob dicitur. Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est.

Beati pauperes spiritu, &c. Rectè accipitur hoc loco nomen pauperes de iis, qui laborant rerum necessariorum penuria, vt respondeat Hebraicæ dictioni rascim. Nam & Græca dicitio hic posita πτωχοί propriè mendicos significat. Secundum hæc tamen acceptionem dupliciter adhuc intelligitur illud pauperes spiritu. Primò enim per pauperes spiritu possunt intelligi hi, qui reuera sunt pauperes, sed tales effecti proprio suo spiritu, hoc est, propria sua voluntate, eaque spirituali: ita vt intelligatur beatos pronunciare Dominus eos, qui re vera sunt pauperes, nō tamē effecti tales necessitate aliqua, nec quauis voluntate, sed spirituali. Secundo per pauperes spiritu possunt intelligi hi, qui etsi habeant diuitias, nō tamen cor eis apponūt, sed parati sunt eas abicere, si, & quando expediret: vt ablatius spiritu intelligatur determinatio diminuens, adiecta ad distinctionem ab his, qui re ipsa sunt pauperes. Quamuis autē hæc secunda intelligentia propinqua sit prioris sensui, & ad eam redustinè pertineat, possitq; simul cum prio-

Pauperes
sp. ritu.

ri intelligi comprehendi: tamen prior intelligentia, & est simplicior, & videtur potissimum esse ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuisse, discipulos suos ob id predicare beatos, quod propter se iam omnia abiecerant & reliquerant. [Quāuis autem in hac beatitudine commendetur primo, & principaliter voluntaria paupertas pro Christo suscepta: simul tamen etiam rectè intelligitur ex consequenti commendari virtus humilitatis: quam primo & ad literam hic significari intelligit Augustinus ob id maximè vt apparet, vt in prima beatitudine accipiatur commendari: ea virtus quæ omnium est fundamentū virtutum, quomodo etiam post Chrysostomum intellexit Theophy.] Quoniam autem ipsa paupertas per se non facit hominem beatum, sed tantum medium est perueniendi ad ipsam beatitudinem: ideo rationem adiicit Dominus quare beatos pronunciauerit pauperes spiritu: *Quoniam, inquit, ipsorum est regnum cælorum.* Pauperibus ergo spiritu promittitur regnum cælorum: quia conuenit his, qui contempserunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hic haberi viles, & abiecti, vt postea regnent in cælis cum Deo. Nec dicit ipsorum erit, sed ipsorum iam est regnum cælorum: quod illud in secura iam possideant spe: vnde etiam non dicuntur fore beati, sed iam esse beati in secura scilicet spe, quæ non confundit. Porro quamquam id, quod hic promittitur beatis, potissimum sit referendum ad vitam futuram, in qua perfectè in ipsis implebuntur hæc promissiones: tamen etiam singulæ promissiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in singulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes spiritu etiam in hac vita iam re ipsa regnant regno planè cælesti, longè feliciter, quam reges & principes terræ. Hi enim vt in plurimum verius grauissimam seruiunt seruitutem, quam regnant. Multos enim pariuntur tyrannos discruciatu avaritia, ira, liuore, cupiditate honorum ac vindictæ, metu, spe. At homo humilis, terrenarumque facultatum, ac honorum contemptor, liber est huiusmodi curis, tranquillo semper existens pectore, securè expectans bona cælestia, pestibus animorum avaritia, atque superbia imperans & dominans, honoribus, atque omnibus huius mundi bonis longè superior.

Beati mites. Benè pauperibus adiunguntur mites: tum quod mansuetudo humilitati, & paupertati coniuncta ferè sit, tum quod coniuncta esse debeat: adeo vt sine ea paupertas spiritus laudabilis non sit. Apud Græcos tamen secundo loco ponitur: *Beati qui lugent.* Ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur appetitus honorum & diuitiarum, secunda verò appetitus voluptatum, in quibus tribus comprehenduntur omnia quæ mundi sunt. Est autem istud beati mites, &c. desumptum

à Domino ex Psal. 36. Vbi dicitur: Mansueti autem hereditabunt terram, &c. Nam inter mansuetos, & mites nulla constituenda est differentia, quemadmodum tamen quidam constituunt: cum vna sit apud Græcos & Hebræos dictio, quâ Latinus nunc vertit mansuetum, nunc mitem. Est enim Græcè *πραΐς*, vel *πραΐς*, Hebraicè verò, *Atau*. Pertinet autem ad mansuetum, vel mitem, non quidem omnino nunquam irasci, hoc enim est insensatorum & insipientium, sed ita passionibus ire, & zeli imperare, vt nec indignetur vel murmuret contra Deum, vel ob iniquorum sceleriores successus, vel proprias aduersitates ab illo immittas, neque contentiosè cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vindicare: sed vt ita se gerat erga Deum quidem, vt benigno animo eius iudicia sustineat, erga homines verò, vt vel tacurnitate, vel placida responsione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superate contendat. Hic autem à Domino ideo prædicantur beati mansueti: *Quoniam*, inquit, *ipsi possidebunt terram*, vbi pro possidebunt Græcè est *κληρονομήσουσι*, id est, hereditabunt. Plus est autem hereditare, vel in hereditate accipere terram, quam possidere terram. Multi enim possident non hereditatio iure. Terra autem cuius possessio hic promittitur mites: variè à diuersis accipitur. Quoniam autem verisimilius est omnia hæc promissa pertinere potissimum ad futuram vitam: ideo verisimilior est, & simplicior Hieronymi interpretatio, qui hic intelligit terram illam de qua Psalmista: Credo videre bona Domini, in terra viventium, cælum scilicet, quod terra est viventium, cum terra hæc sit potius terra mortuorum, seu morientium. Quamuis vt omnia hæc promissa ex parte etiã in hac vita impleri rectè intelliguntur: terra hic simpliciter accipietur pro terra hac, quam iam ex parte possident mites, sed perfectissimè cum Christo possessuri sunt cum facta erit terra noua, hoc est, de ea terra hic loquitur potissimum Dominus, quam Paulus ad Hebr. 2. vocat orbem terræ, futurum subiendum Christo. Itaque quoniam mites hic frequenter pelluntur suis possessionibus promittitur eis verbis Psalmistæ, hereditaria totius terræ possessio. Cum enim sint futuri heredes Dei, cohæredes autem Christi simul cum ipso hereditatio quodam & proprio iure possidebunt vniuersam hæc terram, cum dominabuntur iusti omnibus impiis in matutino.

Terra pro missa mites.

Lugentes. *Beati qui lugent.* Intelligenda est hæc sententia non solum de his, qui ob sanctas causas, spreto huius mundi voluptatibus spontè luctum suscipiunt: sed etiam de his, qui calamitates à Deo sibi immittas æquo animo hic perferunt: vt sub hac beatitudine comprehendatur illud Iacobi: Beatus vir, qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Lugentes enim hic dicuntur, non solum qui lacrymas emittunt, sed etiam quot

quot

quot in rebus tristibus, & calamitatibus agunt, maximè his quæ fortunæ esse videntur. Quod si obijciatur non omnes huiusmodi lugentes esse beatos: dicendum Dominum etiam has sententias non extulisse Catholicos, ac proinde noluisse significare omnes lugentes esse beatos: sed tantum voluisse significare in genere, id quod omnes miserum putant, viam parare ad solidam felicitatè: si modo tamen quis eò benè vtatur, & nihil alioqui desit, quod felicitatem eternam impediatur: quomodo ferè oportet generales huiusmodi sententias intelligere. Ex aliis enim scripturis atque ex hoc ipso loco videndum quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites sunt, vt præmittitur, qui que esuriant & sitiunt iustitiam, vt sequitur: *Quoniam ipsi consolabuntur.* Idque potissimum & perfectissimè in futura vita, quando vt habet Isaias lætitia sempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors non erit ultra neque luctus, &c. Sed tamen & in præsentem etiam vitam non aberit cælestis ille consolator Spiritus sanctus, qui temporarium luctum in æstimabili mentis gaudio pensabit, vt possint dicere cum Paulo: Quasi tristes semper autem gaudentes, &c.

Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam. Bene hæc beatitudo superioribus tribus subiungitur. Nam contemptis diuitiis, honoribus, & voluptatibus quorū trium contemptus superioribus tribus significatus est, superest vt homo iam etiam esuriant & sitiunt iustitiam, & virtutem. Accipitur autem hic iustitia, vt sic generalis virtus & esurire iustitiam, sit desiderare quæcunque sunt virtutis, & æquitatis. Id autem contingit dupliciter, videlicet aut desiderando propriam innocentiam, & rectitudinem in omnibus actionibus: aut optando, vt id, quod æquum, & iustum est apud omnes obtineat, & ab omnibus præstetur quod debitum est, & rectum. Dicit ergo, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, hoc est, qui eò amore eam prosequuntur, quò ardore prosequimur cibum & potum, qui que eam veluti ad vitæ conseruationem necessariam requirunt, atque in ea oblectantur, quomodo homo in cibo & potu. Non dicit autem: Qui esuriunt & sitiunt scire, vel facere iustitiam, sed absolute, qui esuriunt iustitiam: vt intelligamus vtramque iustitiæ esuriam, quæ scilicet desiderant eam iusti & scire & perficere. Nec dicit, beati, qui amant iustitiam, aut qui sectantur, aut faciunt iustitiam: quia vt habet Hieronymus, non nobis sufficit velle iustitiam, nisi iustitiæ patiamur & famem: vt sub hoc exemplo nunquam nos satis iustos, sed semper iustitiæ esurire opera intelligamus. Bene autem pro mercede promittitur huiusmodi esurientibus quod, *ipsi saturabuntur*, quasi dicat: Miseri, qui esuriunt & sitiunt temporalia, quoniam tales non continget vnquam saturari: sed felices, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, non enim semper esurient, sed aliquando

iustitia
fames.

O 5

quando

quando foeliciter, & beatæ saturabuntur, in cælesti scilicet patria, secundum illud Psalmistæ, satiabor cum apparuit gloria tua. Et tamen etiam in hac vita ex parte saturitas esurientibus iustitia contingit longe foelicior & verior, quam sit diuitum satietas, secundum illud Saluatoris. Qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet in eternum.

Misericordes.

Beati misericordes, &c. Bene hæc beatitudo, in qua beatificatur misericordia, subiungitur superiori, in qua iustitia beatificatur. Sicut enim duæ hæc virtutes; quarum altera respicit debitum, altera gratuitum, frequenter in scripturis coniunguntur: ita in eo qui beatus esse volet, coniuncta debet esse misericordia iustitiæ: & prius quidem iustitiæ deinde etiam misericordiæ habenda est ratio. Iustitia enim sine misericordia veluti crudelitas est, misericordia verè sine iustitia, dissolutio est: quare ab invicem hæc separari non debent. Ad misericordem autem pertinet ex animo compati alienis miseriis, easque velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere eas, easdemque tollere si potest. Dicitur enim misericors, quasi miserum, & afflictum habens cor ob conspectam alterius miseriam. Unde constat misericordem præcellere beneficium, aut munificum: cum præter exteriorem subventionem in nomine misericors includatur interior ille compassionis, & condolentiæ pius affectus, qui non includitur in nomine beneficis, aut munificis. Quamvis autem misericordia etiam quædam sit erga nos ipsos, qua scilicet studemus miseriis nostris propriis subleuandis, iuxta illud Eccles. 30. Miserere animæ tuæ placens Deo: tamen sicut proprie misericordia dicitur ad alterum: ita etiam de huiusmodi misericordia intelligenda est hæc beatitudo. Porro huiusmodi misericordia in eleemosynarum largitione non tantum consistit: sed etiam in his omnibus, quibus iuuatur aliqua proximi miseria, & alterius onus portamus: unde bene non dixit Dominus: beati eleemosynarum largitores, aut beati miseratores, sed id, quod omnibus competere potest, beati misericordes. Porro ob quam causam beati sint misericordes, ostendit Dominus subdens: *Quoniam ipsi misericordiam consequentur, à Deo scilicet.* Et id quidem patet ex parte in præsentem tempore, in quo ob assidua peccata nemo non indiget Dei misericordia remittente, peccata, quam maxime misericordia fraterna impetramus, iuxta illud Prouerb. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Sed perfectissime Dei misericordiam consequentur misericordes in futura vita, quando gratuita Dei bonitate liberabuntur ab omnibus huius vitæ miseriis & malis. [Theophylactus autem non solum de misericordia Dei dictam putat: quoniam misericordiam consequentur, sed etiam de misericordia hominum: ut ob id intelligi possit absolute dictam misericordiam consequentur. Qui enim heri misericors fuit, si hodie inops sit, ab omnibus misericordiam consequitur.

quitur.

quitur. Itaque sensus erit, misericordiam consequentur partim quidem hic à Deo, & ab hominibus, perfectissime autem postea à Deo.]

Beati mundo corde, &c. Dicuntur mundo corde generaliter quorum cor nullis vitis est inquinatum parum, scilicet & à malis cogitationibus, & à pravis desideriis, & singulariter ab omni duplicitate quomodo David præcatur cor mundum creari in se. [Et quidem hoc modo debere, sic hoc loco generaliter accipi (quomodo item accipiant Ambrosius & Basilius) verisimilius est ex loco Psal. 23. ad quem hic allusum videtur à Domino, ubi sic dicitur: Quis ascendit in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et subditur hæc est generatio quærentium eum, &c. Hic enim cor mundum accipitur, ut generaliter omne mentis vitium excludat.] Si autem sic accipiat generaliter, munditia cordis: rectè hæc beatitudo superioribus subiungitur, ut significaretur non satis esse, si quis pauper sit, mitis, lugens, iustitiæ & misericordiæ deditus, nisi etiam mundo sit corde. Nam illa videri possunt exterius ab aliquo præstari, qui tamen cor habeat, vel cogitationibus, & desideriis malis, vel si sinistra bonorum operum, quæ facit, intentione deprauatum. Accipitur autem hic cor, sicut frequenter in scripturis metaphoricè pro mente: propterea quod sicut cor principium est omnium vitalium operationum, ita mens principium est omnium cogitationum & affectuum. [Et si autem videri possit nullos esse huius beatitudinis capaces, cum scriptura dicat Prouerb. 20. Quis potest dicere mundum est cor meum, purus sum à peccato, & rursum: Si dixerimus quia peccatum non habemus: nos ipsos seducimus, &c. Dicendum quod quemadmodum scriptura iustos vocat, non eos, qui nullum committunt peccatum: sed qui ab omni crimine sunt liberi: ita & mundus corde dicitur, qui etsi cor habeat leuibus maculis aspersum, purus tamen est à criminalibus peccatis, quæ hominem in Dei ira constituunt.] Dicuntur ergo quidam mundo corde non ab absoluta immunditia, sed à munditia fragilitati nostræ possibili. Bene autem mundis corde promittitur, *quoniam ipsi Deum videbunt.* Nam cum Deus oculis corporalibus videri non possit, sed tantum oculis mentis & cordis: requirit ad visionem sui puros oculos mentis, hoc est, puram mentem, quemadmodum sol sensibilis requirit puros oculos corporales. Nec parua est huiusmodi promissio posse videre Deum. Nam in visione Dei consistit foelicitas vitæ æternæ iuxta illud Saluatoris, hæc est vita æterna, ut cognoscant te Deum verum. Adimpleretur autem hæc promissio potissimum in futura vita. Nam in hac vita Deum nemo vidit unquam in propria eius essentia scilicet. Et tamen etiam ex parte adimpleretur in hac vita, quando quidem puri corde capaces sunt cognitionis Dei, quæ hic de ipso haberi potest.

Quest. 208.

Beati

*ειρηνο-
ποιοι.
Pacifci.*

Beati pacifci, ειρηνοποιοι, hoc est, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificatur ergo hic, qui non solum in seipsis pacem iam habent, quales sunt, qui mundo sunt corde, nec solum omnibus pacem, quantum in ipsis est, habere student, quales sunt, qui mites sunt dicti; sed qui etiam student alios a se dissidentes sibi reconciliare, aut eos, qui inter se discordant sibi mutuo pacificare; aut eos, qui a Deo sunt alieni reconciliare Deo. Septimo autem loco convenienti ordine post superiores beatitudines hæc sequitur: nimirum quod postquam quis mundus corde factus est; supersit ut & alios Deo reconciliare studeat, ac dissidentes componere; quemadmodum iam suarum virium partes composuit. Id enim ut est maius quid omnibus prædictis, ita omnibus superioribus adeptis est adiciendum. Bene autem pacificis promittitur, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur, quod tamè potest intelligi dupliciter: videlicet vel respectu habito ad Deum Patrem. Vel respectu habito ad filium. Quoniam enim Deus Patres maxime pacem amat (unde & Deus pacis dicitur) adeo ut & filium suum in mundum miserit, in quo complacuit sibi reconciliare omnia in ipsum; pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt: ideo pacifici dicuntur vocandi filij Dei, utpote ei simillimi, & eius imitatores. Aut respectu habito ad filium dicuntur pacifici vocandi filij Dei, eo quod unigeniti filij Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo ac dissidentes populos pacificare. Non dicit autem quoniam filij Dei erunt. Qui enim tales sunt, iam sunt filij Dei, nec expectare debent ut fiant filij Dei, sed ut tales vocentur, hoc est manifestentur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nondum manifestum est, qui sint filij Dei dicendi, cum multi eorum viles hic sint, & abiecti, non aliter tractati, quam serui aut mercenarii. Dicit ergo vocabuntur, non falso, sed verè ita ut & tales sint, & tales agnoscantur. Ex superioribus autem satis patere potest, quam conveniens sit ordo beatitudinum istarum septem ad invicem, & esse quosdam gradus inter virtutes in beatitudinibus designatas. Itaque in unum sic has beatitudines contrahere paucis licet. Beatus qui continens huius mundi bona, honores, divitias & voluptates. Iustitiam insuper, & misericordiam sectatus pervenit ad munditiam cordis, ac insuper & alios ad exemplum sui inter sese, & cum Deo pacificare adlaborat.

Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam, &c. Post septem beatitudines superiores, quæ in actione aliqua consistunt: iam subiunguntur duæ beatitudines consistentes in laudabili passione, sed quarum posterior includitur in priori, sicut speciale in generali. Et quidem rectè hæc duæ beatitudines sequuntur superiores, tum quod maiorem adhuc perfectionem præ illis continent, imò absolutam perfectionem qua non est maior, tum quod

*Summa
harum
beatitudinum.*

quod ferè contingere solear, ut qui superiores consecutus est beatitudines propter iustitiam suam incidat in hominum impiorum persecutioes. Beati ergo qui persecutionem patiuntur, si modo tamen propter iustitiam suam scilicet, patiantur, hoc est propter bonum aliquod a se factum. Neque enim beati sunt, qui persecutionem patiuntur propter peccata sua, etiam si eam patiantur propter iustitiam communem, videlicet ut satisfiat iustitiæ, & æquitati communi. Accipitur autem hic pati persecutionem generaliter pro pati quamvis iniuriam siue verbo, siue facto illatam; cum in sequenti mox beatitudine specialiter accipiat, significans tantum persecutionem, quæ fit facto. Rectè autem istis qui persecutionem patiuntur, promittitur regnum cælorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conveniebat enim ut qui in terris ab hominibus conculcantur, & nihil minus quam regnant omnium facti peripsema, his promitteretur regnū cæleste, quod prius etiam pauperibus spiritu promissum fuit.

Beati estis cum vos oderint, & maledixerint vobis homines. Superiorem beatitudinem generaliter propositam converso iam sermone applicat ad Apostolos, tum ut doceret eos ab hominibus infectandos, sicque ad mala toleranda redderet paratiores; tum quod persecutiones propter iustitiā novā iam ratione essent incepruræ in ipsis Apostolis, qui ob prædicationē Evangelij, & confessionē nominis Christi affligendi erant, ob quam eatenus nemo fuerat persecutionem passus. Ideoque & tam explicitè exponit mala varia in persecutionis nomine superius comprehensa, ut dum hæc illis evenirent, rei novitate non offenderentur, nec scandalizarentur. Et Lucas quidem quatuor membra malorum posuit, cum vos oderint homines, & separaverint vos, & exprobaverint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum. Quorum primū pertinet ad interiorem affectum, secundum & quartum ad externam operis persecutionem, tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autem in secundo membro de separatione à synagoga, aut generaliter à consorcio suo. Eiecere autem nomen tanquam malū, est memoriam aliquorum vel profus abolere, vel abominabilem posteris reddere. Matheus autem tria ponit malorum membra dicens, Cum malè dixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos, Quorum primum idem est cum eo quod habet Lucas, & exprobrauerint, hoc est probris affecerint, est enim Græcis eadem dictio, nempe *ὀνειδισταιν*, hoc est, probra in vos iecerint, Quod sic à tertio membro vult differre Augustinus, ut maledictio vel opprobrium referatur ad eos, qui præsentī contumeliam verbis inferunt, Dicere autem omne malum aduersum aliquos referatur ad eos, qui absentibus detrahunt omne criminum genus illis imputando. Quod autem dicitur hic à Mat-

thæo,

thæo, & persecuti vos fuerint, ad operis, & facti iniurias hic singulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter quam vel in superiori beatitudine, vel postea cum dicitur, Sic enim persecuti sunt Prophetas, &c. Porro dominus hæc propter se patientibus non solum præmium beatificans eos promittit, quemadmodum in aliis fecit beatitudinibus; sed & ad gaudium, & exultationem inuitat. Vbi notandum dominum mercedem & præmium horum beatorum non finuisse, quemadmodum in aliis beatitudinibus; sed indeterminate dixisse, *merces vestra multa est in celis*, ad significandum immensitatem ipsius præmij, quod nulla nominata mensura exprimi posset. Porro non tantum mercedis futuræ intuitu dominus suos ad gaudium in tribulationibus, & persecutionibus inuitat, sed & alia ratione, dum subiicit, *Sic enim*, hoc est, eisdem modis, nempe maledictis, & probris insectando, iniuriisque variis afficiendo, atque eadem de causa persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. Illos enim persecuti sunt odio Patris, vos persequentur odio mei.

Verumtamen va vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Lucas Evangelista quatuor tantum posuit beatitudines, nimirum eas, quæ planè essent & vulgo, & huius mundi sapientibus paradoxæ. Omnes enim in paupertate, esurie, luctu ac vituperio hominum sitam indicant miseriam. Itaque quatuor istis à se positis beatitudinibus, quatuor etiam vix Lucas opponit. Est autem interiectio vix, pro quo male aliqui dicendum putant vixh deriuata à Græco *ὄναι*, & hoc videtur deriuatum ab Hebræo Hoi, quod idem significat, & est interiectio minantis, vel execrantis, aut prædicentis malum aliquot imminere. Et aliquando quidem in scripturis est interiectio prædicentis imminere damnationem æternam, vt hoc loco, & aliis ferè locis noui Testamenti: aliquando verò est prædicentis tantum malum aliquod temporale, vt frequenter in veteri Testamento, & in illo item Euangelij, vix prægnantibus, & nutriendis in illis diebus. Sunt autem generales hæc sententiæ non de omnibus diuitibus, saturis, ridentibus, & laudatis apud homines intelligendæ, sed de his, qui hæc præsentia bona sua ducunt, eaq; ex affectu, & corde studiosè sectantur. Hoc enim sentire dominum parerit ex eo quod adiecit, *qui habetis consolationem vestram*, quod debet intelligi vt causa condemnationis diuitum. Non enim est Græcè qui, sed quemadmodum in sequentibus duabus *ὄναι*, id est, quia. Pro habetis autem Græcè est *ἀπέχετε*, quod potius est accipitis, nimirum ab ipsis diuitiis, vel ab ipso Deo permittente, quemadmodum danti epuloni dictum est. Quoniam autem diuitias sequitur saturitas ventris, & omnium in hoc mundo desideriorum, risus quoque & gaudium, rectè subiungitur, *Va vobis qui saturati estis, qui scilicet esurie, & siti non affligimini in hoc mundo, & omnibus huius mundi voluptatibus pleni estis, nihil cælestium, & spiritualium*

Vix ὄναι.

tualium rerum desiderantes: quia miserè in futura vita esurieris, omnium rerum desideratarum inopia laborantes. *Va vobis qui ridetis nunc*, hoc est, qui in hac vita, in qua sunt mille flendi causæ (Emphasia enim habet illud nunc) gaudia sectamini, & risui, omnique lætitiæ vacatis. Mox enim versis rerum vicibus lugebitis, & flebitis, toti scilicet intus, & exterius occupari à tristitia. Iam quoniam diuites, & deliriis affluentes ab omnibus prædicari solent, & laudari, rectè vltimo loco subiicitur, *Va cum benedixerint*, hoc est laudauerint, & magnificauerint vos omnes homines mundani scilicet, & qui nihil quam humana sectantur. Non ergo omnes subiiciuntur condemnationi, qui laudantur ab hominibus: sed qui eas laudes ambiunt, aut potius, qui à mundanis laudantur, qui laudare solent eos, qui falsa felicitatis specie clari sunt in hoc mundo, qui ea agunt, quæ & ipsi sectantur, aut ea dicunt, & docent quæ ipsis sunt grata. Sic enim intelligendum patet ex his, quæ sequuntur, *secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis Patres eorum*, vbi eorum refertur ad ipsos homines benedicentes, & dicuntur Patres eorum, prædecessores eorum, quorum ipsi sunt imitatores.

Vos estis Sal terræ. Hic iam Dominus, quo ad perferendas persecutiones & sectanda omnia, quæcunque vel superius commendauit, vel postea præcepturus est, magis incitaret electos iam à Apostolos, aperit quam iam illis personam imposuerit, & ad quid delegerit: docens functionem ipsorum planè exigere vt in his quæ vel dicta sunt, vel aliis se duces præbeant, & ante omnes hæc ipsi præstent. Et quidem conditionem personæ illis impostæ tribus similitudinibus explicat. Primum vocando eos Sal terræ vniuersæ scilicet, quo functionem ipsorum excedere etiam functionem Prophetarum denotauit, cum ipsi tantum Sal essent Iudææ Apostoli verò Sal vniuersæ terræ, hoc est vniuersis hominibus terram inhabitantibus, aut hominibus terrenis. Accipitur autem hic Sal, sicut & postea lux parabolicè. Dicuntur enim Sal terræ, quod hominibus essent vicè salis aut ad id delecti, vt id essent hominibus, quod Sal est carni & omnibus cibus: tum quia homines abominabiles, Deo, & quos vt dicitur in Apoc. euomit ex ore suo, reddunt gustui Dei & bonorum omnium sapidos & gratos, aspergendo, & imbuendo illos cælesti sua doctrina, ac vitæ sanctissimæ exemplo, tum quia per hæc eadem præseruant homines à corruptionibus vitiorum, cælestis doctrinæ vi exedentes & consumentes in hominibus sanguineos carnis humores, hoc est, carnis desideria menti corruptione, nisi eximantur adferentia, & reseruantes eos æternæ incorruptioni. Et quidem ad priorè salis conditionem hic respexisse videtur Dominus ex eo quod sequitur, *Quod si sal euauerit, in quo salietur?* Vbi pro euauerit Græcè est *παρογενῆναι*, id est,

Sal terræ
Apostoli
secundum
duplicem
salis conditionem.

infa-

infatuatū fuerit. Nā sicut insulsum à cibo transfertur ad hominē,
ita fatuum ab homine transfertur ad cibum. Illud ergo euanuerit,
id est inefficax factum fuerit sapore suo, & acrimonia deperdita.
Quod verò sequitur, *in quo salietur*, sensus est, in qua re ipsum sal
corruptū, & insipidum iam salietur, quasi dicat, non est unde sal
possit restitui deperdita vis, & sapor. Atq; hunc esse sensum huius
verbi sic personaliter accepti patet ex eadem hac sententia Domi-
ni, vt eam Marcus extulit c. 9. vbi sic legimus. Si sal insulsum fue-
rit, in quo illud nempe sal, condietis, vel vt habent Græca, in quo
illud condietur? Est enim *ἀπρόσθετον*. Sed & ea quæ hic sequuntur
apud Mattheū postulant hunc sensum. Sequitur enim, *ad nihil va-
let ultra*, scilicet quod & insulsum est, & non potest reparari. Qua
parte significatur iam corrupti salis inutilitas, sicut priore parte
eiusdem irreparabilitas, nempe quod, quæadmodum Lucas expli-
cat, non sit vtile vt in agrum, aut in sterquiliniū mittatur, ad quod
vtilia sunt alia quæq; ferè corrupta ciborū genera, eo quod ste-
rilitatem adferret agris, proinde eiicitur è cellis salariis in plateas.
Porro intendit per hæc docere Apostolos & eorum successores
dominus, nisi in officio salis studiosè perseuerent & viuidū illum
Euangelicæ perfectionis vigorem conseruent futurū vt duo hæc
simul mala incidant. Primum vt sint irreparabiles, vtpote carētes
pastoribus reparantibus eos, alterum vt perditio alios condiendi
officio ad nihil vtilis eiiciantur è dignitatis suæ gradu, atque in
extremum veniant contemptum apud homines.

Vos estis lux mundi. Quos prius dixit esse Sal, iam lucem vocat,
quod delecti essent ad pellendum verbo & opere tenebras homi-
num. Nam & gentiles in tenebris versabantur, verum Deū igno-
rantes, & Iudæi quoque vmbri legis affixi nondum ad veram, &
claram lucem peruenerant, necdum cognoscentes, quæ esset vera
iustitia, quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos vocat, nō
qualis est Sol (sic enim esse lucem Christo propriam est) sed qua-
lis lux est lucerna ab alio lumen suum mutuans: vnde mox domi-
nus explicans hanc parabolam, lucernæ accensæ eos comparat di-
cens, *Neque accendunt lucernam, &c. Non potest ciuitas abscondi supra
montem posita, neque, &c.* Præterquam quod hic explicat quorsum
eos vocet lucē mundi, tertio suos etiā ciuitati in monte constru-
ctæ (secutus scilicet scripturæ morem quæ Ecclesiam Dei, cuius
præcipua portio, & primi ædificatores fuerunt Apostoli, frequen-
ter hac similitudine exprimit) comparat, & vult significare, quod
quomodo ciuitas supra montem posita abscondi non potest, sed
necessario omnium oculis est exposita propter montis altitudi-
nem: ita Apostolos propter status, & officij sui altitudinem non
posse latere hominibus, sed necessario omnium oculos conuertē-
dos in ipsos. Et quomodo noctu lucernam nemo ad id accendit

Psal. 45.
47.86.

vt sub vase occultat, sed vt cadelabro imponat, quo lumē præbeat
omnibus, qui in domo sunt: ita ipsos cogitare debere, ob id se cæ-
lesti lumine accensos esse, vt propositi palam omnibus, illustrent
in nocte huius seculi omnes, qui sunt in domo Dei, vel ingrediū-
tur in eam, quæ est Ecclesia Dei viui, & proinde neque persecutio-
num metu libertatem prædicandi aliis veritatem esse ipsis depo-
nendam, sed tota fiducia quod audierunt in domo, prædicandum
in tectis, neque solum citra maculam debere ipsos degere ne aliis
sint offendiculo, sed præ aliis maiori debere præditos esse perfe-
ctione, quo ab eis omnes, quod imitentur discant, & accipiant.

Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera, &c. Supe-
rioribus similitudinibus ostendit lucem eorum debere lucere co-
ram hominibus: hic verò adiicit modum, quo lucere debeant, &
finem propter quem debeant lucere, videlicet non in propriam
gloriam, sed in Dei Patris gloriam, & hominum videntium pro-
fectum. Quod autem dicitur:

Vt videant opera vestra bona & glorificent, intelligendū est phrasi
Hebræis familiari, pro eo quod est, vt videntes opera vestra bo-
na glorificent. Hic autem lux paulo aliter accipitur, quàm supe-
rius, cum dicitur, vos estis lux mūdi: Ibi enim ipsi Apostoli à Do-
mino luce abundantiori donati dicuntur lux; hic verò perfectio
sapientiæ & vitæ, lux eorum esse dicitur. Notandum & illud quod
non dicit, vt glorificent Deum, sed potius vt glorificent *Patrem
vestrum*. Sic enim & suauis eos inuitat ad id, quod factū opus est,
eo quod Patris honor & gloria naturaliter quæritur à filiis, in
quos etiam Patris gloria redundat, & rursum significat non satis
esse vt quæretur Dei gloria, sed eam filiali amore querendam. Iam
& illud *qui in celis est*, etsi sit additum ad distinctionem Patris ter-
reni, simul tamen etiam includit rationem ob quam Dei gloria
sit querenda nimirum ratione domini eius, quod habitatio eius
in cælis significat. Quanquam autem hæc peculiariter pertinent
ad Apostolos, ac Ecclesiæ Pastores & Doctores: tamen ex non-
nulla parte etiam ad omnes pertinent Christianos.

Præcipitur abundantior iustitia quàm sit Phariseorum.

Matthæi 5. Lucæ 6.

C A P V T X L.

Da Ico autem vobis, quia nisi abundauerit iustitia ve-
stra priusquam scribarum & Phariseorum, non intra-
bitis in regnum cælorum. Audistis quia dictum est an-
tiquis: Non occides, qui autem occiderit reus erit iudi-
cio. Ego autē dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri
suo

P

suo

suo reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri sui racha, reus erit consilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehenna ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offer munus tuum. || Esto consentiens aduersario tuo cito, dum es in via cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittat is. Amen dica tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem. [Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. || Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat vnum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat vnum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.] Dicitum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudiij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester est, non non: quod autem abundantius est a malo est. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo. † sed si quis te percusserit in a dexteram † maxillam a tuam, † prebe illi & alteram. Et † ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, a & quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. c Omni || † autem qui petiit a te vestimenta ei, a & volenti mutare a te, ne auertaris, c & qui auferit qua tua tui, etiam sunt, ne repetas. || Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.] a Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & noli pro odio habere inimicum tuum. † Ego autem dico vobis c qui audit: † Dilige inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos c Benedicite maledicentibus vobis, † & orate pro a persequentibus & † calumniantibus vos, a ut sitis filij patris vestri qui in cœlis est, qui Solem suum oriari facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. † Si enim diligitis eos qui vos diligunt, || quam mercedem habetis? Nonne & publicani hoc faciunt? c Nam & peccatores se diligentes diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? si quidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus se mutuantur, ut recipiant equalia. a Et si saluaueritis fratres vestros tantum,

tantum, quid amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? c Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. † Estote ergo a vos perfecti [&] c misericordes, † sicut & pater vester a cœlestis perfectus [&] c misericors † est.

Nolite putare quoniam veni soluere legem, aut Prophetas. Daturus dominus nouæ legis quædam præcepta celsiora his, quæ erant in veteri Testamento, amputat suspicionem falsam, quæ de se haberi posset tanquam veteris legis destructore: docens quæ præcepturus est non aduersari legi, aut Prophetis, sed potius supplere, quod legi deerat. Nomen autem legis hic accipitur tantum pro quinque libris Moysi, quos singulariter vocant Hebræi Thorach, hoc est legem. Porro dupliciter quis dicitur soluere legem, videlicet & dum eam transgreditur, & dum eam abolet, & destruit. Atque hoc secundo modo debere hic accipi ipse scopus Christi satis indicat, & dictio Græca καταλῶσι, quod est dissoluere, & destruere: quamuis rectè etiã simul & primus modus soluendi legem hic intelligatur includi, ut soluere legem sit, aut vita eam transgredi, aut doctrina ipsam aboleri, & destruere. Cum verò dominus hic dicit se venisse ad implendum legem, videtur potissimum loqui de impletione legis, quæ fit exhibitione, & completionem promissorum legis, & quæ fit additione præceptorum legem perficientium. De priori enim illa impletione dominum locutum patet ex sequenti sententia, Amen dico vobis, Iota vnum, &c. de secunda item locutum patet ex sequenti eius doctrina qua supplet ea, quæ legi ad perfectionem hominis deesse videri poterant, dicens. Nisi abundauerit iustitia, &c. Cum ergo dominus dicit se non venisse ad soluendum legem, sed ad implendum, cum certum sit eum sustulisse legem quoad ceremoniam, & Iudicialia eius præcepta: loquitur potissimum de lege secundum ea, quæ in ipsa lege sunt præcipua: Vnde postea eum suis præceptis legem perficit tantum adfert præcepta moralia, & nulla ceremonialia. Legem ergo quæ ad dilectionem Dei, & proximi, & que temperantiam in omnibus seruandam inuitat, Dominus non soluit, sed adimpleuit: quia perfectius docuit quomodo hæc præstari debeant, quam lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. [Et tamen etiam legem, quatenus ceremonialia continet, non oportet hoc loco fateri Dominum soluisse, sed etiam impleuisse eam. Nam quamuis ceremonialia ad litteram abrogauerit, ut vim obligandi amplius non habeant: tamen non penitus ea soluit (quod fecisset si docuisset ea mala fuisse, nec à Deo profecta) sed adimpleuit ea: tum quia in se hoc ipsam exhibuit, quod per illas ceremonias adumbrabatur, tum quia docuit, quomodo

Hierony.
Augusi.

Celum
& terra
quomodo
transibit.

ea præcepta spiritualiter intellecta perfectius obseruari à Christianis deberent. Quod autem Dominus hic loquens de adimplentione legis etiam comprehendat ceremonialia, & nō solum moralia, patet ex sententia sequente, qua dicitur nihil præteriturum à lege donec omnia fiant, vbi manifestè dominus loquitur de lege, quatenus continet non solum præcepta, sed etiam promissa, & prophetias. Iam autem ceremonialia præcepta, prophetiæ quædam erant spiritualiter intellecta.]

Amen quippe dico vobis, donec transeat calum & terra, &c. Sensus est, Verè illud vobis affirmo, quod vsq; ad consummationem seculi, quando transibunt cælum & terra, non quidem secundum substantiam suam, sed secundum statum suum, ne minimum quidem ex vniuersa lege est periturum, sed perficientur vniuersa, quæ in ea sunt scripta. Quod enim dicit Iota vnū, aut apex vnus, &c. per hyperbolem & tropum est accipiendum. Non enim laboratur de litterarum apiculis, cum constet quædam volumina veteris Testamenti intercidisse, quorum nomenclaturam adhuc videmus in Canonicis voluminibus: sed asseueratur nihil omnino promissum aut proditum in lege Mosaica quod non impleatur.

Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit, &c. Chrysostomus per mandata minima intelligit ea præcepta, quæ dominus addidit præceptis legis, eaque putat in prima sua expositione dici minima à domino, humilitatis & modestiæ causa: in secunda verò expositione, quæ etiã nomine Chrysostomi legitur, eo quod minor esset illorum transgressio, & minus necessaria eorum observatio. Et de his mandatis magis Dominum locutū esse verisimile est, tum propter pronomen demonstratiuum istis, quod non videtur quid possit aliud demonstrare, quam ea, quæ mox dominus est præceptorus, vt sit sensus: *Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, quæ modo sum præceptorus, tum quia dum sequitur ex opposito, Qui autē fecerit, & docuerit, subintelligendum indubiè sit, mandata ista. Iam quæ sint illa mandata, quæ qui fecerit & docuerit magnus vocandus sit in regno cælorum: patet ex subiuncta ratione, dico enim vobis, Nisi abundauerit, &c.* Inde enim patet magnum non vocandum in regno cælorum, nisi eum qui fecerit, & docuerit illa mandata, quibus Christus legem perfecit & adimpleuit. [Nō est tamen necesse omnia præcepta Christi hic vocari minima, cum hic videatur esse sensus domini. Qui soluerit etiam vnum tantū de mandatis istis, etiam si illa sint minima, hoc est vnum mandatorum etiam minimorū, vt significetur minimum fore non solū eū qui multa mandata soluerit, sed etiam qui vnū tantū soluerit, etiã si illud nō sit ex maioribus, sed ex minimis, vt ex minimis esse putetur: vt minima quedā dicat dominus per concessionē. Quare intelligi etiã potest dominū cum dicit

de mandatis istis, demonstrare non tantū sua præcepta, sed etiam legis præcepta quæ adducturus est, & omnino omnia præcepta, quæ traditurus est, quāuis non omnia sint dicenda minima.] Iam quod sequitur, *& docuerit sic homines.* Aug. intelligit de eo qui male docet, vt sit sensus, & docuerit sic homines sicut ipse soluit, hoc est docuerit etiam non seruare alios, quod ipse non seruat, & tum vita, tum doctrina legem aliquam soluerit. Atq; hic sensus videtur esse verisimilior, tum quod nimis durum sit dicere eum qui rectè docet, si vnum aliquod ex minimis mandatis transgressus fuerit, minimum fore in regno cælorum, cum nemo omnino sit, qui non in multis offendat, tum quia ex superioribus istud Dominus infert, in quibus dixit se non venisse ad soluendum legem, quæ est insolubilis, sed ad implendum eā suis præceptis perfectioribus. Secundum hunc autem sensum quod sequitur. *Minimus vocabitur in regno cælorum,* dupliciter accipi potest. Aut enim regnum cælorum accipitur pro regno cælesti quod post hanc vitam expectatur, & dicitur talis vocandus minimus, quia contemptus habebitur à Deo, & sanctis eius, & indignus planè qui recipiatur in regno cælorū. Aut regnū cælorū hic accipitur quemadmodum sæpe pro republica credentiū in Christum, quomodo & ibi videtur accipi: *Quis putas maior est in regno cælorū? & similiter dicitur vocandus minimus in regno cælorum, quia etiam si connumeretur inter ciues regni cælorum, inter eos tamen infimo erit loco, tali scilicet loco, vt è numero ciuium sit eiiciendus nisi resipiscat.* Omnes enim hi dicuntur in regno cælorum minimi, qui eo sunt loco in populo Dei, vt in eorum numero nō sint semper permanfuri. Sequitur: *Qui autem primū quidem fecerit nō iam vnū aliquod solum de mandatis istis, sed omnia simul mandata ista, quæ modo traditurus sum, deinde verò etiã alios docuerit.* Hic nō erit solum in regno cælorū, sed magnus ibi vocabitur, maior scilicet his qui vel tantum faciunt, vel tantum docent, secundum illud Danielis, *Qui docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad Iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

Dico autem vobis quia nisi abundauerit, &c. Græca non habent autem, sed cōiunctionem causalem *quæ* enim. Redditur enim ratio quare dixerit se venisse ad implendum legem, & quare seruanda sint mandata sua, quibus legem est perfecturus, & impleturus. Potest autem hæc sententia intelligi dicta specialiter ad Apostolos, & eorum locum in Ecclesia tenentes doctores scilicet, ad quos superiora singulariter pertinent: verum quoniam præcepta illa, quibus statim explicat, quæ sit Iustitia illa abundantiore, quæ requirit ad omnes pertinere Christianos, rectius hæc sententia intelligitur dicta toti populo & omnibus Christianis. Ideo autē Iustitia Christianorū cōparatur Iustitiæ scribarū & Phariseorū, quoniam hi &

apud Iudæos optimi habebantur ac iustissimi, & sibiipsis placebant tanquam consecuti iustitiam perfectam. Itaque significat nos optimis, & pro sanctissimis habitis apud Iudæos, debere esse meliores.

Audistis quia dictum est antiquis. Incipit iam quod promisit præstare, implere scilicet legem, & docere quomodo abundare debeat iustitia nostra. Incipit autem ab eo mandato, quod in Decalogo primum est inter mandata negativa secundæ Tabulæ: docens non satis esse cauere ab homicidio, quemadmodum illo præcepto Scribæ & Pharisei tantum putabant esse prohibitum, sed & ab omni ira in fratrem abstinendum. Quoniam autem rudibus turbis & ex media plebe delectis discipulis Dominus loquebatur, ideo magis ut vulgo iactata apud maiores præcepta Dei acceperant quam ut legebantur in scripturis, explicanda & perficienda præcepta legis suscepit. Dicit itaque *audistis*, quod dictum sit olim à Deo in monte Sinai patribus: Non occides hominem scilicet, propria autoritate. Et quod sequitur.

Qui autem occiderit, reus erit iudicio: cum in lege Domini non sit ad verbum, satis indicat Dominum voluisse hæc præcepta, ut vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat, perficere partim explanando & addendo, partim corrigendo. Habetur autem hæc sententia in sensu Exod. 21. vbi non vnum, sed varia sunt instituta iudicia, iuxta varios homicidij casus, quæ omnia hac vna sententia comprehenduntur. Cæterum iudicij nomine Scribæ hac sententia in docendo populo, ut est verisimile vtentes, fortè intellexerunt diiudicationem, qua de homicida explorabatur, an sciens vel insciens, data opera, vel per casum proximum suum occidisset, de quo etiam habetur Exod. 21. & latius Deuter. 19.

Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri, &c. Impleturus Dominus homicidij legem tres facit gradus peccantium citra homicidium, per iram & indignationem, & tres item pœnarum gradus. Leuius enim est irasci tantum fratri, & iram in corde retinere compressam, quam si erumpente ira dicat quis fratri Racha, vel fatue. Ita leuius quid sonat reum esse iudicio, quam reum esse concilio, & hoc rursum leuius, quam reum esse gehennæ ignis. Quod autem trium istorum peccatorum leuissimum est, nempe irasci fratri, par facit in condemnatione homicidij in lege: non quod æquè graue sit peccatum irasci tantum & occidere hominē: sed ut doceret Evangelicæ doctrine perfectionem: & sic Christiano studendum esse effugere omnem iram in fratrem, quomodo Scribæ & Pharisei vitabant homicidium. Dicit autem: Ego dico vobis, & non sicut Prophetæ hæc dicit Dominus Deus: insinuare volens suam auctoritatem æqualem auctoritati eius, qui veterem dederat legem. Non esse autem hoc loco ab Evangelista nec ab

ipio

ipso saluatore appositam dictionem *ειρη*, hoc est, temerè, vel sine causa, quam legunt quidam: hinc satis constat, quod etiam iustam iram, hoc est, quæ iustā videtur habere causam, Dominus hoc loco prohibere voluerit. Peccat enim qui etiā ab alio læsus, & iniuria affectus irascitur. [Nec obstat quod aliquādo sine peccato quis alteri irascatur, aut etiam racha, & fatue dicat. Primum enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus, qui in nostra non sunt potestate: sed ira deliberata & perfecta, cui scilicet consensus accedit. Deinde nec huiusmodi ira, qua quis vitio hominis offenditur, ad quod significandum quidam putant dictū, qui irascitur fratri, hoc est, non vitio hominis sed homini, quem quod frater sit diligere deberet. Itaque per datum fratri satis significatur Dominum loqui de ira tali, quæ pugnat cum dilectione fraterna. Aut si non hac ratione dictū est, qui irascitur fratri, sed potius secundū Hebraicam phrasim, fratris nomen hic positum est pro quocunq; homine, & pro proximo: dicendū Dominum hic loqui de ira vulgari, quæ est motus animi malevolentis alteri, aut vltionem doloris cupientis. Huiusmodi enim ira semper etiā sit in iudice iuste punientē nocentem, peccatum est. Atque ob huiusmodi iram designandam intelligunt additam partem illam *ειρη* apud Græcos, aut sine causa, apud Latinos hi, qui illam partem hoc loco legunt: ut ne quis putet eos intelligere illum irasci *ειρη*, vel sine causa, quæ nulla accepta irascitur iniuria.] In sequentibus autē duobus membris, quo sint sententiæ vniuersaliter verè subintelligendū ex primo membro: Si quis iratus dixerit Racha, si quis iratus dixerit fatue: accipiendumq; semper de ira ea, de qua primum membrum intelligitur. Nam & Christum supra Marc. 3. iratum Iudæis legimus, & sæpè grauer quoque conuictū Phariseos. Porro quid sit Racha, quod in secundo ponitur membro, omnium probabilior est Hieronymi sententia ut Racha (vel potius Raca sine aspiratione saltē in secūda syllaba, cum Græcè sit *ρανγ*) sit dicitio Hebræica, vel potius Chaldaica, deriuata ab Hebræa certū aliquod conuictium significās. [Hebraicè enim Rec, inanem significat, vanū, aut pauperem à verbo, quod significat euacuare, attenuare, & pauperē esse. Inde pro more Chaldæorum adiectione literæ Aleph fit Recca, vel Raca. Non significatur tamē hac dictione isto loco cerebro carēs, siue vacuus, quæadmodū tamē vult Hier. Sic enim nihil interesset interdiceri fratri Racha, & dicere fratri fatue. Sed per Racha significatur potius homo inops, & pauper vacuus omnibus bonis, quomodo accipitur Iud. 11. vbi nos legimus. Congregatiq; sunt ad eū viri inopes Et 2. Paral. 13. Congregatiq; sunt ad eū viri vanissimi. His enim locis pro inopes, & vanissimi Hebraicè est, recim. Et 2. Reg. 6. Hier. eadē dictionē vertit scurrā.] Itaq; idē conuictiū nomine Hebræo Raca significatur, quod Græcis nomine *πανω*, quamuis

Racha

P 4

vnum

vnun nomen ab altero verisimiliter non deriuetur. Sciendum autem Dominum in tribus illis gradibus iræ, & reatum attemperasse doctrinam suam ad captum simplicium. Non enim semper minus peccat, qui tacitus irascitur, quam qui conuitiis debacchatur: sed pro captu vulgi, per eum qui tantum irascitur proposuit exemplum iræ leuis, quæ nondum decreuit ultionem, per rhaca, iræ grauioris, & per fatuæ, iræ grauissimæ citra homicidium. Sic quod irascentem dicit reum iudicio, dicentem racha reum concilio, dicentem fatuæ reum gehennæ ignis, significare voluit eum, qui vel tantum irascitur, tale quid commississe, vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdum videatur certa & definita: qui verò leuiori conuicio fratrem impetierit, tale quid commississe, vt metuere iam non debeat solum ne cõdemnetur, sed veluti certus de promerita condemnatione metuat grauem aliquam condemnationem: qui verò grauiori conuicio alium inceserit, iam certò expectet debitum sibi grauissimum æterni cruciatus supplicium. Intelligenda est autem hæc oratio, gehenna ignis Hebraica phrasi, pro eo quod est gehenna ardens, & ignita.

Si ergo offers munus tuum ad altare, &c. Videtur hæc sententia, quam ex superioribus inferri indicat coniunctio ergo, sic cum superioribus hæere: Cum charitatis fraternæ tanta sit habenda ratio, vt cauendum sit ne, vel fatuæ, vel racha dicendo, aut etiam tacita ira eam violes: cumq; fraternæ charitatis violatorem adeo detestetur Deus, vt eum qui vel fatuæ tantum dixerit fratri addicat gehennæ ignis: ergo si, vt fit, contingat aliquem fratrem suum quauis in re læsisse, vel offendisse ante omnia ei opera danda, vt scissa concordia resarciatur, & fratri recõdilietur, adeo vt huic rei etiam sacrificij oblationem postponat, quæ non potest Deo esse accepta, ab eo, qui fraternæ charitatis violator est, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. [Diligenter autem aduertendum quam efficaciter Dominus hac lege & sententia impellat ad studium reconciliationis. Non enim dixit: Recõdiliare fratri tuo priusquam offeras munus Deo: ne tempus reconciliandi cõcedere videretur vsque ad tempus offerendi munus Deo: sed vt ante omnia negotia, & quam citissimè doceret incumbendum reconciliatiõni: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium etiam cum in manibus est, intermittendū est, & posthabendum reconciliatiõni fraternæ, multò magis alia negotia: & si tūc, dum quis ante altare recordatur offensæ recurrendum est ad fratris reconciliationem: multò magis id prius agendū erat.] Porro quod dicitur: *Frater tuus habet aliquid aduersum te*, dupliciter intelligitur: Augustinus enim intelligit eū habere aliquid contra alium, qui ab eo læsus est, hoc est, qui habet vnde cum alio expostulet, & causam habet de eo conquerendi. Chrystost. verò, & post eum

Theophyl.

Theophyl. intelligunt eum habere aliquid aduersum alium, cui cum alio non bene conuenit, sed qui inimicitias cum illo gerit siue iustas, siue iniustas, & ob id absolute dictum. Si frater tuus habet aliquid aduersum te, nec additum, iuste, vt intelligatur etiam ei, qui læsus est præceptum esse, vt reconciliationem eius quærat, qui ab ipso dissidet, & se læsum ab eo putat, etiam si non sit. Atque ob id etiam Chrystostomus putat non esse dictum reconcilia tibi fratrem tuum: sed reconciliare fratri tuo, quod tam offenso conuenit, quam offendentis, Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ, quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chrystostomum, dum reconciliationem quærit à læso, tantum requirere remissionem delicti in se commissi, ita vt sententia eius ferè coincidat cum Augustini. Verum quid sit fratrem habere aliquid aduersum aliquem patet ex Apocal. 2. Vbi simili locutione dicitur, habeo aduersus te pauca, pro eo quod est, sunt quædam de quibus tecum expostulem. Intelligenda est autem hæc sententia cum eo sale discretionis, cum quo similia præcepta affirmatiua debent intelligi, si scilicet tempus, locus, & prudentiæ ratio ira permittat, nec tam spectanda sunt præcepti huius verba, quam scopus, & intentio Saluatoris, qui est, vt quantum in nobis est omnia postpositis omnibus faciamus, quo offensum fratrem reconciliemus nobis: adeo vt etiam sacrificium Deo iamiam offerendum intermittamus, cum ita fieri potest, quo memores offensæ fraternæ, eum qui offensus est, placeamus, priusquam sacrificium absoluamus. Quod si autem fieri non potest vt offensum adeamus illiue reconciliemur: animo saltè, & cordis bono proposito istud, quod hic præcipitur, peragendum est, videlicet vt pro virili, & iuxta offensæ qualitatè offensum placare proponat, priusquam oblationem suam Deo offerat.

Esto consentiens aduersario tuo cito, dum es in via cum ipso, &c. Est exemplum allegoria inuolutū, cuius res à Domino præcipue intenta magis significatur, quam exprimitur. Habet autè hunc sensum: Si creditor aliquis, aut aduersarius quisquam, qui habet iustam aliquam aduersus te quærelam, te in ius vocasset, iamq; cum illo ires ad iudicem: consultissimum faceres, si cum adhuc esses cum illo in via ipse mox cum illo conuenires. Nam si iudicium velles experiri, quando debitum inficiari nõ posses, nihil aliud expectandum tibi, quam vt pro officio suo iudex te traderet ministro, qui te conijceret in carcerem: è quo non liceret egredi nisi omni debito vsque ad extremum quadrantem persoluto, sicque duo simul incommoda reportares: nimirum carceris pœnas, ac dedecus, & extremam, exactamq; debiti persolutionem, cum alioqui ante iudicium ab ipso creditore sperare liceret aliquam debiti remissionem. Hæc parabola siue exemplum est, *ἀνταπόδοσι* verò, id est, red-

P 5

ditio,

ditio, siue res exempli, quam significare Dominus potius, quam dicere maluit, sic se habet: Sic si quem offendisti, & per hoc debito rem te illius constituisti, da operam ut dum adhuc es in via, hoc est, priusquam iudici Deo, qui vindex est horum, tradaris, cito cum eo in gratiam redeas. Id enim si feceris, iam & veniam quoque ab ipso iudice Deo impetraueris. Si vero neglexeris, ubi iusto iudicio traditus fueris, non est quod ullam ab eo veniam speres: id quod iustum est iudicabit, nullam concedens debiti relaxationem, sed exigens ut ad plenum persoluas debitum, quod fiet inflictione aeterni supplicij, & cruciatus aeterni ignis debito his, qui fraternam charitatem violauerint. Itaque qui prius cum adhuc in via esses, facili negotio potuisses cum aduersario componere, precibus scilicet solis, aut dispendio solū pecuniario, iam cogaris præter dedecus carceris extremū exoluere, quod iustitia exigit [Dominus ergo sicut superiore sententia ad quærendam reconciliationem inuitauit, indicando mutuam concordiam Deo gratiorem esse omnibus sacrificijs, imo sine ea nullum sacrificium illi gratum esse: ita hoc simili ad eandem magis compellit, ostenso periculo in quod se conijcit, qui hanc reconciliationem negligit.] Pro nouissimo quadrante, Lucas cap. 12. (ubi dominus eodem exemplo utitur, sed alia occasione, & alio fine, ut ibi patebit unde videri possit hoc simile domino non infrequens, ac veluti prouerbij loco fuisse) habet nouissimum minutum, dimidium scilicet quadrantis. Idem tamen utrobique significatur, nempe extremum, & exactum debitum.

Audiſtis quia dictū est antiquis: Non mœchaberis, &c. In lege postquam dictum est, non occides, sequitur. Non mœchaberis. Itaque post perfectionem prioris mandati, consequenti ordine ad perfectionem sequentis procedit Dominus. Porro sicut præcepto homicidij prohibetur etiam omnis mutilatio, læsio & percussio hominis: ita hoc præcepto sub nomine Mœchiæ, quod propriè adulterium significat, prohibetur omnis illicitus veneris usus, sub crassiore scilicet, grauiore & notiore peccato, cæteris etiā leuioribus comprehensis. Dominus autem hoc præceptum adimplens docet etiā concupiscentiam cuiuscunque mulieris non suæ Mœchiæ, & fornicationis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidem prohibita etiam fuit concupiscentia vxoris alienæ, ut nō potuerint Iudæi ignorare, quin & huiusmodi concupiscentia illicita esset: verum vel Iudæi præceptum huiusmodi malè intelligebant, ut quibusdam placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, ut existimat Aug. aut de exterioribus concupiscentiæ signis, nempe osculis, & tactibus ut vult Lyranus: vel potius etsi putarent interiorem etiā concupiscentiam esse vetitam, non tamen putauerunt per eam hominē Mœchiæ, & fornicationis crimen incurrere, maximè cum diuersa essent decalogi præcepta: Nō mœchaberis, & nō concupisces & vxor-

rem proximi, &c. Itaque dominus hoc addidit legi, quod docuit sola concupiscentia hominem reū fieri Mœchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit, Non concupisces vxorem proximi tui, fortè crediderunt plerique non prohibitam concupiscentiam mulieris, quæ nullius esset vxor. Itaque & hunc errorem excludere volens dominus absolutè dicit, omnis qui viderit mulierem, siue scilicet vxor sit alterius, siue nō, modo sua non sit vxor, Quare hoc suo præcepto dominus dupliciter perficit veterem legem. Illud autem.

Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, accipi potest ut sit sensus: Qui ad hoc viderit mulierem, ut inde concupiscentiam eius in se accendat, quomodo hunc locum accipiunt Aug. Hierony. & Chrysoſt. & verba ipsa exigunt, ut sic intelligatur. Sic ergo non omnem mulieris concupiscentiam damnauit his verbis dominus, sed eam, quæ affectata, deliberata, & procurata est. [Considerandum est (inquit Aug.) quod non dixit omnis qui concupierit mulierem, sed qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, id est hoc sine, & hoc animo attenderit ut concupiscat eam, quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plenè consentire libidini, ita ut iam non refrænetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur.] Quod autem dominus dicit de visu tanquam de sensu notiore, & unde ut in plurimum maximè nascitur in animo concupiscentia, hoc idem & de aliis sensibus est intelligendum, nimirum quod qui tetigerit mulierem, aut audierit, aut etiam absens cogitauerit, de ea, ut concupiscat eam, & tactu, auditu, vel cogitatu concupiscentiam in se collegerit, mœchatus est eam, hoc est, adulterium, vel fornicationem commisit cum ea, & etsi non in corpore suo, tamen in corde suo: ac proinde quanquam apud homines non tenetur reus adulterij, apud Deum tamen est, qui scrutatur corda & renes.

Quia si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, &c. Videtur Dominus in hunc sermonem parabolicum de oculo, & deinde de manu incidisse occasione eius, quod dixit prius de oculo. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, &c. Contra quod ab auditoribus ipsi obiici potuisset, Quomodo ergo quis reatum adulterij effugere poterit, cum facillimè ex conspecta muliere animus cuiusque in amorem & concupiscentiam mulieris rapiatur? Neque enim licet semper clausis incedere oculis. Huiusmodi ergo objectioni velut per præoccupationem responderet Dominus. Si oculus tuus dexter, &c. Quasi diceret, Ergo fugienda est omnis occasio concupiscentiæ, imò & præscindendum quidquid omnino mali cuiuspiam occasionem præbet. Ut enim inoffensi & citra peccati impactationem, & casum in via Dei pergatis, par est vos omnibus cedere, omniaque facere & pati. Unde quemadmodum ne-

mo non vellet oculi etiam dextri aut manus etiam dextræ iasturam facere, quo totum corpus à perditione seruetur: ita & vos moneo, ut quidquid demum est, etiam si sit vobis tam charum, & tam necessarium, quam sunt oculi, & manus, imò oculus dexter, & manus dextra, id reseceis; & abiiciatis, si offendiculo vobis sit, quantumlibet incommodi & doloris id vobis inferat. Nihil enim est, quo non infinito magis præstet carere, & vitam consequi æternam, quam id retinere, & abiici in gehennam. Si explicata hæc parabolica, atque hyperbolica Christi verba, & cum superioribus habent multum affinitatis, & omnes Patrum interpretationes in se includunt.

Dictum est autem, Quicumque dimiserit uxorem suam det illi, &c. Post perfectionem legis, non mechaberis, congruo ordine subiicitur perfectio alterius legis, quæ etiam ad mulierem pertinet, docens iam propriam uxorem non esse dimittendam, postquam superius docuit alienam non esse concupiscendam, & aliud iam mechæ genus ostendens, Scribis & Pharisæis inopinatum. Bene autem dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum, quicumque dimiserit uxorem suam, significans satis legem non præcepisse, sed coactam permisisse diuortium: præcepisse autem, ut qui dimittere vellet, non dimitteret nisi dato libello repudij, hoc est charta quadam, & schreda, quæ repudiatam uxorem testabatur. Hanc itaque legem diuortij dominus perfectionis, quæ lex exigere non potuit, Magister hoc loco in duobus perfecit. Primum quod non permittat nisi ob vnam causam marito dimittere uxorem, videlicet ob fornicationem, adeo ut si ob aliam causam dimiserit, mechæ author sit uxori, dum occasionem illi præbet alteri se coniungendi, cui sine adulterio coniungi non potest, cum alterius permaneat vxor. Secundo quod non permittat (dimissæ, etiam iuste,) videlicet ob fornicationem, alteri nubere, quemadmodum tamen licebat in veteri Testamento. Nunc enim qui dimissam duxerit adulterat, ac proinde pœnitens sustulit dominus repudij libellum, qui nec ob fornicationem dimissæ conscribi, & tradi potest. Tertio verò, etiam in eo lex verus de diuortio perfecta est per Christum, quod cum in veteri Testamento vir potuerit dimittere uxorem, non autem contra vxor virum: in nouo Testamento non magis vir dimittere possit uxorem, quam vxor virum. Vterque enim ob solam fornicationis causam alterum dimittere potest.

Et qui dimissam dixerit, adulterat. Hæc pars intelligenda est de dimissâ ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chryl. & Theophyl. aut certè generaliter de dimissâ ob quamuis causam siue iustam, siue iniustam.

Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non peiurabis, &c. Videtur istud desumptum ex Leuitici 19. cap. Vbi sic legimus, Non periurabis

rabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, pro quot Hebræa habet. Non iurabis in nomine meo falso, vel in falsitate. Iurare autem falso, nihil aliud est, quàm peierare. Porro quod sequitur.

Reddes autem domino iuramenta tua, sic intelligitur, quod iurasti id persolues veluti Deo debitum, ut sit explicatio eius, non periurabis, sicque hæc pars ex eisdem locis intelligenda est esse desumpta, unde illud, Non periurabis. Videtur tamen hac parte plus aliquid significari, quam sit explicatum. Videtur enim istud reddes autem Domino, &c. cum expressè non habeatur in lege, fuisse dei. *πάσιν* Pharisæorum, & Scribarum, significare volentiam domino iam deberi, quod quis se facturum per nomen domini iurasset: qui hac ratione aperiebant fenestram non præstandi iuramenta, quæ per nomen domini non essent facta, sed per aliquas creaturas. [Quod fortè collegerunt ex eo, quod Leuit. 19. dicitur. Non periurabis in nomine meo, quasi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur, Non assumes nomen Dei tui in vanum, quasi liceret nomina creaturarum in vanum assumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non esse obligatoria, satis docet Matth. cap. 23. Vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum, aut in altari nihil est.]

Ego autem dico vobis non iurare omnino, &c. Iustitiam Phariseorū dominus hic in duobus perficit. Primum quia non solum periurium, sed etiam omne iuramentum prohibet. Deinde quia docet illicitum esse per creaturas temerè iurare, & peierare, æquè atque per Deum, cum ut dictum est. Pharisei non putarent peccatum per creaturas, & vanè iurare, & peierare. Verum ex hoc loco, quo dicit dominus non iurandum omnino, & ex simili loco Iacob. 5. Antè omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum, &c. Quidam hæretici olim dicti Valdenses, sicut hodie etiam Anabaptistæ, collegerunt nullum omnino iuramentum Christianis esse licitum. Quod cum satis refellatur ex iuramentis Pauli, superest videre quomodo intelligendus est hic locus Saluatoris, quo præcipit non iurare omnino. Quoniam ergo Iudæi à veteribus acceperant satis cum proximo ex fide actum esse, si quod quis iurasset per Dominum, etiam præstitisset, & huiusmodi iuramentum, in Dei cultum, & honorem cedere, deinde à Scribis edocti fuerant, non teneri quempiam iuramento per creaturas facto: dominus legem perfecturus & iustitiam Scribarum, docet iuramentum non esse per se

Non iurandum omnino quomodo intelligatur.

rare,

rare, ac proinde ab omni iuramento, etiam per creaturas, quantum fieri posset, abstinendum esse. Itaque quod dicitur, *Nolite iurare omnino*, cum huiusmodi subauditione est intelligendum, quantum scilicet id fieri potest, ut quantum in vobis est, omne iuramentum fugiatis. Ideoque sic absolute dicitur, *Nolite iurare omnino*: ut ostenderetur iuramentum nudè acceptum saltem non esse bonum, aut amandum, sicut absolute dicitur, *Non occides*, eo quod absolute accepta hominis occisio est per se mala. Sicut autè illo præcepto, *Non occides*, non prohibetur occisio hominis vestita circumstantiis iustitiæ: ita nec hoc præcepto, *Ne iuretis omnino* prohibetur iuratio ornata suis comitibus, nempe iudicio, iustitia, & veritate: sed præter iuramenta iniqua, & falsa prohibentur ea, quæ nulla, aut non sufficienti sunt necessitate, vel utilitate, videlicet quæ pro rebus caducis, & nihili, qualibet occasione homines seculi à se mutuo exigunt, & præstant, quæque nulla causa in quotidiano sermone leuissimè profundunt. Ex his colligere licet hanc Christi doctrinam partim esse præcepti, partim consilij. Præcepti enim est quatenus prohibentur omnia iuramenta falsa, iniqua, & temeraria, etiam per creaturas facta. Consilij verò quatenus docemur fugere iuramenta, quantum omnino fieri potest, ut etià vbi causa videtur esse rationalis iurandi non iuremus, nisi omnino magna sit & necessaria.

Neque per cælum quia thronus Dei est, &c. Animadvertendum hic dominum probare volentem, per creaturas non esse iurandum in tribus primis membris adducere scripturarum testimonia, quibus ostendit huiusmodi creaturas Dei esse, & proinde per Deum iurare, qui per eas iurat. Illud enim, *Cælum est thronus*, id est, sedes Dei, & illud, *Terra est scabellum pedum eius*, desumptum est ex *Isaiæ* ultimo capite, vbi sic dicitur ex persona Domini, *Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum*. Illud verò *Hierosolyma est ciuitas Regis magni, ex Psalmo 47. desumptum est, Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni*. Quod autem dicitur, *Cælum sedes Dei, terra autem scabellum pedum eius*, non sic est accipiendum, quasi sic habeat Deus collocata membra in cælo, & in terra, ut nos cum sedemus: sed huiusmodi locutione significatur metaphoricè Dei immensa, & incomprehensibilis magnitudo, eiusque in omnibusque creaturis, quæ cælo & terra continentur, præsentia, atque in eisdem imperium. Causam autè ob quam per caput etià non sit iurandum, hanc reddit, *quia non potest vnum capillum album facere aut nigrum*, quasi dicat, quia hoc ad te non est, nec in tua situm potestate, ut possis etiam vnum capillum album facere, aut nigrum. Quod intelligendum est ab intrinseco, & naturaliter, fucato enim artificio sciebat homines hoc facere posse.

Sic autem sermo vester est est, non non. Pro est, est, Græcè est *est, est*. Est autem Græcis *est* aduerbium affirmandi usurpatum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè, vel certè, & Hebræis amen, quo verisimile est hoc loco Christum usum fuisse. Communis autem distinctio, & sensus huius loci amplexandus est, secundum quem vtrumque, est, & vtrumque, non, coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine posita: quomodo & ipse dominus duplicando dicere solitus fuit amen, amen dico vobis. Est ergo sensus: Cum quid affirmandum est, simplici affirmatione affirmare, cum quid negandum est, simplici id negatæ negatione. Atque in hunc sensum accepisse, & distinxisse hunc locum etiam Chrysostr. patet ex eo quod expositurus illud, *Quod autem his abundantius est sic scribit, Quid igitur supra est est, non non esse dicemus, haud dubiè iuramentum.*

Quod autem his abundantius est, à malo est. Græca habent *τοδὲ πριστον τούτων*, id est, quod supra hæc est, aut supra hæc accesserit ad maiorem scilicet confirmationem. Intelligit autem ut patuit ex Chrysostr. iuramentum. Non enim si addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult esse dominus. Porro notandum quod non dicat malum esse quidquid his accesserit, sed à malo, esse. A malo inquam, siue proprio, siue alieno, idèue leuitatis, & irreuerentiæ diuinæ, aut infidelitatis, & diffidentiae.

Audistis quia dictum est oculum, pro oculo, & dentem, &c. Lex ista quæ Talionis, & contrapassi, vel repassionis dicitur, quæque *Lex Talionis* truncatim hic à Domino adducitur, habetur. *Exo. 21. Leuit. 24. & Deuter. 19.* Certum est autem hanc legem à Domino datam pro vulgaribus, qui inter se sunt æquales, aut penè æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos qui Principem excæcasset: cum secundum aliud præceptum morte plectendus esset, qui Principi maledixisset tantum. Porro obseruandum dominum hanc legem magis velle perficere, & adimplere secundum explicationem, & *δευτεράσιον* Pharisæorum, & Scribarum, quam secundum verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuisse, quasi liceret, & iustum esset vindictam petere, & acceptam iniuriam propria etiam autoritate retaliare. Quod lex Dei non solum non permittit, sed nominatim etiam verat. Nam *Leuit. 19.* ita legimus, *Non queras ultionem nec memoreris iniuriæ ciuium tuorum* Magistratui enim non iis, qui læsi erant ultiscendam iniuriam Dominus illo præcepto, *Oculum pro oculo, &c.* commendauerat, vti patet clarè *Deuter. 19.* capite. Igitur perficere Dominus potius hoc præceptum voluit secundum explicationem Scribarum, quam legi veteri quicquam hic adicere.

Ego autem, dico vobis, non resistere malo. Dicitio malo (quæ potius accipi debet, ut sit dativus) referri potest ad rem, hoc est ipsam iniuriã, quæ inferitur, vel potius ad ipsum hominem iniuria quæquam afficientem. Chrysoſt ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur. Quod si ad rem referatur resistere malo, id est, nocivo, est nolle illud pati, aut nolle illud sinere in altum, sed vi, aut iure agere ut malum illud à se quis depellat, aut ut iam illatum vlciscatur. Itaque non resistere malo, est non parare se vel ad repellendum malum, quod inferitur, vel ad vindicandum malum iam illatum. Sic similiter si ad hominem referatur dativus malo, ut magis videtur propter additum apud Græcos articulum, τῷ, non resistere malo, est non opponere se nocenti, vel nocere volenti, ut nec malum, quod ab eo inferitur, depellatur, nec illati mali vltio, queratur. Nihil ergo aliud hoc præcepto vult dominus, quàm quod malitiam alicuius in nobis patienti animo sustineamus, sine reluctanti defensione, & vltionis desiderio. Noluit tamen dominus his verbis prohibere resistantiam mali iustis & sanctis de causis factam, qualis est dum quis repellit cum moderate inculpatae tutelæ à se malum, ex cuius tolerantia nullus fructus consequeretur: aut dū quis iam inter Christianos solo iustitiæ seruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem, & malitiæ repressionem iniuriæ sibi illatæ vindictam requirit, per eos inferendam, quorum negotium est malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo. Nolite iurare omnino, excipiuntur iuramenta iustis, aut necessariis de causis facta, ita ab hoc præcepto, Non resistere malo huiusmodi iusta resistantia excipitur. Vbi que enim non tam Christi verba, quàm ipsius scopus, & præcipua intentio spectanda est, semperq; in præceptis eius cogitandum nihil illum vetare, aut præcipere voluisse, quod sit contra recte rationis iudicium, & prudentiæ discretionem: ac proinde subintelligendum, nisi si alicubi aliter fieri recta ratio dicet. Habet autem hæc sententia partim præcepti vim, partim consilij naturam. Præceptum est cum propter gloriam Dei, aut proximorum ædificationem necessarium fuerit non resistere malo. Consilium verò cū expediens fuerit, etsi non necessarium.

Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, &c. Dominus, qui prius generali illa sententia, dico vobis non resistere malo, præcepit in genere quoduis malum patienter tolerari, tribus iam sequentibus sententiis explicando tria iniuriæ genera sub quibus omnes iniuriæ continentur. Verum circa hæc præcepta occurrit difficultas, tum quod non conueniant cum factis sanctorum & Christi ipsius, tum quod cū æquitate, & prudentia conuenire non videantur. Proinde D. Aug. docet hæc Domini præcepta non ad litteram esse intelligenda, & obseruanda, sed accipienda de prompti-

tudine

tudine animi nõ ad nouas iniurias perferendas, ut hæc quibus dominus præcipit alteram maxillam præbere, palliũ dimittere, duo miliaria ire sint hyperbole, quibus significauerit dominus talem debere esse tolerantiam, qua ab vltione petenda adeo abhorreat animus, ut plura etiam ferre nõ grauetur, & omninõ ferre iam paratus sit, potius quàm vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Chryso. verò ita tractat hæc præcepta, quasi intelligat ad litteram hæc obseruanda, idque eo intuitu, & spe tali, ut iniuria, afficiens declaratione tolerantia cohibeatur à suo facinore, ac vlciscatur. Quomodo intelligendo hæc præcepta, dicendum est ea, cum sint affirmatiua, non quouis tempore, & loco obseruanda, sed quoties circumstantiæ temporis, loci, & personarum ita exigunt, nimirum quãdo spes est per externam huiusmodi patientiæ & dilectionis proximi ostensionem proximi malitiam cohibendam, & non potius ad nocendum grauius prouocandã. Imo conuenientissimè duæ istæ tractationes horum præceptorũ simul comprehenduntur: ita ut intelligamus per hæc dominum exigere ut semper quidẽ ad hæc præstada animo parati simus potius, quàm vindictam requirere, eadem quoq; etiam ipso opere exteriùs faciamus, vbi locus & tempus, ac proximi utilitas, vel Dei gloria ita postulauerint. Quod autem dicitur si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, non est vis aliqua facienda in eo, quod dexteram meminisset maxillæ, potius quàm sinistræ: sed accipiendum dexteram maxillam positam hic pro altera maxilla. Vnde Lucas absolute dicit, Et qui te percutit in maxillam, &c. Idem dicendum est in secunda sententia, qua dicitur apud Matthæũ. *Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium,* nimirum quod sit sensus: Et qui vult vnam aliquam vestem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quam cum eo contendas. Nam alioqui preposterus est sermo. Pallium enim quod Græcis dicitur *ἱμάτιον* cum sit exterior vestis prius detrahitur, deinde tunica, quæ Græcis dicitur *χιτών*, id est, vestis interior. [Apud Lucam verò hæc nomina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eũ est *ἱμάτιον*, quod Interpres vertit vestimentum, quum vertat in Matthæo pallium, & posterius est *χιτών*. Ab eo inquit, qui aufert ubi vestimentum, exteriùs scilicet nempe pallium, etiam tunicam non prohibere.] In tertio autem exemplo notandum Græca nõ habere alia duo, sed tantum, vade cum eo duo miliaria scilicet, ut significetur etiam hic duplum debere concedi simplum petenti.

Omni autem petenti à te, da ei, &c. Cum certum sit Dominum his præceptis nos velle subuenire egestati proximi, & quibusuis nos benignos præbere, deinde certum sit ipsum nihil præcipere, vel consulere velle, quod recte rationi non consonat: tunc ad litteram non sunt seruanda præcepta vel consilia, cum recte rationi non

Q

conso

consonaret externa ipsorum obseruatio, aut rectæ rationi præiudicat illorum obseruatio. Maxime enim his exigere voluit dominus promptitudinem animi ad subueniendum quibusuis, quauis ratione: quæ si adfuerit, nõ poterit non Christianus etiam externo opere proximis subuenire, cum rectè rationi cõsonum fuerit, hoc est, cum vel necessarium fuerit, vel expediens. Proinde non est dandum petacibus scarris, aut decoctori nõ egenti, nec vt aliis sit remissio, nobis autem tribulatio, aut egestas. Nec si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ea amice repetere. Habent autem hæc omnia sicut & præcedentia Præcepti vim, quoties necessitas aliqua occurrit vel illustrandæ gloriæ Dei, vel iuuandi proximum, & salutis eius promouendæ. Consilij autem naturam, quoties non necessitas aliqua talis, sed utilitas tantum sic facere exegerit, & suaserit. Vbi verò recta ratio hæc non probauerit tantquam vel necessaria, vel expedientia, nec præcipiuntur, nec consuluntur. Quod autem in nostro textu dicitur.

Volenti mutare à te ne auertaris: sic accipiendum est vt sit sensus, cupientem mutare à te, ne auertaris, aut reicias. Auertaris enim deponentaliter accipiendum est, & datiuus volenti, pro accusatiuo positus est: nisi fortè interpretes auertaris passiuè accepit, vt datiuus sit positus pro ablatiuo cum præpositione à, & sit sensus, Ne auertaris ab eo, qui vult mutare à te. Præcipimur ergo nõ solum mutare petenti, sed etiam volenti, & necdum præ verecundia, aut alio respectu petere audenti.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter. Bene Euangelista Lucas hanc sententiã subiunxit post illas sententiã, omni petenti tribue, & qui auert, quæ tua sunt ne repetas, vt generali iam sententiã etiam reliqua complecterentur, quæ dicenda erant. Et huius sententiæ æquitatem (nam est iuris naturalis) ostenderet prædictarum sententiarum æquitatem, & rationem, & veluti regulam daret omnis donationis, mutui, & cessionis. Sic enim dandum, sic mutuandum, sic cedendum etiam egenti dum auert nostra quemadmodum nobis ab alio fieri vellemus. Porro quod dicitur *prout vultis*, intelligi debet de voluntate rationabili, vbi de voluntate naturali, id est, quæ regulata sit naturali iure rectæ rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatæ.

Audistis quia dictum est diliges proximum tuum, & odio, &c. Iam tandem procedit dominus, vt ultimo loco perficiat primũ, & maximam erga homines seruandam mādaturam. Quod dicit audisse dictum esse, *Oatio habebit inimicum tuum*, cū in lege nusquã legatur præceptũ *Dei patris*, & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretatũ significari primũ quod determinatè præcipiatur diligendus proximus vel amicus, deinde quod toties in ea præcipiatur nõ solum iniret cū gentibus habitantibus in terra Canaã, sed eas sine

omni

omni miseratione delerent è terra. Verum neque has, neque alias Gentes iussi sunt odisse, nec in genere vsquã præceptum legimus odio habere Inimicum, cū Inimici ex fratribus quotidie existant. Imo contra alicubi lex præcepit inimico, qui ex gente Israëlitica esset, aut inter Hebræos habitaret amicitie signa exhiberi. Nõ exigit tamè lex vetus signa amicitie similiter aliis gentibus exhiberi: imo quibusdam Gentibus voluit odij signa, qualia sunt occidere, & persequi ostendi. Itaq; dominus & auertit peruersam legis additionem factã per Scribas, & hoc adiicit legi veteri, quod velit etiã diligendos esse à nobis quantũuis externos, & alienos. Vnde dicit,

Si salutaueritis fratres vestros tantum, &c. Nimirũ quod sic Iudæi facerent. Cum enim dicitur in lege: Diliges proximum tuũ, &c. Si vsus nominis Hebraicè Reach vel Rec correspondentis nomini proximus, obseruauerimus, intelligemus ipsum velle, vt quemuis, quacunque ratione nobis adiunctũ diligamus. Iam adiunguntur nobis quidam vinculo cognationis & affinitatis, alij vinculo ciuitatis, aut religionis, alij sodalitatibus, alij vicinitatis, alij officij vinculo nonnulli tantum fortuito congressu, deniq; plerique necessitatis vinculo, vt quorũ necessitatè subleuandã Deus offert. Ergo vt quisque Christianus cognatũ, ciuem, vicinum, sodalẽ, comitẽ, aut tantum fortuito incidentẽ nactus fuerit: sic dilectionis officia illi tum præstare pro sua portione, tum pro illius necessitate, & loci exigentia exhibere præcipitur, idque cuius alteri præstare, quod sibi ab aliis præstitum vellet. Vnde consequitur & eos qui ex professo hostes nostri sunt, proximos esse nobis secundũ scripturæ vsus, imò ideo iam sunt proximi, quia Inimici. Nam hac ratione fit, vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium, & conuersatio. Itaque cū in hoc præcepto dictio Hebraica, pro qua nos proximum habemus, ex sese sit ambigua, & nũc Amicum significet, nunc quemuis alium, Scribæ in priori significatione illam interpretabantur: at noster cælestis Magister in altera significatione docet accipiendam, vt intelligatur præcipi dilectio quorumuis.

Ego autè dico vobis qui audistis, diligite inimicos vestros, &c. Quoniã nouis auribus opus est, vt hæc integrè dilectionis doctrina percipiatur, adeo vt qui illis carent, etiã si hæc audiãt, nequeãt tamen intelligere, bene dici dominus, *vobis dico qui audistis*. Porro quo ad nouã hanc dilectionẽ, à qua natura vitata satis abhorret, extimularet: duabus vtitur rationibus efficacissimis ad id persuadendum, quarũ prior est ex imitatione Patris cælestis desumpta. Proinde dicit: *vt sitis filij patris vestri*, hoc est, vt declaratis vos esse filios Patris vestri, referentes scilicet illũ vestris operibus, vel, vt per imitationẽ sitis filij Patris vestri, qui iã hoc facti estis per gratiã & adoptionẽ. Altera ratio est, quia qui inimicos non diligit, sed tantum amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquam meretur à Deo,

Q 2

CUM

cum nihil faciat, quod non idem faciant publicani peccatores, & Ethnici quoque. Quod autem in priori ratione dominus declaraturus Dei Patris benignitatem erga malos, profert ortum solis & pluviae descensum super bonos, & malos, non ideo fecit, ut ostendat tantum communia dilectionis indicia non subtrahenda inimicis, quamvis haec minime sint subtrahenda. Nam & singularia, ac propria beneficia exigit, videlicet salutationem, & complexum, mutui donationem, & orationem. Sed ideo illorum Dei beneficiorum singulariter meminit quod illa rudibus, qualibus loquebatur, apertissime constabat iustis, & iniustis esse communia. Quod autem in secunda ratione dicitur. *Si diligitis eos qui vos diligunt quam mercedem habebitis*, vel ut habent Graeca habetis, non sic est accipiendum, quasi dilectio amicorum non possit esse meritoria, sed cum exclusione est accipiendum, Si tantum diligitis eos, qui vos diligunt, sicut eam exclusionem postea exprimit dicens. *Si saluta-veritis fratres vestros tantum, &c.* Illa autem oratio, quae apud Lucam ter occurrit, *quae vobis est gratia*, dupliciter accipi potest, Primo ut sit sensus quae vobis gratia habenda est, hoc est, quid debetur vobis a Deo beneficii, & laudis, sicque idem erit cum eo, quod habet Matthaeus, *quam mercedem habebitis*? Secundo ut sit sensus, quam gratiam fecistis, quidve gratuitum, aut quod beneficium praestitistis, cum id quod facitis, vel eo faciatis animo, ut paria recipiatis, & proinde non sit gratuitum, sed meritorium, ac servile, vel ut vicem debitam rependatis. Sicque acceptum concidit, cum eo quod habet Matthaeus, *Quid amplius facitis, id est, quid eximium, aut supra ceteros facitis?*

Mutuam date, nihil inde sperantes. Verus huius sententiae sensus dependens est ex sententia praecedente, cui haec opponitur. Dixit enim prius, *Si mutuam dederitis his a quibus speratis recipere, quae vobis est gratia?* Nam & peccatores peccatoribus foenerantur, id est, mutuam dant, ut recipiant equalia, vel paria, & similia. Ex qua posteriore parte patet illud, *Si mutuam dederitis, a quibus speratis recipere, sic debere accipi, a quibus speratis recipere similem vicem, videlicet ut & ipsi suo tempore vobis mutuam dent, aut aliud simile beneficium praestent.* Quare quod postea ex opposito dicitur, *mutuam date, nihil inde sperantes*, intelligendum de spe similis vicis & beneficii. Vult enim mutuam dandam etiam his, a quibus propter ipsam mutui redditionem, non speremus similem vicem, aut quodvis aliud beneficium consequi.

Estote ergo vos perfecti & misericordes sicut & Pater vester. Ex omnibus praecedentibus hanc iam dominus infert conclusionem, argumentum hoc totum complectentem & finientem in hunc sensum. Ergo ut verè sitis filij altissimi, ac benignitate vestra superetis eos, praeter quibus meliorem expectatis mercedem, estote vos perfecti.

fecti. Quod Lucas habet. Estote misericordes. Non enim hic misericordes nomen accipit: videtur strictè, ut virtutem illam singularem quae misericordia dicitur significet, qua alienis miseriis, & necessitatibus indolescimus, sed quomodo frequenter accipitur in scripturis, ut sit idem quod beneficus, & benignus, & respondeat apud Hebraeos dictioni *hhasid*, sicut etiam misericordia saepe accipitur pro quovis beneficio, respondens scilicet dictioni Hebraicè *hhesed*. Hic enim postquam Lucas dicit Patrem caelestem benignum esse erga malos & ingratos, deinde infert. Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est. Vnde satis patet illi idem esse benignum & misericordem esse. Porro cum dicit dominus. *Estote ergo vos perfecti*: non intelligendum est dominum tantum loqui de perfectione talij, quae est consilij Evangelici qualis est illa de qua dicitur, *Si vis perfectus esse vade & vende omnia, quae habes, & da pauperibus, quasi omnia quae praecesserunt de dilectione etiam speciali inimicorum sint purè consilij, & non praeccepti.* Sunt enim & haec partim consilij, partim praeccepti, quemadmodum de quibusdam praecedentibus dictum est, & talia planè, ut nisi ea observemus, & sic iustitiam Pharisaeorum, & Scribarum perficiamus, non ingressuri simus regnum caelorum, quemadmodum dominus in principio praemisit:

Docet quomodo facienda eleemosyna, quomodo item orandum & ieiunandum. Matthaei 6.

CAPVT XII.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in caelis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in synagogis & in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis: receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae qui amant in synagogis & in angula platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris intra in cubiculam tuam, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt, putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis, scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum. Sic ergo vos orabit: Pater noster qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in caelo, & in terra. Panem nostrum supersubstantialē da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus

nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen.
 ¶ *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.*] Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocrita, tristes: exterminant enim facies suas, ut pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam,

B. II. II. 2. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. Postquã Dominus in superioribus ostendit, quibus in rebus Christianorũ iustitia excellere debeat iustitiam Scribarum & Phariseorũ: nunc docet quomodo eandem iustitiam excellere debeat in modo, & intentione faciendi ea, quæ sunt discipulis suis cum illis cõmunia. Docet autẽ de modo eleemosynæ, orationis, & ieiunij, quod hæc sint præcipua religionis externa opera, in quibus ferẽ solet vanæ gloriæ pestis nasci, & cohabitare, & sub quibus omnia externa virtutum opera facile comprehenduntur. Nam eleemosyna præcipuum est eorum operum, quæ sunt ad proximũ, oratio præcipuum opus cultus diuini, ieiunium verò præcipuum eorum operũ quibus in nobis ipsis carnem castigamus, & spiritui subijcimus. Prius autem quam de singulis horum tractet, in genere docet iustitiam, hoc est, iustitiæ opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque secundum nostram lectionem. Nam pro iustitia, Græci habent eleemosynam, sed nostram lectionem sequuntur Augustinus & Hieronymus. Annotandum autem quod dicit *attendite*, quo verbo nos mouere voluit, cauere nobis à vanæ gloriæ studio veluti ab insidiosissimo, periculosissimo & perniciosissimo simul serpente, cuius nocumentum effugere nõ possit, nisi si qui tota mente prorsus vigilet. Deinde notandum non verare Dominum ne iustitiam nostram faciamus coram hominibus. Hoc enim contrarium esset illi, quod superius præcepit. Luceat lux vestra coram hominibus. Sed verat iustitiam facere coram hominibus eo fine, eaque intentione, ut videamur ab eis, quod iam nõ est contrarium superiori præcepto quo dicitur: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. Non enim hoc voluit esse finem operum bonorum factorum coram hominibus, sed id quod adiecit, nimirum ut glorificent Patrem cælestem. Porro quomodo non possimus recte operari ut videamur ab hominibus ostendit satis Dominus, in eo, quod addit: *Alioqui mercede non habebitis.* Sensus enim est. Alioqui si feceritis iustitia eo fine ut videamini, non habebitis mercedem apud Patrem, ut qui ei non laborastis, quique iam operum vestrorum mercedem ab hominibus accepistis. Bene autem non dicit, mercedem non habebitis à patre, sed

apud

apud Patrem: significas scilicet bonorum operum mercedem iam apud Deum repositam esse etiam antequam detur: ut tui de mercede in bonis operibus minus simus segnes. Et bene quidem Patrem semper potius nominat, quam Deum: ut hoc nomine magis non excitet ad studium placendi Deo.

Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te. Speciarim De eleemosyna de his tribus externis bonis operibus acturus, ab eleemosyna auspiciatur: quod in fine præcedentis capituli ad beneficiendum, & ad misericordiam inuitauerit exemplo misericordis Patris, &c. De hac ergo verat, ne eam facturus more hypocritarum tuba canat ante se: Mos enim erat antiquus tubæ sonitu pauperes conuocare ad locum, & tempus eleemosynæ: sed abutebantur hoc more Pharisei, hac ratione captantes sese commendare hominibus tanquam misericordes. Vnde non simpliciter verat Dominus tuba canere: sed eo modo quo hypocritæ faciunt: nimirum ut honorificentur ab hominibus. Est autem nomen hypocrita Græca *Hypocrite* dictio, significas idem, quod simulator. Hoc ergo nomine in scripturis maximè Euangelicis appellantur à Domino simulatores sanctitatis. [Sanè in proposito bene hypocrita dicitur, & simulator, qui eleemosynas largitur, ut honorificetur ab hominibus. Non enim, id est, in corde, quod exterius simulat, hoc est misericors, sed crudelis potius & inmisericors, ut qui non motus misericordie affectu, sed laudis aviditate agit, quod agit: eoque magis est crudelis, quod ex aliena miseria, & ignominia propriam laudem & gloriam venatur.] Nomen autem Synagogis, hoc & sequenti loco, ubi de oratione fit sermo, quamuis possit accipi pro certis illis domibus in quibus conuenerunt Iudæi ad audiendam legem: rectius tamen videtur accipi generalius pro quibuslibet conuentibus, qualia etiam in foro & in plateis fieri solent. Quod autem sequitur.

Amen dico vobis receperunt mercedem suam. Laudem scilicet humanam, ob quam consequendam operati sunt: non sic accipiendum, quasi illorum fallacia, & simulatio non sit acceptura à Deo mercedem ipsi debitam, supplicium scilicet æternum: sed quod opus eorum quatenus bonum est, nullam accipiet à Deo mercedem præter eam, quam ab hominibus tulit: fallacia verò, quæ coniuncta est ei operi à Deo, qui eam solus cognoscere potest, punietur.

Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, &c. Tropus quem certum est esse in his verbis, nesciat sinistra tua variè explicatur. Simplicius fuerit accipere hanc orationem cum Chrysostomo per hyperbolen, ut sit sensus: Tantum abest, ut aliis ostentes quod agis, ut si fieri potest, ipse nescias, ac tui facti obliuiscaris: ut eleemosyna tua sic placet sit in abscondito, id est, sit omnino secreta. Dicendum ergo de hac Christi doctrina esse quidem eam

Q 4

secundum

secundum literæ sensum, cautelam, & consilium conueniens maximè infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodum, nisi iusta aliqua ratio exigat in manifesto fieri eleemosynam: secundum verò Domini præcipuam intentionem, præceptum esse omnibus seruandum, qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicendum quæ in sequentibus dicuntur de orantibus & ieiunantibus. Porro vt de secretæ eleemosynæ mercede securi simus, adijcit: *Et pater tuus, qui videt in abscondito, &c.* Id est, qui videt conscientiam tuam, & quæcunque in abscondito facis, reddet tibi mercedem, quam non expectasti ab hominibus.

De oratione.

Et cum oratis non eritis, sicut hypocrite, &c. De oratione altera parte religionis, quam & ipsi Pharisei strenuè simulabant, vt patet ex iis, quæ Matth. 23. dicuntur à Domino, similia docet his, quæ iam docuit de eleemosyna: nisi quod in præcatione nõ solum doceat suos alienos esse à vitio hypocritarum Phariseorum, sed etiã ab altero vitio, ethnicorum scilicet. Benè autem Dominus explicare volens affectatam à Phariseis humanã laudem dicit: *Amant stantes orare*, sic enim dictum est *amant stantes orare*, quomodo postea dicitur: *Amant vocari ab hominibus Rabbi, & amant primos recubitus, &c.* Porro anguli platearum, de quibus hic est sermo, non sunt platearum recessus, vt quidam volunt, sed flexus platearum veluti iuxta compita & triuia. Benè ergo dicit in angulis, & non in angulis vicorum, sed platearum hoc est laterũ viarum. Ibi enim maximum est diuersorum hominum concursus. Quod dicit *stantes orare*, vel significare voluit per stationem eos quæsiuissè videri à pluribus, vel potius ideo stantes dicit, quod stare inter orandum, communis tunc esset orantium situs, quemadmodum apparet ex parabola de Phariseo, & publicano orantibus in templo. Quod autem dicit Dominus.

Cum oraueris intra cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, &c. Non sic accipiendum quasi in publico orare veter: sed si simpliciter secundum literæ sensum istud accipiatur, dicendum hanc Christi doctrinam cautelam esse & consilium quo quis effugere possit vanæ gloriæ pestem, quod quidem consilium dum seruari non expedit ad literam vt pote cum publicè orandum est in fidelium congregatione, & pro officio publicæ preces habendæ sunt, seruandum istud est secundum præcipuam Domini in hac doctrina intentionem: nimirum vt veluti soli existentes in publica oratione Deum solum spectemus, alieni à laudis humanæ desiderio. Porro in eo quod dicitur.

Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi: Dei misericordia cum admiratione obseruanda, quod pro eo quoque quod rogitur à nobis merces promittitur bonis à Deo danda. Non enim dicitur: Pater tuus donabit tibi, sed reddet tibi, veluti scilicet debitor nobis

his factus: & quia illum honoramus orando magno vicissim nos honore remuneraturus.

Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt. Ab altero *Ethnici.* orationis vitio, quo Ethnici laborant (hoc est externæ gentis homines veri Dei religione destituti) scilicet futili verborum profusione auocat duobus argumentis. Vno quod temerè in oratione verba prodigere Ethnicorum sit, stultè putantium se per multiloquium exaudiri. Alterum argumentum quo vitur, est quod apud Deum patrem non opus sit multis verbis, vt qui antequam præcemer nouerit, quæ nobis sunt necessaria. Circa primam autem partem obseruandum Dominum non præcipere ne multum, diuque oremus. Alibi enim docet semper orandum, & ipse aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rursum non præcipit vt orantes nõ loquantur, nec rursum absolute verat multum loqui in oratione, sed sicut Ethnici faciunt, qui multiloquio suo putant suã causam Deo notiozem fieri; aut sicut hominem iudicem verbis adduci in sententiam, & flecti, eoq; orationem versibus mille compositam deferant ad eum, eiq; recitant. [Deinde obseruandæ dictiones Græcè correspondentes dictioni multiloquium, & illi oratione, nolite multum loqui. Non enim hic est *πυλλολογείν, & πυλλολογία*, quæ dicitio est apud Septuaginta in Prouerbiis, cap. 10. Vbi nos legimus: In multiloquio nõ deerit peccatum, sed *βατταλογείν, & βατταλογία*, *βατταλογείν.* quæ dicitio non simpliciter multiloquium significat, sed nugacitatem, & futilem verborum profusionem, qualis est, cum idem frequenter sine causa repetitum inculcatur.] Porro circa secundam partem illam: *Scit enim Pater vester, &c.* Occurrit quæstio quam & August. proponit: Si ideo quia Deus pater omnia scit multis verbis in oratione vtendum non est, cur etiam paucis verbis vtendũ est, vel his saltè, quibus mox postea orare Patrem docet. Deinde quomodo conueniens est hæc ratio qua reijcit multiloquiũ: Sic enim Pater vester, &c. Dicit enim potest, quod quamuis sciat, tamen multis verbis vtendum est, vt flectatur ad dandum id, quod opus est. Dicendum ad primum nullis quidem verbis simpliciter opus esse in oratione ad hoc vt quid à Deo impetremus. Deus enim cum sit spiritus, non verba attendit, sed ardens animi desiderium, sine quo vocalis oratio, non est apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orandi formam nobis Dominus præscripsit, tum vt illis verbis nos doceret, quas res animo petere deberemus à Deo, & quo ordine, tum quod vtile, & aliquando necesse sit nobis in oratione verbis saltem paucis vt, quibus animus excitetur ad eluadum se in Deum, aut animi iam in Deum elati deuotio augeatur, & continetur. Ad quod quatenus proluxæ etiam preces adiuuant, earum certè laudandæ sunt: nec hic à Domino nomine multiloquiũ, & battalogæ comprehenduntur. Ad secundum dicendum Domi-

num satis significare multis verbis non esse opus ad flectendum Deum, eo quod Patrem eum vocet nostrum, & scire affirmat, quæ opus sint nobis. Non potest enim non Pater bonus rogatus à filio facile inclinari ad dandum ea, quæ scit esse opus eis.

Sic ergo vos orabitur. Quoniam multiloquium & battalogiam ab oratione Dominus abesse voluit, breuem nobis orandi formam tradidit, qua etiam docuit, quæ, & quo ordine à Deo sint petenda, atque qua fiducia accedendum sit ad Deum in oratione, nimirum quomodo ad Patrem accedit filius. Dicit autem, *sic vos orabitur*, non exigens ut his verbis necessario semper inter orandum utamur: cum neque vllis verbis necessario utendum sit in oratione: sed demonstrare volens, & res quæ à Deo sint petendæ, & quali verborum breuitate sint petendæ. Non enim dicit: his ergo verbis vos orabitur, sed sic, id est, ad hunc modum. Porro notanda emphasis pronominis vos, quæ magis aperta est apud Græcos, qui habent *ὁ θεὸς ὁ πατήρ ἡμεῶν*, id est, sic ergo orate vos. Pronomen enim in fine appositum maiorem facit emphasim: discernens illos, & nos ab Ethnicis & Iudæis: qui non edocti fuerant dicere in oratione Pater noster: sed Domine Deus noster.] Pulchrè autem Dominus Christianæ orationis istud fecit esse principium, & veluti præmiū.

Pater noster qui es in caelis. His enim etiam paucissimis verbis perfecta Dei laus continetur, quæ maximè consistit in prædicatione bonitatis, & potentiae ipsius. Itaque hoc præmio comprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere solemus dicentes Deus optimus, maximus. Quanquam autem videri possit Dominus ideo dixisse orandum Pater noster, non autem Pater mi, quod multos simul præsentis doceret orare, ob id exprimens eam formam, quæ est commoda multis simul orantibus: tamen simul quoque in eo admonuit & fraternæ dilectionis, quod ita in genere non vnumquemque priuatim orare docuit. Cum autem dicimus, *qui es in caelis*: admonemur postpositis terrenis rebus eo intendere animum, vbi Patrem nostrum esse dicimus, ac cælestia tantum quaerere, cælestemque hereditatem filiali iure securè expectare. Non enim dicitur qui es in caelis, quasi solum esset in caelis, sed ob causas iam dictas videlicet ad significandum Dei Patris super omnia dominium, & ad subleuandum mentes nostras ad cælestia, atque ad discretionem Patris terreni, quod apertius significatur articulo, qui est apud Græcos *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*.

Sanctificetur nomen tuum. Potest sic conuenienter oratio hæc secari, & petitionum eius ordo conueniens ostendi, ut dicamus eam diuidi in præcationem bonorum, & deprecationem malorum. [Quod ad primam hanc attinet petitionem, cum nomen Dei in seipso non possit esse, aut fieri sanctius, rectè Chrysostr. sic interpretatur. Sanctificetur, hoc est, glorificetur nomen tuum per nos, hoc est, quam

da nobis viuere vitam, ut per nos nomen tuum glorificetur, & sanctum habeatur apud omnes homines. Sed rursus rectius intelligitur in sensu generali, quem explicauit Augu. hoc scilicet: Da ut nomen tuum sanctum habeatur ab hominibus, nec quicquam homines parent esse nomine tuo, hoc est, teipso sanctius, hoc est, augustius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendum, solendum & glorificandum.] Itaque hac petitione in genere optamus, ut cui soli omnis debetur gloria, & sanctitas, in omnibus, & per omnes, & apud omnes sanctificetur: ita ut nemo omnino sit, qui gloriam illi debitam sibi usurpet, aut alteri tribuat: nec sit qui sacrosanctum nomen eius vel vita, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat: & ut ipse Dominus per Euangelij prædicationem, per iustitiam, & misericordiam, sapientiam, ac potentiam suam declarationem se sanctum haberi faciat.

Adueniat regnum tuum. Et hic quoque videndum quomodo præcemur aduenire, vel venire (nam Græcè est *ἐλθεῖν*, quod non est adueniat, sed veniat) regnum Dei: cum Deus semper regnauerit in omnes à constitutione mundi. Augu. & Chrysostr. quem sequitur Theophyl. sic hanc petitionem accipiunt, ut intelligamur præcari, ut destructo pœnitens regno diaboli, destructa morte, atque peccato, omniq; principatu, ac regno terrestri sublato (quod fiet in secundo Domini aduentu, quo iudicaturus est viuos & mortuos) citò veniat regnum illud Dei perfectissimum, quo perfectè beati regnabunt cum Deo omnes filij eius. Atque hoc perius modo regnum istud esse accipiendum, de eo scilicet, de quo quaesierunt discipuli, Domine si in tempore hoc restitues regnum Israël, videtur ex eo quod absolute iubet Dominus præcari, adueniat regnum tuum: cum si intelligatur de regno spiritali: quo Deus in vnoquoq; nostrum regnat per gratiam suam: oporteat subintelligere, adueniat in nobis regnum tuum, & non esset diuersa hæc petitio, aut non multum, à præcedente sanctificetur nomen tuum, aut sequente: Fiat voluntas tua, &c. Si autè intelligamur præcari, ut contingat nobis post hanc mortalem vitam peruenire ad regnum Dei: subintelligendum erit, adueniat nobis regnum tuum. Quanquam autem regnum illud Dei perfectissimum, quod incipiet, & declarabitur in nouissimo Domini aduentu, definito tempore veniet siue velimus, siue nolimus: voluit tamen Dominus nos præcari illius regni aduentum, ut (quemadmodum habet Augu. ad Probam) desiderium nostrum ad illud regnum excitaremus, ut nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hac præcatione suos Dominus admonere voluit, debere ipsos eius esse conuersationis, conscientiae & fiduciae, ut non formident regni Dei aduentum, sed confisi testimonio conscientiae suae: & bonitati paternae, securæ illud expectent: non dubitantes se illius fore consortes. Qui verò ob imperfectionem, nondum audeat, in hoc sensu præcari: Adueniat regnum tuum, istud præcetur, in secundo

252 EPI TOM. COMMENT. IN CONCORS.
in secundo, vel tertio sensu, qui rectè simul cum primo qui prin-
cipalis videtur, intelliguntur a domino hac petitione comprehen-
si: sicut etiam regnum Dei spirituale regnumque beatum, inchoa-
tio quædam est regni perfectissimi.

Fiat voluntas tua sicut in cælo, & in terra. Et in hac quoque peti-
tione videndum quomodo iubeamur petere, ut fiat Dei voluntas,
cum Scriptura dicat, Omnia quæcunq; voluit fecit, & Nō est qui
possit resistere tuæ voluntati: Dum ergo iubemur præcari, ut fiat
voluntas Dei potissimum sermo est de voluntate Dei imperatiua:
Voluit enim nos præcari, ut quod Deus iussit, aut cōsuluit nobis,
id omnes obediendo præstarent. Intelligitur tamen etiam à ple-
risque de voluntate beneplaciti, quā fieri præcamur, dum quid à
Deo præcantes solemus adiicere, Non mea voluntas, sed tua fiat:
quomodo Christus orabat cum calicis amaritudinem deprecarer-
tur. Hic enim non est sermo de voluntate Dei imperatiua, sed di-
spositiua. Nam sensus est, Fiat id, quod disposuisti futurū, aut fieri
oportere. Sed de hac voluntate principaliter non esse intelligendā
hanc tertiam petitionem, satis patet ex eo quod additur, *Sicut in
cælo, & in terra.* Nam ea adiectio ostendit dominū nos præcari vo-
luisse, ut quemadmodum in cælis Angeli iussa Dei integrè, & ala-
criter perficiunt: ita & homines in terris ea exequerentur. De qua-
cunque tamen voluntate Dei intelligatur hæc petitio, oportet sem-
per hanc orationem fiat voluntas tua intelligere phrasi Hebraica
in scripturis frequentissimè obuia, ut sit sensus, fiat id, quod vis.
Nam propriè voluntas Dei cum sit æterna, & ipsemet Deus, nō fit.
Ideo autem oramus, ut fiat voluntas Dei, quia ut ea fiat à nobis,
opus est nobis gratia, & protectione Dei. Hanc ergo gratiæ diui-
næ necessitatem hac profiteamur petitione, deinde & abdicamus
carnis, diaboli, ac mundi voluntatē, ut sit sensus: da ut à nobis fiat
non quod caro concupiscit, non quod diabolus suggerit, nō quod
mundus suadet: sed quod tu vis à nobis fieri, cuius solius voluntas
rectissima est & sanctissima. Nō simpliciter orare nos voluit do-
minus ut fiat voluntas Patris, sed sicut in cælo, & in terra, hoc est,
ut ab omnibus fiat in terris, sicut nemo est in cælo, qui diuinę eius
voluntati resistat: deinde ut integrè fiat Dei voluntas, ac nō qua-
dam præcepta quædam nō, potremo ut ex charitate, alacriter &
lubenter Dei voluntas impleatur. Nec obstat, quod nunquā futu-
rum sit, ut sic in terris fiat Dei voluntas. Piorū enim est etiam ea
desiderare quæ non futura sciunt, & tamen fieri debere sciri. De-
inde huiusmodi voto præcamur, ut si non omnis inobediētia ces-
set in mundo: Patris tamen benignitate fiat, ut minor sit inobediē-
tia, & pauciores sint, qui eius voluntati per inobediētiā resistant.
Bene autem postquā præcati sumus. Adueniat regnum tuū, subit-
imus, fiat voluntas tua, & tum quod regnum Dei nobis venire,

& contingere non possit, nisi hic interim adimpleamus volunta-
tem, tum ut moneamur hic cælestem meditari conuersationem,
dum, adhuc non datur beato illo regno perfrui. Et hactenus qui-
dem tribus petitionibus desiderantur bona spiritualia.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Panem quotidianum
vocamus, qui quondie nobis ad vitæ sustentationem est necessa-
rius. Vnde rectius dici puto, Panem nostrum quotidianum quam
panem nostrū super substantialem, & utroque rectius panem no-
strum essentialem, vel substantialem, ut sit *ἐπιτικός* quasi *πῦν ὀνομα-
ζ�μενον ἀπὸ τοῦ ζῶντος*, id est, substantiæ nostræ cōgruens, aut ad substantiā
nostram pertinens. Cyprianus hanc petitionem simpliciter intel-
ligit de pane corporali, de quo potissimum videtur omnino cum
Chrysostomo intelligenda. [Nam si intelligatur de pane illo spiri-
tuali animę, quo quotidie opus habet & quo quotidie pascitur per
meditationem, & operationē mandatorū Dei, de quo Aug. & post
eū Caietanus & Erasmus volunt intelligi: iam hæc petitio eadem
est, vel saltē apertè includitur in præcedente, fiat voluntas tua, &c.
Spiritualis enim animę cibus nobis est facere voluntatem Dei pa-
tris, sicut Christus de se dicit, Meus cibus est, ut faciam voluntatem
Patris mei, qui est in cælis. Deinde orantes spirituales animę ci-
bum, potius dicere debemus, da nobis in æternum, quam da nobis
hodie: sicut Domino differenti Ioan. 6. de pane cælesti dixerunt
quidam, Domine semper da nobis panem hunc. Rursum quod non
possit intelligi dominus hic potissimum locutus de pane corporis
sui, non solū conuincit argumentum Augustini, quod si hic panis
voceretur à domino quotidianus, consequens erit cum ab omnibus
Christianis quotidie sumendū esse, sed etiam multo magis, quod
cum hæc dominus suos doceret orare, panis hic nondum erat in-
stitutus: nec de eo quicquam vel Apostoli ipsi cogitabant.] Nec
obest argumentum Augustini putantis hanc petitionem nō rectè
posse accipi pro pane corporali, quod iubeat dominus ne solliciti-
simus, quid edamus, aut bibamus. Non enim prohibetur à domino
omnis sollicitudo cibi, sed sollicitudo mundana, & carnalis: non
autem pia illa, quæ in oratione nostram necessitatem à Deo suble-
uari præcamur, quę sollicitudo propriè non est sollicitudo. Ut au-
tem nihil sit quod huic intelligentiæ de pane corpori sustentando
necessario, obesse videatur: dicendū dominū dum nos in oratione
dicere voluit da nobis hodie, non quidem significare voluisse, nō
licere Christiano habere aliquid ultra cibum hodiernum, sed per-
fectionis Christianæ esse ultra illum non requirere alium, & in
diem vivere: omnes autem debere esse tales, ut mundana crastina
vicius sollicitudo absit, & ut singulis diebus ad Patrem pro quoti-
diano cibo recurrant: cogitantes illum semper homines pascere,
& nisi illo singulis diebus dante, nos posse non vivere, quam de
his,

*Panis
ἐπιτικός.*

his, quæ iam habemus. [Nec necesse est dicere hanc orationem, quo ad partes eius singulas, sic esse à domino traditam, vñ omni hora diei voluerit eam conuenire Christianis: sed demonstrare eum voluisse, quid singulis diebus, cum est oportunitas, precandum sit. Cum autem conuenire volumus hanc petitionem omnibus diei horis, quemodo hanc orationem passim Christiani quavis hora dicimus: licet illud hodie accipere pro quotidie, & pro tota temporali hac vita: quanquam etiam singulis horis aliquid nobis ad vitam hanc sustentandam sit necessarium: vt merito semper dicere debeamus: da nobis hodie panem, id est, id quod huic vitæ est necessarium. Nomine enim panis phrasî Hebraica intelligitur quidquid ad vitam pertinet: hic vero sub nomine isto etiam comprehenditur quidquid præsentis vitæ necessarium est siue in victu, siue in vestitu.] Animaduertendum autem quod Christus etiã orare nos vult panem nostrum, & quotidianum, siue essentialem. Et quidem per nostrum significare voluit, eum qui ex Dei institutione nobis competit, vt secernatur noster panis à cibo reliquorum animalium. Aut etiam per nostrum, alienum cibum refecare voluit, quem manducant, qui ex acquisitis per iniustitiam manducant, & qui omnino in orio viuunt. Per quotidianum verò vel essentialem panem, refecare voluit luxuriosos, & superfluos cibos, volens nos quotidiano & parabili cibo, qui ad sustentandam naturæ essentialiam sufficiat, esse contentos. [Porro quanquã vt dictum est, primò, & principaliter de pane corporali dominus in hac petitione sit locutus: rectè tamen per anagogen factam à pane corporali ad spiritum, sub his verbis etiã precamur panem spirituale: cum verisimile sit dominum eius panis desiderium etiam ex consequenti significare voluisse. Est autem panis mentis spiritualis potissimum ipse Christus homo factus, eiusque incarnatio, atque passio, sine quibus fide participatis nullum Dei verbum, nec ipsa Eucharistia mentem verè satis pascit, & nutrit.]

Et dimitte nobis debita nostra, &c. Per debita intelliguntur peccata, sic dicta, eo quod hominẽ apud Deum debitorẽ pœnæ, & ultionis, aut impetrandæ gratiæ constituent. Vnde Lucas pro *ὀφειλήματα*, id est, debita posuit *ἀμαρτίας*, id est, peccata. Proinde eum dicitur. *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Non exigit potissimum pecuniam dimittere debitoribus, sed quæcunque in nos alius peccauerit. Itaque hac petitione dominus salubriter nos memores esse voluit & nostræ infirmitatis, ne efferamur, & paternæ misericordiæ, ne vnquam desperemus. Per hoc autem quod adiecit, *sicut & nos dimittimus, &c.* Et significare voluit rationem, qua maxime possumus Dei indulgentiam obtinere, & charitatis fraternæ necessitatem nobis commendare: dum nos orantes peccatorum nostrorum remissionem hac conditione constrinxit, vt sic nobis debitum dimitti postulemus, sicut ipsi dimittimus debitoribus nostris,

stris, id est, his, qui in nos peccauerunt. [Non sic autem istud est intelligendum, quasi satis sit nos dimittere debitoribus nostris cum ab eis rogamur, sicut nos Deum pro remissione rogamus. Nã etiam antè quam rogemur dimittere nos debere ex animo debitoribus nostris, docet illud Marc. xi. Cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem, vt & Pater vester, qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Notandum præterea aduerbiũ sicut non denotare hic omnimodam similitudinem. Neque enim petimus æqualem misericordiam Dei cū ea, quam fratri exhibemus, cū frequenter imperfecta satis sit dilectio, qua fratri ignoscimus. Denotat ergo tantum hic simplicem similitudinem videlicet vt & nos nostris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, non autem æquali dilectione. Quem sensum indicat satis quod postea explicas dominus subiicit, Si enim dimiseritis hominibus, &c. & quod Lucas habet, dimitte nobis peccata, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Licet autem per debita hoc loco non intelligantur propriè pœnæ peccatis debitæ, cum, vt prius dictum est, pro debitis peccata posuerit Lucas: tamen in hac petitione secundum Augustinum, etiam includitur sensus illorum, qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.]

Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen. His præscriptis verbis cõmuniter intelliguntur duæ cõtineri petitiones, vt septem sint huius orationis petitiones, quarum vnæ postremæ sic distinguitur, secundum Augustinum, vt priore petamus nõ induci in malum quo caremus, posteriore verò liberari à malo, in quod iam inducti sumus. Verũ simplicius, & rectius dicitur duas has vltimas partes vnã constituere petitionem, vt sex tantum sint orationis huius petitiones. Hæc enim petitio libera nos à malo, cū per aduersatiuam coniunctionem cum superiori cõnectatur, non rectè potest intelligi noua esse petitio à superiori diuersa: sed dicendum idem per eam rogari affirmatiuè, quod prius rogabatur negatiuè, quemadmodum non sunt duæ diuersæ petitiones, si quis dicat, domine ne in furore tuo arguas me, sed remitte clementer peccata mea. Videri autè potest hæc sexta & vltima petitio quoad priorem eius partem nõ cõsona satis multis scripturis, David enim optat tẽtari à Deo dicens, Proba me domine, & tẽta me, & Iacobus, Omne gaudiũ inquit existimate fratres mei, cū in tentationes varias incideritis, &c. Sciendũ ergo quod tẽtatio dũ consideratur eo sine facta, quo procedit à Deo, bona est, & in scripturis cõmẽdata, nec viro iusto simpliciter deprecanda. Quatenus verò cõsideratur cū eo sine, quo procedit à diabolo mala est, & omnino deprecanda. Præterea sciendũ, secundum Aug. nõ doceri hic nos à Chryl. ne tẽtari, aliud, induci in tentationem, quod secundum eum est, vinci

In Euch.
cap. 71.

Sex Ora-
tionis Do-
minica
partes.

à tentatione idq; consentiēdo, vel cedendo. Ex commentariis autem Chrysoſtomi, & Cypriani patet satis eos intellexiſſe his verbis nos iuſſos præcari etiam vt ne Deus ſinat nobis tentationem obuenire, & non ſolum vt ne ſinat nos à tentatione ſuperari. Quæ quidem intelligentia ſimplicior eſt, & ſcripturæ magis cōſentiēs. Nam cum dicitur in Pſalmis: Induxiſti nos in laqueū, poſuiſti tribulationes in dorſo noſtro, &c. inductum fuiſſe in laqueū non eſt ſuperatū iam fuiſſe à malis, ſed ſimpliciter incidiſſe in mala, quæ admodum ſatis patet ex his, quæ ſequuntur. Ita etiam iubemur præcari ne nos Deus inducat in tentationem, hoc eſt, ne ſinat nos incidere in tentationem, aut tentationem nobis obuenire, idque ideo ſecundum Chyſoſt. & Cyprianam orare iubemur, vt memores ſimus noſtræ infirmitatis, nec de nobiſiſſis confidentes nos tentationibus ingeramus. Proinde vt perfectus, & integer habeatur huius petitionis intellectus, conueniens fuerit vtramque expoſitionem nempe Chryſoſtomi & Auguſtini ſimul comprehendere, vt dum dicimus, Ne nos inducas, &c. intelligamus nos præcari ne Deus ſinat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentatione occupatos ſinat ab ea ſuperari. [Bene autem iubemur præcari, Ne nos inducas (quod tamē ſcripturæ more debet accipi pro ne ſinas nos induci, nam propriè Deus in neutram tentationem prædictā inducit, conſiderando eam vt eſt ſollicitatiua ad peccatum quomodo de ea hic eſt ſermo) vt intelligamus aduerſarium nihil contra nos poſſe, niſi Deus ante permiſerit, ac proinde omnis noſter timor, & deuotio conuertatur ad Deum, vt pulchrè annotat Cyprianus.] Iam quod ſequitur, *Libera nos à malo*, quomodo ſit intelligēdum ex præcedenti patet ex plicatione: cū vt dictū eſt, idem iā petatur affirmatiuè, quod prius negatiuè petiū eſt. Atque hæc videri poſteſt ratio, quare hæc pars omiſſa ſit à Luca, quod ſcilicet in ſuperioribus verbis includeretur. Itaq; ſicut dupliciter inducimur in tentationem, ita dupliciter liberamur à malo. Liberamur enim à malo dum præſeruamur ne in malū incidamus, & rurſum dū occupati à malo eripimur ab illo vt ne nos ſuperet, & perdat. Poſteſt autem hic ablatiuus, malo, accipi pro diabolo, quomodo accipit Chryſoſt. & ſuadet articulus Græcus *τὸ πονηρὸν* Diabolus enim per antonomafiā rectè malus ſingulariter dicitur, eo quod in extremo malitiæ poſitus ſit, irreconciliabuli odio nobis, & Deo cōtrarius. Aliter etiam rectè ablatiuus malo, ad rē refertur vt accipiatur pro re, quæ mala eſt, hoc eſt malitia, qualis eſt occaſio peccati, & afflictiones quæuis, quas docemur non depræcari ſimpliciter, ſed quatenus mala quædam ſunt, hoc eſt, impeditiua eius, quod verè bonū eſt. Secundum quē ſenſum hæc pars etiā explicat ſuperiorē partē, nimirum quod tentationem non debeamus depræcari, niſi quatenus mala eſt. Igitur cum quinta petitione depræcari

precati ſumus mala præterita, hac ſexta, & vltima petitione deprecamur præſentia ſimul & futura. Quod autem in Græcis codicibus ante Amen, legitur: Quoniam tuum eſt regnum, & poteſtas, & gloria in ſecula: cum à Hieronymo, Augu. Ambr. Cypriano lectum non fuerit, apparet ex ſolenni conſuetudine additum à Græcis: ſicut & ſalutationi Angelicæ quædam adiecerunt, videlicet, quia peperit ſaluatorem animarum noſtrarum,

Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis, &c. Declarat dominus quare remiſſionem peccatorum petēdam docuerit, cum ea cōditione, ſicut & nos dimittimus: oſtendens certè quantum deſideret mutuam in nobis peccatorum condonationem, ad fraternæ charitatis conſeruationem, & obtinendum peccatorum remiſſionē planè neceſſariam, quod ex omnibus ſententiis, quibus nos orare præcepit, eam poſſimum commendandam & declarandam indicauit, quæ pertinet ad remiſſionem peccatorum. Porro quod dicitur Pater cæleſtis dimiſſurus, ſi nos dimiſerimus proximis, intelligendum eſt, quemadmodum omnes aliæ ſimiles promiſſiones, niſi quid aliud obſit. Rurſum quod dicitur: Si vos dimiſeritis, & Pater veſter dimittet: non ſic eſt accipiendum quaſi noſtra remiſſione mereamur Dei remiſſionē, cum hæc ſit gratuita. Non enim dicitur, Si vos dimiſeritis, & Pater veſter dimittit, ſed dimittet, cum ſcilicet illum rogaueritis:

Cum autem ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triftes. Eodem modo iam auocat ab oſtentatione Ieiunij, quomodo ſupra auocauit ab oſtentatione eleemoſynæ & orationis. Hic autem notandum primum quod pro triftes, Græcis ſit *ὀδυροποι*, quod non triftitiam animi ſignificat, ſed triftitiam vultus, vt rectè verti poſſit, triftici: Non enim fieri poſteſt vt non ſit triftis animo, qui rectè ieiunet: cum triftitiæ, & mæroris alicuius gratia ieiunium ſuſcipiatur vt in plurimum. Sed vetat dominus ne triftitiam vultu præferamus, nec id tamen ſimpliciter, ſed ne ſimus triftes vultu ſicut Hypocritæ: qui ſcilicet ea intentione triftitiam vultu præſerunt, vt cognoſcant homines eos ieiunare, quos ideo dominus Hypocritas vocat, hoc eſt ſimulatores: ſiue quod triftitiam, quam vultu præferunt, non habeant in animo, ſiue quod velint videri carniſuæ caſtigatores, ſobrij, & caſti, cum ſuo ieiunio nihil intendant præter humanam laudem. Notandum ſecundo quod pro exterminant Græcè eſt *ἀφαιρέσει* quod eſt corrumpunt, perdunt, vel ſecundum Hieronymum, demoliantur: atque in hac ſignificatione ferè ſemper oportet in ſcripturis accipere verbum exterminare, dum occurrit. Senſus ergo huius loci eſt, quod facies ſuas corrumpant, & obſcurent, hoc eſt, quod natium faciei colorem ſtudioſè immutent, affectato ſcilicet pallore, ac vultus trifti ſeueritate. Quod verò ſequitur,

De Ieiunio.

Ut pareant hominibus ieiunantes, id est, ut videantur hominibus ieiunare, non sic est accipiendum, quasi vellent videri ieiunare, cum non ieiunarent: sed quod ieiunium suum omnibus cognitum esse vellent. Quod autem subditur.

Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam, &c. Metaphorica est locutio, qua significare vult dissimulandum esse ieiunium. Mos enim Palestine terre erat (ut notauit Hieronymus, & Scripturae ubique demonstrant) ut qui lugerent, unguentis, & lotionibus abstinere; contra vero, qui latiores erant ungerentur. Igitur quoniam unguentis delibati, & loti, nihil minus quam ieiunare, & lugere videntur: dissimulationem ieiunij per hæc Dominus significare voluit. Itaque non tam quid littera significet obseruandum hic est (quamuis ad litteram obseruatum cautela sit ungeri caput, & lauare faciem) quam quid hoc loquendi modo Dominus significare intenderit.

Docet abijciendam curam rerum terrenarum.

Matthæi 6.

CAPVT XLII.

C. 12. 86.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi erugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt & furantur. The-
saurizate autem vobis thesauros in caelo, ubi neque erugo neque tinea demolitur & ubi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

C. 11. 49.

[|| Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est,

C. 15. 95.

tenebrae sunt, ipse tenebrae quante erunt? || Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget:

C. 12. 85.

aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. || Ideo dico vobis, ne solliciti sitis anima vestra quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester celestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est, sicut vnum ex istis. Si enim fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei? Nolite ergo solliciti

solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur: hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Querite ergo primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adicientur vobis.] Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibiipso: sufficit diei malitia sua.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, &c. Superius quidem etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cum dixit: Esi qui vult tecum in iudicio contendere, &c. Sed illic illa præcepit propter misericordiam, & dilectionem etiam inimicis exhibendam: hic vero ipsam per se stabilivit facultatum contemptum: ostendens non solum contemnendas rerum terrenarum possessiones propter eos, in quos fit misericordia, sed & propter nos ipsos: adeo ut etiam si nemo fuerit lædens, nemo in iudicium pertrahens, nihilominus præsentia contemnamus, eaque indigentibus dispensemus. Ad quod ut mentes hominum extimularet, primum pulchra eaque efficaci antithesi vtitur:

Nolite, inquit, thesaurizare, id est, ne reponatis vobis thesauros in terra. Quod non est solum eos in terra defossos recondere: sed quomodolibet terrenas facultates hic in mundo colligere, aut collectas apud se seruare. Thesaurizare autem thesauros in caelo, est apud Deum comparare, & colligere futurorum præmiorum merita. Quod quidem speciatim fit per elemosynarum largitionem, generaliter vero per quæuis opera bona, ut thesaurizare in caelo sit diuitem fieri in operibus bonis. Hic tamen specialiter locutus videtur Dominus de ea thesaurizatione, quæ per elemosynas fit, ut patet ex eo, quod cum Lucæ 12. similibus verbis ad thesaurizandum in caelo cohortetur, præmittat de elemosyna dicens, Vendite, quæ possidetis, & date elemosynam. Facite vobis sacculos, qui non veterascunt thesaurum non deficientem in caelis, &c. Notandum autem quod dominus indicaturus incertitudinem terrenorum thesaurorum, tria ponat secundum tres diuersitates diuitiarum. Metalla enim ærugini, vestes tinea corrumpuntur. Sunt autem alia, quæ neque æruginem, neque tineam timent, ut lapides prætiosi, & ideo ponit generale detrimentum, scilicet fures.

Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Alterum hic iam Dominus argumentum profert, à thesaurizando in terra auocans, ad thesaurizandum vero in caelo prouocans. Quod argumentum petitum est à proverbiali sententia quales plurimum, semper veritatis obtinent & efficaciam. Omnino enim videtur tunc proverbialis fuisse sententia, quemadmodum & hodie est, vbi est thesaurus, ibi & cor. Et quidem hac sententia idem iam agit efficacius, quod prius egit ostensione damni thesauri terreni, & lucris thesauri

260 EPI TOM. COMMENT. IN CONCOR,
caelestis: significans iam quod etiam si tutus permaneret in terra
repositus thesaurus, nec illo tutior esset thesaurus caelestis: non
paruum tamen consequatur homo incommodum, si thesaurizet
in terra, magnum vero est contrarium bonum, si thesaurizet in caelo.

Lucerna corporis tui est oculus tuus. Graece est absolute, lucerna
corporis, est oculus: quae absoluta sententia plus habet gratiae, &
dignitatis. Est autem totus hic domini sermo parabolicus, & me-
taphoricus, quo per conditionem oculi corporalis ostendit con-
ditionem oculi spiritualis: hoc est mentis; quare primum viden-
dum quomodo littera conveniat oculo corporali, ac deinde quo-
modo eadem illa applicanda sunt oculo spirituali. Oculus ergo
corporalis est lucerna corporis totius, hoc est, fungitur vice lu-
cernae, quia sicut lucerna lumen praebet volentibus quid agere,
sine quo nihil recte agere possent: ita oculus omnibus membris
corporis veluti lumen praebet, ut possint singula suis recte fungi
officiis. Si ergo oculus corporis fuerit purus, totum corpus erit
lucidum: quia universa corporis membra ita illuminabuntur, ut
possint singula recte sua peragere officia. Si vero oculus fuerit vi-
tiosus, & depravatus: eius vitium ceteris totius corporis perni-
ciam: quia omnia eius membra versabuntur in tenebris, hoc est,
nullum clare, & non impeditur suum munus obire, sed veluti in
tenebris totum corpus palpitabit, & errabit. Porro parabola haec
varie transfertur ad oculum mentis, propter quem certum est exem-
plum istud de oculo corporali dominum attulisse. Chrysost. enim
per oculum intelligit mentem ipsam, quae, hoc est Animae, quod
oculus est corpori. Haec si fuerit pura erit etiam totum corpus lu-
cidum, hoc est etiam omnes vires, & operationes hominis erunt
clare, & a peccato purae. Si vero mens ipsa, quae reliquis viribus
ex sese tenebrosus lumen praebere debet, quaeque omnium opera-
tionem est causa fuerit vitiosa, omnes Animae vires tenebrae
erunt, quia nihil recte agent, omnesque operationes erunt tene-
brae, quia tenebris peccatorum involuta, & lumine recte ratio-
nis destituta. Iam quod sequitur.

Si ergo lumen, quod in te est, &c. Hunc habet sensum: Si ergo
mens, quae data est ad hoc ut animam totam illuminaret fuerit
tenebrosa, reliquae animae vires, quae ex sese sunt tenebrae, quam-
iam erunt tenebrae totae, hoc est, quam multipliciter, & graviter
omnino versabuntur in tenebris peccatorum. Hanc autem gene-
ralem doctrinam, quae variis locis deseruire posset, Chrysost. pre-
cedentibus sic intelligit subiunctam, ut per eam demonstraretur
quantum malum sit cor affixum habere in terra. Secundum Au-
gustinum vero per oculum intelligitur intentio hominis, quae si
munda est, & simplex, nihil quam Deum respiciens, omnia opera
nostra, quae secundum eam operamur, clara sunt & lucida, &c.

Secun

Secundum quam intelligentiam haec Salvatoris doctrina referri
potest ad superiora hoc modo, ut quoniam superius docuit the-
saurizandam in caelo per eleemosynarum largitionem, iam do-
ceat dominus quod qui eleemosynas faciunt cor debeant habere
ad Deum, & simplici intentione eas facere. Ceterum quod hic di-
citur. Si oculus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit;
non sic est intelligendum quasi nihil erroris, aut peccati sit in eo,
qui mentem habet puram: sed quod nihil horum sit dominatu-
tum ei & absorbendum sit a praedominante luce, quicquid adhuc
remanet tenebrarum.

Nemo potest duobus dominis seruire. Iam tertio alio argumento a
divitiarum studio auocat, superioribus etiam efficaciore, quo si-
mul excludit cogitationem, qua quis obuiam ire dicitis posset. Co-
gitare enim quidam poterant, Quid si & in caelo, & in terra the-
saurizemus, neque cor & in caelo, & in terra habeamus? Sic enim
videbitur non incidere damna tenebrarum. Huiusmodi ergo
cogitationi his verbis apposite dominus respondet, ostendens
non posse animam in diuersa esse distractam. Videtur etiam haec
sententia desumpta a Domino est sententia proverbialibus apud
vulgum receptis; & proinde non est specificandum qui sint illi
duo domini, quibus nemo dicitur posse seruire. Generalis est
enim sententia, ex qua concluditur, quod erat ostendendum. Non
potestis Deo seruire & Mammonae; Nec necesse est subintellige-
re, aut addere dominis contrariis, eo quod dominus hanc senten-
tiam assumpserit, ut vulgo iactabatur, quia significabatur non fa-
cile posse reperiri duos tam commodis moribus, tamque volun-
tate vnanimes, ut idem seruus duobus possit satisfacere; & pari
studio seruire. Itaque satis habuit dominus hanc sententiam vul-
go veram esse, & ut in plurimum, aut semper sic usu venire apud
homines. Porro illud: *Aut enim unum odio habebit; &c.* in quo vi-
detur vains & eiusdem esse repetitio, cum satis fuisset dicere: *Aut*
enim unum odio habebit, & alterum diligit, ut bene intelligatur,
oportet per unum in utroque membro certum aliquem, quem vo-
les ex duobus intelligere demonstratum, & similiter per alterum
intelligere utrobique secundum ab eo, quem mente concepimus
demonstratum per unum. Ad quod significandum utriusque dictio-
ni videtur apud Graecos additus articulus *τὸν ἑνα, τὸν ἑτερον.* Itaque
hic est sensus; *Aut enim hunc odio habebit, & alterum diligit;*
aut contra illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeo autem
fusa a Domino haec sunt dicta, ut id cuius similitudinem expli-
cant, animus auditorum magis insingerent. *Pro sustinebit,* Graecis est
ἀντιζημιῶν, quod magis est vni adhaerebit. Est autem Mammona
dictio Chaldaica, significans idem quod Graecis *μαμωνά*; hoc est *Mamma-*
mona.

Idem

Ideo dico vobis, ne sitis solliciti anima vestra, quid manducetis, &c. Rursum excludit pretextum necessitatis humanae, quo plerique excusare solent avaritiae suae morbum, dicentes sese consulere fami, & nuditati. Hunc inquam pretextum excludit, dum inferendo ex superioribus dicit, *Ideo dico vobis, &c.* significans huiusmodi sollicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mentis vitare, pertinere etiam ad servitutem Mammonae, ac proinde Dei puram servitutem impedire. Cumque sciret dominus sollicitudinis morbum in omnium fere mentibus nimis haerere, non satis fuit ex superioribus inferre non oportere nos esse sollicitos, sed multis, idque efficacibus argumentis prosequitur sollicitudinis huius vanitatem & indignitatem ostendere. Cum autem homo ex duabus sit compositus partibus anima scilicet, & corpore, & ob id duplex sollicitudo homines teneat, eorum scilicet, quae ad animam in corpore sustentandam sunt necessaria, & eorum quae sunt necessaria tegendo corpori: utraque simul sollicitudinem similibus refecat argumentis. Illud tamen quod dicitur

Ne solliciti sitis anima vestra quid manducetis: Non sic est accipiendum, quasi anima indigeat cibo ad sui sustentationem cum sit incorporea, sed secundum Chrysostomum communi more hoc dominus locutus est, quod etiam anima alimentis non indigeat, tamen ut in corpore permaneat, alimentis indiget a corpore sumptis. Aut secundum Augustinum anima more scripturae, & phrasae Hebraicae pro vita ponitur, quemadmodum & in illo. *Qui amat animam suam, perdet illam.*

Nonne anima plus est, quam esca, & corpus plus quam vestis, &c. Quasi dicat (est enim intellectio) Si Deus nobis sine merito, & labore nostro animam, & corpus ultro largitus est, an non etiam cibum, & vestimentum largietur, quae illis multo sunt minora: maxime cum illa sic condiderit, ut istis indigeant? Qui enim maiora praestitit, declaravit se & minora praestare & posse, & velle. Et haec quidem ratio communis cibo, & vestimento sumpta est a maiori, sequens vero ratio cibo propria sumitur a minori. Ostenditur enim etiam nobis Deum velle prospicere de cibo, quia illum largitur volatilibus caeli. Consistit autem vis huius argumenti non solum in comparatione hominum ad aves, sed etiam in diversa dispositione, & relatione Dei ad utrosque, quam indicat, cum dicit: *Et Pater vester caelestis pascit ea.* Cum enim dicit, *Et Pater vester,* significat Deum, qui volatilia pascit, cum illorum tantum sit Dominus non Pater, multo magis nos, quorum etiam Pater est pastorum: cum proprium Patris officium sit filiis alimenta prospicere. Cum vero addit caelestis, id sane recte intelligitur significare non putandum esse Patrem nostrum, eo quod caelestis est, se indignum ducere temporalia, & terrena nobis dispensare, cum nec indignum se putet providentiam suam extendi ad volatilia. Porro avium po-

lus, quam aliarum bestiarum mentionem facit: siue quod haec sint minima animalium, siue quod omnium haec maxime a sollicitudine videntur libera occupata fere circa cantum, & veluti obiter cibum sumentia. Ostendit praeterea Dominus vanitatem huius sollicitudinis ex eiusdem inefficacia.

Quis, inquit, vestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Vbi pro cogitando Graecis est *μεμνησθαι*, & sollicitus existens: participium enim est eius verbi, quod hic saepe vertitur per sollicitum esse. Est ergo sensus: *Quis vestrum anxia sua & sollicita cogitatione, aut sua sollicitudine potest adijcere, &c.* Ex quibus verbis satis patet qualem sollicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationem, quam Dominus hac interrogatione vult insinuare magis apparet pertinere ad superiora: ut quemadmodum superius exemplum avium peculiariter a sollicitudine cibi auocavit: ita & hic ratione propria a cibo auocet. Nam mox subiicit: *Et de vestimentis quid solliciti estis?* Significans se postquam dehortatus est a sollicitudine cibi velle, & a sollicitudine vestimentorum dehortari. Quanquam autem nec palmum, nec digitum homo staturae suae addere possit: tamen cubitum dicit, eo quod proprie mensura stature sit cubitus, ut annotavit quidam Graecus. Omnis enim homo suorum cubitorum quatuor habet in latitudine, quatuor in altitudine.

Et de vestimentis quid solliciti estis. Considerate lilia, &c. Non hic vertitur exemplo volucrum ut iaduceret pavum aut cignum: sed potius exemplo florum, ut ex variis rebus exempla delumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei providentia mirè relucet efficacius sollicitudinem vestimentorum excuteret: deinde quia in floribus maxime spectatur pulchritudo, quae illis est loco vestimenti. Liliorum autem inducit exemplum, quod haec inter omnes flores singularem gratiam, & decorem obtineant. Sed, *agri*, adiecit, quod hortensia lilia non nihil debere videri poterant curae humanae: sicut & prius ideo videri potest dixisse eo volatilibus caeli, ut distingueret ab alitibus. Dictionem autem, *crescunt*, posuit propter folia, quae horum unicuique sunt indumentum. Quod autem sequitur: *non laborant, neque nent*, rectè accipitur, ut prius propter viros sit dictum, secundum propter mulieres, ut utrosque Dominus hoc exemplo confortet, ut sit sensus: *Non laborant quemadmodum viri pro consequendis vestibus, neque nent quemadmodum mulieres:* Quibus verbis cum ostendit lilia libera esse ab omni sollicitudine, deinde adiungit quanta tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amictuntur & vestiuntur, dicens:

Dico autem vobis, quod rectius vertitur. Dico tamen vobis vel tamen dico vobis. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparationem immentem, & insuperabilis pulchritudinis cum ca-

Cap. 2.

renia omnis sollicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit, quod is gloriosissimus omnium Regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & studiosus inquisitor, ut testatur de seipso in Ecclesiaste. Dicit autem ad maiorem exaggerationem in omni gloria sua, hoc est, secundum Chrysostomum toto tempore regni sui: ut non semel atque iterum significetur Salomon superatus à florum decore, sed etiã tota qua regnauit ætate. Quem admodum autem superius, non ad hoc induxit exemplum de aui- bus, quod non seminant neque metant, ut doceret etiam nobis nõ seminandum: sic & hic non ideo dixit de liliis, quod non laborer, neque neent, ut prohiberet laborare & nere: sed tantum ut ostendat Deum illa vestire & ornare suo decore, & ut significaret nobis ex Dei voluntate uiuentibus, illius prouidentia nõ defore nobis vestitum necessarium: etiamsi ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non sinat nos pro vestitu parando laborare, aut nere, quem admodum, qui ad euangelizandum vocantur.

Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, &c. Satis hic rursus significat, quam sollicitudinem, & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiusmodi cogitationibus, ceu continuis quibusdam æstibus hominem exagitat. Quid edemus, quid bibemus, &c. semper timorem suggerēs, ne ista aliquando desint. A quali sollicitudine rursus duobus auocat argumentis. Primum quod trepidè & sollicitè requirere, quæ ad victum & vestitum pertinent. Ethnicorum sit, hominum scilicet Deum ignorantium, quique cum meliora, ac veriora bona ignorent ista potissimum inquirunt, à quorum moribus dissimillimos esse omnino conuenit eos, qui in filiis sunt adoptati. Dei cognitione iam donati, & ad cælestia bona vocati. Secundum argumentum ductum est à persona ineffabiliter benigni Patris nostri cælestis, cum dicit:

Scit enim Pater vester, quia his omnibus indigetis. Quæ certè sententia magnam habet energiam ad propulsandam sollicitudinem necessariorum. Nam ad hoc ut quisquam posita sollicitudine totum se alicuius prouidentia committat, nihil aliud requiritur quam ut certus sit de illius beneuolentia, ac potestate, & scire illum suas necessitates.

Quærite ergo primum regnum Dei. Græca non habent coniunctionem illatiuam ergo, sed *ζητείτε τε*, hoc est, quærite autem. Est enim oppositio ad illud, hæc enim omnia Gentes, inquirunt, quasi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem, qui Deum vocatis Patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit *primum quærite*, significat quid posterius quærendum sit, videlicet temporalia nobis necessaria. Non enim ideo dixit.

Et hæc omnia adijcientur, &c. Ut significaret hæc non esse quærenda, cum in oratione à se præscripta docuerit hæc à Deo quæ-
rere;

tere: sed ut significaret his, qui primum regnū Dei quæruntemporalia, veluti secundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipuo eorum desiderio accessura, tanquam quædam necessaria. Igitur primum quærite, hoc est, ante omnia non tempore, sed dignitate, hoc est, maximè & præcipuè quærite. Quod tum fit, cum ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei toto corde quærimus, ut reliqua ad vitæ huius sustentationem necessaria, non quæramus nisi propter regnum Dei. Est autem *Iustitia Dei*, qua coram Deo iusti sumus per fidem, & mandatorū Dei obseruationem. Coniunxit autem iustitiam Dei quærendam cum regno Dei, ut significaret non alia ratione regnum Dei posse obtineri, quam per iustitiam eius. Porro non dicit.

*Et hæc omnia dabuntur vobis, sed adijcientur vobis, vel potius (ut habent Græca *Προσησθησονται* apponentur) ne horum temporalium suppeditatio videretur esse merces quærentium regnum Dei: & ut diceremus inquit Chrysost. eorum quæ in præsentia dantur nihil esse magnum, si futurorum magnitudini comparentur: cum temporalia veluti accessoria solum sint, & accidentia.*

Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Simpliciter istud intelligendum videretur quomodo verba sonant, nempe sollicitudinem non esse extendendam in crastinum, quod quæque dies sufficientem afferat sollicitudinis afflictionem. Inferitur autem istud ex superioribus, in quibus vniuersaliter dictum est de sollicitudine necessariorum, ut hac adiectione manifestius fieret, quam sollicitudinem prohibuerit, nimirum auxiam, & superfluam, qualis est sollicitudo crastini, hoc est futuri temporis. Ne enim putaremus quoniã præcepit ne simus solliciti, nõ debere nos laboribus parare quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, quales labores non possunt omnino esse sine aliqua cura, & sollicitudine: totam hanc de abijcienda sollicitudine doctrinam terminaturus, tandem inferit.

*Nolite ergo solliciti esse in crastinum, quasi dicat, laborandum quidem est, & operis cui incumbendum est, cura habenda, verum cura hæc non est in futurum tempus extendenda, ut anxie solliciti sitis, quem fructum in posterum labores vestri vobis adferant, aut quid sequens tempus vobis sit allaturum. Tantum ea, quæ in præsens facienda incumbunt, curate, deponentes curam crastini, hoc est, futuri temporis. *Crastinus enim dies sollicitus erit sibiipso*, hoc est, crastinus dies affert secum sollicitudines conuenientes his rebus, quæ tunc occurrunt. Has ergo sollicitudines ne præoccupetis, ne superflua cura vos ipsos discrucietis. Sufficit enim afflictio, & labor, quem quæque dies secum affert. Porro obseruandum Dominum pulchrè per prosopopœiam dixisse crastinus dies sollicitus erit sibi ipsi, &c. & sufficit diei malitia, id est, afflictio sua: ipsi diei tribuens sollicitudinem, quæ propriè homini competit.*

R §

Docet

Docet temerè nec iudicandum nec docendum, adhortatur ad orationem, & vt vitatis pseudopphetis huic doctrina inbareatur.

Matth.7. Luca 6.

CAPVT XLIII.

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimitte, & dimitte tibi. Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. & in qua mensura mensi fueritis re-

Eadem metitur vobis. Dicebat autem illis & similitudinem: Nuncquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt? Non est dimensura, scipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister qua A. 15 eius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem autem 60. A. 10. qua in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri 55. D. 13. tuo: Frater sine eijciam festucam de oculo tuo, & ecce trabs est in oculo 130. tuo, [&] ipse in oculo tuo trabem non vides? Hypocrita, eijce primum 20 & trabem de oculo tuo, & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus: neque mittatis margaritas oculo tuo vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi di- non vides rumpant vos. Petite, & dabitur vobis. Quarite, & inuenietis. Pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui querit, inuenit: & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius 40 vi- suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si pisces petierit, nunquid 40 debis eij- serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare cere. filijs vestris: quanto magis pater vester qui in calis est dabit bona peten- C. 11. 83. tibus se? Omnia ergo quaecumque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Hæc est enim lex & Propheta. Intrate per angustam C. 13. 90. portam, quia lata porta & spaciota via est, qua ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta & arcta via est, que ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inueniunt eam. Attendite a filiis quid colli- prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt gunt de lapi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Non est enim arbor spinis bona, que facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum. vna aut Vnaqueque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spi- de tribu- nis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vna. Sic omnis arbor lis ficus? bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit. Non potest arbor bona, malos fructus facere: neque arbor mala, bonos fructus fa- A. 12. 49. cere. Omnis arbor que non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vobis catie me Domine, Domine, & non facitis qua dico? Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine intrabit in regnum calorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in calis est, ipse intrabit in regnum calorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis: quia nunquam noui vos, discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui venit ad me, & audit verba mea, & facit ea, ostendam vobis cui similis sit. Assimilabitur viro sapienti, qui edificauit domum suam super petram, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc & non potuit ea facere, similis erit viro stulto qui edificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turba super doctrinam eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scriba eorum & Pharisei.

Nolite iudicare & non iudicabimini. Non est dubitandum Dominum in hoc prolixo sermone fulius, & explicatius multa dixisse, ac pleraque alio etiam ordine, quam Euangelistæ conscripserunt, simul eadē sæpè alias quoq; docuisse, quando in his summa pietatis sita sit. Proinde non est curiosè nimis ad laboradū, vt singula superioribus certo ordini obseruato connectantur, aut ex ordine seruato ab vno Euangelistarum reliquorum narrationes æstimetur. Quod idè hic monere visum est, quod omnino caput hoc Mat. 7. miscellanea quædā contineat quæ si quis velit certo ordine, aut inter se, aut cum superioribus studiosius, aut curiosius connectere: is sibi vltro tenebras effuderit, & implicabit potius quā explicabit. Prohibetur ergo hic primum iudiciū, quo quis curiosius obseruans aliena dicta, vel facta in animo suo ea censet, & verbis etiam prolatis condemnat tanquam mala cum sint dubia, aut etiā apertè bona deinde iudicium, quo priuatus alterius dicta, & facta etiam apertè satis mala notat, non vt emendet aut illum, aut alios, sed vt famę eius detrahat, denigratoq; proximo sibi probitatis opinione conciliet. Postremum prohibetur iudicium quo quis hominem quædam apertè mala committentem condemnat veluti desperatę salutis. Porro iudicare est sententiam de re aliqua ferre: verū quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non est aliud

aliud quam condemnare, ideo explanationis gratia additum est, *nolite condemnare, ut non condemnemini.* Quoniam autem eiusdem charitatis, ac similis præmij est, nō condēnare proximum, aut proximi dicta vel facta, & peccanti in se fratri ignoscere, atque ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus est, ideo apud Lucam bene subiicitur, *dimitte & dimittimini*, hoc est, remitteretur vobis; *Dare & dabitur vobis.* Has autem promissiones quidam referunt ad ipsos homines ut sit sensus. Ne iudicetis alios, & sic fiet, ut ipsi vicissim non iudicemini ab hominibus & sic de reliquis. D. Aug. autem & Chrys. alijq; veteres has omnes promissiones ad Deū referunt, ut sit sensus. Nolite condemnare vestros proximos, & non condēnabimini à Deo Remittite aliis quæ cōmissa sunt in vos, & remittentur vobis peccata vestra à Deo. Date indigentibus & peccantibus, & vicissim dabit vobis Deus quæ postulaueritis ab eo. Sic enim sententiæ istæ sunt absolutiores. Et conueniens omnino videtur ut utraq; intelligentia simul comprehendatur, & sit sensus: Nolite iudicare alios, sic fiet ut & aliorum iniquius iudicium effugiais, aut saltem ut Dei seuerum iudicium non experiamini.

Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & superfluentem; &c. Quatuor cōditionibus mensuræ materialis significare voluit dominus remunerationem copiosissimam ob venturam his, qui superiora præstiterint, hoc est, qui non condemnauerint; qui remiserint, &c. Prima enim mensuræ optimæ conditio est ut sit bona hoc est, liberaliter iusta. Secunda ut sit conferta, hoc est, ut magis significat dictio Græca *πεπεσμένον* pressa. Tertia; ut deinde sit coagitata, id est, bene concussa. Quarta ut præterea etiam superfluat, nec post compressionem, & concussionem vas contineat totam mensuram. Si autem superiores sententiæ accipiuntur secundum priorē intelligentiam, facile est intelligere quod sit suppositum verbi dabitur, nempe homines quibus benefecistis. Si verò ad ipsum Deum referantur rectè accipietur istud secundum Augustinum secundum eum loquendi modum quo postea de pauperibus dicitur, Recipiant vos in æterna tabernacula; quia scilicet Deus propter illos quibus bene sit suo nōmitte, recipit in sua tabernacula, & dat præmiū copiosum: Aut quod dicitur mensuram bonam dabitur, impersonaliter accipietur pro mensura bona dabitur. Videtur autem magis hæc sententiæ solum dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit dare & dabitur vobis, eam promissionem exaggerare volens subiicit, mensuram bonam, &c. q. d. Non solum dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundas fiet vobis remuneratio, proportionata tamē vestrę liberalitati. Ad hoc enim significandum remunerationem vocauit mensuram.

In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicamini, &c. Et hæc duæ sententiæ faciem, & apertam habebunt intelligentiam si superiores illæ sententiæ

sententiæ priori modo accipiantur. Erit enim sensus, Quali iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab aliis iudicabimini, &c. Verum si ad Deum referantur promissiones in superioribus sententiis positæ, intelligendum ideo dictum, In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini, quia qui curiosè alienam vitam excusserit, illius vita quoque à Deo exactè diiudicabitur, & qui proximum condemnauerit ipse quoque à Deo condemnabitur. Qui verò æquus fuerit proximorum Iudex, æquum quoque & benignum experietur dominum. Et in genere quali mensura mensi fuerimus remetietur nobis à Deo: quia si benefecerimus, bona recipiemus ab eo, mala verò si malè fecerimus. Hac enim sola ratione dictum est; In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

Dicebat autem illis & similitudinem, Nunquid potest cæcus, &c. Quoniā, superius dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis posset & dicere, se iudicare & cōdemnare fratrem suum ut corrigat, & emendet; docet deinceps qualis esse debeat qui hoc sine alium volat iudicare, & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienæ vitæ seuerus est censor, suæ interim negligens.

Nunquid inquit potest cæcus cæcum ducere? Quod si tentet, Nonne ambo in foueam cadunt. q. d. Si quis sit qui alterius vitia reprehendere volat, & demonstrare certam virtutis viam, atque in ea ipsum deducere; videndum ei imprimis num & ipse mentem habeat siue errore veritatis, siue praua cupiditate & affectu aliquo excecata. Nam si ipse cæcus existens parat se alterius ducem præbere, futurum certè, quod solet contingere, vbi cæcus cæco sit viæ dux, videlicet ut vterque cadat in foueam æternæ perditionis. Ad idem propositum subiicit.

Non est discipulus supra magistrum, &c. q. d. si igitur tu qui doctorem te aliorum præbes ipse fueris in vitio, non est spes meliorem te posse fieri, quem docere paras: cum secundum vulgare proverbium, discipulus non possit esse perfectior magistro suo, in eo scilicet in quo est discipulus. Eiusdem argumēti est & quod deinde subiicitur,

Quid autem vides, &c. Qua parabola redarguit Saluator mains vitium quorundam, qui non solum alium reprehendunt in eo, in quo & ipsi culpabiles sunt, sed minima in aliis norant, cum ipsi ad grauiora sua peccata perspicienda sint cæci, quos bene hypocritas vocat, vel quia sibi sumunt partes iustorum & sanorum cum iniusti sint, & ægroti aliena persona id, quod reuera sunt occultare studentes, vel quia prætextu correctionis aliena vitia norant, cum reuera id agant proposito condemnationis. Per festucā ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hic designantur. Admonet ergo dominus ut qui aliorū vitia notare volat, prius saltē

aperta

Lib. 2: de
quest.
Evang.
cap. 8.

aperta sua vitia curet. Et tunc inquit perspicies, &c. quando scilicet cum fructu id poteris facere, & sincera correctionis intentione. Nō prohibetur ergo his verbis domini simpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipse vel eisdem, vel maioribus obnoxius est criminibus, sed ut ne ex aliorum correctione & condemnatione sanctimoniam opinionem quæreremus, aut ne veritatem odiosam redderemus: quod fit cum apertis criminibus obnoxius est, qui alium de parvis corripit.

Nolite sanctum dare canibus. Quoniam mox superius docuit, qui non debeant alios iudicare, corripere, & docere: hic iam docet, qui non debeant corripere, & doceri. Dixerat enim: Eice primum trabem de oculo tuo, &c. Ne ergo is qui purus est, & trabem iam eiecit de proprio oculo, putaret se quosuis corripere, & docere debere, quos videt vitiis aliquibus obnoxios, commodè hanc doctrinam generalem subiecit, ne sanctum daretur canibus, significans abstinendum ab admonitione illorum, qui admoniti euasuri sunt peiores & potius sunt irrandi, quam sanandi. Rectè autem intelligemus idem vocari sanctum, & margaritam nempe doctrinam veritatis, doctrinam nimirum Evangelicam, quam & postea Margaritam comparat dominus. De hac enim etiam hic potissimum locutus videtur, quamuis simul, ut est generalis sententia, rectè intellexerimus per sanctum & Margaritam significari & sacras quasque res, qualia sunt Sacramenta. Dicuntur autem hæc nempe doctrina Evangelica, & Sacramenta simul & sancta & Margaritæ. Sancta quidem quia divina, & sanctorum tantum usus deputata, quæ corrumpere & prophanare nefas est. Margaritæ verò propter inestimabile eorum præcium. Cæterum per canes, & porcos simplicius fuerit accipere eosdem, nempe eos, qui immedicabili tenentur impietate, quos generali quidem ratione canes vocat & porcos propter ipsorum immunditiam, specialiter verò canes, quod veritati oblatrent, porcos verò, quod viles mundi, & carnis cupiditates spiritualibus, & diuinis bonis præponant, quomodo porcus lutum præfert Margaritis. Cum autem sequitur.

Ne forte conculcent eas pedibus suis & conuersi dirumpant vos, &c. Significare voluit dominus duo mala consecutara si diuina, & spiritualia proponantur canibus & porcis. Primum quod illa, quantum in ipsis est prophanabunt, & contaminabunt, deinde quod illorum præbitorem persequentur, calumniis ipsum impetentes & iniuriis afficientes. Et bene quidem dicitur, Et conuersi dirumpant vos. Primum enim impij audito sermone veritatis, cognoscentes illum suis affectibus contrarium, sermonem contemnant, illique detrahunt, deinde verò acuntur in sermonis authorem.

Petite, & dabitur vobis, querite, & inuenietis. Non dixit quid petendum,

tendum, aut querendum sit, sed ratum petite, & querite, quia quaerenda sunt in præcedentibus memorata sunt, & in his ostensum, pro quibus oporteat rogare. Tribus autem his sententiis, vnum & idem significatur: nisi quod congeries sententiarum commendat fidem, instantem, & ardentem præcationem. Nam ipsum petere fiduciam in oratione necessariam significat, querere verò diligentiam, pulsare ardorem, & perseverantiam. Quod iam generalibus sententiis Dominus confirmat, subdens.

Omnis enim qui petit, accipit, &c. q. d. Non omnis quidem qui petit ab homine etiam iustissime accipit, nec omnis qui querit terrenum aliquid, illud inuenit, nec pulsanti ostium domus semper aperitur ab hominibus: verum omnis qui desideranter petit Patrem caelestem, accipit ab eo quod petit, & qui sedulo querit ab eo inuenit, & qui assiduis illum precibus pulsar, aperietur ei, hoc est, sine discretionem quisquis Deum ex animo diligenter & assidue precatus fuerit, consequetur omnino, quod petit. Porro generalis illa sententia. Omnis qui petit accipit sic primum est accipienda, omnis qui petit recta, & rectè, vel qui petit quæ oportet, & quomodo oportet. Rursum cum dicitur: Omnis qui petit accipit, intelligendum accepturum quod petit, nisi magis expediat non accipere. Nam & huiusmodi conditio intelligenda est in omnibus illis sententiis quibus temporale aliquod bonum iustis promittitur.

Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius panem, &c. Generales illas promissiones de exorando Deum confirmat exemplo Patris terreni, usus scilicet argumento à minori, quo ad orandum cum spe exorandi hortatur, & simul docet, quæ petere Deum oporteat, nempe bona necessaria, vel utilia. Quo autem efficacius nos certiores redderet de Patris caelestis facilitate, adiecit.

Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris. Nō simpliciter à minori argumentans, sed etiam à contrario. Malos autem homines vocat vel comparatione diuinæ bonitatis, respectu cuius humana etiam bonitas quodammodo malitia est propter magnam dissimilitudinem, vel potius tum quia ad malum omnes propensi sumus ab adolescentia, tum quia nemo inuenitur liber ab omni peccato.

Omnia ergo quaecunque vultis ut faciant vobis homines, &c. Postquam Dominus obiter inseruisset de orando Deum sermonem, redit ad id vnde digressus est generali iam sententia concludendo, præcipiens quæ prius diuersis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia, qua sententia demonstrat omnium illorum præcedentium præceptorum, quæ pertinent ad dilectionem proximi æquitatem. Nam est hæc sententia iuris naturalis, per sese æquissima,

æquissima, ut prius dictum est. Quod autem sequitur.

Hæc est enim lex & Prophetæ, hunc habet sensum, Istud est quod lex Mosaiica, & Prophetarum scripta variis præceptis exigunt.

Intrate per angustam portam, &c. Post varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps usque ad finem sermonis adhortatur dominus ad præceptorum horum observationem, & acceptationem. Et quidem supra docuit gratia diuina opus esse ad impletionem horum præceptorum, cum orare docuit, hic verò etiam liberi arbitrij, & nostri conatus esse insinuat, ut quæ dicta sunt præstemus, cum nos intrare præcepit per angustam portam: significans conatu & labore opus esse ut angustias portæ superemus. Quanquam autem quidam hic aliud intelligant per portam, & per viam: simplicius tamen fuerit idem per utrumque intelligere; per portam quidem, & viam angustam, & arctam virtutum operationem, per spatiosam verò & latam viam iniquitatis, hoc est, rationem viuendi iniquè. Potest autem intelligi via virtutis hic vocari arctam, & angustam, quia paucos recipit, & admittit, si fiat comparatio ad numerum eorum, qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam spatiosa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, satis significare videntur verbi Lucæ quibus dominum dixisse commemorat, Contendite intrare per angustam portam, quia multi dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.

Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos, &c. Post traditam veræ, & absolutæ pietatis summam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam: commodè nunc subiicitur de vitandis falsis Prophetis, quod hi abducere studeant à verâ pietate, & via illa stricta, quæ ducit ad vitam: cum tamen sese profiteantur viæ huius doctores esse & ductores idque callidè simulata quadam sanctorum præ se ferant à quibus propterea summa vigilantia cauendum esse admonet.

Attendite, hoc est, diligenter, & providè caute vobis à falsis Prophetis, vel, ut habent Græca vniçâ dictione pseudoprophetis. Hos vocat omnes falsos doctores, qui officium videndi ea, quæ aliis non sunt manifesta profitentur, siue futura prædicant, siue non. Hos autem falsos doctores pseudoprophetas hic vocat, vel ob id quod hætenus sic vocati erant apud Iudæos, quotquot falsa docerent, & ut huiusmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ Patribus eorum contigerunt per pseudoprophetas. De his ergo omnibus dicit.

Qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, ex se scilicet, non missi à Deo. Id enim significat verbum veniunt, Vestimenta verò ouium sunt, quæcunque pertinent ad externam sanctitatis declarationem, qualia sunt miracula, ieiuniû, elemosyna, oratio, castitas, diuitiarû

con-

contemptus, inclamare semper Euangelium, uti sacramentis Ecclesiasticis, & alia quæcunque sanctitatem, & integritatem præ se ferunt.

Intrinsicus autem sunt lupi rapaces, quia cum sanctitatem & simplicitatem foris ostendent, intus, hoc est in animo & latenter nihil aliud sunt, quam lupi: nimirum quia reuera gregem Dominicum, & oves Christi simplices & innocentes dilacerare student. Cæterum quoniam huiusmodi lupi latent, & oves se esse mentiuntur: docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos, & quæ eorum sunt inspexerint.

A fructibus, inquit, *eorum cognoscetis eos*. Hoc est, quantumvis se lupi isti occultare studeant: tamen facile deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam non ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum, ex quibus cognosci possunt, duplices, nempe doctrina, & opera. Et quidè ex doctrina eorum non nunquam apertissime cognoscuntur, videlicet cum manifestè contraria doctrinæ veritatis prædicant. Et de huiusmodi fructu doctrinæ videlicet locutum hic etiam dominum, patet ex his, quæ hoc loco subiicit dominus apud Lucam.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona. Alij autem fructus per quos cognosci poterunt, non esse ex Deo, sunt opera exteriora. Nam quantumvis simulent, & dissimulent, tamen alicubi produnt se spiritu diuino esse destitutos, dum si quis vitam, & mores eorum attentius obseruet, reperiet illos sibi placentes, gloriæ sitientes, assentatores, invidios, maledicos, & obretratores, nonnunquam & ventri deditos, & suis temporalibus commodis seruientes, & omnino suum negotium agentes, potius quam veritatis. Itaque si eorum doctrina, & opera exactè perpendantur: aut doctrina condemnabit eorum opera quantumvis in speciem bona, aut opera condemnabunt eorum doctrinam quantumvis in speciem vera.

Non est enim arbor bona quæ facit fructus malos, &c. Lucas qui sermonem hunc breuiter descripsit, multa etiam hic in medio omisit, & tamen rectè per coniunctionem enim hanc similitudinem de arbore bona & mala coniunxit cum eo quod Dominus dixit de hypocritis, hypocrita eiice primum, &c. quia hæc similitudo dicta est à domino contra hypocritas. Nam & pseudoprophetæ, pro quibus dignoscendis hanc similitudinem Matthæus ostendit dominum dixisse, sunt hypocritæ, valèctque hæc similitudo ad omnes hypocritas redarguedos & dignoscendos etiam eos qui quasi iusti essent alios volunt docere, cum ipsi sint grauioribus criminibus obnoxij.

Nunquid colligunt de spinis vvas, aut de tribulis ficus? Pro quo Lucas. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiã

S

vnam,

vanam. Neque curandum utrum horum dixerit dominus, cum sensus utriusque idem sit. In specie enim ostendit ex similitudine arborum quomodo pseudoprophetae & hypocrite ex fructibus suis cognosci possint. Deinde in genere id ostendit cum dicit: *Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit.* Loquitur autem de arboribus fructiferis. Non alioqui non omnis arbor ex fructu suo cognoscitur. Ne autem putaretur arbor bona bonos simul & malos posse proferre fructus, subiecit per exaggerationem, *Non potest arbor bona malos fructus facere, &c.* Quoniam autem circa applicationem huius parabola est nonnulla difficultas: sciendum dominum hic non vocare fructus hominum, ea quae consequuntur ex dictis vel factis ipsorum in aliis hominibus, sed tantum ipsorum dicta, vel facta fructus eorum vocat. Ut exempli gratia, si malus aliquis veritatem praedicet propter questum, vel vanam gloriam, auditores tamen ex ea predicatione aedificentur, ipsa aedificatio non vocatur hic fructus ipsius mali, sed ipsa praedicatio veritatis: quae quamvis utilis sit audientibus, & in se bona, tamen quatenus a malo homine mala intentione procedit, malus est fructus malae arboris. Quod ergo dicit dominus homines non colligere vvas de spinis, non voluit significare homines nihil boni sibi colligere ab impiis hominibus: sed ideo dixit homines non colligere vvas de spinis: quia spinae non proferunt de se vvas, quemadmodum patet ex eo quod sequitur: *Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, proinde significare tantum voluit illa sententia malos non producere fructus bonos, quamvis ex malis illorum fructibus quidam nouerunt sibi fructus bonos colligere.* Aduertendum autem quod inter arborē, & hominē, qui hic per similitudinē arboris parabolicē designatur, quāuis multa sit similitudo, multa tamen etiā est dissimilitudo. [Itaque quae dominus dicit ad litterā de arbore bona vel mala, non debet id applicatione parabola omnia eodē modo hominibus accommodari. Non enim cum dicit: *Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, &c.* Non potest arbor bona malos fructus facere, &c. Per arborē significat hominē metaphoricē, sed parabolicē. Hoc est ad litterā loquitur quidē de vera arbore, sed vult ut simile quid intelligamus de homine, quale experimur in arbore. In parabolā autē applicatione non oportet in hoc studere, ut quaecumque rei tribuantur, vnde sumitur in parabola exemplū, eadē eodē modo rei adaptetur, & conueniant propter quā parabola assumpta est.] Itaque per hoc quod dicit dominus: *Non potest arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere, &c.* quod simpliciter, & absolute verū est de arboribus veris, de quibus ad litterā est sermo, non est intelligendum dominū voluisse significare, ita etiam hominem bonum nunquam facere, aut non posse facere malos fructus, malū quoque nunquam facere, aut non posse

posse facere bonos fructus: sed tantum significare voluisse non posse fieri, ut hominis boni fructus omnes, vel plures, & potiores sint mali, sed contra potius debere eius fructus omnes vel plures, & potiores esse bonos. Et similiter non posse fieri, quin hominis mali omnes vel plures & potiores fructus sint mali, ita ut facile sit saltem ex quibusdam fructibus eius dignoscere falsitatem, & malitiam eius quantumvis eam conetur tegere multis virtutum speciebus. Hunc enim esse sensum a domino intentum patet ex eo, quod posita similitudine arborum infert. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Certum est enim eum non velle ex singulis fructibus posse discerni pseudoprophetas, sicut ex singulis fructibus potest cognosci arbor: cum veniant in vestimentis ouium per quae dignosci non possunt. Deinde idem satis patet ex eo, quod dominus explicans parabolam apud Lucam dicit: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, &c.* Non enim vult quod solū profert bonum. Aliquando enim ex eo malo quod ei adiacet, profert malum: verū cum thesaurus cordis eius bonus sit, hoc est, plenum sit cor eius sapientia, & virtute: fieri non potest quin saltem potiores & plures eius sermones sint boni. Sic malus non semper profert mala ex malo thesauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi adhuc bono, aut ex thesauro scripturarum profert bona: fieri tamen non potest, quin frequenter e plenitudine deprauati cordis loquatur mala, & peruersa, quia ut in plurimum os loquitur ex abundantia cordis. Bene ergo concludit dominus. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ex qua tamen sententia non consequitur, omnes eos doctores esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt mali. Omnes enim quorum fructus sunt mali, ex hoc ipso deprehenduntur, esse mali, sed falsi doctores tunc esse, deprehenduntur, cum hi qui nouam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam proficisci a spiritu, aut se afflatos spiritu eam proferre: doctrina tamen eorum & vita inuenitur veritati, & virtuti esse contraria, ac proinde non profecta a spiritu sancto. Ex falsitate enim quae inuenitur in eorum doctrina cum scripturis pugnant, deprehenduntur falsi doctores, & rursus ex mala vita cognoscuntur non esse afflati spiritu, quemadmodum gloriantur. Non enim hic a domino datur signum ex quo dignosci possunt omnes veri doctores, sed tantum quo prophetae possunt dignosci veri sint an falsi, hoc est, qui se venditant spiritu sancto afflatos, ex quo noua quaedam, & inaudita proferunt. Quoniam autem dominus pro dignoscendis pseudoprophetis induerat similitudinē arboris bonae, & malae: obiter etiam adiicit eam sententiā, qua prius usus fuit Ioannes Baptista. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, &c. Qua sententia simul consolati voluit eos, qui a malis arboribus diuexantur, & exterrere eos, qui malis arboribus sunt similes.

Falsi doctores quomodo deprehendantur.

Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico? Iam concluditur sermonem docet non satis esse credere in ipsum, & audire verba ipsius; sed ad salutem necessarium esse, ut quis audita opere præstet. Quid autem, inquit, vocatis me domine, domine, &c. Est autem hæc geminatio ex proprietate sermonis Hebraici, qui quod exaggerat, congeminatione auget: sicut in Psalmis frequenter hæc geminatio reperitur affectus vehementiam significans. Porro quod apud Matthæum dicitur: *Qui facit voluntatem Patris mei*, Lucas vero dicit: *Et non facitis quæ dico*, manifestè significat unam, eandemque esse Patris & filij voluntatem, & Patris verba esse, quæ Filius dicit. Voluntas autem Patris, quam facere debet ingressurus in regnum cælorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quæ non potest esse sine observatione externa mandatorum Dei. Cum autem dixisset, non omnem credentem ingressurum regnum cælorum, nisi & vitam condignam habere curauerit, id declarat per aliud quoddam mirabilius, quod addit, dicens: neque eos, qui signa adunt, eo regno dignos futuros, nisi vitam correspondeat fidei.

Propheta
re.

Multi, inquit, dicent mihi in illa die, nempe iudicij, quo reuelabitur regnum cælorum. Hunc enim diem, quia cognitum, & ab omnibus expectatum vocavit illam diem, nisi forte aliquid à Matthæo omissum est in quo mentio facta fuit diei iudicij. Prophetare autem quamvis hoc loco accipi posset proprie, pro eo quod est futura prædicere, rectius tamen accipitur generalius, quemadmodum apud Paulum pro eo quod est, differere ex afflatu spiritus de mysteriis Dei, quomodo prophetiam explicare videtur Paulus I. Cor. 13. Quod autem hic dicitur *in nomine tuo*, hic accipitur pro eo quod est, per virtutem tuam, & nomen tuum, nisi quod cum additur verbo prophetavimus, videatur rectius debere exponi, pro eo quod est, ex auctoritate, & commissione tua. Notandum autem quod dicitur se dicit dominus malis Christianis, *nunquam novi vos*, hoc est, inter meos non agnovi nec approbavi. Notandum enim quod dicit nunquam, hoc est, ne tunc quidem vos novi, cum miracula in meo nomine faceretis, & meam causam agere videremini. Quod potest intelligi dominus dixisse de his, qui semper fuerunt mali, nec unquam Deum ex corde dilexerunt, quale quidam fuisse Iudam proditoris existimant: ut ideo intelligatur dominus addidisse nunquam quo significaret eos de quibus loquitur, non ideo damnari quia post miracula facti sunt iniqui, sed etiam quia iniqui erant cum miracula facerent, & prophetarent. Aut si intelligatur etiam de illis dictum, qui cum aliquando essent boni exciderunt ab illa bonitate, ut omnibus impiis in die iudicij inveniatur conueniat illud: Nunquam novi vos, dicendum ipsum loqui de notitia absolute prædestinationis. Ceterum non otiosum est quod dicitur Sal

git Saluator: *Tunc constebor illis*. Nam, ut annotavit Hieron. dicit tunc, quia multo tempore ante dicere dissimulauerat. Quod autem sequitur:

Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Desumptum omnino videtur ex Psalm. 7. vbi eadem verba, quamvis ex persona Davidis leguntur, & conueniunt ista cum iis verbis, quæ infra Math. 23. se dicturum impiis pronunciat, *Discedite à me maledicti in ignem æternum*. Non dicit autem, qui operati estis iniquitatem, ne, ut annotavit Hieronymus, videretur tollere penitentiam: sed, qui operamini iniquitatem, non ob peccata, quæ tempore iudicij peragent, quorum facultas eis erit adempta, sed vel ob affectum peccandi, qui tum in eis reperietur, ut vult D. Hieronymus, vel potius quia in hac vita toti addicti fuerunt peccatis. Unde Luc. 13. vbi eadem habetur sententia est *operari aduersus*, id est, operari iniquitatis.

Omnis ergo qui venit ad me, & audit verba, &c. Hæc similitudo ad litteram satis aperta potest variè proposito Saluatoris applicari. Primò enim simpliciter intelligi potest eum, qui audit Christum, & facit præcepta eius, similem dici viro prudenti ædificanti domum suam in profundo super petram, &c. quia talis prudenter sibi prospicit, & spe nititur firma, non commouendus, unquam neque in præsentis seculo, neque in futuro. Eum vero qui audit quidem & credit, sed non facit præcepta Christi assimilati viro stulto, qui ædificat domum suam sine fundamento super arenam, &c. quia talis etiã stultè agit, & malè sibi prospicit, nitens fundamento vano, nempe fide, & præceptorum diuinorum auditione, unde sit subuertendus vel tentationibus huius vitæ, vel saltem condemnatione extremi iudicij. Secundum quam explicationem non erit sigillatim exquirendum quid domus, petra, arena, imber, flumina venti significant: quæ non esse curiosius explicanda in hac parabola sicut nec in aliis parabolis singula accommodanda sunt, vel illud satis docet, quod Lucas pluuia, & ventorum, & arenæ non facit mentionem, sicut nec Matthæus fossionis in profundum. [Potest tamen secundo similitudo ista sic applicari, ut plurima ipsius particulariter accommodentur, videlicet ut ideo qui audit, & facit, assimilatur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram, quia & ipse suam conuersationem, & vitæ institutum, quod non in vna operatione, sed in constructione vniuersæ vitæ consistit, fundat super solidum fundamentum, nempe super observationem doctrinæ Christi Evangelicæ, fodiens prius in altum, hoc est, intimè, & in profundo cordis Christi doctrinam recipiens, & illius profunditatem in spiritu perscrutans, Proinde cum descenderit pluuia, & flauerint venti, & flumina inundauerint, hoc est, omnis generis tentationes illi vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo

obuenerint, non subuertetur conuersatio eius, eo quod nitatur fir-
mo fundamento. Sed nec per horridam illam nouissimi diei tem-
pestatem deicietur, sed immobilis persistet ob fundamenti cui
innititur firmitatem. Qui verò audit, & non facit, similis est stulto
qui ædificauit domum sine fundamento super terram: quia talis
suam conuersationem & vitæ institutum fundat super auditione
diuinæ doctrinæ, & fidem suam mortuam, vnde ad tempus eius
conuersatio habet aliquid decoris, & apparentis stabilitatis. Ve-
rum cum ingruerint tentationes huius vitæ, tum demum à fide,
cui innitebatur, facile talis deicietur. Et cum descendet è cælo
horrida illa nouissimi iudicij tempestas, tum declarabitur, quàm
non firmo nixus sit fundamento, quod illum tunc à ruina prote-
gere non poterit.] Considerandum autem, quia cum dixit. Qui
audit verba mea hæc, &c. Satis significauit istum sermonem om-
nibus præceptis, quibus Christiana vita formatur, esse perfectum;
quem vt adimplere possimus, eius nobis sequendum consilium,
qui in eodem sermone dixit: Petite & accipietis. Porro quod apud
Matthæum sequitur de admiratione turbarum, & potestate, hoc
est, autoritate Domini in docendo, dictum est circa verba Marc. 1.
in capite Concor. 27.

C. 7.

C. 5.

† a veniens

▷ c lepro-
sus.

|| b depre-
zans eum
dicit ei.

† f Et ex-
tendens.

a Iesus.

f manum

tetigit. eū

dicens.

† fo con-

festim.

a munda-

ta est le-

pra eius.

▷ b Et di-

cit ei.

|| b princi-

pi sacerdo-

tum.

† b Quæ

c sicut.

Curatur leprosus. Matth. 8. Marci 1. Luca 5.

CAPVT XLIIII.

¶ Vm autem a descendisset de monte [&] c impleisset
omnia verba sua in aures plebis a secuta sunt eū turba
multa. c Et factum est cum esset in vna ciuitatum &
f ecce † c venit ad eum ▷ l vir plenus lepra, c & vi-
dens Iesum, h & b genu flexo c procidens in faciem suā
a adorabat eum [&] || h rogauit cum l dicens: f Do-
mine, l si vis, potes me mundare. b Iesus autem misertus eius † l extendit
† fo con- manum suam, & tangens eum, ait illi: Volo mundare. Et b cum dixisset †
festim. l statim discessit ab eo lepra, b & mundatus est. Et comminatus est ei,
a munda- statimq; eiecit illum, c & ipse præcepit ei vt nemini diceret. ▷ c Et ait
ta est le- illi a Iesus. Vide nemini dixeris, l sed vade ostende te || sacerdoti, & of-
pra eius. fer h pro emundatione tua † l munus tuum quod præcepit Moyses inte-
▷ b Et di- stimonium illis. b Et egressus cepit prædicare, & diffamare sermonem. c
cit ei. Perambulabat autem magis sermo de illo, b ita vt iam non posset mani-
|| b princi- festè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse. b Et conuenie-
pi sacerdo- bant b ad eum vndique c turba multa vt audirent & curarentur ab
tum. infirmitatibus suis. Ipse autem sedebat in desertum & orabat.

¶ b Quæ Cum autem descendisset de monte, &c. Sensus est: Cum descendis-
c sicut. set Dominus de monte, & deinde sermonem hunc præsentem tur-

ba habuisset, ac illo cōpleto alio migrare vellet, secutæ sunt eum
turba multæ, nempe illæ, quæ prædicantem audierant, & miracula
facientem viderant, & aliæ quæ fama nominis eius excitatæ con-
fluebant. Quod autem scribit Lucas Dominum postquã imple-
set omnia verba sua in aures plebis intrasse Capharnâum, non po-
test intelligi statim intrasse: cum oporteat ex Matth. intelligere
prius contigisse curationem leprosi quam Marcus & Lucas quo-
que narrant, sed alio loco.

Et factum est cum esset in vna ciuitatum. Ex Luca constat miracu-
lum hoc non contigisse omnino statim ab habito sermone in pe-
de montis, vbi quidam putant leprosum expectasse descensurum
Dominum. Lucas enim in vnam ciuitatum contigisse apertè dicit.
Nec obstat quod secundum legem leprosi excluderentur ab vrbi-
bus, vt patet Leuit. 13. Nam lex exclusionis quantum ad habita-
tionem intelligenda est: nec tam arctè excluderentur ab urbibus
leprosi, quin per modum transitus via publica incedere potuerint,
sicut etiam iam apud nos illis permittitur. Quod autem hic lepro-
sus, quem pro exaggeratione miraculi Lucas plenum lepra fuisse
dicit, dicitur à Matthæo adorasse Dominum, quomodo sit intel-
ligendum patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidem dicit
προπετών αὐτῷ, id est, accidens ei ad genua, vel vt nos habemus
genu flexo. Lucas verò προσὼν ἐπὶ προσώπῳ, id est, procidens in fa-
ciem. Hæc enim propriè significat verbum adorare, vt dictum
est circa cap. Matth. 4. Non ergo adorasse dicitur, quia ipsum vt
Deum agnoscebat, & præcabatur, sed propter exteriorem illam
venerationem, quam per corporis inclinationem, & prostrationē
exhibebat ei: quamuis certum sit magnificam ipsum de Domino
habuisse opinionem, vt patet ex verbis quibus ipsum rogabat.
Dicebat enim: Si vis potes me mundare, agnoscens potestatem cu-
randi in ipsius voluntate consistere, & proinde proculdubio cre-
dens ipsum Christum esse Dei filium.

Iesus autem misertus eius extendit manum suam. Benè certè adiecit
Marcus Iesus misertus eius, non enim ad ostentationem sui ipsius
curauit leprosum Dominus, sed quod misericordiæ affectu mo-
ueretur in ipsum. Quod autem contactu hunc sanauit, & non solo
verbo, primum quidem factum est propter generales illas ratio-
nes superius positas, ob quas frequenter legitur Dominus conti-
gisse morbos, quos sanauit, videlicet vt ostēderetur benigna eius
curatio, & saluifica virtus carnis eius, à qua etiã nobis omnis spiri-
tualis sanitas est expectanda. Secundo verò hic speciali ratione le-
prosum tangendo sanat, vt ostendat se supra legem esse, quæ ve-
luit leprosos contingere, ne ex eis quis pollueretur. Præterea hac
ratione factum est, vt curatio huius leprosi à maleuolis, & inuidis
gloriæ Christi non posset alteri alicui cause ascribi. Contingendo

autem leprosum simul etiã dixit Dominus: *Volo mundare, &c.* Quibus verbis magnam humilitatem præ se ferentibus, cõfirmavit fidem leprosi credentis potentiam curandi in sola voluntate consistere, pulchrè respondens illius verbis. Quoniam enim ille dixit: Si vis dicit: volo, & quoniam dixit, potes me mundare, adijcit imperatiuè *mundare*. Porro cur Dominus præceperit leproso ne cui diceret, & quod non obstante huiusmodi præcepto rectè fecerit curatus leprosus prædicando miraculum superius dictum est: tãtum restat videre cur ad sacerdotem mittit à se curatũ, & quid sit illud *in testimonium illis*. Itaque ad sacerdotem mittit, & vt habet Marcus, principem Sacerdotum (nam verisimile est hunc solum solennem sibi purificandi leprosi ritum reseruasse, vt ostendat se legis esse obseruatorem, nec haberent iustã Pharisæi & sacerdotes occasionem criminandi illum, tanquam legis præuicatorẽ. Deinde vt mundatus leprosus non prohiberetur cõsortio hominum à sacerdotibus. Præterea vt videntes Sacerdotes leprosum Domini beneficio curatum, si quidem crederent, saluarentur, si verò non crederent, inexcusabiles fierent. Quas rationes intelligunt pleriq; designari in illo quod additur, in testimonium illis, coniungentes hæc partem cum verbo offer. Potest tamen hæc pars rectè intelligi coniungi cum verbo præcepit, in hoc sensu: Moyses præcepit in testimonium illis, hoc est, vt esset illis in legem, & statutum. Siquidem legem *per prophetas*, & testimonium vocari, vel ex Psal. 118. abundè liquet. Itaque sensus erit: Etsi verè mundus sis, volo tamen vt quæ Moyses ex iussu Dei sacerdotibus & toti populo in testimonium & legem statuit, sancta habeas: itaque abi ad sacerdotem & offer munus tuum, vnde illi partem suam habeant, vt neque auctoritatis, neque commodi ex meo beneficio iacturã faciant, nec me culpent tanquã legis transgressorem, & te veluti immundũ abijciant. Quod autem habent Marcus & Lucas *offer pro emundatione tua*, dupliciter potest intelligi. Primum vt sit sensus, offer in gratiarũ actionem pro emundatione tuã per me tibi exhibita. Secundo vt sit sensus, pro emundatione tua legali, qua leprosi curati adhuc mundari debebant, & expiari quibusdã sacrificiis, priusquam eum mundis habitare, & conuersari possent. Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, posteriori modo potius debere accipi, eo quod planè alludere videatur ad locum Leuitici. Vbi ritus mundationis leprosi describitur. Illic autem frequenter dicitur sacrificia illa offerri pro purificatione, aut mundatione leprosi: & apertè quidem illud, eodem modo quo dicitur hic, pro emundatione tua, dicitur de paupere cui præcipitur vt pro agno, & oue offerat duos turtures, aut duos pullos columbæ. Nam vbi nos legimus: Offeret ea die octauo purificationis suæ, Hebræa habent. Et offeret ea in die octauo pro mundatione sua.

Per am.

Perambulabat autem magis sermo de illo. Quoniam ex prædicatione huius leprosi fama nominis Christi adeo inclaruit, hæc videri potest ratio, quare Marcus & Lucas in principio miraculorum Christi istud miraculum non suo loco descripserunt. Quod autem dicitur: *Vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem*, intelligendum quomodo voluit, aut solitus fuit, sine scilicet turbarum concursu & affluentia. In eo verò quod sequitur, *sed foris in desertis esse*. Subintelligi debet, cogereretur. Porro de secessu Christi in desertum, & oratione eius, dictum est circa cap. Conc. 28.

Sanatur seruus Centurionis. Matth. 8. Luc. 7.

CAPVT XLV.

[T] ^e intravit Capharnãum. Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens erat moriturus: qui illi erat preciosus. ^a Cum autem introisset Capharnãum, ^c & cum audisset de Iesu, ^a accessit ad eum Centurio: ^e Misit ad eum seniores Iudæorum, ^f rogãs eum ^c vt veniret & saluaret seruum eius, ^a & dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur. ^c At illi cum venissent ad Iesum, rogabãt eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est, vt hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse edificauit nobis. ^a Et ait illi Iesus: Ego veniam & curabo eum. ^c Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, ^a & respondens Centurio ^f ait: Domine, ^e noli vexari. ^f Non ^c enim ^f sum dignus vt intres sub tectum meum. ^c Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, vt venirem ad te; ^f sed ^a tantum ^f dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate ^c constitutus ^f habens sub me milites, & dico huic. Vade & vadit: & alio veni & venit: & seruo meo, fac hoc & facit. ^a Audiens autem Iesus, miratus est & ^c conuersus ^f sequentibus se ^c turbis ^f dixit: Amen dico vobis, ^f nec in Israël tantam fidem inueni. ^a || Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum: filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.] Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora. ^c Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.

Et intravit Capharnãum Centurionis autem cuiusdam seruus, &c. Animaduertendum hic imprimis quam variè fuerint, & eximia virtutes huius Centurionis, quæ hic nobis in exemplũ proponuntur. Primum enim in eo notantur dilectio, & eximia quædã humanitas: quia seruum adeo clarum habuit malòq; eius fuit tanto peccato motus, ac pro eius sanitate adeo sollicitus. Videtur autem hic ser-

S s uus

uus fuisse Domino suo admodum fidelis, & utilis, & ob id singulariter de eo dictum, quia erat ei *τιμιος*, hoc est, pretiosus, vel potius charus, aut in pretio habitus. Secundo notatur in eo humillima quædam submissio, & modestia. Et humilitas quidem, quod neque adire ipse Dominum, neque eum in suas adesmittere fuerit ausus: agnoscens sese indignum Domini consortio, tum quia gentilis erat, tum quia miles. Modestia verò quod primis illis verbis, quibus Dominum dicitur rogasse, tantum malum suum, & serui sui proponit dicens: *Domine puer meus iacet in domo, &c.* Non explicitè addens, quid à Domino petat. Tertio in eo notatur incomparabilis fides, quod non dubitarit Dominum etiam absentem posse solo verbo restituere sanitatem seruo quamlibet vicino morti, imò iam animam agenti: hoc enim significatur, dum dicitur: *Erat enim moriturus, &c.* Postremum notatur in eo admiranda quædam in gentili, & militè religio erga Deum, non ab hæri, & nudius tertius, sed ab antiquo tempore, eo quod dicatur diligere gentem Iudaicam & synagogam ædificasse Iudæis, ut non possit putari religione accensum tum primum fuisse, cum malo serui, quem amabat affligeretur, quemadmodum multis vsuvenire solet. Ut autem his omnibus dotes huius Centurionis obierunt, ita rursus obseruandum ingenium Iudaicum, in his, qui missi à Centurione, sollicitè Dominum rogabāt pro illo dicentes: *Dignus est ut hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram, &c.* His enim verbis declarant arrogātiā quādam, & amorem potius sui, quàm Dei. Dicendum enim potius fuerat: *Timet Deum, quem & tu colis,* quod amore, & studio gentis, & religionis nostræ declarauit. Nunc verò beneficium in ipsos collatum, dignum facere dicunt Centurionem, cui præsteretur, quod petit: amorem sui declarantes & arrogātiā: quasi qui illis benefecerit, dignus esset, cui Deus benefaciat. Verum ante omnia hic Christi exemplum propter quem hæc omnia scripta sunt, perpendendum incomparabilis scilicet bonitatis & humilitatis. Erat enim Ethnicus esset, cuius negotium agebatur, & pro humili seruulo rogaretur, & essent legati non satis apti oratores, præsertim apud Christum, ut oratio ipsorum satis probat: tamen illico non tantum sanitatem exorari passus est, sed & inuiseri Ethnice seruulum volebat, idque sine mora. Nam ita scribit Lucas: *Iesus autem ibat cum illis. Domine noli vexari. Non enim sum dignus, &c.* His verbis Centurio declarabat & modestiam opinionis de seipso, & incredibilem fidem de Iesu, & magnum affectum erga seruum suum. Quod autem dicit: *dic verbo,* Hebraica phrasi idem est, quod impera. Porro ex seipso coniecturam fecit Centurio posse Dominum solo verbo absentem sanare dicens: *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus.* Quæ pars rectè accipietur ut per eam intelligatur Centurio significare voluisse dissimilitudinem

similitudinem suæ dignitatis & potentiae, ad dignitatem, & potentiam Christi, ut indicetur hic argumentum à minori. Iam quod sequitur, *habens sub me milites, & dico huic vade, &c.* Rectius intelligitur simpliciter significare, solo verbo, & iussu Dominum posse, quæ veller, cum ipsius verbum tam esset efficax: qui tamen longè erat illo dignitate, & potentia inferior. Ex quibus verbis manifestum est. Centurionem afflatu diuino credidisse Christum verum esse Deum, aut saltem habere potestatem homine maiorem, & omni creatura superiorem, cui resistere nihil posset.

Audiens autem Iesus miratus est, &c. Fuit etiam in Christo interior quædam admiratio, non ex ea parte, qua omnia ei erant cognita, sed ex ea parte, qua experimentalis notitia hæctenus ei incognita fuerat tam noua, & insolita fides Centurionis. Potissimum tamen ideo videtur dici fuisse admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autem subiicit dominus.

Nec in Israël tantam fidem inueni, Emphasim habet propter dictionem, Nec dicere enim voluit, ne in populo quidem Israëlítico, qui Prophetarum libris, & suis doctrinis edoctus merito in fide præcellere debuisset, tantam se reperiisse fidem, quantam in homine isto gentili. Quod tamen intelligendum est cum subintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidem Patriarcharum, Prophetarum, Ioannis Baptistæ, & Virginis, Nisi quis velit intelligere, Non inueni in Israël tantam fidem in proportionem, &c. Verum prior intelligentia est simplicior.

Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, &c. Quoniam hæc Centurionis fides excellēs omnium Iudæorum fidem, præludium, & specimen quoddam fuit fidei gentium: Christus huius fidei occasione incipit differere de gentium vocatione, & Iudæorum reiectione. Per eos autem quos dicit venturos ab Oriente, & Occidente, significat gentes credituras ex omnibus etiā extremis terræ partibus, quemadmodum apertè vaticinatur Isaias cap. 43. Porro dominus suo more etiam hic gaudia regni cælestis significat per conuiuium, dum dicit.

Recumbent cum Abraham, &c. Significare volēs eos perfruitores in summa quiete, & securitate gaudiis regni cælestis. Abraham autem Isaac, & Iacob mentionem facit, tum quod his primis legantur factæ promissiones regni, sub typo terræ promissionis, tum quod his Patriarchis Iudæi gloriabantur, reliquas Gentes præ se contemnentes, quod ex illis non essent prognatæ, quas, quo magis morderet & commoueret Iudæorum animos, docet contra Patriarchis coniungēdas, ipsos verò ab illis separādos. Quos Iudæos

Tenebrae
exterior-
res.

vocat filios regni, quod nati essent ex iis, quibus, & quorum se-
mini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem ex-
terioribus varia est sententia. Simplicius autem fuerit compara-
tium exteriores accipere pro superlatiuo, quemadmodum Græ-
cis familiare est: ut tenebræ exteriores intelligantur tenebræ ex-
tremæ, vel potius extremæ. Nam Græcis est *ἐξωτέριος*. Sunt autem
tenebræ extremæ vel potius extremæ, quæ ab ipsa luce quam lon-
gissimè absunt, hoc est, tenebræ obscurissimæ, & profundissimæ.
Dicuntur ergo tenebræ damnatorum exteriores, vel extremæ, in
comparatione ad tenebras liuius sæculi siue spirituales siue cor-
porales, vel certè in comparatione ad tenebras purgandorū. Pot-
rò tenebræ istæ exteriores non solum intelligendæ sunt tenebræ
sensibilis lucis priuatiuæ, sed sicut lux regni cælorū intelligendæ
est & sensibilis, & spiritualis: ita tenebræ istæ infernales intelligē-
dæ sunt & sensibiles, & spirituales. Nam & ibi erit summa obscu-
ritas oculis corporalibus perceptibilis, & summa mentis cæcitas
mente scilicet à vera lucæ quæ Deus est maximè elongata. Nec
obstat quod in inferno erit ignis corporalis, qui naturaliter est lu-
cidus. Nam Basilio teste, illuminandi vis ab igne illo auferetur,
Quod si autem in inferno aliquid luminis futurum sit, quantum
hoc conueniet pro augmento pœnæ damnatorum: dicuntur tamē
tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ à lucæ regni cæ-
lorum. Ne autem in tenebras exteriores proiecti putarentur hoc
solo puniendi, quod in loco tenebroso concludentur, quo atroci-
tatem pœnæ dominus significaret, quam in tenebris sunt perpes-
suri, adiecit.

Fletus & stridor dentium quæ sententiā sæpius à Matthæo
repetita variè intelligitur à veteribus verum simplicius fuerit in-
telligere dominum doctrinam suam auditorum carnalium captui
accommodantem, per fletum, & stridorem voluisse significare
dolorem & hortorem summum. Dolorem quidem per fletum,
horrorem verò per stridorem, & concussionem dentium. [Nisi
quod simul etiam intelligendum est, ut annotat Hieronymus, si-
gnificari veram corporum resurrectionem. Nam fletus & stridor
corporum sunt: quamuis ibi non erit verus fletus, qui in lachry-
marum resolutione consistit, poterit tamen esse verus dentium
stridor.]

Et dixit Iesus Centurioni, vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Sic & aliis
plerisque respondit dominus, volens notare fidei vim, & effica-
ciam apud Deum.

Resuscitatur filius viduæ. Luc. 7.

CAPVT XLVI.

I factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem qua voca-
tur Naim, & ibant cum eo discipuli eius, & turba co-
piosa. Cum autem appropinquaret porta ciuitatis, ecce
defunctus efferebatur, filius vnicus matri suæ: & hæc
vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quæ cum
viasset Dominus misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et
accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait:
Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cepit loqui.
Et dedit illum matri suæ. Accepit autem omnis timor, & magnificabant
Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus
visitauit plebem suam. Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, &
in omnem circa regionem.

Et factum est deinceps, Iesus ibat in ciuitatem qua vocatur Naim.
Naim ciuitas Galilææ, non longè à Capharnaum, duobus millia-
ribus distans à monte Thabor cōtra meridiem teste Hieronymo
in libro de locis Hebræicis, vbi & suo seculo perstitisse adhuc ci-
uitatem hanc scribit. Igitur dominus, qui circuibat ciuitates, & ca-
stella, quo latius spargeret semen Euangelicæ doctrinæ, & sanaret
languidos multorū è Capharnaum ciuitate, in qua potissimum
residebat: & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatē hanc
Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem, & obscurā presentia
sua, doctrina, & miraculis illustrare. Diuina autem prouidentia
factum, ut & dominum concomitarentur discipuli multi, & tur-
ba copiosa, & viduæ quoque cui dominus occursum esset multa
adesset turba: ut miraculum in medio turbarum duarum gestum,
multos haberet testes, qui illud in Dei gloriā vbique diuulgaret.
Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus sepeliendus,
hinc fuit, quod apud Iudæos, mortui non sepelirentur in ciuitati-
bus, sed foris in agris, & montibus, ut dictum est circa cap. Con-
cord. 31. Bene autem iustam miraculi faciendi occasionem, imò
necessitatem indicat Euangelista, cum quā flebile esset funus do-
mino obuians describit. Flebile enim erat triplici de causa. Primū,
quod adolescens esset mortuus in ipso flore vitæ ereptus. Deinde
quod filius viduæ, quæ filij præsentia sese consolabatur de morte
mariti. Postremum quod vnicus esset filius, & quod maius est, vni-
genitus: Græca enim habent *μὴνός*. Itaque fieri nō potuit quin
casu tam miserando, & iustissimis fletibus viduæ moneretur mise-
ricordissimus dominus, cuius occursum, & obrutus semper fœlix
est, & factus. Occurrens ergo viduæ, eamque flentem videns, mi-
sertus est eius, & qui viduarum maximè curam gerit, sese illi, quæ
consolatorem non habuit, consolatorem efficacem præbuit: &
verbis, & re opitulans. Quique ferè fide quorundam & præcibus
ad miraculum commoueri solet: hic iam sola misericordia moue-
tur, quemadmodum & in curatione paralytici in probatica. Pri-
mum

num ergo verbis eam consolatur dicens, *Mulier, noli flere.* Non enim deflenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria, & letitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exigua, aut vanæ est misericordiæ verbis tantum consolari, cui possis re & opere subuenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, *Et tetigit loculum*, in quo efferebatur defunctus repositus, Christo autem tangente loculum, ilico funeris, portitores restiterunt, domini auctoritatē vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipsum sequente cognoscētes. Iesus autem versus ad adolescentem exanimē, qui vocare potest ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt, cum imperij auctoritate dixit. *Adolescens tibi dico surge.* Qua in re incomparabilem sanè potentiam suam, & planè æqualem Patri demonstravit, & simplici contactu & imperio mortuū ad vitam reuocauit: omnino declarans se verum Deum esse, apud quem solū est imperiū vitæ, ac mortis. Itaq; adolescens ad vocem domini ilico, velut excitatus à somno, resedit in loculo, quoq; certius esset vitæ redditæ argumentum, cœpit loqui, sermone non solum vitam, sed etiam vigorem animi declarans. Quūque iam adolescens à loculo exiliisset, ac, ut est verisimile Iesū adhærens, per quem intelligebat sibi vitam esse restitutam, gratias ageret, non illum sibi retinuit, quemadmodum iure potuisset, ut qui vitam iam donauerat, quam à matre non acceperat, sed *reddidit illum suæ matri*, ut cuius iam nō erat nisi benignitate domini illi fuisset nouo dono datus. Porro ex conspecto miraculo tria in præsentibus turbis consecrata narrat Euangelista: nempe primo timorem, non quo sibi malè à domino metuerent, sed qualis nasci solet ex stupore magno, dum noua aliqua, & insolita res accideret videretur. Deinde glorificationem Dei, *magnificabant, inquit, Deum*, hoc est, glorificabant (nam Græcè est *ἠδύλαρον*) dicentes.

Propheta magnus surrexit in nobis, &c. Dicunt autem magnus, vel quia ex miraculi magnitudine videbant eum aliis Prophetis potentiorē, vel quia intelligebant eum esse illum Prophetam à Moyse promissum Deut. 18. Hoc est, esse Messiam expectatum. Dicunt. *Deus visitauit plebem suam*, hoc est, curam se plebis suæ habere iam declarauit, cum nullos longo tempore nobis mittens Prophetas, visus sit nostri oblitus, nec singularem nostri rationem habere. Postremum narrat Euangelista & tertium quod ex conspecto miraculo consecutum est, nimirum quod, *exierit hic sermo*, hoc est, rumor miraculi huius, vel hic sermo, hoc est, Hebraica phrasi, hoc factum in *vniversam Iudæam*. Vbi nomen Iudææ generaliter videtur accipiendum ut scilicet etiam Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim.

Mittit

Mittit Ioannes è carcere discipulos. Matt. II. Luc. 7.

CAPVT XLVII.

Et nuntiauerūt Ioanni discipuli eius de omnibus his, a Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, * c conuocat duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum [&] a mittens duos de discipulis suis, ait illi, c dicens. f Tu es qui venturus es, an alium expectamus? c Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum. f Et respondens a Iesus t f ait illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ audistis & vidistis. c Quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est > quicumque non fuerit scandalizatus in me. || Et cum discessissent nuntij Ioannis, cœpit a Iesus f dicere ad turbas de Ioanne. Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus c vestimentis t f indutum? Ecce qui > in veste preciosa sunt & delitijs in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? prophetam? Vtique dica vobis & plusquam Prophetam. Hic est a enim f de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum antè faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. t Amen dico vobis, > non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno t cælorum maior est illo. || a Adiebus autem Ioannis Baptista vsque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim propheta & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.] Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat. c Et omnis populus audiens & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: f Qui > ergo similes dicam homines generationis huius? c & cui similes sunt? || f Similes sunt pueris sedentibus in foro, t qui clamantes cœqualibus suis dicunt: Cantauimus vobis c tibys, f & non saltastis: lætati sumus, & non plorastis. Venit > enim Ioannes c Baptista f neque manducans c panem f neque bibens c vinum, f & t dicit: Daemonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & > dicunt: Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia ab c omnibus f filijs suis. a Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus facta sunt plurima virtutes eius quia non egissent pœnitentiam. || Va tibi Corozaim, va tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone facta essent virtutes quæ facta sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Veruntamen dico vobis: Tyro & Sidoni

t c dixit
> a o qui
|| a Ius
autè ab eū
tibys.
t a o ve
stitum.
> a mol
libus ve
stiuntur.
|| a o etiā.
t c Dico
enim.
> c ma
ior inter
natos mu
lierū Pro
pheta Ioā
ue Bap
tista, nemo
est.
t c Dei.
C. 16. 25.
> c autè.
o similem
erumabo
generatio
nē istam.
t a Simi
lis est.
t c & lo
quētibys
ad inuicē,
& dicen
tibys.
> c o
autem.
t c dicitis.
> c di
citis.
|| c o deuo
rator, &
bibēs vini
C. 10. 80.

domi remissus erit in die iudicij, quam vobis. Et tu Capharnaum, nunquid usque in caelum exaltaberis? Usque in infernum descendes: quia si in Sodomis facta fuissent virtutes, quae facta sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remissus erit in die iudicij, quam tibi. In illo tempore respondens Iesus, dixit: Confiteor tibi pater, Domine caeli & terrae, quia abscondisti haec a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius: & cui filius voluerit reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite a me: quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum, suauis est: & onus meum leue.

Et nuntiauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his, Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, &c. De ista Ioannis interrogatione varia est apud interpretes sententia. sed rectius cum Chryl. Ambrosio, Hylario, & aliis intelligitur Ioannem hac interrogatione non suae, sed discipulorum ignorantiae consulere voluisse. Quonia enim videbat discipulos sibi quam Christo esse ad dictiores & inuidere gloriae Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione, & inuidia pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis, quos fideliores habuit, ad Christum: non dubitans quin in illo visuri essent, & audituri quaedam vnde eos certius docere posset & Iesum illum esse verum Christum expectarum ostendere, ac rursus credens maiestate dictorum, & factorum Christi commouendos esse ad excellentiorem de ipso, quam de se opinionem, sicque prouocandos ad sequendum Christum, se relicto, qui iam erat moriturus. Discipulis enim nunciatis opera Christi, quae fatua didicerant, noluit adhuc Ioannes de Iesu magna loqui, praefendo illum sibi, quod sciret illos existimatos, humilitatis causa sese Iesu inferiorē agnoscere, quemadmodum frustra sapius illis Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos maiestate dictorum & factorum Iesu conuinci, & quandoquidem ipse moriturus esset in amicitiam Iesu insinuari. Quod autem Ioannes interrogare iussit, an Iesus esset, qui venturus esset: non est intelligendum eum interrogare voluisse de futuro aliquo aduentu: sed an ipse is esset, qui iam diu a Iudaeis venturus est expectatus. Non enim querere iussit, Num ipse esset venturus, sed an esset, qui venturus esset, aut ut habet Graeca an esset *ὁ ἐξ ἁπλοῦς* hoc est, ille venturus, Porro diuina prouidentia factum est ut postquam discipuli Ioannis iam aduenissent, dominus illis praesentibus multa miracula operaretur, ex quibus conuenientem haberet occasionē respondendi quaestioni illorum: remittens illos ad Ioannem, non velle

hinc

hinc instrueretur, sed ut hinc haberet certum argumentum, quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi Ioannes hinc docendus esset. Nam ut magna prudentia, ac charitatis studio Ioannes in se discipulorum suorum suscepit dubitationem, & ignorantiam: ita Christus magna eis responderet prudentia, eorum dissimulans inscitiam, nec eam aperte incessens, ut sic ad se eos suo tempore magis traheret.

Eantes, inquit, renunciate Ioanni quae audistis & vidistis. Vidistis dicit, aut ut habet Matthaeus apud Graecos, videtis propter miracula, quae oculis suis praesentes viderant. Audistis vero, vel auditis dicit, tum propter auditam a Christo praedicationem, tum propter miracula, quae a praesente turba audierant Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit *mortui resurgunt*, non tum oculis viderant, sed alios narrantes audiuerant. Itaque haec tum visa tum audita Ioanni vult eos renunciare, quae secundum Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsam esse Christum. In illo vero quod dicitur *pauperes euangelizantur*, omissis variis expositionibus huius partis omnium rectissime accipitur haec oratio secundum phrasim Graecam, pro eo quod est, pauperes suscipiant, & audiunt Euangelium, vel pauperibus praedicatur Euangelium. Pauperes autem qui dicitur hic praedicari Euangelium, sunt pauperes spiritu, hoc est animo afflicti, ac de sese humiliter sentientes, qui iisdem necessarii etiam sunt mansueti, & nequaquam contentiosi, quemadmodum erant Pharisei. His pauperibus & mansuetis dicitur singulariter praedicari Euangelium: tum quod Euangelica praedicatio consoletur eos, qui animo sunt inesto, vnde sequitur apud Isaiam, ad quem alluditur, ut mederer contritis corde, & praedicarem captiuis indulgentiam, &c. tum quod hi soli capaces sunt Euangelicae doctrinae, & obedientiae fidei.

Et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me. Hac sententia dominus percutere voluit, & morderi conscientiam discipulorum Ioannis, qui in ipso domino scandalizabantur, offensi humilitate conuersationis eius: quod non seorsum ab hominibus illa vitae seueritate viueret, sicut ipsorum Magister, ad haec nullo alio, praeter illa miracula vitae splendore insignis esset. Bene ergo generali sententia dicit: Beatus qui non fuerit scandalizatus, hoc est, offensus in me, hoc est, qui nulla in re absterretur, ac repellitur, ne mihi tanquam vero seruatori fidem habeat, mihique indidans adhæreat.

Et cum discessissent nuntij, cepit Iesus dicere ad turbas, &c. Postquam Dominus per praecedentia satis egit pro curatione discipulorum Ioannis, restabat ut & multitudinem curaret, quae ex discipulorum interrogatione intelligere potui Ioannem iam dubitare de Iesu num esset Christus, cui prius tam eximia, & multa per-

T

hibuerat

hibuerat testimonia, & ob id à Christo dictum iam fuisse contra Ioannem beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes putaretur dubitare de eo, quod prius asseruerat, & illa Saluatoris sententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis discipuli abiissent (nam illis praesentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret assentantiunculis gratiam Ioannis Christum colligere) cepit Ioannem multum commendare: eximendo eam de Ioanne suspicionem, quae propter praedicta in auditorum mente venire potuit. Et primum quidem instabilitatis, ac leuitatis suspicionem tollit, idq; non ex sua statim sententia, sed ex ipsorum prius auditorum opinione, ostendens eos non verbis solum, verum etiam factis stabilitatem Ioannis attestatos fuisse: dixit ergo.

*Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatum? Ac si diceret: Cur omissis ciuitatibus, atque domibus vestris ad desertum omnes cucurristis? An ut videretis hominem similem Iamno, qui omni vento circumfertur & leuitate mentis nunc haec, nunc illa sentiret? Certè non potuissetis tanto studio in desertum impelli tot, tantarumque ciuitatum populi, nec ita facile omnes ex vniuersa Iudaea effusi ad Ioannem fuissetis: nisi magnum quendam, & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiter Ioannem putassetis, &c. Deinde ne quis putare posset Ioannem siue ambitionis, siue cupiditatis, siue lasciuio studio excidisse à sua stabilitate, & opinione, quam de Christo prius habuit ostendit deinceps ipsum ab his omnibus alienum fuisse, idque ex vestitu rigido, quo amiciebatur, & deserto, quod incolebat. Si enim ambitionis studiosus fuisset, aut terrenorum commodorum, nequaquam desertum inhabitasset, sed Regum & principum potius aulas. Et quod lasciuia eius animum non emollierit, & mobilem fecerit, declarat etiam desertum, declarat vestitus, declarat postremo & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. Postquam autem Dominus efficacibus interrogationibus ostendit quid Ioannes non esset, nec obnoxium illum esse posse suspicioni vel instabilitatis, vel leuitatis, vel ambitionis & lasciuiae, ostendit deinceps quid sit, prius quidem opinionem populi, quam de Ioanne habuit, comprobans cum dicit, *etiam*, hoc est, utique & certè dico vobis, deinde & suam de Ioanne sententiam pronuncians, cum dicit.*

Et plusquam Prophetam. Quod testimonio scripturae probat, dicens,

Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego, &c. Ex quo patet quare Ioannem dicat esse plusquam Prophetam, nimirum quod reliqui Prophetæ venturum post se Christum, & salutem ab eo sperandam obscurius praedixerunt, Ioannes vero subiungenti Christo viam

sto viam munuit: populum ad poenitentiam prouocans, eique praesentiam Christi attestans. Deinde quod Angelus Dei meruit in vaticinio Prophetæ appellari nomen commune sortitus cum spiritibus caelestibus, quod dignius est nomine Prophetæ. Tertio quod non solum ipse prophetarit, sed etiam de eo sit prophatum. Has enim causas videtur indicare voluisse Saluator, cum probaturus Ioannem esse plusquam Prophetam, adducit hoc testimonium de quo testimonio latè satis dictum est circa cap. Marc. I. Itaque benè ob Ioannis excellentiam Dominus post Prophetæ testimonium sua iam sententia Ioannis praeminentiam paucis est complexus, dicens: *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista*, hoc est, ut bene exponit Chrysostom. non peperit mulier Ioanne vnquam maiorem. Lucas verò dicit, *Maior inter natos mulierum Prophetam nemo est.* Proinde & quod habet Matthæus sic oportet intelligere, ut non cum omnibus hominibus, sed cum omnibus Prophetis intelligatur comparari Ioannes, & subintelligatur, non surrexit maior Prophetam inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthæo dictum est absolutè, nullum natum maiorem Ioanne, etiamsi Dominus tantum dixerit quod habet Lucas, quia cum nulli maiores fuerint Prophetis ante Ioannem, si non habuit Ioannes maiorem se Prophetam, nullum etiam absolutè se maiorem habuit. Dupliciter autem intelligi potest Ioannem dici aliis maiorem, videlicet vel ratione praerogatiuarum, quibus diuinitus decoratus fuit, vel quod abundantiore spiritu esset donatus, sic ut perfectior esset in cognitione diuinorum in conuersatione, & meritis. Nec negat dominus surrecturos quosdam, qui maiores forent Ioanne, sed non surrexisse aliquem, qui sit maior. [Porro virgine Deipara non voluit Dominus hac sententia Ioannem pronunciare maiorem: Nam fit comparatio Ioannis potissimum cum Prophetis, & viris. Nec ex ea sequitur Ioannem Christo maiorem pronunciarum. Non comprehenditur enim Christus inter natos ex mulieribus: siue quod nomen mulieris hic accipitur pro foemina corrupta, ut distinguatur à virgine, quemadmodum quidam intelligunt, siue quia per natos mulierum intelligit hic Dominus eos, qui tantum sunt nati ex mulieribus, hoc est, tantum sunt homines, aut qui communi more ex concubitu viri, & mulieris sunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Christus simul & Deipara virgo facile excludetur ab hac sententia, si intelligamus Dominum dicere voluisse ante illa secula nullum maiorem Ioanne natum fuisse. [Ne itaque ex hac magnifica Ioannis commendatione, auditores etiam Christo Ioannem putarent praeposendum, seipsum apertè excipit, subiungens: *Qui autem minor est in regno caelorum maior est illo.* Optimè conuenit proposito, ut cum

Ioannes quatenus alijs maior.

Chrysofomo intelligatur illud Dominum de seipso dixisse, qui seipsum non aperte præfert Ioanni, humilitatis causa loquens de se in tertia persona. Secundum quam intelligentiam illud (*in regno cælorum*) si ad sequens referatur hoc modo, qui minor est Ioanne, maior est illo in regno cælorum, iam secundum Chrysofomum per regnum Dei designantur bona spiritualia, & vniuersa, quæ ad cælum pertinent, ut sit sensus: Qui autem minor est Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamen maior est in rebus cælestibus, & spiritualibus, aut maior reputatus in regno cælorum, ab Angelis scilicet & Deo, qui nouerunt quanta sit mea excellentia supra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci huius intelligentia.

A diebus autem Ioannis Baptiste usque nunc regnum cælorum vim patitur, &c. id est. A tēpore prædicationis eius, qui prius regnum cælorum prædicauit, usque ad illud tempus, regnū cælorum vim patitur. Dicit autē, usque nunc, non quod post illud tēpus regnum cælorum vim non esset passurum, sed ut significaret violentiam illam, quæ cœpit Ioanne prædicante, semper ab eo tempore perseverasse: nec per prædicationem suam desisse, sed continuatam esse, & proinde significatur eam etiam ulterius cōtinuandam semper quamdiu eius prædicatio durauerit. Quod autem hic dicitur de vi, quam patitur regnum cælorū, rectē secundum quosdam intelligitur Christus metaphorica locutione significare voluisse, quod plerique audita prædicatione regni cælorum auidē cupiebant, & contendebant prædicatū regnum cælorum obtinere, imō rapere. Itaque regnum cælorum vim pati dicitur primum propter multitudinem & feruorem confluentium ad cōsequendum illud. Secundo quia illi regnum cælorum contendebant obtinere, quibus non videbatur debitum, & promissum. Nam cum illud expectarent Pharisæi & Scribæ, qui sibi videbantur iusti, illis exclusis, peccatores, publicani, & meretrices illud veluti præripuerunt, & postmodum etiam Gentes fide occupauerunt, quod Israël tantū, aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius. Sed rectē & Chrysofomi superior (illā enim indicat) & hæc posterior Hilarij simul comprehenditur. Sic ergo regnum cælorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatim magna mercantium multitudo accurrit, ut quasi vi irruant in mercem illam desideratam, & quisque alium præuerrere studeat præ desiderio. Porro regnum cælorum hoc loco sic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo, quod Ioannes auspiciando prædicationem suam dixit: Appropinquauit regnum cælorum.

Omnes enim Prophetæ & lex usque ad Ioannē prophetauerūt. Enim, hic dicit causam, quare à diebus Ioannis cœpta sit prædicatio regni cælorū, & vim illud cœpit pati. Hic autē locus alioqui obscurus videtur

videtur congruere cum eo Lucæ loco, quo hæc eadem à domino dicta alibi describuntur. Nam cap. 16. Habet Lucas, Lex & Prophetæ, usque ad Ioannem, ex eo regnum Dei Euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Per Prophetas autem in illa sententia non intelliguntur homines prophetantes, sed Prophetarum scripta, quemadmodum semper solet ea dictio accipi quoties coniungitur nomini legis, ut cum dicitur, hæc est enim lex, & Prophetæ, & oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, & Prophetis, & Psalmis de me. Cum ergo omnino sit verisimile etiam in hoc loco eundem sensum dominum significare voluisse, quem in dicto loco Lucæ, sensus huius sententiæ erit, Omnes Prophetæ, hoc est, omnium Prophetarum scripta, & lex prophetarum usque ad Ioannem, hoc est, Dei voluntatem homines docuerunt cum futurorum promissione, quæ ad Messiam pertinerent. Verum à diebus Ioannis cœpit noua quædam perfectior, & efficacior doctrina, qua scilicet regnum Dei prædicatur iam appropinquasse non sine magno fructu. Atque hæc est maxima commendatio excellentiæ Ioannis, qua demonstratur iam aperte esse aliquid plus, quam Prophetam & maior omnibus Prophetis, qua & demonstratur iam venisse Messiam, qui promissus erat futurus autor nouæ legis, & noui Testamenti.

Nec mirum videri debet quod verbum prophetauerunt exposuimus prædicto modo. Nam nomen Prophetæ, & verbum prophetare in scripturis sacris non solum ponitur. Vbi significatur futurorum prædictio vel occultorum reuelatio, sed etiam cum significatur doctrina morum, & voluntatis diuinæ, maxime, quæ ex singulari afflatu spiritus procedit, de cuiusmodi Prophetis loquitur Paulus. I. Cor. 14.

Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est, &c. Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem simul ostendens & alio signo iam aduenisse tempus Messiæ. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, satis patet ex his, quæ dicta sunt circa illud Lucæ, quod dictum est ab Angelo, Ipse præcedet ante illum in spiritu, & virtute Eliæ. Dicit autem: *si vultis recipere*, siue ut significaret se neminem ad fidem cogere velle, ut indicat Chrysofomus, siue potius quia Ioannes non erat Elias secundum sensum litteralem & proprium illius testimonij Malachia, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Messiae secundum ante quem venturus est Elias in propria persona iuxta receptam sententiam. Tamen quia Ioannes præcessit Domini aduentum primum in spiritu, & virtute Eliæ, qui præcessurus est secundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam scripturam in Ioanne adimpletam dicit: constituens tamen id in libera auditorum acceptatione: [quo nos docuit optimus

T Magister,

Magister, ne ad sensus mysticos in scripturis non satis expressos præcipue, sacra scriptura cogere auditores, sed eis, uteremur ad ædificationem eorum, qui libenter audiunt & proficiunt ex sensibus mysticis, quique varietatem sensuum sacra scriptura iam sunt edocti.] Quoniam autem quod dixit Ioannem esse Eliam mysticum est, & magna indiget intelligentia: ideo quo ad illius intellectum quærendum prouocaret, adiecit suo more.

Qui habet aures audiendi, hoc est, ad audiendum, audiat. Loquitur aurem de auribus mentis, quas non omnes habent expeditas ad audiendum, id est, intelligendum veritatem. Non solum autem hac sententia prouocare vult auditores ut intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, sed etiam ex eo deinceps vult intelligere aduenisse iam Christum. Nam dicens Ioannem esse Eliam, demonstrat simul Messiam aduenisse.

Et omnis populus audiens, & Publicani iustificauerunt Deum, &c. Si intelligantur hæc esse verba Euangelistæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeo ut si non legantur ea verba: Aut autem Dominus ante illud quod sequitur: Cui ergo similes dicam homines generationis huius, quod quidam codices Græci & Latini habent, tamen subintelligi debeant, sensus erit iste: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam baptizati baptismo Ioannis, iustificauerunt Deum, hoc est, iustum, æquum, & rectum cum prædicauerunt, quod ferè aliud non est, quam glorificauerunt Deum tanquam qui bene, & rectè fecerit, mittendo eis talem virum per quem salutem ipsorum prouidit. Pharisei verò & legisperiti non quidem omnes, sed qui non erant baptizati à Ioanne, cum hanc Ioannis commendationem audirent, non commoti sunt ad poenitentiam: quod tali Propheta non paruerint, sed consilium illud Dei iustissimum & rectissimum, quo per baptisma & poenitentiam inuitauit homines ad remissionem peccatorum: aut consilium Dei, quo iam post legem & Prophetas statuit noua prædicatione regni cælorum mundum donare, contempserunt, Christi verba superius dicta non approbantes. Porro illud in semetipso, intelligi potest contra semetipso, ut significetur in propriam perniciem ipsos spreuisse Dei consilium. Aut potius, in semetipso positum est pro in semetipsis, aut intra semetipso *eis iacobis* pro *in iacobis*, ut significetur Phariseos aperte non ausos contradicere verbis Domini.

Cui ergo similes dicam homines generationis huius, &c. Simplicius fuerit sine specialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere secundum consuetudinem communem puerorum, qui in foro, & latioribus locis ciuitatum congregati inter se student ludendo

ludendo effingere quidquid ab aliis vident serio agi. Itaque aliquando nuptias effingunt, & nuptiales læticias tiliarum, aut aliorum instrumentorum cantu imitantur: aliquando verò funerals obsequia expriment, in quibus apud Iudeos planctibus, & lamentatione quorundam, ac lugubrium decantatione, solent homines ad tristitiam, & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, fit frequenter, ut quod ioco agunt, non sit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc respiciens Dominus dicit pueros dicere *ἠυλισσάμεθα*, id est, tibia cecinimus vobis, læta scilicet lamentauimus, hoc est, lamentati sumus, & planctum fecimus, vel lugubria cecinimus ut prouocarem ad fletum. Est enim Græcè *ἠυλισσάμεθα*. Quod verò ad exempli huius applicationem attinet, quæ alioqui difficilior videtur, de hac oratione generatio hæc similis est pueris, ut habet Matthæus, vel homines generationis huius similes sunt pueris, &c. ut habet Lucas: dicendum est sicuti de multis aliis similibus locutionibus sequentibus. Cum enim postea dicitur: Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios, aut homini regi qui fecit nuptias, &c. sensus est: In regno cælorum tale quid contingere. Ita & hic sensus est: In generatione, vel hominibus generationis illius tale quid contigisse, quale contingit cum pueri in foro dicunt sodalibus suis: Cantauimus & lamentauimus, &c. Hunc enim sensum indicat Saluator exemplum proposito suo applicans. Ostendit enim non solum Ioanni & sibi euenisse, quod pueris in foro canentibus & plorantibus, sed etiam aliquid deterius: videlicet quod non solum frustra prouocauerunt Iudeos diuersa vitæ ratione, sed quod etiam calumniam ex beneficiis suis, & prouocatione ad meliora retulerunt. Bene autem se & Ioannem Dominus pueris comparat propter vitæ innocentiam & simplicitatem.

Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis. Hæc sententia ex variis interpretationibus diuersorum, duplicem potissimum habet conuenientem expositionem. Priori enim modo hic rectè intelligitur iustificata accipi pro honorata & laudata, quemadmodum supra, iustificauerunt Deum, & erit sensus: Quanquam vos præfracti Iudæi, Dei consilium, & sapientiam contempnitis, qua diuersis viis per me, & Ioannem vos conatus est ad meliora adducere: tamen hæc Dei sapientia suscepta est, obseruata & honorata ab omnibus filiis sapientiæ, hoc est, his qui vere sunt prudentes & intelligentes, vel his qui à Patre sunt electi, ut sapientiæ Dei sint participes. Hi enim dicuntur filij sapientiæ, sicut filius pacis, qui electus est à Deo ut paucis sit particeps. Vel dicitur ab his habili sapientiæ Dei iustificata magis secundum propriam vocabuli exigentiam: quia ab eis habita est iusta, & irreprehensibilis.

ut quæ nihil omiserit eorum, quæ ad salutem hominum conducere potuerunt, feceritque quod debuit: ut qui pereunt non possint iuste de Dei sapientia conqueri. Altero modo per filios sapientiæ intelligi possunt Ioannes & Christus, à quibus Dei sapientiâ iustificata est, hoc est, absoluta ab impiorum condemnatione, & reprehensione, dum nihil prætermiserunt, quod utile esset saluti hominum. Atque hic sensus videtur esse magis genuinus, ac superioribus magis conueniens. Tantum obitare videtur illud omnibus à Luca additum. Ilo enim constat non tantis hic Christum locutum de se & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiam reliquos Prophetas, & doctores simul comprehendere voluisse, quorum quidam blandis promissionibus alij asperis comminationibus ad pietatem prouocantes nihil apud multos profecerunt. Ab his ergo omnibus, & per hos Dei sapientia sic est iustificata, ut non sit locus expositulationis cum ea. Illi enim competit illud *Isaiæ*: Quid ultra facere debui vineæ meæ, & non fecit ei? Si enim sapientiam Dei culpate quidam velint in Ioanne, quod doctorem dederit, quem humana fragilitas imitari non queat, cur Christo non crediderunt? Quod si in hoc offendit eos vitæ communitas: quare ergo Ioanni non adhæserunt?

Isaiæ 5.

Tunc cæpit exprobrare ciuitatibus, &c. Post generalem Iudæorum reprehensionem subiungitur hic à Mathæo specialis quarundam ciuitatum reprehensio & exprobratio, nempe Chorozaim, Bethsaïda, & Capharnâum, quod post multas virtutes, & miracula in ipsis à Domino facta non essent commoti ad fidem, & pœnitentiam. Erant enim hæc oppida lacui, Genezareth adiacentia, in qua parte Galileæ Dominus frequentius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnâum, ubi suam mansionem Dominus potissimum delegerat, frequenter meminerunt Euangelistæ: miracula autem in Chorozaim & Bethsaïda facta, comprehensa sunt superius in generali narratione, qua frequenter dicitur Dominus circuisse ciuitates, & castella, curans omnem infirmitatem. His ergo præfert Tyrum, & Sidonem ciuitates gentilium Galileæ cognatas & vicinas, quod pœnitentiam acturæ fuissent, si contigisset apud eas miracula illa fieri quæ in his facta erant: ideòque & tolerabilius fore ipsorum iudicium pronunciat, quod pauciores & minores pœnitentiæ occasiones habuerint, quòdque legem tantum naturalem transgressæ sint: hi verò præter præuarcationem legis & naturalis, & scriptæ, etiam prædicatione Christi & miraculis prædicationem confirmantibus non sunt ad pœnitentiam commoti. Quod autem dicit *in cilicio, & cinere, &c.* respexit ad modum pœnitendi tunc receptum, quo pœnitentes se, & sua capita, aspergere solebant cinere humilitatis causa, & induere se cilicio, vel sacco ut habent Græca, causa afflictionis & castigacionis.

tionis. [Vbiunque autem in veteri Testamento interpret verit cilicium Hebraicè est Sac dictio Germanis etiam vsitata, vnde & Græci & Latini nomen *σάκκος* sacco mutati sunt. Significatur autem vestis aspera, & carnis afflictiva.] Porro quod non dicat solum Tyrum & Sidonem pœnitentiam acturas fuisse, sed addit olim, & in cinere & cilicio, significans & mox, & insigniter pœnitentiam aucturas: ad maiorem exaggerationem obstinationis harum ciuitatum dictum est. [Quod autem ad quæstionem attinet quæ ex his Domini verbis moueri posset: dicendum certè non esse dubitandum quin & Tyro & Sidonis non defuerit Deus, ut non eis multa fecerit, quæ eos promouebant ad eorum salutem, cætera verò silentio sunt veneranda. Temerarium enim est hominem velle omnium iudiciorum Dei scire rationem. Dicit etiam potest Dominum hæc de pœnitentiâ & conuersione Tyri, Sidonis, & Sodomorum, de quibus mox sequitur, non dicere tanquã præcium eorum, quæ futura essent, si illis prædicatum fuisset, sed tantum vulgariter hæc vulgo locutum, quomodo frequenter solet, ut huiusmodi comparatione insignem obstinationem animi ciuitatum quibus prædicauerat significaret, quomodo dicere solemus: Si tantum beneficij alteri exhibuissem, gratiorem proculdubio expertus fuisset.]

Et tu Capharnâum, nunquid vsque in calum exaltaberis? In Luca sine interrogatione legimus: Et tu Capharnâum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Græcè autè huius lectionis quæ apud Lucã est nobis integra, hic est sensus: Et tu Capharnâum, quæ præsentia mea, & miraculis vsque ad cælum es exaltata, hoc est, maxima gloria, & honore decorata, propter impœnitentiam tuam vsque ad infernũ descendes, maxima scilicet ignominia pro summo honore affecta. Nostræ autem lectionis in præsentia loco istæ est sensus commodus, & vos habitatores Capharnâum, num putatis vos, vestramq; ciuitatem apud homines, & Deum semper sublimes fore, meisq; miraculis claros, & insignes semper permansuros? Vtique dico vobis, quod quantumuis iam clari sitis: tamè propter impœnitentiam vestram à summa vestra gloria, qua ornati estis per me, & à salute vobis proposita detrahemini vsque ad inferos, extrinã ignominia, & æterna damnatione affiendi, eaq; grauiore quam Sodomitæ, ut quibus estis peiores, & magis inexcusabiles. Sodomorum autem hic mentione inducit, comparas Capharnâum cum Sodomis: quod Sodomorum scelera propter horribilem de eis sumptam ultionem, celebratissima essent, tanquam ipsi pessimi omnium fuerint: ut huiusmodi comparatione grauitatem peccati Capharnâum ostenderet. [Notandum autem quod Græca non habent, fortè mansissent, sed *ἐπέμειναν*, id est, mansissent utique. Nam *ἔμειναν* est nō dubitantis,

sed expletiva, aut potentialis quam supra Interpres reliquit inta-
ctam, cum verit, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent.]

Respon-
dere.

Confiteri
pro gra-
tias agere
vel lau-
dare.

In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi, &c. In Evan-
geliis, verbum respondere frequenter ponitur vbi non solum nul-
la præcessit quæstio, sed nec cuiusquam verba, quibus respõdeant
ea quæ dicuntur quis respondere. Sæpè enim respondere tantum
est occasione aliquorum dictorum, vel factorum aliquid dicere,
aut subiungere dictis. [Sicut in Transfiguratione Domini, cum
Moyses & Elias appareret cum eo loquentes, dicitur: Respondens
autem Simon Petrus dixit ad Iesum. Domine bonum est nos hic
esse.] Ita & in proposito respondisse Dominus dicitur: quod hæc
superioribus commodè subiecerit. Vbi enim secum reputasset æ-
quissimum, & saluberrimum mundo iudicium Dei, quo Euange-
licæ doctrinæ mysteria nolens reuelare Scribis & Phariseis, & su-
perbis Capharnaitis, dignatus est reuelare humilibus discipulis,
& Publicanis: vt verus homo fuit, & affectibus viuus, sed ad gloriã
Dei comparatis, exiliit præ lætitia, ac gestit anmus eius, erupens
ilico in gratiarum actionem erga Patrem. Vnde cum Lucas hæc
Dominum dixisse commemorat, dicit: In ipsa hora exultauit in
spiritu Iesus, & ait, Confiteor tibi, hoc est, gratias ago tibi, vel lau-
do te. Hebraïsmis enim est frequenter in Psalmi. occurrens, vt
confiteri accipiatur pro gratias agere & laudare. [Verum hic oc-
currit quæstio, quomodo Christus tantus humani generis amator
Patri gratias agit, quod cognitionem sui quibusdam absconderit,
cum id potius lachrymis dignum esset. Ad quam quæstionem re-
spondet D. Chrysostr. confessionem hanc non debere referri ad
vtrumque, abscondisti & reuelasti, sed tantum ad secundum, vt nõ
intelligatur gaudere & gratias agere eo quod sapientes non agno-
uerint, sed quod paruuli perceperint, vt sit Hebraïsmus hunc ha-
bens sensum: Gratias ago tibi Pater, quod cum absconderis hæc a
sapientibus & prudentibus, reuelasti tamen ea paruulis. In quali
sensu intelligendum est illud Pauli: Gratia autem Deo quoniam
fuiſtis serui peccati, obedistis autẽ ex corde, &c. Est q; huiusmodi
locutio frequens apud Hebræos. Potest tamen, & quidem, vt ap-
paret, rectius intelligi Dominum etiam de vtroque gauisum, &
gratias egisse, aut laudasse Patrem. Impiorum enim & superborum
excoecatio, ac cõdemnatio, quamuis tristitia afficiat sanctos, qua-
tenus considerant illos esse homines ad imaginem Dei creatos:
tamen quatenus considerant illorum excoecationem ac cõdem-
nationem iusto, optimoq; Dei iudicio ordinatam, & ad gloriã
Dei illustrandam non parum facere, non possunt non de ea gau-
dere, cum Dei voluntatem, qua nihil potest excogitari melius, ad-
impleri vident. Hinc in Psalmis frequens præcatio ob vindictã
malis inferendam, & exultatio ob vindictã illis illatam. Neque
repugnat

repugnat hoc dilectioni proximi; sed iudiciũ est animi equitatem
iudiciorum Dei animaduertentis, & commendantis.] Sunt autem
illa: Domine cæli & terræ. E repetita vox Patris, iudicia animi sancta
voluptate perfusi: Diuinaque quadam lætitia gestientis. Cũque
Dominus Patrem vocat Dominum cæli & terræ, significat illum
& omnia, quæ vult in cælo, & in terra facere posse, & nihil iniu-
stum esse posse, quod de quibuscunq; creaturis decreuerit: vt
qui omnium sit Dominus, omnia habens in manu sua. Per sapien-
tes autem & prudentes intelligit Scribas & Phariseos, & omnes
similes, qui sapientiã & prudentia rerum diuinarum, vel humana-
rum apud homines clari habebantur. Et si quidem intelligendum
est omnibus sapientibus abscondita hæc fuisse: oportet intelligere
de his qui sapientes sunt in oculis suis, aut qui acquisita sapientia
sibi placent, aut inflati sunt. Si verò in genere loquitur de sapien-
tibus, intelligendum est, vt in plurimum hæc sapientibus fuisse
abscondita: quod vt in plurimum sapientes sibi præ aliis placeant,
& res sola fide apprehendendas secundum rationes suæ sapientiæ
& prudentiæ discutere velint. De quibus Paulus 1. Cor. 1. Abscon-
dere autem sapientibus dicitur Deus non apponendo velamen,
sed subtrahendo lumen, hoc est, abscondit, quia non reuelat. Por-
rò pro paruulis Græcè est *νηπίοις*, quæ dictio propriè quidem in-
fantes significat, & eos qui per ætatem adhuc loqui non possunt,
nec sapere. Transfertur tamen & ad animum, & significat stultos,
ineruditos, ac vsu rerum carentes. Et videri potest ea dictio ma-
gis hic vertenda per stultis, aut insipientibus, quod opponat-
ur sapientibus & prudentibus. Quomodo si accipiatur hic di-
ctio Græca intelligendum est Dominum loqui non de verè stul-
tis, sed de his, qui mundo sunt stulti: sicut non de verè sapienti-
bus loquitur, sed de his, qui mundo sunt tales. [Interpreti verò
magis placuit propriam vocabuli sequi significationem, quam &
Chrysoſtomus sequitur, qui annotauit dictum esse non stultis, sed
paruulis, hoc est, simplicibus: vt ostenderetur quibus sapienti-
bus, & quare abscondita sint Evangelica mysteria, scilicet ob su-
perbiæ factum. Paruuli enim & infantes, de quibus Christus lo-
quitur sunt, qui humiles erant in oculis suis, quique veluti infan-
tes ineruditi erant in mundo, quales erant piscatores, quos dele-
gerat Dominus.]

Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Quod dicit ita, vel
certè pater est vehementer approbantis & confirmantis id, quod
dictum est. Illud autem quoniam, dupliciter hic potest accipi. Priori
modo vt Græco more abundet, & sit sensus: Certè Pater, sic
fuit placitum ante te. Altero vt accipiatur causaliter, & sit sen-
sus: Certè Pater sic factum est, eo quod sic fuerit beneplacitum
tibi. Secundum vtrumque autem sensum, sed apertius secun-
dum

dum posteriorem docemur his verbis exempla humilitatis ne temerè superna consilia de aliorum vocatione, aliorum verò repulsiōe præsumamus discutere: persuasi iniustū esse non posse, quod placuit Deo, atque contenti hac suprema causa, quoniam sic placuit, imò beneplacuit Deo. Præsentibus autem, & audientibus discipulis hanc gratiarum actionem habuit ad Patrem, tum vt intelligerent summum Dei beneficium ipsis gratuito prælitum, tum vt studiosè omnem inflationem vitarent, ob quam significavit dominus Sapientibus mysteria diuina esse abscondita, & reliqui omnes auditores intelligerent opus sibi esse, vt deposito saltu paruuli fieret in oculis suis, si vellent mysteriorū diuinorum esse participes. [Quoniā enim consequens erat vt de se magna saperent, qui demones abigebant, hac cōfessione discipulorū animos reprimat & præmunit, dum quod eis factum est, reuelatione eis contigisse dicit, non eorum studio, & Dei beneplacito, nō ipsorum merito, & sapientibus idem negatum ob ipsorum inflationem.]

Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo nouit filium, &c. Ne ob id, quod Patri gratias egit, & illum dixit reuelasse mysteria paruulis, putaretur ipse hac virtute priuatus: ob id hæc subiicit, quibus significat Patrem non reuelare sine filio, imò non nisi per filium. Sensus autem huius sententię est. Omnium rerum potestas, & dispensatio mihi tradita est à Patre meo, omniaque mea potestati, & voluntati sunt ab illo subiecta, vt nihil nisi per me faciat Pater, nec quicquā sit quod à me peperam, & iniurè fieri possit. Iam quod dicuntur omnia tradita Filio à Patre, quanquam possit intelligi de filio secundum eius diuinitatem, secundum quā omnia filio tradita sunt non in tempore, sed ab æterno, per generationem: tamen vt dictum est circa illud Ioan. 3. Omnia dedit in manu eius: rectius intelligimus his sententiis etiā significari omnia Filio tradita secundum ipsius humanam naturam diuinitati vnitam in vnitate personæ. Filio enim Dei, cui tanquam Deo omnia ab æterno tradita sunt per æternam ex Patre generationem idem etiam tanquam homini omnia in tempora tradita sunt per hypostaticam vnionem deitatis cum humanitate, sed non essent omnia homini tradita, nisi ea ab æterno tanquam Deus habuisset, vnde in vltimo sensu priores etiam includuntur. Quoniam autem propositum Saluatoris erat ostendere, quare Patri tribuerit reuelationem mysteriorum Euangelicorum, & quomodo Pater reuelat ea, quibus beneplacitum fuerit ei, nempe per filium: ideo commodè post prædictam generalem sententiam, subiicit.

Et nemo nouit filium nisi Pater, &c. Cum enim solus Pater filium noscat, bene ei tribuitur reuelatio filij, & eorum mysteriorum, quę ad filium pertinent, & cum solus filius Patrem cognoscat, etiā vt cetera omnia, etiam hoc conceditum sit, vt reuelat quibus vult,

solus

solus ergo filius est, per quem Pater paruulis reuelat, quę reuelat. Solus autem Pater filium, & solus filius Patrem nouit notitia naturali, quę scilicet est ex natura, & non ex gratia reuelationis, notitia item perfectè comprehensiuā rei, qua scilicet rei natura intimè, & absolutè cognoscitur, vt dictum est circa illud Ioannis, Deū nemo vidit vnquam. [Hic tamen in verbo nouit, non potest subiungendo addi, notitia comprehensiuā, aut naturali. Nā sic non posset addi, & cui voluerit filius reuelare. Hic enim repetendū est verbum nouit. Ea tamen adiecta particula satis significat aliā esse notitiam, qua filius cognoscit Patrem, & Pater filium, & aliā qua homines cognoscunt Patrem, & filium: videlicet quod horum sit per reuelationem non per naturam, illorum verò per naturam.] Lucas autem hanc sententiam paulò significantius extulit dicens: *Nemo nouit quis sit Filius nisi Pater, & nemo nouit quis sit Pater, nisi Filius.* Nam cum dicit quis sit, significat quidditatem, & essentiam Patris à filio, & filij à Patre solum comprehendi. Cum autem dicitur, *Et cui voluerit filius reuelare*, referendum est ad vtramque sententiā præcedentis partem, vt sit sensus, & cui voluerit filius reuelare Patrem, & seipsum. Ideoque priori parti, qua dicitur, *nemo nouit filium nisi Pater*, non additur, & cui voluerit filium Pater reuelare sed filio iam appropriatur reuelatio vtriusque: tum quod prius reuelatio Patri fuerit tributa, tum quod Pater non reuelat nisi per filium, ad hoc in mundo missum, vt nomen patris manifestaret hominibus sicut ipse dicit Ioan. 17. Manifestaui nomen tuum hominibus, &c. Porro cum vel solus filius dicitur nosse Patrem, vel solus Pater filium, non excluditur Spiritus sanctus, sicut nec significatur Patrem non nosce seipsum, aut filium seipsum. Regula enim Theologica est, quod dictio exclusiua, vel exceptiua addita vni personæ, non excludit in essentialibus alteram personam, sed tantum creaturas.

Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego, &c. Rectè dominus postquam sibi à Patre omnia tradita dixit, & se solū donare homines cognitione Dei, & diuinorum mysteriorum, iā ad se inuitat, vt pote bonorum omnium largitorum, & illius doctrine authorem, quę requiem præstat animæ. Laborare autè, & oneratum esse, rectè & simpliciter accipientur sine discrimine, vt laborare hic quemadmodum sæpè in Scripturis, accipiatur pro affligi, defatigari, aut molestias aliquas perpeti. Sicuti labor etiam frequenter ponitur pro afflictione, & molestiarum perpessione. Itaque laborantes, & oneratos vocat ad se, hoc est, eos, qui quacunque ratione defatigati sunt, & miserè affecti. Dicit ergo, venite ad me omnes, qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum cōscientia, aut Mosaicę legis onere degrauiamini, & delassamini. Omnes vocat cuiuscunque conditionis, & gentis, significans se sine perso-

narum

302 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
narum discrimine paratum quosuis suscipere siue Iudæos, siue
Gentiles. Quo autem veniant blanda promissione inuitat dicēs,
Et ego reficiam vos, significans se solum esse, qui illos exonerare, &
recreare possit, Verbum enim reficere hic simpliciter debet expo-
ni per recreare, quæ est propria verbi significatio, quamuis rectius
veteretur requiem vobis præbebo, vt sit correspondentia cum
sequenti, & inuenietis requiem. Nam postquam dixit *ἀνοπαύσει
ὑμᾶς*, id est, requiem vobis præbebo, docet quomodo requies illa
parari possit per ipsum, ab ipso.

Iugum Christi. Tollite, inquit, *iugum meum super vos*, &c. Et hac ratione inuenie-
tis requiem, quam promitto, ab omnibus laboribus & oneribus
vestris. Iugum vocat legem suam & Euangelicam doctrinā, quia
in iugi modum superponitur accedentibus ad Christum, compri-
mens, eos, & vinciens, vt non quocumque vult caro vagentur, sicut
quæcunque lex, & imperiam iugum dicitur in scripturis, vt dirū-
pamus vincula eorum, & proiciamus à nobis iugum ipsorum. Ita-
que quod dicit, Tollite iugum meum super vos: nihil est aliud,
quam subiicite vos Euangelicæ meæ doctrinæ. Quod autem se-
quitur, *Et discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*, dupliciter in-
telligi potest. Communiter enim intelligitur Dominum his ver-
bis velle, vt hoc ipsum quod mitis sit, & humilis corde ab eo di-
scamus, hoc est, vt discamus in illo imitari mansuetudinem, & hu-
militatem: vt coniunctio, quia, pro quod posita sit, & non accipia-
tur causaliter. Alter sensus est vt coniunctio, quia, accipiatu-
r causaliter, & intelligatur Dominus per mansuetudinem, & humilita-
tem suam omnes prouocare ad suscipiendum iugum suum, & do-
ctrinam suam. Atque hunc esse veriore huius loci sensum, ex eo
videtur, quod per illud, discite à me, velit explicare quod dixit,
Tollite iugum meum super vos. In suscipiendo autem iugum Christi,
non solum includitur, vt humiles simus, & mites, quamuis in his
maior pars iugi Christi consistat, sed etiam vt sobrii simus & ca-
sti, & super omnia, vt Deum præ omnibus & omnes propter Deum
amemus, ita vt si quid à se discendum esset singulariter explicare
voluisset, dicendum potius fuerit, discite à me quod charitatem
ad omnes habeam. Nam hæc est vnicum illud mandatum, quod
in nouissima cæna discessurus Dominus sui exemplo discipulis
commendauit, & in quo Paulus dicit adimpleri legem Christi.
Deinde cum dicit.

Et inuenietis requiem animabus vestris. Nō loquitur de ea requie,
& tranquillitate mentis, quæ consequitur directè, & naturaliter
humilitatem, & mansuetudinem: sed de ea, quæ partim in hac vita
habetur in Deo ex fiducia remissionis peccatorum, & bonitatis
diuinæ, & quæ perfectè obtinetur in futura vita, quando liber erit
homo ab omni malo. Opponitur enim requis ista de qua est ser-
mo,

mo, illis oneribus, quibus onerati sunt, qui vocantur ad Christum.
Hæc autem requies ex vniuersæ Euangelicæ legis obseruatione
paratur, non sola humilitate, & mansuetudine. [Porro sunt qui
inter iugum Christi, & onus eius sic distinguant, vt per iugum præ-
cepta, per onus consilia doctrinæ Christi intelligant verum com-
modius, & simplicius est eandem doctrinam Euangelicam & iu-
gi, & oneris nomine significatam accipere. Iugum enim est, qua-
tenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt secundum ipsam vi-
uere, & incedere debeamus, onus verò est quatenus ipsam ferēdi,
siue implendi nobis imposita est necessitas.]

Iugum enim meum suauē est, & onus meum leue. Dicitur hic iugum
Domini suauē quia commodum, & humanum. Est enim hic non
γλυκύς sed *χρηστός* quæ dictio non significat dulcedinē ad gustum
pertinentem, sed propriè significat commodum, placidum & hu-
manum, vnde iam intelligere licet, quam apertè Dominus & iu-
go & oneri sua addidit epitheta, dicens iugum non leue, sed suauē,
vel commodum, onus verò non suauē, sed leue. Solet enim iugum
magis asperitate, & incommoditate vexare animalia sub ipso in-
cedentia, quàm grauitate, cum sit iugum non magni ponderis.
Onus verè grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem om-
nem volens adimere Saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iu-
gum suum non esse molestum asperitate, sed suauē, & commodum
esse, onus etiam non esse graue, & molestum, sed leue & portatu
facile. Dicit autem Dominus suum iugum suauē, & suum onus le-
ue, ad distinctionem illorum onerum & iugorum de quibus supra
dictum est, nempe oneris afflictionum, & curarum huius sæculi,
quod Ecclesiasticus iugum graue vocat impositum filiis Adæ, &
vocari potest iugum mundi. Oneris quoque legis Mosaicæ, quod
Petrus dicit fuisse importabile, oneris quoque diaboli, aut pecca-
ri, de quo impij sapientiæ quinto, lassati sumus in via iniquitatis &
perditionis & oneris Pharisæicarum traditionum, quod Saluator
testatus est fuisse importabile. Postremum oneris conscientie ex
agnitis peccatis, quo grauatam se conqueritur Psalmista.

Mulier peccatrici remittuntur peccata. Luc. 7.

CAPVT XLVIII.

*R*ogabat autem illum quidam de Pharisæis, vt mandu-
caret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit.
Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt co-
gnouit quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit
alabastrum unguenti: & stans retrò secus pedes eius,
lachrymis cepit rigare pedes eius, & capillis capitis sui
tergebat, & osculabatur pedes eius, & unguento ungebat. Videns autem
Phari-

Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic esset Propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquod dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant quidam sceneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit: Et respondens Simon, dixit: Astimus quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis nõ dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis terxit. Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cæperunt qui simul discumbebant dicere intra se: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit, vade in pace.

Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, &c. Rectè à Luca hæc historia superiori sermone Christi subiuncta est, quanquam forte non ita statim post prædicta contigit, sicuti ab eo etiam narratur sine temporis, & loci significatione. Hac enim historia iam re ipsa ob oculos ponit, quod verbis docuerat, videlicet publicanos, & peccatores in gratia Euangelica prælatos Pharisæis, ac illos in Christo Dei sapientiã approbasse, hos verò reprobasse. Hæc enim apud Lucam præcesserant. Deinde & hac historia astruitur, quod proximè præcessit ex Matthæo, Christum scilicet reficere, & recollare omnes oneratos venientes ad ipsum.

Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix. Apud veteres magna fuit quæstio de hac peccatrice, num fuerit eadem cum ea muliere, quam Matthæus cap. 26. & Marcus cap. 14. & Ioannes cap. 12. unxisse dominum scribunt imminente iã passionis tempore. Origenes, Theophylactus putant fuisse tres diuersas mulieres. Quam sententiam sequitur D. Augustinus existimans vnã, eandemque esse mulierem, quæ ab omnibus quatuor Euangelistis scribitur dominum unxisse, sed hanc bis dominum unxisse, quam sententiam probat ex illo Ioannis, Maria autem erat, quæ unxit dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis. His enim verbis vult Aug. Ioannem notare vnctionem illã cuius meminit Lucas, nõ autem eam, quæ facta est in Bethania circa tempus passionis. Nam hæc tum necdum facta fuit cum ea contingerent, quæ eo capite scribitur: cum præteritam aliquam vnctionem videatur Ioannes notare velle. Sequitur & hanc sententiam D. Gregorius, nihil dubitans quin peccatrix ista fuerit Maria Magdalena soror Marthæ. Secuta est hanc sententiam post Gregorium, imò & ante Gregorium,

vniuersa

vniuersa per orbem Ecclesia, in Ecclesiastico etiam officio Mariæ Magdalene tribuens ea, quæ hic à Luca narrantur. [Et licet ratio Augustini non est omnino efficax: potest tamen ex eisdem verbis Ioannis, Augustini, & communis sententia aliter probari: Nam cum Ioannis ad specificationem personæ dicat, Maria autem erat, quæ unxit dominum unguento, &c. satis significauit solam Mariam Domini pedes unguento unxisse, & capillis capitis sui extersisse. Si enim alia etiam mulier id fecit, non satis hac nota personæ qualitas significatur. Itaque cum Origenis opinio existimantis tres diuersas fuisse mulieres, non sit probabilis vel ob id, quod verisimilius omnino sit eandem esse vnctionem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua Ioannes, vt post probabitur & Chrysostomi opinio putantis duas fuisse mulieres vnctrices eadem ratione sit improbabilis, quatenus diuersam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum, ab ea, de qua apud Ioannem, quatenus verò eandem putat mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas cum communi faciat sententia: Hieronymi verò & Ambrosij sententia à communi non abhorreat, Augustinus, & Gregorius eam aperte asserant, & confirmant, eademque Scripturis non aduersetur, sed magis consentiat, & communi consensu sit recepta, Ecclesiastico officio approbata, fama eorum qui à Patribus suis vitam, morèsque cum corpore suscepunt sit celebrata, & tituli sepulchralis inscriptione corroborata: non est ab ea sententia temere recedendum, aut contra eam contentiosè disputandum.] Quod autem Lucas hanc mulierem non nominet loco isto, honestatis causa fecit: quemadmodum supra Matthæum non vocauit proprio suo nomine, cum de vitio eius fieret sermo. An autem Simon Pharisæus, in cuius domo à Luca narratur hæc vnctio, sit idem cum illo Simone, qui dicitur leprosus, in cuius domo in Bethania Matthæus, & Marcus scribunt suam vnctionem factam non constat, sed nec multum refert. [Augustinus enim magis vult non esse eundem Simonem, eo quod hæc historia videatur non contigisse in Bethania, sed in Galilæa. Alij verò eundem volunt esse Simonem, ex personæ identitate, & familiaritate huius vnctricis mulieris, colligentes etiam fuisse eandem mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Nisi enim fuisset huic peccatrici mulieri familiaritas aliqua cum hoc Simone, nequaquam, vt est verisimile, ausa fuisset intrare conuiuij tempore, domum eius.] Dum autem hæc mulier peccatrix vocatur: significari videntur peccata carnis, à quibus propriè infamari solent mulieres. Putatur tamen Magdalena non publica fuisse meretrix, sed primùm traditam viro in castello Magdalo cum eo aliquandiu vixisse, postea vero voluptatibus seductam, marito aut derelicto, aut mortuo captam foedo, & alieno amore, non publicè quidem

V

dum

De vnica
Magdalena.

dem se prostituētem, sed illicitis deditam amplexibus. Porro obseruandę hęc peccatricis huius virtutes, & primum in ipsa hoc admirandum quod cum reliqui omnes a Christo sanitatē corporalem requirerent, hęc sola in omnibus Euangelis mentis sanitatem, & peccatorum remissionem requisit, nec requisit verbis, sed solis lachrymis satis putabat dominum cogniturum, quod petebat. Forte Ioannem audierat dicentem: Ecce qui tollit peccata mundi, aut ab ipso Domino audiuit illud, quod proxime habitum est ex Matthęo, Venite ad me omnes onerati, & ego reficiam vos. Secundo in hac muliere obseruanda est pœnitentię ipsius veritas, & perfectio, quę in eo ostēditur, quod pœnitentię remissionis peccatorum consequendę desiderio nihil cunctata, & ut minem verita super conuiuantem ingressa sit, quod pro summa verecundia, & humilitate retro stabat iuxta pedes Domini, quod pœnitentię magnitudine, & per detestationem peccatorum largiter adeo fleuit, vt lachrymis etiam rigaret pedes Domini, quod pœnitentię erga Dominum charitate, & affectus pietate capillis capitis sui terlerit eius pedes, eosque ex via puluerulentos osculatus sit, atque vnguento pœtioso quo capita vngi solitum erat, vnxerit, plusquam humano modo eum honorans, qui plusquam homo erat. Postremum quod illis omnibus in obsequium Christi, & pœnitentię suę declarationem vsa sit, quibus prius abusa erat ad seruitium peccati, & carnis. Circa literę autem verba sciendum quod Alabastrum dictio Gręca significat vas vnguentarium, factum ex alabastrite lapide marmorei generis, quę lapidem etiam onychen vocari, & cauari ad vasa vnguentaria, autor est Plinius lib. 36. Quia autem dicitur quod stans cœperit rigare, conuicere licet triclinium more veterum in ædificiis fuisse, ita vt stans attingeret pedes Iesu. Non est autem existimandum tantam fuisse lachrymarum copiam, vt potuerint pedes Christi lauari veluti in sicula: sed tantas fuisse lachrymas, vt per eas pedes domini fiat multum humectati, vt maiores sordes abluī potuerint. Vnde dicitur quod rigauerit pedes Iesu, non quod lauerit. Porro vnguenti pœtiositas quo hęc mulier est vsa, ex vasis pœtiositate colligi potest. Hinc ergo etiam colligi satis potest, non fuisse hanc mulierem plebeiam, vt aliqui putant.

Alabastrum.

Videns autem Phariseus, qui vocauerat eam, ait intra se, &c. Quem admodum in muliere ista peccatrice declaratur exemplum, & vis viue pœnitentię: ita in hoc Phariseo cognoscere licet supercilij Phariseici arrogantiam, qua Pharisei sibi de iustitia placētes peccatores fastidiebant, & contemnebant. Estimabant enim Pharisei virum iustum contaminari colloquio, & contactu peccatoris. Vide autem iudicij huius multam iniquitatem prodeuentis ex falsa opinione mentem pœoccupante. [Quomodo enim contactus

peccatoris

peccatoris iustum contaminabit: cum omnis immunditia spiritalis a voluntate sola contrahatur. Quomodo autem peccatrix hęc habenda erat, quę tot ostendit pœnitentię non vulgaris signa? Quomodo denique non videtur propheta, quia non videtur scire qualis esset mulier, quę tangit eum. An Propheta est omnium hominum scire mentem, & discernere posse omnes bonos, & malos. Non enim omnes Prophete omnia occulta cognoscunt, sed quantum illis a Deo conceditur. Quomodo autem non videtur scire qualis sit mulier, quia admittit contactum. Nam contra, quia admittit mulieris huius portentosam, & inauditam contingendi se rationem, nec turbatur nouitate rei, & lachrymarum profusione: declarat se scire quę & qualis sit, quidve petitur venerat.]

Et respondens Iesus dixit ad illum Simon habeo tibi aliud, &c. Hac prudenti respōsione sua Dominus, & suam admissionem iustam esse ostendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, & Phariseicę superbię medetur, iudicans illū quoque peccatorem esse, & venia indigere, & longē in dilectione superari a muliere, quā pœnitentię contemnebat. Reprehensus autē dominus Phariseū, qui ipsum inuitauerat: non mox in illum inuehitur, sed hospiti suo ciuilitate deferens, prius dicēdi postulās potestatem, paradigma deinde proponit, sub quo re, quę gerebatur, expressa, ipsemet Phariseus sententiam pronuntians, & seipsum condēnaret, & Iesum ac mulierem absolueret. Est autem parabola aperta satis, nisi quod nomen sceneratoris hic magis accipi debet simpliciter pro mutatore, vel creditore, quemadmodum sæpe in scripturis verbū scenerari. Magis autem hic cōuenit nomē creditoris, quia de beneficio remissionis debiti agitur, quale nō solent sceneratores suis debitoribus cōferre. Deinde vbi nos habemus verbum presentis temporis diligit, Gręcis est futurū *αγαπησει*, id est, diliget, vt sit sensus: Ergo vter horū eū plus diliget? Nā quis hic pro vter positum est. In applicatione autē Parabolę dominus significat esse simile illi creditore, de quo Parabola, qui veluti duo debitores habuit, Simonem scilicet, & Mariā, quorū hęc plus dilexit Dominum, quod maius debitum agnosceret, & sibi remitti postularet, ille vero minus, quod minus debitum suum esse putaret. Dominus tamen Parabolam, quatenus ad se spectat humilitatis causa non aperte attingit, sed tantum indicat se vtriusque, veluti creditorem esse: aperte autem & eleganter ostendit maiorem dilectionem peccatricis, quā Pharisei, idque tribus pulcherrimis oppositionibus, quarum prima est,

Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti; hęc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis terxit. Vbi antithesis consistit in aqua simplici scilicet & communi, & lachrymis. Deinde vis est in eo, quod non dicat, aqua pedes meos non abluisti,

V 2

sed nec

sed nec dedisti eam, ut per tuos, vel meos pedes mei lauari possent, Vis item in eo quod dicit, capillis suis terit, re scilicet cuius ornatum maxime quaerunt mulieres, & quam minimè sustinent for- dari. Secunda antithesis est:

Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui non cessauit oscu- lari pedes meos. Vbi antithesis consistit in osculatione pedum, & osculo propriè dicto, quod est oris basium, quod apud Iudeos vul- gare erat amicitiae signum. Deinde oppositio quædam significa- tur in eo, quod dicitur, non cessauit osculari. Significat enim il- lum ne unam quidem dedisse ori osculum, cum hæc frequentia oscula pedibus infixent. Tertia antithesis est.

Oleo caput meum non unxisti, &c. Vbi oppositio duplex est, inter oleum scilicet simplex, & unguentum, quod non simplex est oleum, sed oleum odoriferum, & ut in plurimum diversorum odorum commistione confectum. Et inter caput, & pedes. Notandum & illud quod ad contemplandam mulierem vocat Simonem dicēs: *Vides hanc mulierem?* quasi dicat: Non poteris hanc velut adhuc pec- catricem auersari, & indignam meo contactu censere, si eam probe contemplatus fueris: imo te longè ab ea superari inuenies, si efferas tua in me officia cum illius officiis. [Videsne lachrymis oppletam, sparsis capillis, prodigam unguenti sui, prodigam oscu- lorum, ac toto corporis habitu poenitentis imaginem præseferentem? quomodo ergo ut peccatricem aspernaris, Videsne quod iudicis suum in me amorem testatur, ac tuum amorem quanto- perè superet? quomodo ergo meo contactu indignam censēs, qui te non indignum putas me hospitem habere?]]

Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam, &c. Quod attinet ad veritatē huius conclusionis dupliciter responde- ri solet. Nam quidam intelligunt hic dominum loqui de plena, & perfecta peccatorum remissione, qua scilicet peccata remissa quo- ad culpam, remittuntur etiam quoad poenam omnem. Remissio- nē enim poenæ meretur dilectio magna. Alij vero intelligunt etiā hanc sententiā de remissione culpæ, & hanc tribui dilectioni tan- quam causæ, non quia meritoria sit, aut disponens ad remissionē, sed quia perficit eam tanquam causā formalis, ut sic dictum sit, re- mittuntur ei peccata, quoniam dilexit, quomodo diceremus. Aqua desit esse frigida, quia facta est calida. Itaq; secundum priorē in- telligentiam sermo est de dilectione, quæ consequitur iustificatio- nem: secundum posteriorem sermo est de dilectione, quæ infundi- tur in ipsa iustificatione. Quod verò attinet ad huius conclusionis congruentiā cū parabole exigētia, doctè respōdet Caietanus po- tuisse quidem dominum etiam inferre, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam utrumque verum est, & quod remissio peccatorū multorum sit causa multæ dilectionis, &

quod magna dilectio sit causa remissionis multorū peccatorum: sed dilectio tanquam causa perficiens remissionem, remissio vero tanquam causa disponēs, & prouocans dilectionem. Prouocamus enim ad amandum eum, quem consideramus sua benignitate no- bis remittentem debita nostra. Quoniam ergo in materia remis- sionis, hæc duo sese conuertibiliter consequuntur: utrumq; inferri potuit, imò utrumque dominus intulit. Nam in priori senten- tia, dilectionem causam facit remissionis, in secunda vero, cui au- tem minus dimittitur, &c. remissionem causam facit dilectionis. Et quāquam parabola videbatur exigere, ut inferretur, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamen Dominus inuersam facere conclusionem, ut ostenderet simila- dinem de remissione debitarum pecuniarum non per omnia co- incidere cum remissione peccatorum. Remissionem enim debita- rum pecuniarum amor non perficit, sed eam tantum consequitur ex nostra voluntate. Remissio vero peccati non perficitur sine di- lectione, & dilectionem ipsam auget, & prouocat. Itaque ad hoc solum adhibita est parabola illa de duobus debitoribus à Salua- tore, ut ostenderet etiā in remissione peccati esse maiorem di- lectionem, vbi est maioris debiti remissio, minorem vero vbi est minoris debiti remissio: non autem ad hoc ut significaret dilectio- nem, utrobique eodem sese modo habere. Sciendum autem quod si secundum priorē intelligentiā sit hic sermo de remissione poenæ, optimè conuenit verbum presentis temporis, remittuntur, si vero de remissione culpæ intelligatur, verbum remittuntur, pro præterito accipi debet remissa sunt, quomodo & Græca habent. Et præstat de utraque remissione complexim accipere, ut dilectio- ni hic ideo tribuatur remissio tanquam causæ, quia ad eam con- currit, & tanquam causa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & poenæ reatum ex iustitia debitum pro commissis peccatis.

Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Non voluit Dominus hic generalem proferre sententiā. Sed Simonem, aliōsque ei si- miles notare voluit: qui quoniam parum sibi remittendum para- tent, parum etiam diligere eum à quo, vel per quem remissio- nem expectabant. Notaturus autem dominus Simonem in tertia loquitur persona, ciuitatis causa hospiti suo deferens, nec acer- bius inuehens in eum, quem videbat non omnino malum. Quod si autem placer sententiā hanc accipere veluti vniuersalem, oportet intelligere ut in plurimum sic fieri, ut qui pauca admisit pec- cata, & minori indulgentia opus habet, minus etiam diligit, se- gnitiusque ad Deum conuertatur, & conuersus frigidius Deo ser- uiat. Prima tamen huius loci explicatio, & minus habet difficul- tatis, & magis conuenit proposito domini.

Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata, &c. Absolutè dicitur peccata, nec iam addit multa, significare volens omnia ei simul remitti peccata. Non enim alia condonat Deus, alia reseruat: sed semel condonat omnia, nihil prioris vitæ imputans ex animo penitenti. Nam quod prius dixit: Remittuntur ei peccata multa, non ideo dixit multa quasi non omnia, sed quod omnia quæ ei remittebantur essent multa. Cum autem ita verba sua Dominus hic rursus, quemadmodum cum remitteret peccata paralytici temperaret, ut apertè non significarent ipsum sibi potestatem remittendi peccata vendicare: tamen rursus Pharisei, qui simul cum domino accumbant, calumniari cœperant dominum, & tacitis apud se cogitationibus obmurmurare, dicentes: Quis est hic, qui tantam sibi sumit auctoritatem, ut etiam peccata remittat, cum sit soli Deo proprium? Cum autem Dominus horum cognosceret cogitationes, & mulier adhuc hæreret in vestigiis Christi, expectans quid ab eo facere præciperetur, rursus Dominus illam alloquitur, magis eius animum confirmans, & pro mœsta lætam remittens domum,

Fides, inquit, tua te saluam fecit: vade in pace. Quibus verbis inuidiam illorum contra se minuere voluit, dum non se, sed fidem illius salutis causam facit, & simul docere quæ sit fidei vis, ut sic ad fidem & alij inuitarentur. Et quidem frequenter curationem morborum corporalium Dominus fidei tribuit: hic vero etiam sanitatem animæ eidem fidei tribuit: eisdem hic vsus verbis, quibus prius ad curatam à se mulierem à profluvio sanguinis significans scilicet ad utramque curationem fidem similiter concurrere. Fides autem quæ dicitur saluam fecisse hanc mulierem, est, qua credit Iesum esse Christum, & eum qui possit tollere peccata, simul cum fiducia consequendæ remissionis ab eo. Ergo cum cuiusmodi fides etiam spem in se includat, & supra Dominus remissa dixerit peccata propter dilectionem: docemur hic remissionem peccatorum non fieri, nisi concurrant Fides, Spes, & Caritas, hoc est non fit nisi per fidem, quæ per dilectionem operatur qualis fortè fides non erat necessaria in assequenda sanitate corporali. Cum autem prius dilectioni Dominus remissionem tribuerit, quod sic propositum exigeret propter assumptam parabolam: hic iam eam tribuit fidei, propterea quod hæc omnis salutis sit origo, utpote ex qua spes, & caritas procedunt. Quod autem dicitur.

Vade in pace, hunc habet sensum, vade iam animo consistens tranquillo, quæ ob peccata tua fuisti multum sollicita, & multo dolore lauciata.

Curato

Fidei tribuitur remissio peccatorum.

Curato demoniaco ceco & mutuo confutantur Pharisei.

Matth. 12. Marci 3. Lucæ 11.

CAPVT XLIX.

Item veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare. ^a Tunc oblatrus est ei demonium habens, cæcus & mutus. ^c Et erat eiciens demonium, & illud erat mutum. Et cum eiecisset demonium locutus est mutus, ^a & curauit eum, ita ut loqueretur & videret, ^c & admirata sunt, ^a & stupebant omnes turba ^a & dicebant: Nunquid hic est filius David. ^b Et cum audissent sui exierunt tenere eum, dicebant enim: Quoniam in furorem versus est. ^f ¶ ^b Et si Pharisei autem ^a audientes ^b & Scriba qui ab Hierosolymis descendunt ^l & dixerunt: ^b Quoniam Beelzebub habet, & quia ^f in Beelzebub principe demoniorum eicit demonia. ^a Hic non eicit demones nisi in Beelzebub principe demoniorum. ^f Iesus autem sciens cogitationes eorum, ^b conuocatis eis in parabolis ^l dixit eis: ^b Quomodo potest satanas satanam eicere? ¶ ^l Omne regnum diuisum contra se, desolabitur: & ^c omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit: [sed] ^c Et si domus supra domum cadet. ^b Et si satanas conuinxerit in semetipsum, ^a & si satanas satanam eicit, aduersus se ^f diuisus est. ^c Si autem ^c semetipsum satanas in seipsum diuisus est, ^f quomodo ^a ergo ^f stabit regnum eius: ^c dispartia quia dicitis in Beelzebub me eicere demonia? ^b Non poterit stare, sed tur non potest finem habet. ^l ¶ Et si ego in Beelzebub eicio demones filij vestri in testamento quo eiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. ^f Si autem ego in ^a spiritu illa stare, [et] ^c digito ^f Dei eicio demones, igitur peruenit in vos regnum Dei. ^f ¶ ^c Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis & vasa eius spartitus, diripere nisi prius ^f alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? ^c ¶ ^c Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. ^b Si autem fortior illo superueniens, vicerit eum: vniuersa arma eius tem. auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. ^f Qui non est mecum, contra me est: & qui non ^f congregat mecum, ^l spargit. ^a Ideo amen ^c dico vobis, ^b quoniam ¶ ^c omnia dimittentur filijs hominum ^f & peccata & blasphemia ^b quibus blasphemauerint: ^a spiritus autem non si blasphemia non remittetur. ¶ Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis remittetur ei: ^c qui autem ^a dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro, ^b sed reus erit aterni delicti. ¶ ^b Nempe etiam, quoniam dicebant: Spiritum immundum habet. ¶ ^a Aut facite potest vasa arbor in bonam, & fructum eius bonum: ^l facite arborem masculam, & fructum eius malum, siquidem ex fructu arbor aquasitum tur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui cum sitis demones mali? ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonis hominibus de bonis vobis.

† c Qui-
dam autē
ex eis.
▷ b dice-

bant.
† c pfe
autem.
o vt vidit
* b &
▷ b dice-

bat.
regnum in
se diuida-

stare.
Et si do-

mus super
semetipsam
dispartia-

tur non po-
test stare.
¶ c Si au-

tem
¶ c o de-
monia.
¶ c o Per
¶ c o de-
monia pro
¶ b Nempe
¶ b Nemo

V A

† b alliget thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala.
 † c o colli- Dico autem vobis, quoniam omne verbum octosum, quod locuti fuerint
 git. homines, reddent rationem de eo in die iudicij. Ex verbis enim tuis iusti-
 † c o di- ficaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. c Et alij tentantes signum de
 spergit. celo querebant ab eo. a Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pha-
 || a omne risais, dicentes: Magister, volumus a te signum videre. c Turbis autem
 peccatum concurrentibus, * a respondens † f cepit dicere a illis. f Generatio c
 & blasphemae hac, generatio nequam est, a mala & adultera: f signum querit & si-
 mia remittitur ho- gnium non dabitur ei, nisi signum Ionae Prophetae. c Nam sicut fuit Ionas
 titur ho- signum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi isti. a Sicut enim
 minibus. fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius
 C. 12. 55. hominis in corde terrae tribus diebus & tribus noctibus. f Viri Nini-
 || b non ha uita surgent in iudicio cum generatione d ista & condemnabunt eam:
 bebant re- quia penitentiam egerunt in predicatione Ionae, & ecce plus quam || lo-
 missionem nas hic, Regina Austru surgit in iudicio cum † viris generationis huius
 in aeternum & condemnabunt d illos: quia venit a sinibus terrae audire sapientiam
 C. 6. 43. Salomonis, & ecce plus quam Salomon hic. || c Nemo lucernam accendit,
 * a Qui. & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, ut qui
 † a ait. ingrediuntur, lumen videant. || Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si
 A. 16. 64. oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem ne-
 B. 8. 64. quam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod
 † c o hac in te est, tenebrae sint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens
 || c o lona aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum:] & sicut lucerna ful-
 † a genera goris illuminabit te. f Cum a autem f immundus spiritus exierit ab ho-
 zione ista. mine, ambulat per loca † arida: quarens quietem, & d non inuenit. Tunc
 † a eam dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et || veniens, inuenit eam a
 A. 5. 39. vacantem, f scopis mundatam a & ornatam. f Tunc vadit & assumit
 B. 4. 51. septem alios spiritus secum nequiores se, & † intrantes habitant ibi.
 C. 8. 51. Et sunt nouissima hominis illius peiora prioribus. a Sic erit & genera-
 A. 6. 42. tioni huic pessima.
 † c o ina- Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita ut non possent
 quosa. neque panem manducare. Tunc oblatu est ei demonium habens, caecus
 † c non & mutus. Hic daemoniacus non tantum mutus, sed & caecus fuit.
 inueniens Chrylost. verò etiam surdum fuisse intelligit. Nam dictio καφθ, quae hoc loco est apud Matthaeum & Lucam, Graecis & surdum
 dicit. significat, & mutum. Sed pro mutuo debere hic accipi, patet ma-
 || c o cum nifeste ex eo quod dicitur, & cum eiecisset daemonium locutus est
 venerit. mutus. Quibus verbis etiam satis significatur, quod caecitas, & ser-
 † c o in- monis impedimentum non fuerit in hoc homine, aut naturaliter,
 gressi. aut ex alio simili defectu: sed tantum ex praesentia daemone, qui
 illi & oculorum usum, & linguae sustulit: atque ob id daemonium
 illud Lucas mutum vocat, quod scilicet in homine illo non loque-
 reretur, & hominem illum mutum fecisset. Tria ergo simul in hoc
 homine perpetrata sunt miracula. Nam possessus a daemone libe-
 ratur,

ratur, caecus videt, mutus loquitur. Porro obseruanda est diuer-
 tas hominum triplex ab Euangelistis significata, quorum vna pars
 Dominum propter suam doctrinam, & miracula est admirata, re-
 liquae verò duae in Domino sunt scandalizatae. Vulgus enim & tur-
 bae, quae Iesum prius familiariter non nouerant, nec scripturarum
 scientia, aut opinione sanctitatis sibi placebant: Admirabantur Do-
 minum & filium David, hoc est, Messiam esse facile crediderunt. Co-
 gnati verò Christi, (eos enim significat Marcus, cum dicit: Et cum
 audissent sui. Vbi pro sui, Graece est οἱ πατρὶς, id est, qui ex illius
 erant familia, aut cognatione) ob familiaritatem, quam cum ipso
 habuerant, nihil magnificum de ipso sentire valentes: quod exper-
 ti essent ipsum prius communem vixisse vitam, & a reliquis nihil
 differentem: cum audirent quae de ipso nuntiabantur, insolita esse,
 & supra modum humanarum virium, furore quodam, & dae-
 mone agi dixerunt, atque hinc fieri ut noua, atque inaudita do-
 ceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges huma-
 nas putabant esse sui officij, ut mentis impotem, & a spiritu quo-
 piam arreptum cohiberent: metuentes forte etiam per rebus per
 Iesum nouatis, tota simul cognatio perderetur & profligaretur:
 cum merito hi Christum primum suscipere debuissent: ut qui eius
 innocentiam a puero cognouissent, & eius gloria magnifice erant
 illustrandi & cohonestandi. Pharisaei similiter & Scribae, quorum
 illi sibi placebant sanctitatis opinione hi scripturarum intelligen-
 tia, & ipsi quoque, cum primi debuissent agnouisse, & cuius vita:
 & doctrina omnis, sanctitatis erat exemplum, & cui scripturae te-
 stimonium perhibebant, contra Dominum inuidia sunt commo-
 ti: adeo ut non vererentur miraculum illud quod vulgus admira-
 batur ascribere potestati daemone: grauius certe peccantes, quam
 cognati: Siquidem illi vulgari potius crassitudine peccabant, quam
 impietate, quod scilicet nihil praecleari de Iesu ob familiaritatem
 sentire possent. Hi verò inuidia & odio excaecati dolebant suam
 gloriam Christi gloria obscurari. Et illi quidem non tam in mi-
 raculis offensi videntur, quam in nouitate doctrinae, quae multos
 post se trahebat. Solent enim furiosi, & amentes noua & insolita
 loqui, quae nunquam didicerunt, & nouitate illa rudem plebem
 ad se trahere. Pharisaei verò & Scribae miracula apertissima ca-
 lumniabantur, & quoniam negare non potuerunt, quin humanis
 viribus maiora essent, quae Dominus fecit expellendo daemones,
 nec tamen voluerunt diuinæ virtuti ascribere, daemoniacæ virtuti
 attribuunt: asserentes eum potentem, & insignem aliquem daemo-
 nem habere, in quo, hoc est, per cuius virtutem eijciat daemones.
 Porro Marcus Scribas, qui calumniabantur Christum in principe
 daemone eijcere daemone dicit ab Hierosolymis descendisse,
 huc significare volens hos praecipuos fuisse Scribarum, quos ob
 insignia

Cognati
Christi.

in signiorem legis cognitionē oportuisset magis ex factis Iesu intellexisse illum esse Christum, ac sic horum impietatem exaggerans: siue significans illos ob id ē Hierusalem descendisse in Galilaeam, ut populum quem audierant bene affici Iesu, & in magna multitudine illum sequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, sciendum quod nomen hoc quod nunc Bel, nunc Beel, alias Baal profertur, vnum sit, & purē Hebraicum, quod pro diuersitate punctorum sic variatur, & significat propriē maritum, vel Dominum: ideōque dij gentium hoc nomīne appellati sunt, quod Domini essent illarum gentium, à quibus colebantur. Pro distinctione enim diuersorum idolorum, quae colebantur ab aliis & aliis gentibus, huic nomini varia apponuntur, vt dicatur Baalphegor, vel Beelphegor, Deus scilicet Moabitarum, qui tamen in Numeris etiam absolutē dicitur Baal. Sic Baalberith nomen Idoli, sic & Beelzebub Deus erat Accatonitarum, interpretaturq; Idolum muscae. Nam zebub muscā significat. Itaque, vt inquit Hieronymus, Iudaei principem dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui rectē musca dicitur: quia exterminat suauitate olei. Quod autem Lucas dicit: *Et alij tentantes signum de caelo querebant ab eo*, per præoccupationem dictum est ab eo. Ex Matthæo enim constat, quando signum tale quaesierint à Domino.

Iesus autem sciens cogitationes eorum, conuocat is eis, in parabolis: Dixit, &c. Quamuis Pharisei & Scribae de Domino malè nō solum cogitarent, sed etiam apud populum calumniarentur, & dicerent in principe dæmoniorū eum eijcere dæmonia: dicitur tamen Dominus scire cogitationes eorum, & ipsis cogitationibus respondere: quia quod huiusmodi dicebant, non aliunde sciuit, quam quia eorum cogitationes cognouit. Deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum vt populum ab ipso auerterent. Proinde quandoquidem calumnia hæc non in suam tantum personam recidebat, sed & blasphemia erat in Deum, & ad populi subuersionē vergebat: non potuit Dominus eam silentio præterire: sed validis, & variis rationibus calumniæ huius absurditatē ostendere voluit. Vtitur autem quatuor potissimum rationibus quæ omnes penè à popularibus, & communibus exemplis sunt desumptæ. Prima ratio desumpta est ab experta frequenter, & ab omnibus cognita instabilitate regni, vel domus disidiis, & seditionibus diuiliæ, habetque hunc sensum. Experientia ipsa passim docet, omne regnum quamuis benè munitū, ac firmum fuerit, mox collabi & desolari, si factionibus intestinis diuisum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeo nihil est stabile, vbi regnat seditio, vt nec ciuitas, nec priuata quidem domus diu consistere possit: si mutuis odiis inter se dissideant inhabitantes. Si ergo quemadmodum vos calumniastis *Satanas satanam eijcit*, cōsequitur dæmones inter sese seditionibus

diuisio

diuisos esse: quod si verū est, iam Satanias ipse ea ager, quæ ad proprii regni desolationē faciunt: cum tamen ipse callidissimè & studiosissimè regnum suum cōfirmare adlaboret: cum omnibus suis in hoc vnū conspirans, vt hominibus dominetur, eosq; sibi subiectos detineat. Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud, quod pro inconuenienti Dominus infert: *Quomodo ergo stabit regnum eius?* Inconueniens enim planè est Sataniam ipsum suū regnum destruere velle, quod omnibus modis studet stabilire.

Et si ego in Beelzebub eijcio dæmones, filij vestri in quo eijciunt, &c. Hæc est secunda ratio, qua iam manifestius Phariseos refellit, dū ostendit vnum idemq; opus in se calumniari eos, quod in aliis laudarent, & diuinæ virtuti ascriberent: satis iam etiam significans vnde calumnia hæc proficiscebatur: nimirum quod non ex ignorantia veritatis, sed ex sola malignitate & inuidia. Per filios Iudæorum dæmonia etiā eijcientes, rectius intelliguntur exorcistæ gentis Iudaicæ, qui & ante Christū fuerunt apud Iudæos ex institutione Salomonis: quales fuerunt illi, de quibus Act. 19. septem filij cuiusdam Sceuæ Principis sacerdotum. De huiusmodi ergo exorcistis (qui multum distabant à modo eijciendi, quæ Christus cum suis obseruabat, vt videre est apud Iosephum) intelligendus videtur hic locus: tum quia cum hæc diceret Christus, nondum missi fuerant Apostoli ad prædicandū: tum quia etiā similem calumniā passuros Apostolos suos Christus pernunciat, dicens: Si patrem familias Beelzebub vocauerunt: quanto magis domesticos eius? Hi autem exorcistæ dicuntur fore iudices Iudæorū: quia per eos condemnabuntur & declarabuntur iusto Dei iudicio condemnandi: vt qui in Christo noluerint cōmendare, quod in ipsis commendaauerunt. Postquam autē Dominus prima ratione probauit se non in Satana eijcere dæmonia, secunda verò ratione amplius etiam probauit, videlicet quod per Spiritū Dei eijceret, per quem omnes confitebantur exorcistas Iudaicos eijcere: iam ex secunda hac ratione obiter infert & aliā conclusionem, contrariā ei conclusioni, quā statuerere volebant Pharisei. Siquidem hi asserentes in virtute dæmonis Dominū eijcere dæmonia, volebāt eum regnū dæmonis velle statuere & confirmare. Contra ergo Dominus ex eo quod probatū est eum eijcere in Spiritu Dei, infert per se regnū diaboli deltrui, & regnū Dei adferri: significans non solū nullā esse dignā causam odij cōtra se, sed potius se omnibus modis ab ipsis amplectendum esse, & promissum regnū Messie, quod illi agnoscere noluerunt iam aduenisse. Porro pro eo quod habet Matthæus in *Spiritu Dei*, qui opponitur principi dæmoniorū, hoc est, Spiritui malo, Lucas habet, *in digito Dei*, quæ locutio videri potest deriuata ab eo, quod Magi Egypti, cum non possent arte sua magica imitari Moysen & Aaron, educētes cyniphe dixerūt, *digitus Dei*, est hoc:

Sicut

Beelzebub.

Iud. 9.
1. Reg. 4.Iudæorū
exorcistæ.Antiqui.
lib. 8. c. 2.

*Digitus
Dei.*

Sicuti autem in scripturis secundum simpliciore sensum, per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas, & virtus: secundum sensum autem secretiorem, & altiore ipse Dei filius eiusdem cum Patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quod secundum primum, & simplicem intellectum significatur Dei potestas secundum mysticum tamen sensum per digitum Dei significatur Spiritus sanctus, qui hac appellatione designatur etiam eiusdem esse naturæ, substantiæ, & potentia cum Deo; & à Patre simul & filio procedere. Itaque secundum mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in Spiritu Dei, & in digito Dei: secundum simplicem autem acceptionem, etsi non idem omnino sit Spiritus Dei, & digitus Dei, tamen concidunt in Spiritu Dei, eicere, & in digito Dei eicere. Regnum autem Dei rectè accipitur in ea significatione, quam propriam habet, & in scripturis frequentem pro eo scilicet regno, quod Ioannes, & Christus prædicauerunt venisse, dicentes, Appropinquavit regnum cælorum. Corporalis enim & sensibilis illa dæmonum eiectione ad hoc fiebat, ut per eam omnes intelligerent ipsum esse eum, qui ex animis hominum venerat eiecturus dæmones, per incredulitatem, & peccatum dominantes meritis hominum: ac ob id inferre regnum Dei venisse, non solum ob sensibilem illam dæmonum eiectionem, sed multo magis ob spirituales, quam illa sensibilis adumbrabat.

Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, &c. Tertia hæc est ratio posita ab omnibus tribus Evangelistis qua non solum probatur id, quod præcipue erat probandum videlicet Satanam non eicere Satanam, sed etiam peruenisse iam in Iudæos regnum Dei, quod proximè præcedit. Vnde bene Matthæus continuando subiicit, *Aut quomodo, &c. pro eo quod est.* Alioquin nisi sic sit quemadmodum dixi, quomodo potest, &c. In hac autem parabola primū observandum dominū comparare Satanā forti principi, qui aulam spoliis plenam custodit longo tempore in pace, se verò comparare principi fortiori. Maior est enim, inquit Ioannes, qui est in vobis, quam qui est in mundo. Secundo observandum, dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli: quod tamen non solum nec potissimū dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obsessorum: sed multo magis quia doctrina sua multorum animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem ac virtutem eos instituens: cuius spiritualis liberationis specimen quoddam fuit corporalis dæmonum eiectione. Iam ingressus in regnū diaboli, rectè intelligetur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendum, & spoliandum, tuncque primum illum cepit alligare, & potentiam illius comprimere. Quod autem iam tū Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse: intelligendum est

iam ex parte illud factum, & tunc ceptum fieri, quod postea per crucem, & Apostolorum prædicationem perfectius fecit. Porro distributio spoliatorum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dum dicitur, *Et spolia eius distribuet*, vel intelligenda est facta Patri cui Christus spolia illa obrulit, & assignavit, vel intelligenda est facta Angelis bonis, aut Apostolis, eorumque successoribus, quibus oves suas Dominus custodiendas commisit.

Qui non est mecum, contra me est. Quarta hic ponitur ratio ut omnium brevissima, ita & efficacissima, ut qua dissolvitur quicquid contra præcedentes rationes obiici posset. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Dicendum proinde dominum non voluisse hic generalem sententiam proferre, sed quemadmodum docet Hieronymus de diabolo dicta est singulariter hæc sententia, videturque dominus hunc sensum voluisse significare; Diaboli cuius virtute dicitur me eicere dæmonia, non solum non est mecum, sed etiam contra me est, & non solum non congregat mecum homines in horreum Dei, sed eosdem etiam dispergere studet per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diversitate, & contrarietate constat inter me, & inter Satanam nullam esse concordiam. Attamen etiam generaliter vera est hæc sententia, *Qui non est mecum, contra me est, &c.* Eo quod non sit medium inter amare Deum, & aduersari Deo. Quicumque enim illum non amat, necesse est mundo, diabolo, & carni seruiat, ac proinde necessario aduersatur Deo.

Ideo, amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum, &c. Postquam variis rationibus Phariseorum impietatem coarguit, modo quanta sit eorum impietas ostendit, asserens eam, quod sit in Spiritum sanctum blasphemia, irremissibilem esse. Circa quem locum grauis occurrit difficultas, adeo ut D. Aug. putet in omnibus scripturis nullam forte maiorem questionem, aut difficultatem inueniri. Videndum ergo & quid dicatur blasphemia in Spiritum sanctum, & quomodo sit ea irremissibilis. Primum certum est hic dominum loqui non de quouis peccato, quod dici possit singulari aliqua ratione commissum in Spiritum sanctum, sed peccato quod in verbis consistit. Blasphemia enim proprie est contumelia alicui verbis illata. Nec dicit, Omnis qui peccauerit in Spiritum sanctum, sed, qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, aut, ut habet Marcus, qui blasphemauerit in Spiritum sanctum. Quod non intelligendum de verbo cordis sicut Aug. intelligit; patet ex eo quod Marcus adiiciat, quoniam dicebant, Spiritum immundum habet. Deinde ex iisdem Marci verbis certum est Dominum notare voluisse Phariseos, quod in Spiritum sanctum peccauerint, non tamen ob impœnitentiã, aut impugnationem veritatis semel acceptare, aut desperationem, aut præsumptionem (quod

D. Aug.

D. Aug. variis locis interpretatur in Spiritum sanctum) sed quoniam Spiritui immundo tribuebant eiectionem dæmonum factam virtute Spiritus sancti. Itaque magis amplexanda Hieronymi, Chrysostomi, Ambrosij, aliorumque veterum expositio, qui intelligunt blasphemiam in Spiritum sanctum esse eam, qua quis malitia aliqua permotus, quæ manifeste sunt Dei, tribuit dæmonibus, ut erat eiectio dæmonum. Itaque nomen Spiritus sancti non necessario hic accipi debet, ut significetur tertia in diuinitate persona, & discretio insinuetur inter peccatum in Spiritum, & peccatum in Patrem, aut in filium. Sed nomen Spiritus sancti ponitur pro tota diuinitate, ut blasphemare in Spiritum sanctum sit penè idem, quod blasphemare in Deum. Ideo autem positum est nomen Spiritus sancti, quod hoc directe opponatur spiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eicere dæmonia. Item quod Spiritui sancto proprie tribuitur operatio virtutum, & miraculorum in scripturis, blasphemia autem in filium hominis, est qua aliqui calumniabantur Christum, tanquam vini potorem, & voracem, amicum publicanorum, offensi scilicet humanitate eius: hoc est, blasphemia in filium hominis fuit, qua calumniabantur facta eius humana, aut quæ speciem aliquam mali videri poterant habere: qualia erant, edere cum peccatoribus, soluere sabbatum, remittere peccata. Blasphemia in Spiritum, qua facta calumniabantur, quæ aperte erant diuina tribuentes ea dæmonibus. Sicut autem quod dicitur.

Blasphemia in filium hominis.

Quomodo irremissibilis blasphemia in Spiritum sanctum.

Omne peccatum & blasphemia in filium hominis, remittitur, hominibus, Non sic est intelligendum quasi semper cunctis hominibus remittatur, sed quod facile remittatur: ita quod dicitur, *Blasphemia spiritus*, id est, in Spiritum sanctum non remittenda, intelligendum quod regulariter non remittatur, & quod difficulter eius venia obtineatur. Vbi notandum non dicere dominum, blasphemia Spiritus est irremissibilis, sed non remittetur, non negans remissionis possibilitatem, sed euentum. Ut in plurimum enim non sequitur tale peccatum remissio: eo quod ob criminis ipsius enormitatem qui sic peccant tradantur ferè in reprobum sensum: aut quod huiusmodi crimen ex reprobo sensu, in quem traditi sunt, procedat, unde fit ut dignam non agant poenitentiam, ac proinde nec remissionem consequantur. Aut blasphemia in filium hominis dicitur remittenda quia verè digna est, eo quod habeat causam excusantem, nempe infirmitatem hominis assumpti, qua offenditur quis: blasphemia verò Spiritus non remittenda dicitur, quia nullam habet causam excusantem, ac proinde non meretur veniam. Iam verò illud quod subiungitur, *neque in hoc seculo, neque in futuro*, etiam videri possit illud (in futuro) additum esse ad exaggerationem, quasi plus sit peccatum non remitti in futuro, quam non remitti in presenti,

senti, cum commune sit omnibus peccatis, quæ dicuntur mortalia, ut quæ non sunt remissa in presenti, non remittantur etiam in futuro: Sed dicendum tamen, Dominum cum significare velle peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo postposuisse neque in futuro, quod futurum seculum sequatur presentis. Non enim conueniens est eorum explicatio, qui hac duplicatione nihil aliud significatum volunt quam quod est apud Marcum, *in æternum*. Nam hac in re non Matthæus per Marcum, sed contra Marcus, qui breuius, per Matthæum, qui copiosius, est explicandus. Cui autem apud Marcum redditur ratio, quare dominus notauerit eos blasphemiam in Spiritum sanctum, *Et dicitur quoniam dicebant, Spiritum immundum habet*, videtur supplendum in cuius virtute eicit dæmones, Nam alioqui simpliciter acceptum, videtur esse blasphemia in filium hominis, potius quam in Spiritum sanctum.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, &c. Locus hic dupliciter intelligitur, sed eorum magis sequenda est interpretatio, qui arborem bonam, & fructum ad Christum referunt in hunc sensum: Cum iuxta communem etiam sensum, de fructu dignoscatur arbor, cur vos arborem calumniamini, cuius fructum non approbare non potestis? Aut me simul cum operibus laudate, aut me tanquam arborem malam unam cum operibus damnate. Iam verò contra eum eicere dæmones, reliquaque miracula, quæ facio non possitis negare quin bona sint opera, me tamen veluti malum calumniamini. Porro post hanc parabolam de arbore bona & mala, commodè iam subiicit Dominus, unde hæc improba, & irrationabilis calumnia profecta sit, nimirum ex eo quod cum arboribus malis similes essent, non possent non malos fructus proferre, & mala loqui, eo quod mali essent. Benè autem Dominus sic ait & Ioannes eos vocat, *progeniem viperarum*, quod in parentibus gloriarentur: significans eos nihil minus esse quam progeniem Patriarcharum, & Prophetarum. In eo autem, *Quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali*, significatur potius difficultas, quam impossibilitas bene faciendi, vel loquendi. Illi autem sententiæ.

Et abundantia cordis os loquitur, consonum est illud Eliu, *Plenus sum sermonibus, & coartat me spiritus vteri mei, &c.* *Iob. 32.*

Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti, &c. De verbo otioso. Otiosum verbum dupliciter accipitur, ut annotatum est à Chrysostomo. Nam ipse quidem verbum otiosum intelligit verbum calumniosum, & mendax, quasi vacuum veritate. Alij verò intelligunt verbum otiosum, quod vanum est, etiam si non plane sit sceleratum. Otiosum verbum est (ait Gregor.) quod aut ratione iustæ necessitatis, aut intentione piæ utilitatis caret. *Lib. 7.* Secundum hanc autem verbi otiosi acceptionem. Christus *mor. c. 15.* quo magis terret blasphemos Phariseos argumento vitur à minori,

320 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
minori, ut sit hic sensus: Cum tanta sit verborum hominis apud
Deum ratio, ut etiam de otiosis verbis sint homines Deo reddi-
turi rationem: quanto magis vos, qui opera Spiritus sancti calum-
niamini, reddituri estis rationem calumniae vestrae. Porro quan-
quam verbi otiosi nulla possit reddi ratio (nā ideo otiosum dicitur
quod ratione careat) dicuntur tamen homines de eo reddituri ra-
tionē, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis exigetur, quā quia
reddere non poterunt, condēnationem excipient.] Verum si ver-
bum otiosum dicitur omne verbum vanum, quomodo de verbo
otioso ratio exigetur in nouissimo iudicij die, quando solum pu-
nientur mortalia crimina damnatione aeterna? Dicendū ergo, vel
intelligendum hunc locum de particulari vniuscuiusque iudicio,
quod excipitur in morte, vel si ad nouissimū iudicij generalis die
istud referatur, intelligendū malos quidem & damnatos etiam pu-
niendos in aeternū pro venialibus peccatis, quae cōmiserunt, sicut
perpetua quadā carnificina mentis torquebuntur, recogitantes non
solum impiē, & peruersē à se dicta, vel facta, sed etiam otiosa quae
locuti sunt verba bonos verò, quod iam satisfecerint Deo sine per-
pœnitentiā, sine in purgatorio non reddituros tum rationē otiosi
verbi, nisi intelligamus ideo eos etiam reddituros rationem, quia
minor erit eorum beatitudo, qui plura otiosē locuti sunt.] Com-
probat autem prædictam sententiam Dominus cum subiicit.

Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis,
Cuius sensus est, Non tantum ex operibus quisque vel iustificabi-
tur, vel condemnabitur, sed etiam ex verbis suis: ut ne quis putet
verborum non habendam rationem, ut plerique sibi persuadent.
Et accipitur hic iustificari nō pro iustam fieri, sed pro pronūcia-
ri, & declarari iustum, quemadmodum patet ex contrario verbo
condemnandi.

Tunc responderunt ei quidam de scribis & Phariseis, &c. Istos fuis-
se alios ab his, qui calumniabantur eiectionē dæmonū tanquam
factam virtute Saranæ, testatur Lucas, qui & maligno spiritu pe-
tiisse signū significat, cum dicit, Et alij tentantes signū querebant,
&c. Proinde quod Magistrum vocant Christum, certum est
per simulatam venerationem, & hypocrisim illos dixisse. Quod
autem dicunt *Volumus*, intelligit Caietanus notari horum arrogā-
tiam, potest tamen simplicius accipi positum pro cupimus, quia
sequitur, Generatio hæc signum quærit, &c. Porro cum dicunt,

Volumus à te signum videre, non est intelligendum eos simplici-
ter quærere miraculū aliquod, sed quærere signum aliquod, quo
declararetur ipsam esse Deo charam, & Messiam, & virtute Dei
facere quæcunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dican-
tur dixisse: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis. Rur-
sum ex Luca constat eos nō quaecunque huiusmodi signum pe-
tisse,

EVANGELICAM. CAP. XLIX. 321
tisse, sed signum aliquod è cælo, quod & alio tempore rursus eos
petisse scribit Matth. cap. 16. & Mar. 8. Tentantes autem petierunt
huiusmodi aliquod signum nimirum quia periculum facere vo-
luerunt potentiae Christi, ut si tale signum adere non posset, iam
haberent iustam occasionem calumniandi ipsum.

Turbis autem concurrentibus respondens ait illis: Generatio, &c.
[Quomodo dicitur, nō dabitur ei signum, nisi signum Ionæ Pro-
phetæ, cum multa alia signa sint data à Christo, quibus Iudæi po-
tuerint intelligere ipsum esse Messiam.] Intelligendus est hic lo-
cus hoc modo. Non dabitur ad petitionem generationis huius si-
gnum aliquod è cælo quale petunt. Et dictio exclusiua, nisi, acci-
pienda est simpliciter pro sed, quomodo accipitur ad Galat. cum
dicit Paulus, Scientes quod non iustificatur homo ex operibus le-
gis, nisi per fidem Iesu Christi. Sensus ergo est. Non dabitur eis
petentibus signū quale petunt, sed aliquando dabitur eis signum
omnino diuersum ab eo quod petunt, nimirum non signū è cæ-
lo, sed è profundo terræ. Aut si dictio exceptiua (nisi) propriē ac-
cipienda est: intelligendum est Dominum in hac responsione re-
spexisse ad illud quod olim Iudæis petentibus signum (ut scribi-
tur Ioan. 2. signum hoc Ionæ eis dederit, dicens; Soluite templum
hoc, & in tribus diebus reedificabo illud. Itaque sensus erit iste,
qui omnium videtur conuenientissimus: Generatio hæc rursus
quærit signum, ego verò dico, eis aliud signū à me non assignan-
dum, aut constituendum, præter illud, quod olim eis constitui.
Hoc autem est signum resurrectionis, quod vocat signum Ionæ,
quia in Iona præfiguratum. Quod signum solum Dominus pe-
tentibus Iudæis signum semper assignauit, eo quod illud omnium
efficacissimè demonstraret quisnam ipse esset: & ut prædicatione
huiusmodi signi reseccaret probabilem occasione scandali Iudæo-
rum in cruce, & morte sua, ac resurrectionis suæ infidelitatem.
Porro quomodo dixerit signum Ionæ dandum Iudæis, declara-
tur apud Lucam hoc modo.

*Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & filius hominis ge-
nerationi isti.* Apud Matthæum verò sic.

Sicut enim fuit Ionas in ventre cæti tribus diebus & tribus noctibus,
sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.
Ex qua diuersa duorum Euangelistarum collatione patet quo-
modo vtriusque declaratio debeat intelligi, videlicet quod Ionas
fuit signum Niniuitis, per hoc quod fuit in ventri cæti tribus
diebus, ac deinde viuus redditus, & quod ideo fuit in ventre cæ-
ti tribus diebus, ut esset Niniuitis signum ipsam missum esse à
Domino ad prædicandam pœnitentiā: sicque significatur etiam
filium hominis ob id in sepulchro tribus diebus quieturū, ac dein-
de resurrecturū, ut sit signum Iudæis, ipsum missum fuisse à Deo
ad præ-

ad prædicandam pœnitentiam. Non tamen in hoc solo est similitudo inter Ionam & Christum, sed etiam in aliis, videlicet, quod quemadmodum Ionas sponte sese tradidit in mortem pro sedanda tempestate: ita & Christus sese ultro obtulit in mortem pro placanda ira Patris. Et quomodo Ionas relictis Iudæis sua prædicatione Niniuitas subito conuertit: ita & Christus post resurrectionem suam relictis obstinatis Iudæis per Apostolorum prædicationem multas gentes ad fidem & pœnitentiam subito conuertit. Cum autem dicit Dominus se futurum in corde terræ *tribus diebus & tribus noctibus*, est Hebraismus, valens perinde ac si dixisset tantum tribus diebus naturalibus, quibus synecdochice Christus fuit in sepulchro: cum fuerit in eo vno die integro, ac duorum dierum aliqua parte. Sicut & illud *in corde terræ*, Hebraismus est, pro eo quod est in imo terræ, aut in ima terra, quomodo dicitur in Psalmis: Transferentur montes in cor maris, pro eo quod est in profundum maris.

Viri Niniuita surgent in Iudicio cum generatione ista, &c. Postquam Dominus se Ionæ, & Iudæos Niniuitis comparasset: ostendit iam quanta sit diuersitas inter se, ac Ionam, & inter Iudæos, ac Niniuitas. Ne enim aliquis existimaret talia per Christum futura in Iudæis, qualia per Ionam contigerant Niniuitis, vt sicut Ionas illos conuertit, & ciuitas fuit liberata, ita isti post resurrectionem conuerterentur: Dominus nunc contrariam ostendit, videlicet non secuturum talem fructum in Iudæis per se longè maiorem, & maioribus signis commendatum, qualis fructus securus fuit in Niniuitis per Ionam longè Christo inferiorem. Proinde bene dicitur.

Et ecce plusquam Ionas hic, hoc est in hoc loco. Bene etiam dicitur Niniuitas condemnaturus generationem Iudæorū, nimirum quia suis factis, & pœnitentia declarabunt iustam esse Iudæorum condemnationem. Porro ad apertiore declarationem impietatis Iudæicæ addidit Dominus & aliud gentilis pietatis, & religionis exemplum, videlicet quod ea quæ mulier erat, & gentilis, & regina, ac ob id multis negotiis occupata: tamen amore sapientiarum etiam à remotissimis terræ partibus Salomonem adierit sola fama excitata, cum Pharisei veritatis & Sapientiæ ex professione studiosi coram admonentem, & diuina virtutem contestantem se esse filium Dei non audirent. Hæc autem Regina Austri ea est, quæ tertij Reg. 10. vocatur Regina Saba, non illius quidem Saba quæ est in Arabia, sed alterius quæ est in Æthiopia.

Regina
Austri.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, &c. Harum parabolarum sensum, ex his quæ circa Matthæum in sermone illo, qui dicitur sermo in monte, dicta sunt intelligere licet: tantum videndum quomodo proposito loco hæc seruiant. Apparet secundum quosdam hanc parabolam dictam à Saluatore de seipso,

vt signi

vt significaret lucis suæ claritatem non occultari debuisse Iudæis propter illorum impœnitentiam, & obstinationem, de qua superior dicit. Quoniam enim obicere quis poterat quorsum prædicaret Iudæis obstinatis, ideo videtur subiecisse hanc parabolam, ostendens ob quorundam excœcationem non suppressendam veritatem, cuius cognitio plurimos esset adductura ad salutem æternam. Lucernam enim accensam non ponendam sub modio, sed supra candelabrum, vt lumen præbeat, si non his qui ingredi domum nolunt, saltem illis, qui ingrediuntur domum, aut qui sunt in domo. Quoniam autem lucernæ facta est mentio in hac parabola, ob id Dominus huic capta occasione aliam parabolam de lucerna adiungit, qua notat Phariseos, significans ex vitiato oculo mentis eorum proficisci tam iniqua iudicia, nec posse fieri vt bene vel loquantur, vel faciant, quandiu oculum illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutū Dominum in prima parabola, & de alia in posteriore. Siquidem in priore sermo est de lucerna communi accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum: in posteriore vero sermo est de lucerna vnicuique propria, non relata ad aliorum illuminationem, sed ad proprii corporis claritatem. Nec in eo solum differt lucerna hæc à superiore, sed etiam in illo quod lucerna illa solum est lux: lucerna vero hæc potest esse lumen & tenebræ. Porro quoniam apud nos conclusio illa.

Si ergo totum corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum. Erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te, viderur esse absurda, eo quod idem feratur ex seipso: sciendum est Græca habere aliter vltimam illam partem, nempe hoc modo, *ὅς ὅτ' ἐν ὀλίγῳ νὸς τῆ ἀσπραπῆ φῶτιζει σε*, id est, erit corpus totum sit lucidum, vt cum lucerna fulgore illuminat te, ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum.

Cum immundus spiritus exierit ab homine, &c. Pro intellectu huius loci de Spiritu immundo exeunte, & redeunte, quædoquidem valde variè tractatur, sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hic dicuntur non referenda ad quosuis homines, sed ad populum Iudæorum: quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine subiecit. Sic erit & generationi huic pessimæ, &c. Cuius partis omissio apud Lucā, dedit quibusdam occasionē aliter explicandi hunc locum, quam intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse Parabolam, vel exemplum, nec illud potissimum significare, quod significare Saluator voluit, sed aliud propter quod parabola, vel exemplum assumitur. Proinde pro simplici & genuino parabole postea applicandæ intellectu, sciendū Dominum in duabus illis locutionibus (nempe cum dicitur diabolus expulsus ab homine ambulare per loca

arida, ibique non inuenire requiem, cum ariditas loci diabolum
vtpote incorporeum, non possit offendere, deinde cum dicitur in-
uenire domum suam vacantem, scopis mundatam, &c. loqui de
dæmone tanquam de homine per anthropopathiam. Arida enim
loca, hoc est deserta, & squallida, inepta sunt loca vt habitentur
ab hominibus, domus vero vacans purgata, & ornata, non solum
est parata vt habitetur ab homine, sed etiam prouocatiua, & illi-
citiua ad sui inhabitationem. Itaque similitudine ab hominibus
mutuata significatur, quemadmodum homo non inuenit sibi re-
quiem in locis arenis, & desertis, sed maualt in ornata domo
agere: ita dæmones nullam sibi requiem inuenire, cum ab homi-
nibus sunt expulsi, nisi rursum inuentant hominem aliquem qui
diabolo parauerit in seipso locum, eumq; veluti inuitauerit. Prio-
ri ergo illa locutione allegorica ab homine desumpta signifi-
catur, omnem habitationem immundo spiritui squallidam esse, &
desertam præ habitatione hominis, nec aliud malle dæmones,
quam agere apud homines, vt illos infelient; posteriori vero lo-
cutione significatur, non esse diabolo locum in homine, nisi ho-
mo domum suam aliis vacauerit, ac diabolo locum fecerit, & in-
uitauerit; veluti si quis cupidè excepturus aliquem hospitem, do-
mum aliis vacauerit, dum & ornauerit, ac purgauerit, quo ma-
gis illi libeat in eam sese recipere. Quod autem dicitur.

Tunc vadit, & assumit septem. Hoc est multos alios spiritus ne-
quiores se, &c. Intelligendum ad litteram dæmonem inuenta com-
moda habitatione, à qua semel erat expulsus, alios multos sibi
adiungere: siue quod inuenta commoditate solus nolit frui, siue
potius ne iterum inde expellatur facile. Iam quod ad applicatio-
nem parabolæ ad gentem Iudaicam pertinet, Diuus Hieronymus
intelligit Dominum hac parabola significare voluisse populum
illum semel à diabolo liberatum in traditione legis, iam propter
suam malitiam à pluribus dæmonibus firmissimè possidendum,
Chrysostomus vero duo intelligit Dominum significare, videli-
cet & populum Iudaicum peius iam se habiturum sub Romanis,
quod ad externas attinet calamitates, quam vnquam prius vel sub
Ægyptiis, vel sub Assyriis, vel sub Antiocho, & secundò eum po-
pulum à prauis spiritibus magis, & firmitus occupandum, quam
vnquam prius.

Matri & fratribus carnalibus præferuntur verbi Dei obser-
uatores. Matth. 12. Marc. 3. Luca 11. & 8.

CAPVT L.

Factum

Applica-
tio para-
bola.

Actum est autem cum hæc diceret, extollens vocem C. II.
quadã mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te
portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimo
beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud a
adhuc illo loquente ad turbas, ecce * † b veniunt' ad * b &

illum † l mater eius & fratres, [&] a stabant fo- † e vene-
ris, quærentes loqui ei: c & non poterant adire eum præ turba. b Et foris runt autē
stantes miserunt ad eum, vocantes eam. Et sedebat circa eum turba. || l † e ma-
Dixit autem ei quidam. a Ecce l mater tua & fratres tui foris f stant c ter & fra-
volentes te videre [&] † e quærentes te a alloqui. † l At ipse re- ter eius.
spondens dicenti sibi ait. e Quæ est mater mea, & a qui sunt e fratres C. S.
mei. b Et circumspiciens eos qui in circuitu eius sedebant' a & exten- || b Et di-
dens manum in discipulos suos || e dixit: Ecce mater mea & fratres mei. cunt ei.
† Quicumque enim fecerit voluntatem b Dei a patris mei qui in cælis c Et nun-
est e ipse frater meus b & c soror b mea e & mater est e Mater mea tialum est
& fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt. illi.

Factum est autem cum hæc diceret, extollens vocem, &c. Aptissimè † b quæ-
mulier muliebri more beatificat vterum, & vbera, quod hæc sint runt.
muliebria: volens hac ratione beatificare matrem, & nutricem, † b Et
quæ talem, ac tantum virum protulit, & aluit. Obseruandum cer- respondēs
tè & illud quod cum Spiritus sancti hæc fuerit vox, non paren- en ait.
tes Iesu à muliere beatificantur, sed ventres tantum portantis, & c Qui
vbera lactantis, quod vnum tantum in terris haberet paren- respondēs
tem. Itaque mulier quidem muliebri more muliebria laudat: dixit
Spiritus vero sanctus per eam & veram Christi humanitatem, ad eos
& vnus parentis singularitatem astruit. Quid autem Dominus || b ait
ad hæc? † b Quæ

Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Ge-
nerosè certè, de more parum semper tribuens cognationis affe-
ctui. Est autem quinimo (pro quo Græcè est μενέω, quod etiam
verri potest certè) coniunctio, qua non negatur, quod dictum, sed
cum affirmatione dicti infertur quod est certius. Itaque non ne-
gat hoc responso Dominus Matrem ob conceptum sui, & nutri-
tionem esse beatam: sed confirmans mulieris sermonem, subiun-
git potibrem beatitudinis rationem, quæ nisi beatæ virgini com-
petisset, nihil ei parrus Christi ad veram beatitudinem profuis-
set. Bene autem dicit.

Qui audiunt & custodiunt, Eo quod neutram sine altero beati-
ficare possit. Nec dicit, qui audierunt, & custodierunt, sed qui ad-
diunt, & custodiunt, vt intelligamus solos perseverantes in au-
diendo, & custodiendo, esse beatos.

Adhuc eo loquente ad turbas, ecce veniunt ad illum mater eius. Ex
Marco apparet simpliciter istum nuntiasse Domino siquidem di-
cit fratres suos stantes misisse ad eum, qui eum vocarent. Quare

X 3 autem

autem mater, & fratres Domini, hoc est, consanguinei Christum accesserint: ut non satis ex Euangelio constat, ita variè à diuersis dicitur. Verum si præcedentia considerentur, maximè ea quæ Marcus dicit, nempe quod ob multitudinem affluentis turbæ, non esset Christo otium cum suis manducare panem, & quod exierunt sui tenere eum: verisimile est quosdam consanguineorum ob id iam adijisse Dominum, ut quem in furiam verum putabant, è turba tollerent ob causas superius dictas: Matrem verò Domini, in quam pietas non finit talem cadere suspicionem, cum quibusdam fortè consanguineis melius de Domino sentientibus, amoris magis compassione accessisset: nimirum quod malè illi pro affectu metueret à calumniantibus eum inuidis Phariseis: quòdque à laboris onere cuperet eum alleuiare, ac sumendi cibi occasionem præbere. Negari tamen non potest, quia importunitatis cuiusdam speciem habere videbatur, quod interpellabant doctrinæ diuinæ prædicationi intentum: sed si cuius mali speciem interpellatio videri poterat habere, id in virgine saltem matre ab omni peccato liberat, & excusat materna pietas: nisi fortè interpellatio hæc fratribus tantum Domini tribuenda sit, quamuis ab Euangelista etiam matri tribuitur, quod fratribus Domini coniuncta esset.

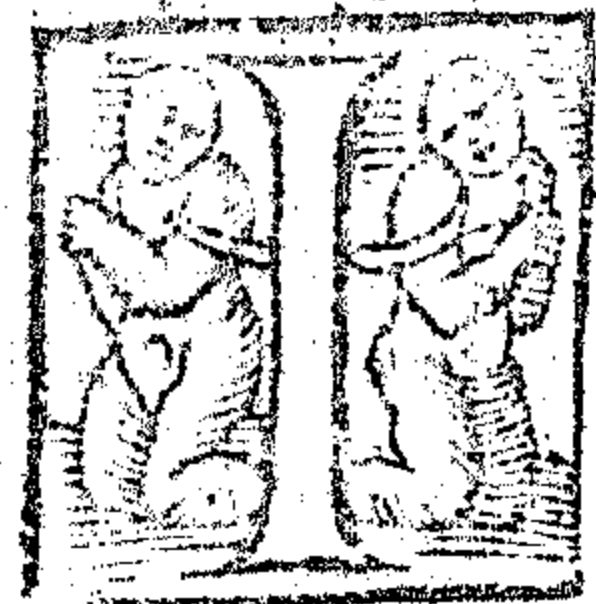
At ipse respondens dicenti sibi ait: *Quæ est mater mea, &c.* Non negauit matrem iuxta Marcionem & Manichæum, ut de fantasmate natus putaretur, nec fastidiuit matrem suam, quasi puduerit eum ipsius, & cognationis suæ, nec maternæ refutat obsequium pietatis: sed ideo solum illa dixit, ut Apostolos carnali cognationi præferret, & ut Ambrosij verbis utar, paternis se ministeriis amplius quàm maternis affectibus debere monstraret. Porro quod Saluator dicit eos, qui faciunt voluntatem patris sui esse fratres, sorores & matres suas: simpliciter sic est intelligendum, ut ideo dicat fratres & matres, quod non solum eos diligit tanquam fratres & matrem: sed quod eos etiam fratrum & matrum loco habeat, ob cognationem spiritualem, quæ contrahitur cum ipso ex adimplerione voluntatis Patris cælestis.

Proponitur parabola seminantis. Matth. 13.

Marc. 4. Luc. 8.

CAPVT LI.

IN

AN illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare, & b Con-
 b uerum cepit docere ad mare. † c Et conregata gregati
 sunt ad eum turba multa, ita ut † in nauiculum as- est ad et
 cendens sederet b in mari, e & omnis turba † stabat turba
 in littore. c Cum autem turba plurima conueniret, & multa
 de ciuitatibus properarent ad eum, * a locutus est eis, † b on-
 h & docuit eos e in parabolis multis, † l & dicebat b illis in doctrina uim.
 sua c per similitudinem. h Audite e ecce l exijt † qui seminat seminare c † b circa
 fenum suum. l Et dum seminat † aliud cecidit secus viam, c & conculta- mare ju-
 tum est, l & e uenerunt l volucres cali e & l comederunt † illud. Et aliud per terrã
 cecidit super † petrosa, c ubi non † habuit terram multam, & † statim erat.
 exortum est: quia non habebat altitudinem terræ. † Et quando exortus * a Et.
 est Sol, exarsit, l & e natum † l aruit, † e eò quod non habebat ra- † a dicens
 dicem [&] c quia non habebat humorem. † Et aliud cecidit inter spi- c dixit.
 nas b & ascenderunt a & creuerunt e spina, l & c simul exorta spina † b o se-
 l suffocauerunt † illud. b & fructum non dedit. † l Et aliud cecidit in minis ad
 terram bonam, & c ortum † l dabat fructum b ascendentem & crescen- seminan-
 tem, & afferebat † e unum trigesimum, & † unum sexagesimum, & † dum.
 unum l centesimum. c Hæc dicens clamabat, b & dicebat: b Que ha- † a quædã
 bet aures audiendi audiat. c Et b cum esset singularis a accedentes disci ceciderunt.
 puli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? † h Interrogabunt e autẽ b o circa.
 h eum c discipuli eius b hi qui cum eo erant duodecim, † h que esset hæc † a ea. A-
 parabola? † l Qui respondens ait illis: a Quia l vobis datum est nosse † lia autem
 mysteria regni cælorum c reliquis autem c illis b qui foris sunt a non est ceciderunt.
 datum, [sed] h in parabolis b omnia fiunt, h ut videntes b videant & b Aliud
 h non videant, & audientes b audiant & h non intelligant, b nequando autem.
 conuertantur, & dimittantur eis peccata. a Qui enim habet, dabitur ei, † c petra
 & abundabit: & qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Ideò in † a habe
 parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, bant.
 neque intelligunt, & adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: Auditus † a conti-
 audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. In- nuò exor-
 crassatum est enim cor populi huius, & auribus grauitè audierunt, & ta sunt,
 oculos suos clauerunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & quia nota
 corde intelligant, & conuertantur & sanem eos. Vestri autem beati oculi, habebant
 quia vident: & aures vestre, quia audiunt. Amen quippè dico vobis, quia † a Sole
 multi Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: autem or-
 & audire quæ auditis, & non audierunt. b Et ait illis: Nescitis hæc pa- to, astua-
 rabolam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? a Vos ergo audite uerunt.
 parabolam seminantis. c Est autem hæc parabola: Semen est verbum † a arue-
 Dei. b Qui seminat, verbum seminat. † h Qui autem secus viam, runt.
 hi sunt c qui audiunt b ubi seminatur verbum: & cum audierint, c b o exa-
 demde b confestim h veniunt † satanas & † aufert verbum b quod ruit.
 seminatum est in cordibus eorum c de corde illorum, ne credentes salui
 fiant. † h Et hi sunt similiter, qui super petrosa seminantur: qui cum
 audierint

audierint ^b verbum statim ^h cum gaudio [▷] accipiunt ^b illud ^c verbum
[▷] ^a quia ^{||} ^h & non habent radicem ^b in se, sed temporales sunt: ^c quia ad tem-
 non habe- ^p pus credunt, ^b deinde orta tribulatione, vel persecutione propter verbum,
 bant. ^c confestim scandalizantur, ^e & in tempore tentationis recedunt. [†] ^h Et
^{||} ^a Alia ^{||} alij sunt, qui in spinis seminantur, in sunt qui verbum audiunt, & arum-
 autem ce- ^{na} seculi & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentie intro-
 ciderunt. ^e eunt suffocant verbum, & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super ter-
^c in ^{ram} bonam seminati sunt, qui ^b audiunt verbum & suscipiunt [&]
[†] ^a ea. ^c in corde bono & optimo audientes verbum, retinent ^h & [▷] fructum
[▷] ^a Alia ^c afferunt ^c in patientia, ^b vnum trigesimum, vnum sexagesimum, &
 autem ce- ^v vnum centesimum.

Quæ Marcus & Lucas pluraliter,
 Matthæus singulari numero narrat hoc modo:
^{||} ^a dabat. ^c fecit
[†] ^a aliud [▷] aliud
^{||} ^a aliud ^c centu-
 plum. [†] ^b Inter-
 rogauerūt [▷] ^b para-
 bolam. ^{Et} dice-
 bat eis. ^{||} ^c Qui-
 bus ipse
 dixit. [†] ^h myste-
 rium re-
 gni Dei. ^{C.10.80.}
[†] ^b Hi au-
 tem sunt,
 qui circa
 riam. [▷] ^c dia-
 bolus. ^{||} ^c tollit
[†] ^c Nam
 qui supra
 perram
[▷] ^c susci-
 piunt.

Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit (venit malus & ra-
 pit quod seminatum est in corde illius) hic est qui secus viam semi-
 natus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est, qui verbum au-
 dit, & continuo cum gaudio accipit illud: non autem habet in se radicem,
 sed est temporalis. Facta autem tribulatione & persecutione propter ver-
 bum continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hoc est,
 qui verbum Dei audit: & sollicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum
 suffocat verbum, & sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam se-
 minatus est, hic est qui audit verbum & intelligit: & fructum affert, &
 facit aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud vero tricesi-
 mum. ^b Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna, vt sub modio ponatur,
 aut sub lecto? Nonne vt super candelabrum ponatur? ^c Nemo autem lu-
 cernam accendens, operit eam vase aut sub lecto ponit: sed super can-
 delabrum ponit, vt intrantes videant lumen. ^h Non est enim ^b aliquid [†]
^h absconditum, quod non manifestetur: nec ^b factum est [▷] ^h occultum,
 quod non ^c cognoscatur & ^h in palam veniat. ^b Si quis habet aures au-
 diendi audiat. Et dicebat illis: ^h Videte ^c ergo ^h quid audiatis. ^b In qua
 mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adijcietur vobis. ^h Qui enim
 habet, dabitur illi: & ^{||} qui unquam non habet, etiam quod [†] putat se
 habere auferetur ab eo.

In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare, &c. Voluit hac
 parabola Dominus significare non satis esse audisse verbum Dei
 neque omnes, qui illud audiunt inde meliores fieri: sed variè illud
 recipi, atque in paucis suos facere fructus, idque non ex vitio se-
 minantis, aut seminis, sed ex vitio corum, qui semen excipiunt.
 Adiungit autem & alias huic parabolaè similes, quibus omnibus
 natura, vis, & fructus & pretium verbi Dei declaratur. Cum au-
 tem in principio doceret adhuc in litore, vt ex Marco satis patet,
 postea ob nimium hominum confluxum conscensa naui, ex ea
 coepit docere, quoniam à turba præmebatur in litore, & vt ab
 omnibus conspici, & audiri posset. Mare autem istud præculdu-
 bio

bio lacus est Genesar in cuius litore legitur Dominus crebro do-
 cuisse: forte quia opportunus erat locus, in quo multi conuenie-
 bant. Pro parabolaè autem primæ literali intelligentia obseruan-
 dum quod prima pars seminis, quæ scilicet cecidit circa viam, in-
 fructuosa est duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab
 itinerantibus: tum quia volucres cæli veniant, & auferent illud, ita
 vt semen illud nihil germinauerit, nec vel spem aliquã fructus de-
 derit. Secunda verò seminis pars germinans quidem, ac spem fru-
 ctus præbens, sed solis calore arefcens, duplicem etiam habet cau-
 sam suã in fructuositate: videlicet quia non habet profundam ter-
 ram in qua firmam mittat radicem: & quia nõ habet humore suf-
 ficientem, quanquam hoc ex priori consequatur. Cuius seminis &
 illa conditio notanda, quod statim exoriatur. Loca enim saxea co-
 operata modica terra citò vegetant semen in herbam ex magnitu-
 dine caloris: quia calor ibi non imbibitur in profundo sicut in re-
 liqua terra, sed reflectitur à saxo. Deinde quoniã non potest deor-
 sum radices mittere, sursum erumpit. Nam hanc causam indicant
 Matthæus & Marcus. Tertia seminis pars, quæ & ipsa exurgens
 spem dat fructus, perit ob spinas suffocantes. Quarta verò sola
 pars fructum expectatum profert, sed eum varium. Nam quædam
 centesimum, quædam sexagesimum, quædam tricesimum, hoc est,
 quædam magnum, quædam mediocre, quædam fructum pri-
 mum proferunt. Quoniam autem hæc parabola opus habent di-
 ligenti animaduersione ad intelligendum eam, nec potuerit in-
 telligere eam nisi cui datum esset, ob id Dominus suo more, cum
 dixisset parabolam clamabat.

Qui habet aures audiendi, audiat, hoc est, audiat is, qui à Deo da-
 tum est, vt audita intelligat. Quibusdam enim non dari aures au-
 diendi docet Moyses Deuter. 29. Non dedit inquit, vobis Domi-
 nus cor intelligens, & oculos videntes, & aures, quæ possint audire.
 Porro discipuli non quidem statim audita hæc parabola, sed
 postea cum soli essent cum Christo, vt patet ex Marco, duo quæ-
 runt. Nam & pietate quadam commoti pro auditoribus solliciti
 quæserunt, vt habet Matthæus, quare Dominus in parabolis lo-
 queretur, non dubitantes illas rudi populo non esse intellectas,
 quas nec ipsi intelligebant: & desiderio intelligendi rogant Do-
 minum, vt testantur reliqui duo, quæ esset parabola iam dicta, hoc
 est, quid illa significaret. Est enim, hic ponitur pro significare,
 quemadmodum & ibi, Petra autem erat Christus. Quoniam ergo
 discipuli quærebant, non quare in parabolis loquebatur, sed quare
 in parabolis loquebatur eis, turbis scilicet, quæ Dominus non cre-
 debant, quas à se discipuli separabant: Dominus appositè non red-
 dit rationem quare in vniuersum vteretur parabolis, sed tantum
 quatenus pertinebat ad reprobos & infideles: Hæc ratione etiam

|| & hi vobis
 dices non
 habens.
 † c Quod
 autem in
 spinas ce-
 cidit, hõ
 sunt quæ
 audierunt,
 & à solici-
 tudinibus
 & diuitijs
 & volu-
 ptatibus
 vitæ eun-
 tes suffo-
 cantur, &
 non refe-
 runt fru-
 ctum.
 Quod au-
 tem in ter-
 ram bonã
 hi sunt.
 ▷ b o fru-
 ctificant.
 A. 5. 39.
 C. 11. 49.
 † e o oc-
 cultum
 ▷ c o ab-
 scõditum
 || b qui
 † h habes.

330 EPITOM. COMMENT. IN CONCOG.
demonstrans foelicitatem discipulorum qua præ aliis Dei munere
sunt donati. Cum autem dicit Dominus se ideo loqui in parabolis
vt videntes non videant, &c. vt non accipitur hoc loco vt denoter
causam, sed tantum consecutionem, & euentum, quemadmodum
frequenter in scripturis. Quod si iam quæretur quomodo ratio
reddita apud Marcum & Lucam conuenit cum ea, quæ redditur
apud Matthæum: Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non
vident, & audientes non audiunt, &c. Dicendum est prouidentia
Spiritus sancti factum esse, vt Marcus quidem & Lucas dicerent in
parabolis Dominum locutū, vt videntes non viderent, Matthæus
verò quia videntes non vident: sicut & vtramque verisimile est
Dominū dixisse: quo intelligeremus partim demerito hominum,
partim iustæ voluntati diuinæ tribuendū quod reprobis isti audito-
res nō illuminarētur. Quod autē Marcus & Lucas dicūt: vt viden-
tes non videant: nō sic accipiendū, quasi iam tum tales nō fuissent,
sed vt tales esse perseverarent. Vtramque hęc causam videlicet, &
finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, & causam
ob quam illi hoc meruerant, Matthæus cōplexus est illa sententiā:
*Qui enim habet, dabitur illi, & abundabit: qui autem non habet, &
quod habet auferetur ab eo.* Quoniam enim Dominus dixerat, vo-
bis est datum, illis verò non est datum (quod significat à diuinæ
gratiæ dono pendere mysteriorum cognitionem, ne eam suis me-
ritis tribuere possent discipuli) ne intelligeremus donum illud
gratiæ contingere sine libero nostro arbitrio: ideo commodè hęc
sententiā Dominus subiunxit, qua ostendit hanc diuinæ volun-
tatis dispositionem esse congruam ex parte ipsorum hominum,
& quodammodo eos, qui mysteriorum cognitione donantur, eam
promereri: illos verò, qui ea non donantur, eam demeruisse. Cum
ergo dicit: *Qui non habet, & quod habet auferetur:* per hoc quod
dicit, qui non habet, significat causam de meritoriam: per hoc au-
tem quod dicit, auferetur, significat se ideo turbis loqui in parabo-
lis, vt non donarentur illuminatione, quam demeruerant, hoc est,
vt videntes non viderent. Cæterum illa sententiā: *Qui habet da-
bitur ei, &c.* Videtur à Domino è prouerbialibus, & vulgo iactatis
sententiis desumpta, qua significare voluit etiam in regno suo, ali-
quousque impleri, quod vulgo dici solitū fuit. Communis autem
illa & vulgaris sententiā, cum ad propositum Domini variè à di-
uersis explicetur, commodè sic videtur explicanda. Qui habet id
quod debet habere, dabitur ei amplius, ita vt etiam abundet: &
qui non habet, quod debet habere, id quod habet, aut habere vi-
detur, auferetur. Sic enim explicata hęc sententiā. Deseruit & huius
proposito, & omnibus aliis locis, vbi à Domino hęc repetitur.
Præsenti quidem loco deseruit in hunc modum: vobis, quoniam
habetis fidem, & studium discendi, perfectior mysteriorū diuino-

EVANGELICAM. CAP. LV. 331
rum cognito dabitur: Illi verò qui foris sunt, quoniam suo vitio
non habent illā in me fidem, quam merito habere deberent, nec
simplex illud cognoscendi veritatē studium, & desiderium ob id
auferetur ab eis etiam id quod habent, aut videtur habere diuinæ
cognitionis, vt magis magisque cæci fiant traditi in reprobū sen-
sum. Sic explicata hęc sententiā includit etiam omnes aliorū ex-
plicationes. Porro Isaiæ testimoniū, quod in reprobis Iudæis ad-
impletum testatur Dominus, adducitur hic à Matthæo non secū-
dum Hebraicam veritatem, sed secundū versionem 70. quemad-
modū idem testimoniū citatur & à Luca Actuum vltimo, & ex
parte aliqua à Ioanne c. 12. & rursus ex parte à Paulo ad Rom. 11.
Ad verbum autem Hebræa sic habent, nam sunt quædam, quæ re-
ctius verti possunt, quam habet versio Hieronymi. Audite audien-
do, & ne intelligatis, videre videndo, & ne cognoscatis. Impingua
cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne
forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelli-
gat, & conuertatur, & sanatio sit ei. Itaque quoniam Hebraica ve-
ritas significat Deum iussisse, vt videntes non viderent, & audien-
tes non audirent: Septuaginta sic verterunt, vt tantū significetur
Deum prædixisse, audientes non audituros, & videntes non visu-
ros: eo quod sermonis diuini ea sit proprietas, vt mali alicuius ius-
sio, aut imprecatio, nihil ferè sit aliud quam prænunciatio mali
illius à Deo irato permittendi, quomodo dictum est Iudæis: Sol-
uite templum hoc, & Iudæ, Quod facis, fac citius.

Vestri autem beati oculi, quia. Vident, &c. Perficit iam differentiam
inter discipulos suos, & alios, ostendens ipsorum beatitudinem, &
foelicitatem non solum ex comparatione cum reprobis Iudæis,
sed etiam ex collatione ipsorum cum sanctis Prophetis, & iustis
hominibus. Quæ beatitudo, vt rectè intelligatur: oportet per ocu-
los videntes & aures audientes, non solum intelligere, oculos, &
aures corporales (sic enim & incredulis Iudæis eadem compete-
ret beatitudo) nec rursus tantū oculos, & aures spirituales, quia
his Prophetæ, & iusti etiam viderunt, & audierunt eadem, quæ
Apostoli. Sed oportet hic, quemadmodum & in præcedentibus,
quod dicitur de oculis, & auribus simul intelligere de auribus &
oculis corporalibus, & spiritualibus, vt quemadmodum in supe-
rioribus oculi non videntes, & aures non audientes, sunt oculi &
aures quibus corporaliter visa, & audita non intelliguntur: ita
oculi videntes, & aures audientes sint quibus corporaliter visa, &
audita intelliguntur. Itaque discipulos Iudæis præfert incredulis
ob mentis spiritualem visionem, Prophetis verò ob corporalem
visionem. Notandum autem, quod Dominus nō dixerit solū Pro-
phetas, & iustos cupuisse videre, & audire, quæ discipuli viderūt, &
audierūt, nec tantū dicit multos cupuisse videre, sed multi inquit,
Prophetæ,

Prophete, & iustis Lucas verò: multi Prophete & Reges. Sic enim significatur incomparabilis grãtia discipulis facta, vt quibus nulla vel dignitate eximia vel rara Sapientia, aut iustitia insignibus ea sint concessa, quę pleriq; Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut insigni iustitia, aut regali dignitate diuinitus eis concessa celebres non sunt affecturi, etiam si illud summoperè cuperent.

Est autem hæc Parabola. Semen est verbum Dei. Qui seminat, &c. Explicatio parabolę abundè ab ipso Domino redãta est, quam circa eam intelligendam quãdã à nobis obseruatida, & dicenda sint. Cum Dominus explicãs quid per seminantem intelligat in parabola, dicit apud Marcum.

Qui seminat verbum seminat, Patet Dominum non voluisse hæc Parabolam pertinere ad se tantum, sed ad omnes verbi diuini predicatores. Porro messores Angeli hi sunt, quibus dicitur Iohel. 3. Mittite falcem, quoniam maturuit messis. Pro explicatiõne autem reliquorum, quibus Dominus exponit cetera præassumptę parabolę: sciendum imprimis, quod cum Dominus in Parabola dixerit semen in quatuor partes, in explicatiõne parabolę apud omnes tres Euangelistas, non verbũ Dei, quod est semen, sed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines: cum tamen isti quadruplices auditores, verbi non propriè significantur per quadripartitum semen, sed magis per terram quadripartitam in quam semen cadit. Intentio enim Domini erat per parabolã hanc demonstrare varietatem audientium vnum idemq; verbum Dei. Nec est inter Euangelistas aliqua notabilis diuersitas, nisi quod Mattheus iam singulariter loquitur, reliqui vero duo pluraliter: cum contra in Parabola ipsa Mattheus pluraliter, reliqui verò duo singulariter sint locuti. Quoniam autem apud Marcum, & Mattheum dicuntur homines ipsi seminati secus viam, super petrosa, in spinis, in terram bonam, quę locutiones durę videantur: sciendum secundo quod esse seminatam duobus modis dicitur. Dicitur enim & semen seminatam, & ager seminatus, quia scilicet semen in ipsum iactum est. Sic ergo & homo hic dicitur seminatus, quia semen verbi Dei in se suscepit. Aut potius sicut Hebraica phrasi dicitur, verbum Dei esse semen, quia per semen in ipsa parabola designatum: ita homo dicitur seminatus secus viã super petrosa, &c. quia significatus per semen seminatam secus viam, super petrosa, &c. Hęc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam, quam afferunt illę partes secus viam, in petrosa, &c. & magis conuenit cum eo quod Lucas in tertio, & quarto membro dicit, quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt &c. & quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono, &c. Vbi dicit semẽ ipsum esse homines, quod proculdubio intelligendum

ligendũ est, semen ipsum significare homines tales, vel tales. Non quod propriè e semẽ homines significet, vt dictum est, sed quod semen in hanc, vel illã terram cadens, menti suggerat tales, vel tales, verbi auditores. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo, & secundo membro, Marcus autem in primo, hi sunt qui circa viam, &, qui autem supra petram. Sensus enim est, hi sunt qui significati sunt per semen cadens circa viam, aut per semen cadens super petrosa. Ceterum orationis illa incommoditas, quę est apud Mattheum cum dicitur, Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatam est in corde illius, hic est, qui secus viam seminatus est, sic tolli posse videtur, si illud, Omnis qui audit, & non intelligit, intelligatur positum absolutè pro cum quis audit, &c. His pro litera intelligentia præmissis ad totius tractationem explicatiõis descendendum est. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorũ Euangelij. Primi audiunt quidem, sed nulla mente, nulla animaduersione, aut intelligentia, alio nimirum per Satanam detorto eorum animo, quo fit vt nulla omnino auditũ verbi adhæreat vel cogitatio: multò minus ex auditũ verbo nascatur vel fides, vel indicium alicuius fructus. Hi similes sunt terrę, quę iuxta viam est durã & ab omnibus conculcata. Habent enim & ipsi cor induratum, vt intra illud non recipiatur verbum Dei, & conculcatur eorum simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum cogitationum præmitur. Et quoniam ab eis obiter tantum, & oscitanter auditur verbum Dei, nec intra cor recipitur, subito aduolans diabolus, velut auicula quãdam, sublegit ex animis eorum quidquid audierunt priusquam inhærescat: immixtis scilicet diuersis cogitationibus alio animum trahēs, vt iam nihil referat audisse. Bene autem quem Lucas diabolum vocat, Marcus Satanam, Mattheus antonomasticè maffur, apposito apud Græcos articulo, per volucres celi designatur, eo quod in caliginoso huius mundi aere demones morentur cum volucris celi. Deinde propter subtilitatem naturę ipsorũ, velocitatem, atque superbiam: sed omnium maximè ob eam causam, quę hic à Domino indicatur, quod semini insidiantes summa cũ velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cum intra illa non recipitur. Alij præter hoc quod Euangelij audiunt, mente etiam illud reuoluunt, bonũq; iudicantes audire illud arripiunt, idq; aliquando nimis immaturè testantur, cum verbo tum factũ, ita vt semen in eis subito enascatur, & per herbam fructum pollicetur. Verum quoniam quod audierunt, non pænitus defixum est in cordibus eorũ, ac in illis non est profundè radicatum, ob id sunt temporarij, hoc est, ad tẽpus obtemperant sermõni diuino, sed ad exortam malorum procellam deficiunt deserentes benè cępta. Hi ergo similes sunt terrę petrosę,

*Diabolus
volucris
celi
cur com-
parare-
tur.*

334 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
non ob cordis durtiem, sed tum quod in eis verbum Dei nimis
præpropere enascitur, tum quod in eis non sit ita radicatum, nec
tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt sustineat exortū per-
secutionum, & tribulationum, quæ vt in multis scripturæ locis,
ita & hic per solem æstuantem significantur. Porro illud, *propter*
verbum, quod est in Matthæo, & Marco, quanquam posset cōiun-
gi cum sequenti verbo *scandalizantur*, vt significetur eos scanda-
lizari in verbo semel recepto cum gaudio: rectius tamen coniu-
gitur cum præcedenti orta tribulatione, vel persecutione, vt si-
gnificetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis re-
ceptum. Quid autem sit illud *scandalizantur*, quod est apud Mat-
thæum & Marcum, Lucas exponit dicens.

Et in tempore tentationis recedunt. Scandalizantur ergo, hoc est,
offendantur, vel impediuntur quo minus verbo firmiter adha-
reant. Tertij sunt, qui & ipsi verbum non audiunt solum, sed &
intelligunt, & mente recipiunt, ac spem aliquam fructus præbent,
sed quemadmodum illos, qui petrosæ terræ assimilantur ab Euā-
gelio Crux auocat: ita in istis cupiditas, & cura superflua rerum
præsentium facit vt prorsus enecetur, & intereat verbum Dei,
antequam in herbam iustam enascatur. Vbi notandum Lucam, &
Marcum tria numerare, quæ spinis comparantur, videlicet solici-
tudines (pro quo apud Marcum legimus ærumnas, cū apud Græ-
cos vna eademque sit dictio *περίμενοι*) diuitias, & voluptates, pro
quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum) hoc est, Hebraïca
phrasi, diuitiæ deceptrices) & circa reliqua concupiscentiæ,
hoc est, reliquarum rerum concupiscentiæ, in quibus tribus
comprehenduntur illa tria, quæ Ioannes dicit esse in mundo,
nempè concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & su-
perbia vitæ. Matthæus verò duo tantum ponit, solitudinem
seculi, & fallaciam diuitiarum, hoc est, fallaces diuitias: rectis-
simè sic dictas, quod blanda quadam specie promittant id, quod
præstare non possunt, quòdque homines frustrentur plerum-
que salutē æterna. Quod autem apud Lucam dicitur. *A solici-
tudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur*: sic acci-
piendum est, suffocantur à curis, &c. Euntes, supple, post eas,
hoc est, dum sequuntur eas, vel euntes, hoc est, processu tem-
poris, vt sit phrasis Hebraïca. Quarti sunt, qui audientes ver-
bum suscipiunt illud in corde bono, & susceptum, retinent, in
quibus, quoniam radices agit, nec inuenit spinas, fructum pro-
fert etsi varium, secundum quod aliis aliis spiritu locupletius do-
nantur. Centesimum enim fructum afferunt, qui perfectam, &
summam vitam agunt. Sexagesimum verò, qui mediocrem. Tri-
gesimum, qui inferiores sunt, fructum tamen bonum afferentes
pro suis viribus. Apud Lucam nulla graduum sit mentio: sed
cum

cum in parabola centeni fructus fecerit mentionem, hic tantum
dicit.

Et fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam, vel pa-
tientem expectationem mercedis. Est enim Græcè *ἐπιμονή* quod
magis significat expectationem, & longanimitatem, quam aduer-
sitarum tolerantiam. [Porro dubium hic esse potest, an per fructus
hic designentur bona opera, an merces, quæ bonis operibus red-
detur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectioribus de-
bere accipi videtur, ob id, quod etiam hi qui in spinis, & petrosa
terra semen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus pro-
ferunt, cum tamē hic non dicantur fructum adferre: nisi dicamus
bona opera non vocanda fructus, nisi quæ vsque ad messis tem-
pus, hoc est, tempus retributionis perdurant. Alioqui enim potius
teneræ herbæ sunt similia.]

Et dicebat illis, Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur. Locus
iste sic intelligitur, vt per parabolam lucernæ Dominus significet,
quare mysteria regni celorum sub parabolis latentia discipulis
suis aperuerit, nimirum vt suo tempore eadem discipuli aliis, qui
iam adhuc non erant capaces reuelarent, vt ne putarent ea, quæ
seorsum ipsis, aperiebantur, semper à se occultanda esse. Est ergo
sensus. Sicut nemo accendens lucernam operit eam vase, sed super
candelabrum ponit, vt lumen præbeat ingredientibus: ita non
putetis me, quæ secretò vos doceo velle semper esse occulta. Ideo
enim lumine diuinæ Sapientiæ vos accendo, & illumino, vt suo
tempore veluti supra candelabrum positi lumine vestro alios
etiam illuminetis. Non enim aliquid Euangelicæ doctrinæ meæ
est, quàmuis adhuc hominibus incognitum, & occultum, quod
non sit toti mundo propalandum, idque per vos imprimis. Quo-
niam autem Dominus hic rursus parabolicè discipulis locutus
est, eaq; locutus est, quæ animis eorum voluit esse infixæ, iterum
adiicit.

Si quis habet aures audiendi, audiat. Et quo magis eos excitaret
ad vigilantiam in audiendo ea, quæ per eos aliis erant prædican-
da, ac significaret prædictam parabolam propter eos esse dictam,
rursus intulit.

Videte ergo quid audiat is, hoc est, curate, vt quæ auditis, memo-
riæ mandetis.

In qua enim mensura vos mensi fueritis alijs, remetietur. Vobis à
Deo, imò & adicietur vobis. Nam si fueritis ignaui, aut parci
dispensatores doctrinæ, quam vobis impertio: parcam etiam sen-
tietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, aliisque
Dei donis. Contra verò si larga mensura aliis dispensaueritis,
largam etiam experiemini in vos Dei remunerationem. In re-
gno enim celorum aliquousque impletur, quod vulgo dici, &
fieri

agro suo, contingat inimicum eius invidia commotum postea superfeminare zizania, nec tamen ille velit ea postquam appare- re cœperint à seruis suis eradicari, sed vult ea sinenda cresce- re vsque ad messem, ne in eradicandis zizaniis conculcetur & pereat, aut etiam simul eradicetur & triticum à zizantiis separantes, zizania quidem alligent in fasciculos comburendos, triticum vero congregent in horreum ipsius. Sic enim & in regno Dei filius hominis tum per se, tum per suos seminante, passim in hoc mundo tanquam in agro suo, homines ad cœleste regnum præelectos veluti semen bonum diabolus infestissimus hostis humanæ salu- tis passim etiam superfeminat, semperque seminabit impios ho- mines veluti zizania, vbiq; eos iustis permiscens, qui etiam indi- gni sint iustorum societate, tamen propter eorum bonum sinendi, sunt semper in congregatione eorum vsque ad congregationem seculi, quando omnibus hominibus ex agro huius mundi per sanctos Angelos demissis, & collectis, iusti ab impiis separati re- condentur in horreo cœlestis regni, impij vero veluti in fascicu- los collecti, tradentur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc Parabola eam adfert vtilitatem, ob quam prius dictum est eam assumptam esse.

Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo; &c. Tertia hæc parabola, quæ est apud solum Marcum etiam à semine de- sumpta, à præcedenti differt, quod in hac nulla zizaniorum fiat mentione, deinde quod illa assumpta est ad significandum permix- tionem malorum cum bonis, hæc verò ad significandum mo- dum, quo Evangelicum semen fructificet. Et in illa quidem se- men accipitur pro filiis regni, hic verò rursum quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni, hoc est doctrina E- uangelica. [Porto in hac parabola, quod attinet ad litteram, ver- bum illud exurgat, cum dicitur: *Et exurgat nocte, & die*, refertur po- test ad hominem, ad quem refertur præcedens verbum dormiat, vt ablatiuus nocte referatur ad verbum dormiat, & die referatur ad exurgat, & significetur semen crescere tam dormiente in no- cte, quam latente in die, eo qui seminavit. Potest & referri ad semen, vt significetur illud exurgere nocte, & die homine dor- miente, hoc est illo amplius nihil agente, imò nesciente, aut non sentiente hoc præmissio.] Parabola hæc generali applicatione pos- test intentioni Saluatoris sic accommodari, vt nihil aliud intelli- gatur per eam significare voluisse, quam præter hominum opi- nionem, ac ne sentientibus quidem illis Evangelicam doctrinam passim enascuram, & fructificaturam, non subito quidem, sed ordine quodam, donec ad perfectum fructum suum perueniat, itaque hic erit sensus: Ita in regno Dei vsuenerit, quemadmo-

Parabola
applica-
tio.

dam cum semen ab homine iactum in terra, vltro citra eius qui seminavit operam, imò eo ignorante, nec sentiente, & aliud quid- uis siue die, siue nocte agente è terra enascitur, & quidem pri- mum in herbam, mox in spicam vacuam, demum in spicam fru- mento plenam fructificans, quo factò demeritur. Sic enim & Evan- gelica doctrina per me iam cœpta spargi, ac latius per meos spar- genda in cordibus hominum, & agro mundi huius, præter homi- num opinionem subito fructificare incipiet, sensim tamen ad per- fectum & prædestinatum à Patre omnium electorum fructum pertinget: quo iam producto, consummatio seculi veluti messis aderit, quando demessus Evangelicæ prædicationis maturus, & perfectus fructus, collectis scilicet iam omnibus electis, reponetur in horreum cœleste. Secundum hanc explicationem non est inquirendum quis sit ille homo in Parabola significatus, qui se- men iacit in terram, quo dormiente, imò nesciente, semen ipsius fructificat. [Sequitur autem hæc explicatio eam constructionem litteræ, qua verbum exurgat, refertur ad hominē qui seuit: quam- uis possit etiā similiter parabola explicari sequendo alteram con- structionem, vt faciliè patet.]

Aliam Parabolam proposuit eis dicens: Simile est regnum cœlorum grano sinapis, &c. Ante quartam hanc parabolam præmittit Mar- cus, qui eandem cum Matthæo habet hoc loco, *Cui assimilabi- mus regnum Dei aut cui parabola comparabimus illud?* Qua quæstio- nedum veluti hæsitabat cui rei potissimum conferendum esset regnum Dei, magis attentos voluit reddere Dominus audito- rum animos. Cum autem superiori parabola Dominus significa- uerit modum incrementi regni cœlorum; hac iam parabola, & sequenti significat vim regni cœlorum in crescendo: nimirum quod ex paruis & humilibus initiis mox processurum esset ad maxima. Porto circa litteram in priore parabola granum sina- pis minimum dicitur omnium seminum, quia inter omnia se- mina est valde paruum. Dicitur etiam Sinapi ascendere in arbo- rem, & facere ramos magnos, tum quod lignescat eius stipes, tum ob ramorum multitudinem, quanquam Marcus arboris non faciat mentionem, sed tantum dicat ascendere, & fieri maius om- nibus oleribus. Quod verò ad sensum in hac parabola à Salua- tore potissimum intentum spectat, dubium est quid pertinens ad regnum cœlorum hic voluerit significare per ipsum granum sinapi, an scilicet ipsam doctrinam Evangelicam, de qua intelli- git Diuus Hieronymus, an ipsam Ecclesiam primitiuam, de qua Diuus Chrylsto an ipsum regnum Dei, quo per Euangelium cœperat tum regnare Deus in hominibus credentibus. Nam his tribus potest optimè exemplum sinapis accommodari. Quo- niam autem & præcedentes serè parabole, & sequentes dicte

Applica-
tio Para-
bola ge-
neralis.

sunt de doctrina Evangelica, videtur & hæc potius de ea esse intelligenda: quanquam in hac intelligentia includantur & duæ superiores explicationes. Siquidem in incremento doctrinæ Evangelicæ consistit & incrementum Ecclesiæ, & regni Dei, ut parum referat cui horum trium exemplum sinapi accommodetur. Porro applicatio generaliter sic fieri potest. Sicut granum sinapis quantitate quidem minimum est inter omnia semina, tamen seminatam in terra exurgit supra omnia olera, fitque arbuticula, in cuius ramis habitent volucres cœli; ita Evangelium regni cœlorum à me iam seminatam in terra, vile quidem habetur, & contempribile, & omnibus aliis disciplinis inferius, sed tamen breui exurgit longè latèque, ita ut & omnium doctrinam superet, & in eo quamplurimi quiescant ei adherentes. Cæterum quod Marcus dicit de grano sinapis, quod cum seminatam fuerit minus est omnibus seminibus: non sic accipiendum quasi antequam seminetur non sit minus aliis, sed videtur Marcus respexisse ad id, quod per parabolam significatur. Tum enim doctrina Evangelica videbatur minor aliis, cum seminata esset, & prædicari cœpta, cum prius non agnosceretur.

Aliam parabolam locutus est eis, Simile est regnum cœlorum fermento, &c. Eodem spectat hæc Parabola, quo & præcedens, atque ob id & hic sunt tam variæ intelligentiæ, quam in præcedentis. Si autem per fermentum intelligantur significati Apostoli, convenit hoc cum eo quod Paulus accipiendo nomen fermenti in malam partem. Corinthum illum incestuosum vocat fermentum, dicens, Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Si vero intelligatur significati Evangelica doctrina, quemadmodum potius debet, convenit cum eo, quod è contrario dominus hypocritarum, & doctrinam Phariseorum vocat postea fermentum. Quoniam enim iam mutatio alterius ratione cuius nomen fermenti alicui tribuitur, & in bonum & in malum fieri potest: hinc nomen fermenti nunc in bonum, nunc in malum, accipitur, sicut pleraque alia. Porro quia in littera dicitur, *in farina satis tribus*: sciendum hic nomen, satis non esse participium à ferendo, sed nomen est substantivum, quod neque Latinum est, neque Græcum, neque Hebræum, sed potius Syrum, significans Palestinæ mensuræ quoddam genus, cui nomini apud Hebræos correspondet Saah, quam dictionem D. Hieronymus in veteri Testamento aliquando vertit satum, aliquando modium. Quod ergo hic dicitur in farinae satis tribus, idem est, ac si dixisset, in farinae modis tribus. Propterea autem de tribus satis potius, quam de quatuor aut duobus sit mentio, quod mulieres cocturæ panem, ut in plurimum Ephraim, hoc est, tria sata commiscerent. Si enim tria sata commiscuit Sara: sic de Ephraim coxit panes azymos Gedeon, sic Anna Ephraim farinae attulit

attulit Domino oblatura filium. Potest autem generalis applicatio Parabolæ fieri in hunc modum: In regno cœlorum tale quid accidet, quale fit cum modicum fermentum additur sub magna aliqua farine conspersione, ibique reliquitur donec illa massa exiguua totam farine vim affecerit, atque in suam traxerit naturam. Sic enim & regni cœlestis doctrina, & si in speciem exigua ac paucos adhuc habens sectatores, tamen permixta toti orbi, clanculum, & occulta quadam vi, eum totum transformavit in suam naturam, nec prius desinet vim suam exerere, quam vi sua omnes affecerit, qui prædestinati sunt, & electi. Itaque secundum hanc explicationem non erit excutiendum, quid per mulierem, cuius fit in Parabola mentio, significetur, quidve per numerum ternarium satorum farine.

Hæc omnia locutus est Iesus in Parabolis ad turbas, &c. Marcus hic alteram indicat causam, ob quam Dominus in Parabolis loqueretur ista turbis, cum dicit: *prout poterant audire*, quo significat Dominum voluisse aptare suum sermonem ad captum auditorum, & ob id locutum in parabolis, quod mundi sermonis nondum essent capaces: ac parabolam suam desumpsisse à rebus vulgaribus, per quas idiotæ uterunque induci, & parari possent ad mysteriorum captum. Vnde constat rationem illam superius à Domino redditam, ad reprobos tantum spectare, ut dictum est. Illud autem quod habent Matthæus & Marcus, *Et sine parabolis non loquebatur eis*, Rectè cum Chrysostomo intelligitur significare Dominum tunc sine parabolis, hoc est præter parabolam nihil locutum: quanquam aliis temporibus pleraque sine parabolis docebat turbas. Sequitur eum.

Seorsum autem discipulis sui, differebat omnia. Omnia ergo quæ tum fuerat locutus Parabolæ erant, quæ explicatione opus habebant. Porro quomodo Matthæus dicat in Christo illud Psalmi, *Aperiam in Parabolis os meum*, &c. Impletum, & locutum ideo in Parabolis Dominum, ut illud adimpleretur, cum illud dictum sit in sensu longè diverso ex persona Asaph Prophetæ, qui his verbis præfatur prolixo illi carmini, in quo miracula Dei populo Israelitico exhibita decantat: dictum satis est circa cap. Concordiæ II. Ex his enim quæ ibi dicta sunt, patet dupliciter hunc locum, ac similes intelligi posse. Priori modo simpliciter, ut impleta dicatur in Christo hæc scriptura, quia in ipso verificata, eique competens. Itaque sensus erit: In Parabolis loquebatur Dominus omnia, ita ut ei verè competeret, quod dictum est per Prophetam, &c. Secundum hunc enim sensum coniunctio, ut, debet accipi consecutiue. Altero modo, magis propriè hæc scriptura intelligi potest dici impleta in Christo, si intelligamus Asaph Prophetam sic quidem istud dixisse ex propria persona, ut tamè etiã hoc dicens typum Christi gereret:

342 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 sicut Christus ferè in omnibus figuratus est, quæ in veteri Testamento aliquibus laudi tribuuntur. Itaque sententia hæc quæquam suo modo impleta sit in Asaph: tamen perfectissimè impletur in Christo, ut cui excellentiori modo competat, & qui in Asaph fuit figuratus, tanquam absolutissimus Doctor. Ideo enim videtur Matthæus dixisse per Prophetam: ut significaret ex intentione Spiritus sancti ad Christum pertinere hanc scripturam, & non solum per accommodationem. Secundum hunc ergo sensum coniunctio ut potest accipi ut causam, & finem denotet. Hæc autem scriptura aliter conuenit Asaph, aliter Christo. Asaph enim dicit se locutorum parabolas & ænigmata ab initio, hoc est, quæ olim contigerunt, eo quod admiranda essent, quæ narrabat, & recondita quædam in illis lateret sapientia (accipitur enim nomen parabola sæpè in scripturis generaliter pro omni sermone recto, ac sententiis grauioribus quæ non cuiusuis intelligentiæ sunt expositæ) qua, per ea, quæ olim contigerunt, populum suum Propheta instruere volebat: & quædam etiam ad futurum Messiam spectantia in typo canere. Christo verò competit verius hæc sententiæ, eo quod in propriè dictis parabolis (propriè enim parabola significat collationem, aut comparationem, qua res diuersæ ostenduntur in aliquo esse similes: ut cum Saluator comparat regnum cælorum fermento, grano sinapis, decem virginibus, &c. os suum aperuerit, & è plenitudine cælestis suæ Sapientiæ eructauerit ea, quæ ab exordio mundi fuerunt abscondita hominibus. Vnde patet illud, ab initio, pro quo Euangelista habet à constitutione mundi, hoc est, ab eo tempore, quo mundus constitutus est, & fundamenta eius iacta sunt: non eodem modo debere accipi cum hoc testimoniū Asaph, & cum Christo tribuitur. Euangelista enim parum mutato testimonio, sic illud citauit, quomodo proposito suo maximè quadrabat, & peculiariter Christo competebat.

Parabola

Tunc dimissis turbis venit in domum, &c. Explicatio hæc parabola satis est plana, ut non sit opus dicere multa circa eam, nisi quod in ea quædam sint notanda. Et primū quidam quod electi per bonum semen significati, dicuntur Hebraica phrasi *Filij regni*, pro eo quod est, homines ad cæleste regnum præparati. Deinde quod reprobi per zizania significati, vocantur similiter Hebraica phrasi *filij nequam*, hoc est, diaboli (nam est Græcis *τῶν πονηρῶν*, unde patet nequam esse genitiui casus) nimirum quia illius imitatores & sectatores, non autem quod ab eo creati & geniti. Idem postea scandala vocantur. Quid enim per scandala intelligat, significat eum subditur: *Et eos qui faciunt iniquitatem*. Nam hic coniunctio, & accipitur expositiue, ut scandala sint hi, qui operantur iniquitatem, hoc est, ut prius dictum est operarij iniquitatis, & dediti iniquitati: qui ideo dicuntur scandala, quia siue verbo, siue vita valde offendunt

EVANGELICAM. CAP. LIII. 343
 offendunt veritati, vel pietati impedimentum præbentes. Vel quia eorum cum bonis permixtione, & lælicitate plerique scandalizantur, & humanum aliquid patiuntur. Tertio notandum quod dicit Dominus: *Tunc in isto fulgebunt, &c.* Bene enim dicit: Tunc fulgebunt, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione, à miseriis huius vitæ, ab omni errore, & peccato, per quæ omnia eorum fulgor & gloria hic obscuratur. Postremo & illud notandum quod dicit *in regno Patris eorum*. Cum enim prius dixit: *Mittet filius hominis Angelos suos & colligent de regno eius omnia scandala, regnum sibi tribuit*: Hic verò regnum patri tribuit, significans æqualem suam cum patre potestatem, cum quo habet regni consortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris est vsque ad iudicij diem, malos habens bonis permixtos, bene sibi tribuit regnum: Patri verò, cum loquitur de regno Dei, quod erit post iudicium. Nam regnum Ecclesiæ peculiariter à Patre accepit filius, quandiu in eo humanitatis suæ meritis agit, interpellando pro nobis, & spiritum suum impetiendo, mortemque superando. Cum autem inimica mors destructa erit, & subiecta erunt ei omnia, & cuncta peracta erunt, ob quæ homo factus est: tunc, inquit Paulus, & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia, vocabiturque deinde Dei regnum.

Parabola thesauri, Margaritæ & sagena. Matth. 13.

CAPVT LIII.

Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius vendit & vendit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inuenta autem vna pretiosa margarita, abijt, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum simile est regnum cælorum sagena missa in mare & ex omni genere piscium congregantj, quam cum impleta esset, eduentes, & secus littus sedentes, eligerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam Domine. Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regnum cælorum, similis est hominis patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera.

Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro. Præcedentibus duabus parabolis vltimis declarata est vis Euangelicæ doctrinæ, at duabus iam sequentibus eiusdem pretium significatur, quanto studio merito eam quisque sibi parare debeat, indicatur

Quaquam enim plerique similitudinem thesauri, & margaritæ adaptent, ad alia nempe ad Euangelicam perfectionem, vel vitã, aut ad Christum ipsum apertissime tamen aptantur hæc similitudines ad idem, ad quod præcedentes: nempe ad Euangelicam doctrinam, vel sapientiam, ad quam accommodari potest prior parabola hoc modo. Simile quid in regno Dei accidere conuenit, quale est cum quispiam inuento thesauro abscondito in agro alieno, ut illo potiatur primùm diligenter eum abscondit, ne illi præcipiatur, deinde omnibus suis bonis distractis, emit agrum illum. Sic enim & in regno cælorum, veluti thesaurus quidam est in agro absconditus, cælestis scilicet sapientia, hominibus quidem recta & incognita, nec cuius facile obuia, sed tamen cum omnibus mundi huius bonis non conferenda. Hanc ergo qui inuenit (inuenit autem qui eam agnoscit) si frugi homo fuerit, & sollicitè prospiciet ne eam semel inuentam amittat, & ut perfectè possideat, etiã omnium bonorum suorum temporalium distractione, & renuntiatione eam sibi comparare non cessabit, exonerans se secularibus negotiis, ut totus intendere possit sapientiæ Euangelicæ. Secundum hanc explicationem non erit excutiendum, quid sigillatim significetur per agrum, in quo thesaurus est absconditus, quemq; emit, qui thesauri erat cupidus. Deinde nec quomodo abscondat quis thesaurum Euangelicum repertum. Porro per hoc quod dicitur in parabola homo thesauro inuento vendidisse omnia quæ habebat, idque cum gaudio & sic emisse agrum illum: videtur Dominus significare voluisse, conuenire ut & propter Euangelicum thesaurum assequendum quis omnes facultates suas vendat & distringat, idque cum gaudio, persuasus se hac ratione non iacturam facere, sed lucrum: ut hæc parabola & sequens ad perfectionis studiosos pertineat: quales erant discipuli, quibus hæc, & sequentes parabola videntur esse seorsum dictæ. Cæterum sequens parabola de vna pretiosa Margarita omnium bonorum dispendio comparata ad idem significandum assumitur, ad quod præcedens: sed hoc interest, quod in superiori proponitur thesaurus casu inuentus: in hac verò proponitur Margarita studio & inquisitione inuenta tandem. Itaque sicut superiore significauit cælestem sapientiam non inueniri, nisi ab eo, cui veluti casu oblata fuerit, hoc est, diuinitus monstrata: ita hæc significauit vigilantes & sollicitos esse debere ad inueniendum sapientiam. Potest autem & huius parabola explicatio generalis, quæ sufficiat intentione Domini fieri in hunc modum. Quemadmodum negotiator aliquis Margaritarum bonarum studiosus, postquam inuenit pretiosissimam aliquam Margaritam, non dubitat etiam vniuersam suam possessionem, si opus sit, vendere: ut eam sibi mercari possit, ita in regno cælorum fieri conuenit, ut quisquis veritatis, & sapientiæ est studiosus, post inuentum

inuentum Margaritum illud cælestis Sapientiæ, per Euangelicam prædicationem iam omnibus oblatum, quò non est aliud pretiosius, etiam vniuersorum bonorum temporalium dispendio illud non cesset sibi comparare: persuasus scilicet illud omnium facultatum pretiũ longè superare. Secundum quam explicationem non erit auxiliè quærendum quis significetur per hominem illum negotiatorem, de quo in parabola significatur enim quid quemq; huius exemplo facere oportet. Sic nec quid per bonas Margaritas.

Iterum simile est regnum cælorum sagma missa in mare. Tertia hæc parabola non multum differt à parabola zizaniorum, nisi quod in ea per zizania tritico permixta significantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem, & Euangelium susceperunt: hic verò de eis malis tantum est sermo, qui sunt in Ecclesia, aut in ea aliquando fuerunt, quos scilicet sagma, hoc est, Euangelica prædicatione: collegit simul cum bonis quaquam quidam non malè intelligant per sagram significari Ecclesiam, quæ ex omni genere homines in se congregatos habet. Diximus superius satis esse parabolam seu similitudinem constare eatenus, quatenus requirit intentio Domini. Ea autem est, ut ostendat in Euangelico reu bonos simul cum malis permixtos fore, eosque in fine sæculi demum separandos, nullo habito respectu, quales prius fuerint, antequam reu Euangelico caperentur. Itaque mali, qui cum bonis capiuntur non tantum hic sunt intelligendi, hi qui fictè, aut coactè ingrediuntur Ecclesiam & Euangelium, ac fidem non ex animo suscipiunt: sed etiam qui bono animo, & sponte suscipientes, deinde incepta virtutis via non perseverant. Porro parabola hæc explicatione, aut applicatione non eget, quoniam eam explicat & applicat Dominus, quaquam tantum ex parte altera, ea scilicet qua dicitur in parabola, quod educta è mari sagma plena, piscatores eligunt bonos in vasa sua, hoc est, repositoria: malos, & inutiles esui hominum foras mittunt. Sed ex hac explicatione apertum satis reliquit, quid per alteram parabolæ partem sit intelligendum, qua dicitur sagma missa in mare, ex omni genere pisciũ congregare vsque dum impleta fuerit: videlicet quod Euangelica prædicatione in illa in mari huius mundi pleno tempestatibus, instabilitate, ac multa amaritudine, collectura esset: & captura ex omni genere hominum cuiuscunque gentis, conditionis, aut ætatis, vsque dum haberet plenum credentium numerum, quo impleto erit consummatio sæculi, ac rectè Euangelicum è mari huius mundi educetur, quando cessabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione sunt omittenda, tanquam intentioni propter quam parabola dicitur, impertinentia: ut quid significetur per litus, aut per sessionem eorum, qui eligunt bonos in vasa sua, & malos foras mittunt, &c.

Intellexistis hac omnia? Non interrogat Dominus num intelligant, quasi ignorans: sed ut ex eorum responsione commodam haberet opportunitatem eos docendi, hæc quæ intelligerent in fide. li memoriam pennario recondenda esse, quo aliis aliquando posset ea depromere. Proinde subiicit & alteram parabolam, quæ illud docet, quæ hoc modo videtur intelligenda. Ideo, quia scilicet hæc intelligitis: Scitote quod omnis scriba doctus in regno cælorum, similis esse debet paterfamilias, qui est thesauro, & repositoio suo profert noua & vetera, hoc est, qui assatim quæuis, & varia profert, quæ diuersorum palato, & desiderio satisfaciunt. Hoc enim ad literam significatur per noua & vetera, quæ profert paterfamilias, cui assimilatur doctor Euangelicus: qui quemadmodum paterfamilias diues simul & liberalis ex abundantia diuitiarum suarum profert, cum opus est noua simul, & vetera, hoc est, res varias, omnigenamque substantiam: sic ille è corde diuite spiritualium opum, debet in tempore suo proferre sermonem varium, copiosum, ac diuersis hominum ingeniis congruum, & nunc quidem apertum, nunc inuolutum variis parabolis, & similitudinibus. Non enim eadem semper dicenda, nec eodem modo, eo quod non omnes eiusdem commoueantur: atque ob id opus est diuite quodam thesauro, omni disciplinarum genere instructo. Hæc videtur esse genuina loci huius explicatio, optimè deseruiens proposito Saluatoris. Porro scriba doctus in regno cælorum, vel ut habent Græca, ad regnum cælorum scilicet prædicandū, est prædicator Euangelicus, qui scriba dicitur non à scribendo, sed potius à scripturarum sanctarum intelligentia, & enarratione. Additur autem doctus in regno cælorum, ad differentiam Scribarum, quos habuerunt Iudæi, qui tantum vetera ex veteribus proferre potuerunt, ut intelligatur perfectior doctrina requiri à Scriba Euangelico.

Docens in Nazareth Dominus incredulitatis eam condemnat. Matth. 13. Marc. 6. Luc. 4.

CAPVT LIIII.

† a Et veniens
▷ a synagoga
|| e docerebat.

† a **I** factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas, transit inde, b & egressus inde abiit in patriam suam, & sequebantur eum discipuli sui. † f Et venit a in patriam suam c Nazareth ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die sabbathi in synagogam, b & facto sabbatho cepit e in ▷ synagoga a eorum || e docere eos e & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ. Et ut reuoluit librum, inuenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me sanare contritos corde prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, & dimittere contractos in remissionem.

remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. † b multum
Et cum plicisset librum, reddidit ministro & sedit. Et omnium in syna- ▷ a ita
goga oculi erant intendentes in eum. Cæpit autem dicere ad illos: Quia ut mira-
bodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et † h omnes b au-
dientes c testimonium illi dabant, & ▷ 1 mirabantur h in b doctrina || a & di-
eius [e] c verbis gratia quæ procedebant de ore ipsius, || 1 & dicebant: cerent
e Unde huic † sapientia hæc & virtutes, b & quæ est sapientia quæ da- b dicentes
ta est illi, & virtutes tales quæ per manus eius officuntur? f Nonne hic † b hæc
est c filius ioseph, a fabri filius? b Nonne hic est faber filius Mariae fra- omnia
ter iacobi, ioseph, & iudæ & simonis? a Nonne mater eius dicitur Ma- ▷ b Non
ria, & fra: res eius iacobus, & ioseph, & simon & iudas? ▷ & sorores ne & soro
eius nonne omnes apud nos sunt? a Unde ergo huic omnia ista? e & scan res eius
daliabantur in eo || 1 Iesus autem dixit eis: c Utique dicetis mihi hæc hic nobis-
similitudinem. Medicè cura te ipsum, quæta audiuimus facta in Caphar- cum sunt.
naum, fac & hic in patria tua. At autem amen dico vobis, h quia c nemo || b Et di-
Propheta acceptus est in patria sua. c Non est Propheta sine honore nisi in cebat illis
patria sua, & in domo sua, b & in cognatione sua. c In veritate dico vo- Iesus
bis, multa vidua erant in diebus Elia in Israël quædo clausum est calum c & ait
annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra: illis.
& ad nulla illarum missus est Elias nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem
viduam. Et multi leprosi erant in Israël sub Elizeo Propheta, & nemo eo-
rum mundatus est nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga
ira, hæc audientes. Et surrexerunt & eiecerunt illum extra ciuitatem, &
duxerunt illum vsque ad supercilium montis super quem ciuitas illorum
erat edificata, ut precipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illo-
rum ibat. b Et non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos
impositis manibus curauit. a Et non fecit ibi virtutes multas propter in-
credulitatem illorum, b & mirabatur propter incredulitatem eorum.

Et factum est cum consummasset Iesus parabolas istas transit inde. Transiit hunc Christi in Nazareth contigisse post prædictas parabolas ex Matthæo manifestissimum est: Et intrauit secundum consuetudinem suam die sabbathi in, &c. In synagogis, quas singulæ ciuitates habebant apud Iudæos. Dominus solitus erat intrare, idque die Sabbathi, quo solo Iudæi illuc conueuerant audituri legem & Prophetas: obseruans scilicet tempus, & locum doctrinæ accommodum. Cum autem Dominus audisset in synagoga alios de lege differentes, surrexit & ipse, hoc gestu significans, se quoque ex spiritu habere, quod loqui vellet apud multitudinem. Hic enim videtur apud Iudæos fuisse mos, ut in synagoga non vnus tantum faceret ad populum verba sed liberum esset diuersis successiue concionari, quod patet 1. Cor. 14. Porro quod Dominus stans legerit Prophetam, datū est auctoritati diuinæ Scripturæ, cui æquum est omnem humanam dignitatem assurgere: quod verò expleta lectione sederit doctorus, regularem eius in docendo auctoritatem

thoritatem significasse videtur. Apparet enim alioqui morē fuisse
 Iudæis standi, non tantum cum legerent, sed & cū lecta explana-
 rent, & docerent. Non autem fortuitò sed diuina prouidentia ac-
 cidit, vt & traderetur Domino liber Isaiæ Prophetæ, & aperiēti
 occurreret locus iste, quem Dominus hic legisse memoratur. Ne-
 mo enim Prophetarum clarius est vaticinatus de Christo, & de
 doctrina Euangelica, quam Isaias: nec alius quispiam locus Isaiæ
 magis quadrabat huic tempori, & loco, quam ista, in quo ipse
 Propheta loquitur non in sua, sed Christi, persona, & per quem
 Dominus Nazarenis commodè ostendere potuit se longè alium
 esse quam opinarentur, imò esse expectatum Iudæis Messia. Nam
 in hac Prophetia cū dicitur, Propter quod vnxit me, ponitur pro
 verbo vnxit apud Hebræos verbum vnde dicitur Messias. Cæte-
 rum pro solutione difficultatum, quæ circa hanc Prophetiam oc-
 currere possunt: sciendum imprimis hanc nō rectè satis distingui,
 siue dum eam hic legimus apud Lucam, siue dum legimus apud
 Hieronymum in Isaiâ, cū recta distinctio, quam indicat accen-
 tus Hebraici p̄ta sic se habeat, vt verbum vnxit coniungatur
 cum sequenti, ad annuntiandum, in hunc modum: Spiritus Do-
 mini super me eo quòd, vel (propter quòd) vnxit me ad euangeli-
 zandum (vel annuntiandum) pauperibus (vel mansuetis) misit me
 vt mederer contritis corde, vel sanarem contritos corde, &c. Se-
 cundum hanc distinctionem apertior est & conuenientior Pro-
 phetiæ huius sensus. Nam secundum septuaginta lectionem (se-
 cundum quam magis hic citatur à Luca, & quæ hanc distinctio-
 nem magis requirit, quam Hebræa) sensus est: Quoniam Spiritus
 Domini singulari ratione, & ex ipsa Natiuitate est super me, ideo
 Dominus me suo spiritu vnxit, hoc est, cōsecrauit, & deputauit ad
 euangelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit
 primum ab alio prædicari, quam ab eo, qui præuentus esset diui-
 nis benedictionibus, & Spiritu Dei omnino plenus. Secundum al-
 teram autem, nempe Hebraicam lectionem sensus est. Ideo Spi-
 ritus Domini super me peculiariter requiescit, quoniã Dominus
 me suo spiritu vnxit, & consecrauit, ad euangelizandum paupe-
 ribus. Vel, ex eo constat spiritum Domini esse super me, quod Do-
 minus me vnxit ad Euangelij prædicationem. [Ex quibus con-
 stat quomodo vtraq; lectio habet verum sensum. Si enim legatur
 eo quòd (quomodo est magis vertendum, cū non sit Hebræis al-
 ken, id est, propterea, sed laan) oportet per verba vnxit, intelli-
 gere significari vnctionē, qua in utero matris Dominus est vnctus,
 cū diuina natura humanæ est vnita. Si verò legatur, propter quòd
 intelligendum est verbo vnxit, significari eam vnctionem, qua
 Christus in baptismo visibiliter vnctus est, hoc est, consecratus,
 & deputatus ad Euangelij prædicationem, quando descendit in
 eum

cum Spiritus sanctus visibiliter in specie colubæ.] Dicitur autem *Christus*
 Christus vnctus ad euangelizandū, quia per diuinam vnctionem *vnctus est*
 consecratus, & deputatus ad illud officium, sicut dicuntur quidam *ad Euangeli-*
 vncti in Reges, quia vnctione consecrati, & deputati ad regnan- *geli-*
 dum. Sed alij quidem dicuntur vncti ab hominibus, quod visibi- *um.*
 lis eorū esset vnctio: Christus verò à solo Deo vnctus dicitur, vn-
 de significanter Hebræa addunt nomen Dominus, eo quòd vn-
 xerit me Dominus, non homo scilicet visibilis visibili vnctione;
 sed Deus inuisibilis inuisibili vnctione. Est autem oleum, vel vn-
 guentum, quo Pater filium vnxit, ipse Spiritus Domini, sicut hoc
 testimonio satis indicatur, ad quòd proinde alludens Petrus
 Act. 10. vnxit inquit eum Deus Spiritu sancto, & virtute. Pro in-
 telligentia autem reliquorum, quæ in Prophetia sequuntur, scien-
 dum in sequentibus Christū de se loqui, tanquam de aliquo, qui
 missus esset ad consolandum leto quodam nuncio eos, qui omni
 humano essent destituti præsidio, ac carceris, aliarumq; miseria-
 rum malis præmerentur ab inimicis suis. Porro *annum acceptum*,
 vocat Propheta, tempus illud totum, quo Christus docendo, &
 pro nobis patiendo opus nostræ redemptionis peregit, aut potius
 totū tempus Euangelicæ prædicationis à Christo vsque in finem
 mundi. Nam Paulus dicit, Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Ideo
 autem tempus hoc intelligunt pleriq; vocari annum, vel tempus
 acceptū, quia gratum est, & iucundum fidelibus, ob ea, quæ in eo
 annunciantur. Sed Hebræa alium planè requirunt sensum, nimi-
 rum vt acceptū, vel vt est Græcè *δέκται*, accipiatur potius actiue, &
 annus sit acceptus, tempus quo Deus gratuita sua bonitate homi-
 nes in gratam recepit per mortem filij sui. Est enim Hebraicè di-
 ctio ratio quæ eis significat, quòd Græcis *εὐδοκία*, hoc est, bene-
 placitum, & gratuita voluntas. Vnde bene vertit D. Hieronymus
 annum placibilem. Illud porro, *diem retributionis*, quòd Græca ta-
 men hoc loco non habent, quanquam plerique intelligant de die
 iudicij, quo retribuetur vnicuique secundū opera sua, vt præce-
 dentia pertineant ad primum Domini aduentum, hæc verò pars
 ad secundum: tamen magis debet intelligi de retributione illa vl-
 tionis, qua Deus per filium vltus est nos de inimicis nostris dæ-
 monibus, iudicando principem huius mūdi & eiciendo eum fo-
 ras. Idem ergo tempus est & dies acceptus & dies retributionis:
 sed annus acceptus ratione fidelium.

Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Post lectionē
 Prophetæ omnes in Iesum intentè respiciunt, partim quòd admira-
 rantur illū posse legere, quem sciebant id non dedicisse, quòd q;
 è diuino eius vultu gratia quædam fulgeret, omnium faciliè in se
 conuertens oculos, sed multo magis ob id, quòd auidè expecta-
 rent noua quædam audire ab eo, de quo mirā audierant, & cuius
 humilem

Act. 13.

1. Cor. 14.

Christus
vnctus est
ad Euangeli-
gum.

2. Cor. 6.

humilem conuersationem prius erant experti. Quod autē dicitur à Domino. *Scriptura impleta in auribus vestris*, phrasis est Hebraica, pro impleta est vobis audientibus. Dicitur autem Scriptura tunc primum impleta in illorum auribus, cum ab ipsa eius incarnatione, aut saltem à tempore prædicationis impleta esset, quia tunc primum audierunt eam pronunciarī ab eo, de quo loquitur, & in cuius persona erat scripta. Significare enim his verbis Dominus voluit, se esse eum de quo loquitur lecta scriptura.

Et omnes testimonium illi dabant, hoc est, cum commendabant, & laudabant, & bonum de illo perhibebant testimonium, tum ob miracula iam ibi & alibi gesta, tum quod audirent eum Scripturas tanta cum authoritate, mansuetudine, & prudentia explanantem. Vnde additur, *Et mirabantur in verbis gratia*, hoc est, de verbis gratiosis, aut gratia, & acceptatione plenis. Verum si omnes illi testimonium dabant quomodo dicunt Marcus, & Matthæus, ipsos scandalizatos in eo. Quomodo etiam Lucas mox subiungit Domini obiurgationem? Certè apparet in principio plerisque auditis miraculis, & verbis Christi, rectè de ipso sensisse, & promptos fuisse ad credendum illum esse verum Messiam, quosdam tamen inter eos fuisse, qui considerantes humilitatem familiæ & generis ipsius, ceperunt doctrine, & miraculorum eius authoritatem eleuare; & à recta illa de Iesu opinione auocare etiam eos, qui in principio rectè sentiebant de ipso. Cum ergo dicuntur omnes illi testimonium dedisse, omnes, pro plerisque positum videtur, quemadmodum in scripturis sæpè accipitur. Et cū hi qui testimonium illi dabant dicuntur apud Lucam dixisse, *Nōne hic est filius Ioseph?* Intelligendū quosdam illud dixisse in laudem Iesu, & admirationem eius: agnoscentes planè diuinum esse debuisse, quod homo tam alioqui ignobilis subito ad tantam sapientiam esset euectus, alios verò idem dixisse ex contemptu, & cum offendiculo, existimantes ipsum non posse esse Messiam, qui tam humilem patrem, & progeniem haberet, nec doctrinam eius, aut miracula posse esse diuina, qui inter doctos non fuerat versatus. Porro cum Dominus non solum dictus sit hic à Nazarenis filius fabri, vt est apud Matthæum, sed etiam faber, vt est apud Marcum in omnibus ferè libris: apparet Dominum cum Ioseph fabrilem artem etiam exercuisse, vsque ad prædicationis tempus, quanquam intelligi possit, vt indicat D. Aug. eum ideo vocatum fabrum, quia creditus filius fabri. Incertū autem est quam artem fabrilem exercuerit cum nomine faber, sicut & Græcis, *τέκτων* generale sit ad omnes penè artifices, qui è quauis materia aliquid faciunt, exceptis plasticis.

Christus an fabri-lem exercuerit artem.

Iesus autem dixit eis, Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, &c. Duo erant, quæ offendebant Nazarenos, scilicet humilitas generis, & miraculorū paucitas: quæ secundā offensionis causam Saluator præoc-

præoccupans dicit, vtique, hoc est, omnino, & certè (est enim Græcè, *πρόβλημα*) dicit is, mihi hanc similitudinem, hoc est, parabolam, & prouerbum. Interpres enim noster hic posuit nomen similitudinis pro prouerbio, sicut suprā dictū est nomen, Parobola, in scriptis pro accipi pro prouerbio. Apparet autem commune prouerbum fuisse apud Iudæos, *Medice, cura te ipsum*, quo vsi fuerunt contra eum, qui quod aliis pollicebatur, aut præstabat, sibi, suisq; præstare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbum in quo sensu dicturi essent in se, Dominus exponit, cum subiungit. *Quanta audiuimus facta in Capharnaum, &c.* Qua illorum calumnia proposita responsionem subdit dicens.

Amen dico vobis non est Propheta acceptus, in patria sua, hac sententia respondens simul vtrique scandalo. Quoniam cum in progenie Domini scandalizabantur, & calūniabantur paucitatem miraculorum Dominus hac sententia significat nihil noui se ab eis pari, sed commune sibi hoc esse cū omnibus Prophetis, quod nō honoretur in patria à ciuibus suis: significat & ob id non facere se ibi multa, aut magna miracula quod nō esset ibi acceptus, & honoratus, & proinde ipsi indigni essent, & capaces miraculorū vt postea dicitur. Hanc autē sententiam vehementius efferunt Matthæus & Marcus dicentes: Nō est Propheta sine honore nisi in patria sua, cuius sensus est. Non est Propheta vsquam contemptior, & magis iohonoratus, quā in patria sua, & inter notos. Porro generali hac sententia præmissa, duobus exemplis sacræ scripturæ, desumptis à duobus maximi nominis Prophetis sibi mutuo succedentibus, & in miraculorum operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam secundam respondere: ostendens non ex sua impotētia provenire paucitatem miraculorū in Nazareth, sed ipsorū demerito, & quod non ita esset illis acceptus sicut in aliis ciuitatibus: quemadmodū etiā Elias, & Helizeus, ambo miraculis variis clari prætermisissis suis ob ipsorum demerita, exteris ea beneficia leguntur impendisse, quibus & sui indigebant. Itaque horum exemplo sese Dominus purgat, idque eo magis quod significat hos Prophetas, non propria, sed diuina voluntate, suis prætermisissis, beneficisse exteris. Hoc enim significat, cum dicit in priori exemplo.

Et ad nullam illarum missus est Elias. In horum autem duorum exemplorum priore, notandum quod tempus illud annorum trium, & mensium sex, quo dicitur hic cœlum fuisse clausum, non potest haberi ex scriptura veteris Testamenti, vbi hæc historia scribitur: vnde dicendum est, quod Dominus tempus hoc cognouit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitū vel, quod ex antiqua traditione apud omnes vulgatum esset iam Iudæos, quantū fuisset tempus siccitatis in diebus Eliæ. Hinc in Iacobus in Epistola sua, siue secutus hanc Domini tradi-

352 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 traditionem, siue antiquam, & receptam opinionem, dicit, tempore
 Eliæ non pluiffe annos tres, & menses sex. In utroque autem
 exemplo notandum, quod coniunctio, nisi, debet accipi pro, sed
 tantum. Non enim exceptiue potest accipi, cum id quod excipitur,
 non contineatur sub eo, vnde fit exceptio.

Et repleti sunt omnes in Synagoga ira, hæc audientes. Mirabilis fan-
 mutatio. Cum enim omnes in principio illum docentem, & ex-
 planantem scripturas admirarentur, & commendarent, & qui in
 illo vel ob generis humilitatem, raritatem, vel ob miraculorum
 claritatem scandalizabantur, nondum auderent ipsam aperte in-
 cessere, postquam summa cum modestia atque admodum ciuili-
 ter & se purgasset, & illos incredulitatis notasset, & indignitatis,
 non solum non receperunt purgationem, nec ad resipiscentiam,
 & agnitionem sui morbi sunt commoti, sed mox deposito erga
 ipsum animo bono, ac inuido murmure quorundam non am-
 plius sese continente, omnes in manifestam indignationem ac-
 censi sunt, atque ad extremam etiam impietatem designandam
 propensi.

Ipsæ autem transiens pro medium illorum ibat. Hæc oratio sic est
 ordinanda, vt illud, per medium illorum, coniungatur cum par-
 ticipio, transiens, non cum verbo, ibat. Quibus verbis significatur
 cum libertate quanta, & potentia elapsus sit manibus illorum, non
 scilicet subuolando in altum aut meticolose currendo, sed intre-
 pide per transeundo per ipsos medios. Potest hic transitus autem
 dupliciter intelligi contigisse: aut per hoc quod mentem illorum,
 aut mutauit, aut obstupescit, vt vult Beda, adimendo scilicet il-
 lis vires, quemadmodum cum ante captiuitatem suam prostravit
 eos, qui cum Iuda venerant ad capiendum ipsum. Aut per hoc
 quod se illis inuisibilem reddidit, qua ratione omnino videri se
 bis liberasse apud Ioannem, semel scilicet cum lapides volebant
 Iudæi iacere in eum, & semel cum volebant eum apprehendere.
 Cæterum cum dicit Marcus, non potuit illic virtutem vllam facere,
 non significatur Christi imbecillitas, sed illorum incapacitas. Non
 potuit enim non quod deesset ei potentia, & virtus, sed quia illi
 non erant capaces.

Mittuntur ad predicandum duodecim Apostoli
 Matthæi 9. & 10. Marci 6.
 Luca 8. & 9.

CAPVT LV.

Et

Et factum est deinceps, & ipse a Iesus & 1 cir- A.9.C.8.
 cuibat a omnes f ciuitates & 1 castella b in circuitu & c iter
 tu e docens a in synagogis eorum, & f predicans e faciebat
 euangelium regni, c & euangelizans regnum Dei, a per.

& curans omnem languorem & omnem infirmitatem,
 c & duodecim cum illo, & mulieres aliqua qua erant
 curata a spiritibus malignis & infirmitatibus. Maria que vocatur Mag-
 dalena, de qua septem demonia exierant, & Ioanna vxor Chusa procu-
 ratoris Herodis, & Susanna, & alia multa que ministrabant ei de fa-
 cultatibus suis. a Videns autem turbas, misertus est eis: quia erant vexa-
 ti & iacentes sicut oves non habentes pastorem. || Tunc dicit discipulis
 suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum
 messis, vt mittat operarios in messem suam. b Et vocauit duodecim, c & C. 10.80.
 f conuocatis e Iesus f duodecim d e discipulis suis b cepit eos mitte- d e Apo-
 re binos, & || f dedit illis e virtutem & 1 potestatem f spirituum im- stolis || b
 mundorum, a vt eijcerent eos, f & c vt d f curarent omnem languo- dabat f e
 rem a & omnem infirmitatem. Duodecim autem Apostolorum nomina super om-
 sunt hæc: Primus Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius Phi- nia doma
 lippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius. Tho- nia d c
 mas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thaddæus, Simon languores
 Cananæus & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eum. Hos duodecim misit curarent
 Iesus b & precepit eis ne quid tollerent in via nisi virgam tantum, non C. 10.80.
 peram, non panem, neque in Zona as, sed calceatos sandalijs, & ne in- f e Neque
 duerentur duabus tunicis. c Et misit illos predicare regnum Dei, & sa- virgam,
 nare infirmos. Et ait ad illos a præcipiens eis, & dicens: In viam gentium neque pe-
 ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed patius ue- rã, neque
 ad oves que perierunt domus Israël. Euntes autem predicate dicentes: panẽ, ne-
 Quia appropinquauit regnum cælorum. Infirmos curate, mortuos susci- que pecu-
 tate, leprosos mūdare, demones eijcite, gratis accepistis, gratis date e. Nihil niam, ne-
 tuleritis in via. a Nolite possidere aurum neque argentum f neque pe- que duas
 cuniam a in Zona vestris, f non pera a in via c neque panem f neque tunicas
 duas tunicas e habeatis, a neque calceamenta, f neque virgam a Di- habeatis.
 gnus enim est operarius cibo suo. In quamcunque autem ciuitatem aut d b quo-
 castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, f & d h in cunque
 quamcunque domum intraueritis l ibi manete f donec exeatis, h inde introieri-
 a Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et tis in do-
 si quidem fuerit domus digna, veniet pax vestra super eam: si autem non mum, illic
 fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos. l Et quicumque non d rece- f e &
 perint vos, e nec audierint a sermones vestros, l exeuntes b inde a fo- inde exite
 ras f de a domo vel f ciuitate c illi etiam l puluerem pedum vestro- d a re-
 rum excutite e de pedibus vestris h in testimonium || supra illos. e ceperit
 Amen dico vobis, tolerabilis erit terra Sodomorum & Gomorrhæorum vos neque
 in die iudicij, quam illi ciuitati. Ecce ego mitto vos sicut oves in medio audierit.
 luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut colum- || b illic
 ba. Ca

- B. 12. 122. *ba. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in concilijs & in synagogis suis flagellabunt vos: & ad praesides & reges ducemini propter me in testimonium illis & gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem & pater filium, & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem per seuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis non consummabitur ciuitates Israel donec veniat filius hominis. || Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius: & seruo, sicut Dominus eius.] Si patrem familias Beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius. Ne ergo timueritis eos. || Nihil enim est opertum, quod non reuelatur & occultum quod non sciatur. C. 8. 51. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, & 12. 85. predicare super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Nonne duo passeris asseruunt, & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos. || Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in caelis est. C. 12. 85. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in caelis est. || Nolite arbitrari quia pacem venenim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & Filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius. C. 14. 92. Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus, & qui amat filium aut siliam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. || Qui inuenit animam suam, perdet illam: & qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam. || Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet, & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. || Et factum est, cum consummasset Iesus praecipiens duodecim discipulis suis, transijt inde ut doceret & predicaret in ciuitatibus eorum. [†] h Egressi autem ^c circuibant per castella euangelizantes & curantes uerique, [&] ^b predicabant ut penitentiam agerent, & daemonia multa eieciabant, & ungebant oleo multos egros, & sanabantur.*

Et factum est deinceps & ipse Iesus circuibat omnes, &c. In huius circui

circuisionis Domini descriptione primum notanda Domini & benignitas, & potestas. Benignitas enim eius qua omnibus prodesse voluit, in eo relucet, quod circuierit non solum omnes ciuitates, sed & castella, non existimans aliquem locum, quantumuis humilem, se indignum, ac docens veri pastoris esse, omnium sibi creditarum ouium curam agere, discurrendo, & visitando singula loca quantumuis humilia, & abiecta. Potestas vero eius simul cum benignitate rursus in eo notatur, quod dicitur curasse omnem languorem, & omnem infirmitatem, hoc est quoduis genus morborum, & aegritudinum. Porro duodecim Apostolos secum circumdixit Dominus, ut in se doceret eos, quomodo & ipsi paulo post sese in praedicationis Euangelicæ negotio gerere deberent. Mulieres quoque aliquot Dominus secum circuire passus est, quæ beneficiis ab ipso affectæ, ei de suis facultatibus ministrarent, sed ultro se ad hoc offerentes: ut ostenderet Dominus suam pro nobis susceptam paupertatem, & facto suo doceret, quod mox erat docturus verbo, operarium scilicet Euangelicum dignum esse mercede sua, nec defuturam vnquam spontaneam liberalitatem bonorum, eis, qui sincero animo toti essent in negotio Euangelico. Porro ex eo quod prima earum mulierum quæ hic nominantur, dicitur Maria, quæ vocatur Magdalena, pater fati vnã tantum esse mulierem, quæ in Euangelis vocatur Maria Magdalena. Cum enim dicit Lucas, *Maria quæ vocatur Magdalena*, vniue ad distinctionem huius Mariæ ab aliis eodem nomine appellatis, adiecit illud, quæ vocatur Magdalena. [Quod autem hæc Maria, quæ in Euangelis vocatur Magdalena, sit ea Maria, quæ fuit soror Marthæ & Lazari, licet ex Euangelis aperte probari non potest: tamen cum recepta ab Ecclesia sententia habeat Mariam sororem Marthæ fuisse eam Mariã, quæ dicitur in Euangelis Magdalena, & eam etiam quæ apud Lucam cap. 7. Dicitur peccatrix, ut supra ostensum est: non est temerè contra hanc sententiam sentiendum.] Quod autem dicitur à Luca hoc loco, septem Daemonia Dominum eiecisse ab hac Maria Magdalena: intelligendum esse de corporali daemorum eiectione, patet satis ex eo, quod in Luca præcedit.

Et mulieres aliqua quæ erant curate à spiritibus malignis. Proinde Magdalena dicendū videretur cū Roffensi & aliis quibusdã, mulierẽ hãc demona possedito peccatorũ suorũ à diabolis aliquãdo possessam, ac posteaquã sessa ali- à Domino fuisset liberata peccatorũ suorũ magnitudinẽ coepisse quando à agnoscere, eorumdemq; remissionẽ lachrymarũ profluuio impe- demoni- trasse, ac tum deinceps indiuisam Christo adhaerisse, & opes suas bus. in illius ministerium, & usum cum aliis mulieribus quibusdam impendisse, pro duplici beneficio corporali scilicet & spiritali, quo affecta eam Dominus. Porro mulier secundò nominata, nẽpe Ioanna,

Susanna. Ioanna cuius Lucas meminit etiā cap. ultimo, dicitur a Luca fuisse vxor Chusæ procuratoris Herodis, vt significaret mulieris huius opes, & deuotionem non solum ipsius, sed etiam mariti, qui permiserit vxorē suā in comitatu Iesu, in quo vtrique Dominus eam non admisisset, nisi viro permittente. Sic & Susanna quædam nominatur, quod eo tempore esset mulier nota & celebris nominis.

Videns autem turbas misertus est eis, quia erant vexati, & iacentes, &c. Norandum quod pro vexati Græca habent ἐκκελυμένοι, quod est dissoluti, aut dissipati à χύω, quemadmodum legit Theophyl.

Vexati. & maximè videtur conuenire illi, quod sequitur. *Sicut oves non habentes pastorem.* Quædam tamen Græca habent ἐκκελυμένοι, hoc est conuulsi, & vexati, quomodo legunt Chrysostomus & Hilarius, & bene etiam conuenit ei quod sequitur. Sicut oves, &c. Iam propria Græcè est, ἐρρημένοι, quod magis est sparsi, siue disiecti. Vexati ergo dicuntur hi quibus Christus miseratus est, quia vacuis malis affecti, primum à Scribis, & Phariseis, qui pro Pastoribus lupos potius agebant, & suis humanis traditionibus & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Evangelica eos auocabant.

Dissoluti aut dissipati. Deinde & à dæmone per ignorantiam veritatis, & peccata ipsos suo imperio subiugante, & corporalibus morbis affligente. Dissoluti vero, aut dissipati dicuntur, quia varia sectantes, in modum destitutarum ouium per diuersa vagantium. Iacetes verò, quia ab omnibus neglecti. Bene autè ouibus carentibus Pastore eos comparat, eo quod non sit aliud animal destitutus, & magis pendens à præsidio Pastoris, quàm ouis: Deinde hac comparatione significatur populi innocentia, digna commiseratione, & Scribarum grauiissima, & maximè impia negligentia. Cæterum cū Dominus populis prouidere ex affectu misericordiæ velleret, prius discipulos suos excitat ad petendū Pastores hominū à Deo: nō quod hoc nō esset in sua firum potestate, sed vt doceret diuinū esse donū quod hominibus etiā veritatis audis dentur boni Pastores, idque præ-

Messis multa. cibus à Deo obtinendum. Itaque dicit, messis quidem multa, &c. Messis multa vocat homines multos iam promptos ad recipiendū Evangelicam doctrinam per quā veluti demessi deferantur in horreū Dei, quod est Ecclesia Dei, & consortium sanctorū. Operarios autè paucos dicit, quia solus Ioannes & Christus ipse sincere tunc populum docebant. Necdum enim Apostoli missi fuerant ad operandum in messe Domini, & qui operariorum locum tunc obtinebant Scribæ, & Pharisei, operariorum officio non fungebantur.

Operarij pauci. Notandum autem quod dicit. *Vt eiciat operarios, &c.* (sic enim legendum esse, & non, mittat operarios, docent antiqua exemplaria scripta, & conuenit Græcè dictioni ἐκβαλλῆ. Significatur ergo grandū, vt citò mittat, ac vel inuitos, & coactos extrudat in opus Dei, significatur etiam vis imperij & gratiæ Dei, quæ cunctantes etiam

etiam ad hoc impellit, nec alios demū vtilis esse colligendæ huic messi, quam qui ad hoc à Deo protruduntur.

Et vocauit duodecim, &c. Dixerat rogandum Dominum messis, vt eiceret operarios plures scilicet alios, in messem, mox tamen ipsemet non expectatis eorum precibus preparat, & mittit operarios. Quare primum quidem significauit se esse verum Dominum messis, quod ex superioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc significatum est, Deum nō idcirco velle rogari, quod minorem is, quam nos ipsi curā nostri gerat: sed vt aptiores simus agnoscendæ, & recipiendæ diuinæ beneficentiæ. Præuenit enim Deus frequenter sua beneficentia nostras orationes. Itaque vocatis ad se duodecim Apostolis suis, quos olim ad hoc delegat, ac deinde indiuisse sibi adhærētes singulariter verbo, & exemplo suo formauerat ad prædicandum quandoque aliis: mittere iam cœpit eos, vt secundum doctrinam quam ab ipso audierant, & ad exemplar vitæ, quod in præceptore conspexerant alij alibi verbo, & exemplo docerēt populum. Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius, & personarum idiorarum humilitatem contemneretur, imo pluris fieret, quam Scribarum doctrina, dedit etiam illis potestatem, quam à Patre accepit & ad eiciendos dæmones in nomine suo, & ad curandos omnis generis morbos corporales: hac certè potestatis communicatione rursus declarans se verè esse Dominum messis Patri æqualem, neque vsurpare sibi præsumptuosè potestatem mittendi operarios in messem diuinam. Binōs autem mittit Dominus Apostolos vt testatur Marcus, idque fecit in commendationem fraternæ charitatis, in mutuam consolationem, mutuamque custodiam operum, & doctrinæ: Deinde etiam in certiore prædicandæ veritatis contestationem, quia in ore duorum, aut trium testium, stabit omne verbum. Quoniam autem bini missi sunt Apostoli ob id, vt prius dictum est, videntur hic per iuga recenseri à Matthæo, quasi volente significare quomodo coniuncti fuerint per paria. Porro in Catalogo Apostolorum à Matthæo hic posito, notandum quod Matthæus Petrum, non solum primo loco ponat, vt alij Euangelistæ, sed etiam primum vocat. Hinc enim efficaciter satis probari potest primatus, & excellentia quædam Petri inter alios Apostolos. Cū enim non possit dici primus ob vocationem: certè non videtur quomodo dictus sit primus, nisi ob peculiarem aliquam excellentiam. Cæterorum autem Apostolorum ordinem non sic significat Matthæus dicens, secundus, & tertius, &c. quod reliquorum ordinem nō ita referret scire, atque ad Christianam religionem attinebat scire primatū Petri, imo quod reliqui omnes in autoritate pares essent.

Hos duodecim misit Iesus præcipiens eis, & dicens: In viam, &c. Sunt à Matthæo posita octo hic potissimū præcepta peculiariter perti-

*Bini missi
Apostolis.*

Petri primatus.

*Vbi pradi-
candū ab
Apostolis.*

*Oues per-
dita.*

*Quid
pradican-
dum.*

*Tertium
præceptū
Apostolis
datum*

Quartū.

Quintū.

mentia ad hanc missionem, quorum primum est de loco prædicationis, quod solus Matthæus memorat. Inhibentur ergo prædicandi gratia ire in viam Gentium, hoc est, quæ ad Gentes ducit, & incivitates Samaritanorum qui etsi reuera etiam essent Gentes, tamen quia ex parte receperunt Iudaismum, & Deum Iudæorū videbantur colere, ideo de eis specialis fit mentio, tanquā qui essent mediū quid inter Iudæos & Gentes. Præcipitur autē eis ut potius eant ad oves domus, id est, populi Israël, *quod perierunt*, hoc est, ad oves perditas. Oves autem perditas domus Israël vocavit Dominus electos ex Iudæis, De cognitione adhuc destitutos. Quod electi essent, oves vocavit, quod ignaros adhuc Dei, oves perditas.

Euntes autē prædicate dicentes, quia appropinquavit regnū, &c. Secundū præceptum est de eo, quod prædicandum est, quod itē solus Matthæus aperte explicat. Voluit ergo Dominus suos ad eundē modū Evangelicā prædicationē auspiciari, quo & ipse, & Ioannes eam auspiciari sunt. Nam etiam hic non addatur Dominū iussisse ut ad pœnitentiam agendam invitarent, & dicerent, pœnitentiam agite: tamen etiam hoc esse iussos à Domino, patet ex Marco, qui postea dicit: Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent.

Infirmos curate, mortuos suscite, &c. Tertium præceptum etiam à solo Matthæo expressè positum in 12. Apostolorum missiones quanquam istud præceptum non nudum est præceptum, sed simul etiam efficax traditio potestatis factiue miraculorum.

Gratis accepistis, gratis date. Quartum præceptum à solo item Matthæo positum, necessario autem superioribus adiunctum, tum ad superbiam, tum ad detestandæ avaritiæ repressionem. Porro referri potest istud ad utrumque præceptum præcedens, ut significetur & gratis prædicandum, & gratis miracula facienda. Aut potius potest tantum ad præcedens referri, ut significetur munera pro præstita sanitate non esse venanda, aut accipienda. Nam eius magis poterat esse periculum, quam ex prædicatione. Itaque sensus erit, Accepistis potestatem faciendi miracula gratis, hoc est, sine aliquo pretio, vel merito gratis ergo etiam conferte per concessam vobis potestatem, aliis sanitate.

Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniā, &c. Quintum præceptum, quo statuitur, quomodo se gerere debeāt in via, & quomodo ipsis sit eundem. Prohibentur autem quinque secum in via assumere. Primo pretiū pro viatico, cum dicitur: *nolite possidere aurum, &c.* Vbi notandum non simpliciter prohiberi Apostolis possessionē auri, vel argenti, vel cuiusvis pecuniæ, sed ne iā profecturi ad prædicandū, hæc haberēt in via pro viatico. Vnde additur, *in xonis vestris*, hoc est, in crumenis vestris. Loquitur enim iuxta veterem morē, quo pecunia ab itinerantibus, maximeque à militibus solet deferri in zonis, hoc est, in cingulis, Prohibet ergo

nea

nec aurum possidere, hoc est, habere & ferre, ut habet Lucas, nec quod minus est argentū & quod his adhuc minus est, ne res quidē. Pro pecunia enim rectius interpres vertisset res, cum Græcè sit *πείρα*. Secundo prohibet circūferre cibos, & repositoriū ciborū cum dicit: *Neque peram, neque panem.* Nam hoc postremum addunt Lucas & Marcus, cū posset panis circūferri pera. In his autē intelligendum est Dominū prohibuisse non tantū omnē cibū, aut ciborū repositoria, sed etiā potū, aut potus repositoria: ita ut & lenticulā vipariam prohibuerit, etiam si non expresserit. Postquam autē his duobus prohibuit, quæ ad victū pertinet, prohibet deinde duobus præceptis, quæ pertinent ad tegendū corpus. Tertio ergo prohibet duas tunicas. Quo nō est intelligendū Dominum prohibuisse ne duobus induerentur vestimentis in via, quandoquidem ipsum Dominum constat pluribus vestibus indutum fuisse: sed per duas tunicas oportet intelligere secundū Hieronymum, duplex vestimentum, aut ut alij dicunt in eodem sensu, vestes mutatorias, intelligaturque prohibitum, ne præter vestes quibus irent induti, alias secum dererent, quas induerent, alteris sorditatis: quemadmodū fieri passim solet ab hominibus. Nec obstat huic intelligentiæ quod habet Marcus, *ne induerentur duabus tunicis.* Vult enim Marcus his verbis significare prohibitum illis fuisse nonne simul duabus induerentur vestibus pallio scilicet & tunica, sed ne vicissim nunc hac, nunc illa vterentur tunica. Vnde non dixit *duabus vestibus*, sed *duabus tunicis*, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas cuiusvis alterius etiā speciei vestes, ita ut vna induatur, altera futuro tempore servata deferatur. Quartò prohibet calceamenta. Cui contrarium videtur quod habet Marcus, permissum illis fuisse, ut essent calceati sandaliis. Verum cum Lucas dicens cap. 22. Dominum in vltima cœna dixisse Apostolis: Quando misi vos sine sacco, & pera, & calceamentis, &c. Satis significat in totum calceamenta illis prohibita, & deinde Marcus dicens permissum, ut calcearentur sandaliis, significat aliquod calceamentorum genus illis interdictū dicendū cum Augustino calceamenta ea esse prohibita, quæ totum pedem tegerent, sandalia verò cœcessa, quæ plantā pedis quidē defenderent ab occurrentibus viæ incōmodis, verum superioris partem sinerent nudā. Nam huiusmodi calceamenti genus vocari sandalia, indicat Aug. Non autem ideo prohibet Dominus calceamenta & cōcedit sandalia, quod illi cure fuerit quo calceamenti genere sui vterentur: sed quoniā, ut est verūmīle, Christus & Apostoli, pro more illius regionis maxime recepto à pauperibus vtebantur sandaliis, noluit Dominus suos iam profecturos mutare sandalia: & quemadmodū itinerātes facere sibi solebant, calceamenta, quæ totū defenderent pedem assumere: volens eos non aliter ire instructos ad prædicandū, quā si sicut eam

*Quid per
duas tunicas intel-
ligatur.*

*Cuiusmo-
di calcea-
menta Apo-
stolis
permissa.*

ad hanc

*Dominus
an nudis
incesserit
plantis.*

adessent illi, eumque concomitarentur. Dominum enim non planè nudis incessisse plantis verisimile est, quod hoc non convenisset asperitati & caliditati illius regionis, per quam assidue discurrebat, & circumambulabat. Sandalis verò tantum fuisse usum vel ex eo constat, quod peccatrix mulier, quæ lachrymis rigabat eius pedes, utique reperit superiorem pedum Domini partem nudam. Prohibitis his, quæ ad victum, & vestitum pertinent, prohibet quintò quod spectat ad defensionem in via, cum dicit: *Neque virgam.* Cur rursus aperte contrariū videtur quod dicit Marcus: *Nisi virgam tantum.* Cuius apparentis contrarietatis dissolvendæ facilius & simplicior modus fuerit, dicere de alia virga loqui Marcum, quam Matthæum & Lucam. Est enim quædam virga, quam sustentandi lassæ corporis causa assumimus, quæ Hebræis dicitur *miscan*, à verbo *Schan* quod est inniti. Et est virga quam vindicandi, aut defendendi gratia gerimus, quæ Hebræis dicitur *shebeth*. Hanc ergo Apostolis interdictam accipiendum est, illam verò permissam, quod satis patet ex eo quod postea dicit Dominus, ubi in speciem hanc suam constitutionem videtur reuocare, cum dicit: Nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Gladium enim hic opponit virgæ olim à se prohibitæ. [Quod autè noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itineris laborè alleviaret: satis patet si scopum Domini in his præceptis spectemus. Non enim voluit profectioem illis reddere onerosiorem, sed expeditiorè. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Matthæus scripsit malè intelligeretur, sicut scripsit sandalia Apostolis concessa, significans qualia calceamenta eis essent prohibita: ita & virgam concessam scribit, sed cum non satis habuit dicere nisi virgã, sed adiecit nisi virgam tantum: satis significavit se de alia virga loqui, quam de qua locutus erat Matthæus, nempe de virga aliqua parvi momenti, & quæ tantum virga esset, aut baculus.] Intentio ergo Salvatoris erat hoc præcepto statuere, ne Apostoli, ituri ad prædicandum, præter ea, quæ planè essent necessaria, pararent sibi quæ ad victum & vestitum & defensionem solent sibi itinerantes providere & coassumere, sed his omnibus nudi abirent, nullis onusti sarcinis, nullis districti curis terrenis, sed in omnibus pendentes à Dei providentia: tum ut ad legationem susceptam essent expeditiores, & tota vacarent delegatæ functioni: tum ut iam inciperent discere, quam tuta res sit totam vitæ præsentis curam commendare optimo patrum ut declarantes suo exemplo quam essent à cupiditate lucri, ac vindictæ alieni plures lucrifaceret ab omnibus habiti admirabilem. Fuit autè præceptum hoc non solum personale, pertinens scilicet ad Apostolos, sed etiã temporale, respectu earundem personarum, sicut & superius de loco in quo prædicare iussit. Igitur in præ-

*Cuiusmo-
di virga
illis inter-
dicta.*

*Intentio
Christi in
huiusmo-
di præcep-
to.*

*Præceptum
hoc perso-
nale fuit,
& tempo-
rarium.*

senti profectioem omnia ut missi erant præstiturunt: postea autem ubi deerat Domini iussio, non ita, sed relicti suæ libertati sat habuerunt præcipuum Domini in his præceptis scopum spectare, & observare: nimirum ut omnem sollicitudinem mundanã indignã certè Evangelico doctorei reijcerent, ut inermes sese ubique exhiberent, ut simplicitatis, sobrietatis, & paupertatis exempla præberent, ut semper à divina providentia in omnibus pendere se declararent.

Dignus est enim operarius cibo suo. Quoniam Apostoli auditis superioribus præceptis dicere poterant: Si gratis vis nos & docere, & sanare, nec quicquam in via deferre, unde ergo nutriemur, aut vestiemur? Num vis ut ex mendicato vivamus? Dominus præueniens eorum quæstionem hac sententia apparentem præceptorum severiorem temperavit, ostendens quare nudos illos mittat: nimirum quod quæ ad victum & vestitum ipsis essent necessaria eis deberentur à discipulis eorum: ut sine omni rubore & verecundia ab eis illa possent accipere: nec necesse esset harum rerum onere, & sollicitudine se gravare.

In quamcunque autem civitatem, aut castellum intraveritis, &c. Sextum præceptum quo primum quidem docet multam facientiam diligentiam pro diligendo hospite, ac deinde hospitium non temerè susceptum, non temerè etiam mutandum. Itaque iubet ut ingressi civitatem vel castellum, hoc est, vicum vel pagum, non intrent hospitia meritoria: sed inquirent non quis in eo loco sit dives, aut quis habeat bonum hospitium: sed quis sit dignus, hoc est, quis sit probitate vitæ commendatus, aut quis per testimonium probæ vitæ dignus est regno cælorum, aut vestro hospitio. Ideo autem huiusmodi viri hospitium deligere eos voluit, idque fama, & iudicio populi, ne prædicatoris, & prædicationis dignitas suscipientis infamia deturparetur: sed contra potius ex commendatione hospitis & prædicatoris, & prædicationis esset commendatio: deinde ut hospitij mutandi causa non suppetat, talemque habeant hospitem, qui lubens, ac promptus illi necessaria præbeat. Digno autem aliquo hospite inuento, iubet secundo in eius domo eos manere, hoc est, non mutare hospitium, donec exeant, ex illo loco scilicet, migraturi in aliam civitatem vel vicum: idque tum ne instabilitatis notarentur, & tanquam vagabundi habeantur: tum ne iniuria primus hospes afficiatur, & scandalizetur, aut contristetur, si videat præter rationem eos ad alios transire.

Intrantes autem in domum salutate eam dicentes: Pax huic domui. Septimum præceptum, quo statuitur quid in inuentum hospitium ingredientibus sit faciendum. Est autem hæc salutandi forma propria Hebraico sermoni, ne quis eam novam putet, & à Christo primum inuentam. Nam Hieronymo teste quomodo Latini salutantes dicunt Ave, vel Ialve & Græci *εὐχαρίστηται* Hebræi, & Syri dicunt

*Sextum
præceptum.*

Septimum.

dicunt scilicet lach, id est, Pax tibi, quo imprecatur homini omnia laeta & tranquilla. Itaque Dominus vulgata usus est, & suos ut voluit salutatione: sed quam tamen, ut patet satis ex sequentibus, alio traheret, nempe ad imprecandum pacem Evangelicam & divinam. Dominus igitur suis ingressuris hospitium praecipit, ut non expectata salutatione patrifamilias, ipsi priores domum salutem partim volens eos per humilitatem praevenerit alios in honore, partim volens eos per huiusmodi imprecationem & benedictionem praevenerit hospitem in beneficiendo: ut prius illi impenderent spiritualia, quam ab eo corporalia acciperent. Quod enim his verbis non simpliciter salutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, sed precari divinam pacem, quam missi erant praedicare, & signum dare digni hospitij, patet ex sequentibus.

Et siquidem fuerit domus illa digna. Pace scilicet Evangelica, quam illi precamini veniet pax vestra, hoc est, pax caelestis, & divina, non pax mundi, super eam domum, hoc est, hi qui domum illam inhabitant, mox pacem vestram acceptabunt, & simul vos lubenter excipient, si secundum famam populi vere digni fuerint pace, hoc est, ad eam praordinati a Deo.

Et quicumque non receperint vos, nec audierint sermones vestros, &c.
 Octavum praecipit, quo statuitur quid faciendum eis, cum non recipiuntur in domo aliqua, vel civitate: nimirum ut egressi palam excutiant pulverem a pedibus suis. Huius autem praecipit, quod Paulus & Barnabas servasse leguntur, multiplex potest assignari ratio. Primo enim ideo conveniebat eos excutere pulverem a pedibus, ut ostenderet laborem itineris se pro illis quidem suscepisse, & praedicationem Evangelicam etiam ad ipsos peruenisse, sed sine fructu. Secundo ut hac pulveris excussione indicarent se in nullo cum eis communicare velle, propter maledictionem, & condemnationem, quae maneret illos. Tertio in protestationem, & signum, quod non causa terreni alicuius commodi accesserint ad eos. Quas duas rationes postremas esse potissimas, patet satis ex eo quod Lucas adiecit dictionem, etiam: *Etiam pulverem*, inquit, pedum vestrorum excutite, quasi dicat: adeo eos detestemini, & execremini tanquam maledictos, ut nec pulverem loci illius sinatis vobis cum illis esse communem, vel adeo ostendatis nihil desiderasse vos terreni commodi ab eis, ut nec pulverem vilissimum velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco & Luca *in testimonium illis*, vel supra illos, id est, adversus illos, hunc habet sensum: ut huiusmodi excussio testetur illis, nihil quae illorum erant vos desiderasse, aut nihil vos cum illis tanquam execratis velle habere commune. Ad istud autem postremum Dominum potissimum respexisse in hac pulveris excussione, omnino apparet ex eo quod

sequitur

sequitur apud Matthaeum: *Amen dico vobis, tolerabilis erit terra Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij quam illi civitati.* Vbi sub civitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum synecdochice homines ipsius loci: sicut per terram Sodomorum & Gomorrhæorum ipsi incolae Sodomitæ & Gomorrhæi. Nam terra eorum iam olim exulta est, nec in novissimo iudicij die singulari aliqua Dei ultione vindicabitur. Intelligendum est autem gravius peccare eos, qui Apostolos & Evangelium non recipiunt, quam peccaverunt Sodomitæ, primum quia plures habuerunt occasiones poenitentiae, quam Sodomitæ, qui si easdem habuissent, in cinere, & cinicio poenitentiam egissent, ut supra dixit Dominus. Secundo quia tam salutarem praedicationem gratis illis oblatam, & miraculis confirmatam reiecerunt: cum Sodomitæ tantum peccaverint in legem naturalem. Postremum & ob id gravius punientur, quod longo tempore expectati ad poenitentiam non resipuerunt, cum Sodomitas subito ultio divina exceperit: quae ob id minor erit illis in die iudicij, quod tam gravis fuerit illis in praesenti vita. Non enim ob id maxime horrenda fuit illorum ultio, quod nullo seculo poiores fuerint: sed ut illorum supplicium exemplum esset eius supplicij, quod manet post longam Dei expectationem impios in die iudicij, ut habet Petr. 2. cap. Exod. 2.

Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum, &c. Multa superioribus adiungit Matthaeus, quibus Dominus Apostolos praemunuit contra adversitates, & persecutiones quae eis ob praedicationem imminabant: verum haec non pertinent ad primam istam Apostolorum legationem, sed ad secundam illam, qua post ascensionem Domini ituri erant ad praedicandum Evangelium longe, lateque in universo orbe. Satis tamen probabile est, & certum primam hanc sententiam, qua admonet suos ad prudentiam serpentinam, & simplicitatem columbinam hoc loco dictam a Domino: quod Lucas in missione Septuaginta ea etiam verba commemorat imprimis dicta a Domino. Itaque hic recte intelligimus poni novum praecipitum datum Apostolis in prima ista legatione, quo docentur quomodo sese gerere debeant inter eos, ad quos mittebantur. Cui praecipitum quoniam optime conveniunt ea, quae sequuntur de persecutionibus: visum fuit Matthaeo haec advertere. Dicit ergo Dominus: *Ecce ego mitto vos, &c.* Quasi dicat: Non mitto vos sicut canes inter lupos, aut ut lupos inter lupos, aut ut leones inter lupos, sed ut oves inter lupos, ut scilicet inter eos mansuetudinem, & simplicitatem exhibeatis, omnibus prodesse studeatis, ac pastoris veli providentiae vos totos committatis. Dicentes autem inter lupos, id est, veritatis hostes, aut in medio luporum: significat undique, & ubique eiusmodi lupos ipsis imminere, ut eo magis eos cautos, & suspectos esse debere inhiuet. Observanda est in hac emphasis, quae est in pronomine:

Ego

Ego, dum dicit, Ego mitto vos, quasi dicat, Ego cuius erga vos charitatem, cuius item potentiam experti estis, qui proinde non essem missurus, nisi ita vobis, & aliis expediret: quique pro mea potentia efficere facile potero, ut nihil mali etiam inter lupos sustineatis, utque non solum non laedamini ab eis, sed multos etiam ex eis adducturi eo sitis, ut abiecta lupina feritate vobiscum oues reddantur. Porro ad quem finem istud sit dictum aperit sententia sequens.

Estote ergo prudentes sicut serpentes, &c. Quoniam enim inter lupos mittebantur, prudentia opus erat, & astutia quadam, quoniam autem ut oues mittebantur, opus erat simplicitate. Proinde bene haec duo ex superioribus veluti necessaria inferuntur, bene item haec duo coniungenda praecipuntur: quod prudentia vitiosa ferè sit si desit simplicitas, & rursus simplicitas vitiosa, si desit prudentia. Bene quoque serpentinam requirit prudentiam, & simplicitatem columbinam, potius quam quorumvis aliorum animalium, quod sicut inter omnia animantia, nihil est prudentius, & astutius serpente: sic & inter omnia animantia nihil candidius nihilque simplicius, quam columba, nulli nata struere dolos, aut insidias, carens felle amaritudinis, nec opponens sese, aut insequens eos, qui iniuriam inferunt, aut pullos subripunt. Itaque prudentiam serpentinam praecipit & simplicitatem columbinam, ut per prudentiam caueant aliorum laesiones, & insidias, per simplicitatem non laedant, dum laeduntur, nec malum malo rependant: & rursus ut per prudentiam capent oportunitatem alios lucrificandi, & pertrahendi ad veritatem, per simplicitatem verò id agant sine omni malo dolo.

Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in, &c. Declarat Matthaeus quorsum praeeperit dominus prudentes eos esse sicut serpentes, nimirum ut caueant sibi ab hominibus, hoc est, ut cautè sibi prospiciant quibus hominibus se credant, & cautè studeant hominum persecutiones deuitare, cautè etiam aduigilent ne hominum suasionibus, minis aut persecutionibus à verò abdicantur. Et ratio cauendi subiicitur ob mala, quae eos ob praedicationem manent, quae gradatim hic describuntur. Primò enim, inquit, homines plerique mali, tradent vos in suis conciliis examinandos, ac iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabunt in Synagogis suis. Postremo quoniam nec flagellis homines impij erunt contenti, etiam praeterea ducemini ad Reges & Praesides, ut mortis sententia ab eis contra vos dicatur. Nam hoc Regum, & Praesidum à Romanis constitutum erat. Quod autem additur,

In testimonium illis & gentibus. Dupliciter potest accipi. Primò simpliciter, ut sit sensus: haec vobis contingent, ut ipsi Iudaeis & Gentilibus testimonium de me perhibeatis quod eo erit maius,

quo

quo pro me plura pati fueritis parati. Secundo sensus esse potest, haec vobis contingent, ut sint testimonium contra Iudaeos, & Gentiles, & per haec perspicuum fiat eos suapte vitio perire, qui tot beneficiis, ac miraculis, tam obuia doctrina, tantaque vestra lenitate prouocati, tam odiosè eiecerunt salutem oblatam.

Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid, &c. Non semper cogitare quid loquendum sit prohibet, sed cum, inquit, tradent vos, significans in huiusmodi periculo, in quo ignoratur, quid à iudicibus quaeretur, ad humanum studium non esse confugiendum: sed promptam tantum voluntatem Christo, & Spiritui sancto offerendam. Deinde non simpliciter Dominus vetat quamlibet de defendenda veritate cogitationem, aut etiam meditationem, sed sollicitam tantum anxiam, & trepidantem. [Graecis enim est *μη μεριμνήσητε*, id est, ne sitis anxij, & solliciti. Non ergo negligentes defensionis suae reddere voluit, sed securus, non meditationem veritatis fidelem eis eximere, sed diffidentem sollicitudinem.] Vnde rectè subiicit.

Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, &c. Quasi dicat, Causa non est vestra, vnde neque patrocinium vestrum erit: quare neque pro defensione vos sollicitos esse conuenit. Causa patris est, patronus Spiritus sanctus, qui in vobis, sicut olim in Prophetis, loquitur: ita ut vos eorum quae dicitis, non sitis praecipui autores, sed organa potius Spiritus caelestis.

Tradet autem frater fratrem in mortem, &c. Praedicit etiam grauiora mala ipsos manere, idque dupliciter. Primum quia à consanguineis suis etiam propinquissimis suos persecutionem passuros praedicit: significans pietatis, aut charitatis naturalis non habendam rationem in his, qui diuersae sunt fidei. Secundo quia omnibus generaliter odio habendos esse asserit. Vbi intelligendum est omnibus, positum esse pro multis, aut omnibus odio habendos dicit, quia omni hominum generi, Iudaeis scilicet, & Gentibus, Sapientibus & insipientibus, principibus & plebæis, consanguineis, & extraneis. Rursus autem duo Dominus adiicit, quibus consolatur eos contra praedictorum malorum grauitatem, dū primum dicit, *propter nomen meum, &c.* ac deinde subiicit, *Qui autem perseuerauerit usque, &c.* Vbi notandum Graecè non esse qui perseuerauerit, sed *ὑπομείνας*, id est, qui sustinuerit aduersitates, & persecutiones scilicet, nec illis aliquando cesserit. Vnde haec sententia ex Domini intentione intelligenda est de perseuerantia patientiae, non de perseuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea aequè sit vera.

Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam, &c. Quod haec statuitur de fuga dupliciter potest accipi, secundum diuersas considerationes. Nam quatenus per fugam declinantur perse-

perse-

366   EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
persecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum est,
quam licentia, & permissio, non tantum ad Apostolos, sed ad om-
nes etiam pertinens Christianos. Quatenus autem per fugam
Euangelij prædicatio indignis subtracta, dignis profertur, & latè
disseminatur, non solum permissio est, sed magis præceptum ad
Apostolos, Apostolisque similes, nempe prædicatores pertinens.
Verisimile autem est vtraque consideratione Dominum istud de
fuga suis statuisse: quanquam magis videatur respexisse ad hoc, vt
per fugam, aut migrationem, Euangelium latè spargeretur, & in-
dignis subtractum dignis prædicaretur: tum propter sequentem
sententiam, qua significatur semper locum aliquem inueniri pos-
se in quo prædicetur Euangelium, tum quia non absolutè dicitur
fugite, sed fugite in aliam ciuitatem, vt in ea scilicet prædicetis
Euangelium.

Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israël, donec, &c. Pro
intelligentia diuersarum expositionum, quas habet sequens sen-
tentia, propter suam nimiam obscuritatem, sciendū primò illud,
non consummabitis, vel vt habent Græca *ὀν τελέσητε*, hoc est ad
verbum, non perficietis, dupliciter accipi posse. Aut vt sit sensus,
non perambulabitis, vel percurreretis omnes ciuitates Israël. Aut vt
sit sensus, vestra doctrina non reddetis perfectas omnes ciuitates
Israël, nec ad fidem omnes eas conuertetis, quod est eas perfice-
re. Secundò sciendum quod si aduerbium donec non hic posi-
tum sit vt significetur post aduentum filij hominis Apostolos
consummaturos ciuitates Israël, sed prò antequam sit positum,
dupliciter etiam illud aduerbium potest exponi. Primò, vt signi-
ficetur tum primum consummatas fore ciuitates Israël, cum ve-
nerit filius hominis, hoc est Apostolos aliquando consummatu-
ros ciuitates Israël, sed non ante aduentum filij hominis. Secun-
do, vt non significetur aliquando Apostolos consummaturos ci-
uitates Israël, sed tantum quod prius veniet filius hominis, quam
ciuitates illas consummauerint: vt per negatiuam hanc locu-
tionem, non consummabitis donec, vel antequam veniat, signi-
ficetur hæc affirmatiua, prius veniet filius hominis, quam con-
summaueritis ciuitates Israël. Secundum vtramque intelligen-
tiam magis pro consummabitis, & veniat, vertenda fuerant verba
coniunctiui modi, qualia sunt apud Græcos, non consummaueri-
tis ciuitates Israël, donec venerit, &c. Aduentus autem filij homi-
nis variè accipitur, & intelligitur à diuersis, sed huiusmodi intel-
ligentiis obitare nimis videtur, quod cum in Euangeliis alibi sit
mentis de aduentu filij hominis, semper significetur secundus
eius ad iudicium aduentus. Proinde Diuus Hilarius accipiens ver-
bum, consummare posteriori modo, & donec priori modo in-
telligit significari ideo semper fugiendū, de vna ciuitate, in aliam
quod

EVANGELICAM. CAP. LV.   367
quod ciuitates Israël, hoc est, populus Israëliticus non sit perfici-
endus in fide, nisi postquam plenitudo gentium intrauerit, &
iam adsit tempus secundi aduentus Domini. Rupertus verò &
ipse de eodem aduentu locum hunc intelligens, per ciuitates Is-
raël accipit, non tantum pro ciuitatibus Israël carnalis, sed omni-
bus ciuitatibus fidelium, qui sunt Israël spiritualis. Quoniã enim
Dominus in solis ciuitatibus Israëliticis dixerat prædicandum
esse, & rursum præcepit fugere de vna ciuitate in aliam: occurrere
poterant Apostoli, & dicere, In quam fugiemus si ab omnibus ex-
puli fuerimus? Ideoque secundum Ruperti intellectum, velut ob-
iectioni satisfacturus respondet Dominus, vsque ad diem iudicij
semper fore aliquas ciuitates Israël ad quas cõfugere possint, nec
prius eos omnes ciuitates Israël perambulatos, quam iam adue-
nerit tempus iudicij. Oportet enim Euangelium prædicari in vni-
uerso orbe, & tunc veniet consummatio. Quem sensum videri
potest significasse Aug. cum lib. 2. contra secundam Epist. Gau-
dentij cap. 12. intelligit hac sententia Dominum promississe, vsq;
ad finem seculi non defutura loca, quo confugiant prædicatores.
Itaque de illis ciuitatibus Israël loquetur hic Dominus, de quibus
Psalmista, *Ædificabuntur ciuitates Iudæ, & inhabitabunt ibi &
hæreditate acquirant eas.*

Non est discipulus super Magistrum, nec seruus super, &c. Variis
iam argumentis confirmat illos ad tolerantiam, & primū exem-
plo sui, vulgares ad hoc sententias assumens quibus significat
non expetendam à discipulo maiorem fœlicitatem, & honorem
apud populum, quam sit in Magistro, vel Domino. Itaque ad
quem sensum eis sententiis vulgaribus hic iam vsus sit. (Nam
& Luc. 6. & Ioan. 13. & 15. aliter iisdem vsus est) aperit cum sub-
iungit.

*Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, hoc est virum Satani-
cum, quique Beelzebub haberet propitium, quanto magis dome-
sticos eius similibus conuitiis incessent. Vbi sententias has gene-
rales aperte tantum accommodat ad ferendas contumelias exem-
plo sui.*

Ne ergo timueritis eos, Nihil enim opertum, &c. Ergo, inquit,
quia satis esse debet discipulo, vt sit sicut magister, &c. Ne me-
tuatis eorum conuitia & persecutiones. Porro sententia, quæ
sequitur videtur etiam hic potius intelligenda quomodo superius
cap. Conc. 51. intelligendam diximus, vt per eam significetur ni-
hil Euangelicæ doctrinæ esse, quantumuis hominibus incogni-
tum, quod non sit suo tempore mundo detegendum, idque per
Apostolos imprimis: atq; ob id eos non debere metuere homines,
quod ex officio eorum esset tectam veritatem hominibus annũ-
ciare, & manifestare. Nisi dicamus quod quia generali sententia
Dominus

Dominus vsus erat significans omnia hominum facta occulta aliquando manifestanda, ob id obiter intulerit de libera, & manifesta prædicatione eorum, quæ seorsum ab eo audierant, eo quod & hoc ex generali illa sententia consequatur. Cæterum in illis locutionibus, *in tenebris, in lumine, in aure, super tecta*. Hyperbolæ est & metaphora. In tenebris enim dixit, & in aure pro priuatim & secreto. Sic in lumine, & super tecta, pro palam, & omnibus.

Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem, &c. Quod dicit animam, non possunt occidere non est intelligendū dictum, tam tum propter animæ immortalitatem quam habet ex sua natura; sed etiam quod nō possint auferre vitam animæ, quæ est per gratiam, nec mittere eam in damnationem æternam, quæ est animæ mors secunda. Porro cum dicit, Nolite timere eos, qui occidunt corpus, non omnem illorum timorem prohibet. Debetur enim illis, timor reuerentiæ, sed & naturale est, vt illos metuamus sicut & mortem ipsam. Verum prohibet timorem inordinatum, quo scilicet quis talibus cædat, & à veritate, ac virtute deficiat. Ita etiam cum dicit, Timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam, non vult suos seruili timore, qui non est in charitate, obtemperare Patri cælesti, sed vult inordinatum illum mundi timorem reprimi, & superari, consideratione, & timore eorum malorum, quæ Deus infligere potest: qualis timor etiam esse potest in eo, qui habet Dei charitatem, si modo non præcipue & potissimum ob illorum malorum timorem à malo sibi temperet, & bonum operetur. Vnde non absolutè timorem Dei, quatenus damnationem æternam inferre potest præcipit, sed potius, inquit, illum timere, significans illum, si quis timendus sit, magis esse timendum, & illius timorem alium quemuis debere superare.

Nōne duo passeret asse vaneunt, & vnus ex illis non cadet, &c. Altera ratio, qua suos Dominus munit, & confirmat ad ferendā etiam mortem corporis ob testimonium veritatis, sumpta est à providentia, & cura Dei, eo quod nihil illis possit accidere sine voluntate optimi Patris: quod probat argumento à minori dupliciter, tum quod etiam passerulus adeo viles, vt duo vendantur asse, nūmo minimo, non cadant in terram, hoc est, non moriantur, aut capiuntur sine nutu, & voluntate Dei: tum quod etiam capillos sanctorum, rem scilicet hominis vilissimam, omnes Deus habet numeratos, vt sine eius voluntate, & cognitione nullum ex eis pereat. Habet autem emphasim etiam illud, *sine Patre vestro*, quasi dicat, Pater vester est, non passerulorum: qui posset igitur minorem vobis, quam passerulis curam impendere? Porro as, vel, vt habent Græci nomine diminutiuo, assarion, nummi ærei genus est, qui libella etiam dictus est, quod libræ pondus haberet, quales

decem

decem valebat denarius, nummus argenteus. Huius nummi duplum dicebatur dupōdius. Vnde apud Lucam cap. 12. pro duobus assibus, vel assariis, vertit noster interpretes, dupondio, Nonne passeret quinque vaneunt dupondio, cum Græcè sit ἀσσηρίων δύο. *Dupondio.* Conuenit ergo illud Lucæ cum isto Matthæi. Si enim duo passeret asse vendebantur, ergo quatuor vel quinque duobus assibus. [Videntur tamen hæc loca non intelligenda de assibus talibus, quales primum eudebantur pondere vnus libræ, sed de assibus septantariis, aut vncialibus, & ob id Euāgelistas vsos voce diminutiua, quæ Erasmus vertit, per minutum assem. Nam alioqui nō valent assem duo passeret. Docet autem Budeus libr. 5. de asse aliquando apud Romanos ob penuriam asses factos sextantarios, ac deinde etiam vnciaris. Et ἀσσηρίων, secundum Euthymium non assem significat, cum sit eius diminutiuum, sed genus minimi nummi, & oboli.] Quod autem dicitur *capilli numerati sunt*, debet intelligi cum exclusione imperfectionis, quam significat verbum numerare. Numeramus enim quorum numerum, & multitudinem successive cognoscimus. Numerati ergo dicuntur à Deo, quia Deus veluti numeratos habet, hoc est perfecte, & exactè eorum multitudinem cognoscit: vt hic non simpliciter Dei cognitio extendens se ad omnes capillos significetur, sed etiam providentia singularis, qualem gerere solemus de his, quæ sub numero custodimus.

Omnia ergo, qui confitebitur me coram hominibus, &c. Coniunctio ergo non tam accipitur hic illatiuè, quam continuatiuè. Alia ergo hic ponitur ratio qua ad prædicandum intrepidè veritatem suos animat intuitu præmij, & honoris incōparabilis, qui manet confidentes, ac supplicij & ignominia, quæ manet negantes. Quamquam autem hæ duæ sententiæ dictæ sunt à Domino ad litteram de testimonio oris, quo testamur ipsum esse Christum, & Deum, idq; potissimum apud infideles, & impios. (Nam Marc. 8. additur, in generatione ista adultera, & peccatrice) tamen etiam generaliter sunt intelligendæ, tum de testimonio cuiusuis veritatis, quod ore fit: tum de testimonio operis, quo videlicet ipso opere testamur nos Christum agnoscere pro Domino nostro, cui præ aliis in omnibus sit obediendum. Qui ergo vel propter ruborem, & irrisionem impiorum, vel propter lucram mūdānam, & amicitiam quorundam Christi mandatis obedire neglexerit, hominūque gratiam vel suum commodū temporale Christo prætulerit, quoniam factis illum negat, negabitur & ipse à Christo, hoc est, non agnosceretur ab ipso inter suos, coram Patre, & Angelis Dei.

Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Quoniam dixerat confitendū nomen suum coram hominibus, atq; ex ea resciret in mōdo varios tumultus exorturos: rursus quia dixit superius, tradet autē frater fratrem in mortē, &c. Ne ob hæc Apostoli

A a scanda

scandalizarentur, potissimum quod parum conuenire viderentur ista cum plerisque Prophetarum vaticiniis, quibus mirifica pax, & rerum tranquillitas in regno Christi futura prædicitur: præoccupat Dominus obiectionem, quæ fieri poterat, docens ob pacem cum hominibus seruandam, non esse desistendum à confessione nominis sui, nec turbari debere ob exorta in mundo dissidia, quod ad illa mundo immittenda venerit. Cum autem dicit: *Non veni pacem mittere*, intelligendum pacem omnimodam, aut mundanam, & externam, quæque mundus desiderat. Atque ob id videri potest addidisse *in terram*: ut significaret se de terrena loqui pace. Pax autem de qua Prophetæ vaticinati sunt, pax est mentis, & pax fidelium inter se, & cum Deo, ac Angelis eius, quam sequitur æterna illa pax cælestis, quæ ab omni tumultu erit libera. Porro gladium, vocat bellum, separationem, & discordiam, fidelium scilicet, & infidelium inter se. Hunc gladium dicit se missurum venisse, eo loquendi modo, quo dicitur positus in ruinam multorum, & tradere alios in reprobam sententiam: nimirum quia ex eius in hunc mundum aduentu, & prædicatione, secutura esset ipso sciens, & volente, aut permittente huiusmodi separatio. Nam alioqui quantum in se erat omnium hominum concordiam in fide optasset. Ceterum quantum sit illud bellum quod missurus venit, aperit Dominus in subsequens, quibus ostendit plusquam seditiosum, & civile fore, nimirum etiam domesticum. *Veni*, inquit, *separare hominem aduersus Patrem suum, &c.* Recenset autem Dominus tria dissidentium paria, in quibus quinque personæ continentur, quæ in vna domo familiariter, & arctissimo consanguinitatis, & affinitatis vinculo cohabitare vt in plurimum solent, nempe filius, Pater, Filia, Mater, quæ eadē & socrus est, & vxor filij, hoc est natus. Porro persona quæ dicitur separanda contra aliam, videtur semper esse intelligenda persona infidelis, vt sit sensus, veni separare filium infidelem aduersus Patrem suum fidelem. Et sic in reliquis: *Et in Inimici hominis, domestici eius*: accipiendum de homine fidele. Nam fideles non gerunt se tanquam infidelium inimici, nec aduersus eos insurgunt aut bellum gerunt, sed quantum in ipsis est, pacem habent cum omnibus hominibus. Si tamen quod dicitur de persona separanda contra aliam, intelligere quis velit etiam de persona fidele, intelligendum personam fidelem separandam aduersus personam infidelem, non quod cum ea contendet, eamque persequetur, sed quia ab ea in sententia, fide, & religione dissentiet. Sic etiam infidelis hominis domestici fideles sunt ei inimici, quia ei sunt in sententia contrarij, nec acquiescere volunt.

Qui amat Patrem, aut matrem plus quam me, non est, &c. Hoc est, meo consortio, & meo nomine indignus est. Itaque primū affectum filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorē affectum

Gladium in
terram
quatenus
missit
Christus.

Autem parentum erga filios docet esse suo amori postponendum: per hos duos affectus potentissimos significans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere suo amori. Tertio postea loco adhuc prædictis affectibus potentiorē vult suo amori credere debere, dum subiicit.

Et qui non accipit Crucem suam, &c. Quo significat amorē proprium, & propriæ etiam vitæ postponendum amori suo. Accipit autem crucem suam, qui quemuis cruciatum, & mortem quantumvis contemptibilem, quæ illi propter Christum intentatur ab impiis Deo permittente, non recusat subire propter Christum. Ad didit autem, & sequitur me, quo significaret, eos qui accipiunt crucem, quæ eis infertur, se hac in re secuturos, qui propriè dictam crucem non esset recusaturus. De tolerantia enim cruciatuum propter nomen Christi locum hunc propriè intelligendum patet ex sequentibus: *Qui inuenit animam suam perdet illam*, Hoc est, qui in periculo vitæ constitutus vitam suam lucratus est per negationem nominis mei, is perdet vitam. Et contra, qui perdidit vitam suam propter confessionem nominis mei, inueniet vitam in futuro seculo. In priori enim sententia oportet subintelligere per negationem mei, aut qui inuenit animam suam posthabito, me, aut simili aliquo modo. Nam tale quid subintelligendum indicat illa pars, propter me, in secunda sententia.

Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui, &c. Post præcepta, & pericula ad legationem & prædicationem pertinentia, conuenienter iam ultimo loco dicitur de præmio recipientium Apostolos. Primum itaque manifestat præmium hospitum, à dignitate personæ receptæ, quia qui eos recipit, ipsum Christum recipit, & non ipsum solum, sed etiam ipsum Deum, qui misit eum: quo honore & præmio quid potest esse maius. Porro qui Apostolos recipit, Christum recipit, & qui hunc recipit, recipit Deum Patrem: non solum quia Christus erat in Apostolis, & Deus in Christo, sed potius ob id, quod Apostoli Christi negotium agebant, & legatione pro eo fungebantur, sicut & Christus negotium Patris sui egit. Qui enim legatum Regis nomine Regis suscipit, quodammodo regem suscipere dicitur, unde regium illi defert honorem, eumque veluti sibi exhibitum Rex mittens reputat, & acceptat. Deinde vero præter honorem recepti hospitis manifestat hospitum præmium, à mercede quam consequetur: significans non solum magni esse honoris recipere Apostolos, sed etiam magnum parare homini fructum, & mercedem.

Qui, inquit, recipit Prophetam, in nomine Prophetæ, &c. Hoc est eo nomine, & titulo, quia Prophetæ est, non nomine consanguinitatis, aut alio simili, mercedem Prophetæ accipiet, Quod dupliciter potest intelligi: Aut vt simpliciter accipiatur significari hospitem Prophetæ

Accipere
crucem
quid?

lūa benevolentia æquari propemodum in premio apud Deum, ut sit sensus: Talem accipiet à Deo mercedem qualem Propheta. Aut ut accipiatur significari, hospitem Prophetæ participem fieri eorum, quæ salubriter Propheta docet, & facit: ut qui cooperetur ipsi dum eum sustentat, quo suum officium exequi possit. Sic & de sententia generali sequente (nam gradatim Dominus ascendit) dicendum. *Qui recipit quemvis iustum* etiam Propheta non sit, eo nomine quia iustus est, mercedem iusti accipiet: siue quia hac sua benevolentia æquat se iusto apud Deum, siue quia participem se facit meritorum illius iusti. Itaque illud in nomine Prophetæ, & in nomine iusti, additum est ad excludendum alios titulos hospitij concessi. Et tamen his etiam particulis significare voluit Dei, & sui respectum habendum in recipiendo Propheta, iusto, vel discipulo, quemadmodum patet ex eo quod Marci. 9. id quod hic potestremo loco dicitur, sic effertur: *Quisquis potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Nam sui causa Propheta, aut iustus, aut discipulus non est suscipiendus, sed propter Deum, & Christum, hoc est quia Dei Propheta est, aut Deo seruiens, aut Christi discipulus. Itaque cum duabus sententiis præcedentibus significauerit, quantum sit præmium primum quidem recipientium Prophetas, deinde generalius recipientium quosuis iustos intuitu Dei, iam tertio loco magis prouehens suum sermonem, docet magnum præmium manere etiam eos, qui suo nomine infimos fidelium, vel minimo aliquo afficiunt beneficio: quale est præbere potum aquæ frigidæ, quod etiam pauperrimus est concessum, cum recipere hospitio, & præbere vitæ necessaria non sit omnium. Dicit autem *frigida aqua* secundum Hieronymum, ne & in calida sumptus lignorum causari quis posset. Porro dictio tantum, referri potest vel ad superiora, ut sit sensus, sufficere si quis vel frigidam duntaxat aquam exhibeat, vel ad sequentia, ut intelligatur satis esse quiduis, modo id fiat tanquam discipulo.

Et factum est cum consummasset Iesus præcipiens, &c. Illud cum consummasset præcipiens, Græca phrasus est, qua participium ponitur pro Infinitivo hoc sensu, cum finem fecisset præcipiendi. Sequitur in Matthæo, *transiit inde ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum.* Transiit, inquit, inde hoc est à loco in quo hæc præcepta dederat, separatis scilicet se ab Apostolis, ut semoti à præceptore sui periculum facerent. Porro cum dicitur *in ciuitatibus eorum*: rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos: ut significetur Christum in eis ciuitatibus prædicasse, in quibus Apostolos prædicare præceperat nempe Iudaicis. Dicit autem, ut doceret, & prædicaret, nulla miraculorum facta mentione: siue quia doctrina præcipuum Domini erat opus ad quod venerat, siue quia à miraculis facienda

endiendis abstineret, quando prædicabant, & miracula edebant missi Apostoli, quo illorum maior esset authoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

Egressi autem circuibant per castella, euangelizantes, &c. Marcus explicatius narrat quid fecerint Apostoli, dicens quid prædicauerint, & quæ miracula fecerint. Dæmonia, inquit, multa eiciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabantur, vel potius sanatione oleabant. Quod autem attinet ad vntionem olei, qua Marcus dicit adhibita Apostolos vfos fuisse ad sanandum, primò certum est Apostolos ab Apostolis. id fecisse ex instituto, & præcepto Domini, etiam si non dicantur à Domino iussi ut sic facerent. Deinde & illud certum, quod oleum hoc non naturaliter sanabat ægros, nec adhibebatur ab Apostolis veluti naturale pharmacum. Nam quomodo eodem pharmaco quis mederi possit omnibus morbis? Sed ex Domini institutione vntionem hanc sequebatur sanitas, ac curandi virtutem habuit oleum, quod Dominus ad curationem adhiberi voluit tum ut declararetur hanc ratione Apostolos legatos esse Messie, qui ab vntione sic dictus est, tum ut sicut sanitas corporalis ostendebat iam adesse eum, qui hominum mentes sanare posset, & vellet, ita per corporalem vntionem ostenderetur, & qua ratione, quouè pharmaco sanitas mentis reparari posset, nempe per vntionem olei inuisibilis, qui est Spiritus sanctus.

Describitur Ioannis decollatio, & fama Iesu apud Herodem.

Matth. 14. Marci. 6. Luc. 9.

CAPVT LVI.

In illo tempore ¹ audiuit ^{* b} rex ¹ Herodes ^f trarcha ^a famam Iesu [&] ^c omnia quæ fiebant ab eo ^{(b} manifestum enim factum est nomen eius) ^c & ^h hestabat eo quod [†] diceretur à quibusdam: *Quia Ioannes ^b Baptistæ [†] surrexit à mortuis, ^b & propterea autem diuirtutes operantur in illo. ^h A quibusdam verò, quia Elias apparuit: ab alijs autem, quia propheta vnus de antiquis surrexit. ^b Quo audito ^c ait ^h Quia Elias est. ^h Et quarebat videre eum. ^a Et ^b Herodes ait ^a pueris suis: ^b Quem ego decollauit Ioannem, hic à mortuis surrexit. ^a Hic est Ioannes Baptistæ, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. [Nam] ^{* b} cum dies ^a opportunus accidisset, ^a die ^{*} natalis Herodis, ^b Herodes natalis sui causam fecit principibus & tribunis & primis Galilee. Camq; introisset ^c est, quasi ^b filii ^b ipsius ^c Herodias, ^a saltant in medio, & placuit Herodi. Unde cum vnus ex iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. ^b Et [cum] ^c saltasset & placuisset Herodi simulq; recumbentibus, rex ait puella: ^{* b} & ^c Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: *Quia quicquid petieris* ^{* a} & ^c dabo*

* c autem
* b & dicebant.
b o
cebant.
Alij verò dicebant: Quia Elias est.
Alij verò dicebant: Quia propheta vnus ex iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. ^b Et [cum] ^c saltasset & placuisset Herodi simulq; recumbentibus, rex ait puella: ^{* b} & ^c Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: *Quia quicquid petieris* ^{* a} & ^c dabo

† b cumq; dabo tibi, licet dimidium regni mei. *Qua cum exisset dixit matri suae*
 † a Da- Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptista. a At illa praemunita
 mihi in- à matre sua † b cum introisset statim cum festinatione ad regem petiit
 quit † c dicens: Volo ut protinus des mihi a hic c in disco caput Ioannis Ba-
 † a o iura prista. Et contristatus est rex. Propter † iusiurandum a autem c & †
 mentum propter simul discumbentes b noluit eam contristare, sed misso spicula-
 † a o eos tore † c praecepit afferrī [&] a dari b caput eius in disco. a Misitq; c
 qui simul & decollauit Ioannem in carcere. Et † attulit caput eius in disco: & †
 recumbe- dedit illud puella, & † puella dedit matri suae. b Quo audito † c disci-
 pant puli eius venerunt & tulerunt corpus eius, h & posuerunt illud in mo-
 † a o iussit numento, a & sepelierunt illud, & venientes nunciauerunt Iesu.
 † a alla- Et in illo tempore audiuit Rex Herodes Tetrarcha, & c. Quod fuerit
 tum est illud tempus, quo audiuit Herodes famam Iesu patet satis ex sequen-
 † a datum tibus, nimirum quod circa tempus Paschae tertij, cum iam plus
 est quam totum vnum annum in Galilaea Christus praedicasset post
 † a illa at- traditionem Ioannis in carcerem: vt mirum sit post temporis pri-
 tulit mum Herodem de Christi factis audiuisse: nisi quod hinc aduer-
 † a & ac tere licet crassam Tyranni huius negligentiam. Quod autem He-
 cedentes rodem hunc, quo fuit filius Herodis maioris, Marcus Regem vo-
 discipuli cet, cum Matthaeus eum vocet Tetrarcham: in causa est, quod Te-
 eius. trarchatus, quaedam potestas erat, regiae dignitati non multum ab-
 similis. Sed difficultas est quomodo Matthaeus dicat Herodem di-
 xisse pueris, hoc est, famulis suis, Iesum esse Ioannem à mortuis re-
 deuntem, quod & Marcus eum post aliorum sententias auditas
 asserit affirmasse: cum Lucas dicat eum haesitasse, & haesitando di-
 xisse, Ioannem ego decollauī, quis est autem iste de quo ego talia
 audio? Ad quod tripliciter responderi potest. Aut enim dici potest
 Herodem prius quidem haesitasse, sed deinde confirmatum affir-
 massē ipsum esse Ioannem: & negasse cum vulgo loqueretur, eum
 esse Ioannem, ne ad eum concurrerent, & contra se seditionē con-
 citarent: affirmasse autem seorsum famulis suis, quibus confiden-
 ter sententiam suam, atque timorem aperuerit. Verisimile enim
 est ipsum iam magis timuisse, ne Ioannes ex mortuis resurgens, &
 potentior effectus ipsum magis argueret, ac cum huiusmodi ti-
 more dixisse seorsum famulis suis, quod narrat Matthaeus. Aut di-
 cendum verba Herodis apud Matthaeum & Marcum esse pronun-
 cianda more haesitantis & interrogantis, vt sit sensus: Num hic est
 Ioannes Baptista? Num ipse surrexit à mortuis? Aut quod eodem
 ferè recidit, intelligenda sunt verba Herodis apud Matthaeum &
 Marcum dicta esse per ironiam, vt intelligit Hieronymus. Poterit
 quomodo Herodes, & populus putauerint Iesum esse Ioannem à
 mortuis resuscitatum, aut vnum aliquem antiquorum Prophe-
 tarum: omnino ea videretur esse causa, quae dicta est circa cap. Con-
 cord. 16. Nempe quod plerique Iudaeorum quae de resurrectione
 mortuorum

mortuorum ex scripturis didicerunt confundentes cum Philoso-
 phorum, & Graecorum dogmatibus crediderint *καλιγνεσιόν* & Iudaei cre-
μιπεψύχων, hoc est, iteratam generationē, & transanimationem, *debat με-*
 secundum doctrinā Pythagorae. Similem enim heresim tribuit Io- *πεψύχων*
 sephus Pharisaeis lib. 2. de bello Iud. cap. 7. Itaque Herodes Ioannē *σιν* & *παι-*
 credidit resurrexisse à mortuis, non quomodo nos credimus futu- *λιγνεσι-*
 ram mortuorū resurrectionem in eodem corpore, quod deposue- *όν*.
 runt: sed quia anima ipsius aliud corpus esset ingressa. Propter me-
 rita autem vitae antea actae, credidit ad vitam reuocatum, & tum pro-
 pterea merita, tum quod ex alia vita diuiniore rediisset, credidit
 eum, qui prius nullum fecit miraculū, iam veluti diuiniorem effe-
 ctum adere opera, quae essent supra humanas vires. Vnde dicit:

Et ideo virtutes operantur in illo. Per virtutes autem hic oportet
 intelligere virtutes Angelicas, aut potius potestates adendi mira-
 cula, vt sit sensus: virtutes adendi miracula sunt in illo efficaces,
 & vim suam in illo, vel per illum exeunt. Est enim *ενεργόν*.

Cum dies opportunus accidisset, die natalis Herodis, & c. Opportu-
 nitas ista referri potest ad Herodiam, vt significetur Herodia-
 dem insidiantem Ioanni obseruasse diem huius opportunitatem.
 Aut referri potest ad Dei ordinationem, qui hanc diem ordina-
 uit tanquam opportunum, & idoneum neci Ioannis. Decuit enim
 impij Regis natalem, sanctissimi viri morte funestare, luxumque,
 ac delicias aulicas crudeli morte inquinari. Cum igitur magno
 luxu, & fastu coena natalitia instructa exhiberetur Principibus Ga-
 lileae. Deo sic volente, vt plures haberet suae crudelitatis testes,
 ingressa est conuiuium puella adulterae matris inuerecunda filia,
 quae nec de matris adulterio, nec de ignominia patri, ac sibi ipsi
 illata erubuit, imò & gaudere se demonstrauit: quaeque cum pro
 virginum honestatam more virorum aspectus fugere debuisset,
 non solum inuerecundè se omnibus videndam exhibuit, sed etiā
 indecora, lasciuiaq; saltatione studuit delectare conuiuas, histrio-
 nis vilissimas partes suscipiens, cum Regis esset filia. Quo turpius
 saltabat, hoc est tripudiabat, & gesticulabatur, quemadmodum in
 choreis fieri solet (hoc enim significat dictio Graeca *ὀρχεῖσθαι*) hoc
 magis placuit conuiuijs, & Regi iam bis insano, vt qui praeter a-
 morem incestae mulieris etiam vino incaluerat. Itaque regali ma-
 gnificentia, sed superbè & temerariè dixit puellae: Posce à me
 quicquid voles, & frustra non posces. Dabo enim tibi, quicquid
 id fuerit quod postulaueris, modestiae certè, & iustitiae nimis
 oblitus, vt qui alioqui dicere debuisset, & si iustum fuerit, quod
 poposceris, atque in mea potestate fuerit, dabo tibi. Quoque
 maiorem fiduciam adderet puellae petendi quicquid collibuis-
 set, temulentum, ac superbum promissum iureiurando confir-
 mauit, atque etiam se dimidium regni paratum petenti praebere

significauit. At puella, quemadmodum hanc fabulam instinctu matris agere coeperat, non audeo ilico pronunciare quid peteret, sed egressa est conuiuio consulit matrem. Illa iam nata occasionem id perficiendi a quo hactenus erat impedita, cum merito haesitandi locus esset, quid in tam exposita Regis liberalitate esset petendum sine omni cunctatione docet filiam, petendum esse caput Ioannis Baptistae: declarans nihil magis animi eius cruciare, quam huius vitam, nec quicquam charius illi esse posse morte sanctissimi viri nihil deterrita sceleris, vel magnitudine, vel horrore indigno latitiae cenae natalitiae. Submouit & hoc mater, ut filia properaret, & sine omni dilatione peteret sibi dari caput Ioannis: metuens ne quando feruor animi regij postea refrigeret, ac magis sobrius factus, testibusque iuramento remotis a promissione resiliret. Itaque filia nimis ad flagitium docilis, ac morigera ingressa in conclaue, inuerecundè petit sibi dari protinus caput Ioannis, idque in disco: ut ipsum velut missum vnum mensae regiae acciperet. Non enim satis fuit matri Ioannem occidi, sed caput sibi missum dari voluit: tum ut certior esset caedis ipsius, tum ut illuderet capiti illo, cuius lingua adulterium illius fuerat reprehensum, seseque ex illius conspectu satiaret, quasi quae luxu regiae mensae quantumuis variè satiari non potuit, sed tantum viri huius iam dudum desiderata morte. Iam autem vide praeposteram impij Regis huius religionem. Cum enim nulla religione reuocaretur ab impietate in fratrem & uxorem commissa, cum pro re vanissima non horruerit promissionem iureiurando confirmare: hic iam irreligiosa religione putat se stultissimi iuramenti vinculo ita constrictum, ut non possit negare, quod petebatur iniquissimè, praesertim quoniam tot talibusque testibus iurasset, apud quos noluit haberi periurus: cum potuisset duplici via subterfugere petitionis concessionem, primum dicens se promissione illa generali facta non astringi, nisi ad id, quod esset licitum, deinde dicens etiam in malis promissis, quantumuis iuramento firmatis rescindendam esse fidem. Contristabatur quidem, partim quod Ioannem ex parte reuereretur & horreret virum Deo, & hominibus charum nulla ex causa iusta morte afficere, partim quod seditionem aliquam a populo mouendam metueret, cum res nota facta esset. Sed vicit hunc metorem partim libido, & amor incastitiae mulieris, cuius filiam noluit contristare, partim stulta persuasio iuramenti se constringentis, ex cuius adimplerione magis voluit hominibus, quam Deo videri religiosus, unde dicitur: *Et propter simul discumbentes, noluit eam contristare, vel ut habent Graeca, spernere, aut contemnere.* Itaque Herodes petitioni puellae volens satisfacere, sine mora mitit carnificem, ac per eum decollauit Ioannem occultè in carcere, propter populum scilicet, veritus illum publicè supplicio ultimo afficere

allatumque

allatumque est caput innocentissimi viri, velut missus quidam in disco. Traditur puellae, puella ad matrem. Horum malorum artificem, & fontem defert, nimius charius dimidio regni. Ceterum Herodias accepto capite illi illudit, linguam acu transfodiens, quae abscisse illicitas nuptias arguebat, quemadmodum Fulvia capiti occisi Ciceronis illusi teste Hieronymo contra Ruffinum. Porro cum facti huius rumor peruenisset ad Ioannis discipulos, abstulerunt illusi corpus eius, & honorificè dedere sepulturae.

Quinque panibus pascuntur quinque millia hominum.

Matth. 14. Marc. 6. Luc. 9. Ioan. 6.

CAPVT LVII.

Quod cum audisset Iesus, h & c reuersi h Apostoli b † c narra-
conuenientes ad Iesum, † h renunciauerunt ei omnia quae uerunt
egerant, b & c docuerant. Et ait illis: Venite seorsum in e ei quae
desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim qui cun-
ueniebant & redibant multi, & nec spatium manducan-
fecerunt
di habebant. h Et d post haec Iesus c assumptis illis, † f secessit a inde † b ascen-
e in nauicula [&] i abijt † seorsum in desertum locum e qui est Beth-
saida b trans mare Galilaeae, quod est Tyberiadis. b Et viderunt eos ab-
nauim
euntes, cognouerunt multi. c Quod cum cognouissent & cum audissent abierunt
f turba, † secuta sunt eum † d multitudo magna, quia videbant signa quae † d & se-
faciebat super his qui infirmabantur. b Et c pedestres de b omnibus e quebat
ciuitatibus b concurrerunt illuc, & praenerunt eos. d Subijt ergo in eum
montem Iesus & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum † a eis †
Pascha dies festus Iudaeorum. c Et exiens vidit turbam multam Iesus & a curauit
misertus est † super eos, b quia erant sicut oves non habentes pastorem. languidas
c Et excepit eos b & cepit illos docere multa, c & loquebatur illis de eorum † e
regno Dei, f eos qui cura indigebat, sanabat. c Dies autem coeperat decli-
nare. a Vespero autem facto. b Et cum iam hora multa fieret, † † accesserunt
runt † a ad e discipuli eius c duodecim, † † dicentes † c illi: c Desertus est † c dice-
locus b hic, e & hora iam praeterijt, † dimitte † turbas, euntes in † † ca-
runt † b
stella h villasque quae circa sunt † c diuertant & inueniant escas [&] c illos
emant sibi † cibos b quos manducant, e quia hic in loco deserto sumus. b † † h o pro-
Et respondens a Iesus † † ait illis: a Non habent necesse ire. f Vos † date ximas vel
illis manducare. b Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denarijs panes, las & vi-
cos
& dabimus illis manducare. d Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vi-
disset, quia multitudo maxima uenit ad eum dicit ad Philippum: Unde † a escas
ememus panes ut manducant hi? Hoc autem dicebat tentans eum, ipse † autem
enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum de-
narij panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. eis
b Et dicit eis: Quod panes habetis? ite & videte. Et cum cognouissent, c Ait au-
† i dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer † ad illos

A a 5

vnus

est, quod Marcus Apostolos dixisse refert. Euntis emamus ducentis denarij panes, & dabimus illis manducare, Ioannes verò dicit Philippum respondisse, ducentorum denariorum panes nō sufficere, ut vnusquisque modicum quid accipiat. Verisimile enim est prius Apostolos hoc dixisse, quod Marcus refert veluti sentientes panes ducentorū denariorum posse eam turbam satiare, ac deinde Philippū quod illi dixerant magis auxisse: ita vt assereret ne tot quidē panes posse sufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non voluerunt significare Apostoli eam pecuniæ summam posse sufficere, sed tanta saltē opus esse, quantam satis sciebāt Dominus cognoscere apud se nō esse, nō enim, vt quidam intelligit, his verbis significauerunt Apostoli apud se tantum esse pecuniæ, sed potius non esse tantū, quantum ea turba requireret, quod satis patet ex Luca, qui dicit: Nisi fortē nos eamus, & emamus in omnē hanc turbam escas, & subiicit, Erant autem ferē viri quinque milia: significans Apostolos illud de eundo, & emendo escas dixisse præ nimio stupore quod Dominus præcepisset illis turbam tantam cibare. Ita & verba illi Marci sunt accipienda, quasi ex stupore, & per ironiam quandam dicta. Ducenri autem denarij secundum Budei supputationem, efficiūt florenos aureos 25. aut quod idem est Rhenenses 35. Quod autem Dominus etsi maximē moueretur erga turbas misericordia, non tamen prius ad miraculum venit, quam à discipulis illi suggeretur turbæ necessitas: factum est ob id, vt ne videretur ad miraculi operationem ostentationis gratia proficere, atque vt miraculum ipsis Apostolis, & aliis esset commendatius, & testatius. Simili ratione Dominus nō dicit Apostolis: Ego pasca eos, hoc enim arrogantia videretur fuisse: sed non habent necesse ire, vos date illis manducare, vt illis se non habere restantibus magnitudo miraculi notior fieret, & illis impotentiā obtendētibz, ipse velut necessitate coactus faceret iam quod suū erat. Cæterum quemadmodum Apostoli suam sollicitudinem, & misericordiam ostenderant, cum Christo suggererunt turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino pascere turbam, præ se ferunt prōptum ad obediendum animum, sed dolent non adesse ipsis facultatem, dum dicunt, Non habemus hic nisi quinque panes, &c. Et per hanc item ipsorum responsionem Apostolos magis preparauit ad miraculi fidem, & admirationem, vt qui iam testati erant ciborum penuriam, & turbam pascendā innumerabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixisse, Est puer vnus hic qui habet quinque panes, &c. non est contrarium quod alij dicunt Apostolos respondisse se habere illos panes. Primo enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde puer ille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectionē suam Apostolos piscantes vocat pueros dicens, Pe-

Ducenti
Denarij.

ri, nunquid pulmentarium habetis? Bene autem Dominus Philippum tentans dicit, vnde ememus panes, hoc est, quibus pecuniis, aut ex quo loco, quo cum simus in deserto. His enim verbis Dominus omnē viā emendi panes illis occlusam significauit. Quod autem Ioannes tempus huius miraculi designat dicens, *Erat autem proximum Pascha dies festus iudaorum*, Potissimū ob id factum videtur, vt ex supputatione Pascharum, & aliorum festorum Iudaicorum intelligeremus tempus prædicationis Christi, quod ab aliis non fuit significatum Euangelistis.

Et præcipit illis vt accumbere facerent omnes secundum contubernia, &c. Præcepit Dominus turbas discumbere, idq; in sodalitia numero centū, aut quinquaginta: tum vt omnia ordinatē, & sine tumultu fierent, tum vt ex huiusmodi distributione numerus manducantiū cito percipi posset ab Apostolis, quorum etiā ministerio ob hoc, est, vsus vt ipsi etiam manducantes melius aduerterent miraculi magnitudinem, & veritatem. Quod autem Lucas dicit Dominum dixisse: *Facite homines discumbere per conuiuia quinquagenos*, non est contrarium illi, quod habet Marcus in quibusdā sodalitiis fuisse centenos. Lucas enim partem tantum dixit, Marcus vero totum. Et quod Ioannes dicit numerū virorum fuisse quasi quinque milia, & Lucas, ferē quinque milia: non est contrariū illi quod in Marco, & Mattheo legimus eos qui manducauerūt fuisse quinque milia. Primū enim mos scripturæ est, in numerorum descriptione non anxie certum ipsum ponere numerū, nec curare si paulo minus aut plus sit: vt cum annos hominum describit, qui in aliquod mensibus, aut defecerunt aut exuperauerunt. Deinde sciendum apud Græcos in Mattheo, & Marco etiam addi cā dictionem, quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum manducantium, numerum *ἄνθρωπων*, hoc est fermē, vel circiter. Eadem enim hæc dictio est in omnibus Euangelistis, qua significare voluerūt numerum quinque milium non fuisse completum. Porro circa panes, & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruandum est Dominum quatuor fecisse. Primo enim suspexit in cælum, ipso gestu demonstrans vnde haberet potestatem huius miraculi. Secundo, vt habet Ioannes gratias egit Deo Patri pro donis scilicet ipsius humano generi in cibum præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciēdi præsens miraculum, docens non tantum post sumptum cibum, sed etiam ante Deo gratias esse agendas à nobis. Tertio, *benedixit illis*, nempe panibus. Hæc autem benedictio erat impræcatio diuinæ gratiæ, quæ hinc non simplex erat, sed efficiens panum benedictorum multiplicationem. Quarto fregit panes, ac distribuit discipulis, vt distribuerent turbæ. In qua fractione, ac distributione intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio ad eam modum

Eua. 2. Reg. 4. dum quo per multiplicationem ex costa vna Adæ facta est Eua, & quo hydria farine non deficiebat, nec lecythus olei minuebatur, quales multiplicationes non possumus intelligere, nisi per additionem materię, idque vel per creationem, vel per conuersionem. Verisimile autem, est hanc multiplicationem panum nõ solum factã in manibus Christi, sed etiam in manibus discipulorũ, atque turbarũ. Sic enim miraculum erat & certius, & maius. Ceterum cum iam cibo expleta esset multitudo, iussit Dominus discipulis vt colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilem cõmentum quinque panum, & duorum piscium, tum vt & hoc argumento procuraret certitudinem, & admirationem miraculi, tum vt doceret non oportere parcam esse in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam esse in sibi fidentes, eamque largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes est beneficus.

Ambulat Iesus super mare & Petrus. Matt. 14. Marci 6. Ioan. 6.

CAPVT LVIII.

* & † b o cõ- git. † h o nauim. || a o & precede- re. † b o dum † b o po- pulum. || a dimis- sa turba. † a o ve- spere au- tem facto † a quar- ta autem vigilia. † b & o videntes. † b ex- clamaue- runt. † a Et statim

Iesus ergo cũ cognouisset quia venturi essent vt raperent eum & facerent eum regem, * c statim † compulit a Iesus discipulos suos ascendere † in nauiculam, || vt pracederet eum transfretum b ad Bethsaidam, † c donec b ipse c dimit- teret † turbas. Et || cum dimisisset eos b abiit d fugit ite- rum [&] a ascendit m in montem d ipse g solus e orare. d vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebra iam facte erant, & non venerat ad eos Iesus. Mure autem, vento magno flante, exurgebat. † e Et cum sero esset b erat nauis in medio mari, & ipse e solus a erat ibi b in terra. a Nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus. b Et videns eos laborantes in remigando (erat enim ventus contrarius b eis) & † e circa quartam vigiliam noctis a venit ad eos ambulans super mare. d Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vi- dent Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri, b & vole- bat praterire eos, † e At illi vt viderunt eum ambulantem supra mare, b putauerunt phantasma esse, d & timuerunt, [&] a turbati sunt dicentes: Quia phantasma est, e & a pra timore † clamauerunt. b Omnes enim vi- derant eum, & conturbati sunt. || c Statimque a Iesus e locutus est b cum c eis, † m & dixit eis: † e Habete fiduciam m ego sum, nolite timere. a Respondens autem Petrus dixit illi: Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas. At ipse ait. Veni. Et descendens Petrus de nauicula, ambu- labat super aquam vt veniret ad Iesum. Videns vero ventum validum, timuit: & cum cepisset mergi clamauit dicens: Domine, saluum me fac. Et

continua

continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi: Modica si- dei, quare dubitasti? d Voluerunt ergo accipere eum in nauim. b Et ascendit ad illos in nauim. c Et a cũ ascendissent in nauiculã e cessauit ventus, d & statim nauis fuit ad terrã in quam ibant. a Qui autẽ in nauicula erant, venerunt & adorauerunt eũ dicẽtes: Verẽ filius Dei es. b Et plus magis in- ter se stupebãt. Non enim intellexerunt de panibus, erat enim cor eorũ ob- cecatum. c Et cum transfretassent, venerunt in terrã † Genesareth, b & applicuerunt. Cũque egressi essent de naui, continuo agnouerunt eum. e Et a cum cognouissent eũ viri loci illius, b percurrentes a miserunt in e vni- uersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malẽ habentes. [Et] b cæ- perunt in grabatis eos qui se malẽ habebant circumferre vbi audiebãt eum esse. Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates in pla- teis ponebant infirmos, b & † deprecabantur eum vt vel simbriam ve- simenti eius tangerent. Et || quot quot tangebant eum, salui fiebant.

Iesus ergo cum cognouisset quia venturi essent vt raperent, & c. Dixe- rat Ioannes turbas viso signo dixisse, Hic est verẽ Propheta, qui vdi- tarius erat (sic enim versum fuisset rectius, quam est) in mundum, quibus verbis significare voluerunt Christum esse insignẽ illum Prophetã, est enim Græcis articulus δ προφήτης) quẽ in Moyse, & aliis Prophetis sibi promissum audierunt, hoc est, esse ipsum Mes- siam expectatum. Christum enim Prophetam dicunt non ob fu- turorum, quã ab eo audierant prædictionem, sed propterea quod ex miraculo intellexerant eum esse datum à Deo hominibus do- ctorem. Quoniam ergo putauerunt ipsum esse expectatum illum à Iudæis Prophetã, vt verẽ erat, & ex Scripturis intellexerãt illum fore Regem Iudæorum: hinc iam commouebantur turbæ, vt Do- minum etiam vi raptum in Regem suũ deligerent, & agnoscerẽt. Verum Dominus quoniã iam dudum à Patre Rex erat constitu- tus, ac natus erat Rex Iudæorum, ab hominibus non debebat Rex fieri, aut ordinari, nec adhuc tempus erat vt à populo, pro Rege coleretur: maximẽ quod Regnũ Messic isti somniarẽt regnũ esse terrenũ, & corporale quale fuit regnum Davidis. Ideoque vt tur- barum temerarium, insipiens, & seditiosum factum impediret, & Regni sui manifestationem suo tempori reseruaret, Dominus di- scipulis dimissis primũ, ac deinde etiã turba abiit in montẽ, sece- dens è turba: hoc suo secessu docens popularem laudem non esse. Pastoribus affectandam, sed fugiendam. Non secessit autẽ Domi- nus, vt inertis vacaret otio, sed vt orationi intẽtus esset, cui & tem- pus, & locum conuenientem delegit pro suo more, nimirum ex- tra turbam, in monte, & in nocte orans ac docens prædicatorem à prædicatione & externo ministerio ad orationem debere con- fugere, eaque se ab externis occupationibus in Deo colligere, ac munire contra inanis laudis affectationem, & Deo commendare profectum prædicati verbi Dei in auditoribus. In eo autem quod

† a dicens a Ille au- tem dicit eis. † b o Cõfide. † a o Go- nezar. † a o ro- gant. || a Qui- cunque tetigerũt Sauli fa- cti sunt.

dicunt

dicunt Matthæus, & Marcus Dominū eōgisse suos, vt præcederent eū trans fretū, significatur & Dominum festinasse vt à turba dimitti posset, & Apostolos ab amabili Domino inuitē diuelli potuisse: tum quod cuperent illi semper adesse, tū quod sua nauī illū vellent transuehere, præter quam sciebant ibi nullam aliam esse, qua transuehi posset. Quod autē Ioannes postquam dixit Dominum fugisse, vel vt habent Græca, secessisse in montem de discipulis subiungit, *Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare*, Intelligendum est Ioannem illud dixisse recapitulando, vt annotauit Aug. sicut & quod sequitur, *Et cum ascendissent nauem venerunt trans mare in Capharnaum*, Dicitur est præoccupādo. Nec repugnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioānes ei, quod dicit Marcus præceptum fuisse discipulis, vt præcederent ad Bethsaidam. Intelligendum enim Ioannem non designasse primum locum in quem venerint post transfretationem, sed eum in quem venerunt ex Bethsaida & aliis aliquot vicinis locis.

Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus mare, &c. Obseruandum quod dicit Marcus, Dominū cum iam descendisset rursus e monte, & staret solus in littore vidisse, et si tenebræ esset, Apostolos laborantes in remigando, cum non videretur ab eis. Eo enim docemur, quod quanquam ad tempus Dominus videatur suos destituere, eosque relinquit in multis periculis, & laboribus, nequaquam tamen auertit oculos suos ab eis, sed eorū labores considerat, etiam si seipsum illis necdum ostendet. Itaque & hic tandem suos accedit opem illis laturus, sed priusquam id faceret, rursus alia ratione timorē illorum auget, vt eorū fidem magis probaret, & suam virtutem declararet. Ideo enim ambulando super mare, ac simulando se eos velle præterire, permisit eos existimare se esse phantasma, hoc est, spectrum, & terriculamentū aliquod, quale in nocte apparere solet, ex dæmonis illusionē: credentes non posse fieri, vt graue, & solidum hominis corpus liquidum elementum sustineret, ac ob id vulgari timore ac vano exclamauerūt instar trepidorū & timidorum. Vbi autem hæc contigerint ostendit Ioannes dicens, cū remigassent ergo stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum, &c. Quo significat eos ementos fuisse plusquam dimidium lacus, siquidem hunc Iosephus testatur fuisse stadiorum quadraginta in longitudine. Cum ergo Dominus duplici iam ratione fidem suorum tentasset, nempe immissa tempestate, & vana spectri nocturni existimatione, quorum illud verum periculum afferebat, istud vanum timorem incutiebat: volens eos simul & à periculo, & à timore liberare, statim allocutus est eos ac voce illis non ignota significat quis sit: à cuius apparitione sibi metuebant, ego inquit, sum, nolite timere. Cōmuni quidem more dicit, Ego sum, quomodo solemus trepidos compellere,

qui nos ex voce agnoscere possunt: sed tamen quodā modo proprium illi fuit dicere, ego sum: non subiungendo quis sit, vt qui fuerit is, qui olim dixerat Moyse. Ego sum, qui sum.

Respondens autem Petrus dixit: Domine si tu es, iube me, &c. Ex verbis Petri liquet quantus fuerit in eo feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit, Ora Patrem, & deprecare, sed, iube: credens quod non solum ipse super mare posset ambulare, sed etiam aliis solo iussu hoc præstare. Deinde nō dicit, iube me ire super aquas, sed venire ad te: significans se miraculum hoc cupere in se fieri non propter ostentationem, sed propter amorē solum. Quoniam autem Petrus velut dubitans num esset Dominus dixit, si tu es: Dominus vt se esse comprobaret quem videbant, & fidem Petri & aliorum in se erigeret, fidemque item Petri, quam verbis præ se ferebat, commendaret, iubet eum venire super aquas, ac sicut credidit, solo iussu, accepit potestatem calcandi aquas. Porro vt ipsemet Petrus cognosceret, quā fides illa, quæ eum fecit ambulare super aquas, infirma adhuc in ipso esset, & alia rursus occasio daretur augendæ fidei, atque Domini potentiā, & benignitatem in eos, qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoscendi: minus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immissa venti tempestate sinit incidere in metum, & periculū submersioni. Verum periculum ex diffidentia narum rursus excitauit igniculum fidei, ita vt clamaret dicens: Domine saluum me fac, nihil scilicet addubitans quin posset saluari. Hic Dominus primum Saluatoris officio fungens, extendens manum apprehendit eum, & deinde doctoris officio fungēs, ait illi: Modicæ fidei, &c. Significās quod nō veti immissio, sed illius modica fides periculū operata fuisset.

Voluerunt ergo eum accipere in nauim. Ioannes non negat (videri enim possit esse aliquis scrupulus in eius verbis) Christum ascendisse in nauim, sed tantū dicit, voluerunt eum accipere in nauim, vt significaret Apostolos cum adhuc longē essent à terra, voluisse Dominum recipere in nauim, vt solito more cum illis nauigaret vsq; dum peruenirent ad terram, nō tamen necesse fuisse, vt solito more nauigando peruenirent ad terrā, eo quod nouo quodam miraculo subito nauis fuerit ad terram. Itaque secundū historiam mox cum Christus Petrum exisset, & in nauim rursus duxisset, ipseque pariter ingressus fuisset, simul & ventus quieuit, & nauis terē appulit: dupliciter scilicet miraculo factō à Christo. Post quæ, qui erant in nauī accesserunt, & prosternētes se, adorauerunt eum dicētes: Vere Filius Dei es, significātes se credere ipsum esse Messiam, & per hoc quod dicunt, verē, significantes ipsum nō tantum secundum opinionem, sed secundum veritatem esse illū singularem Dei filiū in Scripturis promissum. Quod autē dicit Marcus: Plus magis, hoc est vehemēter valde, vel vehemēter supra modū

(nam Græcè est *λίαν ἐκ περισσῶν*, hoc est ad verbū vaide ex abundanti) intra se stupebant, & nō intellexerunt de panibus, quia eorum fuit obccæcatum: non est contrarium ei quod dixit Matthæus eos agnouisse ipsum esse filium Dei. Marcus enim nō vult significare post peractum miraculum istud, eorum sic fuisse obccæcatum, vt non possent dignè de eo sentire, sed quod tanta esset tarditas, & cœcitas in eis, vt pro re maximè stupenda ducerent miracula quæ iam Christus in aquis operatus fuerat, cū longè prodigiosius esset, quod tantulo cibo pauisset tantam multitudinem, hoc est, quod non sic agnouerant, & stupebant Christi potestatem in multiplicatione panum, atque nunc in eo, quod ambulauit super vndas, & tempestatem sedauit.

Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Videntur, quæ hic narrant Matthæus, & Marcus non omnia eodem illo die contigisse, quo Dominus cum suis applicuit: sed Euangelistas paucis complexos fuisse, quæ variis diebus contigerunt, significantes quomodo iam in fide profecerit multitudo, quæ non iam ipsum in domos suas trahunt, nec precantur, vt prius, manus impositionem, neque verbi iussu exigunt, sed tantum simbriæ contactum idq; fortè permoti exemplo eius, quæ sanguinis profuauio laborauerat.

Disserit de manducando pane cœlesti. Ioan. 6.

CAPVT LIX.

Altera die turba quæ stabat trans mare vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia nō introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abissent, alia verò superuenerunt naues à Tyberiadē iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo. Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas & venerunt Capharnāum quærentes Iesum. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc ventisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa: sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad

eum;

eum: Domine da nobis semper panem hunc. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ: qui venit ad me non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternam. Sed dixi vobis quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me non eijciam foras: quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hæc est autem voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est enim voluntas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis qui de cælo descendi: & dicebant: Nōne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendit? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem. Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis. Et erunt omnes docibiles Dei: Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Non quia patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo hic vidit patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes: Quomodo potest hic nobis suam carnem dare ad manducandum? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in illo. Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Hic est panis qui de cælo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna & mortui sunt. Qui manducat hunc panem viuet in æternum. Hæc dixit in synagoga docens in Capharnāum. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius? Spiritus est qui viuificat caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Et hoc multi discipulorum eius abierunt retrò, & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo

Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? Verba vite aeternae habes, & nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei. Respondit eis Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariote. Hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

Altera die turba, quae stabat trans mare vidit quia, &c. Altera die positum est pro postero die, est enim Graece ἐπαύριον. Deinde pro gratias agentes Deo Graecis est εὐχαριστήσαντες τῷ κυρίῳ, hoc est, gratias agente Domino: vt gratiarum actio non referatur ad turbam, de cuius gratiarum actione nihil prius dictum est, sed ad ipsum Christum, quem supra dixit Ioannes egisse gratias. Addita est autem ab Euangelista illa pars, gratias agente Domino, vt significaret de qua panum manducatione loquatur.

Et cum inuenissent eum trans mare dixerunt ei Rabbi, &c. Quoniam vanam quærebant quæstionem, ex cuius responsione nulla consecutura erat vtilitas, nec conueniebat ipsummet Dominum exponere modum quo eo aduenisset, non respondet Dominus quæstioni, sed facto eorum, qui quærebant eum, & respondet parum blandè, imo cum reprehensione, ne videretur capi eorum blanditiis, & vt eximeret animis eorum hesternam cogitationem, qua cogitauerunt eum rapere, & facere Regem.

Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia, &c. Verba hæc Domini commodè sunt intelligenda in hunc modum, Quæritis me nõ quod signa videritis, & ex his persuasi sitis diuinam in me esse virtutem, & a Deo vobis missum doctorem, a cuius proinde doctrina, & verbis vobis pendendum credatis. Hoc est enim quætere Christum propter signa, quætere illum propter diuinam eius virtutem, & auctoritatem, quam miracula ædita significabant.

Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam. Reprehensioni subiungit doctrinam, eamq; opportunã. Illud autem operamini cibum, hunc habet sensum operam vestram, & laborem huc impendite, non vt assequamini cibum pereuntem, sed cibum semper permanentem. Dicit autem operamini vt ad similitudine cibi corporalis, qui operando acquiritur loqueretur de cibo animæ, ac significaret, labore, opera, ac cura nostra parari cibum animæ, sicut paratur cibum corporis. Cibum qui perit, illum vocat, de quo Matth. 15. qui in ventrem vadit, & in secessum emittitur, qui proinde nõ potest in æternum satiare. Cibum qui permanet in vitam aeternam, cibum est incorruptibilis, perducens ad vitam æternam. Vult enim Dominus his verbis non interdicare curam corporalis cibi: (vt quidã hinc intellexerunt) sed docere præponendam illi esse curam cibi spiritualis, & illam obiter curandum, hunc autem toto animo quærendum, atq; vt finem omnium operationum, quomodo

quomodo hi contra quos hæc dicit quærebant cibum pereuntem, vt autem scirent a quo cibum hunc quætere deberent, subiicit.

Quem filius hominis dabit vobis, De se modestè loquens in tertia persona, & filium hominis nominans, ac significans se non venisse ad pascendum corpora, sicut illi quærebant ab eo pasci, sed ad pascendum mentes. Et quoniam mirari poterant audientes, quomodo ipse qui Filius hominis, hoc est homo erat, posset dare cibum permanentem, in vitam æternam subiicit: *Hunc enim Pater signauit Deus.* Graecis est ἐσφράγισεν, id est, sigillauit, quod Chrysost. simpliciter interpretatur, sigillauit, hoc est veluti sigillo suo apposito, voce sua cœlesti, & miraculis confirmauit, & declarauit auctoritatem eius, ostendens quis sit, & quod possit dare cibum hunc permanentem.

Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus, vt operamur opera Dei? Nihil, quidem de operibus Dei, hoc est, Deo gratis, operãdis Dominus dixerat, sed tantum de operando cibo permanente & tamen hi inferunt: *Quid faciemus vt operemur opera Dei?* siue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, siue potius quia intellexerunt ex eo quod dixit operandum cibum permanentem, hoc est, opere, & labore curandum illum cibum, non posse cibum operari, & curari operibus humanis, sed operibus diuinis. Nam huic intelligentiæ consonat respõsio Domini, qua significatur non quod opus Dei sit cibus permanens, sed quo opere curatur & acquiritur cibus permanens, qui est Christus. Quoniam ergo Dominus dixerat operandum esse cibum, & illi de operibus Dei quæstionem intulerunt, bene Dominus imitatus illorum quæstionem respõdet.

Hoc est opus Dei, &c. Illi quidẽ de operibus Dei quæsierunt, Dominus vero singulariter de vno opere Dei respõdet, per quod lex Euangelica, quæ lex fidei dicitur Paulo, secernitur a lege Mosai- ca, quæ factorum dicitur. Perinde ergo est, ac si dixisset: Nõ illa sunt opera, quæ Deus a vobis nõc potissimum exigit, quæ Moyses vobis præcepit de Circumcisione, victimis, & cæremoniis: sed hoc est singulariter Deo gratum opus, hoc peculiariter nõc a vobis exigit.

Vt credatis in eum, quem misit ille. Credere enim opus Dei in proposito dicitur, non ob id quod fides Dei sit domum (nam hoc non seruit proposito) sed quia illud Deus exigit & illi gratum est.

Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum vt videamus, &c. Sen- sus est, Vis vt nos, qui Moyse credimus, etiam tibi sicut illi credamus: ac vt Magistrum a Deo datum recipiamus: quod ergo tu facis signum auctoritatis tibi a Deo datæ declaratum, quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adesse Deum, omnibus verbis tuis fidem habeamus? Porro Manna, vox est Chaldaea. Nam Manna Hebraicè dicitur Mam, quo nomine appellatus est cibus ille, quo Hebraei alii sunt in deserto 40. annis, eo quod eum primum ei-

bus ille à populo visus esset dixerant: Man hu!

Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico, non Moyses dedit vobis, &c. Quoniam tanti faciebant vetus illud manna, vel ob id quod in scripturis vocetur panis cæli: contra Dominus illud extenuat, & deprimat in comparatione panis, quem Pater iam mundo offerret: cùmque solita assuefactione, vt de re graui, ac probè animaduertenda locuturus respondit:

Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de celo. Hoc est panem verè cælestè, quique propria locutione è cælo datus, & descendisse dici possit. Non enim Dominus negare hic voluit, quin Moyses dederit illum panem, quem Psalmographus vocat panem cæli, quamuis id negare potuisset: sed quod ille panis nõ verè fuerit è cælo: impropria autem locutione è cælo datus dicitur, quia scilicet ex aère pluebat: quomodo volucres aëris, aues cæli dicuntur. Hoc enim voluisse patet ex aduersatiua: *Sed Pater meus dat vobis panem de celo verum.* Inde enim patet prius Dominum negare voluisse, Moysen dedisse panem de celo verum. Porrò adiectiuum verum hic dicitur, non vt opponitur falso, nam & manna hoc modo fuit verus panis: sed vel vt opponitur figurato, & vmbra, vel potius, vt opponitur imperfecto, & ei, quod solum per participationem est aliquale: quomodo Ioãnis vltimo Christus dicitur verus filius Dei, & mox postea dicit carnem suam verè esse cibum, &c.

Panis enim verus est, qui de celo descendit, &c. Si legatur panis Dei, quomodo & Græca, & vetustissima habet exemplaria Latina, iam hac sententia declaratur, quod dixit solum Patrem dare panem de celo, & verum panem: quia scilicet panis qui de celo descendit, & dat vitam mundo, non potest alterius dici panis; quam Dei, qui est in celo, non potest dici panis humanus vel terrenus, sed tantum diuinus. Si legatur: Panis verus est, explicantur conditiones panis veri, quibus distinguitur à manna, & quouis cibo corporali. Explicantur autem conditiones duæ. Altera cum dicitur, qui de celo descendit. Nam manna nec est è cælo propriè, sed ex aère, nec descendit propriè, sed tantum dicitur datum de celo: cum descendere propriè sit eorum, quæ per se mouentur. Altera cum dicitur, & dat vitam mundo. Per quæ verba etiam dupliciter separatur panis Dei, & panis verus à manna, & multò magis à quouis alio corporis cibo. Et primo quidem per illud quod dicit, dat vitam, absolutè scilicet, & cælestem sicut è cælo descendit. Secundo per hoc quod addit, mundo. Nam manna non mundo, sed vni populo Israël datum est in cibum: panis autem verus vniuerso mundo, hoc est, omnibus electis per vniuersum orbem dispersis.

Dixerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis panem hunc, &c. Quomodo Samaritana, cui dictum est: Qui biberit ex hac aqua non sitiet vnquam secundum corpus illud accipiens, & carere indigentia volens

volens dixit: Domine da mihi de hac aqua: sic & isti sensibilem adhuc panem somniantes dicunt: Domine semper da nobis panem hunc, qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet, tum ex eo quod non semel, sed semper eum sibi dari postulant, tum ex eo quod postea dicit Dominus eos non credere.

Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vita, &c. Hoc est, panis verè viuificans, & vitam largiens. Est enim Hebraica phrasis. Declaraturus autem se esse panem, & modum item aperire volens, quo panis hic obtineri possit, subiicit:

Qui venit ad me non esuriet, &c. Quasi dicat: Quicumque alius panis non est panis vitæ absolutè, nec est panis verus: quia nõ tollit absolutè famem, non tollit sitim in æternum, sed tantum ad horam: ego verò tollo famem absolutè, quia in æternum. Cum autè convenientia sermonis videretur exigere vt diceret, qui māducat me, non esuriet, dicit hic in principio, qui venit ad me, & qui credit in me: vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione manducandi, & bibendi corporaliter, & erigeret eos ad cogitandum, & panem de quo loqueretur esse spirituale, & item manducationem illius. Cumque prius dixisset, qui venit ad me, postea dicit, qui credit in me, vt exponat quid sit venire ad ipsum, nimirum credere in ipsum, vt satis patet ex sequentibus. Et cùm tantum dixisset se esse panem vitæ, non autem potum, declarat tamen se non tantum tollere famem, sed etiam sitim: vt intelligamus ea, quæ sunt diuisa in alimentis corporalibus, vnita esse in alimento spirituali, nec esse hic eam alimentorum distinctionem, sed panem vitæ secum adferre plenam satietatem. Non esuriet enim, nec sitiet fidelis: quia nullius ad veram vitam necessarij inopiam habebit, vel in hac, vel in futura vita: quia cognito Christo, & bonis, quæ per ipsum est assecuturus, nihil præterea magnopere desiderabit, sed in Christo & bonis ipsius conquiescet appetitus ipsius.

Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. Significare voluit Dominus his verbis dixisse se prius illis, quod vidissent illum, nec tamen crederent. Et si quæratur quando id dixerit illis. Dicit potest, dixisse quidem illum ipsis aliquando, etsi scriptum non sit. Aut tunc dixisse illis cum diceret: Quæritis me, non quia vidistis signa, &c. Hoc enim erat dicere, vidistis me, & non creditis.

Omne quod dat mihi Pater ad me venit, &c. Absolutè & in neutro genere dicit omne, vt generalior esset sermo, & ostenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquos filio, est ab æterno eos prædestinasse in numero electorum, & in tempore eos vocare inter electos, & filios Dei. Hi ergo proculdubio venient ad Christum, nec alij præter hos ad Christum fide, & dilectione perseverante venire possunt. Quos enim prædestinauit, hos & vocauit, &c. Sicut autem prædictis verbis significauit infallibilem esse

domum patris: ita sequentibus significat infallibilem esse expectationem venientium ad se.

Et eum, inquit, qui venit ad me non eijciam foras. Vel ut habet Græca, non eijcio foras, hoc est, non abijcio à me, mea cura non destituam, sed suscipiam, aliam, viuificabo & saturabo. Quo autem venientes & credentes in Christum securi sint de sua receptione, subijcit in illius confirmationem.

Quia descendi de celo non, ut faciam voluntatem meam. Sed voluntatem eius, qui misit me. Hinc ergo patet, quod non reiecturus eos, qui dati mihi à Patre venerint ad me, cū volūtas eius sit, ut tales recipiam. Quomodo autē illud non ut faciam voluntatē meā, sit intelligendū, dictū est in cap. Concord. 36. circa illud Ioannis. Non quæro voluntatem meā, sed voluntatē eius, qui misit me, &c.

Hæc est autem voluntas eius, qui misit me Patris, &c. Huiusmodi Syllogismum hic indicat Saluator. Veni è celo ut faciam voluntatem Patris mei. Sed volūtas eius est, ut omne quod dedit mihi non perdam, hoc est, non sinam perire, sed recipiam & resuscitem in nouissimo die: ergo omne quod datum à Patre venerit ad me recipiam, & nō abijciam foras. Est autem Hebraica locutio in illo, omne quod dedit mihi non perdam ex eo, pro eo quod est, ex omni eo, quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem resurrectionis per se præstandæ facit mentionem & hic, & frequenter in sequentibus, tum quod in resurrectione demum electorum consummatio, & vita ex omni parte beata expectatur, tum ut occurrat cogitationi, qua quis cogitare possit, quomodo dicat nihil perire eorum quæ Pater illi dedit, & vitam æternam credentibus promittat, cum illi tamen nihilominus moriantur. Itaque significat eos sic habere vitam æternā, ut iam quidem viuant secundum spiritum, & licet secundum corpus moriantur, aut potius dormiant tamē resuscitandi sint in nouissimo die, quādo iam secundū spiritum simul & corpus victuri sunt in æternū felicissimam vitam: ut ob spem istam resurrectionis corporalis eorū mors, nō sit verè mors dicēda, sed somnus. Dicitur autē dies resurrectionis, & iudicij dies nouissimus: quia ille erit finis temporis, iuxta illud: Iurauit per viuentē in secula seculorū: quia tempus nō erit amplius. Cæterum cū subditur: Hæc est enim volūtas Patris, &c. Explicatio est, & reperitio præcedētis sententiæ differens ab illa in hoc, quod in illa explicabatur voluntas Patris respectu datorum à Patre, in hac verò respectu venientium ad Christum, hoc est, credentiū in illū.

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset, ego sum panis, &c. Iudæi (nam hic etiam Galilæi vocantur Iudæi) ut erant carnales, & spiritualium rerum minimè capaces, cum intelligerēt ademptam esse spem pastus corporalis, cuius spe hætenus ferebāt sermonem vertuntur ad calumniam & murmur: cūque prius cum recepissent

Dies resurrectionis, dies nouissimus.

sunt pro expectato Messia, & Regem eum facere voluissent, iam velut humilem contemnunt, nec aliud possunt credere eum esse, quàm purum hominem communi more genitum. Porro cum dicitur: Murmurabant de illo, quia dixisset, &c. Illud, de illo, quia dixisset, dupliciter potest accipi. Vel de illo scilicet Domino, ut sit, murmurabant inter se propter Dominum, quod dixisset, vel de illo, hoc est, propter illud quod dixisset, &c.

Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare, &c. Compescit Dominus murmur Iudæorum, subiungēs neminem credere posse in se, nisi cui hoc à Patre datum fuerit: ut sic qui pro ipso erant (erant enim aliqui in illi turba) scirent se non debere contendere cum infidelibus, & infideles scirent causam, quare non possent sapere verba eius, sed contra eum murmurarent.

Nemo inquit potest venire ad me. Hoc est, credere in me nisi Pater meus sui spiritus afflatu traxerit eum ad me. Quid autem hoc loco sit trahere, Dominus ipse mox exponit cum subijcit: *Omnis qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me.* Audire ergo à Patre, & ita trahi à Patre, & ita audire ut homo perdiscat, id est, eum trahi à Patre. Non trahit igitur Pater ad filium homines velut homo lignum, aut saxum post se trahit, sed ita ut (si modò sacra prophanis componere licet) Herculem Gallicum fabulæ memorant homines attraxisse catenis ab ore eius pendentibus, & auriculis hominum infixis, sed iis laxis: quo significabatur illos solitos fuisse attrahi, oratione Herculis persuasos, ac ita persuasos, ut iam ultro accurrerent. Ut igitur nemo persuadet certius quā Deus: ita nemo verius debet dici homines attrahere, & attrahere simul liberiores & lubentiores. Quo enim certius, & plenius hominibus utilitas ingens in re aliqua ostenditur, eo redduntur animo in eam rem proniores & ardentiores. Quare cum Pater suo spiritu monstrat mentibus hominū Christum esse hominum Saluatorem, & in eo æternam hominū felicitatem sitam esse, ut non possint non cupidissimè illum amplectis trahit quidem eos, & potenter sanè: sed simul tam liberè, ut in multam rem sua, sponte ferantur cupidius. Non tamen trahit tantum ostendendo, & docendo quod omnes desiderant, aut suadendo, & persuadendo sicut homo: sed etiam efficaciter excitando mentem hominum ad credendum in Christum & amandum eum.

Est scriptum in Prophetis, erunt omnes docibiles Dei, &c. Autoritate scripturæ declarat tractum paternum esse necessarium, ac simul declarat, quis sit tractus Patris, illius scilicet interna doctrina, & persuasio. Est autem testimonium hoc potissimum desumptum ex Isaiæ, cap. 54. cum dicitur: Vniuersos filios tuos doctos à Domino supple, dabo, vel ponam, quod præcedit. Proinde cum dicitur est scriptum in Prophetis, pluralis numerus Hebraica phrasi pro singulari positus est Prophetis pro Propheta. Aut Prophetis ideo di-

Trahi à Patre.

etum est, quia istud non solum in Isaiā, sed etiam in aliis Prophe-
 tis saltem secundum sensum inuenitur, & maximè Hier. 31. cum
 dicitur: Dabo legem meā in visceribus eorū, & in corde eorū scri-
 bam eam, &c. Huius autē prophetiæ, & erūt omnes docibiles Dei
 verior explicatio est, quā sequitur Aug. super Ioannē, vt sic intelli-
 garur: Omnes regni Dei homines, vel omnes Ecclesiæ filij. Nam
 sic intelligendū esse locus ipse docet, vnde hoc potissimū est de-
 sumptum. Non enim dicitur in Isaiā vniuersos docendos à Domi-
 no, sed vniuersos filios tuos ponam doctos à Domino. Loquitur
 autem Ecclesiæ fidelium. Ex hac ergo scriptura Dominus ad suū
 propositum infert: Omnis ergo (nam coniunctionem illatiuā ha-
 bent Græca) qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. Dicit, qui
 audiuit, & didicit. Nam sunt qui audiunt Patrem non solum foris
 sed etiam intus docentem de filiis, qui tamen à Patre non discunt
 vt quibus nō persuaderetur Iesum esse Dei filiū Saluatorem mundi.
 Ne autē quoniā dixit aliquos audire, & discere à Patre, putaretur
 Pater esse visibilis illis, quemadmodū magister videtur ab his quos
 docet, subiicit: non supple hæc dico, quod Patrem viderit quisquā,
 sed is tantum qui est à Deo vidit Patrem, hoc est, ego solus qui à
 Patre natus sum, aut ab eo sum missus in hunc mundū, vidi eum,
 ea scilicet visione, qua dictū est supra debere intelligi illud: Deum
 nemo vidit vnquam. Significare ergo voluit Dominus eos qui à
 Patre audiunt & discunt: arcana quadā ratione ab eo doceri nem-
 pe per afflatus Spiritus sui, & discunt quamuis non sine medio. Sen-
 sibilis vocis eius, qui est à Deo, aut eorum quos ille instruxit.

Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Dix-
 rat superius voluntatē patris esse, vt omnis qui credit in filium ha-
 beat vitam æternam: id ergo ita se habere solita asseueratione iam
 confirmat dicens: Amen amen dico vobis qui credit in me habet
 vitam æternam. Vbi quare non dixerit habebit vitam, sed habet, &
 quomodo id verum sit: dictum est in cap. Concord. 21. circa illud
 Ioannis. Qui credit in filiū habet vitam æternā, & in cap. Concor.
 36. circa illud Ioannis: Qui verbum meū audit, & credit ei, qui mi-
 sit me, habet vitam æternam. Quoniam autem Iudæi de suo man-
 na superbiebant & sentiebant magnifice: rursum Dominus ad di-
 stinctionē illius, & omnis cibi, vocat se panem vitæ ac explicatio-
 rem iam inter māna, & se, ponit differentiā, quod attinet ad præ-
 bere vitā. Sed oritur hic difficultas, de qua morte intelligi debeat,
 quod dicitur: Patres vestri manducauerunt manna, & mortui sunt.
 Nam si intelligatur de morte corporali, nō constabit differentiā in-
 ter manducātes manna, & panem vitæ manducātes, cum etiam hi
 moriantur sicut illi, si verò de morte spiritali, falsum est omnes
 eos fuisse mortuos, qui manna māducauerunt: Comederunt enim
 illud etiam iusti Moyses, Aaron, Iosue, &c. Optima autem, & facilis
 dissoluendæ

dissoluendæ huius difficultatis via est, si non tam verba Domini
 spectauerimus, quā scopum, & intentionem eius, & secundū illam
 verba eius interpretati fuerimus. Est ergo Domini intentio pro-
 culdubio, hoc negare de manna, quod panis vitæ conuenire affir-
 mat, hoc est, negare manna potuisse à morte præseruare, & vitam
 æternā manducantibus præstare, quod sibi cōpetere asserit. Itaque
 hanc Domini intentionē significabūt eius verba si illud affirmati-
 uum mortui sunt, exponatur negatiuè per non vixerunt per illud
 manna, non consecuti sunt per illud vitā æternam. Iam enim pul-
 chre constat differentia quā Dominus voluit significare, hæc sci-
 licet: Per manna, manducantes nō sunt cōsecuti ne morerentur, sed
 haberēt vitā æternā: manducantes autē me consequuntur per me
 ne moriantur, sed habeant vitam æternā. In hac ergo differentia,
 sicut & in toto textu, sermo est de morte absolutè, de morte scili-
 cet corporis & animæ, qua vtraque moriuntur, qui Christum non
 manducant, neutra autem moriuntur, qui manducant. Quoniam
 autem Dominus de pane vitæ in superiori sententia obscurius
 locutus est in tertia persona, ideo eandem iam explicatius effert:

Ego sum panis viuus, &c. Cū prius dixerit bis: Ego sum panis vi-
 uus. Hoc est vitā largiens, nunc dicit: Ego sum panis viuus vel, &c. *Panis est
 Christus.*
 vel vt habent Græca ὁ ἄρτος ζῶν, hoc est, panis viuens, vnde videtur
 hic viuens positum, pro viuificans ζῶν, scilicet pro ζωοποιῶν. Aut
 potius per hoc quod dicit se panem viuum, vel viuentem, signifi-
 cat ex consequenti se etiam esse viuificantem panem, ac ideo se
 posse viuificare: quia vitam in se habet, & contra manna ideo nō
 posse viuificare, quia ipsum in se non habet vitam. Sicuti autem
 apertissimo tropo se panem vocauit, eo quod conditiones panis ei
 perfectissimè conueniant, quæ sunt viuificare, alere, & tollere fa-
 mem, ac satiare: ita aptissimè credere in se vocauit manducare se.
 Per fidem enim panis hic nō simpliciter sumitur, sed velut denti-
 bus quibusdam masticatus, dum probè quis sit, & qualis expendi-
 tur, & veluti frangitur, traicitur cum quadā gustus spiritalis dele-
 ctatione in viscera animæ nostræ, ac incorporatur nobis: ita vt no-
 bis per fidem arcano modo vnitus Christus habitet secundum di-
 uum Paulū, in cordibus nostris, eaq; sua præsentia viuificet, alar,
 omnemq; ab eis esuriem pellat, dum & inopiā necessariorū ad
 vitā, & desiderium omnium aliorū bonorū auferat. [Porro sic di-
 ctum est: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternū: quo-
 modo supra dictum est. Qui biberit ex aqua, quā ego dabo non si-
 tiet in æternū, &c. Nimirum quia qui semel ex hoc pane māduca-
 uerit, viuet semper, quantum est ex parte panis ipsius. Quod enim
 aliquis à vita illa excidit, nō est ex panis illius impotētia, sed ex de-
 fectu liberi arbitrij panem illum, vel relinquētis, vel amittentis.]

*Et panis quē ego dabo caro mea est pro mundi vita. Quod de se pane
 iam*

iam non aliter loquatur quam superius (quod tamen vult Chryf. Theophyl. & plerique recentiores) omnino ex eo videtur, quod cum mox dixisset, Ego sum panis viuus, &c. Si quis manducauerit ex hoc pane, &c. mox subiicit, Et panis, quem ego dabo, &c. quæ subiectio non indicat eum iam de alio pane loqui, sed explicatius velle ostendere quomodo, & per quid ipse, qui se hactenus panem vocauit, sit panis vitam hominibus largiens. Itaque quoniam hactenus dixit se panem vitæ, qui de cælo descendit, & credentibus in se promisit, vitam æternam: ne intelligeremus sufficere eam fidem, qua crederetur è cælo descendisse, & verus esse Deus, infert sermonem de carne, & sanguine suo, vt intelligeremus necessariam etiam esse fidem in ipsius humanitatem pro nobis in cruce traditam & passam. Hæc est enim fides, qua manducamus panem vitæ, nimirum qua credimus Christum & verum esse Deum, & se hominem tradidisse pro nobis carnem suam, & sanguinem. Nec Christus in toto, hoc capite se panem vitæ vocat, nisi ratione vtriusque simul scilicet & diuinitatis, & humanitatis in cruce traditæ. Sicut enim non potuisset esse Saluator humani generis, nisi simul & Deus fuisset, & homo pro hominibus passus: ita non vocat se peculiariter præ Patre & Spiritu sancto panem vitæ, nisi quatenus Deus existens per humanitatem in cruce passam credentes viuificat. Quod autem bis dicit, dabo, vt habent Græca, vel ob id fecit, vt primo dabo, significaret se daturum carnem suam in cibum, quando per Spiritum suum docturus esset se nos immolatione carnis suæ redemisse, altero vero, dabo, significaret se daturum carnem suam in mortem pro hominum vita.

Litigabant ergo Iudæi adinuicem dicentes. Quomodo potest, &c. Significatur his verbis inter auditores ob verba Domini non intellecta, de quorumq; intellectu non ausi fuerunt Dominum interpellare, ortam esse dissensionem: aliis aliter atque aliter interpretantibus, quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi quoniam quod dixerat de carne sua danda in cibum carnaliter intellexerunt, quasi particulatim carnem suam Dominus edendam daturus esset, more communis carnis: eius verba tanquam friuola, & falsa per arrogantiam reiciunt, illud suum Iudaicum. Quomodo obicientes.

Dixit ergo eis Iesus. Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis, &c. Dominus non ignarus de qua re disceptarent, non ostendit qua ratione posset dare carnem suam ad manducandum, nam id ex superioribus intelligere potuissent, nec adhuc tempus erat latius modum illum explicandi: sed quod illi iudicabant esse absurdum, & impossibile, hoc nunc confirmat esse necessarium, vt vel sic humiliati conuerterentur ad requirendam dictorum intelligentiam. [Cæterum quod non debeat locus istæ intelligi secundum præcipuam Domini intentionem de mādicatione Sacramentali; primum

ex eo apparet, quod prius dictum est, ex verbis Domini superioribus, omnino videri idem esse manducare se & credere in se. Secundò ex eo, quod si de ea intelligatur, sententiæ sequentes non erunt vniuersaliter veræ: Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & qui manducat meam carnem, &c. in me manet, & ego in illo. Opus enim erit in his semper subintelligere, digne: quod tamen non potest intelligi in præcedentibus sententiis, vt cum dicitur, hoc est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Nam si intelligendum sit, Si quis dignè manducauerit, iam non constabit differentia inter manna, & panem vitæ. Nam & illud dignè manducantes, non sunt mortui secundum Augustinum. Proinde intelligendum est ibi eum qui indignè manducat panem vitæ in Sacramento, non verè manducare ex illo pane. Cū ergo vel non catholicè (Hæretici enim hinc volunt demonstrare Eucharistiam necessario sumendam esse sub vtraque specie) vel non satis commodè (vt iam ostendimus) locus iste intelligi possit de manducatione Sacramentali, nec ille sit proprius scripturæ sensus, quo Aug. hunc locum intelligit de carne Christi mystica: restat totum hunc locum conuenientissimè intelligi de manducatione spirituali, quæ est per fidem in carnem traditam in cruce, & in sanguinem effusum pro nobis, quomodo vt intelligatur, & præcedentia, & sequentia satis exigunt, & sic cessant omnes difficultates, quæ oriuntur, si de Sacramentali manducatione accipiatur. Quod autem sancti Patres locum hunc vt in plurimum interpretati sint de mādicatione Sacramentali: factum est ab eis per extensionem & accommodationem valde vtilem simul & aptam. Vtilem dico videlicet ad excitandum auditores, & lectores ad frequentem Sacramenti valde salutaris perceptionem. Aptam autem eo quod sub Sacramento panis & vini verè contineatur caro Christi, & sanguis, atque ob id, quæ absolutè hic dicuntur de carne Christi, & sanguine etiam competunt carni eius & sanguini, vt continentur in Sacramento: maximè cum caro, & sanguis Christi ideo instituta sunt à Christo sumenda sacramentaliter, vt per sacramentalem perceptionem, & excitaretur in nobis fides, qua māducatur Christus spiritualiter, & certiores redderemur de eo, quod Christus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hæc, quod ideo verisimile sit Dominum hoc tropo manducandi carnem, & sanguinem bibendi, vsu eo lubetius, quod aliquando carnem & sanguinem tradituus esset re ipsa in Sacramento sumenda: vt etiam si de Sacramentali perceptione hic non sit potissimum locutus, ad eam tamen etiam respexerit.]

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet, &c. Cum dixisset, Nisi manducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam

tam, ac necessitatem manducandi, ac bibendi significasset: commodè iam subiungit, manducationis huius & potus certum effectum. E contrario inquit, quicumque manducat, & bibit, habet vitam æternam, & ego resuscitabo, &c. Cum dicit, habet vitam æternam, significat vitam, quam per fidem anima in se habet, cum verò dicit, & ego resuscitabo eum, significat vitam quam etiã habiturum est corpus.

Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus, &c. Probat manducantem carnem habiturum vitam æternam ex eo, quod caro eius sit verè cibus, hoc est, perfectè habeat cibi conditiones, nec deficiens aliquid sit in eo, quemadmodum in manna, & in reliquis corporis cibis. Singulariter enim se, & carnem suam Christus hic cibus, & panem vocat, cum multiplex sit spiritualis, & cælestis panis animæ, in scripturis significatus. (Est enim ipsa diuinitas panis; item scriptura canonica, ac verbum Dei, & panis gratiæ cælestis, virtutum, ac bonarum operationum, vnde dicuntur beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam) quod sine fide in Christum è cælo descendente, & pro nobis passum in cruce, nihil illorum verè mentem hominis pascere potest, sed mentem hominis permittit ieiunam, & languidam.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me, &c. Manet, & ego in eo, hoc est, indiuisè, & intimè mihi coniugitur, & ego illi: quare ex huiusmodi manducatione & potatione non consequitur vitã transitoria, quemadmodum ex mâducatione cibi corporalis, qui mox transit, nec manet in manducante, sed consequitur vitã permanentè, & æternam. [Hic iam manifestum euadit, non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinè, qui Sacramenta corporis, & sanguinis Domini sumunt, cum non omnes tales Christũ habeant in se manentem: sed hi carnem Domini manducant, & bibunt, vt hic quidem Dominus loquitur, qui credentes eius carnem, & sanguinem in cruce pro hominum salute tradita, & quia diuinitati in vnitate personæ cõiuncta, esse viuificatiua, ipsum Dominum vel per huiusmodi solam fidem, vel simul etiam sub sacris Eucharistiæ symbolis intra se sumunt & amplectuntur, fidei quæ cõpressu ita intra se tenent, tanquam eum, à quo nobis omnia optata veniunt, & præstantur. Singulariter autem Christus manet in nobis, qui illam fide viuam sumimus in Eucharistia non tantum quia Spiritu suo præsens, & vnitus spiritui nostro, sed quia & corpore suo corpori nostro ineffabili modo coniunctus.]

Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, &c. Alij aliter hunc locũ distinguunt, sed rectior est illorũ distinctio, qui sermonè contextunt ex duabus partibus, quarum vtraque duobus constat membris hoc modo. Sicut misit me viuens Pater, & ego vi-

uo propter Patrem: sic, qui manducat me, etiam ipse viuet propter me. Illud enim, & cū dicitur, & qui manducat me, Hebraico more positũ est pro sic, vel ita. Sic certè Cyrillũ distinxisse certissimum est, ex eo, quod sic scribat, Quemadmodũ igitur (inquit) homo sum factus volũtate Patris, qui è naturali vita emanauit, & homo factus viuo, corpusquè; meũ vita repleui: non aliter qui carnem meã manducat propter me viuet. Ex quibus Cyrilli verbi præter distinctionem etiam intelligi potest satis, quis sit totius huius sententiæ sensus. Illud enim, viuo propter patrem, quamuis possit intelligi de vita, qua Christus viuit secundũ diuinitatè, vt viuere dicatur quatenus Deus propter Patrẽ, quia à Patre vitam, & naturam suã accepit: potius intelligendum est de vita, quam habuit secundũ humanitatem, quæ deitati coniuncta in personæ vnitate, præter vitam corporalem, quam habuit ab anima, etiam habuit vitã diuinitatis. Cũ enim præmittit, Sicut misit me viuens Pater, & subdit, & ego viuo propter Patrem: significat missionè viuents Patris causam esse, quare ipse missus, hoc est, homo factus viuat propter Patrem, sicut in sequenti parte manducationem sui significat esse causam quare quis viuat propter ipsum. Quoniam enim Pater ex natura sua vitam habens, filium misit in mundum, hoc est, hominem esse fecit: ideo filius homo factus eadè vita viuit propter Patrem, nimirũ quia à Patre mittente humanitas diuinitati cõiuncta est in vnitate personæ. Iã quod dicitur propter Patrẽ, rectè intelligitur præpositio propter posita pro per, vt frequenter accipitur, & apud Græcos *διὰ* habere accusandi casum pro paterno: eo quod Dominus hic non videatur significare voluisse ad quẽ finẽ vel ipsemet viuat, vel is qui se manducat, sed à quo & ipse, & ille vitam habeat. Nã hoc ostendere pertinet ad propositũ. [Ex prædictis autem & illud patere potest, quare non dixerit solũ, Sicut misit me Pater, sed addidit, viuens, nèpe vt significaret Patrẽ per se viuentem, & non ab alio accipientem vitam, supremã causam esse vitæ à qua per filium vita ad manducantes perueniret. Non solum tamen Saluator vult significare similitudinem, sed etiam priorem partè similitudinis causam vult esse secundæ, hoc est, quod, quia Pater misit filium viuentem per se, ob id manducans filium viueturus esset per filium. Vt enim manducans filium viueret per filium, ideo pater viuens misit filium viuentem per se Patrem. Hæc ergo sententia vt est nouissima, ita est demonstratio omnium quæ prius sunt dicta, nèpe quod caro Christi sit verè cibus, quod illam manducans habet vitam æternam, quod quæ qui manducando carnem manet in Christo, & Christus in illo, ex huiusmodi manducatione consequitur vitam æternam.]

Hic est panis qui de cælo descendit, &c. Conclufurus suũ sermonẽ Dominus, postquam declarauit quomodo verè ipse sit cibus cælestis.

stis, rursum tertio inculcat differentiam inter se panem, & manna Moisaicum ex quo occasionem sumpserat iste sermo. Cum autem dicitur.

Non sicut manducauerunt, &c. Oratio est defectiua perficienda hoc modo, vel simili, ita qui ederet ex hoc pane morietur. Vnde sequitur veluti aduersatiua subintelligendae partis. *Sed qui manducat hunc panem viuet in aeternum.* Hae dixit in Synagoga docens in Capernaum. Locus sermonis describitur, non tantum propter historiae certitudinem, sed etiam vt significaret Euangelista Dominum hae palam dixisse, & multis audientibus. Vnde infert.

Multi ergo audientes, &c. Multi ergo etiam ex discipulis eius, hoc est, his qui ipsum frequenter sequebantur, & habebantur in ordine discipulorum, dixerunt, *Durus est hic sermo*, de comedenda scilicet carnis vini hominis, & bibendo sanguine eius. Et quonia duram vocant hunc sermonem, hoc est, asperum, insuauem, & intolerabilem, hinc addunt, *Quis potest eum audire.* Hoc est, quis hae sustineat audire? cuius aures ferant hanc doctrinam?

Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurarent, &c. Dicit Ioannes apud semetipsum, vt intelligamus Dominum non auduisse murmur discipulorum, sed diuinitus illud cognouisse. Itaque Deum se esse declarans, & se verè, quemadmodum dixit, è caelo descendisse: respondet ad ea, quae humana ratione non audiuit inter ipsos ractari.

Hoc, inquit, vos scandalizat, hoc est, offendit, quod dixi me è caelo descendisse, & carnem meam manducandam vt quis viuat in aeternum?

Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius? Est autè oratio in absoluta perficienda hoc modo, *Quid tum dicetis?* Rectè enim Aug. Hae verba, Si ergo videritis, dicta intelligit ad tollendum scandalum de edenda carne ortum. Nam cum statim precesserit de illo scandalo, ad illud referendum videtur quod sequitur, hoc vos offendit. Itaque hunc indicat sensum. Hoc vos offendit, quod dixi edendam carnem meam, & ideo offendit, quia putatis eam particulatim edendam. Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius, certè vel tunc videbitis quia non eo modo, quo putatis erogandum est corpus eius, nec carnali more manducandum, cum integrum fuerit in caelum receptum. Quod autem dicitur filius hominis fuisse prius in caelo, dupliciter potest intelligi, nempe quia erat prius in caelo, quam è caelo descenderet, sic tamen vt non intelligatur caelum reliquisse: vel potius, quia erat prius in caelo quam in caelo ascenderet, iuxta illud, *Filius hominis, qui est in caelo.* Ascendit enim eo secundum humanitatè, vbi ante ascensum erat secundum diuinitatè. Porro conditionaliter Dominus locutus est dicens, *Si ergo videritis, & non, Cū ergo videritis,*

deritis, ascensionem suam in caelum indicans verius quàm explicans: tū quia nondum aduenisset tempus palam profitendi gloriam suam, tum quod non omnes discipuli illi visuri essent eius ascensionem.

Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam, &c. D. Chrysofost. & post eum Theophyl. & alij hunc locum sic intelligunt, vt per Spiritum & carnem intelligatur spiritualis, & carnalis intelligentia dictorum, quomodo & August. intelligit in quibusdam locis illud Pauli, littera occidit, Spiritus autem viuificat. Secundum hunc ergo intellectum, Dominus sermonem habitum carnaliter intelligentibus, & ob id reputantibus durum, responderet, quomodo eum intelligere debeant aliter, quam intellexerunt. Et sicut hae verborum explicatio optimè responderet murmurantium verbis, ita & sequenti sententiae congruit.

Verba quae locutus sum vobis, Spiritus & vita sunt, hoc est sunt spiritualia, & spiritualiter intelligenda, ac sic auditori conferunt vitam. Sic enim hanc sententiam etiam Augustinus enarrat.

Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Quasi dicat: Non durities sermonis est occasio vestri scandali, sed incredulitas quorundam vestrum, per quam non estis capaces sensus verborum meorum. His ergo verbis Dominus rursum suam diuinitatem ostendit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc aperte significaturus Ioannes subiungit.

Sciebat enim Iesus, non tum primum, sed etiam ab initio conuersationis suae cum discipulis, qui essent in turba omnium discipulorum credentes, & quis inter duodecim traditorus esset eum. Vnde & Iudas hic significatur tunc non satis credidisse in Iesum. Reddita causa quare Christus asserere non dubitauit quosdam non esse credentes etiam ex discipulis, Ioannes redit ad verba Domini, quibus sua interposuerat. Et dicebat, inquit, propterea quia scilicet sunt quidam vestrum, qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, *Dixi vobis paulo ante quod nemo potest, &c.* Significat ergo & fide opus esse, & eam à patre petendam, ac expectandam.

Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro. Ex hoc scilicet tempore. Illud autem *abierunt retro*, simpliciter exponendum est per descuerunt ab eo, nec amplius more solito illum sequebantur. Sequitur enim quod huius veluti est expositio. *Et iam non cum illo ambulabant.* Itaque Dominus conuersus ad duodecim dixit: *Num & vos vultis abire?* Quærit autem istud cum sciret eorum voluntatem vt ostenderet se non indignatum illis, qui ab eo defecissent, quasi ignominia ab eis affectus, tum vt significaret se non indigere eorum sequela, ne putarent se facere gratiam, quod aliis relinquuntibus, ipsi permanerent. Itaque Petrus, tum quod ardentioris esset semper fidei, tum quod solitus esset omnium nomine respondere, pro omnibus loquitur, idem de Christo alios omnes sentire

Domine, inquit, ad quem ire poterimus derelicto te, qui nos via salutis melius quam tu docere possit: Tu enim solus habes verba, quæ vitam æternam conferre possunt credenti, & suscipienti. Quibus verbis significat se agnoscere post Dominum nullum esse Magistrum secundum illi, significat item se non, vt turba illa, terrena quærere, sed tantum doctrinæ cœlestis esse cupidum. Et si autem non est verisimile Petrum tum prædicta omnia de manducanda carne, & bibendo sanguine Domini intellexisse, cum ignoraret adhuc mysterium Crucis: tamen certissime credidit vera esse, quæ dicebantur, quod persuasus esset ipsam Iesum verum esse Christum. Vnde sequitur: *Et nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus Filius Dei viui*, significatur ergo quod iam dudum crederant (nam Græcè est credidimus *πιστεύσαμεν*) & persuasi essent. Additur autem in Græcis, & apud Augustinum, *viui*, scripturæ more. Nam hoc epitheto scriptura Deum verum separat à mortuis idolis.

Respondit ei Iesus. Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis, &c. Dominus corrigere volens Petri responsionem, atque ostendere non omnes hoc credere, quod ille putauit eos credere & ob id non sine causa interrogasse num & ipsi vellent abire, subiecit, Nonne ego vos duodecim elegi, &c. Quibus verbis etiam significat non mirum esse si ex discipulis quidam abirent retro, cum etiam inter Apostolos inueniretur vnus incredulus. Nam & Aug. & Beda in ea videntur fuisse sententia, vt putent Iudam fuisse malum etiam cum vocaretur ad Apostolatam: quamuis hanc sententiam reiiciat Lyra, sed non efficacibus rationibus. Est autem verisimile Dominum vocasse Iudam Satan vel Diabolum, non quomodo postea Petrum vocat Satanam dicens, vade post me Satana, hoc est, tu qui mihi in his quæ Dei sunt aduersaris: sed quomodo hæc nomina appropriantur per antonomasiam dæmoni, hosti humani generis, vt nomine capitis Dominus vocauerit membrum eius, sicut intelligunt Gregorius, & Cyrillus. Itaque diabolum vocat Iudam, quia diabolicum & Satanicum hominem.

Finis secundæ partis Commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ viginiquatuor: hoc est Acta Christi à secundo Paschate vsque ad tertium, Acta scilicet secundi anni prædicationis eius.

COM

Iudas quomodo Diabolus appellatur.

COMMENTARIORVM
IN CONCORDIAM
EVANGELICAM.
PARS TERTIA.

Continens acta tertij anni Christi vsque ad resurrectionem Lazari.

Reprehenduntur Pharisei discipulos calumniantes quod illotis manducarent manibus.

Matth. 15. Marci. 7.

CAPVT LX.

Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæa, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia querebant eum Iudei interficere. Et tunc accesserunt ad eum Pharisei, & quidam de scribis venientes ab Hierosolymis. Et cum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est non lotis, manducare panes vituperauerunt. Pharisei enim & omnes Iudei, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & a foro nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum & urceorum & aramentorum & lectorum. Et interrogabant eum Pharisei & scribae dicentes: Quare discipuli tui non ambulabant iuxta traditionem seniorum? non enim lauant manus suas cum panem manducant, sed communibus manibus manducant panem. Ipse autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Hypocrita bene prophetauit Isaias de vobis hypocritis dicens, sicut scriptum est: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me: in vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum, & calicum, & alia similis his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum fecistis præceptum Dei, vt traditionem vestram seruetis. Moyses enim dixit: Honora patrem & matrem, & qui maledixerit Patri vel matri, moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri vel matri, Corban, quod est donum, quodcumque est ex me, tibi profuerit, & ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri: & non honorificabit patrem suum aut matrem suam, & irritum fecistis ore hoc mandatum Dei propter traditionem vestram quam tradidistis, & similia huiusmodi multa facitis. Et aduocatis ad se iterum turbis, dixit eis: Audite me omnes & intelligite. Nihil est extra nomen

† b conueniunt. ▷ a ab Hierosolymis scriba & pharisei. † a transgrediuntur. ▷ b o At ille. || b o dixit || a o sine causa.

† a o nam data. † a nam ▷ a Quæcunque dixerit. || a o proderit. † b rescindentes verbum ▷ b o aduocans. || b o turbam dicebat illis. † a Non quod intrat in os ▷ b o inquitur. † a Non cedit ex nat homi-

hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare, sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. ^b Si quis labat aures audiendi, audiat Et cum introisset in domum à turba à tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum. ^{||} Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadent. [Et] ^b interrogauerunt eum discipuli eius parabolam. ^a Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam. ^{||} ^e At ille dixit ^b illis: Sic à adhuc ^e & vos [†] sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne ^b extrinsecus introiens in hominem? [&] quod imprudenter ^a intrat in os, ^b non potest eum coinquinare, quia non intrat in cor eius; sed ^e in ventrem vadit, & in secessum ^a exiit ^b purgans omnes escas? Dicebat autem quoniam ^e quæ ^a de homine exeunt, [&] ^a procedunt de ore, de corde exeunt, & ^{||} ^e ea coinquinant hominem. ^b Ab intus enim ^e de corde ^a hominum ^e mala cogitationes [†] procedunt: adulteria, fornicationes, homicidia, furta, ^a falsa testimonia ^b auaritia, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, ^a & blasphemia, ^b superbia, stultitia: Omnia hæc mala ab intus procedunt, & hæc sunt quæ ^e ^{||} coinquinant hominem: ^a non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.

C. 6. 43.

|| b Et ait. † b o

imprudenter a

emittitur.

† a autem || b

illa coinquinant.

* a enim † e exeit:

† a blasphemia.

|| b coinquinant.

Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilea, &c. Verbum Ambulare accipiendum est pro conuersari, vt quod hic dicit Euangelista, Post hæc ambulabat Iesus in Galilea, perinde sit, atque perseverabat adhuc in ea conuersari, nã alioqui iam pridem in ea fuerat conuersatus. Cum enim sequitur: Quia querebant eum Iudæi interficere: Non videtur id Ioãnes dixisse propter necem, quã parassent Domino Iudæi in Paschate mox præcedente, sed eam quam descripsit in capite quinto, occasione paralytici sanati in Sabbatho. Et tunc accesserunt ad eum Pharisei, & quidam de Scribis, &c. Cum enim in Galilea manere Dominum viderent Scribæ & Pharisei Hierosolymitani, veniunt à Iudæa in Galileam, non vt discant, sed vt calumnientur eum, quem iam audierant tanto vulgi favore recipi, atque prædicari. Bene ergo hos calumniatores scribunt Euangelistæ, non tantum fuisse Phariseos, & Scribas, sed etiam fuisse Hierosolymitanos, atque à Hierusalem descendisse in Galileam, vt sic duplici nomine exaggerarent horum impietatem: hincrum quod & Hierosolymitani essent, & ob id iustiores, ac doctiores habiti, eo quod Hierusalem fons pietatis, ac doctrinæ haberetur, & quod à Hierusalem descendissent, tantum viæ non dubitantes aggredi calumniandi causâ.

Et cum vidissent, inquit Marcus, quosdam ex discipuli eius. Communibus manibus, id est, non lotis manducare panem, vituperauerunt. Exposuit autem Marcus ipse, quid sit communibus manibus, eo quod

eo quod hæc locutio propria fuerit Iudæis. Hi enim cœperunt vocare commune, quod nos prophanum aut immundum appellamus. Quoniã enim nõ omnibus indifferenter vescebantur, sed quædam eis separata erant in cibum quibus tanquã sanctis, & sacris vescebantur: hinc per Metalepsin commune dixerunt, quod prophanum est, & immundum. Porro Pharisei pleraque circa lotiones statuerunt, non quatenus faciebant ad civilem quandam mundiciem, sed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatẽ & sanctitatẽ. [Quoniã enim lex ex variis contactibus, & accidentibus statuit contrahi immunditiam, eamque lotionibus purgari, & Dominus in legē tories ad sanctitatem & munditiã Iudæos hortatus fuerat dicens: Sancti estote quoniam ego sanctus sum, & lauamini, mundi estote, &c. Hinc ne forte in seij in congressu, ex aliquo contactu immunditiam contraxissent, Pharisei etiam à legē nõ præceptas lotiones diuersas, vt habet Marcus, induxerunt.] Peculiareretur autem lotionem manuum ante cibum, & inter edendum frequentem, ac eorum vasorum, quibus vsus erat inter edendum superinduxerunt quia metuebant ne ex horum immunditia cibus etiam pollueretur, aut nõ satis mundè sumeretur, quem iussi erant mundum manducare, atque ex polluto cibo, vel non satis mundè sumpro etiam amplius coinquinaretur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationẽ eos mouisse satis patebit postea ex verbis Saluatoris. Discipuli autem eiusmodi constitutiones negligebant, vt qui à Domino docebantur ea, quæ veræ pietatis essent, quorũ cura, & studio non libuit illis intentos esse Phariseorũ traditionibus, quas à Domino nõ didicerant: imo quorũ neglectũ ab eo didicerant satis verbo, & exẽplo, Itaque hoc videtes Pharisei, & Scribæ, cũ discipulis non expostulant, sed velut in graui facinore Dominum ipsum adorianur, & in illum torquere volentes totam suam calumniam,

Cur, inquit, discipuli tui, qui te sequuntur, & ex tua pendent institutione transgrediuntur traditionem seniorum? Sic enim legendum est non pluraliter traditiones, nam de vna traditione quæstio erat. Notandum autem quod non dicant.

Non enim lauant manus suas antequam panem manducant, sed cum panem manducant. Traditio enim Seniorum non tantum exegit civilem illam ablutionem manuum, quæ passim fit ante prandium & cœnam, sed crebram etiam inter manducandum. Vnde Marcus dicit Phariseos, & Iudæos non manducare nisi crebro lauerint.

Ipsæ autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini, &c. Clauum clauo retundit Dominus. Si enim discendi causa petiuissent rationem facti discipulorum: vtique Dominus eam illis aperuisset, verum quoniam criminando, & inuehendo in Dominum dicunt. Quare, ideo prætermissa causa ob quã discipuli hoc facerent, retorquet calumniam in calumniatores, simili modo eos cri-

minans, sed non simili affectu. Testimonium autem quod profert desumptum est ex cap. 29. Isaiaë, & citatum hic more solito magis secundum translationem 70. quam Hebraicam veritatem. Prima ergo huius testimonij parte Dominus significat notatam illorum hypocrisin, & rectè se eos vocasse hypocritas, eo quod zelo iustitiæ videri vellent calumniari discipulos, cum tamen iustitiæ non essent ex animo studiosi.

Populus, inquit hic, *labijs me honorat*, quia me Deū, & Dominum omnium creatorem, & id genus similia prædicat, *cor autem eorum longè est à me*, quia corde suo longè diuersa à mea voluntate cogitat, desiderat, & amat. Sequenti verò testimonij parte Dominus significat notatam horum præposteram, & vanam religionem.

In *vanum*, inquit, *colunt me*, non solum facientes, sed etiam docentes doctrinas, quæ sunt mandata hominum. Illud autem in vanum potest accipi dupliciter. Aut vt sit sensus, in vanum hoc est, frustra colunt me, quia non assequuntur finem, & fructum cultus mei. Aut vt significetur vanum, & frivolum esse cultum illorum, quo Deum colebant, quia non in rebus illis consistebat, in quibus oportebat. Atque hunc sensum satis significat quod verbum Græcum *ματην*, vertit Interpres in Matthæo, sine causa. Cultus enim vanus est, qui rationabili caret causa. Vnde apud Marcum in declarationem testimonij infertur.

Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Vbi Dominus non culpatur eos, quod tenerent traditiones hominum, sed quod hoc facerent relictiis Dei mandatis.

Et dicebat illis, Benè irritum fecistis præceptum Dei propter, &c. Postquam dixit Dominus eos, præpostere esse religiosos, vt qui posthabitis Dei mandatis studiosi essent inanum mandatorum, ostendit iam, quod in primis eis obicit etiam impiè esse religiosos, vt qui docerent mandata hominum non à senioribus accepta, sed ab ipsismet instituta, quæ contraria essent mandatis Dei. Quod cum in multis facerent, tamen commodè declarat in mandato, quo præcipitur honorandos parentes, quod primum est inter ea, quæ sunt ad proximum, & proximū his, quæ sunt ad Deum. In primis ergo ipsum ponit Dei mandatum.

Honorare parentes quid sit. *Deus*, inquit, aut vt habet Marcus *Moyse*? quia Deus per Moysen dixit: *honorare Patrem, & Matrem.* Vbi notandum verbo honorandi non tantū præcipi reuerentiā illam, quæ in verbis, & externo gestu consistit, sed etiam, vt filij de parentibus præclare sentiāt, eisq; nisi contra Deum aliquid iubeant, obediant, eorum etiam vitam, honorē, dignitatem omnibus viribus defendant, & eisdem in omnibus periculis, in egestate, in senio, in aduersa valetudine, quibuscunque possunt remediis, opibus, consiliis, consolationibus subueniant. Subsidiū enim Hebraicus sermo honorem vocat.

Vos

Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, vel matri, Corban, &c. Huius Pharisaicæ legis ex variis interpretationibus duæ sunt præcipuè, quæ præsentī loco, & intentioni Saluatoris benè conueniunt. In primis autem certum est hic esse ἀποσιώπην, hoc est reticentiam. Dominus enim initium ponit Pharisaicæ legis, sed eam nō absoluit. Non tamen obscurum est, quid reticeatur, nempe rectè facit, aut legi satisfacit. Iam etiam certū est hac lege Pharisaica doceri, quomodo filij parētibus egētibus, & subsidiū à filiis postulātibus, respōdere debeāt, & possint petitū sine crimine, imò piè, & religiosè negare. Id verò dupliciter intelligi potest. Primò vt illa verba.

Munus quodcunque est ex me, tibi proderit: Sint verba filij cum indignatione reiicientis parentum petitionē in hunc sensum: Si quid petierint parentes egeni à filiis, vos dicitis eos rectè facere si dixerint suis parētibus: Munus offerre Deo decreui, an vis vt illud post habito Deo, cui dedicatū est, & cōsecratum, in tuos vertatur vsus? Aut sine interrogatione conquerēdo in hunc modum: Pater, tam es perax, vt quidquid etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere vsus debeat. Itaque fit, vt parentes rem filij, quasi sacram reuerenti abstineant ab ea, atque sic indigentia cōficiantur. Secundò, melius accipi possunt illa verba, nō cum indignatione prolata, sed vt hūc habeāt sensum: donum quodcunque in cultum Dei cōtulero, etiā tibi proderit: quia illud ex animo conferam, vt eo non minus te, quā me ipsum adiuuare, & Deum propitium tibi reddere velim. Præterquam enim quod hic sensus maximè ipsis verbis conuenit, etiam ipsum comprobatur, quod apud Marcum sequitur: *Et ultra nō dimittis eum quicquā facere patri suo, vel matri.* Quo satis significatur filios doctos hætenus honorare, & iuuare suos parētes, vt eos participes facerent suarum oblationū. Illud autem quod legitur in Matthæo: *Et non honorificabit, &c.* Non debet accipi, vt sint adhuc verba pertinentia ad legem Pharisaicam, sed sunt verba Domini quibus significat filium secundum præcedentem legem Pharisaicam facientē ab honore, hoc est, subsidio parētibus debito impediri. Correspōdent enim illa verba in Matthæo, illis quæ dicuntur in Marco: *Et ultra nō dimittis eū quicquā facere, &c.* Itaque sensus est: Et filius huic traditioni vestræ obediens, non honorificabit parentes, sicut ei à Deo est præceptum. Et quod sequitur in Matthæo.

Et irritū fecistis mandatū Dei, &c. Illatū intelligendū esse subiunctū, vt sit sensus: Et per hunc modum irritū fecistis, &c. Dicuntur autem irritum fecisse mandatū Dei: quia suis traditionibus inuvalidam, & infirmam reddiderunt legem Dei, vt non haberet suū pondus, & vigorem, quem deberet. Porro Corban dictio est Hebraica, significans, vt & Marcus vertit, donū, aut oblationē, quemadmodum sæpè eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus.

Et aduocatis ad se iterū turbis dixit eis, &c. Postquam redarguisset

Corban.

Dominus Phariseos & Scribas, quemadmodum erant digni, eis neglectis rationem facti suorum discipulorum aduocata ad se turba, cepit reddere. Non simpliciter autem turbam ad se vocat, sed quoniam dogma excelsum, & a consueta Phariseorum doctrina alienum turbis propositurus erat, prouocat eos ad diligenter animaduersionem, & expansionem dicendorum: *Audite*, inquit, *me omnes*, & quæ audiueritis etiam intelligite. Vbi emphasi non caret quod dicit me, & omnes, ut est apud Marcum. Per me, enim significat se potius, quam Phariseos audiendum, per omnes, significat se de re attentione digna, & omnibus utili locuturum. Itaque quoniam Pharisei in duobus peccabant, nimirum quod suorum Seniorum traditionibus friuolis nimis inhærent, ac Dei interim mandata, quæq; potiora erant negligenter: Dominus priore parte suæ sententiæ refellit Phariseas illas lotiones, secunda verò parte docet, quæ potius velut coinquinatiua hominis sint obseruanda & reputanda. Primò ergo dicit:

Non quod intrat in os coinquinat hominem. Vel ut est apud Marcum: Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare. Ex quibus verbis, dictis proculdubio à Domino ad refutationem Pharisearum lotionum, patet quod prius dictum est, Phariseos crebras illas lotiones, quas ante cibum, & inter manducandum obseruabant & requirebant, obseruasse ea persuasione, quod putauerint cibum pollui manibus illotis contrectatum, sicq; pollutum cibum, etiam hominem apud Deum pollutum reddere. Alioqui enim hæc verba Domini nihil facerent ad refutationem Phariseorum. Nunc autem aperte ad hoc faciunt, cum dicens generaliter cibum nullum, qui intrat in os coinquinare hominem, significet, ut & post cõcludit, nec cibum illotis manibus sumptum coinquinare. Secunda autem Dominicæ sententiæ pars est.

Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem, &c. Quibus verbis sicut non voluit Dominus significare omne hoc coinquinare, quod procedit ex ore, cum ex ore procedant sputa, procedant & bona, ac salutaria verba: ita nec voluit id tantum coinquinare hominem, quod ex ore procedit: cum & cogitationes malæ, & opera mala hominem contaminent. Sed eo loquendi more vsus est Dominus, ut contrariam sententiam opinioni Phariseorum efferret. Illi enim quod intrat in os coinquinare dicebant: Dominus contra ea potius, quæ ex ore procedunt, quanquã nec omnia, nec sola. Apud Marcum autem, qui oris nullam facit mentionem, sed pro ore semper ponit hominem, generalior ponitur sententia.

Quæ de homine, inquit, procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. De homine enim procedunt & cogitationes & operationes malæ. Rursum autem Dominus post hanc sententiam pro suo more ad expansionem dicti eius, quod non omnes capiebant, prouo-

prouocans, subiicit: Si quis habet aures audiendi, audiat.

Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia, &c. Cum prædicta à Domino audissent Pharisei, nihil quidem aperte sunt ausi contradicere Domino, quia vehementer eos conuicerat: sed in se ipsis indignatione repleti sunt, & fortè etiam indignatione exterioribus quibusdam signis demonstrauerunt. Vnde discipuli signa indignationis animaduertentes, aut ex seipsis conijcientes indignationem & offensionem Phariseorum, quando quidem & ipsamet discipuli in dictis verbis Christi non nihil fuerunt turbati, ut eorum interrogatione satis patet, adeunt Dominum dicentes:

An scis Phariseos audito hoc sermone scandalizatos? Hoc est, offensos? Quod querunt non quod planè putarent Dominum hoc ignorare, aut non tam ipsum hoc obseruasse, quam seipos: sed tum quod mirarentur Dominum, qui toties inculcauit scandala proximorum esse vitanda studiosè, ea dixisse vnde alios scandalizandos non posset dubitare: tum quod & ipsemet non nihil scandali passi essent, vnde liberari optabant. Itaque Dominus audiens discipulos Phariseorum curam gerentes, ac pro se, eiusq; honore sollicitos, docere volens quandoque scandalum quorundam fortiter esse contemnendum: nimirum, cum quidam obstinate peruersi, ex prædicatione veritatis, aut factis planè diuinis scandala sibi faciunt, hoc est, occasiones alienandi se à veritate, & persequendi veritatè, aut iusticiam desumunt, respondit in hunc modum:

Omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus celestis, &c. Per plantationem non plantatam à Deo intelligens reprobos, aut reproborum collectionem, qui etsi sint à Deo in hoc mundo creati, & constituti, dicuntur tamen hic non plantati à Deo, quia non ad vitam æternam prædestinati & præparati, ut fructus Deo dignos proferant. Iusti autem per diuinam prædestinationem, & gratiam vocationis, ac iustificationis plantati sunt à Deo ad vitam æternam iuxta illud: Plantati in domo Domini in atris domus Dei nostri florebut. Tales non erant hi Pharisei, vnde & eradicandos dicit, hoc est perdendos, & ex hoc mundo extirpatos reijciendos à Deo tanquam inutiles, & desperatas plantas in perditionem æternam: ac ob id significat indignum esse magnam rationem offensionis eorum habere. Quid enim oportet curare ne illi scandalizentur, & impingant, qui etiam sunt eradicandi?

Sinite illos, cæci sunt & duces cæcorum. Id est, Omittite illorum curam agere, & scandali eorum rationem habere, eo quod desperati sint, & omnino eradicandi. Nam infertur istud ex præcedenti sententia. Porro quod sequitur.

Cæci sunt, & duces cæcorum. [Græca paulo aliter, & festiuus habent *ὄδηγοί ἐστὶ τὸ φλαῖν το φλαῖν*, id est, duces sunt cæci cæcorum: & est sensus: Ipsi cum sint cæci, duces tamè cæcorum se pollicentur.

Scandala
quando
contem-
nenda.

Psal. 91.

Quod si legatur coniunctio, & hunc oportet sensum intelligere: Cæci sunt, & tamen duces cæcorum. Per hoc autem quod dicit ipsos esse duces cæcos, videtur intelligendum eum significasse desperatos eos esse, nec fieri posse ut non scandalizentur ex prædicatione veritatis, & ob id scandalum eorum nihil faciendum. Quoniam enim cæci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem conspiceret: nec mirum quod etiam in luce offenderent, quemadmodum corporaliter cæci facile in die impingunt, non ex lucis defectu, sed proprio vitio. Verum si tantum cæci fuissent, & cæcitatem suam agnoscentes illum accessissent supplices, qui solus potest cæcis visum restituere, sanabiles fuissent. Nunc autem putantes se videre, & cæcorum etiam duces se esse profitentes, nec agnoscentes se alterius ducatu indigere: facti sunt plane desperati, nec aliud de eis expectari potuit, quam ut se cum suis spectatoribus præcipitarent in foueam æternæ damnationis, & seruitutis præsentis.

Respondens autem Petrus dixit ei: Ediffere nobis, &c. Postquam intellexerunt Apostoli non habendam curam scandali Phariseorum, sui curam habet: atque ut à propria turbatione liberarentur, petunt sibi explicari sermonem prædictum, quem etsi nudus esset & apertus, tamen parabolam vocant, eo quod putabant sensum aliquem reconditum, & alium ab eo, quem verba præ se ferebant, sub eo latere. [Quoniam autem discipuli parabolam putauerunt Domini sermonem, cum tamen nudè esset accipiendus, nec intelligebant veritatem sermonis si nudè accipiatur, & propriè:] Hinc Dominus reprehendit eorum tarditatem dicens:

Adhuc etiam vos estis sine intelligentia? Qui tanto tempore versati in lumine doctrinæ meæ, & familiariter à me edocti in quibus rebus verè sita sit hominis puritas, merito præ aliis deberetis intelligere sermonem meum non esse parabolam, sed nudè acceptum verum esse. Nec tamen dedignatus est Dominus explicationem sermonis sui subiungere dicens apud Matthæum sic:

Non intelligitis, quia omne quod intrat in os, in ventrem, vadit, & in secessum emittitur? Nullus enim cibus est, qui non secundum aliquam sui partem, imò maiorem vadit in ventrem, & in secessum emittitur. Quamvis autem sciret Dominus cuiuslibet cibi aliquam partem, non descendere in ventrem, nec eijci, sed manere in homine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum, quæ conuerteretur in corporis naturam, tantum dicit cibum sumptum emitti in secessum, quod hoc modo rudibus apertius ostenderet cibum non coinquinare, cum nihil cibi cor hominis (à cuius solius pollutione coram Deo homo pollutus reputatur) ingrederetur, & id quod est immundi in cibo per secessum eijceretur. Vnde apud Marcum additur: Purgans omnes escas, hoc est, hac sui eiectione separans quidquid

quidquid in omnibus cibis est immundum à puris, quæ in corpore remanent. Itaque hac additione significat, tantum abesse ut cibus possit hominem coram Deo coinquinare, ut etiam natura per excrementa reiiciat, quod impurum est, seruata tantum puriore materia. Declarata autem prima suæ sententiæ parte declarat & secundam:

Quæ, inquit, de ore procedunt, vel ut habet Marcus, quæ de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem: significans omnem hominis pollutionem coram Deo pendere ex corde, quod per multa declarat Dominus exempla, non tantum enumerans, quæ ex ore procedunt, sed & cogitationes, & facta mala. Plura autem enumerantur apud Marcum nempe, avaritia, nequitiæ, id est, malitiæ, dolus, impudicitia varia, scilicet extra naturalem concubitum, oculus malus, hoc est, inuidia. Porro per blasphemiam significatur sermo derogans diuino honori, aut potius quoduis conuitium, siue in Deum, siue in homines. Per stultitiam vanitas, & petulantia quæuis, aut peculiariter stultiloquium. Concludis autem Dominus post enumerationem quorundam, quæ hominem coinquinant:

Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem. Significans, & quorsum, & qua intentione dixisset prius, quod intrat in os non coinquinare, ne putarent ea in derogationem legis Mosæicæ esse potissimum dicta, quemadmodum superius est annotatum.

Sanatur filia Chananea. Matth. 15. Marci 7.

CAPVT LXI.

Et inde surgens, & egressus inde Iesus, & secessit in partes Tyri & Sidonis, & ingressus domum, neminem voluit scire, & non potuit latere. * a Ecce > b enim c mulier a Chananea à sibus illis egressa, b statim ut audiuit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, a clamauit dicens ei: Miserere mei Domine fili David. Filia mea male à demonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. At illa & venit & adorauit eum, (erat enim mulier gentilis Syrophanissa genere) & rogabat eum, ut demonium eijceret de filia eius. a dicens: Domine adiuua me. c Qui a respondens || e ait b illi: Sine primo || b dixit saturari filios. c Non est b enim c bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa b respondit, & e & dixit b illi: c > Vtique Domine: > a o nam & catelli || comedunt b sub mensa c de micis, b puerorum a quæ etiam cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus * e ait || a o edidit illi:

illi: ^a O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. ^b Propter hunc sermonem vade, exijt demonium à filia tua. ^a Ex sanata est filia eius ex illa hora. ^b Et cum abiisset domum suam, inuenit puellam iacentem supra lectum, & demonium exiisse.

Et inde surgens, & egressus inde Iesus secessit, &c. Quoniam Iudæi offensi his, quæ Christus salutaria docuit, indignos se illis faciebant, & iam tempus appropinquaret, quo regnum Dei ab eis transferretur ad Gentes: ideo Dominus relictis Iudæis secessit in partes Tyri, & Sidonis, hoc est, loca illis ciuitatibus gentium vicina, hac loci mutatione significans, quam sitiret etiam gentium uocationem, pertæsus infidelitatem Iudaicam, & veluti prælagium quoddam edens, eius quod post erat futurum. Hæc enim præcipua videtur fuisse ratio huius secessus Domini in has partes, quæquam & ideo videri possit secessisse, ut aliquandiu eum suis quiesceret. Ideo enim videtur Marcus dixisse, *ingressus domum neminem voluit scire*. Quanquam & alia sit ratio eius, quod neminem voluit scire, videlicet ne videretur eo animo venisse, ut contra quam Apostolis præcepit gentibus prædicaret, & palam miracula apud eas faceret: qua re Iudæi occasionem desumere potuissent dicendi se tunc illum non recipere qui cum prophanis gentibus haberet commercium. Voluit ergo iam neminem scire, quia tanquam homo fecit, ut lateret, quantum in ipso erat, ingrediendo scilicet domum, nec palam se manifestando, ac suis silentium præcipiendo. Et tamen non sine voluntate eius diuina factum est, ut à multis propalaretur, & mulier hæc ipsum accederet supplicatura. Sic & cum dicitur: *Non potuit latere*. Non vult Euangelista absolutè potentiam latendi negare in Christo, quandoquidem absoluta potentia, & diuina variis modis latere potuisset: sed significare eum non potuisse latere, per ea omnia, quæ fecit ut lateret.

Ecce enim mulier Cananea à sinibus illis egressa. Mulierem hanc quam Matthæus Cananæam vocat, Marcus dicit fuisse gentilem, & genere Syrophœnissam. Vbi pro Gentili Græcis est *εθνησ*, hoc est Græca. Sed Græca dicitur Marco, non quod patria, aut genere esset Græca (sic enim non fuisset Cananea, nec Syrophœnissa) sed pro consuetudine loquendi ipsorum Iudæorum, qui pridem cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica essent alieni vocare Græcos, ut passim patet ex Actis, & Pauli Epistolis. Chanaanæa autem dicitur, quia ex posteritate Chanaan erant gentium illæ reliquæ, quæ in terra Israël atque vicinia reliquæ factæ fuerant, vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. [Inter cuius Chanaan filios vndecim, quorū posteritas terrâ illam habitauit, filius primogenitus fuit Sidon, ut patet Genes. 10, qui ciuitati Sidon antiquissimæ, & celeberrimæ nomen dedit: ex
cuius

cuius finibus dicitur hic venisse mulier ista. Dicitur autem Syrophœnissa, & non solum Phœnissa, quia quædam Phœnicia pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores Syrophœnices, à quo loco etiam hæc Syrophœnissa dicta est, vel ut quidam habent Græci libri Syra Phœnicissa, per diuisionem.] Porro cum historia hæc in se satis sit aperta, obseruandæ in ea tantum ad nostram instructionem multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam dispensatio. Et imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pieratis virtus erga filiam. A deo enim, ut dicebat veram matrem, tenebatur amore filiæ, & cura eius, ut indignitatis suæ licet cōscia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore cōstrati illum palam prosequi nequaquam desistens, etsi frequenter passâ repulsam, adeo etiam ut filia miseriam suam duceret. Vnde non dicit *Miserere filia mea*, sed *mei*. Et postea: *Domine adiuua me*. Quibus verbis significat quam malè ipsam haberet filia calamitas. Secundo obseruandū, idq; potissimum in hac muliere, quam insignis, & admiranda fuerit fides, Christi etiam testimonio singulariter comprobata. Credidit enim Iesum esse filium David, hoc est, Messiam, & Saluatorem à Iudæis expectatum. Credidit in manu eius esse, ac item velle salutem afferre etiam quibuslibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniaça virtute eum esse superiorem, neq; oratione illi, & precibus opus esse putauit aliquorum more, ut filiam sanaret, sed potestate illum hoc efficere posse, idq; absentem. Vnde non dicit: *Ora Deum tuum pro me*, aut *descende ad filiam meam*, sed tantum, *adiuua me*. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominum Saluatorem datū diuinitus. Iam ex magnitudine fidei huius secuta est in ipsa etiam animaduersione digna fiduciæ magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidē, quam diximus, hinc egressa ad eum, opem eius implorauit, omnino cōfidens se eam obtenturam, idq; adeo certò, ut ab hac fiducia dimoueri non potuerit, neque primum Domini silentio, neq; mox responso dato discipulis, quo sese in totum gentibus videbatur negare, neque denique responso sibi dato, quo gratiam suam saltem in præsens nondum saturatis filiis negare videbatur. Nec dubium quin hæc & fidei, & fiduciæ magnitudo fuerit in ea ex persuasione Spiritus, & attractione, ac reuelatione Patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox passim in gentibus erat operaturus. Postremum obseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suæ cōscia non indignabatur & se toties reici ab eo, qui iam facilè se aliis præbuerat semper, & se ganibus comparari, quin potius se humiliter catellam agnoscens, tantum petiit beneficam canibus debitum, & conueniens impendi sibi. Quod autem Dominus paratissimus alioqui, & cupidissimus præ
stanti

standi desideratam à se salutem, toties renuit exaudire mulierem, aut potius distulit: duplicem habet causam. Alteram ne Iudæi haberent occasionem calumniandi ipsum tanquam gentium fauorem, quas abominabantur. Alteram ut ipsa repulsione, & dilatione virtutes huius mulieris & magis, magisque accenderentur, & omnibus fierent manifestæ. Ob has ergo causas Dominus & primum non respondit ei verbum, & secundo discipulis partim misericordia motis, partim impatientia clamoris, respondit.

Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israël. Vel ut habent Græca, ad oves perditas domus Israël, Quæ sententia dupliciter accipi potest: Primum ut sit sensus; Non sum missus corporali præsentia nisi ad oves, &c. Alludit autem Dominus ad præceptum olim datum Apostolis. Secundo intelligi potest Dominum sic dixisse, quomodo in sermone qui dicitur in monte, protulit testimonia scripturæ in eum sensum, in quem ipsi Pharisei accipiebant. Sic enim omnes Christum expectabant, quasi soli Israël mittendus esset. Ob prædictas item causas, etiam tertio mulieri causam suam agenti post repulsam precem Apostolorum respondit, *Sine prius saturari filios, doctrina scilicet mea, & miraculis.*

Non est enim bonum, hoc est, non est honestum, nec decorum (Græcè enim est *καλον*) *sumere panem filiorum, & mittere canibus, vel ut habent Græca proiicere catellis.* Significat autem Dominus per filios, Iudæos, per canes, Gentiles, ob Idololatriæ, & peccatorum spurcitiem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudæorū affectu, quam suo. Nam apud se mulier hæc fide iustificata non canis erat, sed filia Abrahæ. Iudæi verò se solos Deo charos, & sanctos iudicabant, cæteros omnes canum loco habebant.

At illa respondit, Et dixit illi, Utique domine, hoc est, verè Domine sic est ut dicis. Nam catelli tantum edunt de micis puerorum cadentium è mensa. Qua respõsione significat se agnoscere Iudæos esse filios & Dominos suos, se verò esse vilem catellam: significat item & se non petere aliud beneficium, quam canibus suo iure competat: ac hoc ipsum, quod peteret, non esse nisi veluti micam eorum miraculorum, quæ in Iudæorum gratiam Christus operari posset. Verba ergo hæc plena sunt humilitate, modestia, fide, ac prudentia. Itaque Dominus his verbis se quantumvis prius variis rationibus reluctantem, superatum significans dicit, ut est apud Marcum, *Propter hunc sermonem vade, &c.* Ac rursus significans se prius dissimulasse verius, quam negasse suam bonitatem, exclamando dicit, ut est in Matthæo.

O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis, Hoc est, petis: Hac enim significatione significat non tantum admirationem suam, sed etiam quod non poterit diutius sese continere veluti anxie laboraverit, dissimulando tandiu suam bonitatem.

Magna

Magna inquit, est fides tua, hoc est, non simplex, nec communis, sed rata, & eximia, & constans.

Sanatur surdus & mutus. Mar. 7.

CAPVT LXII.

ET cum transisset inde Iesus, ^b iterum exiens de finibus ^{A. 51.} Tyri, ^c venit ^b per Sidonem ^{† c} ad mare Galilææ ^b inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum ^{† a} & mutum, & deprecabantur eum ut imponeret ei manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & expuens tetigit linguam eius, & suspiciens in calum ingemuit, & ait illi: Hephetha, quod est adaperire. Et statim aperta sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. *Quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.*

Et cum transisset inde Iesus iterum exiens de, &c. Græca non habet in Marco venit per Sidonem, sed exiens de finibus Tyri, & Sidonis venit ad mare, quæ lectio narrationi Matthæi magis convenit, & tamen quod mirum est omnes libri Latinorum habent: Venit per Sidonem. Rursus non est Græcis inter medios fines Decapoleos, sed per medium finium Decapoleos. Non enim significare voluit Evangelista mare Galilææ esse inter medios fines Decapolis, sed Christum transisse per medium illius regionis, postquam veniret ad mare Galilææ: quod etiam in nostrâ lectione significabitur, si illud inter medios fines referatur ad verbû, venit. Est autem Decapolis regio à decem potioribus civitatibus, quæ in ^{Decapolis.} ea sunt, dicta sic: quamvis de his civitatibus, quæ sint, non conveniat inter authores, sicut nec de situ huius regionis.

Et adducunt ei surdum & mutum, &c. Eum qui pro se Dominum orare non potuit, pij pro illius salute solliciti, & illius calamitatem miserati, ad Dominum ducunt, ac pro illo deprecantur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autem sanaturus oblatum, primum quidem apprehendit eum de turba seorsum, nolens miraculû hoc manifestè facere, ne videretur popularis laudis affectator, nosque doceret vanam gloriam fugere. Deinde cû solo verbo curare posset, ut ostenderet carnem suam esse vivificatricem, & omnia quæ illius sunt esse salutifera, misit digitos suos in auriculas eius, vnum quidem dextræ manus in sinistram aurem, & vnum sinistræ manus in dextram aurem. Tum spuito in digitis accepto tetigit linguam eius hinc

hinc suscipiens in cælum ingemuit: ipso quidem respectu in cælum significans virtutem sanandi se habere à Deo, atque ab illo quærendam omnem medelâ, ipso verò gemitu significans quàm miseretur humanæ naturæ, quæ tum à demonibus, tum ab aliis infirmitatibus variis modis impetitur propter peccati transgressionem, ac gemendi nobis præbens exemplū, cum pro nostra, nostrorumque salute supernæ pietatis subsidia imploramus. Postremum qui se suscipiendo in cælū, & ingemiscendo verū hominem ostendit, iam & diuina se præditum potestate declarauit, cum imperatio vsus verbo dixit, Ephpheth, quod est adaperire. Vbi sciendum Imperatiuū hunc non esse Hebraicâ, sed Chaldaicum, aut Syriacum. Posuit autem Euangelista Chaldaicâ vocem, non quod putaret illi inesse maiorem virtutem, quàm cuiusuis alterius linguæ voci, sed ad admirationē virtutis Christi, qui vna vocula communi, & per se nullius momēti tantum effecerit, vt duo simul mala auferret. Hæc enim dictio, quæ aperire significat, nō ad aures tantū referri debet, de quibus mox subditur. Et statim aperte sunt aures eius, sed etiam ad linguam, quæ Hebraica phrasi dicitur aperiri, cum ad loquendum, soluto eius vinculo, sit apra, iuxta illud: Aperta erit lingua mutorum. Et hic ergo postquā dixit Dominus, Adaperire, subiicitur: Et solutum est vinculum linguæ eius. Porro apparet hunc surdū, & mutum, non planè fuisse mutū, ita vt nihil omnino loqui potuerit, ac præinde non à natura fuisse surdum, sed ex accidente. Nam supra pro mutō Græcè est *μυζιλᾶλον*, hoc est eum, qui est impeditæ linguæ, aut balbus. Et hic post curationem dicitur, solutum est vinculum, hoc est, impedimentum linguæ eius, & loquebatur rectè, quo videtur significari, quod prius quidem loquebatur, sed non rectè, nec expedite. Deinde si natura surdus fuisset, & mutus sublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuisset, nisi prius didicisset.

Et præcepit eis ne cui dicerent, &c. De hoc Domini præcepto superioris satis est dictum, quomodo non seruantes illud non peccauerint, sed potius id fecerint quod debuerint, eo magis suspicientes magnitudinem Iesu, ac magis per hoc prouocati, vt apud omnes prædicarent, quod cum talia posset, & præstaret, non solum nihil exigeret præmij, sed ne gloria quidē tam insignis facti cuperet frui. Itaq; passim, de Iesu isti prædicabāt dicentes: *Bene omnia fecit. Quod certè elogium in solum Deum competit. Quod autem pluraliter dicunt: surdos fecit audire, & mutos loqui*, cum vnus tantum curati facta sit mentio, dicendum pluralem numerum pro singulari positum. Aut ideò pluraliter dixisse, quia vt ex Mattheo mox patet, hoc tēpore turbæ obtulerunt multos muros, cæcos, & claudos, eosque omnes Dominus curauit. Maximæ autem dicendū Græca non habere fecit, sed *ποίη*, id est, facit vt sit, Surdos facit audire,

audire, quo significant eius potentiam ad efficiendum hoc quod vultis voluerit.

Septem panibus pascuntur quatuor millia.

Matthæi 15. Marci 8.

CAPVT LXIII.

In diebus illis, ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum multos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos: ita vt turbæ mirarentur videntes multos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes, & magnificabant Deum Israël: Iesus autem iterum cum turbæ multa esset, nec haberent quod manducarent, conuocatis discipulis suis, & dixit illis: Misereor super turbam, quia ecce iam triduo perseverant mecum, & non habent quod manducant. Et dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via, & [ideo] dimittere eos ieiunos, nolo ne deficiant in via, quidam enim ex eis de longè venerunt. Et responderunt ei discipuli sui: Vnde ergo nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbam tantam? Vnde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? Et interrogauit eos Iesus: Quos panes habetis? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ vt discumberent super terram: accipiens seprè panes & pisces, & gratias agens fregit, & dedit discipulis suis vt apponerent, & discipuli apposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi. Et comederunt omnes, & saturati sunt, & quod superfuit de fragmentis tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducauerunt, quatuor milium hominum, extra paruulos & mulieres, & dimissa turba venit in fines Magedan in partes Dalmanutha. Et in diebus illis ascendens in montem sedebat ibi, &c. Frequenter Dominus turbas declinaturus, ac quietis, & orationis cōmodum locum caprans, & ad perfectiora suos vocare volens hoc facto, in monte ascendit: quanquam hic videri possit in montem ascendisse, vt omnibus magis esset conspicuus, quia sequitur, & accesserunt ad eum sedentem scilicet in monte: nisi velimus intelligere Christum suo more iā è monte, postquā in eo aliquantulū quieuit, descendisse ad turbas, cū eas ad se accedere cognosceret. Annotat autē diligenter D. Hieronymus, pro eo quod nos habemus debiles, Græca habere *ἀδυναστες*, id est, quæ dictio nō generale debilitatis nomen est, sed vnus infirmitatis: vt quomodo claudus dicitur, qui

vno claudicat pede, sic *κόμος*, appelletur, qui vnam manam habet debilem, quem nos mancum aut mutilum dicere possumus. Vnde verisimile est Matthæum per *κόμος*, eos significare voluisse, quos Ioannes cap. 5. vocauit *ξέρος*, id est, aridos. Itaque, apud nos nomen generale debiles accipi debet, vt manuum significet debilitatem. Alioqui enim frustra subiiceretur: Et alios multos. Quod autem turbæ agros suos protecerunt ad pedes Iesu, significat & cumulum, ac multitudinem oblatorum agrorum, & magnitudinem fidei in turbis: quod scilicet nihil dubitarent tum de eius potentia, tum bonitate, quam tantam credebant, vt si vel miseros tantum conspiceret, nō posset nō illis mox subuenire.

Iesus autem iterum cum turba multa esset, nec haberent quod, &c. Obseruandum hic primò quidem in turba, quanto Domini desiderio teneretur, quod & ex longinquo illum sunt secuti, & triduo perseuerauerunt apud illum: ne tunc quidem de abitu, & cibo, curando cogitantes, cum de fame periclitarentur. Verisimile est autem aliquid cibi eos secum sumpsisse, quod ad vnum aut alterum diem sufficere posset: quanquam illud; *dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*, indicare videatur illos toto triduo non multum cibi habuisse, quod & illud significat; *nec habent quod manducent*. Secundò verò in Christo obseruandum ingens miserationis, & benignitatis eius exemplum. Cum enim turbæ ob suam vtilitatem Domino adhererent, & apud illum manerent; tamen misereri se dicit turbæ, eo quod triduo perseuerarent secum. Quod autem Dominus conuocatis discipulis exposuit priusquam miraculum faceret, & suam misericordiam, ac voluntatem, & turbarum inopiam, & periculum; ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidem, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi similem inopiæ turbarum subleuationem illi, quam aliquando experti fuerant, vt dicerent; Si miseratis illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, pasc ergo eos quomodo nuper. Simultamen & his verbis ad discipulos habitis significauit non ostentationis gratia se ad miraculum hoc profiluisse; sed coactam iusta miseratione. Postremo in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenerentur & diffidètia, qui cum prioris miraculi fuissent spectatores, & ministri, iam tamen dicunt:

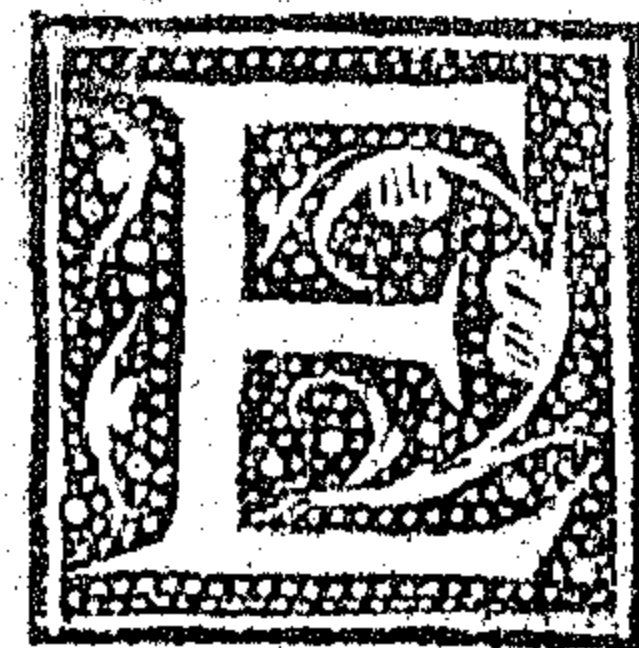
Vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos, vt saturamus turbam tantam, hoc est, tam multam. Ponitur enim quantitas cōtinua, pro discreta. Dicunt autem hæc verba, vel quia obliuati erant prius miraculum, vel potius quia præ nimia tarditate nondum intelligebant Dominum, quando canq; vellet, semper posse, quod semel potuit. Nam & prius dixit Marcus, Nondum enim intelligebat de panibus, & mox postea Dominus eos de panibus sollicitos increpat de tarditate dicens: Nondum cognoscitis, nec intelligitis,

relligitis, &c. Cum ergo Dominus iam exiguitatem fidei, & fideiæ Apostolorum expertus fuisset, interrogat quot panes haberent, non quasi ignorans, sed vt conuenienti ordine ad miraculum procederet, vtque miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorū notior fieret, propter quod etiam sicut prius, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibum turbis apponit. Quod autem iam septem panibus quatuor tantum milia pauperum, cum prius quinque tantum panibus milia quinque saturauerit; demonstrat Deo perinde esse multos, vel paucos, ex multo, siue modico saturare, cū necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mensura nunc quidem numero panum, prius verò numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chrysost. rationem, nempe vt ex huiusmodi diuersitate, ac diuersa correspondètia discipuli facillè rememorarentur & huius, & illius miraculi, ita vt miracula hæc duo non tantum sint admiranda, ob id quod post tantæ multitudinis saturationem ex tam paucis panibus multum reliquiarum superfuerit, sed etiam ob id quod tantum vtrobique superfuerit reliquiarum, quantum Christus pro suorum vtilitate superesse voluit. Quanquam autem hic tantum septem sportarum reliquiarum superfuisse dicantur, illic autem duodecim cophinorum reliquiarum: non tamen hinc consequitur reliquias fuisse pauciores. Fieri enim potest reliquias septem sportarum vel equasse, vel etiam superasse reliquias duodecim cophinorum, cum id quod nostra lingua sportam vocamus, nempe Mande, duplo maius, aut etiam amplius sit cophino, vel corbæ.

Et dimissa turba statim ascendit in nauiculam. Sanarat egròtos, docuerat, pauperum fame periclitantes. His rebus ita gestis non haret in turba, ne videretur expectare aliquid gratiæ, sed mox laudem humanam declinaturus, & declinare docens, secedit cum suis. Quod autem Matthæus dicat Dominum venisse in fines Magadan, aut vt est Græcè Magdala, Marcus verò in partes Dalmanutha, nullam habet contrarietatem. Nam præterquam quod dici posset vnum eundemq; locum diuersis nominatum nominibus, quod tamen hic non est verisimile, dici etiam potest vnum nomen esse regionis generale, alterum verò ciuitatis, vel vici. Aut etiam si vtrumque nomen diuersam ciuitatem, aut vicum significet, in vtriusque loci fines dicitur Dominus venisse, quia locus in quem venit vtrique loco vicinus erat, quomodo supra dictus est venisse in partes Tyri & Sidonis.

Pharisæi signum quærentes reijciuntur, eorumq; fermentum cauendum docetur. Matthæi 16. Marci 8.

† a ten-
tantes &
rogauerūt
eum vt
signum
de celo
ostenderet
eis.

C. 12. 87.

▷ a reli-
ctis illis

¶ b o pa-
nem su-
mere.

† a Qui
dixit illis

▷ a o
intuemi-
ni.

† b Et co-
gitabant
ad alter-
utrum

▷ b ha-
buerunt.

Quo co-
gnito ait

illis Iesus

¶ b nec
recorda-
mi u.

† a o
quare.

¶ b o
nondum

b Texierunt, & accesserunt ad eum c Pharisei † &
Sadducei, b & ceperunt conquirere eum, c quaren-
tes ab illo signum de celo, tentantes eum. a At ille re-
spondens, ait illis: Facto vespere dicitis, Serenum erit,
rubicundum est enim caelum. Et mane: Hodie tempe-
stas, rutilat enim triste caelum. ¶ Faciem ergo caeli dii-
dicare nobis: signa autem temporum non potestis. b Et

ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signum quarit? a Generatio
mala & adultera signum quarit, & signum non dabitur ei. b Amen dico

vobis, si dabitur generationi ista signum, a nisi signum Iona propheta. c
Et ▷ dimittens eos b ascendit iterum nauim, & c abiit b trans fretum.

c Et a cum venissent discipuli eius trans fretum, c oblitum sunt ¶ panes ac-
cipere. b & nisi vnum panem non habebant secum in nauim. † Et praeci-
piebat c eis, dicens: ▷ Videte & cauate a fermento Phariseorum & i

Sadducaeorum, b & fermento Herodis. † c At illi cogitabant inter se di-
centes: Quia panes non ▷ accepimus. Sciens autē Iesus dixit illis, Quid

cogitatis a inter vos modica fidei, c quia panes non habetis? Nondum b
cognoscitis nec c intelligitis? b adhuc caecatum habetis cor vestrum? ocn-
los habentes non videtis? & aures habentes non auditis? ¶ c Neque recor-
damin' a quinque panum, & quinque milium hominum, & quot cophi-

nos sumpstistis? neque septem panum & quatuor milium hominum, & quot
sportas sumpstistis? b Quando quinque panes fregi in quinque milia, &
quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim.

Quando & septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum
tulistis? Et dicunt ei: Septem. Et dicebat eis: c † Quomodo ¶ non intelli-

gitis, a quia non de pane dixi vobis: Cauate a fermento Phariseorum &
Sadducaeorum? Tunc intellexerunt quia non dixerat cauendum a fermento

panum, sed a doctrina Phariseorum & Sadducaeorum.

Et texierunt, & accesserunt ad eum Pharisei, & c. Et ceperunt con-
quirere eum inquit Marcus, hoc est, disputare (Graecè enim est

συζητῆν) quasi miracula, quae promebat non gererentur virtute
coelesti, aut quasi essent humilia nimis, ac plebeia, ira vt per ea

non satis declararet se esse eum, qui a populo habebatur. Proinde
si vellet Sadducæos, & Phariseos, homines longè supra vulgus

positos, quasiq; coelestes sibi credere, æderet signum aliquod cœ-
leste Christo dignum, ac simile his, quae vereres Prophetae edidif-

se leguntur. Dicuntur autem signum tale petiisse, vt & supra, ten-
tantes Christum, quia non petebant signum ad hoc vt crederent

illi, sed tantum vt experirentur eius potentiam: vt si eam non de-
monstraret calumniandi occasionem haberent. Porro quare sin-

gulariter petierint hi coeleste signum, & quare Dominus tale pe-
tentibus dare noluit, sed semper signum Iona illis promisit: di-
ctum est supra circa cap. Concord. 46.

Et illa respondens ait illis, Facto vespere dicitis: Serenum erit, &c.

Osten

Ostenfurus Dominus quod absq; iusta causa signū peterent cœ-
leste, & tentandi tantū non discendi gratia: commodè id facit ar-
gumento sumpto à signis cœlestibus naturalibus, ex quibus, etsi
fallacibus, nollent colligere dierum serenitatem, aut pluuiam: cum
ex signis à se æditis nollent intelligere tempus visitationis suæ,
quod illa signa secundum Prophetarum vaticinia certissimè, & in-
fallibiliter significabāt. Dicit ergo, Facto vespere, dicitis, Serenum
hoc est, serenitas erit, die crastino scilicet, quia cœlū est rubicun-
dū: quo d ex obseruata cōsuetudine didicistis serenitatis esse indi-
cium. Et factō mane dicitis, hodie erit tempestas ventorum, aut
pluuiarum, quia cœlū triste rutilat, hoc est, rubicundum est. Græ-
cis enim vtrobique idem est verbum *ὑψηλός*. Dicitur autem cœ-
lum triste, vel quia in seipso turbulētum, sicut lætum dicitur cum
est serenitas, vel quia tristitiam sua dispositione hominibus adfe-
rens. Cæterū sentētia sequens melius & apud nos, & apud Græcos
legitur interrogatiuè, vt Dominus nō asserat eos non posse scire
temporū signa sed interroget signa tēporū nō potestis diiudicare,
quasi dicat, facile poteris, & merito deberetis, si velletis, & nisi vl-
tro nolletis agnoscere veritatē. D. Hieronymus autē per hęc signa
temporum simpliciter intelligit signa primi aduentus Christi, si-
gna scilicet adimpletorū temporū, à Patre predestinatorū, & pro-
missorū in Scripturis, vt sit sensus: Faciem, hoc est, dispositionem
cœli nostis diiudicare ex obseruata consuetudine fallaci, ita vt di-
scernatis, quæ dispositio cœli sit signū serenitatis, & quæ pluuiæ,
ac tempestatis: & nō potestis ex scripturis infallibilibus discernere,
& cognoscere signa temporum quæ vobis promissa sunt, hoc
est, aduenisse vobis iam Messiam expectatū, meque eū esse. Quæ
Hieronymi interpretatio ob id aliis aliquorum interpretationi-
bus est præferenda, quod consentiat alteri simili loco, qui est Lu-
cæ. 12. Vbi similia Dominus obiicit turbis dicēs: Hypocritæ faciem
cœli & terræ nostis probare, hoc autē tēpus quomodo nō proba-
tis? Signa autē temporum, de quibus Dominus secundū hanc in-
terpretationē loquitur, sunt vel miracula, quæ Dominus ædedit (*Signa*
Nā hæc secundū Isaia vaticiniū demonstrabant ipsum esse Chri- *tempore*
stum, quoniā ille dixit de tēporibus Messia, Tunc aperiētur ocu-
li cœcorum, & aures sordorum patebūt, &c.) vel generalius signa *Psal. 36.*
temporum sunt omnia Prophetarū indicia, quibus significauerūt
tempus Messia, inter quæ præter miracula à Messia ædenda, sunt
& alia, nempe finis hebdomadarum Danielis, trāslatio sceptri Iu-
daici ad alienigenas, & id genus alia. Quoniā ergo nō ex igno-
rantia tolerabili, sed malitia signum requirebant, cum satis, super-
que signorum habuissent: Dominus ob incurabilem eorum ma-
litiam, *ingemiscens spiritu*, hoc est, ex animo, & intimo cordis indi-
gnabundè, & præ indignatione cum iureiurando asseruit signum
illis

illis non dandum, quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum:

Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum, hoc est, non dabitur omnino. Eclipsis enim est Hebraeis admitti solita in iuramentis: completur autem oratio, si subiungas, quæ iurantes sibi imprecari solent, nisi id quod iurant, sic se habeat ut iurant. Hoc autem modo præscindebatur oratio iurantis propter maiorem vehementiam. Sic enim significabatur horror quidam prosequendi illas imprecationes.

Et dimittens eos ascendit iterum nauim. Pro dimittens eos in Marco, rectius vertisset interpret, dimissis illis, quomodo vertit in Matthæo. Illud autem quod in Matthæo legimus: *Et cum venissent discipuli eius trans fretum, venissent, & ut est Græcè ἐλθόντες, rursus videtur positum pro iussis, quemadmodum dictum est, accipi posse in cap. Concord. 59.* Voluit enim significare Matthæus, quod aperte satis dicit Marcus, discipulos cum nauim ascendissent, & ire cœpissent trans fretum, oblitos accipere panes secum in nauim, ac tum in nauim, ea quæ sequuntur, dixisse. Ideo autem Evangelistæ huius obliuionis meminerunt: quia narraturi erant quomodo discipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque cum Dominus cum indignatione Phariseos reliquisset, & cum suis nauem ascendisset: ab ipsis Phariseis, cum quibus negotium habuit, occasionem sumpsit instruendi suos: significans etiam se iuste Phariseis indignatum, eosque contempnisse, ac neglexisse, ac dicens:

Videte, & caute à fermento Phariseorum, &c. Quod duplicando dicitur, videte, & caute, cum utroque verbo idem hic significetur: facit ad epitasin cautionis, ut sit sententia: diligenter vobis caute, & attendite. Porro quod Dominus non aperte sit locutus, sed metaphoricè loquens vsus sit nomine fermenti: nec quid eo significare voluerit explicauerit, quemadmodum explicuit Luc. 12. causa potissima fuit, ut discipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouam occasionem reprehendendi eorum audacitatem, & confirmandi eorum diffidentiam. Quid autem nomine fermenti hic significauerit metaphoricè, in fine aperuit Matthæus, nimirum doctrinam Phariseorum, non quidem quamlibet, sed eam de qua supra cap. Concord. 60. qua docebant, quæ verè ipsorum erant mandata hominum, aut inutilia planè, aut etiam mandatis Dei aduersa. Porro Matthæus addit & à Sadducæorum fermento præceptum esse cauere, Marcus verò à fermento Herodis, aut ut habent quidam Græci, Herodianorum: ut videri posset Sadducæis eosdem esse cum his qui aliquando in Evangelis dicuntur Herodiani, fortè quod eorum sectæ fautor esset Herodes. Sed ut sit, etiam ab horum doctrina & instituto viuendi cauendum suis voluit: quod & Sadducæi, & Herodes in externis rebus iustitiam ponerent, hominibus se commendare, non Deo studentes.

At illi

At illi cogitabant inter se dicentes: Græcè in Matthæo est ἐλογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, quod potest verti dupliciter, vel cogitabant intra se, hoc est, in seipsis, ut significetur tacito eorum cogitatio, vel disceptabant inter sese. Et quidem secundo modo magis accipienda videtur hæc oratio, quia in Marco legitur διλογίζοντο πρὸς ἀλλήλους, vbi propter illud πρὸς ἀλλήλους, id est, inter sese, verbum διλογίζοντο, non potest significare cogitare: sed debet exponi per disputare, aut disceptare: ut significetur vnum voluisse alteri negligentiam imponere. Cum autem sequitur:

Dicentes, quia panes non accepimus. Illud, quia, superest, ut sæpius, & positum est ex phrasi Græca. Itaque sensus est, dicentes: panes non accepimus. Intelligendum enim discipulis audita fermenti voce, & non intellecta, in mentem venisse neglectos panes, & ut fieri solet aliud ex alio eis reuocatum in memoriâ, ut quod dixerint: Panes non habebimus: fuerit trepidantium, & veluti in hunc modum loquentium: Hei, quando quidem fermenti sit mentio, in mentem nobis venit panes nos non accepisse nobiscum pro comæatu. In hac ergo trepidatione, bis erant reprehendendi discipuli, & quod carnaliter intelligerent: quod dicebatur de fermento Phariseorum, cum prius dictum illis esset: Non quod intrat in os coinquinat hominem: & quod ex carnali illa intelligentia inciderint in solitudinem victus, cum secum eum haberent, cuius potentiam iam bis experti erant in suppeditatione necessariorum. Dicit ergo Dominus.

O vos pusillæ fidei homines, quid, hoc est, cur solliciti cogitatis intra vos, & inter vos mullitatis, eo quod non habeatis panes? Tot præceptis instituti, tot exemplis edocti, toties admoniti nondum habeatis eam, quâ deberetis intelligentiam? adhuc simul cum Phariseis habeatis cor obæccatum, &c. Quod autem sequitur in Marco: Nec recordamini, quando quinque panes fregi, &c. rectius Græci hunc locum distinguunt, qui post illud: Nec recordamini, finem faciunt interrogationis, & deinde ab illo: Quando quinquæ panes, &c. nouam incipiunt interrogationem: ut intelligatur Dominus prius quesivisse num essent duorum illorum miraculorum memores, ac deinde velut experiendi gratia de utriusque reliquiis eos interrogasse.

Cæcus sanatur in Bethsaida. Mar. 8.

CAPVT LXV.

T veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cecum, & rogabant eum ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expuens in oculos eius impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret. Et aspiciens ait: *Videō homines velut arbores ambulantes.* Deinde iterum imposuit manus

D d 4.

super

Fermentum Phariseorum, Sadducæorum, Herodis.

super oculos eius, & cepit videre, & restitutus est, ita ut clarè videret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam, & si in vicum introieris, nemini dixeris.

Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cecum, & t. Circa hanc historiam, quæ sint animaduertenda, pleraque iam aliquoties sunt superius annotata in aliis historiis, quæ quædam habent huic similia, & potissimum in cap. 62. in historia surdi & muti, adducta item ex Marco. Habet autem hæc historia illud peculiare, cui non occurrit aliud simile in Euangeliis, quod Dominus primo contactu non contulit cæco visum perfectè, sed prius imperfectè, ac deinde perfectè sanauit. Cuius causæ literales potissimæ videri possint fuisse duæ. Altera imperfectio fidei huius cæci, quæ vel ex eo colligi potest, quod non legatur pro sese Dominum orasse, sed alios tantum pro ipso. Itaque imperfectam habenti fidem, imperfectum primò visum reddit: ut sic accenso eius animo perfectius credenti perfectus restitueretur visus. Altera causa videri potest, ut cæcus sensum Christi virtutem in se sentiens: tanto plus eam se eum admiraretur, quo eam sæpius, & diutius in se operantem sensisset. Ne autem impotentia tribui posset, quod ad primum contactum non perfectè curatus fuisset cæcus. Dominus interrogauit eum si quid videret: significans satis se non ad hoc tetigisse oculos eius, ut mox omnia clarè videret, sed tantum ut videret aliquid. Quod autem cæcus dicit.

Video homines sicut arbores ambulantes? Sic est intelligendū, quod cæcus iste viderit formam corporum humanorum veluti umbras, sic ut nulla membrorum lineamenta visu adhuc caligante discernere valuerit: quomodo arbores à longè aspicientibus, vel in luce nocturna solent apparere, ita ut non facile homo sit, an arbor, quod videtur, possit discerni. Ex motu tamen & ambulatione cognouit iste homines esse quos videbat. Non enim participiū, ambulantes, ad arbores referendum est, sed tantum ad homines, ut patet ex Græcis. Quod autem Dominus hunc cæcum è vico eduxerit, & præceperit ut si in vicum introiret, nemini diceret: præter causam illam, quæ supra sæpius est dicta, videlicet ad declinandum humanam laudem: specialis hic videtur Theophylacto fuisse ratio, incredulitas hominum huius loci, quam Matth. 11. Dominum eis exprobrasse supra habuimus. Nam per vicum hic videtur significari ipsa Bethsaidam, ut quæ esset ciuitas parua, quæ Græcis etiam dicitur *καμη*. Vnde cum Dominus ei præcipiat ire in domum suam, & conditionaliter dicat: Si in vicum introieris, aut, ut habent Græci quidam, etiam prohibuerit ne ingrederetur vicum: coniectura est eum non fuisse ciuem huius vici, vel ciuitatis, sed aliunde huc adductum fuisse.

Petrus

Petrus Christum confitens commendatur.

Matth. 16. Mar. 8. Luc. 9.

CAPVT LXVI.

† c T egressus est Iesus b & discipuli eius e in a par- || c turba
te [&] b castella e Casarea Philippi. c Et factum est † b Quis
cū solus esset orans, erant cum illo & discipuli eius. † b dicens
e it b in via † l interrogabat discipulos suos dicens b tes || a aut
eis † l Quam me dicunt || homines esse a filium homi- † c Dixit
nis: † l At illi h responderunt b illi, c & † l dixerunt: autem
a Alij † l Ioannē Baptistam, alij f autem † l Eliam, a alij verò Hieremiam, || b o verò
|| l alij verò b quasi e vnum ex Prophetis [&] c quia vnus ex Pro- † b ast
phetis de prioribus surrexit. b Tunc † l dicit illis Iesus: † l Vos || autem † c Chri
quem me esse dicitis? Respondens f Simon † l Petrus † dicit b ei: † l Tu es stum
Christus, a filius † l Dei a vni. Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus || c incre-
es Simon Bariona quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus, pans eos
qui in calis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram præcepit
ædificabo Ecclesiam meam: & porta inferi non præualebunt aduersus eam. † a o vt
Et tibi dabo claus regni celorum: Et quodcunque ligaueris super ter- nemini
ram, erit ligatum & in calis, & quodcunque solueris super terram, erit † a oportet
solutum & in calis. c At ille a tunc f præcepit a discipulis suis, b & || h teret eum
comminatus est eis † l ne cui dicerent b de illo c hoc, a quia ipse esset || b o à
Iesus Christus. b Et a exinde e cepit a Iesus ostendere discipulis suis summis
[&] b docere eos, c dicens: † l Quia † oportet filium hominis a ire Hie- sacerdo-
rosolyman, & † l multa pati, h & reprobari † l à senioribus & || principi- tibus
bus sacerdotum & scribis, & occidi, & † l tertia die resurgere. b Et pa- † b post
lam verbum loquebatur. c Et || apprehendens eum Petrus cepit increpa- tres dies
re eum, a dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. e Qui conuersus, b || a o as-
& videns discipulos suos, comminatus est † c Petro, dicens: Vade || post sumens
me satana, a scandalum mihi es, † c quia non sapis ea c quæ Dei sunt, † a adixit
sed a ea c quæ b sunt e hominum. b Et a tunc Iesus b conuocata turba Petrus
cum discipulis suis, † l dicebat * ad omnes: Si quis vult † venire post me || b o retro
|| abneget, semetipsum, & tollat crucem suam, c quotidie † l & sequatur † b o quo-
me: † Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui niam
autem perdiderit animam suam propter me, b & Euangelium, † l sul † a dixit
nam faciet eam. Quid enim || prodest homini si † vniuersum mundum discipulis
lucretur, c seipsum autem perdat, † l & detrimentum † l animæ suæ fa- suis
ciat. e Aut || quam dabit homo commutationem pro anima sua? || b Qui † b dixit
enim me confusus fuerit & verba mea b in generatione ista adultera & eis
peccatrice, & h filius hominis † confundetur eum cum venerit in † glo- * e autem
ria e sua, & h patris b sui || l cum Angelis sanctis. a Filius enim ho- † b me
minis venturus est in gloria patris sui cum Angelis suis: & tunc reddet sequi

D d 5

vniuersæ

|| b o de-
 neget
 † c o Na
 qui
 A. 10. 55.
 ▷ la in-
 ueniet
 || b prode
 rithomin
 || c proficit
 homo
 † b tatum
 ▷ a o ani
 ma verò
 sua detri-
 mentum
 patiatur
 † c sui
 || b o quid
 commuta-
 tionis
 || c o Nam
 qui me e-
 rubuerit
 & sermo-
 nes meos
 † c o hunc
 erubescet
 ▷ c o ma-
 iestate
 || c & san-
 ctorum An-
 gelorum
 B. 9.
 † c Dico
 autem vo-
 bis verè
 ▷ c o ali-
 qui hic
 stantes.
 Casarea
 Philippi.
 Ios. li. aut.
 20. c. 15.

unicuique secundum opera eius. b Et dicebat illis: † Anen dico vobis
 b quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gutabant mortem,
 donec videant regnum Dei b veniens in virtute, [&] a filium hominis
 venientem in regno suo.

Et egressus est Iesus & discipuli eius in partes, & castella Casarea
 Philippi. Hæc Casarea Philippi cognominata est, ad differentiam
 eius quam in Iudæa iuxta mare, Herodes maior magnis sumpti-
 bus extruxit in honorem Cæsaris in eo loco, qui prius dicebatur
 Turris Stratonis. Terminus verò erat regionis Iudæorum, unde
 pariter à Syris, & Iudæis habitabatur, quod postea seditionis in-
 ter eos causam præbuit. Commodè autem circa hæc loca discipu-
 los suos interrogavit de aliorum, & ipsorum de se opinione, ut
 longius à Iudæis abducti liberè dicerent quæcunque sentirent.
 Interrogavit autem, idque prius vulgi de se sententiam, ac deinde
 discipulorum: non quod eam ignoraret, sed quod relata vulgi de
 se incerta sententia, ac recta ipsorum existimatione audita, & vul-
 gi incertas opiniones rejiceret, & eos in fide recta confirmaret:
 quod hoc potissimum tempore erat necessarium quia tempus erat
 ut suam illis prædiceret passionem. Porro quod Lucas dicat hæc
 Dominum interrogasse, cum esset solus orans, non debet videri
 contrarium ei, quod Marcus dicit eum interrogasse in via: cum
 intelligi possit ipsum etiam in via orasse, aut postquam alicubi oras-
 set, tum reuersum ad discipulos, interrogasse eos inter eundem.
 Quærit ergo: Quem dicunt homines esse filium hominis. Sic enim
 cum diuo Hieronymo magis legendum puto in Matthæo, quam
 quomodo Græca iam habent, & quomodo Erasmus vult libros
 nostros esse corrigendos. Quem me dicunt esse homines filium
 hominis. Solet enim Dominus dum se filium hominis vocat, lo-
 qui de se in tertia persona, ut videri possit illud, me, additum in
 Matthæo ex aliis Euangelistis. Itaque additus articulus ad *eu*, id
 est, filium apud Græcos, tantum significat ipsum non loqui de quo-
 uis filio hominis, sed certo, nempe se.

At illi responderunt illi & dixerunt, alij Ioannem Baptistam. Quo-
 niam Dominus, neque ipse palam profiteretur se esse Christum,
 neque regalem illam pompam præ se ferebat, in qua plerique Chri-
 stum apud Iudæos regnaturum expectabant, à paucis id quod re-
 vera erat Christus Dei filius habitus est. Et tamen propter mira-
 culorum multitudinem & magnitudinem, videbant non quemuis
 esse, sed aliquem præcedentium Prophetarum esse existimabant,
 qui in carnem reuersus esset, & ex vita illa diuiniore maiorem
 potestatem secum attulisset. Crediderunt enim Iudæi remigra-
 tionem animarum, ut dictum est circa cap. Concord. 16. & 16.
 sicut & hodie multi Iudæorum credere dicuntur. Tertio vnum-
 quemque renasci. Quidam ergo Ioannem Baptistam esse cre-
 debant.

debant, ut qui Herodis sententiam sequebantur. Alij Eliam, quod Ioseph. de
 scirent tempus Messie iam instare, ante quod prædixerat Mala- bello Iud.
 chias venturum Eliam sicut ipsi intelligebant. Alij vero Hieremiã, libr. 2.
 forte quod tam liberè inueheretur in Scribas & Phariseos, quem
 admodum fecerat olim Hieremias. Alij indefinitè vnum aliquem
 antiquorum Prophetarum esse credebant in carnem reuersum.

Dicit illis Iesus: vos autem quem me esse dicitis? Est emphasis in
 pronomine vos, Separat enim eos à turbis, significatque eos merito
 aliam eamque constantem de se habere debere existimationem.
 Porro quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes
 respondent, diuersis scilicet diuersorum opiniones referentibus:
 sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus ut ferè semper alijs
 feruentior (quod diuina dispensatione ita factum est, propterea
 quod primus Apostolorum, & caput futurus erat) tanquam os Apo-
 stolorum pro omnibus respondet dicens:

Tu es Christus, filius Dei viui. Vbi notandum singulis istis qua-
 tuor dictionibus addi articulos Græcis, idque non otiose. Nam ar-
 ticulus additus ad Christus, significat eum non dici Christum, si-
 cut in veteri Testamento plerique, Reges scilicet, Sacerdotes, &
 Prophetæ, sed ipsum esse illum singulariter expectatum Messiam.
 Sic & additus articulus ad filius, significat ipsum singulari ratione
 dici filium Dei, & non sicut omnes sancti. Porro articuli additi, ad
 Dei, & viui, vel ut habent Græca, viuentis: significant eum non
 cuiuslibet Dei esse filium, sed veri Dei, nempe eius, qui solus dice-
 re potest, Viuo ego, quique solus habet immortalitatem, cum gen-
 tium dii sint mortui.

Respondens autem Iesus dixit ei, beatus es Simon Bar Iona, &c. Bea-
 tum Christus Petrum, hoc est felicem pronunciat, eo quod sin-
 gulari Patris cælestis beneficio, & gratia cognitionem filij est af-
 secutus, quam ab hominibus accipere non potuit.

Non enim caro & sanguis, hoc est, parentes tui, aut necessarii aut
 vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibi que persuaserunt, sed
 Pater meus cælestis. Nemo enim nouit filium, nisi Pater. Bene autè
 Dominus beatum, Petrum pronuncians, Simonè vocat, & Bar Iona,
 hoc est filium Ionæ, idque primò ob distinctionem eius ab alijs, Vi-
 ce enim agnominis, quo carèt Hebræi, ponitur Bar Iona Hebræo-
 rum more. Secundo, ut sic magis elucescat eius beatitudo: quia qui
 filius hominis tantum prius erat, iam etiã factus sit discipulus Patris
 Christi id ab eo discens, quod à suo patre, aut ab vlllo homine di-
 scere non potuit. [Porro illud Bar Iona, due sunt dictiones quarum
 Bar Chaldaica est, significans filium, Iona vero nomen fuit Patris
 Petri, quauis breuitatis causa (ut ferè Hebræi nomina propria ab-
 breuiant, dum multas habet syllabas) Iona dictum sit pro Ioãna]

Et ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hanc petram, &c. Notan-
 dum

Bar Iona.

Ioan. I.

dum quod dicit, Et ego, &c. quasi dicat, Sicut tu dixisti mihi: Tu es Christus: ita ego vicissim dico tibi, quia, id est, quod tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Christo impositum Simoni nomen Petrus antea ei promissum, cum diceret Dominus: Tu vocaberis Cephias, quod interpretatur Petrus. Alij cum Augustino intelligunt nomen Petrus, ante illum impositum, nunc confirmatum esse, & nominis prius impositi rationem iam explicatam cum subditur, Et super hanc Petram, &c. In quibus verbis, per Petram hanc debere intelligi ipsum Petrum, contra quam volunt quidam contentiosi huius temporis homines, primum quidem planus literæ contextus demonstrat. Cum enim pronomen hanc demonstrat aliquam Petram, de qua fuit sermo, nec de alia petra habitus est sermo, quam ea qui dictus est Petrus: satis liquet aliam Petram non demonstrari per pronomen hanc, quam Petrum. Ex mutatione autem generis (volunt enim hæretici aliud intelligi per Petrum, & per Petram, propterea quod non dixit Dominus super hunc Petrum, &c.) quam nihil potest colligi evidens erit: si cogitemus Christum nec Græcè, nec Latine hæc dixisse Simoni, sed lingua tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Si ergo cogitemus Christum dixisse pro, Tu es Petrus, & super hanc Petram, Tu es Cepha, & super hac Cepha ædificabo Ecclesiam meam, quomodo certum satis est cum dixisse: nemo non mox certissimum esse videbit aliud non esse intelligendum per id, super quod dicitur ædificanda Ecclesia, quam eum cui dictum est, Tu es Cepha. Sicut si apud nos diceretur, Tu es saxum, & super hoc saxum ædificabo, aliud nemo intelligeret significari per saxum, & per hoc saxum. Cepha enim petra interpretatur, & saxum quamvis Græci maluerunt commutando nomen Syriacum in Græcū dicere Petrus, quā Petra, quod masculinum ὁ πέτρος magis viro conveniat, quam femininum ἡ πέτρα, cum alioqui utrunque nomen illis idem significet. [Quod autem Interpres Matthæi Græcus, quisquis is fuit, mutavit genus: hinc videtur factum, quod sicut pro nomine proprio viri magis convenit masculinum Petrus: ita dum appellatiue saxum significandum est, magis apud eos receptum est dicere ἡ πέτρα, quam ὁ πέτρος.] Itaque sicut Abram per suam fidem in Deum factus est Abraham, hoc est, Pater multarum gentium, quæ illius fidem erant imitaturæ: ita Simon per suam fidem factus est Petrus, hoc est saxum, cui inædificanda erat fidelium Ecclesia, quæ illius fidei innixura erat, illiusque fidem exceptura, ac imitatura. Ex quibus etiam satis consequi videtur, non sic quod dicitur de ædificanda Ecclesia super Petrum, pertinere ad successores ipsius Petri in sede Romana, sicut ad ipsum Petrum. Successores enim sicut capita sunt Ecclesiæ Christianæ totius, quæ illis in Episcopatu existentibus est in terris: ita etiam sunt fundamenta, &

Hæc promissio aliter expressius successores congruit.

primi

primi lapides, super quos Ecclesia in terris existens fundatur. Petrus verò non solum fuit fundamentum fidelium qui cum ipso fuerunt in terris, sed totius omnino Ecclesiæ fidelium, qui post eum vel crediderunt, vel credituri sunt in Christo. Unde quanquā quæ sequuntur Petro promissa, Et tibi dabo claves regni cælorum, &c. æquè pertineant ad Petri successores, atque ad ipsum Petrum, ut post dicitur: hæc tamen promissio, ædificabo Ecclesiam meam super te, propriè ad ipsum Petrum pertinere videtur: sicut illi proprium est nomen Petrus, & non commune cum successoribus, cuius nominis ratio explicatur his verbis: & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam.

Et porta inferi non prævalebit adversus eam. Dixerat se Dominus ædificaturum Ecclesiam suam supra Petram eiusque fidem: addit nunc quam erit eiusmodi ædificiū propter suum fundamentum stabile, Et portæ inferi, inquit. Cuius locutionis ratio ut percipiat, notandum quod Dominus in superioribus verbis de Ecclesia sua loquitur tanquam de domo aliqua, aut ciuitate, dum dicit eam ædificandam supra Petram. Huic ergo domui, aut ciuitati, in qua Dominus, quem Petrus Regem, & Messiam confessus erat, regnaturus erat, Dominus opponit veluti alteram ciuitatem, in qua Diabolus regnabat, & regnat, quam Hebraica phrasi per portas inferi significat. Mos Hebræorum est, per portas ciuitates, & regna significare, ut in illo Genesis, Possi debet semen tuum portas inimicorum tuorum. Itaque per portas inferi significat regnum Satanæ, quod contrarium est regno Christi, quod est Ecclesia, & sensus est: Regnum diaboli regno Christi variis modis infestum, illudque oppugnans nunc per blandimenta voluptatum, & amorem rerum huius seculi, nunc per hæreticorum falsa dogmata, nunc per tyrannorum persecutores, nunquam omnibus suis machinis, & armis præualituram Ecclesiæ Christianæ, nec regnum Christi, quantumvis conetur, subvertere posse. Unde patet relatiuum eam referendum non ad Petram, sed ad Ecclesiam: ut significetur duorum regnorum, aut ciuitatum inter se contrarietas.

Et tibi dabo claves regni cælorum. Per claves regni cælorum hic Petro promissas, rectè intellexerimus metaphoricè significatam plenariam, ac supremam potestatem gubernandi Ecclesiā Christi. Cuius metaphoricæ locutionis ratio est, quod suprema potestas domus, sicut & urbis penes eum est, cuius est suprema potestas clauium, hoc est cuius imperij est intrmittere in ædes, vel urbem, aut excludere ædibus, vel urbe, quos vult. Et cui claves domus traduntur, ei totius familie, ac domus committitur administratio. Sic & Principibus, cum intra suas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuitatis claves à ciuibus, quo recognoscunt se agnoscere penes illum esse summam ciuitatis potestatem. Hinc cum Dominus

Porta inferi.

Claves regni cælorum.

Hæc

Isaïæ 22. polliceretur Eliachim filio Helchiæ ministro Regis Ezechiaë summam in aula Regis, & ciuitate Ierusalē potestatem, dicebat per Esaïam, Et dabo clauem domus David super humerū eius, & aperiet, & non erit, qui claudat, & claudet, & non erit, qui aperiat. Ad quem Isaïæ locum alludens Spiritus sanctus de Christo per Eliachim præfigurato dicit Apoc. 3. Qui habet clauem David, qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit. Sicut ergo ipsi Eliachim promittuntur clauēs domus David, & Christus clauem David, & regni sui paterni dicitur habere: ita & Petro Dominus regni sui cælestis clauēs promittens, supremam post se in eo regno potestatem accepturū illum significare voluit. Dixit Petrus eum esse Christum, quo agnouit eum esse Regem, & eum subiecit, filius Dei viui, cælestem Regem ipsum esse agnouit. Et Dominus ipse tanquam Rex promisit se suam Ecclesiam, in qua scilicet esset regnaturus, & pro Rege recipiendus, super illū edificaturum. Commodè ergo nunc etiam Petro Regem illū, & cælestem Regem prædicanti, promittit se regni sui clauēs daturum, hoc est, supremā post se in suo regno, quod Petrus primus agnouit, auctoritatem, & potestatem. Secundum hanc intelligendi rationem, & scripturis, & cōmuni loquendi modo, ac intentioni Christi conuenientem, non erit inquirendū quot sint, & quæ sint clauēs Christo promissæ, sed satis fuerit dicere hac locutione metaphorica promissam Petro summam in Ecclesia auctoritatem, & potestatem. Ad quam potestatem his verbis sic intellectis Petro promissam pleraque pertinent, & non tantum remittere peccata & retinere, sed omnia quæcunque sunt necessaria regno Christi, hoc est Ecclesiæ ritè gubernandæ. Eiusmodi autem clauēs Petro datæ sunt Ioannis vltimò, quando Dominus post trinam interrogationem num ipsum diligeret præ cæteris, ter ei suas oues commendauit dicens, Pasce oues meas, aut agnos meos. Cum enim eum Pastorem omnium ouium suarum constituit, clauēs utiq; regni sui illi cōcredidit: nec aliud erat dicere, Pasce oues meas, quam si dixisset, do tibi clauēs regni mei, hoc est, supremam potestatem administrandi regnum meum in terris. Quamuis autem hæc Petri potestas in terris, hoc est in Ecclesia militante, futura esset, bene tamen non est ei dictum, dabo tibi clauēs regni terrarum, sed regni cælorum, vt intelligeret suam potestatem extendi tantum ad spiritualia, quæ pertinent ad regnum cælorum, & non ad temporalia, nisi quatenus referuntur ad spiritualia.

Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis. Quandoquidem Dominus his verbis videtur voluisse explicare, ad quid daturus esset Petro clauēs regni cælorum, consequentia sermonis videbatur exigere, vt diceret, quidquid, vel cuiusq; aperueris, vel claueris, vt sic explicarentur propria officia clauium:

Hæ clauēs quæ dantur Petro.

Verum quo clarius esset, quam potestatem per promissas clauēs significaret, transit ad aliam metaphoram, vtens verbis ligandi, ac soluendi, ac significans potestatem per clauēs promissam se extendere ex parte sua principali ad ligandum, & soluendum homines eo vinculo, quo dicuntur ligati, & soluti in cælo. Sicut autem duplex tantum est vinculum obligans homines coram Deo, nempè peccatum (sinibus enim peccatorum suorum constringitur impius) & præceptum (hoc enim ad aliquid faciendum vel omittendum obligamur): sic etiam duo modi ligandi & soluendi possunt assignari. Alterum, quo ligare est diuino iudicio propter impenitentiam obstringere: quod fit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni sunt, aut eiiciendo extra fideles eos, qui sunt rebelles. Soluere verò à peccato, est diuino iudicio, ac condemnatione liberare, idque vel recipiendo eos, qui prius infideles fuerant per baptismum, vel prolapsos reconciliando per pœnitentiæ Sacramentum. Alterum, quo ligare est ad aliquid faciendum obstringere, soluere verò, ab eodem liberare. Vterque autem hic ligandi, & soluendi modus, ex parte omnibus quidem Episcopis, & sacerdotibus competit: perfectè verò & plene ei tantum conuenit apud quem est summa Ecclesiæ potestas, per clauēs significata. Vnde singulariter Petro dictum est, ac singulariter ei competit. Quidquid ligaueris, &c. Quibus verbis datur ei potestas quosuis obligandi, vel soluendi siue vinculo peccati, siue vinculo præcepti: vt statuere, & præcipere omnibus possit, quod sit ad finē ad Christianæ Reipublicæ commodum & expediens. Porro quod hic generaliter dictum est Petro: Quodcunque ligaueris, erit ligatum, & quodcunque solueris erit solutum, sic est accipiendum, quomodo si à Rege alicui iudici à se constituto diceretur, quemcunque absolueris, absolutum habeo, & quemcunque condemnaueris, condemnatum habeo. Et quidquid statueris, statutum habeo, &c. Non enim tunc iudici huic potestatem dare intelligetur absoluendi, vel condemnandi, & statuendi pro sua voluntate: sed secundum iustitiæ æquitatem, secundum merita subditorum, & vtilitatem eorum. Ita & hic approbandum in cælis iudicium Petri dicit: sed si iustum fuerit, nec aliquem errorem contineat, & secundum leges Christi pronunciatum sit.

At ille tunc præcepit discipulis suis, & comminatus est eis, &c. Post commendatam & approbatam Petri confessionem, Dominus & prohibet suis, ne cui dicant se esse Christum, nec prohibet simpliciter, sed vt habent Marcus & Lucas cū interminatione, & passionem suā, ac resurrectionē prædicat: significans & quare in suis cognitionem sui iam augere, & roborare voluerit (nimirum quia appropinquabat tēpus Passionis, ad quod eos voluit preparare cōfirmādo illorū fidem in se) & quare, & quandiu tacendum illis esset,

nec

verum

nec prædicandum quod ipse esset Christus, nempe quia nondum esset tempus suæ glorificationis, nec conueniret ante resurrectionis gloriam & crucis ignominiam illud de se passim prædicari: tunc autem commodum tempus fore prædicationis illius, cum à mortuis resurrexisset. Hac enim de causa, & vsque ad illud tēpus Dominum prohibuisse, ne cui dicerent quod ipse esset Christus: Lucas manifestè significat sic scribens, At ille increpans eos, præcepit, ne cui dicerent hoc, dicens, Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari, &c. Sicut ergo ante passionem suam, imò ante passionis suæ prædictionem conueniebat Dominum in suis veram in se fidem confirmare: ita ante passionem non conueniebat Christum passim prædicari vulgo, idque primum ob id quia, sicut dictum est, tunc nondū erat tempus suæ glorificationis. Secundò quia maius, & incurabilius fuisset multorum scandalum in cruce Christi, si ante crucem ab Apostolis passim fuisset prædicatus esse Christus. Tertio quia huiusmodi prædicatione magis accessi fuissent Scribæ & Pharisei ad persequendum Christū, quos sciebat populi fama, & miraculorū magnitudine satis ad necessariam mortem sibi inferendā accendendos. Postremū sicut Apostoli ante passionem & resurrectionem non potuerunt intelligere mysterium aduentus Messie, & regni eius modū, communem Iudeorum opinionem excedentem: ita nec docere alios potuerunt, quomodo esset Christus, ac proinde conueniebat eos penitus scire, quis ipse esset.

Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, & docere, &c. Significat satis Euangelista his verbis & causam quare prius Dominus voluerit confirmare in suis cognitionem sui, & quare noluerit aliis se manifestari. Quod autem dicit Dominus, Oportet filium hominis multa pati, &c. sic accipiendum est, Oportet secundum prædictionem Patris, & scripturarum prædictionem propter salutem hominum. Tria autem genera hominum nominantur, à quibus passurus erat, nempe seniores, per quos intelliguntur hi, qui sua auctoritate Rempublicam Iudæorum gubernabant (non enim hoc nomine hic tā significatur ætas quam auctoritas.) Principes Sacerdotum, de quibus prius dictum est circa cap. Concor. 9. & Scribæ, sub quibus etiam comprehenduntur Pharisei, sicut & aliàs frequenter. Dicit autē tria ad passionem suā pertinentia, nempe multa pati, & reprobari, & occidi: quia passio eius ante mortem consistebat in duobus, nempe in pœna malorum, quæ illi inferebantur, & ignominia multiplici per reprobationem significata. Porro Marcus dicit, Palam verbum loquebatur, tum quia ante idem dixerat, sed rectè, ut cum Ioan. 2. dixit, Soluite templum hoc, &c. Et Ioan. 6. Panis, quem ego dabo, caro mea est, &c. tum ut indicet quare Petrus iam accepit occasionem reprehendendi Dominum,

Seniores
qui.

quam

quam prius non accepit ex eius verbis:

Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum dicens, &c. Audiens Petrus Dominum dicentem se reprobandum, & occidendum, idque sua confessione, quam approbauerat Dominus indignū esse iudicans: pro solito suo in Dominum amore vehementi, etsi adhuc imprudenti, apprehendens, vel assumens (nam Græcis eadem est dictio in utroque Euangelista προσλαβόμενος, hoc est, apprehensum eum ad se, quod facere solent, qui familiarius aliquid sunt dicturi) cœpit illum increpare, non ex indignatione, sed amantis affectu: ita ut illud increpare, non sit aliud quàm reprehendere, quomodo amicus amico quippiam ingratum narranti dicere solet apud nos, ne dicas. Huiusmodi enim increpationem alienam ab omni indignatione, & amaritudine significant Petri verba. Absit, inquit, à te Domine. Quod benè sic hoc loco vertit Interpres, melius quam si vertisset, propitius tibi esto, aut etiam, propitius tibi sit Deus: quanquam hoc secundum eam nostram lectionem coincidat. [Hebraica enim phrasid nempe Chalilach, qua vsum Petrum Hebraicè, aut Syriacè loquentem est, omnino verisimile, ad verbum significat: prohibitio sit mihi, vel tibi, hoc est, ut Latini dicere solent, dii prohibeant, aut dii meliora.] Vnde huius phrasid significatio sequentibus verbis apertius explicatur, cum dicitur:

Non erit tibi hoc. Vbi tibi, cum emphasi est legendum.

Qui conuersus, & videns discipulos suos, comminatus, &c. Conuersus Dominus dicitur, quia faciem suam conuertit ad Petrum sibi collateralem, aut se sequentem, indignationem hac conuersione ostendens. Aut etiam quia faciem suam conuertit ad omnes discipulos, quia Marcus dicit: Et videns discipulos suos. Porro pro comminatus rectius vertisset Interpres, increpauit. Est enim idem verbum, quod mox vertit increpare, nempe, ἐπιτιμῶ. Omnibus autem discipulis audientibus Petrum redarguit, quoniam & illi simile quid, vel patiebantur, vel pati poterant, quale Petrus. Securè autem adeo Petrum redarguit, etsi pio affectu erga Dominum commotum: ut doceret in his quæ Dei sunt nullum esse locum humanæ rationi, aut affectui, & quanto zelo nos commoueri oporteat in eos, qui affectu quouis humano, nos ab his quæ Dei sunt auocare conantur.

Vade, inquit, post me Satana, &c. Satanas dictus est Petrus, vel quia Diaboli ea in parte imitator, quod Christi mortem sicut ille, im-
pedire vellet, vel simpliciter quia aduersarius voluntati diuinæ, & Christi. Non enim Satanas nomen est proprium dæmoni, sed generaliter significat idem, quod aduersarius. Itaque conuenienter Petrum Satanam vocat, quod aduersarium se illi præberet, cum ipse se putaret illi amicum exhibere. Quod autem sequitur.

Ec

Scanda

Scandalum es mihi, vel ut habent Græca, scandalum meum es, idem est quod obstaculum mihi es, & impedimentum mihi præbes, ne Patris iussa perficiam. Scandalum enim Græca dictio, impedimentum viæ, & offendiculum significat. Intelligendum tamen quod dicit Dominus Petrum sibi esse scandalum, quantum scilicet erat in ipso Petro. Nam Dominus scandalum pati non potuit, quod non patiuntur nisi vel imperfecti, & parvulis similes, vel peruerfi, & maligni. Cum autem his verbis, *Scandalum es mihi*, Dominus reddiderit causam, quare eum dixerit Satanam, & quare eum à se reiecerit, addit etiam causam erroneæ huius opinionis in Petro:

Quia, inquit, *non sapiis*, hac scilicet in parte ea que sunt Dei, sed ea que sunt hominum. Hoc est que sunt humana, nempe fugere passionem & ignominias, vitare mortem, & similia. Vbi notandum Dominum non dixisse: sed ea que sunt dæmonis, ut intelligamus Petrum illud suggestisse non ex afflatu dæmoniaco, sed ex humano affectu: & rursus intelligamus non tantum diabolica sapere, sed etiã humana, & carnalia frequenter esse aduersari Deo, & Satanam agere. Prudentia enim carnis mors est, & inimica est Deo.

Et tunc Iesus conuocata turba cum discipulis suis dicebat, &c. Quoniam Petrus carnali affectu Dominum à morte auocare conabatur: non satis habuit Dominus hunc eius affectum redarguere, sed insuper docere cœpit, quàm necesse esset non sibi solum, sed suo exemplo omnibus ponere huiusmodi affectus, & mala que Deus aut immiserit, aut permiserit prompto suscipere animo. Ideoque omni turba conuocata ad omnes hæc dicit, quoniam ad omnes pertinebant, qui salutem quærebant æternam.

Si quis, inquit, *vult post me venire*, id est, me sequi, & meus esse discipulus, huic necesse est ante omnia *abneget seipsum*. Est autem abnegare seipsum, valedicere propriis affectibus, & desideriis, ac apud se statnere nolle deinceps illa sequi, que amor proprius suggerit, sed ea, que diuinæ sunt voluntatis, qualicunque sunt illa, & quantumcunque sunt carni, & nostræ humanæ voluntati inimica. Hoc tamen loco abnegatione sui Dominus requirit maxime, ad hoc ut valedicamus illis affectibus, quibus longã in hoc mundo vitam optamus, & mala, ac incommoda carni effugere studemus. Itaque requirit ut nõ tantum abnegemus diabolum, aut mundum, aut parentes & filios, aut vxores, sed, quod est omnium difficillimum, etiam nos ipsos: qualem abnegationem alibi vocat odite animã propriam. Cum autẽ quis seipsum abnegauerit necesse est, secũdò, *ut tollat crucem suam*, hoc est ut mala quæuis, quæ propter Deũ illi ab impiis inferuntur, aut quæq; incõmoda, quæ in hac vita ei Deo permittente obueniunt, proptero, & lubenti animo suscipiat, & toleret. Etsi enim nemo sit, qui crucem à Deo im-

Abnegare seipsum.

Tollere crucem suam.

positam non cogatur ferre: tollant tamen tantum ij qui cum alicritate, aut saltem lubentes iis quæ ipse immiserit veluti humeros supponunt. Lucas addit *quotidie*, quo significatur nunquam non perferendam aliquid ei, qui piè vult viuere, in Christo, ac ei perseverantia vsque in finem opus esse. Quod autem sequitur in verbis Domini, & *sequatur me*: rectè quidam accipiunt hanc partem appositam non ut diuersam à præcedentibus, sed ut significetur eum, qui vult venire post Christum sequi posse, & debere per illa duo, quæ dicta sunt. Fieri enim non potest ut qui seipsum verè abnegauit & tollit crucem suam, non sequatur Christum.

Qui enim voluerit animam suam saluam facere perdet eam. Quæ dicenda sunt circa has duas sententias, qua Dominus frequenter repetit, vide circa cap. Matth. 10. in cap. Concord. 55. vbi dicitur, Qui inuenit animam suam perdet eam. Cæterum quod sequitur:

Quid enim prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, &c. Hunc habet sensum: Sicut nemo tam stultus est, ut velit iactura vite huius corporalis lucrifacere, si possibile esset vniuersum mundum, tum quod vita perdita nullus ei esset rerum huius mundi vsus, tum quod vitam perditam nulla re recuperare posset: sic multò magis stultum est lucro vite temporalis, imò totius mundi, facere veram animæ iacturam post hanc vitam, quando ei nihil prodesse poterit acquisitio rerum in hoc seculo obtentaram, nec perditam animam vlla re redimere. Nam quod dicitur:

Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua, intelligere oportet de anima perditâ. Anima enim nondum perditâ redimitur pretio sanguinis Christi, ac bonis operibus.

Qui enim me confusus fuerit, & *verba mea in generatione*, &c. Coniunctio enim probat illam sententiam prædictam, sic & contraria sententia hic indicata, nempe, qui me confessus fuerit, confitebor & ego eum, probat sententiam alteram prædictam. Qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet eam. Porro non satis Latine interpret noster verit in Luca, quæ me erubuerit & sermones meos, & minus Latine in Marco, qui me confusus fuerit, & verba mea, quod Latinius dici potest. Quemcunque enim puerit mei, & meorum sermonum. Additur autem in Marco:

In generatione ista adultera & peccatrice. Eo quod apud impios prædicatio Christi, & Euangelij ob humilitatem crucis ridicula sit, ac proinde apud illos possit esse ratio erubescendi Christum, & Euangelium. Per generationem autem adulteram, & peccatricem, non tantum intelligere voluit Iudæos, sed omnes etiam impios, sine quibus mundus nunquam erat futurus, sed qui prædicationem nominis Christi, & omnis virtutis, ac iustitiæ semper essent irrituri: quod adulteros vocat, quod à Deo defecerint ad idola, aut certè ad creaturarum nimium amorem. Quod autem dicit:

Ec 2

Filius

Filius hominis erubescet eum. Sic est accipiendum, quia filius hominis talem indignum iudicabit, quem inter suos agnoscat, & dedignabitur suis connumerare, veluti pudore afficiendus coram Patre, & Angelis si connumeraret. Addit autem commodè:

Cum venerit in gloria sua: Nimirum gloriā suam opponens humilitati primi aduentus, ob quam quosdam pudet eū confiteri, aut suscipere. Dicta sunt autem quædam etiam ad hanc sententiā spectantia circa illud Matth. 10. Omnis ergo qui confitebitur me, &c.

Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui, &c. Hac sententia Matthæus, qui hanc solus posuit, idem probare voluit, quod reliqui duo Evangelistæ superiori sententiā, nempe quod qui iam voluerit præterito Christo animam suam saluam facere, perdet eam, & contra qui propter Christū perdidit, saluam faciet. Notandum autem quod in hac, & superiori sententiā dicatur Filius hominis venturus in gloria Patris sui; quo significatur eandē esse Filij hominis gloriā quæ est Patris, ac proinde & eandem esse substantiam. Porro celeberrima est, & in Scripturis frequenter obuia sententia, qua dicitur hic in iudicio nouissimo reddendū vnicuique secundū opera sua, vt Psal. 61. Rom. 2. 1. Cor. 3. 2. Cor. 5. His autem sententiis Spiritus sanctus imprimis quidem refellere voluit eos, qui fidei suæ, aut veri Dei agnitioni, & inuocationi nimis fidunt. Deinde refellere voluit fiducia quorundā in virtutibus & benefactis aliorū, etiā si illa non imitentur. Postremū scriptura his sententiis testari voluit Deum citra omnem personarum delectum omnes iudicaturum, iuxta quod quisque inuentus fuerit, secundum testimonium quod opera de eo perhibent.

Et dicebat illis. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, &c. Quoniam dixerat Filium hominis venturum in sua gloria, id quæ vel maximè prouocare posset, vt eū qui abiectus videbatur, prædicarent, non solum omni pudoreposito, sed etiam contempta propter eum & morte, & omnibus mūdi huius bonis: ideo oportune iam confirmat, quod dixerat se venturum in gloria: & quoniam, quod dixerat de suo aduentu, in tempora longa differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam in præsentī vita, post breue tempus se reuelaturum quibusdam suam gloriā, & regnum suum, & cum solita sua asseueratione promittit dicens:

Amen dico vobis. Pro quo Lucas habet λέγω ὑμῖν ἀληθῶς, id est, dico vobis verè, nimirū exponens dictionē Hebraicā Amen. Porro quod hic dicitur quosdā ante mortem visuros filiū hominis in regno suo, variè intelligitur. Quidam enim intelligunt istud Dominum dixisse de sua transfiguratione. Nam eam omnes Evangelistæ mox subiungunt, veluti ostendere volentes impletum tum fuisse, quod his verbis Dominus fore promissit. Tūc ergo quidam illic stantū, nempe tres Apostoli, quos secum assumpsit, viderunt filium

filiū hominis venientem in regno suo, hoc est in ea claritate, in qua veniet iudicaturus, & in qua cum sanctis suis erat regnaturus. Aut simpliciter venientem in regno suo, id est, apparentem in gloria regni sui. Sic quod dicunt Marcus & Lucas.

Donec videant regnum Dei, Intelligunt, donec videant gloriā & maiestatem regni sui: Alij intelligunt istud Dominum dixisse de gloria in qua ab omnibus videndus erat post resurrectionem, & in ipsa ascensione. Tunc enim omnes viderūt eum in regno suo, secundū quod Dominus ipse eis dixerat in vltima cena, Non bibam de hoc genimite vitis, donec illud bibam vobiscum nouum in regno meo. Secundum hunc intellectum dicit Dominus quosdam illic stantium visuros, quia non omnes viderunt, quibus hæc dixit: siquidem conuocata turba cum discipulis suis hæc dixit ad omnes vt supra dixerūt Marcus & Lucas. Alij rursum, inter quos D. Gregorius, intelligunt dictum esse istud de regno Christi, quo per Euangelij prædicationem cœpit in toto orbe gloriosus aduenire, ac cum mira vbiq; virtute agnosci, & adorari saluator mundi: Cui sensui cōuenit & illud quod dicitur ab omnibus Evangelistis, quosdam nō morituros donec videant, &c. (illo enim significari videtur non ita subito implendum, quod promittit) & illud quod habet Marcus, donec videāt regnum Dei veniens in virtute, vel, vt potius Græca verti debent, venisse cum virtute. Supra enim dominus præcepit Apostolis cum ad prædicandum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquasse, & venisse. Et calumniatoribus Iudæis respondit: Si in Spiritu Dei eiicio demonia, profectō peruenit in vos regnum Dei. At tum nondū aduenerat regnum hoc cem virtute, sicut cum passim per orbem incredibili virtute Euangelium & prædicatum, & assertum à plurimis fuit. Hæc enim Regni Christi magnifica virtus circa vicefimum annum ab ipsius passione sese exeruit: ad quod vsque tempus indubiè multi ex iis, quibus præsentem sermonē Dominus habuit, superstites fuere. Porro sicut videre mortem, sic & gustare mortem, phrasis est Hebraica, pro experiri mortem & mori, ex qua phrasi fluxit illa locutio in Euangelis, Bibere calicem mortis.

Transfiguratur Dominus. Matth. 17. Marci. 9. Luca 9.

CAPVT LXVII.

T Actum est autem post hac verba, [†] 1 ferè dies octo, [†] 2 et ascendit in montē vt oraret, [†] 3 et ducit illos in montem excelsum seorsum ^b solos. ^c Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera, ^c et transfiguratus est, [▷] ante eos. [†] Et resplenduit facies eius sicut Sol, ^{||} ^c et vestimētū ^c facta sunt [†] et splendida, [†] et candida ^b nimis ^{||} et veluti nix, ^b qualia fullo non potest super terrā candida

† e & post dies sex coram ipsis. || a vestimētū autem || c & vestitus || c albus || c & resplendens ▷ a o alba || a o sicut || b appa- ruit

Elias
cū Moyse
|| a cum eo
loquentes
|| cloque-
bantur cū
illo
* o &
* a autem
† h ait
▷ b o
Iesu
|| b rabbi
† c Nesci
ens quid
diceret
* b &
▷ b obū-
brans
† b venit
▷ b o
charissi-
mus
|| b o audi
te illum
† b o Ie-
sum tan-
tū
▷ b inter
rogabant
|| b Qui

disda facere. Et ecce ⁊ apparuerunt illis duo viri, erāt autē ⁊ Moyses & Elias, b & erant || loquentes cū Iesu, c visi in maiestate: & dicebāt egressum eius quem cōpleturus erat in Hierusalē. Petrus verō, & qui cum illo erant, grauati erāt somno. Et euigilantes viderūt maiestātē eius, & duos viros qui stabāt cum illo. Et factū est cum discederēt ab illo, * e respondens * ⁊ Petrus ⁊ dixit ⁊ ad Iesum: a Domine || h praeceptor, l bonū est nos hic esse, b & a si vis, l faciamus a hic l tria tabernacula, tibi vnum, & Moyse vnu, & Elia vnu. ⁊ h Non enim sciebat quid diceret, b erāt enim timore exterriti. c Hec autē a adhuc l illo loquēte, a ecce * h facta est l nubes a lucida, c & ⁊ obumbravit eos, c & timuerūt intrātibz illis in nubē. l Et a ecce l vox ⁊ h facta est l de nube, dicens: Hic est filius meus ⁊ dilectus, a in quo mihi bene cōplacui, || l ipsum audite. Et c dum fieret vox, a audiētes discipuli ceciderūt in faciē suā & timuerunt valde. Et accessit Iesus, & tetigit eos dixitq; eis: Surgite, & nolite timere. Leuantes autē oculos suos, b & statim circūspicientes, c neminem b amplius viderūt, nisi ⁊ solū Iesum b secum [c] c inuētus est Iesus solus. c Et descendētibz illis de monte praecepit illis a Iesus, b ne cuiquā quod vidissent narrarēt: nisi cū filius hominis a mortuis resurrexit, a dicens: Nemini dixerit is visionē, donec filius hominis a mortuis resurgat. e Et ipsi tacuerūt, b & verbū continuerūt apud se cōquirentes quid hoc esset, cum a mortuis resurrexerit, c & nemini dixerūt in illis diebz quicquā ex his quae viderāt. c Et ⁊ interrogauerūt eū a discipuli eius e dicentes: Quid ergo dicūt b Pharisei & e Scribae, quia Eliam oporteat venire primū? || At ille respōdens ait illis: Elias a quidē venturus est, & b cum venerit primō e restituet omnia b & quomodo scriptū est in filiū hominis, vt multa patiatur & cōtemnatur. c Dico autē vobis, quia b & c Elias a iam c venit, & a non cognouerunt eum, sed c fecerunt in eo quacunq; voluerunt, b sicut scriptū est de eo. a Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

Factum est autem post haec verba ferē dies octo, & c. Si verba superiora: Sunt quidam de hic stantibus, intelligantur de Christi transfiguratione: iam manifestum est quare ab omnibus Euangelistis haec narratio subiūgatur superioribus, nimitū vt quod promissum erat a Christo ostenderetur esse impletū. Si verō secundum aliorum intelligētias praedictas superiora intelligātur: dicendū Dominum hac suā transformatione voluisse specimen quoddā dare suae gloriae, in qua dixerat se venturū in nouissimo die, & voluisse incipere adimplere promissionē illam. Sunt quidā de hic stantibus, & c. quae tamen postea perfectius essent implenda. Atque ob id Euangelistae tempus rei iam gestae post praedicta verba accuratē annotauerunt, videlicet vt indicarent vel iam impletum esse quod promissum fuit, vel ceptum adimpleri: quia transfiguratio haec, praelibatio fuit regni Christi, post magis aperiendi. Quare dissimilitudo illa quae inter Euangelistas videri esse potest, quod Lucas

octo

octo dierum meminit, Matthaeus verō & Marcus sex dierū, facile dissoluitur, si dicatur quod Lucas nō dicat absolūtē octo dies, sed ferē octo dies. Ideo autē dicit ferē octo dies: vel quia nō constitit ei satis dierum numerus, vel quia non post integros octo dies haec facta essent, sed sex integros, & duorū dierum extremorū aliquā partem. Quoniam autē nondum erat tēpus glorificationis: nō manifestauit Dominus suam gloriā omnibus Apostolis: & tamē quoniam pro fidei cōfirmatione gloriā suam quibuldā aperire debuit, quosdā ex Apostolis delegit, qui gloriae Christi cōspectae postea idonei testes essent apud alios. Itaque tres ad hoc delegit, vt secundum legē in ore horū trium verbū hoc confirmaretur: & tres illos, quos inter duodecim Apostolos primō semper loco habuit: vt qui ob id quod primi, & praecipui essent inter Apostolos, pra aliis etiā perfectiore Christi cognitione donari debebāt, ac certiores futuri essent gloriae Christi post resurrectionē testes. Iacobus ergo iste cuius hic fit mentio, nō ille est qui dicitur frater Domini a Paulo, & scripsit primā Epistolam canonicā, quem Paulus cōiungit Petro, & Ioanni ad Gal. 2. Hic enim dicitur: Iacobū & Ioannem fratres eius. Hos ergo Apostolos tres secū scorsum sumens Dominus, ascendit cum eis in montē, eūmq; excelsū, tam quod hic locus, vt pote secretus, cōmodus esset orationi, & ostēnsioni gloriae suae, tum vt hoc ipso ascensu doceret eum, qui caelestem suam gloriā vellet mente conspiciere, oportere relictis omnibus terrenis curis, & cogitationibus supra se eleuari ad caelestium contemplationē. Porro Mons iste quis fuerit, non explicatur in scripturis: creditur tamen cōmuniter fuisse mons Thabor, clatus victoria Barach & Deborah, qui & Thaburius dicitur Iosepho. Memorat autem Lucas Dominum ascendisse in montem, vt oraret, sicut hoc Domino fuit familiare, ac inter orandū transfiguratum fuisse. Quo sicut docemur secedere, & mentem subleuare cum orandū est, ita & illud monemur nos orantes quodammodo in Deum transformari, quo certē cupidius orate, & cum Deo colloqui debemus. Quomodo autē intelligendum sit, quod dicunt Matthaeus & Marcus Dominū transfiguratum, vel vt habent Graeca μεταμορφωθη, id est, transformatum, pulchrē & doctē tractauit D. Hieronymus sic scribēs: Quod dicit transfiguratus est ante eos, nemo putet pristinam eum formam, vel corporis veritatē amisisse, & assumpsisse corpus vel spirituale, vel aëreum: sed quomodo transformatus sit Euangelista demonstrat dicens: Et resplenduit facies eius sicut sol, & c. Vbi splendor faciei ostenditur, & candor vestium describitur: non substantia tollitur, sed gloria commutatur. Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit. Haec ille Sed & Lucas satis indicat quomodo illa transformatio vel transfiguratio debeat intelligi, cum pro eo quod alij dixerunt, transfiguratus est, ipse dixit:

Ec 4 Et

Mons Thabor.

Transfiguratio Domini quomodo facta est.

Et facta est species vultus eius altera. Non dicit aliā ei faciem factam, aut aliam faciei figuram, sed speciem. Claritas verò faciei in Christo fuit ex innato diuinæ gloriæ fulgore, aut etiā ex beatitudine animæ Christi, quæ ab initio conceptionis semper beata, tamen dispensatione diuina radios suæ beatitudinis non diffundens in corpus: iam ad tempus permiffa est, sic in corpus suam gloriam diffundere, quomodo eam diffunderet in resuscitatis sanctorū corporibus: nisi quod tūc diffusa in corpus gloria erit ei velut connaturalis, quæ nunc in Christo fuit velut transitoria passio. Tantant autem habuit Christus in toto corpore claritatem, vt ea transparente: *Vestimenta eius viderentur esse candida, & fulgētia sicut nix,* aut vt Græci habent, sicut lux. Vnde discendum quanta sit futura claritas corporum nostrorum ignobilium post resurrectionem.

Et ecce apparuerunt illis duo viri, erant autem Moyses, &c. Christo in gloria sua apparenti cōueniebat adesse quosdā etiam gloriosos: tum vt sua præsentia ipsius gloriam magis illustrarent, tum vt suo testimonio auctoritatem Christi, & verborū eius Apostolis commendarent. Hos autem nullos alios potius esse cōueniebat quam Moysen & Eliā: tum quod hi inter omnes veteres Prophetas maximè fuerūt Iudæis admirabiles ob insignia eorū facta, & miraculorum quod Moyses legis auctor, Elias verò præcipuus esset Prophetarum. Itaque horū præsentia demonstratū est & quanta esset Domini excellētia, vt cui illi summè omnibus admirabiles cederent: & rursus legē ac Prophetas, in quō duo ferè diuiditur vetus Testamentū, Christo testimoniū concorditer reddere, tantū abest, vt quemadmodū Pharisei calumniabantur, legi ac Prophetis ipse contrarius esset. Peculiariter autē hi duo testes iam testimonium perhibebant mortis Dominicæ: quia, vt habet Lucas, *dicebant excessum,* vel vt habent Græca *ἐξοιον*, id est, exitum, hoc est, mortem eius, quā in Hierusalem erat subiturus. Hoc enim erat quod supra dictum à Domino Apostoli abhorrebant, & veluti absurdū habebant: vnde oportebat eos horū testium auctoritate confirmari: vt intelligerēt easdem illas scripturas, quæ Christū promiserant, etiā hanc eius mortem prædixisse, & iam olim sic à Patre cælesti ordinatum esse, vt hanc mortē subiret. Quod autē Moyses & Elias etiā ipsi in maiestate, hoc est, in gloria, & in claritate apparuerunt: non tantum valebat ad maiorem gloriæ Christi commendationem, sed etiam ad hoc, vt intelligerent gloriam, quam in Christo videbant, non illi fore propriam, sed communicandam etiam his, qui secundum superiorem Domini doctrinam sequerentur Christum, tollendo crucem, & perdendo animā suam: quemadmodū per hæc & Christus in suam gloriam, in qua iam apparebat, esset ineraturus, & ipsi quoque iam in gloria apparebant. Siquidem & Moyses, & Elias pro Dei gloria multa graua, vsque ad vitæ frequenter dis-

*Excessus
Christi.*

serimen perpeffi sunt, vt nulli alij ante Christum magis.

Petrus verò, & qui cum illo erant, grauati erant somno. Domino orante, Petrus & qui cum ipso erant more suo dormiebant grauati somno, quemadmodum & postea orante Domino, cum instaret tempus Passionis: vnde conijcere licet prolixitatē orationis Christi, & obseruare infirmitatem Apostolorum, quam benignè adeo Dominus tolerabat & fouebat, donec ad maius robur proueheret. Porrò causæ variæ assignantur, ob quas Petrus, vbique aliis feruentior, diceret: *Bonum est nos hic esse.* Itaque vt causas has simul breuiter colligamus, quoniā Petrus à diuino illo aspectu consternatus fuit, & simul tamen mira dulcedinæ & voluptate perfusus, cupiens abeuntes Moysen & Eliam semper retinere, ac mortem Christi, quam horrebat, impedire, bonum est, inquit, nos hic esse. [Porrò annotandū illud quod est in Luca, *nesciens quid diceret,* non esse idem omnino cum eo, quod est in Marco: Non enim sciebat quid diceret. In Luca enim verbum diceret, est præsentis temporis, cum Græcè sit *λέγει*, in Marco verò futuri. Rursus in Luca pro quid, est relatiuum quod, vt sit: non intelligens quod dicebat. In Marco verò Græca verti possunt: Non enim sciebat, quid loqueretur, id est, loqui deberet.] Itaque cum præ feruore Petrus tacere nō posset, locutus est inconsiderata, & nō intellecta, eo quod præ consternatione animi ignoraret quid aliud melius loqui deberet. Benè autē dicitur à Luca eum nō intellexisse quod dicebat. Non enim loquebatur ea quæ auditis consona erant. Increpauerat enim supra eum Dominus à morte reuocātem, duos hos grauissimos testes iam audiuit dicentes de eius excessu, quē in Hierusalē erat complerurus. Quibus non conuenit quod Petrus in monte manere vult. Iam imprudentiæ etiam erat existimare opus esse eis tabernaculis manu humana factis, quos tanta videbat gloria conspicuos. Verissimillimum est autem Petrum agnouisse Moysen & Eliam ex colloquio ipsorum cum Iesu, in quo aut Dominus eos propriis compellauerit nominibus, aut ipsimet expresserint, qui fuerint. [Fieri enim potest, vt vterque ea dixerit, per quæ Christi mortem ipsi facto, vel verbo prophetauerant, vt Moyses quidem dixerit sic Christum in crucem iustolli debere, quomodo ipse in deserto exaltauerit serpentem: Elias verò sic illum debere expandi in crucem, quomodo ipse expansus fuit super mortuū puerum, vt illum viuificaret: ac sic illum torrente passionū pertransito subleuandum in gloriam, quomodo ipse transito Iordane curru igneo raptus fuit in cælum. Quod si quærat quomodo Moyses & Elias hic apparuerūt, an in propria persona, an non, & si in propria persona, an in proprio corpore, an in alio: probabile magis secundum Thomam habetur, Eliam quidem in vero ibi corpore adfuisse: Moysen verò in propria anima adfuisse, sed in corpore quodam

Et s assumpto,

assumpto, quomodo apparent Angeli:

Hæc autem adhuc colloquente, ecce facta est nubes lucida, &c. Valde conuenienter nubes hæc diuinitus facta est. Primum quidē vt per eam veluti corrigeretur quod Petrus dixerat de construendis tabernaculis, ac ostenderetur Christum nō opus habere tabernaculis humana manu factis. Vnde velut hæc causam significare volēs Matthæus: Adhuc inquit, eo loquente, ecce nubes lucida. Secundo nube ista factum est ne Apostoli magnitudine splendoris absorberentur, sed lucem intolerabilē nubes temperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuētes obumbrasse. Postremum nubes ista facta est ad ostensionem præsentie Dei patris. Sic enim in veteri Testamento ferē in nube gloria Domini apparuit, ac præsentia eius ostensa est, vt patet ex variis scripturæ locis, idq; ob id quod nubes res sit cælestibus vicinior, quæ in scripturis dicitur Dei esse tabernaculū. Itaq; quia nubes hæc Dei præsentiam declarauit: *Vox Patris è nube dicitur esse facta*, quæ nō ita potuisset cognosci cuius fuisset, nisi nubes Dei præsentiam declarauisset. De verbis autem illis:

Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, &c. D. etum est supra 14. cap. Concord. circa Christi baptismum. Quod autem nunc additur: *Ipsam audite*, additum videtur tum ad corrigendum vorum Petri dolentis abire Mosen & Eliam, tum ad cōfirmandos animos discipulorū, ne detractarent ei credere & obedire etiā in his, quæ docturus erat, aut in specie diuersa ab his, quæ docuerūt lex & Prophetæ, aut carni inimica, qualia erāt quæ mox docuerat de tollenda cruce. Cæterum quoniā naturale est, vt insolita, & inopinata mentem humanā perturbent: & quia diuinā maiestatem humana infirmitas capere nō potest: sicut nōnullus pauor Apostolos corripuit ex cōspecta claritate Christi, idemq; pauor in eis augebatur, cum intrarent in nubem: ita audita hac noua voce plena diuinæ maiestatis, maiori adhuc timore correpti sunt ita vt præ nimio timore, nec non reuerentia diuinæ maiestatis quam agnoscebant esse præsentem: *Prociderent facies suas*. Verum diuina benignitas non diu patitur eos, qui sua causa turbantur, & maiestatis suæ metu concutiuntur, metu illo detineri, sed post turbationē, mox subinfert mentis tranquillitatem. Vnde & nunc Dominus Iesus, accedens ad discipulos, tactu, simul & voce sua metum & ab illis depellit, dicens: *Surgite, & nolite timere*. Nec inefficax fuit Christi cōtactus, & vox. Mox enim leuatis oculis circumspicientes viderunt Iesum eumq; solum, vt intelligerent vocem illam ad ipsum pertinere, non ad Moysen vel Eliam. Quod verò dicit Marcus:

Et verbum continuerunt apud se, verbum Hebraica phrasi videtur positum pro facto, quemadmodum sæpè in scripturis. Lucas enim veluti exponens Marcum dicit:

Et nemini quicquam dixerunt in illis diebus ex his quæ viderant,
quæ

quanquam possit verbum etiā accipi propriè pro verbo, & sermone, qui erat de trāsfiguratione. Iam cum dicit Marcus, *conquirentes quid hoc esset cum à mortuis resurrexerit*, vel, vt habet Græca, *inter se disputantes, quid esset à mortuis resurgere*: significare voluit eos non intellexisse, quod Christus dicebat de sua resurrectione.

Et interrogauerūt eum discipuli eius dicentes: Quid ergo, &c. Causa huius interrogationis dupliciter potest reddi. Primum vt intelligamus eos iam certissimos factos, quod ipse esset Christus, admirari quomodo Scribæ, hoc est, legisperiti ex scripturis docerent Eliam debere venire priusquam veniret Christus. Id enim docebant ex Malachia testimonio, nō distinguentes inter duos Christi aduentus (quos scripturæ satis significat) ac vt est verisimile, hoc argumēto apud populū probantes Iesum nō esse Christum. Aliter intelligi potest Apostolos, quia iam viderant Christi gloriā, & audierunt mentionē resurrectionis imminētis, postquam putabant eum gloriose regnaturum, admiratos quid illud esset quod Scribæ dicerent de aduētū Eliæ, quæ viderāt recessisse. Nam talē quæstionis causam indicat D. Hieronymus. In Marco etiā additū legimus de Pharisæis, Græca tamen tantum habent: *Quid dicunt Scribæ*. Non enim Pharisæorū, sed Scribarum erat ostendere, quæ erant scripturarum.

At ille respondens ait illis: Elias quidem venturus est, &c. Communiter intelligitur hic Dominus loqui de duplici Elia, nempe Elia verò, quem dicit venturū, ante scilicet secundum suum aduētum: & Elia in spiritu, nempe, Ioanne Baptista, quem dicit venisse, ante primum scilicet suū aduentum. Secundum quam intelligentiā dicens Dominum nō aperte satis respondisse ad propositā quæstionem: eo quod non aperte distinxerit duos suos aduentus: idq; ob id quod mysterij nondū satis essent capaces discipuli: sic tamen respondit, vt scrupulū illis eximeret, ne propter dilatū Eliā dubitare possent de aduētū Messia: cum aperte dicat Eliā venisse, eumq; significet fuisse Ioannem. Quod autem dicitur: *Et restituet omnia*, breuitatis causa dictū est, pro eo quod habet Malachias: & cōuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro conuertet, Septuaginta idem habent verbū quod est hoc loco apud Matthæum *ἀποκαταστήσει*, id est, restituet. Quemadmodum autē dictum est in cap. Concord. 2. sic intelligendum est quod dicitur Elias omnia restitutus quomodo Christus dicitur Paulo instaurasse omnia, quæ in cælis, & quæ in terris: nimirum quia homines inter sese, & cum Angelis dissidētes, inter se, & cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia restituet, quando incredulos Iudæos, Gentibus credentibus vniēt, & ad fidem Patriarcharum redire faciet. Aduerbium autem primò, quod hic, & supra in quæstione discipulorū pro prius, Græco more positum est, nō est coniungendū cum restituet, sed vt patet ex propria quæstione,

Elias quomodo restituet omnia.

444 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 questione, iungendum est, cum venerit, quod verbum non esse
 futuri temporis, sed præteriti docent Græca. Quod autem sequi-
 tur in Marco.

Et quomodo scriptum est in filium hominis, ut multa patiat, & con-
 temnatur, obscuram habet conexione[m] & variè intelligitur. Qui-
 dam subintelligunt, & quomodo scriptum est in filium hominis
 ut multa patiat, sic eueniet ei. Et pronome[m] ei, quidam ad filium
 hominis referunt, sed melius secundum Bedam refertur ad Eliam,
 ut significetur Eliam passurum, sicut & filius hominis Christus.
 Quemadmodum postea dicitur filius hominis passurus, sicut
 Elias in spiritu passus est. Atque hunc sensum credo aptiorè alius
 ut intelligatur Dominus ex passione Ioannis confirmare securu-
 ram suam passionem, & ex sua rursus venturi Eliæ passionem: ut
 intelligant Apostoli non esse nouum, si Christus ab impijs patia-
 tur, cum hoc ferè commune sit sanctorum maxime in signum, &
 qui vitia conantur extirpare, Quod autem in Marco dicitur:

Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sicut scriptum
 est de eo, cum nullum quis dare possit scripturæ testimoniū, quod
 peculiatiter de iis, quæ passus est Ioannes sit aliquid prædictum
 aut dicendum de morte Ioannis scriptum fuisse in libro aliquo,
 qui interciderit, aut in his quæ passus scribitur Elias, intelligen-
 dum etiam mysticè scriptum, quæ passurus esset Ioannes, ut qui
 per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illum Iesabel Regina, ita
 hunc persecuta est Herodias, & vtraque vtrumque ob seuerius
 vindicatam religionem, Quod autem in Matthæo dicitur: Sic &
 filius hominis passurus est ab eis, cum non ab eisdem passus sit Do-
 minus à quibus Ioannes: dicendum quod quemadmodum verba
 præcedentia, non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæcumque
 voluerunt, debent intelligi habere quoddam suppositum generale,
 nempe impij, aut simile aliquid, ita & relatiuum (ex) ad generale
 illud refertur ut sit sensus, Impios fecisse quæ voluerunt in Ioāne,
 & ab impijs quoque Christum passurum: quanquam & Pharisæi,
 ac Scribæ in nece Ioannis consenserint, & ad eius captiuitatem
 iuauerint, ut prius dictum est, & Herodes quoque Christo illuse-
 rit, & eius morti consenserit ut etiam ob id rectè ab eisdem Ioan-
 nes, & Christus passi dici possint.

Eijcitur demonium, quod non potuerunt eijcere discipuli.

Matthæi 17. Marci 9. Luca 9.

CAPVT LXVIII.

Factum.

Actum est autem, in sequenti die, descendentibus illis ^a a homo
 e monte, ^b & veniens ad discipulos suos, vidit turbam ^b dixit
 magnam circa eos, & scribas conquirentes cum illis. ^{*} &
 Et confestim omnis populus videns Iesum stupefactus ^c elidit
 est, & expauerunt, ^[&] ^c occurrit illi turba multa, ^b ^{*} ^b disci-
 & occurrentes salutabant eum. ^c Et ^a cum venisset ad ^{pulis tuis}
 turbam ^b interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? ^a Et ecce ^a ac- [†] ^b Qui
 cessit ad eum ^f [†] ^{vir} ^b vnus a de turba ^a genibus prouolutus ante eum ^{respondens}
^[&] ^b respondens ^e exclamauit [†] ¹ dicens: ^a Domine ^h magister ^b at- [†] ^a ait
 tuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, & obsecro te respice in ^{||} ^c o infi-
 filium meum ^[&] ^a miserere filio meo, ^f quia ^e vnicus est mihi, & ^a luna- ^{delis}
 ticus est, & male patitur. Nam ^e ecce spiritus apprehendit eum, ^b qui [†] ^a o quo-
 vbiunque eum apprehenderit ^{*} ^c subito clamat, & ^{||} ^h alludit ^b illum, ^{usque ero}
 & dissipat eum cum spuma, ^b & spumat, & stridet dentibus suis, & ^{robiscum}
 arescit, ^e & vix discedit dilanians eum ^[&] ^a sæpè cadit in ignem & ^{vsquequo}
 crebra in aquam, & obtuli eum discipulis tuis, & ^e rogavi discipulos [†] ^c o vs-
 tuos, ^b & dixi ^{*} ^h ut eijcerent illum, ¹ & non potuerunt ^a curare eum. ^{quequo}
[†] [†] Respondens autem ^b eis ^f Iesus [†] ¹ dixit: O generatio ^{||} incredula ^f ero apud
 & perversa, [†] ¹ quamdiu apud vos ero? quamdiu patiar vos? [†] [†] Afferte ^{vos}
 huc ¹ illum ad me. ^b Et attulerunt eum. ^c Et cum accederet, ^b & cum [†] ^c Ad-
 vidisset eum, statim elisit eum demonium, & ^b spiritus ^{||} ^h conturbauit ^{huc filium}
 illum, ^b & elisus in terram, volutabatur spumans. Et interrogauit patrem ^{tuum}
 eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infan- ^{||} ^c o dissi-
 tia, & frequenter eum in ignem & in aquam misit, ut eum perderet: sed si ^{pauit}
 quid potes adiuuare nos, miseris nostri. Iesus autem ait illi: Si potes crede- ^{||} ^c o incre-
 re, omnia possibile sunt credenti. Et continuo exclamans pater pueri, cum ^{pauit illi}
 lachrymis aiebat: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. ¹ Et cum ^{Iesus}
 vidisset Iesus ^a currentem turbam, [†] ¹ comminatus est spiritui immundo, [†] ^c o incre-
 b dicens illi: Surde & mute spiritus, ego precipio tibi exi ab eo, & am- ^{pauit Ie-}
 plius ne introeas in eum. ^e Et ^b exclamans & multum discerpens eum, ^c ^{sus spiri-}
 exijt ab eo ^a demonium, ^b & factus est sicut mortuus, ita ut multi di- ^{tum im-}
 cerent: Quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit ^{mundum.}
 eum, & surrexit, ^f & [†] curatus est puer, ^a ex illa hora, ^c & reddidit il- [†] ^c cura-
 lum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. ^b Et cum ^{uit pueri}
 introisset in domum, ^a tunc accesserunt ad Iesum ^c discipuli ^b eius ^e se- ^{A. 12. 112.}
 creto ^[&] ^b interrogabant eum, ^a & dixerunt: ^e Quare nos non potui- ^{B. 12. 112.}
 mus eijcere eum? ^b Et ^c dixit illis ^a Iesus: Propter incredulitatem ve- ^{B. 17. 98.}
 stram. ^{||} Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sina- [†] ^a non
 pis, dicetis monti huic, transi hinc illuc, & transibit: & nihil impossibile ^{eijcitur}
 erit vobis. ^e Hoc ^a autem ^e genus [†] in nullo potest exire, nisi in oratione ^{nisi}
 & ieiunio. ^o per ora

Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis, &c. Sequenti
 die post transfigurationem (cum, ut verisimile, totam noctem Do-
 minus in monte in orationibus peregrisset) descendentibus illis
 de

de monte, vel potius, vt habent Græca, cum descendissent illi de monte: vt significetur illa, quæ prius dicta sunt contigisse inter descendendum (suprà enim vbi hæc verba etiam habentur in Matthæo, & Marco est participium præsentis temporis, hic præteriti) hæc verò post descensum: veniens Dominus ad discipulos alios à se relictos, videt, *turbam multam circum eos*, inquit Marcus, & legisperitos disputantes cum eis, qui cum vererentur congregari cum Domino, nacti iam occasionem, diuexare rudes discipulos instituerant, quo vel speciem victoriæ apud plebem imperitam obtineret. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obstupuisse viso Iesu: nimirum ob inopinarum eius & subitum aduentum, cum nescirent vbi prius fuisset, aut vnde venisset, & propter aduentus eius oportunitatem quasi præcognouerit Scribarum inuasionem, ideoque ad discipulorum auxilium venerit. Forsitan & splendor aliquis relictus in vultu Christi ex præcedente transfiguratione, causa fuit obstupefactionis populi, quemadmodum splendor vultus Moyfi, postquam è monte descendisset. Cui benè conuenit, quod additur in Marco. *Et expauerunt*, quanquam duas illas dictiones Græca non habent. Idem Marcus habet Dominum interrogasse eos.

Quid inter vos conquiritis? pro quo Græca habent, & interrogauit Scribas, *Quid conquiritis* (vel disputatis) cum illis, nempe discipulis: quo videtur Dominus notare scribas, quod ipsi scripturarum cognitionem sibi pollicentes, ac magistros aliorum se profiteres, se absente, cum his qui tantum discipuli essent, & scripturarum rudes disceptarent. Nostra ergo litera, vt quam proximè accedat ad Græcorum lectionem sic est accipienda, *Et interrogauit eos*, nempe discipulos & Scribas inter se disputantes, *Quid inter vos conquiritis*, id est, disputatis. Interrogat autem Dominus etiam disputationis conscius, vt sic discipulos à Scribarum diuexatione liberaret, & miraculo occasionem præberet. Quæ autem fuerit disputationis inter Scribas, & discipulos materia, non aperte quidem dicitur, sed tamen satis colligi potest ex sequentibus, cum dicitur ad Domini questionem respondisse, qui filium suum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet disputationis occasionem fuisse ex eo, quod discipuli non potuerunt eiicere dæmonium. Itaque quamquam Dominus interrogaret scribas, aut scribas simul & discipulos quid disceptarent, nullus tamen eorum responderet: tum quod respondere non auderent, eo quod discipuli confusi essent de sua impotentia, scribæ conscij de suo calumniandi studio: tum quod is, qui disputandi dedit occasionem, præ nimio salutis filij desiderio omnes præueniens, suam causam Domino quam velocissimè studeret commendare de exposita eius erga omnes benignitate cõfident, vt non putaret sibi opus esse discipulorũ patrocinio,

einio, ac de eius potentia maiorem habens fidem, quam de discipulorum. In quo præter piam pro salute filij paternamque sollicitudinem, obseruanda est ipsius orantis & humilitas, & ardor: Humilitas quidem, quia in genua ante Dominum procidit, Dominum ac Magistrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in suam miseriam redudantem tam diligenter exposuit: duas causas in oratione proferens, quibus misericordissimum Dominum ad misericordiam flectere studuit, nempe quod filius esset, isque vnicus, pro quo deprecabatur, quodque malo grauissimo, tristissimo, & insuperabili discipulis miserè affligeretur. Notandum autem quod Matthæus lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere spiritum surdum & mutum. Lunaticus enim propriè dicitur, qui morbo comitiali, aut caduco laborat: sic dictus vel quod eum pati putantur ferè, qui interlunio nati sunt, vel quod pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento, aut decremento humorũ cerebri, quibus dominatur Luna. Cum autem hic morbus dicatur à medicis esse naturalis, meritò hic dabitur, quomodo lunaticus iste dicatur habere spiritum immundum. Igitur aut dicendum est hunc puerum lunaticum dici, nõ quod verè talis esset, sed quod similia pateretur, qualia lunatici pati solent, quia scilicet nõ semper affligeretur sed certis temporibus, cadens, spumans, seque collidens. (Sic enim videtur sentire D. Hieronymus.) Aut dicendum morbum comitiale, etsi putetur esse naturalis, & causæ quædam naturales concurrant, non esse tamen purè naturalem, saltè frequenter, sed accidere ex dæmonio interius hominem possidente, & affligente certis temporibus. Sic enim aperte sentit Origenes. Certè nostros caducos eadem videmus pati, quæ hic arreptitius dicitur passus, quos frequenter ea pati videmus, quæ non naturalia possunt videri, sed planè diabolica: vt cum certos quosdam blasphemant sanctos, quorum inuocatione passio curari solet. Itaque crediderim hanc passionem frequenter sicut & phrenesim à diabolo fieri in hominibus. Restat explicare singula, quæ pater pueri recenset, morbi grauitatem Domino exponens.

Vbiunque, inquit, vel vt habent Græca *ὅπου ἂν*, quod etiam potest esse quodcumque spiritus apprehendit. (Non enim vbi que aut semper spiritus eum afflixit: *subito clamat*, vocem scilicet, sed inarticulatam ædens, quia dixit Marcus eum habere spiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine sequi solent in arreptitijs & caducis.

Allidit, inquit, *illum, & spumat, & stridet dentibus suis, & arescit*. In quorum verborum primo suppositum est spiritus, in reliquis tribus, puer ipse. Pro allidit autem Græcè est *πίσσει*, quod magis est lacerat, significatur tamen idem, nempe quod dæmonium ipsum in terram deliceret, ac miserè conuelleret. Casum & conuulsionem sequitur

Lunaticus.

In Matt. cap. 4.

In Matt. hom. 4.

sequitur spuma. Vnde Marcus addit, & spumat, Lucas verò dissipat cum spuma. Hanc sequitur stridor dentium, de hinc ariditas. Hinc dicit Marcus, stridet dentibus, & arefcit, id est, sine sensu efficitur, impositus factus omnium suorum membrorum, ac huiusmodi vexatione planè contabescens. Lucas his addit id, quo pater præter mali grauitatem significauit etiam mali diuturnitatē. *Vix, inquit, discedit dilamans eum.* Quod autem Matthæus breuitati, in recensendo hoc miraculo, sicut & alias ferè semper, studens, his omnibus omiſſis dicit, *Sapè cadit in ignem, & crebro in aquam,* Ex Marco patet non in primo isto sermone patris dictū, sed in secunda responsione, quam omittens Matthæus, coniunxit quædam secundæ responsionis dicta cum dictis in prima responsione, nihil in hoc veritati præiudicans. Deinde verò ab omnibus subiungitur id, quo Pater significauit malum filij esse admodum potens, ut pote quod insuperabile fuerit omnibus suis discipulis simul. Obtuli, ait, eum tuis discipulis, quando quidem scilicet te præsentem non inueni, & rogavi eos, ut eiicerent dæmonium, cūque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

Respondens autem eis Iesus dixit: O generatio incredula, &c. Quoniā incredulitas patris, & ipsorum quoque discipulorum, causa fuit impotentia eiiciendi dæmonium, ut patet ex sequentibus, hinc Dominus desumpsit occasionem in genere redarguendi Iudæicæ gentis incredulitatem, & peruersitatem, reiciens etiam impotentiam discipulorum, de qua pater pueri querebatur, in ipsum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudæorum incredulitatem pertinacem, quod multi præsentium, ut est verisimile, de discipulis & Christo inconuenientia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit: O generatio, hoc est, natio incredula, & peruersa, hoc est, distorta. Peruersum enim hominem proprie dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci potest. Itaque non tantum incredulam dicit generationem, sed etiam peruersam, significare volens pertinacem eorum incredulitatem, ut à qua tot æditis miraculis non potuerint auocari, & ad fidem adduci. Ob hanc ergo insuperabilem Iudæorum infidelitatem addidit Dominus, *quousque ero vobiscum, quamdiu vos patiar?* Quibus verbis nō vult significare se dubitare quanto tempore cum illis esset conuersaturus, sed tantum significat se moleste, & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem, quam omnino cuperet eos deponere. [Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus significare voluisse se desiderare mortē, ut vult Chrysost. ac futurum aliquando ut propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquantur à Christo Gentibus ipsum derelinquentibus, recipientibus.] Quanquam autem his verbis Dominus nonnullam indignationem, & iram declararet: ex his tamen

men quæ sequuntur demonstrauit se nō hominibus, sed vitio iratum, cum subiecit: *afferte illum ad me.* Iubet autem adduci illum ad se, quem absentem curare potuisset: ut præsentem dæmoniaci, mali magnitudo adstantibus innotesceret pro defensione discipulorū, & cognosceretur dæmonium contra Christum contrarietas in redargutionem scribarum, ac Patris imperfecta fides tepesceret, eaque perficeretur ante filij curationem. Adducitur itaque filius ad Dominum. Cum autem adhuc accederet tantū, inquit Lucas, & cum filius vidisset Iesum: ut habet Marcus, nec adhuc ad Christū venisset: mox *spiritus caput puerum conturbare, cōuellere, & dissipare,* quo ostensum est, quā ille abhorreret Christi præsentiam. In illo Marci. Et cū vidisset eum, magis cōuenit intelligere, cum puer vidisset Iesum. Iam autem ut manifestior fieret pro discipulorum defensione mali grauitas, ac patris imperfecta fides manifestata corrigeretur, quærit Dominus ex quâto tempore hæc passio puero acciderit. Respondit ille, *ab infantia,* adiciens præter diuturnitatē mali etiam pericula extrema, quæ frequenter filius sit passus.

Frequenter, inquit, eum in ignem & in aquam misit, ut eum perderet. Ex quibus verbis præter magnitudinem mali, duo nobis intelligere datum est. Primum quod Diabolus non semper, ut quidam putant, propter meritum priorum peccatorum quosdam possidet, & diuexat. Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem, ut certum est ob propria, saltem actualia peccata, & fortasse etiam non ob peccata parentum, sed ut manifestaretur gloria Dei in ipso, ut postea dicitur de cæco à natiuitate. Secundum est, quod Diabolus exitialis sit humani generis hostis, nihil non tentans, quo eos, qui eius potestati sunt permitti, perdat crudeliter: nihil tamen illum amplius posse, quam ei à Deo permittitur, ac Dei, angelorumque custodiam non deesse etiam his, qui ei permitti sunt diuexandi. Porro pater in fide infirmus, metuens ne ob diuturnitatem incurabile esset malum, quasi ob id interrogasset Dominus de tempore.

Si quid potes, inquit, adiuua nos, misertus nostri. Dominus autem imperfectam eius fidem redarguens, eamque perficere volens, etiam alludendo ad eius verba, dicit:

Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Itaque Pater ex sua fide intelligens pendere optatam filij salutem, & in fidei confessionem alacer erumpit, & imperfectæ suæ fidei respectum, ac meritum deprecatur, dicens cum lachrymis:

Credo Domine, adiuua incredulitatē meā. Hoc est, imperfectā meā fidē. Sic enim hic accipere oportet nomen incredulitatis, ne sit in verbis contrarietas. Hæc autē verba, adiuua incredulitatē meā, non sic videntur accipienda, quasi his petierit fidē suam perfici à Domino, ut sit idem cum eo, quod Apostoli postea orabant, dicentes,

Domine, adauge nobis fidem: Sed tantum voluit petere, ut quoniam audiuit à fide omnia pendere Dominus sua potentia id impleret, quod fidei imperfectio non impetrabat: ut sit sensus. Credo Domine te hoc posse, sed si quid adhuc fidei deest, tu quæso id supple: ut si non sufficiat mea fides, id tamen quod volo adiuuante me tua potentia consequar.

Et cum vidisset Iesus accurrentem turbam comminatus est spiritum immundo, vel increpauit spiritum immundum. Hæc autem increpacio, vel comminatio, nihil aliud intelligi debet, quàm præceptum Christi vrgens, & imperiosum; quemadmodum in superioribus sæpe dictum est increpare, vel comminari accipi simpliciter pro dire, & imperiosè præcipere. Nam quomodo, & quibus verbis comminatus est Iesus spiritui Marcus testatur: *Increpauit, inquit, dicens illi surde, & mute spiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introcas in eum.* Quibus verbis authoritativam suam potestatem in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, ut & exiret & amplius eum nõ repeteret, eo quod per diuersa tempora, & per vices illum repeteret. Dominus enim suum beneficium voluit esse non temporarium, sed perpetuum. Cum autem in Matthæo legimus: *Et increpauit illum Iesus,* relatiuum illum referri debet ad id, quod etiam non sit expressum prius ab illo, indicatum tamè est satis, cum dicit pærum fuisse lunaticum, & cum subdit, exiit ab eo dæmonium. Quod autem, ut habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum discerpès eum, vel potius ut Græca verti debent, cum exclamasset, & multum eum dilaniasset, id est, conuulsisset: exiit ab eo, relicto ipso tanquàm mortuo: demonstrabat quam agrè ferret, quod cogereetur Christo obedire, ac hominè relinquere, què torquere sibi volupe erat. Cum ergo hac permissiõne dæmonij malitia, & nocendi studij ostensam fuisset suã contra Dominus bonitatem, & potentiam ab omni malo dæmonij liberantem declarans, manu sua pueri manum contingens, eumq; eleuans, sic mox eum desperatum restituit, ut non sensim viribus suis redderetur, sed subito, quasi prius nihil nocementi pertulisset. Nec iam illi sibi, ut verè potuisset, suoq; seruitio vsurpauit, sed reddidit illi Patri eius, cui dæmonij sic illi subtraxerat, ut verius dæmonij esset mancipium, quam Patris filius. Itaque merito omnes stupebãt propter magnificentiam potentiam diuinam, quam conspiciebant magnifice operari in Christo. Non enim putabant ipsum propria operari virtute, vnde non dicitur: *Stupebant autem omnes in magnificentia eius, sed Dei:* Magnificentiã autem hæc erat, quod imperio solo tam potens malum adeo cito & perfectè sublatum erat.

Et cum introisset in domum, tunc accesserunt ad Iesum discipuli. Cœperat discipulos sollicitudo quædam humana, ne quid imprudenter offendissent Dominum, & sua culpa virtutem, adendi miracula semel

mel ipsis à Domino traditam perdidissent. Itaq; opportunitatem loci nacti, cum scilicet in domum introisset Dominus, semotis arbitris seorsum Dominum rogant.

Quare nos non potuimus eicere eum? Cum semel nobis à te tradita sit potestas quous eius eiciendi dæmones? Dominus itaque qui suorum imperfectionem apud populum aperire noluit, quod futuri essent totius orbis magistri, seorsum impotentiam ipsorum causam ad ipsos pertinentem indicat: cum apud populum causam impotentie eã indicauerit, quæ ad ipsum populum, & Patrem pueri pertinebat. Redditur autem apud Matthæum à Domino duplex causa, quare Apostoli non potuerint eicere illud dæmonium. Primo enim dicit, *propter incredulitatem vestrã.* Hoc est diffidentiam, & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem supra imputauit incredulitati Patris, quod non fuerit eiectum dæmonium: significans si satis credidisset filium suum curandum fuisse etiam à discipulis. Hic vero incredulitati discipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in causa. Nam si fuisset in eis tanta, quantum oportebat, potuisset alienæ diffidentie esse præsidio. Causa autem diffidentie quæ iam fuit in discipulis esse potuit, quia forte cernebant, ex Patre etiam audiebant mali magnitudinem, & atrocitatem: aut quia metuebant, ne potestas eis tantum competere dum essent in legatione: aut quia, ut habet D. Hilarius, Domino in monte demorante, & ipsis cum turbis residentibus, quidam tepor ob Domini absentiam, eorum fidem retardauerat. Porro quo Dominus fidem suorum augeter, ac doceret, quanta sit eius vis, si modo fortis sit & vehemens, subiicit: *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, &c.* Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles pro firmo scilicet assensu eorum quæ de Deo, & Christo sunt credenda, quam fidem habent omnes Christiani, & tum habebant omnes Apostoli: sed accipitur pro fide signorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuisiones gratiarum, quas Spiritus sanctus diuersis impertitur variè prout vult. Huiusmodi autem fides non est aliud, quam fiducia impetrandi, vel faciendi miracula cum opus est, aut vtile, inuocato nomine Dei: Quod autem Dominus fidem grano sinapis comparat, significare voluit fidem acrem, vehementem, feruentem, & efficacem: sicut granum sinapis maximam cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de se producit arborem. Non enim hic Dominus videtur respexisse ad quantitatem grani sinapis, sed tantum ad eius qualitatem & efficaciam. Fidem autem eiusmodi perfectam Dominum hic requirere, etiam ex alia sententia Domini simili huic manifestum est. Dicit enim Matth. 21. *Amen dico vobis si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, non solum de ficulnea facietis,*

Fides cur grano sinapis comparatur.

sed & si monti huic dixeritis: Tollere & iactare in mari, fiet. Ideo autem Dominus singulariter in his sententiis meminit translationis montium, quod res omnium difficillima, & impossibilis vulgo habeatur transferre montem verbo. Notandum autem quod hac sententia Dominus non tantum commendare voluit fidē faciendi, vel impetrandi miracula, ne ad nos eam, vel parum, vel nihil pertinere putemus: sed in genere fiduciam quiduis impetrandi à Deo, vel faciendi per Deū, quod recto rationis iudici voluerimus ad nostram, aliorumq; salutem, ac Dei gloriā. Vnde Matth. 21. Vbi diximus esse similem sententiam, subiungitur: Et omnia quaecunque petieritis in oratione credentes accipietis. Quoniam autem Dominus ideo meminit translationis montium, ut significaret rem quamlibet difficilem, ac naturæ impossibilem credenti esse possibilem, ideo subiicit: *Et nihil impossibile erit vobis.*

Hoc autem genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. Alterā hic reddit Dominus causam, quare non potuerint eicere dæmonium discipuli, quam solam ponit Marcus, nimirum quod huiusmodi dæmoniorum genus, quale fuit illud de quo iam dictum est oratione, & ieiunio eici debet, quibus nō vacauerāt discipuli illi in multitudine versantes, sicut Dominus vacauerat, qui iam rediit cum tribus à recenti præcatione, in qua totā noctē, & magnā diei partem si non integram, transfegerat ieiunus permanens. Recte autē hic intelligitur Dominus non quidē in genere de omnibus loqui dæmoniis, ut vult Chryl. nec peculiariter lunaticorum genus designare voluisse (ut intelligit Theophyl. sed genus dæmonum & pessimorum, & qui iamdiu aliquem possederunt, & malum ferē in naturam sit versum, quale erat dæmonium prædictum, quod ab infantia dæmoniacum hunc affixerat, etiam insignem, & in aquam eum frequenter mittens, cupidum perditionis eius. Quod verò Dominus iam exigat ad expulsionem quorundam dæmonum orationem & ieiunium, cum in superiori sententia solam fiduciam perfectam significauerit sufficere ad perficiendum quiduis, ac proinde etiam ad expellendum quoduis dæmonium: dicendum prius quidem Dominum indicasse id quod ad omnia miracula facienda est generale: hic verò id, quod est peculiare, & proprium ad expulsionem quorundam dæmonum. Nec excludit illud generale, istud peculiare: quia non est dictum solam fiduciam sufficere, sed fiduciam perfectam esse necessariam, & sine illa non posse fieri miracula. Deinde oratio, & ieiunium, quæ Dominus requirit proficiscuntur ex fiducia perfecta, atque ob id requiruntur ut eam augeant ac magis, magisque excitent. [Est tamen & alia ratio peculiaris, quare expulsuris dæmones necessaria sit oratio, & ieiunium, nimirum quia per hæc duo homo in spiritualem quandam naturam ascendit, quæ aduersus spiritus

luctam

luctam habet aptiorem. Per ieiunium enim domatur carnis rebellio, per orationem roboratur in nobis spiritus. Cū autem hæc discipulis interrogantibus quare non potuissent eicere dæmonium, seorsum sint dicta, veluti pro causa, quam solam Marcus ponit: intelligendum significatum esse hæc esse, necessarios sanaturus, quomodo intelligit Origenes, cuius sententia hoc loco diligenter est annotanda.]

Statere in ore piscis inuento soluitur didrachma, ac mors prædicatur. Matth. 17. Marc. 9. Luc. 9.

CAPVT LXIX.

Inde profecti prætergrediebantur Galileam, nec volebat quenquam scire. ^a Conuersantibus autem eis in Galilea, ^e omnibusq; mirantibus in omnibus quæ faciebat. ^b docebat * discipulos suos, & [†] dicebat illis ^a Iesus: ^c Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: * ¹ Filius enim ^d hominis || futurum * autem est ut tradatur in manus hominum, ^e & occidant eum, & ^b occisus, [†] ^f dixit ^c tertia die resurget. ^h At illi ignorabant verbum ^e istud, & erat velatum ante eos, ut non sentirent illud ^h & timebant interrogare eum ^e de hoc verbo ^a Et contristati sunt vehementer. ^b Et venerunt Capharnāum. ^a Et cū venissent Capharnāum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei. Magister vester non soluit didrachma? ^a Ait: Etiam. Et cū intrasset in domum, præuenit eum Iesus ^d dicens. Quid tibi videtur Simon? reges gentium à quibus accipiunt tributum vel censum? à filiis suis an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij: ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle, & aperto ore eius inuenies staterem: illum sumens da eis pro me & te.

Et inde profecti prætergrediebantur Galileam, &c. Siendum Græca pro, prætergrediebantur Galilæam habere paulò aliter, nempe *παραπλεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας*, quod Erasmus sic vertit: Iter fecerunt per Galilæam. quamuis hac versione non explicetur Præpositio, *παρα*, quæ eodem teste significat clam, & velut in transcurso, obiretq; eos fecisse iter per Galilæam. Vnde in hoc sensu oportet etiam intelligere nostram litteram, cui non repugnat quod dicit Matthæus: Conuersantibus autem eis in Galilæa. Nam cū iter facerent per Galilæam, utique in Galilæa conuersabantur. Ordo ergo Historiæ sic se habere videtur. Vbi Dominus reddidisset Patri filium suum, sanum stupebant omnes, ut habet Lucas,

D d 3

Dominus

Dominus autem illum vulgi stuporem nihil morans, atque ad id sese parans, quod ex Patris decreto faciendam imminebat: illic mox digressus, hoc est ex finibus Cæsareæ, in quibus verisimile est superiora esse gesta, & in quibus dixerat necessario sibi eundem Hierusalem: versus Hierosolyma per Galilæam recta iter instituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quisquam impediret, ne relicta in totum Galilæa Hierusalem adiret illic mansurus, & occidendus, noluit quenquam scire, sed latere voluit, quantum fieri potuit: utque iam ibat ad supplicium, ita suorum animos ut id recte ferrent, nec in illo nimis scandalizarentur, confirmare, & munire voluit, rursus illis suam passionem, & resurrectionem prædicens. Quam prædictionem tres quidem Evangelistæ rursus simul commemorant, sed tamen diuersa occasione eam adferunt. Nam Marcus quidem hanc prædictionem adducit pro causa ob quam noluit quenquam scire. Sic enim habet secundum Græcos. Nec volebat quenquam scire. Docebat enim discipulos suos, &c. Non enim est Græcis *δὲ*, id est autem, ut nos legimus, sed *καὶ*, id est, enim. Itaque significatur ideo neminem voluisse scire, quia discipulos docebat iam instare tempus suæ passionis subeundæ in Hierusalem. Qua ratione attenda, illud quod Marcus dicit, *Nec volebat quenquam scire* videtur sic intelligendum: Non volebat quenquam scire, quod iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus, & profecturus in Hierusalem: ne scilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis: quorum proculdubio magna pars eum diligebat, eumque retinere cupiisset. Lucas vero occasione admirationis populi dicit à Domino prædictam suam passionem, & mortem: *Omnibus, inquit, mirantibus in omnibus*, quæ faciebat, dixit ad discipulos suos, &c. Significare volens Dominum turbis admirantibus iussisse discipulos suos magis cogitare, quæ breui erat passurus, quam quæ modo de eo prædicabant gloria se turbæ. Matthæus vero nullam occasionem eius prædictionis adferens, simpliciter dixit Conuersantibus illis in Galilæa dixit illis Iesus, &c. Significare volens Dominum hæc prædixisse pro confirmandis & muniendis suorum animis, idque cum adhuc esset in Galilæa, & nondum eorum qui erant in Hierusalem odium, & malitiam multum expertus esset: ut magis crederent planè voluntariam, & à Patre prædefinitam fuisse eius passionem. Quod autem dicit Lucas:

Ponite vos in cordibus vestris. Vel ut habent Græca (in auribus vestris) *sermone istos*, dupliciter potest accipi. Communiter enim intelligitur per sermones istos designari sermones, & verba Domini sequentia, quibus prædicit suam mortem: ut significetur Dominum turbis magnificè de ipso sentientibus,

& lo

& loquentibus, suos peculiariter auocasse ab attentione eorum, quæ turbæ de eo gloriose loquebantur, ad considerationem humilitatis qua postea erant offendendi, & ad cuius imitationem erant præparandi. Itaque secundum hunc sensum emphasis est in pronomibus vos, & istos. Nam per vos, distinguit suos à turbis, per istos sua verba, à verbis turbarum. Potest tamen etiam aliter locus hic intelligi, ut per sermones istos demonstrantur verba populi, & sit hic sensus: Attendite ad ea quæ modo de me homines loquuntur, ut in ea de me sententiâ, in qua nunc estis perseveretis. Futurum est enim, ut longè aliter mecum acturi sint homines. Ad hunc sensum inuitat coniunctio enim, quæ secundum priorem sensum videtur esse superflua. Porro Dominus in hac iterata passionis suæ prædictione, omisis quibusdam prius dictis, aliquid tamen iam amplius dicit de ea: nempe quod tradendus sit in manus hominum, nimirum à Iuda, aut etiam à seipso, & Patre. Nam & Patrem Paulus dicit Filium suum tradidisse pro nobis Rom. 8. & ipsum Filium semetipsum ad Ephes. 5. Magis autem conuenit accipere de traditione Iudæ, quia ea hic dicere instituit, quæ ad suam pertinerent ignominiam. Quod autem sequitur apud Marcum & Lucam discipulos ignorasse verbum istud, id est, sermonem hunc, & fuisse velatum ante illos, hoc est, ut habent Græca, absconditum ab illis, ut non sentirent, id est, intelligerent illud: videtur esse contrarium ei quod Matthæus dicit: Et contristati sunt vehementer. Ex eo enim sequitur eos verba Domini intellexisse: proinde dicendum, discipulos, quia tam aperte, & frequenter audiebant Dominum mortem suam prædicentem, potuisse quidem ita futurum quemadmodum assererat, & ob id contristatos fuisse, idque vehementer: quia scilicet vehementi illum amore prosequerantur, ignorasse verò quomodo is, quem non dubitabant esse Christum, quem gloriose regnaturum expectabant, talia pateretur, & quam ob causam mortem esset passurus, quam posset effugere. Timebant autem eum interrogare de hoc sermone, quia metuebant audire quæ nolent, videlicet illud: Adhuc & vos sine intellectu estis? maxime quia Petrum increpatum audierant à morte reuocantem.

Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma, &c. Didrachma legendum est in plurali numero. De his autem didrachmis, quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur, variæ sunt sententiæ: Attamen ex sequentibus satis patet didrachma hæc non exigi secundum legem, sed secundum præceptum Romanorum, quibus Iudæi iam erant facti tributarij. Querit enim Dominus à Petro, à quibus Reges terræ acciperent tributum vel censum: quo manifestè significatur didrachma hæc exacta fuisse pro tributo, & censu Romanis debito. Nam

Ff 4

De didrachma

Josephus
antiq. 14.
cap. 8.

De Sta-
tere.

& Matthæus videtur dictione Romana *κηνος*, id est, census. [Incer-
tum tamen quando, & à quo primum hoc tributum didrachmi à
Romanis cœperit imponi Iudæis, an scilicet à Pompeio, qui Hie-
rosolyma fecit obnoxia tributo, an ab Augusto in ipsa descriptio-
ne, quemadmodum supra dictum est, quod sanè vel ob id est verifi-
mile, quod Pompeius nō legatur etiā Galilæam fecisse tributariā,
sed Iudæam tantum & Hierosolymā.] Porro didrachmū valebat
septē stupheros nostrates, aut quod idē est, septē solidos Gallicos
Turonicos, eratq; vnus nūmus, qui etiā dicebatur *βας*, id est, bos,
quod nota bouis percussus esset. Id ob id annotandū duxi, vt intelli-
gamus quare potius hic tributū debitū à Iudæis vocetur didrach-
mum, quā dux drachmæ, & quare Attico nomine Romani hoc
tributum vocabant: nempe ob id fortè quod numisma ipsorū eius
ponderis non haberet proprium nomen Latium. Stater autem
nomen item Atticum, significans propriè mediam vnciam ad nu-
misma translaturū didrachmi duplum est, vt etiam ex hoc loco est
manifestum, valetq; quatuordecim solidos Gallicos, aut stupheros
nostrates. Iam & illud facile intelligi potest ex superioribus, qui
fuerint hi, de quibus hic dicitur: *Accesserunt qui didrachma accipie-
bant*, id est, qui didrachma accipere soliti erant, aut quibus hoc ex
officio incumberebat, nimirū qui dicuntur in Euangelis publicani,
à publicis vestigalibus, quæ recipiebant nomine Romanorum. Hi
ergo in Capharnaum perunt à Domino didrachmum, quod per
singulos annos erat viritim Romanis persoluumdum: siue quia ci-
uitas Nazareth, vt erat parua, subiecta esset Capharnaum metro-
politanae ciuitati, vt vult D. Hierony. siue quia Dominus vt ex su-
perioribus patet, habitabat cū suis in Capharnaū adeo vt Matth. 9.
dicatur ciuitas eius. Tributum enim istud & census post illam pri-
mam descriptionem factam sub præside Cyrino, non soluebatur
amplius in his locis, vnde quisque erat oriundus, sed in ciuitatibus
in quibus, aut sub quibus quisque habitabat. Tributi autem huius
exactores pro magnitudine signorum Dominum reuerentes non
audebant ab illo reperere, sed discipulum conueniunt, idque Pe-
trum: vel quod is tum solus adesset Domino, vel quod viderent
illum Domino magis esse familiarem. Huic ergo dicitur:

Magister vester non soluit didrachma? Quæ verba interrogatiuè
sunt legenda, vt sit sensus: An magister vester non soluit, id est,
non tenetur soluere, aut non solet soluere didrachma, quasi dicat:
An aliquo priuilegio, & Principis concessione exemptus est à tri-
buto? Sic enim interrogatiuè legendum esse, etiam Petri respon-
sio declarat, dum dicit *παρ*, etiam hoc est, certè soluit, id est, soluere
solet. Quamuis autem intelligi possit exactores interrogasse ma-
litiôsè, vt experirentur num contradiceret Cæsaris voluntati, sub-
ornati à Pharisæis: magis tamen videntur simpliciter interrogasse
cum

sum mansuetudine, studio potius accipiendi quam calumniandi.
Et cum intrasset in domum præuenit eum Iesus dicens: Quid, &c.
Apparet Petrum promississe publicanis dicturam se Magistro de
soluendo tributo: verum priusquam de eo Dominum Petrus ad-
moneret, præuenit eum Dominus: declarans se occulta quæque
cognoscere, ac proinde se talem esse, & tantum, qui tributi ho-
mini soluendis merito, nō deberet esse obnoxius. Quod cum hac
ratione satis demonstrasset, idem tamen etiam ratione humana
commonstrauit, & quod re ipsa ostendit, etiam vobis comproba-
uit. Circa quam tamen rationem dubium nascitur. Nam secundum
eam videtur probari omnes iustos, & Christianos esse liberos à
solutione vestigalium & tributorum. Omnes enim sunt filij eius
Regis, cuius sunt omnia regna. Dicendum ergo, quod cum Do-
minus infert ex concessis à Petro, ergo liberi sunt filij: non est sen-
sus, ergo liberi sunt filij Dei: sed, ergo liberi sunt filij Regis cuius-
libet in regno ipsius. Ex quo vltèrius aliam vult significare Do-
minus conclusionem, quam subicit, nempe: ergo liber sum ego,
cum sim filius Regis regni istius, & omnium regnorum mundi,
quam relinquit intelligendā, ex eo quod ostendit rationem liber-
tatis consistere in filiatione Regis. Loquitur autem Dominus cum
dicit: Ergo liberi sunt filij, de filiis propriè dictis, nempe naturali-
bus: vnde ex ea conclusione benè consequitur ipsam Dominum
fuisse liberum, non autem omnes Apostolos, & omnes Christia-
nos, tanquam Dei filios.

Vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte, &c. Post-
quam ostendit se non teneri ad tributa soluenda, docet etiā qua-
re tamen illud soluere velit, nempe tollendæ offensionis, vel scan-
dali causa: quod hoc loco non erat negligendum, sicut supra do-
cuit scandalum Pharisæorum negligendum, quod nec dum ex
actoribus istis cognita esset causa libertatis ipsius. Iussit itaq; Do-
minus per Petrum tributum exolui, sed vt ostenderet se nihil in
hoc mundo possidere proprium, vnde tributum exoluumdum de-
beret, & simul declararet suam maiestatem, quod scilicet non tan-
tum terræ ac hominum, sed etiam piscium & maris (cui nullus
princeps dominari potest) dominium haberet: è mari, & piscis
ore petendum iuber tributum soluendum. Duæ enim dictæ ratio-
nes videntur esse potissimæ, ob quas Dominus è mari petere, quod
esset soluendum voluit. Quare autem Dominus statere inuento,
id est, duobus didrachmis, iussit reddi pro se, & Petro, & nō etiam
pro aliis Apostolis suis dedrachmum soluerit: vel ob id potest vi-
deri factum quod tunc solus Petrus Domino adesset, vel potius
ob id, vt Petrum huius negotij mediatorem, & miraculi executo-
rem pro eius fide simplici, obedientia, & opera veluti mercede
quadam honoraret.

Fiat, inquit, omnium nouissimus, & omnium minister. Vbi per hoc quod additur omnium minister, exponitur, quid sit, quod dicitur, omnium nouissimus, id est, postremus. Facit enim quis se omnium postremum, qui omnium se seruum exhibet, & ministrum. Esse enim seruum apud mundum est omnium postremum. Seruum autem se omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipso est, prodesse cupit, auctoritate qua fungitur, & honore, quo afficitur in subditorum vtilitatem vtens, non verò ad propriam elationem & gloriam.

Et aduocans Iesus paruulum apprehendit eum, & statuit eum, &c. Aduocauit paruulum, vt huius monstracione rem poneret ante oculos, & qualem, quantam, ac quam synceram, & ab omni simulatione liberam suis necessariam esse humilitatem demonstraret. Apparet autem hunc paruulum valde ætate fuisse paruulum: tum quod Græcè vocetur nomine diminutio *παιδίον*, quod proprie significat puellum, tum quod apud Marcum dicitur Dominus hunc complexus, pro quo Græcè est *ἐναγκαλιζόμενος*, id est, cū accepisset eum in vlnas quomodo fieri solet infantibus, aut valde pueris. Vlnis autem suis puerum complectebatur, vt re ipsa declararet, quam singulari affectu innocentiam amaret, & quam eos quoque amaret, qui pueri innocentiam imitarentur. Ob quod, & secus se, illum posuit, vt habet Lucas, quod nequaquam contrariatur ei, quod Matthæus, & Marcus dicunt eum positum in medio eorum. Fieri enim potest & ipsum Dominum confedissee in medio Apostolorum circumstantium se, & alioqui illud, *in medio eorum*, nihil est aliud secundum Hebraicam phrasim, quam inter eos. Putatur autem puellus iste fuisse Martialis ille, qui postea discipulus Petri existens in Germaniam missus est ab illo, prædicandi Euangelij gratia. De quo vide glossam in cap. vnico, de sacra vnctione. Hoc itaque puello inter Apostolos, & coram eisposito, dixit Dominus cum solita asseueracione, quo magis hæreret quod dicebat:

Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, ab hac scilicet ambitione, eaque deposita, efficiamini sicut paruuli, non intrabitis, in regnum cælorum. Quod autem dicit, & efficiamini sicut paruuli, sicut est intelligendum, vt quales sunt paruuli per ætatem, tales nos simus per bonam voluntatem. Benè enim illos imitatur, dum imitatur illorum innocentiam, & synceritatem, ita vt vacemus omni malitia. Inuidia, dolo, ira, ambitione, &c. Quanquam autem necesse sit vt ingressuri regnum cælorum per omnia sint paruuli malitia, & illorum in omnibus imitentur innocentiam: ad propositum tamen Saluatoris est, vt efficiamur similes paruulis in honorum contemptu, & submissione. Cum autem Dominus hac sententia ab ambitione deterruerit, & humilitatis necessitatem ostenderit: subiungit & aliam sententiam, qua & ostendit maximum humilitatis meritum,

*Puer iste
quis fuit.*

tum, & ad quæstionem inter Apostolos agitatam directè respondet, cum subiicit:

Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus. Cum autem videtur inferendum ex superiori sententia: Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus, ipse intrabit in regnum cælorum: infert amplius, hic est maior in regno cælorum, ille inquam, maior, hoc est maximus de quo vos quæritis. Nam Græcis non est otiosus articulus *ὁ μείζων* & comparatiuus Græco more pro superlatiuo positus. Quicumque ergo humiliauerit se, ita vt sit sicut paruulus iste, humilis scilicet per virtutem sicut iste per ætatem, aut paruus animo sicut iste est paruus corpore.

Et quisquis susceperit puerum istum in nomine meo, &c. Hæc ad id dicta videntur, vt significaret Dominus quanti faceret humiles, & paruulos, & quam magni tales sunt coram ipso, & Patre eius. Id enim vt proposito deseruit, ita his sententiis pulchrè significatur. Si enim cum quis puerum & humilem susceperit nomine Christi, in illo Christus sese recipi reputat, & in Christo etiam Pater cælestis: necesse certè est puerum, & humilem, quantumuis abiectum in hoc mundo, magnum admodum esse in regnum cælorum. Porro cum Lucas dicit, *puerum istum*, magis demonstrare voluit eos, qui per puerum in medium adductum significabantur, quam ipsum puerum aut ætate illi pares. Verbo autem suscipiendi, aut recipiendi, quo proprie significatur receptio in hospitium vult Dominus generaliter significare omne beneficii genus humilibus suo nomine impensum, sibi impendi, hoc est, tam gratum sibi esse, ac si propriæ suæ personæ impenderetur: eo quod per humilitatem Christo quis efficiatur simillimus. Et ne id parum esse putetur, adicitur apud Marcum & Lucam, quod & supra habitum est Matt. 10. propter quod à Matthæo hic omissum videri potest, *Qui me susceperit, recipit eum, qui misit me.* Marcus verò idem efficacius effert dicens:

Qui me susceperit, non me suscepit, sed eum qui misit me. Quod intelligendum est Dominum dixisse secundum communem loquendi vsus. Frequenter enim dicere solemus. Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo, volentes significare non tantum nobis id fieri, sed etiam Deo: aut non tam nobis, quam Deo, qui illud sit remuneraturus, aut vindicaturus tanquam sibi factum. Significatur ergo præmium susceptionis Christi non tale fore, quale à puero homine posset expectari, sed quale à Deo suscepto, ac beneficiis affecto. Quare autem qui humilem susceperit, & ipsum Christum, & Patrem cælestem censeatur suscipere, rationem subnectit Dominus apud Lucam, cum dicitur:

Nam qui minor est, cordis scilicet humilitate, inter vos omnes, hoc est, qui omnium vestrum maximè alienus est à superbia, &

ambu-

ambitione, hic est maior, vel ut habet Græca, hic est, magnus apud me scilicet, & Patrem meum, magnus scilicet in regno caelorum. Ex qua ratione satis patet, ad quid dictæ sint sententiæ superiores:

Respondens autem illi Ioannes dixit, Præceptor vidimus quendam. Occasione illorum verborum, quæ iam dixerat Dominus qui susceperit puerum in nomine meo, motus videtur Ioannes ut Domino narraret de eo, quem efficientem dæmonia in nomine Iesu prohibuerant, tacite interrogare Dominum volens, num bene eum prohibuissent, quando recepisse solum puerum in nomine ipsius, res esset ipsi tantopere grata. Ex hac autem Ioannis narratione colligitur eos etiam adhuc agente cum ipsis Domino solitos eicere dæmonia inuocato nomine Iesu: quod quidam cernentes, inter quos iste de quo hic est sermo, tentarunt similiter per eiusdem nominis inuocationem dæmonia eicere, & quod tentarunt perfecerunt, etsi à Christo missi non essent: Domino hoc sic permittente, & fieri volente, tum ut hac ratione ostenderetur efficacia nominis Christi etiam per prauos, aut imperfectos operantis, & Euangelica prædicatio confirmaretur, tum ut ensendarentur hi, aut ad perfectionem prouerentur, qui miracula operabantur. Incertum tamen an hic de quo est sermo, bonus fuerit, an malus, nisi quod verbis Christi significetur adhuc fuisse imperfectus: ob quam suam imperfectionem nec sequebatur Christum, abhorrens scilicet ab illa vitæ asperitate in qua vivebant Apostoli omnibus relictis. Verisimile tamen est habuisse aliquam in Iesu fidem, ut sine qua non fiant miracula. Respondet ergo Dominus talem non prohibendum, duas afferens apud Marcum rationes. Primò: *Quia qui facit virtutem*, id est, miraculum in nomine Christi, etiam si illud non magnopere prædicet, nec Christo per omnia obediat: tamen non potest citò malè loqui de eo. Si enim id facere incipiat, res ipsa redarguet eum. Diceretur enim ei, *Qua fronte pergis maledicere nomini illi, quod tam efficax esse ipse expertus es?* Secundo prohibendum non esse efficacius docet, quia inquit:

Qui non est aduersus vos, pro vobis est, etiam si vobiscum non sequatur me, nec corporaliter vobis iugatur. q. d. Hic homo cum non sit contrarius vobis (eadem enim agit quæ vos, ac re ipsa nomē meum hominibus commendat) pro vobis est, ac vestrum negotium adiuvat. Prima ergo ratione ostendit non posse esse contrarium, secunda etiā esse fautorem, & adiutorem. Porro quod in Marco sequitur:

Quisquis enim potum dederit vobis, &c. Videtur esse tertia ratio, qua Dominus ostendit non prohibendum quenquam qui in nomine suo operaretur miracula, in hunc sensum: Adeo non est prohibendus, quisquis in nomine meo dæmonia eicit, ut quiduis, quamuis exiguum si modo in nomine meo fiat à quocunque id fiat, adeo sit mihi gratum, ut non sit cariturum sua mercede. *Quis-*

quis

quis enim vel potum aquæ tantam vobis dederit, non propter humanam aliquam gratiam, sed propter nomen meum, videlicet, quia Christi estis discipuli, verè dico vobis non carebit sua mercede. Itaque hac sententia significat illum, quem prohibuerant, pro eo quod nomine Christi fecit, etiam mercedem suam accepturum, si non æternam, saltem aliquam temporalem. Non enim cum dicitur, non perditurum mercedem, quicumque potum aquæ alicui nomine Christi dederit, significatur æternæ vitæ mercedem omnibus talibus dandam: sed opus tale sine remuneratione vel in presenti, vel in futura vita non relinquendum. Vide etiam circa cap. Concord. 55.

Scandalum pusillorum cauendum docetur. Matt. 18. Mar. 9.

CAPVT LXXI.

N quisquis scandalizauerit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria in collo eius, & in mare mitteretur, & demergatur in profundum maris. Vnde nullo à scandalis. Necessè est enim ut veniant scandala: veruntamen vae homini illi per quem scandalum venit. Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illam, & projice abs te: bonum tibi est debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur. Et si pes tuus scandalizat te, imputa illum: bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, erue eum & projice abs te: bonum tibi est unum oculum habentem in vitam intrare quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur. Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur. Bonum est sal, quod si sal insulsus fuerit, in qua illud condietis? Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis: Dico enim vobis, quia angeli eorum in caelis semper vident faciem patris mei qui in caelis est. Venit enim filius hominis saluare quod perierat. Quid vobis videtur, si fuerint alicui centum oves, & errauerit una ex eis, nonne relinquit nonagintanovem in omnibus, & vadit querere eam quæ errauit? & si contigerit ut inueniat eam, amen dico vobis, quia gaudet super eam magis, quam super nonagintanovem quæ non errauerunt. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in caelis est, ut pereat vnus de pusillis istis.

Et quisquis scandalizauerit unum ex his pusillis, &c. Cœptum Domini sermonem Ioannes interruperat, cui cum satisfecit Dominus redit rursus ad intermissum sermonem, & quamadmodum supra cepit ostendere quati faciat paruulos, ex præmio quod manet

† a quibus
autem
▷ a o de
pupillis
istis qui
credunt
C. 17. 98.
|| aexpedit
† a ut su-
spendatur
in collo.
1. Matt.
duo hæc si-
mul cõple-
xus est
hoc modo.
A. 5. 40.
Si autem
manus
tua vel pes
tuus scã-
dali-
zate
abscinde
eum & pro-
jice abs te
bonum tibi
est ad vitam
ingredi
debilem vel
claudum,
quæ duas
manus
vel duos
pedes ha-
bentem mitti
in ignem
æternum.
† a Et
▷ b luscium
introire in
regnum dei.
A. 5. 39,
C. 14. 92,
C. 19. 106
C. 13. 94.
eos,

Scandalum quid proprie.

eos, qui paruulos honorant, & beneficiis afficiunt: ita nunc idem vult ostendere ex contrario, nempe poenae magnitudine, quae manet eos, qui paruulos, & humiles contemnunt, ac malo aliquo afficiunt. Scandalum autem proprie quidem significat id quod in via impedimentum praestat viatori, in quod ambulans aliquis impingit, vt rectè dicatur scandalum esse impedimentum viae, offendiculum viae, aut occasio ruinæ, & lapsus. Porro sicut ruina, & lapsus metaphoricè transferuntur nunc ad perditionem quauis corporalem, nunc ad perditionem spiritualem, perditionem scilicet peccati, & aeternae damnationis: ita & vocabulum, scandalum, significat per metaphoram nunc occasionem perditionis corporalis, nocumentum, aut malum corporale, nunc occasionem perditionis, aut mali spiritualis. Sic ergo hoc loco etiam proprie debet accipi pro eo quod est occasio ruinæ, aut peccati, & perditionis alicui praebere. Nam de huiusmodi scādalis spiritualibus, quae scilicet sint occasio alicuius mali spiritualis, quod ad animam pertinet, ex sequentibus constat hic esse sermonem. Proinde pusilli etiam dicuntur hoc loco homines simplices, & humiles, qui in hoc mundo non magnifunt, sed contemnuntur à mundo, quales esse debent omnes, qui credunt in Christum, etsi non omnes tales facile scādalizentur. Vt autem Dominus significaret magnitudinem vindictæ, & supplicij, quod manet eum, qui vel vnum aliquem ex paruulis Christi quantumuis humilem & abiectum scādalizauerit, subiungit apud Matthæum:

Expedit ei, vt suspendatur mola asinaria collo eius, & demergatur in profundum maris. Cuius loci, quæ sit genuina intelligentia, ex Luc. cap. 17. Vbi hæc sententia reperitur manifestum fit: nimirum quod comparatio fiat istius poenae temporalis ad peccatum scādalizantis. Sic enim habet, vtilius illi est, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiciatur in mare, quam vt scādalizet vnum de pusillis istis. Itaq; & in hoc loco oratio sic est supplēda, Quisquis scādalizauerit vnū ex pusillis istis, melius esset ei si mitteretur in mare, quā vt hoc faciat: hoc est, praestaret eum temporale illud malum pati, quam malum aliquodin pusillum aliquem admittere, quia scilicet pro scādalo suo grauiores sit subiturus poenas. In Matthæo ergo expedit, pro expediret positū est, sicut & in Marco, bonū est, pro bonū esset. Non enim significare voluit Dominus quid pati melius sit ei, qui scādalizauit, postquā scādalizauit: sed quid melius ei fuisset pati, quā scādalizare. Et in Matthæo oportet etiam subintelligere comparatiuum, magis, omissum ex phrasi Hebraica, sicut & postea omittitur, bonum est tibi debile introire in vitam, pro melius est. Per molā autem asinariam, significare voluit Dominus ingens saxum: vt & per magnitudinem saxi, & maris profunditatem certum & inuitabile exitium intelligeretur.

Vt

Vt mundo à scandalis. Hoc est, malè erit hominibus in mundo habitantibus propter scandala, quæ in mundo contingunt. Quod Dominus dicit, vel quia difficile est hominibus in mundo habitantibus obiecta vbique scandala effugere, vt in illis non impingant, & cadant, vel potius quia propter scandala mundus, hoc est, homines multis malis afficientur à Deo & in praesenti, & in futura vita. Quare autem væ dicat mundo propter scandala, significat eum subiungi:

Necesse est enim vt veniant scandala. Quod intelligi debet non de necessitate absoluta, sed de necessitate conditionata, quæ scilicet est ex praesuppositione alicuius causæ, ad quam illud necessario sequitur: quomodo medicus vt dicit aliquem malam feruere diætā, dicere solet, necessarium est hunc ægrotare, quia scilicet, & quādiu tali vititur diætā. Atque hoc modo dicitur, Necesse est vt veniant scandala. Quia enim Dominus considerabat magnam humanæ naturæ corruptionem, & malas hominum mentes, carumque naturam esse, vt aliquando erumpant in facinora, ad quæ omnes sunt proni, hinc dicit: Necesse est vt eueniant scandala: quia nimirum praesupposita huiusmodi hominum prauitate, fieri non poterat, quin aliquando scandala euenirent. [Atque vt apertius huius loci sensus explicetur, id quod hoc modo dicitur esse necesse, nihil aliud quam certo sic futurum pronunciat, vt bene annotauit D. Chryostom. Necessitas ergo hæc scandalorum referenda est ad hominum corruptionem, & malitiam, quod satis significat Dominus cum praemisit: Væ mundo à scandalis. Nam cum tunc subiungit, necesse est, &c. Satis insinuat necesse esse vt in mundo fiant scandala: in mundo inquam, de quo Ioannes, mundus totus in maligno positus est.] Porro ne quis quia dictum fuit: Necesse est vt veniant scandala, arbitrij libertatem sublatam ob id putaret, & necessitatem scandalorum committendi aliquibus impositam, aut pretextum peccatorum suorum hinc desumeret; Dominus velut prauidens futuros, qui hæc verba malè intelligerent, subiecit:

Verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit Hoc est, per quem obicitur alicui occasio ruinæ, & impedimentum salutis praestatur. Quo significat, etsi necesse dixerit vt eueniant scandala: nullum tamen ad scādalizandum cogi, aut necessario scādalizare, sed voluntariè, & liberè. Alioqui enim non posset ei vè imminere, cum nemo sit puniendus pro eo, quod non habet in sua potestate, sed quod aut coactè aut quod necessario committit. Cæterum scandala de quibus Dominus loquitur sunt læsiones, irrisiones, & persecutiones iustorum, mala exempla, doctrinæ erroneæ & postremum etiam bona, & licita quædam, sed inopportuna, & indiscretè facta.

Gg

Et si

Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde eam, & proijce, &c. Quemadmodum mox docuit ob necessitatem futurorum scandalorum, nemini impositam necessitatem scandalizandi: ita & iam docet ob eam necessitatem, neminem necessario scandalizari. Porro quomodo intelligi debeat sermo iste allegoricus, de abscindendis manu, & pede, ac eruendo oculo supra dictum est Matth. cap. 5. in cap. Concord. 40. Hoc tantum addendum, quod quam sententia ista ibi generaliter sunt explicata, ut per manum, & oculum non solum homines necessarii ut nobis chari intelligantur: sed quaecunque res chara, etiam affectus nostri: hic tamen conuenit potissimum intelligere Dominum significare uoluisse refectandum a nobis consortium eorum hominum, qui impedimento sunt ad assequendum salutem. Dixit enim de his per quos scandala obueniunt. Admonet ergo iam ut caueamus nobis a talibus, praescindendo scilicet eos, quantumuis necessarios, & charos, a nostro consortio. Et addit:

Bonum est tibi, &c. Significare uolens melius esse, ut vel soli uel cum paucis amicis saluemur, quam cum plurimis perdamur: quemadmodum quisque praestare iudicat, manu uel pede amputato temporalem vitam conseruare, quam illis seruatim totum corpus perdere. Ideoque eorum tantum membrorum abiiciendorum meminit, quae bina habemus, ut sunt manus, pes, oculus: quo significaret consortium hominum, qui nobis sunt uelut altera manus, pes, uel oculus. Non potuit autem Dominus dicere, Si caput tuum scandalizat te, abscinde illud: quia hic sermo Domini allegoricus mutatus est ab his, quae pro conseruanda uita temporali homines facere solent: qui pro ea aliquando manum, uel pedem sinunt sibi amputari, caput autem non possunt. Quod autem in Marco habetur:

Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur, Desumptum est ex Isaiae vii. cap. Vbi Propheta de felicitate iustorum, & suppliciis impiorum loquitur. Significatur autem his uerbis duplex impiorum poena in inferno, corporis scilicet, & animae, aut culpae, & poenae. Nam per vermem significatur conscientiae remorsus, & continua admissorum malorum ruminatio in anima, per ignem uero sensibilis poena in corpore.

Omnis enim igne salietur, & omnis uictima sale salietur. Videntur haec dure haerere cum superioribus, & alioqui obscurus est horum uerborum sensus. Potest autem sic intelligi, ut illud (omnis) non omnes comprehendat homines, sed tantum bonos, iustos, & electos, sicuti in sententia secunda. Secundum quem intellectum hic sermo est de igne tribulationis, quo electi saluantur, hoc est a corruptionibus praeseruantur, & purgantur, & redditur ratio eius, quod dixit abscindendum esse pedem uel manum & eruendum oculum scandalizantem. Quoniam enim huiusmodi fieri non possunt

possunt sine dolore, & afflictione, subiungit haec Dominus, dicens omnem electum, & qui Deo placere uolet, debere saliri igne tribulationis. Rursum quoniam sapientia, circumspectione, & discretionem opus est, ut quis scandala caueat, & nec scandalizet, nec scandalizetur, addit:

Et omnis uictima sale salietur. Alludit autem Dominus in his duabus sententiis ad id, quod in Leuitico praecipitur omnem oblationem debere igne, & sale saliri. Ita; sensus erit iste: Quemadmodum nulla oblatio iuxta Moysi praescriptum legitima est, nisi per ignem transeat, & sale condiatur: ita quisquis uolet esse uictima spiritualis, quae sit Deo grata, necesse est igni tribulationis proheri, purgetur, & ueluti salitus praeseruetur, & sale sapientiae Evangelicae condiatur: ne uel malorum contagio corrumpatur, uel suo contagio alios corrumpat, & scandalizet, sed potius per suam incorruptionem aliis eximat corruptelam. Secundum ergo hunc sensum (qui uidetur omnium maxime conueniens) Saluator indicat quid umbra illa legalis significauerit. Sic autem dicitur aliquis saliri igne, quomodo superius dicitur baptizari in igne. Notandum autem quam apte Dominus, secundum hunc sensum, postquam mentionem fecit uermis, & ignis impiorum, hic subiungat de igne, & sale, quibus salendi sunt, qui gehennam effugere uolent: igne enim tribulationis praeseruetur quis ab igne inextinguibili, & sale praeseruetur quis a uermibus, qui oriuntur ab humoribus sanguineis, quos sol exsiccet. Porro quoniam Dominus salis facit mentionem, ab ipso salis exemplo sermonem suum deflectit ad monendum suos, quanta in ipsis merito esse debeat incorruptio uiae & doctrinae, ut qui electi sint in sal terrae, dicens:

Bonum, id est, utile est sal. Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? Significans ipsos ad hoc delectos, ut sua sapientia aliorum stultitiam condiant, aduigilare debere ne fiant insipidi, & insulsi; alioqui enim desperatum fore de eorum reparatione, per quos alij erant condiendi. In hunc enim sensum hoc exemplo Dominus utitur & supra Matth. 5. & infra Luc. 14. Ideo autem Dominus hoc exemplo hic utitur, ut significet illis maxime cauendum ne scandalizentur aliqua re, hoc est, uel minis hominum, uel cupiditate aliqua, & humano affectu suam acrimoniam, & incorruptionem perdant. Aut potius ob id & eos notaret ambitionis praecedentis q. d. Si uos delecti in sal terrae pergatis humano affectu ambitionis inter uos de primatu contendere: efficiemini plane insulsum sal, nec spes esse poterit uestrae restitutionis. Cui intellectui bene conuenit quod sequitur:

Habete in uobis sal, & pacem habete inter uos. Sal sapientiae, & ueritate, & ab eo habete, ne hominum more inter uos contendatis. Haec uerba cum sint a Marco in fine posita, uidentur ad dehortandum pertinere.

perlinere, ad quod Dominus hunc sermonem suscepit: ut fuerint quasi conclusio, & finis sermonis Domini.

Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis. Postquā admonuit Dominus amputanda omnia scandala, rursus redit ad dehortandum à scandalizando pusillos & humiles. Et quoniam humiles, & simplices mundus facile contemnit, & ob id quia contemnit, minimi ducit illos scandalizare: ob id Dominus non dicit, *videte*, id est, caute, ne scandalizetis, sed ne contemnatis vnum ex his pusillis: causam scilicet scandalorum etiam eximere volens. Quare autem non sint merito contemnendi, negligendi, & nihili facienda quantumuis humiles, & abiecti, causam subiungit, dicens:

Dico enim vobis quia Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est. Quibus verbis potest intelligi Dominus duo significare. Primum humilium, & pusillorum quos mundus contemnit, dignitatem, eo quod angelos habeant qui diuinum vultum assidue contemplantur. Secundò humiles, & pusillos etiam per se impotentes ad vindicandum, tamen habere Angelos, qui eorum causam agant apud Deum: deferentes, & accusantes apud Deum illos, qui ipsis iniuriam aliquā intulerint, & scandala obiecerint. [Porro quia hic dicitur Angeli eorum, D. Hierony. Non dubitauit asserere, vnumquemque hominem habere Angelum aliquem sibi à Deo deputatū ab ipsa natiuitate: quod & alio simili loco Scripturæ colligit; nempe quia Act. 12. cum Rhode puella nuciaret Petrum stare præ foribus, alij dicebāt Angelum eius esse. Quæ profecto sententia D. Hieronymi merito obtinuit, & passim in Ecclesia recepta est, quia cum Dei prouidentia etiam ad malos se extendat, rebusque humanis per Angelos Deus prouideat: cōsequitur etiam malos homines habere suos Angelos, sine quibus & in plura, ac grauiora nonnunquam inciderent peccata, & grauius in illos seuirent iniqui dæmones. Circa illud vero:]

Semper vident in caelis faciem Patris mei. Notandū Angelos etiam cum non sunt in caelo, sed ad nos missi sunt, non carere beatifica Dei contemplatione, sed vbicunque sunt, Dei qui vbique presens est, perfrui contemplatione, atque ratione eius contemplationis dici esse in caelo.

Venit enim filius hominis saluare, quod perierat. Quasi dicat. Non tantum propter Angelos cauendum, ne quis vnum etiam ex pusillis contemnat, ita ut nullā habeat salutis eius rationem, & scandala obicere ei nihili faciat (nam de huiusmodi cōtemptu hic est sermo) sed etiam propter me filium hominis. Ego enim veni, ut saluem, quod perierat, proinde qui meus esse velit, cauere debet, ne quod ego saluavi, aut saluum volui, ipse rursus perdat.

Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, &c. Ad quid Dominus Parabolam hanc de oue errabunda hic adduxerit, patet ex eo

An quibusq; hominibus singuli sint Angeli deputati.

ex eo quod in fine applicando parabolam dicit. *Sic non est voluntas ante Patrem vestrum, qui in caelis est.* Ut pereat vnus de pusillis istis. Dixerat se ad id venisse in mundum, ut saluaret quod perierat, ac ob id cauendum significauit, ne quis perdat, quod ipse venerat saluaturus: subiecta autem iam parabola ostendere voluit, quanta cura quærat saluare vnum etiam quemlibet perditorum, ac rursus quanto gaudio afficiatur de inuēto etiam vno perditore: atque quo etiam magis à scandalizando vel vnum pusillorum deterreret, cum in applicanda parabola dicendum videretur. Sic non est voluntas mea, &c. maluit dicere: Sic enim nō est voluntas corā Patre meo. Itaque gradatim fortius à scandalo pusilli dehortatur prius Angelorum, deinde sui, ac postremum Patris mentionem ingerens: ac significās, & Angelos, & Filium hominis, ac Patrem ipsum caelestem inimicos fore ei, qui vel vnum tantum scandalizauit. Potest autem parabola ipsa à communi consuetudine desumpta explicatius proposito Domini accommodari in hunc modū: Quemadmodum si quis centum oves habeat, & vna tantum ex eis errauerit, non sinit eam esse perditam, quin potius quantumuis minimi momenti vna ouis sit ad reliquas collata, tamē maiore cura eam querit, quam reliquas seruat, ac rursus maiore gaudio afficitur de ea reperta, quā de reliquis saluis: sic & ego, & Pater meus non vult vel vnā etiam suarum ouium, hoc est vnum suorum electorum (duos certo numero elegit) quantumuis pusillum, & abiectum perire, quinimo singulari cura vnumquemlibet talium querit reliquis ouibus suis coniungere repperit, ac singulari rursus gaudio afficitur cum repperit, & ab errore suo reuocatus: ut iam ob id duplici nomine cauendum sit, ne quis vel vnum credentium quantumuis pusillum, & abiectum scandalizet, & perdat, tum quod tam singulari cura sit quesitus à Deo, tum quod tam singulare gaudium eius inuentio, & salus Deo attulerit. Secundum hanc parabolæ explicationem, & accommodationem, quæ est genuina, non est opus sigillatim explicare, quid per centum oves significetur, & quid per vnā, quæ errauit, quid rursus per 99. quæ nō errauerunt: Cæterum quod dicitur quis gaudere super vna oue reperta magis, quam super nonaginta nouē saluis: intelligendum est de maiori gaudio actuali. Certum enim est maius esse gaudium habituale super pluribus quam vna: sed quoniam de recenti bono nouum, & actuali est gaudium, magis gaudere dicitur super vna, quam super pluribus.

Condonandum fratri in nos peccanti docetur.

Matth. 18.

CAPVT LXXII.

GG 3

51 29

I autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripa eum inter te & ipsum solū: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesie: Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi, sicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quacunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in calo, & quacunque solueritis super terram, erunt soluta & in calo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint fiet illis à patre meo qui in calis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? dixit illi Iesus Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatum est regnum calorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei vnus qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum Dominus eius venundari & uxorem eius, & filios, & omnia quae habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem Dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes. Et procidens conseruus eius rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abijt, & misit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quae fiebant, contristati sunt valde, & venerunt & narrauerunt Domino suo omnia quae facta fuerant. Tunc vocauit illum Dominus suus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me, nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet ei vniuersum debitum. Sic & pater meus facies vobis, si non remisieritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

Si autem peccauerit in te frater tuus. Postquam docuit cauendum ne in quem fratrem peccemus, commodè etiam subijcere Dominus voluit, quid faciendum cum frater aliquis peccat in nos: vtrobique docens nos diligentem gerere curam salutis fratris nostri. Frater autem hic intelligendus est non quilibet proximus, aut homo: sed is, qui nobiscum est eiusdem religionis Christianus scilicet. Sicut enim supra peculiariter Dominus dehortatus est à scandalo credentium: ita & hic singulariter docet, quomodo eius qui nobiscum est eiusdem religionis, salus postquam peccauit, nobis sit procuranda. Ad ethnicum enim, & infidelem hæc non pertinere: patet tum ex eo, quod dicitur postea, dic Ecclesie: tum

Fratis nomine quis intelligatur.

quia

quia dicitur: Si Ecclesiam non audierit sit tibi, sicut ethnicus & publicanus. Porro quid sit fratrem peccare in aliquem, non satis conuenit inter interpretes: apparet tamen hic accipi debere, quomodo D. Chrysof. August. & Hierony. accipiunt, nempe vt peccare in aliquem, sit illi iniuriam, aut malum aliquod inferre, quomodo oratio illa proprie est accipienda, quia apud Lucam dicitur: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum, & si pœnitentiam egerit dimitte illi, & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te dicens, Pœnitet me, dimitte illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici peccare, qui potest ei peccatum dimittere, hoc est, qui læsus est. Vnde & hoc loco Petrus auditis his Domini verbis dixit: Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Ex quo satis patet, quem Petrus intellexerit peccare in se. Itaque dicendum secundum proprium, & primum sensum, illum peccare in aliquem, qui directè illi aliquam iniuriam irrogat: ac Dominum eum qui sic ab alio læsus est propriè hoc præcepto constringere ad lædenti se non vindictam, sed correptionem. Cui læso duplici sanè nomine præ aliis conuenit fratris peccantis, & lædenti eum correptio: nimirum tum quod ei fratris peccatum est notius, ipsumque magis vrit, tum quod eius fraterna admonitio efficacior, esse possit apud eum, qui læsit: cum viderit etiã illum salutis suæ studiosum, cui iniuriam intulit. [Verum, quoniam quilibet peccantis quouis modo fratris salutem studere debet, quoniamque quoduis peccatum proximi etiam quod directè non videtur esse contra nos, debemus existimare in nos esse admissum: Hinc etiam hoc præcepto quilibet Christianus ad correptionem cuiuslibet fratris peccantis coram se adstringitur: qui & dimittere pœnitenti debet, etiam id quod non in se priuatim & directè admissum: quia pro illo non debet vltra offendi, nec vindictam aliquam à Deo postulare.] Duo autem Dominus imprimis præcipit, vt faciamus fratri peccanti in nos, videlicet vt & corripiamus & id priuatim faciamus. Vade, inquit, & corripa, hoc est, ne fratris peccatum negligas, sed vade, non quidem vt iniuriam tibi illatam vindices, non vt illum apud alios traducas, & accuses: sed vt illum corrigas, & emendes. Itaque corripa illum & argue, reduciendo illi in memoriam quod admisit, & illius iniquitatem declarando, sed inter te, & ipsum solum corripa: tum vt non tantum salutis eius sis studiosus, sed & famæ eius conseruanda, tum vt ille videns te & salutis, & famæ suæ curam gerere magis ad pœnitentiam moueatur. Sequitur:

Si te audierit, hoc est, si tuam admonitionem & correptionem, receperit, tibi que obtemperauerit agendo pœnitentiam, lucratus eris, vel potius lucratus es fratrem tuum. Porro si non audierit, qui peccauit, hoc est si facti sui culpam nolit agnoscere, aut potius si in

peccato suo perseverare pergat: nondum tamen Dominus vult illum esse negligendum & sibi relinquendum, sed omnem vult moveri lapidem, omnia tentari, quo frater à peccato & perditione revocetur. Proinde secundo iubet eum moneri & corrigi, adhibito secum uno vel duobus, tum ut plurimum auctoritate commoveatur, tum ut possit apud Ecclesiam sub testibus conveniri. Secundum enim hanc rationem indicat Dominus, cum subiungit illud legis præceptum: *Vt in ore duorum, vel trium testium stet*, id est, consistat, ratumque sit ac firmum omne verbum. Priorem verò etiam rationem indicat cum dicit: *Quod si non audierit eos*. Nec hic ergo Dominus quiescere nos voluit, sed tertio eum iubet deferri apud Ecclesiam, hoc est fidelium congregationem, in qua vivit uterque ut multitudinis, & eorum qui multitudinè præsentant auctoritate, & reverentia, vel metu emendetur. Dicit autem: *Dic Ecclesie* & non dic Episcopis, & præsidibus Ecclesie, quâvis his maxime sit dicendum, nec Ecclesie dicendum sit, nisi illis præsentibus sicut nec fidelium congregatio Ecclesia dicenda est, si non adsint eius rectores & præsides. Dicit inquam, dic Ecclesie ut multitudinis consensum revereatur. [Itaque in primitiva Ecclesia secundum hoc Domini præceptum denunciabatur peccatores post unam & alteram correptionem toti Ecclesie alicuius loci, hoc est Christianis legitime cum suo Episcopo aut pastore congregatis: ibique si impoenitentes persistebant, omnium consensu, & approbatione excommunicabantur ab Episcopo. Unde Paulus incestuosum Corinthum tradens Satanæ, dicit se id facere cum congregatis secundum spiritum Corinthiis.] Ecclesie autem nomen dictio est Græca, significans certum, congregationem, & multitudinem sicut & Synagoga: nisi quod hoc nomen dicitur à congregando, illud verò à convocando. Et verò sicut temporibus Apostolorum in Græca lingua nomen Synagoga fuit appropriatum congregationi Iudæorum, & domui, in qua Iudæi congregabantur: ita nomen Ecclesie ab ipsis Apostolis appropriatum est congregationi, & multitudinè Christianorum: ut res nova, novam etiam & distinctam à congregatione Iudæorum haberet nomenclaturam. Itaque in novo Testamento Ecclesia, ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omnium fidelium in toto orbe dispersorum, qui per Evangelicam tubam evocati sunt in eandem fidem, spem, & charitatem, & ad eiusdem felicitatis consortium, ut cum supra dicitur: *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Aliquando verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco existentium sub suo pastore, ut cum dicit Ioannes scribere se septem Ecclesiis Asiæ. Et in hac significatione plerumque accipitur pro multitudine fidelium etiam si non sit corporaliter congregata: aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo

*Ecclesia
quid.
Synagoga*

quo congregata ut hoc loco. Iubet ergo Dominus Ecclesie denunciaris fratri bis admoniti peccatum, non quidem ut in multitudinè diffametur, sed ut multitudinis auctoritate sanetur. Unde dicit:

Si autem Ecclesiam non audierit, significans eum ideo denunciandum Ecclesie ut ab ea admoneatur & corrigatur. Si inquit, Ecclesiam non audierit, iam tanquam incorrigibilem & insanabilem non amplius habe ut fratrem: sed, *sit tibi tanquam ethnicus & publicanus*. Quo significatur ab eius consortio abstinendum esse, nec communicandum ei, neque in divinis, neque in humanis. Vult enim Dominus talem sic habendum, quo modo Iudæi habere solent Ethnicos & publicanos, à quorum mensa, & consortio omni sic abstinabant, ut pollui se existimarent, si quovis modo cum eis communicassent. [Sic autem à fratris impoenitentis consortio abstinendum esse, duplici de causa indicat D. Apostolus in Epist. 1. ad Corinth. nempe 1. Cor. 5. tum ut ille destitutus consueto consortio, ac ob id pudens resipiscat, tum ne suo contagio immedicabili alios inficiat. Nescitis inquit, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Auferte malum ex vobis ipsis. Non est tamen, ut ex eodem Apostolo satis patet, frater sicut ethnicus habendus, nisi cum iam ab Ecclesia fuerit eiectus & excommunicatus, quod ab Ecclesia fieri debere, cum admonentem audire noluerit indicat Dominus mox in sequentibus cum subiicit: *Quæcunque alligaveritis, &c.* Cæterum tamè in hoc Domini præcepto, sicut in aliis plerisque magis attendenda est Domini attentio, quam verba. Intentio autè eius hoc loco est, studiose tentandum modis quibuslibet aptioribus, ut vel frater peccans resipiscat, vel si id impetrari non potest, à contagio ipsius alij præserventur. Quod si vel pro altero, vel utroque horum aliquid secus fieri conveniat, quam à Domino præscriptum est, fiat. Si verò vel alterum horum vel neutrum horum aut eo modo, quem Dominus præscripsit, aut alio aliquo expectari non possit: gemat apud se Iustus, & peccatum correctionem, & sanorum præservationem Domino fideliter commendat.]

Amen dico vobis quæcunque alligaveritis super terram, &c. Quia dixit fratrem impoenitentem bis admonitum deferendum Ecclesie, & si illam non audierit, habendum sicut Ethnicum, ne quis contemnat Ecclesiasticam auctoritatem, quæ penes præsides est, & qua contumax ille est anathematizandus, ut sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut Ethnicus & publicanus: hinc Dominus hac sententia ostendit quanta sit potestas Ecclesie, & eorum qui Ecclesie præsentant, eiusque personam gerunt: ut sciant qui à talibus condemnantur, humanam sententiam divinam sententiam roborari & approbari: sicque tales duplici ratione ad sanitatem compelli, tum mundana scilicet infamia, tum metu iudicij & condemnationis celestis. Porro cum ut supra dictum est, duplex sit modus ligandi & solvendi, secundum quod duplex est vinculum in scripturis, peccatum

Forū Ec-
clesiasti-
cū duplex
ligare &
soluere
iuxta v-
trumque
forum.

Excom-
municatio
hic
fundata.

& præceptum: hic potissimum est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus, qui est ratione peccati: secundum quem modum dupliciter soluere, & ligare cōtingit iuxta duplex forum Ecclesiasticum, exterius scilicet, & interius. Exteriori enim foro, in quo sicut in foro civili secundum dicta & allegata testium nocens condemnatur, & innocens absoluitur, conuenit ligare in peccato per excommunicationem, soluere verò à peccato per absolutionem ab excommunicatione. Qui ligandi & soluendi modus, cum tantum requirat potestatem iurisdictionis: competere, & committi potest quibuslibet clericis, etiam non sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus. Interiori verò foro, quod & forum pœnitentiæ, vel scientiæ dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario: conuenit etiam ligare in peccato, & ab eo soluere, per retentionem peccati, aut eius remissionem sacramentalem. Qui ligandi & soluendi modus, cum non tantum potestates iurisdictionis requirat, sed etiam potestatem ordinis solis sacerdotibus competere potest. Quanquam non omnibus conueniat eo quod non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cum autem proposito maximè conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est.

Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint. Rectissimi me dicitur etiam hac sententia Dominum significare voluisse, quanta sit Ecclesiæ, hoc est, congregationis fidelium, cui denunciandum impœnitentem fratrem supra voluit, potestas: videlicet quod si vel duobus tantum consentientibus imperaturi sint illi quidquid volent: multò magis totius alicuius Ecclesiæ iudiciū sit pertimescendum, & quod illa voluerit, à Deo sit approbandum. Vnde satis patet potestatem illam ligandi & soluendi, de qua supra dixit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam, cui frater est denunciandus. Quanquam hanc potestatem non sic habeat Ecclesia, vt eam vnusquisque qui est Ecclesiæ membrū habeat: sed sic vt ipsa sit penes Ecclesiæ caput, nempe Episcopum & pastorem, qui vt dictum est supra, consentiente & approbante fidelium multitudine solebat vti in primitiua Ecclesia hac potestate, sicut nunc eadem vtitur in persona totius Ecclesiæ: etsi eius consensus, & approbatio non ita iam requiratur, quod eam requirere nō iam ob iustas causas expediat, quemadmodum tamen vtile erat in primitiua Ecclesia. Non dicit autem absolute: Si duo consenserint super terram, sed si duo ex vobis, hoc est, ex fidelibus, qui non mundana, sed diuina inter se dilectione consenserint. Dicit autem, super terram, sicut supra dixit, quæcunque alligaueritis & solueritis super terram: Terræ, in qua viuunt homines vtrobique opponens caelum in quo regnat Pater, ac si concordia vim magis demonstrans: vt quæ Deum in caelis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicit:

De omnire quamcunque petierint fiet illis: sic est intelligendum quomodo supra illa generalis sententia, Omnis qui petit accipit. Et alioqui Dominus præsupponit duos consentientes, qui Apostolis sunt similes, quique diuina inter se charitate consenserint non peturi nisi recta, & rectè. Rationem autem efficaciam consentientium in impetrando, assignat ex præsentia sui in medio talium, dicens:

Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, id est, propter me, & causam aliquam ad me pertinentem, ibi sum in medio illorum. q. d. ob meam præsentiam exaudibilis Patri efficietur eorū oratio. Dicitur enim Christus esse in medio aliquorum consentientium, non solum propter præsentiam suæ diuinitatis, secundum quam vbique est, sed magis ratione specialis suæ gratiæ, & assistentiæ, qua illorum orationes Deo Patri facit acceptas, tanquam à se simul factas, aut eas ipsemet acceptat, & adimplet.

Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabit, &c. Cū Petrus audisset fratrem peccantem in se corripiendum & eidem pœnitenti peccatum esse condonandum, dubitare cœpit quoties id esset faciendum, & putans se magnum aliquid dicere, querit nū vsque septies, fortè memor illius quod dixit Sapiens, Septies in die cadit iustus, & resurgit. Dominus verò longè Petri excedens benignitatem, non septies tantum, sed etiam septuagesies septies dimittendum pœnitenti docuit: Vbi notandum illud septuagesies septies accipi posse vel vt significetur tantum per illud Septuaginta septem, vel vt significetur numerus septenarius septuagesies à Domino multiplicatus, vt septuagesies septies efficiant 490. quo modo accipiendam hanc dictionem ex Græcis omnino apparet. Sed non multum refert vtrouis modo accipiatur, cum eodem recidat sensus: cum sit manifestum numerum talem determinatum pro indeterminato esse positum, & significatum esse à Domino, quod quotiescunque hominem offendi contigerit, toties debere offensam remittere ei, qui offendit.

Ideo assimilatum est regnum caelorum homini Regi, qui, &c. Ideo inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei, qui semper respicit, aut vt intelligatis quàm sit & æquū, & necesse fratri peccanti semper remittere cū pœnitet, scitote regnū caelorum assimilatum esse homini Regi, hoc est, in regno caelorum, quod est, Ecclesia Dei perinde contingere atq; si fuerit Rex aliquis, &c. Porro quo parabola hæc secundum Saluatoris intentionem explicetur, nec singula, quæ in ea dicuntur sensui mystico curiosè nimis, & superflue accommodentur: præcipua Domini intentio est spectanda, & quæ illi sunt accommodata in parabola obseruanda reliquis prætermisissis, quæ pro exempli decore, & perfectione sunt addita. Intentio autem Domini est, hoc exëplo ostendere Deū Patrem misericordissimum

quidem

Pro. 24.

Intentio
Domini
in hac Pa-
rabola.

quidem esse erga peccantes, in eisdem tamen esse seuerissimū, si noluit illi vicissim benigni esse erga peccantes fratres, & conseruos. Proinde obseruādum parabolam hanc ex tribus cōstare partibus. [In prima parte proponitur Rex aliquis, qui cū cōpisset rationem, & computum inire cum seruis suis, & vnus oblatuſ esset qui deberet summam maximā cui non esset soluendo, nēpe decem milia talentorum, & ob id Rex iussisset, quod iustum erat, illū cum omnibus suis vendi, quo persolueretur debitum, mox tamen regali sua munificentiā, & benignitate seruo humilianti se, & debitū quidem agnoscenti, sed tantum dilationem solutionis petenti, totum etiam illud immensum debitum remisit: non quod nō seruus talem benignitatem alioqui fuisset promeritus, sed quod Dominus eius, misericordia erga eum moueretur. Vnde dicitur: Misertus autem eius, &c. In secunda parte proponitur idem seruus mox à conseruo tantæ remissionis beneficio, longè minus debitum, nempe centum denarios, repetiisse à conseruo, & repetiisse cum summa austeritate, & crudelitate, nimirum iniiciendo illi manus violentas, & suffocando, hoc est premendo collum eius, nec illi, sese multum, & supra quam decebat apud conseruū humilianti, ac eisdem verbis, quibus ipse prius Dominum suū precatuſ erat, tantum dilationem solutionis deprecanti, non solum non remisisse paruum illud debitum, sed nec petitam solutionis dilationē concessisse, verum in carcerem eum coniecisse, donec vniuersum debitum redderetur: cui tamen duplici nomine benignitatē debebat, tum scilicet quia secum vnus, & eiusdem conditionis, tum quia Domini illius seruus, cuius tantam in se expertus erat benignitatem. In tertia parte proponitur quomodo indignitate huius summæ crudelitatis collatæ cum benignitate Regis summa, offensi grauitate sunt, primum quidem conserui, ita vt illam non ferentes Domino suo eam referrent, & de ea conquererentur, Deinde verò etiā ipse Dominus, ita vt seruo vocato, ac durè reprehensio de sua ingratitude, & summa crudelitate, & deinde tortoribus tradito, remissum semel debitū vsque ad extremū iusserit ab eo repeti.] Prima ergo parte significatur Deū Patrem Regē, ac Dominū omnium rationem quidem requirere factorum ab hominibus, sed tantæ esse benignitatis, vt si quis debitum peccatorum suorum, etiam si maximum sit, & plurimū, cui soluendo nulla ratione par esse possit, agnosceſ se humiliet, & eius benignitatem, ac longanimitatem precetur, ex sola illius misericordia maiorē sit consecuturus benignitatē, quam perere, aut sperare ausus fuisset, vniuerso illi debito penitus remisso. Secunda parte significatur quanta sit simul, & ingratitude & crudelitas eius, qui inopinabilem benignitatē clementissimū Domini expertus in remissione maximi debiti, quo quisque certè Deo est oblituſ in dies singulos, imò

in

in horas tam grauitate & variè in illum peccando, paruum recusat debitum in se admissarum iniuriarum conseruo remittere, sed extremam ab eo vltionem & vindictam crudeliter requirit: cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatem, quam Dominus eius ipsi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccatis, quantumuis sepe, & grauitate in fratrem & conseruum committatur, minimum sanè est in comparatione debiti, quo quisque Deo est obnoxius: quemadmodum incomparabile est debitum decem milium talentorum, ad centum denarios. Decem enim milia talentorum, secundum Budei computationem, valent decies sexcenta milia coronatorum, quæ summa planè incomparabilis est ad centum denarios, qui tantum valent decem coronatos. Tertia parte significatur eorum, qui in proximos suos nolunt esse clementes ingratitude & crudelitate offendi & Angelos, & iustos quoſuis, & Deū ipsum: adeo vt qui alioqui est clementissimus, ira plenus seuerissimè in illū, qui talis est fit animaduersurus, nihil remittēs, sed omnia simul debita exigens: quæ quoniā nunquam persolueri poterit, in perpetuū in gehennæ carcere ipsum torqueri oportebit. Quod autē in hac parte significatur debitū remissum semel, iterum Deum propter ingratitudeſ repetere, cum Paulus dicat dona Dei esse sine pœnitentiā, sic est accipiendum, non quod reatus propriè peccatorum præcedentium semel dimissorum redeat, sed quod virtute contineatur in illa ingratitude, & crudelitate in fratrem admissa; eo quod peccata illa remissa efficiant, vt ingratitude illa, & crudelitas tam graue peccatū reputetur, & pro ea tam seuerè quis puniatur, ac si priora peccata ei nunquam fuissent dimissa. Si enim non præcessisset præcedentiū remissio peccatorum, non esset tam graue peccatum huiusmodi in conseruum crudelitas: quanquam alioqui per se peccatum magnum. Itaque Dominus applicans parabolam suo proposito infert:

Sic & Pater meus celestis faciet vobis, hoc est, tam seuerè etiam vobiscum ager, tradens vos torturæ, ac vniuersum simul à vobis debitum maximum sanè, ac insolubile exigens etiam quod remissum erat, perinde habens ac si non esset remissum: si non remiserit is vnusquisque fratri suo, idque non solum ore tenus, aut eatenus, vt vindictam non requiratis ipso facto. sed etiam de cordibus vestris, quod D. Hieron. additum testatur, vt omnem simulationem fictæ remissionis auerteret & excluderet.

Dominus relicta Galilea, venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. Matt. 19. Mar. 10. Luca 9. Ioan. 7.

CAPVT LXXIII.

Et

Eta factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, & inde exurgens a migravit à Galilæa. ^d Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scænopegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, ut & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & querit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est. Hæc cum dixisset ipse misit in Galilæam. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifestè, sed quasi in occulto. ^e Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmavit ut iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum, & euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum, ut pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ierusalem. Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt: Domine, vis dicamus ut ignis descendat de cælo, & consumat illos. Et conversus increpavit illos dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in aliud castellum.

Et factum est cum consummasset Iesus sermones istos, inde, exurgens migravit à Galilæa. Hanc migrationem Christi è Galilæa, quam Matthæus & Marcus præcedentibus subiungunt eandem esse cum ea, quam Ioannes scribit in principio cap. 7. factam propter scænopegia festum, ex eo manifestum est, quod post utramque migrationem è Galilæa, Christus non redierit in Galilæam, ergo cum neutra alteram potuerit præcedere eadem sit necesse est. Matthæus enim & Marcus aperte satis significant post eam migrationem, de qua loquuntur, Dominum non rediisse ante suam passionem in Galilæam. Idem & Ioannes satis significat, quando ante hanc profectioem è Galilæa scribit Dominum ambulasse in Galilæa, & non fuisse in Iudæa ambulare propter Iudæos illum interficere querentes, & quando post hanc profectioem multa Dominum in Iudæa dixisse & fecisse commemorat, nulla reditus in Galilæam facta mentione, qualem reditum superius bis & tertio accuratè descriperat.

Scænopegia festum tabernaculorum. Erat in proximo dies festus Iudæorum scænopegia. Hac dictione Græca significatur illa Iudæorum festiuitas, quæ in scripturis dicitur festum tabernaculorum, quod à decima quinta die mensis septimi celebrabatur septem diebus ab Hebræis habitantibus in tentoriis & tabernaculis in memoriam eius quod Patres eorum 40. annis habitauerunt in deserto in tabernaculis, Deo illos pascente manna de cælo præstito. Itaque quod hic dicitur dies festus non de vna die est

est accipiendum, sed de toto illo festiuitatis tempore, quod septem dies complectebatur. Occasione ergo iam instantis huius solennitatis, dixerunt ad dominum fratres eius, hoc est consanguinei, nõ illi quidem qui erant ex Apostolorum numero Iacobus, Simõ & Iudas, sed alij quidam necdum credentes in eum, ut postea dicitur:

Transi hinc, & vade in Iudæam, ut & discipuli tui, scilicet, qui in ea sunt, videant opera tua, quæ hic facis in Galilæa. Hæc dixerunt consanguinei, quod humanis affectibus obnoxij partim indicarent illum gloriæ avidum, sed tamen subtimidum, atque ob id relicta Iudæa latitare in Galilæa, vnde freti propinquitatis iure confidentius, & contemptius, quam par erat eum admonuerunt, partim quod cuperent ex consanguinei operibus suam gloriam maiorem fieri. Vnde subiungunt:

Nemo quippe in occulto quid facit, & querit ipse in palam esse, hoc est cum cupiat ipse esse celebris & omnibus manifestus. Quibus verbis notant eum, & cupiditatis gloriæ & timiditatis. Vnde & subdit:

Si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Manifestationem in Iudæa vocantes manifestationem coram mundo: eo quod ibi esset præcipua Iudæorum portio, quodque in Iudæam, & Ierusalem conuenturi iam erant Israëlitarum, & profelyti ex omni natione mundi, per quos fama Iesu per vniuersum mundum spargi certius posset. Quod autem dicunt, si hæc facis, dubitatiuè accipi potest, ut sit sensus, Si ea facis quæ homines de te prædicant, vel si hæc facis ea virtute, qua te facere prædicas, aut assertiuè, ut si, pro (cum) sit positum hoc sensu. Cum hæc, id est, talia facias. Sed priori sensui magis conuenit quod subdit Euangelista:

Neque enim fratres eius credebant in eum, Quo videtur causam reddere quare sic dubitando dixerint: Si hæc facis. Si tamen alter sensus placeat, intelligetur Ioannem illis verbis reddere causam, quare tam contemptim, & confidenter Christo fratres eius sint locuti.

Dixit ergo eis Iesus, Tempus meum nondum aduenit, &c. Propter illud quod sequitur, Tempus autem vestrum: &c. hæc verba conuenit magis simpliciter accipere de tempore ascendendi in Iudæam & Ierusalem, quam de tempore mortis eius. Significare autem voluit Dominus se non aliorum hominum more facere opera sua singula prout occurrit: sed certis temporibus, prout ea nouit Patrem sibi præscribere, & prout scit ea maximè facere ad Dei gloriam illustrandam, & profectum Euangelij prouehendum, & ex consequenti etiam significat nõ competere illis auctoritatem illam, quam sibi vendicabant, abhorrandi illum ad ascendendum in Iudæam. Quod autem Dominus non solum propter Patris voluntatem, cuius ipse rationem haberet, non autem fratres eius, sed etiam propter odium Iudæorum à quibus illi periculum esset, non autem fratribus,

fratribus, dixerit illorum tēpus aduenisse, suum verò non: satis patet ex eo, quod subiicit: *Non potest mundus odisse vos, &c.* Hæc enim sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare dixerit suum tempus nondum aduenisse, illorum verò paratum esse. Quæ sententia cum videatur contraria quotidianæ experientiæ quæ videmus impios sæpissimè inter se dissentire, videndum ad quod propositū Dominus illam protulerit. Nihil enim aliud voluit dicere, quam, Non potest vos mundus ea ratione qua me odit, odisse vtpote, qui similes estis mundo, cū me odiat ob dissimilitudinem. Ad quod significandū non solum dicit, non odit vos mundus, sed non potest odisse vos, quamdiu scilicet tales estis, quia de mundo estis, & illi similes estis. Causa ergo diuersitatis inter se & fratres reddita, veluti inferendo subiungit:

Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam. Ad diem festum istum, quæ posterior pars vt verum habeat sensum sic est intelligenda; non vobiscum, aut non adhuc ascendam, qui sensus satis indicatur cum sequitur, *quia tempus meum quo scilicet mihi est ascendendum nondum impletum est, id est, nondum aduenit.* Vnde Græca non habent non ascendam, sed *ὄντι ἀναβαίτω*, id est, nōdum ascendo, hoc est ascensurus sum.

Factum est autem dum complerentur dies assumptionis eius, &c. Secundum omnium interpretationem, dies assumptionis rectè intelliguntur dies, quibus Dominus per mortem & passionem suam assumendus erat è mundo ad Patrem. Nam Actuum primo cū dicit Lucas Dominum assumptum in cælis, Græcis est verbum vnde deriuatur nomen *ἀνάληψις*, hoc est assumptio hic positum. Sicut ergo suprâ Lucas mortem Domini designauit vocabulo digno eius maiestate, cū eam vocauit excessum: ita & modo mortē eius notans, vsus est dictione digna maiestate Domini. Nā moriturus quidem erat, sed non detinendus in morte. Dicit autem dū complerentur, quia nōdū tempus passionis & ascensionis impletum erat, sed tempus illud iam cœpit appropinquare, & proximū fieri, atque ob id dicit, dum complerentur, id est, dum appropinquaret, & inciperent adimpleri. Porro cum sequitur,

Et ipse faciem suam firmavit, &c. coniunctio, &, ex phrasi Hebraica, quod ad sensum attinet, superest, vt & alias apud Lucam. Dicit autem, *firmavit faciem suam*, significare volens magnanimitatem & constantiam Domini, quam exterius etiam ipso vultu præ se ferebat volendo ire in Ierusalem, quanquam sciret sicut prædixit, se ibi occidendū; vt intelligamus illum & voluntariè & cupidè mortem subiisse nostræ salutis causa. Firmavit ergo faciem suam, hoc est, non iam vt prius huc & illuc ibat, perambulans vicos, & ciuitates, sed imperterrita mente recta iter instituit in Ierusalē. Quandoquidem ergo Dominus turbam aliquam, saltem Apostolorum

secum

secum ducebat: hinc præmisit ante se nuncios, qui sibi, & his quos secum habebat hospitium, & vitæ necessaria pararent. Et quoniam è Galilæa, si quis recta vult pergere in Iudæam, transeundum est per Samariæ regionem; præmissi nuncij ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorum quæ Samaria dicebatur, cum Græcè sit *σαρχήν*, quod interpretis vicum, vel castellum vertere solet) Samaritanorū, vt pararent illi, hospitium scilicet. Sic enim potissimum videtur intelligendum, quoniam sequitur:

Non receperunt eum, quia facies eius euntis erat in Ierusalem. Quo significatur Samaritanos noluisse recipere Christum cū suis, quomodo Galilæos quosuis soliti erant nolle recipere, nimirum ad hospitium. Ex quo iam rursus & illud colligitur, quod cum Dominus modo proficisceretur in Ierusalem proxima fuerit aliqua Iudæorum festiuitas iam iam celebranda: quam cum certū sit non posse dici festiuitatem Paschalem, qua Dominus mortuus est, vt quæ adhuc mensibus aliquot abfuerit, satis quisque aduertere poterit hanc Domini in Ierusalem profectiōem cuius meminit modo Lucas, eandem esse cum ea, qua dicit Ioannes Dominum è Galilæa profectum ad festum scenopagiæ. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt ascendentes in Ierusalem: sed quo tempore videbant quosdam perere Ierusalem adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissimè ferebant, quod haberent templum proprium extructum in monte Garizin, in quo templo ita contēdebant adorandum, & non in Ierusalem, vt hinc plerumque seditiones & cædes designatæ fuerint inter Iudæos & Samaritanos.

Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt, &c. Credi potest hos duos fuisse illos, qui à Domino missi fuerant ante ipsum ad parandum. Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accensi etiam indiscreti, paratos se offerunt ad vindicandum Eliæ exemplo inhumanitatem ciuium, igne cœlesti illis imprecato: sed prius Domini consensum, & voluntatem super ea re requirunt, dicentes:

Domine vis dicimus. Pro dicamus (nam Græcè est *ἑρωμεν*) Hoc est, vis vt iubeamus Hebraica phrasi ignem descendere è cœlo, qui consumat illos, sicut Elias fecit: Hæc enim verba adduntur in Græcis. Dominus autem vt ostenderet quantam oporteat esse mansuetudinem Evangelici doctoris, increpatione coercuit illorum vindicandi zelum, dicens:

Nescitis cuius spiritus estis vos Hoc enim pronomen Græcis additur, quod hic certè nequaquam est otiosum. Separat enim eos ab Eliæ, cuius sibi exemplum imitandum proposuerūt. Ex sequentibus enim Domini verbis patet, Dominū hic significare voluisse

Hu

dubia

distinctionem inter Apostolos, & Eliam, quoad factum ipsum, quod exemplo Elia imitari voluerunt: nempe quod illius facti (quod in Elia non vituperatur, sed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicum hauserunt spiritum. Itaque sentus est, Nescitis cuius spiritus vos esse oporteat, ut estis, pro esse debeatis, accipiatur, quemadmodum in illo Pauli, sicut estis azymi. Aut nescitis ad quem spiritum delecti estis vos, nempe quod ad altum, quam ad spiritum veteris Testamenti, qui viguit in Elia, & aliis Prophetis. Non quod alius natura & re sit spiritus Euangelicus à Spiritu Prophetarum: sed quod pro exigentia diuersitatis temporum vnus, idemque spiritus alius sit, & alius secundum diuersos effectus. Itaque Dominus suos docere volens ad quem spiritum essent delecti, idque illos ex suo spiritu discere volens, subiecit:

Filius hominis non venit. In hoc scilicet primo suo aduentu, animas perdere, sed saluare. q. d. & vos ergo, qui me potius quam Eliam imitari debetis alienos esse oportet à vindicandi & perdendi studio, & in hoc vnum incumbere, ut saluetis eum in corpore, tum in anima quoscunque potestis. Itaque his verbis Apostoli cohiberi, ac mox Domino obedientes abierunt simul cum illo in aliud castellum, seu vicum. Nam & hic Græcis est κώμην, quod vicum vel pagum propriè significat. Porro quæ in Luca sequuntur de tribus volentibus sequi Christum, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur: posita sunt supra cum narratione Matth. in cap. Concord. 29.

In itinere curat decem leprosos. Luc. 17.

CAPVT LXXIIII.

Et factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuauerunt vocem dicentes: Iesu præceptor miserere nostri. Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. Vnus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens ei: & hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit: Nonne decem mundati sunt? & nouem ubi sunt? Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.

Et factum est dum iret in Ierusalem, transibat per mediam, &c. Factum est. hoc est contigit dum è Galilæa iret in Ierusalem, transibat, quemadmodum necesse erat rectum iter arripienti per Samariam, & Galilæam. Id autem præmittit, ut miraculi narrandi locum

locum opportunum arripiat. Sequitur:

Et cum ingrederetur quoddam castellum, vel vicum. Pagum, aut ciuitatem (nam est rursum κώμην, & forte ille locus significatur, in quem dicitur superiori capite Dominus ingressus, postquam in altero castello repulsus fuisset) occurrerunt ei decem viri leprosi, supple extra ciuitatem, vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus, aut hominum consortiis conuersari. Ob quod etiam agnoscetes morbum suum, propter scditatem suam, quam tanquam contagiosam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, sed procul stantes voce sublata acclamauerunt Domino, Iesu, inquit, præceptor miserere nostri. Non exprimunt qua in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tantum misericordiam eius implorant, nihil dubitantes, quin si tantum miseretur illorum, & vellet, & posset eos curare, quantumuis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim elemosynam se petere satis declarabant, eo quod præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac quærentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audiit clamorem Iesus fiduciæ testem, nec surda pertransiit aure, sed mox conuertit oculos in illos. Itaque sequitur:

Quos ut vidit, non oculis tantum corporeis, sed oculis etiam misericordiæ suæ, dixit: Ite ostendite vos sacerdotibus. Non prius eos mundat, quam Sacerdotibus sese ostendere præciperet, quæadmodum tamen olim fecit circa leprosum illum, de quo Matth. 8. sed mittit Sacerdotibus manifestandos, ut inter eundem curarentur: idque fecit, probare volens, & aliis declarare illorum fidem, & ex fide nascentem obedientiam. Cum enim Sacerdotes lepram tollere non possent, sed tantum iudicare an aliqui leprosi essent, an non, & pro curatione sacrificium offerre: nisi hi fuissent humili fide præditi, cogitare potuissent, ut quid nos mittis necdum curatos ad sacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipsi de lepræ morbo dubitamus, contractam autem semel lepram illi nequaquam tollere possunt, sed tantum pro curata sacrificium offerre. Frustra ergo nos mittis ad illos: cum nec illorum iudicio nobis sit opus, nec illorum legalis expiatio impendi possit. Nihil autem tale cogitant, sed simplici, humilique præditi fide certo confidebant, se ideo mitti ad Sacerdotes, quod antequam ad illos peruenirent, mundandi essent. Non enim alia ratione intelligebant sibi id à Domino præcipi. Itaque secundum fidem eorum contigit, ut inter eundem mundarentur. Et hætenus quidem declaratur omnibus istis decem parem fuisse fiduciam, ac sequentia ostendunt non parem omnibus fuisse gratitudinem.

Vnus enim, inquit, ex illis. Cum vidit, & aduertit se esse mundatum, mox regressus est, tum Deum glorificans, idque magna voce,

(quod testimonium fuit & magnæ lætitiæ, & animi non parum grati) cum Iesu gratias agens, Idq; cum summa reuerentia prosteruendo nimirum se in faciem suam ad pedes Iesu. Quum enim iam mundatus esset, non dubitauit appropinquare Iesu quem à longè itans prius innocauit. Porro quo magis miremur huius gratitudinem, subdit Euangelista:

Et hic erat Samaritanus. Cum enim Israëlita magis videri velent, & meritò magis esse debuissent religiosi, reliquis nouem qui Israëlita erant, non redeuntibus ad gloriificandum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratum se erga Deum, & Christum declarauit, re ipsa vincens Iudæorum religionem.

Itaque respondens Iesus. Hoc est suscipiens verbis, & factis Samaritani dixit. Nōne decem mundati sunt, & nouem ubi sunt? Querit autem non tanquam ignorans; sed huiusmodi interrogationibus ingratiudinem aliorum magis taxans. Sensus est enim. Cum certum sit decem similiter ab eodem morbo esse mundatos: quid est quod non similiter omnes idem agnoscunt beneficium, sed inter tam multos vnus solus gratitudinem animi declarare venerit? Cūque his verbis Dominus videretur compellare, & interrogare Samaritanum, ille tamen non solum gratus existens, sed etiam modestus, obmutuit: utpote qui venerat suo functurus officio, non autem accusaturus alios. Illo ergo contriscescente.

Iesus conuersus ad circumstantes, ait: ex decem nullus inuentus est. Hoc est, nullus compertus est, aut nullus extitit (sic enim Græcis accipitur reperiri) qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena, hoc est Samaritanus genere, alienus à gente Iudæica. Quibus verbis & reliquorum ingratiudinem taxat ex comparatione ipsorum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Porro cum hoc Dominus ad circumstantes locutus fuisset, subindicans Gentes Iudæis præferendas conuersus appellauit Samaritanum humi prostratum adhuc:

Surge, inquit, vade. Securus scilicet de beneficii nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogium: *Fides tua te saluum fecit.* Quo præterquam quod fidei vim, & energiam docete, & commendare, ut & alias frequenter, voluit; magnum etiam modesti exemplum exhibuit: dum quod gratus ille alienigena ipsi tribuerat, & acceptum ferebat, ipse vicissim fidei filius tribuendum, & acceptum ferendum pronunciat.

Docet in templo in festo scenopegia. Ioan. 7.

CAPITULUM LXXV.

Iudæi

Vdæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die festo mediante: ascendit Iesus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam querit: qui autem querit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nōne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me queritis interficere? Respondit turba & dixit: Dæmonium habes, quis te querit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis Circūcisionem, non quia ex Moysse est, sed ex patribus, & in sabbatho circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbatho vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini, quia tum hominem sanum feci in sabbatho? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nōne hic est quem querunt interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit, Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus qui misit me quem vos nescitis. Ego scio eum, & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quam quæ hic facit? Audierunt Pharisei turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes & Pharisei ministros, vt apprehenderent Iesum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego sum vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire: In nouissimo autem die magno festiuitatis, stabat Iesus & clamabat dicens. Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viva. (Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.) Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est verè propheta:

H h

Alj

Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus? Dissensio, itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Phariseos. Et dixerunt eis: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri. Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisei: Nunquid & vos seducti estis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

Iudæi ergo querebant eum in die festo, &c. Cum Dominus suis verbis ablegasset à se cognatos suos, illi existimantes ipsum non venturum ad diem festum iuxta Iudæorum, profecti sunt soli: ipse illis ascendentibus, ad tempus remansit in Galilæa. Postea quam autem abiissent fratres eius ad diem festum, tum profectus est & ipse, veniens in Hierusalem non manifestè, comitatus scilicet discipulorum, vt solet multitudine, ex qua facile cognosci potuisset, sed veluti furrim & occultè, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret odium Iudæorum, tum vt animos populi expectatione sui magis accenderet, sicque maiore fructu suo tempore prodiret in publicum. Ergo, inquit Euangelista, quoniam scilicet cum esset Hierosolymis, non tamè prodibat in publicum hominum cœtum quemadmodum consuevit.

Iudæi requirebant eum in die festo dicentes: ubi est ille? Quæ verba etsi intelligi etiam possint fuisse bonorum verba, qui eum requirerint cupidi doctrinæ eius, vt illud pronomen (ille) per admirationem sit ab illis dictum: tamen quoniam in sequentibus & præcedentibus Ioannes ferè Iudæorum nomine inimicos Christi, qui erant in Hierusalem, significat magis, conuenit intelligere hæc fuisse inimicorum Christi, & malorum Iudæorum verba: vt intelligamus hos quæsiisse Dominum in die festo, nimirum quod cupidi essent per occasionem iniicere in illum manus: & per contempum dixisse:

Vbi est ille. Nolentes eum, aut proprio, aut honoris aliquo nomine appellare. Iamque in eum velut absentem varij sermones in populo ferebantur: quod nõ esset omnium eadem de Iesu opinio, nec eadem omnium studia. Vnde dicit, & murmur multum, vel murmuratio multa erat in turba de illo. Quidam enim (quos verisimile est fuisse Galilæos & è media plebe, quoniam miraculis ab eo æditis inter-

interfuerunt, & sermones audierunt, ac mansuetudinem è congressu fuerant experti) dicebant Iesum esse bonum virum & indignum de quo quis malè loqueretur, aut in quem aliquid acerbius moliretur. Alij autem nempe Sacerdotes & Pharisei, quos iam pridem, malè vrebat Iesu gloria, è diuerso negabant eum esse bonum virum, sed seducere turbam asserebant. Cum enim Euangelista dicit alios dixisse seducit turbas: significate satis videtur hos fuisse Sacerdotes & Phariseos, qui se turbis non connumerabant. Porro cum plerique essent, qui de Iesu bene sentirent & clanculariis susurris bonum eum esse prædicarent: Nemo tamen palàm audebat de illo loqui. In bonum scilicet, propter metum Iudæorum Hierosolymitanorum, quorum proceribus intelligebant Dominum esse inuisum.

Iam autem die festo mediante τῆς ἑορτῆς μεσσηνῆς, quod vt clariùs esset vertendum fuerat, cum iam medium esset festiuitatis, hoc est, quarta die festiuitatis. Itaque cum iam animos hominum suo desiderio irritasset, & tanquam verus homo odium Iudæorum, quandiu id conuenire iudicauit, declinasset: tandem cum opportunum iudicauit, sese manifestaturus ascendit in templum, & docebat populum. Iudæi autem cum doctrinam illius calumniari non possent: tamen apud populum ei auctoritatem studebant adimere: admirantes quod cum esset idiota, & literarum rudis, sacra volumina populo prælegeret & exponeret, atque ex eis interdendum testimonia depromeret: veluti insimulare volentes eum quòd dæmonium haberet, aut arte aliqua magica consecurus esset scientiam earum literarum, quas non didicisset. Cum enim Ioannes Iudæos dicat fuisse, qui dixerunt: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? & Iudæos ferè introducat pro hostibus Domini, crediderim malos fuisse qui hæc dixerunt, & eo animo dixisse, quo dictum est. Illud autem scit literas, accipi potest simpliciter pro eo, quod est nosse legere, aut potius pro eo quod est nosse, & intelligere scripturas. Nam dictio Græca γινώσκω, etiam verti potest per scripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infantia sacras literas nosse.

Respondit eis Iesus & dixit, mea doctrina non est mea, &c. Hoc est, doctrina, quam ego doceo non est ex me profecta primò, & originaliter, sed est originaliter eius, qui me misit in mūdum, nempe Dei patris: proinde qui me hanc docuit, docuit & literarum, ac scripturarum cognitionem. Quoniam autem querere quis poterat quomodo cognosci possit doctrinam eius esse à Deo, subiicit:

Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. Notans causam ob quã Iudæi non intelligerent doctrinam eius esse diuinam: nimirum quod Dei nolent facere voluntatem, cuius tamen volebant videri cultores religiosi. Porro quod dicit: Si quis voluerit voluntatem

eius facere, &c. quidam bene intelligunt generaliter de omni Dei voluntate, vt significetur bonam hominis voluntatem, & studium obsequendi Deo, multum conferre ad discernendum an doctrina aliqua sit ex Deo, an non. Spiritualis enim omnia diiudicat, animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei. Nam sicut bona dispositio palati dat gustui, vt possit discernere differentias saporum: sic bona voluntatis dispositio dat intellectui discernere doctrinam diuinam ab ea, quæ non est talis: Hæc enim vt contraria bonæ dispositioni voluntatis sentitur, illa autem vt conformis. Postquam autem Dominus indicauit vnã rationem, qua quis cognoscere possit qualis, & à quo sit doctrina eius: subiungit & aliam rationem, qua id rursum certissime cognosci possit:

Qui, inquit, *loquitur à semetipso*, hoc est, qui non est missus à Deo, & loquitur ea, quæ à Deo non accepit: hic non Dei quærit gloriam, sed suam propriam. Contra, *qui quærit gloriam Dei, qui misit illum*. Hic quoniam ea loquitur, quæ à Deo accepit, quæque ad Dei, qui misit eum, faciunt gloriam, & à mendacio, atque falsitate est alienus, & ab iniustitia. A mendacio quidem, quoniam loquitur quæ Dei sunt, qui mentiri nequit. Ab iniustitia verò, quoniam non quærit docendo sibi gloriam, quæ soli Deo debetur. Itaque è contra vult significare Dominus eum, qui loquitur à semetipso & non esse veracem & esse iniustum.

Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo est vobis facit legem, &c. Potest hic locus sic tractari, & coniungi cum superioribus, vt intelligamus Dominum postquam ostendit suam doctrinam esse à Deo, & se esse veracem, nec esse in se iniustitiam, voluisse significare non esse mirum si doctrinam eius nollent agnoscere & recipere: cum ne Moyses quidem legem quam tanti tamen facere videri volebant, obseruarent: vt qui insontem occidere quærerent: sicque Dominus sermonem suum continuans, occasionem accepit se etiam vindicandi ab altera eorum calumnia, qua tanquam legis transgressorem eum accusabant.

Respondit turba, & dixit: Daemonium habes, quis te quærit, &c. Non Iudæi, nec Hierosolymitani istud Domino respondisse dicuntur, sed turba, quam verisimile est ignaram fuisse eius, quod cõtra Dominum primores Iudæorum fuerant machinati. Itaque cum ipsi nihil tale contra eum cogitassent, & ad se verba Domini pertinere putarent pro more perturbatæ, & sine ratione loquentis turbæ, dicit eum dæmoniũ habere: idque vel ob id quod dæmon pater sit omnis mendacij, qui Dominum iam loqui estimabant, vel potius simpliciter sic dixerunt, Dominũ habere dæmoniũ, quomodo nos communi sermone eum qui loquitur absona insanire dicimus. [Teutonice dicentes: Ghy raest, quomodo Festus præses Paulo rationem vitæ suæ reddenti, & de Christo differenti, inquit, insanis Paule.]

Respondit

Respondit Iesus & dixit eis, vnum opus feci, & omnes miramini. Cum turba ignoraret, quod illum quidam interficere studerent, & qui illud sciebant, fateri nollent: Dominus ipse qui prius qualuit, Quid me quæritis interficere, causam aperit odij eorum in se, eandemque efficaci ratione ostendit non esse iustam.

Vnum, inquit, *opus feci*, nempe quod sanauit hominẽ in Sabbatho, & ob id omnes miramini. Mirari autem hic rursum non in bonũ ponitur, sed in malũ pro turbari & tumultuari, vt exponit Theoph. Non enim vult eos opus illud mirari tanquam diuinum, sed tanquam malum, & contra legem Dei factum. Porro illud propterea, quod sequitur, quidam rectè sequentibus coniungunt, positumque est Hebraico more, quemadmodum aliquoties in Prophetis, non vt sit reddituum causæ, sed vt sit particula excitans ad audiendum quod dicendum est, vt sit sensus: Itaque vt non miremini, sed intelligatis factum meum obnoxium non esse calumniæ, aduertite: Ecce Moyses, &c. Ratio autem qua Dominus vsus est, talis est: Moyses dedit vobis præceptum circumcisionis octauo die fiendæ, vnde fit vt frequenter in Sabbatho circumcidatis hominem, cum in Sabbathum dies octaua circumcisionis frequenter incidat. Si ergo homo circumcidatur in Sabbatho, vt non soluatur lex Moyfi, quæ circumcisionem octauo die fieri mandat nec indignamini Moyfi, qui hoc ita fieri præcepit: nec mihi indignari merito deberetis, qui non in aliqua parte hominem in Sabbatho læsi, aut læsum curare studui, quemadmodum Moyses fieri præcepit, *sed totum hominem sanum feci in sabbatho*. Quanto enim melius est hominem sanare, quam vulnerare, & totum sanare, quam in parte: tanto magis in sabbatho licitum sit necesse est. *Proinde ne iudicetis secundum faciem*, hoc est, personarum qualitatem, ita vt Moysem eo quod magnæ sit apud vos authoritatis in simili negotio absoluat, in quo me humilem, & contemptum apud vos condemnatis: sed quemadmodum lex toties vobis præcipit, *iustum iudicium iudicate*, æstimantes scilicet factum ex seipso, & non ex qualitate facientis. Quod si feceritis, aut me simul cum Moyse absoluetis, aut illum mecum condemnabitis. In hac ergo ratione Dominus è regione circumcisionis ponit, sanare totum hominem. Circumcisio enim infert vulnus egens curatione partis. Ideoque contra ægritudinem vulneris dicit: *sanum feci*, contra verò curationem partis læsæ, quæ curatio etiam in Sabbatho circumcisus debet adhiberi, dicit: *Totum sanum feci*. Ceterum illud: *Non quia ex Moyse est circumcisio, sed ex patribus*, simpliciter videtur à Domino appositũ, ad explicandum, quomodo dicat Moyses dedisse circumcisionem, nimirum quod eam in lege præcepit, quanquam prius fuerit inuenta: ne quis Dominum argueret mentis, quasi putauerit Moysem fuisse auctorem circumcisionis, sua tantum fuerit confirmator.

H h 5

Dixerunt

Dixerunt ergo quidam ex Hierosolymis: Nōne hic est quem, &c. Cū superius introduxisset Euangelista quosdam offētos in doctrina eius, quod nescirent vnde esset: iam inducit alios offētos in origine eius, quod scirent vnde esset: cūque supra meminisset quorundam qui negabant Iesū necem intentari, iam aliorum meminit, qui id ipsum quod Dominus asseruerat confirmant. Ergo, inquit, cum Christus ad eundem modum in templo doceret, dicebant quidam, non est turba illa, quæ ascendit ad diem festum, quæ, ut supra dictum est, fortè ignorabat molimen Principum, sed quidam ex Hierosolymis, vel ut habent Græca, ex Hierosolymitanis, quibus Principum suorum studium facillè potuit esse cognitum.

Nōne hic est quem quærant, scilicet Principes nostri, interficere? Ecce qui prius cum ad necem quæreretur, latuit, hic nunc palam loquitur, & non solum nihil ei faciunt, sed nec quicquam ei dicunt: An Principes nostri iam verè persuasi sunt hunc esse Christum? Sed id non est verisimile. *Scimus enim vnde sit, hoc est, ex quibus parentibus sit progenitus.*

Christus autem cum venerit, nemo scit, id est, sciet, vnde sit, quod non videtur intelligendum de loco, vnde Messias esset oriundus: sed de parētibus Messiae, quos fore incognitos suspicari sunt verisimiliter, vel ex illo Isaia loco cap. 53. Generationē illius quis enarrabit? vel ex eo quod apud Micheam, postquā dictum est Messiam exiturū è Bethlehē, sequitur: Et egressus eius, vel egressiones eius (est enim Hebræis pluralis numerus) ab initio à diebus æternitatis.

Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis, &c. Et si Hierosolymitani illi non dicerent audiente Domino prædicta: tamen Dominus omnium conscius, cum apud se cognosceret quid de se quidam in turba loquerentur, ad illa respondit inter docendum, clamans, iam hoc est, elatiore voce ista dicens, forte ideo quod aliquantulum ab ipso (ut verisimile est) abfuerint illi calumniatores, vel certè ut ita pondus maius verbis suis adderet. Porro illud & me scitis, & vnde sim scitis, variè intelligitur. Quidam intelligunt Dominum hæc respondisse per ironiam, qua significauerit eos falli, neque id scire quod iactabant. Aut Dominū hæc dixisse ex eorum sententia, veluti concedendo eis, quomodo dictum est cap. 5. Ioannis circa illud: Si ego testimoniū perhibeo de meipso, &c. Ut hic sit sensus, dicitis vos me scire, & vnde sim, scire. Atqui ut id ex parte vobis concedam à me ipso tamen non veni, sed est verus, &c. Secundum quem intellectam coniunctio, & cum dicitur, & à meipso non veni, &c. Hebræico more habet vim aduersariam, quemadmodum mox infra: Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus. Et sanè hic sensus videtur esse conuenientior, tum quod in sequentibus toties Dominus negat Iudæos se cognoscere, tū quod Iudæi non scirent

etiam

etiam vnde Iesus esset secundum humanitatem. Ex Ioseph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth natū non in Bethlehē. Itaque Dominus ostendit illos nescire vnde sit, cum subdit:

A me ipso in mundum nō veni, ad prædicandi manus, sed qui misit me est verus, Deus scilicet, qui solus verax, vel verus est, cū omnis homo, & dæmon sit mendax. Deum autē nunc significat appellatione veri, vel veracis, sicut & cap. 8. Ioan. sequenti, quia hic Deum introducit tanquā authorem suæ doctrinæ. Dicit autē illos Deum qui misit ipsum nescire, tum quod illū nescirēt sub ratione natiuitatis, tum quod illius mādāta non seruatēt. Qui enim, inquit Iohannes, dicit se nosse Deum, & mādāta eius nō custodit, hic mendax est. Significat autē ex consequenti illos etiā nec nosse ipsum, nec scire vnde sit, secundum id, quod de eo maxime erat cognoscendum. Magis enim referebat scire vnde esset missus, quā vnde secundum carnē prognatus. Sic & cum subiungit: Ego scio eū, significat illos à se discere debere illam, qui se misisset. Quod autē in notis libris sequitur: *Et si dixerō, quia nescio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eum, totum non est in Græcis, ut nec in antiquissimis Latinis, nec in Augustini cōmentariis, ut satis sit certū verba hæc ex cap. 8. vbi similis est locus, esse huc transcripta. Debet autem similitudo, quæ his verbis significatur per contrarium intelligi, ut lentus sit: Ero similis vobis mendax, quia sicut vos dicitis nosse eum quem non nouistis, ita ego dicerem me non nosse eum, quē tamen noui. Quod autē dicit: Ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit: dupliciter potest accipi: Aut ut, quia, pro quod accipiat hoc sensu: Ego noui eū, nempe quod ab ipso sim, & quod ipse me miserit. Aut potius, ut (quia) accipiat causaliter, & declaret Dominus se scire eū, tam quia ab ipso sit, tum quia ipse eum miserit: quorum primum dicit propter suam diuinitatem secundum quam est à Patre: secundum verò propter suam humanitatem, secundum quam est missus. Missio enim eius est incarnatio, & ad prædicandi munus delegata.*

Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus. Illud ergo sic accipiendum est, ut intelligatur Euangelista confirmare, quod Hierosolymitani prædicti dixerunt: Nōne hic est, quem quærant interficere? & reddere rationem, quam illi non intelligentes sunt admirati, nempe quare Principes quærentes Dominum interficere, iam palam prædicantem non comprehendunt, ut sit sensus: Verum ergo est quod quærebant eum Principes apprehendere, & tamen nemo misit in illum manus: quia nondum venerat hora eius, hoc est, tempus à se, & Patre definitum passioni eius. [Non ergo dicit nondum venerat hora eius, quasi Dominus temporibus esset obnoxius, & à fato aliquo cælestium corporum mors, & passio eius penderet, sed quod omnia tempore opportuno, & à se definito fieri voluerit.]

Ex

Ex turba autem multi crediderunt in eum. Quanquā inquit, Præcis pes illum quærentes interficere, tamen multi ex turba, propter signa, & miracula, quæ vel tum adebant coram eis, vel ab eo prius viderant, aut audierant esse facta crediderunt in eum tanquam expectatum Messiam. Quod autem dicunt:

Christus cum venerit, sic sunt accipienda hæc verba: Si adhuc Christus esset venturus, nunquid plura signa facturus esset quam quæ hic facit? loquuntur enim ex aliorum sententia non sua, velut alii concedentes quod Christus adhuc esset venturus, & ex ea colligentes suæ sententiæ veritatem. Cæterum Pharisei & principes Iudæorum, quorum partes erant imperitam multitudinem ad Christum allicere, adeo sunt occasione fidei & propensionis bonæ vulgi erga Christum accensi ad persequendum illum, ut quod ad tempus differre statuerant, iam diutius non differendum esse putarēt: re ipsa satis declarantes, ut annotavit Chrysostr. magis eos torrisse gloriam Domini apud populum, per quam suæ gloriæ dimissionem metuebant, quam Sabbathi violati, sicut illi putabant transgressionem. Tanta pestis est ambitio, religionis & doctrinæ prætextu fucata. Ut autem non ipsimet venirent ad comprehendendum Dominum, non pudor, aut pietas eos coercuit, sed metus periculi à populo expectandi, ob quod ministros mittunt tanquam periculis expositos. Unde sequitur:

Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, &c. Dominus semper declarans se non latere quidquid aliqui contra ipsum clamarent, aut molirentur, etiam iam presentibus his, qui missi erant, dicit, quæ opportuna erant: significans frustra illos se querere modo ad mortem, nec necesse esse ut tam ardentem eum ad mortem quærentes, breui fore ut ipse sese sponte morti, ad quam tum frustra petebatur, offerret, ac tum etiam quæsitum inveniri non posse, ut ob id potius quandiu eo frui licet eum avidè amplecti deberent, quam ante tempus ipsum vellent perdere. Dicit ergo: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. In qua oratione coniunctio (&) potest accipi ut aliquoties, pro causali, quia, ut sit sensus, modico tempore vobiscum sum, quia vado, hoc est, mox iturus sum, &c. Aut potius hic est sensus. Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & post illud tempus vado ad eum qui me misit. Hac autem sententia dupliciter significat Dominus suam mortem fore sibi voluntariam, nempe & quia asserit se fore eum eis, idque modico tempore, nimirum tempore sex mensium, & quia dicit se iterum ad eum qui se misit. Nam ire, aut abire voluntatis est. Rursum hac sententia bis reprimit Dominus conatum eorum qui venerant eum comprehensuri, nempe & quia dicit se adhuc aliquandiu fore eum eis, quantumvis id illi impedire conarentur, & quia dicit se iturum ad Deum, qui misit illum, veluti

eos terrere volens, quasi de ipsis apud Patrem sit conquesturus, eosque accusaturus. Eosdem autem etiam magis adhuc reprimat cum subiicit:

Queretis me, tunc scilicet, & non inuenietis. Quæ verba sic intelligenda sunt, ubi abiero ad eum qui me misit, tum plerique vestrum quærent & desiderabunt præsentiam meam corporalem, cupientes, sicut modo, audire me docentem, & videre mea signa; sed non inuenient præsentiam meam corporalem. Iam quod sequitur, *Et ubi ego sum, vos non potestis venire,* significat Dominus his verbis se eo loci futurum, quo illi per humanæ naturæ imbecillitatem condescendere & venire non possunt. Sic enim intellecta hæc sententia & Iudæis competit, & Apostolis, quibus Ioan. 13. dicit: Sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire. Sensus itaque est. Queretis me absentem, sed non inuenietis me præsentem vobis corporaliter, quia ubi ego ero tum, & iam sum per diuinitatem vos non poteritis venire, vestra scilicet opera, aut quandiu grauari estis hoc mortali corpore, in quo me quæretis,

Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos, Quo hic iturus est, quia, &c. Cum Iudæi prædictum Domini sermonem non intelligerent, & per odium in Dominum non intellecta studerent in calumniam, & derisum trahere, ut fieri solet ab his, qui eius quem odiunt verba non intelligunt, dixerunt ad se inuicem, aut inter sese. Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nūquid, in dispersionem Gentium, hoc est ad Gentes dispersas, & diffusas per vniuersum terrarum orbem est iturus, & relicta terra hac sancta, ac populo Dei sancto docturus impias & profanas Gentes? Sermo certe insaniam summam simul & superbiam præ se ferens. Insaniam quidem, quia ex eo quod dixit: Queretis me, & non inuenietis, & ubi ego sum vos non potestis venire, intellexerunt significatum ipsum iturum ad Gentes, quasi non possent & ipsi eo venire, quorum consanguinei iam ex magna parte in omnes Gentes erant dispersi. Superbiam verò, quia digniores se reputabant, quam qui Gentes accedere vellent.

In nouissimo autem die magno festiuitatis, &c. Cum dies iste huius festiuitatis nouissimus hic dicatur fuisse magnus, & certum sit eum dici magnum ob quietem in eo die agendam, intelligendum est potius hunc fuisse octauum, quam septimum diem ut volunt quidam. Nam dies octauus sicut & primus celebrer erat, & sanctus; sic ut in illo nullum opus fieri posset, ut satis patet ex his quæ cap. Leui. 23. dicuntur, ubi scribitur, Die primo & die octauo erit sabbatum, hoc est requies, nulla facta mentione de singulari obseruatione diei septimæ. Hic autem dies opportunè à Domino delectus est, ad sublimem huius doctrinæ commendationem & omnium ad se imitationem ob maximum auditorum numerum tunc presentem,

tum quod iam omnes de reditu cogitarent, quibus proinde iter ingressurus Dominus parare voluit viaticum fidei Evangelicæ, tum etiã ut magni festi diẽ eximium, & vltimum insigni sermone consecraret, & terminaret. Itaque eo die tanquam ceteris commodiore stans Dominus, & non solum aperte de se loquens, sed etiã intentata voce clamans, tum propter turbæ multitudinẽ, vt ab omnibus audiretur, tum vt ostenderet se neminem formidare, ac postremum reipsa declararet se dicturum, quæ magnopere referret omnes scire, & audiret omnes veram sitientes doctrinam, & salutem dulciter inuitat, vt ad se fontem vitæ exuberantissimum veniant, & bibant potum illum salutarem, qui animã reficiat, & omnem æstum cupiditatum huius mundi restinguat.

Si quis, inquit, sitit, veniat ad me & bibat. Dum dicit, Si quis, significat se nec velle excludere quenquam volentem nec velle compellere quenquam nolentem, sed paratum esse quemuis volentem suscipere, modo veniat sitiens, hoc est ardentem desiderans spiritualia scilicet bona, salutarem doctrinam, ac veram salutem. [Possent tamen fortẽ intelligi Dominus vt absolutẽ dicit, Si quis sitit, etiam loqui de quouis sitiente, etsi necdum habeat sitim spiritualium rerum, vt inuitet Dominus etiam eos, qui sitiunt terrena, honores, diuitias, voluptates, Nam & hi si ad Christum venerint, haurire ex eo poterunt vnde suam sitim restinguant, in quo veriores honores, diuitiæ, & voluptates percipiuntur quã in mundo, per quem etiam sitis illa terrenarum rerum tollitur. Quod enim Dominus hic dicit: Si quis sitit, idem est cum eo, quod habetur Isa. 55. Omnes sitientes venite ad aquas, adeo vt videri possit Dominus ad illũ locum hic allusisse, ac significare voluisse se esse eum de quo ibi loquitur Propheta. Porro apud Isaiã nomine sitiẽtium generaliter etiam comprehendit eos qui sitiũt terrena omnino apparet ex his, quæ sequuntur: Quare appenditis argentum vestrũ non in panibus, &c. Quibus verbis videtur increpare eos, qui terrena sectantur, quæ verẽ satiare mentem hominis non possunt.] Cum autem Dominus sitientes inuitat ad se dicens: *Veniat ad me,* significat se fontem omnis boni, ac dehortatur illos ne eant ad huius mundi Sapientes, ac ad Phariseos, quorum doctrina dilutior est, & frigidior, quam vt sitim restinguere possit, item quæ ne à vanis mundi rebus quærant suæ sitis satisfieri. Non solum autem exigit vt ad se veniat, qui sitit, sed etiam vt bibat. Venit ad Christum, qui cupidus est audiendi doctrinam eius, bibit autem ex fonte Christi qui credit eius sermonibus, ac credendo haurit spiritum Evangelicum. Aut venit, qui credit, bibit, qui per charitatem Christum sibi incorporat. Sicut ergo sitienti corporaliter opus est non tantum ire ad fontem, sed etiam bibere ex eo: ita non satis est venire ad Christum, sed ex eodem bibere oportet, credendo in eum

fide

fide per charitatem formata. Et quoniam venire ad Christum, & bibere ex eo est credere in ipsum, ideo bene subiungit:

Qui credit in me sicut dicit Scriptura, &c. Cum enim dicendum videretur, qui bibit ex me, dicit, qui credit in me, vt exponeret quid sit venire ad ipsum & bibere. Vult autem hac significare sententia fructum, quem consecuturi sint bibentes ex ipso, videlicet quod non tantum illorum siti satisfiet, sed adeo sint replendi ex potatione huius fontis, vt ex ipsis flumina sint profluxura, idque aquæ viuæ, ac perpetuo currentis, ad irrigandum, & reficiendum etiam alios. Cæterum illud, *Sicut dicit Scriptura,* incertum est an præcedentibus coniungi debeat, an sequẽtib. D. Hiero. sequentibus connectit, ideoq; si placeat eius distinctio, dicendum Dominum alludere ad ea loca, in quibus per Prophetas abundantia gratiæ spiritualis credentibus communicanda per flumen promittitur vt Isa. 41. 42. 43. 44. 48. Ezech. 36. Ioan. 2.

Flumina, inquit Dominus, de ventre eius fluent aquæ viua. Per ventrem: cor, & mentem hominis significat, quæ sicut venter è fonte illo primo qui est Christus, in se suscipit aquam spiritualem, idq; adeo copiosẽ, vt & ipsa fiat fons, imò vt flumina aquæ viuæ de se effundat, hoc est copiam spiritualium operationum, & effectuum, qua homo semper ad meliora proficiat, & alios quoque irriget, fecundet, & secum trahat: quemadmodum flumina multo impetu delata, & circumiacentes agros fecundant, & occurrentia omnia simul corripunt. Ergo per flumina aquæ viuæ intelligitur ipse Spiritus sanctus, & copia gratiæ spiritualis in mente hominis diffusa: quæ fluere dicitur ex ventre hominis, quia per externas operationes sese prodit, & velut scaturit. Hic enim intellectus magis conuenit alteri loco simili, qui est supra Ioan. 4. & rursus sequentibus. Nam Ioannes exponens metaphoricum Domini sermonem subiicit:

Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes, &c. Quo satis significat per flumina aquæ viuæ, ipsum Spiritum esse intelligendum, qui pluraliter per flumina est significatus, propter largitatem gratiæ, & donorum, quæ credentes erant accepturi, post ascensionem scilicet. Quare autem Euangelista dixerit Domini verbum intelligendum de spiritu, quem credentes non tum accipiebant, sed erant accepturi, subiungit rationem dicens:

Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Græca habent, nondũ erat Spiritus sanctus, quomodo etiam legisse D. Augustinum satis patet ex ipsius commentariis. Nec est quicquam periculi in illa Græcorum lectione, sensus enim est, vt indicat Aug. Spiritum sanctum nondum fuisse in credentibus, quod tamen rursus intelligi debet, sicut & nostra littera, de spiritu sensibilibiter, & communiter dando credentibus in ea

copia,

496 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
copia, ut esset in eis velut flumina aquæ viuæ, qui ad modum da-
tus est in die Pentecostes, & postea. Atque hunc sensum satis in-
dicat Euangelista, dum & præmittit de Spiritu, quæ accepturi erant
credentes, & subdit de Christi glorificatione, postquam Spiritus
erat dandus [Causa autem quare ante Christi glorificationem,
hoc est ascensionem non sit datus, nec debuerit dari Spiritus eo
modo prædicto duplex potissimum est. Vna ex parte Christi, nempe
quia dare Spiritum tam communiter, & tam copiosè erat Christi
iam regnantis, & de deuicta morte, ac abolita per crucem inimi-
citia inter Deum, & hominem triumphantis: ut orbis videret quid
morte sua nobis apud Patrem humano generi prius offensum,
impetrasset. Altera ex parte discipulorum & omnium credentium,
nempe quod hi quamdiu Christum secundum carnem cognoue-
runt, & antequam ille in cælos conscendisset, non habebant di-
gnam adhuc de Domino existimationem, nec illius plenitudinis
spiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in vltima cena,
Si inquit, non abiero, paracletus non veniet ad vos, &c.]

Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, &c. Cum inquit,
audissent hos, id est, tales sermones plenos scilicet celesti doctri-
na, commoti & celsitudine verborum, & dicentis efficacia, dixe-
runt plerique: Hic est verè Propheta. Non additur Græcis articulus
ad nomen, Propheta: ut intelligamus hos tantum simpliciter as-
seruisse eum esse Prophetam aliquem quomodo Samaritana illa
dicent. Domine video quia Propheta es tu. Alij verò magnificen-
tius de Domino sentientes, non tantum Prophetam esse, sed etiam
Christum illum expectatū: vnde hic Græcis est articulus ὁ Χριστός.
His quidam contra dicebant, quod cum Scriptura promitteret
Christum nasciturum ex semine David, & ciuitate Bethleem, Iesum
Galilæum putarent in Nazareth, vbi educatus erat, etiam natum;
ac proinde nec natum esse ex semine David, sed ex parētibus Ga-
lilæis, non Iudæis. His Dominus nil respondet, nec scriptum hunc
illis eximere studuit, quod malitiosè hæc loquerentur, nec verita-
tis descendæ essent auidi: quam si discere cupiissent Dominum
accessissent: scrupulum suum illi proponentes: aut ex aliis facile co-
gnoscere potuissent eum fuisse ex semine David, quando quidem
id multis fuerat cognitum: ex parentibus item & cognatis intelli-
gere potuissent nō in Nazareth, sed in Bethleem ipsum fuisse na-
tum. Itaque quibusdam asserentibus ipsum esse Christum, alijs au-
tem negantibus, *diffensio facta est in turba propter eum.* Quidam ve-
rò utpote qui peiores erant, & immoderatores, non tantum ver-
bis gloriæ Christi aduersabantur, sed etiam manus illis apperebāt
iungere, verum ut & prius, eorum conatus & studium diuina vir-
tute reprehensum est: adeo ut & satellites, qui missi fuerant ad cō-
prehendendum ipsum, re infecta redierint ad Dominos suos. Porro

sum

EVANGELICAM. CAP. LXXV. 497
cum ex præcedentibus appareat ministros hos missos fuisse ante
nouissimam festiuitatis diem, & iam significetur in nouissimo die
venisse ipsos ad Principes & Phariseos: intelligendū non eodem
die missos fuisse, & rediisse, sed illos forte Dominum diuersis die-
bus audiisse docentem, & expectasse tempus, & locū opportunum
comprehendendi Dominum: aut pridie huius diei fuisse missos,
& hoc die ad suos Dominos rediisse. Cæterum ut in Pontifici-
bus, hoc est principibus Sacerdotum (Græcè enim est ἀρχιεπίσκοπος) &
Phariseis ardens studium perdendi Dominum apparet, cum di-
cunt: Quare non adduxistis illum? ita in satellitum verbis obser-
uandum quale de Domino perhibeant testimonium. Nunquam,
inquiunt, sic homo locutus est, sicut hic loquitur. Significantes se non
meru multitudinis, aut alia quauis simili causa omisisse, quæ im-
perata erant, sed quod sermone eius ita essent transformati, ut
quod decreuerant, reluctanter animis perficere non potuerint.
Quamquam autem satellitum testimonium Principes Sacerdo-
rum & Phariseos pessimè haberet, eosque non parum grauaret,
dissimulant tamen furorem animi sui, ministris mitius quam pro
cogitationum vesania loquentes. Quid, inquiunt, accidit vobis?
Num etiam vos, qui nostri estis, nec ad promiscuam multitudinem
pertinetis seducti estis ab illo, sicut imperita turba? An non per-
penditis neminem ex optimatibus, aut Phariseis, apud quos est
legis cognitio, credere in eum? in quem certe credituri essent, nisi
persuasi essent doctrinam eius à lege Mosæ discrepare, quos
proinde vos magis sequi deberis, quam turbam, quæ ignorans le-
gem, Deo est execrabilis, & maledicta.

Dixit Nicodemus ad eos, qui venit ad Iesum nocte, qui erat, &c. In
tam frequenti cōcilio Phariseorum, & Pontificum, præter vnum
non est repertus, qui in tam scelestis molitionibus innocentia, &
iustitiæ patrocineretur: per quem tamen declaratum satis est & il-
los falso dixisse, nullum principum credidisse in Iesum, & nul-
quam deesse qui veritati faueant ac innocentiam ament. Hic erat
Nicodemus ille, de quo Ioan. 3. Qui ex congressu quondam habi-
to cum Iesu, etsi nondum adeo profecisset, ut crederet illum esse
Messiam, aut ut pro eo hominum gloriam contemneret: tantum
tamen profecit, ut iam aliquousque Domino patrocineretur. Ve-
rum quoniam sociorum suorum in Iesum furorem aduertit, & il-
lorum timuit malitiam autoritate armatam: sic suum moderatus
est patrocinium, ut suum erga Iesum affectum bonum nō aperte
proderet, nec illum commendaret, sed tantum legis cuius erant
professores, eos admoneret: velut zelo legis, ea loquens pro Iesu,
quæ pro malo quoque viro, sed nondum conuicto dici poterat.

Nunquid, inquit, lex nostra iudicat quenquam, &c. q. d. Nos legem
profitemur, & de ea gloriamini, turbam ob legis ignorantiam exe-

crantes:

crantes: verum videte num quod Iesum condemnatis inauditum, eumque perdere quaeritis, conueniat legi quam profiteremur. Num lex nostra iudicat, & condemnat hominem si non prius illum audierit pro se loquentem, & cognouerit quid faciat, hoc est excusserit ea quae facit, qui defertur. Saltem hoc iuris tribuatur huic quod est commune omnium, & quod a lege conceditur etiam maleficis. Porro ad hoc tam aequum, tamque civile Nicodemi patrocinium, cum non haberent, quod hiscerent: non solum non respicunt, nec placantur, sed ipsius etiam autoritate contempta conuictio petunt hominem, insurgentes contra eum, quasi non zelo legis dixerit, quae dixit, sed ex affectu erga Iesum: pro more eorum, qui nolentes audire sana consilia, reddunt suspectos eos, qui bene consulunt, tanquam ex affectu loquentes.

Nunquid, inquit, etiam tu Galilaeus es? id est, nunquid etiam tu es patria Galileus, ut ob communem cum homine isto patriam huic faceas, quemadmodum reliqui Galilaei? Vnde subiiciunt:

Scrutare scripturas & vide, id est, cognosce quod a Galilaea Propheta non surgit. Graeca habent praeteritum surrexit, & nomini Propheta non additur articulus, ut non voluerint significare illum singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem Prophetarum praecedentium inde exortum fuisse, & ex praeteritis significent colligendum de praesentibus.

Et reuersi sunt unusquisque in domum suam. Ad hoc profecit Nicodemi iustum, et si non sufficiens patrocinium, ut eius interpellatione in praesens malignum hoc concilium dissolueretur. Itaque praedictis vltro, citroque tractatis, dimissum est concilium, ac suam quisque domum abiit, dilata, non mutata sacrilega voluntate. Non dum enim venerat tempus Iesu.

Adulteram mulierem absoluit. Ioan. 8.

CAPVT LXXVI.

*I*esus autem perrexit in montem Oliueti, & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribae & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magister, haec mulier modo deprehensa est in adulterio: In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinas scribebat in terra. Audientes autem haec, unus post unum exibant, incipientes a senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio

medio stans. Erigens autem se Iesus, dicit ei: Mulier ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit? Quae dixit: Nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare.

Iesus autem perrexit in montem Oliueti, &c. Quanquam aliquando de Historiae huius firmitate dubitare licuit: nunc tamen propter Ecclesiae consensum dubitare non licet, sicut nec de Historia Susannae. Dicit ergo Euangelista quod Phariseis discedentibus in domos suas, Iesus postquam tota die populum docuisset, nec esset qui in Ierusalem illum inuitaret: concessit in montem Oliueti, aut ut est Graece Oliuarum, sic dictum ob multitudinem Mons olearum ibi nascentium. Quanquam autem ingrati essent Hierosolymitani, & propter metum Principum, nemo auderet illum recipere in domum suam: Dominus tamen non cessans a beneficiendo, sed praese ferens, quam ardentem cuperet hominum salutem, & ob eam nihil merueret Phariseorum impias conspirationes, ipso diluculo docendi gratia reuersus est in templum, omnisque populus suauitate doctrinae Christi prius degustatae illectus, certatim confluit ad ipsum, ut eodem cibo spiritali pascatur, ac reficiatur. Itaque hunc populi ardorem pius Dominus suo non fraudauit desiderio, sed sedens docebat eos, & esurientibus pabula vitae ministrabat. Domino autem in docendo, & populo in audiendo occupato.

Scribae & Pharisei, insidias struunt, & apud se machinantur, qua ratione deprehendant in eo vel aliquam accusationis causam, quam ut nascantur: Mulierem in adulterio deprehensam adducunt ad eum. Quasi sciscitaturi eius sententiam & partiti stare eius iudicio. Itaque eam statuunt in medio, id est, ante oculos Iesu, & venenato animo, fictoque ore haec illi verba proponunt. Magister, haec mulier modo in adulterio deprehensa est, &c. His verborum blanditiis, & sermone adulatorio Pharisei suae malitiae virus abscondere satagunt, ut suarum fraudum laqueis Dominum facilius implicent, & inuoluant incautum. Proponunt criminis magnitudinem, & certitudinem dicentes mulierem, non modo adulterasse, sed modo deprehensam in adulterio. Addunt Moysis legem, qua Leuit. 20. sancitum est adulteros, & adulteras lapidibus obruendos esse, ac tum demum sententiam eius requirebant, non discendi gratia, sed tentandi, hoc est experiundi, num eam esset contra legem absoluturus, ut si hoc faceret, possent eum accusare tanquam manifeste contrarium legi diuinae. Itaque illud *ut possent accusare eum*, sic est accipiendum, ut possent eum accusare tanquam legis transgressorem, contra quam omnino credebant eum iudicaturum.

Iesus autem inclinans se deorsum digito scribebat in terra. Dominus qui nouerat arcana cordium, & cuius conscientiam nihil omnino

Quid
scripserit
in terra.

300 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
nino quantumuis occultum fugiebat, imprimis quidem non oratione, sed factō illis responder, inclinans se deorsum, & digito scribens in terra. Quid autem scripserit incertum est, quanquam verisimile sit tale fuisse, quod ad incutiendum illis pudorē momentum aliquod attulerit. Vnde D. Hieron. lib. 2. contra Pelagianos intelligit eum scripsisse accusantium, & omnium mortalium peccata. Proinde causa vna cur Dominus modo in terra scripserit, & sese inclinauerit deorsum est, vt ipse suo factō accusatores admoneret demisso fastu, & supercilio descendere intra semetipsos, & iuxta diuinam legem excutere conscientiam suā, ac tales se exhibere erga proximū, qualē experiri vellent erga se iudicem Deum. Altera causa magis mystica est, vt ostenderet se eū esse, qui quondam digito legem in tabulis scripsit lapideis. Ceterū dum consideramus quod Dominus etiam secundo scripserit in terra, idque omnes factum dicant, vt Dominus velut aliud agens, illis præberet citra pudorem abeundi locum: videri posset etiam ob id primō scripsisse, vt dum velut aliud agebat, quam ab eo petebatur, significaret ad se non pertinere, vt illorum quæstioni satisfaceret; de qua quid agendū esset aperte ex lege edocti erant. Vnde addit *μὴ προσωποβλάσῃς*, id est, dissimulans, aut propositam quæstionem non ad se assumens. Cui benè conuenit, quod sequitur:

Cum ergo perseverarent interrogantes. Hoc est, interrogare eum; quo significatur Dominum velut coactum illorum improba postulatione, ad diffinitionem causæ propositæ processisse. Quam sic diuina sua sapientia temperauit, vt eluderet eorum expectationem, & sic eriperet peccatricem e manibus lapidantium, vt tamen contra legem eam non absolueret: ne posset accusari tanquam tegi contrarius, contra legem eam absoluendo, aut contra suam mansuetudinem & officium faceret, secundum legem eam condemnando: cum non venisset in mundum ad condemnandum ipsum, sed ad saluandum. Sententia autem quam mansuetus simul, & iustus Dominus sua sapientia mirabili protulit erat:

Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Non dicit, Qui sine peccato est, ne seipsum ad lapidandum eam constringeret propria sententia, sed qui sine peccato est vestrum: vt illos à mulieris impetitione cessare faceret. Itaque sententia hac audita, non amplius ibi morandum rati.

Vnum post alium exibat, incipientes à senioribus vsque ad postremos. Siue quia seruare volebant ætatis ordinem, vt postremi primis exitum deferrent, siue quia seniores grauiorū sibi criminum conscij erant. At Dominus data sententia iterum se inclinans: digito scribebat in terra, tum vt, sicut dictum est, vultum alio vertens liberiorē illis exeundi fiduciam præberet, tum vt iudicaret iudicem non

non solum ante sententiam, sed & post intra se debere descendere ac perpendere: num quid tale commiserit quod in alio iudicat, & punit, tum vt ostenderet se digito suo scripturum secundam legem in mentibus hominum, sicut olim in lapideis tabulis secundo lex digito Dei fuit scripta. Digressis accusatoribus remansit Iesus solus, exclusis scilicet tentatoribus, nō autem discipulis, & mulier stans in medio, id est, coram Iesu, in loco, in quo prius eam Pharisei statuerant. Tandem ergo erectus Dominus vbi videt solitudinem, & mulierem trepidam, blandè compellans illam dixit: Mulier vbi sunt, qui te accusabant? Quærit autem non tanquam ignorans, sed vt spem mulieris augeret: significans se non posse eā absentibus accusatoribus condemnare, quos præsentibus pudore suffusos discedere fecit. Addit autem: Nemo te condemnauit? vt mulierē confiteate neminem se condemnasse, locus esset suæ sententiæ, & omnibus constaret se in nullius præiudicium illam absolueret. Itaque cum iam & deficerent accusatores, & condemnatam eam non esse constaret: Dominus qui prius iustitiæ plenam protulit sententiam, eaque pudefactos aduersarios repulit, modo misericordix & mansuetudinis protulit sententiam, qua trepidam mulierem à metu liberatam, à se tranquillam dimisit.

Nec ego, inquit, te condemnabo, aut, vt est Græcè, condemnō, q. d. Quandoquidem illi te reliquerunt indemnatum, nec ego illis futurus sum inclementior: quanquam secundum sententiam supra à me prolata metuere posses, ne ego qui sine peccato sum, te sim condemnaturus. Non enim veni ad condemnandum, sed ad saluandum peccatores. Proinde vade de remisso à me tibi peccato securo. Verum ne culpate quis Dominū posset, quasi peccatis faueret, & Dominus ipse doceret, quod sit verè pœnitentis officium adiecit: & noli amplius peccare, aut vt est Græcè, ne amplius pecces.

Rursum docet in templo, & lapidantium se manibus eripit. Ioan. 8.

CAPVT LXXVII.

Terum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum; quia scio vnde veni, & quo vado: vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado: vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam: & si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater.

302 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
Et in lege vestra scriptum est: Quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque patrem meum: si me sciretis forsitan & patrem meum sciretis. Hac verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Iesus: Ego vado & quaretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Iudaei: Nunquid interficiet, semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ego vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non crederitis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui & iudicare: sed qui me misit verax est, & ego quae audiui ab eo, haec loquor in mundo. Et non cognoverunt quia patrem eis dicebat Deum. Dixit ergo eis Iesus. Cum exaltaveritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & a meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, haec loquor: & qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego, quae placita sunt ei, facio semper. Hac illo loquente multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudaeos: Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei: Semen Abraham sumus & nemini servivimus unquam, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum servus est peccati: servus autem non manet in domo in aeternum, filius manet in aeternum. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abraham estis, sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrem, loquor: & vos quae vidistis apud patrem vestrum facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abraham estis, opera Abraham facite. Nunc autem queritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati, unum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeritis utique me, ego enim ex Deo processi & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Quis ex Deo est, verba Dei audit: Propterea vos non auditis,

quia

EVANGELICAM. CAP. LXXVII. 303
quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudaei, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & demonium habes? Respondit Iesus: Ego demonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quero gloriam meam, est qui quærat & iudicet. Amen, amen dico vobis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum. Dixerunt ergo Iudaei: Nunc cognovimus, quia demonium habes. Abraham mortuus est, & Propheta. Et tu dicis: si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in aeternum. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est & Propheta mortui sunt? Quem teipsum facis? Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: est pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis: Quia Deus vester est, & non cognovistis eum. ego autem novi eum. Et si dixerò, quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius servo. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum: & vidit, & gavisus est. Dixerunt ergo Iudaei ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Iesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiit de templo.

Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi. Quoniam supra Nicodemus Phariseos inivitavit (nam superiorem historiam constat esse superadditam) ad audiendum Iesum, & cognoscendum quis ipse esset, & quid faceret: potest videri Iudæos postera die convenisse ad audiendum illum: ac Dominum conscientiam eorum, quæ de se dicta essent, coepisse iam illis presentibus aperire, quis esset. Verum magis nobis spectandum quid, quam qua occasione Dominus sit locutus.

Ego (inquit) sum lux, non solum solius Iudææ, sed totius mundi, Lux illi hoc est omnium hominum. Lucem autem se vocat, & secundum diuinam, & secundum humanam naturam. Secundum enim diuinam naturam lux est: quia secundum eam mentes hominum occultis suis radiis perstringit, suggerens quæ sunt iusta & salutaria. Secundum humanam item naturam lux est, quia in assumpta humanitate verbo simul & exemplo fugatis ignorantiae & peccatorum tenebris docuit, & demonstratur, quæ sunt iustitiæ, & virtutis. Porro cum in scripturis per tenebras metaphoricè non solum errores & peccata, sed etiam afflictiones & mentis angustie significantur, & per lucem latitavit & recreatio: rectè etiam intellexerimus Dominum se vocare lucem mundi, quod per suum Evangelium, ac salutiferum nuncium afflictas omnes mentes viderit exhilaraturus. Emphaticè autem dicit: Ego sum lux mundi, significans præter se neminem esse lucem mundi, & si quis sit, per ipsum esse, participatione scilicet sui luminis, ratione cuius Apostolos supra dixit esse lucem mundi. Quoniam autem Dominus se lucem vocavit, hinc in allegoria hac persistens adiecit:

II 4

Quis

Qui sequitur me, non ambulat. Aut ut est Græcè, & apud August. non ambulabit, hoc est, non conuersabitur in tenebris ignorantiae scilicet, & peccatorum: *sed habebit lumen vitæ*, hoc est lumen, quod hic vitam animæ largitur, aut quod ambulatē dēducit ad vitam æternam. Hoc lumen est Christus ipse, aut Spiritus eius sanctus, qui per suam gratiam habitans in mentibus fidelium præluceat eis, demonstrans quid faciendum, & quibus actibus ad vitam quis perueniat. Non dicit autem Dominus, quia lux sum mundi, ideo per me omnes accipiunt lumen vitæ: sed qui sequitur me, credendo scilicet & obediendo mihi habebit lumen vitæ. Sicut enim sol visibilis, etsi sit totius mundi lux, non præbet lumen cæcis, & oculos suos claudentibus: ita nec spiritualis ista mundi lux lumen suū illis præbet, qui eam oblatam amplecti nolunt.

Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de te ipso testimonium perhibes, &c. Quoniam magna de se Dominus dixerat, Pharisei purum hominem esse credentes, & malitiosè semper Domini dicta euertere studentes occurrerunt, dicentes: Tu de te ipso, &c. ideoque testimonium tuum non est tanquam verum recipiendum. Non enim creditur proprio hominis de se testimonio, ob falsitatis suspicionem, quod ex nimio sui ipsius amore profectum credatur. Itaque Dominus huic obiectioni respondet tribus rationibus, quibus ostendit se non esse sicut illi putabant, purum hominem, sed Deū: ut ob id ipsius de se testimonio sit merito credendum, nec de falsitate possit esse suspectum. Prima ratio est:

Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verumtamen est testimonium meum, quia scio unde venio, pro veni, in hunc mundum scilicet, & quo vado, pro vadam, hoc est, scio quod sum filius Dei, qui est sine Patris in hunc mundum descendit per assumptionem humanæ naturæ, quique eandem paulo post sum subuecturus in dexteram, & gloriam Patris. Ideoque non dubito de me ipso testimonium perhibere, & testimonium meum verum asseuerare. Vos autem nescitis qui sum, unde scilicet venerim, aut quò vadam, atque ob id meū de me testimonium tanquam puri hominis rejicitis. Secunda ratio, qua etiam Dominus inter se & Phariseos discretionem facit est: vos iudicatis de rebus, & personis secundum carnem, hoc est carnali, & humano iudicio, ideoque iudicium vestrum frequenter non est verum & iustum, quemadmodum patet in iudicio, quo de me iudicatis. Ego verò etsi pro meo officio nunc neminem iudicem (non enim veni ut iudicem mundum, sed ut saluificem) tamen si velim modo de quibusdam iudicare, & si quando quid de me, aut aliis iudicem, iudicium meum non est sicut vestrum, carnale, ac proinde falsum, sed verum est: quia in iudicando non sum ego solus, sed mecum iudicat qui misit me Pater: cum quo ut unus sum, & indiuiduæ naturæ, ita & indiuisæ voluntatis & actionis:

Ex

Ex superiori autem explicatione patet quomodo accipiendum sit illud: *Ego non iudico quenquam, &c.* Quamquam idem, & melius fortè accipi possit hoc modo: Ego à me ipso non iudico quenquam. Aut quod idem est: Ego solus, & tanquam homo tantum, ut vos me videtis, & esse putatis. Nam hunc sensum Dominus in his, quæ modo sequuntur, indicare videtur. Tertia ratio est:

Et in lege vestra scriptum est: quia, id est, quod duorum hominum, testimonium verum est, hoc est, pro vero habendum est, cum dicitur Deuter. 19. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Ex quibus verbis non consequitur duorum testimonium semper esse verum, ut non est semper verum: sed pro vero habendum secundum legis constitutionem. Sub hac autem lege Dominus, sic subsumit:

Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso. Quatenus scilicet diuina natura perhibet testimonium de homine, quem cernitis: *Et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.* Ex quibus relinquit nobis inferendum Dominus, quod propter auditorum incapacitatem noluit ipse inferre: Ergo si secundum legem duorum hominum testimonium, qui & falli possunt, & fallere legitimum habetur, & pro vero recipitur: multò magis duarum personarum diuinarum, in quas nulla fallaciæ, aut erroris suspicio cadere potest.

Dicebant ergo ei, ubi est Pater tuus? Quoniam audierant eum Patris sui mentionem facientem, rogant ubi sit Pater ille, de quo loquebatur. Rogant autem malitiosa, & subdola mente, ut est verisimile. Nam ex Domini verbis æquè facillè intelligere nunc potuerunt ipsum vocare Patrem suum Deum, atque id intellexerunt supra Ioannis quinto, quando dixerat: Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Sed maluerunt Dominum ipsam apertè confiteri Patrem suum esse Deum, ut haberent manifestius instam causam accusandi, & persequendi ipsum. Dicunt ergo: Vbi est Pater tuus, ut adentes scilicet illum audiamus quod de te testimonium perhibeat. Porro huic quæstioni Dominus non directè respondet, sed quoniam hæc quæstio processit ex ignorantia sui, & Patris de quo loquebatur, ad ipsam ignorantiam respondet:

Neque, inquit, me scitis, pro nouistis, neque Patrem meum. Non nostis me, iuxta id scilicet, quod potissimum sum, nempe diuinitatem, & ob id neque Patrem meum nostis. *Quod si me nosceretis, forstā, pro utiq; e, & Patrem meum cognosceretis.* Qui enim, inquit alibi, videt me, videt & Patrem meum. Porro quod dicit Dominus Iudæos, neque ipsum, neque Patrem nouisse, ex sequenti sententia, & loco alio simili, qui est Ioan. 14. patet eum loqui de notitia, quæ cadere potest in hominem. Ergo ad propositum Domini, Iudæi non nouerunt Patrem Iesum, non solum sub relatione paternitatis, sed nec absolute consideratum, quomodo mox in sequenti-

li s

bus

bus dicit eos non cognoscere Deum, & Ioannes in prima sua epistola, dicit eos non cognoscere Deum, qui eius mandata non seruant. Pro quo notandum quod Deus à nobis hic in seipso cognosci non potest, sed tantum in suis operibus & verbis proinde qui opera & verba diuina manifestè non agnoscit, nec approbat pro diuinis: Deum certè qui per illa cognosci deberet, declarat se non verè cognoscere: cuius iustitiam, bonitatem, potentiam, & sapientiam in operibus, & verbis eius relucens non agnoscit, nec recipit. Non cognouerunt ergo Iudæi Deum: quia eius opera & verba non agnouerunt. Vnde in sequentibus Dominus ostensurus eos non cognoscere Deum, dicit: Quare loquelam meam non agnoscitis? Iam quod ad secundam attinet sententiam, qua Dominus significat se esse medium perueniendi ad cognitionem Dei Patris, dum dicit: Si me sciretis, &c. Sciendum quod qui Iesum cognoscit, etià Deum Patrem eius cognoscit, quia per ipsum, & in ipso se Deus certius, & plenius cognoscendum præbuit, operans, & loquens in ipso.

Gazophylacium
4. Reg. 12

Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio docens in templo. Gazophylacium non accipitur hic pro ipsa arca pecuniaria, quam iuxta altare primus instituerat Rex Ioas: sed pro ipso atrio in quo arca illa erat posita: nisi velimus in gazophylacio exponere pro iuxta gazophylacium. Significatur autem atrium maius fuisse in quo Dominus hæc dixerit, ideòque locus iste tam diligenter à Ioanne notatus est, ut indicaret Christi libertatem, & Iudæorum impotentiam, qui in tali loco ubi minime alioqui tolerabile erat, Domino hæc tam magnifica de se testificantibus manus non iniecerunt: & si id maximè prius cupiissent. Cum autem addit Euangelista docens in templo, significare voluit Dominum hæc dixisse interdendum, hoc est, cum multò pluribus, quàm sint hinc annotata, coram populo diceret.

Dixit ergo iterum eis Iesus: ego vado, & quæretis me, &c. Ergo inquit, hoc est, quoniam illi cupiebant eum comprehendere, quamquam nemo mitteret in eum manum quod cohiberentur à diuina eius virtute. *Iesus iterum dixit eis*, quod nuper eis eadem occasione dixit: Ego inquit vado, hoc est, mox abiturus sum, ex hoc mundo scilicet ad Patrem, ac tum vos, qui me iam præsentem spernitis, *quæretis me*, hoc est, desiderabitis meam præsentiam, cupientes videre vnum diem filij hominis: & quoniam plerique vestrum obstinato animo in me absentem credere recusabunt, sicut modo in præsentem credere recusant, *ideo in peccato suo morientur*, hoc est, per peccatum suum nempe infidelitatem morti tradentur æterna. Porro quo intelligatis quam frustra meam præsentiam tuam vestrum plerique sint quæsituri, & ob id magis me iam vobis præsentem amplectamini: ac rursum intelligatis quam longè superioris sim præ vobis naturæ, *quo ego vado, & quæretis me*, suapte

Opera

opera, & virtute poterit peruenire. Hæc loci huius explicatio conuenit, cum ea explicacione, quam in simili loco capituli septimi diximus conuenientiore. Cæterum incertum est an per illud in peccato vestro moriemini, significetur peccatum illis fore mortis æternæ, aut etiam temporalis per Romanos inferendæ causam, ut præpositio in, pro per sit posita: an vitam illorum finiendam in peccato. Vterque enim sensus conueniens est, quamuis prior sequenti explanationi Christi magis videatur congruere. Porro Iudæi non nihil commoti, & territi hoc Domini sermone, nec tamen eum intelligentes, non quidem Dominum interrogant, reuerentia fortè aut pudore prohibiti: sed inter sese mustitant, absurdiora iam etiam horum verborum occasione suspicantes, quam supra Ioan. 7.

Nunquid, inquit, interficiet semetipsum, quia dicit, &c. Quæ autem conuenientia intelligere, aut suspicari ex verbis Domini ipsum se interfectorum? An qui se interficit aliquo vadit? Aut si aliquo vadit, an non etiam Iudæi eo ire poterant?

Et dicebat eis, vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Rectè Iudæi intelligentur esse de deorsum, & de mundo (hoc enim etiam explanandi gratia additum est) quod ut ex terra suam habent originem, ita etiam terrena saperent: Dominus verò de supernis, & non de hoc mundo, quod ut cælestem habebat originem, ita & cælestia saperet. Et si cõsideremus quæ Christus mox ex his infer: apparet ipsum his verbis non respondisse ad Iudæorum suspicionem, sed explicare voluisse quomodo dixerit: In peccato vestro moriemini. Significat enim se ob diuinam suam naturam in cælum conscensurum, vnde venit in hunc mundum: ipsos autem quod sint ex terra origine, & affectu: non posse propriis viribus in cælum conscendere, nisi ipse eos illo trahat, & ad se assumat, quod futurum non est nisi in ipsum credant. Vnde bene infer etiam rationem alterius à se dicti:

Dixi, inquit, ergo vobis, hoc est, quia de deorsum, & de hoc mundo estis ex vobis, nati scilicet in peccatis, & in eis viuentes, ideo dixi vobis quod moriemini in peccatis vestris. Ne autè putaremus quod dixit moriemini, ad omnes pertinere, nec id posse eos effugere, ideo declarando subiicit:

Si enim non credideritis quia, id est, quod ego sum, moriemini in peccato vestro, aut ut est Græcè in peccatis vestris. Superius enim singulariter dixit: In peccato vestro, notans eorum infidelitatem, quæ peccatorum omnium fons est: hic verò pluraliter in peccatis notans varia eorum peccata, quæ infidelitas adfert, aut seruat. Quidam autem rectè intelligunt ideo absolute Dominum dixisse: Ego sum, ut significaret se Deum esse, & hoc de ipso credendum esse. Solus enim Deus de se dicere propriè potest: Ego sum, cum sit actus

508 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
actus purissimus, nullius mutationis capax, quam præteritum, &
futurum significant.

Dicebant ergo ei: Tu quis es? dixit eis Iesus, principium, &c. Quoniam Dominus absolutè dixit: Ego sum, nec explicauit quis esset, interrogant Iudæi, Tu quis es, quasi nihil hætenus viderint, aut audierint, vnde scire possent quis esset. Cæterum obscurum valde est, quod ad hanc interrogationem Dominus respondisse scribitur. Principium qui & loquor vobis. Lectio Græca pro dictione principium habet accusatiuum fœminini generis τὴν ἀρχὴν. Proinde rectè secundum Græcos illud τὴν ἀρχὴν accipitur positum aduerbialiter per subauditionem præpositionis κατὰ, vt sit sensus, principio, imprimis vel omnino, quemadmodum Græcis dictiones plerique in accusatiuo casu aduerbialiter ponuntur cum subauditione præpositionis κατὰ, vt τὴν πρῶτην principio: τὸ τέλος, id est, tandem, in fine, denique. Verum hoc licet cognitio, nondum sublata est omnis loci huius difficultas. Nouam enim difficultatem adfert apud Græcos dictio anceps ὅτι, quæ potest esse nomen relatiuum significans quod, si scribas per diastolen ὁ, τι, aut coniunctio significans quod, aut quia, si subnotaueris ὅθεν, ὅτι. Euthymius Chrysostrami sectator & abbreviator, sicut & Theophyl. Vult explicare volens obscuram Chrysostrami in hunc locum explanationem, dicit defectiuum esse sermonem istum iuxta cōsuetum loquendi morem, ac, perficiendum hoc modo: Omnino superfluum est etiam quod vobis loquar, quia scilicet omni sermone indigni estis, vt pote tentatores. Itaque secundum quod indicat Euthymius illud τὴν ἀρχὴν Chrysostramo accipitur pro omnino, & illud ὅτι accipitur infinitè pro quod coniunctione non pro quia, vt verbum καλῶ per subiunctiuum reddendum sit hoc modo: Omnino quod & loquar vobis supple indigni estis vel superfluum est. Quidam illud quod Græcè est τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ καλῶ ὑμῶν accipiendum putat, vt sit particula confirmantis, & sit sensus, Omnino sic est vt & loquor vobis, vt intelligatur Dominus quia satis dixerat quis esset cum dixit, quia ego sum, Iudæis roganibus quis esset, non respondisse quis esset, sed tantum cōfirmasse, quod dixerat: Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris, & quod dixerat de illorum peccatis, declarasse cum subiicit: Multa habeo de vobis loqui, & iudicare. Quæ quidem intelligentia omnium videtur convenientissima, poteritque & ob similem intentionem in nostra littera accipi hæc esse dicta à Domino, vt non respondeat illis quis sit, quippe qui digniores essent audire, quid ipsi essent, quam quis Christus esset cui insidiabatur. Porro cum dicitur:

Multa habeo de vobis loqui. habeo, Græco more cum infinitiuis pro possum, positum est, quamuis quidam intelligat habeo vobis loqui,

loqui, & iudicare, hoc est ex commissione Patris mihi incumbit vt in posterum vos in multis iudicem. Iam quod sequitur:

Sed qui misit me verax est, rectè ad hunc modum præcedentibus connectitur, Multa quidem in vobis reprehendere possem, & in multis condemnare: sed omissis aliis vnum hoc vobis dicam ad redargutionem vestri vnus peccati, nempe infidelitatis: quod is qui me misit verax est, & ego, quæ ab eo audiui, & accepi hæc sola loquor in mundo, ac proinde vera sit necesse est mea doctrina, cui tamen credere, & obedire recufaris. Cæterum audiuisse se Dominus à Patre dicit, quæ loquebatur, quoniam omnem suam cognitionem à Patre accepit, à quo accepit & esse.

Et non cognouerunt quia Patrem eis dicebat Deum. Græca habent ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, id est, quod Patrem ipsis dicebat, nec additur Deum, quemadmodum nec in antiquis Latinis exemplaribus. Est autem sensus: non cognouerunt quod Patrem dicebat, id est, quod de Patre suo loqueretur. Itaque nostra littera, qua legimus, Patrem eis dicebat Deum, sic est ordinanda, Non cognouerunt quod Patrem Deum eis dicebat, id est, de Patre Deo illis loquebatur. Cum ergo ex hoc sermone necdum cognoscerent quod de Patre suo loqueretur (quod si cognouissent, etiam intellexissent quis ipse esset, & quod Deus esset) Dominus sequenti sermone aperitè explicat Patrem suum esse de quo locutus est, & quæ dixit misisse se, saperitque quædo sint ipsam cognituri, qui iam illum cognoscere non poterant.

Dixit ergo illis Iesus: Cum exaltaueritis filium hominis, &c. Exaltationem vocat suam crucifixionem, vt patet ex expositione Ioannis cap. duodecimo. Sic autem Dominus suam mortem frequenter designat: non solum propter elevationem à terra factam per suspensionem in ligno, sed etiam propterea quod per mortem suam meruerit à Patre exaltari, sicut supra Euangelista Lucas mortem Christi non ignominia nominibus, sed honoris appellauit, cum eam excessum vocauit & assumptionem. Quod enim aliis erat humiliatio, hoc erat Christo exaltatio, & finis omnis humiliationis, & depressionis. Cū ergo inquit exaltaueritis filiū hominis, & me vos putabitis penitus extinxisse, tum quod modo cognoscere non vultis, cognoscetis quod ego sum, & quod à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hoc loquor, ita vt omnia & verba, & facta mea ab illo sint. [Istud impletum est primum tempore, quo Dominus crucifixus est, quando à signis quæ tunc fiebant, quibus contradici non poterat, cognouerunt illum esse verè diuinū hominem, ita vt compuncti corde percuterent pectora sua, & quidā dicerent: verè filius Dei erat iste. Deinde & quando quidam illorum cognouerunt certò illum resurrexisse à mortuis. Præterea & quando missio in Apostolos Spiritu sancto, viderunt miracula in

Exaltatio
mors Christi
sive vocatur.

ipsis & per ipsos ædita, ac Spiritum Christi sese potentissime exerentem, in credentibus, omnesq; aduersariorum machinas demolientem. Et tunc enim compuncti corde plerique dixerunt Apostolis, Quid faciemus viri fratres? Postremum etiam quãdo per Romanos grauius afflicti senserunt diuinam ultionem illis à Domino prædictam ob peccata in ipsum, & suos cõmissa. Non enim quam hic dicitur cognoscetis, tantum ad credituros referri debet, sed etiam ad incredulos, quorum quidam satis cognouerunt occisum à se Iesum fuisse Messiam, & plane diuinum hominem, vt patet de principibus Sacerdotum, quibus custodes nuntiauerunt Christi resurrectionem. Porro illud quod sequitur:

Et qui misit me mecum est, &c. Potest accipi vt sit continuatio eius, quod supra de se Dominus dicere cõeperat. Qui misit me verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo, vt postquã duo illa quæ de se dixerat significauit illos suo tẽpore cognituros, iam subiiciat, & qui misit me mecum est, ne intelligeremus eum sic esse ab eo missum, vt ab eo sit desertus, sed sciremus eum qui missus est, omnia facere ex voluntate, & cooperatione mittentis. Non reliquit me Pater inquit, vnquam solum, sicut reliquit ad tempus quosuis sanctos, quia non vt alij, etiam Moyses & David, ego ab eius voluntate aliquando deficio, sed quæ placita sunt ei, facio semper. Quæ ratio debet accipi tanquam signum eius quod dixit mecum est, & non reliquit me solum, si modo tamen intelligatur dixisse Patrem secum esse, nec vnquam reliquisse ratione deitatis, quæ est illi vnã cum Patre.

Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Describit Euangelista fructum doctrinæ Christi in quibusdam, qui illi occasio fuit noui sermonis. Cũ enim, inquit, verba ista Dominus loqueretur, plerique auditorum aduertentes rationabilia esse quæ dicebantur, & tanta constantia, ac efficacia sermonis ab eo prolata: crediderunt in eum fide licet adhuc imperfecta, & initiatiua. Proinde vt hos in fide iam cõcepta Dominus confirmaret, tali ad eos vsus est exhortatione: Si non vt quidam olim, à me defeceritis, sed ita, vt cõpistis manseritis in sermone meo, id est, perseueraueritis meæ doctrinæ credere, & meis præceptis obedire: tunc verè discipuli, &c. Tria illis perseuerantibus Dominus promittit, quæ sese ordine consequuntur. Primò dicit, *verè discipuli mei eritis, vel estis*, vt habent quædam Græca, significans non vere esse discipulos, & sectatores suos, qui ad tempus tantum credunt, quia non sunt discipuli Christi coram Deo, qui prænoscit eorũ instabilitatem, etiam cum apud homines habentur discipuli. Quoniam autem discipuli est discere, & ab eo doceri cuius est discipulus: hinc Dominus ne quis paruum putet esse discipulum eius, adiecit secundo: *Et cognoscetis veritatem*, per accipiendum scilicet à me Spiritũ sanctum

de quo Dominus dixit Apostolis, docebit vos omnem veritatem. Porro ne quis paruum esse duceret agnoscere veritatem, Dominus tertio adiecit:

Et veritas liberabit vos, vt si non delectat veritas, delectet libertas. Liberare enim hic accipitur pro liberũ & ingenuum facere. Id ita esse, etiam stomachus Iudeorum indicat dicentium. *Nemini seruiuimus vnquam.* Itaque liberabit hic exponendum est per liberos, & ingenuos reddet: quo significatur etiam ab aliqua seruitute liberandos, nempe seruitute ea, quæ libertati spiritus, & Euangelicæ libertati opponitur, qualis est seruitus peccati, & legis veteris. Sic ergo veritas liberos facit, quomodo ignorantia veri seruos facit peccati. Porro Iudæi siue eidem illi, qui prius in Christum credidisse dicuntur, vt intelligamus eorum fidem admodum infirmam fuisse, siue potius, secundum Aug. alij qui necdum crediderant (quandoquidẽ his Dominus mox obiicit, quæritis me interficere) cum propter suam carnalem hebetudinem non intelligerent Dominum loqui de libertate spirituali, sed de corporali seruitute locutum putarent, & propter superbiam qua sibi placebant in maiorum suorum nobilitate, non ferrent libertatem sibi tanquam seruis promitti, responderunt indignabundi:

Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam, &c. Hoc est ingenui ex ingenuis prognati sumus, nec solum ingenui, sed etiã nobiles, & nullius vnquã serui fuimus: quomodo ergo libertatem tu nobis promittis, quasi serui simus manumittendi. Hæc respõsio & crassitudinem & superbiam populi Iudaici declarat, vt qui carnalia tantum saperet, & in rebus carnalibus suam poneret fiduciam & gloriam spiritualium, quæ nos Deo commendant, negligens Dominus illos duobus nominibus taxauerat, & quod veritatis essent ignari, & quod seruitutem seruirent: illi vero prius dissimulant, in quo magis eos cõueniebat turbari, ad id autem quod leuius erat, & minoris momenti, stomachantur. Siquidem veritatis ignorantia, mentis vitium est, seruum esse fortunæ malum est, non animi. Magis autem ostendit eorum superbiam, quod non vererentur falsissime dicere, *Nemini seruiuimus vnquam*, cũ constet eos prius seruisse in Ægypto, ac deinde frequenter in terra promissionis diuersis fuisse subiectos, ita vt dicat Scriptura & dominiati sunt eorum, qui oderunt eos, præterea etiam seruisse Babylonis, ac postremum etiam illo tempore Romanis.

Respondit eis Iesus, Amen amen dico vobis, quia omnis qui, &c. Omnis, inquit, quicumque sit ille, & à quibuscunque sit genitus siue Iudæus, siue Græcus, etiam si Rex sit aut Imperator, qui facit peccatum, seruus est peccati. Cum autem is qui facit peccatum non possit dici eius peccati seruus, quod facit, aut fecit, cum illud actus quidam sit, qui transit: videtur genitiuus peccati debere accipi

Peccator
seruus
peccati.

pro ipsa concupiscentia praua quæ in ipsis dominatur peccatoribus, quomodo accipitur à Paulo ad Rom. cap. 6. Itaque aliter accipitur peccatum cum dicitur, qui facit peccatum, aliter cū dicitur seruus est peccati: nisi velimus utrobique peccatum accipere in genere, ut quomodo Paulo dicuntur aliqui serui iustitiæ, quia quæ iustitiæ sunt faciunt: ita & seruus quis dicatur peccati. Bene autem peccator seruus dicitur peccati, quia peccatum in eo vires suas habet, & dominatur, ita ut illum obnoxium teneat æternæ morti, cuius peccatum est stimulus, sic ut seipsum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipsum sua vi continuè ad aliud, & aliud peccatum trahit, adeo ut in peccatoris persona dicat Paulus, Non enim quod volo bonum, illud ago, sed quod odi malum, illud facio. Non quod necessitate aliqua, & præter voluntatem propriam homo aliquod peccatum committat: sed quod homini per peccatum auerso à Deo, & eius gratia destituto, tanta sit infirmitas spiritus, ut non possit omnia peccata vitare, tantaq; fortitudo concupiscentiæ in carne, ut frequenter in peccatum hominem pertrahat.

Seruus autem non manet in domo in æternum: Filius, &c. Parabola est hic sermo, & exemplum à rebus humanis petitur. Sic enim se habent res humanæ, ut seruus non maneat in Domini sui domo in æternum, aut saltem ut non habeat ius manendi in domo semper, cum possit à Domino ablegari aut diuendi alteri. Filius verò manet, hoc est habet ius manendi futurus scilicet ipsius domus hæres. Sic enim verbum manet est exponendum. Hæc autem Parabola Dominus nos incitare voluit ad ambiendam libertatem filialem, ut scilicet nos, qui omnes ex ipsa natiuitate, & conuersatione serui sumus peccati coram Deo, effici studeamus ex seruis filij Dei; quo possimus cum ipso, qui propriè & per naturam est filius Dei in domo Dei, ac regno eius permanere in æternum, & non cum seruis aliquando eiiciamur à conspectu, & domo eius. Siquidem iam in domo Dei, nempe mundo hoc, aut in Ecclesia serui filijs coniuncti habitant, sed eiiciendi & separandi ab eis in nouissimo die. Quoniam autem filialis ista libertas non potest nisi per ipsum Dei vnigenitum, & naturalem filium obtineri, qui cum non fecerit vnquam peccatum, nõ est, nec fuit vnquã seruus peccati, rectè Dominus intulit:

Si ergo vos filius liberauerit, &c. Quæ conclusio sic ex superioribus infertur: Ergo cū omnes sitis peccatores, & ob id serui peccati, & solus is, qui absolūtè est filius Dei, filius scilicet vnigenitus, & naturalis, Filius, qui nullo modo est seruus peccati, ius & potestatem habeat tanquã hæres & Dominus in domo Patris sui vos reddendi liberos, si is vos liberos reddiderit, tūm re vera eritis liberi, quia assequuti libertatem non corporalem, sed spirituales, quæ

sola vera libertas est, sicut sola peccati seruitus, vera seruitus est. Facti autem per Filium liberi, tanquam etiam filij manebitis cum illo in æternum in domo Patris eius. Itaque tribus sententiis præcedentibus syllogistica forma ab Euangelista dispositis Dominus ex ordine docet, primum incognitum multis seruitutis genus, secundo ambiendam merito ab ea seruitute liberationem, ac tertio per quam eam consequi possumus. [Notandum autem quod cum supra Dominus dixerit, veritas liberabit vos, nunc in conclusione dicat, Si filius vos liberauerit: siue quia ipse filius sit illa veritas, de qua superius est locutus (dicit enim postea de se, Ego sum veritas) siue potius quia Filius liberat per cognitam veritatem, quam ipse per Spiritum suum sanctum docet eos, qui permanent in sermone eius.]

Scio quia Filij Abraham estis, sed queritis me interficere, &c. Postquam Dominus ostendit de qua seruitute loqueretur, excludit etiam illud vnde suam ingenuitatem Iudæi ostendere volebat: ostendens eos vanè gloriari in eo, quod essent semen Abraham, ut qui coram Deo tales propter operum dissimilitudinem non haberentur: nec Filij eius essent secundum spiritum, ac ob id nõ essent liberi libertate spirituali, de qua ipse loquebatur. Scio, inquit, quod estis Filij (vel ut est Græcè semen) Abraham secundum carnis scilicet originem, sed queritis me interficere, idq; non ob aliquod crimen meum, sed quia sermo meus non capit, hoc est, non habet locum in vobis. Ne enim dicere possent se iuste illum querere occidere, ideo hanc partem adiecit. Non habebat autem locum sermo Christi in Iudæis, quia cor illorum plenum erat inuidia, superbia, alijsq; vitijs, & passionibus, ac erroribus quibusdam præoccupatum erat. Quia autem dicere poterant se ideo sermonem eius non recipere: quia à seipso loqueretur, & simul ut ex se, suoq; exemplo ostenderet ipsos alium habere Patrem secundum Spiritum, quàm Abraham, ideo subiecit:

Ego quod vidi apud Patrem, id est, quod certa, & euidenti notitia ab eo didici, & accepi, loquor: & vos quæ vidistis apud Patrem vestrum, id est, quæ ab eo didicistis, & in illo considerastis, facitis. Iudæi intelligentes se & suum Patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes Patrem quàm Abraham, rursus obiiciunt:

Pater noster Abraham est, q. d. An de illo vis malè loqui, & dicere nos ab eo didicisse, quæ bona non sunt. Itaque Dominus aperius eorum in cognatione Abraham gloriationem excludere volens, & quem illorum Patrem vocet explicare subiecit:

Si, ut vultis haberi, verè estis Filij Abraham, opera Abraham facite. Conuenit enim ut germanus alicuius parentis Filius exprimat illum non similitudine vultus tantum, sed etiam morum, & operum. Proinde credite sermonei Dei, quemadmodū ille credidit, &

514 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
reputatum est ei ad iustitiam. Suscipite illum quem Deus misit, quemadmodum ille studiosè coluit nuntios Dei. Alieni estote à cæde innocentis, quemadmodum ille innocentes defendere studuit, & omnem humanitatè excoluit. Breuiter ut ille fecit, & vos iustitiam, & iustos amate, Dei sermones, & Dei nuntios suscipite. Sic enim explicandum est illud, Opera Abraham facite.

Nunc autem queritis me interficere. Ratiocinatur Dominus à destructione consequentis, ad destructionem antecedentis. Nā consequens præcedentis cōditionalis destruit, cum dicit, Nunc autem queritis me interficere, hominem non malum, nec iniustum, sed qui veritatem vobis loquutus sum, nō quamuis, nec quā ex meipso locutus sum, sed quam audiui, & accepi à Deo. Hoc, idest, tale quid Abraham non fecit vnquam, sed potius cōtraria fecit. Huic ergo relinquit inferendum oppositum antecedentis: *Non estis ergo filij Abraham germani.* Pro qua cōclusionē inferēda Dominus aliam addit sententiam affirmatiuam, quæ etiam sequitur ex præcedentibus, & negatiuam illam cōclusionem in se virtualiter continet.

Vos, inquit, facitis opera Patris vestri. Quæ sententia sic ex præcedentibus inferri potest. Igitur non facitis opera Abraham & proinde nec Pater vester meritò est dicendus, sed facitis opera alterius, qui, quod eum imitami merito dicendus est Pater vester.

Dixerunt itaque ei: nos ex fornicatione non sumus nati. Quoniam intellexerunt Dominum non de Patre corporali loqui, sed spiritali, nec de carnis generatione, sed de vitæ institutione, omisso Abraham, Deum Patrem spirituales se habere obiciunt. Nos, inquit, non sumus secundum cultum, & mores nati ex fornicatione, hoc est, idololatria, q. d. non sumus filij fornicationum de quibus loquitur Oseas, hoc est, idololatræ ex idololatriis progenerati sicut sunt reliquæ gentes. Vnum enim tantum omnes habemus Patrem, nempe Deum, nec vt aliæ gentes falsum Deum colimus, nec vt Samaritani Deum verum cum diis gentium. Patrem ergo suum Deum vocant, non solum ratione creationis (sic enim omnium gentium Deus erat Pater) sed etiam ratione cultus & religionis, qua eum colebant, & ab eo instituti erant. Itaque Dominus sicut supra exclusit eos à cognatione Abraham, in quo gloriabantur, ita & nunc eripit eis Patrem Deum, in quo item vanè gloriabantur.

Ei, inquit, ut iactatis Deus reuera Pater vester est, cum filiorum germanorum natura sit amare & Patrem, & omnia quæ Patris sui sunt, diligereis profecto me: Ego enim ex Deo processi & veni. Quidam vtroque hoc verbo idem significari intelligūt, nēpe aduentum in carnem, & prædicandi munus, idq; rectè, si spectemus similitè locū qui est Ioan. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum, &c. Cōuenit itē intellectu iste declarationi Dominicæ quæ subiūgit.

Declara

Declaraturus enim quod ex Deo processerit, & venerit, subiicit:

Neque enim à meipso veni. Vt pseudopropheta scilicet, sed ille misit, non solum vt Prophetas, qui postquam nati sunt & ad adultam venerunt ætatem, missi à Deo dicuntur ad prædicandum: sed etiam misit me singulari quadā ratione, quia cum ab eterno apud ipsum essem, hominem me in mundo inter homines esse voluit, & fecit. Postquam autem ostendit Dominus se ex Deo processisse, ac ob id meritò debere diligi ab eis, si velint Deum habere pro Patre suo rectè admirando subiicit:

Quare loquelam meam non cognoscitis, vel rectius agnoscitis? quasi dicat: Cum ergo Deum gloriemini esse Patrem vestrum, qui sit vt non agnoscatis loquelam meam esse diuinam? Et ex ea cognoscatis me à Deo Patre vestro missum esse. Causam autem quare non agnouerunt eius loquelam ipse reddit dicens: *Quia non potestis audire sermonem meum.* q. d. Ipse vobis dicam quid in causa sit, quo minus agnoscatis loquelam meam. Ratio est, quia tanto me odio, & inuidia prosequimini, aliæque multæ passiones, & errores animum vestrum occupauerunt, vt propter hæc non possitis audire ita, vt æquum est, benignis scilicet auribus, sermonem, & doctrinam meam: quam si liberati ab erroribus, & malis passionibus animi iudicium perturbantibus attentè in silencio audiretis, & attenderetis: nihil dubium quin facile loquelam meam, & ex ea me agnosceretis.

Vos ex Patre diabolo estis. Postquam Dominus Iudæis & Patrem Abraham & Patrem Deum eripuit: iam quod prius rectè significauit, apertè pronunciat quis eorum sit Pater. Vos, inquit, estis ex Patre diabolo, non origine sicut intellexit Manichæus, sed imitatione: quod satis significat Dominus cum subdit, &, quia scilicet ex tali estis Patre, ideo desideria Patris vestri vultis facere. Et significare volens quomodo & in quibus illam imitentur, in sequentibus duo illius peccatorum genera adducit nempe homicidij, & mendacij dicens:

Ille homicida erat ab initio. Quando scilicet sua suasionē primos parentes transgredi faciens mandatum Dei, obnoxios eos & in eis omnes homines fecit morti corporali, & æternæ, quando rursus & Cain impulit ad fratris occisionem. Sequitur:

Et in veritate non stetit. Apparet Dominum hic magis loqui de veritate verborū, quam de veritate iustitiæ vel fidei: tū quia mox veritati, de qua loquitur, opponit mendaciū dicens: Cum loquitur mendaciū, & c. tū quia subiicit: Ego autē si veritatē dico, non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominū loqui de veritate illorū verborū, quibus Dominus dixit ad Adā, Quacūq; die comederis de ligno, quod est in medio paradyssi, morte morieris. In horū enim verborū veritate diabolus non stetit, hoc est eam non est

516 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
amplexatus, sed contra eam ausus est pronuntiare falsissime. Nequaquam morte moriemini, sed eritis sicuti dii scientes bonum & malum. Secundum hunc intellectum nullam adfert difficultatem id quod pro ratione, aut declaratione subiungitur:

Quia non est veritas in eo: Sentus enim est, in diuinorum verborum non stetit veritate, quia non est in eo veritas, hoc est non loquitur veritatem, aut non amat veritatem, ut idem sit istud cum eo quod dicit Psalmista de quibusdam: Non est in ore eorum veritas, hoc est non loquuntur veritatem. Sicut autem cum de hominibus quibusdam dicitur non esse veritatem in ore eorum, non significatur omnia eorum dicta esse falsa, sed eorum sermonem plerum esse mendacis, ita ut non possit quis tuto eis credere: ita & cum dicitur in diabolo non esse veritatem, non significatur nullam omnino in eo esse veritatem. Sicut enim per naturalia sua (quæ teste Dionysio integra manserunt) multa vera cognoscit: ita & vera pleraque loquitur, sed tamen etiam cum vera loquitur, studet per ea quæ loquitur homines decipere, ita ut ad mendacium & errorem omnia illius dicta vergant, nec vnquam illi tuto credi possit. Postquam autem dixit Dominus diabolum non stetit in veritate, & veritatem in eo non esse, ut ostenderetur ipsum esse Patrem omnium qui loquuntur mendacia; & veritatem odium, ostendendum erat vnde haberet, quod non veritatem sed mendacia loqueretur, nempe quod ex seipso. Vnde subiicit Dominus, *Cum loquitur*, mendacium scilicet, ex propriis loquitur. Quæ sententia dupliciter accipi potest. Altero modo ut significetur diabolum aliquando loqui veritatem, sed tunc non loqui ex propriis. Altero ut significetur eum semper loqui mendacium, quia etiam cum vera dicit, cum intentione loquitur fallendi, ut sit sensus: Cum loquitur mendacium scilicet ex propriis loquitur, hoc est non loquitur ex his, quæ ei vel à Deo, vel ab alio sunt communicata, sed quæ habet ex seipso, nempe sua corrupta voluntate. Quod bene declarat Dominus cum subdit: *Quia mendax est & Pater eius;* Vbi relatiuum eius secundum Ecclesiasticorum Patrum intellectum, non ad diabolum, sed ad mendacium debet referri, quod includitur in adiectiuo mendax, & prius expressum fuit: ut significetur diabolum non solum esse mendacem, sed etiam esse Patrem, hoc est principem, & authorem primum mendacij.

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Inter duas illas conditiones, quas diabolo Dominus tribuit, alteram nempe homicidij, satis supra dixit Iudæos imitari, cum dixit aliquoties, queritis me interficere; nunc vero alteram nempe mendacij, & auersionis à veritate ostendit etiam eos imitari, & simul seipsum opponit diabolo dicēs: Ego autem quia veritatem dico, &c. Non enim legendum si veritatem dico, sed quia. Nam ut consentientibus Græcis,

eis, quæ habent *οτι* etiam habent Aug. Rupertus, Dionysius, & Latina plerumque scripta, & est sensus longe plenior. Significatur enim adeo ipsos à veritate auersos, & mendacia sectari, ut cum ob hoc ipsum, ei credere deberent, quia veritatem loqueretur, contra ob illud ipsum credere noluerunt, credituri vique si falsitatem loqueretur. Porro ut ostenderet Dominus eos nullam habere iustam causam non credendi ipsi, nec alia causa non credere, quam quia veritatem loqueretur subiicit: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Siue presenti tempore, siue futuro legamus, sensus est, *Quis me potest, vel poterit arguere, hoc est argumētis conuincere de quouis peccato, nedum de errore & mendacio?* Arguere enim exponendum est per conuincere, non autem per accusare. Nam Græcis est *ἐλέγχειν*, quod est refellere, & argumentis conuincere. [Alioqui Iudæi Dominum de peccato frequenter accusabant & in eius operibus, cum dicerent eum soluere Sabbathum, & in eius doctrina cum dixerant, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Nunquam autem potuerunt eum certis conuincere argumentis, sed vbique obstructum est à Domino os loquentium iniqua. Proinde bene subiungitur à Domino.]

Si veritatem dico, quare non creditis mihi? In qua sententia apud nos deest coniunctio autem, ut sit. Si autem veritatem dico, &c. Quæ coniunctio multum facit ad argumentationis perfectionem. Constringit enim duplici hac argumentatione Dominus Iudæos, quod aut eum debeant conuincere mendacij, vel peccati, aut ei quem conuincere nequeunt, credere. Causam autem quare non crederent vera licet dicenti ipsemet Dominus concludendo explicat.

Qui, inquit, ex Deo est. Hoc est, Dei spiritu præditus est, hic verba Dei audit libenter, scilicet & benignis, audisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. *Propterea ergo vos mea verba quæ Dei sunt, non auditis æquis auribus, quia ex Deo non estis;* id est, afflatu spiritus diuini, non estis donati, sed pleni afflatu diaboli.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, &c. Solet coniuncta impietas dum non habet quod respondeat veritati, conuerti ad conuicia. Itaque Iudæi quoniam conuicti erant esse filij diaboli ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia reuerentes in Dominum, quæ nullam vel similitudinem veri habebant. Nonne, inquiunt, bene dicimus nos? Quibus verbis significant se id prius Domino obieciisse aliquando, ipsum autem re ipsa iam confirmare illorum dictum. Porro Samaritanam Dominum vocabant, non quod origine eum talem esse putabant, sed per contemptum. Nam Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant Samaritanum appellabant: quomodo Christi-

*Demonium
habere di-
ctus est.*

stiani quosdam per contemptum Iudæos vocant. Dæmonium autem habere dicebant quod insana, & absona eum loqui iudicaret, cum illos dicebant ex Patre diabolo, & non ex Deo esse: se vero, suamque doctrinam tantopere videretur commendare. Respondit ergo Dominus:

Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum. Quasi dicat: Non loquor insanæ verba, sed ea loquor per quæ studeo Patris mei gloriam apud homines promouere. Ad insanam Iudæorum calumniam, & contumeliam clementissimè Dominus respondit: alterum conuictum nempe Samaritani nomen dissimulans: siue quia nihil aliud erat quam impotentis ire maledictum omni ratione carens, siue secundum Augustinum, quia ipse nomen Samaritani lubenter secundum eius significationem cognouit sibi competere. Samaritanus enim custos interpretatur: sicut se in quadam parabola apud Lucam per Samaritanum designauit. Ad dæmoniaci autem vocabulum intentatum, quoniam derogabat gloriæ Dei, & veritati doctrinæ suæ, respondit quidem, sed ita ut non regesserit. Maledictum, quod in illos meritò retorqueri potuisset: sed mansuetè, & simplici negatione tantum depulerit à se: qui alioqui inter docendum, & vitia hominum reprehendendum vehemens erat, liber, & acer. Dicit ergo: *Honorifico Patrem meum*, vos autem me, quia Patrem meum honoro, inhonorastis, cum scilicet Samaritanum, & dæmoniicum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quasi doleret se ab eis inhonoratum, & ignominia affectum, ac gloriæ cupidus putaretur, subiicit:

Ego autem non quero gloriam meam. Ego tanquam homo scilicet, non quero gloriam meam, sed gloriam Dei, & salutem hominū. Quamuis autem ego secundum quod homo, gloriam meam quatenus homo sum non quæram, nec vliscar eos, qui ignominia me afficiunt, est tamen qui gloriam meam querat, & non solū quærat, sed etiam iudicet. Vindicando me de his, qui me ignominia afficiunt. Vult enim Pater ut omnes honorificent filium, sicut honorificant ipsum: & qui hoc recusant facere, seuerè ab eo vel in hac vita sicut Iudæi, vel saltem in futura vindicabuntur. Porro quoniam Iudæi Domini sermonem veluti insanum, & à dæmone profectum calumniabantur: Dominus contra quam salutaris sit ipsius doctrina liberè proclamat: nequaquam reueritus illorum contradictiones: nec ob eorum conuicta à docendo quæ piis, & electis ibi præsentibus essent salutaria, cessans. *Amen, amen*, inquit, dico vobis quisquis sermonem meum non simpliciter audierit, sed auditum etiam seruauerit obtemperando ei: *non videbit, nec est, non experietur, nec sentiet mortem in æternum*: quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors non erit, sed somnus, & migratio. Somnus, quoad corpus aliquando excitandum, migra-

tio,

tio, quo ad animam feliciter in altero seculo victuram.

Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonium habes, &c. Cùm mansuetissimè Iudæis insaniam sibi obijcientibus Dominus respondisset, & quæ salutis eorum essent docuisset: contra illi sermonem eius intelligentes de morte corporali, rursus insaniam ei obijciunt: tanto quidem furore, ut etiam proprii honoris obliuiscerentur. Nam cum dicunt: *Nunc cognouimus*, significant se id prius, cum illi hoc obiecerunt, non cognouisse, aut non satis cognouisse. Mirantur autem quomodo Dominus immortalitatem promittat seruantibus sermonem eius, cum ea nec Abraham, nec Prophetis contigerit, quos tamen constat seruasse sermonem Dei, atque ob id colligunt illum se antepone ipsi, quod polliceretur ea, quæ illi non solum non poterunt aliis præstare, sed nec ipsi sunt assequuti ex obseruatione mandatorum Dei. Porro Dominus omisso dæmoniici nomine sibi furiosè intentato, quod prius à se simplici depulerat negatione, ad reliquæ pro suo more mansuetè responderet. Et primum quidem ad illud quod postremo loco dixerunt: *Quem te ipsum facis?* quo significauerant eum seipsum exaltare, & sibi vsurpare personam alienam Ad hoc enim responderet Dominus, dicens:

Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Quæ sententia rectè intelligatur quomodo aliæ multæ similes: Si ego ex meipso, aut ego tanquam homo, qualis à vobis solum esse putor, glorifico meipsum: inanis, & pro nihilo æstimanda esset gloria mea. Nunc autem non ego me glorifico, sed est Pater meus, qui me glorificat. Hæc autem Patris glorificatio non intelligenda est tantum consistere in his, quæ pro filij gloria Pater fecit in baptismo, & in monte Thabor, aut post mortem in resurrectione, & ascensione eius: sed & in omnibus, quæ Filius dixit, aut fecit. Hæc enim cum filius non à seipso dixerit & fecerit, sed Pater per illum loqueretur & operaretur, & filij gloriam diuinam apertè satis comprobarent: dicitur filius per illa non seipsum glorificasse, sed Pater ipsum glorificasse. Tunc enim seipsum quis glorificat, quando suis, hoc est, non diuinis dictis, vel factis gloriâ sibi venatur, & parat apud homines. Clare autem aperit eis Dominus, quem vocet Patrem suum, cum subdit, *quem vobis dicitis, quod Deus vester sit*, significas in veritate non esse ipsorum Deum, sicut gloriabantur. Vnde subdit, *et non cognouistis eum*: quia scilicet sermonem eius, & opera, quæ per me ædit non agnoscitis, nec mandata eius seruatis, quorum vtrumque arguit hominem non verè & intimè agnoscere Deum. In hunc enim sensum Dominum dixisse illos non cognoscere Deum patet, quia mox de se dicit:

Ego autem noui eum, et sermonem eius seruo. Nam quod dicit ser-

monem eius seruo, indicium esse vult cogniti à se Dei. His autem veluti munimentis præiactis, secundo respondet ad id, quod de Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es Pare nostro, &c. Ostenditque se illo maiorem esse, simulque indicat illum non esse mortuum ea morte, de qua ipse erat locutus. Abraham, inquit, Pater vester exultavit ut videret, hoc est, gestiuit, & summopere optavit videre diem meum, hoc est, aduentum meum in carnem; & quod summè desideravit videre, cum magno etiam mentis gaudio est affectus.

Vidit enim diem meum. Oculis spiritualibus, quia iam in limbo inferni existens, agnouit me in mundum venisse, & ob id gausus est, quod per me sciat se, & totum humanum genus à morte redimendum, & in cælos subuehendum. Itaque Iudæi Dominum significare putantes Abraham vidisse illum oculis corporalibus, & proinde tum vidisse, cum in mundo hoc degeret: nouam rursus calumniam Christo obijciunt, dicentes:

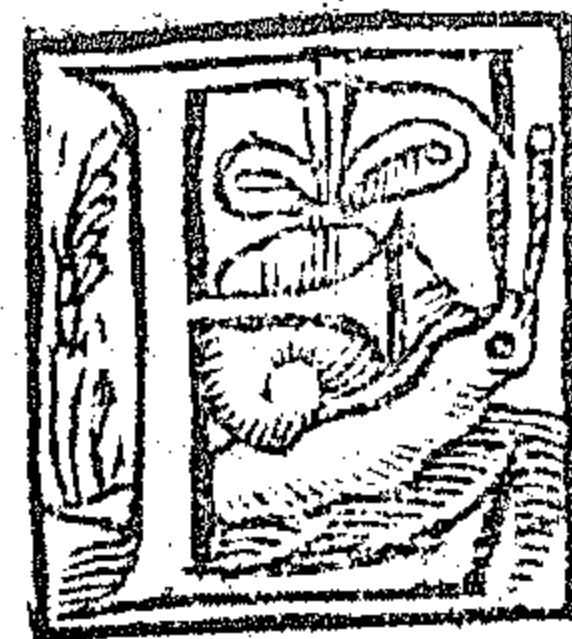
Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dicendum erat, & Abraham vidit te: verum quo magis absurditas appareret, dicunt & Abraham vidisti? Probabilissimum autem est, quod appellatione quinquaginta annorum spectauerint ad morem sui seculi, hoc est, Iubilei, quod interdum seculum appellatur, quasi dixerint: Nondum vnum seculum implesti, & audes dicere vidisse te Abraham? Porro quanquam Dominus redarguere potuisset de malo verborum suorum intellectu Iudæos: potius tamen ad eorum interrogationem respondere voluit, ut apertius iam suam diuinitatem declarans ostenderet se Abraham esse maiorem, atque ob id dicit:

Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret. Vel nasceretur, aut esset, ego sum. Non dicit, ego fui: sed ego sum, quemadmodum superius: ut ostenderet Iudæis se eum esse, qui olim dixerat Moyse: Ego sum, qui sum. Iudæi ergo hanc vocem tanquam blasphemam non ferentes cucurrerunt ad lapides, ut poena legis contra blasphemos statuta eum occiderent. Verum Dominus qui iam verbis suam aperte significauit diuinitatem eandem re ipsa ostendit, cum abscondit se ab eis, reddendo se illis inuisibilem, sicque exiit à templo, è manibus eorum elapsus. Docens nos suo exemplo ut cum etiam possumus resistere. Iram superbientium humiliter declinemus.

Ceco nato restituitur visus. Ioan. 9.

CAPVT LXXVIII.

ET

T prateriens Iesus vidit hominem cecum à natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, ut cecus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: venit nox quando nemo potest operari. Quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linuit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë, quod interpretatur missus. Abijt ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius, quia mendiculus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic est. Alij autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat: Quia ego sum. Dicebat ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloë, & laua. Et abijt, & laui, & vidi. Et dixerunt ei: Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt eum ad Phariseos qui cecus fuerat. Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus: & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisei quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Phariseis quidam: Non est hic homo à Deo qui sabbatum non custodit. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterum. Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia Propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cecus fuisset & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt eos dicentes: Hic est filius vester quem vos dicitis, quia cecus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cecus natus est: quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuit oculos nos nescimus: ipsum interrogate atatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia atatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursus hominem qui fuerat cecus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio, vnum scio, quia cecus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis, iam & audistis, quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis discipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moyse discipuli sumus. Nos scimus, quia Moyse locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit & aperuit meos oculos. Scimus autem, quia peccatores Deus

K k s non

322 EPITOM. COMMENT. IN CONGR.
non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exau-
dit. A seculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi
esset hic à Deo non poterat facere quicquam. Responderunt & dixerunt
ei: In peccatis natus es totus, es tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cum inuenisset eum, dixit ei:
Tu credis in filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Domine, vt
credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum
ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et proci-dens adorauit eum. Et dixit
ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident vi-
deant, & qui vident cæci fiant. Et audierunt quidam ex Phariseis qui
cum ipso erant, & dixerunt ei: Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Ie-
sus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis: Quia vi-
demus. Peccatum vestrum manet.

Et præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate, &c. Non quia
dicitur: Et præteriens vidit, &c. Existimandum est hoc miracu-
lum contigisse mox, cum Dominus se abscondendo exiisset è
templo. Tunc enim exeunti non aderant discipuli, quos constat
modo adfuisse. Itaque nihil aliud voluit Euangelista, quàm quod
cum Dominus quandoque in Hierusalem alicubi præteriret, vidit
hunc cæcum. Intelligendum autem Dominum non obiter aspe-
xisse illum, sed studiosè, defigendo etiam intuitum in illum. Alio-
qui enim non adduceret Euangelista discipulorum quæstionem
occasione aspectus huius factam. Nam cum viderent Dominum
studiosè illum aspicientem interrogauerunt eum: Rabbi, quis pec-
cauit, &c. Cuius quæstionis occasionem fuisse verisimile est, quod
cum Dominus superius paralyticum in Hierusalem curasset, di-
xisset: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare. Vnde intel-
ligentes morbos ob peccata accidere: mirantur cuius peccato hic
contraxerit cæcitatem à natiuitate. Et quidem suam ruditatem
magnam in hac quæstione ostendere videtur, cum quærunt num
ipse peccauerit, qui cæcus natus erat: quasi fieri posset, vt quis pec-
cet antequam nascatur.

Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, &c. Ommissa
redargutione ruditatis suorum discipulorum, ad doctrinam veri-
tatis pro suo more Dominus conuertitur: docens non semper
propter peccata immitti hominibus morbos, sed nonnunquam
ob ostensionem gloriæ Dei in eis. [Quod tamen cum sit non est
quod homo conqueratur, tum quod Deus omnium creator crea-
turis suis vti potest, vt maximè nouit expedire in illustrandæ glo-
riæ suæ, tum quod id ad maius profectum hominis nempe spiri-
tuale eius vtilitatem proueniat.] Neque inquit, hic peccauit,
neque parentes eius, supple, vt cæcus nasceretur. (Non enim ab
omni peccato illos significare voluit esse immunes) sed, supple,
ideo cæcus natus est: Vt manifestentur opera Dei in illo. Dicit plu-
raliter

EVANGELICAM. CAP. LXXVIII. 323
raliter opera Dei, & non opus Dei, quia non tantum vnum il-
lud opus Dei, nempe curatio cæcitatatis erat in illo manifesta, sed
in genere opera Dei erant in illo manifesta, hoc est osten-
dendum erat in illo qualia essent Dei opera, quantæ scilicet po-
tentia, & quantæ rursus bonitatis, quomodo semper etiam
in Sabbatho operetur, quæ ad salutem hominum pertinent, &
quod opera Iesu sint à Deo. Cum autem his verbis Dominus
subindicaret se miraculum hoc ad quod se iam parabat non ope-
raturum aucupandæ gloriæ causa, & propter ostentationem,
sed propter gloriam Dei: id ipsum apertius significare volens,
subiunxit:

Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Dicit oportet,
non quod ad hoc cogere veluti seruus à Domino: sed si-
gnificare volens se non à seipso facere, quæ faciebat, verum ex
mandato, & commissione Patris sui dicit, opera eius, qui misit
me, significans eadem esse opera sua, & Patris sui, quæ vt signi-
ficaret per se esse manifesta subiicit: Me oportet operari opera
eius qui misit me, donec dies est. Si ipsa Domini verba atten-
tius consideremus, omnino apparet Dominum vocasse diem,
tempus corporalis suæ in mundo præsentia, noctem verò tem-
pus suæ absentia, in quo ex decreto Patris vacaturus erat à do-
ctrina & miraculorum operibus, sic vt per sese corporaliter ea
non esset exhibiturus, sicut ea exhibere per sese debuit, quam-
diu erat corporaliter in mundo. Cum enim subiicit: Quamdiu
sum in mundo, &c. Significat se quandoque non fore in mundo,
quomodo iam erat, secundum visibilem scilicet corporis præ-
sentiam, quam mox erat subducturus mundo. Quod autem
ait, Venit nox in qua nemo potest operari. Alludit more suo ad no-
ctem vulgarem, in qua non possunt homines operari: hinc
allegoricos significans instare tempus in quo abiturus à Iu-
dæis nihil esset apud eos operaturus eorum, quæ tum pro eo-
rum salute per sese faciebat. Vt autem intelligeremus quare
tempus suæ præsentia diem vocet, & non simpliciter illi dici
diem, quomodo tempus vitæ cuiuslibet hominis dies illi est,
subiicit:

Quamdiu sum in mundo lux sum mundi. Significans tempus illud
non illi solum esse diem, sed toti etiam mundo, nec diem solū ob
operandi facultatem, sed etiam ob lucem, quæ sua præsentia mun-
do adfert per doctrinam, & opera vitæ æternæ. Igitur tempus suæ
absentia etiam significat duplici nomine fore Iudæis noctem, nem-
pe tum quod absfuturus eis esset Sol iustitiæ, tum quod ipse tanquàm
in nocte nihil esset corporaliter apud eos pro illorum salute fa-
cturus. Dicit autem: Quamdiu sum in mundo lux sum mundi: non
quod post ascensionem desineret omnino esse lux mundi: sed
quod

524 EPITOM. COMMENT. IN CONCORD.
quod defineret sic præluere hominibus, quomodo tunc prælu-
cebat per seipsum docendo, & miracula ædendo, & quomodo
post ipsum lucere cœperunt Apostoli, quibus proinde dictum est
vos estis lux mundi.

In Isaiã
cap. 8.
Fons Siloë.

Natato-
ria.
Piscina.

Hoc cum dixisset expuit in terram & fecit lutum ex spuito, &c. Cum
prædictis verbis ostendisset Dominus se non ad ostentationem,
sed ob Patris gloriam, & secundum Patris præscriptum operari
miracula etiam in Sabbatho, quia donec dies est: pergit ad mira-
culum, quod nouo iam modo operatus est, nimirum luto non quo-
uis, sed ex spuito suo facto oculis cæci appposito, cuique mandans ut
abiens lauaretur in natatoria Siloë. De fonte autem Siloë sic scri-
bit D. Hieronymus, Siloam fontem esse ad radices montis Sion,
qui non iugibus aquis, sed incertis horis, diebusque ebulliat, & per
terraram cœcaua, & antra saxi durissimi cum magno sonitu veniat,
dubitare non possumus, nos præsertim, qui in hac regione habi-
tamus. Hæc ille. Ex hoc igitur fonte, maxime cum interruptis vi-
cibus manet, & sit in ea regione aquarum penuria facta erat *κα-
λυβήδες*, id est, natatorium, vel natatoria ut hic vertit Interpres,
aut piscina ut vertit Ioan. 5. Porro ne quis miretur, quod sic à Do-
mino cæcus, qui illum non nouerat permiserit se atrectari, & lu-
to oculos suos perungi: aduertendum Euangelistam breuitati stu-
dentem non omnia scripsisse, quæ circa ea, quæ narrat, sunt dicta
vel facta, sed multa reliquisse nobis intelligenda, sine quibus quæ
narrat, non possunt intelligi commodè esse gesta. Intelligendum
ergo Dominum prius interrogasse cæcum, quemadmodum supra
paralyticum, num veller sibi visum restitui, atque ex discipulis in-
tellexisse Iesum, cuius nomen ex fama ei cognitum proculdubio
erat, esse qui lutum ei super oculos ponere pararet, aut illum ex
turba didicisse Iesum esse, qui præteriret, eoque intellecto Domino
acclamasse, ut ei miseretur. Verisimile item Dominum illi dixisse,
vade ad Siloë aquas, & ibi visum recipies: quanquam promissio-
nis illius non meminertit Euangelista: A ratione enim alienum
est, rem sic nudè gestam esse ut ab Euangelista describitur.

Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicis erat, &c.
Post descriptam miraculosam cæci illuminationem, Euangelista
prolixè commemorat quomodo miraculum hoc ad multorum
cognitionem peruenerit, & à multis exactè examinatum multi-
pliciter cesserit in Dei gloriam: quantumuis illud plerisque malè ha-
beret, & vreret, qui quo magis huic miraculo detrudere studuerunt,
hoc magis reddiderunt illustre. Deinde & eo tendit sequens nar-
ratio, ut ostendatur quanta constantia, & libertate cæcus miracu-
lum & authorè eius prædicauerit, & quod ob id reiectus à Chri-
sto sit susceptum & ad perfectiorè eius cognitionem perductus.
Pro eo autem quod nos habemus, quia mendicis erat (quomodo
nobis cum

nobiscum legit etiam Theophyl.) Græci codices ferè habet, quia
cæcus erat, ut significetur quosdam vidisse eum prius, quod cæcus
fuisse. Verum nostra lectio est convenientior, secundum quam
significatur hunc cæcum prius multis visum fuisse, & cognitum,
ob id quod publicè mendicis esset. Porro ad miraculi commen-
dationem, & Dei gloriam faciebat, quod tunc vicinis, cum aliis mul-
tis ob mendicitatem notus fuerat, dicentibus: *Nonne hic est qui se-
debat* (ante templum scilicet, quemadmodum claudus ille, de quo
Acto. 3.) *& mendicabat?* Alij dicebant ipsum esse, alij negabāt. Hoc
enim declarat miraculum tantum fuisse, ut qui illum prius probè
nouerat, non possent facillè adduci, ut crederent eundem esse.
Dixit autem cæcus: *Ille homo qui dicitur Iesus*, non per contemptum,
sed quod adhuc à Domino esset alienus, sola illum fama cogni-
tum habens. Iam gloriæ Dei etiam inseruit, quod cæcus nescierit
ubi esset Iesus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis suspicio tol-
lebat, ut videri non posset ad gratiam loqui. Cum itaque cæcus
adductus esset, Pharisei etsi ab adductoribus didicissent facti or-
dinem, tamen quo certius eis de facto constaret, cæcum quem
vicini prius interrogauerant, iam secundo interrogauerunt quo-
modo vidisset, hoc est visum recepisset. Nam sic oportet verbum
hoc semper hic exponere, cum sit Græcè *ἀναβλέπω*. Audito ergo
huius testimonio variatum est sententia inter illos. Quidam enim
Phariseorum pro ingenio desperatorum hominum, tam inaudi-
to diuinæ potentæ miraculo adeo non potuerunt moueri, ut de
Domino melius sentirent, ut mox ex diei religione mutuarentur
occasionem calumniandi factum planè diuinum, quod diei reli-
gionem decebat & commendabat. Itaque dixerunt:

Non est hic homo à Deo, quantumuis frequenter eum in ore habeat,
cum sabbathum non custodiat. Quibus verbis non tantum præsens
factum notare videntur, sed & signum illud quod scribitur Ioan-
nis 5 & alia quæ Sabbatho fecit Dominus: quod iste Sabbathum pro
nihilò habet, ut qui illud iam frequenter violauerit. Alij autem
etsi congruè illis fuisse ostendere, qualiter Sabbathum non fue-
rit in prædictis factis violatum: tamen quoniam Pharisaico adhuc
errore detinerentur, & tamen à signorum magnitudine supera-
bantur contra dicunt:

Si hic homo, non est missus à Deo, ac illi gratus, sed peccator est,
quomodo potest hæc signa facere? significantes peccatores non
posse signa facere saltem talia, qualia scilicet Iesus fecit, maxima
scilicet, & planè diuina. Nam & diabolus sua habet falsa signa, quæ
per suos non nunquam ædit. Dicunt autem isti pluraliter hæc signa,
vel ut est Græcè talia signa, respicientes scilicet non ad vnū illud,
de quo tunc agebatur, sed & ad alia pleraque quæ Christus fecerat.
Itaque sententia de Iesu variantibus, *schisma*, hoc est dissidium, &
dissensio.

dissentio erat, *inter illos*. Proinde rursus interrogant cœcū vt suam ipse de Iesu proferret sententiam, de quo inter ipsos non conueniebat.

Tu, inquit, *quod dicis de illo, qui aperuit oculos tuos?* vel vt habet Græci, quia aperuit, vt sit sensus: *Quem tu dicis esse illum ob hoc, quod aperuit oculos tuos.* Mendicus itaque simpliciter, & intrepidè pronunciat quid sentiret. Ego inquit dico eū esse Prophetam, significans eum à Deo missum esse, & veracem esse doctorem. Nam talis vt supra est probatum, Propheta dicitur, etiam si nihil futurum prædicat, quale adhuc hic à Iesu non audierat.

Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cœcus fuisset, &c. Cum primum Phariseis & Iudæis miraculum à cœco exponeretur, facile crediderunt: quod propter operationem, qua Sabbathum violatum putabant, gaudebant se occasionem habere calumniandi Dominum, & ostendendi illum non esse à Deo. Verum cum iam, & quorundam Phariseorum autoritate, & ipsius cœci sententia, quam postulauerant, velut parati illi stare, non permitteretur tale miraculum ei tribuere cum quo non esset Deus, in contrarium dilabuntur: præter spem sanè sperantes hunc non esse qui cœcus fuisset, & si omnibus satis ob publicam notus mendicitatem. Proinde priusquam id credendum sibi putarent, parentes eius aduocandos, & audiendos statuerunt: si fortè illi metu adducti (vt sunt ferè timidi quibus res est angusta domi) aliquid dicerent, quod ad miraculum obscurandum facere posset. Itaque Pharisei aduocatos parentes interrogant tria, si filius eorum sit, si cœcus natus sit, & quomodo nunc visum receperit. Rigidè autem interrogant, putantes illos exterrere sicq; aliquid dicturos, quod in calūniam prædicari cæderet miraculi. Non enim dicunt: *Hic est filius vester, qui cœcus natus est, sed quem vos dicitis quia, id est, quod cœcus natus sit: notantes eos id falso dicere solitos: quia tamen nihil potest improabilius suspicari. Quis enim Pater talia mentiri cū sua ignominia vellet de filio? Nec dicunt simpliciter, quomodo nunc videt: sed quomodo ergo nunc videt, quasi dicerent: Aut hoc falsum est, quod nunc videat, aut illud quod cœcus natus sit. Sed videre eum, constat verum esse: ergo falsum sit est necesse, quod cœcus natus fuerit. Tribus autem interrogationibus factis parentes caute respondent, de duobus confitentes se esse certos, ignorare verò quod tertio quærebatur: modum scilicet, & authorem redditi visus. Et addunt: *ipsum interrogate, etatem habet, ipse de se loquatur, vel vt est Græcè, de se loquetur vel pro se loquetur.* Hæc vt ex Euāgelicæ narratione patet, dixerunt, non quod nescirent, sed quod Phariseos metuerent, malentes solum filium venire in periculum, quam communi periculo inuolui cum filio. Porro ex eo quod conspuauerant Iudæi eos eiciendos Synagoga, qui confitebantur*

terentur Dominum esse Christum: animaduertere licet iam tum percubuisse, atque iactari cœptum fuisse eum esse Christum. Fieri autem extra synagogam erat interdicti alicui commercio, & consuetudine reliquorum Iudæorum, vt non liceret ei cum reliquis ingredi synagogam, aut templum, & omnino alienus esset ab omni Iudæorum congregatione, quod apud Iudæos summæ ignominie loco habebatur: quomodo apud Christianos habetur. Excommunicatio.

Vocauerunt ergo rursus hominem qui fuerat cœcus, &c. Cum ex parentum responsione nihil potuerunt venari quod pro suo faceret desiderio, & parentes eos remisissent ad filium: illi necdum desistendum sibi esse rati, vocauerunt rursus eum, qui fuerat cœcus, dicentes ei: *Da gloriam Deo*, quibus quidem verbis videntur simpliciter ab eo exegisse confessionem veritatis. Nam sic hæc oratio accipitur Ios. 7. Vbi ad Achan dicit Iosue, *Fili mi da gloriam Domino Deo Israël: quod quid sit pater ex eo, quod dicitur, & confitere atque indica mihi quid feceris.* Et videtur hæc oratio fuisse modus obtestandi, & veluti adiurandi aliquem, ad extorquendum ab eo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1. Reg. 6. Sacerdotes Philystim consulunt suis, vt factis anis aureis dent gloriam Deo Israël, hoc est veritatem testentur, & suam iniquitatem confiteantur. Itaque quod dicunt: *Da gloriam Deo* hunc habet sensum: *Ad gloriam Dei confitere, nobis omnem rei veritatem.* Quibus verbis sub obtentu religionis eum inducere voluerunt vt vel miraculum negaret, vel prestigio aliquo, & non diuino modo factum diceret. Addunt autem:

Nos scimus quia hic homo peccator est, hoc est scelestus & impius, quasi dicant, scimus illum hoc miraculum vel non fecisse, vel non diuina virtute fecisse. Porro cœcus fortiter simul, & circumspectè respondens ait:

Si peccator est, nescio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret. Nam supra Prophetam esse dixit, & mox ostendit eum non esse peccatorem, sed esse à Deo: Itaque ideo dicit nescio vt eorum nugas, & calumnias more dubitantis depellat, & significet se id excutere nolle, vt sit sensus: *Au peccator sit, nec ne, non iam excutio, nec pronuncio. Illud tantum dicam quod à me sub obtestatione nominis diuini requiritis, & liberè pronunciare possum, utpote quod in me experientia didici, cum prius essem cœcus, modo video.* Illi autem, vt nunquam quiescit inuidia, sperantes se aliquid audituros, quod in calūniam rapere possent, & vnde ostendere possent miraculi modum non fuisse diuinum, aut ex re aliter narrata falsitatem comprobari posse, iterum eum interrogauerunt.

Quid fecit tibi, quomodo aperuit oculos tuos? Mendicus autem, qui

Extra
Synago-
gam fieri.

qui haec tenus quamdiu res inquisitione indigebat, remisse locutus est: iam confidentior factus cum videret eos tantum querere quod calumniari possent, stomachando aduersus impudentem eorum malitiam respondit eis:

Dixi vobis modo, quomodo aperuit oculos meos, & id semel audistis. Quid iterum vultis eadem audire? Nunquid, etiam vos mecum, & cum aliis eius discipulis vultis discipulis eius fieri? ut ob id tam diligenter iterum atque iterum de operibus eius inquiratis? Hoc autem dicit per ironiam, sciens illos nolle eius discipulos fieri, & ob id significans indignos illos esse, quibus eadem repetantur, ut qui non bono animo, sed malo ad eandem reuoluerentur percontationes.

Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, &c. Ex odio nominis Christi, & magnanimitate superbia offensi Pharisei mordaci libertate caeci maledixerunt ei, quod Graece est ελοιδόρουν, id est, conuictiati sunt. Proinde notandum etiam quod cum nos habemus, Tu discipulus illius sis, quod imprecationem significat, Graece est, tu discipulus eius es, quod non imprecationem sed conuictum magis significat. Itaque maledixerunt, & conuictiati sunt ei quia illi obiecerunt, quod ignominiosum esse putauerunt, & quia animo vituperandi dixerunt: quale maledictum (inquit Aug.) sit super nos & super filios nostros. Addunt autem rationem, sed insipientiae plenam, quare nolint esse Christi discipuli, sed Moysi.

Nos, inquit, scimus, quia, id est, quod Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit, hoc est cuius Spiritu instructus ad nos venerit. Tanta autem horum fuit insipientia, ut non posset non eam mox medicus iste & deprehendere, & redarguere, cuius cum inter disputandum (ut fieri solet) cresceret fiducia, confirmatus veritatis conscientia, & Dei gratia fortiter contemptis omnibus periculis, ausus est Christi causam agere apud viros magni nominis, quos sentiebat omnibus rebus moliri perniciem Iesu. Itaque ex miraculo redditi sibi visus, colligens, & conuincens merito non debere illos ignorare unde profectus esset Iesus.

In hoc, inquit, enim mirabile est, hoc est, in isto sane mirabile quiddam accidit (nam ἴδω, enim, pro sane hic positum est) quia, id est, quod, vos nescitis unde sit, & hoc est, cum tamen (phrasim est enim Hebraea) aperuit meos oculos. Scimus autem quod Deus peccatores non audit, id est, exaudit (audire enim hic pontum est pro audire cum effectu, quod est exaudire, quemadmodum mox postea veritatem Interpres, cum Graecis eadem sit dictio) sed si quis Dei cultor est, sic ut non solum caeremoniis externis veneretur, sed voluntatem eius faciat, obtemperando mandatis eius (quod verum est Deum colere) hunc exaudit. His ergo mendicus refellit, quod prius dixerunt: Nos scimus quia hic homo peccator est. Dicit ergo scimus, quod

ex Scripturis ita apud Iudaeos esset receptum, quodque hac in parte etiam ipsi Pharisei consentirent cum ipso, ut qui prius dixerant: Quomodo potest homo peccator haec signa facere. Regulare enim est non exaudiri à Deo peccatores, hoc est perseuerantes in peccato.

A seculo, inquit, non est auditum, &c. q. d. Multa quidem memorantur miracula, quae Deus olim gessit per Maiores nostros sed sanctos, non peccatores: & tamen si reperamus ab orbe condito, nunquam auditum est quenquam extitisse, qui caeco nato oculos aperiret, & visum, quem nunquam habuit, imò quem natura negauit praeberet.

Si non esset hic à Deo. Quemadmodum vos vultis non esse, non posset facere quicquam, eorum scilicet, quae facit, cum illa nec sua virtute, nec alia virtute, quam diuina facere possit. Porro Pharisei hac mendici fiducia prorsus efferati, cum iam spes non esset fore ut ille vel corruptus, vel metu territus desisteret à praedicando Iesu, ad extrema veniunt, ad quae coniuncta impietas solet descendere, ad opprobria scilicet & vim. In peccatis, inquit, natus es totus, & additur Graecis, Tu, quod contemptus emphasim habet. Dicunt autem totum in peccatis natum, quod secundum eos omnia eius, mendicitas scilicet, caecitas, impudentia arguerent hominem à natiuitate scelestum. Addunt autem cum impatientis animi arrogantia. Et tu doces nos. Vbi utrumque pronomen magnam habet emphasim; quasi dicant; Et tu tam vilis homo, indoctus planè, & manifestè scelestus doces nos, qui legis professionem, & religionis apicem tenemus? Nec his contenti conuictio addunt vim, non ferentes sibi os obturatum esse ab homine paupere, & idiota, & ob id, eicientes eum foras, extra synagogam, ut est verisimile efficiendo eum apud synagogam: quamuis simpliciter intelligi possit eieciturum à concilio illo, & congregatione.

Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, &c. Eiectum à Phariseis Dominus cum audisset quae ille pro sui nominis confessione passus esset, requirens suscepit, & ad perfectiorem sui cognitionem deduxit; ostendens se curam habere eorum, qui propter se aliquid patiuntur, nec relinquere eos sine consolatione: deinde illos perfectiore sui cognitione dignos esse, qui accepta cognitione bene vtantur. Itaque cum non obiter, sed ut magis est verisimile, quaesitum illum à se inuenisset, dixit:

Tu credis in filium Dei? Ille audum se declarans credendi dixit: Quis est Domine ut credam in eum? Probabile est ipsum à comitatu & turba cognouisse Iesum, qui sanauerat ipsum, esse eum qui secum loquebatur (nam Dominum eum vocat) nondum tamen cognouisse Iesum esse filium Dei, hoc est, expecta-

tum Messiam. Nam sicut filius David, ita & filius Dei vulgo fuit cognomentum Messie, quemadmodum ex hoc loco aduertere licet & Ioan. 1. & Matth. 16. Cum ergo, qui cæcus fuerat animi sui ad credendum promptitudinem declarasset, Dominus ei se manifestat dicens,

Et vidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est. Non dicit, Ego sum, qui te sanavi, sed submisit primum, & obscure, & vidisti, inquit, eum, deinde & manifestus: Et qui loquitur tecum ipse est. Mendicus autem auditis verbis Iesu, tractus à Patre mox credit, fidemque suam confitetur non verbis tantum dicens; *Credo Domine, sed & opere.* Nam *procidens adoravit eum*, non tanquam Prophetam tantum, sed tanquam filium Dei.

Et dixit ei Iesus, in iudicium ego in hunc mundum veni. Quoniam Dominus mendico illi, cum cæcus esset & corpore, & mente, primum quidem visum corporalem restituit, ac deinde etiam spiritualement: hinc occasionem desumpsit differendi, quæ sequuntur de cæcitate & visu spirituali, ut ex omni oblata occasione solitus fuit desumere initium alicuius doctrinæ spiritualis. In iudicium, inquit, ego in hunc mundum veni. Vbi per iudicium rectè intellexerimus decretum illud Patris, quo mirabiliter decreuit, sed tamen iustè per filij sui in hunc mundum aduentum efficere, ut qui non vident, viderent, & sinere eos qui videbant, cæcos fieri. Itaque sensus est, Ego veni in hunc mundum in iudicium, hoc est, ut per me iudicium, & decretum Patris mirabile impleatur, quo rerum vices permutentur. In hac tamen locutione prepositio, in, aut coniunctio, ut in explicacione posita, debet consecutiue accipi, & non ut causam designet finalem, quatenus iudicium hoc pertinet ad eos, qui ex videtibus cæci futuri erant. Non enim voluit Deus eos, qui videntes dicuntur, fieri cæcos per Christum, per quem omnes voluit saluos fieri; sed decreuerat id iusto iudicio suo permittere. Itaque sic in horum iudicium dicitur venisse filius, quomodo dicitur positus in ruinam multorum. Porro non videntes de quibus hic loquitur Dominus, sunt hi quos Sapientes mundi, ut cæcos in rebus Dei contempnabant; quique ut perparum de diuinis rebus cognoscebant, ita nec volebant videri illas cognoscere, sed suam ignorantiam agnoscebant, qualis erat hic mendicus, Apostoli, & alij plerique è vulgo, deinde & gentes quas Iudæi pro cæcis habebant, & ut reuera erant manifestè. Videntes vero, qui cæci erant, futuri sunt hi, qui in rebus diuinis multa sanè viderunt vulgo incognita, & se adhuc plura, quam viderant, videre arbitrati sunt, suam in multis ignorantiam agnoscere recusantes, quales erant Pharisei Scribæ, & Gentium Philosophi. Illi ergo non videntes, per Christum videntes facti sunt, quia eis datum est oculis spiritus agnoscere, quæ

quæ verè hominem beatum facere possunt. Illi vero videntes occasione Christi cæci facti sunt, hoc est, declarati esse cæci, & magis, magisque excæcati sunt: quia occasione doctrinæ, & miraculorum Christi per superbiam, inuidiam, aliisque passiones adeo sunt excæcati, ut manifestam veritatem non possent agnoscere, sed impingerent in lapidem illum angularem, qui illis factus est petra offensionis, & scandali. Quod ergo hic dicit Dominus simile est illi, Confiteor tibi Pater Rex cæli & terre, quoniam abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. *Matth. 11.* Porro Pharisei quidam, qui tum forte aderant Iesu, aut animo non sincero comitabantur illum, calumniandi ansam vndique captantes, audientes futurum ut videntes cæci fierent, & satis animaduertentes Dominum loqui de cæcitate non corporali, sed spirituali, atque ob id suspicantes se notatos, qui se pro videntibus haberi volebant, dicunt Domino:

Nunquid etiam nos cæci sumus? Id cum arroganti animo, & maligno interrogarent, delaturi Dominum apud Phariseorum ordinem, si audirent quod nolebant: Dominus cautè admodum, & prudenter respondet:

Si, inquit, cæci essetis, peccatum non haberetis. Quæ sententia rectè sic intelligitur, Si essetis cæci, hoc est, si non haberetis scientiam scripturarum, vnde si velleris, possetis veritatem agnoscere; si non essetis naturali, & scripturæ lumine illustrati, ita ut ex ignorantia contra me peccaretis: non haberetis peccatum, tantum scilicet, quantum nunc habetis: imò non haberetis peccatum, quia simplicitati vestræ venia daretur, & à me illustraremini. Nunc vero cum dicatis vos videre, etiam vestro iudicio condemnati estis, ita ut peccatum vestrum maneat, quod in me comittitis, quod quoniam videre vos putatis, non potest tolli à vobis.

Differit Dominus de vero pastore & ouibus.

Ioannis 10.

CAPVT LXXIX.

Men amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium. Hunc ostiarius aperit, & oves vocem eius audiunt, & proprias oves vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oves emisserit, ante eas vadit, & oves illi sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non novērunt vocem alienorū. Hoc proverbium dixit eis.

Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor. Bonus, bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis, Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriae, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupo rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meae. sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient. & fiet unum ouile, & unus pastor. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis: nunquid daemontium potest caecorum oculos aperire?

Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium, &c. Quoniam Pharisei indignabantur se a Domino notari caecitatis, & pro videtibus se habebant, adeo ut ob id se exhiberent vulgi Pastores, & Doctores, & rursus quoniam Pharisei non dedignabantur solum esse Christi discipuli, sed & grauer ferebant tam multos Christo adherere: ipsis derelictis Dominus hanc subiungit Parabolam veri Pastoris indicia exprimentem: qua & illos notat non esse veros Pastores, cum tamen tales haberi vellent, & se ostendit verum esse ouium Dei Pastorem, ab ipsis Phariseis, ac plerisque, qui ante ipsum pro magnis Prophetis populo se obrutulerant longe diuersum. Et rursus eadem Parabola indicat, qui fiat ut Pharisei quidem, & illorum discipuli Christum verum Pastorem non agnoscant, plerique vero e vulgo simplices, & idiotae qui ab illis caeci habebantur, & non videntes sequerentur, & agnoscerent. Docet enim haec Parabola utrumque, & quis sit Pastor, & quae sint oues. Pro conuenienti autem, & expedito huius Parabolae intellectu, semper ob oculos habendum Dominum sub exemplo Pastoris, & ouium corporalium loqui de Pastore, & ouibus mysticis: ac proinde primo videndum quomodo totus hic parabolae sermo quadret Pastoribus, & ouibus corporibus: ac deinde per similitudinem omnia aptare Pastori & ouibus mysticis. [Quod ergo attinet ad exemplum, unde petita est parabola:

parabola: ita in rebus mundanis esse constat, ut quisquis in caulas ouium intrat non per ostium, sed aliunde irrumpens, utpote per fenestram, aut maceriam diruptam is non Pastor sit, sed fur, & latro. Fur quidem quia surripit fraude alienum, latro quia vi oues rapit, raptasque dilaniat & occidit. Qui vero per ostium intrat in ouile, is ex hoc ipso cognoscitur esse Pastor, cui Pater familias oues suas concredidit. Hinc ostiarius, hoc est, vel ipse Pater familias, vel is, cui ille totius domus suae custodiam, & omnes clauis tradidit, ingrediendi facit facultatem aperiendo ei ostium. Nec ostiarius tantum illum agnoscit, sed & oues vocem eius audiunt, hoc est, agnoscunt eum ad latronis, & furis vocem incoguita expauescant. Ut autem ipse ingressus ad oues, mox ad vocem suam agnoscitur ab eis: ita & ipse vicissim eas agnoscit: adeo ut nominati etiam singulas vocare norit, atque sic sigillatim vocatas educit e caulis non ad lanienam, sed ad salutaria pascua, illeque vocatae parenti vocanti voce amica notaque. Cum autem iam educatae e sepris quibus continebantur prodierint in liberos campos, non ipse domi remanens permittit vagari quocumque, sed ne quid aberrent, aut ab occurrente lupo imperantur, & dispergantur, antecedit totum suum gregem, ut suo ducatu viam illis commo- stret, & a noxiis praemuniat bestiis. Praecedit autem eas non mutus, sed subinde voce sua prouocans ad sequendum, & ab errore reuocans, nec sinens in via ditius haerere. Itaque illae, quomani agnoscunt sui Pastoris vocem, ad quam se dirigunt, antecedentem Pastorem prompte sequuntur. Eum vero, qui non est ipsarum proprius Pastor, sed alieni gregis forte Pastor est, non sequuntur, licet praecedentem & vocantem, sed abhorrent, & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Haec est ipsius exempli breuis, & clara explanatio, caeterum in applicatione eiusdem parabolae ad propositum Domini, per ostium (quod nomen negotium aliquod exhibet) recte acceperimus iustitiam, vel ipsam Deum. Nam & iustitia, & ipse Deus ostium est oues custodiens, & per quod ad pascendas oues sit accedendum. Iam ostiarius vel intelligendus est ipse Deus aut ut distinctam habeamus personam ab ostio, & Pastore ipse Spiritus sanctus, quomodo intelligunt August. & Theophyl. Ipse enim Spiritus sanctus est, cui a Deo Patre totius Ecclesiae suae cura commissa est, qui suis donis hominem instruens, & omnem veritatem edocens, sic demum aperit ei ostium, hoc est dat ei iusta ratione ad pascendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipso exemplo alius est Pater familias, qui est ouium Dominus, alius Pastor, qui a Patre familias praeficitur ouibus, alius ostiarius, qui cognoscens Pastorem liberum dat ei ad oues aditum: ita in re per exemplum significata Deus Pater velut ouium Dominus est intelligendus, filius, Pater, Spiritus sanctus ostiarius: sic tamen ut per haec non intelliga-

Ostium

Ostia-
rius.

Pastor.

534 EPITOM. COMMENT. IN CONCEN.
 Oues. mus vnum alium maiorem, vel minorem. Porro per oves parabolice significantur electi, & predestinati a Deo: ouile est ipsa ouium congregatio, & multitudo certo aliquo loco sub vno pastore degens.] Applicatio ergo exempli hæc est: Qui ad Dei populum veluti illum pasturus, & rectoris sese ingerit, non accedens iusta & recta via, neque per Deum illuc accedens, sed vel per humanæ cupiditatem gloriæ, vel per spem commodi temporalis illicito modo accedens: is fur est & latro. Fur quidem, quia alienum sibi vsurpat. Latro, quia animas hominū impiis, & falsis suis doctrinis crudeliter occidit. Qui autem recta via ad Dei populum regendum & pascendum accedit, videlicet a Deo ad hoc missus, & recta intentione id suscipiens: is solus verè est pastor ouium. Huic Spiritus sanctus, cui veluti ostiario cura ouilis Domini commissa est, & sine cuius favore nemo rectè potest suscipere administrationem populi Dei, veluti ostium aperit, cum docendo eum & suis donis instruendo dat ad populum Dei pascendū liberum aditum. Quo accedente mox electi quique, & predestinati vocem eius diuinā, qua quæ Dei sunt inclamat, audiunt & agnoscunt, vade & credite ei, atque obtemperant: cum vocem alienorum furum scilicet & latronum, qui praua, vanitates, & errores suggerunt horreant & abominentur. Ipse autem verus pastor proprias oves vocat nominatim, quia sigillatim singulorum curam gens ad bonum exhortatur singulos, idque blanda, amicaque voce, qua singulos compellens educit eos ad pascua: dum prouocat ut depositis erroribus, omniq; pristino torpore, in quo mox & tenebræ eos continuerunt ad scripturarum & veritatis intelligentiā accinguntur, qua mentes eorum salubriter pascantur & pinguescant. Ad quæ pascua dum prouocat, nequaquam ipse domi otiosus desiderat, sed ante eos vadit, exemplo sanctæ conuersationis eis præluens, ac viam, qua illis eundem sit commonstrans: & simul sollicitus, ut eos ab omnibus lupis, & noxiarum incurfu præseruet. Sic autem exemplo præluens ante eos vadit, ut tamen interim etiam subinde sua voce illos excitet, & ad sequelam inuitet, ne quid errent, aut alicubi hæreant: & illi promptè illum sequuntur, quod vocem eius cognoscant, ament, & approbent peruenturi proinde per eum & ad veritatis cognitionem in hac vita, & post eam ad vberima regni cælorū pascua. At quoniam non agnoscunt nec approbant vocem alienorum, qui errores, mundana, aut vana docent, hinc tales non sequuntur, sed abhorrentes eorum vocem fugiunt ab eis: veluti sibi malè a talibus metuentes, qui tamen etiā suos habent greges, hoc est, sectatores, verū non oves Dei, sed hircos & sues. Ceterum aduertendū prædictam parabolam dictam a Domino potissimum contra eos, qui cum se populi Dei doctores exhibeant & profiteantur: aliena tamen a diuina tradit doctrina: vnde & ex ipsa Domini præcipua intentione

Fur & latro.

quadrat

EVANGELICAM. CAP. LXXIX. 535
 quadrat contra omnes hæreticos, ad ostendendum eos non intrare per ostium in ouile ouium, ac proinde fures esse & latrones.
 Hoc prouerbum dixit illis Iesus *παροιμία*, id est, Adagium vel prouerbum, quod propriè est commune aliquod dictum, vel sententia, quæ in ore omnium versatur, hic accipitur pro parabola, aut allegoria, quemadmodum & infra Ioan. 16. sicut etiam est contra parabolæ nomen accipitur pro prouerbio. Quoniam ergo in parabolis Dominus illis locutus est, per quas illos notare, minus erat calumniæ ipsorum expositum, illi, ut & alias ferè non intellexerunt quid significarent ea, quæ loquebatur eis. Proinde Dominus explicatius locuturus & indicaturus quorsum prædictam parabolam proposuerit: videlicet ut se ab aliis Iudæorum plerisque doctoribus separaret, subiicit: aperte quidem de se loquens: non tamen aperte Phariseos & Scribas incessens, ut ne illos nimium exasperaret.
 Dicit ergo eis iterum Iesus: Amen, amen dico vobis, quia ego, &c. Si quæ sequuntur diligenter aduerterimus, omnino apparebit Dominum non hic velle explicare se esse illud ostium, per quod dixit in parabola non intrare fures & latrones, intrare vero pastores ouium: sed se iam noua parabola faciente tamen ad prioris parabolæ declarationem, vocare ostium ad distinctionem furum & latronum: ad quorum etiā distinctionem se vocat postea pastorem bonum. Nam cum peruersi doctores, & populi duces etiam se exhiberent veluti ostia ouium, promittentes illis per se aditum ad felicitatem & salutem, Dominus contra dicit. Ego, non illi qui ante me venerunt, sum ostium ouium, quod mox repetens declarat se potius dixisse propter oves quam pastores. Nam declarando quare se ostium dixerit, subdit: Per me si quis introierit, saluabitur, &c. Saluari verò ouium est, non pastorum: quorum, quatenus tales sunt, est saluare. Et tamen etiam ex his verbis consequitur Dominum esse ostium omnium post se pastorum, cum omnes tales debeant etiam esse oves. Cùm ergo in superiori parabola de ostio facta esset mentio, & pastore: hinc Dominus occasione desumens separandi se ab aliis, primum quidem se ostium esse ostendit, non illos, & deinde se pastorem non illos. Dicit ergo:
 Ego sum ostium ouium, id est, is per quem oves habent aditum ad consortium populi Dei, accessum ad Patrem, & ad salutem veram, dum scilicet in me credunt, meisque præceptis obtemperant. Nemo enim, inquit, venit ad Patrem nisi per me. Sequitur.
 Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones. Et addit apud Græcos, quotquot venerunt ante me. Non dicit, quotquot fuerunt ante me, sed quotquot venerunt a seipsis scilicet, non missi a Deo. Notat autem Dominus, qui ante ipsum se Christi nomine populo obruserunt, ut Iudas, & Thendas, aut etiā alios pseudoprophetas, quos

παροιμία
Adagium
prouer-
bium.

Christus est ostium.

Iudas.
Thendas.

quos ad sui differentiam ostendit non fuisse ostia salutis, sed contra fures, & latrones. Unde, inquit, *non audierunt eos oues*, quia qui audierunt, finaliter scilicet & sic ut sese illis omnino addicerent, oues non erant. Repetit autem se esse ostium, ut ostendat quare se, non illos dicat ostium.

Ego, inquit, *sum ostium*. Quo scilicet acceditur ad Deum, ad salutem æternam, ad consortium sanctorum. *Nam si quis per me*, hoc est, fidem in me introierit, *saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet*. Quibus verbis Dominus se verè esse ostium declarat ex officio ostij materialis. Officium enim ostij ouilis est seruare oues in ouili conclusas ab aëris iniuria, ab incurfu noxiarum bestiarum, ac deinde præbere ouibus exitum ad pascua prodeuntibus, & introitum à pascuis reuertentibus. Ostium ergo est Christus, quia si quis per fidem in illum ingressus fuerit in consortium fidelium, talis & in præsentī vita saluus erit à peccatis, à diaboli potestate, & omnium malorum oppugnatione, Christo ipsum cum reliquis protegente, & in futura vita translatus in regnum cælorum æterna fruatur salute. Idem ingredietur & egredietur, hoc est, securè conuersabitur, & ad omnia quæ volet liberè sese conuertet. Hebraismus etiam hæc est locutio, quo in scripturis per introitum, & exitum significari solet omnis actio, cui homo sese applicuerit. [Unde in Psalmo dicitur: Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum, id est, in omnibus ad quæ miseris manum, siue domi, siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingreditens & egrediens ante filios Israël, hoc est, liberè & familiariter coram eis conuersatus.] Porro qui per ostium, quod est Christus ingressus & egressus fuerit *pascua inueniet* illa scilicet de quibus prolixè Ezech. 34. In pascuis, inquit Dominus, vberimis pascua eas, & in montibus excelsis Israël erunt pascua earum, &c. In hac enim vita inueniet pascua diuinæ doctrinæ, sacrosancti corporis, & sanguinis Domini, atque consolationis internæ: ita ut in nullo vquam defectum patiat: in futura verò vberissima illa pascua ex diuina contemplatione, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor comprehendere potest.

Fur, inquit, *non venit, nisi ut furetur*, & furto ablatum mactet, & perdat. Quo parabolicè significat pseudoprophetas, falsosq; doctores hoc agere, ut oues alieni Domini sibi auferant ad proprium commodum: quod dum fit eadem mactant prauis suis doctrinis occidendo in anima, & tandem etiam perdunt, in æternam damnationem eas precipitando. Contra quos de se dicit: *Ego veni*, ut oues me sequentes vitam habeant in præsentī per gratiā, & abundantius quid habeant in futuro per diuinū vultus contemplationem: per quam non vitam tantum habebunt, sed etiam beatam vitam, & ab omni miseria liberam. Sic ferè August. & Chrysostom.

Potest

Potest tamen & sic intelligi: Ego veni ut oues morbidæ & mortuæ vitam habeant, & accepta vita etiam abundantius habeant saginæ scilicet omni virtutum genere: & per quotidianum profectum magis ac magis semper abundantes, quo modo Paulus admonet Theffalonicenses, quo sic ambulent, ut abundant magis.

Ego sum pastor bonus, &c. Postquam se esse ostiū asseruit, & ostēdit, iam etiā occasione eius, quod dixit: *Ego veni ut vitam habeant*, pastorem se esse & asserit, & ostēdit, nec pastorem tantum, sed bonum pastorem, ad differentiam mercenariorum, qui & ipsi pastores dicuntur: sed non sunt boni pastores, à quibus iam se separat: sicut mox supra separauit à furibus & latronibus. Sicut ergo supra exemplo vulgari parabolicè significauit indicia pastoris mysticæ, & eorum qui in ouili Dei fures sunt & latrones: ita nunc ostēdit se non tantum pastorem esse, sed bonum etiam esse pastorem, exemplo vitæ vulgari, quod continet diuersas condiciones pastoris boni, & mercenarij. Quo exemplo indicat parabolicè quomodo in rebus diuinis Pastor bonus à mercenario pastore possit distinguī. Primum ergo oportet exemplum hoc vulgare ad literam explicare, ut sic melius intelligamus quomodo applicandū sit intentioni Domini. Bonus, inquit, ouium pastor, cum opus est, etiā animam suam dat, hoc est, vitam suam exponit periculo, & se occidi patitur pro ouibus suis saluandis, pugnat pro eis contra irruentes latrones & lupos. Mercenarius autem qui scilicet mercede conductus pascit alienas oues, & hoc est, (nam conuictio, & ponitur hic expositiue) qui non est talis ouium pastor, ut eius sint propriæ oues, quanquam bona fide rebus tranquillis gregem procuret: tamen si ingruat vitæ periculum, hæc est, si viderit lupum venientem, magis pro se quam pro ouibus sollicitus mox relinquit oues, ac fuga vitæ suæ consult: vnde fit ut ouibus inermibus defensore destitutis lupus oues rapiat & dispergat. Causa autē quia mercenarius fugiat est, quia mercenarius est, hoc est, quia sui compendij gratia gregem pascendum suscepit, nec pertinet ad eum de ouibus, pro nec est illi cura de ouibus. Hæc est exempli ad literam explanatio, quod quatenus ad alteram eius partem, de pastore scilicet bono pertinet, Dominus postea sibi accommodat, dum hinc ostendit se esse bonum Pastorem, quia animam suam pro suis ouibus daturus erat. Altera verò parte, quæ est de mercenario, verisimile est eū notasse Scribas, Phariseos, Sacerdotes, qui auaritiæ dediti, gregem Dei non tanquam suum, sed tanquam alienum pascabant, commodi tantum sui, & lucri gratia, detestantes vitæ in periculum pro salute ouium, ut pro illis sese opponerent omnibus illis, qui quoquo modo oues perdere studerent, siue mala doctrina, siue alia ratione. Et simul hæc parabola docere voluit Dominus quibus indicis verus Evangelicus pastor à mercenario

Boni pastoris conditiones. Mercenarij item conditiones.

Ingrēdi
& egredi.

Furum & mercenariorū differentia.

possit discerni, sicut priori docuit, quibus iudiciis fur dignoscatur a pastore. Non enim iidem sunt fur vel latro in ouili Domini, & mercenarius. Nam fures quidem & latrones sunt hæretici, & pseudoprophetae, & quotquot mala aut vana docent. Mercenarij verò veritatem rectè docent, & in rebus tranquillis gregem Domini rectè gubernare videntur, & ingressi sunt per ostium, quia legitime secundum canonum constitutiones pastorem curam susceperunt, sic ut ab hominibus non possint redargui, & vocem eorum audiunt oues, quas ad pascua frequenter educant, & nihil à vero pastore differre videntur, nisi cum periculis ingruentibus declarant se proprii commodi rationem habere, non salutis ouis. Et quidem Pharisei, ac Scribae fures esse notantur, quatenus populum à Christo auocabant: mercenarij quatenus quæ legis sunt docebant, sed proprium commodum magis quam Dei quærentes gloriam. Fugit autem mercenarius, & dimittit oues adueniente lupo: non solum quando corporaliter oues relinquit, sed etiam quando per timorem alicuius periculi filet, nec se periculo opponit. Lupus est, qui vel praua doctrina oues corrumpere studet, vel malis exemplis eas, quantum in se est corrumpit, vel sæuitia, & persecutione insurgit contra oues. Quod verò ad oues attinet, quas parabola significat rapi à lupo, dicendū mercenario fugiente fieri frequenter, ut veræ Dei oues ad tempus à lupo rapiantur, & in errores pertrahantur: ac deinde ut multi, qui videbantur esse Dei oues perpetuo in errore detineantur. Postremum etiam veræ Dei oues à lupo rapiantur & disperguntur, dum destitutæ patrono variis externis malis afficiuntur. Pertinet autem hæc parabola non tantum ad instructionem pastorum Ecclesiasticorum, sed etiam pastorum secularium, hoc est, iudicum.

Ego sum Pastor bonus, & cognosco oues meas. Cū prius bonum se esse pastorem asseruisset, & ad id probandum parabolam addidisset boni pastoris, & mercenarij discrimen continentem: nunc idem illud repetit, ut ex prædictis parabolis se verum, & bonum esse pastorem declararet. Cū enim supra duas præmiserit parabolas, quarum priore pastor dignoscitur à rure, posteriore verò bonus pastor à mercenario: ex utraque parabola se Dominus ostendit & pastorem esse, & pastorem bonum. Nam ex priore parabola demonstrat se pastorem esse cum dicit: Cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. In illa enim dictum erat de pastore, proprias oues vocat nominatim, &c. Ex secunda verò parabola ostendit se esse bonum pastorem, cum dicit, & animam meam pono pro ouibus meis. Nam in secunda dictum erat, bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Porro illud quod inter duas has partes insertum est, nempe *sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*: non est ut noua sententia à superioribus separandum, sed sic cum illis

contin-

coniungendum, ut altera collationis pars intelligatur præcessisse, & sit sensus: Sic cognosco oues meas, & vicissim illæ me cognoscunt, sicut nouit me Pater, & vicissim ergo cognosco Patrem. Et alibi enim Dominus apud Ioannem suum cum electis commercium comparat suo cum Patre consortio: Sicut misit me viuens Pater & ego uiuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse uiuet propter me. In quibus tamen collationibus intelligendū est semper similitudinem esse ex parte, & non per omnia æqualiter, quomodo & in præsentī loco. Non enim tam perfectè nos nouimus Christum, quam ipse Patrem: sed sicut est inter Patrem & filium mutua cognitio, ita & inter Christum pastorem, & oues eius: & qualis est inter Patrem & filium cognitio, talis & inter Christum pastorem & oues eius. [Cognoscit enim Pater filium, quia illum pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoscit, curat, & approbat: sic & Christus oues suas cognoscit, quia & cognoscit ab æterno qui sint à Patre prædestinati, & eodem amando sollicitè curat quæ ad eorum salutem pertinent. Cognoscit filius Patrem, quia illum pro Patre suo agnoscit, & omnia sua se ab illo accepisse & habere agnoscit. Sic & oues Christum pastorem agnoscunt, quia agnoscunt illum vnum datum hominibus esse pastorem: per quem solum sit spes salutis, rursus, omnia sua ad illum tanquam boni omnis authorem referunt omnia illi accepta ferentes.] Itaque per hanc similitudinem significatur non vulgarem esse cognitionem qua ipse Christus cognoscit oues suas, & vicissim cognoscitur ab eis, sed cognitionem affectiuam, quæ amorem in se includit. Sicut autem Dominus hac similitudine conditionem pastoris in prima parabola indicatam ostendit non simpliciter, sed excellenter sibi competere: ita & conditionem boni pastoris in secunda parabola indicatam excellenter sibi conuenire ostendit cum dicit: *Et animam meam pono pro ouibus meis.* Plus enim est ponere animam quam dare: quia ut patet ex sequenti declaratione Domini: nemo propriè ponere dicendus est animam suam, nisi qui eam habet in sua potestate, & manu. Solus ergo Christus potuit ponere, hoc est, deponere animam suam: quia sicut ille seipsum ultro tradidit manibus persequentium, à quibus iam captus seipsum si voluisset, liberare potuisset: ita cum voluit spiritum suum emisit: potestatem habens illum vel emittendi prius, vel diutius retinendi. Alij verò qui seipso occidēdos etiam sponte tradunt, aut qui sese ipsi interficiunt: non ponunt animas suas, sed tollit eas ab illis gladius. Nam etsi in eorum sit potestate effugere gladium & mortem: non tamen est in eorum potestate immisso gladio animam retinere.

Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili. Ne quæ de ouibus suis dixerat tantum illis conuenire putarentur, qui tum in illum credi-

Ioan. 6.

Ponere animam suam.

540 EPITOM. COMMENT. IN CONCORD.
crediderunt, qui soli illum tunc agnoscebant: ideo falsam hanc opinionem eximens subiecit, *Et alios oves habeo*, loquens de prædeltinatis inter Gentes, quos & oves vocat, & se habere dicit, quia secundum Patris prædestinationem oves erant, eosque habebat. Has autem oves dicit non esse ex hoc ovili, quia non erant ex congregatione fidelium, qui erant apud Iudæos.

Et illas, inquit, oportet, secundum Patris præscriptum me per Apostolos scilicet meos adducere ad consortium fidelium, ad veritatem, & unitatem fidei.

Et fiet, ex duobus scilicet populis Iudaico, & Gentili unum ovile, vel ut est Græcè unus grex: fietque simul omnium, unus Pastor, cum modo non sit unus omnium Pastor, quamdiu ille adhuc dispersæ suo carent pastore, aut alienos pastores sequuntur, aut potius dissipatores.

Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam. Duo in sequentibus declarat videlicet & quam gratum sit Patri, quod ponat animam suam pro ovibus, & quare dicat se ponere animam suam, nempe quod illam habeat in sua potestate. Cum autem Pater filium ab æternò dilexerit, nec possit temporale causa esse æterni: difficultas nonnulla est circa hæc verba, Propterea me diligit Pater, &c. At quomodo filius aliquis sciens se Patri à pueritia fuisse atque etiam nunc esse charissimum, si nunc opus aliquod faciat, quod sciat Patri suo fore gratissimum, rectè ac verè dicere poterit, Propterea me diligit Pater quia opus hoc perfecit, non quasi significare volens iam Patris erga se dilectionem incipere, cum sciat vnicè se semper à Patre fuisse dilectum: sed quia in opere illo peculiarem rationem amoris, & complacentiæ Patri se præbere novit, propter quam sibi in eo placeat: sic & propositus sermo est accipiendus. Quasi dicat filius Patris Christus (loquitur autem secundum suam humanitatem.) In hoc erga me peculiarem rationem amoris & complacentiæ habet Pater, vel hoc et in me summe placet, & ex ea parte me habet gratissimum, quod sic et in amore, & dilectione erga homines contentiam, ut etiam mori pro eis velim. Dispensatoris ergo hoc sermone Dominus de se tanquam homine loquens significat se diligi à Patre eo quod nos diligit: innuens proinde magnam esse Patris erga nos dilectionem, ut qui propter nos suum diligit filium. Porro cum sequitur, *Ut iterum sumam eam*, coniunctio, ut, consecutiue videtur accipi, ut dicat conditionem, & eventum eius quod dicitur in hunc sensum: Ponam quidem animam meam, sed ita, ut iterum eam suam. Ceterum ad declarationem eius quod dixit, *Ego pono animam meam*, subiungit, *Nemo tollit eam à me*, supple invito & nolente. Unde sequitur, *sed ego pono*, id est, ponam eam à meipso, hoc est, spontaneè, & vltro. Quod patuit quando omnibus consummatis, quando voluit cum

EVANGELICAM, CAP. LXXIX. 541
cum magna voce Spiritum suum tradens in manus Patris exspiravit. Quod autem dixit de ponenda anima sua magis adhuc prosequitur, ut & suam potentiam, & suam erga nos charitatem nobis inculcaret, & commendaret.

Potestatem, inquit, habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Quam duplicem potestatem nemo habere potuit, nisi qui simul Deus esset, & homo. Hominis enim est animam habere, sed solius Dei eam ponere, & positam assumere. Unde patet Dominum hic peculiari ratione dicere se ponere animam suam: cum alioqui secundum phrasim Hebraicam in scripturis ponere animam omnibus conveniat hominibus, & sit idem quod mori. Itaque, *Ponere animam*, omnes etiam homines habent potestatem ponendi animam, imo omnes eam ponunt cum moriuntur, & tamen Dominus de se singulariter dicit potestatem habere ponendi animam: quia ipse solus eam emittere potuit, quando voluit, habens in potestate sua non solum causam mortis, quam & nos habemus, sed etiam mortem quam nos non habemus. Porro quo magis intelligamus etiam Patris erga nos dilectionem, & non temerè quis putet Christum posituram suam animam subiicit:

Hoc præceptum accepi à Patre meo, hoc est, id nequaquam ex meipso sum facturus, sed Pater hoc mihi quatenus homini præcepit, ut scilicet ponam animam meam pro salute mundi & iterum sumam eam. Cum autem hæc prolocutus esset Iesus nova, & inaudita, ac longè supra vulgarem hominum sensum, rursus in populo variatum est sententiis. Plerique enim dicebant, quod iam & ante non semel dixerunt, si quando prædebat illorum secreta consilia, aut si quid supra hominum captum loqueretur: Dæmoniū habet, & insanit, carent enim sensu communi, quæ loquitur, quid igitur hunc iuvat audire? Rursus alij ex ipsis verbis, ex quibus illi iudicabant Dominum insanire contrarium colligunt: ut semper eadem malis sunt occasio scandali, & bonis, atque electis occasio edificationis. Hæc inquit, verba manifestè arguunt eum, qui ea loquutus est non agitari dæmonio. Sapiunt enim virtutem divinam, & raram quandam præ se ferunt prudentiam omnibus aptè sibi coherentibus, & apertis rationibus confirmatis. Et addunt:

Nunquid potest dæmonium cæcorum oculos aperire? Quasi dicant: Si non suadeamini à verbis, ab operibus moveamini. Dicis enim astipulantur facta, & qualis est oratio, talia sunt facta. Loquitur excellentiã sensum humanum, sed idem facit excellentiã virtutem humanam, imò & dæmoniacam.

Mittuntur Septuaginta Discipuli, & redeunt, Luca 10.

CAPUT LXXX.

Post

A. 9. 55.

A. 10. 55.

B. 6. 55.

A. 11. 47.

A. 11. 47.

A. 13. 51.

Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarij autem pauci: Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamētā, & neminem per viam salutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, & si ibi fuerit filius pacis, requiescit super illum pax vestra, sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhaesit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quia appropinquauit regnū Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quam illi ciuitati. Væ tibi Chorozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sydone facta fuissent virtutes, quæ facta sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Veruntamen Tyro & Sydoni remissius erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælū exaltata, vsque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam demonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpētes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur, gaudere autem quod nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi pater Domine cæli & terra, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quòd multi Prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Post hæc autem designauit Dominus & alios, &c. Cùm iam Dominus multos sibi delegisset discipulos, qui ex frequenti secum consuetudine Euangelio prædicando pro tēporis exigētia apti essent, cūque iam tempus suæ passionis appeteret, vt non liceret ipsi diu Iudeorum ciuitates inuisere, & perambulare: auctiorē iam numerum discipulorum, quos ante se mitteret, delegit: per quos citò Euangelij prædicatio in omnes Iudeas, & viciniarum regionū ciuitates

uitates perueniret. Et quemadmodum in principio sui regni, & prædicationis 12. elegit, veluti 12. Principes & Patres duodecim tribuum Israël: ita regno suo increscente 70. vel 72. delegit alios (nam Latinorum libri etiam antiquissimi omnes habent fuisse 72. Græcorum vero 70. tantum) veluti 70. populi Israëliti Seniores quorum opera vterentur ad mutationem Mosis, regni sui speciem, ac maiestatem hac ratione declarans. Porro sicut duplex hic ordo discipulorum suas habet in veteri testamento præcedentes figuras: ita ipse forma erat, & exemplar quoddam duplicis ordinis in Ecclesia Christi instituendi, nimirum ordinis Episcoporum, & minorum Sacerdotum: quemadmodum id ab initio semper Ecclesiastici Patres intellexerunt. Porro quæcunque Lucas hic commemorat Dominum fecisse circa hos 70. eisquē dixisse, vel præcepisse vsque ad illum locum, væ tibi Corozaim: habita sunt in Cap. Concordiæ 55. in missione 12. Apostolorum: proinde eorum intelligentia & rationes ibi sunt requirendæ. Hoc tātum hic proprium habet Lucas, quod istis mandatum commemoret, vt neminē per viam salutarent: quanquam dubitandum non sit istud etiam 12. Apostolis dictum fuisse. Hoc autē præcepto non penitus omnem salutationē suis prohibere voluit: sed hyperbolicus est sermo, quo suis sedulitatem, & celeritatem in iniuncto opere commendauit: innuens omnem vanam confabulationem, quæ salutationē consequi solet, in via esse fugiendam, omnesquē itineris moras ac occasiones distractionis spiritus à cogitatione eorū, quæ eis demādata erant esse amputandas. Iam quæ ab illo loco, væ tibi Corozaim habentur vsque ad illud: Qui vos audit, &c. habita sunt superius ex Matt. cap. 11. in cap. Concord. 47. Quod sequitur: Qui vos audit, &c. simile etiam Apostolis dictū fuit in eorum missione, vt videre est in cap. Matt. 10. & cap. Concord. 55. circa finē. Et ibi dictum legimus: Quis recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eū qui me misit. Quo etiam contrarium significatū est, quod hic aperte ponitur. Qui vos spernit, me spernit, qui autem me spernit, spernit eum qui me misit. Hoc tantum interest inter hunc Lucæ & illum Matthæi locum, quod ibi dicatur: Qui vos recipit (quod de receptione in hospitium propter ea, quæ sequuntur, videtur accipiendum) hic verò dicitur: Qui vos audit, id est, qui vestræ doctrinæ credit, vestrisque præceptis obtemperat, quæ meo nomine iniungitis.

Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, &c. Reuersi 70. ad Dominum, narrantesquē ei quæ fecerant, cum gaudio dicebant: Domine non tantum morbi pelluntur per nos, sed etiam demonia subiiciuntur nobis per inuocatum nomen tuum super ea. Dixerat enim Dominus his cum mitterentur tātum illud: Infirmos, qui in domo sunt, curate: nec aperrē dederat eis potestatem super demonia, quemadmodum dederat 12. Apostolis. Proinde gaudentes

Septuaginta electio.

gaudentes narrant non tantum morbo curatos, sed etiā demones expulsos. Et quidē rectē in eo fecerunt quod ad Dominum à quo missi fuerant, reuersi sint, eiq; renunciauerunt quæ gesserant, & miraculorū virtutem illi tribuerint dicentes in nomine tuo, verū humani cuiusdam affectus, & imperfectionis erat, quod suū gaudium declarauerint magis de eiectis dæmoniis, quā de profectu & fide auditorū, de qua magis erat gaudendū, quodque in seipsis haberent aliquā complacentiā ob id quod sibi dæmonia subiicerentur. Dicunt enim subiiciuntur nobis, Dominus autem ait illis;

Videbam Sathanam sicut fulgur de celo cadentem, &c. Quæ sententia cum variē intelligatur, præstat eam accipere in sensu quem quidam sequuntur, cuius & Theoph. meminit, secundum quem intelligitur non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit è celo in hūc caliginosum aërem propter suam superbiā: sed ea ruina, qua verbo Dei incarnato deici cœpit à sua potentia, tyrannide, & gloria, quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo; vt Dominus discipulis dæmonium deiectionem admirantibus ne tāquam rem nouam admirarentur, & vt causam huius subiectionis intelligerent, responderit, se iam olim vidisse principem dæmonum, qui illos fortes reddebat, cecidisse, perdita, quam habebat potestate, atque ob id fieri vt & illi facile vincantur. Secundum hunc sensum si illud, è celo, iungatur cum participio cadentem, vt significetur Sathanas è celo cadens: per cælum intelligenda erit celsitudo, potentia, & gloria, quam habuit antequam Deus assumpto corpore in terris versaretur, cum pro Deo passim diabolus in idolis cole-retur, & per vitia hominibus dominaretur, & obsessis à dæmoniis omnia loca plena essent. Alioqui illud è celo coniungi potest cum fulgur, vt sit sensus, postquam assumpsi humanam naturam, videbam Sathanam cadentem sicut fulgur: cadit è celo. Vt sensus est autem Dominus fulguris exemplo, vt significaret velocitatem lapsus illius, quodque à summa celsitudine subito sic sit deiectus, vt ferè euangerit. Potest & sic intelligi, & fortè conuenientius: Ne putetis vos mihi rem nouam, & incognitam narrare. Sciebat enim cum vos emisi ad prædicandum Euangelium meum ruituras esse Sathanæ vires, imò cum dæmonia eiiceretis ipse ego vobis aderam, ac videbam, quod vos non videratis Sathanam ipsum fulguris ritu cadere, viresque eius euanescere. Hic enim sensus conuenit verbo præteriti imperfecti videbam. Nam secundum alios sensus magis dicendum erat, vidi. Porro Dominus potestatem eiiciendi dæmones, de qua illi gaudebant, non solum confirmans, sed etiam augens, subiicit:

Ecce dedi, vel vt habent Græci ἔδωκεν in hoc est, de vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnē virtutē, id est, fortitudinē, & potētā in inimici scilicet diaboli, & nihil vobis noc-

cebit.

cebit. In quibus verbis ad litteram per serpentes, & scorpiones intelligenda sunt ipsa venenata animalia hominibus maximè inimica, noxia, & metuenda, quæ diabolo a se coniungit: tum quod & ipse venenosus & inimicissimus sit humano generi, tum quod per illa animalia hominibus nocere studeat, per cuius item deceptionem factum est, vt illa animalia iam sint hominibus inimica, & nociua, cum nihil homini ab illis periculi fuisset, si in integritate perstitisset. Vnde Dominus dicens supra serpentes & scorpiones, & omnem virtutem inimici: significat etiam serpentes & scorpiones esse virtutem inimici, vt pote per quos propter peccatum diabolus hominibus præualet, & nocet.

Serpentes
& scorpiones.

Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur. Postquam suis Dominus potestatem, de qua gaudebant, confirmasset, & auxisset: tum demum opportunè eorum lætitiā, quæ inanem sapiebat gloriam moderari, & temperare studuit. Ne gaudeatis, inquit, quod spiritus vobis subiiciuntur. Gaudendum enim illis fuerat quod subiicerentur spiritu nomini Iesu ad gloriam Dei, & hominum vtilitatem. Deinde noluit Dominus simpliciter hoc eorum gaudiū excludere, sed ab illo ad gaudium maius, perfectius, & iustius voluit erigere, vt sit sensus: Non tā in eo gaudeatis, quod spiritus vobis subiiciuntur, quam quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. Porro nomina aliquorum scripta esse in cœlis, non est aliud quam illos haberi apud Deum in numero iustorum, & eorum quibus cœlestia regna sunt parata, hoc est, vt Paulus dicit esse ciues sanctorū & domesticos Dei. Et est locutio huiusmodi desumpta à cōsuetudine humana, qua aliquorum nomina ascribi solent civibus, dum ciuitate donabantur, aut qua reges aliquos amicorum numero inscribere solebant. Sic ergo scriptura Dei est annumeratio alicuius inter amicos Dei. Vnde toties in scripturis fit mentio de libro vitæ, vel viuentiū, qui nihil est aliud quam notitia Dei, qua nouit ordinatos à se ad vitam æternam.

Nomina
scripta in
cœlis
quid.

In ipsa hora exultauit in Spiritu sancto. Postquam discipulos de subiectione dæmonum gaudentes Dominus admonuit, qua in re potissimum gaudere debeant, commodè etiam ipse cum gaudentibus discipulis gauisus est, sed gaudio dissimili. Nā illi quidē humano affectu gaudebant placentes sibi in dæmonum subiectione: Dominus vero spirituali gaudio gauisus est, nō ob id quod demones suo nomini subiicerentur, vnde nomini eius multum accessit gloria: sed quod Dei benignitate veritatis cognitio discipulis insipientibus reuelata esset, quod ferè aliud nō erat quā gloriari, & gaudere quod nomina eorū scripta essent in cœlis. Exultauit, inquit, in Spiritu sancto, id est, per Spiritum sanctum, qui habitans in Christo homine ad actualē hanc exultationem eum commouit. Græcè tamen non est præpositio in, nec adiectiuum, sancto,

M m sed

sed tantum exultauit Spiritu, ut sensus esse possit: Exultauit spiritu suo, & animo, ad differentiam exultationis corporalis. Vnde & nostra littera accipi potest, ut significetur eum exulasse in animo, & Spiritu suo, qui est sanctus. Cæterum hæc gratiarum actio Christi simul cum illis sequentibus. Omnia mihi tradita sunt, &c. Habita, & exposita sunt supra in cap. Conc. 47. ex Matth. cap. 11. Quæ vero postea sequuntur. Beati oculi, qui vident quæ vos videtis, &c. Habita sunt in Matth. cap. 13. in cap. Concord. 51.

Proponitur parabola de Samaritano. Luc. 10.

CAPVT LXXXI.

Et ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum. In lege quid scriptum est? & quomodo legis? Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum, sicut te ipsum. Dixitque illi: Rectè respondiisti, hoc fac & viues. Ille autem volens iustificare seipsum dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Suscipiens autem Iesus dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum, & plagis impositis abierunt semiuivo relicto. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illo, præterijt. Similiter & Levita cum esset secus locum, & videret eum, pertransijt. Samaritanus autem quidam iter faciens venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est: & approprians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum: & imponens illum in iumentum suum duxit in stabulam, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcunque supererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans eum, &c. Hæc historia contigit populo præsentate, & verisimiliter in synagoga, ubi multis doctoribus sedentibus, & Domino cum eis disputante, ille surrexit, dicitur enim: Ecce quidam legisperitus surrexit. Itaque hic legisperitus audiens Dominum proprio more de vita æterna, & regno cælorum differentem, adiit Dominum non discendi quidem animo, sed tentandi, nimirum experiri volens quid responderet: nū forte aliquid legi contrarium diciturus esset ad vitam æternam, quam predicabat consequendam, expediens, an aliquid minus diciturus esset

esset, quam ipsemet ex intima legis cognitione intellexerat ad vitam æternam quæ maximè expedire, & sufficere. Porro quoniam hic scriba Dominum tentando interrogauit, & de lege tentauit: commodè Dominus ipsum ad legem remittit, & conatum illius repellens dum ostendit se legi non esse contrarium, & simul illum arguens, quod illud ab alio interrogaret, quod ab ipso alij discere deberent: ac proinde notans illum interrogantem vel nescire, quod scire ex nominis professione teneretur, vel non simplici, sed sub dolo animo interrogare, quod sciret. *In lege*, inquit, *quid scriptum est?* Quomodo tu legis in ea scriptum esse, qui legis doctor appellaris. q. d. Non est quod existimes alia te auditurum ex me, quam quæ in lege continentur, quæ cum scire teneris mirum est te interrogare quasi nescias.

Ille respondens dixit: diliges Dominum Deum tuum ex toto, &c. Hoc Charitatis præceptum accipiendum ut generale mandatum non internam tantum & actualè præcipiens dilectionem, sed etiam habitualemente præceptum generatque externa opera, sicut & secundum dilectionis præceptum, quod sequitur, patet, quia Dominus in illis duobus præceptis dicit comprehendit totam legem, & Prophetas, hoc est omnia alia præcepta. Nam, ut probat D. Bernardus vbicunque in scripturis dilectio exigitur, non tam exigitur dilectionis affectus, quam charitatis operis. Cum enim Dominus dixisset, diligite inimicos vestros, mox velut indicare volens quomodo sint diligendi, infert de operibus. Bene facite his, qui oderunt vos. Sic ergo non impletur hoc præceptum in affectu, impletur autem in habitu, & externa operatione cum homo in omni operatione sua retinet habitualemente dilectionem: quod tunc fit, cum nihil vult aut facit dilectioni Dei contrarium. Quod autem totalitas illa de qua in præcepto, accipi debeat vulgari modo, quo dicimus aliquem totum esse in studiis, quia scilicet præcipua eius occupatio, & cogitatio est in studiis, nec aliud quid præter studia magnopere amat, & curat. Solis studiis intimè afficitur, reliquis vero frigidè, & obiter: patet ex infinitis scripturis, quibus dicitur aliqui sancti fecisse aliquid ex toto corde, & tota anima. De Dauid enim Dominus loquens ad Ieroboam, ait: Nō fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata mea, & securus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo. Ecce Dominus ipse dicit Dauidem, qui tamen aliquando grauiter etiam peccauerat in toto corde se secutum, diciturus proculdubio ipsum dilexisse se etiã in toto corde suo: cū hoc sit Deo aliquè diligere ipsum in toto corde, sequi illum in toto corde. Et idè Dauid nō veretur ad Deum dicere, In toto corde meo exquisiui te, & similia multa occurrunt passim in scripturis: quæ qui intelligit, facile etiã intelligit quomodo præcipiatur Deus diligendus ex toto corde, & quomodo quod præceptum est impleri possit.

Ex toto corde ex tota anima.

Cæterum pro explicatione, & distinctione quatuor illarum partium, quæ in hoc præcepto ponuntur, ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mēte tua: varia nimis dicuntur à variis. Proinde cum ex tanta varietate nihil certi possit haberi magis videndū quid scripturis sit conforme: ex quibus obseruatis dicendū videtur non esse curiosè assignandam harum partium distinctionem, sed siue tres siue quatuor partes ponantur in hoc præcepto, idē semper significari: nec aliud per plures partes, quam si solum dictum esset, diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non nisi maioris explicationis gratia adiecta videntur: ob quod factū est vt non semper eadem, nec æquè multa sint appositæ. Quod enim in illo ex toto corde reliqua includuntur, patet, quia in scripturis aliquando illud solum ponitur, aliquando additur secundum, nempe ex tota anima, aliquando vero etiam tertium, ex tota fortitudine tua: cum tamen semper idem Scriptura velit significare. Nam vt supra citatum est, David dicitur in toto corde secutus Dominum, Iosias vero ex toto corde, anima, & virtute: cum nihil minus voluit significare Scriptura de Davide, quam de Iosia. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto ad illud ex toto corde maioris emphasis, & declarationis causa addita sunt nunc duo, nunc tria. Cordis enim nomine, & affectus, & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur ex anima, & ex mente: quorū illud affectum significat, istud Intellectum. Vnde apud Marcum pro mente habemus intellectum. Rursum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, necesse est pro virili faciat, vnde adiectum est explicationis gratia, & ex tota fortitudine tua.

Secundū charitatis præceptum generale.

Et proximum tuum sicut teipsum. Sicut in primo præcepto duo præcipiuntur, scilicet diligere Deum, & modus diligendi nempe ex toto corde: ita in hoc præcepto duo etiam præcipiuntur, nempe dilectio proximi, & modus dilectionis sicut teipsum. Notandum autem non dici diliges proximum tuum quantum teipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est, ordinauit in me charitatem) habet vt plus me, quam proximum diligā. Sed dicitur, sicut teipsum, hoc est eo modo, quo teipsum diligis. Cōsequitur ergo quod hic præsupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus, hoc est dilectio propria talis, qua quis seipsum diligit naturaliter sic, vt velit sibi bonum, nolit sibi malum, velit alios sibi benefacere, nolit alios sibi malefacere. Hic ergo est etiam modus, quo ad exemplum propriæ dilectionis iubemur diligere proximum, vt scilicet etiam illi velimus bona obuenire, mala nolumus, vtq; tempore, & loco opportunius illi studeamus benefacere, semperq; caueamus malefacere. Atq; hunc esse modum de quo præceptum est intelligendū patet ex eo quod Dominus hoc præceptum

ceptum Matth. 7. sic aliis verbis explicauit: Omnia quæcunq; vultis, vt faciant vobis homines: ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis proximi præceptū, patet ex eo quod subiungit, hæc est enim lex & Prophetæ, quod Matth. 22. dicit de duobus istis dilectionis præceptis, & Paulus ad Rom. 13. præcepto dilectionis proximi. Qui, inquit, diligit proximum, legē impleuit, & plenitudo legis est dilectio. Porro quemadmodum in primo præcepto, ita etiam in hoc verbum diliges accipiendum, non tantum vt actualem, vel habitualem voluntatis affectionem designet: sed vt etiam comprehendat externa opera proximo ex huiusmodi affectione exhibenda, vt satis manifestum est ex parabola, quam Dominus subiungit, qua docet quomodo proximus sit diligendus. Quid autem per proximum sit intelligendum, & ex parabola patebit, & prius prolixè dictum est in cap. Concl. 40.

Dixitq; illi rectè respondiisti, hoc fac & viues. Approbat primum Dominus eius responsionē dicens: Rectè respondiisti. Nam vt postea dicit in duobus illis mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ, deinde ad id, quod rectè dictum erat, etiam faciendum hortatur dicens, hoc fac, & viues q. d. Nō satis tibi esse putes quod quid sit optimū, scias præ aliis, sed hoc quod optimè respondiisti etiam opere adimple, & viues vita æterna, de qua quæsiisti: quæ hic quidem incipit per gratiam, & perficitur per futuram gloriam.

Ille autem volens iustificare seipsum dixit ad Iesum. Communiter istud ab omnibus intelligitur in malum, idq; rectius. Nam postea Luc. 16. Dominus in malum dicit de Phariseis, vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Itaque hic iustificare pro declarare, & ostendere iustum accipitur. Quemadmodum enim superiori responsione se declarauerat doctum Domino approbante eius responsionem: ita iam se voluit monstrare etiam iustum. *Et quis est, inquit, meus proximus?* Voloit enim hac interrogatione declarare se sollicitum esse de legis diuinæ intelligentia, quod est iustorum. Sicut enim inter Iudæorum peritos apparet fuisse controuersiam de primis & maximè necessariis mandatis: ita etiam quis proximi nomine esset intelligendus: Vnde per interrogationem eius de quo quæstio erat apud Iudæos voloit sibi probitatis nomen iste Scriba comparare: vt qui assidue versaretur in lege Dei, & de ea intelligenda esset sollicitus.

Suscipiens autem Iesus dixit: Homo quidam descendebat, &c. Verbum suscipiens (sic enim legendum non suspiciens constat ex Græco ὑπολαβὼν) hic positum est pro excipiens, & succedens in vicem respondendi. Significatur enim Dominum suscepisse propositam quæstionem, & ad eam respondere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse, ad differentiam eius quod Do-

minus in prima fecit interrogatione, quando non suscepit quaestionem ad respondendum, sed eandem in interrogantem reiecit. Cum autem certum sit Dominum hac parabola in genere docere voluisse, quis pro proximo habendus sit: oportet ostendere quomodo proposito Domini deseruiat, & ad propositam legisperiti quaestionem respondeat. Itaque quoniam Pharisei & Scribae proximi nomine interpretabantur ferè significari suæ gentis homines, aut qui eis beneficerent, ita ut huic legi adderent, Odio habebis inimicum tuum: hinc Dominus hac parabola indicat proximum non concludi Iudaicis terminis, sed vnumquemque hominem sub hac appellatione comprehendendum. Non tamen Domino curæ fuit simpliciter tantum respondere ad propositam quaestionem, & ei satisfacere: sed accepta occasione pro more plus docere voluit, quam quærebatur. Quoniam enim Iudæi de religione, & pietate gloriabatur, ac Samaritanos velut irreligiosos abominabantur, nec ut proximos habebant: hac parabola simul etiã ad reprimendum Iudæorum fastum notare voluit, illos gentibus & Samaritanis in vera pietate, & dilectionis proximi obseruatione esse inferiores: cum inuentus sit Samaritanus illi misericordiam exhibuisse, quem hi, qui primas religionis partes in Iudaico populo obtinebant, Sacerdos scilicet & Leuita præterierant, indicans etiam veram pietatem, & religionem magis consistere in subleuatione miserorum, quam in externis ceremoniis, de quibus sibi placebant Sacerdotes, & Leuitæ. Rursum quoniam Scribae magis studebant intelligere, quam seruare legem, curiosè de dictionibus disputantes: Dominus hoc exemplo proposito docere voluit non tantum quis proximus habendus, sed & quomodo sit diligendus, vnde concludens ad imitationem prouocat dicens. Tu fac similiter. Primo ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserum, & miseratione dignum, locum conuenientem calamitati eius obseruans:

Homo, inquit, quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, &c. Hierusalem enim in montanis est locis, Iericho in conuallibus) & in via incidit in latrones. Scribit enim D. Hieronymus inter Hierusalem, & Iericho fuisse locum periculosum, qui dicebatur Adomim, id est, sanguinum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incur sibus. Duplicem autem istius calamitatē notat cum subdit, latrones primum spoliassent eum omnibus, quæ habebat ac deinde non hoc contentos etiam vulnera infixisse: ita ut semiuivus, aut ut habent Græca semimortuus, quanquam hoc idem sit, relinqueretur in via, mox periturus, si nemo succurreret. Multis ergo nominibus huic Dominus notat miseratione dignum, nempe quia homo, quia omnibus exutus, quia grauitè vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnibus desertus, postremum quod sibi suc-

Proximi nomine quis intelligatur.

In Epistola ad Eustochium.

currere non valeret. Tam misero autem homine ob oculosposito, ut Iudæorum crudelitatem, & immisericordiam graphice depingeret, secundo loco producit Sacerdotem & Leuitam, quorum maxime intererat huic misereri, tum quod primas religionis partes sibi vendicarent, tum quod hic homo in eorū regione inuentus esset, imo etiam Iudæus esset atque Hierosolymitanus, quem admodum satis indicatur cum è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miserum commoti sunt misericordia.

Accidit, inquit, ut sacerdos quidam descenderet per eandem viam, & cum vidisset illum, non solum nullum impendit beneficium, sed etiam sine commiseratione præterit: cum & ob religionis professionem potissimum debuisset præstirisse Dei præceptum, cuius obseruatio illi gratior est, quam victima, & holocausta, & ob generis, ac ciuitatis vinculum maxime erga illum misericordia moueri. Post hæc *accidit ut eadem transiret Leuita quidam, à quo merito quis item expectasset obseruationem præcepti diuini, quod deditus templo frequenter sacris operaretur: Sed & is quoque viso laudat præterit, neque quicquam opis attulit fratri, & populari suo.* Hac autem narratione cum iam Dominus Iudæorum crudelitatem, & præposteram religionem notasset, è regione intolerandæ huiusmodi in Sacerdote & Leuita crudelitatis. opponit tertio loco summam humanitatem eius, à quo minimè illa expectanda videbatur: ita ut ex hac oppositione magis & illorum crudelitas, & istius humanitas ostendatur. Itaque Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentibus Iudæi maxime auerfabantur, sicut & illi Iudæos, ut à Samaritano minimè expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita.

Samaritanus, inquit, quidam iterfaciens venit iuxta eum. Et cum vidisset eum, mox misericordia motus est erga eum etsi Iudæum, cum ipse esset Samaritanus: Nec tantum miseratus est, sed neglecto itineris dispendio propius accessit, & obligauit vulnera eius, infundens prius oleum, & vinum quæfortè secum pro viatico assumpserat, quorum commistura vulneribus curandis commoda erat, quod oleum sit lenitiuum, vinum verò malorum humorum arrosiuum. Nec hoc officio contentus imposuit illum in iumentum suum, ac deportauit in stabulum *παροδον*, hoc est, diuersorium, & hospitium meritorium, sic Græcis dictum, quod quolibet recipiat. Deductum autem hominem in suum diuersorium etiam diligentius curare studuit, aduocans scilicet chirurgum. Et cum altera die itineris necessitas vrgeret, nondum tamen satisfactum sibi putabat, nec illum hospiti proprio sumptu curandum reliquit, sed prolatis duobus denariis dedit stabulario, id est, hospiti meritorio, ut tantisper illius curam haberet,

quousque ipse peracto itinere rediisset dicens, habes pretium: de meo cura hunc, & quidquid ultra summam hanc impenderis, non peribit tibi, sed ego reuersus persoluum. His omnibus cum Dominus pulchrè exaggerasset huius humanitatem, subiicit:

Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? Hòc est, quis horum trium videtur tibi se exhibuisse proximum, & proximi officio functus, erga eum, qui incidit in latrones, vt non voluerit Dominus significare alios non fuisse proximos: sed non gessisse se tanquam proximos, nec agnouisse illum tanquam proximum. Postquam autem Dominus significauit Samaritanum etsi genere alienum, se proximum misero illi præbuisse, & illum pro suo proximo rectè agnouisse, illudque scriba ipse affirmavit, tum subiungens:

Vade, inquit, & tu fac similiter. Significans pro proximo habendum omnem eum, qui ope nostra indigeat, in quem incidere contingit, sine discrimine gentis, & personarum: nec simpliciter habendum, sed etiam dilectionem, quam proximo debemus opere comprobendam, atque in huiusmodi misericordia miseris exhibitâ putandum maiorem, & solidiorem consistere pietatem, quam in sacrificiis illis legalibus ob quæ Sacerdotes & Levitæ se religiosos putabant. Sic intellecta Domini interrogatione, & vltima responsione, patet quomodo Dominus hac parabola aptissimè quod quærebatur, nempe quis esset noster proximus, doceat: & propter hoc etiam alia, ob quæ supra diximus hoc exemplum ab ipso assumptum.

Martha Dominum suscipit hospitio. Luc. 10.

CAPVT LXXII.

Factum est autem dum irent, & ipse intravit in quoddam castellum, & mulier quaedam Martha nomine excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium, quæ stetit, & ait: Domine, non est tibi cura, quòd soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

Factum est autem dum irent, & ipse intravit in quoddam, &c. Castellum, in quo hic dicitur Martha Dominum suscepisse in domum suam: satis est certum fuisse Bethaniam. Nam hanc Ioan. cap. 11. dicit fuisse castellum Mariæ & Marthæ sororum Lazari: quare castellum,

castellum, quemadmodum sæpè in Euangelis accipi debet pro vico, pago, aut ciuitatula. Quod autem dicitur, *dum irent*, accipiendum est vel de profectioe, qua post missos discipulos circuibat ciuitates & castella, in quibus illi prædicauerant, vel potius de profectioe in Hierusalem, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne ostendimus factam ad celebrandum festum scenopægiæ) siue qua alio aliquo tēpore per Bethaniam ascendit in Hierusalem. Nam supra diximus post relictam Galileam Dominum in Hierusalem frequenter conscendisse. Notandum autem quod non Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domum suam. Nam cum Maria hæc sit ea, quæ dicitur in Euangelis Magdalena, vt supra ostensum est cap. 55. & Magdalena è Galilæa Dominum sit secuta in Iudæam, vt dicitur Marci 15. non ipsa habitauit hoc tempore in Bethania, sed verisimile est eam fecisse Dominum familiarem Marthæ & Lazaro fratribus suis: vt per eam Martha suscepit Dominum in domum suam. Pulchrè autem Euangelista describit quomodo due sorores in diligendo Iesu concordēs, in ostensione dilectionis diuersæ fuerint: ac cum vna esset vtrique pietas erga Dominum, diuersa tamen fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij sunt membrorum vsus: & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt dona Spiritus:

Maria, inquit, etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. Vbi illud etiam additum videtur ad significandum ipsam non obiter audisse verbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse vt etiam sese totam ad audiendum composuerit, feriata ab omnibus negotiis domesticis, vel vt simpliciter significetur eam simul cum aliis mulieribus assedisse pedibus Iesu: Et bene quidem specialiter hæc mulier secus pedes Domini sedere elegit, quod illos osculando, & lachrymis rigando peccatorum suorum remissione impetrauerit. *Martha autem satagebat*, id est, anxie torquebatur, vel vt est Græcè significantius *ἀσάρατος*, id est, distrahebatur, siue distendebatur, *circa frequens ministerium*, id est, circa multam ministracionem. Cum autem ægrè omnibus obeundis sufficeret, quæ tractando Domino parare cupiuit, & videret sororem feriata assidentem pedibus Iesu: non expostulat eam sorore, quam sciebat auelli non posse: sed Iesum subincusat, qui illam suis sermonibus ab ea quæ tunc necessaria videbatur, functione remoraretur.

Domine, inquit, non est tibi cura quòd soror mea, passa est hætenus me solam ministrare? lube igitur vt me adiuuet: quasi dicat, alioqui scio non auelleretur abs te nisi tu iusseris.

Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, &c. Quemadmodum vtrique soror piè Domino afficiebatur, ita vtriusque Do-

554 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
minus delectabatur affectu, sed Mariæ quietem præfert sollicitudini
ni Marthæ. Et quidem explectandum humano iudicio videbatur,
vt Marthæ suggestionibus, & precibus acquiesceret, ac Mariam
sorori adesse præciperet, quod illa adeo Dominum diligere, vt dis-
pendium sermonum Christi, quorum & ipsa erat auida ferre eli-
geret, quo tantum hospitem dignè exciperet, vsque ad fatigacionem
multam ea in re incumbens. Maria verò se suamq; voluptatem &
commodum in Christo quætere videbatur, etiã cum tempus ex-
posceret, & locus, à Dominico subtrahens se ministrerio, quasi im-
memor omni rei suum esse tempus: Verum longè secus Christus
iudicabat, quam hominum iudicio iudicaturus putari poterat: de-
clarans se magis & suauius refici eorum auiditate, qui ab ipso au-
ditos sermones traiciunt in viscera animarum suarum, vt salui fiant,
quam variis, & lautis ferculis magna in gratiam ipsius sedulitate
paratis. Primum ergo quod ad Martham interpellantem pertinet
dicit: Martha, Martha sollicita es, &c. Duplicatio nominis vel facta
est ad mouendam attentionem eius quæ distracta erat, vel in si-
gnum beneuolentiæ ipsius erga Martham. Non enim obiurgat
Dominus Martham & si interpellantem & sublineuantem ipsum
& sororem ab eo quod optimum erat auocantem: sed blande eam
cõpellans, indicauit sollicitudinis & turbationis nimietatem, eiusq;
functionem inferiorem esse functioni sororis. Sollicita inquit es,
& turbaris. Sollicitudinem enim sequitur turbatio. Erga plurima,
pro circa multa. Multis autem his circa quæ Martha distraheba-
tur Dominus vnũ opponit, cum subdit: Porro vnũ est necessarium,
aut vt est Græcè, *ἓν ἐστὶν ἄριστον*, id est, vnus autem est indigen-
tia, aut necessitas, vel vno autem est opus. Quod dupliciter intelli-
gi potest quemadmodum indicat Theophyl. Altero modo vt his
verbis intelligatur Dominus voluisse sollicitudinem suam Mar-
tham remittere, & minuere debere, & sit sensus: Frustra circa mul-
ta, & varia nostri causa turbaris Martha. Non enim multis indige-
mus alimentis, sed vno solo nobis opus est, nempe vt comedamus
qualitercunque non variis. Aut sic, non oportet te circa tam multa
tumultuari, vni rei intentam te esse oportebat, si quid rectè curari
velles. Non enim tam multa simul rectè curabis, sed nec multa ad
id quod agis sunt necessaria. Secundum hos intellectus, quod se-
quitur, Maria optimam partem elegit, &c. A superioribus est sepa-
ratum, vt intelligendum sit Dominum postquam Martham mouit
aliquid sollicitudinis remittere, deinde hac sententia excusasse, &
commendasse factum sororis. Altero modo intelligi potest his
verbis Dominus significasse, vnũ aliquid esse hominibus ad sa-
lutem necessarium, nempe attentionem doctrinæ cælestis, ac stu-
dium rerum diuinarum: vt ex his verbis iam inferatur sententia,
quæ sequitur: Maria optimam partem elegit, & sit sensus: Tu qui-
dem

EVANGELICAM. CAP. LXXXIII. 555
dem Martha circa multa occuparis: verum præ multis istis vna
res est, quæ omnibus est necessaria, nempe studium, & cognitio
Dei. Istud vnũ quoniam Maria elegit meliorem partem quam
tu elegit. Quod autem dicit Dominus hanc Mariæ partem non
auferendam ab ea: accipiendum est, vel vt simpliciter significa-
tur eam per ipsum Dominum non auellendam ab optimo, quod
elegit quemadmodum fieri petiuit Martha: vel subtilius vt signi-
ficetur eam partem, neque in futura vita ab ea auferendam, quan-
do à Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim
Maria contemplationi insistere, quæ in futura vita non auferetur,
sed perficietur. [Porro ex Ecclesiastica institutione hæc E-
uangelica historia in templis decantatur in Assumptione glorio-
sæ virginis Mariæ: idque ob id potissimum, quod cum non ha-
beat ea festinitas proprium sibi Euangelium, finis huius historiæ
per accommodationem optimè conuenit diuæ virgini. Ipsa enim
etiam dicta Maria, ea die optimam partem consecuta est, quæ
nunquam auferetur ab ea.]

Docet orationis & modum & vim. Luc. 11.

CAPVT LXXXIII.

*E*t factum est, quum esset in quodam loco orans, vt cessa-
uit, dixit vnus ex discipulis eius, ad eum Dominus, doce
nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait
illis: Cum oratis dicite: Pater sanctificetur nomen tuum.
Adueniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianum
da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimitti-
mus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad il-
los: Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & di-
cet illi: Amice commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de
via ad me, & non habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus respon-
dens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei
mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseue-
rauerit pulsans, dico vobis. Et si non dabit illi surgens, eò quod amicus
eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot
habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite & dabitur vobis, querite &
inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, &
qui querit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis pa-
trem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut pisce, nunquid pro
piscem serpentem dabit illi? Aut si petierit ouem, nunquid porriget illi scor-
pionem? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona dare filiis vestris,
quanto magis pater vester de celo dabit spiritum bonum petentibus se?

*Et factum est cum esset in quodam loco orans, &c. Factum est,
inquit,*

inquit, id est, accidit, cum esset in quodam loco orans, quemadmodum frequenter facere solebat: tum ob assumptæ carnis dispensationem, tum in nostrum exemplum, postquam ab oratione cessauit dixit vnus ex discipulis eius ad eum: *Domine doce nos orare, &c.* Videbat enim præceptorem nouum vitæ institutum & exercere, & admonere, nouam ergo etiam orationem quæ fuit vitæ instituto conuenientem: vt ne eius discipuli hac in parte inferiores essent discipulis Ioannis. Docet itaq; Dominus præscripta illis forma & quam paucis sit orandum, & quæ sint suis discipulis petenda. *Cum, inquit, oratis, dicite Pater, &c.* Hæc autem oratio vt à nobis quidem legitur apud Lucam, pauciora habet quam oratio apud Matthæum. Omittitur enim, *nostrer, qui es in cælis: & Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra, & Sed libera nos à malo.* In Græcis tamen co-dicibus tota ponitur ista oratio, sicut in Matthæo, nisi quod non additur illa coronis, quæ à Græcis adiecta est in Matthæo. Ostendit autem Aug. Orationem Lucæ breuiorem in verbis non minus secundum sensum continere quam oratio Matthæi. Tertia enim illa petitio, fiat voluntas tua: continetur in duabus præcedentibus. Non enim sanctificari potest nomen Dei, nisi fiat eius voluntas ab hominibus in terra, & si aduenerit in nos regnum Dei, pulso regno Sathanæ, utiq; fiet voluntas eius in terra sicut in cælo. Sic & vltima illa pars: *Sed libera nos à malo*, includitur in præcedenti: Et ne nos inducas in tentationem: imò vna, eademq; est petitio, quemadmodum indicat aduersatiua, sed. Non enim dictum est, *Et libera nos à malo, verum, sed libera nos à malo, vt sciat vnusquisque in eo se liberari à malo, quod non infertur in tentatione.* Præterquam autem quod hæc oratio apud Lucam pauciores habet partes, etiam in quibusdam dictionibus differt ab oratione Matthæi. Ex qua certè varietate palam est, quam Euangelistæ non fuerint de verbis superstitiosi. Præscripsit enim hanc precandi formam summus Magister Christus: & tamen in tantula precatione non consentit Lucas cum Matthæo, quædam omittens, quædam imitans, eandem tamen retinens sententiam. Et certè consentaneum verò est Lucam sic orasse, vt nobis orandi formam tradit auctore Christo: vt hinc discere possimus non tam de verbis sollicitos nos esse inter orandum oportere, quam vt in spiritu oremus, & mente: & attendamus potius quid oremus, quam quibus verbis: quamuis in publicis precibus à præscriptis verbis non sit recedendum, ne offendicula nascantur, & dissensiones. Cætera quæ ad orationis huius pertinet explicationem: quære circa Matthæum in cap. Concordiæ. 41.

Oratio
in ps.

Et ait ad illos: *Quis vestrum habebit amicum, & ibit, &c.* Postquam docuit Dominus quid sit orandum, in sequentibus ostendit quæ sit orationis vis, maximè si sit perseverans: vt sic & ad fiduciam impe-

impetrandi inter orandum, & ad constantiam inuitaret: quæ duæ sunt orationi summè necessaria. Quo ergo ad hæc magis incitaret Parabolam assumpsit de amico exorante amicum per improbam, & instantem præcationem: Porro accommodatio Parabolæ secundum intentionem Domini hoc modo est per argumentum à minori faciendæ. Si tantum valet in frâs Amici precatio apud amicum hominem, vt si inoportuno tempore, quo iustè negari poterat petit ab eo aliquid, ille etsi non moueatur respectu amicitia, tamen victus improbitate precantis, etiam amplius offerat quam petebatur: multo magis valebit apud Deum hominibus amicissimum, cui nullum tempus est inopportunum quique precantium improbitate non offenditur, sed delectatur adeo vt quod iustè negari poterat, aut etiam debebat, veluti perseverantia precantis victus concedat, id quæ etiam copiosius, quam petebatur, vel ob id maximè differens dare quod petitur, vt accendens desiderium vberius donet quam petitur. Per hanc accommodationem patet exemplum adductum duo ostendere, nempe quod perseverantia orationis etiam id impetrat, quod iustè poterat negari, & quod plus impetrat, quam petebatur. Ideo enim dicitur in exemplo, dabit ei quotquot habet necessarios, hoc est, non tantum tres panes, quos petebat, sed quotquot habet necessarios. Præterea verò exemplum indicat nos ad Deum tanquam ad amicum summa cum fiducia accedere debere, quomodo de quo in Parabola, fretus amicitia, etiam intempesta nocte non est vetitus amicum dormientem interpellare, & recusantis exaudire ostium improba, & inuerecunda perseverantia pulsare. Postremum Parabola indicat etiam qualia debeamus à Deo petere, nempe bona, & quæ ad vitæ spiritualis sustentationem nobis, & aliis sunt necessaria, & vtilia, quemadmodum ille de quo in exemplo, panes dicitur petisse, non autem ciborum lautitias.

Et ego dico vobis, *Petite, & dabitur vobis, &c.* Applicat modo Dominus præcedentem Parabolam suo proposito, quamuis nō omnia in Parabola indicata explicet. Et ego inquit dico vobis, quibus verbis sua illos auctoritate confirmat ad fiduciam impetrandi. Est autem sensus; *Quemadmodum ille, qui amicum interpellat petendo, querendo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplum petite à Deo, & dabitur vobis.* Præsupponit autem petenda ea, quæ superius docuit oranda, quæq; & in præcedenti parabola, & etiam sequenti indicat: nempe ante omnia cælestia, & spiritualia bona, quæ à cælesti Patre filios cælestes petere conuenit, sicut à terreno patre terrena. Porro quæ hic apud Lucam ponuntur: habita sunt, & exposita in Matt. cap. 7, in cap. Concord. 45. Nec est hic quicquā peculiare, nisi quod in fine pro Spiritum bonum, Matthæus habet, bona, & quod in Parabola de Patre quem oras

orat filius, tertium additur de ouo, & scorpione: quod non est in Mattheo. Non est autem necesse mysticam aliquam significationem requirere in pane, & lapide, pisce, & serpente, ouo, & scorpione: quod tamen quidam faciunt, sed nimis variè & coactè. Nā sicut præcedens Parabola, ita & hæc assumpta est vt per comparationem argumento à minori; imò à contrario ostendat Patris cælestis in exorando facilitatem, quemadmodum patet in Parabola accommodatione. Significatur ergo quod cū Patres terreni etsi sint mali, filiis suis petentibus non dant, quemadmodum inimici facere solent pro necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ouo vili & delectabili serpente, & scorpionem noxios, sed dant eis bona, quæ precati sunt: multò magis Pater cælestis natura optimus daturus est filiis suis petentibus, se & eis digna: Itaque Parabola, & eiusdem conclusio indicat, & qualia sint à Deo petenda, & quales esse debeant, qui à Deo sunt exaudiendi, nempe tales qui illum diligant, qui quæ illum, vt Patrem suum inuocare possunt.

Reprehendit præposteram Phariseorum munditiam. Luca 11.

CAPVT LXXIII.

Et cum loqueretur rogauit illum quidam Phariseus, vt pranderet apud se. Iesus autem ingressus recubuit. Phariseus autem cepit, intra se reputans, dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisei, quod de foris est calicis & catini mundatis, quod autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod de foris est, etiam id quod de intus est facit? Verumtamen quod superest, date elemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed vae vobis Phariseis, quia decimatis mentam, & rutam, & omne oliu, & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Vae vobis Phariseis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Vae vobis, quia estis vt monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi Magister, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis vae, quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Vae vobis, qui edificatis monumenta prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos, profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem edificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur, vt inquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est à constitutione mundi à generatione ista à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zacharia, qui perijt inter altare &

adem.

adem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Vae vobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. Cum autem hæc ad illos diceret, cæperunt Pharisei & legisperiti grauitè insistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & querentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Phariseus, &c. Quo tempore, aut loco istud contigerit incertum est: sicut & de multis aliis quæ sequuntur in Luca. Itaque cum quodam tempore Dominus loqueretur ad populum, quidam Phariseus, vel quod iam esset vt-cunque Domino affectus, vel quod videri vellet illi esse bene affectus, rogauit illum vt pranderet secum. Non recusauit Dominus, nulli se non præbens, vt omnes ad se attraheret. Ingressus ergo, mox accubuit, prætermittens studio morem Phariseorum & Iudæorum, quo, vt habet Marcus cap. 6. solebant se studiosè abluere ante cibi sumptionem. Quare Phariseus id animaduertens cepit intra se reputans dicere, id est, tacita secum cogitatione quærere quid esset causæ, quod Dominus non esset baptizatus, hoc est, lotus manibus priusquam accumberet. Iesus itaque intelligens quanta esset Euangelicæ, & veræ pietatis pestis illa Phariseorum religio, vana acriter illam coarguit, ac reprehensionis argumentum pro suo more desumit, imprimis ab his rebus, quæ in manibus erant, his scilicet quæ in mensa erant apposta calice, & catino, quorum illud est vas vnde sumitur potus, istud vnde cibis. Cæterum quo restè intelligatur quod Dominus hic dicit, sciendum hunc sermonem de mundatione calicis & catini esse parabolicum. Nam sub exemplo calicis, & catini vult Dominus significare internam, & externam hominis mundationem, vt sensus à Domino intentus sit iste: Miraris Phariseæ, quod non lauerim manus ante prandium, externam enim mundiciem miro studio sectamini, verè similes iis, qui exteriora poculi, captiuique mundant diligenter, interiora relinquentes sordida. Nam cum solliciti sitis, ne illotis manibus cibum sumatis: negligitis tamen quod intus est vestri mundare, cum illud plenum sit iniquitate & rapina. Hanc similitudinem à Domino indicatam Lucas ponit imperfectam. Nam cum cepisset de calicis mundatione externa dicens, quod de foris est calicis, & catini mundatis, subiungit de interna hominis mundatione dicens, quod autem intus est vestri, plenum est, &c. cum dicendum videretur, quod autem intus est illorum. Sed hæc digressionem notauit Domini sermonem esse parabolicum. Porro aduerbium, nunc, cum dicit Dominus, Nunc vos Pharisei, videtur positum tanquam contemptum, & vehementer dictum. Dicit autem, vos Pharisei, notate volens non tantum personas presentes, sed totum Phariseorum ordinem, quidem ob præposteram mundiciem obiicit stultitiam, & insipientiam, dicens:

Stulti,

Stulti, nōme qui fecit quod deforis est, etiam id quod de intus est fecit? q. d. O vos imprudentes, & peruerſi iudicij. Cum propter Deum, & religionis cauſa diligentem mundandi corporis curam habeatis: cur non etiam eadem ratione animo mundando incumbitis: cum à Deo ſint cōdita & corpus, & anima? Oportet enim intelligere hic Dominum præſupponere cauſam inſtitutæ à Phariſæis corporalis mundationis, nempe quod ea non fuit inſtituta ciuilitatis cauſa, ſed quaſi per eam Deo quis placeat, vt per quam Dei opus mundaretur. Niſi enim hæc intelligatur ratio præſuppoſita: non conuenienter ad eos reſellendos ſubiiceret Dominus: Qui fecit quod deforis eſt, &c. Et hætenus quidem Dominus oſtendit interiorem munditiam non minus, imò magis curandam, quàm exteriorem. Nam quod non minus, ſecunda ſententia, quod autem etiam magis præcedens parabola demonſtrat. In ſequenti verò ſententia oſtendit interiorem munditiam apud Deum ſufficere, & quomodo ea haberi poſſit.

Quod ſuperest.

Veruntamen, inquit, quod ſuperest, date eleemoſynam, & ecce, omnia munda ſunt vobis. In qua ſententia pro illo, quod ſuperest Græcè eſt *τὸ ὑπολειπόμενον* quæ dictio ab illis exponitur per *ὀνειδισμὸν*, id eſt, ea quæ adſunt, & quæ habetis: idemque voluit ſignificare Interpretēs, per quod ſuperest, vt ſit ſenſus, date in eleemoſynā id quod vobis ſuperest, id eſt, a deſt. Significare enim voluit non poſſe id dari, quod iam præterit, & conſumptum eſt: ſed tantum quod adhuc a deſt, & in manibus eſt. Non voluit Dominus autem eleemoſynam de iniuſtis fieri bonis, aut eam ſolam ſufficere raptoribus, & iniuſtis Phariſæis: ſed præſupponit eam debite debere fieri, & ei etiam reliqua eſſe coniungenda, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria homini, quemadmodum in ſimilibus ſententiis ſemper eſt præſupponendum, vt cum dicit Dominus: Si dimiſeritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Deus Pater peccata veſtra cum ad conſequendam à Deo peccatorum remiſſionem etiā alia ſint neceſſaria. Eleemoſynam autem ſingulariter ab iſtis expetit, quod ea ſit contraria rapinæ & iniuſtitix, ac ob id aptū medium mundandi ſe ab iniuſtitia, & rapina, cum contraria curentur contrariis. Itaque ſenſus eſt, vt interiora veſtra per rapinam & iniuſtitiam coinquinata mundentur, date ex his quæ in veſtra ſunt poteſtate eleemoſynam, vt qui aliena iniuſte accepit, iam e contra largiamini veſtra aliis: ſicque fiet vt mundato animo omnia etiam exteriora munda ſint vobis coram Deo. *Sed ve vobis Phariſæis qui decimatis, &c.* Cum occasione data vt ſuperioribus Dominus notaſſet præpoſteram religionem Phariſæorum per humanorum mandatorum obſeruationem: pergit iam & aliud adiungere, quo eorum etiam præpoſtera religio deprehenditur in mandatis diuinis. Licet autem verbum decimare, ſicut & quod correſpōdet apud

Decimare.

apud Græcos *ἀποδιδόναι*, & apud Hebræos *afar*, ambiguum ſit, ac ſignificet & decimas dare, & decimas accipere: attamen cum non Phariſæorum, ſed Sacerdotum & Leuitarum fuerit accipere decimas: melius hic accipitur pro decimas dare. Non vult autem Dominus reprehendere in Phariſæis, quod decimas etiam olerū darent, cum poſtea videatur aperte aſſerere illas eſſe neceſſarias: ſed quod cum in minimis eſſent ſtudioſi, maiora legis negligenter: quanquam etiam intelligi poſſit illos ob huiusmodi decimationem reprehensos, non quod factum illud malum eſſet, ſed quod per hypocrifiſin & ſanctitatis ſimulationē fieret, quemadmodū ex eo patuit, quod præterirēt maiora legis. Vnde apud Mattheū dicitur, *Væ vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ.* Cæterū cum dicitur, *& præteritis iudiciū, & charitatē Dei:* nomen iudicium, quod variè à diuerſis accipitur, dicendum eſt ſecundū ſcripturæ phraſim poſitū eſſe pro iuſtitia. In ſcripturis enim facere iudicium & iuſtitia, eſt iuſte & cum æquitate cōuerſari. Itaque duo dicit, iudicium, & charitatem Dei. Iudicium, quo ad homines cum quibus viuimus, charitatem quo ad Deum quem colimus. Cum autem ſubditur:

Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere: Hæc refertur ad iudicium, & charitatem, & illa ad decimationes: ſignificaturque ante omnia neceſſarium eſſe charitatem, & iudicium ſeruare, ac ſecundo loco declinationes illas habendas: quo Dominus ſignificauit ſe illas non reprehendere, ne haberent quod calumniari in ipſo poſſent tanquam legi contrarium.

Væ vobis Phariſæis, qui diligitis primas cathedras. Notat modo Dominus Phariſæos ſuperbiæ & hypocriſeos. Superbiæ quidem, cum dicit: Qui diligitis primas cathedras, &c. Non dicit, qui primas obtinetis cathedras, & ſalutamini in foro, ſed qui hæc diligitis: quia non ipſe res, ſed earum affectus & deſiderium eſt culpabile. Hypocrifiſis autem cum dicit:

Væ vobis quia eſtis vt monumenta quæ non patent, id eſt, apparent, & homines ambulantes ſupra neſciunt ea eſſe monumenta. Quo Dominus ſignificat parabolicè, quemadmodum ſepulchra mortuorum ſub terram occultata, continent intra ſe putredinem, & corruptionem, ſed quæ hominibus eſt incognita & Phariſæos cum vitiorum impuritate interius pleni eſſent, eam tamen exteriori ſanctitatis ſpecie tegere, atque ita fieri, vt homines qui cum ipſis cōuerſabantur non aduerterent eorum impuritatem in animo latentem.

Reſpondens autem quidam ex legiſperitis ait illi, Magiſter: Differētia Phariſæi à Phariſæis legiſperiti, quod apud nos religioſi & Theologi, à legiſperitis in præ ſe ferebant: Hi vero maiore in ſcripturis doctrinam. Erat ta- quo dif- men magna inter eos connexio eo quod vtriq; eſſent capita po- ferrent.

Na

puli,

puli, multi etiam ex legisperitis essent & Pharisei. Itaque quod Phariseis dictum erat, quidam legisperitus etiam in suum ordinem dictum putans esse interpretans, eo quod legisperiti etiam obtinerent primas cathedras in synagogis, & cum Phariseis magnam haberent familiaritatem, eorumque institutum approbarent: ait Domino:

Magister, hac dicens etiam nobis legisperitis contumeliam facis. Itaque occasione data ab hoc legisperito Dominus etiam propria quadam ratione ostendit imminere ve ipsi legisperitis, ut vanum eorum deprimat supercilium.

Et vobis, inquit, legisperitis va, quia oneratis homines oneribus, quae portare non possunt, vel ut est Graece, φορτιζετε τους ανθρωπους, id est, oneribus portatu difficilibus, & ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas. Quo sermone allegoricè pulchre significat Dominus eos multorum, & grauissimorum praeceptorum observationem seuerè exigere à populo, interim sibi indulgentes omnem licentiam, omnem impositi oneris grauitatem fugere, cum contra fieri oporteret, ut seipsos potius arètarent, aliis vero multa indulgerent. [Onerabant autem scribae homines dupliciter. Primo quia praecepta omnia legis seuerissimè interpretabantur, & ad viuum, atque exactissimè eorum obseruationem exigebant. Altero modo quia praeter praecepta legis Mosaeicae, instituebant multas alias graues caeremonias & constitutiones, quae cum deberent esse leuamenta, & compendia seruandae legis, onera tantum erant grauantia, non iuuantia, & vix portabilia.]

Va vobis, qui edificatis monumenta Prophetarum, Patres, &c. Cum Scribae & Pharisei videri vellent edificando Prophetarum sepulchra colere Prophetas, & damnate occisores eorum: tamen quia hoc non vero sed hypocritico fecerunt animo, & quia verè erant affectu & imitatione filij occisorum, quos & patres suos vocabant: Dominus eorum factum retorquet in contrarium, tanquam id fecerint ut patrum suorum impietatem approbantes statuerent illis trophea. Filiorum enim est parentum crimina tegere, & occultare, & ea quae in parentibus laudi ducunt posteritati commendare. Proinde cum monumentis Prophetarum sumptuosè exstructis, alerent memoriam criminis eorum, quos parentes suos vocabant, & qui vere etiam eorum erant secundum affectum parentes: bene Dominus hinc colligit eos consentire operibus patrum suorum, & va interminat ob sepulchrorum aedificationem.

Propterea & sapientia Dei, dixit: Mittam ad illos Prophetas. Propterea, inquit, hoc est quia vos consentitis operibus patrum veterum. Sapientiam autem Dei seipsum vocat. Nam apud Matthaeum est. Ideo ego dico vobis. Porro Dei se sapientià modo vocat, quod hoc non dixerit, tanquam homo, sed tanquam Deus, qui

Sapientia
Dei Christi
Iesus.

mirabili

mirabili consilio omnia prudenter temperat & est omnium futurorum praescius. Ideoque & per praeteritum dicitur dixit, non dicit quo intelligeremus ipsum hoc iam olim decreuisse, & per suos Prophetas praedixisse. Per Prophetas autem intelligi possunt doctores veteris testamenti, per Apostolos noui, aut per vtrumque doctores noui testamenti. Siquidem & Euangelium suos habuit Prophetas. Ex illis, inquit, occident, hoc est, quosdam illorum occident. Non enim omnes illos occiderunt. Cum autem sequitur, *ut inquiratur sanguis*, coniunctio ut, debet accipi consecutiue si referatur ad occident, & persequetur. Non enim ideo occiderunt, ut sanguis illorum requireretur; sed istud ad illorum occisionem est consecutum. Potest tamè accipi ut finalem causam denotet, si referatur ad verbum mittam, ut sit sensus: Mittam ad vos eos, quos tamen scio occidendos à vobis, ut iusta Dei vindicta veniat super vos, & omnes cognoscant quā iusta sit ultio Dei grauissima in vos. Ceterum illud: *à generatione ista*, quāuis aliqui putent coniungi posse cum effusus est, melius tamen coniungi debet cum verbo inquiratur: tum quia Mattheus habet, ut veniat super vos omnis sanguis, tum quia subiicitur, Ita dico vobis requiratur ab hac generatione. Sanguinem autè requiri ab aliquo est secundum Scripturae phrasim, ultionem effusi sanguinis aut perditum hominis sumere de aliquo. Sic de Deo dicitur requirens sanguinem eorum recordatus est. Dicit autem Dominus sanguinem omnium Prophetarum & iustorum, qui effusus est à mundi constitutione, hoc est exordio requirendum à Iudaeis, vel potius generatione illa Iudaeorum cui tunc loquebatur, quia ab illa tanquam consummatrice, peccatorum parentum suorum, per effusionem sanguinis Christi & Apostolorum eius, & tanquam generatione vna cum Patribus praecedentibus requisita est ultio sanguinis omnium Prophetarum, quando per Titum, & Vespasianum crudelissimo excidio perditam est gens Iudaeorum, succensa ciuitate sancta Hierusalem, & aliis ciuitatibus eorum destructis, multisque eorum crudeliter occisis, ac reliquis venundatis, & dispersis in omnes gentes, sed & generatione eorum tota à Deo reprobata, & in eius locum alia generatione, nempe populo gentium, delecta. Porro cum sequitur:

A sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariae. Notandum ipsum Abel computari inter Prophetas. Fuit enim proculdubio Spiritu diuino afflatus, per quem & praecognouit venturum quandoque mundi Saluatorem, què & suo sacrificio, & morte sua praefigurauit. Porro quod ad Zachariam hunc attinet: cū Hieronymo sentiendum esse illū cuius sit mentio 2. Paral. 24. filiū scilicet Ioaidæ sacerdotis, qui populū dereliquentem legē Dei libere redarguens, lapidibus obrutus est à populo, iuxta imperiū Regis Ioas, idq; in atrio domus Domini. Hoc enim conuenit cū eo quod hic dicitur perisse

Psal. 9.

Zacharias
Iesus

inter ædem, & altare holocaustorū scilicet, quod erat in atrio ante introitū Templi. Nam quod Zacharias iste dicatur à Matthæo filius Barachiz, cum in Paralip. dicatur filius Ioiadæ: primum fieri potest Ioiadam fuisse binominem, deinde Barachiam scriptum esse pro Ioiadam, quod alius quidā Zacharias legatur filius Barachiz. Cæterum quare istius Zachariæ Dominus meminit dicens, vsque ad sanguinem Zachariæ, cum hic ante quadringentos annos tum mortuus esset, & post eum multi Prophetæ, sicut à Iudæis occisi: duæ potissimū convenientes rationes possunt reddi: Altera quod Zacharias ille vltimus sit, qui in canonicis scripturis legitur interfectus à Iudæis. Altera quod scriptura tantum explicat petitionem vindictæ in Abel, & Zacharia. In Abel cum dicitur: Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. In Zacharia, cum narrat eum morientem dixisse: Videat Dominus & requirat. Quia enim de vindicta sanguinis Prophetarum Dominus loquebatur, par fuit vt illorum sanguinem commemoraret, quorū vindicta petita traditur in sacra scriptura: vt ex his duabus vltionibus petitis intelligantur similiter petita vindictæ omnium aliorum Prophetarum, ac proinde rationabiliter sit dictum, vt inquiretur sanguis omnium Prophetarum, tāquam petens vindictam à sanguine Abel, cuius sanguis clamauit ad Deum, vsq; ad sanguinem Zachariæ, qui moriens dixit: Videat Dominus, & requirat. Quo autem Dominus cōfirmaret, quod dixit, & certitudine superuenturæ vltionis ad resipiscentiam prouocaret infideles, adiecit: Ita, hoc est, profecto (Græcè enim est *ὡς*, pro quo in Matthæo est, Amen) dico vobis, requiretur ab hac generatione.

Væ vobis legisperitis, qui tulistis clauem scientiæ. Verbum tulistis, dupliciter accipi potest. Tollimus enim gladium ad iter, & tollimus quod ab aliis auferimus. Simplicius autem fuerit primo modo accipere. vt sit sensus, recipistis in vos, & vendicatis vobis clauem scientiæ, hoc est doctrinam aut munus docendi alios. Itaque secundum hunc sensum non dicit Dominus Scribis, & Phariseis *væ*, ob id quod tulerint clauem scientiæ, sed *væ* referendum est in sequentia ad hunc modum: *væ* vobis, qui, vel quia cum recepistis in vos clauē scientiæ, tamen ipsi non introitis per eam clauem ad veram scientiam, & regnū cœlorum, & quod peius est, ac magis contra vestrā professionem, eos qui introire cœperunt, quantum in vobis est, prohibuistis, auocantes eos à fide in me, per quam est hominibus via ad veram sapientiam, & regnum cœlorum.

Cum autem hæc ad illos diceret, &c. Cum Dominus libertate magna diuinam præ se ferere auctoritatem proferret sermones hos, sub amarus quidem, sed salutiferos, si voluisset recipere pharmacum, Scribæ & Pharisei præ superbia non ferentes se tam liberè reprehendi vehementer offensi sunt; cūque nō possent obiecta negare

negare crimina, quod taciti apud se agnoscerent vera esse, quæ dicebantur, nec auderent palam in illum moliri aliquid mali, cœperunt grauitè insistere, hoc est vrgerè Dominum variis quæstionibus, insidiantes ei, & quærentes venari aliquid de ore eius, quo possent eum accusare; ne priuatō quodam odio, sed studio religionis illum viderentur persequi. Porro pro illo: *os eius opprimere de multis*, Græcè est, *ἀποσμιζειν*, quod Theophyl. dupliciter exponit. Fit, inquit, *ἀποσμιζειν*, cum plures interrogant vnum de aliis, atque aliis argumentis, tum enim qui non potest respondere speciem præbet insipientis. Altero modo vt *ἀποσμιζειν*, sit illaqueare aliquem, & ab ore eius capere illum. Quæ explicatio magis conuenit cum eo, quod sequitur:

Querentes aliquid capere ex ore eius. Vbi Lucas seipsum videtur exponere. Neque enim illa insidiantes ei, & quærentes, &c. competunt in eos, qui occludant os loquentis.

Docet non timendam mortem corporis. Luca 12.

CAPVT LXXXV.

*M*ultis autem turbis circumstantibus, ita vt se inuicem conculcarent, cepit dicere ad discipulos suos: Attendite à fermento Phariseorum, quod est hypocrisis. Nihil enim opertum est quod non reuelatur, neque absconditum quod non sciatur. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in telis. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. timeate eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timeate. Nonne quinque passeris vaneunt dipondis, & vnus ex illis non est in oblivione coram Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluris estis. Dico autem vobis. Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei: qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit non remittetur. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite solliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere.

Multis autem turbis circumstantibus, &c. Græcè est, *ἰσθουσαζ δει- 1221*

Lucas.

hoc est, congregata innumera turbæ multitudine. Siquidem myriadas, quod propriè significat decem millia Græcis ponitur pro immensa multitudine. Itaque cum Dominus Phariseorum & Scribarum hypocrisim sermone ad illos directo apertè redarguisset, nec illi hinc meliores redderentur, sed potius peiores, sicque declaratum esset insanabilem esse eorum maliciam, voluit Dominus palàm eorum hypocrisim traducere, ne quis incautus eorum simulatione falli posset: proinde relictis Scribis & Phariseis, multis turbis iam ipsum circumstantibus, adeo ut se inuicem conculcarent, conuertit sermonem suum ad discipulos suos: quos ante omnes ab hypocrisi liberos, & immunes esse oportebat. *Attendite*, inquit, hoc est, cauete vobisipsis (Græcè enim est προσέχετε ἑαυτοῖς) à fermento Phariseorum. Attendite inquam, tum ne eorum hypocrisi decipiàmini; & rectum putetis quidquid illi rectè videntur dicere & facere, tum ne & vos illos mutando eorum fermento inficiamini & corrumpamini? Ne autem dubitaretur, quid dicat Phariseorum fermentum adiecit: *quod est hypocrisis*, id est, iustitiæ & pietatis simulatio. Et rectè hypocrisim fermentum metaphoricè vocauit, quod sicut modicum fermentum totam farinae massam cui commiscetur, & sub qua latet, corrumpit: ita simulatio latens in animo, omnia opera quantumuis in speciem bona, vitiat.

Nihil enim opertum est, quod non reuelatur, &c. Videtur Dominus hac sententia, & sequenti dehortari velle ab hypocrisi, quod quidquid in præsentia vita est occultum, sit aliquando vel in præsentia vita, vel certè in nouissimo iudicij die manifestandum. Quoniam enim hypocrisis est vitium latens, eique vitio se homines subiiciunt, ut per illud sua vitia tegant, rectè Dominus ad dehortandum ab hypocrisi è regione dicit: Nihil esse opertum in præsentia vita, quod non aliquando reuelabitur (Græcis enim sunt futura indicatiui) in futura scilicet vita: & procedendo à specie ad genus, ut unico verbo omne occultum comprehendat, & exponat quod dixit, subiicit: *neque absconditum quod non scietur*, quod probat adiungens:

Quoniam quæ in tenebris dixistis in lumine, id est, palàm dicentur (vel ut habent Græca, audientur) & *quod in aure locuti estis in cubiculis*, vel penetralibus prædicabitur in tectis. Quibus significatur omnia hominum dicta quantumuis occulta, manifestanda. Opponit lumen tenebris, & tecta penetralibus, & significat nec tenebras, nec modum dicendi secretum, scilicet in aurem, nec locum scilicet in penetralibus, & cubiculis posse aliquid retinere semper occultum, sed omnia palàm esse detegenda, & veluti in tectis prædicanda. In quo alludit Dominus ad morem Palestinæ regionis, in qua tecta domorum plana erant, ut ex illis concionem ad populum habere liceret, ut dictum est circa cap. Matth. 10. in cap.

Concord.

Concord. 55. vbi hæc eadem paucis quibusdam mutatis habentur dicta discipulis, sed in sensu longè diuerso.

Dico autem vobis amicis meis, ne timeamini ab his qui, &c. Hæc rectè subiuncta sunt: ut quoniam facilè illi offendunt impios, qui sine hypocrisi omnia, & dicunt, & faciunt, & veritatem liberè & verbis, & factis prædicant: suos Dominus muniret, ne mali alicuius metus eos abduceret à sincera veritatis Evangelicæ prædicatione. Apparet autem Dominum vocare discipulos amicos suos ratione amoris quo ipse eos prosequeretur: quod hac ratione alibi eos vocet amicos, ut cum dicit: iam non dicam vos seruos, sed amicos. Commodè autem iam cum ad mortem pro se subeundam, & martirium adhortatus est, suos vocat amicos, hoc est, dilectos à se, tum ut blanda appellatione, & suo erga illos amore ad redamandum eos prouocet etiam vsque ad mortem pro se subeundam, tum ut intelligerent Dominum benè illis consulere, dum ad mortis contemptum eos adhortatur, & illius tanquam amici præsidio freti, non metuerent eos, qui corpori mortem inferre possent. Porro tres rationes, quibus vitur hic Dominus ad dehortandum à timore malorum, & mortis ab hominibus inirendam, habitæ sunt & declaratæ in cap. Concord. 55. circa cap. Matthæi 10. tantum in verbis est quædam inter Matthæum & Lucam differentia.

Et omnis qui dicit verbum in filium hominis remittetur illi, &c. Harum sententiarum quis sit genuinus sensus, dictum est in cap. Concord. 49. tantum hic videndum, quomodo hæc sententiæ proposito loco seruiant. Ita que quoniam dixit de negantibus se: his iam subiunctis sententiis ostendit variis modis quosdam ipsum negare, nec omnium idem esse & æquale crimen. [Fortè & ideo has subiecit sententias, ut significaret quam magnum sit peccatum eorum qui ipsum semel agnitum negarent postea, & blasphemarèt, quemadmodum fecit impius apostata Iulianus. Tales enim non filium hominis, sed filium Dei conculcant, & spiritui gratiæ contumeliam faciunt, ut habet Paulus.]

Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, &c. Dicit in synagogas, propter Iudæos, ad magistratus, & potestates, propter Gentilium tribunalia. Dicit qualiter, aut quid respondeatis propter modum dicendi, & propterea, quæ sunt dicenda. Nam de utroque solent esse homines solliciti. Pro respōdeatis, dictio Græca ἀπολογηθητε, plus quid significat, videlicet respondere accusanti pro defensione causæ intentatæ, ut sit sensus: Nolite anxie cogitare quibus modis verba facturi sitis, & qua ratione defensionem instituturi, quid vne pro defensione causæ adducturi, quemadmodum vulgus reorum facit.

N n 4

Docet

Docet abijciendam diuitiarum sollicitudinem. Luc. 12.

CAPVT LXXXVI.

It autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo, vt diuidat mecum hereditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? Dixitq; ad illos: Videte & caute ad omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quae possidet. Dixit autem similitudinem ad illos dicens:

Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam. Destruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi, & bona mea, & dicam anima mea. Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quae autem paraasti, cuius erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Dixitq; ad discipulos suos: Ideo dico vobis, Nolite solliciti esse anima vestra, quid manducetis, neque corpori, quid induamini. Anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum. Considerate coruos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque herreum, & Deus pascit illos: quanto magis vos plures estis illis? Quis autem vestrum cogitando potest adiecere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris solliciti estis? Considerate lilia, quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis: Neque Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si ergo fennum, quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, pusilla fidei? Et vos nolite querere, quid manducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli, hac enim omnia gentes mundi querunt. Pater autem vester scit, quoniam his indigetis. Verumtamen querite primum regnum Dei, & haec omnia adicientur vobis. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro, dare vobis regnum. Vendite quae possidetis, & date elemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in calis, quo fur non appropriat, neque tinea corrumpit: vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

At autem ei quidam de turba: Magister dic fratri, &c. Quemadmodum occasione reprehense in Phariseis & Scribis hypocriticos, Dominus dehortatus est suis ab hypocrisi, & hortatus ad liberam veritatis praedicationem etiam ad mortis usque contemptum: ita nunc alia data occasione ab Evangelista narratur ipsum etiam suos dehortatum ab auaritia, & sollicitudine. Cum enim esset frequentissima turba circa Iesum, quidam e turba non est veritus Dominum interpellare pro consequenda hereditatis terrenae

tenae portione: cum hactenus nemo rem tam humilem ausus fuisset petere ab eo.

Magister, inquit, dic fratri meo, vt diuidat mecum hereditatem. Quasi dicat: Magister, frater meus occupat communem hereditatem, ac tergiversans prorogat, aut penitus recusat partitionem: praecipe ergo illi vt mecum diuidat hereditatem. Dominus itaque velut indignans, quod à negotio caelesti, ad quod solum à Patre missus fuerat, interpellaretur ad carnales, ac sordidas curas: simulq; docere suos volens, non oportere implicari negotiis prophanis eius, qui gerit manus Apostolicum, respondit:

Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? Quibus verbis significat illum, etsi rem per se iustam peteret, malè tamen à se eam petere: vt qui nec à Deo, nec ab homine constitutus esset ad administrationem eius, quod petebatur negotij. Mundum habere suos iudices, qui lites tam humiles dirimere & possint, & debeant. Iudicem non se negat constitutum, neque diuisorem, sed super vos, inquit, dissidentes scilicet de re terrena.

Dixitq; ad illos, videte, & caute ab omni auaritia, &c. Post redargutionem importunae huius avari hominis petitionis, Dominus eius occasione & omnes quidem generaliter munire satagit aduersus auaritiae pestem, & deinde suis speciatim discipulis sollicitudinem etiam necessariorum eximere. Itaque quod ad prius attinet, dixit ad illos, nempe discipulos, & circumstantes turbas.

Videte, & caute ab omni auaritia: Quod sic intelligi potest: Caute non tantum ab aperta, & manifesta auaritia, quam committunt fures & latrones, sed etiam ab ea, quae speciem habet iustitiae: qua scilicet quis iustis titulis plus habere (est enim πλεονεξία) desiderat, aut retinere. Afferit autem Dominus conuenientem rationem ab auaritia dehortatoriam: Quia, inquit, non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quae possidet: quam orationem certum est sic intelligendam: non in abundantia alicuius hominis, est vita ipsius hominis. Significatur enim quod non propterea, quia quis abundat diuitiis, vita etiam eius ex tali abundantia abundat, hoc est, felicitior est, & longior: sed contra potius abundantia & miseriorem, & breuiorem efficit hominis vitam. Miseriorem quidem quia affert secum multas sollicitudines: Breuiorem verò, quod frequenter occasio sit, vt quis ea abutens non solum vitam gratiae perdat, sed etiam ebrietate, nimioque luxu ante tempus vitam corporalem finiat: aut vt exigente diuina iustitia propter sua peccata citius ab hac vita tollatur.

Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Homo, &c. Quo Dominus crasso populo alius infigeret, quod dixit, apertissimam affert similitudinem & exemplum, quo ostendit abundantiam non adferre felicitorem & longiorem vitam: sed eam contra potius sequi

solicitudinem, & vitæ breuitatem.

Hominis, inquit, *cuiusdam diuitis*, qui scilicet multos habebat agros, multasq; possessiones, *vberes fructus attulit ager*, vel vt habet Græca *ἄφρα*, quod magis regionem significat, vt intelligamus agrorum multitudinem & magnitudinem.

Et cogitabat intra se dicens: Quid faciam? quia non habeo, quo congregem fructus meos. Obseruandum hoc in auaro, abundantiam nō tantum adferre sollicitudinem, & miseriam, sed quod mirandum est etiam maiorem egestatem & indigentiam. Prius enim quàm agri vberes attulissent fructus, non egebat homo iste nouis horreis: nunc verò magis egere cœpit & de indigentia conqueri. Illud enim non habeo, indigentis est. Sic semper in diuitibus cum diuitiarum copia crescit & inopia: quod semper de augenda familia & statu cogitent. Tandem autem stultitiæ & incogitantiam impulsu, sic dixit apud se:

Hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora faciam, vel vt habent Græca, ædificabo. Quid obsecro stultius, quam in infinitū laborare, cum cura ædificare, & rursus cum cura diruere. Iam verò non tantum insipientiam, sed etiam impietatem sonat quod subiecit: *Et illuc*, inquit, *cōgregabo omnia, quæ nata sunt mihi, & bona mea.* Congregaturum se dicit, qui aũ in crastinū viaceret ignorabat, immemor, & incertitudinis vitæ suæ, & quot pericula fructuum collectionem antecedere possint. Omnia se dicit congregaturū, nimirū nec pauperibus, nec sacerdotibus portionem aliquam etiā debitam relinquens. Sibi nata esse dicit, & sua vocat, quæ in cōmunem hominum vsum, communis omniū hominum Pater Deus, communisque omniū mater terra suppeditauit, quæque hinc secum auferre nō posset, nec in sua haberet potestate. Nec solum sua dicit, quæ nata erant e terra, sed etiā bona sua: cum diuitiæ, & abundantia rerum temporalium sint res indifferentes: quæ per sese nec bonum nec malum faciunt hominē. Itaque & in his merito est reprehendendus, & multo magis propter ea, quæ in suo consilio subiecit: *Et dicam anima mea: Anima, habes multa bona, posita in annos plurimos, &c.* Anima bona dicit, quæ corporis, non mentis sunt bona. Annos plurimos sibi pollicetur, qui nec de crastino securus erat. *Requiesce, comede, bibe, epulare*, magno scilicet apparatu, aut vt habent Græca *ἀφρα*, hoc est, gaude. Audiamus iam Dei de hoc homine iudicium. Ille enim in occulto quidem loquebatur (*cogitabat enim, dixit, apud se*) & tamen verba eius in cælo exaudiebantur & examinabantur. Inde igitur ei responsa veniunt à Deo, interna sua inspiratione conscientiam eius alloquente.

Stulte, inquit, *hac nocte, animam tuam repetent à te.* Stultum pronunciat, cum diuinum iudicium, quem humanum iudicium circumspectum diceret, & prudentem, vt qui sibi in futurum prospiceret.

ceret. Et quidem merito stultus dicitur, quod abundantiam sibi vertit in occasionem angustiae, & inopiæ quod sibi nata putauit, quæ multis nutriendis data erant, quod per temporalia bona non cogitauit æterna sibi paranda, quod temporalia, animæ bona esse duxit, quod sibi tam securus plurimos pollicebatur annos, quodq; de his esset sollicitus, quibus nuquam erat fruiturus.

Hac, inquit, *noctē repetent animam tuam à te.* Bene dicit hac nocte, quod in nocte serè auari huiusmodi apud se consultant, quodque in tenebris crassissimis insipientiæ detineretur. Non dictum est ei, hac nocte morieris, sed quod grauius erat auditu, animam tuam repetent à te, cui hæc omnia parasti, cui multos, & foelices annos in hac vita pollicitus es, hanc animam repetent à te ministri scilicet diuinæ iustitiæ. Subditur ad maiorem eius stultitiæ, condemnationem; *Qua autem parasti cuius erunt?* q.d. Tua certè non erunt, cum terrena tantum paraueris quæ necesse est mundo relinquas, nec solum tibi cui ea destinasti non cedent, sed nec tibi manifestum cuius hæc erunt, vtrum hæredis, an peregrini, amici an inimici, quod ipsum etiam adauget mœrorem. Porro ne hoc exemplum tantum ad voluptatem narratum putare quis posset, sed ad nostram commonitionem; nempe vt Dei in hoc homine sententiam merentes studeamus huic esse dissimiles, adiecit Dominus:

Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Sic inquit est, hoc est etiam omnis talis est stultus. Aut porius sic est, hoc est, sic se habet, qui sibi thesaurizat, &c. hoc est cum minimè sperat, vita præsens simul cum rebus auferitur; cumque præterea nihil habeat prorsus infœlix & deploratus recta petit gehennam. Apparet enim duas illas partes, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues sic à Domino coniunctas, vt significaret fieri non posse, vt quis sibi thesaurizet, & sit in Deum diues. Dicitur is hoc loco thesaurizare qui in suum vsum, ac suam tantum voluptatem multa congregat, & congregata conseruat. Porro cum Græca non habeant (alioqui enim obscurior est illa oratio, non est in Deum diues) pro diues, nomen substantiuum *πλούσιος*, sed participium *πλετών* rectius sic verti poterit. Qui sibi thesaurizat, & non in Deo ditescit, vt duo participi. *θησαυρίζων* & *πλετών*, similiter reddantur per suum verbum, & *ἐν Θεῷ* accipiatur pro *ἐν Θεῷ* sicut superius aliquoties *ἐν* pro *ἐν* positum est. Dicitur autem ditescere in Deo, primum quidem is, qui per eleemosynas multa sibi merita parat; deinde generaliter quisquis abundat in operibus bonis.

Dixitq; ad discipulos suos, ideo dico vobis, Nolite, &c. Illatio horum ex præcedentibus talis est, Quandoquidē is Deo displicet, qui sollicitudine rerum conseruandarū tenetur, quemadmodū patuit in propo-

572 EPI TOM. COMMENT. IN CONCOR.
 proposito per parabolam homine, qui non displicuit quia multa
 habuit, sed quia de illis retinendis sollicitus fuit: rursus quãdoqui-
 dem humana sollicitudo nihil facti ad fœlicitatem vitæ, & quia vi-
 ta hominis à solo pendet Dei arbitrio, vt patet ex prædictis: ideo
 dico vobis discipulis ueis, quos vt ad perfectionem maiorẽ vo-
 caui, ita oportet præ aliis vulgarem hanc sollicitudinem reicere.

Nolite solliciti esse, &c. Habentur enim hæc omnia vsq; ad illud,
Nolite timere pusillus grex: Matth. cap. 6. in cap. Concord. 42. Nec
 est hic quicquam peculiare notatu dignum præter duo, quorũ al-
 terum est, quod cum apud Matthæum generaliter dicatur de om-
 nibus volatilibus. Respicite volatilia cœli, hic peculiariter dicitur
 de coruis: considerate coruos, quemadmodum & Psal. 146. de cor-
 uis singulariter dicitur; qui dat iumentis escam ipsorum & pullis
 coruorum inuocantibus eum. Rectè autem dicitur coruorũ pro-
 pterea singularem fieri mentionem, tum ad commendandũ ma-
 gis Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga
 aues rapacissimas, & odiosissimas, tum quod corui sint voracissi-
 mi, multo egentibus cibo: ob quod & longius fugant pullos suos
 iam robustos quemadmodum scribit Plinius. Alterum hic pecu-
 liare est illud; *Et nolite in sublime tolli*, pro quo Græcis est, *μη μετρω-
 ρεθε*, quod non proprie pertinet ad timorem quod Græci vocant
μεγἀλα φρονεῖν, vel *ὕψιλο φρονεῖν*, sed magis vt ne curemus ea, quæ
 supra nos sunt. *μετρωρε* enim vocantur, quæ sunt in nubibus, & in
 sublimi aëris regione, de quibus Meteorologica scripsit Aristot-
 eles. Proinde vel intelligendum, cum Erasmo, Dominum signifi-
 care voluisse, non esse anxie astrorum cursum, & aëris, cœliq; di-
 spositionem obseruandam, quẽadmodum plerique faciunt, obser-
 uantes omnia tempestatum præsagia, & ex astrorum cursu de fu-
 turis consulentes, ac pallecentes, quoties astra minitantur anno-
 niæ penuriam. Aut intelligendum Dominum alludere ad gestum
 eius, qui præ magna sollicitudine angitur, vultum ad cælum attol-
 lens, vt sit sensus; Ne anxie oculos in cælum subleuetis, hesitantes
 de diuina prouidentia, in quem ferè sensum interpretatur Theo-
 phylactus.

Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro, &c. Post-
 quam variis rationibus sollicitudinem vitæ, & rerum terrenarum
 à suis Dominus ex eant: radicem iam huiusmodi sollicitudinis exi-
 mit, nempe timorem. Vocat autem discipulos suos pusillum gre-
 gem ob numeri paucitatem, & eorundem impotentiam, ac infir-
 mitatem. Quoniam enim discipuli sibi timere poterant ob suam
 paucitatem, & imbecillitatem ab egestate, aliisque huius mundi
 malis, tanquam impares, qui omnibus illis malis superiores esse
 possent, maxime sollicitudine ipsis prohibita; Nolite, inquit, time-
 re, etsi sitis grex pusillus. Non tamen illud grex pusillus tantum

Coruorũ
 cur spe-
 ciatim
 fiat men-
 tio.
 Lib. 10.
 nat. Hist.
 cap. 12.
 Arist. li.
 5. de hist.
 anim.
 μετρωρε
 &c.

in discipulos competit, sed & in omnes, qui perfectionis discipu-
 lorum suat imitatores: quod hi ad reliquam hominum multitudine
 nem sint pauci, imò & in omnes veros & bonos Christianos: nam
 & hi pauci sunt, si fiat ad infideles, & malos Christianos compa-
 ratio. *Quia complacuit patri vestro*, id est, Deus pater vester sua gra-
 tuita bonitate disposuit vobis dare regnum. [Proinde cum Deus
 pater vester sit, ac ob id pro paterna sua bonitate non possit vestri
 curam deponere, cum etiam regnum vobis, quantumuis iam apud
 mundum humilibus, & contemptis dare disposuerit, idq; ab eter-
 no non vestris prouocatus meritis, sed solo suo voluntatis bene-
 placito: non est cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona,
 quantum necesse est, etiam sit suppeditaturus.] Huius ergo regni
 consideratione omnem metum inopiæ rerum terrenarum excu-
 rite: imò quoniam cœleste vobis regnum est præparatum in pos-
 sessionem, vt regno illi cœlesti aptiores sitis, & digniores, si quæ in
 hoc mundo possideris, vendite ea, & erogate ea in eleemosynam,
 tutò thesaurizaturi hac ratione ad illud regnum, ad quod ordina-
 ti estis. Est ergo illud, *Vendite quæ possideris, &c.* Euangelicum
 non tam præceptum, quàm consilium. [Quod Beda indicat duo-
 bus modis posse impleri. Altero cum quis collectam ex venditis
 possessionibus pecuniam distribuit in eleemosynã; atque hic est
 proprius huius loci intellectus. Altero, cū quis omnibus suis pos-
 sessionibus diuenditis, aut pro Domino derelictis, nihilominus
 postea labore manuum operatur, vnde & sibi victum transigere
 & aliis eleemosynam dare queat, quod est maxime perfectionis à
 Paulo exhibitæ.] Cætera quæ sequuntur de thesaurizando in cœ-
 lis, habita sunt etiam superius ex Matth. ca. 6. in cap. Concord. 42.
 tantum illud hic est peculiare:

Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, qua locutione allegori-
 ca rectè dicemus significari sic esse expendenda & reponenda
 bona temporalia, vt illorum non perdat fructus, sed in perpe-
 tuum ex his fructus haberi possit. Itaque si quis distinctè requirat,
 quid per sacculos non veterascentes accipiendam sit, rectè dixeris
 pauperes esse illos sacculos, quod in eis expensæ, & repositæ sa-
 culitates nunquam pereant.

Docet officium fidelis serui erga venturum Dominum.

Luca 12. CAP. LXXXVII.

*In lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus
 vestris. Et vos similes hominibus expectantibus dominum
 suum quando reuertatur à nuptijs, vt cum venerit, & pulsa-
 verit, confestim aperiant ei. Beati serui illi quos, cum venerit
 Dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis quod præcinget se, &
 faciet*

- A. 24. 124. faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem sciote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora sur veniret, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet. Ait autem ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam, an ad omnes? Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem, cum venerit Dominus, inuenerit ita facientem. Verè dico vobis, quoniam supra omnia quæ possidet, constituet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Moram faciet Dominus meus venire, & cæperit percutere seruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari. Veniet Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partemque eius cum infidelibus ponet. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem Domini sui, & non se preparauit, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum plus petent ab eo. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur? Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor, usque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non dico vobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi, tres in duos, & duo in tres: diuidentur pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. Dicebat autem & ad turbas: Cum videritis nubem Orientem ab occasu statim dicitis, Nimbis venit, & ita fit: & quum Austrum flantem dicitis, Quia estus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cali & terra nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Quum autem vadis cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi non exies inde donec etiam nouissimum minutum reddas.
- A. 10. 55. Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes, &c. Postquam Dominus discipulum suum & superfluis exiit, & ab omni sollicitudine, & cupiditate temporalium nudauit, regni que cælestis ingressit mentionem: opportunè iam ipsum ad ministrandum sibi inducit, adque regni illius vigilem expectationem. Itaque rectè subiungit:
- A. 16. 64. Sint lumbi vestri præcincti, &c. Quæ Domini sententia est locutio allegorica, qua significatur oportere nos esse paratos ad occurrendum Domino venturo, & ad arripiendum iter virtutis in nocte huius seculi. Similitudo enim est mutuata à more vulgari seruorum Domino in nocte occurrentium, aut eorum qui nocte

separant

separant ad iter. Quoniam ergo nocte ambulaturi & lumbos debent habere præcinctos, ne vestium onus & prolixitas impedimentum eis præbeat & lucernas debent habere accensas, ne in tenebris impingant; ideo duo hæc etiam à suis Dominus requirit: in lumborum quidem præcinctione significans, ut cura rerum terrenarum deposita, quæ impedimento est virtutis iter aggressaris, aut Domino suo occursuris, expediti sint & prompti tum ad ambulandum viam virtutis, tum ad occurrendum Domino, eos ad felicitatem hinc euocanti. In lucernis verò accensis significans opus esse, ut mentes nostræ pulsas errorum tenebris, vera sint fide illuminatæ, & per charitatem accensæ, ne vero lumine destituti impingamus in tenebris ignorantiae, aut cum fatuis virginibus inueniantur lampades nostræ extinctæ, sicque cum sponsa non possumus ingredi ad nuptias. Hic videtur genuinas huius loci intellectus si sequentia consideremus: D. tamen Gregor. non ineleganter hunc locum aliter explicat, quanquam præter præcipuam Domini intentionem,

Lumbi
præcincti.Lucernæ
ardentes.

Hom. 13.

Et vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando, &c. Cum priori sermone Dominus præceperit nos similes esse, his qui se parant ad iter in nocte: iam noua parabola similes nos esse vult seruis Dominum suum nocturno tempore à nuptiis reuersurum expectantibus. Quæ similitudo in tribus consistit: Primum ut sicut illi serui sint prudentes & fideles, assidue vigilant: quod incertum habeant quando Dominus sit reuersurus à nuptiali conuiuio, quod vespertino tempore celebrari consuevit: ita & nos in nocte huius mundi sollicitè caueamus, ne obrepit somnus peccati, sed perpetuo vigilemus in bonis operibus occupati; quod incertum nobis sit, quando Dominus noster venturus sit, siue ad vniuersale totius mundi iudicium, siue ad particulare cuiusque iudicium, post mortem cuiusque subeundum. Secundò ut sicut serui vigilantes confidenter expectant Dominum suum, quem quod à nuptiis reuersurus sit, expectant venturum lætum, & iucundum, & eorum vigilantiam collaudaturum: sic & nos discutientes torporis, & peccati somnum, non metuamus Domini aduentum, sed cum fiducia illum expectemus, nobis venturum è gaudiis regni cælestis (quæ per nuptias sæpè significantur) lætum, ac hilarem, & nostram vigilantiam comprobaturum, & remuneraturum. Tertio, ut sicut illi venienti, & pulsanti Domino confestim aperiunt ostium domus, læti que suscipiunt: ita & nos Dominum, mox, & lætanter suscipiamus, cum venerit circa tempus mortis, & pulsauerit per immissam ægritudinem, aut mortem. Quo autem nos ad similitudinem illorum seruorum Dominus præmio, & honore prouocaret prosequens Parabolam dicit; Beati, hoc est felices sunt serui illi, quos cum venerit Dominus inuenerit vigilantes: Et

quare

quare beatos pronunciet addit; *Amen dico vobis*, quod Dominus ipse vt ex nuptiis hiliaris, ita etiam exhilaratus seruorum sedulitate, *præcinget se*, parans seipsum ad seruiendum.

Et faciet illos discumbere, & transiens, hoc est, præteriens more ministrantium mensis, obseruansque quid cuique desit aut quisque desideret, *ministrabit illis*. Dicta sunt enim hæc ad literam de Domino aliquo homine cum seruis suis fidelibus comiter, & benigne se gerente, quem Christus fingit (vt nonnunquam fieri solet) exhilaratum primum nuptiali conuiuio, deinde seruorum vigilantia, nouam cœnam seruis parare, vt qui fideles se seruos exhibuerunt læti sint cum ipso in nuptiis exhilarato, & se vicissim illis veluti seruum exhibeat, quorum erga se fidelitatem re ipsa expertus est. Huiusmodi ergo Domini facta parabolicè Christus significat fœlices esse, quos ipse inuenturus esset vigilantes in fide, & bonis operibus, eo quod talibus veluti Dominus sit concessurus accumbere in mensa regni cœlestis, & communicaturus illis suorum gaudiorum fruitionem, ac prouisurus ne quid illis ad iucundam vitam desit, imò largiter suppeditaturus quidquid desiderare possint. Sic enim satis est Parabolam applicare, vt non sit necesse ostendere quomodo Dominus se est præincturus, aut quomodo transiens ministrabit illis.

Noctis
vigilia
quatuor.

Et si uenerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia, &c. Noctem veteres in quatuor diuidebant vigilias, vel custodias quarum quælibet tres continebat horas, post quas prioribus custodiis succedebant noui in seruandis ciuitatum mœnibus, & hostiũ aggressibus. Hinc est quod secundæ, & tertiæ vigiliæ hic sit mentio per quas profunda nox significatur. Non fit autem mentio quartæ vigiliæ, eo quod ultra tertiam vigiliam non consueuerit differri reditus à nuptiis. Nec primæ item sit mentio, quod illud tempus in superiori sermone sit indicatum. Porro locus hic ad literam dupliciter potest intelligi, & iuxta hanc duplicitem etiam diuersa erit parabolæ ad rem significatam applicatio. Primò enim intelligi potest seruos significari fore beatos, si Dominus ueniens in secunda vigilia inueniat eos vigilantes, etiam si in prima vigilia non uigilaerint; & similiter si Dominus ueniens in tertia vigilia inueniat eos vigilantes, etiam si in prima & secunda non uigilaerint; vt quod ad sensum præcipuè à Domino intentum attinet, intelligamus significatũ beatos fore quoscumque Dominus in morte inuenit vigilantes, siue in prima, siue in media, siue in ultima ætate inuenti fuerint, etiam si in prima, vel in secunda non uigilaerint. Hoc enim communiter hic significatũ intelligitur, vt non desperet, qui vel in media ætate, aut ultima, hoc est senectute, inceperit vigilare. Altero modo sensus esse potest, beatos esse seruos qui non solum uigilant in prima vigilia, quod factum facile est, sed etiam

etiam in secunda, & si opus est, etiam in tertia, vt quacunque vigilia nocturna Dominus ueniat, inueniat eos vigilantes. Secundum quem intellectum significabitur hic à Domino opus nobis esse perseverantii uigilia, nec satis esse vt ad tempus uigilemus, expectantes ipsum sollicitè, vt deinde non ferentes moram ipsius incidamus in torporem, & somnum, sed necesse esse vt longanimitè illius aduentum semper, & in quacunque ætate expectemus. Atque hunc sensum præcipuè à Domino intentum esse, ex eo patere satis potest, quod Lucæ 21. Vbi etiam propter certitudinem aduentus sui ad uigilandum hortatur, *Vigilate*, inquit, *omni tempore orantes*, vt digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante filium hominis.

Hoc autem scitote quia si sciret paterfamilias qua hora, &c. Præcedenti parabola ostendit præmium seruorum uigilantium, hæc autem pœnam, & malum eorum, qui non uigilant. Pro eius autem intellectu sciendum imprimis ad hoc potissimum spectare istam parabolam, vt intelligamus diem Domini uenturam sicut fur in nocte, tempore scilicet, & hora, qua non putatur, atque ob id nobis perpetuò uigilandum esse, ne si dies illa nos dormientes inueniat, incidamus in tale malũ, quale patitur paterfamilias dormiens à fure nocturno oppressus; qui paterfamilias utique vt huiusmodi periculum effugeret, uigilaret si præsciret furis aduentum. Applicatio ergo parabolæ secundum nostram lectionem (Græcis enim hæc per præteritum leguntur, si scinisset qua hora fur uenturus esset, uigilasset utique, & non permisisset perfodi domum suam) taliter fieri potest. Paterfamilias si sciret qua hora fur esset uenturus uigilaret, &c. Ideo & vos huius exemplo uigilate, quia cum certum sit uobis diem Domini uenturum, ueniet tamen ille tanquam fur in nocte, hora qua non putatis: quare ne uos impares dies illa tanquam fur opprimat, uigilate ad exemplum boni patris familias. Si enim homines uigilant, ne pereat pecunia, multo magis uigilandum uobis est ne pereat anima. In hoc ergo consistit similitudo, sicut ille uigilaret contra furem, ita & nos contra diem Domini, quæ ueniet sicut fur in nocte, uigilare debemus. Porro quæ hic dicuntur de aduentu Domini, aut filij hominis: intelligenda sunt & de aduentu eius uniuersali, quo scilicet ad omnium iudicium est uenturus, & de aduentu eius particulari, quo in cuiusque morte uenit ad singulos iudicandum. Vtrumque enim aduentum incertum quoad tempus esse uoluit, vt semper essemus uigiles, ac parati occurrere uenturo: sic uiuètes quasi semper morti parati, aut nouissimum eius aduentum excipere. [Quoniam autem hic significatur filium hominis uenire in morte cuiusque, ad eum qui moritur: hinc plerique credunt & est communis sententia Dominum unoquoque homine, maximè Christiano moriète,

adesse illi cum sanctis Angelis, quando etiam rationem vitæ reddat anima. Quidam tamen aduentum illius particularem intelligunt imperium eius, quo iubet, ut anima à corpore separetur. Et omnino crediderim in morte cuiusque nunc illo, nunc isto modo aduenire.

Ait autem illi Petrus, Domine ad nos dicis hanc parabolam? &c. Quoniam Dominus quædam dicebat inter docendum, quæ peculiariter pertinebant ad Apostolos, & quædam, quæ generaliter ad omnes: hinc Petrus omnium Apostolorum, ut solet nomine modo interrogat, num Dominus prædictam parabolam de Patrefamilias propter Apostolos dixisset, an propter omnes. Et causa dubitandi videri potest esse, quia Petrus sciebat se, & discipulos suos electos ad officium Patris familias, cuius officium est domui custodiendæ inuigilare. Dominus autem non respondit Petro aperte, ut nec plerumque respondere solet, sed per ea, quæ post addidit, facit intelligere ea, quæ sunt superius dicta, ad omnes quidem pertinere, sed peculiariter ad Apostolos, eisque similes: ideoque parabolam alteram adiungit, quæ propriè pertinet ad præpositos Ecclesiæ, quæ tamen etiam suo modo ad omnes pertinet, ut patebit. Dicit ergo Dominus:

Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, &c. dicit: Quis putas, vel quisnam, significans raros esse, qui fideles sint dispensatores, & similiter raros esse qui Ecclesiæ suæ bene præessent, quorum quæ debeant esse conditiones, pulchrè subindicat hac parabola. Primo enim debent agnoscere se dispensatores esse non Domini, ut non pro suo libito agant omnia, sed pro voluntate sui Domini: Deinde fideles eos esse oportet, & simul prudentes. Fideles quidem, vel fidos, ut non fallant, prudentes vero ut non fallantur. Tertio non sibi usurpare debent dispensandi officium, sed constitui à Domino. *Quem, inquit, constituit Dominus super familiam suam.* Postremum agnoscere debent præpositi Ecclesiarum ad quid fiat aliis præpositi à Domino, nimium non ut accipiant ab illis, sed potius ut dent, *ut, det illis in tempore tritici mensuram,* vel ut est Græcè *απομετρίων*, quod commodius, & elegantius verti posset, demensum vnica dictione. Mos enim fuit (ut autor est Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos, frumētī modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idque demensum est appellatum, vel à mense, vel à metiendo. Attamen non malè interpretis vertit tritici mensuram: si modo nomen speciei triticum pro nomine generico frumenti accipiatur. Ex his patet quare, quod ad litteram attinet, dicatur, ut det illi demensum, vel frumenti mensuram, idque in tempore scilicet congruo, nempe singulis mensibus. Quod autem ad rem intentam attinet, significatur ad hoc à Domino præfici quosdam suæ familiæ, ut ei temporibus oportu-

nis pa

nis pabulum doctrinæ spiritualis, & Sacramentorum exhibeat, idque secundum modum indigentiae, & capacitatis quorumlibet. Postquam autem indicauit Dominus conditiones, & officium boni dispensatoris, subiicit eiusdem foelicitatem, & præmium dicens: *Beatus, id est, foelix est, ille seruus, quem cum venerit Dominus, qui peregrè profectus illum præfecit suæ familiæ, inuenerit, non solum ita prius fecisse, sed sic facientem, quomodo ei ut faceret constitutum erat.* Et quare eum beatum dicat ostendit, dicens: *Verè dico vobis quoniam, id est, quod non iam satis erit constituisse illum super famulitium suum, sed expertus eius fidelitatem, super omnia etiam quæ possidet constituet illum, dicens illi, ut alia parabola habet explicatius: Euge serue bone & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, &c.* Per quæ parabolicè significat Dominus eos, qui hic præfecti familiæ Christianæ fide optima munus suum obeunt, ab ipso cum ad iudicandum redierit, præficiendos omnibus suis bonis, quod fiet cum cœlestium suorum bonorum eos participes facit, idque abundantius quam cæteris sanctos, quando simul cum Christo regnabunt, iudicabunt nationes, & dominabuntur impiorum, ac possidebunt cum cœlestibus etiam vniuersam terram. Declarato autem & officio, & præmio boni dispensatoris prosequitur Dominus etiam crimina, & supplicium mali dispensatoris: cuius quidem crimina duo facit, quæ solent esse malorum seruorum, nempe conseruorum suorum, quibus præfectus est, oppressionem, & bonorum Domini ad voluptates abusum.

Quod si, inquit, seruus ille, à Domino præfectus famulitio, dixerit in corde suo, id est, cogitauerit, moram facit Dominus meus venire, id est, Dominus meus differt reditum, eoque confusus ceperit percutere seruos, & ancillas, in quos contra ob communem cum eis conditionem, humanus esse deberet, & de bonis Domini nepotari ceperit, edendo, & bibendo gulosè, veniet aliquando Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora, qua nescit, & offensus illius criminibus diuidet eum, aut ut habent Græca dissecat eum partemque eius ponet cum infidelibus, id est, infidis seruis, hoc est faciet eum consortem sortis infidorum seruorum. Loquitur enim Dominus, quod ad exemplum vnde sumitur parabola, attinet, de Domino aliquo, qui offensus seruo dissecat corpus illius in duas partes, occidens eum, & hac ratione faciens eum subire sortem, quam ante eum infidi serui subierunt. aut potius qui diuidit seruuum malum à sua familia, non dignans eum diutius suo cõtubernio, & infidis seruis in pistrino, aut carcere, aut aliis suppliciis cõtungens. Per hæc ergo parabolicè significatur, quod si quis Christianæ familiæ præfectus ob moram aduentus Domini se sperans diu victurum, aut discredens Dominum ad iudicium venturum,

exceperit iniuria quavis conseruos afficere, & bonis ei concessis ad suas voluptates abuti: is Domino veniente ad eum in morte, aut in iudicio vniuersali, dissecabitur ab ipso cum corpus ab anima miserè auelleretur, aut cum à sanctorum consortio separabitur, ac æternæ morti addictus erit, sortemque accipiet in inferno cum reliquis infidis seruis. [Porro quanquam hæc parabola propriè pertineat primum quidem ad Petrum, & eius successores, qui totius familiæ Christi sunt constituti dispensatores, vt meritò hæc responsa sint Petro interroganti, ac deinde etiam ad omnes Episcopos, & Ecclesiarum pastores & rectores, nec non ad seculares Principes: tamen vt nemo est qui sibi soli viuere debet, quiq; non etiã habet, quo proximis profit, ita suo modo hæc parabola etiam ad omnes pertinet, docens omnes vt si eo quod à Deo in bonum aliorum, & suarum virium rectam gubernationem acceperunt, fideliter & prudenter vsi fuerint, à redeunte Domino nostro cælestibus bonis sint præficiendi. Si vero contra & iniurijs fuerint in proximos & acceptis à Deo ad suas voluptates abusi fuerint, abiciendi sunt à familia Domini in gehennam.

Ille autem seruus qui cognouit voluntatē Domini sui & non, &c. Est hic alius parabolicus Domini sermo manifestus, si accommodes rebus humanis. Ita enim fieri in seruis hominum videmus, idque iustè, vt si quis sit cui Dominus communicauit arcana cōsilijs sui, & cui indicauit quid fieri velit, quidq; animo eius sit quam maximè gratum, nec tamen is se primum quidem parauerit ad faciendum, deinde vero etiam fecerit, quæ sciebat ex animo velle Dominum multis plagis & verberibus à suo Domino afficiatur. Qui verò fuerit de grege seruorum, cui Dominus non sic iudicauerit animi sui voluntatem, si quid commiserit dignum animaduersione vapulet quidè, sed plagis paucis. Ad huiusmodi ergo in rebus humanis exemplum docet Dominus parabolicè futurum etiam hominibus apud Deum, vt qui ampliori dignatus est diuinæ voluntatis cognitione, si secundum eam non viuat, grauius sit puniendus à Deo, qui vero minori, minus sit puniendus. Quod autem Dominus hac parabola docuit, vniuersalioribus confirmat sententijs, quibus rationem reddit dicti cum subdit:

Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo, &c. Quasi dicat: & vt in genere dicam, Omni cui multum est datum, &c. Videntur autem & hæc sententiæ à vulgo mutuatae vt frequenter facere solet Dominus & esse parabolicæ, & exemplares, vt per quas ex rebus humanis diuina insinuantur. Sic enim est in rebus humanis, vt qui multum beneficij alicui contulit, multum etiam gratitudinis, & beneficentiæ vicissim ab eo requirat, & qui alicuius fidei commendat aliquid custodiendum, vel in bonum aliorum dispensandum, multum etiam ab eo requirat, nempe quidquid de

posuit custodiendum aut rationem omnium dispensatorum. Ad hoc ergo exemplum rerum humanarum significatur multam rationem Deum exacturum ab his, quibus multa sunt data, aut commendata.

Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi, &c. In præcedentibus Dominus per parabolas prouocauit discipulos suos, vt ad exemplum boni serui, & dispensatoris, quisque pro ratione suorum donorum studeret, quæ ei sunt commissa exequi, & Domini sui voluntatem adimplere: nunc itaque commodè subiicit, quod maximè ab eis fieri velit, & ad quid dona quisque sua conferre debeat: nimirum vt Euangelij prædicatio longè, latèque spargatur, & fructum faciat. Per ignem autem hic quidam intelligunt ipsam Spiritum sanctum, aut charitatem, & ardorem diuini amoris: rectius tamen ad propositum Domini per ignem Euangelica prædicatio intelligitur, quæ tamen non potest ignis appellari, nisi quatenus in ea vim suam exercet Spiritus sanctus, propter quod in Apostolos Euangelium vbique prædicatos in ignis specie descendit. [Ignis ergo dicitur Euangelica prædicatio, quia non vt lex vetus, nec vt humana doctrina frigida esset & inefficax, sed in virtute cooperantis Spiritus frigidis mundi homines accensura erat ad pietatem vitam eosque à suis sordibus purgatura: ita vt consumptis peccatis veluti scæno, & stipula animæ hominum innouarentur. Deinde quod longè, latèque dilatanda erat, omniæque suis flammis ad se tractura, purgatura electos, vstura impios, qui audito Euangelio accendendi erant odio contra illud.] Hunc ergo ignem Dominus è cælo veniens secum attulit, ideoque dicit se venisse vt illum mitteret in terram: significans è cælo illum in terram allatum, vt qui planè cælestis sit, nec in terra inueniri potuerit, nisi è cælo mitteretur. Quanto autem desiderio teneretur incendendi huius, significat cum subiicit: *Et quid volo nisi vt accendatur?* Pro quo Græca habent, *ἤθελον εἶναι ὁτι ἀνήσθη*; id est, & quid volo, si iam accensus est? Sensus est, Illud vnicè desidero, vt ignis ille per vniuersum orbem per vos accendatur. Vtget inquit Theophyla. vt accendatur ignis ille. Itaque quid volo, positum est pro, nihil aliud volo, & si iam accensus est, celeritatis habet emphasim; & in, si, subest tacita significatio voti: Vnde D. Hieronymus quibusdam locis citans hoc testimonium, habet, & quam volo, vt ardeat.

Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor, &c. Pro coniunctione (autem) rectius verteretur: Sed baptismo habeo baptizari, vt sic aduersatiuo modo significetur, quare nondum fiat, quod volebat. Non enim exilire potuit ignis iste de quo loquitur, nisi percussus prius esset in cruce silex corporis ipsius. Tunc enim

Mors
Christi
baptism⁹
sicutur.

Euangelica doctrina spargi potuit per vniuersum mundum, & omnes accendere, quando salutis Euangelicæ modus agnosci potuit, & prædicari innoxium vltro pro noxiis sustinuisse mortem ignominiosam. Hanc autem suam mortem Dominus tropo nouo baptismum vocat, sicut & Marci 10. non suam solam passionem, sed & filiorum Zebedæi: primum quod in cruce proprii cruoris tinctio erat perfundendus (baptismus enim nihil aliud est quàm tinctio) deinde quod mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam cælestem purgatio: ad cuius imitationem & nos baptizamus, cum regeneramur in ipso. Dicit autem se coarctari vsque dum perficiatur, propter ardentissimum pro salute hominum obeundæ mortis desiderium. Sicut enim spes quæ differtur affligit animam: ita & desiderium rei, quæ differtur. Porro quoniam ignis quem Dominus venerat missurus in terram, cum esset accensus, magnos excitaturus esset in mundo tumultus: ideo ne hinc turbarentur discipuli, rectè etiam iam subiecit Dominus, quod & supra Matth. 10. in cap. Concord. 55. habitum est:

Putatis quia pacem veni mittere, &c. Quorum intelligentiam ibi require. Dicitur enim est ibi quare de quinque in vna domo fiat mentio, & quæ sint illæ quinque personæ. Dicitur autem *tres in duos, & duo in tres diuidentur*, siue quia quandoque duo credunt, & tres increduli in illos insurgunt: quandoque tres credunt, & duo in illos insurgunt, siue quia quando tres sunt contrarij duobus, duos etiam necesse est contrarios esse tribus, quæ intelligentia magis conuenit sequentibus.

Dicebat autem ad turbas, cum videritis nubem orientem, &c. Postquam ad commonitionem discipulorum Dominus docuit ad quid in hunc mundum venerit, iam conuersus ad turbas, occasione mentionis de suo aduentu in hunc mundum factæ reprehendit eas, quod tempus aduentus sui non agnoscerent ex variis rerum indicij: cum in rebus longè leuioris momenti tam sagaciter coniectarent temporum qualitates.

Cum, inquit, videritis nubem orientem ab occasu, id est, occidentali cæli parte statim dicitis, nimbis, id est, pluuia venit, & ita fit, ut in plurimum: & cum videritis austrum stantem, dicitis. Ex obseruata consuetudine perdocti, quia, id est, quod *estus erit, & ita fit.* Hypocritæ, qui scilicet simularis vos esse cupidos discendæ veritatis, cuius ex animo vos non esse cupidos res ipsa declarat: *dispositionem cæli & terræ nostris probare, hoc autem tempus aduentus Messie, quomodo non probatis? & animaduertitis, cum illius obseruatio magis sit vobis tum utilis, tum necessaria: & ex multis, certisq; indicij per Prophetas significatis agnosci possit certius, quàm ex cæli dispositione temporum qualitates? Similia apud Matthæum supra in cap. Concord. 64. ex cap. Matth. 16. habentur dicta à Domino*

ad Scribas & Phariseos, quos etiam hic maximè notasse, quamuis turbas alloqueretur, ostendit nomen hypocritæ, quo ferè nomine illos taxare solet.

Quid autem & à vobisipfis non iudicatis, quod iustum est? Cum Græca non habeant: Cum autem vadis ut nos legimus, sed cum enim vadis, &c. Certum est hanc interrogationem ad sequentia, non autem ad præcedentia esse referendam. Sequentem autem parabolam omnino ad hoc adhibuisse Dominum apparet: ut inuitaret ad reconciliationem cum Deo, quandiu tempus est, incundam, idque exemplo humano, quo solent hi, qui ad iudicium sunt pertrahendi ab aliquo si sapiunt, laborare omnibus modis, ut cum illo redeant in gratiam priusquam ad iudicem pertrahantur: ubi exactum ius eos experiri necesse esset. Proinde illud: *Quid autem & à vobisipfis, &c.* hunc commodè habebit sensum: Cur autem etiam ex humanis vestris factis, & ex his quæ facere soletis non iudicatis, quod iustum est fieri hoc tempore à vobis. Sic enim iam rectè sequitur illarum à Domino paradigma, quod quomodo tractari debeat, satis patet ex his, quæ circa Marthæi locum dicta sunt. Significare enim vult Dominus, quod quemadmodum ipsi, quibus loquebatur, cum aduersario suo cito composituri essent, ne pertracti ad iudicem maius inciderent periculum: ita eos si in re salutis ipsorum, non minus saperent, quam in rebus humanis merito studere oportere, ut cum Deo rediret in gratiam: cum iam ille vltro gratiam suam offerret ipsis: ne postea neglecta occasione hac, seueritatem diuini iudicij experiri cogantur. Itaque quamquam non sit necesse singula huius parabolæ persequi, ut dictum est in Matthæo: rectè tamen per aduersarium cuius hic fit mentio intelligitur designari parabolicè aut ipse Deus, quem omnis peccator, habet aduersarium, aut ipse diabolus, quem aduersarium nostrum Petrus appellat, & ab accusando & criminando diabolus dictus est. Hic ergo diabolus peccatores trahit ad Principem & iudicem Christum, qui eosdem tradit Angelis exactoribus diuinæ iustitiæ, mittendos in carcerem inferni, vnde non liberabuntur, quia nunquam debitum persoluetur. Ex prædictis etiam satis patere potest quomodo hic locus, sic explicatus cum præcedentibus conueniat. Cum enim superius Dominus docuerit eos merito debuisse agnoscere tempus aduentus sui, eosque redarguerit, quod tempus illud non agnouerint, qui tamen ex dispositione cæli temporum qualitates probare nossent: nunc docet temporis huius occasionem non esse negligendam: eosque redarguit, quod pro salute æterna non id facerent, quod pro rebus temporalibus facerent.

Docet penitentiam agendam ob Dei patientiam. Luca 13.

CAPVT LXXXVII.

Derant autem quidam ipso in tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint: quia talia passi sunt? Non, dico vobis, sed nisi penitentiam habueritis, omnes similiter peribitis: sicut illi de-

cem & octo, supra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos, putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis, sed si penitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat autem hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit querens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt, ex quo venio querens fructum in ficulnea hac, & non inuenio: succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat? At ille respondens dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, usquedum fodiam circa illam, & mittam stercora, & si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

Aderant autem quidam ipso in tempore, nunciantes illi de, &c. Cum in superioribus auditores ad resipiscentiam & reconciliationem cum Deo incurram, quandiu tempus est adhortatus esset: comoda sese obtulit occasio, qua cœptam materiam prosequeretur, & ad penitentiam eos prouocaret per terrorem imminentis diuinæ ultionis. Aderant, inquit, quidam in ipso, id est, in eodem tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs ipsorum: id est, quos Pilatus inter sacrificandum interfecerat: ita ut misceretur eorum sanguis cum sanguine hostiarum suarum. Siue autem hi Galilæi fuerint ex sectatoribus Iudæ Galilæi, cuius mentionem Lucas facit in Actis cap. 5. siue non: constat eorum eadem tum recens fuisse peccatam ob aliquod eorum facinus. Porro qui de his Galilæis Domino nunciassent dicuntur, ferè intelliguntur hoc fecisse, ut Galilæorum, illorum impietatem tam atroci & nouo supplicio punitam Domino indicarent, & illorum seditiosum animum detestantes Pilati factum commendarent, execrantes illos velut maximos peccatores, ac cupientes scire quid de illis Dominus pronunciaturus esset. Eo enim animo eos hæc Domino narrasse apparet ex subiecta Domini responsione, qua videtur corrigere voluisse eorum opinionem, qua putauerant illos præ aliis fuisse peccatores, qui tam crudelem, & nouam penam dederunt. Itaque horum gloriationem, qui sibi placebant, tanquam meliores occisis Galilæis Dominus hoc loco reprimit docens,

Galilæi
isti qui
fuerint.

docens, ex ultione, quæ de illis est sumpta, nõ colligendum ipsos fuisse grauiores peccatores, esse enim etiam ipsos æqualibus, aut etiam maioribus obnoxios peccatis, ob quæ nisi resipiscant, similiter sint perituri. Dicit autem: Omnes similiter peribitis, non significare volens eodem genere mortis perituros, sed simpliciter omnes malè, & crudeliter, ac inopinato perituros. Porro piscinam Siloam in Hierusalem fuisse iuxta muros ciuitatis, in quibus multæ fuerunt turres, patet ex Nehemia, cap. 3.

Diceba: autem & hanc similitudinem: Arborem fici, &c. Cum omnibus interitum imminatus esset, nisi agerent penitentiam, addit parabolam, quæ rem ante oculos poneret, & quod futurum erat, admoneret. Est autem parabola per se aperta satis, ut quod ad literam pertinet non sit in ea quicquam annotandum, nisi fortè quod cum dicitur, ut quid etiam terram occupat. Pro occupat, Græcis est *καταρξεί*, quod propriè est onerare inutili onere: ut intelligamus non solum inutiliter occupare terram, sed eandem etiam onerare: ut à qua succum trahat sine fructu. Deinde in illo: Et si quidem fecerit fructum, eclypsis est, aut aposiopesis. Nam subintelligendum, bene erit, aut finemus eam, aut aliud cõmodius. Porro hac parabola peculiariter notare voluit Dominus gentem Iudæam, & significare (ut in genere eam applicemus) populum illum diu à Deo expectatum ut fructum faceret, breui perdendum, si modo pergerent esse steriles, & in obstinata sua malitia persistenterent. Ceterum tamen quanquam excidium gentis Iudææ Dominus peculiariter notare voluerit: nihil dubium quin etiam hac parabola in genere omnes & singulos tunc præsentis auditores, & in illis etiam nos, ad quos eius doctrina peruentura erat, admonere voluerit, ne Deum prouocantem, & expectantem ad penitentiam negligetemus. Itaque per ficum hanc parabolicè etiam significatur quisque homo, maximè fidelis, in vinea Domini, hoc est, Ecclesia plantatus: qui si etiam post trium annorum expectationem, hoc est, post multum temporis, aut post iuuentutem, adulescentiam, & virilem ætatem, ac demum post culturam eis ab Ecclesiasticis cultoribus impensam pergant manere infrugiferi, excindendi sunt, & in ignem mittendi.

Sanatur mulier contracta. Luca 13.

CAPVT LXXXIX.

Rat autem docens in synagoga eorum sabbathis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quam cum videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus & confestim

o o

5

erecta

erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus indignans, quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turba: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi. Respondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, unusquisque vestrum sabbatho non soluit bovem suum, aut asinum à praeseptio, & ducit ad aquam? Hanc autem filiam Abraham, quam alligavit Sathanas ecce, decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbathi? Et quum hac diceret, erubescerant omnes adversarii eius, & omnis populus gaudebat in universis quae gloriose fiebat ab eo. Dicebat

A. 13. 53. ergo: Cui simile est regnum Dei: & cui simile aestimabo illud? Simile

B. 4. 53. est grano synapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & crevit,

A. 15. 53. & factum est in arborem magnam, & volucres cali requieverunt in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile aestimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farina sata tria, donec fermentaretur totum.

Erat autem docens in synagoga eorum sabbathis, & ecce, &c. Nulla hic requirenda est cohaerentia, cum certum satis sit Lucam sicut & ceteros, pleraque coniunxisse obiter, & uno commemorato ad aliud transisse, prout inter scribendum memoriae occurrebat. Itaque quemadmodum iam aliquoties fecit, commemorare rursus volens peruersum Iudaeorum, & maxime eorum, qui apud eos primi erant iudicium de factis Iesu optimis, & salutiferis: Erat, inquit, quodam tempore docens in synagoga quadam eorum die sabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudaei ab operibus vacantes conveniebant in synagogam. Et ecce, cum sic ex more doceret sabbathis in die, & loco celebri, aderat ibi inter reliquos, mulier quae habebat spiritum infirmitatis, id est, quae affligebatur infirmitate quadam à daemonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione adeo inclinata corpore in terram, & contracta, ut nullo modo posset caput erigere, & sursum respicere.

Quam cum videret Iesus, hoc est, priusquam, aut ab ipsa muliere, aut ab aliis pro eius sanitate interPELLARETUR, ad solum eius aspectum (qui in Christo semper securae salutis omen est) motus erga ipsam misericordia: ostendere volens se venisse ut dissolveret opera diaboli, & hominum mala depelleret, suamque quam praemisit doctrinam miraculo confirmare volens: mox vocavit eam ad se, eique parenti, & magna cum spe venienti, ait: Mulier dimissa, id est, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis est pro sis positum est, indicativus scilicet pro imperativo Hebraica phrasi, aut potius ideo dictum est: Liberata es quam sis, ut mulieris fidem magis accenderet, ac suam potentiam declararet: quemadmodum & paralytico, de quo Matth. 9. non est dictum. Remittantur tibi peccata tua, sed remittuntur, vel ut habent Graeca,

remissa

remissa sunt. Secundum quem posteriorem modum probabilior sanè dicendum ulterius quod impositio manuum quamvis commemoretur à Luca post verborum prolationem, praecesserit tamen eam, quòdque statim ad contactum mulier fuerit sanata, aut quod inter pronuntiandum verba illa cum contactu sanabatur. Mox ergo ut Dominus eam tetigit vivifica sua carne, eique suis verbis sanitatem pollicitus est, mulier eius verbis credens erecta est: liberata tam facili negotio à morbo tam diuturno, & planè immedicabili: & agnoscens planè caeleste esse beneficium glorificabat Deum.

Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbathis, &c. Indignatum dicit Evangelista quod Iesus sabbathis curasset, non quod ille à populo glorificaretur, ut intelligamus indignationem hanc non tam ex invidia profectam, quam ex peruerso iudicio, quo imbutus Pharisaeorum fermento non potuit discernere, quae in re vera pietas esset sita, zelum habens Dei, sed non secundum scientiam. Cum autem indignaretur archisynagogus Christo, non est tamen ausus illum reprehendere, veritus eius potentiam & auctoritatem, sed conuersus ad turbam, ex indiscreto erga sabbathum zelo, veluti ex suo officio dixit: Respondens, hoc est, subiiciens haec verba ad factam Christi:

Sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi. Hanc itaque tam stolidam eius vocem (opus enim planè diuinum inter opera numerat planè humana & seruita) non tulit clementissimus Dominus, sed acriter confutavit, idque non ex scripturis, sed sic ut illius peruersum iudicium contra communem hominum sensum esse declararet ratione sumpta à proposita materia, ut solet, nimirum à vinculi solutione, quam cum non iudicarent illicitam in boue & asino, iudicauerunt illicitam in homine, idque filia Abraham, & quam Sathanas humani generis hostis miserimè & diuturno tempore ligatam tenuerat. Comparans enim mulierem hanc cum boue & asino, tria in ipsa comparatione dicit, quae ad auxilium faciunt. Filiam enim Abraham vocat, ut sic ex comparatione eius cum boue & asino mulieris nobilitatem apud Iudaeos indicaret, qui magnum quid esse putabant, esse filium Abraham: Deinde & sathanam alligasse eam commemorat, quo magis ostendat dignum esse eam solui, idque etiam die sabbathi. Tertio addit & temporis prolixitatem; ut vel huius consideratione ostendat hanc dignam fuisse sua misericordia, & omnium commiseratione, idèoque cum adverbio dicit: Ecce decem & octo annis. Nec emphasi caret quod non dicit simpliciter à vinculo, sed à vinculo isto, tam misero scilicet, tam diuturno, tamque indigno humanae conditioni. Porro hypocritam vocat Dominus archis-

588 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 archisynagogum, quod ex iustitię zelo videri vellet populum ad-
 monere, cum a vera iustitia longē abesset. Quoniam autem ser-
 mo Domini perspicuam habebat veritatem, & ad sensum etiam
 communem humanę naturę consentaneus fuit, pudorem incul-
 sit obtrahentibus eius, vnde sequitur:

*Et cum hac diceret erubescerent omnes aduersarij eius. Vt quos tam
 aperta ratione redarguisset, cui nullo modo respondere, possent.
 Ceterum omnis populus, quod non haberet animos prauis Pha-
 risęorum iudicijs & passionibus imbutos, gaudebat in vniuersis quę
 gloriose fiebant ab eo.*

*Dicebat ergo: tui simile est regnum Dei, &c. Has easdem parabolas
 & supra dixit Dominus Matth. 13. in cap. Concord. 52. vbi late
 satis pertractatę sunt.*

Docet angustam esse viam regni cęlorum. Lucę 13.

CAPVT XC.

*I*bat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in
 Hierusalem. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt
 qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare
 per angustam portam, quia multi, dico vobis, querent in-
 trare, & non poterunt. Quum autem intrauerit paterfa-
 milias, & clauserit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ostium, di-
 centes: Domine aperi nobis, & respondens dicet vobis: Nescio vos vnde si-
 tis. Tunc incipietis dicere: Manducauimus coram te & bibimus, & in pla-
 teis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos vnde sitis, discedite a me om-
 nes operarij iniquitatis, ibi erit fletus & stridor dentium, cum videritis
 Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, vos autē
 expelli foras. Et venient ab Oriente, & Occidentēs, & Aquilones, & Au-
 stro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erunt primi, &
 sunt primi qui erunt nouissimi. In ipsa die accesserunt, quidā Pharisęorū
 dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis:
 Ite, dicite vulpi illi. Ecce eijcio demonia, & sanitates perficio, hodie &
 cras, & tertia die consummar. Verumtamen oportet me hodie, & cras, &
 sequenti die ambulare, quia non capit propheta perire extra Hierusalem.
 Hierusalem, Hierusalem quę occidis prophetas, & lapidas eos, qui mit-
 tuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis ni-
 dum suum sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra
 deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dice-
 tis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

*Et ibat per ciuitates, & castella docens & iter faciens in Hierusalem.
 Profecio in Hierusalem, cuius hic sit mentio, quę fuerit, an vlti-
 ma illa, qua ad mortem accessit, an ad aliquam imminentem so-
 lemnitatem, incertum est: cum certum sit post relictam Galilęam
 Domi-*

Dominum frequenter accessisse Hierusalem, vt supra ostensum
 est, nisi quod verisimile est Lucam significare voluisse, Dominum
 se iam pręparasse ad subeundam mortem in Hierusalem, quam si-
 bi sciuit imminere. Itaque cum quodam tempore esset in via ad
 Hierusalem, quidam, quoniam Dominum audiuit inuitantē om-
 nes ad salutem, interrogauit illum si pauci essent qui saluantur, id
 est, saluabuntur. Dominus autem suo more non responderet dire-
 ctē ad propositam quęstionē; sed ex ea occasionem arripuit do-
 cendi, id quod magis erat necesse cognoscere: nempe modū, quo
 ad salutem est perueniendum, & tamen sua responsione simul
 etiam quęstioni satisfecit, indicans paucos fore, qui salutem asse-
 quantur, quia multi querent intrare, & non poterunt.

Contendite, inquit, hoc est certate, & omnibus viribus conemini
 intrare per angustam portam; significans labore opus esse, & co-
 natu; ob ingrediendi per angustias portę difficultatem; & conan-
 dum cuique vt veluti pręripiat alteri ingressum, quod angusta
 porta paucos recipiat. Ceterum quid per angustam portam sit
 accipiendum: dictum est in cap. Concord. 43. circa illud Matth. 7.
 Intrate per angustam portam. Verum de veritate eius quod sequi-
 tur, quia multi quęrent intrare, & non poterunt, dubitari potest.
 Sed si sequentia spectemus, patebit satis istud dictum de furgra
 vita, subditur enim in declarationem huius, quomodo postquam
 ingressus fuerit paterfamilias, tunc incipient quidam cupientes
 intrare pulsare ostium frustra. Proinde cum dicitur; multi quę-
 rent intrare, non deber intelligi de introitu in portam, vel per
 portam angustam, quam in Matthęo diximus intelligendā viam
 virtutis: sed de introitu ad vitam, & regnum cęlorum; in quo non
 est alicui post hanc vitam introitus; nisi hic ingressus sit per por-
 tam virtutis angustam.

Cum autem intrauerit paterfamilias, & clauserit ostium, &c. Quod
 dixit de quęrentibus intrare prosequitur Dominus latius per sub-
 iunctam Parabolam, qua illud quod de quęrentibus intrare dixit,
 in Iudęis euenturum significat. Loquitur autem de seipso Domi-
 nus sub similitudine alicuius patrisfamilias, qui postquam cum
 suis amicis, quos ante ostium stans expectauit, ingressus est domū
 ad conuiuium, & clauserit ostium admittere & agnoscere recusat
 eos, qui postea pulsant ostium. Itaque Dominus noster nunc se
 habet, veluti Paterfamilias aliquis, qui vel sedens in domo, vel stās
 ante ostium domus apertum expectat, & recipit amicos ad conui-
 uium vocatos; quia vsque ad mundi consummationem expectat
 quos recipiat; recipitq; qui digni sunt ad conuiuium felicitatis
 aternę; ad quod iam omnibus per virtutem ostium patet. Erunt au-
 tem veluti Paterfamilias qui surrexit (sic enim est Gręcis) aut in-
 travit, & clausit ostium, omnibus quidem in nouissimo die vni-
 uersis

uersalis iudicij, cuique vero etiam in hora mortis, quia tunc non amplius expectabit recipiendos, nec erit ultra facultas ingrediendi, sed erit tunc veluti clausum ostium regni cælorum, quod iam cuique quamdiu viuit, & in genere omnibus hominibus vsque ad consummationem seculi est aperta. Quod autem dicit quosdam post ostium clausum foris stantes pulsuros, & dicenturos Domine, Domine aperi nobis, ac post primam repulsam subiuncturos, comedimus coram te, & bibimus, &c. Non sic sunt accipienda, quasi hæc omnia sic sint ab impiis repellendis, aut ab ipso Domino dicenda: sed per hæc quæ commemorantur sic secundum exigentiam parabola significatur parabolicè tales tunc quidem summoperè optaturos admitti ad ingressum, & nihil illis profuturam aut appellationem Domini, aut familiaritatem, quam cum ipso Domino habuerunt in carne, sed veluti plane incognitos reiiciendos. Hoc enim significat eius subiuncta responsio:

Nescio vos vnde sitis, hoc est, sicut inter meos non agnoscam vos: propterea quod me Dominum appellabitis, & inuocabitis: ita nec ob familiaritatem, quam mecum in terris habuistis. Nec tantum velut alienos vos habebo, & velut incognitos excludam à gaudiis regni cælestis: sed etiam procul à me esse iubebo, & iubendo faciam. Hoc enim significatur per hoc quod subditur dicendum à Patrefamilias.

Discedite à me omnes operarij iniquitatis, quod de iis dicitur, qui in vita sua toti sunt additi peccatis. Certum est autem parabolam prædictam à Domino dictam esse contra Iudæos sui temporis, cum quibus scilicet tum Dominus conuersabatur: sed per accommodationem rectè etiam intelligemus dictam contra malos Christianos, in quos magis competit quam in Iudæos dicere illud: Manducauimus coram te, &c. eo quod longè maiori, & diuini cum Christo iam fruuntur familiaritate, coram ipso manducantes, & bibentes præciosum eius corpus, sanctumque eius sanguinem; in quorum item plateis iam Christus docet, quia per suos doctores eis palam Patris voluntatem annunciat: verum his quoniam operarij sunt iniquitatis, nec per angustam portam intrare contendunt, nihil proderit in illo die, quod inuocauerint, ipsum tanquam Dominum suum, aut quod dicere poterunt se mirabili quadam eius consuetudine hic fructos esse, sed velut plane incogniti habebuntur, & eiicientur.

Ibi erit fletus, & stridor dentium. Dixit iniquos Iudæos excludendos, nec non & abiiciendos, addit iam quod his grauius viderur, nempe exclusionem, & abiectiorem, secuturam grauem dolorem, & horrorem, quæ per fletum, & stridorem dentium significantur. Ibi inquit, hoc est in loco, an quæ discedere cogemini erit fletus & stridor

stridor dentium, id est, dolor, & horror maximus, cum videritis Abraham, &c. Quibus verbis significat eorum calamitatem ex aliorum conspectu felicitate dupliciter augendam. Primum quod videbunt se alienos à Patriarcharum, & Prophetarum consortio, ex quorum se progenie natos esse gloriabantur, & in quorum meritis sibi placebant, adeo ut propter illos persuaderent sibi non posse se reiici. Deinde quod ipsis exclusis qui se solos credebant recipiendos, visuri essent gentes ex omni orbis natione coniunctas Patriarchis in gaudio, & felicitate regni cælestis, quibus tamen cum Patriarchis nulla fuit secundum carnem cognatio, nulla cum Christo secundum carnem familiaritas. Subiicit autem:

Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi, &c. Qua sententia significat mirabilem fore rerum mutationem contra Iudæorum illorum expectationem, vnde & addit aduerbium, ecce: Est autem sensus, & ecce sunt, id est, erunt tunc nouissimi, qui olim erant primi: quia Iudæi qui primi aliquando erant apud Deum, & prælati Gentibus, tunc erunt nouissimi, & Gentibus inferiores: & contra tunc erunt primi, qui olim erant nouissimi; quia gentes credulae prælate erunt Iudæis, quibus prius erant inferiores. Porro sicut superiora, ita & hæc per accommodationem quadrant in malos Christianos, eos maxime qui inter Christianos modo primum aliquem obtinent locum.

In ipsa die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi, &c. Hos non bono, nec sincero animo Domino illa suggessisse, satis significat Lucas, cum Phariseos fuisse testatur, quos ferè introducunt Euangelistæ veluti Christi hostes. Itaque quidam Phariseorum siue offensi his quæ contra Iudæos magna cum libertate docebat, siue gloriæ eius, qua suam obscurari sentiebant, non ferentes, aut etiam experiri volentes, num metu mortis commoueri posset, & os eius obturari, accesserunt, & simulata benevolentia suadent ei ut exeat, ac secedat. Herodis machinationem indicantes, de quo quod nuntiauerunt Domino verum ne fuerit, an à Phariseis confictum ut Herodis nomine, qui Ioannem occiderat Dominum tererent, incertum est: nisi quod secundum multis videtur probabilius. Cæterum videri potest hæc contigisse in Galilæa, quod in ea principatū haberet Herodes, non autè in Iudæa, ut illius quod dicunt; Exi hinc, sensus sit, secede è Galilæa, quia Herodes Princeps huius prouinciæ vult te occidere. Id si verum est, dicendum hæc à Luca narrari per recapitulationem, ut multa fortè in his capitibus narrat, quæ in Galilæa gesta sunt, cū capite nono Christum commemorauerit Galilæam reliquisse. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi: Theophylactus post Cyrillum intelligit nomen vulpis non pertinere ad personam Herodis, sed magis ad ipsos Phariseos, qui illud de Herode confixerant, vnde notant Græca non habere vulpi

vulpi illi, sed *ἀλόπεκι τρυτῆ*, id est, vulpi huic, veluti Dominus demonstrare voluerit præsentes Phariseos potius, quam Herodem. Et sanè verisimile est falsum fuisse, quod de Herodis conatu significauerunt, quod & cū imprimis fama Iesu ad Herodem peruenisset, de ipso honorificè senserit, cupieritq; videre eum, vt dicitur Lucæ nono, & postea cum à Pilato ad ipsum missus fuisset, cupide illum suscepit, & illæsum à se dimiserit; vbi etiam Lucas dicit eum cupiuisse à multo tempore videre eum: nimirum à tempore quo fama Iesu ad ipsum peruenerat, vt nono cap. idem scripserat. Itaq; quoniam Pharisei isti subdola mente Dominum accesserunt prætèxentes Herodis conatum, & fingentes sibi curam saluatoris: Dominus illorū corda sciens, mansuetè, & adumbratè pro suo more eis responder, dicēs; *dicite vulpi huic*, faciens quidem illos suspicari Herodem, eo quod singulari numero diceret vulpi, sed Phariseos dolosos, & subdole sese in hoc negotio gerentes notans, dicendo huic, non illi. Sed vt vt est, siue Phariseos, siue Herodem nomine vulpis notare voluerit, hac sua responsione significauit, nihil sibi esse periculi ab homine; neminemq; se timere; præscire quidem se occidendum, sed vitam suam se habere in sua potestate, nec alio vel tempore vel loco occidendum, quam quo erat constitutum. Iubet autem illud peculiariter dici:

Ecce eijcio dæmonia, & sanitates perficio: tum vt notet crudelem Iudæorum ingratitude, qui eum possent odisse & persequi, qui talia eis impederet beneficia, nec aliud quam benefacere nosset, quique ob id amore potius quam persecutione dignus esset; tum vt suam diuinam notaret potentiam, quam frustra humana potentia, quantaquæ ea esset, impedire conaretur; tū etiam quia sciebat id animos Phariseorum potissimum dolere, quod per miracula gloriam sibi apud homines pararet. Per illud autem, *hodie, & cras*, non certos dies significat, sed ex familiari loquēdi cōsuetudine, temporis breuitatem. Solēmus enim quando modicū tempus significare volumus dicere, hodie, & cras. Sic & illud tertia die significat tempus non multo post, vt sit sensus, & non multo post, aut breui per mortem sum consummandus. Bene autem Dominus suam mortem consummationem vocat, non consumptionem aut perditionem sicut supra Lucas eam vocauit exitū, & assumptionem, & Dominus ipse exaltationem, & Baptismum. Per illam enim Dominus magis est perfectus, & consummata sunt in eo omnia, quæ de ipso erant scripta. Sequitur:

Verumtamen, hoc est priusquam tamen consummer, oportet me secundum præscriptum scilicet, & ordinationem Patris, *hodie, & cras, & sequenti die ambulare*. Circa quæ verba est nonnulla difficultas, sed simplicius fuerit intelligere per hodie, & cras, & sequenti die iam significari idem, quod prius per hodie & cras, nempe modicum

dicum tempus, vt sit sensus, Oportet me modico tempore solito more adhuc perambulare diuersa loca docendo, & miracula operando. Nec id absurdum videri debet, quod iam dicat se tertia etiam die ambulare debere, cum prius tertiæ diei consummationem sui tribuerit, miraculorum vero operationem ipsi hodie & cras: quia sic erat tertia die consummandus, vt tamen in ea die ambulare adhuc deberet, vt pote in fine tertiæ diei occidendus, quemadmodum rectè dicere potuisset, eiciam dæmonia hoc & sequenti mense, & tertio mense consummabor, oportet tamen antequam interficiar me adhuc conseruari inter homines, & huc illucque ambulare hoc & secundo & tertio mense. Ideo autem repetendo dicit secundo se miracula ad tempus operaturum, quia cum prius id simpliciter dixisset, nunc dicit quod oporteat ipsum ea operari, & causam quare oporteat addit: *Quia*, inquit, *non capit Prophetam perire extra Hierusalem*. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, sicut & apud Græcos *ἐν δὲ ξέλει*, & est sensus: Non capit, id est, non conuenit, non decet, nec est possibile, q. d. ipsa rerum natura non fert. Quod dupliciter intelligi potest. Primum enim accipi potest dictum peculiariter à Domino de seipso, de illo scilicet eximio Propheta, de quo Moyses Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, quomodo Faber, & alij quidam intelligunt. Sic enim nullum est de veritate sententiæ dubium. Fieri enim non potuit vt alibi Christus moreretur, quam in Hierusalem, quia vt ibi moreretur à Patre decretum fuit, vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur: comprehendo tamen nomine Hierusalem etiam suburbia ciuitatis, aut potius intelligendo nomine ciuitatis significari ciues Hierosolymitanos, à quibus Christus occisus est. Quod si in genere accipiatur dictum de quouis propheta, quemadmodum videretur accipiendum, eo quod accusatiuo Prophetam, non additur apud Græcos articulus, iam certum sit multos Prophetas etiam insignes occisos extra Hierusalem: dicendum Dominum hic vulgari modo hyperbolica, aut ironica locutione vsurum, qua significare voluerit nusquam alibi magis conuenire, vt Prophetæ occidantur, quam in Hierusalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium sanguis frequenter, ac copiosè effusus sit, tantamque esse iniquitatem Hierosolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas aliis quodammodo non permitterent, sed sibi vsurparent, & ferme proprium facerent, & proinde etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipsum caput Prophetarum, vt sic impleretur mensura iniquitatum eorum, & veniret super eos omnis sanguis Prophetarum, qui effusus est. [Dicit ergo Dominus oportere se adhuc aliquanto tempore obambulare per ciuitates, & pagos, nec Herodem, aut quemuis alium hoc posse impedire, quod fieri

non possit ut alibi moriatur, id est, quod nusquam magis conueniat ipsum, aut quemuis Prophetam mori quam in Hierusalem, veteri scilicet illa Prophetarum interfectrice.

Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas, &c. Quoniam superiori sententia Dominus meminit crudelis impietatis, qua Hierusalem vrbs regis magni diuinis beneficiis præ aliis orbis ciuitatibus donata, contra Prophetas Dei sæuisset, & adhuc esset sæuitura, præuidens iam imminere insanabili ciuitati supremum excidium, & perpetuam Dei derelictionem, deplorat illam quod toties spreta Dei bonitate meruerit extremam ultionem. Itaque exclamare cœpit, Hierusalem, Hierusalem, &c. ipsa exclamatione, & geminatione suam commiserationem, suumque dolorem, ac amorem salutis ipsius insinuans. Commemorat & Matth. hanc deplorationem cap. 23. ut appareat Dominum non semel hæc dixisse. Alloquitur autem proculdubio sub ciuitatis nomine ipsos ciues, vnde postea facta mutatione dicit: *relinquetur vobis domus vestra deserta.* Sequitur, quod insigne est charitatis diuinæ indicium:

Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis, &c. Magnæ enim charitatis fuit, quod non semel tantum, sed multoties adeo cupiuerit eius filios, hoc est inhabitatores, omnesque Iudæos, qui ad eam tanquam matrem confluebant ad se congregare, idque ea semper reluctante: sed id adhuc magis charitatem Dei arguit, quod non simpliciter filios eius congregare voluerit, sed eo modo, quo auis nidum suum, id est, pullos suos sub alas, hoc est summo cum desiderio, & sollicitudine. Græca dictio *ὄρνις*, anceps est & ad auem, & ad gallinam. Et quidem mirus est amor omnibus ferè auibus ad conseruandos, & protegendos pullos, sed præcipuè gallinis, vnde magis conueniebat vertere gallinam quemadmodum apud Matthæum vertit interpretæ, cum eadem sit dictio utrobique. Quod autem hic dicitur: *quoties volui*, non est intelligendum de voluntate Dei efficace, quam vocant voluntatem beneplaciti, sed de voluntate Dei optatiua, quam vocant voluntatem signi, eo quod hæc voluntas Deo tribuatur ratione quorundam operum Dei, quæ in nobis voluntatis nostræ sunt signa, de qua duplici Dei voluntate est dictum latius in cap. Concor. 41. circa illud orationis Dominicæ: *Fiat voluntas tua.* Dicit ergo se multoties voluisse, quia multoties illis occasiones varias obtulerit, quibus ad ipsum pertraherentur, mittendo Prophetas, præcipiendo, imitando, comminando. Porro quoniam Ierusalem toties monita, & vocata, obedire vocanti pertinaciter noluit: prædicat dignam illis venturam ultionem.

Eccæ, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta, &c. Intelligitur communiter Dominus hac sententia significasse excidium vrbs

vrbs Hierosolymitanæ, & gentis Iudaicæ, factum postea per Romanos, ut quod hic dicitur, idem sit cum illo Psalmistæ: *Fiat habitatio eorum deserta, &c.* Secundum quem sensum sic est hic locus explicandus: vobis, id est, in vestram confusionem, vestrorumque criminum vindictam, relinquetur domus, id est, habitatio vestra deserta ab omni inhabitatore. Verum propter pronomen vobis, magis videtur hac sententia Dominus significare voluisse habitationem Iudæorum à Deo relinquendam iam ipsis Iudæis, ut qui Dei præsentia, & protectione se reddiderunt indignos. Hanc autem diuinæ gratiæ derelictionem secuta est illa, de qua alij intelligunt, solitudo facta per Romanos. Sed de derelictione diuina magis esse intelligendum, etiam sequentia indicant, per quæ Dominus declarare vult, quomodo derelinquetur illis domus eorum deserta. Nam pro eo quod Lucas habet, dico autem vobis, &c. Matthæus habet, dico enim vobis, non me videbitis amodo, &c. Cæterum de veritate, & intelligentia huius sententiæ non parua est difficultas, Theophyl. & Euthymius post Chrysostomum sic intelligunt:

Non me videbitis amodo, hoc est post breue tempus, quo sum vobiscum adhuc in mortali hac carne conuersaturus vsq; ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoscere esse Messiam, & in illum de quo dixit Propheta, Benedictus, qui venit in nomine Domini, meque cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu cœlestium, terrestrium, & infernorum. Tunc enim rursum videbunt eum corporaliter. [Solet autem Dominus Iudæis in primo suo aduentu ipsum agnoscere recusantibus secundi sui aduentus ingerere mentionem, quo illum vel inuiti agnoscere cogetur, cum videbunt eum venientem cum potestate, & claritate magna. Vnde passionis suæ tempore interrogatus num esset Christus, respondit se esse, & subiicit: veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.] Quod si alicui dura videatur hæc expositio, qua intelligitur impios, & incredulos Iudæos (nā his Dominus loquitur) in nouissimo die cum Dominum videbūt, dicturos illud, Benedictus qui venit in nomine Domini, cū ea vox sit excipientium aliquem cum gaudio, quo mali ipsum in iudicio non excipient: intelligendum significari à Domino, Iudæos qui in primo eius aduentu illum noluerunt agnoscere Messiam, & benedictum Domini, diu ab ipso derelinquendos, & quamuis Messiam suū longo tempore expectaturi essent, non prius tamen ipsum illos visurum corporaliter, quam circa finem mundi conuersi fuerint ad fidem, dicturi tunc de Christo veniente ad iudicium, Benedictus qui venit. Tempus enim, quo ad fidem conuerteretur Iudæorum natio, docet Paulus esse cum intrauerit plenitudo gentium. Tum au-

tem fore consummationem seculi, & mox venturum iudicium docet postea Dominus dicens post prædicatum Euangelium in vniuerso mundo venturam consummationem. Hic sanè intellectus vt optimè conuenit proposito, ita multum conuenit cum illo Oseæ: Dixi, inquit Dominus, ad eam, dies multos expectabis me, non fornicaberis, & non eris viro, sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israël sine Rege, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim. Et post hæc reuertentur filij Israël & quærent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Quid hoc enim est aliud, quam Iudæorum domum relinquendam desertam, nec visuros Regem suum, nisi multam expectationem in nouissimo dierum, quando illum venturum mox ad iudicium cum gaudio excipient? Proinde putarim hunc esse genuinum huius loci intellectum.

Sanatur hydropticus in sabbatho. LUC. 14.

CAPVT XCI.

It factum est, cum intraret Iesus in domum cuiusdam principis Phariseorum sabbatho manducare panem, & ipsi obseruabant eum. Ecce homo quidam hydropticus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos & Phariseos, dicens: Si licet sabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbathi? & non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ad nuptias non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab illo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere: sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco, vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat exaltabitur. Dicebat autem & ei qui se inuitauerat: Cum facis prandium aut cœnam: noli vocare amicos tuos: neque fratres tuos, neque cognatos neque vicinos diuites ne forte te & ipsi remittent, & fiat tibi retributio: sed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem

in regno

in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos, & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis, vt venirent, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga bouum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Et reuersus seruus nunciauit hæc Domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo: Exi cito in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autem vobis. Quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

Et factum est cum intraret Iesus in domum, &c. Factum est, inquit, hoc est accidit cum introisset Iesus in domum cuiusdam Principis Phariseorum sabbathi die ad manducandum panem (neque enim dedignabatur Dominus ad illorum conuiuia accedere, etsi non sincero animo ab eis rogaretur, cupiens omnes lucrifacere) & ipsi Pharisei (vbi & coniunctio abundat, & apposita est ex phrasi Hebraica) qui simul erant inuitati obseruabant eum, num quid diceret, vnde possent accusare eum, aut faceret quod contra sabbathi esset religionem. Cum ergo obseruarent eum, ecce parata erat calumniæ occasio. Aderat enim illic homo quidam hydropticus stans ante illum, quem verisimile est ab ipsis Phariseis missum consistere in conspectu Domini, vt illi occasionem offerrent faciendi, quod reprehenderent. Verum misero huic profuit venisse in conspectum Domini. Sanitatem enim consecutus est, etiam si verbis eam non peteret: siue quod sic fuit à Phariseis instructus, siue quod Phariseos ipse metueret propter sabbathum. Itaque cum Dominus ad aspectum miseri moueretur misericordia, ac multo magis dolens ob Phariseorum cœcitatem, & malitiam: præuenire volens eorum calumniam, ac declarare se non ignorare quid apud se cogitarent, respondens ad illorum scilicet cogitationes, & obseruationem, dixit ad legisperitos, & Phariseos, An licet sabbatho curare? Quia interrogatione excludit eorum calumniam. Neque enim iustus calumniandi factum Domini locus illis esse potuit, qui interrogati num liceret, non prohibuerunt: idque cum omnium se magistros profiterentur. Cum ergo illi interrogati iam obricescerent, quemadmodum & alias idem interrogati siluerunt (neque enim dicere poterant, licere, quando quidem sic locuti fuissent contra suam obseruationem, neque dicere audebant non licere, quod metuerent ab illo reprehendi, quemadmodum euenit) Dominus apprehensum hydropticum contactu suo illum sanauit: ac post redditam sanitatem, non il-

lum in suam seruitutem sibi reseruauit, nec apud se ad ostentationem detinuit, sed mox à se dimisit. Sanauit autem non solo verbo, sed apprehendens illum, vt stultitiam Phariseorum sic confutaret, & exemplum, quo postea eos redarguit, suo facto magis conueniret. Quoniam autem sciebat Dominus hoc facto offensos animos Phariseorum, vt post sanatum corpus mederetur & mentibus prauis iudiciis infectis, respondens ad cogitationes ipsorum, quaestionem eis proponit, per quam ex rebus factis die Sabbathi à seipsis, intelligere possent factum eius multo magis ab omni calumnia liberum esse debere. Congruenter autem hydropticum (vt annotauit D. Aug.) animali, quod in puteum cecidit comparauit, quia humore laborabat, & veluti è puteo in quo submergens fuerat, subtractus fuerat Domino illum apprehendente. Porro non simpliciter Dominus ex illorum facto, suum factum non esse dignum calumnia eorum ostendit, sed exemplo proposito simul etiam notat illorum & preposteram religionem, & auaritiam: vt qui in eo quod, si opus erat dicendum, tantum fuit opus charitatis arguerant eum violare Sabbathum, cum in simili opere cupiditatis non iudicarent se violatores Sabbathi. Notat autem eos modeste tantum, & quod iustum est eis iudicandum relinquit, nec tam aperte eos incessit, vt mox superius in Synagoga ipsum archisynagogum, quod non vt ille aperte factum ipsius calumniarentur.

Dicebat autem & ad inuitatos, parabolam intendens quomodo, &c. Conuiuium corporali exceptus Dominus in sabbatho, conuiuium vicissim ipse instruit se, ac sabbatho dignum, variisque ferculis adornatum, vt pote saluari miraculo, ac doctrinis variis, prout cuique conuiuarum opus erat. Cum enim Pharisei superbia & auaritia maxime laborarent, hæc potissimum vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus suo more occasionem docendi hæc ab his, quæ ad conuiuium, in quo tum erat pertinent: docens nos semper ex re præsentis materiam ædificationis aliorum decerpere. Porro doctrinæ, quam tradidit inuitatis occasio fuit, inquit. Euangelista, quod intendebat hoc est attendebat, & considerabat (est enim Græcis ἐπιζῶν, quod hic idem est quod προσέχων) quomodo primos accubitus eligerent (vel vt potius vertendum puto) elegissent. Attendebat autem, & considerabat Dominus eos eligere, vel elegisse primos accubitus siue oculis suæ diuinitatis, quibus etiam occultos eorum affectus agnouit, siue etiam oculis corporalibus, ex signis quibusdam externis obseruatis in eis. Postquam ergo hoc obseruasset, dicebat ad inuitatos parabolam hanc:

Cum inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad litteram quidē sonat morale documentum de modo accubendi in conuiuiis seruando,

tando, verum præcipuam Domini intentionem non esse id docere, quod litera significat, vel ex eo satis patet, quod Lucas hæc doctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quod sub hoc sermone, quo ad civilem quãdam in conuiuiis seruandã modestiam hortatur ad literam, docere Dominus voluerit sectandam vbique, & semper humilitatem & sui depressionem, fugiendã vero sui exaltationem: quod per hanc fiat, vt quis plerumque ab hominibus, semper autem à Deo humilietur, per illam vero contra fiat, vt quis à Deo, & hominibus exalteretur. Vnde in fine significans quorsum hanc dixerit parabolam, adiicit sententiam generalem:

Omnis qui se exultat, humiliabitur, &c. Qua sententia & alias Dominus vsus est, vt Luc. 18. & Matth. 23. Est ergo hæc Domini doctrina similis multis parabolicis sermonibus Salomonis, in quibus sub præceptis ciuiliū virtutum, & morum, Spiritus sanctus ad veras virtutes informat sapientiæ candidatum. Porro nuptiarum magis, quam cuiusuis alterius conuiuij Dominus mentionem facit: quod ibi maxime primi accubitus ambiantur, tanquam in conuiuiis celeberrimo, & honorificentissimo: quodque ibi etiam maxime ignoretur qui sint etiam alij inuitati. Dicit ergo:

Cum inuitatus fueris ad nuptias. Et ad solenne aliquod conuiuium, non discumbas ex teipso, siue iussu eius, qui te inuitauit, in primo loco: ne forte aliquis honoratior te etiam sit inuitatus, cui iubearis à communi inuitatore cedere cum rubore, idque adeo sæpè, vt qui primum tibi vendicaueras locum, nouissimum tandem obtineas. Sed cum vocatus fueris vade potius & recumbe in nouissimo loco. Sic enim fiet vt ab inuitatore iussus ascendere, gloriam ex humilitate consequaris. Cum enim dicitur, vt cum venerit, qui te inuitauit, &c. Coniunctio, vt, videtur accipi debere consecutiue. Non enim docere voluit Dominus eo sine vltimum locum deligendum, sed quid consecuturum sit. Nam alioqui Dominus doceret qua ratione gloriam quis venetur apud homines, cum contra hic curare voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modum habet se doctrinæ Christi explicatio, & tractatio literalis, qua ciuilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ad submissionem inter accumbendum: secundum præcipuum verò scopum suum ostendere voluit exemplo isto humano modestiam sequi gloriam, & contra arrogantiam humiliationem: quasi dicat. In omnibus te submisse geras: sic enim fiet vt magis exalteris, & gloriosius: cum contra si te extuleris, cum maiori pudore sis deprimendus cum ab hominibus, tum à Deo.

Dicebat autē & ei qui se inuitauerat: Cum facis prædium, &c. Postquam inuitatis opportunam doctrinam ferculum exhibuit admonens eos modestiæ: etiã inuitatori comodum missum exhibet monēs eum misericordiæ, & benignitatis in pauperes. Porro per hoc quod dicit:

Noli vocare amicos, &c. Certum est Dominum non planè damnare, aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos alendæ dilectionis causa conuiuio adhibere, sed summa eius, quod hic docere voluit, est, vt ne secundum vulgi existimationem satis humanos, & benignos nos esse arbitremur, si humanitatem erga eos demonstrauerimus, qui paria nobiscum faciunt: vtique si meritorie, & cum fructu vero, & perpetuo consequendo à Deo hospitaliter esse velimus: non in diuites, sed in pauperes hospitalitate præstemus. Docere enim Dominus voluit conuiuia diuitibus parata ex suo genere non esse æternæ vitæ meritoria; quod mercedem suam in hac vitâ recipiant: conuiuia autem pauperibus parata ex suo genere meritoria esse æternæ vitæ, quod ea Dei intuitu eis parantur qui hic retribuere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem sit repensurus. Ergo quod dicitur: Noli vocare amicos, &c. consiliū potius est, quam præceptū, consilium inquit, quo Dominus suggerit modum, quo cum maiori fructu conuiuio quibusdam parari potest: & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis dignam, nec nobis cum ethnicis communem. Itaque sensus est: Cum facis prandiū, aut cœnam, id est, cum animus tibi est exhibere conuiuium aliquod, si vis illud bene, & cum maxima tua vtilitate collocare, noli vocare diuites, qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel vicini (tria enim hæc hominū genera communiter conuiuio adhiberi solent) ne quando & ipsi te vicissim inuitent, & fiat tibi retributio in præsentia vita; ac proinde amittas æternæ vitæ mercedem: sed pauperes voca, nec in ipsis æstima conuiuio impensam perire, quemadmodum vulgus iudicat, quod non habeant unde rependant. Hoc enim ipso beatus eris, quia non habent, id est, non possunt retribuere tibi. Retribuetur enim tibi longè plenius suo tempore, quam à quoquam amico, aut diuite hic retribuere tibi posset, non quidem potissimum in præsentia vita; in qua quidquid rependitur temporarium est, sed in resurrectione iustorum; quando erit tempus retributionis, quâdo pro temporariis recipies æterna, pro temporali refectioe, perpetuam cœlestium gaudiorum fruitionem. Hęc est cœlestis magistri doctrina longè diuersa à mundi sapientia.

Hęc cum audisset quidam de simul discumbentibus dixit, &c. Quoniam Dominus occasione conuiuio, in quo erat, differuit quædam de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia, ac inter cætera dixit retribuendū his, qui pauperes pascunt, in resurrectione iustorum: quidam intelligens, & bene, significari à Domino in resurrectione iustorum tales vicissim à Deo pascendos, & ad mensam regni cœlestis recipiendos: tunc desiderio cœlestis illius conuiuio, dixit: *Beatus cui contingeret edere panem in regno Dei.* In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Christi, quisque eorum fructus, quod clementer adeo conuiuas sine omni mordacitate

tate

tate docuerit. Quoniam autem iste beatus dixerat, cui contingeret edere panem in regno Dei, Dominus occasione hinc accepta, per parabolam cœpit ostendere, quibus hæc felicitas potissimum sit obuentura, quique & qua ratione ab ea sint excludendi: nimirum quod Iudæi, aut Iudæorum primores etsi primò ad cœlestis conuiuium vocati, suo tamè vitio essent excludendi, & in illorum locum successuri quique ex Iudæis, & gentium omnium promiscua multitudo vndique collecta. Hic enim est parabole præcipuus scopus. Itaque ad hoc commodè, & sine mordacitate, maiorique gratia significandum, introducit Dominus hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua constituerat exhibere cœnam magnificam, quæ & multis constaret ferculis, & multis esset parata. Qui proinde ad hanc vocauit multos è ciuibus suis, viros diuites, & honoratos, vt fieri solet. Sed his hora cœnæ rursus vocatis per seruum, & propter aliarum rerum occupationes friuolas venire recusantibus: indignatus eis, quod ad tam honorabile conuiuium venire ob res friuolas prætermittent: nec tamen permittere volens vt frustra expensæ conuiuio factæ essent: iussit sine delectu vocari in illorum locū primum quidè pauperes, debiles, cœcos & claudos, & id genus in ciuitatis plateis, ac vicis repertos, qui ob famem & inopiam non erant facile, vt alij recusaturi, ac deinde istis non sufficientibus ad conuiuium etiam peregrinos, & externos quosque extra ciuitatem iuxta vias, & sepes repertos, quos & compelli voluit, si fortè vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidem sic se habet: cæterum per hominem istum rectè accipitur Dominus seipsum, qui verè homo erat, significasse, vel ob id quod vltima parabole conclusio: dico autem vobis, &c. Videtur dicta à Domino magis in persona sua, quam in persona patristamiliæ, de quo est parabola, vt post dicitur. Per cœnam magnam intelligunt quidam felicitatem æternæ beatitudinis, conuiuium scilicet, in quo sancti accumbent post hanc vitam, quod rectè per cœnam significatur, eo quod finem nesciat, nec aliud sit ei conuiuium successurū. Quam quidem æternam felicitatem potissimum hic significari, ex eo satis constat, quod hæc parabola dicta sit occasione factæ mentionis de manducando pane in regno Dei: & tamen nihil vetat quin simul intelligatur significari & conuiuium, quo in præsentia vita pascitur militans in terris Ecclesia: immo vt simul debeat intelligi, ipsa parabole consequentia exposcere videtur. Nam alioqui per horam cœnæ tempus mortis, aut extremi iudicij videbitur intelligendum: quo tempore non facile inuenitur, qui per rerum terrenarum occupationes se à cœnæ participatione excuset. Sicut autem vna est Ecclesia militans in terris, & triumphans in cælis: & vita æterna, quæ post hanc vitam perficitur, hic incipit per fidem: ita vnum quodammodo est conuiuium, quo pascitur militans, &

Cœna
magna.

P P 5

quæ

quo triumphans Ecclesia: quandoquidem vnus est Deus, quo hic fruimur per fidem, & illic per speciem, vnus Christus, quo hic fruimur sub sacramenti velamine, & illic sine velamine, vnus vtroque panis, vnus idemq; potus, quamuis diuersimodè paratus & sumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrumque seculū, sed maximè ad futurum pertinens cœnæ comparatur: tum quod in nouissima mundi ætate paratum, tum quod finē nesciat, vt dictū est. Magnæ autem cœnæ, tum ob multitudinem vocatorum, tum ob copiā, & abundantiam eius: quæ sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, vt nihil vnquam vel esuriant, vel sitiant. Ad hanc cœnam homo Christus, qui eā magnis sanè sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per seipsum quidem primum inuitauit multos, omnes scilicet Iudæos, Iudæorumq; primores, tanquam honoratiores conciuēs suos, ac deinde per Apostolos suos & prædicatores (quorum ordo per seruum missum significatur) rursus vocauit hora cœnæ vt ad eam venirent, qui à se prius erant inuitati. Veluti enim hora cœnæ erat, & est post Christi mortem, quando iam cælum reueratum est, & omnia redemptionis nostræ mysteria pro palata sunt, vt dicere possit seruus, venite, quia iam parata sunt omnia. Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum recusauerunt venire ad cœnam ob alias quasdam occupationes: significantur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores sese à parata eis cœna subtraxisse, dum alij, alijs rebus terrenis occupati nihil minus curabant, quam regnum Dei. Sunt autem res terrenæ circa quas occupari solent homines, & per quas impediri solent vel possessiones, vel voluptates. Possessionum autem alia in fundis consistit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos, qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significantur quotquot quacunq; rerum terrenarum implicatione excluduntur à regno cælorum: qui scilicet, vt habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei, & à sollicitudinibus & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Tria enim quibus homo impeditur à regno cælesti his verbis significata, etiam significantur in hac parabola per tres recusatores. In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum, in secundo impedimentum sollicitudinis (quamquam in vtroque vtrumque satis notetur impedimentum: vt non sit differentia nisi in materiæ diuersitate: in tertio vero notatur impedimentum voluptatis carnalis. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare studiū honorū: quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim solent homines studio bonorum sese à solenni conuiuium subtrahere, sed potius ob honorum studiū illud captare. Quod autem reuersus seruus nunciauit excusantiū responsa Domino suo, iratusq; Dominus iusserit alios vocari: significat

gnificat Dominum offensum Iudæis primò vocatis, & venire reuertentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum dolentibus, & in oratione conquerentibus, alijs prædicari Euangelium. Et si per primos illos recusatores intelligantur Iudæorum primores, vt intelligendum videtur plerisque iam per pauperes è vicis ciuitatis introductos ad conuiuium, intelligendi sunt abiecti, & plebei Iudæorum, quia à Scribis & Pharisæis habebantur pauperes, debiles, cæci, & claudi, vt pote incompositi, & indocti, quales plerique per Apostolorum prædicationem, post missum Spiritum conuersi sunt ad Christum. Per eos verò, qui extra ciuitatē collecti sunt, & introducti ad cœnā intelligendi Gentiles, ad quos sine lege Dei viuentes vitam planè incompositā, & in viarum varietate errantes post Iudæorum vocationem missi sunt Apostoli, vt impleretur electorum numerus, qui ex Iudæis compleri non potuit. Si autem, vt quibusdam placet per primos recusatores, intelligantur in genere Iudæi: iam per pauperes, debiles, cæcos, & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligendi Gentiles, quibus mox postquam Iudæi se reddidissent indignos regno Dei. Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui scilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi vt cæcos, & claudos despiciebant, sicut etiam reuera pauperes, & miseri erant coram Deo. Per eos verò qui tertio vocati sunt è viis, & sepibus extra ciuitatem, intelligendi quamlibet obscuro populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorū ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extruderetur, quousque impleatur electorum numerus. Itaque duplici hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erant inuitati, significabitur iterum atque iterum miseris gentibus mittēdos, qui eas vocent ad laucitias cælestes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur seruo iam emisso in vias, & sepes: *compelle intrare*, indicat ardens desiderium, & summā liberalitatem Domini cupientis suas delicias quamplurimis cōmunicare: & rursus significat futurā ingentem vim prædicationis Euangelicæ, ac planè diuinam, quæ effectura erat, vt Ethnici, qui beluino potius, quam humano ritu degabant, tam subito, ac in tanta multitudine, ad rātam philosophiā eueherentur, vt videri possint coacti, & vis quædam illis illata. [Huiusmodi autem coactio, qua seruos suos vult vti erga quosdam, quantum est ad propositū Domini, in tribus potissimū consistit. Primum scilicet in miraculorū operatione, quibus mirè pertracti sunt ethnici ad fidē, secundo in prædicationis, & doctrinæ assiduitate, & cōstātia, tertio in vitæ sinceritate & integritate, quā si in doctore viderint homines, mirè permouētur ad veritatis, quā prædicat susceptionē. Ideo autē in tertia potius, quā in prima vel secūda serui

serui missione dicitur compelle intrare; vt sicut dictum est signi-
ficaretur ardens Domini desiderium, & subindicaretur vehemen-
torem, & constantiorem prædicationem adhiberi oportere Gen-
tibus potissimum barbaris, vtpote fortiter à dæmonibus detentis,
& in profundum errorem demersis, qui & pondere peccatorum
depressi vereri meritò potuissent ad cænam magnifici intrare Do-
mini.] Concludit autem Dominus suam parabolam his verbis:

Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, &c.
Quibus verbis Dominus affirmare solet id, quod attendere vult
auditores. Significatur ergo Iudæos primum vocatos prorsus de-
stituendos Dei vera cognitione, & à regni cælestis gaudiis ex-
cludendos.

Docet omnibus renuntiandum. Luc. 14.

CAPVT XCII.

A. 10. 55.

A. 16. 66.

B. 8. 66.

C. 9. 66.

*Ibant autem turba multa cum eo, & conuersus dixit
ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum,
& matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores,
adhuc autem & animam suam, non potest meus esse di-
scipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post
me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis
volens turrim adificare, non prius sedens computat sumptus qui necessa-
rij sunt, si habeat ad perficiendum: ne posteaquam posuerit fundamentum,
& non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes,
Quia hic homo cepit adificare, & non potuit consummare? Aut quis rex
iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogi-
tat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus ve-
nit ad se? alioquin adhuc illo longè agente, legatione mittens rogat ea que
pacijs sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus que possi-
det, non potest meus esse discipulus. Bonum est sal, si autem sal euauerit,
in quo condietur. Neque in terram, neque in sterquilinum vtile est, sed
foras mittetur. Qui habet aures audiendi audiat.*

A. 5. 39.

B. 9. 71.

Ibant autem turba multa cum eo, & dixit ad eos, &c. Docet his
Dominus quanti sit esse discipulum ipsius, nec putandum profes-
sionem discipulatus sui esse delicatam: cuius doctrinæ occasionem
ei dedit, quod cum esset aliquando in via ad Hierusalem, & ad
crucem pergeret, multam habebat turbam hominum se comitan-
tem; veluti profitentium se illius esse, aut optare fieri discipulos.
Itaque docet hoc occasione Dominus conuersus ad sequentes non
satis esse ad hoc vt quis discipulus eius sit, vt sequatur illum pedi-
bus corporis, sed quiduis, quantumuis magnum, quantumuis cha-
rum postponendum Euangelicæ Philosophiæ, deponendos om-
nes

nes carnales affectus, animumque parandum ad crucem cum ip-
so baiulandam; quæ etiam supra Dominus requisit Matth. 10.
cap. Conc. 55. & Matth. 16. Mar. 8. & Lucæ 9. in cap. Conc. 66. ex
quorum locorum explanatione petendus est loci huius intelle-
ctus. Dicit ergo:

Si quis venit ad me (gressibus scilicet corporis, vt tunc multi ad
illum venerunt, aut gressibus fidei, vt nunc venire ad ipsum licet)
& non odit omnes eas personas quas naturali quodam impulsu ho-
mines diligunt: quales sunt potissimum parentes, deinde vxor, &
proles, tertio fratres & sorores; insuper autem, quod est omnium
difficillimum, si etiam non odit suipsum animam, non potest meus
esse discipulus. Porro odium hoc non est simpliciter accipiendum,
sed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipsius præ-
ceptis, & impediunt hominem ab adhæsiōe eius ad Christum. Sic
& propriam animam odire oportet, quia desideria eius non tan-
tum debemus subiicere Christo, sed etiam odire in ea id quod
Christi præceptis est contrarium; vt cum contra Christum optat
vitæ longeuitatem, aut voluptates aliquas carnales. Qui autem
non sic odit prædicta, non potest esse discipulus Christi: tum quia
non est capax doctrinæ Christi, tum quia non poterit doctrinæ
eius esse executor, & obseruator. Quorsum autem quis animam
suam odire debeat, ostendit Dominus cum subiicit:

Et qui non baiulat crucem suam, & sic venit post me, id est, me se-
quitur imitatione, non potest meus esse discipulus. De qua oratio-
ne, quod ad primam eius partem pertinet, dictum est circa cap.
Matth. 10. & 16. Cæterum cum dicitur; Non potest meus esse di-
scipulus, dupliciter hic potest accipi nomen discipuli. Primo, vt eo
nomine comprehendatur omnis Christianus. Nam omni bono
Christiano necessarium est odium prædictum & baiulare crucem
suam. Secundo, vt eo nomine intelligatur Dominus solum com-
prehendisse tales, quales erant Apostoli & 70. Discipuli, qui scili-
cet non tantum Euangelica præcepta, sed & consilia obseruare
perfectionis vellent; quomodo hic accipi nomen discipuli patet
ex eo quod in fine dicitur:

*Qui non renuntiauerit omnibus que possidet, non potest meus esse di-
scipulus:* Vbi generali illo modo, quo omnis fidelis dicitur discipu-
lus Christi, non videtur nomen discipuli accipi posse, cum non
sit omnium Christianorum renuntiare omnibus quæ possident.
Iam certum satis nomen discipuli in tribus his locis & sententijs
eodem modo esse accipiendum; quare si speciali hoc modo, quo
postea videatur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum à fu-
turo discipulo Dominum peculiariter exigere odium parentum,
&c. & baiulationem crucis, cum tamen omnium hæc sint Chri-
stianorum, quod ea maximè & sublimiori modo necessaria sint
futuro

futuro discipulo. Non enim ei, qui perfectionis Christianæ cādi-
datus est, sufficit odire parentes, reliquosque cognatos, & animam
propriam, quatenus hi contrarij sunt præceptis Evangelicis, & ab
his, quæ ad vitam æternam consequendam sunt necessaria auo-
cant: sed etiam quatenus auocant à consiliis Evangelicis & à per-
fectione hominem remorantur; ita vt parentes & cognatos relin-
quat & animæ suæ etiam in rebus licitis non condescendat: quod
qui facit ad crucem ferendam magis præ aliis debet esse prom-
ptus, vt cui plura aduersa sint occurrentia.

Quis enim ex vobis volens turrim adificare, &c. Quoniam supe-
rioribus sententiis Dominus significauit, quam non sit delicata
professio fieri discipulum ipsius, & quæ ad hoc sint necessaria, idque;
ideo significauit, vt eos qui ipsum corporaliter comitabantur, &
ostendebant se velle eius fieri discipulos, admoneret seipso con-
siderare, & explorare, num ita essent affecti, vt discipulū eius esse
oportebat: ideo parabolis quibusdam, & exemplis humanis iam
ostendit merito quemque; debere sese dispicere, examinare, & præ-
parare priusquam aggrediatur negotium arduum sanè, & nequa-
quam delicatum. Nec est hic laborandum, vt singula quæ in para-
bolis istis duabus dicuntur, rei propter quàm assumptæ sunt ac-
commodentur; quod in hoc tantū parabola istæ à Domino sint
adductæ, vt ex prouidentia, quam homines præstant in rebus hu-
manis, nō ita magni momenti si diuina spectes, discamus qua pro-
uidētia ad professionem discipulatus Christi nos debeamus præ-
parare. Itaque non est magnopere inquirendum, quid per turrim
in parabola significetur, quid per sumptus, quid per decem, vel vi-
ginti milia, &c. cum ea non sit parabolæ ratio, nec ad signifi-
candū aliquid mysticè per illa Dominus hæc dixerit: sed tantum
vt ex cura, & circumspectione, qua aggredi homines solent ardua
aliqua negotia humana, intelligamus qua cura & circumspectione
aggredi debeamus arduissimā professionem Evangelicæ vitæ, aut
perfectionis; vt perinde sit quasi diceret; Quemadmodum turrim
ædificare volens, si sapit, non temerè aggreditur quod cogitat, sed
antequam iaciat fundamenta, sedens per otium supputat quantis
impendiis opus sit ad turrim absoluendā, & si deprehenderit rem
familiarē angustiores esse, quàm vt ferre possit sumptus necessa-
rios, abstinere; ne si semel iacto fundamento postea destiterit, non
solum sumptus perdat, sed etiam omnibus fiat ridiculus. Et quem-
admodū Rex cum alio Rege pugnaturus prius apud se expendit
vires regni sui, & si compererit vires sibi esse ad conflictū impa-
res, omnibus modis tentat ab eo pacem obtinere; ne si cum illo
confliget grauius malū, ac dedecus ferat: sic multo magis oportet
vos expendere robur animi vestri priusquā profiteamini vos fore
sectatores meos; ne si impares huic negotio, quo non est aliud
maius,

maius, aut fortius à semel cepto resiliueritis, & in grauiorem igno-
miniam apud Deum & Angelos, & in maius damnū salutis vestræ
incidatis. Hic est scopus harum parabolæ à Domino intētus.

Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus quæ, &c. Viderur
hæc conclusio sic intelligenda: Ergo vt ad eum modum quo ædi-
ficaturus, aut pugnaturus vires suas expendit, etiam vos in nego-
tio discipulatus mei robur vestrum libretis: scitote quod quisquis
ex vobis non etiam, quemadmodum dixi de odiendis amicis, &
cruce baiulanda renunciat omnibus suis possessionibus, non po-
test meus esse discipulus. Vt aduerbium sic, non tantum indicet
parabolæ applicationem, sed etiam illud quod, sicut superius
dictum est, si quis non oderit, & qui nō baiulat crucem suam, non
potest esse discipulus: ita etiam discipulus non potest esse, qui non
etiam renunciauerit omnibus possessionibus. Est autem renuncia-
re omnibus possessionibus propriè, eis sponte cedere, & veluti va-
ledictō eas dimittere. Vnde istud propriè ad eos pertinet, qui non
simpliciter volunt esse discipuli Christi, quomodo omnes in eum
credentes, dicuntur illius discipuli, sed ad eos qui sic discipuli di-
cerentur, quomodo Apostoli, & 70. discipuli: quorum perfectionē
omnes ferè primi credētes sectati sunt, velut necessaria esset pos-
sessionum renunciatio. Sicut tamen omnia præcedentia, quāquam
maximè ad perfectionis Evangelicæ studiosos pertineant, etiam
suo modo pertinent ad omnes Christianos: ita etiam & quod hic
exigitur. Oportet enim omnem bonum Christianum si nō re ipsa,
saltem affectu renunciare omnibus possessionibus suis. Id fiet si
animum suum illis non apponat, & paratus sit potius eas perdere,
quam facere, quæ Christi præceptis sunt contraria: vt sicut odire
debet amicos suos, & animam suam cum Christo sunt contrarij:
ita eis relinquat possessiones suas, cum earum retentio consistere
non posset cum obseruatione mandatorum eius. Dominum ta-
men potissimum loqui de renunciatione reali, qua Apostoli om-
nia sua reliquerunt, & quam imitari debeant Apostolicæ perfe-
ctionis studiosi, etiam patet ex sequentibus cum subditur:

Bonum est sal. Nam illud cum sequentibus dictū est peculiariter
de Apostolis Matth. 5. & Marc. 9. Et tamen etiam parabola satis ad
omnes Christianos suo modo pertinet; quandoquidem omnes
tales esse debent, vt suæ cōuersationis & sermonis acrimonia alio-
rum vitam infulsam condire possint, & à corruptione proximos
eximere; ita vt tota hæc Domini doctrina peculiariter quidē per-
tineat ad primitiuæ Ecclesiæ fideles, & eos qui modo illorum
perfectionem sectantur: generaliter tamen etiam suo modo ad
omnes cuiusuis temporis Christianos pertineat, & admiranda sit
Christi doctrina, vt quæ diuersis seculis, diuersisque homini-
bus, cum eadem sit, conueniat diuersimodè pro exigentia status,

Renuncia-
re omni-
bus pos-
sессио-
nibus.

maius,

db

& conditionis eorum. Adicit autem Dominus Parabolam salis hoc loco, qua & alibi vsus est, vt etiam per eam ostendat, quanta esse debeat perfectio eorum, qui volunt fieri discipuli eius, & eos merito expendere debere, num ad huiusmodi munus pares esse possint. Bonum, inquit, id est, bona res, & utilis est sal, quamdiu scilicet vigorem habet. Valet enim & seruandis & condiendis omnibus cibis. Si autem sal euanuerit, id est, insipidum fiat, & vigorem suum perdat, nec perditum suum vigorem recuperare aliquare potest, nec adeo vilius esse vsus, vt nec in terram, nec in sterquiliniū vtile sit, in quod alioqui omnes mittuntur corruptiones, ita vt prorsus illud abiici oporteat conculcandum ab hominibus. Ita etiam significat Dominus præclaram rem esse discipulū eius, atque hunc salī similem esse oportere, vt sua tum vita, tum conuersatione aliorum corruptiones consumat. Verum videndum ne qui vice salis esse debeat, ipse insulsus aut sit, aut efficiatur. Sic enim futurum vt velati planè desperatus, & omnino inutilis longè contentius abiiciatur in gehennam, quam si salis locum nunquam occupasset. Adicit autem Dominus post hæc, quod solet, cum maximi momenti res monuit, quæ & dignæ essent summa animaduersione, & sine pressa attentione non possent intelligi, non solum propter parabolarum obscuritatem, sed multò magis ob rem à vulgi captu, & affectibus alienam:

Qui habet, inquit, aures audiendi (quod clarius verteretur ad audiendum) audiat: vt sit sensus; Cui datæ sunt aures mentis aptæ ad attendendum his, quæ dicuntur, eaq; expendendum, ac intelligendum, is audiat, hoc est attendat, & attendendo expendat, atque expendendo intelligat.

In festo encæneorum, eripit se lapidantium manibus.

Ioannis 10. CAP. XCIII.

Acta sunt autem encænia in Hierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticis Salomonis. Circumderunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus dic nobis palam. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis, opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimoniū perhibent de me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oves meæ vocē meā audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternā do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu meā. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater vnum sumus. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus:

Multa

Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra. Quia ego dixi. Dii estis? Sicut illos dixit Deus, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura, quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemus: quia dixi, Filius Dei sum. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi, si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in patre. Querebant ergo eum apprehendere, & exiit de manibus eorum. Et abiit iterum, & venit in fines Iudææ, trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic, & sequente sunt eum turbæ multæ, & conueniunt iterum turbæ ad eum, & sicut consueuerat, iterum docebat eos, & curauit eos ibi, & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quæcumque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis, & hyems, &c. Dicitur illa Græca, quæ est apud Ioannem ἐγκαίνια, Encænia significat festiuitatem quandam Iudæorum, quam celebrabant in memoriam Templi dedicati, & initiati, qualem nos dedicationem vocamus. Nam præter dedicationem illam primam factam sub Salomone in mense septimo, itemque alteram factam post secundum templi ædificationem, à reuersis è captiuitate Babylonica, Tertia fuit dedicatio facta mense nono (qui correspondet ferè nostro Nouembri) à Iuda Machabæo, post repurgationem Templi ab Antiocho prophanati, & extructionem noui altaris. In huius ergo dedicationis memoriam Encænia, de quibus hic mentio fit, fuisse celebrata, patet tum ex eo quod hyemis tempore hæc sit facta, tum quod à Iuda Machabæo instituta fuerit annua festiuitas ob factam illam templi purgationem, & altaris dedicationem, quæ & hodie dicitur à Iudæis celebrari.

Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis, &c. Ne in ipsis interioribus templi, aut in eo quod propriè erat templum, in quo non licebat ambulare, sed nec ingredi nisi solis sacerdotibus, ambulasse Dominus putaretur, adicit Euangelista, in porticu Salomonis, loco scilicet ad ambulandum parato, in quo verisimile est Dominum docuisse, quoties in templo docuisse dicitur. Dicitur autem porticus Salomonis, non quod eam Salomon ædificasset (hæc enim vna cum templo à Chaldæis incendio perierat) sed forte quod eodem loco, & ad similitudinem eius, quam Salomon ædificauerat hæc porticus constructa fuerit, aut quod in ea vel stare ad loquendum populo consuetus sit Salomon, aut demorari pro sacrificiis peragendis.

Circumderunt ergo eum Iudæi, & dixerunt ei: Quousque, &c. Ergo inquit,

Q9

inquit,

inquit, quoniam scilicet eam iam presentem habebant & in loco conuenienti, Iudæi veluti ex condicto conuenientes aduersus eum, circumcinxerunt eum, ne scilicet elabi, & effugere posset, ni prius illorum voluntati satisfecisset, & veluti cupidi discordie veritatis, cum re vera ansam calumniandi venarentur, dixerunt ei, Quousque animam nostram tollis, id est, suspendis, hoc est quando nostros, aut nos suspensos tenes verborum tuorum ambiguitate: si tu es ille Christus, quem expectamus (nam Græcis dicitur cum articulo *χριστος*.) dic nobis palam, & liberè, posito scilicet omni metu, & verborum inuolucro. Dominus autem etiam eorum vassiciem compertam haberet, & multis modis quæstionis eorum tum malitiam, tum insipientiam refellere posset ac dicere, qui sit, ut testimonium meum requiratis, quem prius Samaritanum, ac dæmoniacum asseruistis, de quo & dixistis, testimonium tuum de teipso non est verum, & constituistis ut extra synagogam fieret quisquis me Christum confiteretur? mansuetè tamen illis respondet, docens non in omnibus coarguendos esse tentatores, sed multa patienter ferenda. Dicit ergo frustra eos querere ut diceret num esset Christus, cum quod eum prius id satis dixerit: credere tamen noluerint, tum quod opera ipsius aperte testarentur quis esset, quibus potius credendum fuerat quam verbis ipsius.

Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Vbi pro loquor Græcis est, *λέγω*, id est, dixi, quod scilicet ego sim Christus. Id enim satis supra significauit. Itaque sensus est: Iam aliquoties dico, & dixi vobis quod queritis, nec tamen creditis mihi. Quid ergo opus est rursum dicere? *Ipsa opera quæ facio*, id est, miracula, quæ edo in nomine Patris mei, id est, ex mandato, & potestate Patris, testimonium prestibent de me certissimum. Testantur enim me missum à Deo, & mecum esse filium, cum eum prædicem Patrem meum, in cuius nomine hæc constat fieri. Sed vos ut non creditis verbis, ita nec factis meis, idque mirum non est, quia non estis ex quibus meis, quas ab æterno mihi Pater designauit, & commendauit. *Oues enim meæ*, hoc est, electi, & prædestinati à Patre vocantur meam tanquam sui pastoris vocem audiunt, hoc est, agnoscunt credentes & obedientes mihi, & ego vicissim agnosco eas pro meis ouibus, curam eis pastorem impendens. Et quoniam illæ vocem meam agnoscunt, ob id sequuntur me tanquam suum Pastorem, qui eos ad læta educit pascua, nec falluntur sequentes. Nam ego eis sequentibus do & in presenti per fidem, & maxime in futuro seculo vitam æternam, nec peribunt in æternum, mea nimirum manu eas protegente, & id est, quia nemo rapiet eas è manu mea, hoc est potestate & protectione ac possessione mea.

Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo, &c. Hic probat

probat Dominus quod dixit: Non rapiet oues meas quisquam de manu mea. Probatur autem id apercius, & clarius secundum lectionem Græcorum, qui habent hoc loco, Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Secundum tamen lectionem nostram legerunt D. Aug. & Hilarius hunc sensum intelligentes: Id quod Pater meus dedit mihi natura scilicet, & potestas, quam Pater meus generando dedit mihi, maius omnibus est, hoc est, superat omnium siue hominum, siue dæmonium vim: & propterea nemo potest rapere quicquam de manu Patris mei, ac proinde nec de mea, quia ego & Pater sumus vnum per naturam, & potentiam. Iudæi ergo quoniam hanc naturæ & potentiæ æqualitatem significatam illis verbis intelligebant, ut vere significabatur, existimantes eam assertionem blasphemam esse, lapides rursum tollunt, ut & supra cap. 8. fecisse Ioannes commemorauit, ut eum tanquam blasphemum iuxta legem, lapidarent, quæ præcepit blasphemus obtui lapidibus. Hinc ergo conuicti sunt, quod non discendi causa eum interrogauerunt, ut diceret eis palam num esset Christus, sed ut haberent occasionem aliquam accusandi aut imperendi illum.

Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis, &c. Hoc est, exhibui vobis, hoc est multis vos affeci beneficiis ex Patre meo, id est, ex mandato, & potestate Patris mei, sanando scilicet infirmos vestros, excitando mortuos, ac viam salutis vobis annuncians, propter quod eorum operum me iam lapidatis, hoc est, lapidare intenditis, & quantum in vobis est lapidatis. Ideo enim dixit potius lapidatis, quam vultis lapidare, ut significaret eos iam ad lapidandum paratos, & quantum in ipsis erat, quod volebant, opere complexisse, repressos autem diuina fuisse virtute, ne quod volebant perficerent: nisi forte quidam iam lapides aliquos Domino permittente in ipsum iecerint. Iudæi itaque his verbis Domino prouocati, ut vel crimen proferrent, vel amentiam suam, & ingratitude profiterentur:

De bono, inquit, opere, hoc est, propter bonum opus, non lapidamus te, id est, lapidare te paramus, sed de blasphemia, hoc est propter blasphemiam, & hoc est, quia, tu cum sis homo facis teipsum Deum, hoc est ingeris te pro Deo, & usurpas tibi diuinitatē. Nam coniunctio, & cum hic dicitur, & quia tu homo cum sis, &c. non est hic coniunctio significatiua alterius criminis, quasi significetur duo esse crimina, ob quæ ipsum lapidarent Iudæi, sed vel accipitur expositiuè, vel emphaticè, quasi diceretur de blasphemia, & de tam enormi blasphemia.

Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra, &c. Quoniam Iudæi Dominum calumniabantur blasphemare, quod se hominem diceret esse Deum: primo quidem Dominus ex scripturis, quibus

illi plurimum tribuebant, desumpto argumento ostendit nullam blasphemiam dicere se hominem esse Deum, vel filium Dei. Deinde demonstrat certo argumento se verè esse Deum, & vnum cum Patre. Quod ergo ad prius attinet sic dicit:

Nonne scriptum est in lege vestra: Psalmo scilicet 81. Nam nomine legis hic comprehenditur totam vetus Testamentum, cum alibi lex distinguatur à Prophetis, & Psalmis.

Ego dixi dii estis. Quod potissimum dictum est de Iudicibus, Sacerdotibus, & Prophetis populi Israëliti, quos in Exodo aliquoties Deos Scriptura vocat, ut cum dicitur, Diis non maledices, &c. Ex hac autem Scriptura contra intentatam sibi à Iudæis blasphemiam pergit argumentari, non solum monstrando quod secundum Scripturam siue blasphemiam potest dici homo-Deus: sed etiam quod si secundum Scripturam homo vocatur Deus ex minori Dei dono, nulla sit blasphemiam se hominem ex singulari, & maiori Patris dono dici Deum, & filium Dei. Si, inquit, illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est. Vbi subaudiendum est Deus pro supposito verbi, dixit, vel potius Scriptura, porro illud ad quos sermo Dei factus est, sic videtur accipiendum, quibus commissa est potestas, & demandatum munus alii imperandi. Post explanatam autem scripturam adiecit Dominus ad argumenti sui confirmationem, & iam irrefragabilitatem eius dicens:

Et non potest solui Scriptura, id est, destrui, & irrita, falsa esse, aut tanquam falsa negari: Cæterum in eo quod sequitur:

Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemias: Sciendum est, quod coniunctio quia, ex Græca phrasi hic posita abundat, ratione cuius coniunctionis quidam mutarunt blasphemias in blasphemar, cum in secunda persona legendum esse & Græci codices testentur, & Latini emendatiores. Deinde subintelligendum est illi, vel mihi, ut hic sit ordo: mihi, quem Pater sanctificauit vos dicitis blasphemias, &c. Porro verbum sanctificauit optimè cum Hilario sic exponitur ut Christo conueniat quatenus homini, cumque Pater sanctificasse intelligatur, non eo modo, quo alios homines, sed singulari aliquo modo: nempe quia ipsum segregauit ab vniuersis mortalibus, humanam eius naturam vnians diuinitati in vnitatè personæ, ac per hoc ipsum sine mensura replens omni plenitudine gratiarum spiritus, de qua nos omnes accipimus: ex qua sanctificatione Christi hominis factum est, ut Christus homo dicatur filius Dei. [Hunc autem singularem sanctificationis modum satis significauit, cum dixit: Quem Pater sanctificauit, & non quem Deus sanctificauit, &c. Alios enim dixit deos dictos, quia sermo Dei factus fuit ad illos, se vero filium Dei esse, quia Pater ipsum sanctificauit. Si autem Pater illum ut Pater sanctificauit, fecit ergo illum sanctum suum filium, quod fieri non potuit

Sanctificasse filium quomodo intelligatur Pater.

potuit nisi per gratiam vnionis ex qua profuxit omnium gratiarum plenitudo in Christum hominem, hoc est ergo Patrem sanctificasse Christum, quod Petrus dixit Actuum decimo, Deum vnixisse eum Spiritu sancto.] Sicut autem Dominus de se homine loquens suam diuinitatem insinuauit dicens, quem Pater sanctificauit, ita etiam eum subiunxit.

Et misit in mundum. Propriè enim nemo mitti dicitur ab aliquo in locum quendam, nisi antequam mitteretur esset, & apud eum esset, à quo mittitur: vnde significat se & fuisse antequam in mundum mitteretur, & apud Patrem fuisse. Misit autem Pater Christum in mundum, dum eum hominem mundo visibilem fecit, & ad docendum, ac redimendum delegauit; proinde bene prius dicitur sanctificauit, & deinde misit in mundum. Non enim prius illum misit in mundum, & deinde sanctificauit, sed sanctificando illum modo prædicto misit in mundum. Itaque contra Iudæos calumniantes ipsum tanquam blasphemum ob id, quod cum esset homo Deum se esse significaret, Dominus hoc loco vult ostendere se hominem, esse ratione sanctificationis filium Dei: non quod secundum eam naturam sit filius Dei, secundum quam est sanctificatus, & missus: sed quod ratione illius sanctificationis vna sit humanæ & diuinæ naturæ persona.

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi, &c. Postquam à se Dominus Blasphemiam calumniam exclusit, pergit iam id confirmare, & comprobare, quod illis calumniandi, & indignandi fuit occasio, nempe, Ego & Pater vnum sumus, apertius iam diuinitatem suam, & æqualitatem, ac vnitatem naturæ cum Patre astruens, quam probat ab operum idèritate. Ab vnitatem enim operationum consequitur necessario & vnitatem naturæ & potentiam. Non enim dicit: Si non facio opera talia, qualia Pater meus, sed si non facio opera Patris mei, ut significaret eadem esse, & non solum similia, vel æqualia opera sua & Patris. Opera autem Patris de quibus loquitur sunt, solo imperio resuscitare mortuos, expellere dæmones, curare quæuis morborum genera. Si inquit, non facio opera quæ nemo operari potest nisi Deus Pater meus: Liberum vobis facio non credere mihi asserenti me esse filium Dei, & vnum cum Patre. Contra si facio ea opera, ut me facere res ipsa declarat, & si propter susceptæ naturæ infirmitatem, aut propter odium meum, quod animos vestros occupat, non vultis mihi credere verbis de me ipso testificantibus, saltem operibus credite idem, quod ego verbis de me ipso testificantibus, ut ex operibus cognoscatis, & hoc est, credatis, quod Pater in me, & ego in Patre, id est, quod ego & Pater vnus sumus, & indiuidua societate alter alteri cohæreat. [Quod enim prius dixit, Ego & Pater vnum sumus, nunc dicit, Ego in Patre, & Pater in me, quo apud Ioannem etiam postea significauit naturæ vnitatem, id quod valde aptè. In omnibus enim creaturis non pos-

Opera Patris.

614 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
sunt inueniri duo, quorum vtrumque propriè loquendo, dicatur esse in alio, idque ideo, quia non reperiuntur duo, quorum sit vna, eademque numero natura. Quia verò vna est Patris & filij natura, & substantia, & Patris substantia tota est in filio, & filij vicissim in Patre: ideo totus Pater in filio, & totus filius vicissim subsistit in Patre.

Querebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus, &c. Quamquam diuina Christi virtute, eiusque efficacibus verbis retracti fuerint Iudæi ab eius lapidatione, tamè vt erant imper-suasibiles, non penitus deposuerunt animum persequendi ipsum, sed quemadmodum olim, ita & modo tentabant eum comprehendere: verum ipse rursus diuinam suam virtutem declarans exiuit è manibus eorum. Modus autem quo exiuit cum hic non explicetur, videtur fuisse ille qui descriptus est cap. 8. quando scilicet reddidit se Iudæis inuisibilem. Secedit autem in fines Iudææ, cedens furori Iudæorum, & absentia sua mitigari faciens eorum morbum. Porro trans Iordanem vadit in eum locum, vbi erat Ioannes olim baptizans in principio: non temerè hunc sibi deligens locum, sed quod ad literam quidem attinet, ob id, vt occasione loci prouocarentur homines ad conferendum Iesum cum Ioanne, & in memoriam eis reducerentur præclara Ioannis de Iesu testimonia in eo loco perhibita, quemadmodum occasione loci euenisse mox Euangelista Ioannes commemorat. Locus autem quem Euangelista notare voluit, fuit Bethabara, vbi cap. 1. dixit Baptistam trans Iordanem baptizasse, ac de Christo post se venturo præclara testificatum, eundemque ibi digito demonstrasse præsentem. Quoniam autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat: ideo hic dicit eum iterum abiisse in eum locum. In hoc ergo loco deserto commemoratus est aliquandiu Dominus, veluti pertæsus ciuitatum impietatem. Et ecce plerique tum celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Christi quæ nusquam eum latere permisit, exciui venerunt ad eum, quibus solita suæ benignitatis officia impendit. Docebat enim vt habet Marcus, & languidos curauit, vt habet Matthæus. Cæterum quoniam miracula etiam hic operabatur, occasione loci prouocati sunt, qui conuenerant primum quidem ad comparandum Iesum cum Ioanne quo ad miracula, vnde dixerunt:

Ioannes quidem signum fecit nullum, cum scilicet iste multa & magna faciat signa. Nam altera comparationis pars causa breuitatis est prætermissa. Quod autem significare voluit eos dixisse Euangelista tale est: Si Ioannes credidimus, qui nullum fecit signum, multo magis huic, qui tot tantaque operatus est signa, quibus doctorum suorum fidem conciliat. Deinde verò etiam occasione loci memores Ioannis de Iesu testimoniorum, dixerunt:

Omnia

Omnia, autem, quæcunque dixit Ioannes de eo vera erant, hoc est, multa quidem & præclara Ioannes de hoc testificatus est, & prædixit, quæ omnia vera fuisse cum ea diceret, iam res ipsa satis declarat. Itaque per hæc duo nempe considerationem excellentiæ Iesu supra Ioannem, & recogitationem testimonium Ioannis de Iesu: factum est vt multi illic crederent in eum.

Proponuntur parabola de oue, drachma, & filio perditis. Luca 15.

CAPVT XCIIII.

Rant autem appropinquantes ei Publicani & peccatores, vt audirent illum. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oues, & si perdidit vnã ex illis, nōne dimittit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et cum inuenierit eam, imponit in humeros suos gaudens, & veniens domum conuocat amicos & vicinos dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in celo super vno peccatore penitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent penitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdidit drachmam vnã, nōne accendit lucernam, & euertit domum, & quarit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenierit, conuocat amicos & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdidera. Ita dico vobis gaudium erit coram Angelis Dei super vno peccatore penitentiam agente. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et diuisit illis substantiam. Et non post multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cepit egere. Et abiit, & adhaesit vni ciuium regionis illius, & misit illum in villam suam, vt pasceret porcos, & capiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In se autem reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic fame pereco. Surgam, & ibo ad Patrem meum, & dicam ei: Pater peccaui in calum, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus: sic me sicut vnum de mercenarijs tuis. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipse, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, peccaui in calum, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus.

Q 9 4

D xii

Bethabara.

Dixit autem pater ad seruos suos: Cito proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Et ceperunt epulari. Erat autem filius eius senior in agro: & cum veniret, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chororum, & vocauit unum de seruis, & interrogauit quid hac essent. Isque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & volebat introire. Pater ergo illius egressus cepit rogare illum. At ille respondens dixit patri suo: Ecce tot annis seruo tibi, & nunquam mandatum tuum praterui, & nunquam didisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer: sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit, perierat & inuentus est.

Erant autem appropinquantes ei Publicani, & peccatores, &c. Inter multos qui in fine capitis praecedentis dicti sunt ab aliis Euangelistis conuenisse ad Christum, eodem loco etiam accesserunt ad eum Publicani, & peccatores, quales olim eodem loco causa doctrinae & baptismi ad Ioannem confluxerant. Id videntes Scribae & Pharisei, qui nusquam aberant a Domino, ubique & semper quarentes quod carperent, solito suo more contra Dominum nunc murmurabant, id in eo reprehendentes, quod summè fuerat, praedicandum: Hic, inquit, peccatores recipit, & manducat cum illis. Quod autem dicunt tale est: Hic qui nouam quandam sanctimoniam profitetur, tamen non vitat malorum consortia, sed notos, & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeo non fugit eorum congressum, ut etiam cibum cum illis capiat, non cogitans quod malorum contubernio contaminentur boni. Itaque Dominus ut suum factum a Pharisaorum calumnia vindicaret, & illorum fastuosam sanctitatem coargueret, tres parabolas proposuit, diuersis argumentis eodem tendentes: nimirum ut ex his quae in quotidiana accidunt consuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores sint ad resipiscendum intitandi, quantaque benignitate recipiendi cum resipiscunt, & quanto opere sit omnibus gaudendum de eorum resipiscencia & receptione: tantum abest ut quis obmurmurare debeat aut inuidere.

Et ait ad illos parabolam istam: Quis ex vobis homo qui, &c. Ut parabolae istae commodè tractentur, sciendum quod in duabus his prioribus, quae similis sunt generis, Dominus ex his quae in rebus humanis quisque erat factururus, & in quotidiana consuetudine accidere solent, ostendere voluit non esse mirandum si peccatores admit-

admitteret & reciperet. Sibi enim ad instar hominis, qui ex multis ouibus vnā perditā, aut mulieris, quae ex multis drachmis vnā perditam diligenter requirit, & ob repertam vehementer gaudet, aliosque ad congaudendum sibi prouocat, merito summam esse curam ut perditum, & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinentem in viam reducat, electisque coniungat, eoque cum Publicanis & peccatoribus libenter congregari ut ad resipiscenciam eos prouocaret: ex qua & sibi, & secum Angelis Dei singulare gaudium sit prouenturū: atque ob id Phariseos & Scribas, qui illud iniquè ferebant declarare se diuersam a Deo, atque sanctis eius Angelis mentem habere, ac proinde prauam, & sathanisam. Hic est parabolarum scopus a Domino intentus, quem admodum patet ex applicatione ipsius, quanquam ea ab ipso non nisi ex parte fiat, pro more enim suo relinquit nostrae intelligentiae. Quod autem dicitur in conclusione primae parabolae, *maius esse gaudium in celo super vno peccatore poenitentiam agente, quam supra nonaginta nouem iustis, qui non indigent poenitentia, &c.* Sic accipiat Dominus locutus de iis, qui sunt iusti secundum eum modum, quo in scripturis aliqui dicuntur & sunt iusti, (ut magis est intelligendum quam de his, qui putabant se iustos nec indigere poenitentia, quales erant Scribae & Pharisei) dicendum ipsum afferere tales non indigere poenitentia: quia in statu salutis constituti non egent status mutatione, quam includit nomen poenitentiae: nec tali egent poenitentia, quali hi qui ex professo sunt peccatores. Maius autem gaudium dicit esse de vno poenitente quam multis iustis ad eum modum, quo in hac eadem parabola dicitur apud Matthaeum hominem aliquem magis gaudere super erranda oue reperta, quam super 99. quae non errauerunt: videlicet quia maius actuale, & sensibile gaudium est de vnus poenitentia, quam multorum innocentia: quomodo Pater aliquis magis gaudet de vnus filij restituta valetudine, quam de multorum filiorum, qui nunquam fuerunt in periculo integra sanitate: etiam si omnes filios ex aequo diligit, aut etiam sanos magis diligit. Cogitandum enim Dominum in multis vulgarissime locutum, atque de diuinis ac spiritualibus rebus differuisse tanquam de humanis.

Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit, &c. Eodem tendit haec parabola, quo duae praecedentes, sed alio modo proposita est, & alterius ab illis generis. Superiores enim exempla sunt, ab his quae in quotidiana accidunt consuetudine desumpta, non sine comparatione huiusmodi exemplorum ad rem eam, ad quam declarandam assumuntur: haec verò citra expressam aliquam comparationem, certi alicuius hominis factum proponit, veluti rem gestam, ex qua relinquetur intelligendum allegorice, quod significandum

ficandum erat secundum exigentiam rei, de qua agebatur. Cuius generis parabolas plerasque habet Lucas, ut cap. 10. parabolam de homine, qui incidit in latrones, cap. 14. de homine qui fecit coenam magnam, cap. 16. de diuite epulone: quales parabola magis sunt æigmata, & obscuræ allegoriæ, quàm nudæ parabola. Ut autem hæc parabola, in qua sub exemplo humano diuina, & spiritalia significantur, commodè ad indicandam Domini intentionem tractetur: oportet imprimis eam ad literam tractare, veluti narrationem rei aliquando gestæ circa duos vnus Patris filios, ac tum indicare quæ sint significata à Domino huiusmodi narratione, non disquirendo singula anxie: cum certum sit in omnibus parabolis multa dici pro exigentia exempli quod assumitur, magis quam pro significatione rei propter quam parabola proponitur. Dicit ergo:

Homo quidam habuit duos filios. Quorum adolescentior, qui scilicet per adolescentiam minus sapiebat, nec ut accidere solet, ferebat subesse imperio patris etsi benignissimi, sed libertatis audax erat, dixit patri suo:

Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit, id est, quæ mihi obuenit, & ad me pertinet: quasi diceret, experiri cupio, quid ex ea lucri facere possim meo Marte, perlustrare volo regiones, ut ex multarum rerum vsu prudentiam mihi comparem. Pater, ut erat indulgens, filij petitionem recusare noluit, tum quod rem iustam, aut certè non iniquam petere videbatur, tum quia non iudicauit expediens retinere inuitum. Itaque partitus est inter duos filios substantiam, unicuique assignans suam portionem cum potestate vtendi ut vellet, non tamen sine spe profectus. Ac maior quidem non sese separauit à domo paterna: sed se, suaque omnia in eius potestate reliquit, habens cum illo omnia communia: nimirum prudentia sua, quam per annos maiorem habuit, secum cogitans, hac ratione se sibi, suisque rebus melius consulere. Minor verò intra dies paucos diuenditis omnibus, contracta præsentè pecunia peregrè profectus est in regionem longè à patria distitam. Hic autem constitutus cum sui iuris iam esset, & à Patre semotus, qui illum ad honesta suis consiliis posset prouocare: ex sese vero per adolescentiam non saperet, & ad vitia, ac luxum non solum pronus esset, sed etiam aliorum consortio iuuenum inuitaretur, factum est, *ut breui tempore dissipauerit omnem substantiam suam,* id quæ non infelicitibus negotiationibus, aut aliis infortuniis, sed *vivendo luxuriosè,* hoc est, agendo cum meretricibus in omni luxu vestium & conuiuiorum, ut adolescentibus, utpote ad libidinem, & luxum pronis, vsuenerit solet. *Postquam autem omnia consummasset,* id est, consumpsisset, *orta est fames ingens in regione illa,* in qua iuuenis peregrinabatur, unde etiam ipse

amicis

amicis iam simul, & re destitutus *cæpit egere,* adeo, ut præ inopia, gladio, ut dici solet, acerbissimo, is cui olim graue erat subesse clementissimo patri, coactus sit sese tradere in seruitutem cui peregrino, & barbaro, qui illum non civili alicui labori, & seruitio applicuit, quod fortè nullum artificium quale in ciuitatibus exerceri solet, didicisset; sed è ciuitate misit *illum in villam suam,* hoc est, in agrum suum idque non ut pasceret oues, aut boues, sed *ut pasceret porcos,* quos pascere dedecorosissimum est officium apud omnes homines, sed maximè apud Iudæos abominantes carnem suillam. Cùmque liberali genere natus in tam scædam seruitutem se demisisset ventris gratia, non est tamen vel hac ratione affecturus, quod quærebat. *Cupiebat enim implere ventrem suum* non solum frumento, nec tantum ipsis leguminibus, quibus pauperes in magna egestate vesci solent, sed etiam *siliquis,* hoc est, folliculis ipsis, quibus legumina includuntur, *quas porci manducabant,* & tamen nec has quisquam illi dabat ad saturitatem. Et hætenus quidem parabola proponit filij iunioris insipientiam, & quæ eam secuta est miseriam; deinde verò proponit eiusdem ex miseria nam tam seriam poenitentiam, Patrisque erga eum summam benignitatem. *In se,* inquit, *reuersus,* hoc est iam tandem per summam inopiam & miseriam ad sui considerationem conuersus, qui prius per illecebras huius mudi veluti mente captus erat, & extra se raptus, nihil eorum quæ ad suam salutem spectabant considerans, dixit; *Quanti,* id est, quam multi non solum vernaculi serui, sed etiam mercenarij, qui mercede conducti suam operam aliis locant *in domo Patris mei abundant,* non dico siliquis, quas ego desidero, sed *panibus,* ego autem tam diuitis Patris filius longè sum infra illorum foelicitatem *cum fame hic peream.* Atque hic quidem primus erat ad salutem gradus, reminisci vnde deciderat, & quo reciderat. Restabat ut ne animum planè deiiceret, & desperans sibi necem inferret, aut fame poenitus enecari siberet. Itaque ex consideratione clementiæ paternæ spem bonam concipiens, sic apud se proposuit, & consultauit; *Surgam* deposito merore qui me in terram prostratum detinet, *& ibo* confidenter *ad Patrem meum,* non quod habeam aliquid, quo me purgem, aut quod stultitiæ meæ prætexam, sed vnâ spem habens in paterna eius clementia, ob quam petere audeam, non quidem ut in pristinum locum me recipiat, sed ut saltem, inter suos mercenarios habeat. Dicam ergo ei; *Pater* (nimirum hac appellatione ad clementiam eum commouens) *peccauit in celum, & coram te,* id est, & Deum offendi, & te iam non sum dignus qui vocer filius tuus. proinde illud tantum peto, ut miseris mei me habeas eo loco, quo vnum quemlibet è mercenariis tuis. Itaque surgens venit ad Patrem suum. Cum autem necdum peruenisset ad aedes paternas, & adhuc longè esset

vidit

vidit illum Pater ipse, ut est oculata pietas, nec tamen iusta ira per motus refugit ab eo, ac sese illi subtraxit, sed mox ad aspectum miserie eius quam prae se ferebat nuditate, macie, vultusque tristitia, *miseriordia motus est*, iustam iram flectens ad misericordiam. Nec misericordia simplici motus est, sed tanta, ut non expectato filij aduentu, ipse non tantum procederet obviam venienti, sed etiam accurreret, ac pietate nativa victus, necdum auditis filij precibus irrueret in collum eius, ipsumque oscularetur, non abhorreret eius sordes contingere; sed omnium iniuriarum immemor filio seipsum dampnante ipse absolvit; cumque seipsum filius abdicaret, ipse Pater restituit in pristinam dignitatem. Versus enim ad famulos ait; *Cito proferte stolam primam & induite illum*. Est autem stola vestis genus ad talos usque demissa, quae non seruis, aut mercenariis conuenit, sed filiis. Graecis additur articulus, duplex, qui sic explicari potest; stolam illam primam, aut illam stolam, illam inquam primam, ut intelligamus non de qualibet stola dictum, sed certa quapiam. Quod autem dicitur primam, quidam putant positum pro praecipua, sed rectius intelligitur significare pristinam; ut intelligamus filium exutum stola, qua in domo Patris indui solebat, cum abiret a Patre, atque eandem a Patre asservatam iussam afferri. Iubet autem & annulo manus ornari, & pedes nudos calceamentis; quin & praeter nimio gaudio iubet e stabulo vitulum adduci, non quemuis, sed vitulum saginatum, aut ut item hic est Graece cum duplici articulo τὸν μῆρον, τὸν σιτευτόν, id est, illum vitulum, illum inquam saginatum, ut certum & insignem vitulum accipiamus designari; coque mactato omnes domesticos suos ad cogaudendum, sibi prouocat; quemadmodum in praecedentibus parabolis fecit qui perditam ouem inuenit, & mulier quae reperit perditam drachmam, unde & ipse dicit de filio; *perierat & inuentus est*, id est, sicut mortuus erat mihi, & mihi reuixit. Et haec tenus quidem de filij prodigi resipiscentia, & patris erga eum clementia. Sequitur tertio loco de filij senioris indignatione, & Patris rursum etiam erga hunc non minus admiranda benignitate.

Erat autem, inquit, Filius eius senior in agro, non quidem porcos pascens, sed terrae colendae intentus, aut prospiciens quid agerent mercenarij & serui. Et cum ex agro reuersus appropinquaret domui paternae audiuit *symphoniam*, id est, concentum musicum laetantium conuiuatum, & *chorum*, id est, multitudinem concinentium, & cum intellexisset causam nouae & insolitae laetitiae, & praeter omnibus magis se communi gaudio adiungere debuisset seruis congratulantibus foelicitati fratris, *ipse indignatus noluit intrare*. Quod cum rescisset Pater cupiens etiam hunc communis laetitiae participem esse, non neglexit indignandum, sed ingressus ad illum coepit non ut iuste poterat, increpare illum de iniusta, & impia

indi-

indignatione, sed rogare illum blandè, ut omissis stomacho iungeret se communi conuiuio, paternam suam clementiam etiam in hunc mirè ostendens. Ille verò nec tanta optimi Patris comitate mitescit, sed & cum Patre arroganter exoptulat, & fratrem impie accusat, dicens; *Ecce tot annis seruo tibi: & nunquam mandatum tuum praeterui, & nunquam dedisti mihi vel haedum vnde cum amicis meis iucundè epularer*. Sed postquam filius tuus (neque enim praeter indignatione dicere voluit frater meus) hic, qui decoxit cum scortis substantiam suam (aut ut habent Graeci tuam, quod est odiosius) *venit, occidisti illi*, quod habuisti pretiosissimum, & delicatissimum, nempe vitulum illum saginatum. His auditis Pater impia exoptulatione non est commotus ad iram, nec, ne magis eum exasperaret superbam, & falsam eius obmurmurationem redarguit; sed his praetermissis studet blandis verbis indignantis animum placare, ac veluti satisfacere exoptulanti filio, suggerens illi quid esset in hoc negotio, officij ipsius. *Fili*, inquit, *tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt*, q. d. Non est quod quaeraris, quasi minus tibi faciam, aut fecerim quam fratri tuo, tu enim particeps semper fuisti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea in tua sunt potestate, tibi que sunt communia. Quod verò ad id attinet, quod in fratre tuo iam a me gestum est *epulari, & gaudere te non indignari, & inuidere oportebat*, idque non solum quo Patris gaudium tua congratulatione augeres, sed etiam quia hic ob quod gaudemus, *frater tuus est, qui cum nobis fuerit mortuus, iam reuixit, cum perditus nobis fuerit, iam inuentus est*. Haec tenus literalis ipsius exempli tractatio, quam ideo longius prosecuti sumus, ut imagine a Domino tam accurata delineata probe inspecta, & cognita, melius solidam rerum mysticè significatarum intelligentiam assequamur. Itaque ut in genere parabolae scopum ostendamus, docere hac Dominus voluit inexplicabilem esse Dei erga peccatores reuertentes misericordiam atque clementiam, adeo ut ea homines alios etiam iustos, aut iustitiae nomine sibi placentes, licet horum fratres, qui praecipue hinc gaudere deberent, offendar. Atque ita tacite arrogans Pharisaeorum supercilium perstrinxit, qui fratrem illum maiorem, de foelicitate minoris dolentem tum refebant, damnantes quod in ipso Salvatore, Dei clementia in praesenti congressu cum Publicanis, & peccatoribus tam praeclearè sese exereret. Ut autem ad singularum partium tractationem descendamus, per adolescentiorem filium peccatores designantur, propterea quod adolescentia ad vitium prona sit, quodque iuuenilis cuiusdam stultitiae, & instabilitatis sit, deserto optimo Patre Deo vitiorum seruituti sese addicere. Quod autem Pater ad petitionem filij minoris, diuiserit filijs substantiam, significat, Deum unicuique homini dedisse liberum arbitrium, ut viueret unusquisque

Parabola
scopus generalis.Applicatio
particularis.

non ex necessitate imperantis Dei, sed ex sua voluntate. Liberum enim arbitrium est velut portio substantiæ, quæ ad nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per illud à cæteris distamus animantibus, deditque illud nobis Deus velut quasdã facultates, quibus nutrire, ac discere possemus.] Nec iam hic quærendum quomodo filius iunior dicatur petisse portionem substantiæ, cum omnes ex natiuitate habeamus liberi arbitrij potestatem. Nõ enim singula sunt nimis curiosè persequenda, cum non omnia sic possint inueniri in re significata, quemadmodum in exẽplo. Satis ergo est hoc intelligere significatum, quod quemadmodũ Pater parabolicus noluit filium inuitũ retinere, sibiq; seruire; ita & Deus omnes nos reliquit in manu proprij consilij potestatem faciẽs viuendi vt volumus.] Potest autem substantiæ diuisio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ diuersis diuersa Deus distribuit. Quod autem iunior accepta sua substantia peregrè profectus est in regionem longinquã; significat peccatorem non ferentẽ mite iugũ Domini, iuuenili quadam stultitia, & inconsideratione elongare se à Deo, non locorum spatiis, sed affectu; iuxta illud Psalmistæ. Ecce qui elongant se à te, peribunt. Quod filius à Patre separatus, & in regione longinqua degens dissipauit substantiam suam uiuendo luxuriosè; significat peccatorem à Deo elongatũ, ac his coniunctum qui longè sunt à Deo, naturales liberi arbitrij vires ac cætera Dei dona inutiliter expendere, eisq; abuti, ac perditã, carnaliq; vita corrũpere. Quod post omnia consumpta facta est famulus non simplex, sed valida in illa regione, ac ob id cœpit egere; significat quod bonis vniuersis naturæ simul & gratiæ aut consumptis, aut corruptis, intellectu scilicet per peccata obscurato & voluntate effecta infirma ad bonũ, & multũ inclinata ad malum, tum demum peccator inter malos viuẽs incidit in summã inopiã panis spiritualis, nempe verbi diuini, & virtutum, quibus mens & nutritur, & confirmatur. Quod inopia cogente iunior filius abiẽs adhæsit vni ciuiũ, aut vt legit D. Hieronymus; vni de principibus regionis illius; significat peccatorem suis consumptis in summa inopia constitutũ magis magisq; elongari à Deo, ac iam perfectè, ac totaliter subiici dæmoni, atq; in eius venire potestatem, qui ciuis est, & princeps regionis peccati. Hic itaque illum in suã receptum potestatem veluti in villam suam mittit ad pascendum porcos: siue quia illum iã impellit, vt se totum prodigiosis immergat vitiis, & ab urbanis luxibus degeneret ad brutales, ac tota sua impia vita pascat impuros dæmones, quorum cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, & vniuersa vitia: siue quia eum ita proficere facit in malo, vt iam & aliorum malorum fiat dux & magister. Quod autẽ porcorum pastor in regione famis cupiebat saturare ventrem suum de porcorum siliquis, nec dabatur; significat peccatorem hu-

iui modi

iusmodi semper quidem desiderare vt carnalem appetitũ satiet his rebus, quibus dæmones, & impij homines pascuntur, & delectantur; nunquã tamen eam satietatem assequi, quod nihil rerũ huius mundi mentem hominis saturare queat, quodque diabolus, vt indicat D. Hier. cum aliquem sua arte deceperit, propriumq; iugum ei imposuerit, accendat quidem in eo desiderium vanorum delectabilium, priuet tamen eum concupitis. Cum enim iam perfectè hominẽ possidẽt dæmones, inuident ei satietatem appetitus, quam tamen suppeditabant, priusquam illum sibi plenè subiecissent. Vt autem prædictis Dominus insinuauit peccatoris miseriam & vilitatem: ita sequentibus indicat quomodo multis extrema calamitas, & peccatorum magnitudo resipiscentiæ est occasio, ac qualis debeat esse peccatoris resipiscentiæ penitentia. Quod ergo in se reuersus filius prodigus dixit. Quanti mercenarij, &c. significat peccatores eos, qui de numero sunt filiorum Dei, hoc est, electorum, cum in profundum peccatorum venerint, tandem per vitiorum fastidium, & propriæ tum miseriam, tum vilitatis cõsiderationem ad sese redire, ac secum cum cordis maximo gemitu deplorando, comparare statum virtutis, vnde exciderunt, & statũ peccati, in quẽ suo vitio sunt prolapsi. Cæterũ per mercenarios, cum quorũ fœlicitatẽ filius prodigus suam comparat infœlicitatem: intelligi primò rectè possunt hi qui sola spe bonorũ temporalium à vitiis abstinere, & Deo seruiunt, qui longè meliorem sunt conditionem, quam hi qui præcipites se dant in vitia. Quoniam enim sese seruant in familia Patris cœlestis, ideo abundant panibus, hoc est, multis bonis à Deo fruuntur etiam secundum animam nutriti pabulo verbi diuini. Secundò imperfecti quique, qui in seruitio diuino spectant ferè beatitudinis æternæ consecutionem, & nondum perfectum filiorum affectum induerunt; ita vt solo amore Dei Patris, virtutibus insistant. Quod autem filius prodigus post comparisonem suæ infœlicitatis cum fœlicitate mercenariorum dixerit: Surgam, & ibo, &c. significat peccatorem post considerationem suæ conditionis secundo loco ex consideratione diuinæ clementiæ concipere spem misericordiæ impetrandæ, ac ob id proponere apud se cum omni humilitate, ac simplici confessione peccatorum, Dei implorare, & quærere misericordiã; sic tamen vt non audeat petere restitutionem in pristinum statum, ac priora dona, sed tantum vt intra eius familiam recipiatur. Primum ergo proponit se surrecturum è vitiorum sordibus, in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorum statu, iturum affectu ad eum, quem nouit esse patrem suum, tum etiam paternam clementiam paterna compellatione imploraturum dicendo: Pater peccauit in cælum, &c. quia scilicet in conspectu cæli non veritus sum tam grauiã cõmittere crimina, & insuper coram te peccauit,

qui

qui etſi nobis ſit inuiſibilis, omnia tamen vides, quæcunque vbi-
uis aguntur locorum. Sancto huiusmodi propoſito facto, tertio
loco neceſſe eſt, vt quod propoſuit exequatur, quod ſignificatur
cum ſequitur: Et ſurgens venit ad Patrem ſuum. Porro vt tribus
iſtis gradibus eleganter perſcriptus eſt verè pœnitentiæ modus: ita
ſequentibus pulchrè delineatur ſumma, & inopinabilis Dei erga
peccatores benignitas. Quod ergo dicitur, cum adhuc lōgè eſſet,
vidit eum Pater ipſius, &c. Significat Deum ſua gratia præuenire
peccatorem, iuxta illud, Deſiderium pauperum exaudiuit Domi-
nus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua, &, dixi con-
fitebor, &c. Amplexus enim cum osculo ipſam gratiam reconci-
liantem ſignificat, quæ his ſignis eſt deſcripta, ad ſignificandum
magnitudinem affectus, & effectus diuinæ benignitatis erga pœ-
nitentem. Quod autem ſubiicitur filius nihilominus dixiſſe quod
propoſuerat; ſignificat peccatorem verè pœnitentem, etſi ſentiat
in ſe diuinæ benignitatis conſolationem, non tamen ceſſare ab
humili ſuorum peccatorū, & ſuæ indignitatis confeſſione. Quod
tamen non dicitur addidiſſe, quod etiam dicere propoſuerat:

Fac me ſicut vnum de mercenarijs tuis: Significare poteſt peccato-
rem cum in ſe ſentire cœperit diuinam conſolationem veluti ab-
ſorptum à paterna benignitate, ſe totum prolicere in Patris gra-
tiam, nihilque petere, ſed tantum confiteri ſuum peccatum, & in-
dignitatem. Quod autem poſt hæc Pater iuſſerit filium indui pri-
ma ſtola, anaulo manus, & calceamentis pedes ornari: ſimpliciter
rectè accipitur tantum ſignificare, quod Deus adeo delectatur
humili peccatoris confeſſione, vt quia homo ſeſe indignum re-
putat, ipſe ei priſtinam gratiam & dignitatem reſtituat. Nam &
Ezech. 16. His tropis ſignificat Dominus loquens ad Ieruſalem,
qualiter eam multis modis decorauerit dicens: Veſtiti te diſcolo-
ribus, & calceavi te hiacintho, & cinxi te byſſo, & indui te ſubtili-
bus, &c. Iam verò ſi quærat quomodo dicatur filius ſenior in-
dignatus, cum perſonam gerat iuſtorum: dicendum eſt primum
quidem quod ea, quæ hic dicuntur de filio ſenior gerente iuſto-
rum perſonam, dicta ſunt à Domino ad notandum ipſos Phari-
ſæos, & Scribas, qui iuſti volebant haberi, quibus Dominus per
factum filij, ſenioris, quod nemo non culpandū fateretur inſinua-
re voluit, quam iniquè, & impiè ipſi tanquam iuſti indignarentur
Publicanos & peccatores recipi à Chriſto. Poſtremum cum Hie-
ronymo & Caietano etiam rectè intelligitur ſignificatum iniu-
ſtis quibuſdam adhuc ſcilicet imperfectioribus, ex considera-
tione immenſæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores, na-
ſci aliquid inuidiæ, & obmurmurationis: at Deum tamen & pro
horum ſalute viciffim eſſe ſollicitum, ac per internas ſuas inſpira-
tiones corrigere oborientes animo huiusmodi cogitationes, ac
redu-

reducere ad ſaniores cogitationes, Quæ pro myſtica tractatione
eorum quæ de filio ſenior dicuntur ſufficiant, vt non ſit neceſſe
magis particulatim perſequi ſingula.

Parabola de villico iniquo. Luc. 16.

CAPVT XCV.

Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat
diues, qui habebat villicum & hic diſſamatus eſt apud
illum, quaſi diſſiparet bona ipſius. Et vocauit illum, &
ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicatio-
nis tuæ, iam enim non poteris villicare. Ait autem villi-
cus intra ſe: Quid faciam, quia Dominus meus aufert à me villicatio-
nem? fodere non valeo, mendicare erubeſco. Scio quid faciam, vt cum
amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos ſuas. Conuocatis ita-
que ſingulis debitoribus domini ſui, dicebat primo: Quantum debes Do-
mino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem
tuam, & ſede, cito ſcribe quinquaginta: Deinde alij dixit: Tu verò quan-
tum debes? Qui ait: Centum coros tritici. At ille: Accipe litteras tuas, &
ſcribe octoginta. Et laudauit Dominus villicum iniquitatis, quia pruden-
ter feciſſet, quia filij huius ſæculi prudentiores filij lucis in generatione
ſua ſunt. Et ego vobis dico, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis,
vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis eſt
in minimo, & in maiori fidelis eſt, & qui in modico iniquus eſt, & in
maiori iniquus eſt. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis, quod
verum eſt, quis credet vobis? Et ſi in alieno fideles non fuiſtis, quod ve-
ſtrum eſt quis dabit vobis? Nemo ſeruus poteſt duobus dominis ſeruare. *A. 6. 42.*
Aut enim vnum odiet, & alterum diliget. Aut vni adharebit, & alte-
rum contemnet. Non poteſtis Deo ſeruare & mammonæ. Audiebant au-
tem omnia hæc Phariſæi qui erant auari, & deridebant illum. Et ait il-
lis: Vos eſtis qui iuſtificatis vos coram hominibus. Deus autem nouit cor-
da veſtra, quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum. *A. 11. 47.*
Lex & Propheta vſque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur, & *A. 5. 39.*
omnis in illud vim facit. Facilius eſt autem cælum & terram præterire,
quam de lege vnum apicem cadere.

Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat diues, &c.
Poſtquam tribus parabolis præcedentibus Dominus confutauit
calumniam Phariſæorum, & obmurmurationem: quartam iam
adiicit de diſpenſatore iniquo, ad redarguendam præſentium Pha-
riſæorum auaritiã. Nam horum gratia, & occasione hanc etiam
parabolam eſſe dictam, patet ſatis ex ſequentibus, cum dicuntur
hæc omnia auari Phariſæi audiuiſſe, & ob id Dominum deriſiſſe.
Cum autem ſuperiores tres parabolas dixerit ad Phariſæos: nunc

ad discipulos sermonem conuertit, quamuis Phariseorum notare volens auaritiam. Sciebat enim huius doctrinae non esse capaces, nec eam approbaturus Phariseos: vnde discipulos suos alloquitur, volens illos à morbo illo Pharisaeo curare & praeseruare, cuius notandi, & de eo differendi occasionem praebuerunt Pharisaei sua praesentia, & obmurmuratione. Porro priusquam parabola huius scopus, & mysticus sensus explicetur, primum notandum circa litteram quod pro villicus Graecis dictio est Latinis aurius non insolens *διδόμος*, oconomus, id est, dispensator. Deinde cum dicitur centum cados olei, pro cados, Graece est baros: Batus tamen & cadum siue metretam pro eadem mensura accepisse Diuum Hieronymum patet ex lib. 14. comment. in Ezech. cap. 45. Decima, inquit, pars cori in speciebus liquidis vocatur batus siue cadus, non ergo mirum quod hic pro baros legamus cados. Batus autem mensura erat liquidorum, aequalis Ephraem mensura aridorum, quarum vtraque decima fuit pars cori. Vnde constat villicum istum iniquitatis plus remisisse ei qui centum coros debebat, quam ei, qui centum baros, quamuis huic remisit 50. illi vero tantum 20. Sed de mensuris haec pro praesenti loco sufficiunt. Caeterum quod dispensator iste dicitur dixisse, Accipe cautionem tuam vel litteras tuas, & scribe hoc, vel illud: sic videtur intelligendum, ut ipse tradiderit eis in manus eorum syngrapham obligatoriam olim ab eis scriptam, eaque rupta, aliam iusserit ab eis scribi, in qua tantum faterentur se debere 50. vel 80. Quod autem sequitur. Et laudauit Dominus, &c. quidam putant non verba esse Christi, sed Euangelistae interruptis Christi sermonem: verum magis apparet haec adhuc esse verba Saluatoris, eo quod statim sequatur ab eo dictum, Et ego dico vobis, &c. Itaque magis intelligendum Saluatorem, quod sic proposito suo conueniret, fingere Dominum illius dispensatoris veluti liberalem, delectatum ingenio illius, laudasseque eum, non quod fraudem commisisset, sed quod prudenter egeret, sibi prospiciens in futurum: quem admodum cum audimus ab aliquo patratum facinus, sed ingeniose, etiam damnum factum, laudamus tamen ingenium, dolemusque eum, aut alios non in aliis rebus melioribus tale ingenium exercere, quod & hic Saluator quasi aegre ferens subiicit, quia filij huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Vbi illud in generatione sua perinde est ac si, ut apertius verti posset diceretur, in genere suo, hoc est eo modo, quo tales dicuntur esse prudentes, non autem absolute. Sensus ergo est quod filij huius seculi suo modo prudentiores sunt & callidiores ad prospiciendum sibi de iis, quae ad praesens seculum pertinent, quam filij lucis, ad curandum ea, quae ad vitam illam pertinent, quam ipsi spectant. Filij autem huius seculi, vel filij lucis, phrasae sunt Hebraicae, quibus signi-

ficantur

ficantur homines adiecti huic seculo, & qui iam lucem Euangelicam amplexi sunt. His praemissis, ut ad mysticam huius parabola tractationem & explicationem intentionis Domini deueniamus: id primo certum est, quod villicus iste iniquitatis, qui à Domino nobis ad imitandum proponitur, non quo ad omnia, quae de ipso narrantur imitandus proponitur. Non enim aut Domino nostro facienda est aliqua fraus, aut de ipsa fraude, & alienis eleemosynae erogandae, neque eos, à quibus recipi volumus in aeterna tabernacula tanquam debitores Domini nostri, fas est intelligere, cum iusti & sancti potissimum significantur hoc loco, qui eos introducant in aeterna tabernacula, à quibus necessitates eorum in praesenti vita sunt subleuatae. Proinde in hac maxime parabola, summa dicitur spectanda est, nec singula sic sunt persequenda, ut in quibuslibet partibus similitudinem propriam quaeramus, & singula villici nobis accommodemus. Quae autem sit huius parabola summa, ex his quae Dominus parabola subiicit satis licet colligere cum explicatis quorsum haec dicta sit, adiicit: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos, &c.* Quamquam hic non cum ista explicetur in parabola spectanda, sed tantum, id quod est praecipuum, reliqua nostrae intelligentiae relinquens. Summa ergo parabola in tribus consistit: Primum, ut intelligamus nos omnes bonorum corporaliu non esse Dominos, sed tantum dispensatores, ac ob id exactam à nobis rationem postendam aliquando, ut summa cum sollicitudine curandum nobis sit, qua illa ad voluntatem Domini dispensemus. Secundum ad hoc redit parabola, idque praecipue, ut sicut dispensator ille cum intelligeret se sua priuandum dispensatione, sollicitus fuit, ut futurae vitae prospiceret, nec aliud praesentius reperit, quam ut bonis Domini sui in suum commodum utens quamdiu posset pararet sibi amicos ex bonis Domini sui, qui ipsum suo munere destitutum, alerent: ita & nos cogitemus aliquando nos à temporalium horu bonorum dispensatione amouendos, ac ob id solliciti simus qua ratione nobis in aeterna vita, ubi non erit horu in manu nostra dispensatio, prospiciamus: sciamusque illam demum prospiciendi nobis rationem esse commodissimam, si ex acceptis diuinitus facultatibus beneficiamus liberaliter pauperibus, per quos in aeterna sumus recipiendi tabernacula, cum defuncti fuerimus dispensationis nostrae officio. Tertio ad hoc tendit parabola, ut intelligamus, quod si Dominus iniqui dispensatoris passus dispendia laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus Dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: multo magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cuius praecipuum est ut pauperibus beneficiamus, laudandi sumus, si bonis eius nostrae dispensationi commissis ab ipso, ita in nostrum commodum utamur, ut per ea nobis paremus locum in aeternis mansionibus. His tribus in parabola obseruatis, caetera relinquenda

R r 2

summa

Beatus.

Cadus.

Metreta.

Parabola
huius
summa.

sunt tanquam pro exempli commoda narratione tantum dicta, præcipue cum parabola hæc ex earum sit genere in quibus comparatio sumitur ex dissimilitudine.

*Mammo-
na iniqui-
tatis.* Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona, &c. Mammona iniquitatis Hebraica phrasi positum est pro Mammona iniquo, quemadmodum supra villicus iniquitatis pro villico iniquo. Porro Mammona non Hebræa, sed Syriaca vox teste Hieronymo, diuitias significat, ut circa Matth. cap. 6. dictum est. Ratio autem quare Dominus non simpliciter dixerit de Mammona, sed de Mammona iniquo est propter similitudinem maiorem indicandam inter nos, & iniquum villicum quem imitandum proposuit: ut scilicet sicut ille de iniquis diuitiis sibi parauit amicos, & nos de iniquo Mammona faciamus. Deinde & ob id vocauit iniquas diuitias, quia ab iniquitate descendunt, & parantur, si non alia, saltem ea, qua nimio studio, & diligentia congregantur, aut qua illicitè seruantur, non erogando eas pauperibus quemadmodum oportebat; quandoque vero, & frequenter ea iniquitate, qua non satis iustis modis ab aliis acceptas sibi usurpat, & appropriat aliquis, vel certè propterea dicuntur iniustæ, quia sunt materia omnis iniustitiæ & iniquitatis. Cæterum amici, quos de Mammona iniquitatis Dominus nos vult parare, ut nos recipiant in æternam tabernacula cum defecerimus, hoc est, sum ex hoc mundo, emigrare cogemur, sunt potissimum sancti, & fideles pauperes; eique maxime, qui omnia sua propter Dominum reliquerunt aut perdiderunt, pleni diuitiis spiritualibus, quales erant illi in Ierusalem pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in Epist. ad Corinth. Paulus, quas ipse per sese in Ierusalem detulit. Dicuntur autem illi recepturi suos benefactores in cælum simpliciter quidem, quia propter illos Christus eorum benefactores recepturus est, qui sibi imputat factum, quod illis impenditur iuxta illud: Quod vni ex minimis, &c. Subtiliori vero ratione tum quia simul regnabunt cum Christo, & dominabuntur populis, ac iudicabunt nationes, & proinde simul etiam cum eo recipient benefactores suos in cælum, tum quia illis communicant sua merita, & diuitias spirituales, qui ipsis sua temporalia impartiuntur, iuxta illud Pauli: In præsentem tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, &c.

Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, &c. Quo magis ad benignè dispensanda præsentia bona prouocaret Dominus, alterum etiam ex occasione eiusdem parabole subiicit documentum, de pœna scilicet mali dispensatoris temporalium facultatum, quam duplicem ferè insinuat, nempe quia talis & in præsentem tempore indignus apud Deum habebitur, cui veriores diuitiæ quia scilicet non sunt veræ diuitiæ (est enim etiam hæc vna ratio cur diuitias vocet iniquas)

iniquas) committantur dispensandæ, & in futuro seculo sua apud Deum carebit mercede. Primum neq; horum ostensurus præmittit duas prouerbiales, & à vulgo desumptas sententias generales. Qui fidelis est, inquit, in minimo, & id est, etiam in maiori, aut magno, (ut habent Græca) est fidelis. & qui in modico (aut ut est Græcè in minimo) iniquus est, & in maiori iniquus est: quibus vulgaribus sententiis significatur, quid in plurimū eueniat, quodque homines ex minoribus factis maiorum coniecturam facere solcant. Ex his ergo infert Dominus, quod suo seruit proposito:

Si ergo in iniquo Mammona. Re scilicet minima, si ad spiritualia bona fiat comparatio, non fuistis fideles, dispensando ea secundum voluntatem Domini vestri: quod verum est, quis credet vobis, hoc est spirituales diuitias, quæ solè vera sunt bona. Deus nequaquam committeret vobis dispensandas. Discipulos enim alloquitur, & in eis omnes nos, quos significat indignos esse, & ineptos, quibus Euangelium Dei aliis prædicandum committatur, aut alia dona spiritualia dentur in ædicationem & vtilitatem aliorum. Opponit autem id quod verum est iniquo Mammonæ, significans diuitias terrenas non verè esse diuitias, sed fallaces, ut quæ verè diuites & beatos homines non reddant, nec hoc præstare possint, quod pollicentur. Post pœnam autem infidelis dispensatoris, quæ ad præsens pertinet seculum, subiungit & de ea, quæ ad futurum pertinet, rursumq; vitur vulgari sententia. Vulgo enim dici solet, eum qui in alienis rebus est infidelis, dignum esse cui etiam non dentur, quæ ipsius sunt. Vnde id suo accommodans proposito dicit:

Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Alienum vocat diuitias temporales, quod eas plerò iure non possideamus, cum minimo momento, vel ipse nobis, vel nos illis eripiamur, quodque eas Deus hominibus concedat non tanquam eorum propria bona, sed tanquam ea, quæ per eos vult dispensari. Id quod nostrum est vocat cœlestia, & æterna dona, quia ad eorum possessionem creati omnes sumus, conueniuntque nobis secundum id quod potissimum sumus, nempe rationales, ac sola hæc cum obtenta sunt, beatos nos faciunt, nec eripi nobis possunt. Itaque significat eos, qui modo in alienis opibus dispensandis non fuerint fideles, sed subtraxerint eas aliis quibus debentur, Deum vicissim subtracturum illis propria ipsorum bona, id est, præter illa cœlestia generaliter etiam & ea bona spiritualia, quæ in præsentem vitam à Deo hominibus conferuntur. Pergit autem Dominus post hæc dehortari ab avaritiæ, & pecuniæ studio, ac rursum vulgares assumens sententias accommodat eas suo proposito. Nemo, inquit, seruus potest duobus Dominis seruire, &c. Hæc autem tractata sunt in cap. Concor. 42. et in ea cap. Matth. 6.

Audiebant autem omnia hæc Pharisei, qui erant auari, &c. Apud Græcos additur coniunctio, & ante Pharisei: audiebant autem omnia hæc & Pharisei, ut sit sensus: Quanquam dixerim Dominum hæc dixisse ad suos discipulos, tamen etiam Pharisei audiebant hæc omnia, qui cum essent auari, id est, pecuniarum amatores (Græcè enim est *φυλάργυροι*) & ob id huius doctrinæ non essent capaces, deridebant Dominum huiusmodi docentem, aut, ut est efficacius apud Græcos, *ἐξερυνάζοντες*, id est, subsannabant eum, aut naso suspendebant eum. Deridebant autem eum quod ipse Dominus utpote pauper, adhortaretur diuites ad suorum bonorum in pauperes distributionem, quod diuitiarum possessores tantum diceret esse dispensatores, quod consuleret diuitibus per eleemosynas sibi pauperes facere amicos, quod diuitias vocaret mammona iniquum, quodque assereret fieri non posse, ut quis Deo colendo operam daret, & diuitiis colligendis, cum huiusmodi non didicissent ex lege Mosaica, sed contra hæc suis cultoribus promittat diuitiarum affluentiam. Quoniam ergo Pharisei sinceram Euangelij doctrinam irridebant: seuerè eos Dominus redarguit dicens:

Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus. Hoc est, opinionem vobis iustitiæ parare studeris apud homines, facientes scilicet omnia opera vestra, ut videamini ab eis: ac his rebus studetes ex quibus homines sanctitatem æstimant, externis scilicet cæremoniis, baptismatibus, & id genus rebus, atque vitia vestra palliantes sub specie boni, ut auaritiæ studium sub specie promissionum legis, & imitatione Patriarcharum: at quantumuis iusti habiti sitis ab hominibus, qui tantum ex externis iudicant, Deus nouit corda vestra, & quia scit ea plena esse hypocrisis, elatione, auaritia, inuidia, vos abominatur. Tale enim quid addere oportet, ut quod sequitur cohereat: quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Non enim hac sententia causali probatur illud, Deus nouit corda vestra, sed quod qui apud homines iusti, & magni sunt, plerumque Deo sint abominabiles.

Lex & Propheta usque ad Ioannem. Sensus est: Offendit vos (quod nouo more diuitiarum neglectum, cõtemptum, & distributionem exigam) cum eas suis lex polliceatur. At scitote, quod lex & Propheta, id est, Prophetarum scripta usque ad Ioannem habuerunt suum tempus, ut docerent vos quid faciendum esset: at à diebus Ioannis non amplius terrena bona promittuntur, sed regnum Dei euangelizatur, id est, annunciat: cuius proinde noua prædicatio, noua etiam habet præcepta, ac terrenorum bonorum cõtemptum merito exigit. Nec est inefficax huiusmodi prædicatio, etsi noua, & vobis ridicula. Quantumuis enim vos rideatis, tamen omnis in regnum calorum vim facit, hoc est, multi ad modum pro illo consequendo summo seruire confluunt, veluti contendentes illud præcipere

præcipere aliis, adeo ut propter illud parentes, & cognatos omnes alacriter relinquunt, suas ite possessiones promptè aut relinquunt, aut pauperibus distribuunt, ac denique animam propriam sequentes totos abnegent, & auidi sint consequendi regni calorum, quod prædicatur. Idem dictum à Domino habitum ex Matth. cap. 11. in cap. Concord. 47. vbi plura dicta sunt pro explicatione huius loci. Porro ne quia dixit, lex & Propheta usque ad Ioannem, calumniari ipsum possent tanquam legis destructorem, subiicit de legis indissolubilitate dicens: *Facilius est autem calum & terram præterire, quam de lege vnum apicem cadere*, id est, quam non fiat, vel minimum quod in ea scriptum est. Vide Concord. cap. 39.

Differit de matrimonij indissolubilitate. Matth. 19.

Marci 10. Luca 16.

CAPVT XCVI.

Et accesserunt ad eum Pharisei, & interrogabant eum tentantes eum, & dicentes: Si licet viro dimittere uxorem suam quacunque ex causa? At ille respondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudij dare & dimittere. Quibus respondens Iesus, ait: Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & fœminam, fecit eos Deus? Et dixit: propter hoc relinquet homo patrem suam & matrem, & adheret uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Post dictis: Quid ergo Deus coniunxit homo non separet. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud: quoniam permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem creature apud Mar- a non fait sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem cum qua suam, nisi ob fornicationem: & aliam duxerit, mæchatur: & qui prius sunt dimissam à viro & duxerit, mæchatur. Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit adulterium committit super eam: & si masculus uxor dimiserit virum suum, & alij nupsit, mæchatur. Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui respondit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt. Et sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum calorum. Qui potest capere, capiat.

Et accesserunt ad eum Pharisei & interrogabant, &c. Ex collatione ritum Euangelistarum his consideantur apparet, quod cum Phari-

Pharisæi audissent suam illam ob conuersationem Domini cum peccatoribus ob murmuracionem tribus parabolis confutatam: suam item auaritiam alia parabola notatam, quæsiuerunt occasionem venandi aliquid ex ore eius, quod calumniari possent, eamq; desumpserint ex eo quod dixit Dominus legem & Prophetas locum habuisse vsque ad Ioannem: facilius tamen esse, vt cælum & terra prætereat, quam vel minimum aliquid legis. Horum enim verborum occasione venire illis facile potuit in mentem, vt huiusmodi legis quæstionem ei proponerent, quam verisimile est illo tempore fuisse agitatam inter Pharisæos & Scribas, & controuersiam, Quærebant autem hanc quæstionem sub specie amici cupidi discendæ veritatis, sed re vera tentantes eum, hoc est, experiri cupientes num quid in dubia illa quæstione dicturus esset, quod in calumniam rapere possent.

At ille respondens dixit eis: *Quid vobis præcepit Moyses, &c.* Quamquam sciret Dominus Pharisæos maligno animo quod quærebant interrogare: tamen pro mixa sua bonitate, vt & alias, non destitit quæ veritatis erant, saltem propter præsentis docere: pro immensa autem sapientia sua ita temperauit suam responsionem, vt eorum transeat decipulam, nec possint calumniari, qui quiduis diceret se posse calumniari putabant. Responsurus ergo sapientissimus Magister captiosus Pharisæis, & sic responsurus, vt eos sua ipsorum caperet versutia: primum, vt ex Marco patet, quæsiuit quid de re quæ quærebatur Moyses præcepisset. Quæsiuit autem non tanquam ignorans: sed vt se legis contemptorem non esse declararet, sicut illi sperabant ex responsione ipsius se collecturos: & vt proposita ab illis constitutione Moysis, cui innitebatur diuortij consuetudo apud Iudæos, aliam deinde ex eodem Moyse constitutionem antiquiorem, eamq; non Moysis sed Dei, commodè inducere, & opponere posset. Quum autem Dominus quærat quid de proposita materia præcepisset Moyses: Pharisæi respondent, nõ quid præceperit, sed quid permisit.

Moyses, inquit, permisit libellum repudij scribere. Sic & cum Pharisæi postea interrogarent, quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? respondit Dominus: Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras. Constitutio enim Moysis diuortium spectans, habebat aliquid permissionis, & aliquid præcepti: quare confusè hic dicitur nunc mandasse, nunc permisit Moyses. Postquam autem Pharisæi proposuissent constitutionem Moysis, cui nitebatur diuortij consuetudo: Dominus visissim illis proponit antiquiorem Dei circa propositam quæstionem, constitutionem: cui tum ob antiquitatem, tum quod Dei esset non Moysis, Moisaica constitutio merito cedere deberet:

Non legistis, inquit, quia qui fecit ab initio masculum & foeminam creauit

creauit eos? Sic enim legendum est, vt à *prohous* pro quo nos habemus, qui fecit, absolute positum valeat idem quod factor, vel creator, & sit sensus: Non legistis quod creator omnium rerum fecit eos in initio masculum & foeminam? Nam apud Marcum in simili, imò eadem sententia, illud ab initio, sic constituitur cum sequenti verbo, fecit. Porro decisurus propositam quæstionem Dominus primum in memoriam reuocat istud masculum & foeminam creauit eos, scriptum 1. cap. Gen. & cap. 5. repetitum, vt per hoc probet coniugium ab initio à Deo institutum & non ab homine. Cum enim in productione auium, piscium, & iumentorum nulla fiat mentio masculi & foeminæ, in sola hominis productione dicitur, masculum & foeminam creauit eos: ad significandum cõiugium, quod in solo homine locum habet, à Deo institutum esse, idque inter vnum, & vnam. Videri autem potest etiam ob id Dominum citasse illud: Masculum & foeminam creauit eos, vt in memoriam reuocaret, quomodo scriptura in hominis productione nunc singulariter loquatur, nunc pluraliter: eo quod duo primi homines ex vno homine substiterunt in discrimine sexuum: ita vt ex ipsa creatione monstratum fuerit eos etsi duos persona, esse tamen quodammodo vnũ hominem. Vnde dicit Scriptura: Creauit Deus hominem ad imaginem suã, ad imaginem Dei creauit illum masculum & foeminam creauit eos. Sic enim rectè subiuncta est altera scriptura ex secundo capite desumpta, qua postquam probatum est coniugium esse à Deo institutum, etiam probatur sic esse institutum, vt sit inseparabile. Sequitur enim:

Et dixit: Propter hoc relinquet, &c. Propter hoc nempe, quia ex vno masculus & foemina primo substiterunt. Præcedit enim in Genesi ante hanc sententiam: hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, &c. Dicitur autem hic Deus dixisse (nam suppositum verbi dixit, est Deus) cum in Genesi hæc videantur esse verba Adæ: quia Adam hæc non dixit nisi afflatu diuino, quo cognouit ex latere suo vxorem esse creatam à Deo: quamquam sic sunt hæc verba posita in Genesi vt possint esse verba Moysis Dei præceptum promulgantis. Porro his verbis, *relinquet homo patrem & matrem*, videtur significatum maiorem, & inseparabiliorem debere esse coniunctionem hominis cum vxore sua, quam cum parentibus propriis, idque ideo, quia prima primi mariti vxor de ipsius viri parte formata est, quomodo non formatur homo de parentibus suis: Deo per hoc significare volente coniuges inter sese coherere debere, perinde ac si vnus essent homo: & ad hoc à se institutos, vt per carnalem copulam vna efficerentur caro. Hoc est enim quod sequitur:

Et adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Adhærebit, inquit, per amorem diligendo scilicet eam vt propriũ corpus, & per

cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec solum adhærebit, sed erunt duo etiam in carne vna, siue vt Græca habent in carnem vnā, quod Hebraica phrasi idē est atque erūt duo vna caro, quemadmodum ex Domini patet conclusionē, quōmodo etiam dicitur Adam factus in animā viuētem, pro eo quod est factus anima viuens. Dicuntur autē duo coniuges vna caro non tantum propter carnalem commixtionem, sed etiam ob vnā, & communē virtutēque corporis potestatem. Ex hac ergo scriptura infert Dominus primò vnā conclusionem, quæ est vltimorum illorum verborum interpretatio. Itaque iam nō sunt duo, sed vna caro, significans proinde non magis posse separari virū ab vxore, quā possit in duo diuidi caro vna. Iam, inquit, hoc est, quandoquidem à Deo sunt coniuncti in vnam carnē, non sunt amplius duo à sese diuisi, sed sunt vna caro. Infert deinde Dominus & alteram conclusionem principalem, qua respondetur ad quæstionē Phariseorum: Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. Dicit quod potius quam quos, cum tamē de pluribus fiat sermo: quia de pluribus vt de vno loquitur de coniugibus, scilicet duobus, vt de vna carne. Hac ergo sententia Dominus directē respōdet propositæ quæstioni, significans non licere viro dimittere vxorem suā: quia cum Deus maritū & vxorem coniunxerit idque in vnam carnem. Homo nullus tantæ temeritatis esse debet: vt separet coniunctum à Deo. Homo, inquit, non separet, quia Deus quod coniunxit solus separare potest, quemadmodum & facit per mortem alterius coniugum.

Libellus
repudij.

Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum, &c. Quid, id est, cur ergo Moyses mandauit maritis dare libellum repudij, & sic dimittere vxores? Cum prius dixerint interrogati à Domino, quid Moyses præcepisset, responderūt vt est apud Marcum Moyse permississe dari libellum repudij, nunc verò dicunt: Quid ergo Moyses mandauit, fortē vt obiectio eorum esset fortior, & magis vrgeret: durius enim erat, quod contra legem Dei aliquid Moyses mandasset, quam si tantum permississet: At vt illi astutē obiecerunt mandatum Moysis, ita Dominus vicissim callidē pro mandauit, respondet permissit, vt quidē certē Matthæus habet. Nam Marcus etiam mandati meminit. At ergo illis: *Quoniam* id est, quod Moyses ad, id est, propter (nam sic rectius hic veri potuisset præpositio *κατα*) *duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras.* Est autem duritia cordis animi obstinatio, qua quis non vult credere suggerenti bona, aut vera, ita vt credat dicenti, aut obediat præcipienti. Quod ergo significare Dominus voluit tale est. Moyses non quidem vt vos quæritis præcepit simpliciter aut dari libellum repudij, aut dimittere vxores, sed permissit, idque non spontē, sed coactus, non ob infirmitatem vestram, sed potius ob expertam satis in vobis duritiam cordis vestri: quia scilicet nō permissit

permissuri eratis, vt contra morem aliarum gentium, apud quas ius erat maritis dimittendi vxores suas, præciperetur vobis nunquam dimittere vxores vestras: & si præciperetur periculum erat multorum grauiorum malorum, nempe defectionis à cultu veri Dei, vxoricidij, veneficij, & similium malorum. Permissit ergo, non quod per sese bonum esset, sed propter grauius malum vitandum. At ab initio creaturæ vel creationis non fuit sic, quando sicut initio cōueniebat hominum mentibus nondum corruptis, quod staturbatur optimum erat, vt proinde ad illam primænam Dei ordinationem sit potius respiciendum, quam ad Mosaicam permissionem: necessitate quadam ob malitiam vestram recedentem ab æquissima Dei institutione extortam.

Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit vxorem suam nisi ob, &c. Postquam Dominus ex ipsa primæna Dei institutione ostendit matrimonium debere esse indissolubile, & Moyse permissionem contrariam diuinæ institutioni vitio hominum introductam fuisse, lege à se cum autoritate lata renouat antiquam constitutionem & tollit introductam permissionem. Suam enim autoritatem declarat dicens, dico autem vobis: Tollit autem Mosaicam permissionem in duobus vt dictum est circa cap. Matth. 5. in cap. Concord. 40. Vbi hæc eadem penē habentur. Nam nec permittit dimissionem vxoris quacunque de causa, sed tantum ob fornicationem, nec permittit dimissæ alteri iungi. Porro illa exceptio, *nisi ob fornicationem*, non est referenda ad totam orationem, sed tantum ad partem præcedentem: vt non significetur licere ob fornicationem aliam ducere, sed tantum licitum esse dimittere vxorem ob fornicationem, & sic sensus: Quicumque dimiserit vxorem suam: quod nō licet nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Hunc autem verum esse sensum patet ex eo quod reliqui duo Euangelistæ exceptionem hanc quæ omitti potuit, omiserunt: absolute pronuntiantes omnem eum adulterare, qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit: ac proinde etiam eum, qui dimiserit ob fornicationem, si aliam superduxerit. Addidit autē hanc exceptionem Matthæus, ne videretur iam Dominus contra id quod supra dixerat cap. 5. nullam dimittendæ vxoris causam relinquere, & quia Pharisei non tantum quæsiuerunt num liceret dimittere vxorem, sed etiam num quacunque de causa liceret: quod vt solus Matthæus commemorat: ita ipse solus hic conuenienter narrat relictam à Domino vnā dimittendæ vxoris causam. Quod autem istud Dominus significare voluerit, aperte constat ex subiecta sententia:

Et qui dimissam duxerit, adulterat. Hic enim certum est non posse repeti ad verbum dimissam, nisi ob fornicationem, vt significetur dimissam

dimissam ob fornicationem duci posse sine adulterio. Nam sic esset melioris conditionis dimissa ob fornicationem, quam ea, que præter suam culpam dimitteretur. Consequens ergo est significari adulterare omnem eum qui quamvis dimissam ducit, ergo & qui ob fornicationem dimissam ducit: & proinde ob fornicationem dimissa, non est à priori vinculo libera. Alioqui enim cum ea adulterium non committeretur.

Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, id est, si ad hunc modum se habet negotium viri cum uxore non expedit nubere, in est, contrahere matrimonium. Dicunt autem hæc discipuli, non quod de veritate verborum Domini dubitabant, sed quod de eis admirarentur: aut coniunctio, si, accipitur pro quia. Porro hanc discipulorum collectionem Dominus nec aperte approbat, ne videretur condemnare matrimonium, nec reprobat, ne postposita castitate illud ambiendi omnibus daretur occasio: sed miro verborum temperamento respondet dicens:

Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est. Vbi verbum capere idem est quod, non omnes in se suscipere, nec ferre, hoc est approbare verbum hoc, scilicet de non in eundo matrimonio. Nam pronomen (hoc) omnino demonstrare videtur id quod dicebant Apostoli, nempe, non expedire nubere. Sic ergo dictum est, Non omnes capiunt verbum hoc, quomodo apud Ioannem dicitur, Sermo meus non capit in vobis, quod non est aliud quam vos non capitis sermonem meum, id est, non eum suscipitis, nec approbatis. Itaque discipulis inferentibus ex verbis Christi quod non expediat nubere: Dominus sua responsione significat re vera expedientius esse & melius non inire matrimonium, eo quod sit Dei donum singulare; non expedire tamen omnibus, nempe non his, qui illud verbum non capiunt. Ostensus autem Dominus esse aliquos, quibus datum est continere, & qui sint quibus datum est ut capiant verbum hoc, subiicit tria Eunuchorum genera, quorum primum naturale est, secundum coactum, tertium voluntarium. Proinde horum generum ad inuicem comparatione, ostendit tertij generis ab aliis differentiam, & solum illud esse, quod ob continentiam laudem meretur.

Sunt enim, inquit, Eunuchi, qui de utero matris sic nati sunt: nimirum qui ex natiuitate carent membris ad generationem necessariis, aut etiam qui natura sunt frigidi, & matrimonio inepti. Et sunt Eunuchi, qui facti sunt, scilicet Eunuchi ab hominibus, excisis scilicet ab eis virilibus; Et sunt Eunuchi, qui seipso castrauerunt, non reale membrorum excisione, sed voluntaria continentia; nec simplici continentia, sed omnimoda abdicatione veneris: quod sit inuiolabili proposito, & voto continentia; quod votum satis hic Dominus commendat dicens, qui seipso castrauerunt. Non enim dicit, qui

qui se assidue castrant, sed qui seipso castrauerunt. Certum est autem Dominum non loqui de corporali castratione quæ damnable est, sed de spirituali. At quemadmodum per corporalem castrationem fit, ut quis sit impotens ad veneremita & spiritualem necesse est ut suo modo consequatur impotentia generandi. Hæc autem est impotentia generandi legitime & sine peccato, in qua non incidit homo nisi per votum explicitum, vel implicitum. Non dicit autem qui à Deo castrati sunt, sed qui seipso castrauerunt; propterea quod cum prius significauerit Dominus continentiam esse donum Dei, nunc significat etiam nostrum esse opus, & à nostra pendere liberi arbitrij potestati. Et quoniam non omnis continentia etiam sponte suscepta laudabilis est apud Deum; ideo adiecit Dominus propter regnum cælorum: significans eam solam continentiam Deo probari, quæ hac de causa suscipitur. Postquam autem Dominus commemorauit esse quosdam, qui se castrauerunt propter regnum cælorum subiicit:

Qui potest capere, capiat: significans rursum neminem se posse castrare nisi ex dono Dei, & rem hanc tantam esse ut non sit à quoquam exigenda, aut omnibus consulenda, sed his tantum, qui sentiunt se vires habere huic negotio pares. Illud enim, capiat, consulentis est, non præcipientis.

Parabola de diuite epulone proponitur. Luca 16.

CAPVT XC VII.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendiculus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat: sed & canes veniebant, & lingebant vlcera eius. Factum est autem ut moreretur mendiculus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahe. Mortuus est autem & diues, & sepultus est in inferno. Eleuans autem oculos suos cum esset in tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in sinu eius: & ipse clamans dixit: Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremitatem digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham; Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est, ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possunt, neque inde huc transire. Et ait Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Et

Et ait Abraham: Habent Moysen & Prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, penitentiam agent. Ait autem illi: Si Moysen & prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura, &c. Cum Pharisæi avari iriderent Dominum per parabolam dispensatoris iniqui, & per ea, quæ illi Parabolæ subiecit, blandè inuitantè ad hoc, ut benignitate in egentes, omnes pararent sibi æterna habitacula, & idonei redderentur, quibus vera bona, & thesaurus vitæ æternæ committerentur: quo irrisores illos iam cohiberet, & metu percelleret, terribile quoddam diuitis cuiusdam exemplum proponit, quo & à facultatum abusu deterret, & ad benignitatem quodammodo compellit: ostenditque præterea in diuitiis, & voluptatibus huius vitæ non constituendam felicitatem, ut ferè homines faciunt, sed has potius detestandas veluti perniciosas homini; ob paupertatem vero, aliaque huiusmodi mala neminem iudicandum infelicem, sed ea potius habenda veluti futuræ felicitatis materiam: ut etiam hinc intelligamus verum esse, quod mox superius dixit; Quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Dubium autem est an hoc exemplum sit tantum Parabola, ut sit rei non gestæ, sed tamen veluti gestæ narratio cõficta ad auditorum ædificationem, an sit vera historia rei gestæ; ut nomen propriū Lazari indicare videretur. Quod si quis Parabolam nudam esse velit, fateri, tamen debet longè dissimilem esse aliis Euangelicis Parabolis. Nam in aliis ex similitudine rerū humanarum, aut terrenarum docentur diuina; hoc est; ex his quæ contingunt in rebus humanis ostenditur quæ contingant, aut fieri debeant in rebus diuinis. Hic vero non sic. Non enim commemorando quæ hic fiunt, ostenditur status futuræ vitæ, sed de futuræ vitæ statu apertè differitur: quanquam non sine allegoricis locutionibus. Similiter si historiam quis esse dixerit, & rei gestæ narratione: necesse tamen est fateatur non omnia sic contigisse, ut narrantur. Proponit ergo Dominus hoc exēplo duos homines diuersæ conditionis in præsentī tempore, quorum mirabili modo mutata est conditio in futuro seculo. Et imprimis hominem quendam proponit diuitem, qui diuitiis suis humano iudicio non videbatur abuti, sed ad ea illis utebatur, ob quæ ferè homines ambiunt diuitias, & ad quæ si partas, aut concessas diuitias accommodauerit quis, laudari solet ab hominibus mundanis. Tria ergo huic homini Dominus tribuit, ex quibus homo in hac vita iudicatur esse beatus, diuitias, & ex diuitiis paratas præciosas vestes pertinentes ad splendorem, & gratiam apud homines, & lauta conuiuia quotidiana pertinentia ad carnis voluptatem. Non est autem Grecis propriè epulabatur sed ὀφθαλμοπόρος, quod significat oblectatū & lætātem:

ut non tantum epularum delitiæ significantur, sed quod eas cum lætitia & iocunditate sumpserit; quo & sanitas corporalis eiusdem diuitis insinuat, sine qua nulla est voluptas conuiuiorum, & reliqua quæ ad hilaritatem faciunt conuiuiorum, ut cæsus musices, organa, amicorum præsentia, & similia. His tribus diuitis conditionibus opponuntur tres alterius conditiones diuersæ. Nam ei quod dicitur homo quidam erat dives, opponitur; Et erat quidam mendicus. Et quod dicitur, qui induebatur purpura, & bysso, opponitur; Qui iacebat ad ianuam eius vlcibus plenus; ei autem quod dicitur, & epulabatur non aliquando solum, sed quotidie splendide, opponitur; cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis. Ex industria autem Dominus mendicum nominauit dicens nomine Lazarus, cum diuiti non apponar nomen, sed tantum dicat homo quidam, ut quemadmodum indicauit D. Gregorius, indicaret contrarium euenire apud Deum, & apud homines, apud quos plus solent sciri nomina diuitum, quam pauperū, quorum quum incidit mentio, dici solet, homo quidam, aut pauper quidam. At contra Deus humiles, abiectos, & incognitos mūdo ex nomine nouit, & approbat; superbos vero, & honoratos ignorat, & despicit. Et hætenus quidem in diuite proponitur à Domino exemplar maximæ felicitatis humanæ, in mendico verò exemplar infelicitatis extremæ, quæ ut à Domino per prædictā narrationem in vtroque sunt proposita: ita etiam rectè & diuitis vitia, & mendici virtutes ab eo notantur. Et diuitis quidem vitia erant quod diuitiis sibi ad dispensandum concessis abusus sit, expendens eas tantum ad ambitionem, & voluptatem, quod carnis tantum curam habuerit non etiam animæ, quod pauperis non sit miserus, idque eius qui tam erat calamitosus, cuiusque inopiam, & calamitatem non potuit ignorare, ut qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius semper expositus, quodque cum magna felicitas mitiores, & benigniores soleat homines reddere, ne in tanta quidem felicitate commoueretur misericordia erga tam egregiè miserum, ut vel saltem idem beneficentiæ illi præstaret quod canibus suis: inhumanior etiam canibus, qui quod potuerunt misero præstiterunt lingentes vlcera eius: negligentissimus animæ suæ, ut qui nec de damno pereuntium micarum cogitauerit facere lacrum, quæ admodum ut faceret mendicus cupiuit. Mendici autem virtutes fuerunt quod summam illam & paupertatis, & ægritudinis miseriam patienti animo tolerauerit, idque non solum cum apud se esset, sed & cum corā cerneret maximam illam diuitis abundantiam, & felicitatē, atque eiusdem in se tam inhumanam experiretur immisericordiam etiam à canum facto condemnarā, nec tunc quidē aut de Dei conquirens iustitia, aut diuiti male præcatus, quodque summa cum modestia tantū de micis saturari cuperet, nec tantillū quidem impor-

Diuitis
vitia.

Lazarus
virtutes.

importunitate obrinere contendens, sed miserie sue ostentatione potius quam clamore mendicans. Itaque quod dicitur canes veniebant, & lungebant vlcera eius, additum est & ad condemnationem magis diuitis inhumanitatem, & ad commendandum magis pauperis patientiam, qui experiebatur etiam canes hominibus humaniores. In diuite ergo hoc proponitur exemplum quod diues quisque fugiat & abominetur in paupere vero exemplam, quod pauper quisque & calamitosus imitetur.

Factum est autem ut moreretur mendicus, &c. Descripsit in superioribus Dominus diuersas pauperis & diuitis conditiones in presentis tempore nunc ostendit vtrumque eundem excepisse in hoc seculo finem, ac post eum vices rerum in ipsis mirabiliter esse inuersas in futuro seculo: vt hinc discamus non metiri hominis felicitatem vel infelicitatem ex his quae contingunt in hac vita. Dicit ergo; *Factum est vt moreretur mendicus, sed rursus subiicit; mortuus est autem & diues, q. d.* Nec hunc diuitiae a morte liberare potuerunt. Prius quidem mortuus est mendicus, vt intelligamus Deum cito ipsum huius vitae calamitatibus exemisse, ac per nimias calamitates mortem ipsius acceleratam & praeventam; diuitem vero per prosperam valetudinem, & omnium rerum affluentiam matura morte decessisse, ac Deum illi diutius concessisse suam in hoc mundo felicitatem, quam pauperem in hoc permiserit mundo affligi. Cum autem & pauperi, & diuiti vnus fuerit finis huius vitae, mors scilicet: non tamen vtriusque post hunc finem eadem fuit conditio, sed inuersis vicibus ille quidem, portabatur ab Angelis in sinum Abrahamae, hic vero sepultus est in inferno. Dicitur autem portatus ab Angelis, quod Angelorum ministerio deductus sit ad locum quietis. Nondum autem in caelum delatus dicitur, quod illud tunc nondum esset apertum, sed in sinum Abrahamae dicitur deportatus tropica locutione, similitudine scilicet mutuata a parentibus, qui filios suos quos teneret diligunt in sinu suum recipiunt, atque in eo fouent. Quoniam ergo Abraham erat Pater omnium Iudeorum, ad quem suum genus referebant; in illius sinum Iudaeus Lazarus delatus dicitur; ad significandum quod ab illo sit receptus benigne in sanctorum consortium, atque vna secum quiete donatus, ac spe gaudiorum regni caelestis Abraham primo promissi, recreatus ab Abraham. Ei autem quod mendicus Lazarus portatus dicitur in sinum Abrahamae, pulchre opponitur quod diues dicitur sepultus in inferno, loco scilicet poenarum, & omni carente refrigerio, in quo sepultus dicitur, quod anima eius fuerit in profundo infernalium suppliciorum collocata, ac sub terram quasi in tumulto conclusa, & religata, aeternaeque ibidem morti tradita. Sciendum tamen Graeca non habere, & sepultus est in inferno, sed post & sepultus est, perfectus est punitus. Deinde sequitur; *Et in inferno eleuans oculos*

los suos. Secundum quam Graecorum lectionem, & distinctionem de solo diuite mortuo dicitur quod sepultus sit, quod pauper ille aut non fuerit sepultus, aut sine honore aliquo: diues autem post mortem nihil aliud gloriae consecutus est, quam quod cum honore delatus sit ab hominibus ad sepulchrum, pro quo honore mendicus portatus est ab Angelis in sinum Abrahamae.

Fleuans autem oculos suos cum esset in tormentis, vidit Abraham, &c. Obseruandum quam iustae rerum vicissitudines Euangelicis verbis significantur. Qui enim olim erat in variis delitiis, iam apprehenditur non in vno tantum tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur cum esset in tormentis. Qui olim Lazarum ad ianuam suam iacentem veluti ex alto despiciebat, aut ne videbat quidem: hic iam eundem procul semotum diligenter aspicit, & sublimem suspicit in sinu Abrahamae Patris sui quiescentem. Qui olim affluebat omni rerum copia, iam etiam vnus guttae retrigerantis laborat inopia. Qui prius lingua peccauerat, indulgens scilicet ei iugiter omnigenas ciborum lauitias, ac per eam forte petulanter incessens pauperem, aut recusans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarē poenam sentit, quia per quae peccat quis, per haec & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta mensae suae dare neglexit; in inferno positus vsque ad minima quaerenda peruenit, nec tamen impetrauit. Porro quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahamae atque Lazaro beatis, & tamen Catholica doctrina habet animas exutas corpore non esse corporales: dicendum est dominum hoc loco de animis corpore exutis loqui tanquam adhuc corpore circumdatis, ac spiritualia corporaliter describere, quod illa aliter cognoscere nequeamus; quemadmodum Scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cum certum sit illum non esse corporeum. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormentis suspexisse eminus Abrahamam & Lazarum in sinu eius: significatur quod oculis mentis, hoc est intellectu suo comprehenderit Abrahamae felicitatem longè separatam a sua infelicitate, atque agnouerit Lazarum olim a se impie neglectum beata quiete cum Patre credentium fruentem. Quod certe diuina reuelatione, & ordinatione factum est, vt quemadmodum mendici in praesenti vita infelicitas augebatur ex conspecta ab ipso diuitis felicitate; ita nunc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazari beatitudine aueretur. Quod autem clamans praenimio dolore inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo digiti Lazari linguam suam refrigerari: significat eum summo pere desiderasse ab Abraham, vt per ministerium Lazari aliquantula remissio tormentorum ei concederetur. Non autem Lazarum inuocasse introducitur, veluti non ausus fuerit, quod in illum fugerit tam inhumanus; sed Abraham inuocat, quod Iudaei in illo

Oculi, lingua quomodo his tribuatur Lazaro mortuo.

tanquam Patre suo gloriarentur: ob quod iste cum esset Israëlita, confidebat de paterna eius benignitate rem tam exiguam posse impetrari: proinde cum inuocat nomine Patris dicens, Pater Abraham. [Satis autem fuerit ex eo quod dicitur diues iste cruciatus in flamma, intelligere ipsum, & omnes damnatos ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus excrucitari, pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudiorum refrigerio suauissimo, ac id intelligentes sollicitos esse quomodo & illa tormenta effugere possimus, & ad hæc gaudia peruenire potius, quam de ignis quo cruciari dicuntur damnati qualitate anxie disputare. Melius est enim, inquit Aug. dubitare de occultis, quam litigare de incertis.]

Lib. 8. de
Genesi ad
litteram.
cap. 5.

Et dixit illi Abraham, fili recordare quia recepisti bona, &c. Blandè illum compellat, non dedignatus eum appellare filium, ut intelligamus hinc sanctorum piùm etiam erga damnatos affectum, & discamus vicissim & nos afflictos etiam iuste non incesse quibus digni sunt nominibus. Diligenter autem obseruandum, quod Abraham indicare volens quare vtriusque vices modo essent mutatae, non obiicit diuiti aliqua scelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes, sed tantum dicit, quod diues receperit bona in vita sua, & idcirco eum cruciari: Lazarum vero, quod perpeffus sit mala, esse in solatio: ut intelligamus, rem esse maximè perniciosam homini versari in otio summo, & delitiis, atque honoribus frui, & rursus, nihil homini vtilius, quam exerceri afflictionibus. [Significant ergo verba Abraham iustum illud Dei iudicium, quo reprobis, & vasis iræ aptatis in interitum in hac vita plerumque concedit bonorum huius mundi affluentiam, ne semper illis sit malè, & alieubi habeant sua bona, electis autem, & vasis misericordiae quæ preparauit in gloriam, immittere afflictiones & aduersitates, quibus exercentur: quod fieri non possit ut quis & hic regnet cum mundo, & postea cum Christo. Ideoque notandum Græca non tantum habere, recepisti bona, sed bona tua, ut deinde cum subditur, & Lazarus similiter mala, subaudiatur mala sua, & intelligamus significari Deum unicuique & bona, & mala præparasse, & qui in hac vita suam in bonis portionem accepit, malorum patrem post hanc vitam accepturum, & contra.]

Et in his omnibus, inter nos & vos chaos magnum firmatū est, &c. Et in his omnibus, inquit, pro super, vel præter hæc omnia, hoc est, præterquã quod iusto Dei iudicio tibi nõ cõsolatio, & refrigeriū, sed cruciatus debeatur, etiã impossibile est, ut quã petis tibi præstè misericordiã, quia impossibile est, ut quis ex nobis vos adeat. Hoc enim significatur cum subditur, inter nos & vos chaos magnum firmatum est. Vbi dictio chaos valde improprie debet accipi pro hiatu, qualis existere solet nonnunquã in terræ motu. Huiusmodi

Chaos.

autem

autè terræ hiatus, seu vorago, si modo magna sit, impedit ne quis ex vno loco ad alium pertranseat, proinde metaphora hinc desumpta dicitur, hiatus magnus inter nos & vos non solum est, sed etiam firmatus est, quo aliud non significatur, quam sic esse separatos damnatos à piis, ut imperuius sit vtriusque ad alteros transitus.

Ut hi qui volunt hinc ad vos transire non possint. Dicit qui volunt aut propter naturalem voluntatem, qua sancti cuperent subuenire damnatis, cum alioqui respicientes ad diuinam iustitiam, eique suam voluntatem conformantes, non velint quod naturaliter volunt, aut potius quia etiam si vellent, non possent. Porro cum certum sit Abraham hæc non verbaliter respondisse diuiti, introducit tamen dixisse illi, fili recordare, &c. quia diuiti petenti refrigerium suggereretur, quam iuste iam puniretur, & omni consolatione destitueretur, & contra Lazarus consolatione frueretur. Sic per hoc quod dicitur dixisse de hiatu, significatur diuiti notificatum æternam fore reprobatorum à beatis separationem, ac refrigerij nullam esse damnatis spem. Et alioqui si hoc exemplum tantum est parabola, dicendum est hæc à Domino sic conficta esse, ut intelligeremus damnatis post hanc vitam nullam esse spem, vel liberationis, vel refrigerij, ne ab his quidem in quibus multum confidebant in vita præsentis: quemadmodum confusus fuit iste diues in Patriarcha Abraham, damnatos quidem imploratos refrigerium, sed eosdem intellecturos quam iuste crucientur, quòdque in perpetuum sint cruciandi.

Et ait: Rogo ergo te Pater, ut mittas eum in domum Patris, &c. Cum audiret se non posse exaudiri in eo, quod pro se orabat, pro fratribus supplicat: sed ut prior eius oratio reiecta est, quod esset de re impossibili, ita & hæc quod esset de re superuacua, ut intelligamus damnatos nihil aut pro se aut pro aliis impetrare posse, nec quicquam rectè præcari. Ergo, inquit, quoniam scilicet chaos, ut dicit, obstat, quo minus mihi per Lazarum subueniri queat: saltem illud te oro Pater, ut quem non potes mittere mihi, mittas in domum Patris mei. Non enim tale chaos inter vos, & viuos firmatum est, ut non possit vobis ad illos esse accessus, aut è contra. Mitte ergo eum in domum Patris mei. Habeo enim ibi adhuc quinque fratres, ut testetur illis, id est, admoneat eos, aut testimonium illis perhibeat de statu, qui est post vitam temporalem, aut de mea condemnatione, & pœnarum magnitudine, ne si ingrediantur meis vestigiis etiam ipsi veniant in hunc locum diuersorum tormentorum. Huiusmodi autem diuitis præces pro salute fratrum non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt, sed ex pœna, & cruciatu, quo afficiebatur, Deo ira permittente eum torqueri per recordationem fratrum. Si autem exemplum hoc non historia esse dicatur sed parabola tantum, dici poterit idem

quod supra, nempe hæc à Domino sic conficta esse, cum sic gesta non essent, tantum ad erudiendum, & monendum viuos, ne suæ impœnitentiæ prætexât, quod de statu vitæ futuræ nihil vnquam didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Nec dubium est, quin hic sit scopus huius narrationis, etiam si sit vera historia. Poterant enim Pharisei, aut alij inter Iudæos ridere quæ Dominus dixerat de summis cruciatibus diuitis, ob id quod recepisset bona in vita sua, quemadmodum avari Pharisei supra irridebant eum contra auaritiã disputantem, poterant eorum confirmationem postulare sibi fieri per resurrectionem aliquorum ex mortuis: proinde opportunè hæc narratione eos reprimit non sua, sed Abrahamæ auctoritate, quem dicit diuiti sero supplici, & sero suorum curam gerenti respondisse:

Habent Moysen, & Prophetas, hoc est Moyses, & Prophetarum libros audiant illos loquentes, & testificantes illis per sua scripta, & lectionem eorũ in synagogis. Ad quod diues improbus iam præcator, & ex seipso fratres suos iudicans respondit:

Non Pater Abraham, scilicet audient illos scilicet scio, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, & testificatus scilicet fuerit is, tunc pœnitentiã agent, & recipiscnt à vita, quam modo degunt. Hic iam ergo Abraham hanc vulgi confutans cogitationem respondit:

Si Moysen & Prophetas non audiunt, credendo, & obediendo eis, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei. Quod quam verè dictum sit, & recta ratio docet, & experientia. Ratio quidem, quia ei qui Moysen & Prophetas suscipit, certior est auctoritas, & veritas eorum librorum, quam posset esse eius, qui è mortuis resurgeret. Experientia vero, quia Iudæi eo quod non credebant factis Moyli, ac Prophetis, nec his qui ex mortuis resurrexerunt, crediderunt, imò Lazarum Mariæ, & Marthæ fratrem, cum ex mortuis resurrexisset, occidere voluerunt, & Dominum ipsum post suam resurrectionem acrius in suis membris persecuti sunt.

Docet scandalum vitandum, & fidei virtutem. Luca 17.

CAPVT XC VIII.

A. 18. 71.
A. 18. 72.

T ait ad discipulos suos: Impossibile est vt non veniant scandala, vñ autem illi per quem veniunt, vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiciatur in mare, quam vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi, & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fueris ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte

dimitte illi. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem: Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis. Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem boves, qui recesso de agro dicat illi. Statim transi & recumbe: & non dicit ei, Para quod cenem, & præcinge te; & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debumus facere fecimus. Interrogatus autem à Iudæis; quando venit regnum Dei? Respondens eis dixit: Non veniet regnum Dei cum obseruatione. neque dicent, Ecce hic; aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.

A. 17. 68.
A. 21.
112.
B. 112. 23

Et ait ad discipulos suos: Impossibile est vt non veniant scandala: Ideo secundum Theophylactum iam de scandalo subiicitur, ne turbarentur discipuli videntes Phariseos irridere Christum, de faciendis elemosynis, & diuitiarum periculo disputantem. Hac ergo occasione primum dicit fieri non posse, considerata scilicet hominũ corruptione, & malitia, quin eueniant scandala hoc est, impedimenta salutis; & tamen quia hæc necessitas nullum cogit, vñ dicit illi per quem eueniunt scandala, quod vtilius illi esset si appenso circa collum eius lapide molari, secundum morem Palestinæ regionis, proiiceretur in mare, quam si scandalizet, hoc esse offendat, & impedimentum præbeat salutis vni de pusillis istis, id est, quantumuis humilibus, & abiectis istis, qui scilicet credunt irime: quia qui vel vnum talem scandalizauerit, ob id proiciendus est in profundum inferni, quod longè est grauius quam proici in mare. Proinde postquam dixit & necessaria esse scandala, & pessimè tamen illi fore per quem fiunt, tertio commode admonet suos vt ab his sibi caueant.

Attendite, inquit, Hoc est, diligenter caueate vobis, ne scilicet aut cui sitis offendiculus, quia vñ illi per quem fiunt scandala: aut scandala, quæ necesse est euenire, vos scandalizent, & ad lapsum pertrahant.

Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum, &c. Postquam docuit Dominus cauendum esse ne in quem scandalizemus, hoc est, ne in quem peccemus, præuidens fieri non posse, quin & inter fratres, hoc est Christianos eiusdem religionis scandala oriuntur: docet quomodo agendum sit cum fratre scandalizante; & peccante in nos, volens huiusmodi scandala à nobis esse prætereunda & negligenda, quemadmodum negligenda sunt impiorum, & infidelium scandala. Duo autem circa peccatorem fratrem fieri præcipit: Primum vt si peccauerit in nos, neque negligamus illius salutem; neque hœdementem vicissim ledamus; sed cupidi salutis

Or J

eius increpemus eum, ac increpatione nostra ad pœnitentiam pro-
uocemus. Secundo, vt si pœnitentiam agat, hoc est resipiscat, & si-
gna displicentiæ ædat, agnoscendo scilicet admissum peccatum,
& veniam eius petendo, remittamus ei, nullam scilicet requiren-
tes ab eo ultionem, imò nec satisfactionem aliquando iniuriæ il-
latæ. Non quod etiam antequam pœnitentiam agat non debeat
remittere peccatum in nos admissum: sed quod id quod prius
apud nos in corde remissimus, etiam ore remittendum sit, & ipsa
communione, & familiaritate, quæ ante pœnitentiam ei salubri-
ter subtrahitur, restari debeat factam ex animo admissi pecca-
ti remissionem. Ne autem quam fratri debemus in remittendis pec-
catis indulgentiam certis concludamus terminis, subiicit:

*Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit
ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi, hoc est quotiescunque pec-
cauerit, & resipuerit, remitte illi.* Porro loquitur hic præculdubio
Dominus non potissimum de remissione Sacramentali, sed fra-
terna. Dicit enim, Si peccauerit in te frater tuus remitte illi. At Sa-
cerdos, qui Dei vice in terris remittit peccata, non remittit ea
tanquam fratri, sed tanquam subdito, nec remittit ea tanquam in
se admissa, sed tanquam admissa in Deum. [Consequitur tamen
etiam hoc loco Sacerdotem semper pœnitenti debere remittere
peccata. Cum enim Deus præcipiat vt pœnitenti fratri semper
remittat frater, & Dei indulgentia longè vincat humanam: non
potest Sacerdos, qui indulgentiam Dei hominibus impendit, cer-
tum indulgentiæ numerum seruare erga peccatorem, quem non
potest seruare frater erga fratrem. Reliqua, quæ hic essent dicen-
da, dicta sunt circa Matthæum, in cap. Concor. 72.

Et dixerunt Apostoli Domino, adauge nobis fidem, &c. Occasio pe-
tendi augmentum fidei Apostolis fortè fuit, quod Dominus de
pusillis fecerit mentionem, quos scandalizari noluit. Solet enim
Apostolos suos vocare pusillæ fidei homines. Dicunt ergo Do-
mino: Adauge nobis fidem, id est, fiduciam, quam toties commen-
dasti, & cuius defectum in nobis frequenter culpasti: vt auctio-
rem nacti fiduciam possimus ad ædenda miracula, ad implenda
præcepta tua, atque ad impetrandum quiduis à Deo esse aptiores.
Dominus autem sua responsione ostendit eos rectè petere fidei
augmentum, quod perfectæ fidei magna sit vis: atque huiusmodi
fidei commendatione fidem quantum in se est, confirmat, & au-
get in eis, aucturus in eis non verbis, sed Spiritus sui efficacia fi-
dem, post suam in cælos ascensionem, quando magis conueniret
illum pro sua diuinitate agere, & illi essent capaciores suscipiendi
fidem perfectam.

Si, inquit, habueritis fidem, &c. Eadem sententia supra habita,
& exposita est Matth. 17. in cap. Concord. 68. nisi quod ibi mon-
tis fiat

tis fiat mentio, hic autem mori, aut vt est Græcè Sycamini. Tunc
enim montem aliquem demonstrabat Dominus, cui fortè vicinus
erat, cum ea diceret, nunc autem arborem aliquam fortè obuiam,
cum idem vtrobique significetur.

Quis autem vestrum habens seruum arantem, aut pascentem, &c.
Quoniam in præcedentibus Dominus exegit quædam singularia,
nimirum diuitiarum in pauperes distributionem, voluptatū con-
temptum, sollicitam scādalarum vitationem, ac facilem in peccan-
tes indulgentiam: ne quis cum hæc omnia, aut aliqua horum per-
fecisset, sibi placeret & efferretur: nunc iactationis affectum, qui
boni operationem consequi solet, euellit. Ad quod è rebus huma-
nis profert exemplum, de seruo, quem nullus Dominus quantum-
uis commodus solet ex agro reuersum honore afficere: ob diur-
num eius laborem, sed rursum iubet, ac debitam adhuc exigit ser-
uitutem, & nec sic quidem gratiam habet ei. Hoc ergo exemplo
nobis proposito accommodans illud suæ intentioni subiungit:

*Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis dicite: Serui
inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.* In qua applicatione ad-
uertendum, quod cum propositi exempli narratio exigere vide-
batur, vt diceret Dominus. Sic & vobis etiam cum feceritis om-
nia, quæ vobis sunt præcepta, Deus nullam est habiturus gra-
tiam, nec honore ob id vos afficiet, sed inutiles vos seruos appel-
labit: non sic quidem dixit, sed vos, inquit, dicite, serui inutiles
sumus. Voluit enim hoc exemplo Dominus ad humilitatem nos
informare: & magis hoc agit, vt intelligamus quod de nobis ipsi
sentire debeamus, quam quales nos reputet Deus Dominus no-
ster. [Hic enim eos qui præcepta sua exequuntur, non inutiles
seruos est vocaturus: sed vt in alia parabola dicitur in nouissimo
die illis dicturus est: Euge serue bone & fidelis. Imò ne quidem
pro seruis tales est habiturus, sed pro amicis. Vos enim amici mei
estis, inquit, si feceritis quæ præcipio vobis. Quod autem præci-
pit vt dicamus nos seruos inutiles, cum omnia præcepta adimple-
uerimus: non sic est accipiendum quasi quis sit qui omnia adim-
pleuerit (in multis enim, inquit Iacobus, offendimus omnes)
sed sensus est: etiam si feceritis omnia, tamen agnoscite vos ser-
uos inutiles: quo significatur quam inutiles nos debeat reputare,
& nos deprimere, cum aduerterimus nos multa præcepta
non adimpleuisse. Aut sensus est: Cum in vna aliqua re feceritis
omnia, quæ vobis sunt præcepta, vt cum feceritis, quæ præcepta
sunt de erogandis facultatibus, aut de remittendis proximo pec-
catis, agnoscite tamen vos seruos inutiles.] Duplici autem ra-
tione dicere nos possumus seruos inutiles. Primum quia Domi-
no nostro operibus nostris nihil commodamus, nihilque lucri
facimus, Secundo, quia nihil ultra, quam debemus, & præceptum

nobis est, facimus. Sic enim & in rebus humanis seruum inutilem vocare solemus, qui ex se nihil facit, sed tantum ea, quæ imperantur: magis scilicet studens, ut non flagelletur à Domino, quam ut illi profit. Atque ad hanc secundam rationem Dominum respexit: se patet satis ex eo quod sequitur: Quod debuimus facere, fecimus: quod indicat causam, quare nos debeamus reputare seruos inutiles: vnde Græca habent coniunctionem causalem *ὅτι*, id est, quia quod debuimus facere fecimus. Id autem sic est intelligendum, fecimus tantum quod debuimus facere, vel nihil aliud fecimus, quam quod facere debebamus. Alioqui nemo facile est, qui dicere potest se fecisse, quidquid facere debuit.

Interrogatus autem à Phariseis, quando venit regnum Dei, &c. Occasio huius quæstionis fuit, quia Dominum frequenter audierunt de regno Dei differenter, imo & Ioannes, ac Apostoli, & ipse Dominus prædicationem suam à regno cælorum auspiciati sunt dicentes: Appropinquauit regnum cælorum. Cum ergo ab omnibus his promissum regnum Dei, Pharisei nondum venisse agnoscerent: interrogant Dominum, siue serio, siue quod magis est verisimile, irrisorie, quando venturum esset illud regnum Dei. Dominus autem etsi curiosè, aut irrisorie interrogantibus non dignatur respondere. Docet autem sua responsione tempus regni Dei non posse præcognosci, & antequam veniat prospici: significans proinde studendum potius cuique, ut semper paratus sit, qui in regnum illud admittatur, quam curiosè de tempore eius aduentus inquirere. Ac deinde & regnum Dei iam venisse asserit, notans proinde Phariseorum, qui illum fortè venerat irrisuri, stupiditatem, qui rem præsentem, & apud eos existentem non agnoscerent.

Regni Dei duplex status.

Habet enim regnum Dei duplicem statum. Alterum spiritualem & inuisibilem, quo scilicet in præsentem vitam Deus regnat in cordibus fidelium per fidem, spem, & charitatem. Alterum non solum spiritualem, sed etiam corporalem, & manifestum, quo scilicet Deus manifestè est regnaturus, non tantum in animis hominum, sed etiam in corporibus iam glorificatorum in corpore, & anima. De utroque isto regni Dei statu loquitur hic Dominus. Et primum quidem de posteriore dicens: Non veniet regnum Dei quemadmodum regnum aliquod humanum, cum obseruatione, temporis scilicet, hoc est, sic ut homines possint imminens tempus aduentus obseruare, & prospiciendo præcognoscere. Neque cum venerit dicere potuerunt: Ecce hic est regnum Dei, aut ecce illic. Subito enim, & inopinatè, vincet, atque cum venerit, non in vno loco terræ consistet, aut incipiet, sed totum simul orbem occupabit: quemadmodum fulgur inopinatè erumpens totam simul terram occupat extendens se ab oriente in occidentem vsque. De priore autem statu regni Dei loquitur, cum inobseruabilem fore aduentum

tum regni Dei confirmat ex præsentia regni Dei hominibus tamen incogniti, dicens:

Ecce enim regnum Dei intra vos est, quasi dicat: vel hinc discere potestis, quam non veniet cum obseruatione regnum Dei, quod cum iam venerit, venisse tamè ignoretis. Et rursus non est, quod curiosè quæritis de aduentu eius, aut vanam existimetis Ioannis & meam de imminente Dei regno promissionem: cum iam sit intra vos, id est, inter Iudæos iam suam vim exerat per miraculorum operationem, dæmonum expulsionem, & multorum ad fidem concursum. Ideo enim & supra dixit: Si ego in spiritu Dei eicio dæmonia: profecto peruenit in vos regnum Dei. Cæterum quæ sequuntur hic apud Lucam singula suis locis reposuimus & exposuimus.

Proponitur parabola de Phariseo & Publicano. Luc. 18.

CAPVT XCIX.

Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabantur ceteros, parabolam istam: Duo homines ascendebant in templum ut orarent, vnus Phariseus & alter Publicanus. Phariseus stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum raptores iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus: ieiunabis in sabbatho, decimas do omnium quæ possideo. Et Publicanus à longè stans, nolebat nec oculos ad calum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: quia omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.

*A. 21. 121
C. 14. 91.*

Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam, &c. Præmiserat Lucas parabolam, qua docetur orationis perseverantia. Itaque iam commodè subiicit parabolam, qua docetur etiam humilitas in oratione seruanda. Dixit autem hanc Dominus non ad discipulos, ut quæ apud Lucam præcedunt, sed ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti, scilicet essent, id est, qui confidebant in se quod essent iusti (sic enim habet apertius Græca) & præterea aspernabantur ceteros. Sic enim Phariseos notare voluit Euangelista duplici nomine peccantes. Primum quod propter externa quædam opera confidebant esse iustos, cum non essent iusti, secundo quod sic sibi iustitiæ nomine placerent, ut ceteros aspernarentur tanquam iniustos & peccatores. Contra huiusmodi ergo Dominus parabolam hanc proponit, qua eorum notat arrogantiam, & simul consolationem suggerit peccatoribus ex animo penitentibus proposito exemplo: quo & quam noxia sit arrogantia, & quam efficax apud Deum humilitas ostenditur. Porro parabola

hæc eius est generis atque ea, quæ præcessit de diuite epulone. Nam & hic dubium est an sit exemplum hoc rei verè gestæ, an non gestæ quidem, sed ad auditorum vtilitatem confictum tanquam rei gestæ. Siue autem sit res verè gesta, siue non, parabola dicitur, quod exemplum istud ad hoc sit propositum, vt ex eo intelligatur, quod in fine Dominus vniuersaliter infert, nempe quod omnis qui se exultat humiliabitur, & contra, habet autem parabola sic.

Duo homines ascendebant in templum (situm enim fuit templum Salomonis in monte.) Ascendebant autem, vt orarent, hæc est enim sola causa, ob quam templum sit adeandum, iuxta illud, domus mea domus orationis vocabitur. *Vnus* horum erat Phariseus & alter erat Publicanus. Phariseus stans, pro more quidem orantium tunc recepto (nam & Publicanus postea stetit dicitur) sed tamen ipso habitu animi, confidentiam & elationem præ se ferens. Stans ergo apud se orabat. Bene sanè apud se orasse dicitur, quia non orabat apud Deum, qui eius orationem non audiuit, nec approbavit. Dicitur autem orasse etsi nihil petisse legitur, quod orare in scripturis nonnunquam generaliter accipitur, vt etiam includat in se gratiarum actionem, & sit generaliter idem, quod colloqui cum Deo.

Deus, inquit, *gratias tibi ago*. Non reprehenditur quia Deo gratias egit, sed quia gratias agendo & malè sibi placuit, & alios præ se superbè contempsit, & eum qui secum ascenderat orandi causa Publicanum aggressus est, condemnans eum cuius cor non nouit: imò cuius pœnitentiæ & correctionis signa advertere potuit. Complectitur autem eius oratio duas partes conuenienti ordine dispositas quemadmodum duæ sunt partes iustitiæ. Primum enim dicit, quæ ei aberant mala, quia prima iustitiæ pars est declinare à malo: & secundo dicit quæ ei aderant bona, quia secunda iustitiæ pars est facere bonum, iuxta illud: Declina à malo, & fac bonum.

Non sum, inquit, *sicut ceteri hominũ*: Non quod se omnibus omnino hominibus præferre voluerit, sed ceteri homines determinantur per sequentia cum subditur: *Raptores, Iniusti, Adulteri*. Secunda orationis eius pars est: *Ieiuno bis in sabbatho, decimas do omnium quæ possideo, &c.* Quibus verbis non se tantum ab apertis, & magnis illis vitiis liberum, sed & magnis, & singularibus virtutibus præditum ostendit, & se non tantum superiorem esse hominibus apertè malis, sed & bonis plerisque gloriatur. Ieiuno, inquit, non tantum quibus diebus omnes secundum legem & maiorum statuta ieiunant, sed bis in vnoquoque sabbatho, hoc est, hebdomada. Sic enim Hebræi hebdomadam vocant à præcipuo eius die, qui hebdomadæ finis est. Decimas do non tantum quemadmodum

dum vulgus frumenti, vini & olei, sed etiam omnium quæ possideo, decimas etiam mentam, ratham, cuminum, ac minutissima quæque. Et hætenus quidem de Phariseo, sequitur de Publicano, in quo tres notantur suo ordine conditiones, omni verè & dignè pœnitenti, & necessariæ, & sufficientes: quarum prima est propriè indignitatis agnitio, & quæ ex illa nascitur sui ipsius deiectio, & erubescencia. Hæc enim notatur cum dicitur stetit à longè, procul scilicet ab altari semorus, vt qui indignum se putabat propius accedere ea loca, in quibus Deo sacrificaretur, & velut præiens coleretur. Rursum idem notatur per id, quod sequitur, volebat nec oculos ad cælum leuare, censens scilicet eos indignos visione superna, vt qui maluissent bona terrena spectare & quærere: agnoscentisque se indignum, qui eo conuerteret intuitum, vbi is suam habet sedem, quem se cognouit offendisse. Secunda conditio est serius de peccatis commissis dolor, qui in isto notatur, cum dicitur percussisse pectus suam, quæ contritionis scilicet dolore, & veluti reprehendens cor suum, quod admissorum criminum illi origo fuisset, & causa. Hic autem ex coniunctione aduersatiua: sed, magis videtur significatum, quod nec manus, nec oculos voluerit in cælum tollere: sed manu, quam in cælum tulit Phariseus percutiebat pectus suum. Cæterum vt peccator veniam assequatur, non satis est agnoscat suam indignitatem, seque deiciat, ac ex animo doleat: sed ne ex indignitatis consideratione in desperationem prolatur, & abundantiore tristitia absorbeat, adiungere prædictis conditionibus debet & bonam de diuina benignitate confidentiam. Hæc enim si illis desit pertrahetur per illas homo in desperationem: si autem sola adsit sine humilitate & contritione pariet præsumptionem, nec impetrabit remissionem. Hæc autem fiducia Publicano adfuisse notatur, cum & orasse, & paucissimis orasse dicitur. Neque enim orasset, si de Dei erga se indulgentia confusus non fuisset: nec tam paucis orasset, si non multum confusus fuisset. Non enim credidit se exaudiendum in multiloquio, more Ethnicorum: *Deus*, inquit, *propitiuss esto mihi peccatori*. Oratio sanè breuis in verbis, sed efficax, & magna sensu quam ob id à Publicano prolata Dominus proponit, vt & nos ad eum modum orare discamus: cum si modo hæc parabola non sit res verè gesta, sed à Domino conficta, hæc oratio à pectore Domini processerit. In qua hoc obseruandum, quod Publicanus nihil aliud quam misericordiam petit, & talem misericordiam, qua Deo reconcilietur. Nulla enim præten dit merita, nullas adfert excusationes in peccatis, sed liberè se peccatorem confiteretur: & dum sibi Dei implorat propitiationem, hoc est, placabilitatem: significat id maximè animum ipsius torquere, quod Deum offensum haberet, nihil magis optare, quam

Tres con-
ditiones
pœnitentiæ
necessariæ.

¶ b o Et credentes proinde per huiusmodi manuum impositionem & orationem etiam præmniri posse infantes à malis, & diaboli potestate. Cæterum discipuli videntes piam parentum in offerendo sedulitatem, non satis memores quomodo Dominus aliquando aduocato puerulo statuerit eum in medio discipulorum, declaratis factis & verbo quanti faceret paruulos: increpabant offerentes, tum quod importunam, & improbam putarent huiusmodi oblationem, quia scilicet Domino alioquin satis occupato, rebus huiusmodi leuiores fieret negotium; tum quod indignum putarent magnitudine Domini occupari rebus illis leuibus, zelantes scilicet pro Domini sui tum quiete, tum honore. Quod autem in Marco legimus discipulos comminatos offerentibus; non est aliud quam quod reliqui duo dicunt eos increpasse illos. Nam Græcis apud omnes tres Euangelistas idem est verbum nempe *ἐπιτιμῶ*, quod interpres nunc vertit increpare, nunc comminari. Videns autem Dominus discipulorum factum, quanquam sciret ab ipsis ex aliqua parte geri officiosa quadam sedulitate: tamen quatenus ex affectu quodam humano, & superbia proficiscebatur, indignè tulit, idque eò magis, quod non ita multo ante eis commendauerat paruulos, eorum exemplo ad modestiam ipsos prouocans. Itaque conuocatis ad se discipulis suis ait illis:

Sinite paruulos venire ad me, causamque affert, quia talium est regnum Dei. Vbi signanter dictum esse talium, & non horum annotauit D. Hieron. vt ostenderetur non ætatem regnare, sed mores, & his, qui similem habent innocentiam & simplicitatem præmium repromitti. Vnde explicans illud magis Dominus adiecit, vt est apud Marcum & Lucam:

Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei sicut, &c. Quod idem est cum eo quod supra dixit in cap. Concor. 70. Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum celorum. Aduertendum tamen in hac sententia, quod sicut hic positum est pro veluti, vel tanquam, significatur enim imitatio personæ hoc sensu, qui non acceperit factus similis puero: Taliū enim proculdubio refert conditionem illam animi, quam habent infantes, & paruuli. Eam ergo conditionem quicumque habent siue per ætatem, siue per voluntatem, & imitationem eorum est regnum Dei; si modo tamen ad Christum veniant aut per se, vt adulti rationis compotes, aut per alios oblatis, vt paruuli, & infantes. [Sane quod Dominus paruulos non tantum ad se venire permiserit, sed etiam complexatus sit eos vt habet Marcus, & iuxta votum offerentium parentum impositis manibus suis eos benedixerit, hoc est, bene præcatus sit eis, & bene precando gratiæ suæ participes fecerit (non potuit enim Christi benedictio non esse efficax, cuius benedicere benefacere est) manifestè arguit infantes, & vsu rationis carentes gratiæ Christi participes

ticipes esse posse. Proinde restè ad imitationem horum offerentium paruulos; Ecclesia quotidie perfideles Christo infantes offert, vt in baptismo gratiæ eius, qua certū est eos indigere, participes fiat; vt sic Dei regnum, quod talium hic esse dicitur, consequi possint.]

Et cum egressus esset in viam, ecce accedens & procurrens, &c. Postquam ad oblatam occasionem Dominus humilitatis doctrinam proposuisset, alia mox oblata est occasio docendi etiā diuitiarum contemptum, accedente scilicet ad eum diuite quodam, & rogante qua ratione vitam æternam sibi parare posset. Fuit autem iste, vt ex omnibus tribus pater Euangelistis admodū diues, fuit adolescens, vt ex Matthæo pater & Marco. A Luca verò etiam princeps dicitur, quia scilicet magnæ apud Iudæos authoritatis & potentiæ propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egresso non tantum accedens, vt habet Matthæus, sed etiam accurrens, vt habet Marcus, ac genu coram Iesu flectens in reuerentiæ signum, cupidus assequendi vitam æternam, quam sua doctrina nouo modo Dominum promittere intellexit, interrogabat eum dicens:

Magister bone, quid boni faciā, vt habeā vitam æternam, &c. Ad hanc interrogationem Marcus quidē, & Lucas dicunt Dominū primum respondisse. Quid me dicis bonū? Matthæus verò; quid me interrogas de bono? Dicendū itaque; Dominū vtrūque respondisse, & cur se diceret bonū, & cur se de bono interrogaret. Nā adolescens & bonū appellauerat, & de bono interrogauerat dicens; Magister bone, quid boni faciā? Ad quod commodè sic intelligitur vtrūque respondisse Dominus; Quid me dicis bonū, & me tanquā bonū scilicet interrogas de bono? Quoniam enim adolescens Dominū appellabat bonū, blandimēto captans illius beneuolentiā, cū tamē nihil aliud existimaret eū esse, quā purum hominē, sed cæteris eminentiorem, & quoniam de bono faciendo, quo promereri posset vitam æternam interrogabat: Dominus omnem bonitatis laudem ad solē Deum transfert, qui solus natura, & verè bonus est, vnde subiicit:

Vnus est bonus Deus scilicet, vel vt habet alij, Nemo bonus nisi solus Deus q. d. Merito deberes nec me dicere bonū, quæ existimas esse purū hominē, nec te putare posse aliquid boni facere, quod solus Deus dicendus sit verè bonus, cuius cōparatione non iustificabitur omnis homo, nec quoduis opus hominis. [Non ergo negat se bonū esse & Deū, sed ab illo non se appellandū bonū, sed significat, qui ipsum purū hominē credidit: quod non ob dixit quasi reprehēderit in eo, quod se non dū credidit esse Deū, sed ob duas has potissimū causas. Primū vt suo exēplo doceret, quod cū ab aliquibus laudamur, retorquerē debeamus proprias laudes in laudē diuinā, & cōsideratione nostri defectus non admittere in animo adultū, & captantiū nostrā beneuolentiā, voces Deo propriè cōuenientes. Secūdo vt hūc perdūctatorē ab adulationis vitio liberaret,

& tacite admoneret ne seipsum bonum existimaret, etiam cum omnia Dei mandata perfecisset: sed potius solum Deum bonum & omnis bonitatis authorem suspiceret, cui omnis boni gloria transferenda est.] Credidit enim iste, dum Iesum, quem hominem tantum putavit, bonum appellat, & de bono à se faciendo interrogat, etiam se quoque bonum fieri posse per bonum quod facturus esset: proinde ut ad humilem de se, suisque operibus existimationem illum, & in illo nos Dominus prouocaret, boni honorificam appellationem à se & omni opere humano in Deum transfert. De hinc ad reliqua quaestionis responderet.

Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quibus verbis significat & liberi arbitrij vim, dum dicit, Si vis, & solam vitam aeternam verè esse vitam, dum interrogatus de vita aeterna responderet, Si vis ad vitam ingredi; & se vitae aeternae praedicatorum non solum non esse contrarium legi, sed nec alia requirere, quam legem; dum dicit, serua mandata. Audiens autem adolescens exigi mandatorum observationem, & aestimans alia quaedam praecipia esse praeter legalia, quae ei vitae fierent causa, si quidem audierat eum ut noua quaedam promittentem, ita ut noua quaedam hominibus praecipere, interrogat quanam essent ea praecipia, quae essent ipsi seruanda. Tum Dominus ostendens se non de aliis locutum mandatis quam quae legis erant; *Mandata, inquit, nosti.* Deinde & enumerat aliquot ea scilicet quae sunt secundae Tabulae, & ad proximos pertinent. Et quidem omnes tres Euangelistae commemorant à Domino dicta quatuor illa negatiua praecipia decalogi; Non occides, Non moechaberis, Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. At Marcus his etiam quintum addit; Ne fraudem feceris, aliena scilicet illicitè accipiendo. Id autem positum puto pro ultimo decalogi praecipio; Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt. His iam apud Mattheum subiicitur generale illud praecipium, in quo omnia praecipia ad proximos spectantia recapitulantur teste Paulo; Diliges proximum tuum sicut teipsum. [Circa quod apud solum Mattheum additum praecipium, dubium proponit Origenes, quomodo si hoc etiam praecipium adolescens iste seruauit, quemadmodum se seruasse dicit, eius responsione Domino approbante, qui intuitus eum dilexisse illum dicitur, dicatur ei: Adhuc vnum tibi deest, & tanquam nondum perfecto dicitur, Si vis perfectus esse; cum in illo mandato, diliges proximum tuum, omne mandatum secundum Paulum recapituletur, & contineatur: ut ob id nihil ei deesse possit, qui illud impleuerit, sed perfectus sit, ut qui omne mandatum impleuerit.] Dicendum ergo, quod hoc quidem praecipium dilectionis proximi adolescens iste compleuerit, sicut tunc illud Iudaei implendum putabant,

putabant, nullum scilicet inferendo nocumentum manifestum proximis, & communia dilectionis officia eis exhibendo, non autem diuidendo cum proximis suas possessiones quemadmodum requirit Christiana perfectio. Itaque quanquam Dominus potuisset ostendisse illum non satis praecipium illud obseruasse, tamen quoniam ille non arroganter responderat se omnia illa seruasse, sed animo simplici, & cupido etiam maioris perfectionis (quam cupiditatem declarauit dicens ut est apud Mattheum, quid adhuc mihi deest?) ideo benignè illum intuitus tanquam simplicem, & nequaquam versutum dilexit eum, quasi vehementer appetentem salutem, quanquam adhuc auaritia tyrannide praepediretur. Et quoniam veluti non contentus obseruatione legis quaerebat quid adhuc ipsi deesset, Dominus ab imperfectione iustitiae legalis eum vocat ad perfectionem iustitiae Evangelicae dicens, Si vis perfectus esse. Imperfecti enim sunt, qui sola legalia complent praecipia, quia & ipsa imperfecta erant propter Iudaeorum imbecillitatem. Caeterum quod dicit Dominus:

Adhuc vnum tibi deest. non sic est accipiendum, quasi vnum istud sic ei defuerit, ut sine illo non posset ingredi ad vitam, sed quia iuuenis cum dixisset se omnia illa seruasse à iuuetute, id est, pueritia sua, quae fuit, quid adhuc mihi deest, hoc est, quid praeterea facere possem, ut habeam vitam aeternam, respondit Dominus: adhuc vnum tibi deest, hoc est, adhuc vnum restat quod facias, & adicias factis, ut habeas vitam aeternam, non quod sine ipso non posset habere, sed quod per istud certius & plenius esset habiturus vitam aeternam. Unde & subiicitur: Si vis perfectus esse, hoc est, si vis nihil tibi deesse, quod faciat ab obtinendam vitam aeternam, vade & vende, &c. [Potest tamen etiam intelligi vnum illud quod dicit Dominus ei deesse, necessarium ei fuisse ad salutem. Deerat enim ei contemptus diuitiarum, nimisque afficiebatur diuitiis suis, ut patet ex sequentibus, & in eis nimium confidebat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus, vnum ei deerat ad vitam ingrediendam necessarium, nimirum ut si non diuitias suas, saltem affectum hunc abiiceret.] Notandum autem quod cum Dominus dixisset, Si vis perfectus esse, non tantum addidit, vade, & vende omnia, quae habes, & da pauperibus, sed etiam subiicit, & veni sequere me: quia non in facultatum venditione & distributione consistit potissimum perfectio, sed in perfecta sequela Christi, ad quam vendere omnia, & dare pauperibus via quaedam est. Cum enim dicit sequere me, non tantum loquitur de sequela corporali, sed multo magis de sequela per imitationem charitatis, obedientiae, humilitatis, patientiae, &c. Unde in Marco apud Graecos additur sequere me tollens crucem: quanquam id possit videri aliunde hic adiunctum. Adiecit praeterea Dominus:

Et habebis thesaurum in caelo: quasi diceret, & non peribunt tibi facultates

658 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
facultates tuæ pauperibus distributæ: sed hac ratione certiores, &
abundantiores tibi in cælo diuitias parabis.

Cum autem audisset adolescens verbum, contristatus est. Quamuis
valde auidus esset adolescens iste perfectionis, tamen diuitiarum
quas possidebat abundantia & amor non permisit eum amplecti
quod volebat. Contristatus est enim in sermone Domini, dolens
quod nō nisi diuitiis abiectis perfectionem assequi posset, & adeo
dolens, vt Christo derelicto abierit, affectum eius bonum obruen-
tibus diuitiarum spinis. Itaque illo cum tristitia abeunte, conuer-
sus Dominus ad discipulos suos, ne quādo pœniteret eos suæ pau-
pertatis, cœpit de diuitiarum periculo disserere, dicens secundum
Marcum & Lucam: *Quam difficile*, hoc est verè valde difficulter,
qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Quod Matthæus
sic extulit sensum eundem seruans: *Amen dico vobis, quia diues diffi-*
cile intrabit in regnum cælorum. Itaque per eos, qui pecunias habent,
non simpliciter intelliguntur apud Marcum & Lucam, qui in cru-
menis suis habent aliquos nummos, sed vt ex Matthæo patet, qui
diuites sunt, & multas habent facultates. Nomine enim pecuniæ,
sicuti & dictione Græca hic posita *χρηματα*, significantur plerum-
que omnia fortunæ bona siue mobilia, siue immobilia. Cum au-
tem discipuli, vt habet Marcus, obstupescerent in verbis eius, id
est, propter verba eius, nimirum quod viderent tam multos esse
diuites, & omnes ambire diuitias: Dominus rursum quidem repe-
rit, quod dixerat, quo magis illud inculcasset, & confirmasset: sed
sic repetit, vt blandimento mitiget sermonis asperitatem, & inter-
pretetur non intellectam obscuritatem:

Esoli, inquit, quam difficile est confidentes in diuitiis, in regnum Dei
introire. Pro eo ergo quod prius dixit, qui habent pecunias, nunc
dicit, confidentes in pecuniis, significans de quibus diuitibus po-
tissimum sit locutus. Et tamen generaliter dixit, cum quod hi, qui
etiam si habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec con-
fidunt in illis, coram Deo sint spiritu pauperes; tum quod rarum
sit inuenire diuites, qui in diuitiis suis non confidunt. Confidunt
autem in diuitiis suis, qui in his sibi placent, & per eas securiores
viuant, promittentes sibi per eas maiorum liberationem. Diffici-
le autem est huiusmodi intrare in regnum Dei, quia difficile est
tales abstrahi ab illa fiducia. Non contentus autem Dominus di-
xisse primum quidem in genere difficile esse diuitem saluari, deiu-
de peculiariter difficile esse confidentes in pecuniis saluari: addi-
dit tercio quod his magis durum est, quo à diuitiarum amore, ef-
ficacissimè abstraheret.

Iterum, inquit, dico vobis, Facilius est camelum, per foramen acus
transire, quam diuitem intrare in regnum Dei. Quod simpliciter in-
telligi potest, non ideo dictum esse istud illo facilius, quia vtrum-
que

que Deo soli esset possibile, vnum autem altero quadam ratione
illi facilius: sed tantum huiusmodi locutione significatum est im-
possibile esse, & valde impossibile diuitem intrare in regnum cæ-
lorum. Itaque sic dictum est: *Facilius est camelum, &c.* Quomodo
dicere solemus de duobus sese capitali odio prosequentibus: *Fac-*
ilius fuerit aquam igni miscere, quam hos inter sese reconcilia-
re: significare volentes id omnino fieri non posse. Quod si quæra-
tur, quomodo iam Dominus dicat impossibile, & valde impossi-
bile esse, quod prius tantum dixit difficile: dicendum est vtrumq;
verum esse. Difficile enim est diuitem ingredi in regnū cælorum
ea ratione, quæ dicta est, nempe quia difficile est eum abstrahi ab
amore diuitiarum, nec eis abuti sæpe. Impossibile vero tum, quia
quandiu manet confidens in diuitiis, nō potest ingredi, tum quia
non sua virtute, sed sola Dei gratia, eaque efficaci, & potente, po-
test à fiducia, amore, & abusu diuitiarum abstrahi, vt sic possit in-
gredi regnum Dei. Nec tamen necesse fuerit dicere hac sententia
Dominum significasse impossibilitatem: sed simplicissimum fue-
rit dicere hyperbolem esse in hac locutione, qua Dominus vulga-
ri modo locutus significare tantum voluerit, valde difficile esse
diuitem ingredi regnum Dei: qualis locutio est cum dicitur: *Si*
potest Æthiops mutare pellem suam, aut pardus varietates suas: &
vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum, non quod abso-
lutè istud sit impossibile æquè atque illud, sed hyperbolica locu-
tione significatur istud esse admodum difficile. Ad quem mo-
dum etiam in proposito non tam significari impossibilitatem,
quam difficultatem, patet ex Luca, qui cum dixisset: *Quam diffi-*
cile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt: pro pro-
batione huius subiicit: Facilius est enim camelum per foramen
acus transire, &c. Non ergo hac sententia nisi magna significatur
difficultas.

Et dixerunt qui audiebant, dicentes ad semetipsos, &c. Discipuli qui
admirabantur primum audientes Dominum asserentem difficile
esse diuitem ingredi in regnū Dei iam valde, & vt habet Marcus
πρόσωπ, hoc est supra modum admirabantur, audientes faciliorem
etiam esse ingressum cameli per foramen acus, quam diuitis in re-
gnum Dei, atque hinc intelligentes significari impossibilem esse
diuitum salutem, & ob id etsi inopes essent, tamen pro aliorum
salute turbati, ac dolentes tam multos secludendos à regno cæ-
lorum dicebant ad semetipsos, hoc est, vt melius verti poterat, ad
sese mutuò vel inter sese *πρὸς ἑαυτοὺς*: *Si sic res habet, quis ergo pote-*
rit saluus fieri? Quod discipuli generaliter ideo interrogant secun-
dum Augustinum, cum Dominus tantum dixerit de diuitibus,
quod intelligeret etiā si nō omnes haberet diuitias, esse, tamē pau-
cos, qui nō summè afficerentur diuitiis, easq; habere desiderarent,
T 2 diuites

diuites autem non tam propter opum affluentiam, quam propter animum quem habent erga diuitias, difficulter esse saluandos. Dominus itaque quo conceptam à discipulis animi tristitiam mitigaret; & benignè eos est intutus (verbo enim intuenti Euangelistæ significauit Dominum mansueto oculo turbationem mentis eorum, sedasse) & verbis quoque seueritatem suæ sententiæ temperauit, in medium adducens diuinam virtutem, & per eam ad confidentiam exhortans.

Apud homines, inquit, hoc impossibile est, Hoc nempe non solum ut diues saluus fiat, sed etiam generaliter ut quis saluus fiat. Non enim hoc fieri potest sola humana virtute, sed requiritur diuina gratia, qua id quod nobis alioqui est impossibile, sit possibile, imò facile. Ea enim sic mutantur animi diuitum, ut alacres etiam vel abiciant quod possident, vel possideant tanquam commune, non proprium, parati semper relinquere, sicut & vitam impendere, si quando id postulet religionis negotium.

Et post hæc tunc respondens cepit ei Petrus dicere, &c. Cum audisset Petrus tantum malum esse habere diuitias, cogitauit eximium ergo esse bonum eas abieciisse. Verum quia adolescenti dictum fuit, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, atque hoc si faceret, promittebatur thesaurus in cælo: sollicitus fuit pro se, ac discipulis suis de præmio quod eos maneret, qui non quidem omnia vendiderunt & dederunt pauperibus, sed simpliciter omnia reliquerunt, metuens ne forte minus fecissent, quia nõ hoc fecerunt, quod ab adolescente requisitum Dominus. Itaque omnium, ut ferè solebat nomine dixit: Ecce nos, non quidem omnia nostra vendidimus & dedimus pauperibus, sed tamen omnia reliquimus, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? Confidenter dicit, omnia reliquimus cum pauca reliquisset nauem scilicet, & retia. Omnia enim relinquit, & multa relinquit, qui quidquid habuit, & habere potuit, aut concupiscere relinquit. Itaque dominus Petri sermonem etsi satis magnificam non reiecit, ut diceret ei: Quæ omnia Petre reliquisti, ut præmium magnum requiras? Sed quo non peniteret eos voluntariæ paupertatis & ostenderet nõ tantum venditoribus suarum facultatum, sed omnibus propter ipsum relinquens id quod habent quatumuis sint tenues, maximum præmium repositum esse, cum solita asseueratione ait:

Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, &c. Non dicit, qui reliquistis omnia, sed tantum, qui secuti estis me, significans nihil profuturum illis omnia reliquisse, nisi etiam secuti ipsum fuissent, atque ipsam sequelam sui exigere omnium derelictionem. Qui enim dixit superius, non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Et est hic sermo ad litteram de sequela non qualibet, sed qua sese Apostoli Christo in discipu-

los indi

los indiuisos addixerunt. Quod autem sequitur: *In regeneratione, optimè secundum quosdam coniungitur cum sequenti verbo sedebitis: & per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis quæ velut secunda generatio hominis erit secundum corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundum animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur sessurus in sede maiestatis suæ, cum & iam sedeat à dextris Dei Patris? At tunc peculiariter sessurus dicitur, quia omnibus tunc sedere apparebit, cuius iam gloria hominibus est occulta. Nec dicitur sessurus ob corporalem sessionem: sed huiusmodi tropo significatur iudiciaria eius autoritas, ut sit sensus: cum se cum gloria & maiestate magna Iudicem omnium exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quod & Apostoli dicuntur tunc sessuri super sedes duodecim: nimirum quia proximi Christo iudici etiam in gloria cum ipso apparebunt iudicantes simul cum illo duodecim tribus Israël. Alioqui enim Paulus affirmat omnes oportere stare ante tribunal Christi.*

Sedebitis, inquit, etiam vos, idque non confuse, nec in cõmuni sede, sed super sedes duodecim, singuli scilicet in sua sede, ut sic eorū futuram maiestatem exaggeraret, nec otiosi sedebitis, sed iudicantes duodecim tribus Israël. Cæterum intelligendum est Apostolos iudicaturos, non tantum sui cum aliis comparatione, vel sententiæ comprobatione, sed etiam autoritate quadam, & potestate, non solum ea qua omnes iusti cum Christo impios iudicabunt, sed tali qua Christo vicini principes agent in regno Dei, & populo eius: his qui Euangelicæ prædicationi crediderunt, exhibentes cum Christo ea, quæ hic verbo suo illis promiserunt: Infideles autem, & impios condemnantes ad ea supplicia, quæ hic ipsis prædixerunt, & comminati sunt. Quanquam enim omnium electorum erit simul (cum Christo ut regnare, ita & iudicare: tamen qui hic in adferendo Christi Euangelio fuere primores, in regeneratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo simul cū Christo sedebunt, & iudicabunt nõ impios tantum, sed & iustos: quomodo qui Regum regno sunt proximi singulari modo dicuntur simul administrare regnum, ac iudicare cum Rege, cum etiã omnes qui Regi subsunt, cū eo regnent, ac iudicent, & vlciscantur rebelles. [Quæ tamen præminencia, non est putanda solis his duodecim Apostolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus, qui est extra numerum duodecim, existimandus est eadem gloria, & honore donandus, qui & ipse Apostoli hic assecutus est nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit? Quoniam enim nunc loquebatur Dominus ipsis duodecim, ideo & de eorū priuilegio, & felicitate loqui satis habuit in præsentiarum: intelligendū relinquens etiã alios eadem do-

Sedere à dextris.

Sedere super sedes duodecim.

Apostoli quomodo iudicabunt.

nandos prerogatiua, qui cum istis in propagando Christi regno hic primores essent. Nec falsa est hæc Christi promissio, quod Iudas proditor fuerit vnus ex duodecim, quibus hæc Christus dixit: quia hæc promissio sicut aliæ in scripturis, præsupponit conditionem, si in eo ob quod sit promissio, perseverauerint.] Dicuntur autem Apostoli peculiariter iudicaturi duodecim tribus Israël, nõ quod sint iudicaturi etiam reliquas gentes: sed quia regnum Messie peculiariter dicitur regnum Israël, adeo vt ipsi Iudæi crediderunt Messiam Israëlitarum tantum fore Regem, & quia à Domino delecti fuerunt duodecim Apostoli veluti duodecim principes duodecim tribuum Israël: ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicaturos duodecim tribus Israël. Sed quemadmodum passim in scripturis per semen Abraham, & tribus Iacob, significantur omnes gentes in Christum credituræ, ad quas postea duodecim Apostoli primum delecti ad prædicandum Israëlitis sunt missi: ita & hic mysticè, & ex consequenti, per duodecim tribus Israël significantur vniuersæ gentes, ad quas se extendet regnum Messie, vniuersæ gentibus sub nomine Israëlitarum promissum.

Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, &c. Postquam aperuit Dominus, quæ propria erant Apostolis eo quod omnia reliquerant, subiicit etiam quæ & reliquos manent bonæ: qui etsi non vendunt sua, & dant pauperibus, tamen relinquunt sua: idque etiam si non omnia cum Apostolis relinquunt, sed quædam. Dicit enim disiunctiue omnis qui reliquerit domum, vel fratres, &c. Quam sententiam Marcus & Lucas per duplicem efferunt negationem: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, &c. & non recipiat. Et quidem cum Petrus superius duo diceret, nempe reliquimus omnia, & secuti sumus te: Dominus primum respondit ad illud quod in illis duobus erat præcipuum, & in quo alterum includebatur, dicens: Vos qui securi estis me, &c. Iam verò responderet ad alterum dicens: Omnis qui reliquerit, quia eos etiam complecti voluit, qui ipsum non sicut Apostoli corporaliter sequi possent. Quoniam autem relinquere sua, vel suos, nõ est apud Deum laudabile, & meritorium nisi fiat ob causam, & finem bonum: ideo apud Matthæum quidem additur, *propter nomen meum*, id est, propter me, aut amore mei, apud Marcum vero præter illud, etiam additur: *Et propter Euangelium*, hoc est, propter Euangelij prædicationem, aut potius, vt Euangelicam obseruet doctrinam. Lucas verò ait: *propter regnum Dei*, scilicet assequendum. Itaque ex hac varietate discimus quare, & quomodo terrena, vel amici sint relinquendi, scilicet ex amore Christi, vtque secundum eius doctrinam melius viuatur, & regnum Dei possit obtineri. Si cui autem scrupulū moueat, quomodo inter ea, quæ rectè propter Christum relinquuntur, etiam vxor numeretur, eam non liceat

vxorem

vxorem dimittere cuiquam propter desiderium perfectioris vitæ: sciendum est quod quemadmodum cum dixit Dominus: Qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam, non hoc dixit, vt nos ipsos interimamus, sed vt ipsi etiam animæ nostræ, fidem quæ in illum est, & amorem præponamus: ita & nunc dicens, qui reliquerit vxorem, non hoc dixit vt nuptias penitus diuidat, sed vt ipsi quoque coniugi præponamus & ipsum & Euangelium, & regnum Dei. Promittit autem duo Dominus relinquentibus sua, vel suos propter regnum Dei, dicens: Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Hæc enim esse diuersa, & ad idem non posse referri, vt posterior pars prioris sit expositio & declaratio, patet ex Marco, & Luca qui priorem partem significant, pertinere ad præsens seculum, posteriorem vero ad futurum. Marcus enim habet, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, & in seculo futuro vitam æternam. Similiter & Lucas, nisi quod pro centies & centuplum, habet multo plura: nimirum exponens id quod numero illo finito significabatur à Domino. Quod autem qui, propter Christum se, & sua relinquunt, centuplum, hoc est, multo plura recipiunt etiam in hac vita: primum quidem sic declarari potest, quia pro temporalibus accipiunt spiritualia charismata, quæ longè superant quæuis terrena, accipiunt & internas consolationes, & animum pacatissimum, quod ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiunt, & modicis illis, quæ in vita præsentis Dominus illis dedit in infinito maiore cum voluptate vtuntur, quam antea vtentur his quæ reliquerunt. Hæc tamen declaratio non sufficit huic loco. Nam Marcus explicaturus quomodo centies tantum in hoc tempore sint accepturi subiicit, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quam sit verum patet & in Apostolis, & in omnibus qui propter Christum sua sincere relinquunt etiam hodie. Apostolis enim omnium fidelium domus erant aperta, eorumque agri eis fructum ferebant, adeo vt dixerit Paulus, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Sic etiam ipsis multi fuerunt fratres, sorores, matres, filij: quia omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, sororum, matrum, & filiorum, vt qui affectu fraterno eos prosequerentur, & curam omnem ac subuentionem eis impenderunt. Quodque omnium maximè est mirabile, habebant hæc omnia cum persecutionibus, hoc est, cum à fidei inimicis persecutiones varias sustinerent. Hoc enim addidit Marcus ad exaggerationem. Sunt tamen qui intelligunt illud cum persecutionibus additum velut partem beneficij, quod his promittitur: quia inter Dei dona etiam est posse pati pro Christo, secundum illud Pauli: Vobis datum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini.

Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Cum sequens

T r 4

apud

664 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
apud Matthæum parabola adiuncta sit pro sententiæ istius declaratione, cum ea parabola simul tractari debet, atque ex ea intelligi, & quis sit huius sententiæ sensus, & quorsam à Domino sit dicta.

Proponitur parabola de operarijs in vineam
conductis. Matth. 20.

CAPVT CI.

Simile est enim regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam verò exiit, & inuenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meam. Cum serò autem factum esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios: venientes autem & primi arbitrati sunt, quod plus essent accepturi, acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant aduersus patremfamilias, dicentes: Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus. At ille respondens vni eorum dixit: Amice nõ facio tibi iniuriam, nõne ex denario conuenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade, volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, &c. Parabolam hanc vice explicationis subiectam esse illi propositioni. Multi autem erunt primi, &c. certissimum est: quemadmodum patet tum ex eo quod Græca habent coniunctionem causalem ἔσθ', id est, enim, tum quod in fine parabolæ repetendo sententiam cui explicandæ seruit parabola, dicitur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Habita est autem hæc sententia & supra apud Lucam cap. 13, in cap. Concord. 90. Vbi certum est quid ea Dominus significare voluerit, nempe Gentes in regno cælorum præferendas Iudæis, eosque qui hic nouissimi sunt habiti, & ab hominibus despecti, in nouissimo die fore primos, & contra qui nunc primi habentur, tunc fore nouissimos. Ergo cum ex præcedentibus sit manifestum, quis sit illius sententiæ, quæ & ante parabolam ponitur, & post parabolam

rabolam repetitur, sensus: nempe is, qui in eadem sententiâ est apud Lucam, & rursus sit manifestum parabolam hanc assumptam à Domino ad sententiæ illius declarationem: sensus à Domino in huius parabolæ propositione præcipuè. Intentus videtur is esse: vt ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patrifamilias, qua hi qui in vineam laboraturi venerant, nouissimi, sic facti sunt primi, vt & prius, quam alij mercedem reciperent, & maiorem, quam vel ipsi, vel alij existimauerunt: qui vero primi venerant, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, vt & postremo loco mercedem suam reciperent, & minorem acciperent, quam sperauerunt: intelligamus etiam in nouissimo die, cum finis huius diei erit, in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, vt qui hic reputati sunt nouissimi, tunc præferantur his, qui hic habiti sunt primi in vinea Dei laboratores, vtque contra sine omni iniustitia, & iusta quærimonia, qui hic primas tenere visi sunt, tunc postremas teneant, hoc est, vt Apostoli, & abiecti homines Scribis & Pharisæis præferantur, & Gentiles Iudæis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, vt primas partes in vinea Dei, & regno cælorum sibi vendicauerunt. Hunc autem parabolæ scopum animo retinentes, quidquid eorum quæ in parabola ponitur aliquid facit ad id, quod per parabolam intenditur, diligenter est annotandum, reliqua verò prætereunda sunt, velut quæ tantum propter exempli, vnde sumitur parabola commodam narrationem sunt posita. Porro parabola, quod ad literam attinet, satis est manifesta, vt non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud vnum est, quod ea locutio. Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, sic est intelligenda, quomodo de similibus superius aliquoties est dictum, vt sit scilicet sensus: Simile quid accidet in regno cælorum, quale est, quod fecit quidam paterfamilias, &c. Itaque non est dicendum hic regnum cælorum accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, vt vult Lyra, sed pro eo quod propriè significat, nempe pro regno illo Chrilli, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cælis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia, partim in terris militante, & partim in cælis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cælorum hic comprehendere, quia operari pertinet ad statum præsentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum, quibus dicitur paterfamilias vocasse operarios, & misisse in vineam: sciendū quod apud Iudæos horarum initium cœperit ab exortu solis, vt prima hora fuerit, quæ ab ortu solis prima fuerit undecima, quæ occasum solis proximè præcessit. Deinde quemadmodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes, quæ vigiliæ, vel custodiæ dicebantur: ita & dies in quatuor æquales partes diuidebatur. Hinc est quod paterfamilias fingitur mane, hora tertia, hora sexta, & nona

Sensus in hac parabola à Domino præcipuè intentus.

Hora Tertiæ.

Denarius

Oculus
nequam.Applica-
tio para-
bola.

tanquam præcipuis & æqualibus diei partibus vocasse operarios, iam quare cum primis conuentio facta dicitur ex denario diurno: satis patere potest ex his quæ superius sunt aliquoties dicta. Nam ut dictum est in cap. Concord. 48. denarius, numisma Romanum drachma valebat atticam, decimam scilicet partem coronari, Hoc est, tres solidos, & semissem, vel ut nos loquimur, tres stuferos cū medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces esse solet. Itaque denarius diurnus est dictus, quod pro diurno labore penderetur. Cæterum oculus nequam hoc loco pro inuido, & illiberali accipitur, idque phrasi Hebraica, qui oculum bonum pro animo liberali, & benefico ponunt, & malum pro parco, & inuidenti, quod oculus inuidi torqueatur ex conspecta alterius fœlicitate, ut sensus huius loci sit: An tu inuidia commoueris ob id, quia ego bonus sum, & mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa litteram annotatis, ad mysticam parabola tractationem secundum præfixum scopum deueniendum est. Itaque per parabolam significatur Deum esse veluti patremfamilias, qui vineam habeat, Ecclesiam scilicet sanctorum, quæ in scripturis sæpius per vineam significatur. In quam vineam quoquo tempore non cessat vocare promissis præmiis operarios, qui eam excolant. Excolunt autem eam, quotquot doctrina, aut vitæ exemplo alios ædificant, aut suæ saltem animæ curam gerunt, ut fructum bonorum operum edant. Per primo vocatos Iudæi designantur, qui & olim à Moyse tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Euangelicam prædicationem audiuerunt: per eos autem, qui hora tertia, sexta, nona, & vndecima vocantur, gentes quas post Iudæos diuersis vicibus & temporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quamdiu huius seculi dies fuerit, in quo licet operari. Quod autem primo vocatis certum pretium est promissum, cuius spe ad culturam vineæ accesserunt: his verò qui postea vocati sunt, non est certum pretium constitutum: sed dictum est, quod fuerit iustum dabo vobis: rectè intelligitur significare Iudæos veluti planè mercenarios Deo seruisse, gentes vero magis illius confisas gratiæ quam Iudæos, propter quod etiam prælatæ Iudæis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur: dum nouissimi dicuntur à patrefamilias sic prælati primis: ut & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem, cum illi tantum pactam, & debitam reciperent. Quanquam ergo in parabola nouissimi & primi eandem dicantur accepisse mercedem, nempe denarium: non tamen in re per parabolam significata intelligendum nouissimos, & primos eandem accepturos à Deo mercedem: sed hoc tantum intelligendum est significari quod dictum est: id verò quod non conuenit scopo intento omittendum est, tanquam tantum conueniens ipsi humano exemplo. Non enim hi,

qui

qui in nouissimo die dicuntur ex primis futuri nouissimi, etiam erunt in sanctorum numero: sed reiecti foras, ut patet ex eo Lucæ loco vbi hæc sententia etiam ponitur. Sic & Matth. 5. is qui dicitur minimus futurus in regno cælorum, non utique erit in gloria regni cælestis. Quod autem in parabola primi murmurant aduersum patremfamilias ob gratiam nouissimis factam, significat Iudæorum æmulationem, & inuidiam, qua & in principio inuidebant gentes præferri sibi, aut æquari in gratia Dei, & in nouissimo die indignè ferent sibi præferri gentes in fœlicitate: Deo tamen illis interim respōdente, & manifestante gentes sua gratia, & beneuolentia tanto præmio donatas, illis autem non esse cur querantur, cum & ipsi acceperint quod ipsis promissum fuit, & cuius gratia Deo seruerunt. Hoc enim significat responsio patrefamilias: Quanquam autem dicta sit hæc parabola potissimum ad significandum gentes præferendas Iudæis: simul tamen in genere docemur, eos qui hic primas partes tenere in Ecclesia Dei videntur, plerumque futuros postremos in remuneratione, qui vero multorum, & suo iudicio sunt nouissimi, tunc fore primos: ut & nos hinc discamus nos ipsos deprimere, & diuinæ gratiæ necessitatē agnoscere. Hæc videtur genuina, & intentioni Christi accommodata parabola huius tractatio, cui bene conuenit, quod in fine additur à Domino:

Multi enim sunt vocati pauci vero electi. Quo declaratur quomodo fiat, ut multi primi fiant nouissimi: nimirum quia etsi sint vocati, non tamen sunt electi: quemadmodum inter operarios vineæ non omnes vocati fuerunt sic accepti & electi, ut visum fuerit patrefamilias suam in illos gratuitam munificentiam effundere. [Quoniam autem parabola pleræque sic dictæ sunt à Domino, ut variis possint modis explicari, & variis possint vñibus seruire: & quia scripturæ fertiles sunt, sub eisdem verbis varia vñiter significantes: non est reiicienda communis illa parabola huius tractatio (etsi primo, & præcipuo Domini scopo non ita conueniat) qua intelligitur significari hac parabola primos, & nouissimos eandem donandos fœlicitate, nec quicquam istis ob futurum quod nouissimi sint vocati, aut ideo illis melius futurum, quia primi vocati fuerunt.]

Finis tertiæ partis commentariorum, quæ continet explanationem capitulum Concordiæ quadraginta vnius, hoc est, Acta tertij anni Christi, vsque ad resurrectionem Lazari.

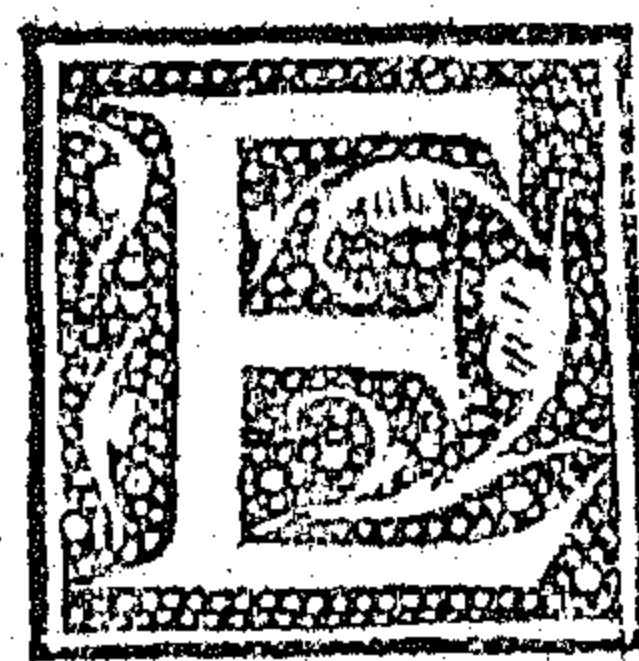
P A R S

PARS QUARTA, ET VLTIMA.

Continens à resuscitatione Lazari ea, quæ
ad Passionem, & Resurrectionem
Christi pertinent.

Lazarus resuscitatur. Ioan. 11.

CAPVT CII.

Rat autem quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, & exersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes. Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autem Iesus dixit eis: infirmitas hæc non est ad mortem sed pro gloria Dei, ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam & Lazarum. Ut ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi nunc querant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit quia lux non est in eo. Hæc ait. & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos ut credatis quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam, quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit quia Iesus venit, occurrit illi, Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus, sed & nunc scio, quia quæ-

cunquæ

cunquæ poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. Dixit eis Iesus: Ego sum resurrectio & vita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis qui vivit & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Et cum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest: & vocat te. Illa ut audiuit, surgit citò, & venit ad eum, nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum viderent Mariam, qui citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes. Quia vadit ad monumentum ut ploret ibi. Maria ergo cum venisset vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuisti eum? Dicunt ei: Domine veni, & vide. Et lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci facere, ut hic non moreretur. Iesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam factet, quatrduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem cleuatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me ego autem sciebam quia semper me audit, sed propter populum, qui circumstat dixi ut credant quia tu me misisti. Hæc cum dixisset, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes istis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum: quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus.

Erat autem quidam languens Lazarus, &c. Incertum est an Bethania dicatur castellum, aut potius vicus Mariæ & Marthæ sororum Lazari, quod hæc fuerint vici, aut pagi huius domine, an quod illinc esset oriundæ quomodo & cap. 1. Ioannes Bethsaidam vocat ciuitatem Andreæ, & Petri. Quoniam autem plures sceminae erant nomine Maria, ne erraremus in nomine, ostenditur quæ fuerit Maria, de qua loquitur, ex notissima actione.

Maria, inquit erat, quæ unxit Dominum unguento, &c. Verisimile est Euangelistam respexisse ad vñtionem, quam sequenti ca. cisdem verbis describit, ut dictum est in cap. Conc. 48.

Miserunt ergo sorores ad eum: Bene scilicet de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipsæmet Dominum accessit-

Bethania
castellum
Mariæ,
& Mar-
thæ.

accesserint, effecit non contemptus, aut neglectus, sed partim fiducia ex ipsius respecta benignitate collecta, partim quia à lectu, & cura fratris detinebantur. Nihil autem per eum, qui missus est præcantur, sed tantum fratris ægritudinem exponunt, dicentes tantum:

Ecce quem amas, infirmatur. Hoc ipso declarantes & quam reuerentur Dominum, & quantum de eius benignitate consideret: ut quæ non dubitabant, quin pro sua in omnes humanitate, amico periclitanti succurreret, si vel tantum amici periculum resciret, & non rogaretur etiam.

Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmas hac non est ad mortem. Quamquam mors secutura esset, dicit tamen eam non tendere ad mortem, siue quod mors illa non esset sibi mors, sed veluti somnus, siue, quod in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem, qualem sorores metuebant. Sed pro gloria, inquit Dei, idque explicans subdit; ut glorificetur filius Dei per eam, quo vel manifestè significavit se Deum esse, cum pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicando subiicitur, ut glorificetur filius Dei, aut si nomen Dei, cum dicit pro gloria Dei, accipiatur pro persona Patris, iam significatur saltem eandem esse Patris & filij gloriam, & proinde eandem etiam substantiam. Nam quorum est una gloria, eorum necesse est eandem etiam esse substantiam. Porro hac responsione obscuriori Dominus & consolatus est missos nuncios, ut verbis eius confirmati abirent ad Lazari sorores, & præparauit animos discipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando se conscium eorum, quæ euentura erant. Ne autem quis existimaret Dominum tardasse accedere Lazarum, & annuere, precibus sororum, quod parum eis esset affectus; id excludere volens Euangelista subiicit;

Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum. Ob eximias scilicet eorum virtutes. Id vero & ob id rectè intelligitur additum ab Euangelista, ne putaremus iustorum infirmitates, diuinæ iræ semper esse indicia, nec quis grauatim ferret, si etiã Dei amici morbo teneantur, aut ad tempus videantur à Deo negligi. Postquam ergo Euangelista lectoris animum præmuniuit his verbis subiungit:

Ut ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco. In quo scilicet erat, duobus diebus: non quidem negligens amici periculum, sed expectans maius edendi miraculi argumentum; ut scilicet eum tunc resuscitaret, quando nemo negare posset mortuum, nemo etiam eius resuscitationem speraret. Sicut autem non quia non amabat, aut quod sibi timeret, sed propter maiorem gloriæ Dei illustrationem distulit adire ægrum: ita cum iam tempus erat edendi miraculi, mox instituit iter in Iudæam, atque ad il-

lud

lud suscipiendum præmonuit iam discipulos, cum id non ita alias fecisse legatur: ut quoniam veluti homo sibi metuens declinasset Iudæorum futurè, declararet modo se eos non metuere; ac trepidationem ex discipulorum suorum animis tolleret; ne turbaretur repentina abitione in regionem, quam timebant: ideoque quamquam ad Lazarum resuscitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc suæ profectiois causam, sed

Eamus, inquit, in Iudæam iterum. Discipuli autem audito nomine Iudææ, ac ab illo, tum Domino, tum sibiipsis metuentes, nondum enim acceperant Spiritum sanctum, quo & mortem contemnere possent, & dignam de Iesu habere opinionem, dicunt ei; *Rabbi, nunc quarebant te Iudæi lapidare, &c.* Verbis quidem præ se ferentes, quasi pro Domino solum essent solliciti, cum non minus sibi timerent.

Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei: Erasmus intelligit his verbis significari nondum adesse tempus mortis eius, iuxta id quod supra dixit apud Lucam; *Hodie & cras oportet me operari, & tertia die cõsummor, ut perinde sit ac si diceret: Sicut dies suas habet horas, neque finem suum habet priusquam omnes impleantur, nec hominum arbitrio sit breuior, aut longior: ita & ego tempus habeo præscriptum, quo debeam negotium meum peragere, quod nullius malitia potest anticipari, ac proinde non est quod mihi metuatis.* Huic intelligentiæ bene conuenit is sensus, quo in sequentibus, recte Theophylacto, quidam per diem intelligunt tempus ante passionem: ut intelligatur significasse Dominus non esse Apostolis periculum, quamdiu cum ipso in carne agerent, sed per eius præsentiam immunes fore ab omni iniuria: periculum autem illis fore cum ab illis ablatum fuerit, quando ab impiis multa mala passuri erant. Loquitur autem suo more Dominus allegoricè, per rerum corporalium similitudinem docens quæ erant suo proposito accommodata, & sic docens ea, ut tamen suis quibus vitur generalibus sententiis etiam ea doceat, quæ nos instruant. Illud enim *si quis ambulauerit in die, &c.* Etiam hoc significat, quod alibi dicit: *Qui sequitur me non ambulat in tenebris, &c.* videlicet quod qui Christum spiritualiter, fuerint secuti, liberi sint futuri ab offendiculis spiritualibus, nempe vitis: quemadmodum Apostoli quamdiu corporaliter cum ipso versabantur, eius præsentia ab omnibus malis corporalibus præseruabantur. Postquam autem hoc sermone Dominus Apostolis metum excussisset, aut mitigasset, aperit eis profectiois suæ causam dicens:

Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut à somno, &c. Quibus verbis ostendit & necessarium esse suum in Iudæam aduentum, dum dicit, amicus noster, & non esse Apostolis metuendum ab ingressu

Mors som-
nus.

ingressu Iudææ, quod non adiret eam ad prædicandum Iudæis, eolq; increpandum, sed amici causa. Mortem autem vocat somnum, quod ab ea tanquam à somno mox esset Lazarus excitandus; vnde & omnium hominum mors in scripturis somnus vocatur, ob futuram omnium resurrectionem: ideoq; tropicè potius quam apertè loqui voluit, vt ruditatem discipulorum suorum exerceret, & ad agnitionem potentia suæ excitaret. At discipuli præ ruditate non intelligentes, quod dicebatur, vt præ metu Iudæorum vndique venantes occasionem abscindendi causas profectiois:

Domine, inquit, si dormit, saluus ergo erit. Nec opus est vt illius causa tu te manifesto obicias periculo. Solet enim in ægrotis somnus esse redituræ sanitatis argumentum. Tum Dominus non feberè quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem cum absurdum satis esset intelligere ipsum locutum de vulgari somno (nam quis itinere vnus diei proficiscatur, vt quempiam à somno excitet?) sed benignè aperuit, quod dixerat obcurius declarans nihil sibi esse incognitum:

Lazarus, inquit, mortuus est. Nec iam adiecit, vado vt resuscitem eum, modestiam scilicet vbique in verbis seruans, & nos seruare docens. Addidit autem:

Et gaudeo propter vos, vt credatis quoniam non eram ibi. Hoc est, propter vos gaudeo me ibi non fuisse, vt credatis, hoc est, vt fides veltra in me confirmetur, crescat, & augeatur. Sic enim vt annotauit D. Aug. debet hic exponi illud vt credatis. Nam alioqui iam credebant Apostoli, sed fides eorū augenda erat ex absentia Christi; primum quia audiebant eum nunciantem ea contigisse, quæ à nemine didicerat. Deinde quia si Dominus adfuisset, aut non fuisset mortuus Lazarus, sed eum Dominus mox curasset, aut si fuisset mortuus, mox eum resuscitasset; & non fuisset tantum miraculum, quantum iam fuit, cum quadriduanum resuscitauit. Dicente autem Domino ad Apostolos eamus ad eum; Thomas vidēs iam firmiter decretum esse Domino proficisci in Iudæam, dixit & ipse ad condiscipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Legendum enim est, vt, & non, & moriamur, &c. Si respiciamus verba Christi quæ Thomas repetit ex parte, apparet cum dicitur, moriamur cum eo, relatiuum, eo, magis referre Lazarum, quàm Christum. Dixerat enim Dominus, Eamus ad eum Lazarum scilicet. Itaque cum infert Thomas, Eamus & nos, sensus est, Eamus & nos ad eum vt moriamur cum eo, scilicet Lazaro mortuo. Proinde non tantum diffidebat Thomas ipsos secundum Domini promissionem preseruandos ab offendiculo, sed & Lazarum posse à morte resurgere: quemadmodum postea præ aliis magis dubitauit de Christi resurrectione: vt vel ob id potissimum de Thoma Ioannes istud hoc loco commemorauerit, qui de eiusdem diffidentia circa resurrectionem

rectionem Domini peculiariter erat scripturus.

Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam, &c. Quoniam dicitur Lazarus nō tantum mortuus quatuor dies, sed deprehensus habuisse quatuor dies in sepulchro, nec verisimile sit etiam ea die Lazarū fuisse sepultum, qua nuntius venit ad Iesum: rectè Euthymius intelligit mortuū quidem fuisse ea die, qua nūtius Christum adiit, duos autem dies sepulture fuisse, eos quibus Dominus mansit in quo erat loco, tertium quādo dixit discipulis: Lazarus mortuus est, quartum vero cum aduenit Bethaniam. Vt vt est, incertum est quo die mortuus, vel sepultus fuerit Lazarus: hoc certum, quod in monumento quadriduanus fuerit, cum Dominus appropinquaret Bethaniam. Hæc Euangelista dicit nō longè fuisse à Ierusalē, nempe duobus circiter miliaribus Italicis. Idq; ideo cōmemorat Euangelista, vt indicet propter loci viciniam mortē Lazari iā facile cognita fuisse in Ierusalē, & loci viciniam fuisse occasionē, vt multū ex Ierusalē cōuenirent ad consolandū sorores mæstas, Deo ita disponēte, vt mors multis esset cognita, & miraculū multos haberet spectatores: nec posset aut mors, aut resuscitatio Lazari negari. Indicās ergo Euangelista quorsum descripserit loci distantiam, subiūgit:

Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt, &c. vnde satis apparet sorores has diuites fuisse & nobiles, multisque etiam ob virtutē charas. Porro quod Martha & prior audiuit aduentum Domini, & nō admonita sorore illi occurrit: in causa esse potest, quod ipsa solita sedulitate, & solitudine obambulet. Nam ideo de Maria dictū peculiariter videtur, quod domi sederit. Vnde cum ad eam primò delatus esset aduētus Christi, nō admonita sorore, siue quia festinabat præ nimia cupiditate videre Iesum, siue ne sorore etiā exeunte tumultū concitarent qui ad consolandū venerāt, sola occurrit Iesu flebilisq; ac mæsta voce dicit:

Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. q. d. Scio enim quod pro tua tum potentia, tum benignitate facile morbum dicto depulisses. His autē verbis etsi testaretur certā & nō vacillantem fiduciam potentia, & bonitatis ipsius: tamē etiam declarauit nondū perfectā se de Iesu habere opinionē, vt quæ putauerit absentiam eius causam fuisse mortis fraternæ, quasi non & absens curare potuisset, si voluisset. Nondum enim credidit esse Deū, se hominem, eximie tamē aliis præcellētiore, quod & patet ex his quæ subiicit:

Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Nō enim dicit, facies quæ voles, sed quidquid poposceris, accipies, quasi ratione opus illi esset ad cædenda miracula, quemadmodum aliis sanctis hominibus. His autem verbis significauit se nec planè desperare fratris resurrectionem, nec tamē satis confidere futurā, Scio inquit & nunc quia quidquid poposceris, impetrabis, etiam à mortuo, & sepulto vitam poposceris, sed vtrum periturus sis

nescio, quia nec si petere conueniat, aut peti possit scio. Concepterat enim aliquam spem ex responsione Christi nuntio data: & tamen ob mortis diuturnitatem dubitabat, num fratris resuscitatio tale quid esset, quod peti posset, aut conueniret à Deo. Quoniam ergo imperfecta erat fides, & vacillans fiducia Marthæ, ut & fidem eius perficeret & fiduciam confirmaret primum dixit ei:

Resurget frater tuus: Non dixit resuscitabo fratrem tuum: tum quod ubique Dominus vitaret sui ipsius iactantiam, ac modestiã, verborum sectaretur: tum quia paulatim volebat animum Marthæ ad miraculi fidem, & spem exercere. Itaque quia medium erat & ambiguum quod dixit, resurget, Martha, quæ quod miserè, & trepidè sperabat euenturum etiam timebat ne non eueniret:

Scio, inquit, quod resurget, eo tempore, quo omnes resurgemus nempe nouissimo die. Verebatur enim ne quemadmodum nuntiis respondens morbum non esse capitalem, ambiguo responso fessellisse videbatur: ita nunc quoque in illius dictis aliquid lateret, quod spem illius eluderet: vnde hoc suo responso veluti extorquere studuit, de qua resurrectione Dominus loqueretur. Iesus itaque quo paulatim ad maiora proueheret mulieris huius de se fiduciam, & opinionem, & solito suo more arripiens occasionem docendi spiritualia, propter quæ operabatur corporalia miracula:

Ego sum, inquit, resurrectio, & vita, hoc est fons & auctor resurrectionis, & vitæ. Non solum autem se resurrectionem dicit, sed etiam vitam: tum ut intelligamus eum non loqui potissimum de resurrectione communi etiam impiis, sed ea, quæ propria erit iustorum, & fidelium, quam supra cap. Ioannis. 5. vocauit resurrectionem vitæ: tum quia non tantum mortuis in se credentibus sit vitam largiturus in resurrectionis tempore, sed & in præsentis tempore vitam eis largiatur æternam. Proinde resurrectionem se vocat, & vitam, non quatenus Deus solum, sed quatenus Deus simul & homo. Sic enim fidelibus auctor est & in futuro seculo resurrectionis vitæ, & in præsentis vitæ spiritualis. Vnde volens declarare quod dixit, subiicit:

Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, morte scilicet corporali, viuet, non solum quia post mortem corporis viuet in anima scilicet, sed etiam quia tandem secundum corpus resuscitabitur ad vitam beatam, quæ sola verè vita est.

Et omnis qui viuit adhuc in carne, & necdum mortuus est secundum corpus, si credit in me, non morietur in æternum, quia habet iam in se manentem vitam æternam, quæ per mortem corporis non eripitur, & qua sit ut mors corporis non tam mors sit dicenda, quam somnus, utpote à qua homo sit resuscitandus ad vitam. Subiungit autem Dominus: *Credis hoc?* significans si quæ dicta sunt

sunt crederet, facile eam posse & fratris credere futuram resurrectionem, ac fide illam maximè impetraturam resurrectionem: quemadmodum fide in Iesum fideles consecuturi sunt in nouissimo die beatam resurrectionem. Porro de fide sua requisita Martha cum non satis intelligeret sermonem Domini, & tota intenta esset reuerturo fratri: non admodum aptè respondit ad sermonem Iesu, sed tamen in genere professa est, quam magnificè de eo sentiret. Vtique inquit Domine, credo sic esse ut dicis. Credebat enim in genere ea vera esse, etsi non perspiceret dictorum intelligentiam. Et addidit: *Ego credidi quia*, id est, quod tu es Christus Filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Per præteritum dicit credidi, ut significaret se iam olim hoc credidisse, aut credidi, pro præsentis credo, positum est. Iam illud: *Qui in hunc mundum venisti*, rectius verum fuisse, qui in mundum venturus eras, quemadmodum dictum est Ioan. cap. 6. vbi eadè est oratio. Significare enim voluit se credere illum esse Messiam ipsum, qui iam olim à Iudæis expectatus fuit venturus in mundum, hoc est, mundo exhibendus. Nostra autè littera sic est intelligenda: *Ego credidi te esse Christum illum, qui cum iam dudum fueris expectatus, iam à Deo missus venisti in mundum, hoc est, mundo exhibitus es.* Non enim est verisimile Martham intellexisse, & credidisse Christum venisse in mundum, quomodo nos iam credimus: quia scilicet cum prius fuisset in sinu Patris, assumpta humana natura hominibus, & mundo factus est visibilis: sed simpliciter quia mundo esset exhibitus: utpote quem necdum credidit esse Deum, quàmquam filium Dei vocet, sed quomodo Iudæi crediderunt Messiam fore, & appellandum filium Dei, ob eximiam ipsius præ reliquis hominibus excellentiam.

Et cum hoc dixisset, abiit, & vocauit sororem suam silentio, &c. Verisimile est Martham iussam à Domino vocare sororem quanquam id breuitati studens prætermiserit Euangelista. Id enim satis intelligendum relinquitur ex verbis Marthæ dicentis, Magister vocat te, tum quod dicat Dominum post abitum Marthæ mansisse in quo erat loco, usque ad Mariæ aduentum, nimirum quod eam quæ vocari iusserat, expectaret. Abiit ergo, ut iussa erat Martha (alioqui enim indecorè se à Domino subtraxisset) & vocauit sororem suam silentio, hoc est clam ac suppressa voce) Græcè enim est, λέβρα, id est, clanculū) proinde improprie hic accipi debet silentium. Dicens, Magister adest & vocat te. Porro clā sororem vocauit Martha, forte ne circūsedentes Iudæi, quorum plerumque sciebat iniquiores Iesu, impediret eam ut non accederet Dominum. Ut ergo Maria audiuit sororis nuntium, surrexit subito, ac sine omni dilatione: vnde intelligere licet eam prius Domini aduentum ignorasse, & rursus quāto dilectionis feruore Dominum prosequeretur, quæ neglectis omnibus Iudæis circūsedentibus eam consolationis gratia, celeriter ad Dominum concessit, tanquam eum, qui se vnicè

posset consolari: veniensque ad eum, non exposulat cum eo, quem admodum nec Martha, quod rogatus non veniret sanaturus, quem amabat: cum extraneos plerisque & ignotos libens adire soleret, & sanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de solita reuerentia & honore, sed ut erat feruentior in dilectione quam Martha, nihil reuerentia turbæ presentiam, *cecidit ad pedes eius*, ad quos se quandoque peccatorum impetrasse remissionem meminerat: & ut luctus erat plena, lachrymabili voce nihil aliud, quàm deploravit fratris, & suam calamitatem dicens quemadmodum Martha, *Domine si fuisses hic, frater meus non esset mortuus*: nec addidit aliam cum Martha: forte quod lachrymarum copia vocem interciperet, & prohiberet ulterius proferre, quæ in animo habuit.

Iesus ergo ut vidit eam plorantem, & Iudeos, qui venerant, &c. Cum videret Dominus Mariam totam esse in luctu, Iudeos item, qui cum ea aderant, humanitatis, & compassionis affectu vna flentes, non reprehendit quidem eorum ploratum, sed nec philosophatus est cum Maria, quemadmodum cum sorore fecerat, cui semota turba fuerat colloquutus, neque quicquam pollicetur: cum iam tempus adesset re præstandi quod erat Marthæ pollicitus, quam sorori indicasse verisimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & conuictus piis Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorum ab ipso impetrauerant remissionem, sese accingit ad miraculi perpetrationem, ac primum quidem, *Infremuit spiritu, ac turbauit seipsum*, quibus verbis simplicissimum fuerit intelligere in se excitasse, & passum fremitum & turbationem quædam, datius autem τὸ πνεῦμα, id est spiritu, reddendus per ablatiuum, vel potest accipi ut sit instrumenti casus, & significetur Dominus per suum spiritum, aut spiritum sanctum infremuisse: ut intelligamus eum non inuitum passum huiusmodi passionem, sed sponte in se excitasse, & à recta ratione processisse, quod conuenit cum eo, quod sequitur: *Et turbauit seipsum*: vel potius accipiendus est hic datiuus spiritu: ut significet partem in qua huiusmodi fremitus, & turbatio facta est, & sit sensus infremuit in animo suo, & in corde: sic tamen ut interior illam veram turbationem etiam externo gestu testaretur, hoc enim conuenit cum eo, quod infra dicitur, fremens in semetipso. Itaque quo intelligeremus fremitum hunc non fuisse fictum, sed ex vero animi dolore profectum, spiritu, & animo infremuisse dicitur: ut autem non putaremus eum inuitum huiusmodi affectionem passum, quemadmodum nos, additur, & turbauit seipsum, non autem & turbatus est. Cum autem fremitus indignationem quandam significet, & non simpliciter dolorem: rectè intelligitur Dominum hoc suo fremitu & turbatione commotum fuisse contra mortem, quæ presentis tristitiæ causa fuit, & contra eum qui mortis habet imperium, ac se huiusmodi affectionibus humanam

*Fremuit
& turbatio Iesu.*

manio more veluti excitasse ad aggrediendum arduum opus quod imminabat, & expugnandum mortem, & mortis imperatorem, & authorem diabolum, alioqui insuperabilem, ut iam inciperet quod post in sua resurrectione perfectius, & postremum in omnium resurrectione erat impleturus perfectissime, quando implendum est illud Osee: *Ero mors tua o mors*, quemadmodum *Osee. 3.* amicus aliquis videns dolorem amici commouetur indignatione, ac fremit contra eum, qui huiusmodi est author doloris: & indignatione tali, ac fremitu excitatur, & armatur contra illum, vindicare illum studens, & doloris occasionem auferre. Huic intelligentiæ bene conuenit quod Dominus fremendo, & turbando seipsum dixerit:

Vbi posuisti eum? veluti scilicet iam accensus, ac feruens ad resurrectionem. Interrogauit autem Dominus ubi positus esset Lazarus, non quod ignoraret, sed quod in plerisque se ut hominem verum getere voluit, & ut ab aliis deductus ad sepulture locum veluti sibi incognitum à miraculo omnem faci suspensionem secluderet. Dicunt ergo Maria scilicet, & Martha aut alij qui aderant cognatorum, & amicorum.

Domine veni, & vide: ac mox cum lachrymantibus simul & Dominus lachrymatus est, humanæ naturæ assumptæ veritatem astruens. Sicut enim tanquam homo infremuit spiritu, & interrogauit: ita & lachrymatus est, cum in manu haberet lachrymas cohibere, sed ut erat verus homo, ita oportebat eum etiam non esse alienum ab humanæ naturæ affectionibus, inter quas est alterius, maximè amici commoueri lachrymis, & calamitate. Fuit & is fructus (præter alios,) lachrymarum Christi, quod qui eas viderunt occasione earum magis admirati sunt de morte Lazari, de quibus potentia Domini dubitauerint, ac disputare cœperint: sicque miraculum subsequens illis eo factum est admirabilius quo magis erat eis inopinatum. Vnde sequitur:

Dixerunt ergo Iudei: Intelligentes nimirum lachrymas illas veræ dilectionis esse testes, ut certè erant, sed non intelligentes etiam ob alias causas dispensatoriè Dominum lachrymati: *Ecce quomodo amabat eum*: ut qui cum sit vir constantissimus, eius mortem deploret, cum quo nulla fuit consanguinitate coniunctus. Erant autem quidam qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes:

Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, ut hic non moreretur? quasi dicerent: Si noluit hunc à morte præseruare, cum nunc lachrymis restatur intempesium amorem, Si autem voluit: quomodo non potuit, qui præstitit, quod est difficilius?

Iesus ergo rursus fremens in semetipso, &c. Coniunctio ergo signi-

ficare videtur Dominum iam occasione eorum, qui de potentia eius disceptabant, rursus infremuisse: quemadmodum prius infremuerat commotus lachrymis Mariæ, nisi placet cōiunctionem ergo continuatiuè tantum hic positam esse, quomodo ea Ioannes frequenter vitur, & fremitus iste iam intelligatur factus in Domino propter sepulchri cui iam cœpit propinquare, vicinitatem, ob quam seipsum rursus ad miraculi patratiōem accenderit. Id enim videtur Euangelista significare dicens: Rursus fremens in semetipso venit ad monumentum, id est, sepulchrum, sic dictum

Monumentum unde dictum.

Latinis, quod nos moueat eius, qui mortuus est. Porro ad miraculi fidem, & præstigij suspicionem excludendam multum faciebat, & quod in spelunca repositus fuit Lazarus (erat enim eius sepulchrum, spelunca) & quod lapis speluncæ superpositus. Iam quo certius esset miraculum, & magis ab omni præstigij suspitione liberum, quanquam posset non amoto lapide Lazarum resuscitare: lapidem tamen tolli iubet, nec eum, aut suis, aut discipulorum manibus vult tolli, sed cognatorum & amicorum, in quos non cadebat vltima suspitio, quique percepto fœtore iacentis mortui, ac viso cadauere mortuo, certiores essent testes miraculi. Augebat miraculi certitudinē, & Marthæ sororis defuncti simplicitas. Iam enim veluti oblita quid illi pollicitus esset Iesus, quidve de illo se credere asseruisset lapidis sublacionem remorabatur, dicens:

Domine iam fœtet, quatrduanus enim est. Quibus verbis vt reuerentiam quandam prætendebat erga Dominum, cuius nares verabatur ne cadaueris fœtor offenderet: ita de miraculo futuro non se securam, & satis cōfidentem declarabat. Vacillantis itaque mulieris fidem Dominus obiurgatiuncula excitat, dicens:

Nōne dixi tibi, quoniam si credideris videbis gloriam Dei? Verisimile enim est, quod & hoc illi Dominus dixerit, postquam dixisset se credere. Aut dixisse se hoc dicit, quod in verbis supra commemoratis implicitè hoc significauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuisse pro gloria Dei, & deinde prædixit Lazarum resurrecturum, idque se præstare posse si adsit fides. Exclusa ergo Marthæ interpellatione, astantes secundum Christi præceptum tulerunt lapidem, suspensi animo ad rei euentum, & cupidi cognoscere quid euenturum esset.

Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit: Pater gratias, &c. Omnium animis & oculis suspensis ad nouæ rei miraculum, Dominus & in cælum sustulit oculos, & cum Deo Patre palàm est collocutus: vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus esse, ne præstigij aut magiæ suspitio apud aliquem resideret, simulque nos doceret, quidquid magnificum geritur à nobis, ad Deum authorem oportere referri. Non orat autem pro adendo miraculo, sed ante aditum miraculi gra-

tias agit, quod alij facturi erant post aditum miraculum. Si enim orasset, videretur non habere in sua potestate, aut necdum certus esse, de Dei voluntate: ipsa autem gratiarum actione, & certum se fuisse declarat de rei euentu etiam diu priusquam miraculum ederet, & diuina se illud facturum virtute ostendit. Dicit ergo:

Pater gratias ago tibi, quoniam exaudisti me, hoc est, quia cum vellem Lazarum resuscitare, & tu quoque voluisti illud per me fieri. Voluntatis enim identitatem significauit per hoc quod dixit, exaudisti me: cum non dictum sit eum pro hac resuscitatione orationem aliquam fuisse ad Patrem, sed dispensatorio huiusmodi sermone significare voluit à Deo proficisci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione sui videretur hoc ei nouum esse, ac temporarium, subiicit:

Ego autem sciebam quia, id est, quod *semper me audis,* quo significat adeo se non esse Deo contrarium, vt in omnibus vna sit illi, eademque cum Deo voluntas, & quidquid ipse velit, etiam Pater per illum fieri velit. Hoc est enim, semper me audis. Exclusa ergo suspitione, quæ incidere poterat ex gratiarum actione, subdit causam huiusmodi gratiarum actionis, humiliūque verborum:

Sed propter populum qui circumstat dixit, illud gratias, tibi ago, vt, credant quod à te sim profectus, & tu me miseris in mundum, idque credentes verbis meis fidem habeant, & saluentur. Ecce quare Dominus sese submittit frequenter, & humilia de se loquitur, nempe propter fidem hominum, qua saluentur. Non enim ita respexit ad suam dignitatem, atque ad nostram salutem. Cum autem orantis forma accepta sese Patri submitisset, mox auctoritatem suam, & potestatem ostendit. Vnde sequitur:

Hac cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine Patris mei veni foras, sed absolute imperando, veni foras. Voce magna clamauit: tum vt vox corresponderet magnitudini operis, & vox magna magnæ esset virtutis indicium, tum vt nulla posset calumnia verbis secretò dictis tanquam magicæ artis inferri, sed omnes, qui præsentés aderant audirent hanc auctoritatiuæ potestatis iussionem. Deinde vt ostenderet se animam vocare non tanquam præsentem, sed procul absentem, sicque eorum refelleret errorem, qui animas mortuorum circa sepulchra manere existimabant. Compellat autem mortuum proprio nomine, nec dicit reuiuiscere, sed veni foras, loquens scilicet ei vt viuenti, & dormienti, ac iam re ipsa declarans quod prius dixit, vade vt à somno excitem eum, ideoque magna voce inclamauit, veluti scilicet alloquens eum, qui profundum somnum dormiret. Itaque secundum iussionem Domini, non tantum reuixit, qui mortuus fuerat, sed & statim prodit è sepulchro, idque ligatus

manus & pedes institis, id est, fasciis sepulchralibus, & facies illius sudario erat obuoluta pro more sepulturae apud Iudaeos. Multa ergo hic simul concurrerunt miracula. Primum quod mortuus, & randidi mortuus sola vocis virtute vitam recepit. Deinde quod perfectae etiam sanitati restitutus absque humano adminiculo e sepulchro prodiit. Postremum quod manus & pedes ligatos habens, & facie sudario tecta prodiit, quod etiam sanum hominem prodire vetaret. Non tamen solum propter magnitudinem miraculi factum est, ut prodiret ligatus, sed etiam & potissimum ob certitudinem miraculi, ne scilicet quemadmodum de caeco nato dixerant, & nunc diceret alium esse qui prodiret ab eo, qui sepultus erat: sed omnes agnoscerent hunc ipsum esse, quem ante triduum quidam eorum tali cultu sepelierant. Ob eandem causam, nempe ad astringendam magis miraculi certitudinem, & ne quid deesset ad plenissimam miraculi fidem, non ipse vincula dissoluit, cum efficere posset, ut suapte sponte vincula dissoluerentur, sed astantibus, iubet eum solvere, ut hi etiam tactu probarent miraculi veritatem, & omnibus modis suspitio fuci excluderetur, ideoque & vult eum abire, ut motus, & alacer incessus ostenderet hominem etiam valere, non solum viuere, nec vitam ei ad momentum restitutam, sed ut iam sic viveret, quomodo priusquam moreretur. Caeterum autem hoc miraculum non caruit etiam magno fructu. Sequitur enim:

Muli ergo ex Iudaeis, qui venerant ad Mariam & Martham, &c. Crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eum esse expectatum Messiam. Is ergo secutus est fructus, quem Dominus spectauit dicens, ut credant quia tu me misisti. Quod autem sequitur: Quidam autem ex ipsis abierunt, hos fuisse diuersos a credentibus, ac accessisse Phariseos, quod nec dum tanto viso miraculo bene affecti essent Iesu, ex eo satis constat, quod cum prius multos Iudaeorum dicat Euangelista credidisse, nunc quosdam ex Iudaeis dicit abiisse ad Phariseos: significans istos fuisse paucos comparatione eorum, quos in Christum credidisse dicit.

Consultant Pharisei de perdendo Domino. Ioan. II.

CAPVT CIII.

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisei concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollet nostrum locum & gentem. Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, ut vnus moriatur

moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente: sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudaeos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem, quae dicitur Ephrem & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat pascha Iudaeorum, & ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante Pascha, ut sanctificarent seipso. Querebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum? Dederant autem Pontifices & Pharisei mandatum. Ut si quis cognouerit vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisei concilium. Cum pro tam euidenti diuinæ virtutis declaratione omnes merito Iesum admirari, extollere & colere, ac Deum glorificare deberent, & ante omnes ipsi Pontifices, id est, Principes sacerdotum & Pharisei, qui arcem religionis & pietatis in Deum sibi vendicabant: contra euenit, ut hi inuidiae stimulis acti non amplius iam sibi temperarent, sed colligerent concilium, seniorum scilicet, & eorum ad quos populi pertinebat gubernatio, ac consultarent inter se quomodo gloriae Iesu, & periculis, quæ hinc stultè simul, & impiè euentura opinabantur possent occurrere, & dicebant:

Quid facimus, quia hic homo multa signa facit, &c. Vbi illud, quid facimus? bifariam accipi potest. Aut ut intelligantur seipso arguere de longiore mora occurrendi imminetibus periculis. Aut ut intelligantur querere de eo, quid faciendum restat, ut praesens facimus, pro futuro faciemus positum sit, hoc sensu: quid suaderis faciendum, quid superest ut faciamus? Contemptus autem fuit, quod dixerunt hic homo. Non enim eum dignabantur nomine Prophetæ, sed nec proprii nominis appellatione. Porro sequentibus verbis praetextunt se pro totius populi salute sollicitos esse, & videri volunt hoc negotium ad incolumitatem totius populi pertinere: cum re vera priuati commodi respectus, & inuidiae, ac superbiae morbus eos ageret in rabiem aduersus Iesum.

Si, inquit, dimittimus eum sic, hoc est, si patimur eum pergere ea ratione, qua coepit, futurum est ut quemadmodum nunc multi in eum credunt, & magnificè de eo sentiunt, ita mox omnes credant in eum, hoc est, credant eum esse expectatum Messiam Regem Iudaeorum. Id vbi euenierit: Romani, quibus iam subiecti sumus, venient cum exercitu contra nos, audientes scilicet Iudaeam gentem deserto Caesare, proprium aliquem Regem profiteri, & sequi, & saeuientes in nos tanquam rebelles, tolent nostrum locum & gentem, id est, locum hunc sanctum, occupabunt, & gentem nostram aliò transferent. Aut potius, tolent nostrum locum, &

gentem, hoc est euerent, & perdent nostras ciuitates, & totum Iudaicum genus internecione delebunt, hoc enim significat dictio Græca inter alia.

Vnus autem ex ipsis Caiphæ nomine, &c. Cùm qui in concilio aderant inter se consultarent, & hinc inde à diuersis diuersa proponerentur, ac quidam, vt est verisimile, ab occidendo Iesu dissuaderent, quod iustam causam non inuenirent (tales enim fuisse omnino apparet ex verbis Caiphæ) is qui Pontifex erat anni illius, & ob id concilio præsidebat, ac cæteris tunc temporis præminebat autoritate: pro sua autoritate inuerecundè, & magno supercilio liberè increpat aliorum ignauiam, stuporem interpretans quod in consultationem venire sinerent, quid faciendum esset, ac lentis conciliis adhuc deliberarent num Iesus esset occidendus, ac pronuncians nulli dubium esse debere, quin expediat vnum aliquem hominem quo iure, quæue iniuria perire, ne tota gens excinderetur.

Vos, inquit, nescitis quicquam, nec cogitatis, quod expedit nobis (sic enim Græca habent, & Latini quidam scripti codices) *vt vnus moriatur homo pro populo, & sic non pereat tota gens.* Dicit autè Euangelista Caiphæ istud dixisse cum esset, vel quia erat Pontifex anni illius, siue significare volens illum ratione pontificiæ autoritatis suæ ausum fuisse tam liberè aliorum increpare incogitantiæ: siue ad notandum & exaggerandum magis illius impietatem: qui cum debuisset cæteris omnibus fuisse religiosior, & omnium maximè abhorruisse à cæde innocentis, cæteris omnibus repertus est magis impius, non dubitans pronunciare illum etiam occidendum, in quo nullam iustam causam mortis reperiabant. Porro alia de causa eandem illam particulam, cum esset Pontifex anni illius, repetit cum subiicit:

Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni, &c. Hic enim significatur causa, ob quam per hunc Spiritus sanctus prophetare delegerit. Cæterum Euangelista dicit Caiphæ non dixisse illud, nempe quod expediret vnum istum hominem mori pro populo, à semetipso: quia quatenus hæc verba veritatem continebant non dixit ea à seipso, sed actus, & motus à Spiritu sancto: quamuis secundum sensum quem ipse Caiphæ in eis verbis intellexerit, dixerit ea à seipso. Non enim intellexit Iesum sic moriturum pro populo, quomodo per ipsam hoc Spiritus sanctus significare voluit: nempe quod Iesus moriturus erat pro gente Iudaica scilicet:

Et non tantum, inquit, pro ea gente, sed vt & filios Dei qui erant dispersi, hoc est, electos ex Gentibus per vniuersum orbem dispersis, & per varios errores ac vitia, longè à Deo segregatis cōgregaret in vnum,

in vnum, hoc est, vnā sibi Ecclesiam, & vnum populum faceret ex Iudæis, & gentibus credentibus. Cæterum quā efficax fuerit hæc sententia Caiphæ docet Euangelista subiiciens:

Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Vbi pro cogitauerunt, rectius dictio Græca συνέβη λύσαντο, decreuerunt aut statuerunt quomodo vertit Interpres Euthymij. Nostra autem litera sic est intelligenda; Ab illo die firmiter, & ex decreto cogitauerunt illum interficere; vnde & processit mox illud mandatum de quo sequitur, vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendat eum.

Iesus ergo non iam in palam ambulabat, &c. Cum Iudæorum concilium iam firmiter decreuisset illum occidere, Dominus, quem non potuit latere illorum decretum, sciens necdum adesse tempus quo pro omnium salute occideretur: tanquam homo humano modo sibi consulit, ac hostium furori cedit: docens nos suo exemplo & licere iusto sese subtrahere fuga è persecutionibus, & impiorum furori cedendum, si fortè hac ratione eorum interea furor conquiescat. Non ergo iam Dominus palam ambulabat apud Iudæos, sed è Bethania abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur, hoc est, moras aliquas trahebat & versabatur cum discipulis suis. Desertum autem iuxta quod fuisse dicitur hæc ciuitas (quæ alias nunc Ephraim, nunc Ephron dicitur) verisimile est, esse illud desertum, quod alibi in Euangelis dicitur desertum Iudææ, iuxta Iordanè, vt intelligere hinc liceat ciuitatem istam non longè fuisse à Iericho, & verisimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominum per Iericho & Bethaniam ascendisse in Hierusalem, cuius ascensus in sequenti cap. Conc. meminerunt Euangelistæ. Sequitur apud Euangelistam:

Proximum autem erat Pascha Iudæorum. Quo vt sequenti narrationi viam præstruit, ita significat præcedentia non diu contigisse ante Pascha, nec diu Dominum latuisse in Ephrem. Bene autem dixit, Pascha Iudæorum, siue quod iam desineret esse Pascha Domini, siue ad differentiam Paschæ Christianorum, quod tunc celebrabatur à Christianis, cum hæc Ioannes scriberet. Itaque ob imminentem Paschæ festiuitatem multi ex vniuersa illa regione Israëlitarum, *ascenderunt Hierosolymam ante Pascha, vt sanctificarent seipsos*, hoc est, vt à contractis secundum legem immunditiis sese purgarent caeremoniis, & sacrificiis iuxta legis præceptum adhibendis, seseque orationibus, ac sacrificiis præpararent ad dignam Paschæ celebrationem. Pascha enim non nisi mundi poterant manducare. Cum ergo multi purgationis gratia in Hierusalem ante Pascha conuenissent, & audirent eximium illud miraculum in Lazari resurrectione Iesum fecisse; *querebant eum cupidè,*

Ephrem.

Pascha
Iudæorū.

cupidè, & quoniam non aderat solito suo more (nam ex verbis eorum intelligi datur Dominum etiam solitum ante aliquot Paschæ dies convenire in Hierusalem) colloquebantur *inter se stantes in templo*, in quo scilicet eum invenire, & audire solebant docentem, & dicebant: Quid putatis in causa esse, quod non venit pro more ad diem festum hunc? Non videntur autem hi malevoli fuisse erga Christum, sed miraculi quod tunc in Hierusalem celebrabatur magnitudine permoti, cupidi fuerunt videndi Iesum; unde cap. sequenti dicit Ioannes turbam illam multam quæ venerat ad diem festum miraculo illo commotam processisse obviam Iesu ingressuro Hierusalem. Subiicit autem quomodo turbis cupidè Dominum requirentibus, & de eius absentia sollicitis Pharisæi, & Pontifices, qui præ aliis magis se præparasse futuræ festivitati debuissent, in hoc unū incumbere, ut quod decreverant adimplerent. Itaque quoniam videbant Dominum non proderi solito more, & existimabant eum alicubi metu latere, dederunt mandatum, ut quisquis cognosceret ubi esset, indicaret, ut missis ministris apprehenderent eum, & occiderent: his ritibus scilicet sese præparantes diei festo, sed inscientes procurantes salutem omnium, & novi agni Paschalis immolationem.

Mortem suam prædicit, & Zebedæi filijs primatum petiit denegat. Matth. 20. Mar. 10. Luc. 19.

CAPUT CIIII.

Erant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, & stupebant, & sequentes timebant. ^a Et ascendens Iesus Hierosolymam ^f assumpsit ^{*} duodecim ^a discipulos secreto: ^b & assumens iterum duodecim, cepit illis dicere, quæ essent ei ventura, ^f & ait illis: ^b Quia ecce ascendimus Hierosolymam, & ^c consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetam de filio hominis, ^f ^l tradetur enim ^c filius hominis principibus sacerdotum, & scribis, ^b & senioribus, ^c & ^d condemnabunt eum morte, & tradent eum ^l gentibus ^a ad illudendum & flagellandum & cruciandum, ^h & ^c illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & ^c postquam flagellatus, & laverint, ^f occident eum, ^l & tertia die resurget. ^c Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. ^a Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo.

*c autem Iesus. ^f & filius hominis tradetur. ^b o hominis, ^f ^l tradetur enim ^c filius hominis principibus sacerdotum, & scribis, ^b & senioribus, ^c & ^d condemnabunt eum morte, & tradent eum ^l gentibus ^a ad illudendum & flagellandum & cruciandum, ^h & ^c illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & ^c postquam flagellatus, & laverint, ^f occident eum, ^l & tertia die resurget. ^c Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. ^a Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo.

Quæ Matthæus matrem nomine filiorum petiisse dicit, Marcus filios petiisse scribit hoc modo:

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes: Magister volumus: ut quodcumque petierimus facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis, ut unus ad dexteram tuam & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. ^a Respondens ^f ^e autem Iesus dixit ^b eis: ^c Nescitis quid petatis, potestis bibere calicem quem ego ^f bibo: ^b aut baptismum quo ego baptizor baptizari? At ^d dixerunt ei: Possumus. ^b Iesus autem ^e ait eis: Calicem quidem ^a meum ^b quem ego bibo, ^c bibetis: ^b & baptismum quo ego baptizor, baptizamini; ^c sedere autem ad dextram meam vel ^l ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est ^a a patre meo. ^e Et audientes de cem, indignati sunt de duobus fratribus ^h Iacobo & Ioanne. Iesus autem ^f vocavit ^a eos ^a ad se, ^e & ait ^b illis: ^e Scitis quia ^a ^d hi qui videntur principes ^l pari gentibus, dominantur ^l eis, & qui ^f maiores sunt ^b eorum, & potestatem ^d exercent in eos. Non ita ^b autem ^l ^e erit inter vos, sed quicumque voluerit ^a inter vos ^f fieri maior ^f erit ^l vester minister. Et ^d quicumque voluerit ^l in vobis ^l primus esse, erit ^f omnium ^l servus: ^d nam ^e si ^l hominis non venit ut ^l ministraretur ei sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

Erant autem in via ascendentes Hierosolymam. Cum iam tempus adesset, qui secundum patris decretum pro hominum salute mortem pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quo declararet se non metu mortis latuisse, sed quod tempus patiendi nondum impletum esset, cum suis ascendit Hierosolymam veluti ob Paschæ celebrationem, sed reuera ut novum Pascha ibi institueret, seipsum præbens immolandum. Et quoniam videbat Apostolos & sibi, & ipsimet metuere à Hierosolyma, ac se maiores esse in hoc itinere: ipsemet illos in via præcedebat, cum alias Apostoli, saltem aliquot solerent præcedere, aut ab ipso præmitti; tum ut ostenderet ipso gestu corporis se non metuere, aut declinare mortem, sed promptum esse & alacrem ad perficiendum Patris voluntatem; tum ut suo facto discipulis animum adderet, metumque eis exaceret. At hi videntes eum tanta animi constantia & promptitudine pergere ad locum, in quo adhuc in Galilæa existens, prædixerat eis se multum passurum, & occidendum; in quo iam etiam intellexerunt communi decreto consilio ut occideretur; stupebant, hoc est, vehementer admirabantur illius animum quod se volens, & sciens in manifestum vitæ periculum coniceret; & sequentes eum timebant sibi, ne per illum venirent & ipsi in commune periculum. Cū autem facto suo Dominus & suam ad mortem subeandam voluntariam promptitudinem declarasset; & discipulorum animos, quantum in se

^f a Iesus autem ait ^f a bibitur sum ^d a dicitur ^l a & ^f b vocas ^d a principes gentium. ^c 22. 133 ^l a o corum ^f b o ^d b o habent eorum ^b 9. 70. ^l h o est in vobis ^f sit ^d a o qui ^l a o inter vos ^f a vester ^d a sicut ^l a o ministrari, sed ministrare, & dare.

Quæ

erat, confirmasset: idem etiam & verbis egit. Cum enim in via esset ad Hierusalem è reliqua turba, quæ illum comitabantur: *assumpsit ad se secretò, id est, seorsum duodecim discipulos suos*, eisquæ solis prædicit iam tertio ventura sibi in Hierusalem, ut intelligerent clarissime ipsam omnino voluntarie passurum, nec quicquam ei inopinatum euenturum, illorumquæ animi contra imminetia mala munirentur & confirmarentur: ac cum viderent omnia euenisse, quæ se passurum prædixerat, certius etiam futuram eis resurrectionem expectarent & crederent. Solis autem discipulis hæc seorsum aperit: tum quod hi ei essent familiariores, atque in fide, & dilectione firmiores, qui proinde huiusmodi prædictione minus poterant scandalizari, tum quod hi delecti erant, ut primitestes postea essent eorum, quæ ad tempus erant celanda: nec testes modo, sed ut imminetis huius tempestatis aliqua ex parte essent participes: Dicit ergo:

Ecce ascendimus Hierosolimam. q. d. Modo aduenit tempus de quodudum vobis prædixi. Aduerbio enim ecce, excitat eorum animos ad animaduersionem eius, quod animus eorum pœnitus infixum esse volebat. Additur autem apud Lucam:

Et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas, &c. Quo & rationem, & necessitatem suæ passionis aperit; nempe ut impleantur scripturæ Prophetarum, ut sic minus mirarentur, & turbarentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa, quæ secundum scripturas passurus est, & quo ordine sit ea passurus. Primum enim Iudæis se dicit tradendum, nec dum tamen explicans, quod ab vno Apostolorum sit tradendus. Id enim in vltima cœna dicendum reseruauit. A Iudæorū autem primoribus se dicit condemnandum morte, quod tunc impletum fuit, quando in atrio Caiphæ Pontificis concorditer sententia clamauerunt; Reus est mortis. Hinc se ab ab his tradendum dicit gentibus, Pilato scilicet, & satellitibus eius Romanis, ut per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos iam fieri non poterat.

Tradent, inquit Matthæus, eum gentibus ad illudendum, &c. & flagellandum, & crucifigendum quorum tertium scilicet crucifixio fuit petita à Iudæis, duo autem prima scilicet illusio, & flagellatio fuerunt effectus subsequenti traditionem Iudæorum, non autem procurati ab eis: & proinde propositio ad, in duobus illis prioribus denotat consecutionem affectus, non intentionem tradentium Principum & Scribarum. Vnde Matthæus, & Lucas, quæ secuta sunt traditionem Iudæorum sic explicant.

Et illudent ei, Gentes scilicet, & conspuent eum, & flagellabunt enim, & postquam flagellauerint, occident eum. Ne autem nimis deicerentur & tristarentur ob mortem prædictam, & ut cum viderent euenisse quæcunque secundum scripturas se passurum præ-

dixit,

dixit, etiam mox à morte se resurrecturum prædicit. At discipuli quantumuis aperte ac frequenter Dominus suam illis mortem prædiceret: tamen, ut hic rursus Lucas testatur, *nihil horum intellexerunt*, ut certè pro illo tempore nihil eorum intelligi facile potuit: quod quomodo sit intelligendum dictum est in Cap. Concord. 69.

Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum, &c. Cum Matthæus dicat matrem rogasse Dominum, Marcus ipsos filios, quos cum matre accessisse testatur Matthæus, scribit hoc ipsum orasse, quod ipsorum instinctu & suggestionem mater Dominum orauerit, unde per eam ipsi potius dici poterant orasse quam mater, quare Dominus non matri respondet, sed filiis. Verisimile autem est hos fratres matrem subornasse, quæ eorum nomine Dominum oraret, quod illa inter eas esset mulieres (Sororem enim Matris Domini fuisse non constat) quæ Domino seruebant, & ministrabant de facultatibus suis, & secuta eum fuerant de Galilæa: unde sperabant hac ratione illius preces non facile passuras apud Dominum repulsam. Hæc itaque à filiis instigata tunc, hoc est, postquam dixisset Dominus se tertia die resurrecturum, *accessit Dominum cum filiis suis adorans eum*, hoc est, inclinato corpore reuerentiam ei exhibens, & *petens aliquid ab eo*, tum ipso corporis habitu, tum etiam verbis; quibus imprimis in genere petiuit exaudiri in re aliqua, quam erat postulatura. Id autem quomodo nunc factum sit explicat Marcus, qui filios in ipso accessu dixisse commemorat:

Magister volumus, id est, desideramus à te, ut quodcumque petierimus facias nobis. Dominus autem veluti non negaturus quidquid peteret cum filiis. *Quid, inquit, vis?* id est, petis, ipsa interrogatione particularem extorquens petitionis explicationem, quam deinde redarguere posset. Interrogata itaque à Domino, quid postulareret, respondit, *dic, id est, præcipe, ut in regno tuo, quod instare scilicet intelligimus, sedeant hi duo filij mei vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram*, hoc est, primi post te, & ante alios, quibus & ipsis tecum sedere promisti.

Respondens autem Iesu dixit eis: Nescitis quid peccatis, &c. Etsi non tantum crassa, & carnalis, sed & ambitiosa esset discipulorum postulatio: Dominus tamen sua mansuetudine illorum imperfectionem tolerans, nihil aliud quam ignorantiam illis obiicit. Dicit autem eos nescire, quid peterent, tum quod non haberent cognitionem rei, quam petebant; ignorabant enim quale esset, & quando futurum regnum Christi, & quid esset in illo regno sedere proximum Christo tum quia ignorabant quomodo ad consortium regni Christi, & præminentiam in illo perueniri posset: cum putarent illam Christum pro suo arbitrio his concedere

dere

dere posse, quibus vellet; & qui ipsi essent familiariores & magis dilecti, quemadmodum contingit in regnis mundanis. Vnde ut ab hac imprudenti ambitione animos eorum reuocaret, & admoneret quid tum illis potius cogitandum esset, & qua ratione ad consortium regni ipsius perueniatur, rogat *num possent bibere calicem, quem se bibiturum prædixit priusquam resurrecturus esset, & foeliciter regnaturus; intelligens per calicem, Hebraica phrasi, supplicium quod sibi à Patre paratum erat adiurus.* Frequens est enim in scripturis hæc metaphora, qua per calicem, aut portionem calicis, hoc est ad mensam vini portionem, certa cuiusque fors à Deo homini parata siue bona, siue mala significatur. Hunc ergo loquendi morem scripturis familiarem secutus Dominus, & hoc loco, & postea aliquoties passionem suam, & mortem, quam ex Patris decreto subiturus erat, calicem vocat, dicitque modo: *potestis, hoc est, sentitis ne vos fortes satis, & paratos, ut bibatis calicem, quem ego bibiturus sum? hoc est, ut talia patiamini, qualia me pati oportet ex Patris decreto? Cæterum quod per calicis potationem allegoricè Dominus significauit, idem & alia allegoria significat subiungens: Aut potestis baptismo, quo ego baptizor, id est, iam iam sum baptizandus, & baptizari paratus, etiam vos baptizari? Baptismum enim rursum suam passionem vocat, quemadmodum & Lucæ 12. ubi causa huius metaphore est explicata. Interrogati autem discipuli mox respondent; *Possumus.* Verisimile est eos intellexisse quidē utrumque tropum Domini vulgare, maximè quia de sua passione, quæ resurrectionem præcessura erat, mox præmiserat; nimia autem consequendi quod optabant auiditate, sicut stultè postulauerant, ita etiam temerè de se pollicitos, cum sibi nondum satis essent noti, imò mox prius experti essent quàm metuissent cum Hierusalem iter Dominus institueret. Audita autem eorum responsione, Dominus pro solita sua clementia, sicut supra non insectatus est eorum ambitionem; ita nec modo reprehendit eorum in pollicendo temeritatem, nec obiicit eis sibi cognitam eorum infirmitatem, & timiditatem, sed amplectitur eorum promptitudinem, quæ & si necdum erat in ipsis vera, qualem illi de se pollicebantur, tamen suo tempore vera erat futura, vnde subiicit;*

Calicem quidem meum bibetis, & baptismo quo baptizor baptizabimini. hoc est, talia pro veritate, & gloria Dei patiemini, qualia ego mox passurus sum. Iacobum enim, ut Actuum testatur historia, occidit Herodes, Ioannes autem cum reliquis Apostolis flagellatus est à Iudæis, ut eadē narrat historia, & à Domitiano Romæ missus est in dolium feruentis olei, ac deinde cum ab eo saluus processisset, relegatus est in exiliū in Patmos insulam. Bibit ergo & ipse calicem Domini, quamuis propria morte in Epheso mortuus sit. Neque enim calix Domini mortem tantum significat, sed passionem

Calicis nomine quid significetur.

Baptismum vocat suam passionem.

nem, & afflictiones: quanquam & Ioannes dum dicta pro Domino pertulit mala, declarauerit satis fuisse sibi animum moriendi etiam pro Christo, imò se voluntate fuisse occisum. Cum autem his auditis sperarent filij Zebedei se audituros etiam, quod optabant, subiicit Dominus contra quam audire desiderabant:

Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis. Non voluit his verbis significare Dominus Iacobum & Ioannem exclusos esse à sessione à dextris, & à sinistris, alios verò esse quibus illæ sedes sint paratæ: sed absolute dicit non esse suum dare, quod petebatur: quod tamen debet intelligi in hunc sensum: Non est meum dare quemadmodum vos putatis esse in manu mea, ut scilicet pro libito dare possim ratione consanguinitatis, aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabant Christo liberum esse more Regum huius mundi præferre aliis, & exaltare in regno suo, quos vellent: Dominus quo ostenderet & consortium regni, & præminentiam in regno suo non contingere pro humano beneplacito, sed pro diuino, ac proinde iusto, nec restare ut iam de nouo illa aliquibus addicantur, sed iam olim immutabiliter quibusdam esse paratæ: asserit non esse suum dare, quod petebatur, sed illud eorum esse, quibus nō adhuc erat parandum, sed iam erat paratum. Itaque & nostra littera, in qua additur vobis, sic est intelligenda: Non est quemadmodum vos putatis, meum dare vobis, aut quibuslibet etiam aliis, sed illis contingeret, quibus paratum est.

Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus, &c. Sicut duo fratres carnaliter petierunt: ita & reliqui decem carnaliter indignati sunt de petitione illorum, quod scilicet peterent præponi aliis, cum cæteri non minus primatum ambirent, eumque sibi quisque speraret. Dominus autem sicut solita sua mansuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem: ita & cæterorum carnalem indignationem, non seuerè est insectatus, quanquam etiam supra, ipsis similiter de primatu inter se contendentibus, humilitatem sectandam satis docuisset: sed ut suos ab ambitionis malo liberaret, ex quo processit & duorum fratrum postulatio, & cæterorum indignatio: conuocatis reliquis decem ad se (intelligendum enim hos paulisper elongatos à duobus fratribus, qui cum matre Dominum accesserant) omnibus eodem pharmaco, medicinam admouet, admonens eos modestiæ, idque exemplis duobus inter se diuersis. Itaque proponit eis exemplum, quod imitari non debeant dicens:

Scitis quod Principes gentium dominantur eorum, pro eis, hoc est, dominium exercent in eas, velut dominos se gerunt, populi subditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus, quæ pro libito statuunt, suamque utilitatem, & commodum

modum à subditis sibi veluti à seruis querentes. *Et qui maiores sunt eorum, pro qui magni, vel magnates sunt inter eos, potestatem exercent in eos, hoc est vtuntur in illos imperiose sua potestate præcipiendo quælibet, & ad ea exequenda compellendo. Non ita erit inter vos, qui scilicet ad regni cœlestis consortium, & præeminentiam in ipso vocati estis, Non autem simplex potestatis vsus his verbis prohibetur Apostolis (cum & ipsi suam potestatem exercent in subditas sibi oues) sed vsus potestatis pro libito ferè, ac cum quodam fastu, & ad propriam tum gloriam, tum utilitatem. Explicat autem in sequentibus Dominus quomodo aliter esse debeat inter Christianos, quàm inter Gentiles.*

Sed, inquit, quicumque voluerit inter vos fieri maior, pro magnus, erit, id est, sit, vester minister, & quicumque voluerit inter vos, esse primus, erit, id est, sit omnium seruus. Porro non parua est difficultas, quæ sit vera harum duarum sententiarum intelligentia. Verum si quæ præcedunt, & sequuntur aduertamus, apparet scopum Domini esse, vt doceat non quomodo primatus sit parandus, & ambiendus, sed quomodo qui primatum in Ecclesia aut inter Christianos adeptus est, in eo se gerere debeat. Præmittit enim exemplum, quod suos imitari non vult, de his, qui principes sunt, & magnates gentium, non autem de his, qui quærunt, aut volunt fieri principes, & magnates: & similiter subiungit exemplum, quod vult eos imitari:

Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, significans se cum primus esset, tamen sese gerere, vt ministrum. Itaque sensus potius esse videtur. Qui voluerit inter vos maior fieri, vel primus, hoc est, qui statuerit apud se primatum aliquem suscipere, vbi iam eum acceperit, si modo velit eo gradu bene fungi, sit omnium quibus præest minister, & seruus, sic scilicet vt in omnibus eorum quærat utilitatem, & salutem, non autem proprium commodum & honorem. Vtitur autem hic Dominus tali modo loquendi, quo videtur significari, qua via perueniatur ad primatum dicens; Qui voluerit fieri maior, vel primus esse, quod sic eum loqui conueniret ad curandum morbum Apostolorum, qui volebant primatum, quibus proinde monstrat, quid sit illud quod volebant, nempe quod volunt ministrandi, & seruandi, non autem præcipiendi, & dominandi officium. Dicitur sunt circa hanc Domini sententiam quædam etiam in cap. Conc. 70. Vbi ex Marci. 9. cap. eadem habetur sententia. Postquam autem suis Dominus proposuit exemplum gentilium principum, quod imitari non debeant, subiungit iam exemplum sui ipsius qui omnium primus est in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quæ quot illius vices in populo Dei obtinent, & cum illo regnant.

Sicut

Sicut, inquit, filius hominis, non venit ministrari, hoc est, vt melius in Marco versum est, non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret. Non negat quenquam sibi ministrasse, aut ministrare potuisse, sed ad hoc se venisse, vt ministraretur sibi. Venisse autem se dicit, vt ministraret, quia venerat vt omnium humilitari seruiret, prædicando, & curando infirmitates, ac ob hæc corporaliter perambulando diuersas ciuitates & regiones, non ob propriam gloriam, aut utilitatem, sed tantum ob aliorum salutem. De ministerio enim in spiritualibus est potissimum sermo, cum se Dominus venisse dicit, vt ministraret: in quali ministerio oportebat Apostolos Dominum maximè imitari: quanquam etiam de ministerio in temporalibus rebus simul intelligendum sit, cum Dominus apud Lucam dicat se inter Apostolos conuersatum sicut, qui ministrat, adeo etiam vt ad lotionem pedum sese demitteret. Vt autem Dominus suo exemplo doceret suos quantum debeant insistere ministerio aliorum, & soliti esse pro eorum salute: addit se venisse vt, daret animam suam, hoc est vitam suam (non enim Animam solam, id est, Spiritum dedit, sed & corpus suum (redemptionem pro multis: significans eos, qui vice sua in terris funguntur, vsque adeo debere subseruire commodis eorum, quibus præstant, vt vitam suam pro eorum salute impendant cum opus fuerit. Dicit autem se vitam suam, daturum redemptionem, hoc est in pretium redemptium (Græcis enim est, λύτρον, quod Galli dicerent Ranson) quia mors ipsius veluti pretium erat, quo humanum genus redemptum est ab ira Dei, à morte æterna, atque à captiuitate diaboli. Multis autem hic positum est pro omnibus, quomodo ad Romanos cum dicitur, quod per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi. Mors enim Christi pro omnibus redimendis sufficiens fuit pretium, & quantum in ipso fuit, omnes venit redempturus. Vnde Paulus pro omnibus mortuum esse ipsum affirmat. Aut ideo pro multis dictum est, quod efficacia mortis ipsius non ad omnes esset peruentura, sed tantum ad electos, qui pauci dicuntur comparatione reproborum, multi vero ob numeri in seipso multitudinem. Sic & Isa. 53. dicitur ipse multorum peccata tulit, &c.

Mors
Christi
λύτρον est
generis
humani.

Sanatur cæcus ante ingressum Iericho. Luc. 18.

CAPVT CV.

Actum est autem cum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens: Iesu fili David miserere mei. Et qui præibant increpabant eum vt taceret. Ipse

X 5 2

verò

verò multò magis clamabat: *Fili David miserere mei.* Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum, dicens: *Quid tibi vis faciam?* At ille dixit: *Domine, ut videam.* Et Iesus dixit illi: *Respice, fides tua te saluum fecit.* Et confestim viuit, & sequebatur illum, magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

Factum est autem cum appropinquaret Iericho, cæcus, &c. Cum Dominus è regione iuxta desertum iter faceret, ut in præcedentibus dictum est, ad Ierosolymam, & obviam haberet in hoc itinere civitatem Iericho: accidit ut cum appropinquaret huic civitati cæcus quidam sederet iuxta viam, strepem, ut fieri solet, à prætereuntibus petens: quod nunc Dei dispositione ita factum est, ut ne incessus Domini esset ociosus, sed ubique etiam in via beneficentiæ ei occasio præberetur, suoque exemplo nos doceret ut in omnibus, & semper simus proficui, & nunquam ignavi. Cum ergo hic cæcus ex strepitu vocum & pedum intelligeret magnam vim hominum prætereuntium, interrogabat quid hoc rei esset. Est enim cæcorum genus eo curiosius, quod oculis careat. Responsumque est ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Tum ille protinus neglectis omnibus prætereuntibus, à quibus multam elemosynam sperare potuisset, ad solum Iesum conuersus, concepta fiducia ex his quæ de illo aliquando audierat, clamabat dicens:

Iesu fili David miserere mei. Non tantum filium David ob id dicit, quemadmodum volunt quidam, ut blandimento quodam Dominum magis commoveret, quia scilicet honorificum erat natum esse ex regio semine David, sed ob id potius, quod crederet eum esse Messiam, qui expectatus fuit ex semine David, & ob id, ut prius aliquoties est annotatum, passim tum apud Iudæos ea periphrasi notabatur, ut vocaretur filius David. Alioqui quomodo vel hic cæcus, vel alij similes, ita scivisset eum, qui Galilæus, & Nazareus dicebatur, natum ex semine David: nisi quia certo crediderunt esse Messiam, quem sciebant fore filium David. Itaque cum alij renuntiant Iesum Nazarenum transire: ipse magnificè de eo sentiens Iesum filium David nominat. Quod dicit, *miserere mei*, significat ipsam certo credidisse posse illum pellere cæcitatem, si tantum vellet, dum nihil aliud ab eo implorat, quàm misericordiam: convenitque illud *miserere mei*, divinitati Christi, cui ut alicuius miseriam subveniat, nihil aliud est opus, quàm ut eius misereatur: quanquam non sit verisimile hunc, aut alios dixisse Christo *miserere mei*, ob creditam tum ab eis divinitatem eius, sed tantum ob creditam eximitiam eius potentiam à Deo ipsi collatam, qua posset quidquid vellet. Porro qui præibant in turba Iesum, increpabant eum (unde datur intelligi, quod clamare cœperit antequam Dominus circa illum esset, quòdque sapius, & validè clamavit) ut taceret. Suspiciabantur enim eum vulgarem petere elemosynam, & metue-

& metuebant ne improbitate mendici offenderetur transiens Dominus. Quo autem magis turba obstrepèbat, tanto vehementius cæcus clamabat, eadem iterans sancta improbitate: declarans hac ratione ardens consequendi visus desiderium & inuictum fidei robur. Quoniam enim non licebat videre Iesum nec illum accedere: ideo magis intendebat vocem, nescius quantum abesset, quem appellabat, & obstrepentis turbæ voces superare adnitens. Ille ergo in clamore perseverante, Iesus qui aliquoties clamantem dissimularat, tum ne videretur cupidus edendi miracula causa ostentationis, tum ut evidentior redderet cæci fiduciam, nosque doceret perseverantia opus esse in orationibus: tandem restitit (non enim, ut reliqui putabant eius, clamore offendebatur, sed delectabatur) iussitque illum adduci ad se. Quanquam enim etiam non adducto cæco, solo verbo ipsum sanare potuisset: adduci tamen illum ad se potius iussit: quo omnium oculos ad miraculi considerationem converteret, essetque miraculum evidentius. Cum autem venisset ad Iesum, interrogavit illum:

Quid tibi vis faciam? Non quod ignoraret, quod ille cuperet: sed ut illo palam agnoscente suum malum, miraculum ab omni esset calumnia liberum. Cæcus autem magna cum fiducia rerum omnium altarum securus, nihil aliud petit, quam visum: *Domine, inquit, volo te mihi facere ut videam*, paucissimis rursus visus verbis, sed quæ magnam præ se ferebant fidem. Tum itaque Dominus aptè respondens illius fiduciæ, verbo reddidit visum summa cum maiestate dicens: *Respice, hoc est recipe visum, ἀνάβλεψον.* Addidit autem solitum illud fidei elogium: *Fides tua te saluum fecit*, idque tum in fidei commendationem, quam imitari nos voluit, ut sanitatem ab ipso spirituales consequi possimus: tum in exemplum humilitatis, alienum sese ab omni arrogantia declarans.

Et confestim vidit, qui cæcus fuerat, nec tamen redit ad mendicitatis sedem, sed ut prius declaravit fidei magnitudinem, & constantiam, ita nunc accepto divino beneficio lætus gratum se exhibet. Unde sequitur:

Et sequebatur illum, Non sese, suamque fidem commendans quam commendauerat Iesus, magnificans, vel ut Græca habent glorificans Deum, à quo tantum beneficium profectum agnovit, & cui soli omnibus gloria est tribuenda. Quin & populus conspecto tam insigni miraculo, quod si adfuissent. Pharisei calumniari studuissent, dedit laudem Deo, cuius virtute Iesum non dubitabant addidisse miraculum.

*Zachæus publicanus Christum
suscipit. Luc. 19.*

CAPVT CVI.

E T veniunt Iericho. ^c Et ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues, & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum ut videret eum, quia inde erat transiturus: Et cum venisset ad locum suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et descendit & excepit illum gaudens. Et cum viderent omnes murmurabant, dicentes: Quod ad hominem peccatorem diuertisset. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, etsi quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est eo quod & ipse filius sit Abrahæ. Venit enim filius hominis querere & saluum facere quod perierat.

Et veniunt Iericho. Opportunè hæc historia superiorem narrationem secuta est. Quod enim ibi corporaliter à Christo gestum est miraculum, hic fit spiritualiter, & alioqui magna hic est cum superiori facto similitudo. Itaque ingressus Dominus civitatem Iericho, ut erat comitatus multa turba, perambulabat eam, hoc est, pertransibat, transiturus per eam ad Ierusalem, quo iter instituerat. Hanc ergo civitatem decoratam & habitatione, & miraculo Helizæi etiam Dominus illustrare dignatus est & præsentia sua, & insigni quodam facinore: ut ubique præsentia ipsius fructum aliquem attulit. Ecce enim, inquit Evangelista, erat, in hac civitate vir nomine Zachæus (ob celeritatem namque viri proprio eum nomine expressit, convenitque nomen ipsi euentui, qui hic narratur, significat enim purum, aut iustificatum) & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues. Quæ ob id Evangelista diligenter explicat, non ob id solum ut sequenti sit narrationi locus: sed etiam ut eius conversio, & iustitiæ cupiditas, ac Christi benignitas sit admirabilior. Non vulgare enim iustitiæ desiderium, nec vulgare Dei donum fuit, quod is, qui caput fuit eorum, qui ex publicis exactionibus, & communi aliorum malo propriis commodis inhiabant, & præterea diuitiarum copia affluebat: mox omnibus spretis in alium mutatus sit virum, & tam pio Iesum videndi desiderio detentus fuerit. Rursum Christi benignita-

tem nobis mirè commendat, quod non simpliciter publicani, sed etiam principis publicanorum hospitio ultro sese obtulerit, a cuius confortio maxime abhorrebant Pharisei & Scribæ. Hic ergo talis vir, quem & vitæ genus, & fortunæ indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Iesu, quærebat videre Iesum quis esset: cupiens scilicet eum etiam de facie nosse, de quo tumori tam admiranda sparserat. Nec vulgari tenebatur videndi Iesum desiderio, sed tanto, ut cum per staturæ exiguitatem impediretur à turba undique Domino circumfusa, ne posset in turba videre Iesum, oblitus sui principatus, & diuitiarum suarum, veluti infimæ alicuius sortis homo, arborem Sycomorum ascenderit, quæ in via fortè erat, per quam Dominum transiturum cognovisti non metuens quod multis Iudæorum risui futurus esset. Et quidem cum tam cupidus esset videndi Iesum: proculdubio libens illum invitasset, nisi modestia, & pudor obstitisset, & suorum peccatorum conscius indignum se cum Centurione illo iudicasset, qui illum in domum suam vocaret, cum à suo confortio Pharisæos studiosè abstinere expertus fuisset. Benè ergo Evangelista desiderij magnitudinem in hoc homine explicavit, dum & præcurrisse eum dicit, & ascendisse, idque in arborem, quam & explicare ei visum est. Est autem Sycomorus, vel ut Lucas posuit Sycomorea, teste Dioscoride arbor excelsa, folia quidem habens similia moro, fructus autem similes ficui, nisi quod eos proferat sine granis, neque in ramis proferat, sed in ipso caudice non maturescen-tes, nisi unguibus, aut ferro sculpantur. Itaque sedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cum venisset ad locum, atollens oculos vidit eum, aspectu quidem corporali, sed quem ferè sequitur aliquis salutaris effectus: quali aspectu dignus ille merito factus est, qui tanto videndi Iesum desiderio tenebatur. Videre enim eum solum in tanta multitudine ambiuit, & vicissim in tanta multitudinem peculiariter illum vidit, & in illum oculos suos convertit Dominus, qui delectatus tam insigni hominis cupiditate, quam ipse facto, vultu, atque oculis præ se ferebat, & quam Dominus, qui scrutator est cordium, synceram esse advertit: non tantum se illi simpliciter videndum exhibet, cum ille nihil aliud petere auderet, sed etiam ipso nomine, ut notum compellans, quem prius non viderat, ultro sese obrulit ipsius hospitio dicens:

Zachæe festinanter descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit, oportet me manere, non ob inopiam, quasi defuissent ei in quæ reciperetur hospitium: sed quod ille suo desiderio meruerat Dominum habere hospitem, & quia oportebat hac ratione Christum secundum suum officium querere, & saluum facere,

quod perierat. Res autem subiecuta declarauit & vim præcepti Dominici, & affectum Zachæi erga Dominum, quod scilicet solo pudore prohibitus, non prius vitrò illum ad se inuitauerit. Mox enim, vt audiuit, Domini insperatam iussionem, nihil quidem responderet, ingens enim affectus, & insperatum gaudium vocem adimere solet: sed tamen nihil contatus obtemperat. Nam & festinanter descendit, & non simpliciter eum accepit, sed excepit eum gaudens, veluti magno honore affectus, & magno thesauro donatus, cum prius temporalia tantum lucra sectaretur. Spectatores interea cum magis deberent dare gloriam, & Christi prædicare benignitatem: *Omnes qui videbant, murmurabant dicentes: quod ad hominem peccatorem diuertisset, dupliciter peccantes, & quod hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiam si prius peccator fuerat, videri meritò iam poterat animū mutasse, & quod vitio hoc vertunt Domino, quod ad hominem peccatorem diuerterit, cum hoc vnum viderent eum agere, vt sua doctrina peccatores ad resipiscentiam permoneret. Vt autem intelligamus quam iniusta, & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, subiicit Euangelista:*

Stans autem Zachæus dixit ad Iesum. Sterisse eum dicit, insinuans erga Christum eius reuerentiam, siue hoc inter prandendum contigerit, siue potius ante, vel post prandium, cum aliquandiu, vt est verisimile, Dominum docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annunciantem audisset. Aduertendum autem quid dixerit ad Iesum:

Ecce, inquit, dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus. Quod dicit do, & reddo, rectè intelligitur ipsum commotū Christi præsentia, & doctrina, iam certo constituisse se daturum, & redditurum: vt præsentis temporis verba pro futuris accipiantur, nisi quod significare voluerit dicens do, & reddo, se iam suas facultates ad id deputare, & ad id faciendum sese astringere, vt sensus sit: do pauperibus, hoc est, iam iam illis addico, & certo deputo. Id enim magis conuenit responsioni Domini, quam subiicit, dicens:

Hodie salus domui huic facta est. Diuidit autem suas facultates in duas partes: & dimidium quidem pauperibus assignat, vt peccata sua elemosynis redimeret & perfectionem Euangelicæ doctrinæ, quo ad posset, præstaret. Dimidium verò reseruat non tam, vt possideat, quam vt hinc exoluat lucra fraude quæ sita: vt ferè solet Publicanorum officium nõ esse liberum ab inuitis exactionibus. Quadruplum autem fraudatis reddere constituit, securus scilicet legem hac in parte, quæ præcepit ei, qui ouem fuerit furatus, eamque vendiderit, vt reddat quadruplum: quãquam hac constitutione non omnino ad talem redditionem adigebatur. Ex quo

intelligendum relinquitur hunc diuitias suas non omnes ex iniustitia, & fraude comparasse: sed maiorem partem, imò omnes penè, vel ex patrimonio, vel ex iusto lucro obtinuisse. Quomodo enim alioqui, & dimidium bonorum suorum pauperibus addicere potuisset, & præterea reddere quadruplum omnibus à se fraudatis. Porro quod Zachæus has suas virtutes coram Domino proponit: non iactabundè facit, quemadmodum Pharisæus ille, qui dixit, decimas do omnium, quæ possideo: sed tum vt alacritatem suam, & fructum in se securum ex præsentia, & ingressu Domini ostenderet, idque in condemnationem obmurmurantium Iudæorum: tum quod cuperet audire à Domino an quod facere instituebat, ei placeret, necne: & numquid illi præterea esset faciendum, ad adipiscendam vitam æternam. Cùm ergo Zachæus suam mutationem Domino probandam vel improbandam proponeret: Dominus approbans eius propositum, ait ad illum:

Hodie salus huic domui facta est, eo quod & ipse filius sit Abraham. Vbi sciendum quod apud Græcos relatiuum: Ipse, referri potest ad domum, quia illis *ὁ οἶκος*, id est, domus, est masculini generis, vt sic veri possit oratio: Salus huic domui facta est, eo quod & ipsa filia sit Abraham. Atque in hunc modum potius intelligendum, ob id apparet, quod cum Dominus hæc dicatur dicere ad Zachæum, non autem ad circumstantes: durius est quod sub tertia persona dicitur ad illum, eo quod & ipse sit filius, si ipse referatur ad Zachæum. Nec absurdū videri debet si domus dicatur filia Abraham. Si enim rectè dicuntur domus filia Abraham, quomodo nos dicimus domum aliquam Christianam, vt scilicet domus accipiatur pro familia. Non enim Dominus tantum Zachæo salutem annunciat, sed toti familiæ, quæ exemplo patrisfamilias, aut iam credidit, aut creditura erat. In nostra littera videtur illud, ad eum, cum dicitur. Ait Iesus ad eum, accipiendum pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur: Ad Israël autem dicit, pro, de Israël autem dicit. Itaque intelligetur ad circumstantes de Zachæo dixisse Dominus hodie salus huic domui, hoc est, familiæ facta est, eo quod etiam ipse, paterfamilias scilicet, sit filius Abraham. Cæterum domui dicit factam salutem quia supra dixerat, in domo tua oportet me manere, vt ostendat fructum securum ex suo in domum aduentu: propter quem fructum dixerat, oportet me manere in domo tua. His ergo verbis non tantum approbat Dominus factum Zachæi: sed & occurrit indignantium de ingressu suo murmuranti, cum ostendit fructum sui ad peccatorem introitus. Et quo magis omnium ora obstruantur, addit causam salutis domui tunc collatæ, Zachæus dicens eo quod &, hoc est, etiam ipse quanquam publicanus & peccator, sit filius Abraham. Quod autem Zachæum filium vocat

Domus filia Abraham.

Rom. 10.

Zachæus filius Abraham.

Regnum
Christi
spirituale.

externo, negotiationem consentaneam regno exercere debere, donec in fine ipse veniret, fidelibus ministris regni sui consortiū communicaturus; rebelles verò, & ignavos seruos vindicaturus. Bene autem dicit Evangelista illos existimasse, quod regnum Dei manifestaretur confestim. Regnum enim Messiae etiam putabant ipsi fore temporale, & mundanum, tamen Dei regnum vocabant, quod per Messiam à se missum Deum in populo suo crederent sublimi quodam modo regnaturum, & sublimius quàm olim tempore Iudicum, aut regis David, & aliorum. Et quidem regnum Messiae ut iam in terris utcunque cœptum erat, ita mox in Ierusalem magnum profectum & incrementum accepturum erat: verum non erat ut illi putabant, ita manifestandum, nempe ut instar aliorum regnorum, in gloria, & maiestate appareret. Spirituale est enim regnum Christi, quod est in terris; & quemadmodum Paulus vitam fidelium absconditam esse dicit cum Christo in Deo: ita & regni ipsius maiestas & gloria iam occulta est, manifestanda in nouissimo die. Porro hac parabola, eo magis præmuniendi iam erant animi Apostolorum, quod mox solemnī pompa veluti Rex ingressurus erat, & suscipiendus in Ierusalem, quemadmodum post hanc parabolam mox Lucas subiungit. [Parabola autem sic habet ad literam, Homo quidam nobilis, hoc est, claro genere natus abiit in regionem longè distitam à loco habitationis, ut acciperet sibi regnum, eoquē accepto reuerteretur. At priusquam ingressus esset iter, vocatis decem seruis suis, quos habebat, dedit illis decem mnas, singulis scilicet vnā, ita ut inter omnes equa esset sortis partitio, simulque mandauit illis dicens; Negotiamini, hoc est mercaturā, & lucro conquirendo operam date, dum, pro vsque dum venio. q. d. Hanc pecuniam trado vobis, non ut prodigatis, aut seruetis otiosam apud vos, sed ut negotiatione crescat, reuersusque reperiam rem domi auctam. Non dicit quando venturus sit, sed tantum venturum se asserit; volens tempus aduentus sui ipsis esse incertum, ut illi nunquam essent in otio, sed venturū tempore incerto semper expectarent. Porro mina dictio Græca, pro qua Latini dicunt mina, significat Atticis libram pecuniariam, hoc est, centum drachmas, quæ continent duodecim vncias cum semisse. Hebraica autem Mina, non tantum dupla est ad Atticam, sed & ultra excedit eam in quinque vnciis. Cum ergo ad prædictum modum res suas nobilis iste homo domi disposuisset, mox profectus est. Ciues autem ciuitatis cui præerat, oderant eum. Itaque profecto illo cœperunt agitare de nouandis rebus, ut fieri solet; ut dum alterum regnum asserit, ab eo quod possidebat, excluderetur. Miserunt ergo post illum iam profectum legationē, hoc est, legatos, dicentes ad illos; Nolumus planè hunc regnare super nos; nullam quidam legitimam rationem addentes, sed superbi

regnum

regnum eius sola voluntate, recusantes. Hęc legatis dicentes miserunt eos, ut referrent illi ciues esse huius animi, ut posthac nollent illum habere Regem; ne veniret vnde profectus esset. Et factum est ut accepto regno quantumuis, id nollent eiues, rediret tamen: ac reuersus primū quidem de seruis suis sollicitus fuit quibus pecuniam dederat, quos proinde vocari iussit, ut sciret quantum quisque negociatus esset, id est, quantum lucri negociādo fecisset. Venit autem primus dicens; Domine mina tua fecit lucrū decem minarum. Cuius industriam, ac fidem collaudans, & remunerans Dominus respondit; Euge serue bone, quia in modica re fidelem te declarasti, cum res meæ essent angustiōres, æquam est, ut rebus meis nunc auctis, particeps sis amplioris fortunæ, pluraque tuæ fidei, ac potestati concredita habeas. Eris ergo, pro esto, potestatem habens super decem ciuitates. Porro euge Græca dictio est, *Euge* qua & Latini vruntur, & est vox laudantis, aut exultantis, perinde valens ac rectè, sanè. Non tantum autem Dominus eum collaudat cuius mina decem acquisiuit minas, sed & eum cuius, mina quinque tantum acquisiuit: cum quo non exoptulat quare non plus lucrificasset; cum ex equali pecunia alter duplo plus lucratus fuisset. Animaduertit enim varios esse negotiationis casus, & eos qui æqualem impendunt laborem & industriam, non semper idem assequi commodum. Collaudat ergo etiam hunc, nec collaudat tantum, sed cum illi, sicut nec priori aliquod præmium deberet, tamen veluti commérito ob suam industriam, & diligētiam contrahit præfecturam quinque ciuitatum, ex seruis hos in consortium dominij constituens, sed secundum proportionem meritorum. Cum autem ad hunc modum cæteri redderent rationem, tandem venit seruus vnus planè ignauus, & malæ fidei, qui supra suam ignauiam etiam hoc adiecit criminis, quod se iustificare voluit, quodque iustificationis suæ rationem retorfit in mores, & iniquitatem Domini. Domine inquit, en refero tibi minam, quā mihi credideras; eam hætenus habui repositam in sudario, quo tibi sicut erat esset incolumis. Adeo non profudi, ut nec attigerim. Hoc malui, quam venire in periculum, ne si male cessisset negotiatio, ut in ea varij sunt casus, tecum mihi res esset. Metuebam enim resciscens quam sis homo aulterus, & lucri avidus, adeo ut non solum nihil dones, aut perire sinas de tuo, verum etiam inde tollas vbi nihil posuisti, & inde messem colligas vbi non fecisti sementem: quare non dubitavi te multo magis à me exacturam depositam minam etiam si deperdita fuisset per fortunæ iniquitatem. Audiens autem hæc Dominus, offensus non tantum ignauia serui, sed etiam quod culpā suam referret in mores Domini, propriis ipsum conuincens verbis ait; Serue bis male, piger scilicet, & Domini tui insimulator, ex verbis oris tui te iudico; Sciebas enim

ut

ut ais, me esse austerum adeo ut tollam ubi non posui, &c. Atqui hoc ipsum debebat te ad industriam excitare, non ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multo magis mea requisitum cum lucro, si aliena mihi soleo præ lucris auiditate vendicare. Quare ergo non saltem commisitisti pecuniam meam mensariis, qui ex mutuo, vel nummorum mutatione lucrum faciunt, ut cum illis particeps lucris fieres: ut si timuisti negotiando maria, & terras peragrarè, & in his lucrum quærere in quibus est iacturæ periculum, saltem vel hac ratione lucrum paraffes, in qua minus, vel nullum periculum est, imo certum lucrum, ut ego veniens, pecuniam meam vel à te, vel à mensariis exigere possem cum usura? Porro non est hic anxie quærendum quomodo Dominus iste requirit lucrum usuræ, quod iniustum est. Proponitur enim parabola homo vulgari modo agens, & loquens. Lucrum autem usurarum olim apud multas gentes iustum, & licitum habebatur. Aut loquitur iste nunc consequenter ad existimationem serui. q. d. Cum iudicares me adeo esse lucris cupidum ut etiam tollam ubi non posui: existimare etiam debuisses me accepturum lucrum usuræ ex concredita tibi mea pecunia. Cum autem ad hanc heri vocem obmutuisset ignauus iste seruus. Dominus seruis astantibus præcepit ablatam ab illo minam dari illi, qui omnium fuit utilissimus, qui scilicet decem habuit iam minas; seruisque mirantibus cur illi adiiciendam vellent, quæ potius videbatur ei danda, qui minus haberet, subintulit commune & tritum illud dictum; Omni habenti dabitur amplius, ab eo autem qui non habet, etiam quod habet, auferetur. q. d. Ille qui quod à me habuit, verè habuit lucrum inde faciens dignus est cui amplius committatur, & ditior fiat: is verò qui quod habuit, sic habuit quasi non haberet, dignus est qui priuetur etiam illo quod habuit; tantum abest ut eius egestati mea subueniat liberalitas. Hoc iudicio cum seruis habito. Dominus secundo loco inimicos suos, qui iugum regni eius excutere voluerunt, adductos iubet in conspectu suo interfici, ut rebellionis suæ meritas persoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum, quam ad vindicandum prius iubet accersiri seruos, quam inimicos suos. Et hætenus quidem literalis propositi à Domino exempli tractatio; cui iam breuiter eius est subiicienda accommodatio ad eam rem quam Dominus significare voluit.] Comparat ergo seipsum Dominus homini cuidam nobili genere orto, quod verè esset homo, secundum humanam naturam ortus, ex regia stirpe Dauid, secundum diuinitatem filius Dei Patris. Se igitur significat mox abitarum in regionem longè distitam à terra nempe, in cælum, ut ibi acciperit quasi homo regnū sibi debitum, & regno accepto, suo tempore, quod incertum est

Applicatio exempli.

esse voluit, reuersurū, quod fiet in nouissimo iudicij die. At priusquam profectus est, seruis suis Apostolis scilicet, aliisque Evangelicæ doctrinæ prædicatoribus, quos per decem seruos in parabola significat propter numeri perfectionem, concredidit Evangelicam doctrinam & dona sua, velut minam quandam, & pecuniam qua negotiarentur, non sibi sed suo Domino lucrū facientes, qui sese magno lucro auctum existimat si homines per hominem respiscant à vitiis, & ad Evangelicæ pietatis studium conuertantur: præcipiens eis ut eo lucro augendo insistant vsque ad tempus aduentus sui. Cum autem iam profectus esset in cælum, Iudæi, qui veluti ciues ipsius fuerant, quod inter eos, & ex eis natus, & apud eos conuersatus esset, & regnum suum auspiciatus; ut semper eum etiam præsentem oderant, recusauerunt eum etiam iam absentem agnoscere pro suo Rege: non quidem quod iusta aliqua ratione mouerentur; sed quod impia, & obstinata voluntate nollent. At quantumuis Iudæi illum nolint sibi Regem, & adhuc pertinaciter illum negent, & blasphemant: Veniet tamen etiam inuitis illis gloriosè regnans, inuiturus cum seruis suis rationem, & de inimicis suis ultionem sumpturus. Et seruos quidem suos per sanctos Angelos ipso iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit concreditis sibi donis, & Evangelici sermonis dispensatione lucrum sibi fecisse animarum, non tantum collaudabit, sed & magno remunerabit præmio, & regni sui consortio donabit; vnumquemque tamen pro industriæ, & regni parti ratione; maiorem scilicet fœlicitatem & præminentiam in regno suo eis impartiens, qui plus laborauerunt, & plus lucris fecerunt. In illo autem qui prætextu austeritatis sui Domini minam seruauit in sudario, illi designantur, qui concredita sibi dona etsi non prodigant, tamen otiosa seruant; & licet non aperte malè viuant, nec quenquam lædant, non tamen student pro accepto Dei munere, aut suo officio aliis prodesse, & Christo lucrifacere; qui suæ pusillanimitati, imò verius ignauæ ferè prætexunt metum diuinæ iustitiæ, & strictæ rationis exigendæ ab his qui non fœliciter, & cum lucro verbum Dei, & munus quoduis Ecclesiasticum administrauerint. At tales in nouissimo die seuerè increpitos Dominus ex propriis verbis condemnabit: quoniam consideratio rigidè iustitiæ diuinæ, & cupiditatis lucris, quæ est in ipso, magis eos impulisse deberet, si non ad actiones magni periculi, saltem ad actiones minoris periculi: ut ipse Dominus veniens cum fœnore, & lucro dona sua recipere posset. Quod autem in ultionem ignaui serui, mina iubetur ab eo auferri, & dari ei, qui habet decem: significat tum id, quod in hac vita frequenter contingit; nempe quod

quod is qui gratiam à Deo acceptam sinit otiosam priuatur ea; & is qui acceptis gratis benè vitur, augeri sibi sua dona meretur; tum quod in futura retributione gaudium, & gloria fidelium seruorum etiam augebitur ex donis eorum, qui illis non benè sunt vsi. Boni enim non tantum habebunt gaudium ex suis benefactis, aut donis, sed & ex donis malorum, aut ignauorum: dum diuina bonitate videbunt se suis bene vsos, cum contra alij eadem vel similia dona habentes non sunt illis benè vsi. Itaq; dona illorum, & diuitias accipient: quia vnde illi gaudere, & fœlices esse poterant, inde iustorum fœlicitas augebitur. Cæterum sententia illa, Omni habenti dabitur; explicata est satis in cap. Concor. 51. Porro quod post iudicium seruorum iubet Dominus adductos hostes suos coram se occidi: significat quod in nouissimo die Iudæos, & eū eis quotquot sese regno ipsius submittere voluntariè recusant, æterna morte condemnabit: quemadmodum etiam Iudæorum gētem temporaliter per Romanos internecioni tradidit; eo quod non cognouerit tempus suæ visitationis. Subiicit autem Euangelista;

Et his dictis præcedebat ascendens Ierosolymam, hoc est, cum his dictis animos suorū liberasset ab errore illo, quo putabant ipsum ascendere in Ierusalem, vt ibi regnum suum auspicaretur; eisdem quæ dictis significasset se consciū esse odij Iudæorum contra se; tamen declarans se eorum non metuere odium, & veluti iam auspiciari profectiōem in regionem illam longinquam, in qua accepturus erat sibi regnum; præcedebat suos ascendens Hierosolymam, à qua suos sibiip̄s metuere sciuit, vt paret ex Marco.

Duo cæci sanantur post egressum è Iericho.

Matth. 20. Mar. 10.

CAPVT CVIII.

B T proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timei Bartimeus cæcus sedebat iuxta viam mendicans. Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus est, cepit clamare, & dicere, Iesu fili David, miserere mei. Et comminabantur ei multi vt taceret. At ille multò magis clamabat. Fili David miserere mei. Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum dicētes ei: Animaquior esto, surge vocat te. Qui proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus dixit illi: Quid tibi vps faciam? Cæcum autem dixit ei: Rabboni, vt videam. Iesus ait illi: Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

Quod

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes: Domine, miserere nostri fili David. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miserere nostri fili David. Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait: Quid vultis vt faciam vobis? Dicunt illi: Domine, vt aperiatur oculi nostri. Miserus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, & secuti sunt eum.

Et proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, &c. Circa historiam non est quod hic immoremur cum sicut plane est simile factum, quod hic describitur, cum eo quod est apud Lucam, eadem hic sint dicenda, quæ ibi. Tantum obseruanda quæ hic siue in Marco siue in Matthæo sunt peculiaria. In Marco ergo hoc primum annotandum, quod cum nos habemus, multi comminabantur ei, vt taceret, verbum comminabantur rursus positum est pro increpabant. Deinde hoc peculiare est in Marco: quod dicat Domino præcipiente cæcum vocari, quosdam vocasse cæcum (quos verisimile est fuisse Apostolos) dicentes ei: *Animaquior esto, surge vocat te.* Vbi pro illo *Animaquior esto*, Græcis est, *ψυχαιος*, hoc est, bono animo esto, aut confide, vt sit sensus, Traquilliori, & meliori esto animo. Nam animum nimio desiderio turbulentum clamor præ se ferebat. Sequitur, quod etiam proprium est Marco:

Et proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum, vbi pro exiliens, Græcè est, ἀνάστας, quod tantum est surgens. Cæterum quod vestimentum abiecerit, quo scilicet expeditior accederet; indicat & desiderij, & fiduciæ eius magnitudinem, atque ex eo satis licet intelligere eum non simpliciter sutrexisse, sed etiam præ gaduio exiliisse, & ad Christum etiam cursu peruenturam, si per cæcitatem licuisset. Postremo id proprium est Marco, quod cum Lucas Dominum suo cæco dixisse commemoret: Respice, fides tua te saluum fecit. Marcus suo dixisse scribit:

Vade, fides tua, &c. Quod autem dicit Dominus, vade, aut, vt est Græcè *ὑπάγε*, abi, non est præcipientis abitum, sed concedentis abitum, aut potius annuentis desiderio eius. Sic enim solet Dominus respondere his, qui ad ipsum veniunt aliquid petitori, cum eorum annuit desiderio. Itaque non fecit hic cæcus contra Christi præceptum, quod cum ei dictum sit abi, Christum tamen in via secutus sit. Est & illud in Marco singulare, quam parui momenti, quod cum Lucas scribat suum cæcum dixisse Domine vt videam, hic dicitur dixisse Rabboni vt videam. Est autem Rabboni Syriaca magis quam Hebraica vox, signifi-

Y y

cans

cans idem quod magister mi, quod Hebrei dicunt Rabbi. In Matthæo duo sunt singularia. Primum quod cecos dixisse scribit, Domine ut aperiatur oculi nostri, pro eo quod est, ut videamus, aut visum recipiamus. Dicuntur enim oculi cæcorum esse clausi, etiam si opercula eorum aperiuntur more videntium, quoniam per ipsos ac si clausi essent, nihil possunt videre: quemadmodum per clausam fenestram nihil videri potest. Aperiri vero dicuntur oculi eorum, dum visus restituitur, quoniam tunc per eos videri possunt externa, veluti amoto obstaculo, & fenestris apertis, ac lumen iam præbentibus, quæ prius clausæ nihil præbebant luminis. Alterum Matthæo proprium est, quod dicit Dominum misertum fuisse cæcorum, & tetigisse oculos eorum, cum alij tantam verborum faciant mentionem, quæ nulla commemorat Matthæus: ut hinc intelligamus Dominum non semper solis verbis sine contactu curasse, cum tantum verborum fit mentio, aut contra solo contactu, cum huius solum fit mentio.

Cæna in Bethania facta, Maria Dominum perfundit unguento. Matth. 26. Marci. 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

† b Et cum > b Bethania * ergo || b venit. † b o eius

d Iesus ergo ante sex dies pascha venit Bethaniam vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo. † e Cum autem a Iesus e esset > in Bethania in domo Simonis Leprosi, b & recumberet, d Maria * accepit libram unguenti nardi pisticæ pretiosi, [&] || e accessit a ad eum e mulier habens alabastrum unguenti b nardi pisticæ c pretiosi, d & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius des eius capillis suis, e & b fracto alabaastro, c effudit super caput † ip- > a o sius a recumbentis, d & domus impleta est ex odore unguenti. a Videntes autem discipuli e erant * b quidam > e indignè ferentes b intra † b Iesus semetipsoz & e dicentes: Ut quid perditio † ista b unguenti facta est? autē dixit > c Poterat enim b unguentum e istud venundari a multo. b plus- d dixit quàm trecentis denarijs, e & dari pauperibus. b Et fremebant in eam. d ergo Ie- Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum tradis- † d turus. Quare hoc unguentum non venijt trecentis denarijs, & datum sine illam est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed > b illi quia fur erat, & loculos habens ea quæ mittebantur portabat. a Sciens || b Bonū || a autem m Iesus ait illis; † i Sinite eam, d ut in diem sepulture meæ seruet

seruet illud. e Quid molesti estis > huic a mulieri? || e Opus enim opus † a bonum operata est in me, † m semper enim pauperes habetis vobiscum, o nam b & cum volueritis potestis illis benefacere, m me autem non semper per habitis. b Quod habuit hæc, fecit. a Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, b præuenit ungere corpus meum in sepultura, [&] a ad sepeliendum me fecit. e Amen dico vobis, vbicunq; peres enim predicatum fuerit > euangelium istud in || vniuerso mundo, † a semper dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius. d Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis. Cogitauerunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis & credebant in Iesum. † & quod fecit hæc o narra- bitur.

Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, &c. Ergo inquit, quoniam iam proximum erat pascha Iudæorum. Id enim apud eum præcessit. Itaque appropinquante hora supplicij, ad locum quoque supplicij propius Dominus accessit. Porro in illa locutione ante sex dies Paschæ, impropria est locutio, pro eo quod est ante sex dies Paschæ præcedentes, vel sex diebus ante Paschæ: cum propriè significaretur Dominum venisse Bethaniam ante Paschæ festiuitatem, quæ sex diebus perageretur. Diem autem quo Christus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuisse diem Sabbathi, quando fecerunt ei cœnam de qua sequitur: Rectius tamē secundum alios videtur intelligi Dominum venisse in Bethaniam feria sexta, ac sequenti die factam ei cœnam preparatam die præcedenti: & cum subiicit Ioannes in crastinum turbam cum ramis palmarum processisse obuiam Iesu, crastinum referendum cum non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, sed ad diem, quo fecerunt ei cœnam: Sic enim sex integri dies erunt medij inter diem aduentus Domini in Bethaniam, & diem Paschæ, qui verè incidit tum in feriam sextam. Sic etiam intelligi poterit, sufficiens fuisse tempus, ut quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoscere potuerit multa turba Iudæorum qui erant extra Bethaniam Iesum venisse in Bethaniam, & venire ad videndum & ipsum, & Lazarum ad quæ sufficiens tempus non ita poterit intelligi, si ipso Sabbatho intelligatur Dominus venisse in Bethaniã, sicut nec quando parauerunt ei cœnam. Cum autem in Bethaniam venisse Iesum Ioannes dixisset, adiecit, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus, ob id, ut apparet quo indicaret, quare in Bethaniã Dominus venerit: nimirum quod ratione tanti miraculi illius, haberet ibi amicos, apud quos tuto diuersari posset, & ut recentis miraculi memoriã renouaret, ac mentibus discipulorum sp̄s resurrectionis imprimeret, quos sciebat sua morte vehementer perturbandos. In cœna autem hac solemniter Domino parata & Lazarum, &

Simō Le-
proso.

sorores non solum adfuisse, sed etiam officij aliquid exhibuisse narrat Ioannes: Martha enim inquit, etsi in aliena domo, tamen pro suo more sedula Domino ministrabat. Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo, quod non tantum causa significandi officij à Lazaro Domino exhiberi, sed & ob id commemorare videtur Euangelista, quo certo argumento declaratum significaret illum verè resuscitatum. Cum ergo & Simon, quem verisimile est à lepra Dominum curasse, & ob lepram qua aliquando fuerat infectus, adhuc sibi seruasse nomen leprosi, Dominum hospitio excepisset, & Martha ministraret, & Lazarus officij causa cum Domino accumberet: Maria ne circa Dominum sola esset inofficiosa in solempni illo conuiuio, sed vt amore omnes superabat, omnes etiam vinceret officio, præ amoris magnitudine, & gratitudinis insigni affectu nihil reputans nimium, quod Domino impendere posset, accepit totam vnã libram vnguenti pretiosi, quod ex nardo pistica confectum erat, eoque primum pedes Domini ex itinere fatigatos rursus vnxit, ad quos olim peccatorum suorum veniam se impetrasse meminerat, eosque à se prius aqua ablutos, vt erant ex itinere puluerulenti, rursus, vt olim, extersit capillis suis, ac deinde fracto etiam alabaistro, ne quid remaneret, quidquid reliquum fuit, effudit super caput ipsius recumbentis, adeo vt domus impleretur odore vnguenti. Nardus autem cuius hic fit mentio, pistica dicta est pro fideli, germana, & non vitata, à Græca dictione *μισις* (vnde derivatur *πιστικος*) quæ fidem significat. Nomen autem Nardi non tantum dicitur de ipsa herba, sed & de ipso vnguento nardino, quomodo hic magis accipiendū videtur, quia additur ei adiectiuum *πιστικæ*. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici *πιστικum*, id est, non adulteratum, sed sincerum, quàm ipsam herbam, vt illa constructio transitiva, vnguenti nardi *πιστικæ*, intelligatur intransitiuè, & sic sensus vnguenti, quod est nardus *πιστικa*. In Marco pro *πιστικa*, Latini codices antiqui habent *spicati*, cum tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodum in Ioanne *νάρδος πιστικὸς*, id est, nardi *πιστικa*. Quod si legatur *spicati* rursus magis conuenit nomen nardi accipere pro vnguento, quàm herba. Non enim herba nardus *spicata* dici solet, sed vnguentum *spicatum*, ad differentiam *foliati*, quandoquidem Plinius Nardum celebratam dicit & *foliis*, & *spica*; indeque duplex facit vnguentum nardinum *spicatum* scilicet, quod optimum est, & *foliatum*. Itaque sensus est libra vnguenti Nardini *πιστικa*, vel *spicati* pretiosi. De nomine Alabaistri dictum est in cap. Concor. 48. Videtur autem Ioannes ordine præpostero dixisse vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Intelligendum enim omnino apparet, prius eam aqua sordidos ex itinere pedes Domini abluisse & capillis abstergisse, ac

Nardus
pistica.

Vnguentum
nardinum
spicatum.

deinde

deinde vnxisse pedes eius quemadmodum fecit apud Lucam. Non enim vnguentum abstergendum fuerat.

Videntes autem discipuli eius, erant quidam indignè ferentes. Ceteri quidem Discipuli simplici animo indignantur de vnguenti effusione, iudicantes esse perditionem inutilem, quod scirent Dominum non capi vnguentorum delitiis, imò frugalitatem vbique verbo, & exemplo docere, ac luxum detestari: vnguentem autem illud diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus pro quibus exemplo & doctrina Christi didicerunt esse solliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidem, quæ alij dicebant, prætexens suæ indignationi, sed ficto animo.

Dixit enim hoc (inquit Ioannes) non quia de egenis pertinebat, ad eum, hoc est, non quia pauperes illi fuerunt curæ, sed quia fur erat, & oculos habens, sibi à Domino concreditos, portabat ea, quæ à piis hominibus Domino mittebantur, & dabantur, vnde egenis Dominus solitus fuit, quæ supererant impartiri, ex quibus Iudas subtrahere non nihil solitus fuit: non sincera mente pendens à magisterio Iesu, sed iam tum sibi prospiciens peculium, quo viueret ab eius consortio semotus. Indignabatur ergo lucrum sibi perisse, quod ex vendito vnguento, & dato ipsi præcio consequi furando potuisset.

Sciens autem Iesus ait illis: Sinite eam in diem, &c. Non seuerè, & durè increpat Dominus indiscretam discipulorum indignationem, nec Iudæ prodit avaritiam, fictamque de pauperibus curam: sed docens nos longanimes esse erga eos, qui non malicia, sed errore peccant, & vitia occulta non esse mox detegenda: solita sua mansuetudine modestè reprimit eorum indignationem: Mariæ se patronum exhibens contra discipulos: quemadmodum aliàs exhibuerat semel contra Simonem Phariseum, & iterum contra Martham sororem. Sinite, inquit, eam, hoc est, desinite esse illi molesti, cessando ab impetendo, & calumniando eam. Additque Dominus causam quare non debeant illi esse molesti.

Quia, inquit, opus bonum operata est in me. Quod dicit contra id, quod Apostoli dixerant, vt quid perditio hæc? Et quoniam illi indicabant factum Mariæ esse opus perditionis, eo quod vnguentum diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus: putarèntque frustra in Domini corpus effusum, quod ille huiusmodi delitiis non caperetur: Dominus ostensurus illam bonum opus in se esse operatam, & excludit quod de pauperibus eos mouebat, & ostendit non frustra factam in se vnguenti effusionem: quia non tam ob delicias facta fuerat, aut fieri permissa, quam ob mysticam aliquam rationem, ob quam reprehendere eam non possent merito.

Y y 3

Bonum

Bonum, inquit, *opus operata est in me*, quia quod ad pauperes attinet, quibus pretium huius unguenti potius vobis videtur distribuendum fuisse: scitote quod pauperes quidem semper habetis, id est, habebitis vobiscum, & cum volueritis poteritis illis benefacere, multa enim vobis adhuc semper erit materia, illis qui nunquam vobis deerunt, benefaciendi: *Me autem non semper habetis*, breui enim à vobis sum auferendus, ut etiam si velitis, non possitis tunc bonum opus in me operari, vestrisque beneficiis me afficere: proinde merito sinendi sunt suis me corporalibus officiis & beneficiis afficere, quamdiu hoc illis licet, qui erga me sunt animo propenso. Quoniam autem discipuli putabant non esse beneficium unguenti effusione Domino impensum: quod ille delicias non solum non sectaretur, sed fugeret: Dominus prosequens id quod rectè significauit, cum dixit, me autem non semper habetis, nimirum se breui moriturum, subiicit causam ob quam indicet se beneficio à muliere affectum, quamquam delicias non caperetur: *Quod habuit*, inquit, hoc est, Græca phrasi quod potuit, *hæc fecit, præuenit ungerere corpus meum in sepulturam*, quasi dicat, quoniam præuenta ab aliis in sepultura, & postea per accelerationem resurrectionis meæ non poterit meum corpus pro Iudæorum more ungerere mortuum, ideo ut quod potest facere faciat, præuenit ungerere corpus meum viuum, veluti iam iam sepeliendum. Pro quo habet Matthæus: *Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum*, ad sepeliendum me fecit. In Ioanne verò Latini codices ferè habent: *Sine illam, ut in diem sepulture meæ seruet illud*, pro quo Græca habent: *In diem sepulture seruauit illud*, [quo idem significatur cum eo quod habent Matthæus & Marcus. Sensus enim est: Seruauit hæcenus istud unguentum pro sepultura mea, & veluti iam esset dies sepulture meæ, me eo nunc unxit unguento. Nostri autem lectio ad sensum lectionis Græcæ reducitur, si intelligamus dictum esse: *Sine illam ut seruet*, pro eo quod dici poterat: *sine illam seruare unguentum hoc in diem sepulture meæ*. Itaque intelligendum sic dictum esse: *Sine illam seruare*, vel *ut seruet*, quomodo illi qui culpam aliquem, quid facientem dicere solemus: *Sine eum quod facit facere*: aut, *sine eum ut faciat*, quod facit. Quasi Dominus dixisset: *hæc mulier seruauit unguentum istud in diem sepulture meæ*: *Sine ergo eam seruare*, vel seruasse, quod in illum usum seruauit.] Quidquid autem est de verbis quæ in Ioanne & secundum Latinorum, & secundum Græcorum lectionem sunt obscura: certum est Ioannem significare voluisse id à Domino dictum quod alij duo planius extulerunt. Porro ex his quæ apud singulos Evangelistas istos dicuntur, apparet significari mulierem ideo modo unxisse Dominum, quod sciret illum mox sepeliendum, ac tunc se impedendam ab unktionis funeralis officio, atque ob id voluisse præuenire

præuenire unktionem, quam impendere non posset. Attamen verisimile magis est Mariam in hac unktione nihil cogitasse de instante, vel morte, vel sepultura Domini, sed ipsam simpliciter præ amoris magnitudine Dominum multis laboribus defatigatum voluisse unguento optimo perungere, quemadmodum & aliàs fecerat pro more Iudæorum, qui in solemnioribus conuiujs vocatos hospites unguento, vel oleo perfundere soliti erant: non quod Maria crederet Dominum huiusmodi capi delicias, cuius noverat frugalitatem: sed quod per amoris impotentiam suo indulgeret animo. Proinde cum dicitur istud fecisse ad sepeliendum, & unxisse ad sepulturam, & seruasse unguentum hoc in diem sepulture: intelligendum est hæc ob id dicta, quia Spiritus sanctus ipsam ignoratam quid ageret, monebat ad hoc opus: significare volens, & quod instaret Domini sepultura, & quod Maria ab unktionem mortuo præstada impediretur, quemadmodum supra Caiphas nescius dicitur prophetasse. His autem necdum contentus Dominus, quo adhuc magis ostenderet, quam deberet merito ab omni calumnia liberum esse factum huius mulieris, subiicit, ut est apud Matthæum & Marcum.

Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit Evangelium hoc, id est, historia eorum, quæ in carne feci pro electorum salute; dicitur inter cætera etiam illud quod hæc mulier fecit, idque dicitur non in vituperium eius, sed in eius perpetuam cum laude memoriam. Cum enim dicitur:

Dicitur & quod hæc fecit in memoriam eius, dictio, quod, relatiuum est, non coniunctio: & pronomen, hæc, suppositum est verbi fecit, & pronomen, eius, est fœminini generis, referens ipsam mulierem, quemadmodum patet ex Græcis: proinde illud, in memoriam eius, referri debet non ad verbum proximum, sed ad verbum dicitur. Narrandum autem prædicat, & narrari voluit in toto orbe Dominus factum huius mulieris: tum quod esset opus declarans maximam huius mulieris erga ipsum non solum fidem, sed etiam charitatem & deuotionem, tum quod fuerit opus propheticum: quo ad maiorem commendationem deuotionis, & pietatis in hac muliere: Spiritus sanctus duo illa præsignificauit, quæ supra dicta sunt.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est. Sequenti narratione præstruit Ioannes, cum turbam multam ex Iudæis, hoc est, Hierosolymitanis cognouisse dicit propter vicinitatem loci Iesum esse in Bethania, atque ob id prouocatam magnitudine recentis miraculi certatim venisse è Hierusalem, non tantum ut Iesum, sed etiam ut Lazarum viderent. Suadebat enim hoc infra

712 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 mortalium ingenii curiositas. Porro sacerdotum animos sic ex-
 cæcauerat liquor & odium in Iesum: ut iam illorum malitiæ non
 satis esset occidere Iesum, sed etiam cogitarent, & concilio habito
 decernerent (hoc enim significat ἰβραῖστου) etiam Lazarum
 interficere, in quem ne speciem quidem criminis ullam intentare
 poterant: nixi scilicet superiori sententiæ Caiphæ, quia expedi-
 ret etiam Innocentem perire pro populo, ut non tota gens pe-
 rierat.

Infidens asino intrat Dominus gloriosè in Hierusalem.

Matth. 21. Mar. 11. Luc. 19. Ioan. 12.

CAPVT CX.

† b appropin-
 quauerunt ap-
 propinquasset
 † b Hiero-
 solyma
 † b Betha-
 niam
 † b Oliua-
 rum
 † b mit-
 tit † b ex
 discipulis
 suis † f di-
 cens
 † c in
 quod in-
 troeuntes
 † c o alli-
 gatum †
 c dicite
 † b o Do-
 mino ne-
 cessarius
 est † c o Do-
 minus ei-
 opem de-
 siderat

† T c factum est d in crastinum, † cum † appropin-
 quassent † e Hierosolymis † a & venissent † ad f Beth-
 phage, h & † Bethaniam † ad montem c qui vocatur
 † Oliueti: † a tunc Iesus † misit duos † discipulos h
 suos † † b & ait † c illis: † Ite in castellum quod contra
 vos est, † c & statim † h introeuntes illuc, † inuenietis a
 asinam alligatam, † c pullum c asina † h ligatum † a cum ea † b super
 quem nemo adhuc hominum sedit, † soluite h illum, † c & adducite a mi-
 hi. † Et si quis c vobis a aliquid c dixerit, [&] c vos interrogauerit: h
 † Quid facitis? † Quare soluitis? Sic † † d dicitis † c ei: † Quia † Domi-
 nus his opus habet † c & † confestim dimittet † eos † b huc. † a Hoc autem
 factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem:
 Dicite filia Sion. Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super
 asinam & pullum filium subiugalis. † c Abierunt autem † a discipuli c qui
 missi fuerant, & h inuenerunt c sicut dixit illis statim h pullum, b li-
 gatum, ante ianuam foris in biuio [&] a fecerunt sicut praecepit illis le-
 sus, b & solunt eum. c Soluentibus autem illis pullum * b quidam de il-
 lic stantibus c Domini eius † h dixerunt ad illos: b Quid † facitis sol-
 uentes pullum. † c At illi dixerunt b eis sicut praeceperat illis Iesus: c
 Quia Dominus eum necessarium habet. b Et dimiserunt eis. † Et † ad-
 duxerunt † a asinam, & c illum c pullum h ad Iesum c & † imposuerunt
 super eos vestimenta sua, f & c iactantes vestimenta sua supra pullum,
 † eum desuper sedere fecerunt. † d Inuenit [ergo] Iesus asellum, &
 sedit super eum, d sicut scriptum est: Noli timere filia Sion, ecce Rex tuus
 venit sedens super pullum asinae. Hæc non cognouerunt discipuli eius pri-
 mum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc
 erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. c Eunte autem illo, † e plurima
 turba † † strauerunt vestimenta sua in via, c alij autem b frondes c ca-
 eabant [&] a ramos c de arboribus, & sternerant in via [Et] d turba
 multa

multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent: quia Iesus venit Hie-
 rosofymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei. c Et
 cum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, ceperunt omnes † b illius
 turba discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus † a abemi-
 quas viderant virtutibus. † Et † a turba * † c quæ præcedebant, & quæ † b Et ab-
 sequebantur, m clamabant † dicentes: m Hosanna a filio David, p bene-
 dictus qui venit c Rex p in nomine Domini d Rex Israël. b Benedictum euntes
 quod venit regnum patris nostri David, c pax in celo, & gloria in ex- * &
 celsis, c Hosanna in † altissimis. d Testimonium ergo perhibebat turba † b dice-
 que erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit bant illis
 eum a mortuis: propterea & obviam venit turba, quia audierunt eum fe- † solui-
 cisse hoc signum. c Et quidam Phariseorum de turbis dixerunt ad illum: tis
 Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, Quia si † b Quis
 hi tacuerint, lapides clamabunt. Et ut appropinquavit, videns civitatem, † h o du-
 fleuit super illam dicens: Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die xerunt
 tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia † b impo-
 venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumda- nunt illi
 bunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & † c impo-
 filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, fuerunt
 eò quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. b Et introiit Hieroso- Iesum
 lymam. a Et cum intrasset Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas † d Et in-
 dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propbeta a uenit
 Nazareth Galilee. d Pharisei ergo dixerunt ad semetipsos. Videtis quia † b mul-
 nihil proficimus, ecce mundus totus post eum abiit. ti autem

Et factum est in crastinum cum appropinquassent Hierosolymis, & c. † c subster-
 Marcus & Lucas dicunt Dominum cum mitteret discipulos ap- nebant
 propinquare Bethaniam: non quod eam tum accederet, sed quod * autem
 propè eam esset: non enim iam eam longè exierat, aut certe præ- † b qui
 posterè dicunt cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, praibant,
 illudque sic intelligendum, cum appropinquasset ad Bethaniam, & qui
 & deinde ad Bethphage ad montem Oliuarum. Nam cum venif- † b o ex-
 set Bethphage, & ad montem Oliuarum iam Bethaniam pertran- celsis.
 siera: cum Bethphage & mons Oliuarum vicinior fuerit ciuitati
 Hierusalem, quam Bethania. Erat autè Bethphage villula in mon-
 te Oliueti, qui Sabbathi habebat iter à Hierusalem, hoc est, dista-
 bat à Hierusalem mille passus, cum Bethania, quindecim sta-
 diis abesset, hoc est, duobus fermè millibus passuum. Cum ergo
 iuxta hunc locum venisset Dominus, ex quo Sacerdotes paschales
 victimas, & alias (ut est verisimile) deducere in Hierusalem soli-
 ti erant: tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castel-
 lum, quod contra vos est. Vbi pro castellum Græcis est, sicut frequen-
 ter, dictio κωπή, quæ vicum propriè significat, & pagum, quæ
 proinde ineptè diceretur de Hierusalem, quod tamen quidam exi-
 stimauerunt. Verisimile autem Dominum demonstrasse vicum

Bethphage, de quo dicit, contra vos est, hoc est, è regione vestri, & in conspectu vestro.

Huius in
gressus
Domini
præcipua
causa.

Et statim introeuntes illuc, hoc est, in ipso introitu, inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea. Porro præcipua huius facti Domini causa fuit, ut antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seseq; efficacibus argumētis Messiam comprobaret, expectatum: ut sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent, quod in excusationem prætexere possent. [Sicut autem & alias semper in his, quæ circa Dominum contigerunt, humilia magnificis sunt coniuncta: ita & modo sic Regiam suam dignitatem, & magnificentiam ostendere voluit: ut tamen simul non desereret summam humilitatem, & mansuetudinem conuenientem primo suo aduentu, & regno spirituali. Regiæ itaque potentiæ fuit, & magnificentiæ indicium, quod ad solum iussum, & necessitatis significationem, Domini iumentorum cesserint ei vsus eorum: quod discipulis, quos miserat, prædixit itud ita euenturum, & illos, mox ubi ingressi essent vicum inuenturos iumenta, eaque alligata. Deinde quod iumento insidens vestus sit, cum semper solitus fuerit pedes incedere: quodque tam concordibus animis, tantoque applausu, & veneratione ei à populo multo liberè acclamatum est, non obstantibus Pharisæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat ne quis illum confiteretur esse Christum: & acclamatum est non quibuslibet verbis, sed scripturæ verbis, multò ante de ipso prædictis. Postremò quod templum ingressus cæcos, & claudos curauit, negotiantes eiecit, seseque atrocissimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia sibi cognita, & suæ potestati esse subiecta: omniumque corda se habere in sua potestate, ut inclinare possit ea, quò velit. At summæ humilitatis, & plusquam plebeiæ fuit, quod alieno, & accommodatitio iumento vsus est, quod asello insederit nihil minus, quam Regio vectore, quod pauperum discipulorum vestimentis non aureis vestibus insederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis, ac gladiis arborum ramusculos manibus gestabant. Quo utique declarabat aliam esse conditionem regni sui, quam regnorum huius mundi: se etsi à Patre potestatem accepisset cui omnia, cum veller, cederent: tamen per humilitatem omnes velle ad se trahere, per eandem ingressurum se in gloriam suam, ac proinde etiam sectandam humilitatem omnibus his, qui eiusdem regni ambirent esse consortes secum.] Hunc autem in Regiam ciuitatem Hierusalem introitum Domini mirabiliter temperatum, & planè Regia magnificentia, ac pompa, & plebeiâ humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à Spiritu sancto: ut videntes Apostoli, omnesque Iudæi factò Domini consentire Prophetæ vaticinium, magis intelligerent ipsum

ipsum quantumuis in mundo humilem, verè esse expectatū Messiam, desinerentque expectare mundanam regni Messie gloriam. Vnde Propheta velut signum quoddam præmonstrans, quod cum Iudæi viderent excitarentur ad agnoscendum suam Regem, dicit per aduerbium demonstrandi:

Ecce Rex tuus venit, &c. Verum cum nihil sit prætermisum à Christo, & Spiritu sancto, per quod ad Regis sui agnitionem perducere possent Iudæi: ipsi tamen occasione huius facti, ad contrarium prolapsi sunt: ut scilicet magis iam accenderentur ad occidendum illum: & occasionem agnoscendi Christum datam illis à Deo, sibi verterent in occasionem persequendi Christum. His præmissis sigillatim historiæ partes sunt petrastrandæ. Itaque Dominus suâ declarans omniscientiam, Apostolis suis prædicit in ipso mox introitu pagi inuenturos & asinam ligatam, & pullum cum ea, eumque talem, super quem nullus hominum vnquam sederit: suam autem declarans omnipotentiam, & supremum Dominum, prædicit dominos iumentorum admonitos tantum de sua necessitate dimissuros ea.

Et statim, inquit Matthæus, dimittet eos. Quibus verbis significatur Dominum prædixisse Apostolis missis, quod Dominus iumentorum cum audisset illud, Dominus his opus habet, mox concessurus esset iumenta abduci ad Dominum. Sic enim omnino intelligendum esse patet ex Marco, qui in sequentibus narrans, quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit: postquam dixisset Apostolos dixisse interrogantibus cur soluerent, id quod præceperat eos dixisse Dominus, subiicit: Et dimiserunt eos, quanquam hic relatiuum non ad iumenta, sed ad Apostolos referendum sit, ut sit sensus: & permiserunt Apostolos soluere & abducere iumenta. Itaque cum dicitur hic, & confestim dimittet eos: suppositum verbi dimittet est ipse interrogator. Dominus scilicet iumentorum. Ne autem quis miretur quomodo super pullum asinæ Dominus equitare potuerit (non enim super vtrumque animal successiue insedit ut communiter dicitur, sed soli pullo: licet asina etiam simul adducta Dominum pullo insedentem secuta fuerit) sciendum quod dictio Hebraica, quæ ponitur in vaticinio Zachariæ אִיִּר, quam Latini & Græci pullum, & πῦλον solent reddere, nō tam pullum, quam iuuentum asinum idoneum iam equitationi significat: ut præter alia loca patet ex cap. Iudicum 10. Vbi dicuntur 30. filij Iair ascendisse super 30. pullos asinarum. Quod autem pullum sibi delegerit Dominus, super quem nullus vnquam hominum sederat: ad literam quidem ita conueniebat Regiæ eius dignitati, & ad potestatis eius faciebat commendationem, quod indomitum animal commodum se Domino sessori præbuerit: sed multo magis ob mysterium vocationis gentium hoc factum est.

Quomodo
super
pullum se
derit Do-
minus.

Hoc

Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam. Ne quis existimaret subleuandi laboris, aut attentandæ alicuius nouitatis causa Dominum misisse pro asina, & pullo, subiicit Euangelista Matthæus rationem facti Domini, ut inquit, adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam; nempe Zachariam ex cuius cap. 9. testimonium hoc desumptum est; quamquam non ad verbum siue spectes veritatem Hebraicam, siue versionem Septuaginta. Quædam enim sunt ommissa, quædam mutata, sed verbatenus, sensu manente eodem. Cæterum Ioannes pluribus omissis, & quibusdam etiam mutatis, citat hoc testimonium sic:

Noli timere filia Syon, ecce Rex tuus venit sedens pullum asinae. Pro eo enim quod habent Hebræa. Exulta filia Sion, ipse posuit quod secundum sensum idem est; Noli timere filia Sion. Significatur enim à Propheta filiam Sion meritò gaudere debere, quod iam dudum expectatus ipse Rex veniret, & veniret ad saluandum, neque cum terrore veniret, sed cum omni mansuetudine, utpote insidens asello, & ob id non esse cur amplius metuat vel antiquos suos hostes, à quibus iam est liberanda, vel ipsummet Regem suum, qui cum tanta mansuetudinis ostensione se illi exhibet: formidolosus & durus futurus non filia Sion, sed hostibus eius dæmonibus, idolis, & omnibus impiis. Filia autem Sion, & filia Ierusalem hoc est phrasi Hebraica ciuibus Ierosolymitanis peculiariter denunciatur aduentus huius Regis: quod Sion arx esset regia, & sedes regni Dauidici, in quo successurus expectabatur Messias: proinde sub nomine filia Sion ad literam etiam comprehenduntur omnes Israëlita regnum Dauidis agnoscentes. Secundum spirituales autem, & præcipuum sensum, sermo est de Sion, & Ierusalem spirituali, Christiana scilicet Ecclesia, in qua Christus verus Dauid regnat, tanquam iustus Rex, populum suum afferens è manu opprimentium eum; tanquam mansuetus, blandè illum suscipiens, ac peccata illi remittens.

Abierunt ergo discipuli, qui missi fuerant. Omnia euenerunt quæ admodum Dominus prædixit. Nam & mox in ingressu inuenerunt iumenta, eaque quemadmodum prædictum erat illigata; & respondentes, quæ iussi erant dicere, permissi sunt iumenta ducere ad Iesum. Quæ cum adduxissent; quo Dominus & commodius, & honorificentius sederet: *imposuerunt*, inquit Matthæus, *super eos vestimenta sua*, exteriora scilicet, quæ pallia dicuntur, cum Græcè sit *ιμάτια*. Super eos pluraliter imposta dicit vestimenta, siue quia super utrumque animal posuerint Apostoli, ignorantes super quo sedere eligeret, siue etiam per synecdochen; quomodo quod sequitur apud eundem, & eum desuper sedere fecerunt. Hoc honore cum ab Apostolis suis Dominus affectus erat, secuta etiam est turba.

turbarum pietas, & reuerentia multiplex. Primò enim multa turba honoris causa partim illum è Bethania, quo pridie multi conuenerant, secuta est; partim è Ierusalem obuiam venit, cum audissent de aduentu Domini, ut habet Ioannes. Secundò honoris causa plurima turba imitantes, & superantes Apostolorum deuotionem, sub sternebant vestimenta sua in via, alij ramos, & frondes de arboribus oliuarum scilicet & palmarum, quarum copia erat in monte Oliueti sternebant in via, alij ramos palmarum, ut habet Ioannes deferebant manibus, & lætitiæ animi sui hac ratione prestantes, & victoriosum Regem ipsum facto profitentes. Palma enim etiam apud Romanos & Græcos in victoria signum præferri, & dari solet. Apud Iudæos autem, quo minus præsens eorum factum miremur, peculiare erat in publicis, & solennibus gaudiis palmarum ramos manibus gestare. Ita enim ut facerent lætitiæ causa in festo Tabernaculorum præceptum fuit eis in lege. Itaque & nunc Iudæi pro more præferebant ramos palmarum: at Spiritus sanctus, qui proculdubio ad hæc mouebat eorum corda, significauit per eos victoriam Christi, quam de diabolo, & morte mox erat reportaturus. Tertio hoc honore affectus est à turbis Dominus, quod eius virtutes, id est, miracula deprædicauerint, & præcipue miraculum resuscitati Lazari, ut habet Ioannes, quodque ei faustis acclamationibus & bene sint precati, & congratulati. Cum enim, ut habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discentium (sic enim legendum esse patet ex Græcis, quæ habent *μαθητῶν*, id est, discipulorum) gaudentes laudare Deum, &c. Non solum autem Deum laudabāt, sed etiam tum præcedentes, tum sequentes concordibus animis Christo acclamabant dicentes;

Hosanna filio Dauid: Benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in excelsis. De vocabulo Hosanna varij multa scripserunt, sed certa nimis est recepta iam D. Hieronymi de vocabulo hoc sententia, qua plusquam probabiliter creditur istud Hosanna desumptum ex Psal. 117. ex quo desumptum est, quod sequitur: *Benedictus qui venit in nomine Domini.* In eo enim Psalmo, pro eo quod ante hæc verba nos legimus; *O Domine saluum fac* (male enim quidam legunt, *saluum me fac*) *ô Domine bene prosperare;* in Hebræo legitur; *Anna Adonai Hosanna*, &c. Vbi notandum quod Hosanna apud Hebræos sint duæ dictiones *hoschia* & *Na*. Duæ tamen istæ dictiones velut vna dictio pronunciantur, & dicitur Hosanna, pro hosiahanna. Itaque quoniam duæ hæc dictiones coniunctim pronunciantur (ex qua pronunciatione duplicatur litera *nn*) hinc D. Hiero. Hosanna vnum esse dicit verbum compositum ex duobus quorum vnum nempe hosiah cum sit imperatiuus tertiæ coniugationis Hebræorum; significat saluum fac, vel saluifica,

*Palma
victoriæ
indicium.*

Leuit. 23.

*Hosanna
quid.*

saluifica; alterum nempe Na, vel Anna, interiectio est obsecrantis æquiualens nostræ interiectioni ô, & proinde Hofianna idem est quod ô saluum fac, aut saluifica quæso. Illud quoque sciendum in imperatiuo tertiæ coniugationis, non tantum dici Hofciagh, sed etiã Hofagh: vnde tam rectè dictum est ab illis Hofanna, quam Hofianna, vt à quibusdam nunc est diligenter annotatum. Et hæc quidem de vera ipsius Hofanna & significatione, & pronüciatione, atque scriptura; superest vt etiam aliquid de ipsius apud Hebræos vsu annotemus, qui pluribus ignotus est. Est ergo Hofanna familiaris Hebræis acclamatio, quæ in festo Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frödes, & ramos gerentibus, & concinentibus similiter Litanis nostris. Primùm enim recensetur ingens aceruus nominum Dei, & ad singula succinitur Hofanna ad hunc modum. Propter te Deum Deorum, Hofanna; propter te Dominum dominorü Hofanna, &c. Deinde recensetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur: vt, propter veritatem tuam Hofanna, propter testamentum tuum Hofanna, &c. Post hæc enumeratur magna congeries earum rerum, quas saluari cupiunt, vt templum electum, Hofanna; montem Moria, Hofanna, &c. Denique nullus est neque modus neque finis, sed omnia concrepant, perstrepuunt, & reboant Hofanna, maximè septimo eius festi die. Itaque quod in festo Tabernaculorü Iudæi ex more facere solebãt, vt palmarum ramos gestantes acclamarent Hofanna; ad hoc iam extra tempus Spiritus Dei concitabatur. Qui primùm frödes in honorem præferre, & substernere illi admonuit, deinde frondium occasione in Hofanna prorumpere eos impulit; adimplens in eis quod de ipso longè ante per Dauidem fuit prophetatum, & in ipso Dauide, cum in Regem à populo susciperetur, in figuram Messie prius gestum vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad litteram ad Dauidem intelligitur pertinere; sed secundùm præcipuum sensum ad Messiam, cuius Dauid penè per omnia fuit typus. Ex his licet etiam intelligere causam, ob quam Euangelistæ ipsam Hebraicam dictionem non versam nobis reliquerunt, nêpe quod sit familiaris Hebræis acclamatio sicut apud Græcos Iò Pean, & apud Italos Iò Triumphe, quod acclamatur in triumphis, & rectè feliciter gesta. Cæterum mirum esse non debet quod Pharisæis indignantibus, quod in templo pueri Christo acclamarent Hofanna obiecerit illud Psalmi: Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem, &c. Quodque Lucas Græci sermonis eruditissimus, & ab Hebræis dictionibus studiosè abstinens ne id poneret, quod legenti faceret quæstionem, pro Hofanna in excelsis, posuerit Pax in cælo, & gloria in excelsis; affectum scilicet eorum exprimens, qui Hofanna acclamabant, non autem exactam

VOCA.

vocabuli significationem. Decantantes enim suum Hofanna, sic precabantur fausta, vt simul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus Rege iamdiu expectato (non enim est hæc dictio simpliciter præcatoria, sed talis, qua cum gaudio mentis, & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstita petitur conseruatio & prosperitas acceptorum beneficiorum) quanquam verisimile sit Lucam cum posuit illud Gloria in excelsis, non respexisse ad decantatum Hofanna; sed ommissa penitus acclamatione illa, ea posuisse quæ erant ab aliis prætermissa: vt in multa illa turba variæ diuersorum potuerunt esse voces: ideoque lubentius ea posuisse, quod hæc acclamatio similis fuerit hymno illi angelico in Natiuitate Christi à se descripto. Quod autem dicitur Hofanna filio Dauid, per datiuum; perinde est ac si per accusatiuum dictum fuisset: Sensus enim est; Saluum fac quæsumus filium Dauid, aut salutem affer filio Dauid. Non ergo his verbis sibi à Christo salutem præcantur; sed gaudentes se iam expectatum Messiam accepisse, eumque eum gaudio in Regem suum suscipientes: præcantur illi à Deo contingere salutem, & omnem fœlicitatem, ac prosperitatem: vt sub illo, & per illum etiam ipsi salui sint, & fœlices viuant ab omni hostium tyrannide, qua præmebantur, liberati. Vocant autem eum filium Dauid, sed cum articulo, significantes se agnoscere ipsum esse expectatum Messiam, quem, vt supra dictum est, periphraasi hac notare solebant. Sequitur:

Benedictus qui venit in nomine Domini, vbi cum pro benedictus Græcis sit *εὐλογήμεν* non *εὐλόγητ* omnino præcatoriè videtur hæc oratio intelligenda, vt subintelligatur sit, quemadmodum & in eo quod sequitur apud solum Marcum:

Benedictum sit quod venit Regnum Patris nostri Dauid, vt sit sensus, Benedictus sit, qui venit, & benedictum sit quod venit Regnum, quibus tamen verbis potius intelligendum est eos imprecaros illi benedictionem diuinam, quam humanam hoc sensu, Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet, & secundet Regnum ipsius, vt per eum & nos simus benedicti, quemadmodum & in hoc quod sequitur, benedictum quod venit Regnum, præcari voluerunt Regno Messie benedictionem diuinam. Nam sensus est, Dei benedictione fœlix sit & faustum veniens nunc Regnum Dauidis. Itaque hæc acclamatio: Benedictus qui venit, similis est illi, qua Regi dum inauguratur populus acclamare solet. Viuat Rex, viuat Rex.

In nomine, autem, Domini venisse dicitur Christus, quia missus à Deo venit, quomodo supra dixit. Ego veni in nomine Patris mei, & nõ accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illū accipietis. *Ioan. 5.*

per

per Messiam tanquam filium Davidis, restituendum Regnū Davidis, quod proinde terrenum fore credebant, cum sit spirituale. Sicut autem omnino optatiue videntur accipiendæ prædictæ sententiæ: ita & quod habet solus Lucas pax in cælo, & gloria in excelsis; ut & hic subintelligatur verbum sit, & non verbum est: quemadmodum & de simili Angelorum acclamatione dictum est in cap. Conc. 8. Cum autem semper sit & fuerit summa pax in cælo, illud pax in cælo, sic videtur accipiendum; Sit nobis & Regi nostro pax in cælo; aut sit Deo in cælo pax nobiscum, hoc est, qui hactenus Deum sensimus nobis offensum, & iratum; iam experiamur eum cum omnibus cælestibus nobis pacatum & propitium. *Et gloria sit in excelsis*, hoc est, glorificetur & laudetur Deus profusa ipsius in nos benignitate, ab Angelis suis in cælestibus. Rursus autem, ut est apud Matthæum & Marcum, repetunt pro familiari suo more Hofanna, & adiicitur, *in excelsis*, vel *altissimis*. Vbi *ἐν τοῖς ὑψίστοις* videtur positum pro *ἐν τοῖς ὑψίστοις*, id est, qui es in altissimis, ut sit sensus; Saluū fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodum ibi laudate Dominum in excelsis, hoc est, vos qui estis in excelsis.

Et quidam Pharisaorum de turbis dixerunt ad illum, &c. Pharisei turbis permixti alii Christum glorificantibus suo more inuidia contra ipsum commouentur; hanc tamen dissimulantes blandè compellant Dominum, veluti ei benè consulere volentes, ne ex acclamatione nominis Regis postea pateretur calumniam dicentes;

Magister increpa discipulos tuos, ut scilicet tua autoritate cohibeantur, qui nostra cohiberi non possent; ne ex immodico erga te præceptorem suum affectu, id tibi accinant, vnde & tibi, & nobis omnibus periculum imminet à Romanis. Discipulos autem dicunt non tantum Apostolos, sed omnes illos, qui Christum sequi essent soliti. Dicunt autem Pharisei potius increpa discipulos tuos, quàm turbam hanc: siue significare volentes Dominū sua autoritate illos posse comescere; siue etiam quod illi ex immodico affectu illa acclamarent; quemadmodum solent discipuli suo Magistro impēsē nimis fauere. Porro Dominus inuidis Phariseis appositè respondit, duo significans; nimirum quod hæc acclamatione nō ab humano affectu, sed à Spiritu diuino proficisceretur, qui illos ad hanc acclamationem veluti necessitate quadam impelleret: ut proinde nec illi sint culpandi, qui acclamarent, nec ipse, qui eam admittebat; & quod Pharisei ipsis acclamantibus indignantes, etiam ipsis duriores essent lapidibus; ut qui tam multis à te paratis miraculis, ac tam voluntaria, & concordia simplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prædicandam Dei & Christi

Christi gloriam, quam turbis tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque sua responsione, & se suosque absoluit & Phariseos vicissim perstringit:

Dico, inquit, vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt: significans omnino fieri non posse, quin hi acclament, Deo eos ad hoc impellente, ut implerentur scripturæ.

Et ut appropinquauit videns ciuitatem, fleuit super illam. Inter tam faustas populi aggratulationes Christus recogitans mala ciuitati nobilissimæ & florentissimæ ob ipsius cæcitatem euentura, adeo est misericordia commotus ut etiam lachrymas profuderit, non super se occidendum à Ierosolymitanis, sed super illam, id est, propter illam, & illius exitium. Quod autem dixisse dicitur:

Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, &c. Admodum est obscurum, & ob id variè à diuersis est enarratum. Pro intelligentia autem eius assequenda, imprimis sciendam coniunctionem, quia, hic, sicut & alias frequenter, quod ad sensum attinet, otiosam esse, additamque ex phrasi Græca, quæ *ὅτι*, quia vel quod præmittitur sententiæ quæ ab aliquo recitatur esse dicta, ut sit particula narratiua. Deinde relatiuum (quæ) non potest referri ad diem: quia ex Græcis patet esse pluralis numeri, ut subaudiendum sit verb. plurale, quia Græcis est, *τὰς πρὸς ἐπιφύνην σου*, id est, ea quæ ad pacem tuam sunt vel pertinent. Postremo ea pars, quæ ad pacem tibi, referenda est ad verbum cognouisses hoc sensu, Si cognouisses etiam tu ea, quæ ad pacem tuam faciunt. Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eo quod alterum verbū desit, quod requirit coniunctio, si: intelligūt quidam sermonē esse defectiuū, quomodo stentēs solent verba abrumpere præ affectus magnitudine. Rectius tamē & simplicius accipietur coniunctio, si, hic posita optatiue, pro vtinā, quemadmodum sæpe accipitur. Sic enim non erit opus aliqua subauditione, eritq; sensus ploranti accōmodus iste: O si, vel o vtinam etiam tu nosse, quæ faciunt tibi ad pacē. Secundū hunc sensum, quē Hier. & Theophyl. sequuntur, aduersatiua quæ sequitur, sic est subiicienda: Optarem sane te etiam nosce quæ pertinent ad pacem tuam: at quod vehementer est deplorandum, hæc sunt abscondita ab oculis tuis. Iam vero per hoc quod subditur: *Quia venient dies in te, &c.* Dicendū est reddi à Domino causam sui cū fletu, & ploratu desiderij, ut totius sententiæ hic sit sensus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius, quemadmodum hæc turba, cognosceres ea quæ faciunt ad pacem tuam: hoc est, ea, quæ faciunt ad tuam sclicitatem, eaque saltem iam cognosceres in isto die tuo, cum ad te hoc cognoscendum tot, & tāta inuitant. Nunc enim dum me habes, regnum cælorum tibi annunciantem, offeruntur tibi ea, quæ ad pacem tuam, & salutem pertinent, id quod ex vita, & doctrina mea, &

tot præclaris virtutibus pridem debueras agnoscere: & vel nunc tandem ex hoc meo secundum Prophetarum vaticinium aduentu. At nunc quod summè est deplorandum, non agnoscis quæ te agnoscere oportebat, sed abscondita sunt ista ab oculis tuis, id est, tibi sunt incognita, iustoque Dei iudicio tibi velata. Quod ob id flebilibus vocibus & gemitu deploro, quia venient dies in te, id est, super te, vel contra te, &c. Hic sensus quam se probe habeat, facile aduertet, qui conceperit quibus affectibus pectus Domini hæc dicentis exæstauerit.

Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici, &c. Hæc omnia eo contigisse ordine, quo hic prædicit Dominus, testatur Iosephus lib. 7. & 6. Belli Iudaici. Quod verò hic dicitur:

Non relinquent in te lapidem super lapidem, &c. Intelligendam est dictum hyperbolicè ad significandum maximam, & extremam destructionem. Neque enim verisimile est tam fuisse curiosos, aut potius otiosos Romanos, ut eis vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides ab invicem auellere, & alioqui aliquot turres relietas à Tito testatur Iosephus, qui lib. 7. sic maximam civitatis desolationem describit, ut ex eo intelligere liceat, quam verè hæc à Domino sint prædicta. Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab aliis principibus etiam subuersum scribitur: ut perfectè impletum sit quod Dominus prædixit: civitate Ierusalem sic pœnitens delata, ut & post reedificata non eundem locum obtinuerit, nec idem nomen. Addit autem Dominus causam prædicti excidij Ierosolymitani:

Et quod, inquit, non cognoveris tempus visitationis tuæ, hoc est, Tempus, quo Deus te per filium suum ad salvandum te visitavit, de qua visitatione dicit Zacharias in suo Cantico: Visitavit, & fecit redemptionem plebis suæ:

Et cum intrasset Ierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, &c. Facit hæc narratio & ad commendationem gloriæ Christi, ac magnificentiae pompæ huius, qua in Ierusalem deduci voluit: ut quæ ipsa sui nouitate magnam adeo ciuitatem totam commouerit admiratione: & ad confutationem Iudæorum, ut qui ignorantiam illius signi, quo Zacharias Regem illorum illis agnoscendum dedit, prætexere non possent, cum tota ciuitate celebris esset hic solennis introitus. Cum enim, inquit, intrasset Ierosolymam insolito spectaculo commota est vniuersa ciuitas dicens:

Quis est hic? Neque enim iam agnouerunt eum, qui præter solitam nouo se modo illis exhibuit. Illis autem mirantibus, populi, hoc est, Turbæ ut habent Græca, quæ scilicet Dominum sequebantur, proprio iam eum norant nomine, quoniam interrogati fuerant quis esset. Dicunt enim:

Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilee, ut sit sensus: Hic est Iesus cele-

sus celebris ille Propheta, qui est à Nazareth Galilee. Græcis enim est articulus & ad distinctionem Propheta, & ante, à Nazareth.

Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil, &c. Cum alias semper Ioannes Euangelista, & alij quoque; Euangelistæ Pharisæorum nomen commemorent tanquam hostiam Christi: verisimile est etiam hos Pharisæos inuidia contra Dominum commotos his verbis indignationem, & desperationem expressisse, quæ sibi ipsis indignabantur, quod præ segnicie nihil proficerent: suosque complices quibus ex autoritate incumbere impeditur gloriam Iesu, his verbis excitare voluisse ad maioribus conatibus, prædijs, & dolis adorandum Iesum, ut sit sensus: Dixerunt ad semetipsos, hoc est, ad sese mutuo. Videtis quod variis edictis propositis contra hunc hominem, variisque consilijs tractatis nihil perficiamus. Ecce, enim, cum prius paucos tantum habuerit discipulos, nunc, *totus mundus post eum abijt*, hoc est, eum sequitur: Proinde si rebus nostris bene consultum velimus, omnis fugienda dilatio est, omninoque hoc agendum, ut è medio breui tollatur. In totus mundus, est hyperbole vulgaris, qua significatur magna hominum multitudo concurrisse ad eum, conuenitque ea hyperbole inuidiæ Pharisæorum, quæ cum dolore animi fœlicitatem eius cui inuidet extollere, & augmentare solet.

Ceci & claudi curantur à Christo, & gentiles ipsum videre desiderant. Matthæi 12. Ioannis 12.

CAPVT CXI.

E T intrauit Iesus in templum a Dei. Et accesserunt ad eum ceci & claudi in templo, & sanauit eos. Videntes autem principes sacerdotum, & scriba mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Vtique nunquã legistis: Quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant, ut adorarent in die festo: Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat ad Bethsaida Galilee, & rogabant eum dicentes: Domine volumus Iesum videre. Venit Philippus & dicit Andrea. Andreas rursus & Philippus dixerunt Iesu. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur filius hominis. Amen amen dico vobis. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solū manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum adfert: || Qui amat animam suam, perdit eam: qui edidit animam, hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministra-

A. 10. 55.

A. 16. 66.

B. 8. 66.

C. 9. 66.

quatur: & ubi ego sum, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de caelo: Et clarificauit, & iterum clarificabo. Turba ergo quae stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me haec vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Hoc autem dicebat significans quia morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in aeternum. Et quomodo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis? quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis. Haec locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ob eis. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut scilicet Isaiæ Propheta impleretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excacauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur & sanem eos. Haec dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Verum tamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos non confitebantur, ut in synagoga non eijcerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. || Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut saluificem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum: sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita aeterna est. Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater sic loquor.

D. 3. 20.

Et intrauit Iesus in templum Dei, & accesserunt ad eum caeci, & claudi in templo, & sanauit eos, &c. Primum notandum quod Dominus ingressus solemnitè Ierusalem, suo more mox ingressus est templum Dei: demonstrans se aliud non quærere quam Dei Patris sui gloriam, cui Pharisaei ipsum calumniabantur esse contrarium. Secundum notandum quod ingressus in templum, caecos & claudos accedentes ad se curauerit, declarans scilicet, Regalem suam potentiam, & benignitatem, ac factis ipsis ostendens iam adesse tempus Messiae quod his signis praemonstrauit Isaias, cum

& ipse,

& ipse, quemadmodum Zacharias supra, ad gaudium inuitat ob aduentum noui Regis, & signa aduentus adiungit, Dicens, dicite pusillanimis, confortamini, nolite timere, &c. Post pauca: Tunc aperientur oculi caecorum, & aures surdorum patebunt, tunc saluet sicut ceruus, claudus, &c.

Videntes autem Principes Sacerdotum, & Scribae mirabilia, &c. Etiam hoc ad gloriam Christi non parum faciebat, quod non solum grandiores natu Christo acclamarent fausta, appellantes eum Messiam, sed & pueri Maiorum exemplo prouocati, in quibus apparebat clarius energia Spiritus sancti, ut qui non ita ut turbæ videri poterant ad gratiam, aut ex pacto corrupti Domino hæc accinere quique neque praesentium Pharisaeorum, & Sacerdotum graui & metuenda autoritate cohiberi potuerunt, cum sit ea ætas timida. Fecit idem ad confusionem Pharisaeorum, quod pueri Christo, magis agnouerunt, quem natu grandes, & oraculorum legis, ac Prophetarum periti, etiam post tot conspecta miracula agnoscere noluerunt. Itaque principes Sacerdotum inquit Matthæus, & Scribae, cum viderent mirabilia, quæ Dominus fecit, sanando scilicet caecos & claudos, ac rursus viderent pueros in templo clamantes, Hofanna filio David cum utroque nomine prouocare deberent ad agnoscendum & praedicandum etiam cum aliis Regem suum, qui miraculis quæ ad eum confirmabat se vere esse quod tunc ab omnibus dicebatur, expectatum scilicet filium David: contra suum more, inuidia nimirum excacati, indignati sunt & calli de Domino compellantes dixerunt:

Audis quid isti dicunt? ut si attributum sibi Regi si eum agnosceret, haberent unde eum accusare possent apud Praesidem; si vero non agnosceret, haberent unde turbam refellerent, tanquam falsa acclamantem. Dominus autem aptè & moderatè sic respondet, ut nihil habeant quod in verbis eius calumniarentur, & vicissim eos non leuiter perstringat. Non enim dixit quod illi audire cupiebant, benè faciunt pueri testimonium in illi verum perhibentes, aut errant, pueri sunt, debetis ignoscere ætati: sed profert exinde octauo Psalmo, ut ipse met tacente, testimonium Scripturarum pueroi dicta confirmaret, & Scripturarum peritos per Scripturas refelleret. Vtique inquit audio, quod isti dicunt.

Nunquam legistis vos, qui vobis de Scripturarum peritiis placetis illud psalmi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Propheta in genere dixit Deum semper solitum perficere suam laudem ex ore infantium, & lactentium, per infantes & lactentes significans & metaphoricè homines simplices, ac ineruditos, & hyperbolicè pueros etate. Et quidem ad litteram videri potest Dauidem per infantes & lactentes significasse Hebræos, qui Dei nomen & laudè carmine celebrate ceperunt eum liberati essent ex Ægypto:

Z z 3

Nam

Nam de his dicitur, decantauerunt Domine nomen sanctū tuū, & victricem manū tuā laudauerunt pariter: quoniam sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas. Simul tamen significatur sensu mystico, Deum ad maiorem confusionem suorum hostium, solitum eligere homines infirmos & ineruditos, qui nomen eius prædicent, quemadmodum patuit in plerisque Prophetarum, & in Apostolis: quorum typus quidam fuerunt isti pueri: & proinde rectè testimonium hoc pueris istis Dominus accommodauit. Quod enim in genere dictum est à Propheta, hoc Dominus speciei rectè accommodauit.

Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant, &c. Cū Iudæi plerique diuino succensi spiritu, suū erga Christum affectum ipso opere & voce declarassent, ac Pharisei illius gloriæ iuiderēt, commodè accidit, siue prima die, siue aliqua sequenti, ut & Gentiles quidam suū erga Dominum affectum declararent: quo ueluti præludio quodam ostenderetur etiam Gentes cum Iudæis in Christum credituras, & plerisque Iudæorum indignantibus gloriæ Christi, illas desiderio ipsius accendendas. Illi enim modo cupiebant Christum occidere, Gentes uero videre, & Gentes tales, quæ religionis gratia Hierosolymam iam uenerant. Quidam ergo ex huiusmodi ethnicis, cum ingenti uisendi Iesum desiderio tenerentur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarentur, quo minus illum adirent, *accedentes ad Philippum rogauerunt eum, ut is aditum sibi aperiret ad Iesum, dicentes:*

Domine uolumus, hoc est, cupimus & desideramus Iesum videre, Dominum uocant uulgari modo, reuerentiæ causa. Cū autem omnibus obuium fuerit Iesum videre palam in templo docētē; apparet hos non simpliciter optasse ipsum obiter videre in turba, sed cominus etiā salutare, ac cum eo loqui, & loquētē audire: ut uideri hic positū sit pro inuisere, aut familiariter colloqui, aut agere cū aliquo: Crediderim autē hos etiā Philippo fuisse incognitos, obiter autem factum, ut Philippum adirent, additūq; illud:

Qui erat à Bethsaida, ad distinctionem aliorum, qui eodem appellabantur nomine. Philippus itaque ab istis rogatus, rem cōmunicat Andreæ cōterraneo, quod is maioris erat apud Dominū authoritatis, à quo omnium primus fuit uocatus. Andreas rursus & Philippus simul aduentus Iesum, exposuerunt ei Gentium desiderium iam incipiētē ipsa re adimplere, dū Gentes Christo adducere student, quod prius typo adumbrabatur: cū duo discipuli pullū Domino adducerent. Ut autē discipuli nō protinus Gentiles adducerēt ad Iesum, sed prius ipsum adirent, nunciantes adesse, quos tenere desiderium uisendi ipsum: uerisimiliter in causa fuit, quod prohiberetur sibi sciret à Christo, cum Gentibus habere cōmercium, & cōsuetudinem: sed tantum eum quibus quæ perierunt domus Israël

Iesus autem respondit, dicens: Venit hora ut clarificetur, &c. Vbi cognouit Dominus ex discipulis ethnicos quoque sui uisendi desiderio teneri: cœpit hac occasione differere discipulis suis de gloria, quæ eum in uniuerso mundo maneret post mortem iam imminuentem, per quam cum Scribæ & Pharisei nomen eius exinguendum putarent, contra futurum erat, ut celeberrimum redderetur cum magno in se credentium fructu. Dicit ergo: Venit iam hora, id est, tempus ut clarificetur filius hominis, quasi dicat: Audistis Iudæos acclamātes: Benedictus qui uenit in nomine Domini. Videtis Gentes simili cupiditate accurrere, ex his ergo agnoscite iam instare tempus, imò iam uenisse, ut cum Pharisei credent me pœnitens extinctum esse, tum maxime glorificer, per ascensionem scilicet in cælos, & missionē Spiritus sancti, qua fiet ut nomen meum in uniuerso mūdo & prædicetur, & agnoscat, multis ubique in me credētibus. [Hæc est enim gloria de qua loquitur, quæ scilicet primum per Ascensionē in cælos, ac deinde per missionem Spiritus qui fide totū mundū impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Psalmi: Exaltare super cælos Deus, & super omnē terrā gloria tua. Quoniam autē ad gloriā hanc peruenire nō potuit nisi per mortē: hinc mentionē mortis suæ ingerit, ostendens quā illa sit toti mundo futura fructifera, à qua discipuli tantopere abhorrebāt, tanquā indigna Domino suo: ut sic frequenti mortis suæ inculcatione, & uilitatis eius ostensione, scandalum crucis suæ ab illis tolleretur.

Psal. 56.

Amen, amen, inquit, dico uobis, nisi granum frumētī cadens in terram, mortuum fuerit, &c. Ipsum solum manet, id est, sine fructu. Si autē mortuum fuerit, multum fructum affert. Quo exemplo parabolice significat. Ita & ego si non morerer, nullum fructum affererem, ubi autem mortuus fuero, multum fructum allaturus sum mundo, & Patri. Mundo quidem, promerendo reconciliationem cum Deo, & Spiritus charismata, Patri uero, ex uniuerso orbe quamplurimos adducendo. Et quoniam non ipse tantum per mortem suam ingressurus erat in gloriam suam, & multum fructum mundo allaturus, sed omnes ipsum imitari hac in parte deberent, qui eiusdem gloriæ uellent esse participes, quo ad mortem pro Dei gloria, & hominum salute subeundam etiam suos exemplo suo præpararet: docet etiam illorum mortem fore ipsis fructiferam, Sequitur enim quod supra aliquoties habitum est apud alios Euangelistas. *Qui amat animam suam, contra me scilicet, perdet eam in futuro seculo.* Et contra. *Qui, propter me scilicet, odit animā suam in hoc mundo, ita ut eius naturalibus uel carnalibus desideriis non acquiescat, quoties meis contrariatur præceptis: in uitam æternam custodit eam.* Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem æquanimitè tolerandam prouocat, dicens:

Si quis mihi ministrat, hoc est, ministrum meum se exhibet & proficitur,

profiteretur, me sequatur etiam in mortem usque, quod non sine magno fructu facturus est, sed ubi ego sum, illic & ipse erit; eiusdem mecum consortis gloriae. Si quis enim mihi recte ministraverit sic ut etiam sequatur: hinc Pater meus honore afficiet, quemadmodum me clarificaturus est, gloriae illius per omnia inservientem.

Nunc anima mea turbata est, & quid dicam? Quoniam passionis suae meminerat, tanquam iam iam imminentis, ex cuius recollectione naturaliter in homine sequitur horror quidam: hinc Dominus humane credens infirmitati, permisit eam quod suum est pati, ac deinde seipsum ad tolerantiam confortat, Patris voluntatem & glorificationem suam naturali praeponebat voluntati. Dicit ergo: *Nunc*, cum scilicet instantem mihi mortem recogito. Anima mea turbata est, mortis scilicet horrore. Dicit anima mea, non autem Spiritus meus, quod turbatio haec pertineret ad partem animalem, & sensibilem naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione constitutus, quemadmodum accidere solet his, qui inter duo contraria, quorum utrumque certis rationibus desiderant, dubitant quid magis sit optandum, subiicit: *Et quid dicam?* Vox enim mortem horrentis, & haerentis utrum sit optandum. Et primum quidem proponit naturale animalis partis desiderium dicens:

Pater saluifica me ex hac hora, id est, libera me ab hora mortis imminente, hoc est, a supplicio, quod mihi modo imminet. Horam enim, & tempus horret ratione supplicij: quemadmodum etiam postea apud Marcum dicitur orasse, ut si fieri posset, transfret ab eo hora. Cum autem animale, & naturale suum desiderium Dominus proposuisset, veluti seipsum corrigens, & reuocans, quod precatus erat, subiicit:

Sed propterea veni in horam hanc: Nempe ut horam hanc quam deprecatur & horret vis sensibilis, subirem. Cum ergo naturale hoc desiderium reuocasset, tanquam contrarium suo officio, & functioni, adiecit quod deliberate, & certo precandum recta ratio suggererat, dicens:

Pater clarifica nomen tuum. Quasi dicat. Non hoc fiat, quod naturaliter ego desidero, sed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuam ordinationem pendet ex morte mea, id omnino velim in me, & de me facias, per quod nomen tuum illustretur, hoc est, tu ipse clarus & celebris habearis & agnoscaris.

Veni ergo vox de caelo dicens: Et clarificauit, & iterum, &c. Vox haec a caelo venisse dicitur, quia a supernis audita est diuina facta virtute, Patrisque caelestis referens personam. Itaque Domino precante, Pater clarifica, hoc est, glorifica nomen tuum, Pater filium semper exaudiens respondet:

Et clarificauit, nomen meum, & iterum clarificabo, illud. Clarificauerat

uerat enim nomen suum Pater, dum tam insignia bonitatis, & potentiae suae testimonia per Dominum agentem in carne adiderat, rursus illud clarificaturus erat multo magis misso paraclero, qui usque ad extremum terrae Euangelium gratiae erat per Apostolos praedicaturus: & credere huic quamplurimis daturus. Id autem fieri non potuit, nisi intercedente morte Christi, quae Spiritum hunc orbi vniuerso promeretur. Hanc autem vocem cum audirent astantes, quidam dicebant tonitruum esse factum, qui scilicet sonum quidem audierant, sed praeturbatione vocem non intellexerunt: alij dicebant, Angelum ei locutum esse, qui scilicet vocem etiam intellexerunt. Dominus autem non propter se vocem hanc factam dicit, ut scilicet disceret quae nesciebat, sed propter astantes, ut scilicet illi intelligerent ipsum esse a Deo, quodque mortem subiturus esset non ex necessitate, sed pro illustranda gloria Dei. Vnde subiicit:

Nunc iudicium est mundi. Declarare volens quomodo mors ipsius clarificatura esset nomen Dei. Iudicium autem mundi dicit iudicium, quod pro mundo, hoc est, hominibus huius mundi diaboli tyrannide oppressis erat tum per mortem ipsius futurum contra diabolus: suo in homines imperio iusto Dei iudicio spolian- dum. Vnde explicandi causa, quomodo iudicium nunc esset mundi, subiicit:

Nunc Princeps huius mundi, hoc est, diabolus, qui imperium sibi vendicat in homines huius mundi, *eijciatur foras*, hoc est, extra suum imperium, ut non sic hominibus dominetur, quemadmodum haecenus tyrannice dominatus est. Porro quonia dixit Principem huius mundi eijciendum foras: quo ostenderet morte sua illum eijciendum, eoque eiecto se in eius principatu successurum, subiicit:

Et ego si, id est, cum exaltatus fuero a terra omnia traham ad me ipsum. Graeci legunt omnes non omnia, quod intelligendum est dictum distributione generica, aut de electorum, & praedestinatorum numero. Aut si per omnia, ipsi homines sunt intelligendi (ait August. ostendens quomodo lectio nostra possit intelligi) omnia praedestinata ad salutem possumus dicere, aut certe hominum omnia genera secundum innumerabiles differentias, quibus inter se praeter sola peccata homines distant. Per exaltationem a terra, suo more crucifixionem suam significat, quemadmodum Ioannes mox explanat, non solum quod per eam verè corpus a terra attolleretur, sed etiam quod per eam in caelum Christus esset subuehendus usque in dexteram Patris. Trahit autem ad se omnes Christus, quia misso paraclero, quem hominibus morte sua impetravit & meruit: efficit ut omnes ab renunciato demone per Christum liberato, quem prius in idolis colebant homines, & cui per peccatum

Iudicium mundi.

Exaltatio a terra mors Christi, &c.

tum subiecti erant, illum sequantur, credentes in eum, & obedientes illi, ac ipsam Dominum suum agnoscentes.

Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus, &c. Hæc responsio turbæ præsupponit Dominum inter alia etiam illud dixisse, quod ab Euangelista est prætermisum: Oportet exaltari filium hominis. Verisimile etiam est familiare fuisse Iudæis huiusmodi tropo crucifixionem circumscribere, quomodo & nos suspendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autem se audiuisset ex lege, id est, ex scriptura, quod Christus maneret in æternum: quia à Scribis docebantur diligenter ea, quæ ad regnum, & gloriam Christi pertinebant, quorum æternitatem aperte & frequenter scriptura testatur: non autem docebantur ea, quæ ad Christi pertinebant passionem & humilitatem: quod hæc, quanquam à Prophetis etiam essent prædicta, non intelligerent ad Christum pertinere. Non intelligentes ergo quomodo Passio, & mors Christi non prohibeat eius æternitatem, ad quam non nisi per mortem peruenire quatenus homo, potuit: admirantur quomodo cum scripturæ dicant Christum mansurum in æternum, ipse dixerit, oportere mori filium hominis. Et ne fortè per filium hominis alium aliquem quam se significauerit, subiiciunt:

Et quis est iste filius hominis? Quasi dicat: Si tu es filius ille hominis de quo loqueris, quia te soles filium hominis appellare, quomodo ergo te Christum vis haberi, & nos te esse credidimus: cum Christus in æternum nobiscum manere debeat, filium autem hominis dicas necessario moriturum? Quod si alius aliquis est filius hominis de quo loqueris, quis est ille? Non tamen est necesse intelligere turbam hæc malitiosè Christo obieciisse: sed rectè accipitur simpliciter eos dubitationem suam ex verbis Domini conceptam proposuisse.

Dicit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ex Græcis constat dictionem modicum, non coniungendam cum substantiuo lumen, habent enim *μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν*, id est, modicum tempus lux vobiscum est. Nec est Græcis in vobis, sed vobiscum: ut intelligatur Christus seipsum hic vocare lumen, vel lucem, ac significare se breui fore cum eis, sicut supra dixerat: Adhuc modicum tempus vobiscum sum. Itaque Dominus non respondit ad obiectionem turbæ: tum quod illi necdum capaces erant eorum mysteriorum, tum quod nõ esset tum tempestiuum, ea apertius prodere: sed tantum eos admonet, ut non obstrepant veritati, sed fidem cœptam retineant & protequantur, eo potissimum nomine, quod lux iam eis præluces, mox esset ab eis auferenda. Dum autem se lucem vocat, tacitè respondet propositæ obiectioni: significans se sic quidem moriturum breui, ut tamen non pereat, sed maneat in æternum resuscitatus: quemadmodum sol
lume

lumen dum occidit non extinguitur, sed breui succedens rursus apparet. Porro cum alias semper Dominus dicens: Adhuc modicum vobiscum sum; per modicum significet tempus vsque ad mortem, & tempus, quo eum hominibus erat familiariter conuersaturus: satis certum est etiam illud tempus hic designatum secundum proprium huius loci sensum: & Dominum se vocare lucem, quatenus suo ore Euangelium prædicantem, ac per sese miracula peragentem, quæ lucem hominibus præbere poterant ad resipiscenciam, quemadmodum supra dixit; quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Cum autem subditur:

Dum lucem habetis, ambulate & credite in lucem: Non significatur eos non posse credere luce ista post modicum illud temporis sublata ab eis corporaliter: sed adhortatur eos Dominus ut præsentem modo etiam corporaliter, lucem amplectentur; quod breui non sic eam præsentem sint habituri; ac tum ipsis à tenebris plus fore periculi. Et quidem tenebræ hæc iam eos habebant, sed ait, *ne eos comprehendant*, hoc est, ne vos totos occupent, & in finem vsque vobis dominantur. Quod enim hæc pars non de tenebris inferni, sed de tenebris præsentis vitæ, hoc est erroribus, sit accipienda, patet ex eo quod sequitur:

Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Ambulare enim præsentis est vitæ. Hæc autem sententia, quo magis ad lucem præsentem amplectendam impellat Dominus ostendit periculum, & incommodum tenebrarum:

Qui ambulat, inquit, hoc est versatur in tenebris errorum, nescit quo vadat, nesciens enim tendit ad infernum, & mortem æternam; Aut nescit quo vadat, pro vbi vadat, quia putat se recta incedere via, cum sit extra eam, & erret, quemadmodum hodie contigit Iudæis. Contra significat Dominus eum qui in luce ambulat, & scire vbi incedat, scit enim rectam esse ad salutem viam quã incedit, & scire quo tendat, nimirum ad beatitudinem. Malo ergo tenebrarum demonstrato, repetit quod dixit allegoriam explicando:

Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis. Hoc est, ut veræ lucis, & veritatis participes sitis. Dicuntur enim phrasi Hebraica filij lucis, quemadmodum filij benedictionis, filij mortis, filij perditionis, quos ita vocat Scriptura, quod benedictionis & pacis sint participes, quod morti & benedictioni sint obnoxij.

Hæc locutus est Iesus & abiit, & abscondit se ab eis. Alij Euangelistæ testantur Dominum post solennem introitum in Ierusalem, vespertino tempore egressum in Bethaniam, & sequentibus diebus mane reuersum in Ierusalem. Vnde abscondit ista, de qua Ioannes, neque intelligenda est fuisse miraculosa, qualis fuit cum tollerent lapides ut iacerent in eum, neque intelli-

intelligendum est ad aliquot dierum tempus factam hanc abscon-
sionem: sed hoc vocat absconsonem, quod vespertino tempore
Dominus se quotidie subtraxit e Ierusalem, delitescens per no-
ctem in Bethania, & in monte Oliueti; ne ante præfinitum tem-
pus à Principibus Sacerdotum, & Scribis per noctem caperetur,
qui per diem eum apprehendere non audebant, propter timorem
tumultus popularis.

Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, &c.
Hinc patet quod cum Ioannes diceret Dominum abscondisse se
ab eis, locutus sit de incredulis Iudæis: ideoque Dominum se ab-
scondisse ab eis, vt eorum declinaret furorem. Commodè autem
hoc loco exaggerat Ioannes incredulitatem Iudæorum cum si-
gnorum multitudine collatam: quod iam non sit amplius cōme-
moraturus miracula Christi coram Iudæis ædita, sed digressurus
ad passionis commemorationem. Quod dicitur tanta signa, quā-
uis intelligi possit tā magna signa: melius tamen intelligitur tot,
vel tam multa signa. Nam Græca dictio *ποσούτων* vtrumque signi-
ficat. Cum autem quidam Iudæorum Ierosolymitanorum in
Christum præculdubio crediderint, dicit tamen absolute, nō cre-
debant in eum, ob credentium paucitatem, quæ etiam significa-
tur testimonio Isaiæ cum dicit, quis credidit, quodque scripturæ
mos sit de impiorum multitudine tanquam de hominum vniuer-
sitate loqui, sicut & de piorum quādoque multitudine. Porro no-
randum coniunctionem vt, hoc loco, sicut & in aliis multis scri-
pturæ locis non denotare causam finalem, sed euentum, & rei cō-
secutionem: quæ aperte significabitur si addatur aduerbium, sic,
vel ita, vt sit sensus: Non credebant, ita vt impleretur sermo Isaiæ,
vel, vnde factum est vt impleretur. Est autem hoc prius testimo-
nium desumptum ex principio cap. 53. Isaiæ; magis tamen secun-
dum translationem Septuaginta, quam secundum Hebraicam ve-
ritatem, quemadmodum & apud Paulum ad Rom. 10. Nam ex
70. addita est dictio Domine, quæ non est apud Hebræos; addita
est autem ab illis explicandæ personæ gratia, vt scilicet non intel-
ligantur hæc verba esse dicta in persona Dei, sed in persona ipsius
Isaiæ, & omnium Prophetarum, omniumque qui Christi nomen
Iudæis annunciauerunt. Nomen autem auditus hic positum est
pro sermone audito, vt sit sensus; Quis credidit his, quæ à nobis
audierunt? Paulus enim hinc infert; Ergo fides ex auditu, auditus
autem per verbum Christi; manifestè significans auditum, de quo
in illo testimonio referendum ad auditores Apostolorum, & Pro-
phetarum. Per brachium Domini quidam simpliciter intelligunt
diuinam virtutem, quæ se in miraculis Christi exerebat, sed quā
paucis datum est agnoscere. Qui intellectus probè conuenit cum
eo, in cuius confirmationem hoc test monium adducitur; Cum
tanta

*Brachiū
Domini.*

tanta signa fecisset coram eis, non credebāt in eum. Itaque secun-
dum hunc intellectum significatur hoc testimonio paucos fuisse
Iudæorum qui crederent aut dictis Prophetarum, aut signis Chri-
sti, diuinam eius virtutem declarantibus: idque partim tribuen-
dum illorum voluntati credere nolenti, partim negatæ illis di-
uinæ reuelationi, iusto tamen Dei iudicio. Iam autem pro vero
alterius testimonij intellectu, sciendum quod sicut coniunctio
vt, quæ proprie designat causam finalem, nonnunquam nō finem
intentum designat, sed euentum tantum & consecutionem: ita
coniunctiones quia propterea, & similes non semper designant
causam essendi, sed tantum consecutionis necessitatem, & seque-
læ ordinem, vt cum dicimus. Non potest Ioannes scribere, quia
non habet papyrus & calamus; ibi coniunctio quia, non pro-
priè causam alicuius rei significat, sed tantum sequelam vnus ex
alio: & illud, non potest, non significat absolutam alicuius rei im-
possibilitatem, sed tantum impossibilem separationem vnus veri-
tatis ab alia, vt sensus sit; Fieri non potest vt Ioannes scribat, cum
non habet papyrus & calamus. Ita & in proposito cum dicitur;
Propterea non poterant credere, quia dixit Isaias: quia coniunctio
&, propterea illatiuè tantum, & non causaliter accipiuntur, & illud
non poterant, significat fidem Iudæorum non potuisse consistere
cum prænuntiatione Prophetæ, qua Deus prædixit illos nō cre-
dituros. Itaque non significatur fuisse in Iudæis aliqua ad creden-
dum impotentia, vel impossibilitas, cuius causa fuerit præscientia
Dei, vel prædictio Prophetæ: sed quod ad præscientiā Dei, & præ-
dictionem Prophetæ necessario sequatur incredulitas Iudæorum;
quæ quoniam futura erat, causa erat vt eam Propheta prædiceret,
non contra. Sensus ergo est; Fieri non poterat, vt cum Isaias di-
xerit eos non credituros, ipsi tamen crederent, quandoquidē non
potest solui scriptura. Hanc huius loci intelligentiam & explica-
tionem satis indicant Chryso. & Theoph. ad hunc locum. Cum
autem excæcare, aut indurare dicitur Deus. Dupliciter id intelligi
potest. Aut simpliciter, quia deserendo quosdam iusto suo iudicio,
& non impartiendo eis suam gratiam, quæ à sua prauitate vel in-
fidelitate resipiscant, permittit eos excæcari, & indurari, cum pos-
set eorum cæcitatem, & duritiam auferre. Aut etiam quia ingerit
eis correptiones, monitiones, miracula, aliaque beneficia, quæ ex
natura sua prouocant ad pœnitentiam, & fidem, quibus tamen
ipsi iusto Dei iudicio sibi relictis, secundum suam reprobam sen-
sum abutentes efficiuntur excæcati, & indurati. Itaque ad hunc
modum hic dicitur Deus excæcasse oculos, id est, mentem Iudæo-
rum, & indurasse cor, id est, voluntatem eorum, quia eos suo iusto
quamuis occulto iudicio sibi relinquens, nec apponens gratiam,
qua crederent, permittit excæcari, & indurari, idque exhibendo
eis

*Propterea
&, Quia
non sem-
per desi-
gnant
causam.*

*Excæca-
re, aut
indurare
quomodo
dicatur
Deus.*

eis per filium suum illa, per quæ ad agnitionem Messiaæ promoueri debuissent, vnde illos tamen præsciuit suo vitio excæcandos, & indurandos. Porro cum sequitur in citato testimonio, vt nō videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, vt sanem eos: coniunctio, vt, accipi debet non causaliter, sed consecutiue. Non enim Deus eo fine eos excæcauit, aut excæcari permisit vt non viderent, nec conuerterentur; cum Deus malum non permitrat propter malum, sed propter bonum, quod inde nouit elicere. [Cæterum in citatione huius secundi testimonij, quod desumptū est ex cap. 6. Isaiæ Euangelista non est sequutus Septuaginta, quæ admodum Matthæus cap. 13. & Lucas Actuum vltimo, sed magis Hebraicam veritatem, quamuis non ad verbum eam adduxerit, sed sensum bona fide reddere studuerit. Nā pro eo quod Hebræa habent per verba imperatiua. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius clande; ipse posuit, excæcauit oculos eorum, &c. Per verba enim illa imperatiua, nihil aliud significatur, quam Deum excæcaturum & induraturum cor populi Iudæi; siue intelligantur esse verba Dei ad Isaiam, veluti præcipientis ei vt excæcet cor populi, siue intelligantur, vt potius cum Hieronymo est intelligendum, esse verba Prophetæ ad Deū velut orantis, vt quod ante hæc verba iussit ipsum annuciare, velit adimplere. Neque enim Deus Prophetæ potest præcipere intelligi, vt excæcet cor populi, nisi quia ei significabat quod occasione prædicationis ipsius, quam illi tum iniunxit, populus esset magis excæcandus; neque Prophetæ intelligendus est precari Deum populi excæcationem, nisi quia huiusmodi precatōe more prophetico certō denunciat iusto iudicio Deum illos excæcaturum. Itaq; quod ille precandi forma denunciat Deum facturum; Euangelista quoniam iam impletum erat reddidit per verba præteriti temporis iudicatiui modi excæcauit, & indurauit, &c.]

Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, &c. Relatiuum eius proculdubio refertur ad Iesum; proinde hoc loco manifestè astruitur diuinitas Christi, eiusque cum Patre æqualitas & nature, gloriæque identitas. Porro Euangelista videtur istud modo adiecisse, partim quo istius testimonij ostenderet maximum pondus, partim ne quis putaret hoc testimonium non pertinere ad Iudæos illius temporis, sed tantū ad Iudæos illius temporis quo fuit Esaias. Hæc, inquit, dixit Esaias non suo spiritu, sed spiritu afflatum diuino, quando scilicet oculis mentis vidit gloriam Christi, & locutus est de eo. Quid autem locutus est de eo? Apparet omnino quod ea quæ supra dicta sunt, nempe quod excæcavit oculos, & indurauit corda eorum. Vnde magis probabile est, quod illud Prophetæ. Excæca cor populi huius, &c. Verba sint Prophetæ ad Deum sub precandi forma denunciantis Deum excæcaturum Iudæos, quam quod,

quod, vt alij volunt, verba sint Dei ad Prophetam.

Veruntamen & ex Principibus multi crediderunt in eum, &c. q. d. Quanquā dixerim absolute Iudæos non credidisse in Iesum, idq; maximè fuerit verum de his, qui alicuius nominis fuerunt apud Iudæos: tamen non solum ex turba, sed etiam ex principibus, hoc est primaribus Iudæorum, multi crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eum esse Messiam. Quanquam autem corde crederent miraculorum magnitudine, & multitudine conuicti, non tamen quod credebant, ore palam confitebantur propter metam Pharisæorum: ne ab illis; aut per illorum importunam sollicitationem de Synagoga eicerentur.

Iā enim conspirauerant Iudæi, vt si quis cōfiteretur cū esse Christū, extra Synagogā fieret, vt dicitur Ioan. 9. Addit autem Euangelista causā quare metuerint illi fieri aposynagogi (hoc enim verbo vtitur hic rursū Ioānes) hoc est excōmunicati fieri, & eici synagoga.

Quia, inquit, dilexerunt magis gloriam hominum. Hoc est gloriam apud homines, quam gloriam Dei, id est, gloriam apud Deum, & quæ à Deo obrinetur. Sicut enim ignominiosum apud homines iudicabant eici e synagoga: ita gloriosum in synagoga versari, maximè sibi, qui cum essent principes in Synagogis, honorabantur, & primas obtinebant cathedras. Hanc ergo gloriam, quā non solum admittebant, sed etiam multum dilexerunt, ne amitterent, confiteri quod credebant, metuebant, quod propter gloriā apud Deum, quæ longè præferenda est gloriæ humanæ, obrinendam meritō confiteri debuissent.

Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, &c. Quo declararet Dominus se non metuere malitiam infidelium, & suo exemplo credentes, sed confiteri verentes (hac enim occasione cōmemorauit Euangelista hæc à Domino dicta) excitaret, & animaret, vt secum Pharisæos præ Deo contemnerent, simulq; ostenderet se de magnis locuturū, quæ omnes aduertere conueniret: clamauit, edita voce de se prædicās id quo nihil molestius audiebāt Pharisæi.

Et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, quomodo Marc. 9. dicitur. Qui me suscipit, non me suscipit, sed eum qui misit me: quibus locutionibus significatur, quod huic vel illi factum est homini, non æstimandum secundum qualitatem hominis cui illud factum est, sed secundum dignitatem Dei, qui illud sit remuneraturus, aut vindicaturus tanquam sibi factum: ita vt negatio in his loquendi modis posita non tam neget, quam exaggeret: quomodo & legatus dicere potest, honorem qui sibi impenditur, non sibi, sed Principi suo impendi, quia scilicet honor ei, qui missus est, exhibitus redundat in eum. qui misit, propter quem honor ille missio exhibetur. [Ergo, qui credit in me, is non credit in me supple tantum, sed & in eum, qui me misit.

misit: Aut non credit in me humilem secundum apparentiam hominum, tanquam fidei suae terminum, sed credendo in me, credit in eum, qui misit me: tum quia honor misso exhibitus redundat in mittentem, tum quia una est natura, & diuinitas amborum.] Ad ostendendam enim etiam naturae suae cum Patre unitatem haec ab eo dicta esse, manifestum est iis quae subiicit.

Et qui videt me, videt eum qui misit me: Vbi certum est Dominum non loqui de visione corporali, sed spiritali, quae mente fit, sensus ergo est: Qui ex meis miraculis & doctrina me potest contempleri, meamque ritè cognoscit, & peruidet dignitatem: is eodem obrutus contempletur cum, qui misit me, quod cum illo una sit mihi natura.

Ego lux in mundum veni, ut omnis quis credit in me, &c. Dixerat quid sit, & quam magna res credere in se: modo ostendit quae hoc ipsam modo vile sit, ut & hac ratione credentes in fide confirmaret, & non credentes, ad credendum prouocaret. Ego, inquit, cum sim lux ad hoc per assumptionem humanae naturae veni in mundum oriens ex alto, ut omnis qui credit in me non maneat in tenebris errorum & peccatorum, in quibus totum mundum deprehendi, sed fugatis spiritalibus illis tenebris verae lucis participatione fruatur. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit. Pro non custodierit, Graece est non crediderit, quod praecedentibus magis conuenit. Dixerat enim quid futurum sit credenti, contra ergo nunc dicit quid euenturum sit non credenti. Caeterum nonnullam habet difficultatem, & variè intelligitur quod dicit Dominus:

Ego non iudico eum. Primum ut sit sensus; Si quis audierit verba mea, & tamen ea fide non acceptauerit, nec custodierit, ego quidem quatenus homo nequaquam more regum huius mundi eum nunc condemno, & vindico: attamen non impunè me, meaque verba est contempturus. Is enim qui spernit me, nolens me agnoscere missum à Deo Messiam, habet etiam modo iudicem suum, qui illum sine me condemnat, sermonem scilicet meum ab ipso spreum, &c. Secundo ut sit sensus; Ego quidem contemptorem mei, & verborum meorum non iudico, nec vindico in praesenti, iuxta id quod sensibilibus hominibus esse videor, & tamen non deest huic suus iudex. Pater enim meus cuius manum nemo effugere potest, iudex est illius, qui suo tempore, siue in hoc seculo, siue in futuro iustam de illo sumet vindictam. Imo non ratum Pater meus illius est iudex, sed & sermo quem locutus sum, hoc est doctrina ipsa mea ab ipso spreta iudicabit & condemnabit eum in nouissimo die. Quod eo modo simpliciter intelligendum est, quo supra significauit lucem sprete ab hominibus condemnare eos, quia scilicet ob lucem sprete, & sermonem Christi contemptum infide-

infideles condemnabuntur, & ex illorum contemptu constabit omnibus infideles esse condemnandos, nec ullam habere eos iustam inobedientiae suae excusationem: quemadmodum Niniuitae & Regina Austri condemnabunt Iudaeos, quia ex illorum facto patebit Iudaeos meritò esse condemnandos. Cum autem sequitur:

Quia ego ex meipso non sum locutus. Rectè intelligitur reddi ratio, quare sermo à Christo locutus infideles Iudaeos sit condemnaturus, nempe quia sermo ille & est à Deo profectus ad vitam aeternam hominibus praestandam: proinde cum qui audierit, & de ignorantia se excusare non poterit sermo ille condemnabit, eo quod spreuerit sermonem & plane diuinum, & tam salutiferum. Iudicabit inquit eum quia ego ex meipso non sum locutus, ut quae locutus sum sinxerim ex meo capite, quemadmodum pseudoprophetae, sed qui misit me Pater ipse mihi mandatum dedit, id est, praecipit, & quid dicam, & quid loquar, & certo scio, quia, id est, quod mandatum eius, id est, id quod mihi mandauit hominibus annunciantum, sit vita aeterna, id est, vitam aeternam conferat credentibus, & obedientibus ei. Itaque quoniam Pater mihi praecipit quid dicam, ego qui per omnia illi morem gero quae loquor, sic omnino loquor, sicut ille mihi dixit, non solùm nihil aliud loquens quam ab eo accepi, sed nec aliter quam accepi.

Maledicuntur ficulneae, & eijciuntur ementes & vendentes à templo. Matth. 12. Marci. 11. Lucae 19.

CAPVT CXII.

Et b circumspexit omnibus, cum iam vespera esset hora a † b enijt. relitit illis, † c abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam b cum duodecim, a ibiq; mansit. b Et alia die a mane * reuertens in ciuitatem, b cum c exirent à Bethania, e esurijt. > Cumq; vidisset b à longè || e fici arborem a vnam b secus viam a * autem habentem folia, e venit a ad eam, b si quid fortè inueniret in ea. c Et b > a o cum venisset ad eam, e nihil inuenit a in ea, † e nisi folia a tantum, b Et vidēs non enim erat tempus ficorum. e Et b respondens † c dixit ei: iam non || b o fici amplius maternum ex te fructum quisquam manducet, [&] a nun- || b o praquam ex te fructus nascatur in sempiternum. b Et audiebant discipuli ter. eius: a & arefacta est continuo ficulnea. b Et veniunt Hierosolymam. † a ait i Et > h cum introisset in templum || l cepit eijcere a omnes l ven. illi > e dentes & ementes e in templo, & mensas numulariorum, & cathedras o ingres- vendentium columbas euertit, b & non sinobat ut quisquam transferret sua || a ras per templum, e & b docebat † l dicens eis: b Nonne l scriptum eijcebat est, c Quia l domus mea, domus orationis e est; [&] e vocabitur b † a dicit. omnibus gentibus? l Vas autem fecistis illam speluncam latronum. b

Quo audito principes sacerdotum & scriba, querebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam vniversa turba admirabatur super doctrina eius. Et cum vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. & cum mane transirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.

▷ b. Et ^a Et videntes discipuli mirati sunt dicentes: Quomodo continuo aruit & ^b Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti aruit. ^c Respondens autem Iesus ait eis: ^b Habete fidem Dei. ^c Amen dico & vobis, ^b Quia ^a si habueritis fidem, & non hesitaueritis, non

A. 17. 68. solum de ficulnea facietis: sed & si monti huic dixeritis: Tolle, & iacta te in mare: fiet. [Et] ^b quicumque dixerit huic monti: Tollere, &

C. 17. 98. mittere in mare, & non hesitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat: fiet ei. Propterea dico vobis omnia quacumque orantes petitis, credite quia accipietis, ^a & omnia quacumque petieritis in oratione credentes, accipietis, ^c & euenient vobis. Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: vt & pater vester, qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos non dimiseritis, nec pater vester, qui in cælis est, dimittet vobis peccata vestra.

Et circumspexitis omnibus cum iam vespera esset hora, relictis illis abiit foras, &c. Obseruanda Christi & patientia, & auiditas salutis hominum, vt qui in tam ingrata ciuitate vsque ad vesperam ieiunus manens indefesso studio doctrinæ institerit, & cum iam vespera aduenisset, & omnes circumspexisset, num quis esset qui ipsum inuitaret veluti ambiens ab eis detineri, sine ingratitude exprobratione illis relictis rediit in Bethaniam.

Mane autem reuertens in ciuitatem esuriit. Esuries hæc quam ad litteram certum est fuisse corporalem naturaliter, potuit etiam mane accidisse Christo: vt qui in hesternæ cœna post totius diei ieiunium temperatissime suo more cibum sumpserit, & noctem in oratione peregerit in monte Oliueti, vt patet ex Luca. At probabile magis est dispensatiuè à Domino fuisse assumptam, & in seipso excitaram: sicut proculdubio dispensatione quadam accessit ad ficum, querens ex ea fructum, quo saturaret esuriam, cum sciret non esse tempus ficuum, vt vicit Marcus: dispensatiuè item ficum, quod non haberet fructum execratus est, ita vt arefceret radicibus. Dispensatiuè autem esuriit, non tam vt veritatem humanæ naturæ ostenderet, quam vt sequenti miraculo locum daret. Quod miraculum cum si litteram tantum, & id quod gestum est spectemus Christo videatur indignum, certum est mysticas habuisse rationes, & aliud Dominum hoc facto significare voluisse, quam quod gerebatur. Præter alia igitur omnium maximè hæc ideo facta sunt, vt Dominus sua esurie corporali significaret quantum desideraret salutem Ierosolymitanorum. Synagogam autem eorum, & ciuitatem, quod desiderio ipsius non satisfaceret pe-

Mysticus
sensus.

nitus perdendam, & diuina maledictione exiccandam. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum, non est necessatio etiam ad mysterium trahendum: cum illud tantum additum ab ipso videatur, quo rationem redderet, quare ad litteram nihil inuentum fuerit in ficu præter folia, ac proinde significaret Dominum, qui sciebat non esse tempus ficorum hæc fecisse in mysterio ad significandum scilicet synagogam adeo Deo deserente & execrante exiccandam, vt etiam virtutem suorum foliorum esset amissura, quod expectatum fructum non proferret tunc cum tempus erat illum proferendi: Itémque ex eo quod Dominus dicit ficui: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, non est intelligendum Iudaicum populum perpetuo maledictioni diuinæ permanens obnoxium, nec vnquam fructum facturum. Non enim oportet omnia quæ typo conueniunt ipsi veritati significatæ similiter conuenire.

Et veniunt Ierosolymam, & cum introisset in Templum, &c. Inter prætermissa in simili facto Domini, quod descripsit Ioanne cap. 2. in cap. Concord. 19. illud est, quod D. Hieronymus hoc loco dictionem Græcam, quam Interpres vertit & hic, & ibi numularios, nempe κλάβισται, vel κλάβισται, aliter exponit, quam κλάβισται. Numularios. Verum magis verisimile est hos numularios constitutos non ad mutuandam pecuniam, sed ad commutandam pecuniam, vt dicti sint non à κλάβισται, vt vult Hieronymus, sed à dictione κλάβος, quod significat nummum paruum, qui pro commutanda pecunia numulario datur, vt dictum est circa Ioannem. Inter propria autem huic loco primum est quod dicit Marcus Dominum non permisisse, vt quisquam transferret vas, hoc est sarcinam quamuis, aut instrumentum prophæum, Græcè enim est σάκος, deferret per templum. Secundum est, quod cum Dominus rationem sui facti apud Ioannem assignans dixerit: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis: hic scripturæ autoritate suum factum commendans & illorum quos eiecit factum condemnans dicit: Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus Gentibus. Porro testimonium hoc legitur Esa. 56. Non est tamen hoc à Propheta dictum potissimum de templo Ierosolymitano, sed potius de spiritali Dei templo quod est Ecclesia, de qua locutus est Esaias sub typo templi Ierosolymitani. Porro cum dicitur domus Dei vocanda domus orationis, nomen orationis accipi debet vt & gratiarum actionem includat, & laudem Dei, quemadmodum sæpe in Scripturis, & rursum sub hoc principali reliqui actus sacri, qui vel oratione peraguntur, vel ad orationem & laudem Dei pertinent, sunt comprehendendi. Cæterum cum subiicit Dominus:

Vos autem fecistis illam speluncam latronum. Alludit Dominus ad illud Ieremix 7. Nunquid ergo spelunca latronum facta est Domus ista, &c. Propterea autem hic conqueritur Dominus domum Dei factam speluncam latronum, quod in illa, quemadmodum latrones toti intenti essent lucris temporalibus conquirendis. Deinde quia Pharisei & Sacerdotes sub specie boni suam obtegentes auaritiam & veluti in spelunca quadam latitantes, nihil aliud meditabantur, quam pauperum despoliationem.

Quo audito Principes Sacerdotum & scriba querebant, &c. Hinc patet istos à Domino potissimum fuisse notatos. Hic ergo & si ex scripturis, tantaque virtute increpiti essent, non solum impietatem suam non agnoscebant, sed magis contra monitorem efferebantur, quærentes quomodo eum perderent. Reddit autem Evangelista rationem quare non statim ei manus iniicerint, sed de modo perdendi erant solliciti: *Timebant enim, inquit, eum,* quod sic est accipiendum quia metuebant ne per illum, aut occasione illius turba contra ipsos concitaretur.

Et cum manè transiret, viderunt ficum aridam factam, &c. Arefactio mox secuta est execrationem, sed non ita statim omnia folia deciderunt, vt ex signis quibusdam agnoscere tum potuerint ficum aridam factam quemadmodum die sequenti. Proinde quod apud Matthæum sequitur:

Et videntes discipuli mirati sunt dicentes, Quomodo continuo aruit. Non potest intelligi tunc contigisse, cum ea contigerunt, quæ apud ipsum præmittuntur: sed ex Marco constat altera die contigisse, quando rursus eadem via cum Domino discipuli pergentes in Ierusalem videntes ficum arefactam inter se primum cum admiratione dixerunt:

Ecce quomodo continuo aruit: ac deinde Petrus memor execrationis Christi omnium nomine dixit Domino:

Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Ac tunc quidem Dominus mysterium arefactæ arboris non exposuit: sed ab hoc facto tantum ad fidendum firmiter Deo ipsos hortabatur, pollicens sic fore, vt non illud solum quod tantopere admirabantur, ipsis esset facile, sed & alia, quæ magis videntur impossibilia, & admiranda.

Habete, inquit, fidem Dei, id est, fiduciam in Deo, & subiicit causam, Amen, inquit, dico vobis quia, id est, quod, si habueritis fidem, id est fiduciam, & non hæsitaueritis, non solum facietis de ficulnea, id est quod nunc in ficu accidit, sed etiam si monti huic (verisimile est demonstrasse montem Oliueti) dixeritis, Tolle te, & iacta te in mare, fiet. Quod Marcus ne ad Apostolos tantum pertinere putaretur, generaliter extulit dicens: Quicumque dixerit monti huic, &c. Porro quo doceret Dominus fiduciam in Deo firmiter

not

non tantum ad miracula facienda esse efficacem, sed & ad imperandum per orationem quæuis à Deo:

Omnia, inquit, quæcumque petieritis in oratione credentes, id est, cum fide, vel fiducia non vacillante, accipietis. Adicit & aliam orationis conditionem maxime necessariam ad hoc vt sit efficax, nimirum vt oraturus remittat proximo in se commissam.

Et cum stabitis, inquit, ad orandum. Stantes enim orare solent (vt dictum est superius) *dimittite si quid habetis aduersus aliquem, hoc est, si quam iustam habetis contra aliquem querelam, vt & Pater vester dimittat vobis, &c.* De his enim satis in cap. Concor. 41. ex Matthæi cap. sexto.

Proponitur quæstio de baptismo Ioannis, & parabola de duobus filiis. Matth. 21. Marc. 11. Luc. 19. & 20.

CAPVT CXIII.

ET veniunt rursus Hierosolymam. Et erat docens quod. et accessit in templo. Principes autem sacerdotum, & scribae, & principes plebis querebant eum perdere, & non inueniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat audiens illum. Et factum est in vna dierum cum sacerdotibus venisset in templum, & cum ambularet in templo, docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum, & scriba cum senioribus [&] et accesserunt ad eum ad docentem. Et dixit summus sacerdos & scribae, & seniores a populi, & aiunt ad illum: Dic nobis in qua potestate hæc facis? & quis est qui dedit tibi hanc potestatem, vt ista facias? Respondens autem Iesus dixit ad illos: Interrogabo vos & ego vnum respondete mihi, a quem dixero mihi, & si vobis ego dicam in qua potestate hæc facio: Baptismus Ioannis a vnde erat? & de celo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus de celo, dicet nobis: Quare et ego non credidistis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, & timeamus turbam, & plebs vniuersa lapidabit nos, certi sunt enim Ioannem propheta esse. Omnes enim habebant Ioannem quia verè propheta esset. Et responderunt, se nescire vnde esset. Et respondentes Iesu, dixerunt: Nescimus. Et respondens Iesus ait illis: & ipse se. Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Et cepit eis in duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea autem penitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: Eo Domine. Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: primus. Dicit illis Iesus: Amen dico vobis, quia publicani &

meretrices precedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitia, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.

Et veniunt rursus Ierosolymam: Et erat docens, &c. Ex Lucæ verbis generalibus, sicut & ex eo quod postea Dominus dicit: Quotidie apud vos eram in templo docens, apparet Dominum non tribus tantum diebus primis huius hebdomadæ (quos Marcus distinctè commemorat) docuisse in templo, sed etiam sequentibus duobus: nisi Dominus intelligatur dixisse apud Lucam: Quotidie apud vos eram, quia aliquot diebus continuis sine intermissione apud eos in templo docuerat. Subiicit autem Lucas idem quod supra ex Marco est habitum, quod Domino docente Principes Sacerdotum, & Scribæ, & Principes plebis, hoc est primates ciuitatis, quærebant eum perdere. Ideo autem non inueniebant, quid illi facerent tunc, quia metuebant populum, quem videbant suspensum esse cum audiret illum, id est, cum summa audiret audiret illum, ita ut penderet ab ore eius, & inhiaret illi. Porro cum necdum auderent illi manus iniicere aggrediuntur illum verbis tentare: sua autoritate putantes se illum perterrefacere posse, & os eius obstruere, atque à faciendis, quæ faciebat, impedire. Itaque congregati Principes Sacerdotum, quorum erat sacrificia tractare, & Scribæ, quorum erat sacras scripturas populo exponere, & cum his seniores populi, apud quos erat potestas in rebus temporalibus, ut magis commoueretur Dominus vtraque potestate accedunt Dominum in templo & docentem, & euangelizantem, dicuntque illi imperiosè.

Dic nobis in qua potestate hæc facis, & quis dedit tibi hanc potestatem. Sensus est: Qua autoritate hæc facis, an propria & usurpata, an ab alio accepta? Quod si ab alio accepta autoritate hæc facis, ut te omnino dicturum putamus: Quis est qui dedit tibi hanc potestatem, id est, autoritatem hæc faciendi (est enim *ἐξουσία*) Deus ne scilicet, an Pontifex an Cæsar, aut alius quisquam, qui legitime dare potest. Demonstrat autem pronomen hæc non potissimum miracula, quæ Dominus adidit, sed alia quædam eius opera, quæ tunc nouo, & insolito modo faciebat: nimirum quod eum solemnem acclamatione populi insidens a sino ingressus est Ierusalem, quod è templo eiecit ementes & vendentes, &c. & præcipue quod sibi vindicaret officium docendi quotidie in templo, cum hoc esset officium Scribarum. Id enim satis significat Lucas cum dicit, quod Domino docente in templo conuenerunt, &c.

Respondens autem Iesus dixit ad illos: Interrogabo vos & ego, &c. Prudenter Dominus vicissim aliâ illis proponit similem quæstionem, ad quâ si respondere recusat, manifestum fieret indignos ipsos esse,

qui audirent quod ab alio quærebant: si verò rectè responderent, ipsi se sua sententia condemnarēt, imò & propositæ à se quæstioni ipsi simul satisfacerēt. Nam si dixissent Ioannis baptisma fuisse è cælo, hac responsione etiâ conuinci potuissent Iesum, cui Ioannes testimonium perhibuit diuina præditum potestate, & autoritate. Sic autem Dominus ad alterius propositionem quæstionis confugit, ut tamen non possit videri subterfugere peritam responsionem, dum promittit se responsurum, si illi responderent:

Interrogabo, inquit, etiam vos ego vnum sermonem, hoc est, vnum aliquid, vel vnam rem (est enim Hebraismus frequens in scripturis.) Quem si dixeritis mihi, etiam ego vobis dicam in qua potestate hæc faciam, imò me tacente ex vestra responsione manifestum erit, quod quæritis.

Baptismus Ioannis vnde erat, è cælo, an ex hominibus, hoc est, à Deo profectus erat, an hominum fictione adinuentus? At illi perplexi, cogitabant in se, vel potius reputabant inter sese dicentes: Si dixerimus è cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei, scilicet Ioanni, ut illo prædicante baptismum poenitentiae vos illum ab eo susciperetis.

Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus, ne turba ab eo gregatim baptizata lapidibus nos obruat tanquam blasphemos, eo quod omnes habeant Ioannem verè fuisse Prophetam, id est, doctorem diuinitus missum. Sic enim Prophetæ nomen accipi frequenter in scripturis, superius diximus. Itaque cum neutram interrogationis partem se videret tuto eligere posse: non veriti sunt ignorantiam mentiri, & ad humilitatis verbum confugere, ut dicerent se nescire: multis sanè nominibus sese condemnantes. Itaque cum declarassent se subterfugere responsionem ad id, quod quærebatur, & proinde indignos quibus responderetur, quod quærebant: etiâ Dominus dixit illis non quidè se nescire (non enim, ut illi, veritas mentiri potuit) sed nec ego, inquit, dico vobis, in qua potestate hæc facio. Quo significat & illos quidem scire, sed nolle dicere, & se quoque quod quærebatur, scire: sed merito illis non dicere.

Et cepit illis in parabolis loqui, &c. Noluerunt dicere baptismum Ioannis è cælo esse, ne argueretur illorum incredulitas, ideòque dixerunt se nescire quod quærebatur. At Dominus etiam ex hac responsione atripuit occasionem redarguendi eorum incredulitatem, quod nescirent illud, quod etiam peccatoribus, & Publicanis non tuit incognitum. Quo autem imprudentes contra se proferrent sententiam, sicque efficacius perstringerentur, proponit eis aliam quæstionem, sed sub ænigmate, & parabola dicens:

Quid autem vobis videtur? De eo scilicet quod nunc sum propositurus? Homo quidam habebat duos filios, &c. Est enim parabola ipsa ad litteram satis aperta. Quid autem per eam Dominus significare

Applica-
tio para-
bolæ.

744 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
voluit, ipsemet accommodando eam postea aperuit: ex qua accom-
modatione patet eum per filios istos duos significasse duplex ho-
minum genus, quos habet Deus Pater, eorum scilicet, qui manife-
sti sunt peccatores, & eorum qui iusti volunt videri. Per filiū enim
primum qui iussus ire in vineam, verbo quidē recusauit, sed post-
ea pœnitentia motus fecit quod iussum erat, publicanos & merce-
trices significauit, qui cum imprimis voluntati Dei obedire recu-
sarent, postea pœnitentia ducti ad prædicationem Ioannis volun-
tati diuinæ obedire cœperunt. Per filium verò alterum, qui verbo
quidem obedientiam promisit, at factō inobediens fuit, Sacerdo-
tes Iudæorum, Scribas & Phariseos notauit, qui cum verbo profi-
terentur promptitudinem obediendi Deo, semper habentes in ore
legem Dei, Dei præcepta per Ioannem prædicata non fecerunt,
contemnentes illius baptismum ac Christum, cui ille testimonium
perhibuit, agnoscere recusantes.

Dicit illis Iesus: Amen dico vobis, quia Publicani & meretrices, &c.
Alludit Dominus ad responsionem illorum dicentium primum
filium fecisse voluntatem Patris: & ostendit bene eos dixisse pri-
mum, quia illi quos per filium illum significare voluit, præcede-
rent ipsos. Publicani, inquit, & meretrices (hæc enim erant duo
hominum genera apud Iudæos infamia) modo præcedunt vos
in, hoc est, ad regnū Dei. Non quod etiam ipsi essent ad ingres-
sum regni Dei secuturi, sed quod illi eos anteirent, qui videbantur
esse posteriores, & à regno Dei maximè elongati, quòdque si &
ipsi vellent regnum Dei ingredi, illos sequi deberent. Rationem
subijcit dicens:

Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, id est, per viā iustitiæ, hoc
est, venit vitā degens irreprehensibilem, & perfectā iustitiā præ se
ferentem, qua satis declarauit se missum à Deo, & autoritatē ma-
gnam sibi conciliauit, & tamen non credidistis ei: Publicani autē,
& meretrices crediderunt ei. Quanquam autem hæc sufficerent ad
redargutionem illorum secundum exigentiam parabolæ: tamen

† b o Vi-
neam pa-
stinavit
homo
▷ b lacū
|| c o colo-
nis * h
† c darent
illi † b o
vacuum
▷ e ad-
didit mit-
tere

quo magis eorum redargueret inobedientiam addidit:
Vos autem videntes, fidem, & conuersionem peccatorum mani-
festorum, nec hac ratione commoti pœnitentiā habuistis postea,
vt etiam vos cum illis crederetis Ioanni.

Notantur Pharisei parabola de locata vinea.

Matth. 21. Mar. 12. Luc. 20.

CAPVT CXIIII.

Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc. a Aliam
parabolam audite: † h o c quidam a erat paterfamilias
qui † plantauit vineam, e & sepem circumdedit a ei, e &
fodit a in ea ▷ e torcular, & edificauit turrum, † & locauit
eam

eam || agricolis, e & peregrè profectus est, c & ipse peregrè fui multis || b alium
temporibus. a Cum autem tempus fructuum appropinquasset, * l misit || b o &
ad agricolas h in tempore seruum, vt † ab agricolis acciperet de fructu illum
vineæ. Qui b apprehensum eum ceciderunt, & c casum h dimiserunt c ▷ c addi
eum † h inanem. Et ▷ iterum misit b ad illos h || alterum seruum. c dit mitte
Illi autem † h hunc quoque b in capite vulnerauerunt, & contumelijs re † a no-
affecerunt, [&] c cadentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. uissimè a
a Et ▷ rursum b alium c tertium h misit, qui h & illum c vulnera- tem misit
tes, b occiderunt, [&] c eiecerunt. ad eos fi-
lium suū
▷ b o re-
neribun-
tur || b o

Tres istos seruos quos diuersis vicibus missos
Marcus & Lucas scribunt, Matthæus simul
comprehendit hoc modo:

Misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricola coloni au-
apprehens seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium tem || co
verò lapidauerunt. b Et a iterum misit c alios a seruos e plures a prio- Quem cœ
ribus, & fecerunt illis similiter, b quosdam cadentes, alios verò occiden- vidissent
tes. c Dixit autem Dominus vineæ. Quid faciam? mittam dilectum fi- coloni
lium meum. b Adhuc ergo vnum habens filium charissimum, † e & illum || c o intra
misit ad eos nouissimum, dicens: b Quia c forsitan cum hunc viderint, se † b &
▷ l verebuntur e filium meum. || l Agricola autem f videntes filium nostra e-
c cogitauerunt, [&] c dixerunt † b adinuicem, c dicentes: l Hic est ha- rit here-
res e venite l occidamus eum, † & habebimus hereditatem eius. Et ▷ c ditas c vt
apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & c eiecerunt eum extra vineam nostra fiat
l occiderunt. a Cum ergo venerit Dominus vinea, l quid * faciet a agri- hereditas
colis f illis b Dominus vineæ? a Aiunt illi: Malos male perdet, & vineā ▷ b appre-
suam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. Dicit hendentes
illis Iesus: h Veniet, & perdet colonos c istos, h & dabit vineam alijs. c eum occi-
Quo audito dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid est derunt &
ergo hoc quod scriptum est? || c Nunquam b scripturam hanc c legistis eiecerunt
a in scripturis? l Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus * h ergo
est in caput anguli. c A Domino factum est istud, & est mirabile in ocu- || b Nec †
lis nostris? a Ideo dico vobis: Quia auferetur à vobis regnum Dei, & c illum o
dabitur genti facienti fructus eius. Et e omnis f qui ceciderit super † la- lapidem,
pidem istum, confringetur: super quem verò ceciderit, ▷ conteret eum. a conquassa
Et cum audissent Principes sacerdotum & Pharisei parabolam eius, co- bitur
gnouerunt quod de ipsis diceret. l Et querebant c Principes sacerdotum ▷ c o cō-
& Scriba || h mittere in illum manus c illa hora, l & a quarentes tene- minuet
re eum l timuerunt † turbas, a quoniam sicut Prophetam eum habebāt. || b tenere
h Cognouerunt enim † quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc. cum † b
Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, &c. Dicit Lucas pa- turbam c
rabolam hanc dictam ad plebem, nō quod ad plebem potissimum populi †
pertineret, sed quod audiente plebe & conuersus ad plebem eam bo quoniam
dixerit. Et quidem parabola ipsa in se satis est clara, intētus autem ad eos.

Applicatio parabola. à Domino sensus satis etiam colligitur ex his, quæ in fine veluti pro parabola explanatione subiunguntur. Itaque per hominem patrem familias, qui plantavit, vel ut legimus apud Marcum, & est idem *pastinavit vineam*: Deus Pater significatur totius mundi veluti suæ domus gubernator, qui populum Iudaicum veluti vineam electam plantavit primo quidem in Ægypto, sed quoniam locus ille non esset fructibus dandis aptus, postea transplantavit in terram Chanaan. Per sepe circumdatam vineam ac turrim in ea ædificatam, & torcular in ea effossum: in generali significatur Deum omnia huic vineam providisse, quæ ei essent necessaria. In speciali autem per sepe rectè intelligitur ipsius Dei custodia per Angelos suos, & rectores populi. Per turrim ædificatam significatur simpliciter Deum populo Israëlitico dedisse speculatores. Per torcular, lex quæ purum ab impuro discerneret, & per quam è populo veluti exprimeretur dulcissimum bonorum operum vinum. Dicitur autem hic paterfamilias fodisse in vinea torcular: quod lacunis olim effosis vinum recens expressum excipiebatur. Per agricolas autem quibus vinea locata fuit, significantur Principes populi in rebus spiritualibus & temporalibus, quibus vineam suam, id est, populum suum excolendum commisit. Non enim vendita dicitur vinea, sed locata, quia Dominus principibus populi non tradidit populi sui dominium, sed dominio sibi servato concessit eis lanam ovium, & lac: requirens tamen sibi solui à sua vinea suavem iustitiæ fructum. Quod peregrè profectus dicitur paterfamilias, & fuisse peregrè, id est, in externa regione multis temporibus, significat Deum postquam se in monte Sinai populo Iudaico, & principibus eius præsentem exhibuit, quando vineam suam de cunctis providit necessariis, eamque excolendam Principibus commisit, deinde velut absentem reliquisse eis liberum operandi arbitrium. Tempus fructuum erat, cum iam habitarent in terra promissionis quietè, tempore scilicet Davidis, Salomonis, & sequentibus, cum maximè videbatur tempus opportunum reddendi fructum, qui erat observatio legalium præceptorum, & virtutes. Per servos missos ut acciperent à vinitoribus fructus vineam, Propheta significatur missi, ut commonefacerent Principes sui debiti. At illi non solum non dederunt debitos fructus, sed etiam Prophetis iniecerunt manus, variis modis eos indignè tractantes. Describitur autem duplex servorum missio: altera qua singuli seorsum mittebantur quemadmodum describunt Marcus & Lucas, altera, quam prætermisit Lucas, dicitur plures simul, vel successivè missi, sed similiter cum aliis tribus tractati. Quibus servorum missionibus significatum est, Deum imprimis quidem pauciores mississe Prophetas: idque frequenter, ac diuersis temporibus, sed postea maiorem Prophetarum numerum mississe: ut multitudine cõditi facerent suum officium.

eum. Quibus item missionibus Dei benignitas, & patientia commendatur, sed omnium maximè, per hoc quod in parabola paterfamilias post occisos, & iniuria affectos omnes servos suos, tandem etiam filium suum quem habebat & unicum, & charissimum mississe dicitur: in quo proculdubio seipsum Dominus significavit. Quod autem dicitur paterfamilias dixisse: Quid faciam? accipiendum est significare non ambiguitatem, & perplexitatem in Deo, sed humani generis amorem, qui non permisit Deum quiescere, quin omnia teteret, quibus ad resipiscentiã Iudaicus populus moveri posset. Similiter quod dicit, Verebuntur filium meum cum tamen non sint reueriti: non ignorantiam significat Dei: sed significatur quid fieri iustum esset, & quid merito expectari ab eis posset. Quod autem agricolæ etiam viso filio suo adeo non sunt reueriti, ut mox etiam inierint consiliũ de illo occidendo, ut hæreditatẽ illius sibi possent usurpare: significat Principes Iudaicorum cum videret Iesum haberi pro Christo Dei filio, & ex signis, atque Prophetis merito id agnoscere deberent, inter sese consiliũ tractasse de occidendo illo, ac certò decreuisse illum occidere, idque quia metuebant ne perfidẽ populi in Iesum, ipsi à populo vilipenderentur, periretque eorum & reuerentia, & lucrum: & quia cupuerunt Dominum & possessionem populi Dei, quæ Christo debebatur, sibi vèdicare. Per hoc autem quod extra vineam filium agricolæ eiecit occiderunt: significare voluit Dominus se extra Hierusalem educendum, atque extra portam passurum. Et hæc quidem pro parabola proposita expositione. [Cæterum quod Matthæus dicit Scribas & Sacerdotes presentes, & interrogatos respondisse quid paterfamilias facturus esset agricolis illis: Malos, malè perdet, &c. Marcus autem & Lucas hæc videntur Domino tribuere: quia omnino videtur ex Marco & Luca etiam Dominum dixisse colonos illos perdendos: rectè cum Chryso. dicitur primũ quidem illos sicut habet Matthæus respondisse colonos illos perdendos, ignorãtes se proferre contra seipsos sententiam: deinde verò Dominum etiam dixisse quod illi dixerant, confirmando & approbando eorum sententiã: sed sic, ut ex verbis, vel gestu ipsius intelligerent illud contra se dictum, ac tum respondisse quemadmodum habet Lucas: Absit, significantes illud nequaquam sibi competere.]

Dicit illis Iesus: Nunquam legistis in scriptura, lapidem, &c. Cum illi contradicerent, nec in se quadrare parabolam vellent, Dominus eos in scripturis peritos ad scripturas remittit: ut hinc discerent ea quæ à se repellebant (nimirum quod reiecturi essent filium Dei Christum, quod ob id malè essent perdendi, quodque ablata ab eis vinea Domini alius esset tradenda) prædictum fuisse. Horum enim primum & tertium Dominus significat prædictum esse per Prophetam, cum dicitur de Messia: Lapidem ab ædifican-

cantibus reprobaturum factum in caput, id est, caput anguli. Hoc enim significatur Christum (de quo Psalmum illum dictum non potuerunt negare) & à primoribus reiiciendum, & tamen principem aliorum fore, quod est vineam Domini aliò transferendam esse, aut primoribus illis subtrahendam. Itaque qui in parabola significantur per agricolas, in Psalmo illo significantur per ædificantes, & qui per vineam, nunc significantur per ædificiũ. Circa sequentem autem Psalmi versiculum:

A Domino factum est istud, &c. Probabile est fœmininum genus ex Hebraica phrasi positum pro neutro; vt pronomen istud non referatur ad caput, vel ad angulum, sed ad totum quod præcessit hoc sensu; A Domino factum est istud, nempe vt reprobatus lapis fieret in caput anguli, &c. Hic enim sensus est conuenientior, quam si angulus intelligatur factus à Deo, vt ferè Græci intelligunt. Quoniam ergo reprobaturum lapidem factum dixit Scriptura in caput anguli, quo intelligeremus quomodo id factum fuerit, subditur;

A Domino factum est istud. Hoc est non fortuito hoc factum est, nec ab hominibus, sed à Domino, hominibus multis modis repugnantibus, sed frustra; ideo res hæc in oculis nostris, fidelium scilicet, est admirabilis. Ex hoc autem Scripturæ testimonio Dominus infert parabolã, quam illi à se depellebant, vere in ipsos quadrare dicens; Ideo, hoc est, quia secundum Scripturæ testimonium lapis à vobis ædificantibus est reiiciendus, quia à Deo futurus est caput anguli;

Dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti, &c. Vbi simplicissimum fuerit, sicut aliis locis, Regnum Dei accipere pro statu, & gubernatione, qua Deus suum populum peculiariter dicitur regere, & in eo populo regnare, vt sit sensus; Desinet apud vos esse Regnum Dei, & incipiet esse apud Gentem facientẽ fructus eius regni: Non quod Iudæis negatum sit esse de Regno Dei; sed quod Ecclesia nunc præcipuè sit Gentium, sicut prius apud Iudæos præcipuè erat Dei Ecclesia, & Regnum, ad quod Gentes admitterebantur quasi proselyti, & hospites.

Et omnis qui ceciderit super lapidem istum confringetur, &c. Diximus Scribas, & Sacerdotes dicentes, Absit, tria à se depellere voluisse, quorum primum & tertium testimonio Psalmi prædicto probauit: nunc ergo quod secundum posuimus, nempe quod mali, & filij Dei occisores malè perdentur, ostendit; occasionem ex prædicto Psalmi testimonio desumens allegoria scilicet mutuata à lapide, cuius nomine Christus in illo testimonio designatur. Ita enim in lapide aliquo magno, & solido euenire videmus, vt si super ipsum ex alto loco vasa quædam testea decidant, illũ quidem nullatenus lædant, ipsa vero confringantur, sed sic vt frequenter

mancant

maneant partes quædam magnæ, quæ vsui esse possint, aut ex illis partibus cõfracta vasa possint reparari. Si vero huiusmodi lapis ex alto loco ipse decidat super vasa testea, non solum illa confringuntur, sed etiam conteruntur & in minutissimas partes comminuuntur, vt nihil supersit quod vsui esse possit. Itaque significat Dominus hac similitudine lapidis, omnes homines esse velut testea vasa, eosque qui se superbe in hac vita supra mysticum illum lapidem eleuantes super ipsum ceciderint, perdere eum & frangere conantes, & veluti pedibus suis illum calcantes; nihil quidem ipsi nocituros, sed seipso contracturos; quia & menti, & corpori perniciem sunt allaturi; omnisque eorum virtus deficiet, idque eò magis, quo fortius huic lapidi illiduntur obistendo ei, & conando eum perdere. Nondum tamen sic confringendos, & perdendos, quin reparari possint, si velint. At cum lapis iste in celum eleuatus, super impios sua graui ultione ceciderit, tum illos sic perdendos, vt iam non possit esse aliqua reparationis spes.

Et cum audissent Principes Sacerdotum & Pharisei parabolas eius, &c. Matthæus dicit pluraliter Parabolas, quia duas posuit Parabolas, quibus illorum incredulitas, & impietas notata est; cū Marcus & Lucas vnã tantum posuerint.

Parabola proponitur de nuptijs filij.

Matth. 22.

CAPVT CXV.

*R*espondens Iesus, dixit iterum in parabolis, eis dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, & volebant venire. Iterum misit alios seruos dicens: Dicite inuitatis: Ecce prædium meum parauit, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius ad negotiationem suam; reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumelijs affectos, occiderunt. Rex autem cùm audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptie quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueritis, vocate ad nuptias. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuerunt, malos & bonos, & impletæ sunt nuptie discumbentium. Intrauit autem rex vt videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intraisti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis

gatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Et respondens Iesus dixit iterum in parabolis, &c. Respondisse dicitur Iesus, quanquam non præcedat aliqua quæstio Scribarum & Sacerdotum: siue quia respondit cogitationi eorum affectantium ipsum capere, siue simpliciter quia hanc parabolam superioribus subiecit. Commodè autem hanc superiori de vinea locata subiecit Dominus: quod hac idem quidem quod præcedente significatur, nimirum Regnum Dei à Iudæis propter ipsorum impietatem auferendum, & dandum Gentibus: sed tamen quædam hic apertius significatur quam illa præcedente, quædam etiam ulterius, quam quæ illa erant significata. Habita est quidem & superioris ex Lucæ 14. in cap. Conc. 91. similis parabola: sed ea ut est alio tempore & loco dicta; quam sit diuersa ab hac, facile ex comparatione colligi potest. Est autem hæc parabola per se satis clara, ut in litera, & exempli declaratione non sit opus hæerere. Nec obscurum est quid per parabolam, & illius singulas partes Dominus significare voluerit. Nam per hominem Regem parabolicè significari Deum Patrem certum est, qui Rex est vniuersi; qui nunc commodè per hominem Regem significatur; tum quia postea de vindicta dicitur, quæ pertinet ad Regem, tum ad significandum nuptias, de quibus in parabola, non vulgares fuisse, sed magnificas, utpote Regias, & Regis filio præparatas. Accipitur autem hoc loco vocabulum nuptiæ pro conuiuio nuptiali, quemadmodum patet ex eo quod ad nuptias homines dicantur inuitati. Proinde Deum Patrem fecisse nuptias filio suo, non debet sic declarari, quia eum in utero virginis humanæ naturæ coniunxit, aut quia per incarnationis mysterium sanctam ei Ecclesiam fidelium in sponsam sociavit: sed quia ratione huiusmodi coniunctionis filij sui cum Ecclesia Deus Pater nuptiale conuiuium ad honorem filij sui hominibus præparauit. Est autem nuptiale istud conuiuium, illud, quo Deus in hac vita mentes fidelium pascit iucunda, & salutaris doctrinæ Euangelicæ prædicatione, ac variis Sacramentorum & charismatum ferculis, quo item & post hanc vitam eos pascit, & usque ad satietatem reficit gaudiis æternæ beatitudinis. Porro per inuitatos ad nuptias significantur Iudæi, qui olim per Prophetas, & legem inuitati erant ad nuptiale illud conuiuium in tempore gratiæ per aduentum Messias exhibendum; quemadmodum solent aliqui inuitari ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibeantur. Per seruos autem primò missos rectè intelliguntur significari Ioannes Baptista, & Apostoli (significantur enim illi etiam missi cum iam nuptiæ paratæ essent) qui ante mortem Christi prædicauerunt Regnū cælorum appropinquasse, vocantes Iudæos ad

Applicatio parabolæ.

Deus Pater fecit nuptias filio suo quomodo intelligatur.

ad paratas nuptias, dum ad penitentiam agendam eos hortabantur. Per seruos autem secundò missos, eidem Apostoli simul cum aliis multis ut Paulo, & Barnaba missi post resurrectionem ad prædicandum Iudæis. Porro notandum quod cum in priori missione serui tantum dicantur missi vocare inuitatos, in secunda iussi sunt Hyl. Chry dicere inuitatis; Ecce prandium meum parauit, tauri mei, & altilia soft. & occisa sunt, & omnia parata. Hoc enim Apostolos post Christi resurrectionem ex Dei iussione prædicasse Messiam mortuum, crucifixum, & resurrexisse, omniaque tunc peracta esse, quæ ad salutem hominum, & spiritualem eorum refectionem essent necessaria: tantum superesse ut fide venirent, & propositorum fierent bonorum participes. Benè autem prandium paratum dicitur: quod hic potissimum significantur ea bona, quibus fruuntur fideles in præsentis vita, post quæ velut cœna sequitur fruitio bonorum cælestium. Quod autem inuitatorum quidam neglexerunt venire, abeuntes vel in villam suam, vel in negotiationem suam, alij verò etiam apprehensos seruos contumelia affecerunt, & occiderunt: significat Iudæorum quosdam neglexisse bona, ad quæ inuitabatur, abstractos scilicet ab eis amore & cura bonorum terrenorum: quosdam vero inuitationem Dei ægrè ferentes, illos etiam post multas contumelias occidisse. Iuste ergo tantam impietatem Iudæorum secuta est vltio diuina, quæ significatur per sequentia. Rex autem cum audisset, iratus est, &c. Eo enim significatur Deum Patrem, qui ut est tardus ad iram, non statim vltus est Iudæos, sed dissimulasse ad tempus iniuriam sibi, & seruis suis illatam: sed tandem velut illa iam audita, & intellecta emisisse exercitus Romanorum (qui propterea dicuntur Dei exercitus, quod his Deus vsus sit ad vindictam necis Dominicæ, & Apostolorum) qui sub Tito, & Vespasiano, homicidas Iudæos perdidit simul cum ciuitate eorum Ierusalē igne vastata. Sequitur in Parabola: Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, &c. Per quæ proculdubio significauit Dominus, quod Iudæis indignos se reddentibus bonis Euangelicis, prædicatores Euangelij à Deo mittendi essent ad vocandum populum Gentilem, qui quoniam nullas acceperat de Messia, & bonis cælestibus promissiones, non erat ut populus Iudæicus olim ad has nuptias inuitatus, nec videbantur illis nuptiæ istæ præparatæ: sed incredulitas Iudæorum facta est occasio vocationis Gentium. Porro cum dicitur:

Tunc ait seruis suis. Dicitio tunc, non refertur ad omnia præcedentia, sed tunc, cum scilicet audisset seruos suos necatos, & inuitatos nolle venire. Cæterum exitus viarum in quos iubetur egredi serui ad literam sunt vbi multæ viæ simul cœunt, & multæ viæ exeunt; vbi probabilius est multos reperiri posse ex diuersis viis illuc confluentes, ut significetur multos ad nuptias vocandos.

Aut

Exitus viarum.

Aut simplicius per exitus viarum significantur fides & termini viarum, in quibus abiecti ferè commorantur; vt significetur prædicatores missos etiam ad vocandum abiectissimas gentes, easq; remotissimas. [Cum autem prius mitterentur in ciuitatem ad ciues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum, quæ sunt extra ciuitatem: ad significandum quod Iudæi Rempublicam habentes legibus diuinis constitutam veluti ciues ciuitatem incolebant, Gentes vero cultu veri Dei, ac legibus iustis carentes, atque in variis dispersæ erroribus, veluti in agris morabantur.] Quod autem Rex dicit seruis:

Quoscunque inueneritis vocate ad nuptias. Significat Deum sine personarum delectu quosuis ad bonorum suorum participationem velle vocati. Quod vero serui egressi bonos & malos pariter congregasse dicuntur: magis est dictum à Domino propter rem per parabolam significandam, quam propter exemplum parabola, cui illud parum conuenit. Itaque boni & mali dicuntur non ratione bonitatis, & malitiæ in qua fuerant cum vocarentur; sed in qua post vocationem erant futuri. Cæterum quod dicit nuptias impletas esse discumbentium, id est, discumbentibus: significat non defuturum quenquam prædestinatorum ad fidem nuptiali conuiuii Christi, sed hoc conuiuium habiturum plenum suum numerum, nec quicquam eius plenitudini, & celebritati obfuturum, quod inuitati illi primi venire noluerint: imò potius hac ratione fore, vt plures ad hoc conuiuium congregentur, & conuiuium impleretur conuiuis, quod per inuitatos tantum, escam si omnes venissent impleri non potuisset. Vnde Paulus delictum Iudæorum diuitias dicit esse mundi, &c. Necdum autem impletum est, quod per impletas discumbentibus nuptias significatur, sicut reliqua impleta sunt, quæ per præcedentia significantur: sed impletum erit istud in seculi consummatione, quando collecti erunt in Ecclesiâ quotquot præordinati sunt, vt sint de numero fidelium, post quod & implebuntur, quæ per sequentia significantur. Itaque per hoc quod postquam impletæ essent nuptiæ discumbentium Rex intrasse dicitur, vt videret discumbentes: significatur quod in consummatione seculi Deus Pater per Filium suum fideles sit visitaturus, à quibus iam videtur abesse, vt despiciat quomodo vnusquisque sit habitus, & dispositus. Porro per vestem nuptialem, hoc est nuptiis dignam non fides, vt hæretici volunt, sed secundum omnes antiquos Patres (qui hic admonent fideles ne satis esse putent quod credant, nisi viuant vitam sua vocatione dignam) Charitas intelligi debet, quæ instar vestis regit nostram nuditatem, & operit multitudinè peccatorum, vestisque planè est nuptiis Christi digna, quod in hac venerit Christus sponsus Ecclesiam sibi in sponsam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per vestem nuptialem

Hieron.
August.
Gregor.

Vestis nuptialis
Charitas.

lem intelligitur vita pura, & splendida, in modum vestis virtutibus, & bonis operibus contexta, hominemque ornans: contra autem vestis non nuptialis, vita est impar, & sordida. Vnum autem dicitur vidisse Rex non indutum veste nuptiali, quanquam plures sint forte in Ecclesia mali quam boni: tum vt in illo vno vnusquisque discat fidelium viuere vitam sua vocatione dignam, tum vt hinc intelligeretur exacta, & diligens consideratio Dei ad vitam, & merita fidelium: ne quis sibi persuadeat se vnum in nouissimo iudicij die in tanta hominum multitudine posse oculos Dei effugere. Quod autem Rex dixisse illi dicitur:

Amice, quomodo huc intraisti, hoc est, qua audacia, qua fronte huc ad tantas nuptias intraisti sine veste nuptiali? significat in nouissimo die Deum seuerissimè reprehensurum eos, qui fidelibus permixti, non vixerunt vitam dignam fidelium consortio, & nuptialibus bonis: erga eos tamen ex sese pro ingenita sua erga omnes benignitate benè affectum fore: quod significatur per amici appellationem: vt intelligamus Deum non personarum odio, sed tantum iustitiæ zelo quosdam condemnaturum. Quod Rege interrogante obmutuit interrogatus: significat in iudicij die peccatores rationem suæ vitæ postularos, non habituros quod respondeant, aut excusent. Quod autem in illo die fideles bonis operibus nudi non tantum sint verbis seuerè corripiendi, sed etiam è nuptiis & sanctorum consortio eripiendi, ac carceri infernali tradendi in æternam cruciandi, significatur per sequentia cum dicitur:

Tunc dixit Rex ministris, Ligatis manibus & pedibus eius, &c. In Tenebris quibus Dominus declinat ab exemplo parabola ad rem per parabolam significandam. Per tenebras enim exteriores ad litteram Dominus significat semper tenebras infernales, vnde hoc nõ conuenit exemplo parabola, sicut nec quod sequitur. Illic erit fletus, & stridor dentium, quibus verbis sicuti metaphoricè significatur in inferno maximum futurum tum dolorem, tum horrorem: ita etiam, in eo quod præcipiantur ligari manus & pedes, significatur impios in inferno violenter detinendos, ne se inde aliqua ratione possint vel manibus resistendo, vel pedibus fugiendo liberare.

Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Videri posset hæc clausula non satis congruere parabola: cum in illo conuiuii vnus tantum dicatur eiectus, hic verò significetur multos reiciendos. Sed primum sciendum est per vnum qui eiectus dicitur: significat non omnes qui vocati sint fore saluandos: Deinde cum illo qui eiectus est, coniungendi sunt & omnes illi, qui vocati primū fuerant, sed indignos se fecerunt nuptiis. Ad vtramque enim narrationem refertur hæc parabola conclusio: vt intelligeremus mul-

ros quidem vocatos esse ad confortium regni caelestis, ac inter istos multos, paucos in comparatione vocatorum esse à Deo electos: cum inter vocatos quidam non veniant, quidam vero venientes ob indignitatem suam eiiciantur.

Solvitur questio de tributo Caesari dando. Matth.

22. Marci. 12. Lucae 20.

CAPVT CXVI.

† b abierunt ▷

c mittit

|| a ei † b

o * o

▷ b dicunt || a

o viam

Dei in ve

* c interrogauerunt eum, ▷

1 dicentes b ei: 1

Magister scimus c

quia veritate do-

ces. o

1 nec enim vides in faciem hominum, c

sed in veritate viam Dei doces. a

non est tibi cura de

aliquo, nō

sutiam illorum, [o] c

considerans * dolum illorum || 1 ait illis: 1

Quid enim respicis per-

sonā ho-

minum †

Caesaris. b

Respondens autem Iesus, a

tunc † 1 ait illis: Reddite ▷ ergo

e o non accipis

personam

hominum

▷ a cen-

sum * Qui || c

autem || c

dixit ad illos † c

habet imaginē

o inscri-

ptionem ▷ a o

super scri-

prio || c

L T a tunc b relicto eo, † c abeuntes a Pharisei consilium inierunt vt caperent eum in sermone. 1 Et c obseruantes, ▷ 1 miserunt || e ad eum c insidiatores, qui se iustos simularent. b quosdam ex Phariseis a discipulos suos, † c cum Herodianis, h vt caperent eum in sermone, c o traderent eum principatui, o potestati praesidis. b Qui venientes Dei in ve * c interrogauerunt eum, ▷ 1 dicentes b ei: 1 Magister scimus c quia veritate doces. o 1 nec enim vides in faciem hominum, c sed in veritate viam Dei doces. a Dic ergo nobis quid tibi videtur? 1 licet c nobis ▷ 1 tributū dare Caesari, an non b dabimus? a Cognita autem Iesus nequitia eorum, * b sciens veritatem illorum, [o] c considerans * dolum illorum || 1 ait illis: 1 Quid enim respicis personā hominum † Caesaris. b Respondens autem Iesus, a tunc † 1 ait illis: Reddite ▷ ergo e o non accipis personam hominum. c o non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, o mirati in responso eius tacuerunt. a Et relicto eo abierunt.

Et tunc relicto eo abeuntes Pharisei consilium inierunt, &c. Pharisei dicuntur peculiariter huius consilij auctores: siue quod illi Domino vbique fuerint infensissimi, siue quod haec quaestio, quae iam Domino proposita est, inter Phariseos maxime agitaretur, vt quae ad religionem spectabat, cuius illi volebant videri studiosiores. Ex hac itaque quaestione putabant se inuenisse rationē, qua Dominum obnoxium facerent potestati praesidis, aut saltem minus gratum populo. Nam si quidem dixisset non licere tributum dari Caesari, quemadmodum eum dicturum sperabant, quod cultus diuini rigidum se exhiberet vindicem, cui iudicabant contrariari tributorum exolutionem: delaturi eum erant apud Praesidem tanquam Caesari contrarium, & seditiosum. Si vero diceret licere tributum dari Caesari, calumniaturi erant ipsum apud populum tanquam adulantem Principibus, & eorum metu à veritatis praedicatione

dicione abstinētem, nec honoris diuini tam studiosum Zelatorem, quā videri volebat. Quoniam autem sciebant se Domino suspectos esse, alios suo nomine subornant, quos putabant Domino fore incognitos, quique simulata iustitia facilius Domino possent imponere. Hos Matthaeus quidem discipulos eorum fuisse dicit. Marcus vero quosdam ex Phariseis, Lucas autem insidiatores qui se iustos simularent hoc est, qui simularent se illi bene affectos, aut qui simularent se teneri studio iustitiae. Porro Matthaeus, & Marcus cum Phariseis etiam Herodianos missos testantur, qui aut simpliciter intelligi possunt fuisse milites Herodis: aut potius intelligenda est fuisse aliqua apud Iudaeos secta, quae contra sententiam eorum Phariseorum, qui Iudam sequebantur Galilaeum, asseriebant tributa Caesari soluenda, nomēque ab Herode obtrunierit primo Rege Iudaeorum alienigena, qui maximus fuerat Romanorum fautor, & sententiam de soluendis tributis vel imprimis defenderat. Mittant ergo cum discipulis suis Pharisei etiā Herodianos, vt rumuis Dominus responderet, essent, qui illum calumniari, & accusare possent, aut Pharisei apud populum, aut Herodiani apud Pilatum. Missi autem ex subornatione Phariseorum blandē Dominum compellant, atque à veritate & libertate commendant, studiūque veritatis, & iustitiae cognoscendae simulant, vt hac ratione & versutiam suam magis tegerent, & Dominus eorum laude, & studio captatus liberē secretum cordis sui illis aperiret: Magister, inquit, scimus quod verax sis, quodque viam Dei, id est, viam Deo gratam, quaque ad Deum perueniatur, doceas in veritate, id est, sine aliquo errore, & fucō, & non est tibi cura de aliquo, id est, non curas quenquam sic, vt cuiusquam metu à veritate docenda absterreas. Addunt autem causam quare dicant eum neminem curare, dicentes:

c dicunt † b dixit ▷ b igitur || b o mirabantur. Herodiani. Hierony. Chryso.

Non enim respicis personam hominum. Pro quo in Marco legimus. Nec enim vides in faciem hominum, cum Graeca habeant apud Matthaeum & Marcum eodem modo. Respicere autem in personam, vel faciem hominum, est cōsiderare externam aliquam hominum conditionem, eiusque consideratione, non autem secundum causae merita de homine iudicare, etique quid tribuere, vel adimere, vt si Dominus consideratione potentiae Caesaris, metuens eam adiudicasset illi tributorum solutionem.

Respicere in personam, vel in faciem hominū.

Cognita autem Iesus nequitia eorum ait: Quid me tentatis, &c. Non captus est Dominus eorum blandiloquentia, vt quemadmodum illi sperabant, id responderet, quod illi significabant se optare audire ab eo: sed cum nihil illum latere posset, cognitam eorum nequitiam imprimis redarguit seuerē dicens: Quid me tentatis hypocrite, hoc est, cur vestra hypocrisis, & suauiloquentia sollicitatis me vt id dicam, quod calumniari possitis? Hypocritas autem vocat, tum

quod simularent benevolentiam, & acceptationem ipsius, tum quod simularent studium cognoscendi iustitiam & veritatem, & placendi Deo. Cum autem his verbis eorum hypocrisim & conatum aperuisset Dominus, significassetque illorum quantumvis rectam hypocrisim non esse sibi incognitam, nec posse se falsa capi laude: quanquam hac ratione potuisset merito declinare responsionem ad propositam questionem: tamen ne videretur quaerere occasionem declinandi responsionem, ostenderetque se etiam captiosa eorum questione capi non posse, sed e contra eos prudenter, ut & alias, caperet propriis ipsorum verbis, aggreditur ad questionem respondere propositam. Itaque primum petit sibi afferri numisma census, hoc est, nummi speciem, quo census exolebatur. Lucas & Marcus dicunt Dominum expressisse nummi speciem, nempe denarium: quia is fuerat nummus, quem Dominus sibi rogauerat exhiberi. Porro denarius numisma erat Romanum, sicut drachma Atticum numisma, habens imaginem alicuius Caesaris impressam simul cum aliqua superscriptione, valensque quatuor nostros stupheros. Cum obtulissent ei denarium rursum interrogavit eos Dominus cuius esset nummi imago, & superscriptio: non quod ignoraret, sed tum ut demonstraret sibi non esse curam terrena, tum potius ut ex ipsorum verbis eos illaquearet, qui venerant ipsum illaqueaturi in sermone. Illis ergo respondentibus & imaginem, & inscriptionem esse Caesaris Tyberij, ut est probabile, qui tum imperabat intulit quod ex ipsorum responsione consequens erat:

Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, &c. Quo quidem non voluit significare Caesari danda, quaecunque ipsius haberent imaginem: sed quoniam pecuniae a Caesare usque vsu restarentur se illius imperio esse subiectos danda illi esse, quae ipse ex suis rebus ab illis rationabiliter requireret. Hoc enim cum facerent, non tam dare eos quam reddere Caesari, quae ab ipso acceperunt. Ideoque non dicit date: sed Reddite tanquam ea quae eius sunt, quaeque ab eo accepistis. [q. d. Quandoquidem solum quaestio est de danda Caesari pecunia, eamque fatemini eius esse numisma: non debet vobis iniquum videri, nec Deo ingratum, si quod eius est, eo requirente illi non tam detis, quam reddatis.] Addit autem admodum opportunè: *Et quae sunt Dei, Deo*, primum ne calumniari illum possent, quasi populum Dei subiceret homini, & non Deo, Deique gloriam, non, ut videri volebat, imprimis assereret, & quaereret. Secundò ut illos ob avaritiam (praetextu tamen pietatis) anxios de soluendo censu notaret neglectae pietatis in Deum. Sunt autem Dei ea, quae Deus ab hominibus requirit, Deoque sunt debita, primitiae scilicet, decimae, honor ipsius, reuerentia, & dilectio eius super omnia. Cui autem omnia quae habet homo in bonis vel ani-

Denarius.

mae, vel corporis, vel fortunae sint ipsius Dei omnia. Haec quodam modo Deo sunt reddenda. Id autem fit, cum omnia Dei dona illi accepta ferimus, eisque omnibus utimur secundum illius voluntatem, & ad ipsius gloriam.

Et audientes mirati sunt eo, &c. Mirati sunt, tum quod intellegent illum non latuisse suam hypocrisim, & dolosum conatum, tum quod tam prudenter respondisset, ut utramque calumniae partem, in quarum alteram putabant eum incidere oportere, effugeret, atque ex propriis verbis ipsos conuinceret.

Soluitur Sadduceorum quaestio contra resurrectionem.

Matthaei 22. Marci. 12. Lucae 20.

CAPVT CXVII.

N illo die accesserunt & venerunt * e ad eum † * c autē quidam Sadduceorum qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogauerunt eum dicentes: Magister, Moyses scripsit h nobis: Si quis h frater alicuius mortuus fuerit c habens uxorem, & dimiserit uxorem, h & filios non reliquerit, ut accipiat frater eius uxorem c illius & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant a apud nos & primus h accepit uxorem, & a uxore ducta. † mortuus est h non relicto semine. a Et dixit non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo. h Et a similiter † l o cuius secundus h accepit eam & c ipse h mortuus est, & nec isto reliquit semen. l Et tertius b similiter c accepit illam. b Et acceperunt eam h a non similiter c & omnes h usque ad septimum h & non reliquerunt semen, habens frater c & mortui sunt. † l Nouissimè a autem l omnium † defuncta est & hic mulier. In resurrectione ergo b cum resurrexerint, l cuius de b his a sine liberis fuerit septem l erit vxor? a omnes † l enim septem habuerunt eam h uxorem. Et e respondens l Iesus ait illis. b Nonne ideo e erratis, † non scientes * c eam scripturas, neque virtutem Dei: c Filij huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias, illi verò qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores. a In resurrectione e enim † a autem b cum a mortuis resurrexerint, e neque nubent neque nubentur, c neque ultra mori poterunt † l sed sunt sicut angeli e Dei in † caelo, c & filij functus sunt Dei, cum sint filij resurrectionis. c De resurrectione autem mortuorum † h quos resurgant c mortui, & Moyses ostendit secus rubum, si cut dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac & Deum Iacob. c o sequens Non legistis b in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus in- † c sine quens a quod dictum est a Deo, dicente vobis. c Ego sum Deus Abraham, filio h & Deus Isaac, & Deus Iacob? † l Deus autem non est mortuorum sed septem † † viuorum, c omnes enim viuunt ei. b Vos ergo multum erratis. c Re- b nouissi- spondentes autem quidam scribarum dixerunt ei: Magister, bene dixisti. ma † c Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. a Et audientes o mortua turba mirabantur in doctrina eius. † c o epru.

† b septē
enim c si-
quidem
septem
▷ a o ne-
scientes
|| b Cum
enim
† c aqua-
les enim
Angelis
▷ b calis
|| b mor-
tuis autē
† c quod
verō
† e Non
est Deus
▷ a o vi-
uentium.

In illo die accesserunt, & venerunt ad eum quidam Sadducæorum, &c. Ostendere voluerunt Evangelistæ, quomodo etiam Sadducæi & si Pharisæis contrarij Dominum docentem apertè quæ de regno cælorum & futura vita impugnaverint, utque utramque sectam infestam Christus senserit, à neutra tamen superari potuerit. Porro de Sadducæis quædam dicta sunt circa tertium caput Matthæi. Hi nō tantū carnis resurrectionē negabant, sed etiā animæ immortalitatem, afferentes animas hominū sicut bestiarū intetire cum corporibus. Hi ergo scientes Dominum docere contraria sententiæ suæ, ex ipsa lege Mosaica putabant se inuenisse rationem, qua refutarent resurrectionis assertionem, quasi ex ipsa lege sequeretur intolerabilis absurditas ipsam resurrectionem, postquam existimabāt homines oportere viuere eam, quam iam viuunt, carnalem vitam quam præter hanc aliam vitam intelligere non possent, ut erant planè carnales, & crassi. Lex autem ex qua occasionem commenti sunt habetur Deuter. 25. Ex qua lege proponunt Sadducæi septem fuisse fratres (siue verè sic fuerit, siue ab eis fictum) qui singuli eandem iuxta illam legem acceperint uxorem: de qua quærunt cuius in resurrectione sit uxor futura, cum omnes idem habeant uiris in eam: existimantes necessariò dicendum eam, vel omnium simul, vel vnus alicuius ex septem fore uxore: ac proinde cū utrumque videretur absurdū, necessariò cōsequi non fore resurrectionē.

Et respondens Iesus ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes, &c. Errabant Sadducæi, tum quia non putabant fore resurrectionem, tum quia putabant post eam, si futura esset, talem fore vitam, qualem modo viuimus: imò quia putabant eam non posse aliam esse, & hanc videbant non posse consistere, negabant omnino futuram resurrectionem. Huius autem duplicis erroris assignat Dominus causam ignorantiam duorum: nempe scripturarum, & potentie diuinæ.

Erratis, inquit, nescientes, id est, quia nescitis scripturas, neque virtutem Dei. Nesciebant autem scripturas, tum quia nō sciebāt, quæ scripturæ essent sacræ Prophetarum scripturas nō recipientes, tum quia etiam scripturas Mosaicæ, quas legebant, non satis rectè intelligebant, ut postea Dominus ostendit. Probaturus ergo eos errare ex dicta ignorantia, primū soluit eorum contra resurrectionis assertionem objectionem: ostendens non talem futuram post resurrectionem vitam, qualem illi opinabantur, ac deinde ex scripturis astruit veram esse resurrectionis assertionem, ac proinde eos errare negando resurrectionem. Probat ergo eos errare dicēs:

In resurrectione enim non, ut vos opinamini nubent, neque nubentur. In quibus verbis, ut præter consuetudinem linguæ Latinæ dictum est passiuè nubentur pro dantur nuptum, ita etiam præter eiusdem linguæ Latinæ consuetudinem dictum est nubent, pro ducunt uxores,

uxores, vel contrahent matrimonia. Porro quod de statu resurrectionis futuro Dominus respondit, clarius & prolixius extulit Lucas, qui antithesin facit inter cōditionem huius seculi, & cōditionem seculi futuri: additq; rationem noui status futuri seculi. Filij enim inquit, huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias, &c. Dicuntur autem filij huius seculi hoc loco simpliciter homines in hoc seculo viuentes, contra quorum pro præsentis statu cōditionem subditur: Illi autem qui digni habebuntur seculo illo futuro, & resurrectione ex mortuis beata, neque nubent, neque ducunt uxores. Cuius ratio sequitur: Neque enim ultra mori poterant. Sequitur apud Matthæum & Marcum: sed sunt sicut Angeli Dei in cælo, immortales scilicet, alimento & generatione non egentes, & ab omnibus his passionibus liberi, atque beata fruente vita: non autem in omnibus sunt sicut Angeli Dei, quia non sicut illi corpore carebunt. Sic intelligendum patet ex Luca, qui ad probationem eius quod dixit non posse eos ultra mori, subiicit: Æquales enim Angelis sunt, & addit quod est ipsi proprium.

Et filij sunt Dei, cum sint filij resurrectionis. Filios autem Dei dicit non iam solum secundum spiritum, sed etiam secundum corpus, quod diuina quadam cum Angelis immortalitate donatum erit, spiritui præterea vberimè, & perfectè communicata diuina natura: ita ut ob huiusmodi cōmunionem Ioannes dixerit: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Addit autem causam quare tunc erunt filij Dei, nimirum quia erunt filij resurrectionis, id est, homines ad resurrectionem (loquitur autem de beata resurrectione iustorum) pertinentes. Dicit autem hoc Dominus ad distinctionem filiorum huius seculi. Sicut enim filij huius seculi ratione primæ generationis dicuntur filij hominum, & ob id mortales sunt; ita qui pertinent ad resurrectionem, quæ est secunda generatio, non ad vitam animalem, sed spiritualem, ratione huius regenerationis dicuntur filij Dei, & ob id sunt immortales. [Notandum autem quod Dominus tantum loquatur de resurrectione iustorum: tum quod ea sola verè sit dicenda resurrectio, tum quod de resurrectione iustorum Sadducæi interrogauerant. Dum Dominus tamen iustos in resurrectione docet non inuituros matrimonia, quia erunt similes Angelis Dei in cælo: intelligendum similiter relinquit, nec impios matrimonia contracturos. Quia sicut illi erunt Angelis Dei in cælo similes: ita hi similes dæmonibus in inferno.]

De resurrectione autem mortuorum, quod resurgant mortui, &c. Alterum iam eorum errorem conuincit, quo ex ignorantia scripturarum negabant in totum futuram resurrectionem mortuorum. Eam autem comprobaturus Dominus scripturarū autoritate, ex Moyse potissimū hoc facit, quod hunc solum Sadducæi recipere,

eumque pro sua sententia citassent. Ex quo tale profert testimonium, quod aperte quidem resurrectionem non astruit, sed tantum ex consequenti: [Docens quanta cum attentione & expensione sint scripturae legendae & tractandae: ut non haec tantum sint spectanda quae in eis aperte pronunciantur, nec per aperta testimonia tantum agendum contra haereticos, sed & per ea quae argumentatione non coacta, & consequentia necessaria eorum destruant errorem.] Probat autem Dominus futuram mortuorum resurrectionem, ex eo quod Exodi 3. Deus se dicit non fuisse, sed esse Deum Abraham, Isaac & Iacob cum iam illi essent mortui. Sub qua propositione maiore subsumit minorem per se certissimam, dicens:

Non est Deus mortuorum, sed viventium. Absurdum enim esset Deum viuum, imò eum qui est ipsa vita, mortuorum dici Deum, sicut absurdè vita diceretur vita mortuorum, & eorum qui non sunt. Ex his ergo duabus propositionibus irrefragabilibus & certissimis, concludendum relinquit Dominus futuram corporum resurrectionem. [Quoniam tamen videri possit, hanc non posse necessario inferri ex praemissis illis: dicendum Dominum ex illo Exodi loco voluisse immediatè probare, & concludere futuram corporum resurrectionem, nimirum quod cum Deus se adhuc dicat Deum Abraham, Isaac & Iacob, necessariū sit illos & si hominibus mortuos, tamen Deo non esse mortuos, sed illi tantum dormire, & adhuc illi viuere, & proinde illos ab eo aliquando resuscitandos à morte veluti à somno. Hac enim ratione Dominum significare Abraham, Isaac & Iacob adhuc viuere cum hominibus sint mortui: satis indicat illud quod apud Lucam pro probatione eius quod subsumendo dicitur: Non est Deus mortuorum, &c. Additur: Omnes enim illi viuunt. Nam secundum animam omnes mortui etiam nobis viuunt. At homines ipsi quanti quanti sunt, etiam post mortem Deo viuunt, qui vocat ea quae non sunt tanquam ea quae sunt.] Talis est ergo ferè Domini contra Sadducæos argumentatio. Ipse Deus etiam post mortem Patriarcharum se dicit esse illorum Deum. Absurdè autem se vocaret Deum mortuorum, & eorum qui omnino non sunt. Viuunt ergo hi Patriarchae, saltem ipsi Deo, eique tantum reputantur ut dormientes. Quod si verum est: consequens est eos, qui hominibus habentur mortui aliquando resurrecturos, resuscitatos à Deo veluti à somno. In hunc modum intellexerunt hanc Domini argumentationem D. Irenaeus Chrysof. Theophyl. atque Euthymius Chrysof. imitatores. Porro cum in multis aliis locis scripturae etiam Mosaicae Deus vocetur Patriarcharum Deus: peculiariter tamen Dominus citat verba Dei ad Moysen circa rubum, vel quod hoc loco insigniter Deus suum nomen Moyse aperuit, & tunc primum se horum trium Patriarcharum Deum appellauerit, addens hoc sibi nomen fore in aeternum: ex quo etiam ulterius

Lib. 4. c. 9
Ad hunc
locum.

ulterius consequitur omnes illos viuere Deo etiam si moriantur hominibus, qui horum Patriarcharum sunt filij, cum benedictio Patriarcharum etiam ad semen eorum extendatur. [Vel etiā quod hoc loco primum Moyses suam acceperit à Deo auctoritatem, cuius auctoritate Sadducæi se putabant resurrectionis fidem confutasse. Si enim Moyses auctoritate se iuri vellent, oportebat attendere diligenter, & credere eis verbis Dei: ex quibus primum Moyses suam obtinuit auctoritatem. Quod autem in Matthæo dicitur istud dictum Iudæis, in Marco verò ipsi Moyse: nihil habet contrarietatis. Sic enim illud dictum fuit Moyse, ut etiam eidem præceptum fuerit dicere illud Israëlitis rogantibus nomen eius qui misisset ipsum.] Cum autem subsumitur, Deus autem non est mortuorum Deus, sed viventium, repetenda est dictio Deus, hoc modo, Deus autem non est mortuorum Deus, sed viventium. Inferitur autem à Domino ex praemissis apud Marcum id vnde coeperat, cum dicitur:

Vos ergo multum erratis: Non enim iam ostenderat eos simpliciter errare, sed multum errare: nimirum & quod negarent resurrectionem, & quod existimarēt posita resurrectione carnalem fore post resurrectionem vitam.

Respondentes autem quidam Scribarum dixerunt ei, &c. Solus Lucas commemorat Scribas quosdam commendasse responsionem Domini dictam Sadducæi: Marcus verò similem cuiusdam Scribae narrat commendationem post responsionem Domini ad sequentem quaestionem, quam praetermisit Lucas, quod eandem à Scriba quodam alio tempore Domino propositam, & à Domino eodem modo, quo hic absolutam introduxit superius cap. xi. Intelligendam itaque utramque Domini responsionem ad duas quaestiones quosdam ex Scribis approbasse, & alteram quidem commendationem descripsisse Marcum, alteram vero Lucam, qui dicit quosdam Scribas respondisse, hoc est, subintulisse. *Magister bene dixisti,* nimirum gaudentes Sadducæis hostibus suis, & dissentientibus secum occlusum esse os. Quod autem apud Lucam sequitur:

Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. Ex Matthæo, & Marco falsum videtur, cum hi testentur post quaestionem Sadducæorum, Phariseos & Scribas aliam adhuc quaestionem proposuisse. Proinde vel intelligendum est Lucam tantum loqui de Sadducæis, ut sit sensus: Sadducæos non amplius ausos quicquam interrogare: Aut si de omnibus Lucas loqui intelligatur, significatur quod cum iam Dominus aliquoties prudenter respondisset variis quaestionibus, & Phariseorum, & Sadducæorum ita ipsius prudentiam admirati sunt, & timuerunt, ut non auderent eum amplius quicquam interrogare. Matthæus verò adiecit de turbis:

erga Dominum esse affectu: tamen cum audiret prudentem Domini responsionem suæ sententiæ convenientem, commotus responsionis veritate, ac delectatus approbatione suæ sententiæ, deposito illo tentandi animo approbavit Domini responsionem: & vicissim Dominus delectatus, quod & veritatem ille agnosceret, eamque tentandi animo posito, à se dictam approbaret, commendans eius responsionem dicit non longè illum esse à regno Dei. Nondum autem iste dicitur esse in regno Dei, hoc est inscriptus esse inter regni Dei ciues: tum quia caruit fide in Christum, tū, &c. quia non satis est cognoscere, & approbare verbo veritatem, sed oportet & factò eā obseruare, cum hic Scriba nec dum perfectam habuerit Dei & proximi dilectionem.

Questio proponitur de Christo, cuius filius sit. Matth. 22.

Marci 12. Luca 20.

CAPVT CXIX.

† a ait illis c dixit autē.

Congregatis autem Phariseis, interrogavit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo: cuius filius est? Dicunt ei: David. b Et respondens Iesus †¹ dicebat & ad illos b docens in templo h Quomodo dicunt b scriba h Christum filiū esse David: a Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum c & h ipse b enim h David dicit b in Spiritu sancto c in libro Psalmorum a dicens, f Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. b Ipse †^h ergo David dicit illum Dominum, a si minimum ergo David vocat eum Dominum, h & †¹ quomodo filius eius est? a Et lū vocat nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die b vnde eum amplius interrogare, b & multa turba eum libenter audivit.

Congregatis autem Phariseis interrogavit eos Iesus, &c. Cum nihil magis Phariseos offenderet in Iesu, quam quod se filium Dei frequenter vocaret, seque Deum esse, ac Deo æqualem significaret: commodè nūc in ultimo ad illos sermone ex scripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Messiam fore supra hominem, ac verè Deum fore, vt qui ipsum ex factis, & miraculis debebant agnoscere esse Christū, non alienarentur ab ipso, quod se Deum, Deoque æqualem significaret. Itaque cum adhuc apud ipsum Dominum congregati essent Pharisei, interrogavit eos cuius putarent Christum esse filium, cuiusque respondentibus Davidis esse filium: rursus querit, quomodo ergo David eum vocet Dominum suum, idque per Spiritum sanctum & in libro Psalmorum sanctorum. Qua quidem quaestione cogitandum illis relinquit Christum amplius

amplius quid futurum quam quod à Davide accepturus esset nascendo: alioqui enim absurdum esse, quod cum non tantum Dominum, sed Dominum suum vocet. Nusquam autem aperte dicitur Christus fore filius David; sed id Scribæ ex variis locis intellexerunt satis significatum, vt Isaia 8. vbi promittitur sessurus super soliam David: & Michea 5. Vbi dicitur nasciturus in Bethleem, & alius multis similibus locis. Cæterum illo potissimum modo suam quaestionem, & argumentationem proposuit Dominus, quo erroneam Scribarum & Phariseorum argueret opinionem, & significaret Christum non talem esse Davidis filium, qualem illi suspicabantur, hoc est, nudum hominem, sed etiam propter diuinitatem esse Dominum ipsius: ac proinde Scribas interrogatos cuius filius sit Messias, non tantum oportuisse respondisse, quod filius sit Davidis, sed etiam, & multo magis, quod filius esset Dei. Testimonium autem à Domino citatum desumptum est ex principio Psalm. 109. Non citat autem Dominus tantum eam partem, quæ suo seruire videbatur proposito, sed etiam addit quid Dominus dixerit Domino nempe, Sede à dextris meis, donec ponā, &c. Vt maiore eis metum incuteret, si pergerent ei se opponere, quem merito debuerant agnoscere Christum esse. Dixit autem Deus Pater filio suo, Sede à dextris meis: siue quia ab æterno sic in mente sua secum facere disposuit, siue quia (vt Paulus alludens ad hunc locum dicit) Deus Pater suum filium post resurrectionem subuehens in cælum constituit illum à dextris suis in cælestibus. Dei enim dicere, facere est; ex quo sane Pauli loco patet quid sit Christi sedere ad dextram Dei, nimirum eum hominem, qui pro nobis mortem pertulit, factus Patri obediens, constitutum esse supra omnem principatum, & potestatem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, omniaque subiecta esse pedibus eius. Vnde patet hanc sessionis promissionem tribuendam esse Christo ratione humanitatis coniunctæ diuinitati. Cum autem dicitur: Sede donec ponam, &c. dictio donec accipienda est quomodo sæpe in scripturis, non vt excludat sessionem ad dexteram postquam aduenerit præscriptū illud tempus, sed vt tantum indicet euentum huius rei certo tempore futurum, quod satis aperit Paulus dum dicit; Seder ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Id autem fiet in nouissimo die, quando omnes hostes Christi, qui siue verbo, siue factò dicunt illud, Nolumus hunc regnare super nos, perfectè illi subiicientur, digna de illis sumpta vindicta.

Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam, &c. Intelligi debet hoc generale Matthei dictum de hostibus Christi Scribis, Phariseis, Sadduceis, & rursus intelligi debet de quaestione

Ephes. 1.

Hebr. 10.

stione inter docendum Christo proposita. Nam mox postea discipuli quaedam interrogasse referuntur, & in domo Cayphæ quaedam ab hostibus suis Dominus captus, est interrogatus.

Docet audiendos & cauendos Scribas. Matth. 23.

Marc. 12. Luca 20.

CAPVT CXX.

A Vnc Iesus ⁊ loquutus est ad turbas, ⁊ ad discipulos suos, b ⁊ dicebat eis in doctrina sua, a dicens: Super cathedram Moysi sederunt Scribae ⁊ Pharisei. Omnia ergo quaecunque dixerint vobis seruate ⁊ facite, secundum opera verò eorum nolite facere, dicunt enim, ⁊ non faciunt. || Alligant enim onera graua, ⁊ importabilia, ⁊ imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere. Omnia verò opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. Dilatant enim philacteria sua, ⁊ magnificant simbrias. Amant autem primos recubitus in cænis, ⁊ primas cathedras in synagogis, ⁊ salutationes in foro, ⁊ vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi, vnus est enim magister vester: omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram, vnus est enim pater vester qui in cælis est, nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: ⁊ qui se humiliauerit, exaltabitur, ⁊ caute à scribis, qui volunt ambulare in stolis, ⁊ c amant ⁊ salutationes in foro, ⁊ primas cathedras in synagogis, ⁊ primos discubitus in cænis, qui deuorant domos viduarum, ⁊ simulant obtentus longam orationem, hi accipient || damnationem maiorem. a Vt autem vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia clauditis regnum cælorum ante homines, vos enim non intratis, nec introeuntes finitis intrare. Vt vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia comeditis domos viduarum, longas orationes orantes, propter hoc amplius accipietis iudicium. Vt vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia circuitis mare ⁊ aridam, vt faciatis vnū profelytum, ⁊ quum fuerit factus, facitis eum filium gehenna duplo quam vos. Vt vobis duces cæci, qui dicitis, Quicumque iurauerit per templum, nihil est, qui autem iurauerit in auro templi, debet. Stulti ⁊ cæci, quid enim maius est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum? Et quicumque iurauerit in altari, nihil est: quicumque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo ⁊ in omnibus quæ super illud sunt: ⁊ quicumque iurauerit in templo, iurat in illo ⁊ in eo qui habitat in ipso: ⁊ qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, ⁊

†c audite autem populo dixit discipulis suis. C. 11. 84. †c attendite b o salutari || b o in primis cathedris sedere † b o conuiujs b o sub obtentus proluxa orationis || b o prolixius iudicium. C. 11. 84.

in eo qui sedet super eum. || Vt vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia decimatis mentam, ⁊ anethum, ⁊ cuminum, ⁊ reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, ⁊ misericordiam, ⁊ fidem: hæc oportuit facere, ⁊ illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Vt vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia mundatis quod deforis est calicis, ⁊ paropsidis, intus autem pleni estis rapina ⁊ immunditia. Pharisee cæce, munda prius quod intus est calicis ⁊ paropsidis, vt fiat id quod deforis est mundum. Vt vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, ⁊ omni spurcitia: sic ⁊ vos à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocriti ⁊ iniquitate. Vt vobis Scribae ⁊ Pharisei hypocrita, quia edificatis sepulchra Prophetarum, ⁊ ornatis monumeta iustorum, ⁊ dicitis, si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum, qui Prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes venimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehenna? Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, ⁊ sapientes, ⁊ scribas, ⁊ ex illis occidetis, ⁊ crucifigetis, ⁊ ex eis flagellabitur in synagogis vestris, ⁊ persequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zacharia filij Barachia quem occidistis inter templum ⁊ altare. Amen dico vobis, Venient hæc omnia super generationem istam. || Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, ⁊ lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, ⁊ noluit? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, Non me videbitis amodò, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

Tunc Iesus locutus est ad scribas, ⁊ ad discipulos suos, ⁊ c. Cum Scribarum, ⁊ Phariseorum esset iam desperata correctio, reliquam erat vt alij admonerentur, ne illorum prauis moribus, ⁊ exemplo corrumpere. Quod autem discipulos suos potissimum præmunire voluerit indicat Lucas dicens:

Audiente autem populo dixit Iesus discipulis suis. Quoniã ergo varia eorum vitia liberè erat reprehensurus, ac suos diligenter præmoniturus vt ab ipsis imitandis sibi cauere: ne hinc etiam simul periret authoritas doctrinæ ipsorum necessaria adhuc populo cui præsidebant doctores; prudenter suum temperat sermonem Dominus sic, vt ⁊ necessariam eorū in docendo, ⁊ præcipiendo authoritatem conseruare studeat, ⁊ tamen suos præmuniat ne illorū authoritate permoueantur ad illorum imitationem. Dicit ergo: Super cathedram Moysi sederunt Scribae, ⁊ c. Quemadmodum Psalmo primo metaphoricè dicitur cathedra pestilentia pro officio doctō Cathedra di pessima: ita ⁊ hoc metaphoricè rectè dicitur cathedra Moysi Moysi.

C. 13. 90.

authoritas

authoritas docendi, & iubendi, quæ ad cultum Dei pertinent; quam auctoritatem primus in populo Iudaico obtinuit Moyses, & ideo ab eo nomen accepit, ut dicatur Cathedra Moysi, sicut Romanæ Ecclesiæ auctoritas dicitur Cathedra Petri. Itaque quod dicitur super cathedram Moysi sederunt, idem est quod eam quam Moyses habuit in Dei populo auctoritatem acceperunt. Infert autem ex prædicta sententia id, propter quod eam assumpserat:

Omnia ergo quaecunque dixerint vobis, seruate, & facite, &c. Ergo inquit, hoc est, quia super cathedram, id est, in cathedra Moysi sederunt, ideo seruate, quæ dixerint vobis. Non ergo Dominus tantum exigit obedientiam in his, quæ ex scripturis, & lege Dei iuberent, ac docerent: sed etiam in his quæ sua auctoritate pro temporis & loci exigentia statuerent, & iuberent secundum scripturas. Non enim dicit quaecunque docuerint, sed dixerint, & absolute dicit omnia, nec contentus illo addit quaecunque. Quoniam autem qui verbo docent, facto suo, & exemplo ad imitationem non parum alios commouere solent: ideo ne illorum exemplo peruerterentur hi, qui ab illis pendere, & instrui debebant: subiicit;

Secundum opera vero eorum nolite facere, id est, ne autem imitemini eorum opera. Dicunt enim, inquit, hoc est præcipiunt, & tamen eadem ipsi non faciunt. Hoc autem est primum Scribarum & Phariseorum vitium quod hic notat Dominus.

Alligant autem onera grauiam, & importabilia. Non diuersum hic à præcedenti taxat vitium, sed declarat quod dixit. Dicunt enim & non faciunt (Græcis enim non est autem, sed ἄ, id est enim) quamquam id declarat cum magna ipsius vitij exaggeratione, vnde patet deinceps per onera grauiam, & importabilia significari ea, de quibus prius dixit Dominus, omnia quaecunque dixerint vobis facite. Importabilia autem hic positum est, pro difficultate portatu. Cum autem dicuntur onera grauiam ipsos alligare, &c. Significatur varia eos præcepta veluti in fascis congerere siue ex scripturis, siue ex propria sua auctoritate, quæ nouæ legis præceptis addiderunt, seuerè interim & rigidè, quæ legis sunt ab aliis exigentes, ac sibi in omnibus multam concedentes licentiam.

Omnia verò opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. Notauit in præcedentibus Dominus illorum grauius culpabilem negligentiam, notat modo eorum non sanctam in bonis operibus diligentiam: ut sicut suos significauit cauere sibi debere ab imitatione negligentiam illorum, ita & nunc significet, nec in bonis quæ facere viderentur operibus imitandos. Secundum ergo vitium, quod in his notat est vanæ gloriæ appetitus, quod vitium variè ostendit eis competere. Primum quidem in bonis quæ facere videbantur operibus dicens omnia hæc opus facere ut viderentur. Secundo in extremo ipsorum habitu dicens: *Dilatant autem phylacteria, &c.*

Gracis

Græca non habent. Dilatant enim, sed *dilatant autem*, vnde patet hinc Dominum non voluisse declarare præcedentem sententiam, quæ potius declaranda fuisset per eleemosynas, ieiunia, & orationes quas faciebant ut viderentur ab hominibus, ut notat in eis Matthæi 6. sed alia ratione ostendere eos vanæ gloriæ cupidos, per hoc. scilicet quod externo ipso habitu volunt videri & haberi legis obseruatores. Porro occasio phylacteriorum, quæ dilataste dicitur, fuit id quod scribitur Deuteronomio 6. cum post præcepta decalogi, & post præceptum maximum dilectionis adhortans ad perpetuam eorum præceptorum recordationem, tandem intulit Moyses, Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque inter oculos tuos. Hoc enim nimis literaliter intelligentes Iudei scribebant in membranis verba illa, Audi Israël, Dominus Deus noster, vnus est. Et diliges &c. Has autem membranas, quod præ aliis viderentur religiosiores, & in mandatis Dei recogitandis & faciendis diligentiores, Scribæ & Pharisei latiores gestabant, vnde dicit, *Dilatant phylacteria sua*, non contenti, scilicet, talia circumferre qualia alij plerique. Eadem de causa & simbrias magnificabant. Præceperat enim Moyses ut Iudei in quatuor angulis pal-

Num. 15.
Deut. 22.

liorum suorum facerent simbrias hyacinthinas, ad discretionem populi Israëliti, ut quomodo in corporibus circuncisio daret signum Iudaicæ gentis, ita & vestis haberet aliquam differentiam ac vestis huius discretionem admonerentur etiam discretam à gentibus debere eorum esse conuersationem, cogitaretque cuius Dei culturam suscepissent obseruandam, vnde dicitur in Numeris, quas simbrias cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini &c. Color enim hyacinthinus similis est colori cæli: vnde significabat cælestem eos debere habere conuersationem, ipsosque se astrinxisse præceptis Dei cæli seruandis. Has ergo simbrias Scribæ & Pharisei, qui sanctiores reliquo populo videri volebant, faciebant grandiores, & si verum narrat D. Hieronymus, acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet & ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini. Deplorat autem idem Hieronymus nos tanquam miseros, quod ad nos etiam Phariseorum vitia transferint, nimirum quod & apud Christianos plerique sanctitatis opinionem venentur externo habitu, quodque rebus quibusdam fidant quæ per sese sanctiores non faciunt hominem, quod supersticiosas mulierculas facere solitas dicit, in paruulis Evangelij ligno crucis & istiusmodi rebus. Tertio, Dominus ostendit ipsorum inanis gloriæ appetitum in externa cum hominibus conuersatione, cum subiicit, *Amant autem primos accubitus in cænis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi,* hoc est, Magister mi. Non reprehendit quod pri-

C c c

mos

mos obtinerent accubitus, primasque cathedras, sed quod hæc amarent, & studiose expeterent, quemadmodum & supra Lucæ ii. Et bene quidem tertio loco istud ponitur in reprehensione cupiditatis humanæ gloriæ, quod ideo omnem suam iustitiã faciabant coram hominibus, simbriãque ac phylacteria dilatabant, ut honore isto quem amabant in synagogis, in cænis, in foro ab hominibus afficerentur.

Vos autem nolite vocari rabbi, unus est enim magister vester.] Sibi, Id enim Dominus suis vetare voluit quod in Scribis reprehendit. At in eis non reprehendit quod vocarentur Rabbi; sed quod amarët sic vocari. Iam & cum subiicit, *Qui maior est vestrum, erit minister vester, & Qui autem se exaltauerit, humiliabitur, &c.* satis significat per duas sententias, quomodo prohibuerit admittere aut usurpare appellationem magistri, nimirum ut ne qui magistri obtinet locum, se hoc nomine efferat, sed contra se tantum ut ministrum reputet, & sic humiliet, ut vel nomen magistri penitus fugiat, vel hoc nomine se aliis non præferat. Sensus ergo est, Illi quidem amant & affectant vocari Rabbi: vos autem, quos ab horum moribus oportet esse longè alienos, non solum non ametis sic vocari, sed omnino nolite sic vocari, & quantum est in vobis, fugite eam appellationem, sic ut proprium inde honorem fugiatis. Quæ sensum etiã confirmat subiuncta à Domino, ratioque habet, *Unus est enim magister vester, Deus, s. aut Christus.* Solus autem Deus vel Christ⁹ propriè est magister, quia is sol⁹ est primarius & principalis, qui, scilicet, omnia nouit nullo alio edoctus, quique omnes docet quod sciunt, ut eius comparatione omnes alij discipuli sint, non magistri: qui denique solus verè docet doctrinam intus efficiendo. Nam homo siquidem instruat, quid aliud agit quàm quod exterius verba sonent, quæ in animum audientis transmissa, aut naturalis luminis quod à Dei est virtute, aut fidei lumine, cooperante simul Dei gratia, doctrinam & scientiam generant, nec aliter se habet homo doctor ad eum quem instruit, quàm agricola semen terræ iniiciens ad ipsam terram. Sicut ergo non rectè agricolam quis dixerit produxisse frumentum sed terram aut naturam, sic nec doctrinam in animo verè generat homo, sed solus Deus. Quod agnoscens Paulus scribit Corinthijs, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem dedit incrementum. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Et rursus, Sic inquit, nos existimet homines ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.

Et patrem nolite vocare vobis super terram, unus enim &c. Iam in quo sensu prohibuit ne vocemur Rabbi vel magistri, in eodem etiam nec debemus vocari patres, sic, scilicet, ut illud nomen affectemus proprii honoris causa, atque eo nomine ita nobis

place

placeamus, ut aliis insolenter nos præferamus, nec erga illos nos exhibeamus tanquam fratres ad eandem vocatos nobiscum hæreditatem. Hinc Paulus dominis fidelibus præcipit ut seruis suis sese exhibeant, non tanquam dominos, sed potius tanquam domini eiusdem domini conseruos.

Nec vocemini magistri, quia magister vester, &c. Rabbi subiicit autem Dominus duas sententias sibi familiares, quibus reddit modo prædictorum causam præceptorum, & quod prius in specie dixit, nunc generatim extulit, ut non prædictos tantum titulos fugiendos intelligamus, sed & alios. Prior est, *Qui maior est vestrum, hoc est, qui maximus est inter vos, siue dignitate, siue donis spiritualibus, erit vester minister.* Quæ sententia & supra est habita in capite Concor. 104. ex Matthæi 20. & Mar. 10. & postea habebitur Lucæ 22. Secunda est, *Qui autem se exaltauerit, humiliabitur, &c.* quæ supra est habita ex Lucæ capite 14. & 18.

Cauete à Scribis qui volunt ambulare, &c.] Vitiis eorum quæ apud Matthæum Dominus prolixè commemorat, ut ab eis suos admoneat sibi cauere, quædam paucis Marcus & Lucas à Domino notata commemorant, dicentes eum dixisse, *Cauete à Scribis: ne, scilicet, eos imitemini, suoque exemplo vos corrumpant, qui volunt, hoc est, desiderant & affectant ambulare in stolis, id est, vestibus talaribus, quod sint honoratiores: & amant salutationes in foro, & cætera quæ supra sunt habita ex Matthæo, quibus notatur in eis desiderium inanis gloriæ, cui toti erant inhiantes ubique.* Notantur deinde apud hos duos Euangelistas, & aliteris grauioris vitij, nimirum auaritiæ aut gulæ, idque non simplicis, cum dicitur, quod & postea habet Matthæus: qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Quo significatur ipsos longis precibus non ex animo factis, sed simulatè, & ad ostentationem captare fauorem viduarum, earumque domos, id est, facultates & substantiam deuorare, quia ab eis velut sanctæ & religiosæ personæ frequenter inuitantur magnificæ sumptibus excipiuntur, ut intelligit Theophylactus in Lucam. Tum ut horum peccatum magis exaggeraret, ostendens illos earum esse spoliatores quas potius adiuuare & subleuare deberent, utpote desertas, & omni adiutorio desolatas. Hac ergo in parte tripliciter peccabant. Primum quod auaritiæ aut gastrimargiæ studerent: secundò, quod te sacra, nempe oratione abuterentur ad quæstum aut gulam: tertio, quod eas deciperent & nudarent quæ omnium maximè ipsorum erant iuuandæ subsidio & patrocínio. Porro pro eo quod in Luca legimus, simulantes longam orationem, Græcè est, *προφάσει μακροῦ προσεύχωνται*, hoc est ad verbum prætextu (vel simulatio-

ne)prolixè orāt. Eurymius dictionē *περοφάσει* accipit pro occasione & interpretatur significari, quod occasione deuorādi domos viduarū prolixè orarēt. Significat enim *περοφάσει* etiā occasionē. Adiicit autem Dominus post notationem huius vitij, quod ob id Scribæ & Pharisei accipient prolixius iudicium, vt est in Marco, vel amplius iudicium, vt est in Matthæo. Id enim quā sit Deo ingratum, significauit Dominus, dum in sola huius vitij notatione meminit de grauiore scribarum condemnatione, dicens apud Matthæum propter hoc amplius accipietis iudicium: vbi, amplius, debere accipi, vt sit nomen, sicut & prolixius, in Marco patet ex prædictis. Conuenit ergo huic loco illud Ieremiæ, Maledictus qui facit opus Dei fraudalenter.

Va autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia clau. &c.] Non absurdum videri debet, quod turba præsentē hęc eorum vitia palām reprehenderit. Nam turbarum potissimum causa hęc dicenda susceperat, vt ab illorum vitijs sibi cauere quorum instituebantur doctrina. Et alioqui incorrigibilis eorum post longam expectationem vita, qua multi seducebantur, digna erat quā Dominus palām insectaretur, maximè hoc tempore, post quod amplius cum eis non erat locuturus docendo & quo conueniebat ipsum huiusmodi libertate declarare se illos non metuere & ad mortem subeundam paratum esse, ad quam inferendam sciebat animos scribarum & Phariseorum hac reprehensionis libertate magis prouocandos. Octies autem hoc loco vè intentat Scribis & Phariseis, sicut in principio octo iustorum protulit beatitudines: & primò quidem væ illis dicit, quod cum deberent sua doctrina & exemplo aliis aperire regnum cœlorum, & viam ad illud præmonstrare, contra clauderent illud coram hominibus. i. impedimentum præstarent ne introirent, dum. s. eos auocarent à fide in Christum, qui ostium est per quod intratur in regnum cœlorum, in quem non solum ipsi recusarent credere, sed etiam ad credendum propensos, ne crederent, quantum in ipsis fuit, impediebant, damnantes doctrinam & miracula ipsius, ac prohibentes, suis edictis credere in eum, & confiteri illum. Istud autem & apud Lucam ca. xi. obiicitur scribis, vbi plura vide annotata. Secundò, væ illis dicit, quod comederēt domos viduarum, &c. quod iam circa Marci & Lucæ verba est tractatum. Tertiò, væ dicit, quia inquit, circuitis mare & aridam .i. terram, hoc est, cum multa diligentia & labore quæritis, vt vndique ex gentibus faciatis vnum profelytū, hoc est, aduenam, qui ab idololatria conuersus Iudaicam amplectatur religionē. Hic enim Græco nomine dicebatur *περοσήλυτος*, quod idem significat quod Latine aduena, à verbo *περοσελεύθω*, quod est, aduenio. Non autem ob hoc eorum studium quod in se sanctū erat, vè illis dicit, sed ob id quod

sequitur,

sequitur, quod quæ tanta diligentia & labore in consortiū suæ religionis pellexissent, ad hoc vt saluus fieri posset, cū suis exēplis & conuersatione facerēt filiū gehēnæ, id est, obnoxiiū gehēnæ & æternæ condēnationi, duplo supple magis quam ipsi essent: Plus autem profelytum obnoxium fieri gehēnæ dicit quam ipsi essent, quod vt plurimū qui præceptorē habet malū, nō in illius malitia sistit, sed eius vtens exēplo solet vltius procedere, & in malo præceptorē superare. D. Hier. intelligit. profelytos per scribas duplo fieri peiores, quod qui cū ethnici essent, simpliciter errabant, & erāt semel filij gehēnæ, videntes magistrorū vitia, & intelligētes eos destruere opere quod verbis docebāt, reuertantur ad vomitū suū, & gentiles rursus effecti, pœna maiori digni efficiātur.

Va vobis duces cæci, qui dicitis, quicunque iurauerit per templū, &c.] Quartò, illis væ dicit ob præposteram & erroneam eorum traditionem propter quod eos duces iam vocat cæcos, cū in aliis eos vocet hypocritas, eo quod hęc eorum doctrina ex magna mentis processerit cæcitate, cū alia ferè facta ob quæ væ illis dicitur ex hypocrisi processerint. Docebant autem eum qui iuraret per templū aut in altari. i. per altare, nihil esse, hoc est, non obligari vi huiusmodi iuramenti: qui verò iuraret in auro templi. i. per aurum quod in templo oblatum esset, aut in dono quod est super altare. i. per sacrificia, debere, hoc est, obligari huiusmodi iuramento, vt & persolvere teneretur quod sic iurās promississet, & periurij reus esset si sic iurās sefellisset. Cuius eorum traditionis & cæci iudicij verisimile est hoc fuisse motiuū, quod cū in veteri lege præceptum esset vt iurarent in nomine Domini, existimarent iuramenta per creaturas facta nullam inducere obligationem, adeò vt nec ea quæ per Hierusalē, per templū, aut per altare fierent, obligare tamen ea quæ fierēt per oblata Deo siue in gazophylacium templi, siue super altare, quod hęc immediatè Dei essent, & singulari ratione diuina essent magis quā templum & altare, quæ tantum propter oblationes Deo faciendas consecrata erant Deo. At Dominus eorum præsuppositū destruit quæstione, qua efficaciter errorem ipsorum tam manifestum esse significat, vt quiuis etiam cæcus illum agnoscere possit, dicens, Stulti & cæci, quid enim maius est, hoc est, sanctius, & pluris faciendū, aurum an templum quod sanctificat aurum, hoc est, cuius gratia aurum sanctum habetur? Quasi dicat, nemo ignorare potest quin illud sit altero sanctius, à quo alterum suam accipit sanctitatem, iam aurum ideo sanctū est, quia in templo offertur. Et rursus, Stulti & cæci (nā etiā secūdo loco repetitur apud Græcos nomē stulti) quid enim maius est, donū an altare quod sanctificat donū? Si quæ sacrificiū aliquod cū ex sese sit prophanū, ideo sit sanctum, quia in altari ex sui institutione consecrato cultui diuino

Ccc 3

offertur

offertur Huic ergo iam oppositam conclusioni eorum conclusionem infert Dominus, dicens, *Qui ergo iurat in altari, &c.* quasi dicat, Cum, ut ostensum est, sanctius sit & templum & altare ipso auro templi & sacrificiis altaris, ergo non hoc dicendum est quod vos dicitis, sed contra potius, quod qui iurat per altare, non tantum per altare iuret, sed etiam per omnia quae super illud sunt, ac proinde aequae, aut etiam magis est obligatorium iuramentum per altare quam per donum altaris. Et similiter, quicumque iurauerit per templum, non per templum tantum iurat, sed etiam Deum, qui ratione singulari habitat in templo, & proinde non minus illud obligat quam si aperte per Deum iurasset. Idem subiungit de iuramento per caelum ob causam superius indicatam. Ex quo intelligendum non parum facienda iuramenta per creaturas facta, siue sacras, siue communes, eo quod implicite in huiusmodi iuramentis etiam iuret per Deum, cuius vel ratione consecrationis, vel ratione conditionis sunt illae creaturae, & quibus omnibus Deus est praesens. Cum enim creaturae mutae per se non possint esse veritatis testes, cum per eas iuratur: aut aliquid diuini nominis illis tribuitur, aut intelligendum est, in ipsis Deum ipsum inuocari in teste, ut is in illis est, atque in illis cognoscitur. Est tamen cum per creaturam iuratur non ut inuocatum testem, sed per modum execrationis creaturae, quam volumus malum aliquod incurrere, nisi verum sit quod dicimus: quomodo per salutem Pharaonis Ioseph iurauit: quomodo etiam intelliguntur iuramenta per animam facta, sed de his latius circa Matth. cap. 5.

Ve vobis Scribae & Pharisei hypocritae, quia decimatis, &c. Quatuor vae sequentia, quorum duobus prioribus praeposteram eorum in seruandis mandatis Dei vel hominum diligentiam coarguit, duobus vero posterioribus eorum hypocrisim, & ex Luc. ca. 11. habitata sunt in cap. Concor. 84. proinde ea tantum hic annotanda erunt quae hic sunt peculiariter, aut ibi sunt praetermissa. Itaque pro eo quod Lucas posuit iudicium & charitatem Dei, hic pro grauioribus legis, hoc est, his quae lex potissimum exigit, & sunt maioris in lege momenti, dicitur, iudicium, & misericordiam, & fidem. Quae tria referri possunt ad proximum, ad quae lex exigit plusquam decimationem, ut iuste, benigne, & cum bona fide nos geramus, & si fides hic accipiatur pro fidelitate fraudi contraria, & mendacio. Iudicium enim plusquam caeremonias exigit Dominus praeter alia loca, Isa. 1. dicens, postquam sacrificia reiecit, *Quaerite iudicium, subuenite oppresso, defendite viduam.* De misericordia dicitur Osee, 6. *Misericordiam volo, & non sacrificium.* De fide Zachar. 8. *Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, &c.* Quod dicitur, *Duces ceci excolentes culicem, camelum autem glutiētes,* adagium, est quo significatur eos in minimis esse diligentes & studiosos, in maximis negligentes, ac proinde facere ac si cum in poculum incidisset minimum animal non prius ex illo bibere vellat, quam colado potus esset munda

rus cum interim magnum aliquod animal, simul cum vino deglutiret: hoc est, eos summa cum diligentia cauisse ne in paruis conscientia eorum inquinaretur, quibus aut parum aut nihil inquinari poterat, cum interim de grauioribus conscientia, non urgeret. Quibus similes sunt quotquot inter Christianos studiosius humana obseruat praecipua, quam diuina, & magis anxij sunt si humana sint praetergressi, quam si diuina. Quibus ite dicendum est, *Hec oportet in primis facere, & illa tamen non omittere.* Quae sequuntur vsque ad illud, *Hierusalē, Hierusalē, &c.* tractata sunt circa praedictum Lucae locum. Illud autem, *Hierusalē, Hierusalē,* vsque ad finem capitis, tractatum est in ca. Concor. 90. ex Luc. ca. 13. Aut enim secundo istud iam Dominus dixit, aut Matheus propter affinitatem cum his quae praecedunt hoc loco narrandum duxit.

Praefertur oblatio viduae Marci 12. Lucae 21.

CAPVT CXXI.

Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba iactaret as in gazophylacium, & multi diuites iactabant multa. Respicrens autem vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites. Dum venisset autem vidua vna pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Vidit autem & quandam viduam pauperulam mittentem ara minuta duo. Et conuocans suos discipulos ait illis, Amen dico vobis, Quonia vidua haec pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium: homines enim ex eo quod abundabat illis miserunt in munera Dei, haec autem penuria sua, omnia quae habuit misit, totum victum suum.

Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat, &c. Cum iam imminente Paschali festiuitate certatim quique vndique in Hierusalē collecti aliquid in gazophylacium conferre studerent, quo Deum sibi propitium facerent, & multi diuites multa in illud mitterent, accessit inter alios & vidua quaedam pauperula, quae deuotione nimis accensa nec erubuit inter larga aliorum munera minimam quid offerre, nec ob inopiam putauit sibi ab oblatione cessandum, & ne ipsa veniret in conspectu Dei vacua. Misit ergo ara minuta duo, quod, inquit Marcus, est quadrans. Nam denarius valebat nostros quatuor stuferos, aut tres cum semisse, si, ut vult Budaeus, drachmae Atticae equiualebat. Et quidem quod de valore quadrantis modo dictum est, verum est de quadrante assis maioris, qui, scilicet, duodenarius erat, hoc est, duodecim vnciarum. At is propter inopiam pecuniae postea redactus est ad septem & semunciam, quia as Papyrianus dictus est qualium assium sedecim valebant denarium. Huius assis si fuit quadrans ille de quo hic fit mentio, ut ex eo videri potest, quod probabile sit assis minoris vsu fuisse tempore Christi, quadrans hic valuit dimidium eius nummi quem Brabantum nouenarium vocat. De quibus prolixius vide Robertum Senalem in suo de mensurarum ac ponderum

† c dixit
▷ c verè
|| c. quia
† c o quã
omnes
▷ c nam
omnes hi-
ex abun-
danti sibi
|| c ex eo
quod de-
est illi
omne vi-
ctum suum
quem ha-
buit misit

derum ratione libello. Præstat autem quadrantis valorem excussisse, ut magis admiremur quod Dominus dicit viduam plus misisse in gazophylaciū, quā diuites. In quibus Christi verbis notandū, non dixisse illū viduam plus meruisse, aut opus melius fecisse pro reliquis, quanquam & hoc omnino significare voluerit: sed quod magis mirandum est, dicit eam plus dedisse, quod cū certū sit non fuisse verum de absoluta quantitate, intelligendū est de quāritate proportionali, secundū quē dicitur puero plus esse, ferre quinquē pōdo, quā viro fori ferre viginti pōdo. Sic enim pauperi plus est dare modicū, quā diuiti dare multū, & viduę plus fuit dare duo minuta, quæ erant tota eius substantia quā diuitibus dare multa, quæ tantū erāt pars superflui. Nō tamē satis est dictū Domini intelligere de pluri secundū proportionē, quia fieri potest ut quis plus secundū proportionē det quā alter, & tamē minus mereatur apud Deū, ut si ex minore & imperfectiore det charitate, ex cuius quantitate pender potissimum magnitudo meriti & dignitas oderis. Iam dubitandū non videtur quin Dominus hęc viduam etiā in charitate & deuotione præferre voluerit diuitibus. Itaque intelligendū est Dominū dicere voluisse, viduam plus misisse, secundū affectū, quē Deus maxime attendit, & secundū rem, proportionaliter tamen accipiendo hanc pluralitatem rei. Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt, &c. Colligant enim ex hoc loco diuites, quando obtulisse se magnū aliquid iudicare possunt: quādo quicquid de eo quo non egent ad vitæ necessitatem, impendunt, minus est quadrante pauperis. Obseruandum autem circa hoc Christi factum, quod quanquam templum illud Hierosolymitanum, sicuti mox subiungit, & prope suum interitum esset, & iam tempus venisset quo non in templo illo pater adoraretur, sicut dixit Ioannis cap. 3. & quanquam sacerdotes & scribæ quos accerrimos habuit hostes, quosq; mox acriter erat infectat, oblationes templi verterent in suum quæstum & lucrum, nequaquam tamen cū viderent multos multa offerentes, factum illorum reprehendit, sed potius commendauit spectans scilicet, offerentium pietatem quam nequaquam supprimi, sed foueri potius oportebat, quamuis non utiliter dispensandæ fortē essent oblationes. Cuius contrarium faciunt hi qui fidelium in oblationibus faciendis pietatem & deuotionem student impedire & reprimere, quod videāt multa malè expendi & consumi, quæ sacerdotibus & templis Dei nomine offeruntur, non tantum cum Christo eiicere volentes euentes & videntes in templo, sed etiam contra Christū offerentes, e templo, quantum in ipsis est, eiicientes.

Prædicatur euersio templi & Hierusalem.

Matthæi 24. Marci 13. Luca 21.

CAPVT CXXII.

Ta egressus Iesus de templo, ibat, e Et cum egredere- * a ipse au-
retur de templo accesserunt discipuli eius, ut ostende- tem.
rent ei adificationes templi, [&] b ait illi vnus ex di- † b ait il-
scipulis suis, Magister, aspice quales lapides, & qua- li: Vides
les structura, h & c quibusdam dicentibus de tem- * b o Ea
plo, quod bonis lapidibus & donis ornatum esset, * e cum sede-
respondens b Iesus † l dixit illis, Videtis a hæc omnia, b hæc omnes ma- ret in mō-
gnas adificationes. a Amen dico vobis, hæc quæ videtis, venient dies in te oliuariæ
quibus non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat. * c || c interro-
Sedente autem eo super montem Oliueti b contra templum, a accesserunt gauerunt.
ad eum discipuli secretò [&] || h interrogabant eum b separatim Pe- autē illi.
trus, & Iacobus, & Ioannes & Andreas, dicentes, c Præceptor, e dic no. † b o ista
bis quando hæc erunt, h & quod signum b erit h quando b hæc omnia fient.
c fieri h incipient, [&] b consummari, a & quod signum aduentus tui * c o cum
& consummationis sæculi? || l & respondens Iesus † cæpit dicere e illis, l || c qui dō
Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, h xit.
Quia l ego sum a Christus, & multos seducunt. c Et appropinquauit. No- † a dixit
lite ergo ire post eos: a audituri enim estis prælia, & opiniones præliorū. * c sedu-
h Quam audieritis autem bella, & seditiones, b & opiniones bellorum, camini.
videte || l ne turbemini, oportet enim c primū hæc fieri, sed nondum a b o ne ti-
est statim l finis. c Tunc dicebat illis, † l Consurget enim gens * contra mueritis.
gentem, & regnum † aduersus regnum, & terræ motus c magni l erunt per c nolite
loca, l & pestilentia, & fames, c terrores q; de cælo & signa magna erunt. terreri.
e Hæc, autem omnia * e initia a sunt c dolorum. b Videte autem vosmet- † b exur-
ipso: || [nam] e ante hæc omnia iniiciet vobis manus suas, & persequen- get.
tur, tradentes in synagogas, & custodias, trahentes ad reges & præfides c o surget
propter nomen meum. || b Tradent enim vos in concilijs, & in synagogis va * a o in
pulis hitis: & ante præfides & reges stabitis propter me, c contingent au- † b o su-
tem vobis h in testimonium b illis. Et in omnes gentes primū oportet per
prædicari Euangelium, & cū dux erint vos tradentes, c ponite * in cor- a o in
dibus vestris † b non præmeditari quemadmodum respondeatis, b sed * b initiū
quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini, ego enim dabo vobis || c. sed
os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduer- A. II. 55.
sarij vestri. b non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus. a Tunc tra- * ergo
dent vos in tribulationem. c Trademini autem a parentibus, & fratribus, † b nolite
& cognatis, & amicis, l & morte afficiet ex vobis. b Tradet autem fra- præcogita
ter fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filij in parentes, & re quid lo-
morte afficient eos, l & eritis odio omnibus a gentibus, l propter nomen quamini
meum. Et tunc scandali z abuntur multi, & inuicem tradent, & odio ha- * a occidēt
bebunt inuicem. Et multi pseudopropheta surgent, & seducunt multos, vos
& quoniam abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum. c Qui † b o susti-
autem † perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit: c & capillus de ca- nuerit
pite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras. a * b autem
Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omni-
bus

¶ a o in te bns gētibus, & tunc veniet consummatio. ^a Cū autem videritis circum-
 dāri ab exercitu Hierusalē, tunc scitote, quia appropinquavit desolatio
 * a o colle- eius, ^c Cū ergo videritis abominationē desolationis, ^a quae dicta est à
 re aliqui Daniele Propheta, o stāte^b vbi nō debet, ^a in loco sancto ^c (qui legit in-
 ¶ a o tūni telligat) tunc qui in Iudaea sunt fugiāt ad mōtes, ^c & qui in medio eius,
 cam suam discedāt, & qui in regionibus, nō intrent in eā, & qui † super tectū, mē-
 † a Erit descēdat^b in domū nec introeat^a vt tollat quid de domo sua: & qui in a-
 enim tunc gro^b erit, ^c non reuertatur^b retro tollere vestimentū suū ^c quia dies vltio-
 eribulatio nis hi sunt, vt impleātur omnia quae scripta sunt. ^a Vae autem pragnātibus,
 magna & nutriētibus in illis diebus. ^c Orate autē^b vt hyeme non fiat, ^a vt non
 qualis nō fiat fuga vestra in hyeme, vel sabatho. ^c Erit enim pressura magna super
 fuit ab i- terram, & ira populo huic. * Erunt enim dies illi tribulatio nes tales qua-
 nitio mū- les non fuerūt ab initio creaturae, ^b quam condidit Deus ^c vsque nūc, ne-
 di vsq; mo que fiet. Et cadēt in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gētes & Hieru-
 do, nec fiet rusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum. ^c Et
 * a breuia nisi breuiasset Dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter ele-
 si fuissent ctos^b quos elegit, * breuiavit dies.

Et egressus Iesus de templo, ^a bat, & cum egrederetur de, & c. Obser-
 uandum & illud, quod cū Hierosolymitanum illud templum
 destrui conueniebat, quo intelligeretur Deum cultum illum ve-
 teris legis carnalem iam reiecisse, ipsūmq; secundum Euangeli-
 cam doctrinam coli velle vbiq; in spiritu & veritate, non tamē
 id factum est, nisi Iudaeorum impietate promerente & exigente
 vt sic fieret. Sic enim declaratum est, & quā iuste Deus eū po-
 pulum cum templo ac cultu ipsorum reiecerit, & quantum bo-
 num ex impietate quorundam & vindicta de eis sumpta elicere
 nouerit. Cæterum quare non statim post spiritus sancti missio-
 nem, & Euangelicæ prædicationis inchoationem, subuersa sit
 Hierusalem cum suo templo & religione, patebit ex sequenti
 Christi sermone.

^c Sedente autem eo super montem oliueti, ^b contra templum, ^a acceffe-
 runt, & c. Existimabant enim discipuli in secundo Messie aduentū
 deuastrandam Hierusalem & templum, ac cum ea rotum mun-
 dum consummandum, ac omnium finem futurum, ac tum rebus
 omnibus nouatis, nouum regnum suum Messiam initurum &
 auspicatorum, de quo carnaliter somniare non desinebant. Et
 quidem ex quibusdam parabolis Domini superius tractatis id
 concipere poterant, vt ea qua apud Lucam cap. 19. dicitur ho-
 mo nobilis accepto regno reuersus perdidisse inimicos suos qui
 noluerunt ipsam regnare super se. Rursum qua apud Matth. cap.
 21. dicit regem missis exercitibus suis perdidisse homicidas, ciui-
 tatēque eorum succendisse, ac tum ad paratas filij nuptias a-
 lios recepisse. Item quia mox superius cū de Hierusalem euer-
 sione diceret, adiecit etiam, Non me videbitis a modo donec dica-

tis

tis, Benedictus qui venit.

Et respondēs Iesus cepit dicere ^c illū^b videte ne quis vos, & c. Quo-
 niā curiosē tēpus & signa vastationis Hierosolymitanæ cognosce-
 re cupiebāt, & de gloria regni eius cogitabāt, Dominus ab illa cu-
 riositate & regni cogitatione, reuocat eos ad audiēdū ea quæ pri-
 mū eos scire oportebat, quæ. s. ante illa erant euentura cum magno
 salutis ipsorū periculo. Primū ergo monet futuros multos impo-
 stores, quō ab eis sibi cauerēt: deinde de bellorū atq; alijs calamita-
 tibus, quib⁹ ante excidiū Iudæi affligēdi erāt, ne ipsi inde malē tur-
 barētur. Tertio de imminēte ipsis persecutiōe, & varijs tētationib⁹
 quas tam à deficientibus fratribus, quā pseudoprophetis exper-
 turi erant, quō ad ferendam ipsam animarentur: Postremū, de
 atrocitate & immanitate excidij vrbis & gentis Iudæorum, quō
 & tunc superstites in tēpore fugerēt, Iudæa relicta. Porro cū Chri-
 sti nomen atque officium sit populum tyrānide malorum libera-
 re, gubernareq; foeliciter, Christi nomine se Iudæis insinuarunt
 quotquot se populi liberatores, saluatoresque polliciti sunt, quo-
 rum certē multos ante excidiū habuerunt, qui tametsi id esse se
 toti populo non persuaserint, multos tamen seduxerunt, vt hic
 Christus prædixit. Iosephus enim lib. Antiquit. 20. cap. 4. memi-
 nit Theudæ Magi cuiusdam, qui Caspio Fado Iudæam admini-
 strante populo suaserat: vt sumentes suas substantias egrederen-
 tur ad Iordanem, quem promiserat eis se præcepto diuisurum,
 eumq; multos seduxisse testatur, ac tandem captum à Fado, capi-
 ris sectione multatum fuisse, perēptis simul multis qui cum ipso
 fuerant, nonnullis verō captis. Hunc Theudam illum esse, dubiū
 non est, cuius meminit Gamaliel Act. 5. Nam etsi dicat: Post hunc
 extitit Iudas Galilæus in diebus professionis, hoc est, cū Cyre-
 nius præses celsū primum apud Iudæos ageret, cū & Christus
 natus fuit: non tamen voluit per hoc significare, hunc Iudam fuis-
 se tempore posteriorem illo Theuda, sed est illud, post hunc, ad
 ordinem narrationis referendum, quasi dixisse. Præter hunc fuit
 & superiore tempore Iudas, & c. Nam ait ibi Gamaliel loquens de
 Theuda: Ante hos dies, quō vtiq; significauit, paulō ante id tem-
 poris eum fuisse: Iudæ autem tempus exprimit, adferens fuisse in
 diebus professionis, hoc est, cū census ageretur. Idem Iosephus
 lib. Antiquit. 20. cap. 11. scribit latronum & magorum homi-
 num turba populum seducentium, prouinciam fuisse repletam.
 Per magos autem intelligit eos qui se Prophetarum nomine in-
 sinuabant. Rursum cap. 12. Ægyptij cuiusdam pseudoprophetæ,
 meminit, de quo etiam scribit lib. 2. de bello Iudaico cap. 12.
 quōd arrogata sibi Prophetæ opinione triginta ferme millia
 congregauit, quos ex solitudine in montem ducens Oliuarum,
 Hierusalem capere annisus fuerit, sed oppressi fuere à Felice tunc
 præside. Hic Ægyptius capto Paulo Hierosolymis, nondum ex-

tinctus

tinctus erat (testatur enim Iosephus ipsum ex oppresso eius exercitu fuga lapsum disparuisse.) Itaque tribunus Paulū rogauit, num ipse esset Ægyptius ille, qui ante eos dies tumultū excitasset, eductis in desertū quatuor millibus sicariorum, vt scribitur Act. 21. Iterum de alio quodam scribit Iosephus cap. 14. lib. Antiquit. 20. qui sub præside Festo populo salutem, & requiem malorum promittebat, si se sequerentur in desertum. Talibus multis delusus Iudæorum populus fuit, qui omnes quatenus libertatem & salutem populo promiserant, eatenus se Christos asseruerunt, quanquam peculiariter hoc etiam nomine pro vero atque in scripturis promisso Messia sese venditarint. Eiusmodi & Simon Magus fuit, qui Samaritis persuaserat, se virtutem Dei esse quæ vocatur magna, vt scribitur Act. 8. De quo vide Irenæum lib. 1. aduersus Hæreses, vbi cap. 20. inter reliquas impietatis eius assertiones dicitur, quod docuerit semetipsum esse eum qui in Iudæa quidem quasi filius apparuerit, in Samaria autem quasi pater descenderit, in reliquis verò gentibus quasi spiritus sanctus aduētauerit. Vnde, teste Hieronymo, inter cetera sua scripta magus iste reliquit: Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. De hoc & Eusebius Eccles. hist. li. 2. cap. 13. ex Iustino Martyre refert, quomodo sub Claudio Cæsare in vrbe Roma, magicis suis artibus quamplurimos adeo deceperit, vt Deus sit decretus, & statua quasi Deus donatus sit, collocata in flumine Tyberis inter duos pontes, habenteq; etiam titulum Latinis scriptum litteris, Simoni Deo sancto. Huic successit Menander quidam & ipse Samarites genere, quem admodū & Simon, in arte magica absolutissimus, qui, vt scribit Irenæus cap. 21. lib. 1. se eum esse dixit, qui missus esset saluator pro salute hominū. De quo & Eusebius li. 3. cap. 16. Hi omnes & alij multi cum plerōsq; seduxerint, non abs re fuit, vt suos Christus præmoneret, ne & ipsi imposturis illorum caperentur.

^a *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum.* ^b *cum audieritis.*] Bella de quibus hic dicitur, & opiniones, hoc est, timores novorum bellorum ceperunt potissimum sub præside Cumano, qui Tyberio Alexandro successerat. Nam cum ob militis cuiusdam impudentiam, qui in festiuitate Azymorum Iudæis resectis genitalibus illuserat exortus fuisset tumultus ea cedes admissa est, vt sint numerata cæsorū 20. millia. De quo tumultu legitur apud Iosephum lib. Antiq. 20. ca. 6. Et li. de bello Iudaico. 2. cap. 11. Mox sequutus est alius tumultus inter Iudæos & Samaritas, multa cum strage hominum, locorūque deuastatione. Sed & sicariorum genus prodiit, qui rectas vestibus sicas gerentes, passim in turba cœrūque populi homines perimebant, neque agnoscebantur, vt miris terroribus omnia replerentur. Tertius mox tumultus secu-

tus

tus est apud Cæsaream sub Felice Præsidente, Iudæis contra Syros contententibus pro ciuitatis prærogatiua. Cum verò Felici Portius Festus successisset, (de qua successione est Act. 24.) conatus quidem hic fuit prouinciam latronibus liberare, sed urgente vltione Dei nō potuit. Cui cū Albinus, & hinc C. Florus successisset, semel omne genus malorum inundauit. Nam vt hi duo, potissimum autem Florus, nihil ad crudelissimam tyrannidem, manifestam vim & rapinas reliquum faciebant, ita pariter seditiosorum apud Iudæos audacia in dies creuit; vnde continuo motus, latrocinia, direptiones, cædes passim ædebantur, & indicibilibus quotidie malis & calamitatibus populus exterminabatur, donec ad iustam rebellionem fuere velut compulsi. Tam inaudita vi & crudelitate sæuebat in eos Florus. Agrippa rex multis à rebellando dehorrari Iudæos conatus fuit, sed frustra. Tandem ergo vbi qui nouandis rebus studebant, præualuissent, præsidium Romanum atque Regis Agrippæ Hierosolymis aperto Marte Iudæi oppugnant, compulsumq; ad deditiōem, postquam datis dextris & sacramento vitam promississent, præter vnum præfectum eorum Merilium, omnes trucidāt. Quo die, quaq; hora Cæsarienses, Iudæos apud se habitantes trucidarūt numero 20. millia, paulo post Schytopolitæ secuti exemplum Cæsariensium, tredecim Iudæorū millia interemerunt. Mox Ascilonitæ duo millia quingentos. Ptolemæis duo millia. Alexandrini 50. millia. Sed & in regno Agrippæ excitata est contra Iudæos perniciēs, occisis 70. viris nobilibus.

^b *Videte autem vos metipsos.* [*nam*] ^c *ante omnia hæc iniicient vobis. &c.*] Postquam prædixit mala Iudæis ante vastationem obuentura, prædicit iam tertio mala ipsis etiam Apostolis euentura, & ne ab eis ledantur præmonet & præmunit. Cæterum proprium huic loco est, quod inter cætera mala dicitur apud Matthæum. Et tunc scandalizabātur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Quod dupliciter intelligi potest. Aut vt significetur quod plerique adhuc infideles, videntes Christianorum afflictiones, sint scandalizandi, & à fide alienandi, ita vt frater fratrem, amicus amicum tradat & odio habeat, vt quod dicit Matthæus, inuicem tradent & odio habebunt inuicem, sit idem cū illo quod dicit Marcus: Tradet frater fratrem in mortē, &c. vt exponit Euthymius. Aut potius vt significetur multos etiam fideles offensos afflictionibus Christianorum, defecturos à fide, eosque ex fratribus futuros hostes, quemadmodum intelligit Diuus Chrysostomus, qui maius malum hinc significari intelligit, bellum scilicet intestinum à falsis fratribus, quod & ipsum Paulus expertus est. vnde & 2. Cor. 11. commemorat pericula in falsis fratribus. Et 2. ad Timoth. 1. quæritur auersos à se omnes qui erant in Asia, ex quibus erant Phygellus & Hermogenes. Item cap. vltimo quæritur

Demam

Demam se reliquisse, abstractum dilectione huius seculi. Secundum huic loco proprium est quod subiicit Matthæus: Et multi pseudoprophetae surgent, & seducunt multos. Superius quidem dixit de ijs qui se Christos esse fingent. nunc autem de his dicit qui se Prophetas & veritatis doctores à Deo missos simulabunt, sub quibus omnes hæresum & errorum doctores comprehenduntur, quales multi fuerunt etiam in initio prædicationis, & inter fidelium primitiæ Ecclesiæ persecutiones, contra quos magna semper Paulo & pugna & querela fuit. Hi enim fuerunt illi de quibus Paulus dicit, quod dissensiones & offendicula facerent, & per dulces sermones & benedictiones seducerent corda innocentium, suo ventri seruietes non Christo Domino. Rursum de quibus dicit, quod essent pseudoapostoli & operarij subdoli transfigurantes se in Apostolos Christi. Quos & ad Philippens. vocat canes, malos operarios, concisionem, inimicos Christi. Et ad Gala. dicit ambire emulationem à Galatis, & ipsos labefactare. Item & quos ad Coloss. dicit deceptores per philosophiam & inanem fallaciam, habentes tantum speciem sapientiæ, &c. Et quid multa loca commemorare opus est? cum nusquam ferè illorum non meminerit, ut & Petrus & Ioannes, qui suo tempore multos factos queritur Antichristos, & multos pseudoprophetas exiisse in mundum. Tales fuerunt, Cherinthus, Ebion, Nicolaitæ, Saturninus, Basilides, Gnosticorum auctores, Hymeneus, Alexander, & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse factam, & subuerterunt quorundam fidem, ut dicitur 2. Timoth. 2. Ad consolationem autem & mitigationem horum malorum primum dicit, quod propter nomen suum hæc mala passuri essent. Magna enim discipulis consolatio erat pati propter ipsum. Secundo, quod usque in finem vitæ perseverans in fide & dilectione, salvandus esset, pro quo apud Lucam dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Est enim Græcis pro dictione, patientia, ὑπομονή, nomē derivatū à verbo ὑπομένω, quod est apud Matthæum. Itaque nomen, patientia, hic est positum pro perseverantia, & patientia, perseverantiq; expectatione celestium bonorum, qua quis non cedit aduersis huius vitæ, & est sensus in patientia vestra. i. per perseverantiam vestram possidebitis, id est, obtinebitis, & lucrabimini animas vestras, hoc est, saluabimini. Sicut enim dicit Dominus eum qui amat animam suam, perdere eam: ita hic dicit per perseverantiam nos possessuros animas nostras. Tertio ad malorum mitigationem facit, quod apud Lucam dicitur: Et capillus capitis vestri non peribit, quod id est cum illo Matthæi 10. & Lucæ 12. Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Facit hæc sententia etiam ad consolationem Apostolorum, & mitigationem malorum quæ prædicta sunt ipsis euentura, ita ut hic quattuor significetur ad ipsorum

faciens

faciens consolationem. Quod enim quantumvis euangelium oppugnaturi essent aperti hostes, & labefacturi Pseudoprophetae, & plerique scandalis & inualecente iniquitate victi derelicturi, nihilominus ubique prædicandum esset, id ipsum præter Euangelij veritatem quæ omnia vincit, omnipotentiam Christi declarabat, cui proinde se merito ipsius prædicatores committere deberent, confidentes se illius præsidio in omnibus prædictis malis fore tutos, nec quicquam illis obuenturum, quod non in ipsorum & euangelij cederet bonum. Illud autem in testimonium omnibus gentibus, expositum est, circa illud Matthæi. 10. Ante reges & præsides ducemini propter me, in testimonium illis & gentibus.

e Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est, &c. Lucas habet: Cum autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius. Nec potest Lucas his verbis aliud videri voluisse dicere, quam illis verbis dixerunt Matthæus & Marcus, quod eadem apud illum præcedant & sequantur quæ apud hos duos. Certe D. Petrus apud Clementem lib. 1. abominationem desolationis refert ad vastationem templi, dicens Iudæis: Et vos quoniam non vultis agnoscere emensum esse tempus hostias offerendi, ob hoc & destructur templum, & abominatio desolationis statuetur in loco sancto. Videndum autem quid per abominationem desolationis hoc loco sit intelligendum. Et quidem omnino videtur significari statua aliqua quæ in templo fuerit posita, quod vehementer Iudæi abominabantur. Nam id significare videtur quod adicitur, stantem in loco sancto. Et 1. Machab. vbi nos legimus: *Ædificauit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, pro illo, abominandum idolum desolationis, Græcis est idem quod hic ponitur & apud Danielem, Βδέλυγμα ἐρημώσεως, id est, abominatio desolationis, ita ut videri possit auctor illius libri respexisse ad locum illum Danielis, ad quem Dominus hic respexit, quasi putarit illam Danielis prophetiam tunc fuisse completam. Nam & illud tempus quadrat quod ibi dicitur à Daniele: In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Tribus enim annis & mēsis sex per Antiochum cessauit in templo Iudæorum iuge sacrificiū. Verum illi tempori non cōuenit quod ibidem dicitur, & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio. De abominatione autē desolationis per Antiochum, facta, vaticinatur Daniel dicens: Et polluent sanctuariū fortitudinis & auferent iuge sacrificiū, & dabūt abominationem in desolationem. Ad hūc igitur potius locū iudicandus respexisse auctor li. Machabæorū, & non ad locū Dan. 9. Sed ad rē. Cū ergo illa pars, stantē in loco sancto, videatur exigere ut per abominationem*

desola.

desolationis intelligatur statua aliqua vel idolum aliquod ex-
erandum, quemadmodum eadem oratio accipitur in 1. Macha-
bæor. libr. D. Hieronymus putat per abominationem desolatio-
nis, accipi posse aut imaginem Cæsaris quam Pilatus posuerit in
templo, aut equestre Adriani imperatoris statuam, quam in ipso
sancto sanctorum loco, vsque in sua tempora stetit affirmat. Et
quidem de imaginibus Cæsaris à Pilato illatis intra Hierusalem
scribit Iosephus libr. 18. Antiquit. cap. 5. De Iudæorum excidio
facto tempore Ælij Adriani, à quo deinde Hierusalem Ælia vo-
cari coepit, scribit Eusebius Ecclesiasticæ histor. lib. 4. cap. 6. De
neutra tamen statua posse istud intelligi, patet ex eo quod, vt su-
prà ex Luca est ostensum, istud referri debeat ad tempus vastati-
onis Hierosolymitanæ quæ sub Tito contigit, quando impletum
est quod dicit Lucas, Hierusalem circundandam ab exercitu.

Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt, &c. Quæ
verè Dominus prædixerit tribulationem hanc fore omnium ma-
ximam, saltem in gente Iudaica, agnoscat facile is quicumque
Iosephi de bello Iudaico historiam legerit, præcipue cap. 11. & 14.
libr. 6. & ca. 7. & 8. & lib. 7. ex quibus Eusebius libr. 3. cap. 6. con-
probat verè Dominum prædixisse, Erit tunc tribulatio, qualis non
fuit, nec erit. His enim locis recensentur iudicibilia & vix credi-
bilia mala, quæ obsessi pertulere, innumeris continuò pereunci-
bus, partim mutuis cædibus, partim famè que eousque inualuerat,
vt præter omnium quamlibet abominabilium cibos, quædam
mulier proprium filium sibi coxerit: Calamitatis huius, cuius enor-
mitatem in genere Matthæus & Marcus significauerunt, quasdam
species recenset Lucas, dicens primum: Et cadent in ore gladii, id
est per aciem gladii occidentur. Quod ex Iosepho insigniter im-
pletum facile est intelligere, qui libr. 7. cap. 17. dicit mortuorum
per omne tempus obsidionis fuisse vndecies centena millia,
non quod tot haberet incolas ciuitas Hierusalem, sed quod ab
omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregari Iu-
dæi bello subito circumfusi essent, iusto scilicet Dei iudicio tem-
pus hoc vitionis diligente, qui in diebus Paschæ Saluatorem suum
cruentis manibus & sacrilegis vocibus interfecerunt, in ipsis die-
bus velut in vnum carcerem omnis multitudo conclusa, feralis
pœnæ exitium quod merebatur, exciperet. Venerabilis Beda
putat quod hic dicitur, esse illud quod Paulus dicit: Cæci-
tas ex parte contigit in Israel donec plenitudo gentium in-
traret, & sic omnis Israel saluus fieret, vt sit sensus; Hierusalem
calcabitur ab his qui non sunt Iudæi: donec impletum fuerit tem-
pus intra quod gentes ad fidem sunt vocandæ. Aut, vt alij ap-
plicant, donec expleta fuerint tempora quibus Deus passu-
rus est Israëlitas diuexari à gentibus, quod erit vsquequo ad
fidem

Rom. II

fidem postea Gentes conuertentur. Quam fuerint autem hæc ve-
rè à Domino prædicta declarat Eusebius lib. 4. cap. 6.

Et nisi breuiasset Dominus dies, non fuisset salua. Significat Domi-
nus tant grauem fore Iudæorum tribulationem à malis intus &
foris eos prementibus, vt nisi dies illius tribulationis Deus pau-
ciores fore ordinasset, quam eorum iniquitas merebatur, nullus
superfuisset Iudæorum, ex quibus quoniam aliqui erant electi, qui
scilicet tum credituri erant, aut postea, aut etiã qui ex ijs qui tunc
erant nascituri, erant electi ante mundi constitutionem, ideo pau-
ciores Deus fecit illos dies, quam eorum impietas commuerat.

Prædicatur aduentus filij hominis, & signa eius. Matth.

24. Mar. 13. Luc. 17. & 21.

CAPVT CXXIII.

Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, a aut b C. 17.
ecce e illic, f ne credideritis. c Et ait ad discipulos suos: Ve- f a c nolite
nient dies, quando desideretis videre vnum diem filij hominis, te credere
& non videbitis. Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. nolite > a o
ire, neque sectemini. > e Exurgent enim pseudochristi & pseudopro- surgent
pheta, & dabunt signa a magna e & || prodigia, ita f vt in errorem || b o per-
inducantur (si fieri potest) etiam electi. b Vos ergo videte, c ecce prædi- tenta
xit vobis b omnia. a Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite f b ad se
exire, ecce in penetralibus, nolite credere. f f Sicut enim fulgur a exit ab ducendos:
Oriente, & patet vsque in Occidentem, c [&] coruscans de sub calo, in (si fieri
ea que sub celo sunt fulget, f ita erit & aduentus filij hominis. a potest. etiã
Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquila. c Primum au- electos
tem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac, b sed in il- f c. o Nã
lis diebus a statim * e post tribulationem || dierum illorum * c erunt sicut >
signa in Sole, & luna, & stellis, & in terris pressura gentium præ confu- c filius
sione sonitus maris & fluctuũ, arescentibus hominibus præ timore & ex- hominis
pectatione qua superuenient vniuerso orbi. Nam e Sol f obscurabitur, in die sua
& luna non dabit > splendorem suum, & stella b cæli || e erunt deci- * autem
dentes a de celo, & l virtutes f que in cælis sunt > mouebuntur, & || b illam
tunc a parebit signum filij hominis in cælo, & tunc plangent om- * & C.
nes tribus terra, & l videbunt filium hominis venientem in || nu- 21. f b
bibus a cæli l cum f virtute multa, & > maiestate. c Et b tunc o obtene-
& mittet angelos suos a cum turba & voce magna, e & congregabunt brabitur
electos eius a quatuor ventis, b à summo terra vsque ad summũ cæli, [&] > a o
a à summis cælorũ vsque ad terminos eorum. c His autem fieri incipien- lumen
tibus, respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio || b o cã-
vestra. Et dixit illis similitudinem. e Ab arbore autem fici discite para- dent.
bolam. e Videte ficulneam & omnes arbores, e cum iam ramus eius

Ddd

tener

† f celo- tener fuerit, & f nata b fuerint e folia [&] c eam producant iam ex
rum d a se fructum, † l scitis quia prope est aestas. Ita & vos cum videritis hac
o conmo- a omnia h fieri, l scitate d quia prope est e in ianuis' c regnum Dei. l
uebuntur Amen dico vobis, || Quia non praeteribit generatio haec, donec † e om-
|| e nube ma haec' fiant. Caelum & terra transibunt, verba autem mea non d tran-
† c o po sibunt'. c De die autem || illa & hora, nemo scit, neque angeli † celo-
testate rum', b neque filius, e nisi a solus e pater.

magna Et tunc si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, &c. Transit nunc
d b o ad differendum de his, quae aduentum suum sunt praecessura, quae
gloria † que ad aduentus sui signa & tempora pertinent: dicens tunc si
b o co- quis, &c. Vbi adverbium tunc, non tempus Ierosolymae vastationis
gnoscat, accipiendam est demonstrare, neque tamen solum tempus
quia in circa consummationem seculi, quanquam illud maxime, sed in
proximo genere, tempus post Ierosolymorum excidium: de quo tempore
d b o sic loquitur Dominus, quasi statim post illud excidium sit futurus
quod in ipse secundus aduentus, ut illum semper omnes expectarent &
proximo ad illum sese omni pararent tempore. Porro pleraque eorum quae
sit in ostijs Matthaeus, & Marcus hic commemorant dicta de aduentu Chri-
|| b o sti: Lucas supra commemoravit dicta discipulis, postquam a Scri-
quoniam bis Dominum dixit rogatum, quando veniret regnum Dei. Pro-
non tran- prium autem Lucae est, quod suis Dominum dixisse refert: *Ventent*
sibit † b dies quando desideretis, pro desiderabitis videre vnum diem filij ho-
o ista d minis, & non videbitis, hoc est, quando vel vno aliquo die desi-
a o pre- deretis me vobis habere, praesentem, sicut modo habetis. Quod
teribunt verisimile est Dominum non dixisse tantum propter afflictiones,
|| b o illo quae Apostolis, & fidelibus erant obuenturae post suam disces-
vel † b sum, a quibus per ipsius praesentiam liberi erant, securè satis cum
in caelo ipso viuentes, sed etiam propter errores inter fideles exorturos,
cap. 17. & controversias etiam de praecipuis quibusdam dogmatis, ob
quas fideles desideraturi erant Dominum vel vno die redire ad
terras, ut per seipsum quomodo se fidei habeat veritas intimaret.
Hoc enim conuenit ei quod sequitur quosdam docturos nempe
seductores:

Ecce hic, & ecce illic, supple est Christus, qui vos a tyrannide,
aut ab errore liberet. Dupliciter autem demonstrant seductores
alicubi esse Christum, & iuxta hoc dupliciter etiam totus hic lo-
cus intelligitur. Altero modo certum aliquem hominem alicubi
existentem affirmantes esse Christum, quomodo hoc loco intel-
ligendum quod dicitur quosdam dicturos hic vel illic esse Chri-
stum, patet ex eo quod subiicitur ex Matthaeo, & Marco: Exurgēt
enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, &c. Hinc enim patet ip-
sum Dominum significare voluisse, quosdam dicturos alicubi esse
Christum eum, qui non esset Christus, sed pseudochristus, id est, qui se
Christum fingeret. Tales autē & mox ab excidio Ierosolymitano
& poste

& posterioribus etiam fuerunt temporibus, sed omnium maxime
circa Antichristi tempora atque in eius aduentu implebitur quod
hic de pseudochristis dicit Dominus. De Antichristo enim, qui
inter pseudochristos erit postremus, dicit Paulus, Cuius est ad-
uentus secundum operationem sathanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis, &c. Volens autem Dominus significare quam admi-
randa erunt hominibus signa pseudochristorum, adiecit: *2. Thef. 2.*

Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi, &c. Eo enim
non significauit quosdam electos reducendos, sed tantam fore si-
gnorum illorum ad seducendum efficaciam, ut & electi seducen-
di essent, si id esset possibile. Id autem non erit possibile, ob for-
torem, & efficaciorum Dei protectionem, & infallibilem eius
praedestinationem. Ut ergo a falsis Christis & signorum falsorum
efficacia fideles sibi cautè prospicerent, subiicit Dominus:

Vos ergo videte, hoc est caute vobis, ecce enim praedixi vobis omnia,
ob id ut vobis caueretis. Si ergo dixerint vobis homines: Ecce in
deserto est Christus, tantum absit ut credatis, ut ne quidem exea-
tis ad videndum eum. Similiter si dixerint esse in penetralibus, se-
cretisq; locis ne credatis. Non enim erit aduentus meus occultus,
& certo aliquo consistens loco, nec talis ut vnus alteri eum indi-
care debeat. Nam sicut fulgur mox exiens ab oriente apparet vs-
que in Occidentem: ita erit & aduentus filij hominis, subitus sci-
licet, inexpectatus gloriosus, & omnibus manifestus, nec in aliquo
terrae loco consistens, sed in aëre, & in nubibus. Cæterum simili-
tudo fulguris apud Lucam ad hunc modum clarius, effertur apud
Græcos, sicut fulgur coruscans è regione quæ sub caelo est, in
eam quæ sub caelo est fulget, hoc est ex vna plaga caeli coruscans
fulget vsque in alteram, omnia quæ sub caelo sunt replens subito
& inopinato. Ut autem non desperarent fideles se posse fieri con-
fortes eius regni, quod Dominus significauit fore caeleste, & in
nubibus appariturum, & rursum ut significaret non opus esse, ut
aliquo inuitante confluant ad aduenientem Christum, subiicit:

Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ, &c. Qua
sententia parabolicè Dominus significat, quod quemadmodum
vbicunque fuerit cadaver aliquod, illuc continuo congregantur
etiam aquilæ, sagacissimo suo olfactu cadaver vnde pascantur, à
longè percipientes, nec indigentes alicuius demonstratione: ita &
fideles mox essent celeri quodam raptu coniungendi sibi, tanquã
illi vnde pascantur, & reficiantur, quodque opus non haberent ali-
quo indicante suam praesentiam, ut ad ipsum conuenire possent.
Erit & altera totius huius loci tractatio, sed à Patribus contra hæ-
reses tantum accommodata, neque conueniens sensui à Domino
principaliter intento.

Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari, &c. Sic

Dominus & mitigat mala, quæ Apostolis prædixit euentura, dum significat illa cum ipsis fore communia; & contra imminens crucis suæ scandalum eos præmunit, vt & alias sæpe, atque eisdem, quo ad ferenda mala sese pararent, significat non aliter ad confortium regni ipsius perueniri posse, quam si & ipsi aduersitates, & persecutiones non detraxerent, cum oporteret Christum pati, & ita intrare in gloriam suã. Porro per generationem hanc omnino videtur intelligenda hoc loco gens Iudæica, à qua & multa passus est Dominus, & reprobatus; potestque hæc reprobatio non tantum referri ad tempus Passionis, sed etiam ad tempus post resurrectionem, quando ad prædicationem Apostolorum Iudei conuerti noluerunt, sed Christum constanter reiecerunt.

Sed in illis diebus statim post tribulationem dierum illorum. Cum non sit verisimile de alia aliorum dierum tribulatione hic loqui Dominum, quàm ea, de qua mox aperte locutus fuerat, rectè dicitur Dominum ob id statim post tribulationem dierum illorum, quibus scilicet gens Iudæorum incomparabili atrocitate vastata esset, filiũ hominis venturũ ad iudicium, eaq; quæ futura quæ hic dicitur, quanquã multis annorũ centenarijs postea, & incerto tẽpore venturus esset: & hoc sermone admoneret suos omni tempore expectare aduentũ illum, atque ad illũ sese parare tanquam iam instantem, & ipsorum tempore futurum. Deinde & ob id dicit statim post tribulationem dierum illorum aduentum suum futurum, quod post illam nihil aliud insigne sit expectandum, quam quod circa aduentum ipsius est euenturum. Statim ergo Dei æstimatione post vastationem Iudæorum futura erat sæculi consummatio quantumuis hominum iudicio sit longum tempus intermedium, quibus tamen ob causas superius dictas cõueniebat sic Dominum loqui, vt significaret nõ longe abesse suum aduentũ. Noluit enim Dominus certum aduentus suis tempus sui significare, & tamen eum omni hora illos expectare voluit. Vnde factum est vt non solum Patres Apostolis posteriores, sed & Apostoli ipsi videantur existimasse, aut suo tempore, aut non longè post venturum Dominum. Hanc autem horũ verborũ tractationẽ esse genuinam, vel ex eo intelligi potest, quod post mentionem tribulationis Iudæicæ subiicit Dominus: Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic, aut ecce illic. Vbi per, tunc, demonstratur totum tempus futurum post Iudæorũ excidium, & maximè tempus Antichristi, quasi mox secuturum, quod tamẽ multis annis & seculis excidiũ illud erat secuturũ. Non ergo mirum si similiter etiã nunc dicit Dominus, statim post tribulationẽ dierũ illorum futurũ suum aduentũ.

Sol & Luna quomodo obscuranda. Porro quod dicitur Solem & Lunã obscuranda intelligendum ad literã sic euentura, vt veraciter Sol & Luna cum cæteris sideribus intelligantur ad tẽpus suo lumine priuanda, idque cum alijs quæ hic

hic dicuntur apud Lucam, futurum cum iam iam Dominus est aduenturus. Non enim cum dicit: Erunt signa in Sole & Luna, ita hoc accipiendum est, quasi hæc signa sint significatura diem Domini post aliquot tempus medium aduenturum: vt ob significationem rei euenturæ dicantur hic signa, sed accipiuntur hoc loco pro rebus insolentibus, prodigijs, & miraculis non vulgaribus. Quod autem dicitur stellas lapsuras è cælo: intelligendum est si-
gnificare stellas lumen suum retracturas, vt videantur cecidisse è
cælo, nec amplius in eo esse. Porro per virtutes cælorum quæ
commouendæ dicuntur: Lucas pro causa anxietatis & expectationis hominum subiicit: Et virtutes cælorum mouebun-
tur, & si communiter intelligatur cælestes exercitus, Angeli con-
cutiendi admiratione, cum videbunt maximam naturæ mutatio-
nem fieri: magis tamen intelligenda sunt omnia sydera & astra,
quæ in scripturis dicuntur frequenter militia cæli, & virtutes, hoc
est exercitus cælorum. Quod ergo speciatim dicebatur, Sol ob-
scurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cæ-
lo: id deinde generaliter dicitur, & virtutes cælorum commouebun-
tur.

Et tunc parebit signum filij hominis in cælo, &c. Signum filij hominis antiquissimi etiam Patres intellexerunt Imaginem crucis, unde ex hoc loco canit Ecclesia, Hoc signum crucis erit in cælo, cum Dominus ad iudicandum venerit. Creditur ergo huiusmodi signum cum summa claritate, Sole, & Luna obscuratis, appariturum in cælo, tum in consolationem fidelium, qui agnoscent signum victoriæ quo sunt redempti, tum in condemnationem Infidelium, vt agnoscant se impiè reieçisse crucifixum Dominum. Vnde de his sequitur:

Et tunc plangent omnes tribus terræ, hoc est omne genus hominum, Infidelium scilicet, qui illum prius agnoscere noluerunt. Allusum est hic ad locum Zachariæ cap. 12. & licet locus ille propriè intelligatur de pio Iudæorum & fidelium planctu, qui mortem Christi in hoc mundo piè deplangunt, dolentes se illum occidisse, aut suis peccatis occasionem mortis eius dedisse: tamen accommodatur à Domino, & à Ioanne in Apo. cap. 1. ad planctum Infidelium inutilem, quo in nouissimo die plancturi sunt se illum occidisse, aut in illum non credidisse.

Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli, &c. Cum in cælos ascendisset Dominus, dixerunt Angeli, Sic veniet quemadmodũ vidistis eum euntem in cælum. At de ipso eunte in cælum dicitur illo loco, quod nubes suscepit eum ab oculis eorum, sic ergo etiam in veris nubibus cæli venturus est ad iudiciũ: quæ partim facient ad hoc vt tolerari possit ab omnibus summa aduentus Christi claritas, & spendor, partim ad gloriæ Christi augmentũ,

cui nubes illę velut sedes erant, & vehiculam Deo propriam in scripturis. Dicitur autę filius hominis tunc vęturus cū virtute multa, id est, magna, & maiestate, vel gloria, ad distinctionę huius aduętus à primo, in quo venit in magna infirmitate, & humilitate.

Et tunc mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna. Prius mittentur Angeli, qui omnes cōgregabunt, quā videbunt omnes filium hominis veniētem in nubibus, & quā plangent eum omnes tribus terrę, sed quoniam omnia breuissimo perficietur tempore, & omnia simul fere concurrent, ideo non est mirum hic esse præposterum ordinem. Angelorum autem ministerio futuram mortuorum resurrectionem & congregationem, docet & Paulus dicens: Ipse Dominus in iussu & in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cęlo. Sicut autem apud Paulū illo loco idem est intelligendum per iussu & vocem Archangeli, & tubā Dei: ita & hic idem est tuba & vox magna, ita ut cōiunctio, & expositiue posita sit hoc sensu cum tuba hoc est voce magna. Nō enim re vera tuba aliqua corporea est intelligenda futura, sed vox archęgeli, quę adeo magna erit, ut ad illius clamorę omnes mortui de terrę puluere resurgant. Quā vocę fore corporalę annotauimus ad c. 5. Ioannis: exprimitur q; vocis huius qualitas postea apud Matthęū, cū dicitur in parabola, Media nocte clamor factus est, ecce spōsus venit, exite, &c. Porro per quatuor vętos in scripturis significatur quatuor mūdi partes præcipuę, à quibus quatuor præcipui vēti flant. Quo autem restę, intelligatur quod sequitur apud Matthęum:

A summis cęlorum vsque ad terminos eorum, est apud Marcum, A summo terrę vsque ad summum cęli: sciendum Gręcis pro dictione summus, & dictione terminos Gręcis eandem esse dictionem ἀπὸν, quę est & in Marco, quę dicitio non tantum significat summum, sed etiam extremum, quod præsentī loco magis conueniret. Sensus enim est electos congregandos ab vna cęli extremitate, vsque ad alteram cęli extremitatem, ut hæ orationes tantum sint ad id quod præcessit, à quatuor ventis maiorem declarationem & exaggerationem.

His autem fieri incipientibus suspicite & leuate capita vestra. Tropicę significat eis tum gaudendum, & bene fidendū, meritō esse. Qui enim męsto sunt animo incedunt vultu in terram demisso, quibus vero è malis datur respirandi spes, ij vultum pius demissum attollere solent. Porro dubium hic est quid demonstret pronomen his. Theophyl. refert ad ea quę mox præcedunt solis scilicet, & Lunę obscuratiōnē, & totius mundi inuouationem. Hęc enim paulo aduentum Domini, ut diximus, præcessura, portentent iam iam ipsum venturū. Nec inconueniens fuerit pronomen hæc, etiā referri ad ea quę dicta sunt de signo filij hominis parente in cęlo, & filio hominis veniēte in nubibus cęli, eo quod Mat-

thæus

thæus dicat. Cum videritis hæc omnia. Sed tunc in illo quod dicunt Matthæus & Marcus: Scitote, quia propę est in ianuis, non poterit subintelligi aduentus filij hominis, sed regnū Dei, quem admodum expressit Lucas. Cū enim viderint fideles hæc omnia, quę iam diximus: necdum erit ipsis regnum Dei, nec perfecta erit ipsis redemptio eorum, sed hæc illis propinqua erunt. Ad hęc sanę modum potius intelligendam crediderim, propterea quod apud Lucam illud: his autem fieri incipientibus, suspicite, &c. videatur dictum fidelibus, è regione illius quod de impiis dictum est, ipsos apparentibus signis in Sole, Luna, mari angustiandos & exarituos præ timore, & expectatione superuenturorum. Deinde cum dicitur fidelibus, ut ob certam redemptionis, siue spēm attolant capita sua: satis significatur eos prius in multis malis versaturos, à quibus tum iubentur propinquam redemptionem expectare, & proinde quod dicit, suspicite, & leuate, non ad omnia illa tempora pertinet (ut quidam volunt) quibus multa erant sancti mala passuri, sed ad tempus tantum instantis retributionis. Ut autem certiores Dominus faceret suos fęlicitatis, & regni, quod expectare eos voluit, apparentibus signis illis in sole, luna, & mari: quę quoniam erant horribilia futura, magnum timorem erant per se incussura: similitudinem ex naturali illis proponit exemplo: admonens ut quemadmodum ex gummis, & foliis arborum primum prodeuntibus intelligimus instare ætatem: ita ex illis signis intelligamus instare regnum Dei. [Qua quidem similitudine tria Dominus significauit. Primum quod non magnum temporis spatium sit futurum inter illa signa, & regnum Dei, sed ea regni Dei fore primordia. Secundo quod certō, & necessario regnum Dei sit signa illa secuturum. Tertio, horribilia illa, quę dicta sunt signa, non portendere fidelibus imminentem malorum tempestatem, & veluti hyemem quandam, sed illis significare rerum omnium iucundam immutationem, & fęlicioris temporis post vitę quam hic vixerunt asperitatem successionem, veluti æstatis post hyemem.]

Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec, &c. Obscurum est, quid per generationem hanc Dominus hic significare voluerit, ideoq; valde varię à diuersis istud intelligitur: crediderim tamen conuenientius hic nomen ætatis, vel generationis accipi debere pro toto tempore, quod fluet inter primum, & secundum Domini aduentum, quod nouissima dicitur mundi ætas, & à Ioanne dicitur nouissima hora, ut intelligatur Dominus significare eam mundi ætatem, quę per nouam Euangelij prædicationę (qua mundo mirabilis quædam rerum mutatio est inducta) tum cępta erat, nouissimam esse, nec præter eam aliam expectandam singularem orbis mutationę, donec omnia, quę dicta sunt fierent.

D d d 4

Significat

Tuba, &
vox magna.

Cap. 25.

Chrysof.

Significat ergo Dominus citò omnia, quæ dixit euentura, quia ante finem eius, quæ tum cœpta erat ætatis.

Cælum & terra transibunt, &c. Sicut superiori sententiã citò omnia significauit euentura: ita hac omnia certo euentura significat. Bene autem volens summam verborum suorum significare firmitatem, comparat ea cum cælo & terra, eo quod omnium quæ in mundo sunt hæc maxime sunt firma, & immobilia: proinde significans sua verba firmissimis rebus esse firmiora, & constantiora. Quod autem dicit cælum & terrã aliquando transitura, secundum substantiam suam verè non transibunt, nec peribunt. Terra enim in æternum stat, vt dicit Ecclesiastes, & de cælis dicit Psalmista: Statuit ea in æternum, & in seculum seculi: Sed prius futurum est vt illa pereant & transeant, quæ omnium maxime sunt stabilia, & quæ scriptura dicit fore æterna, quàm vt transeant verba Domini. Secundum hunc intellectum ex Hebraica phrasi omissa est in hac sententia particula explicans comparationem, quæ sic erat efferrenda: Citiùs cælum & terra transierint, quàm verba mea. In hunc modum præsentem locum esse intelligendũ, ex quo apparet, quod Lucæ 16. simili cõfirmationis modo dicitur: Faliçius est cælum & terram præterire, quàm à lege vnum iota cadere, quibus verbis nõ significatur, quod cælum & terra præterirent aliquando, sed simpliciter, quod illud citiùs eueniret, quod nemo futurum facile putat, quàm contingere possit, vt verbum Dei sit vanum.

De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli cælorum, &c. Cùm ex aliis multis scripturis certum scir, filium Patri a qualem, omniaque quæ Pater cognoscere: videndum in quo sensu verè dictum sit, neque filius: quod quare dictum sit à Domino patet ex prædictis, nimirum dispensatione quadam, vt sic efficacius curiositati Apostolorum & nostræ occurreretur. Inter varios autem modos quibus variè ostenditur, quomodo istud accipiendum sit, optimus est, vt intelligatur Christum dicere se ignorare diem illum, & horam, quod non sic eum à Patre didicisset, & accepisset vt hominibus illum aperire, & indicare deberet, quem præcognoscere hominibus non expediebat: vt semper incerti de aduentu iudicis sic viuant quotidie, quasi die illo sine iudicandi.

Docet quomodo ad aduentum suum nos parare debeamus.

Matth. 24. Marc. 13. Luc. 17. 18. 21.

CAPVT CXIII.

Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ: & sicut factum est

Cælum & terra quo modo transitura cap. 1. 1. 8. Euthymius.

Christum quomodo dicitur diem illum nescire. Hieron. Hilar. Theophyl. Aug. lib. 1. de Trin. cap. 12.

* a autem + a ad vobis.

Etum est in diebus Noë, ita erit & in diebus filij hominis: a sicut enim erant in diebus ante diluuium b comedentes, & bibentes, nubentes c edebant, & nuptui tradentes || vsque ad eum diem quo intravit Noë in arcam, & a non cognouerunt donec f venit diluuium, & f perdidit omnes, a ita erit aduentus filij hominis: c similiter sicut factum est in diebus Loth, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & edificabant: qua die autem exijt Loth à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo, & omnes perdidit: secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retrò, memores estote vxoris Loth. Quicumque quaesierit animam suam saluam facere, perdet illam: & qui- cunque perdidit illam, viuificabit eam. Dico vobis: a Tunc c in illa nocte b erunt duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molentes in vno, vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. c Respondentes dicunt illi: Vbi Domine? Qui dixit illis: Vbi- cun- que fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquila. b Videte, l vigilate || f ergo b & orate, c omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. f c Nescitis enim b quando tempus sit [&] a qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote: Quoniam si sciret pater familias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non fineret perfodis domum suam. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. b Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. a Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit Dominus suus supra familiam suam, vt det illis cibum in tempore? Beatus ille seruus, quem, cùm venerit Dominus eius, inuenerit sic facientem. Amen dico vobis: Quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit Dominus meus venire, & cæperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis, veniet Dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis, illic erit fletus & stridor dentiũ. b Vigilate ergo (nescitis enim quando Dominus domus veniat, serò, an media nocte, an gallicantu, an mane) ne cùm venerit repente, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate. Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerbatur, vidua autem quadam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Et si Deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo veniens sugillet me. At autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis ait: D d d s D d d

C. 17. bant & bibebant, vxores dicebant, & dabantur ad nuptias f c in dieque a tulit b a duo erunt in agrovnes assumetur & vnus relinquetur: duæ molentes in mola, vna assumetur, & vna relinquetur: duo in lecto, vnus assumetur & vnus relinquetur. C. 21. || c itaque f a quia nescitis.

Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis: Dico vobis, Quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?

Attendite autem vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate. Postquam Dominus quæ de aduentu suo cognoscere conueniebat, prædixisset: commodè iam etiam subiungit, quomodo ad illum aduentum propter eius, incertitudinem nos parare, & gerere debeamus. Quæcunque enim hic dicuntur Apostolis dicta, in ipsis etiam nobis dicta sunt, vnde postea dicit Dominus: Quod autem vobis dico omnibus dico, &c. Proinde quod in genere omnibus hic faciendum consultur ob nouissimi illius diei incertitudinem: idem etiam singulis facere conuenit, ob particularis diei, quo cuique moriendum est, incertitudinem. Quare quæcunque deinceps dicuntur de nouissimo Domini aduentu generali, eadem etiam simul ex consequenti sunt accipienda, & de proprio cuiusque Domini aduentu, quo venit mortis tempore animam reperens, & rationem antea vitæ exigens. Quoniam autem docturus est vigilia opus esse: ideo imprimis ab illo reuocat quod vigiliæ contrariatur, nempe à cordis grauedine. Sicut enim grauedo corporis somnum inducit corporalem, & vigiliam impedit: sic grauedo cordis non sinit hominem corde vigilare spiritualiter. Dicit ergo:

Attendite vobis, hoc est, caute vobis ne fortè, vel nequando grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, id est, per crapulam, & ebrietatem. Porrò cum crapula, & ebrietas imprimis grauent corpus, & per grauedinem corporalem etiam cor grauent: Dicit tamen Dominus, ne grauentur corda vestra, hoc est mens, & animus: eo quod ebrietas maximè habeat peccati rationem, ob grauedinem, quam cordi affert: quòdque hæc grauedo directè contrarietur vigilantia illi spirituali, quam mox est exacturus. Grauant etiam cor, & sic grauant, vt spirituales vigilantiam excludant, aut impediunt curæ huius vitæ, hoc est, sollicitudines earum rerum, quæ ad hanc pertinent vitam: idèoque adiecit Dominus, *& curis huius vitæ*: non quidem omnem curam vitæ huius prohibens: sed ne sinamus illis cor nostrum grauari, quod fit cum suis immodicæ. Deinde addit causam: *Ne, inquit, superueniat in vos repentina dies illa, significans diem illam repentinam, inopinamq; fore his, qui grauata habent corda.* Declarat autem id Dominus pulchro simili, dicens:

Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terra, hoc est, eos qui terrenis rebus sunt affixi & dediti, in quos dies ille superueniet inopinato, & maximo eorum malo, è

quo sese non poterunt extricare, quemadmodum laqueus superuenit aibus, sed in terram iam delapsis, non autem his, quæ in sublime volant. Huic autem similitudini iam rectè subijcitur, quod hoc loco Matthæus & Lucas cap. 17. commemorant Dominum diem iudicij comparasse cum tempore diluuij, & Sodomiticæ vltionis. Significat enim Dominus his comparationibus, idem quod superiori, nempe hominibus mundo deditis nouissimum diem venturum præter expectationem, & cum illorum summo malo, quod effugere non poterunt, sed quod omnes omnino perdet: iustis tamen paucis in comparatione impiorum ab omni malo liberis: quemadmodum & à diluuiò Noë cum suis, & ab igne Loth erepras fuit. Porrò cum dicit Dominus edebant & bibebant, &c. non voluit his significare peccata, ob quæ diluuiò, & igne homines sunt periti, sed hominum securitatem, in qua viuebant cum vltiones illæ mundo obuenerent. Simul tamen etiam his significauit Dominus homines illos totos fuisse deditos rebus huius seculi. Non enim simpliciter dicere voluit illos edisse & bibisse, cum hoc & Noë faceret & Loth, sed largiter eos indulisse genio. Sic totos in eo fuisse dicere voluit, quod emerent, venderent, plantarent & ædificarent.

In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, &c. Simplicissimum fuerit intelligere Dominum hac de non descendendo, & non redeundo admonitione, significasse, quod qua die Filius hominis rursus reuelari cœperit, & varia signa in sole & luna, ac reliquis mundi partibus apparere cœperint: omnium rerum terrenarum cura sit deponenda, ac solum id cogitandum, vt venienti quis dignè occurrat: ita vt si fuerit quis in tecto domus, non cogitet. De vasis hoc est supellectili tollenda & seruanda, aut qui in agro, non redeat retro, vt quid tollat è domo, sed quocunque loci repertus fuerit, ibi expectet sui inmutationem, auidèque cupiat venienti occurrere iudici, atque his bonis contemptis festinet ad meliora. Huic intelligentiæ conuenit quod sequitur:

Memores estote vxoris Loth. Perstat enim Dominus in exemplo proximè præcedenti, cui comparauit diem sui aduentus. Nam quoniam dixit sic futurum, quando reuelabitur, quomodo fuit quando Deus pluit ignem, & sulphur super Sodomam: commodè nunc monet, vt cogitemus quid acciderit vxori Loth, nempe quomodo conuersa sit in statuam salis, propterea quod amore quodam eorum quæ in Sodomis reliquerat capta, retrorsum respexerat: idèque recordantes caueamus & nos, ne ad terrena hæc bona aspicientes, in illa die malè pereamus, sed potius ad ea quæ ante sunt nos extendentes saluemur cum Loth, etsi cum dispendio omnium fortunarum, Vt autem significaret Dominus in illo

die non tantum facultates omnes contemnēdas esse, sed & vitam istam temporalem subiecit:

Quicumque quasiuit animam suam saluam facere, perdet illam, &c. Quo significat eum, qui vitæ huius amore tum vehementer tenebitur perditurum vitam, eum verò qui vitam hanc contemere, & nihili facere poterit spe, & amore melioris vitæ lucrifactorum, vitam & animam suam viuificaturum. Cæterum quod dicit in illa hora, non præcisè ipsam horam intelligendum est significare in qua Dominus reuelabitur: sed tempus aduentui, & reuelationi valde propinquum, cum scilicet totus orbis commoueri cœperit.

Dico vobis tunc in illa nocte erunt duo in lecto vno, &c. His iam significat Dominus in aduentu suo & subito bonorum à malis fiendam separationem, & inter coniunctissimos hanc fiendam: itemque nullum esse vitæ genus quantumvis abiectum, in quo non suos habeat, qui ad æternam sint assumendi sceleritatem. Porro cum & apud Matthæum, & apud Lucam nos legamus tria hominum paria, ex quibus vnus sit assumendus ad gloriam, alter extremo exitio relinquendus: apud Græcos in vtroque Euangelista duo tantum ponuntur paria, quibus vtrumque sexum, & vtrâque hominum conditionem, liberorum scilicet, & seruorum, vel pauperum & diuitum comprehendunt. Quod si tria legamus hominum paria apud vtrumque Euangelistam, per ea ad literam significabuntur tria hominum genera, nempe otiosorum, & laborantium, quorum alij in agro, alij domi operantur, aut alij libero digna, alij serulia peragunt. Cum autem audirent discipuli ex duobus alterum assumendum, cupidi noscere locum Regni, de quo adhuc carnaliter cogitabant, quærent; *vbi Domine*, pro quo Domine scilicet assumuntur. Dominus autem significare volens non opus esse, vt de loco sint solliciti, satisque esse vt sciant se ibi futuros, vbi cunque ipse est futurus, dicit:

Vbi cunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ, &c. Quod supra satis est expositum.

Videte, vigilate ergo, & orate, &c. Admonuit superius cauere ab his, quæ vigilantiam impediunt: nunc ad ipsam vigilantiam nos admonet, nec ad eam tantum, sed & ad Orationem, quæ duo bene coniuncta sunt. Cum enim dicit vigilate, nostram requirit diligentiam, cum verò, orate, vult vt pendeamus toti ab adiutorio diuinæ gratiæ. Sicut autem Paulo cum dicit; Non dormiamus sicut & cæteri, dormire est à bonis cessare operibus, ita vigilare apud illum & hic est, bonis vacare operibus, assidueque venturum Dominum expectare. Cæterum illud, omni tēpore, quod est apud Lucam, potest coniungi vel cum precedenti verbo vigilate, vt significetur omni tempore vigilandum, vel cum participio orantes, vel potius ad vtrumque referendum est. oran-

Omni tē-
pore quo-
modo orā-
tur.

orandum, non quod omni momento hoc sit faciendum, & soli vacandum orationi, sed quod incessanter sit orandum, & nunquā ab oratione pœnitens cessandum, quod sit si non satis putemus semel Deum quid rogasse, sed singulis diebus & opportunis horis perseueremus eum orare. Alioqui etiam semper orat, qui bonis semper insistit operibus. His enim significat se petere, & quærere regnum Dei. Quid autem orandum sit explicat, subdens:

Vt digni habeamini vel reddamini fugere omnia ista quæ ventura sunt, mala scilicet impiis obuētura, & stare ante filium hominis. Quæ pars dupliciter accipi potest. Primò, vt stare ante filium hominis, sit illius vultum simul cum sanctis Angelis in æternum conspiciere. Secundò vt stare ante filium hominis sit illius iram, & seueritatem in tremendo iudicij die sustinere, & intrepidè tunc coram illo consistere. Addit autem causam ob quam sit semper vigilandum, nimirum ob incertitudinem sui aduentus:

Quia, inquit, nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. In quo alludit ad exemplum seruorum, qui vespertino & nocturno tempore vigilando expectant Dominum suum reuersurum à nuptiis hora incerta. Ad idem seruorum exemplum allusum est, & cum mox apud Marcum sequitur:

Vigilate ergo, nescitis enim quando Dominus domus veniat, Sero, an media nocte, an gallicantu, an mane. Hæc enim quatuor, sunt fines vigiliarum quatuor, in quas nox etiam apud Lucam diuiditur in cap. Conco. 87. significaturque nobis omni ætate vigilandum, quod nesciamus, qua ætate Dominus sit venturus. Præter autem hanc parabolam de seruis Dominum suum expectantibus hic indicatam, magis quam expressam, sequuntur hic maximè apud Matthæum, & aliæ parabolæ, quibus ad vigilandum nos horratur Dominus. Et primum quidem habet parabolam de Patrefamilias vigilante contra furem, quæ loco prædicto tractata est apud Lucam, qui eandem totidem verbis ibi expressit. Aliam parabolam hic propriè habet Marcus de homine, qui peregrè profectus reliquit domum suam seruis gubernandam; cui non dissimilem & Matthæus habet cap. sequenti. Est autem apud Marcum locutio imperfecta supplenda in hunc modum; Sic habet se regnum Dei, sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, id est, potestatem faciendi quidquid domui suæ vtile, & ianitori præcipit, vt vigilet. Quod quantum attinet ad litteram non sic est accipiendum, quasi nõ & aliis, quam ianitori præceptum sit vigilare: sed quod huic id maximè præceptum sit, & pro proprio ei iniunctum officio, vt vigilet ne per illius incuriam quis irrumpat in domum, & auferant quæ Domini sunt, aut perturbet opus laborantium seruorum. Significare autem hæc parabola voluit Dominus, se in longinquam ex hoc mundo

Cap. 12.

mundo regionem profecturum, nempe in cælum; ac domum suā, hoc est Ecclesiam, relinquendum gubernationi seruorum suorum, hoc est Christianorum, quibus singulis suum munus iniunxit, dans alios quidem Apostolos, alios Prophetas, alios doctores, &c. Dum autem singulis in suo vigilandum sit opere, ianitoribus, hoc est Ecclesiarum praelatis, & imprimis summo ianitori Petro iniunxit peculiariter vigilare non pro se tantum, sed & pro tota domo Dei, ne hæretici tanquam fures, & latrones, per ianitoris dormitantium irrumpant in domum Dei, & vasa Domini, hoc est fideles illinc diripiant, aut alioqui pacem & diligentiam bene laborantium seruorum interturbent. Porro cum apud Marcum Dominus subiungat:

Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate: Significat se non solum hæc dicere illis, qui tunc audiebant, sed etiam omnibus qui post ipsos venturi essent, vsque ad nouissimum diem. Eatenus enim dies ille ad omnes pertinet, inquit Augustinus, quod dies ille vnicuique venit, cum venerit ei dies, vt talis huic exeat, qualis illo die est iudicandus.

Exempla
80.

Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare. In præcedentibus quidem ad orationem perseverantem hortatus est, ne aduentus ipsius nos opprimat imparatos: hac verò parabola ad eandem hortatur, quod per eam certò in aduentu illo sumus liberandi à malis huius vitæ, & persecutionibus impiorum, quas supra significauit fidelibus obuenturas. Dicebat ergo ad illos, nempe discipulos parabolam ad eum finem, vt doceret semper orandum esse. Hunc enim sensum Græca clarius significant quæ habent *πρὸς τὸ θεῖον πάντοτε προσεύχεσθαι.* Et non deficere, supple animo, hoc est non defatigati, nec delassari ob dilationem rei petitiæ. Est autem hæc parabola ex earum genere, quæ petuntur à dissimili, & quibus aliquid probatur, & ostenditur ex dissimilitudine rei, quæ componitur cum eo quod parabola proponit; proinde non est laborandum vt quæ de iudice, qui in parabola proponitur, dicuntur, Deo accommodentur cum quo sit comparatio. Non enim Deus cum hoc iudice comparatur tanquam cum simili sibi, sed tanquam cum dissimili, vt ex vi perseverantis orationis apud iudicem & misericordem, & iniustum quàm sit efficax apud Deum misericordissimum simul & iustissimum perseverans oratio, intelligeremus. Refert autem rem veluti gestam, quæ fortè sic, vt narratur, gesta non fuit, sed à Domino, vt & alias conficta est propter doctrinæ fructum.

Iudex, inquit, quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerbatur, hoc est impius simul & impudens, qui nec metu numinis, nec pudore hominum tenebatur. Inducit autem Dominus non quamuis personam sed viduam interpellantem

pellantem hunc iudicem, partim quod id conueniret rei per parabolam significandæ (nam viduæ conuenienter comparantur fideles) sed multò magis vt iudicis huius inclementiam, & iniustitiam magis exaggeraret, dum ne eius quidem præcibus longo tempore flexus est pro qualium defensione, maximè in ciuitatibus præficiuntur Iudices, imò cui etiam non rogatus debuisset ex officio præstitisse, quod petebatur. *Vindica, inquit, me de aduersario meo, hoc est descende me, & libera ab eo qui mecum coram te disceptat.* Est enim hoc *ἀντίδικος*. Cum autem non desisteret à precando vidua, tandem improbitate, & molestia præcantis victus iudex dixit intra se, id est, cogitauit secus; *Et si non timeo Deum, nec hominem reuerbor, &c.* In quibus verbis videtur esse repugnantia quædam. Si enim non reuerbatur hominem aliquem, quomodo metuebat ne sugillaretur à vidua? Significat autè verbum sugillare ex percussu carnem maculare, à sugendo, quod succus hoc est, lior deducatur. propriè autem ad genas pertinet & oculos, quæ sugillata dicuntur, cum ex percussione redduntur lucida. Metaphoricè autem sugillare est vituperare aliquem, & accusare, ac maculam alicuius famæ inurere. In qua significatione hic potius accipiendum videtur propter illam particulam, in nouissimo die, hoc est tandem. Illa enim significatur ipsum præter molestiam præcum, quam iam passus fuerat, metuisse tandem & aliud malum sibi obuenturum. Proinde dici potest metuisse illum sugillationem hanc, quâquam nullo hominum pudore teneretur, quia metuebat ne accusatus, & delatus à ciuibus, priuaretur sua potestate.

Sugillare
quid?

Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicat, &c. Non simpliciter dicit. Si victus precibus iudex iniquus fuit, multò magis Deus vincetur; sed vt magis ad fiduciã in Deum excitaret, significaretque planè absurdum esse non id expectare à Deo, quod ab impiis extorquet oratio constans, primum erigens ad narrati exempli considerationem; Audite, inquit, quid iudex iniquitatis, id est, iniquus dicit, deinde cum hoc componens Deum subdit:

Deus autem non faciet vindictam, &c. q. d. An id in cuiusquã animo venire potest, vt id de Deo sentiat, si aduertat quid non nunquam faciant impij iudices precum constantia victi? Cæterū pro eo quod sequitur:

Et patientiam habebit in illis. Græcè est *μηδὲ μακροθυμίαν ἐπὶ αὐτοῖς*, id est, & longanimus, & patiens existens super illis. Vbi coniunctio, &, accipi potest coniunctiuè vt in participio *μακροθυμίαν* sub intelligatur *ἔσται* vt sit sensus; An non faciet vindictam, & an non longanimus erit in illis, vel erga illos, electos scilicet exaudiendos, & vindicandos, hoc est, an lento, lenique animo patietur illos affigi impunè. Qui sensus optimè conuenit sequenti sententiæ, qua Dominus asserit Deum cito facturum electorum vindictam.

800 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
vindicatam. Est autem nostræ lectionis hic sensus; An Deus patientiam habebit in illis, hoc est, an longanimiter sustinebit iniuriam electorum suorum? Secundum quam explicationem in illis, pro erga illos positum est, & patientia pro longanimitate.

Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra? Si scopum Christi probè perpenderit, videbimus ipsum de fidei defectu ingessisse mentionem; quòd hæc causa sit quo minus homines in malis huius vitæ perseuerent in oratione & nõ deficiat. Dixerat enim Deum cito facturum vindictam electorũ suorum, significans ob id merito eos debere perseueranter orare, liberationem à malis, & non deficere. Cum ergo nunc aduersariam subiiciat sententiã dicens: Veruntamen filius hominis veniẽs, &c. Omnino videtur significare voluisse paucos in fide perstituros vsque ad illum aduentum, in quo perfecta fiet electorum vindicta. Itaque non tantum significat defectum, & paucitatem fidei in hominibus, qui viui reperientur in nouissimo die; sed etiam in hominibus cuiuslibet temporis: & tamen sic loquitur quasi tantum significet defectum fidei in hominibus, qui in aduentu ipsius reperientur in terra viui; propterea quod sic semper loquatur de suo aduentu, vt eum velit quouis tempore à fidelibus expectari, quasi ipsorum tempore sit futurus.

Parabola de decem virginibus. Matth. 25.

CAPUT CXXV.

Hinc simile erit regnum celorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obuiam sponso & sponsa. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prouidentes, sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. *Vigilate itaque, quia nescit is diem neque horam.*

Tunc simile erit Regnum celorum decem virginibus. Rursum excitat Dominus hac parabola suos ad vigilantiam. Quomodo autem ea (quæ valde variè à diuersis, & minus curiosè à plerisque tracta-

EVANGELICAM. CAP. CXXV. 801
tur, vt vix alia magis) sic tractetur vt scopo Christi maximè conueniat: notandum imprimis quod ad ipsius exempli intelligentiam attinet, moris fuisse vt sponsus vespertino tempore comitatus adolescentum societate accederet sponsæ suæ domum, celebraturus ibi cum illa nuptias: ac tum è sponsæ domo virgines quædam sponsæ assidentes, sponsa domi residente & aduentum sponsi præstolante, prodirent obuiam sponso, deducturæ illum, cum lampadibus in domum sponsæ, & ibi cum illo nuptialibus gaudiis fruituræ. Proinde ipsi exemplo, quod proponitur non conuenit, quod in nostris legitur libris, exierunt obuiam sponso, & sponsæ, cum & Græci non habeant & sponsæ, & virgines non solerent simul cum sponso occurrere sponsæ, sed hæc, vt diximus, domi residebat. Iam quod hæc virgines dicuntur obuiam exiisse sponso, cum post quædam in medio gesta dicatur eis postea, exire obuiam ei: intelligendum est dictum per præoccupationem vt postquam dixerit Dominus virgines sponso exiisse obuiam, deinde narret quomodo factum sit, vt exierint obuiam hæc de ipso exemplo, quod cum in aliis sit facilè, quis eius sit à Domino intentus scopus patet ex eo quod subiecit.

Vigilate itaque quia nescit is diem neque horam, &c. Hinc enim colligimus, hoc exemplo monere Dominum nos voluisse, vt propter incertitudinem aduentus ipsius semper vigilemus, & semper parati simus ipsi occurrere venienti, ne idem patiamur, quod virgines fatuæ: quæ quoniam non præuiderunt incertum esse Domini aduentum, & ob id non erant paratæ vt occurrere possent venienti sponsæ, exclusæ sunt à nuptiis. Tunc enim, hoc est in nouissimo filij hominis aduentu (nam de illo superius Dominus semper locutus est) regnum cælorum erit simile decem virginibus, hoc est in regno Dei & Ecclesia ipsius simile quid tunc accidet, quale in decem istis virginibus accidisse memoratur, vt scilicet exclusis imparatis, quanquã Domino occurrere gestientibus, tantum qui parati erant, ingressuri sint cum ipso ad gaudia regni cælorum. Ad hunc ergo scopum, quæ in parabola conueniunt, sunt obseruanda, reliquis præteritis, quæ in ea tantum pro exempli commoditate sunt posita. Vt autem per partes parabolam accommodemus rei per Parabolam significatæ, quantum id scopo proposito conuenit: imprimis per sponsum significat Dominus seipsum, quod in nouissimo die tanquam sponsus sit venturus in hunc mundum, vt sponsam suam Ecclesiam, ipsi iam tantum desponsatam sibi accipiat in vxorem, atque cum ea eiusque virginibus æternas cælestis conuiuij celebret nuptias. Per decem virgines omnes significantur fideles, ob numeri desiderij perfectione, virginibus autem rectè comparantur ob fidei integritatem, & sinceritatem. Lampades significant fidelium mentes ex gratia spiritus, fide illumina-

Scopus huius Parabola.

Applicatio eius particularis.

tas, aut etiā externa opera, de quibus dixit Dominus: Si luceat lux vestra, &c. Quod ergo omnes virgines acceptis lāpadibus suis parauerunt sese in occursum spōsi: significat omnes fideles per fidē, & opera exteriora sese parare in occursum Christi, desiderātes cū ipso consortes fieri nuptialis conuiuij in regno cœlorū. Sed inter huiusmodi fideles, quidam non minori numero quam alij fatuis virginibus sunt similes, nimirum qui non satis attendunt in certitudine aduentus Dominici, & ob id negligentius viuunt, hoc est non sumpserunt oleum secum, id est misericordiæ & charitatis opera ad fidem non adiunxerunt, quod prudentes fecisse dicuntur. Quod autem tardante sponso omnes primum dormitauerunt, ac deinde dormierunt: significat, quod interim dum Christus suum differt aduentum, omnes fideles per deficientis naturæ languorem, ac mortis hominem occupantis soporem, omnes in profundam mortis incidunt somnum. Quod media nocte clamor exortus est vocantium ad occursum sponsi: significat Dominum tempore, quo minimè putabitur, & quo iam omnes homines mortis somno grauati iacebunt, venturum: ac tum voce Archangeli omnes è somno mortis excitandos, euocandōsque ad sponsi occursum. Quod excitatæ virgines parauerunt lampades suas: significat fideles omnes se paraturos, vt venienti occurrant Domino, eamque dignè suscipiant, ac omnes conuertendos ad sui ipsius considerationem num possint illi dignè occurrere. Per sequentia verò, in quibus dicuntur fatuæ virgines considerantes lampades suas extingui, petiisse à sapientibus olei participationem, illas verò recusasse, quod mernerent ne sibi non sufficeret actum, fatuas post oleum sero paratum non admittas intro, quanquam id summo opere desiderantes: nihil aliud significatur quam quod in die nouissimo hi qui hic fuerunt negligentes, & improvidi, experientur, & sentient tunc demum lumen ipsorum quo hic lucere per fidem & opera videbantur, deficere & extingui, quodque frustra tū ab aliis opem, & subuentionem desiderabunt, deserendi planè à bonis, qui & ipsi agnoscent tunc sibi nihil superesse, vix que sibi, quod habet sufficere: ac proinde illos sero querētes id, cū quo possint spōso occurrere, quia imparati inueniētur, excludēdos à nuptiarū gaudiis, nec inter familiares, & notos amicos recipiēdos, quantumuis id desiderent familiaritate etiā prætenfa. Bene ergo infert Dominus.

Vigilate itaque, &c. Sensus enim est, Itaque ne & vobis simile contingat quale istis fatuis virginibus, hoc est, ne & vos incertitudinem aduentus mei parum animaduertentes, dies ille imparatos inueniat, & ob id excludamini à regni cœlorum gaudiis, parate vos ad incertum illum aduentum, hoc est assidue vigilate in bonis operibus: certo persuasi sero vos tunc quæsituros vt ea vobis paretis, quibus occurrere venienti possitis.

Para

Parabola de distributis talentis. Matth. 25.

CAPVT CXXVI.

Sicut enim homo peregrè proficiscens, vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim. Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat lucratus est alia duo. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum verò temporis, venit Dominus seruorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi Dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi Dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti, & timens abij & abscondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est. Respondens autem Dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quod meto vbi non semino, & congrego vbi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam numularijs, & veniens ego recepissem vtique quod meum est cum vsura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta: omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium.

Sicut enim homo peregre proficiscens vocauit seruos suos, &c. Hæc inabsoluta locutio sic est perficienda, vt subintelligatur: Sic se habet regnum Dei, sicut homo peregrè proficiscens, &c. Est autem hæc parabola multum similis ei, quæ supra ex Lucæ 19. habitata est in cap. Conc. 107. proinde ea tantum hic erunt tractanda, quæ hic sunt propria. In illa singulis seruis æqualis committitur pecunia, nempe mina, ex qua non omnes etiam frugi serui idem lucrum fecerunt. In hac diuersi ponderis pecunia diuersis contradita inducitur. Vni enim quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique, scilicet, secundum propriam virtutem, id est, potestatem, & vires, δουλεύει. In illa enim significandum erat

Ecc 2

eandem

candem Euangelij doctrinam singulis credendam Apostolis & prædicatoribus, qua non omnes idē lucri referrent Domino suo. In hac vero significare voluit Dominus diuersis diuersa gratiarū dona, ad Ecclesiæ vtilitatem danda, & quibusdam quidem maxima, aut multa, aliis mediocria aliis rursum infima, aut pauca, quam talentorum distributionem à Christo cum peregrè in cœlū proficisceretur, factam Paulus explicat ad Ephes. 4. Vnde patet per talenta hic intelligenda ea dona quæ dicuntur gratiæ gratis datæ, non autem gratiæ, quæ dicuntur gratum facientes. Quod autem dicitur vnicuique datum secundum propriam virtutem, & facultatem, sicut quod attinet ad exemplum parabolæ, significat hominem illum cōsiderasse singulorum suorum seruorum vires, & industriam, ac secundum illa plus vel minus dedisse diuersis: ita quod attinet ad rem parabolæ, significat Christū nulli ultra vires suas aliquid imponere oneris, sed in diuersitate suorum donorum, & vocationum attendere qualitates, & vires hominū, vt nullus conqueri possit plus sibi vel minus commissum, quam oportuisset. Quod autem qui quinque, & qui duo acceperant talenta, duplicasse illa lucro suo dicuntur: ob id dicitur vt intelligamus seruos frugipertere suo Domino lucrum facere per accepta ab ipso dona & lucrum non simplex, sed quod respondeat, & quodammodo æquiualeat acceptis donis, vnumquemque autem secundum proportionem acceptorum donorum: vt qui plura & maiora accepit, sciat se plus lucri debere Domino conquirere, quod non solum est plurimos ad Deum conuerrere, sed etiam quomodolibet facere opera, quæ vel ad Dei honorem, vel ad proximorū faciunt vtilitatem. Quod dicitur Dominus post multum temporis venisse: significatur Domini nostri longanimitas, quodq; & in genere Ecclesiæ suæ sufficiens tempus faciendi fructum, quam ab illa est requisiturus relinquet, & speciatim singulis suis seruis abundè satis indulget temporis, vt non more quorundam dominorum asperorum, & immitium, ex breui temporis spatio fructum illum requiratur, qui multum temporis desiderat. Iam & illud diuersum est in parabola Lucæ & ista, quod cum in illa seruo, qui plus fecisset lucri, maius præmium decernatur: hic & ei qui quinque, & ei qui duo fuit superlucratus, idem dicitur, nempe;

Quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, &c. Intra in gaudium Domini tui, id est, esto particeps gaudij eiusdem cum Domino tuo. In illa enim significatur Dominum remuneratum vnumquemque secundum meritorum proportionem: in hac verò omnes frugi seruos eodem donandos præmio, felicitate, scilicet eadem qua donatus est Christus, quanquam non æqualiter ab omnibus participata. Quæ autem hic dicuntur de eo, qui vnum talentum accipiens, abscondit illud fodiens in terra, eadem

eadem sunt cum iis quæ in parabola Lucæ dicuntur de eo qui minam repositam seruauit in sudario, significaturque quod quidam Dei dona seruant otiosa, nec illis student facere quem possent, & deberēt fructum. Tantum id hic est proprium, quod iubetur inutilis seruus priuatus suo talento eiici in tenebras exteriores, qua parte vt & alias in fine parabolæ solet, ab exemplo Parabolæ digreditur Dominus ad rem per parabolam significatam.

Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio. Matthæi 25.

CAPVT CXXVII.

 Vm autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis sue, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: & statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pauperem, sitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei, & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico vobis. Quamdiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Erat autem diebus docens in templo, noctibus verò exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, &c. Locutus est hætenus Dominus de suo aduentu, & hominum in suo aduentu iudicio: nūc de illo iudicio aperte, & sine parabolis disserit, Ecc 3 dicens:

dicens: cum autem venerit filius hominis in maiestate, hoc est, in gloria sua. Quod dicit ad distinctionem primi aduentus, qui fuit in gloria. Dicit autem semper filium hominis venturum, quia iudicium vniuersale fiet ab ipso quatenus homine. In forma enim humana iudicium exercebit, in qua eum videbunt impij & iusti. Veniet autem non solus, sed omnes Angeli, inquit, eius, cum eo, dicit autem Angelos eius ad distinctionem Angelorum malorum, qui mox dicuntur Angeli diaboli. Cum ergo sic venerit cum Angelis suis, qui illi aderunt, tum honoris, tum ministerij causa, atque ut testes sint æquitatis iudicij:

Tunc, inquit, sedebit super sedem maiestatis suæ, id est, sedem suam gloriosam. Quo aliud non significat, quam tunc ipsum sese exhibiturum gloriosum omnium iudicem, & iudicaria vsurum potestate. Sequitur:

Et congregabuntur, Angelorum scilicet ministerio ante eum omnes gentes iam resuscitæ, & separabit eos ab inuicem, ministerio item Angelorum, quod non est intelligendum tantum de separatione secundum iudicium, & cognitionem Christi, sed etiam de separatione secundum locum. Quod etiam similitudo sequens significat, cum dicitur:

Sicut pastor segregat oves ab hædis. Qua similitudine præterquam significantur iusti quibus esse similes, & iniusti hædis: significatur etiam quam facile separabit Christus iustos ab iniustis, nempe quam facile separat pastor oves ab hædis. Et statuet oves quidem à dextris, hædos autem à sinistris: quia ad felicitatem quæ dexteræ nomine significatur iusti, vocabuntur: iniusti vero extremæ tradentur infelicitati, quæ sinistra significatur nomine.

Tunc dicet Rex his qui à dextris eius erunt, &c. Nunc Regem se vocat, quod regis sit iudicariam proferre sententiam, & tum ad regni consortium vocare, tum ab illo proscribere. Diciturus est enim: Venite possidete regnum, &c. Non est autem existimandum omnia sic ad literam euentura quæ hic narrantur, ut hæc verba præcisè sint vltro, citroque proferenda à iudice, & iudicandis: sed hac narratione Dominus suum sermonem nostro accommodans captui, crasso quodammodo significare voluit nouissimi iudicij rationem: quanquam verisimile etiam sit Dominum quemadmodum apparebit visibiliter, ita etiam sensibiliter aliqua prolaturum verba, quibus & iustos ad præmia vocet, & iniustos condemnet. Porro ratio iudicij hic à Domino commemorata non ad omnes pertinet homines, sed tantum ad fideles. Nam infideles non potissimum ob neglecta misericordiae opera condemnabuntur, sed ob neglectam fidem. Nec inducuntur hic à Domino omnia, de quibus fideles tunc sunt iudicandi, sed ea, quæ ad vniuersitatem & communiam fidelium maximè pertinent, & de quibus nemo se

Ioan. 5.

Iudicij nouissimi ratio.

facile excusare potest: quod satis colligitur ex eo quod dicitur. Quamdiu fecistis vni ex fratribus meis minimis. Voluit enim Dominus hoc suo sermone docere fideles non secundum fidem suam ipsos iudicandos, sed secundum opera, idque potissimum secundum opera dilectionis proximo impendenda, quare huiusmodi dilectionis enumerat opera, quæ omnibus competere possunt, sub quibus & alia dilectionis officia magis spiritualia, sed non sic omnibus conuenientia, facile intelligenda reliquit. In verbis autem iudicis diligenter obseruandum, & iustis vitam æternam reddi tanquam mercedem bonorum operum, & impiis propter mala opera æternum addici supplicium. Nam quemadmodum pro causa quare impij discedere debeant in ignem æternam, dicitur: Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: ita pro causa, quare iusti vocentur ad regni possessionem dicitur: Esuriui enim & dedistis mihi manducare. Ne tamen sic meritis nostris putetur dari vita æterna, ut non totum tribuatur diuinæ misericordiae, à qua habemus merita bona: obseruandum rursum quod præmittatur, benedicti Patris mei, quodque paratum dicitur regnum fuisse iustis à constitutione mundi. Vocantur autem benedicti Patris & ratione electionis ab æterno, & ratione gratiæ suæ, qua ipsos in tempore fecit consortes. Dicit autem possidere, seu ut est Græcè κληρονομήσατε, id est, hæreditate, vel in hæreditatem accipite, tanquam scilicet paternum bonum, vobisque iure adoptionis debitum, quodque in perpetuum sitis possessuri, nec quoduis bonum, sed regnum paratum vobis à constitutione mundi. Minus dicit, plus significare volens. Non enim iustis regnum fuit paratum tantum à constitutione mundi, sed & ab æterno, ut Paulus docet. Hæc autem regni præparatio non est aliud, quam hominum ad illud regnum prædestinatio. Quod autem inducuntur iusti dicturi: Domine quando te vidimus, &c. significat eorum admirationem, qua stupebunt sua tam exigua opera, sic magnificari à iudice, ut sibi impensa agnoscat, quæ se illius personæ non recolent impendisse. Inducitur autem à Domino hæc responsio iustorum, ut subijcere posset declarationem eius quod dixit. Esuriui enim, & dedistis, &c. Dicit ergo:

Quamdiu fecistis vni de fratribus his meis minimis, mihi fecistis, hoc est, Eatenus, vel in tantum mihi hæc fecistis, quatenus vel in quantum, fecistis etiam vni de his fratribus meis minimis. Apparet autem ipsum notare voluisse Apostolos potissimum (dicens de his fratribus meis) & eis similes, qui tum ipsi proximè assistent, qui voluntariè pauperes facti variis in hoc mundo propter Christum attriti fuerunt calamitatibus: rectè tamen etiam generalius significari intelliguntur quibus pauperes, qui Christi fratres per

Ecc 4

baptisma,

Benedicti Patris.

Ephes.

facile

baptisma, & adoptionis gratiam facti sunt. Minimos autem vocat fratres suos, quia humiles, pauperes, & abiecti in hoc mundo.

Origen. Tunc dicit & his qui à sinistris erunt: *Discedite à me, &c.* Est in hac contra impios sententia antithesis, & imitatio verborum prioris sententiæ. Non additur tamen vt ibi, *Patris mei*, quod benedictionis quidem ministrator, & auctor sit Deus Pater, maledictionis autem vnusquisque sibi ipsi sit author, qui maledictione digna est operatus. His autem verbis duplici condemnatur pœna damnati, nempe pœna damni & priuationis conspectus diuini, cum dicitur: *descendite à me, & pœna sensus, & cruciatus cum igni* deputantur æterno. Nec dicit iam ignem paratum iniustis, sicut regnum dixit paratum iustis: ne Dei ordinationi sic ascribatur hominum condemnatio, sicut eorum saluatio: sed intelligamus Deum quantum ex se est neminem creasse ad perditionem, homines vero peccantes sua spõte suisq; demeritis se facere participes, & obnoxios eorum malorum quæ imprimis, & potissimum diabolo, & Angelis eius sunt parata. Subijcit autem Dominus causam condemnationis impiorum, contrariam scilicet causæ saluationis iustorum.

Esurui, enim inquit, & non dedistis mihi manducare, &c. Enumeratur sigillatim neglecta misericordiæ opera, sicut & superius in cõmendatione iustorum: significans in illa die singulorum factorum hominis habendam rationem, simulque varia illa enumeratione significans, quam variæ sint species humanitatis, vt siquidem non omnes possimus, saltem earum aliquas præstare studeamus. In responsione autem hædorum dicentium:

Quando te vidimus esurientem, &c. Significatur impios tunc admiraturos, & experturos facta sua longè aliter expendenda, & reputanda, quam modo ipsi ea reputant.

Et ibunt hi in supplicium æternum, &c. Hæc pars addita significat efficaciam sententiæ iudicis, à qua nulla erit appellatio, nec subterfugium. Prius autem dicit eos, qui à sinistris erunt, ituros in supplicium æternum, quam iustos in vitam, quia narrationis ordo sic requirebat, eo quod proximè præcesserit de condemnatione impiorum.

Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens. Tribus diebus continuis Dominum docuisse in templo supra patuit ex Marco: feria autem quarta & quinta verisimile est in templo non docuisse. Verisimile est itidem Lucam ob id dixisse Dominum in monte diuersatum, non exprimendo Bethaniam (quam alij exprimunt, & fuit in eodem monte) quo significaret eum nocturno tempore vacasse precibus. Porro de totius populi ad ipsum confluxu etiam supra satis dictum. Hoc tantum ex Erasmi annotationibus hic adiiciendum, quod verbum manicabat quod multi libri hic habent, sit verbum fictum ad imitationem Græcè

cè dictionis, ὀρθείζω pro diluculo veniebat. Sunt tamen libri, *Manicare* qui habent hoc loco mane ibat, ita vt quidam suspicentur pro, ὀρθείζω mane ibat, corruptè scriptum manicabat, contracta oratione in dictionem.

Paciscitur Iudas cum Iudeis. Matth. 26.

Marc. 14. Luc. 22.

CAPVT CXXVIII.

Propinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. b Erat autem Pascha & azyma post biduum. a Et factum est, cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: scitis, quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi, in atrium principis sacerdotum qui dicebatur Caiphæ, & consilium fecerunt, vt Iesum dolo tenerent & occiderent. h Et querebant † summi sacerdotes, & Scriba, quomodo eum b dolo tenerent, & h occiderent, c timebant verò plebem, c dicebant autem: Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo. c Intrauit autem sathanas in Iudam, qui cognominabatur Iscariotes, vnum de duodecim, h & a tunc 1 abijt † c vnus de duodecim qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad Principes sacerdotum, b vt proderet eum illis, c & locutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. a Et ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? † At c illi b audientes, a constituerunt ei triginta argenteos. c Et h gauisi sunt, & b Iudas promiserunt ei pecuniam se daturus. c Et spondit, l & a exinde l quarebat f opportunitatem b quomodo opportunè * i traderet illum c sine turbis.

Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. Tres Euangelistæ Matthæus, Marcus & Lucas, post gesta, & dicta trium dierum eius hebdomadæ, in qua mortuus est Dominus, descripturi eius passionem, auspiciantur eam à consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæ cum Iudeis, quod passionis Christi fuit exordium. Et quidem Lucas pactum illud de tradendo Iesu descripturus, tantum præmittit diem festum Azymorum appropinquasse: Marcus verò quam vicinus ille dies fuerit explicauit, dicens post biduum fore Pascha & azyma: vt intelligeremus post descripta ab ipso trium dierum gesta, adhuc biduum fuisse ante Pascha. Matthæus autem etiam Dominum dixisse post superiores sermones commemorat Pascha fore post biduum, ac tum se tradendum & crucifigendum.

† c o principes sacerdotum
▷ c interficerent
b Iudas Iscariotes vnus de duodecim abijt
† b qui
▷ c pacti sunt pecuniam illi dare.

Et factum est, inquit, cum consummasset, id est, finiisset Iesus sermones hos omnes, de suo scilicet aduentu, discipulis suis dixit:

Scitis quia post biduum Pascha fiet. Dixerat enim Dominus superiores sermones in vespera, vel in nocte sequente feriam tertiam, ut patet ex præcedentibus, post tertiam autem feriam restabant duo dies ante Pascha, nempe feria quarta & quinta, in cuius vespera cœperit Paschalis solemnitatis. Porro ne quis erret in vocabulo Pascha, est Hebraica dictio, à 70. sic posita, cum Hebræis dicatur Pesah, pro quo D. Hieron. posuit Phas; significatq; propriè transiitionem, aut transitum: quod exterminator videns sanguinem in foribus Israëlitarum pertransierit, nec percusserit eos sicut Ægyptios. Accipitur autem aliquando hæc dictio Pascha in scripturis pro ipso agno Paschali, qui immolabatur 14. luna primi mensis ad vesperam. Sic accipitur cum dicit Lucas cap. sequenti. Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Aliquando accipitur pro ipsa festiuitate Paschali, idque quandoque pro tota ipsa solemnitate ex septem diebus constante: quandoque singulariter pro prima huius festiuitatis die, in cuius vespera præcedente agnus immolandus erat: nempe pro 15. luna primi mensis quæ solemnior erat aliis diebus, ut patet Levit. 23. & Num. 28. Vtroque hoc posteriori modo accipi potest, isto loco cum post biduum dicitur futurum Pascha. Sicut autem nomen Pascha cum propriè significet agnum Paschalem, translatum est etiam ad significandum ipsam festiuitatem: sic etiam vocabulum Græcum azyma cum propriè significet panes infermentatos, translatum videtur ad significandum ipsam festiuitatem, in qua septem diebus panibus infermentatis Iudæi vesci debebant. Sic enim videtur accipi cum dicit Marcus: Erat autem Pascha, & azyma post biduum. Cæterum cum dicit: Scitis, indicat ipsum Apostolis suis prius indicasse quo tempore secundum legem Pascha celebrandum esset, aut Christo fuisse consuetum non secundum morem Iudæorum, sed secundum exactam legis constitutionem Pascha celebrare. Porro cum traditio Christi in scripturis tribuatur diuersis (siquidem & Pater dicitur tradidisse illum nobis, & ipse seipsum.) Hic cum dicitur, & filius hominis tradetur, verisimile est Dominum loqui de traditione Iudæ: proinde coniunctio, & accipienda est consecutiue potius, ut euentum significet, quam finem à Iuda intentum.

Tunc congregati sunt Principes Sacerdotum, & seniores, &c. Congregationem hanc factam feria quarta, supra annotauimus significasse & Matthæum & Marcum. Tunc ergo inquit Matthæus, hoc est biduo ante Pascha, hi qui maxime tunc circa religionem vacare debuissent, congregati sunt in atrium Principis sacerdotum, qui cum debuisset ex officio omnes ab iniusta nece reuocare, omnium ad hanc maximus fuit instigator. Hic ergo congregati

*Pascha
quid proprie
significet.*

Azyma.

gregati consilium fecerunt, hoc est consultauerunt, ut Iesum dolo tenerent, id est, occultè, & per insidias comprehenderent, & comprehensum occiderent. Cumque omnino iudicaret (propter populi erga ipsum fauorem) ipsum dolo capiendum, querebant quæ ratione & quomodo (ut Marcus habet) ipsum dolo comprehendere possent; nimirum (ait Lucas) quia timebant plebem, quam videbant Iesu fauentem propensè. Ob cuius etiam metum inter varia quæ secum agitabant consilia, iudicabāt in die festo illum nec comprehendendum nec occidendum: in quo scilicet magna hominum multitudo ex omnibus locis in Ierusalem confluxerat, quam metuebant ne tumultu facto contra se exurgerent, & Iesum è manibus suis eriperent. Unde dicebant:

Non in die festo, supple eum comprehendamus, & occidamus. Quod autem sequitur, *Ne forte tumultus fieret in populo.* Siue sint verba Euangelistæ, siue ipsorum consultantium (ut Græca verti possunt) declarat hæc pars principes Sacerdotum timuisse ne Christus euaderet, & malum aliquod à tumultuante populo ipsis obueniret. Ex tribus autem hominum ordinibus cōtra Christum in hoc concilio congregatis, qui fuerint Principes sacerdotum diximus in cap. Concordiæ 9. Seniores populi verisimile est fuisse illos, quos Lucas vocat hoc loco magistratus, ut nos quidem legimus, quique in populo aliquam obtinebant auctoritatem.

Intrauit autē Sathanas in Iudam qui cognominabatur Iscariotes, &c. Non est istud proculdubio sic accipiendum quasi insanire eum fecerit, & corpus eius agitanerit, quemadmodum eos quos demoniacos dicimus: sed quod illo aditum præbente potestatem in illum acceperit, ac veluti possederit ad nouum quoddam facinus per illum tanquam seruum, & instrumentum suum perficiendum. Addunt autem omnes Euangelistæ Iudæ cognomen Iscariotes, ad distinctionem eius ab alio Iuda Apottolo; itémque ipsum fuisse unum ex duodecim, ad maiorem impietatis ipsius exaggerationem. Itaque die qua Dominus in Bethania remansit, ipse in Ierusalem concedens negotij alicuius præterru, vel etiam à Domino ob negotium aliquod missus, cum intelligeret in atrium Pontificis principes Iudæorum congregatos, ac facilè diuinare quæ de causa illuc conuenissent, ingressus est ad eos ut proderet eum illis. Cumq; de modo cōprehendendi Iesum sine turbis illi essent solliciti locutus est, inquit Lucas, quemadmodum illum traderet illis. Efficax autem auaritiæ eius malum in eo declaratur quod præteritium venditor in eimentium reliquerit voluntate.

Quid vultis, inquit, mihi dare, & ego enim vobis tradam? Gaudium sunt illi quod præter expectationem inuenissent quendam valde idoneum huic sceleri perficiendo, & constituerunt ei triginta argenteos, pro-

*Sathanas
quomodo
in Iudam
intraue-
rit.*

pro-

promittentes se pecuniam illi duros, postquam promissam traditionem adimpleuisset. Ipse vero tantula mercede contentus; spondit se facturum, quod desiderabant. Atque ex eo tempore captabat opportunitatem tradendi Iesum, idque ut habet Lucas sine turbis hoc est, quando ei non adessent turbæ. Ut autem sciatur quantum fuerit istud pretium, & quid sit argenteus: familiare est Hebræis per argenteos intelligere siclos, & aliquando quidem dicunt tantum siclos, aliquando dicunt argenteos, aliquando vero siclos argenti, cum idem tamen semper significetur. Cum autem supra in cap. Concor. 89. ex Hieronymi, & Iosephi sententia ostensum sit siclum, & staterem esse semianciam, & valere quatuor drachmas Atticas: facile constare potest quanti æræ nostro æstimatus sit, & emptus Dominus noster, nempe quindecim florenis argenteis, quos Daëlders dicimus, quibus probabile est potuisse emigrum in sepulturam peregrinorum, non autem triginta argenteis denariis, qui secundum Budæum tantum tres faciunt coronatos, secundum Senalem verò paulò amplius.

Triginta
argentes.
†^a prima
autem
▷ adicē-
tes b di-
cunt ei
discipuli
|| f o vbi
†^a come-
dere* Et
†^b dicit
eis ▷ c o

Paratur agnus paschalis. Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22.

CAPVT CXXIX.

Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha: h & †^c primo die azymorum, b quando Pascha immolabant, c misit Petrum & Ioannem dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus. a Accesserunt discipuli ad Iesum, ▷ 1 At illi dixerunt b ei: || Quò vis beamus & 1 paremus tibi, ut manduces pascha? a At Iesus b mittit duos ex discipulis suis, h & †^d dixit h ad eos: c Ite in civitatem a ad quendam, b & ecce introentibus vobis in civitatem, h occurret vobis homo ▷ lagenam aquæ || baiulans sequimini eum c in domum in quam intrat, 1 & b quocunque introierit 1 dicite †^e patrifamilias domus: h Quia 1 magister dicit tibi, a Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis, h vbi est ▷ diversorium vbi ▷ e o ibi pascha cum discipulis meis mandatum? Et ipse 1 vobis demonstrabit cœnaculum* grande stratam, ▷ illic parate b nobis. h || Et abierunt b discipuli autem eius & venerunt in civitatem, & h inveniunt sicut †^f dixerat illis: a & †^c dixit fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, 1 & paraverunt pascha. c ▷ a di- vespere autem factob venit cum duodecim. c Et cum facta esset hora ▷ f scūbebat discubuit, & duodecim Apostoli cum eo. Venit autem dies azymorum. Describi iam incipiunt gesta feriæ quintæ, in cuius vespere Græci, & Latini consentiunt Dominum edisse agnum Paschalem. Dupliciter autem in scripturis dies ali-

qua dicitur prima azymorum. Quatenus enim vespera lunæ decimæ quartæ pertinebat secundum legis dispositionem ad lunam decimam quintam, ea ratione illa luna dicitur maximè primus dies azymorum. Quatenus vero communi reputatione vespera illa in qua cœperunt edere azyma, pertinebat ad diem præcedentem ea ratione rectè hic Evangelistæ lunam decimam quartam vocaverunt diem, & primum diem azymorum. Cæterum quod Marcus dicit, quando Pascha immolabant, non sic est accipiendum, quasi significare voluerit ea die qua Christus pascha edit, passum etiam Iudæos immolasse Pascha: sed quod ea die secundum legem immolare debuisset, & sicut Lucas dicit, necesse erat immolari Pascha. Aut potius dicit quando immolabant pascha, quia ea die, quæ vocabant azymorum primam, omnes immolabant pascha; ut sensus sit, id est, in quali die immolabant pascha Iudæi? Sic & quod Lucas dicit hunc habet sensum; venit dies azymorum in qua, id est, in quali erat necesse occidi pascha: ut potius qualitas diei demonstratur, quam substantia. Cæterum probabilius est, iuxta Lucæ narrationem, Dominum priorem de paschate parando admonuisse, ac tum discipulos, duos scilicet illos quibus paschæ iniunxit præparationem, quæsisse quod omnes tres Evangelistæ commemorant; Vbi vis paremus? Cum ergo venisset dies azymorum Dominus prior de paschæ præparatione sollicitus, quemadmodum conveniebat eius desiderio, quod postea verbis expressit, vocatis ad se duobus discipulis Petro scilicet, & Ioanne, ut Lucas aperuit, quos habebat sibi maximè familiares dicit;

Euntes in civitatem (scilicet Ierusalem) parate nobis Pascha. Non quod tunc Agnus erat emendus, qui secundum legem decima die debebat assumi: sed quia tunc debebat mactari, & coqui, & alia parari, cum quibus agnus erat edendus.

Ite in civitatem ad quendam. Pro ad quendam, Græcè est πρὸς τὸν δεῖνα. Hoc est ad illū. Sic autem loquuntur Græci, quoties certum aliquem designant, quem tamen non nominant. Non ergo vult Mattheus Dominum his verbis usum fuisse (quis enim sic loqueretur? sed significare volens, certum quendam illis Dominum designasse, quem tamen non duxerit nominandum; sicut nec Dominus eum nominavit, sed tantum circumstantiis descripsit, quas alij duo Evangelistæ expresserunt. Porro non solum hic Paterfamilias parat iussui Domini, sed singulari studio parat. Non solum enim diversorium exhibet, quemadmodum rogabatur, sed cœnaculum in superiore parte ædium, vbi haberi solebant cœnacula insigniora; ideoque dicitur grande, & præterea paratū, ac stratam magnificè: nimirū Tapetis, & Lectis in quibus antiquitus discumbebant. Certè istum fuisse vnum ex discipulis, aut credentibus in Christum (ut vel admonitione, vel revelatione didicisse potuerit

Prima
azymo-
rum.
Levit. 23.
Exod. 12.
Quis fue-
rit iste
quidam.
Chri-

Christum petiturum apud ipsum diuersorium) apparet ex eo quod discipuli iussi sunt dicere ei; Magister dicit. Sic enim Christum discipuli sibi mutuo loquentes soliti erant appellare. Iam quod apud Marcum legimus lagenam, apud Lucam amphoram, Græcis est eadem dictio *κρημιον*, quæ hic simpliciter posita videtur pro vase fictili, quæ propria est eius vocis significatio, sicut & apud nos dictionis lagena, quo factum est vt interpret nunc lagenam, nunc amphoram transfulerit. Sic & cum in Marco legimus, *ubi est refectio mea*, & in Luca, *ubi est diuersorium*, Græcis utrobique est eadem dictio *κατάλυμα*, quæ vtrumque significat, quamuis posterius hic magis quadret. Illud autem quod est apud Matthæum. *Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis*. Potest simpliciter sic accipi in proximo est vt hinc abeam, quare apud te decreeui pascha meum cum discipulis meis facere, vt sic tibi, & illis valedicam.

Et abierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatē. Simpliciter obediunt Apostoli, quemadmodum & prius cum amandarentur ad pullum asinæ, & simpliciter credentibus & obedientibus omnia accidant, sicut Dominus prædixerat.

Vespere autem facto venit cum duodecim. Venisse cum duodecim Marcus dicit, cum duo iam fuerint emissi, siue quia duo illi post omnia parata reuersi sunt ad Dominum, siue potius per Synecdochen, quia decem reliqui Apostolorum collegium præseferbant.

Et cum facta esset hora, id est, cum iam esset tempestiuum edere pascha, discubuit.

Lauantur Apostolorum pedes. Ioan. 13.

CAPVT CXXX.

Ante diem festum paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et cæna facta, quum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes, sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia à Deo exiit, & ad Deum vadit, surgit à cæna, & ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteum præcinxit se. Deinde misit aquam in peluum, & cepit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in ateruum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum

tum pedes meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mūdus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. Propterea dixit. Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubisset, iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magister, & Domine, & bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis, non est seruus maior Domino suo, neque Apostolus maior eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim. Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat meum panem, leuabit contra me calcaneum suū. Amodò dico vobis priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis. Qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

Ante diem festum paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, &c. Communiori & veriori sententia hæc pedum lotio facta est post esum agni, sed ante Eucharistiæ institutionem, quod hinc efficaciter probari potest, quod omnino videatur lotio ista pedum facta ob sequentem Eucharistiæ institutionem, & distributionem, que scilicet exteriori quodam signo doceremur, quæ munditia requireretur in eo, qui Eucharistiæ dignè esset percepturus. Siue autem dicatur festum paschæ (quod Græca habent) siue dies festus paschæ; significatur ipsa paschalis festiuitas, quæ septem constabat diebus, aut prima huius festiuitatis dies. In illo autem quod sequitur, *Sciens Iesus quia venit hora eius*, Ioannes vult significare Christum, cum sciret iam instare tempus mortis, & transitus sui, neque præ tristitia ob imminentem mortem, neque præ gaudio ob instantem transitum ex hoc misero mundo ad Patrem minus affectum fuisse suis, sed vt eos semper dilexerat, & dilectionis signa exhibuerat, ita vsque in finem eos dilexisse, ac dilectionis signa eis exhibuisse. Illud ergo in finem, accipi debet pro eo quod est vsque in finem. Per suos intelligit sibi familiares, & amicos, Apostolos scilicet. Addit qui erant in mundo, ad distinctionem sanctorum Patriarcharum & Prophetarum qui iam defuncti erant, aut etiam Angelorum qui erant in cælo.

Et cæna facta cum diabolus iam misisset in cor, &c. Postquam superiori sententia, veluti quodam proœmio indicasset Euangelista causam Dominici facti à se narrandi: iam mirè illud studet exaggerare vt in illius, vt verè est stupendum, admiratione lectorem attolleret. Imprimis ergo cæna factæ, id est, cæptæ meminit, dicturus postea Dominum surrexisse à cæna. Nā & hoc ad facti pertinet admiratione quod inter cœnandū, relictis epulis nō dedignatus sit sordidos discipulorū cōtingere pedes. Deinde prodicionis à Iuda

à Iuda meditatae meminit, vt & sic admirandum Domini indicaret submissionem, quod nec proditoris sui praesentia ab hoc facto est reuocatus.

Cum, inquit, *Diabolus iam misisset in eos*, id est, suggestisset, & persuasisset Iudae, quando scilicet, vt Lucas supra dixit intrauit Sathanas in Iudam, & abiens locutus est cum Principibus Sacerdotum. Iam quo adhuc magis admirandum nobis faceret Euangelista Domini erga suos dilectionem & submissionem, praemittit de ipsius celsitudine diuina.

Sciens, inquit, id est, cum, vel quanquam sciret quod omnia dedisset ei Pater in manus, hoc est quanquam sciret sibi omnium potestatem à Patre traditam, & se verè Deum esse qui & à Patre venisset homo factus, & quatenus homo Deus rursus iam iam irurus esset ad Patrem; tamè surgit à cœna, &c. ac speciem abiectionis induit serui. Nec satis habuit dicere *Et cepit lauare pedes discipulorum suorum, &c.* Sed ob admirationem, & dignam facti perpensionem excitandam, sigillatim, quaeque à Christo facta commemorat dicens:

Ponit vestimenta sua. Exteriorem scilicet amictum, vt magis accinctus, ac paratus humilitatis opus exerceret, accipit linteum & non expectato alterius ministerio praecingit se illo. Nec iubet afferri aquam, allatamque infundi, sed ipse eam mittit in peluim, & lauat non manus, sed pedes discipulorum, & linteo non alio, quam quo erat praecinctus, tergit.

Venit ergo ad Simonem Petrum. Augustinus arbitratur Dominum coepisse à Petro, estque ea sententia verisimilior, magisque conuenit consuetudini Christi, & honori omnium Apostolorum, & feruori denique Petri. Qui hinc suam indignitatem considerans, hinc Domini dignitatem attendens:

Dixit, *Domine tu mihi lauas pedes?* In quibus verbis magna est emphasis in pronomibus Tu, & mihi, quam cogitandam potius vult Augustinus, quam exprimendam. Lauas autem pro lauare paras dictum est; nec & illud caret emphasi; Sic enim significauit planè absurdum videri quod Dominum tentabat. Petro ergo ex reuerentia, & zelo detrectanti, respondit Dominus; *Quod ego facio*, id est facere paro, *tu nescis*, id est, non intelligis modo *scies autem*, id est intelliges postea. Porro Petrus ne hoc quidem responso coërcitus in coëpto persistit feruore, imo etiam magis refugit, & praesumma erga ipsum reuerentia non considerans quam deberet illi in omnibus obedientiam, dixit:

Non lauabis mihi pedes in aeternum. Hoc est nunquam patiar, vt mihi laues pedes. Dominus igitur vt tam vehementem recusationem ab amore proficiscentem, veluti clauum clauo pelleret, vehementer scilicet amanti dilectionis damnū praetendens, ac significans

ficans eum si sic amare pergeret à mari vicissim non posse.

Si non lauero te, inquit, *non habebis partem mecum*, hoc est, non eris particeps haereditatis, & foelicitatis meae in regno meo. Vel etiam, vt alij exponunt, non eris particeps conuictus, & consuetudinis meae, sed eiciam te à meo consortio. Potest autem istud intelligi dictum à Domino de spiritali ablutione (de qua intelligi debet quod mox sequitur) vt intelligatur Dominus facta anagoge ab externa ablutione ad internam extulisse sermonem: quem admodum cum Samaritanū alloqueretur ab aqua corporali transfudit sermonem ad aquam spiritualem.

Dicit ei Simon Petrus: *Domine non tantum pedes sed, &c.* Petrus utrobique praes amoris magnitudine modum seruare nescit, ita vt qui prius etiā iussus pedes solos lauandos praebere noluit, iā etiam vltro & caput & manus, hoc est sese totum lauandum offerat: Domine inquit non tantum pedes meos laua, quando ita vis, sed vt manus, & caput, potius scilicet, quam à te diuellar, aut abiciar.

Dicit ei Iesus: *Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes, &c.* Quod haec sententia secundum intentionem Saluatoris potissimum de ablutione interiori sit intelligenda: patet ex eo quod sub ea tanquam vniuersali subsumitur, cum dicitur:

Et vos mundi estis, hoc enim constat intelligendum esse de munditia spiritali. Porro sicut sub typo ablutionis pedum Dominus significauit necessariam spiritualem affectuū ablutionem: ita cum dicit Apostolos esse mūdōs & lotos verisimile omnino est ipsum respexisse ad corporalem suum baptismum, in quo huiusmodi munditiam sint consecuti & loti spiritaliter. Dicit autem nō omnes esse mundos, vt Iudae conscientiam pungeret, isque intelligeret conceptam animo eius iniquitatem Domino non esse incongnitam, ac proinde moueretur ab ea recedere.

Postquam ergo lauit pedes eorum accepit vestimenta sua, &c. Post factū, coepit Dominus ex parte iuxta promissum causam sui exponere facti, quatenus scilicet fuit factum in exemplum humilitatis, & dilectionis erga fratres exhibendae. Scitis, inquit, quid fecerim vobis? quod interrogatiuè accipiendum est in hoc sensu: An intelligitis quid sibi velit id, quod feci vobis? Sciebant enim quod eorum pedes lauisset Dominus, sed causam huius tam insolentis facti ignorabant. Hanc ergo eis exponit, dicens se hoc fecisse vt suo exemplo prouocarentur ad exhibendum idem vel simile suis conseruis & fratribus, quod magistrum, & Dominum viderint exhibuisse discipulis & seruis. Non autem pedum tantum ab-

lutionem illis verbis Dominus exegit, ne sine hac putemus istud praecipuum nō obseruari, sed humilitatis ac verè dilectionis officia quaeuis. Synecdoche enim est, vt ex eo, quod seruissimum videtur, & abiectissimum, omnia officia intelligantur. Seruat ergo

Caietanus.

Quomodo istud praecipuum obseruari possit.

præceptum Domini hoc loco traditum secundū scopum ab ipso intentum, qui seruat illud Pauli: Honore inuicem præuenientes. Et rursum: In humilitate superiores sibi inuicem arbitantes, quæ ex sincera erga proximos dilectione, nullum grauatur ipsis impendere officium etiam humile, siue in corpore, siue in anima, quod illis sit commodum, ac dilectioni fouendæ, ac promouendæ conueniat. Pergit autē Dominus humilitatis doctrinā prosequi.

Amen amen dico vobis, non est seruus maior Domino suo, &c. Neque Apostolus, id est legatus maior est eo qui misit illum, vulgares enim Dominus suo more assumit sententias, ex quibus ad suum propositū significare voluit nō cōuenire, vt qui se ipsius agnoscut seruos, & legatos, dedignentur sese submissē demittere ad pedum lotionem, & quodcunque proximi ministerium, cum ad illud sese iam ipse demississet Dominus existēs, & magister. Subiicit autem:

Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea. Vt scirent hæc, docuit eos, quæ dicta sunt, vt facerent, ipse prior fecit. Cæterum quoniam de beatitudine meminit, rursum hinc occasione sumpta, proditoris sui pungit conscientiam, propius iam accedens ad impietatis eius notationem.

Aug.

Non, inquit, de omnibus vobis dico, quod beati eritis: ego enim scio quos ex vobis ab æterno elegerim ad beatitudinem, ac proinde etiam scio, quis ex vobis beatitudine indignus erit. Sed vt impleatur scriptura, ideo ferendum à me, vel ideo me permittente fiet, quod ab vno vestrum futurum est. Scriptura autem quam Dominus hic citat, desumpta est ex Psalmo 40. non annuerando verba, sed sensu seruato. *Qui manducat mecum panem leuabit contra me calcaneum suum.* Leuare autem calcaneum, vel magnificare supplantationem, significat opprimere. Quem enim quis calcando truserit, & supplantauerit, eum prorsus habet prostratum. Licet autem David ad litteram istud de se dixit, ob perfidum aliquem ex domesticis suis, qui illi fuerat insidiatus: tamē quoniam in omnibus quæ passus fuit David, Christi typū gessit, benè Dominus dicit implendam in se hanc scripturam per prodicionem Iudæ, sicut & alia fere illius Psalmi optimè quadrant in Christum: Subiicit Dominus: *Amodo, id est, Nunc, vel ex nunc dico vobis quod futurum est, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis firmiter scilicet, & magis, quia, id est, quod ego sum is scilicet de quo id prædictum fuerat.*

Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero. Ne putaretur ad solos Apostolos, & Apostolorum similes pertinere quod dixit: Et vos debetis alter alterius lauare pedes, quia subiicitur, nō est Apostolus maior eo, qui misit eum: opportunè iā omnes etiā ad officia Apostolis exhibenda prouocat. q. d. Non tantum vos beati eritis, si ad exemplum meum alterius laucritis pedes, sed id verissimè

contestor

contestor vobis, Qui accipit si quem misero, non illum tantum accipit, sed in illo etiam me accipit. Ne autem id parum videatur, qui me accipit, accipit in me eum, qui me misit Deum: proinde qui missum à me accipit, Deum accipit: quod proculdubio summæ dignitatis est opus, ac summa mercede remunerandum.

Instituitur Eucharistia. Matthæi. 26.

Marci. 14. Luca 22.

CAPVT CXXXI.

Lait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar. Dico enim vobis, Quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim nobis, Quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. Et manducantibus illis, accepit Iesus panem, & accepto pane, gratias egit, & benedicens, fregit, & dedit discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem accipiens, postquam cœnauit, & gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes, & biberunt ex illo omnes, & ait illis: Hic est enim sanguis mei noui testamenti, qui pro vobis, & pro multis effundetur, in remissionem peccatorum. Amen dico vobis, Quia iam non bibam a modo, & de hoc genimine vitis, usque in diem illum cum illud bibam a vobiscum nouum in regno Dei patris mei.

Et ait illis, desiderio desideravi hoc pascha, &c. Simplicissimū fuerit intelligere his verbis significatum Agnum paschalem: quod sic semper apud Lucam in præcedentibus accipiatur. Desiderasse autem se dicit Dominus esum huius Paschæ antequam pateretur, non propter ipsum pascha, sed quia pascha illud nouissimum erat conuiuium, quod cum suis in mortali corpore erat agiturus: in quo proinde conuiuium, abrogato veteri pascha, noua suis mysteria pro fidelium omnium salute commendare debebat, & capiebat. Quoniam ergo sacrosancta, & salutaria corporis & sanguinis Domini mysteria ante passionem, cum adhuc mortale corpus circumferebat erant instituenda, idque in vltima cœna, & ea non alia, quam paschali: benedixit se Dominus desiderio desiderasse, id est, summopere desiderasse esum huius paschæ antequam pateretur: eo quod summè desiderabat ad nostram salutem Sacramentum hoc discipulis commendare. Id enim significat quod sequitur:

Fff 2

Dico

Lib. I.
ques. E-
man. c. 43.

Nouum
vinum
quando
& quo-
modo cum
suis bibi-
turus
Christus.

Euchari-
stia quan-
do insti-
tuta.

Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Vbi ex hoc positum est pro, ex hoc tempore, hoc est post hac. Vt autem quod de manducando & bibendo dicitur (sequitur enim non bibam amodo de hoc genimine, vitis, &c. & utrobique est similis difficultas) similiter intelligatur: rectè secundum sensum indicatum à D. Augustino, per regnum Dei intelligatur status futuræ vitæ, & generalis resurrectionis Iustorum: ita vt significet Dominus se non amplius cum suis comesturum, & bibiturum donec nouum cibum, & potum cum illis, mortali etiam corpore exutis, & immortalitate donatis, & sit comesturus & bibiturus in regno cœlorum, quando scilicet implebitur illud, quod mox sequitur in Luca. Et ego dispono vobis regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo. Itaque nouum se dicit bibiturum vinum cum suis ad distinctionem vini, quo vtuntur, qui mortale corpus circumferunt, quod ad comparisonem vini cœlestis vetus vinum est. Nouum enim vinum bibetur, quando cœli erunt noui, & terra noua. Sicut autem cum dicit se genimen vitis bibiturum cum iustis in regno Dei, non corporale vinum, sed spirituale se bibiturum significat: ita cum dicit se non manducaturum ultra pascha donec impleatur in regno Dei, non significat se rursus comesturum pascha corporale, quale tunc edebatur, sed pascha impletum, hoc est, perfectum. Id autem est cibus cœlestis, quo Christus secundum humanitatem suam cum sanctis pascitur in cœlos.

Et manducantibus illis accepit Iesus panem, &c. Inter cœnandū instituta fuit Eucharistia, cum iam rursus mensæ accubissent: sed post cœnam paschale & esum agni legalis, atq; ob id post cœnā, Lucas cum Paulo dixit calicem à Domino porrectum. Sunt autem diligenter expendenda singula dicta Christi & facta in Eucharistiæ institutione: Igitur celebrato veteri pascha, quod memoriale erat veteris redemptionis, instituturus nouum nouæ redemptionis tum perficiendæ memoriale, suum corpus & sanguinem inuisibiliter sub speciebus tamen visibilibus commendat, efficiens hac ratione, vt caro ipsius, & sanguis etiam corporaliter sumi posset. Secundo dicitur quod Dominus accepto pane gratias egerit. Apud Matthæum autem pro gratias egerit, vt in Luca est, legimus benedixit. Gracis tamen eadem est dictio nempe εὐαρισθῆναι, quæ dictio propriè significat gratias agere: à qua dictio Sacramentū corporis, & sanguinis Christi vocatur Eucharistia, hoc est gratiarum actio: quia ad exemplum Christi cum gratiarum actione offerri, & sumi debet. Vnde quod in Matthæo legimus benedixit ad Deum referendum est, vt sit idem quod laudauit Deū, aut gratias ei egerit. Apud Marcū verò pro benedicens, vt nos in ipso legimus est, εὐλογῆσαι, quod propriè est benedicere, & bona loqui, pro

pro quo tamen postea reponit εὐχαρισθῆσαι. Proinde dicendum est in vtraq; dictione vtrumque intelligendū, videlicet & gratiarum actionem Deo exhibitam, & benedictionem panis, & calicis, hoc est precatorem super illa effusam, & inuocationem diuinæ beneficentiæ super illa. Gracis ergo egerit Deo Patri tum quod panis ille corporalis erat donum Dei: tum quod iam aduenisset legis consummatio, & ex singulari Dei munere hominibus per ipsum nouum pascha erat iam instituendum. Benedixit, quia Dei beneficentiam, & potestatem super panem inuocauit, quo fieret ex pane corpus proprium: quemadmodū & nos ex Christi imitatione cū gratiarū actione panis, & calice benedicimus, præmissis ad Deū precibus, quibus panis, & calicis consecrationem precamur. Fuit autem hæc benedictio non simplex, sed operatoria, & panem communem in mysticum panem conuertens, maximè accedentibus illis Domini verbis, hoc est corpus meū. Tertiò fregisse panem dicitur, vt scilicet ex vno pane omnes partem acciperent, sicut & ex eodē omnes bibitori erant calice. Quartò discipulis dedisse dicitur, & dixisse:

Accipite, & comedite. Quod non sic videtur accipiendū quasi singulis sua manu Dominus porrexerit in os eam partem, quam erat sumpturus, sed potius quod fracto pane in duodecim buccellas, singulis in manus dederit partem à se sumendam: aut partibus in patena dispositis, patenam tradiderit propinquiorebus, à quibus successiuè sequentes acceperint, quemadmodum propinquiore calicem à Christo acceptum sequentibus tradiderunt.

Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. His verbis apertissimè testatur Dominus veritatem corporis sui in Eucharistia, imò hoc ipsum quod in ea datur, & sumitur, esse corpus suum. Dubitatur tamen à quibusdam an his verbis Christus consecrauerit: at cum iisdem verbis nunc fiat consecratio, eaque verba Sacerdos profert vt palam à Christo prolata: apparet etiā Christum illis verbis palam prolatis consecrasse. Quod Tertull. ostendit cum dicit: Panem corpus suum fecit dicēdo, Hoc est corpus meum. In his autem consecrationis verbis, prænomen, hoc, demonstrat indeterminatè substantiam sub speciebus panis contentā, hoc est, sic vt conceptus non determinetur vel ad substantiam panis, vel ad substantiam corporis Christi, sed in genere, & confusè tantum concipiat substantiam quandam indiuidualem, quæ speciebus illis vestitur substantia autem illa indiuidualis ante consecrationem quidem completam, quæ perficitur, & fit in momento terminante verborum prolationem, est panis, post verò consecrationem, est corpus Christi, in quod panis diuina verborum illorum virtute conuertitur. Cæterum in dictione corpus quinam errant, existimantes eam accipi pro toto homine, cū pro altera tantū hominis parte accipiat, carne scilicet: non quod illa ibi sit sola, sed sola ibi est vir-

Hoc.

Corpus.

I. Cor. 10.

tute consecrationis: Anima autem Christi, similiter & sanguis atque eius diuinitas simul ibi sunt cum carne per concomitantiam, eo quod hæc à carne separata esse non possint. Sic & in calice virtute consecrationis solus est sanguis, per concomitantiam autem & ibi totus est Christus. Porro apud Lucam additur: *Quod pro vobis datur.* Cum autem verisimile sit simile quid significari apud Lucam his verbis, & apud Paulum per illud, quod pro vobis frangitur: intelligendum videtur in illo quod pro vobis datur, Dominum loqui de datione corporis sui in cibum: vt significauerit se tunc in cœna corpus suum dare discipulis in cibum pro illorum salute, & vita, quã percipere manducantes carnem ipsius supra apud Ioanem testatus erat. Illud enim Pauli de fractione specierum panis, & distributione corporis dominici in cibum fidelium intelligendum, patet ex eo quod dicat: Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?

Hoc facite in meam commemorationem. Græca significantius verti possunt, in mei rememorationem, vel vt in Canone Missæ legimus, in mei memoriam subaudi renouandam. Refertur autem pronomen hoc, non tantum ad sumptionem, sed & ad omnia, quæ mox Christus fecisse dicitur. Mandat enim facere, quod ipse fecit, nempe accipere panem, gratias agere, benedicere, ac verbis suis consecrare, dicendo in ipsius persona: Hoc est corpus meum, frangere, ac sumere, aliisque sumendum tradere.

Similiter & calicem accipiens postquam cœnauit, gratias egit, &c. Qualia fecit circa panem, talia & circa calicem. Accepit enim cum in manibus, gratias egit, diuidendumque dedit, atque præcepit, vt eum accipientes, biberent ex eo omnes, quæ omnia Lucas complexus est dicens: Similiter, cum alij duo illa explicatim exponant. Bene autem Lucas & Paulus adiecerunt, postquam cœnauit: vt intelligamus poculum hoc, & similiter panem, de quo dictum est, ad vulgarem cœnam non pertinuisse, quæ pascendo corpori subseruiebat.

Ioan. 6.

Hic est enim sanguis meus noui testamenti. Coniunctio enim, addita apud Matthæum, quæ etiam in Canone Missæ ex hoc loco additur in consecratione panis: reddit rationem eius quod dixit Dominus: Bibite ex hoc omnes. Videri autem posset hæc ratio esse absurda (quia sanguinis esus horrore plenus est) nisi cognemus Dominum iam respexisse ad ea, quæ olim dixerat de necessitate, & utilitate sumptionis sui sanguinis, vt perinde sit ac si dixisset: dixi olim vobis quod nisi biberitis sanguinem filij hominis, non habebitis vitam in vobis, si verò biberitis eam, habebitis vitam in vobis, bibite ergo ex hoc omnes: Nam hic est sanguis ille meus, quem qui dignè bibunt, habebunt secundum promissionem meam, vitam æternam. [Notandum Græca verti posse hoc est sanguis meus,

meus, quæ versio magis cõueniret ei, quod præcedit, bibite ex hoc omnes, vt iam eiusdem generis pronomen subiiciatur dicendo, hoc est enim sanguis meus. Rursus pronomen hoc, magis conuenit indeterminate demonstrationi substantiæ, qualem supra dictum est esse in his consecrationum verbis. Nec tamen malè noster vertit interpretes, cum frequenter hic pro hoc ponatur, vt cum Exod. 16. filiis Israël interrogantibus de manna. Quid est hoc, dixisse scribitur Moyses: Iste est panis, quem dedit vobis Dominus, &c. Cum videretur dicendum istud est panis.] Additur in verbis Domini pronomen, meus, ad distinctionem huius sanguinis, ad quem bibendum prouocatur, à sanguine animalium, quem bibere non proderat, nec licebat. Cæterum ob additum pronomen illud, duriusculè iam cohæret cum substantiuo sanguis genitiuus, noui testamenti, quæ pars addita est ad distinctionem eius sanguinis de quo dixit Moyses, cum firmaret pactum inter Deum & Israëlitas, hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum. Ad quæ verba hic est allusum. Dicit autem scripturæ phrasi sanguis fœderis, vel testamenti, sanguis, quo fœdus aliquod cõfirmabatur. Solitum enim erat antiquitus fœdera firmari sanguine cætorum animalium, in populo autem Dei, per sanguinem, & mortem animalium mundorum, quæ Christi typum præ se ferebant, fœdera inter Deum, & populum firmabantur. Dicit ergo Dominus suum sanguinem, esse sanguinem testamenti, hoc est, qui fœdus & testamentum confirmet, sed nouum, ad distinctionem veteris, quod confirmatum fuit sanguine vitulorum. Siue autem nomen testamenti hoc loco accipiat simpliciter pro fœdere, pacto, vel dispositione: siue propriè pro promissione, vel dispositione hæreditatis, per mediam testatoris mortem obuenturæ his, qui nuncupati sunt hæredes: Sanguini tribuitur esse confirmatiuum noui testamenti, non corpori: quia sanguis, mortis est symbolum, qua fœdus, & testamentum propriè dictum sit ratum & firmum: & sanguis Christi meretur hominibus apud Patrem promissam hoc fœdere peccatorum remissionem, & æternæ vitæ hæreditatem. Sequitur:

Qui pro vobis, & pro multis effundetur, &c. Quia Lucas singulariter dictum scribit pro vobis, rectius per multos videntur intelligi tantum electi, pro quibus solis efficaciter tantum sanguis Christi effusus est. Promittit ergo remissionem per sanguinis effusionem: non per sanguinis bibitionem, vt asseruit Lutherus. Hæc enim vt dignè fiat, præsupponit iam obtentam remissionem peccatorum, siue per baptismum, siue per poenitentiam, quemadmodum & scriptura docet, & Ecclesiastica traditio, & recta denique ratio. [Sunt quidem quædam Patrum sententiæ, & præcationes, quæ in sacrificio Missæ leguntur, quibus significatur ad peccatorum remissionem valere Eucharistiæ perceptionem,

sed ea intelligi debent de peccatis leuioribus, aut de purgatione reliquiarum, quæ ex grauioribus peccatis remanent in mente, aut denique de purgatione occultorum peccatorum, quæ conscientiam effugerunt.] Cæterum quod dicitur sanguis effunderetur, seu vt Græca habent, effunditur, in remissionem peccatorum, communiter intelligitur de effusione facta in cruce, & rectè. Illa enim effusio facta est ad promerendam nobis remissionem peccatorum, & vt per eam fide, & sacramentis nobis communicatam abluerentur peccata nostra. Quod autem de effusione sanguinis facta in cœna etiam intelligi debeat: manifestum videtur ex Luca, apud quem relatiuum (qui) non potest referri nisi ad calicem, vt ex Græcis patet, quæ habent: τὸ ποτήριον, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυμένον. Poculum autem non dicitur effundi, nisi quia contentum in poculo Deo libabatur, relatione tamen facta ad effusionem in cruce faciendam, cuius libamen cœnæ fuit representatiuum. [Neminem autem turbare debet, quod non eisdem omnino verbis nunc fiat consecratio calicis à sacerdotibus, quibus verbis Euangelistæ traditum à Domino calicem descriperunt. Non enim curæ fuit Euangelistis tradere formam verborum, quibus calicis consecratio esset peragenda: sed tantum qualibuscunque verbis rem à Domino significatam explicare: quod patet, quia non eisdem omnibus, sed idem tamen significantibus traditum calicem significauerunt. De ea autem qua in calicis consecratione vtmur præscripta forma dicit Innocentius Pontifex. Credimus quod formam verborum, sicut in Canone reperitur & à Christo Apostoli, & ab ipsis eorum acceperint successores.

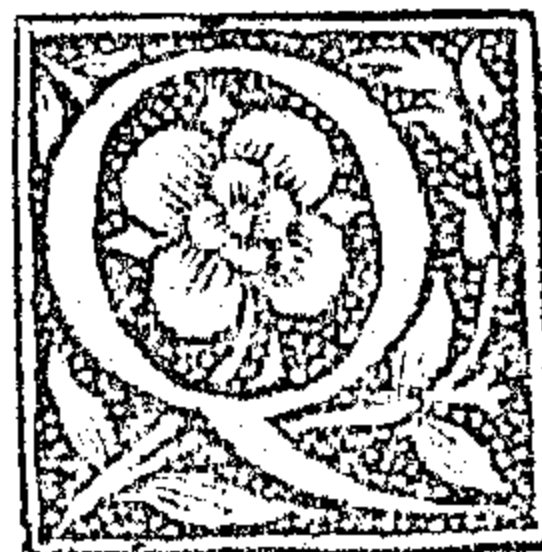
Tit. de celeb. Miss. cap. cum Martha.

Prædicatur traditio à discipulo fienda. Matth. 26.

Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 13.

CAPVT CXXXII.

† a o eden tibus
▷ a o ve- strum me traditurus est
|| b o catio
† c verum tamen va manducat mecum.
▷ c o tra de quo diceret.
detur
|| b o si nõ esset natus.

¶ *Q*uoniam hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, m & b discumbentibus eis, & † c manducantibus a illis, b protestatus est, & m dixit b Iesus: b Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. m Amen d amen m dico vobis: Quia vnus ▷ ex vobis tradet me, b qui tamen va manducat mecum. d Aspiciabant ergo ad inuicem discipuli, hæstantes ▷ c o tra de quo diceret. b At illi cæperunt contristari, e & a contristati valde, detur cæperunt singuli e dicere b ei singulatim: e Nunquid ego a sum Dominus? At ipse respondens e ait b illis: Vnus ex duodecim e qui intingit mecum manum in || paropside a hic me tradet, h & l filius quidem hominis tradit c secundum quod definitum est, [&] e sicut scriptum est de eo. † l

Va

Va auiem' homini illi, per quem e filius hominis ▷ l traditur: e bonum erat ei || si natus non fuisset homo ille. a Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dicit: Nunquid ego sum Rabbi? Ait illi: Tu dixisti. c Et ipsa cæperunt quarere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. d Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Inruit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellam tunc introiit in eum sathanas. Et dicit ei Iesus: Quod facis fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum.

¶ *Q*uoniam hæc dixisset Iesus: Turbatus est spiritu. Cum ex Luca constet, sermonem de proditore introductum post Eucharistiæ institutionem: constat etiam Iudam sacræ cœnæ interfuisse: & corpus & sanguinem Domini simul cum aliis sumpsisse. Cum ergo post exhibitam pedum lotionem, & tradita sui corporis, & sanguinis mysteria, & notatam Iudæ impietatem, ille perseveraret in concepto scelere: Dominus speciatim iam eandem explicaturus prius turbatus est spiritu: partim præ dolore ob insuperabilem Iudæ impœnitentiam, & hinc secururam eius perditionem: partim præ horrore, & detestatione tanti sceleris, quod cõparatum cum beneficiis Christi iam exhibitis, apparebat magis detestandum. Quod Lucas bene insinuauit, cum post traditum calicem dixisse Dominum refert. Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Quasi dicat: Et si meum vobis sanguinem bibendum tradam, & iamiam sanguis is pro vobis sit effundendus: tamen ecce manus eius, qui iamiam me est traditurus, imò qui animo suo iam me tradit, mecum est in mensa. Pro quo alij tres cum solita asseueratione Dominum dixisse narrant:

August.

Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Et addit Marcus, qui manducat mecum. In quibus verbis duplex est criminis exaggeratio, nempe & ratione Apostolicæ dignitatis, & ratione communionis mensæ, quæ etiam Ethnicis sacra esse solet. Cæterum quod post hanc Domini prædictionem & protestationem, hoc est, denunciationem, & asseuerationem contigit variè narratur ab Euangelistis: at varia hæc narratio quomodo in ordinem aptum possit redigi, indicat ipsius Concordiæ contextus. Verisimile enim discipulos cum hanc Domini, quem sciebant non posse mentiri, au-

Fff 5

dissent

dissent asseuerationem, primum quidem vt habet Ioannes, sese mutuò aspexisse, hæsitantes de quo diceret, & ex vultus mutatione deprehendere cupientes eum, qui sibi malè esset conscius: cumq; hac ratione non possent quicquam deprehendere, tum verisimile est id accidisse quod narrant Matthæus & Marcus, nempe quod contristati discipuli ob amorem erga Dominum, & crimen detestandum, quo eorum collegium erat dehonestandum, cœperunt singuli rogare Dominum dicendo:

Nunquid ego sum Domine: Idque ideo, quia quanquam sibi bene essent conscij, tamen metuebant ne sibi ipsis parum essent cogniti: & quia quisque cupiebat Domini testimonio suam conscientiam aliis esse probatam, vt à criminis illius suspicione esset liber. Dominus autem absolutum proferens leuitatis exemplum, maluit suos ad tempus affici mœrore, quam prodere proditorem: nihil non faciens vt ab impio consilio resipisceret. Itaque non aliud respondet, quam prius: sed tamen cum maiore exaggeratione. *Vnus,* inquit, *ex duodecim, qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.* Cum enim prius dixisset, vnus ex vobis, nunc dicit quod magis pungit, vnus ex duodecim. Et pro eo quod dixit prius, qui manducat mecum, nunc dicit, quod etiam magis est exaggeratum, qui intingit mecum manum in paropside, hoc est, qui eandem lancem mecum habet communem, quod est arctissimæ familiaritatis indicium. Cum autem huiusmodi sceleris exaggeratione bis repetita non corrigeretur Iudas, subiicit Dominus de ipsius vltione: vt quem pudor non vicerat, denunciata emendarent supplicia: & simul addit quod ad sui ipsius, & aliorum Apostolorum faciat consolationem, nempe:

Filius hominis vadit, ad mortem scilicet, secundum quod desinitum est, ab æterno scilicet, à Patre, & sicut scriptum est de eo per Prophetas. Id enim & Christo & Apostolis erat solatio, quod aduertebant Dei ordinationem scripturis etiam expressam ita exigere, vt in mortem traderetur filius. At ne ob huiusmodi Dei Patris ordinationem à culpa, & supplicio crederetur proditor esse immunis, mox subiicit:

Veruntamen vae homini illi per quem tradetur. Deus enim sua ordinatione non impulit Iudam ad traditionem, sed præuidens eius malitiam seruire posse gloriæ suæ, ordinauit ea vti ad gloriam suam. Causam autem reddit cur vae illi comminetur:

Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille, id est, melius esset ei non fuisse natum omnino, quam sustinere eam, quæ ipsum maner vltionem.

Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit. Nunquid, &c. Mira Iudæ hic insinuatur imprudentia, qui inter alios non dubitauerit interro-

interrogare, num ipse esset cum proditurus, cum satis aduerteret ex verbis Domini, non latere eum quis esset se traditurus. Quod autem ex responsione Domini dicentis Iudæ. Tu dixisti, non intellexerint Apostoli quem Dominus notare voluisset, cum appareat ex recepta phrasi illud: Tu dixisti, perinde valuisse ac si dixisset: Tu es: Videtur Dominus istud dixisse sic submissa voce, vt turbati discipuli non aduerterent, nec intelligerent quid Dominus responderit.

Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, &c. Cum primum Apostoli aspexissent se mutuò, deinde singuli Dominum de se interrogassent: tum conuenienti ordine rectè intelliguntur tertio inter sese dilquirere cœpisse, quis esset is, quem Dominus notabat: si fortè per collationem mutuam ex signis quibusdam, & coniecturis intelligere possent proditoris authorem. Qui cum nec sic deprehenderetur, tum demum id accidit quod habet Ioannes, vt sibi recumbenti in sinu Iesu ob nimium dolorem conceptum ex prædictione mortis & proditoris, Petrus innueret, & ad quærendum de proditoris authore instigaret. Præ nimio enim erga Christum amore, & zelo Petrustenebatur summo desiderio cognoscendi proditorem, insurrecturus in ipsum agnitum, & conatum eius prohibiturus: verebatur tamen per seipsum Dominum interpellare, metuens ne vt aliquoties sibi acciderat, immodicum eius studium à Domino seuerè corripere: proinde per illum statuit Dominum interpellare, quem sciebat singulariter à Domino diligere.

Innuit ergo huic Simon Petrus. Et ipso nutus signo, quodammodo dixit ei: *Quis est de quo dicit.* Non enim sic istud est intelligendum, quasi prius Petrus innuerit, & deinde etiam verbis illum sic allocutus: sed dixisse intelligendus est, quia ipsum nutus signum pro sermone & verbis illi fuit. Cum autem pro eo quod hic dicitur discipulus recubuisse in sinu, postea dicatur recubuisse supra pectus Iesu, aut, vt Græca habent, incidisse super pectus: intelligendum relinquatur Ioannem caput suum inclinasse super pectus Iesu, ibique quiescisse: Christo fortè altero suo brachio caput ipsius amplexante. Atque ob id dicitur in sinu Domini recubuisse, quia pectus ad sinum pertinet, & alioqui cum caput Ioannis quiesceret super caput Iesu, brachium ipsius fortè fuit in inferiori sinu ipsius Domini.

Respondit Iesus ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Hoc signo & Ioanni ostendebatur maxima proditoris impudentia, ac ingratitude, & Iudas rursum provocabatur ad penitentiam priusquam potestas ei fieret perpetrandi sceleris, & aliis Apostolis occultum adhuc Iudæ crimen studiosè regebatur. Quod autem post acceptam à Christo buccellam vel offalam intromittit in eum sathanas: non fuit

Ioannes quomodo dicitur recubuisse in sinu Iesu.

fuit causa ipsa buccella, sed peruersitas accipientis. Quonia enim hoc beneuolentia indiciu debuisse Iudam a suo reuocare proposito, ille vero contra obfirmato in malū animo perfrieta fronte contemnens Domini & conscientiam, & benignitatem, accipere ausus est de manu Domini signum amicitia: Hinc iusto Dei iudicio iam factum est, vt totus permitteretur potestati Satanae, illaque in eo plenior acciperet potestatem quod significatur per hoc quod dicitur intrasse in eum Satanas. Non fuit autem proculdubio panis iste intinctus, Eucharistia; cum hanc, vt ex Luca patet, omnes acceperint ante sermonem de proditore.

August.

Et dicit ei Iesus: Quod facis fac citius, &c. Graeca habent, Dicit ergo ei Iesus, quia scilicet iam Sathanas post buccellam intrasset in eum, cumque totum possidens impelleret, & sollicitaret ad facinus, ideo dixit ei; Quod facis, fac citius. Quod facis animo, fac citius etiam ipso opere. Quibus verbis significauit Dominus & potestatem nullam esse Iudae vel Diabolo contra se nisi ex sua permissione, & desiderium item subeunda pro nostra salute passionis. Non sunt autem haec adhortantis verba, sed permitentis, sicut illa, soluite templum, &c. Cum autem subiicitur:

Hoc autem nemo sciuit disumbentium, &c. Intelligi potest Ioannem sese voluisse excludi, sicut & Iudam excludendum esse reliquit intelligendum. Is enim proculdubio, vt erat sibi conscius, intellexit cur id Dominus ei diceret. Porro cum Ioannes non simpliciter subiiciat Iudam post haec exisse continuo, sed dicat; Cum ergo accepisset buccellam, exiit continuo, videri potest notare voluisse perditum hominis nullis officiis superabilem crudelitatem, & malitiam. Adiecit & temporis, quo exiit, qualitatem dicens:

Chryso.

Erat autem nax, siue ad exaggerationem impietatis Iudae, vt quem neque temporis intempestiuitas retraxit a suo impetu: siue potius ad significandum tempus illud conueniens fuisse sceleri perpetrando, atque correspondisse dispositioni mentis Iudaeae, vt quae auaritia tenebris fuit obcaecata, seseque iam exeundo a Christo subduxit a vera luce.

Cum ergo exisset dixit Iesus: Nunc clarificatus est, &c. Clarificari hic, & in sequenti toto sermone accipitur pro glorificari. Etsi enim Passio Christi hominum iudicio fuerit ipsius humiliatio: reuera tamen eius fuit glorificatio: quia per eam mortem, & diabolum superauit, & humanū genus in suam traxit dominium. Quoniam autem per Passionem, & glorificationem filij etiam Deus Pater est glorificatus, ideo subiicitur:

Et Deus clarificatus est in eo. Hoc est, per eum; vt qui Deo Patri usque ad mortem obediens fuerit, Dei que iustitiam misericordiam, & sapientiam per mortem suam hominibus commendauerit. Iam quoniam Christus sicut per suam passionem clarificauit Deum,

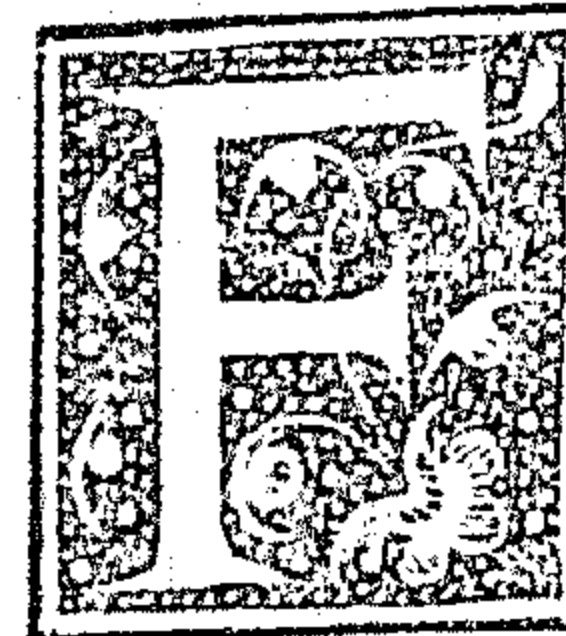
ita

ita etiam meruit vicissim glorificari vterius a Deo Patre, ideo subiicitur: Si, hoc est, quia autem Deus clarificatus est per Filium, etiam Deus vicissim clarificabit eum, idque non per Angelos, aut Archangelos, sed per semetipsum. Nec differet hanc filij clarificationem, sed continuo clarificabit eum. Quod impletum est, quando in morte ad filij innocentiam declaradam sol obscuratus est, Petrae scissae sunt, monumenta aperta sunt, velum templi scissum est in duas partes, quando rursus post triduum Deus Filium resuscitauit a morte, donans corpus eius immortalitate, & gloria quando item post quadraginta dies assumpsit eum in suam dexteram, & misit in mandum Spiritu sancto, nomen eius fecit hominibus gloriosum supra omne nomen.

Contentio discipulorum pro primatu sedatur, & praedicitur eorum abnegatio. Matthaei 26. Marci 14.

Lucae 22. Ioannis 13.

CAPVT CXXIII.

Acta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, sit sicut iunior, & qui praecessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat: nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis supra mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel. a filii, adhuc modicum vobiscum sum. Queretis me, & sicut dixi Iudaeis. Quo ego vado vos non potestis venire. Et vobis dico modo: Mandatum nouum do vobis. Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem: in hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? c Ait autem Dominus. Simon, Simon, ecce Satanas expetuit vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, vt non deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. b Et a est tunc c dicit illis Iesus: Omnes a vos d e scandalum patiemini in t b sed me in ista nocte, || scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur postquam

† b o ait
eis
▷ b o
scandalum
habimini
|| b quia
scriptum
est
† b sed
postquam
tur

▷ ^b Petrus autē leam. ▷ ^a Respondens e autem ^l Petrus || ait illi: ^a Et si omnes scandalizati fuerint a in te, ^{†b} sed ^c ego nunquam ^a scandalizabor. ^c Domine, tecum paratus sum, & in carcerem, & in mortem ire. ^h Et ▷ ^l ait ^{†b} nō ego illi Iesus: ^m Amen ^d amen ^p dico tibi ^c Petre. ^e Quia ^{†b} tu hodie ^e in nocte hac || priusquam ^h gallus ^{†c} e vocem bis dederit, ter me ▷ ^e negaturus [&] ^k non cantabit ^c hodie ^k gallus, de nec ter [†] abneges, nō ante sce me. ^b At ille amplius loquebatur [&] ^a ait illi Petrus. || ^e Etiam si oportuerit me [†] simul commori tibi, non te negabo. Similiter ^b autem ^c ^{†a} o can- & omnes a discipuli ▷ dixerunt. ^c Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid desuit vobis? At illi ^{†a} o ne- dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat ges bis similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat ^{†a} o ne- gladium. Dico enim vobis. Quoniam adhuc hoc quōd scriptum est, oportet ga me impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me || ^b Et suem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit ^{†a} o mori eis: Satis est.

tecum Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum, &c. Hoc est, Si-
▷ ^b dice- cur fuerat inter eos quæstio, quis ex eis Dominum esset proditu-
bat rurus: ita etiam facta est inter eos contentio, & quæstio, quis eorum videretur ipsi Domino maior esse. Huius contentio- nis cū variam diuersi afferant occasionem, probabilius est quod sicut prædictio passionis & mortis Dominicæ occasio fuerat Apostolis olim cō- tentionis pro primatu, eademque fuit occasio postulationis filio- rum Zebedæi: ita & modo quia audierunt Dominum tradendum & moriturum, inter sese disquirere cœperunt quis eorum esset maior, qui scilicet post Dominum aliorum princeps esset, aut quis in regno eius, quod statim à morte putabant auspiciandum in ter- ris, primum post Christum regem, obtineret locum. Dixerat enim etiam se mox clarificandum à Deo, ut est apud Ioannem in fine cap. præcedentis, idēque vel illorum etiam verborum occasione in hanc contentionem inciderunt. Cæterum quæ hic Dominus respondit Apostolis, supra ex magna parte tractata sunt in cap. Conc. 104. proinde hic tantum quæ sunt huic loco peculiaria sunt tractanda. Inter quæ primum est quod hic dicitur:

Qui potestatem habent super gentes, benefici vocantur, &c. Quibus verbis significatur eos affectare huiusmodi titulos & nomenclaturas, quibus commendetur eorum munificentia, & liberalitas; eosque magis vocari huiusmodi nominibus, quam esse quod vo- cantur. Iam quod sequitur:

Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior. Dicitio iunior ad sub- missionem magis pertinet, quam ad ætatem; ut sit sensus; Qui in vobis est honoratior, sese gerat ut contemptior. Cū autem sequi- tur; Et qui præcessor est, &c. dicitio Græca ο ἡγεμῶνος significat etiam ducem

ducem & rectorem, cæterum sensus semper eodem recidit: nimirum quod qui primatum aliquem est adeptus, & regendi munus, sese ut ministrum gerere debeat, liber scilicet ab omni fastu, & aliorum vilitatibus inseruiens. Deinde proposito exemplo suiip- sius, cuius ut erant discipuli, ita conueniebat esse sectatores, prima- tus appetitum in ipsis corrigit.

Nam quis maior est qui recumbit ad mensam: An qui recumbenti mi- nistrat? Certè qui recumbit. Ego autem cum reuera in vobis sum maior, utpote Dominus vester, & Magister; non tamen me tan- quam maiorem gero, ita ut accumbam vobis mihi ministran- tibus, sed in medio vestrum, id est, inter vos sic sum sicut qui ministrat accumbenti. Quod ob id dicit, quia iam eorum pedes abluerat surgens à cœna, semperque in conuiuio cum Apostolis accumbens panem & cibum illis frangere, & dispensare solitus fuerat.

Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus, &c. Hoc est quod dicit; Frustra contenditis inter vos, quis vestrum sit ma- ior; singuli enim eritis maximi. Nam cum hætenus mecum per- seueranter humilitatis viam traueritis, permanentes mecum in- tentationibus meis, quas à Iudæis petuli, ob quas plerique defe- cerunt à me: ideo quemadmodum Pater veracissimus mihi dispo- suit, & parauit regnum, ita & ego, dispono iam & addico vobis regnum ut qui mecum in afflictionibus perseuerastis, mecū etiam perseueranter postea regnetis. Neque simpliciter dispono vobis regnum, sed regni mei plenum, perfectumque consortium; ni- mirum ut edatis, & bibatis super mensam meā in regno meo, hoc est, cunctis vitæ futuræ delitiis in summa gloria mecum pariter fruamini, ac insuper parem mecum quodammodo obtineatis cum summa gloria potestatem, ita ut sedatis super thronos duo- decim, iudicantes mecum in nouissimo die duodecim tribus Israël. Quid sit, autem sedere super sedes duodecim, & quo- modo hæc Christi promissio sit impleta, quanquam Iudas exci- derit, dictum est in cap. Concord. 100. circa illud. Vos qui secuti estis me, &c.

Filioli adhuc modicum vobiscum sum, &c. Cum iam abisset Iudas prodicionem perpetraturus, & iam instaret tempus passionis suæ, Dominus valedicere volens reliquis suis, quos amabat discipulis, multa cœpit cum eis blandè loqui, significans iam adesse tem- pus, quo ab eis separandus esset, ac modum præscribens, quo se gerere inter se ipso absente deberent, eosque ob abitum suum mœstos consolans, atque aduersus imminentem armans tempe- statem, tandemque Deo Patri eos oratione commendans. In pri- mis ergo dicit:

Filioli adhuc modicum, id est, modico tempore vobiscū sum quod *August.*
accipi

accipi potest pro tempore illo breuissimo, que ante mortem, & captiuitatem suam futurus erat cum Apostolis, aut potius etiam simul pro toto illo tempore quo post resurrectionem cū eis corporaliter erat conuersaturus vsque ad Ascensionem suam. De eo enim modico tempore videtur istud accipiendū, post quod euenturum erat, quod sequitur. *Quæretis me*, secundum corporalem meam scilicet præsentiam, quod post Domini in cælos ascensionem contigit Apostolis, quando desiderabant præsentiam Domini iam absentis. Quod autem sequitur *Et sicut dixi Iudæis, &c.* Sic est distinguendum, vt illa verba, & vobis dico modo, sint secunda pars comparationis respondens particulæ sicut, hoc sensu. Et sicut dixi olim Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire: ita etiam idem vobis dico modo, nempe quod quo ego modo vado, hoc est mox sum iturus, eo vos non potestis venire. Vado enim ad Patrem per mortem, eo autem vos vestra opera, & virtute omnino non potestis venire: aut saltem necdum potestis venire, siue quia per imperfectionem vestram necdum apti estis regno Dei, aut morti pro eius gloria tolerandæ, siue quia secundum Patris ordinationem adhuc aliquamdiu ad aliorum ædificationem manendum vobis est in mortali hoc corpore.

Præceptū dilectionis quatenus nouum.

1. Ioan. 2.

Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem. Cum se iam abiturum dixisset, & eos adhuc hic relinquendo, restabat vt formam præscriberet vite, quam inter se seruare deberent. Itaque monet & præcipit vt mutuo se diligant, vno hoc præcepto complexus omnia, quæ pertinent ad hoc vt iustè & benè inter se viuant homines, & sine quo iustè, & bene inter se viuere non possunt. Et quidè si Ioannes in epistolis loca obseruentur, videbimus ob id dici præceptum mutux dilectionis, præceptum nouum, quod cū iam moribus hominum esset antiquatum, & Iudæi illud nimis imperfectè intelligerent: Christus nouus Magister illud renouauit, inculcavit, & absoluit, non tantum docendo, sed etiam ipso opere perfectissimè adimplendo, & suis per communicationem sui spiritus donando, vt & illud ipsi præstare perfectè valeant. Et rursum quia pro variis legis Mosaicæ præscriptis, & constitutionibus, quæ hoc mandato antiquantur vnice, & singulariter hoc mandatum Christus exigit. [Ob hæc enim rectè mandatum hoc etsi vetus, & non solum in lege datum veteri, sed etiam ab initio conditi hominis, tamen nouū dicitur, & lex Christi peculiariter. Vnde Ioannes, Charissimi, inquit, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum, quod audistis. Iterum mandatum nouum scribo vobis quod verum est in ipso, & in vobis. Vetus dicit quia traditum ab initio, nouum, quia in Christo mandati huius renouatione verum est. Nemo enim illud plenius vnquā impleuit, cum animam suā posuerit pro

pro nobis inimicis: & quia in ipso datur, vt idem sit in nobis verum, hoc est vigeat in nobis minimè fucata, sed solida, officiosa, & ardens dilectio.] Quod autem sequitur in verbis Christi:

Sicut dilexi vos, additum est vt prouocatiuum ad obseruationem mutux dilectionis per propositum exemplum Christi, simul tamen etiam indicatur & modus huius mutux charitatis: nimirum vt verè, efficaciter, & spiritualiter nos diligimus mutuo, parati etiam animam pro fratrum ponere salute si res poposcerit. Quod verò subiungitur: *Vt & vos diligatis inuicem*, accipi potest vel vt sit repetitio propositi mandati, vel verba illi coniungi possunt cum eo quod præcedit, Sicut dilexi vos, vt significetur finis propter quem Christus se dicat illos dilexisse: vt sit sensus, Sicut dilexi vos, propterea vt & vos diligatis, &c.

In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, &c. Indicatur hic ratio quare singulariter dilectionis mutux mandatum eis tradat: seq; in ea singulariter imitandum velit: nimirum quod ipse primus supremam hominibus exhibuerit charitatem, & in tota pro hominibus dispensatione vnice, & singulariter eam erga homines commendauerit, quam proinde imitari debeant, qui eius haberi volunt discipuli. Discipulus enim in eo magistrum maximè debet imitari, quod magistro est proprium.

Dicit ei Simon Petrus, Domine quo vadis, &c. Cum audiret Petrus Dominum dicentem: Quo ego vado, vos non potestis venire, & præ feruido quodam erga Dominum amore cuperet semper ei adesse, doleretque se ab illo separandum, alios præueniens Apostolos, qui ferè illi locum reliquerunt rogandi, & respondendi omnium nomine: rogat quo sit iturus Dominus, quasi omnino secuturus, si sciret quo esset iturus. Cui Dominus necdum quidem aperit quo esset iturus, sed tantum repetit, quæ prius omnibus dixerat: significans eum merito illis contentum esse debere, nec de sua promptitudine nimis debere confidere. Addit tamen quod illius dolorem propter separationem mitiget & consoletur, & cum dicit: *Sequeris autem postea.* Cuius responsionis duplicem sensum à Cyrillo indicatum simul complecti conuenit hoc modo: vado per mortem ad Patrem, tu verò necdum me potes eo sequi, quod imbecillior sis, quàm vt mortem possis contemnere, tum quod necdum sit ordinatum à Patre tempus impletum, quo ad ipsum recipiaris: sequeris autem postea cum Spiritu sancto corroboratus tempore destinato per mortem pro Dei gloria etiam toleratam, ad Patrem quoque in cælis assumeris. Porro quanquam audiret Petrus se non semper à Domino separandum quem amabat, tamen moræ impatiens:

Quare, inquit, non possum te sequi modo? Animam meam pro te ponam. q. d. Quid prohibere potest ne te sequar, cum etiam pro te sim paratus mortem subire, si res ita poposcerit? Et quidem his verbis Petrus syncerè suam expressit voluntatem, & propositum, virium suarum ignorans imbecillitatem: Dominus autem inspicieus eius infirmitatem, & ob id non ignorans nimie præsumptionis esse huiusmodi sermonem: reprimat quidem eius præsumptionem, non tamen seuerè: illum incescit, ut qui sciret indiscretam hanc præsumptionem non profectam ex corde ficto, sed amore seruido & incircumspecto.

Aug.

Beda.

Hieron.

Ambros.

Animam, inquit, tuam pro me pones. Itane facies pro me, quod ego nondum feci pro te: Præire potes, qui sequi non potes.

Ait autem Dominus Simoni: Simon, ecce Satanas expetiuit; &c. Græca non habent datiuum Simoni, sed geminatum habent nomen Simon, Simon, quæ duplicatio seruit affectui, & attentioni excitandæ. q. d. Simon, Simon, magna de te præsumis, sed audi aliud. *Ecce Satanas expetiuit vos.* Græcum ἐξαρῶ, proprie exposcere aliquem ad pœnam, aut torturam significat. Cribraret autem hic translatè positum est pro commoueret, concitaret, & tentationum impulsu agitaret, quemadmodum in cribro triticum agitatur, cum puluis à tritico secernitur. Impetrauit autem hanc postulationem satanas. Nam qui hætenus, ut modo dixit Dominus, permanferant cū Domino intentionibus ipsius: nunc derelicto Domino dispersi fugerunt. Sequitur:

Ego autem, inquit Christus, rogavi pro te. Pro Petro singulariter se dicit rogasse (licet pro omnibus rogauerit) tum quod ille grauius erat tentandus, & lapsurus, tum quod ille aliorum erat à Christo constitutus caput, per quem alij erant confirmandi, vnde oratio pro illo redundabat etiam in alios. Rogasse autem se dicit pro Petro, non ut non concuteretur à satana, quemadmodum ille postulauerat. (Id enim in bonum Petri, Apostolorum, & nostrum satanæ Deus permittitur erat) *sed ut non deficiat, inquit, fides tua.* Illa scilicet ob quam te olim beatum prædicaui, ob quam te petram appellauit, &c. Ut inquam hæc tua fides, & sitentationum procellis agitata vacillet, non tamen deficiat. Qua in parte Christus, quem Pater semper audit, exauditus est pro sua reuerentia. Nam & si ore Petrus Christum negauit, fidem tamen semper in corde seruauit: aut si ad tempus etiam fidem perdidit, non tamen ea defecit, quia mox eam recepit. Quo autem Petrus intelligeret orationem pro se factam, etiam ad alios redundare: nec cæteri se à Domino neglectos arbitrentur, subiecit:

Et tu aliquando conuersus, vi scilicet orationis meæ pro te factæ, confirma vicissim fratres tuos in fide, & spe veniæ impetrandæ,

Quibus verbis manifestè satis Christus Petrus cæteris præfecit.

Et tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini, &c. Cum supra dixisset diabolum petiisse, & impetrasse tentationem Apostolorum: his nunc verbis declarat, cur id dixerit, & qualis sit futura illa tentatio, ac quando. Omnes inquit, vos scandalum patiemini in me, hoc est, propter ea, quæ in me fieri videbitis, à fide deficietis, aut in ea vacillabitis, id quæ non longo post tempore, sed in hac ipsa nocte. Ut autem minus discredere huic prædicationi Apostoli, atque ut propter istud minus turbarentur, hoc ipsum quod euenturum erat, in scripturis prædictum esse ostendit. Scriptum est enim inquit: Percutiam pastorem, &c. Desumptum est autem hoc testimonium ex Zach. 13. cap. Vbi sic legitur: *Framea suscitare super Pastorem meum, & super virum coherentem mihi dicit Dominus, exercituum: Percute pastorem, & dispergentur oves.* Porro quoniam huiusmodi ad gladium facta iussione nihil aliud significatur, quam ex Dei voluntate persecutionem contra Christum (qui pastor Domini bonus, idemque vir cohærens Domino, aut, ut Hebræa habent, proximus illi est, quia ei consubstantialis, & dilectus filius) mouendam, in qua ipso detento, & iam percusso dispersæ fuerunt pastoris huius oves, nempe Apostoli, qui omnes fugerunt: bene Dominus, siue Euangelista, sensum potius quam verba referens scriptum dicit ex persona Dei, Percutiam pastorem, &c. Ne autem dispersi Apostoli desperarent, & ob fugam putarent se non recipiendos rursum in Christi gratiam, promittit se post resurrectionem suam venturum ad illos.

Postquam, inquit, resurrexero, præcedam vos in Galilæam, &c. q. d. Antequam vos fugientes redeatis in Galilæam patriam vestram, ego illuc ibo videndus à vobis, vosque excepturus. Cæterum Petrus ex magno erga Dominum amore alienum planè à se putans, ut Christi periclitantis iam causa offendiculum pateretur.

Et si, inquit, omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor: Triplici nomine per indiscretionem peccans, quia scilicet Domino contradixit, quia aliis se prætulit, & quia de se nimis præsumpsit. Quoniam autem ex amore proficiscebatur huiusmodi assertio: non seuerè illum Dominus redarguit: quia tamen plus de se quàm de aliis præsumpsit, magis etiam aliis scandalizandus prædicitur.

Amen, inquit, dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, antequam gallus cantet, ter me negabis. Circa quæ verba ex Marco oritur nonnulla difficultas: proinde omittis rationibus quibus quidam student conciliare Euangelistas, dicendum est tres Euangelistas de illo loqui cantu galli, qui ab hominibus maxime solet obseruari, à quo scilicet vltima noctis pars, quæ quarta olim dicebatur vigilia,

lia, dicitur gallicinium. Duabus enim potissimum vicibus galli in nocte canere consueverunt. Semel non diu post medium noctis, & secundo cum iam adhuc duæ, aut tres, vel circiter noctis horæ supersunt, quando in cantu perseverant vsque ad tempus, quod conticinium dicitur: à quo secundo cantu quarta noctis vigilia dicitur gallicinium. Marcus itaque rei in Petro gestæ, ut ab ipso Petro audierat, accuratam perscribens historiam, vtriusque cantus galli meminit: Reliqui verò tres posterioris tantum meminerunt, ut qui sit præcipuus, & à quo pars noctis dicatur gallicinium: proinde idem ab omnibus est significatum, nempe ter Petrum negaturum ante tempus illud noctis quod gallicinium dicitur: quod tempus secundum communem quidem loquendi modum, simpliciter notatur per galli cantum, secundam accuratior rem vero loquendi rationem, notatur per secundum cantum galli. Quomodo autem Petrus Dominum erat negaturus, explicatur in Luca his verbis:

Donc ter abneges me nosse, id est, donec abneges quod tu noveris me. Dixit enim, Non novi hominem. Cum autem Petrus auctoritate sui Domini, cum solita sua asseueratione prædicentis trinitatem sui negationem, conturbari & humiliari debuisset: tamen testimonio conscientie sue nimis confusus, vehementius etiam Domino contradicere perseveravit: eiusque constantiam & alij sunt imitati discipuli, nolentes illo videri inferiores.

Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo & pera, &c. Pergit Dominus Apostolis prædicere mala & sibi, & ipsis imminencia, aduersus ea volens illos esse munitos. Itaque significans alium fore iam rerum statum, quam in quo hæctenus secum vixisset. Quando inquit misi vos ad prædicandum sine sacculo, id est, loculis in quibus reponeretis pecuniam, & sine pera, in qua reconderetis cibum, & sine calceamentis: nunquid aliquid defuit vobis rerum necessarium? At illi dixerunt. Nihil, Dei enim benignitate omnium rerum affluentia vberime illis parabatur. Quod autem subiungitur à Domino responsum:

Sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, &c. Habet multam obscuritatem. Porro simplicior, & intentioni Domini conuenientior est ea huius loci tractatio, quam indicat D. Chryl. & post eum Theophylactus, ut scilicet intelligatur Dominus dum nunc iubet sacculum, peram, & gladium tollere, nihil aliud significare voluisse, quam acerbissimam instare persecutionem: qua non solum rebus necessariis illos spoliare aduersarij erant conaturi, ut videri posset opus ipsis esse & sacculo, & pera: sed etiam eam vim intentaturi, qua tanta gladij necessitas videri posset: ut humano iudicio consultum videretur etiam vestibis distractis arma sibi comparare. Obscurius autem locutus est Dominus, per-

*Hom. 85.
in Matt.
in Lucã.*

mittens Apostolos aliquandiu in eo detineri errore, ut putarent ipsum requirere gladios ad defensionem: ut dum hac ratione illi postea accenderentur ad defensionem, Dominus & ipsis, & Iudeis efficacius declararet se sponte adire passionem, & e suorum animis eximeret certius omnem vlciscendi affectum, increpando seuerè Petrum accensum ad defensionem, & potenti sua benignitate sanando eum, qui à Petro læsus fuerat. Huic sensui probè conuenit subiuncta à Domino dictorum ratio:

Dico enim vobis, quia adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, & cum iniquis reputatus est. Quod in Christo impletum est, quando tanquam facinorosus, captus est, vinctus, flagellatus, variisq; contumelis affectus, sed maximè quando inter duos latrones medius in cruce pependit. Cum autem discipuli non intelligentes quorsum Dominus gladios requireret, duos adesse gladios dixissent, quos secundum Chrysostomum, tunc habebant Apostoli, quia illis vsi fuerant ad immolationem, & diuisionem agni, respondit Dominus, Satis est, aut ironicè locutus, aut simpliciter amputans sermonis progressum, quod videret eos non assequi intentum sensum, quem ob causas dictas necdum eis censuit explicandum.

Sermo Domini post cœnam. Ioan. 14.

CAPVT CXXXIII.

Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo patris mei mansiones multe sunt. Si quominus, dixissem vobis, Quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio & accipiam vos ad meipsum, ut vbi sum ego, & vos sitis. Et quò ego vado scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas: Domine nescimus quò vadis, & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, & patrem meum utique cognouissetis, & amodò cognoscitis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem. Quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem? Non credis, quia ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis. Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado, & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, &

ut glorificetur pater in filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea servate. Et ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos vivatis. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea & servat ea, ille est qui diligit me, qui autem diligit me, diligitur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Dicit ei Iudas non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat: & sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me patris. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quaecunque dixerò vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado & venio ad vos. Si diligere-tis me, gauderetis utique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: sed ut cognoscat mundus, quia diligo patrem, & sicut in mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Non turbetur cor vestrum: creditis in Deum, &c. Variæ erant nunc Apostolis turbationis occasiones, nimirum & quia audierunt suum Dominum abiturum, nec se tamen eum sequi posse, & quia audierunt Petro, sibi que omnibus prædici scandalum, quod mox in ipso essent passuri; & quia audierunt instare tempora periculosa, & mala, quæ etiam gladios requirerent. Contra has turbationis occasiones omnes dicitur: Non turbetur cor vestrum, neque morore scilicet, neque timore. Qua ratione autem turbatio pelli possit, & superari ostendit cum subiicit:

Creditis in Deum, & in me credite. Græcis utrobique est imperativus: proinde duplex potest esse huius loci sensus: primum ut iubeantur & in Deum, & in filium credere, quo per huiusmodi fidem vincant cordis turbationem: deinde ut prius verbum accipiatur indicatiuè, & secundum imperatiuè, ut habet noster Interpres, quomodo & Augustinum intellexisse patet ex eius commentario, qui vult hæc Domini sententia significari consequens esse, ut si credant in Deum, credere debeant

& in

& in filium: quod non significatur nisi prius verbum accipiatur indicatiuè. Exigit autem Dominus cum fide in Deum etiam fidem in se: cum ut sequentibus suis promissionibus, quibus eos consolari studet, fidem habeant, tum ut fiduciam suam in ipso collocent, sicut in Deo collocant: qua fiducia, & fide omnem facile animi turbationem, omniaque mala superare possint, & participes fieri promissionum illius.

In domo Patris mei mansiones multe sunt, &c. Incipit aperire bona, quæ per ipsum tutò expectare debeant, & propter quæ turbatio cordis sit deponenda. Itaque quoniam dixit: Quo ego vado, vos non potestis venire, ne existimarent se nunquam eo peruenturos, aut solum quidem Petrum eo peruenturum, quia ei singulariter dictum est sequeris postea: In domo inquit Patris mei, hoc est in cælo, mansiones, id est, habitacula multe sunt hominibus ab ipso Patre meo parata. Cæterum per multitudinem mansionum Dominus humano more de cælestibus loquens, significavit & amplam cæli capacitatem, & gloriæ differentiam pro meritorum diversitate: quorum utrumque non parva hominum est consolatio. Locus autem qui sequitur, ut est obscurus: ita variè intelligitur & distinguitur: Sed convenientior est illa distinctio, quam omnes penè Latini, & Græci sequuntur: secundum quam illa verba: Vado parare vobis locum, coniunguntur cum verbo dixissem, ut significetur ipsum dicturum, quod abiret ad parandum locum, nisi iam essent multe in cælo paratæ mansiones. Secundum hanc tamen distinctionem nascitur difficultas ex sequenti sententia, qua significat se abire ad parandum eis locum. Significat ergo Dominus Apostolis partim esse paratas mansiones, partim per abitum suum parandas: utrinque tamè oportere confidere, & non turbari, quod utrinque securam ipsorum esse fœlicitatem significetur. Paratæ autem in Dei prædestinatione mansiones, per Christi abitum, id est, mortem, & ascensionem, adhuc erant parandæ: quia per eius mortem & ascensionem clausum eatenus cælum erat aperiendum reconciliatione cum Patre impetrata, & Spiritus sancti communicatio hominibus erat impetranda, per quem idonei fierent cælestibus mansionibus. Quod autem dicit:

Interum veniam, & accipiam vos ad meipsum. Ex parte quidem impletur in morte singulorum iustorum, quando animas eorum sibi coniungit, & fœlicitatis lux facit esse conforres, perfectissimè autem in omnibus simul iustis implebitur in nouissimo die, quando omnes ex mortuis resuscitados etiam secundum corpus sibi coniunget in gloria.

Et quo ego vado scitis, & viam scitis. Istud adiecit Dominus veluti alia iam ratione eos consolans. Reuera tamen istud dixit, ut

Ggg 4

quoniam

Cyril.

August.

Cyril.

Theoph.

quoniam sciebat eos cupidos discendi & quo iret, & viam quaque sequendum eis esset: prouocaret eos his verbis ad interrogandum, & interrogâtes plenius instrueret. Cùm autem Thomas omnium nomine dicat se nescire & quo iret, & viam: Dominus tamen vtrumque eos scire dicit, nec tamen mentitus est. De initio enim fidei hæc intelligenda sunt, per quam vtrunque cognouerunt & Christum ire ad Patrem, & per Christum viam esse hominibus ad Patrem, sed imperfectè adeo & obscurè, vt ipsi se nescirent scire, quod sciebant.

Dicit ei Thomas: Domine nescimus quo vadis, & quomodo, &c. Putabat Thomas sensibilem aliquem in hoc mundo locum esse quo iret, & viam quoque esse similem, vnde cùm huiusmodi locum, & viam ignoraret, vtrumque eorum quæ eos scire Dominus dixerat, cum reuerentia omnium nomine se dicit ignorare: hac ipsa ignorantia professione Dominum modestè veluti cogens, vt locum, & viam planè denotaret: Domine inquit, non ego solus, sed omnes nos nescimus quo vadis. Dominus ergo hanc suorum ruditatem & carnalem intellectum benignè ferens, non dedignatus est aperire quod illi se ignorare profitebantur, imò & conuincere eos, quod vtrumque dictorum scirent, quamuis id se scire nescirent. Et primum quidem aperit quæ sit via de qua est locutus, dicens:

Ego sum via, veritas & vita. Quasi dicat: Non est via de qua sum locutus terrena, vt vos suspicamini, sed ego ipse sum illa via, quæ cum vel vobis farentibus, cognoscatis, scitis vique & viam, qua me sequamini. Via autem est & ratione suæ doctrinæ, & ratione suæ exemplaris conuersationis, & ratione mortis, resurrectionis, & ascensionis suæ, per quæ nobis ascensum in cælos meruit & parauit. Cæterum quod non solum se dixerit viam, sed etiam adiecit se esse veritatem & vitam, simpliciter videri potest fecisse ad significandum qualis ipse sit via, nempe talis quæ non fallat, nec mittat in errorem, ac per errorem tandem in mortem: sed quæ ducat in omnem veritatem & doctrinæ, & iustitiæ, & per veritatem deducat ad vitam æternam, eamque suis sectatoribus largiatur. Declarat autem se esse viam cum subiicit:

Nemo venit ad Patrem nisi per me, hoc est, nisi per meritum mortis meæ, cuius credendo fiat parriceps, & per doctrinam meam cui obediatur, & per conuersationem meam, quam imitetur. Veniunt autem homines per Christum ad Patrem, aut quia per cognitionem filij conscenditur ad cognitionem Patris per fidem, aut quia per Christum modo prius dicto peruenitur ad consortium Patris, & contemplationem vultus ipsius in æterna felicitàte.

Si cognouissetis me, & Patrem meum, vtrique cognouissetis, &c. Quia præcedenti sententia Dominus indicauit quo iret, nempe ad Patrem,

rem, iam significat eos etiam Patrem nosse si modo, vt putabant, se noscerent, & proinde benè se dixisse, & quo ego vado scitis, & viam scitis. Ne enim dicere possent se ignorare Patrem, & proinde nescire, quo iret, subiicit: Si cognouissetis me (sic enim Græca conuenientius verti possunt) sicut putatis vos cognoscere: necesse est etiam noueritis Patrem meum: quare consequens est vos non tantum cognoscere viam, cum ego sum via, sed etiam quo vadam, quia vado ad Patrem. Loquitur autem hic Dominus procul dubio de cognitione fidei, qua ex doctrina & operibus cognoscitur Christi excellentia, & dignitas. Huiusmodi autem Christi cognitio infert etiam cognitionem Patris. Doctrina enim Christi, & opera ipsius declarant diuinam ei inesse authoritatem, sapientiam, potestatem, & benignitatem. Porro cum iam Dominus significasset Apostolos parum se cognouisse, & ob id & Patrem non satis agnouisse: tamen quo ostenderet se verè etiam dixisse. Quo vado scitis, &c. & vt discipulos ad rogandum de Patre prouocaret, sicque haberet occasionem docendi eos quomodo ex se Patrem cognoscere deberent, ideo subiicit:

Et a modo, hoc est, nunc cognoscitis eum, & vidistis eum. Oculis scilicet fidei, quibus vtrunque me videtis & cognoscitis. Sic enim potius legendum est, quam cognoscetis. Nec est in hac sententia pugnantia cum præcedenti, qua significauit eos nec se, nec Patrem cognoscere. Ibi enim significauit eos non satis se cognoscere, & proinde nec Patrem, adeo vt nec illum se putarent cognoscere. Nunc verò significat eos vt obscuram quandam habere sui cognitionem, ita & Patris.

Dicit ei Philippus: Domine ostende nobis Patrem, &c. Cùm diceret Dominus eos cognoscere, & vidisse Patrem, Philippus id crasse intelligens de visione corporali, quali Patrem se nunquam vidisse cognouit: præ reuerentia quidem erga Dominum non aperte negat Patrem à se visum, sed præ nimio videndi Patrem, de quo frequenter Dominus loquentem audierat, desiderio, modestè petit omnium nomine Patrem sibi exhiberi videndum oculis corporalibus. Domine, inquit, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Quibus verbis Spiritus sanctus per os ipsius loquens significauit Patris visionem omnium rerum asserre satietatem, atque in ea hominis consistere felicitàtem, Philippus tamen simpliciter dicere voluit, nihil amplius ipsos requisituros, si daretur Patrem conspicerè. Dominus autem Philippum à carnali illo reuocare volens intellectu, atque significare quomodo dixisset eos cognoscere, & vidisse Patrem, respondit, dicens:

Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouissetis me? Sensus est: Cùm iam tanto tempore vobiscum fuerim & ex tanti temporis con-

fuerudine me merito omnes cognoscere deberetis: an tu necdum me cognouisti Philippe. Te enim necdum me cognoscere apparet, qui Patrem tibi ostendi postulas. Qui enim videt & cognoscit filium, is & Patrem videt atque cognoscit. Quomodo tu ergo dicis ostende nobis Patrem; quasi necdum videris, quem qui videt, videt & Patrem? Quod non sic intelligendum est vt Sabeliani intellexerunt, quod ipse esset & filius & pater: sed eo ferè modo, quo de duobus sibi valde similibus dicere solemus: qui vnum nouerit, aut viderit, ambos nouerit, aut viderit. Non tamen solum ob similitudinem summam, quæ sit inter se & Patrem hoc dixit: sed ob omnimodam naturæ identitatem, quod patet cum ad huius probationem subiicit;

Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est? His enim verbis & significatur personarum Patris, & filij diuersitas, & rursum significatur naturæ omnimoda identitas. Probat autem Dominus istud ex verbis simul & operibus cum subiicit:

Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Quæ duæ sententiæ conciliæ sunt, perficiendæ hoc modo. Verba, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor, similiter nec opera quæ facio, facio ex meipso: sed Pater in me manens ipse facit opera, & similiter loquitur & verba. Ipse enim quatenus homo non finxit ex capite suo, quæ loquebatur, & secundum diuinitatem suam, sicut à seipso non erat, ita nec loquebatur, aut faciebat quicquam. Vis ergo argumentationis Christi, qua probat non tantum Patrem esse in se, sed etiam se esse in Patre, Patrémque & se vnum esse naturam, in eo consistit, quod dicitur Pater in me manens, non autem Deus in me manens, significans Deum tanquam Patrem in ipso manentem facere opera. Cum autem hætenus Philippo singulariter locutus esset Dominus, vt qui suam peculiariter ruditatem rogando demonstrauerat: sermonem deinceps ad omnes conuertit eadem adhuc ruditate laborantes, inculcans eis, quod modo vni dixerat Philippo.

An non creditis, inquit, quia ego in Patre & Pater in me est? Græca pro non creditis, habent, credite mihi, quæ lectio magis conuenit ei quod sequitur. Alioqui, vt sit hic sensus: Credite mihi dicenti, quod ego in Patre, & Pater in me est. Alioqui si mihi non creditis, quia dico, cum tamen mentiri nequeam, credite saltem mihi propter ipsa opera. In hunc ergo sensum etiam nostra lectio accipi debet.

Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego, &c. Post digressionem, cuius occasio fuerat interpellatio Thomæ, & Philippi redit Dominus ad id vnde cœperat, occasione sumpta ex his, quæ de suis mox dixerat operibus. Cœperat enim eos prouocare ad fidem

fidem in se, qua cordis superarent turbationem & mœstos promissis rerum lætarum consolari. Ad hæc ergo hic modo redit, secundam adferens rationem, qua eos consoletur, intelligentes ipsam sub bono abiturum. Qui credit in me, inquit, opera quæ ego facio, & ipse faciet, id est, opera qualia ego iam hætenus feci, & ipse faciet, & maiora horum (pro his) faciet. Non necesse est, vt horum verborum occasione ostendatur Apostolos, aut alios maiora fecisse. Nam non voluit absolutè significare Dominus fideles maiora facturos, sed facturos si peterent: qui non poterant id rectè petere, nisi iusta sese offerret occasio, nempe pro Dei gloria illustranda. Magis verò suam in sequentibus insinuat diuinitatem, quibus rationem reddit eius quod modo dixit, credentes in se facturos eadem, imò & maiora. *Quia, inquit, ego ad Patrem vado.* In quibus solis verbis nõ consistit tota ratio, sed pars rationis est & id quod sequitur: *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.* Significat enim ideo credentes in se facturos eadem, imò & maiora, quod ipse iam mūdum relinquens vadat ad Patrem, apud quem regnans gloriosè facturus sit per fideles, quidquid illi peterent, etiam si maiora peterent, quam ipse fecisset. Quamdiu enim cum Apostolis in mortali corpore degebat, non multa Apostoli operabantur miracula, sed ea per sese Dominus ferè operabatur: nec tamen tanta, & tot, atque tam efficacia operabatur, quanta postea per Apostolos, cum iam sederet in dextera Patris, eo quod tempus illud, quo in carne vixit mortali, tempus erat humiliationis, quo non debuerat adeo inclarescere, & glorificari atque post crucem. Bene autem dicit in reddita ratione, quidquid petieritis, hoc faciam, non autem hoc faciatis: significans eos non eo modo, quo ipse fecisset miracula edituros, virtute scilicet propria, sed se per eos operaturum, quidquid ipsi peterent & facerent. Est autem petere in nomine Christi, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc est potentia, & bonitatis, aut meritorum eius. Et sunt generales hæ sententiæ intelligendæ cum conditionibus, quæ in similibus sententiis sunt subaudiendæ, vt dictum est circa illud Matth. 7. Omnis enim qui petit, &c. Ne autem putaretur filius Patris gloriam obscuraturus, suamque ipsum quærere gloriam: sed contra potius intelligerent ipsum in omnibus Patris sui quærere gloriam.

Hoc faciam, inquit, vt glorificetur Pater in filio, id est, per filium. Gloria enim Patris est filij omnipotentia, & per miracula filij nomen Patris illustre factum est in vniuerso mundo.

Si diligitis me, mandata mea seruate. Alia iam ratione suos Dominus à mœrore auocat, aliâque pollicitatione iam eos tertio consolatur. Si, inquit, verè me diligitis, dilectionem hanc non ostendite dolendo de meo discessu: sed seruando, & adimplendo mandata mea,

844 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
ta mea,mutuæ scilicet erga vos dilectionis, & fidei in me.Si enim diligentes me mandata mea seruaueritis,ego ad Patrem iam profectus rogabo eum,& pro me alium dabit vobis paracletum,non vt ad tempus sit vobiscum sicut ego fui, sed vt maneat vobiscum in æternum,toto scilicet vitæ vestræ tempore, atque ad consummationem vsque seculi,imo & post mortem,ac seculi consummationem. Quis autem is sit explicat subiungens, spiritum veritatis, quo significat hunc non corporeum esse nec corporaliter,aut visibiliter cum eis mansurū, sed spiritualiter, & inuisibiliter. Hunc autem spiritum vocat alium à se paracletum non natura, sed subsistentia, & persona. Conuenientissimum autem fuerit intelligere Spiritum hic dici paracletum non tantum ratione consolationis, nec tantū ratione aduocationis & intercessionis pro nobis (vtrūque enim significat παρακλησις) sed & vtriusque horum ratione, & propter alia item, quæ in hoc nomine continentur, quæ vna Latina dictione sufficienter exprimi non possunt, nisi fortè dictione Patronus; cuius est suggerere clienti, quæ sunt vtilia atque ad ea adhortari, consolari mœrentem, & intercedere pro eo apud alios. Talem enim videtur omnino promittere Dominus his verbis, qui omnia discipulis præstaret, quæ ipse in carne præsens, eis præstiterat. Cæterum dicit se rogaturum Patrem, secundum humanam suam naturam, mira quadam dispensatione nunc de se tanquam homine, nunc tanquam Deo loquens, vt vtriusque fidem in nobis confirmaret. Declarat autem Dominus, cur dixerit singulariter dabit vobis, subiiciens;

Quem mundus non potest accipere, id est, quem homines mundani non possunt quandiu tales sunt accipere, quia non vident eum, hoc est non sciunt, nec cognoscunt eum, notitia supple perfecta, & affectiua; quia mens eorum tota detinetur in rebus vanis huius mundi.

Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Cognitionem sui vobis impatiens, & sua suggestione, & sua in vobis efficacia, atque operatione. Ne autem existimaretur Spiritus mansurus apud eos, sicut manet homo apud hominem extra eum existens, adiecit;

Et in vobis erit: Quo & insinuata & diuinitas Spiritus sancti, quod diuinæ naturæ sit proprium, esse in mentibus hominum, eisque inhabitare.

Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Quarto iam eos alia ratione consolatur. Non relinquam, inquit, vos orphanos, id est, orbos mea præsentia, & veluti pupillos Patre destitutos: sed veniā rursum ad vos corporaliter quidem cum tertia die à morte resurrexero; spiritualiter vero cum post ascensionem in caelos, Spiritum sanctum vobis misero. Quæ autem peculiariter se ad eos

Paracletus cur dicatur Spiritus.

ven-

venturum dicat declarat in sequentibus dicens:

Adhuc modicum, supple tempus est, & post illud mundus iam me non videt, id est, mundani homines me amplius non videbunt, nec corporalibus oculis sicut modo videt, nec spiritualibus, quia non credent in me. Vos autem videtis, id est, videbitis me, & corporalibus oculis cum resurrexero, & multo clarius oculis fidei, cum in caelos ascendero, & Spiritum veritatis à Patre acceperitis. Ideo autem videbitis me, quæ ego vivo, id est, viuam resuscitatus à morte, & vos videntis. Ad consolationem autem eorum facit, quod dicit eos victuros, ne putarent statim se interficiendos.

In illo die cum me videbitis resuscitatum, vos cognoscetis clarè, quod modo obscure cognoscitis quod ego sim in Patre meo, hoc est vnum sum cum eo, quodque ad imaginē vnionis meæ cum Patre etiam vos estis in me, & ego in vobis. Quomodo autem fideles sint in Christo, & Christus in ipsis, dictum est in cap. Concor. 59. circa illud. Qui manducat meam carnem, &c.

Qui habet mandata mea & seruat ea, &c. Cum prius locutus sit in secunda persona, nunc loquitur in tertia dicens: Non ea ratione declaratur vera erga me dilectio, si, vt nunc vos, aliquis tristetur de meo abitu, sed qui habet mandata mea (repetit enim ostensionem dilectionis suæ consistere in obseruatione mandatorum suorum) edoctus scilicet ea à me, & deinde quæque didicit ea etiā seruat opere ea adimplèdo; ille est qui verè me diligit. Qui autem me diligit, id fecerit cum magno salutis suæ commodo. Dilige: ut enim vicissim à Patre meo, sed & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum: quia & per Spiritum mei afflatum, mei cognitionē & contemplationem in animum ipsius insinuabo, & post hanc vitā me ei facie ad faciem videndum exhibebo.

Dicit ei Iudas non ille Iscariotes: Domine quid factum est, &c. Verisimile est Iudam istud nunc interrogasse, propterea, quod cum regnum Christi existimarent declarandum palam toti mundo, & Christus solitus esset sua dona promittere communiter omnibus, nunc in illis Domini verbis hæsitauerit, quibus dixit se illis dumtaxat manifestaturum seipsum, mundum autem amplius se non visurum. Iudas ergo carnale adhuc Christi somnians regnum, & crasse Domini verba intelligens sicut & Thomas, & Philippus. Domine, inquit, quid factum est, id est, quid nunc accidit, aut quid causæ est, quod te nobis, & non mundo es manifestaturus, cum hætenus crediderimus te post resurrectionem palam in toto regnaturum orbe & restitutum regnum Israël. Dominus autē continuando sermonem, & inculcando quod dixit prius, etsi non videatur apertè quæstioni respondere, indicat tamen, quo id pacto sit futurum, & quare.

Si quis, inquit, diligit me, sermonem meum seruabit, id est opere adimplebit,

implebit, & ideo vicissim *Pater meus diligit eum*, & in signum dilectionis is simul & ego *ad illum veniemus*, & firmam apud eum habitationem faciemus. Quibus verbis indicat talem fore sui manifestationem quam supra promisit, qualis est Dei ad homines aduentus, & mansio, atque manifestatio nimirum spiritualis, & non corporalis, atque visibilis: loquiturque de se & Patre ad similitudinem amicorum qui inuisere gestiunt eos, quos diligunt, & habitationem apud eos deligere.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat, &c. Indicat causam quare non sit se manifestaturus mundo, nempe quod cum non diligat eum, sermones eius non seruet. Et ut intelligatur quare qui suos seruat sermones a Patre sit diligendus, qui vero non seruat, non sit diligendus, adiecit:

Et sermonem (pro sermo) quem audistis, non est meus originaliter sed eius, qui misit me Patris: significans non sibi tantum, sed & Patri iniuriam inferri ab his, qui non observant sua mandata; & contra non se tantum, sed & Patrem honorari ab his, qui seruant mandata: ac ea de causa hos quidem a Patre diligi, illos vero negligi.

Hæc locutus sum vobis apud vos manens. Paracletus autem, &c. Declarauerunt Apostolorum plerique, Petrus scilicet, Thomas, Philippus, & Iudas se non assequi profunditatem verborum Christi; quare ne eos cruciaret propria ruditas, & pergerent pleraque sciscitari, quæ tunc capere non poterant; cum iam esset veluti finem facturum sui ad eos sermonis, promittit eos peruenturum ad ipsos, de quo dixerat, Paracletum, & omnia intellecturos, quæ iam assequi satis non poterant, & discituros omnia, quæ possent requirere, & commonefaciendos omnium (hoc est enim quod dicit suggeret vobis omnia) quæ ipse eis dixisset. Dicit ergo Patrem missurum Spiritum in suo nomine, aut quia missurus eum erat in locum suum, aut in eius gratiam, qui pro Spiritu hominibus impartiendo Patrem erat rogaturus.] Cæterum quemadmodum ex Christi doctrina primum aperte mundo declaratum est in diuinitatis subsistere Patrem, & Filium in duabus personis: ita ex eiusdem doctrina, & maxime ex his, quæ in hoc sermone dicuntur de Spiritu sancto, mundo aperte declaratum est Spiritum sanctum in diuinitate etiam subsistere distinctum personaliter a Patre & Filio.]

Spiritus sancti personalis in diuinitate distinctio.

August.

Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, &c. Redit nunc ad propositam moestorum Apostolorum consolationem; quauis & in his, quæ mox præcedunt quintam rationem consolationis indicauerit, cum pollicetur Spiritum omnia eos docturum. Nunc ergo sexta eos consolatur ratione, dum pacem, idque suam eis se dicit relinquere, & dare, quam recte eis dat post promissum Spiritum, quia fructus Spiritus, ait Paulus, est Caritas, gaudium, pax, &c. Hæc autem pax Christi tria in se includit, nempe pacem hominis cum

cum Deo, pacem hominis in seipso, pacem hominis cum proximis: Pax Christi quorum trium posterius semper nascitur ex præcedenti. Cæterum *sti tria in quod additur*. Non quomodo mundus dat, ego do vobis, potest se includi accipi ut simpliciter intelligatur Dominus indicare quare dixerit, *dit. meam, & sit sensus*. Non talem pacem do vobis, qualem mundus, hoc est homines mundani qui dant pacem temporalem, & eternam, & proinde nec veram, nec solidam: ego vero spirituales, & internam, & proinde æternam, & veram. Bene autem postquam dixisset, *Pacem relinquo vobis*, repetendo adiecit: *Pacem meam do vobis*, addens iam meam, & pro verbo relinquo, substituens do: ut explicaret de quali loqueretur pace, & significaret se autorem huius pacis; ne puraretur relinquere rem non suam, sed alienam. Hæc autem Pax Christi tanto perfectius in hac vita habetur a fidelibus, quanto eorum quisque habet Spiritum sanctum, perfectissime autem ab omnibus habebitur in patria, quando nulla erit in ipsorum membris repugnantia contra Spiritum, nec aliqua animorum in sententiis, aut desideriis diuersitas.

Non turbetur cor vestrum, neque formidet, &c. Cum iam variis, & potissimum sex rationibus, suos Dominus fuisset consolatus, repetit iam unde cœperat, & propter quod persuadendum omnia hactenus dixerat. Duo autem dicit, ut scilicet non turbentur neque formident: quia Apostoli non solum turbabantur moerore ob abitum Domini, quem diligebant, sed etiam ob illum abitum sibi timebant, ne ab illo essent deserendi, & ne multa sibi mala essent obuentura. Repetit autem unam ex præcipuis rationem, ob quam merito non deberent turbari.

Audistis, inquit, quia ego dixi vobis, vado, & venio ad vos, &c. q. d. Quamuis dixerim me abire a vobis, non est tamen quod turbemini, quia ego qui dixi me abire, dixi etiam me venturum ad vos. Sic exclusa hac sententia turbatione ex parte ipsorum, ostendit iam cur non deberent etiam turbari & dolere ex dilectione erga se abeuntem, dicens:

Si diligeritis me, tantum abest, ut audientes me dicentem quod ad Patrem vadam, dolore deberetis, ut potius gaudere & congratulari mihi deberetis, quia ad maiorem me ab eo, apud quem proinde magno sum afficiendus honore, qui modo apud homines vivo inglorius. Cæterum, quod dicit Dominus, Pater maior me est, intelligitur hoc asserere secundum humanam formam serui. Et omnino sic accipiendum ideo videtur, quia secundum id videtur Patrem se dicere maiorem, secundum quod ibat ad Patrem. Ibat autem non secundum diuinitatem, sed secundum assumptam a se humanam naturam.

Et nunc dixi vobis, priusquam fuit, &c. Quod scilicet vado ad Patrem, non quod gaudeam vestro dolore, sed propter vestram utilitatem:

liratam : vt scilicet cum factum fuerit , quod modo dixi credatis firmiter in me , dum videbitis nihil mihi fuisse incognitum , & in omnibus semper fuisse veracem. Cum autem hactenus eos fuerit consolatus , & rationes doloris eorum euertisset , & causam praedictionis vnde dolorem illum conceperant , attulisset : finem huic sermone imponere volens subiecit :

Iam, id est deinceps, non multa loquar vobiscum. Venit enim, id est iam iam venturus est per suos satellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidendum, & in me non habet quicquam, hoc est, nihil habet in me iuris, sicut habet in aliis ratione peccati: sed vt cognoscat mundus, &c. Sensus est; Quanquam nihil in me habeat iuris diabolus: tamen vt cognoscat mundus quod diligam Patrem, & quod sic faciam sicut mandauit mihi pater. Ideo surgite, & eamus huic obuiam satellitibus eius. Sic distinguit sanctus August. Et Nonnus conuenientissime. Ideo enim & postea hostibus suis occurrit Dominus dicens Apostolis: Surgite eamus, ecce appropinquauit, qui me tradet: vt mundus intelligeret promptam Christi ad subeundam mortem obedientiam secundam Patris voluntatem.

Continuatio sermonis. Ioan. 15. & 16.

CAPVT CXXXV.

Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum purgabit eum, vt fructum plus adferat. *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. Manete in me & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, vt fructum plurimum adferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si praecepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei praecepta seruauit, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est praeceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, maiorem hæc dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dico*

dico vos seruos, quia seruus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructum adferatis, & fructus vester maneat, vt quodcumque petieritis patrem in nomine meo det vobis: hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior Domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui me misit. Si non venissem & locutus fuisset eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem & viderunt, & oderunt & me & patrem meum, sed vt adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Cum autem venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Absque synagogis facient vos, sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo, & hæc facient vobis quia non nouerunt patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quid vadis? sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, exspectat vobis vt ego vadam: si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia verò, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso, sed quaecunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quaecunque habet pater, mea sunt, propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad patrem? Dicebant ergo, Quid est quod dicit modicum? nescimus quid loquitur. Cognouit

H h h

autem

autem Iesus, quia volebant eum ininterrogare, & dixit eis: De hoc queritis inter vos, quia dixi, Modicum & non videbitis me, & uerum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia uestra uertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia uenit hora eius, cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuram propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem uidebo vos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollet a uobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Nunc modò non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudium uestrum sit plenum. Hac in prouerbij locutus sum uobis. Venit hora cum iam non in prouerbij loquar uobis, sed palam de Patre annunciabo uobis. In illo die in nomine meo petetis, & non dico uobis, quia ego rogabo Patrem de uobis, ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis & credidistis quia a Deo exiui. Exiui a Patre & ueni in mundum, iterum relinquo mundum & uado ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbum nullum dicis, nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus, quia a Deo existi: Respondit eis Iesus: Modo creditis? ecce uenit hora & iam uenit ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquetis: & non sum solus, quia pater mecum est. Hac locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego uici mundum.

Ego sum uitis uera, & Pater meus agricola est. Superiori sermone hoc uice agebat Dominus, ut de recessu suo mœstos consolaretur Apostolos, isto uero qui planè nouus est, quemque ad suos iam ad exeundum paratos exorsus est, primum quidem monet, ut in se perseveranter maneant fide, & dilectione: deinde uero & de tribulationibus quæ ipsis superuenturæ erant præmonet; ac postremum per promissionem mittendi ad eos paraclæti lenit tristitiam eorum de suo abitu, & meum obuenturam tribulationum. Ad primum ergo horum suos adhortaturus Dominus assumit à corporalibus rebus metaphoram ad illud convenientissimam, comparans se se uiti, Patrem agricolæ, fideles palmitibus, quo sensibili quodam exemplo significaret ita fideles à se pendere, sicut palmites à uite, & Patrem ita se exhibiturum erga fideles, sicut se gerit uinitor erga palmites. Non est autem Christus uitis, quatenus tantum consideratur ut homo, sed quatenus homo talis, qui etiam est Deus. Hinc enim est, quod ipse fidelibus per unitatem naturæ coniunctus, tanquam palmitibus infuset suam, qua ipse uiuit uitam, ac suam, ut ita dicam, humorem, suorumque operum sanctificationem. Hæc autem uitis plantata est à Deo Patre in terra, cum filium suum in utero uirginis humana iaduit natura. Proinde bene subiicit: Et Pater

meus

meus agricola est. Ipse enim est qui hanc uitem non tantum plantauit, & rigauit, semperque excoluit, sed qui etiam ei semper dedit, & dat suum incrementum. Patrem tamen se habere ut agricolam respectu huius uitis, non declarat ex plantatione, aut aliis actibus uiti impensis, sed magis ex eius circa uitis palmites officiis: quod ita conueniret suo scopo, unde adiecit:

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, &c. Hoc est, quemadmodum uinitor infrugiferos uitis palmites amputat à uinea, frugiferos autem repurgat, superflua resecando, ut sic plus fructus proferant: ita & Pater meus instar agricolæ omnem eum, qui per fidem, & baptismum ex me germinauit, & mihi tanquam palme insitus est, & inheret, sed tamen fructum bonorum operum non profert, tollet, & extra communionem, quam mecum habuit, ponet: contra uero omnem eum, qui in me fert fructum uirtutum, repurgabit, ut repurgatus plus, id est, copiosius afferat fructum. Tollit autem Deus à uite infrugiferos palmites: & dum in hac uita aut aperte, aut occultè eos sinit excidere à consortio Christi, & communionem spiritus ipsius, & dum per mortem eos separat à Christi sanctorumque consortio. Purgat autem eos uelut quodam gladio superflua resecans, dum sine interiori suo afflatu, siue externis afflictionibus eos agitando, tollit radices malorum cupiditatum, & affectuum, & à commissis mandat peccatis: quo fit ut plus uirtutum proferant Deo, sibi que maiorem meritum colligant cumulum.

Iam uos mundi estis propter sermonem quem locutus, &c. Quoniam dixit patrem purgare palmites infrugiferos: ideo ut significaret eos esse tales palmites, atque hinc procederet ad exhortandum eos, ut in se perseveranter manerent, ad quod tendebat assumpta ab eo uitis similitudo; subiicit; Iam uos mundi estis, & purgati, & sublato ex uobis Iudæ proditore palmitate infrugifero, nemo est in uobis iam immundus, sed omnes estis mundi, id quod propter, & per sermonem, quem locutus sum uobis, id est, doctrinam Euangelicam cui credidistis, & quæ animos uestros ad studium ueræ pietatis inflammauit à mundo uos sceditate separans. Unde iam adhortando ad id propter quod similitudinem hanc assumpsit, subiicit:

Manete in me, & ego in uobis. Quod rectè intelligitur subiunctum illatiuè, quod autem additur, & ego in uobis, rectius intelligitur etiam præceptiuè, ut subintelligatur uerbum maneam, & sit sensus: Manete in me, & ego maneam in uobis, hoc est, curate ut & uos in me, & ego maneam in uobis. Sic enim intelligendum patet ex ea quæ sequitur sententia:

Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Adfert autem rationem persuasiuam ad manendum in se, quasi dicat: Manete in me, quia sicut palme non potest ferre fructum à

semetipso nisi, id est, sed tantum si manserit in vite: sic nec vos fructum Deo gratum poteritis proferre, nisi in me manseritis. Ostendere autem volens quam recte ea usus sit similitudine, subiicit:

Ego sum vitis, vos palmites. Et si enim prius se vitem dixerat, nec dum tamen explicauerat eos esse palmites, proinde hic utrumque recte dixit ad probationem allata similitudinis. Cum autem Dominus iam attulerit rationem inductiuam ad manendum in se ex negatione fructus in his, qui non manent in se, secundam iam subiicit rationem inductiuam ad idem, ex promissione fructus proferendi ab his, qui manent in se.

Qui, inquit, manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, &c. q. d. Qui non manet in me, non potest ferre aliquem fructum: contra vero, qui manet in me, & me habet manentem in se, hic fert fructum multum, ut ob id duplici nomine curandum vobis sit, ut in me maneatis. Debet autem in hac sententia pronomen hic, accipi emphaticè, hoc sensu, hic solus, & non alius fert fructum: quia alioqui non recte cohereret, quod pro ratione subiicitur, *quia sine me nihil potestis facere.* Hæc enim verba probant solum cum posse ferre fructum, qui manet in Christo.

Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palme. Duplici nunc ratione efficacius inducit ad manendum in se, ostendendo & mala, quæ obuenient non manentibus, & bona quæ consequentur manentes. Si quis inquit in me non manserit, constanti fide, & dilectione, hic non tantum nullam proferet fructum, sed etiam ob suam sterilitatem proicietur foras extra sanctorum consortium, sicut inutilis palme eicitur extra vineam, & eiectus arescer, perdens omnem, quem ex radice & sanctorum consortio habuit gratiæ humorem: quia autem aridus inuenietur, Angeli colligent eum cum aliis, qui inutilibus sunt similes sarmentis, & in ignem gehennæ scilicet proicient eum. Eicitur ergo quis foras etiam in hac vita, dum iusto Dei iudicio, aut aperte per hæresim, vel schisma permittitur excidere à corpore Christi, quod est Ecclesia, aut etiam si in Ecclesiam maneat occultè relinquitur sibi ipsi, nec Spiritu Christi cum aliis amplius viuificatur. Huiusmodi eiectionem necessario sequitur ariditas ex destitutione gratiæ Dei. Simul tamen hæc eiectio potest intelligi fieri in morte. Huic autem severissimæ comminationi contra non manentes in se, subiungit Dominus e regione dulcissimam promissionem pro manentibus in se dicens:

Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, &c. Non solum fructum multum proferetis, sed quodcumque volueritis petitis, & fiet vobis. Nihil enim indignum tunc velle aut petere poteritis, & quia Deo eritis charissimi, nihil petetis, quod ille sit negaturus. Indicat autem, qua ratione possint in se manere, nimirum si verba

si verba eius in ipsis manent, quemadmodum postea explicat dicens:

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea. Verba Christi manere in nobis, est eius præcepta manere in memoria nostra, & affectu, memores semper mandatorum ipsius ad faciendum ea.

In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum, &c. Cum iam quatuor attulerit rationes inductiuas ad manendum in se, causam iam iudicat huius sui tanti desiderij: simulque quintam iudicat rationem inductiuam ad manendum in se, nempe quod ob gloriam Dei Patris sui tam studiosè inculcet eis ut in se maneant, quodque ob eam etiam merito debeant manere in se. Duo autem dicit ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli: quia supra significauit proprium esse manentibus in se ferre multum fructum, & habere verba sua manentia in ipsis, quæ tamen eodem redeunt.

Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos, &c. Est alia ratio inducens ad manendum in se. Similitudo autem huius dilectionis cum Christi erga Apostolos dilectione in eo consistit, quod quemadmodum Pater Christum hominem gratia sua præuenit, deditque ei varia & edere signa, assistens ei in omnibus, atque illi gloriam super omnes in dextera sua præparauit: ita & Christus sua electione & gratia præuenit suos, variisque eos dedit inclarescere signis, atque suæ in cœlestibus gloriæ consortium eis præparauit. Hac ergo dilectione erga suos insinuata, subiungit:

Manete in dilectione mea. q. d. Ergo quandoquidem non simpliciter vos dilexi, sed eo modo, quo me dilexit Pater, cuius qualis sit erga me dilectio ex multis hætenus intelligere potuistis, & adhuc intelligetis: ideo curate persistere in mea vos dilectione, quæ non poterit vobis non esse multorum imo omnium causa bonorum. Quomodo autem manere possint in illa dilectione ostendit subiiciens:

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, qua vos cepi diligere. Et ne dura videri possit hæc conditio, se in exemplum proponit, significans non alia ratione se manere in Patris erga se dilectione, quam per mandatorum ipsius obseruationem. *Sicut, inquit, & ego Patris mei præcepta, hætenus semper seruauit, obediens ei in omnibus quæ mihi mandauit ut facerem pro hominum salute, & hac ratione permaneo in eius erga me dilectione.* Ut autem intelligerent discipuli Dominum non ob propriam utilitatem, sed propter illorum bonum tam studiosè, tamque variis rationibus eos inuitare ad manendum in se, subiicit:

Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, &c. In qua sententia illud quod dicitur, Gaudium meum, variè intelligi-

tur. Cæterum si spectemus similem locum, qui postea est in cap. Ioan. 17. Hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum imple- tum in semetipsis: videtur præsentis loci hic esse sensus: Hæc locu- tus sum vobis, vt gaudium meum, quo ego gaudeo in Patris erga me dilectione, quòdque meo munere cœpit esse in vobis, sit in vobis perseveranter, & gaudium illud vestrum impleatur. Qui sen- sus & conuenit illi loco Ioannis, & his quæ hic præcedunt. Ex parte autem implem est in eis gaudium illud per Christi resurrectio- nem, & spiritus sancti missionem, perfectissime autem impletur in æterna fœlicitate. Et quoniam ad mandatorum suorum inuitavit Dominus obseruationem, & dicere quis posset, quæ essent ea man- data, subiicit: Hoc est peculiariter, & propriè præceptum meum, in quo alia ferè continentur mea præcepta, vt diligatis inuicem. Quo autem ad mutuam hanc dilectionem magis prouocaret, rur- sum suæ dilectionis exemplum eis proponit, in quo & modus in- dicatur dilectionis, sicut supra dictum est: Sicut, inquit, dilexi vos. Bene autem suam dilectionem se illis in exemplum proponere si- gnificat sequenti sententia, nimirum quod sua illa dilectione nulla sit maior.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam, &c. Sensus est: hac dilectione, nimirum vt animam suam quis ponat, hoc est, ea dilectione qua quis animam suam ponit, aut ponere est para- tus, nemo habet maiorem dilectionem. Potuisset vtrique Dominus dixisse se ex nimia charitate erga nos animam suam pro inimicis suis positurum: sed non conueniebat vt Apostolos suos esse signi- ficaret inimicos (dixerat enim, sicut dilexi vos,) vt qui non dili- gebantur tantum, sed etiam diligebant. Porro quia de amicis fa- cta est mentio, ex ipso vocabulo Dominus accipit obseruationem, in quo adhortandi eos ad mandatorum suorum obseruationem, in quo persuadendo hætenus hic eius sermo consistit:

Vos, inquit, amici mei estis si feceritis, quæ ego præcipio vobis, id est, vos eritis perseveranter amici mei, hoc est, à me perseveranter dili- gemini. Sic enim vt (estis) exponatur, requirit verbum sequens feceritis. Rursum ex eodem amici vocabulo Apostolis attributo ostendit suam erga illos eximia dilectionis dignationem, vt sic ad redamandum vicissim magis illos prouocaret, vnde subiicit:

Iam non dicam vos seruos. Græcis est, dico per præsens, vt intelli- gi possit Dominum tantum hic significare, quare modo eos dixit- rit amicos, non autem seruos. Cui intelligentiæ conuenit quod sequitur, vos autem dixi amicos. *Quia, inquit, seruus nescit quid fa- ciat Dominus eius, hoc est: Seruus scit tantum quid sibi Dominus imperat, nescit autem quid Dominus facere intendat, nescit eius secreta consilia. Ex hac autem vulgari, & generali sententia (cu- iusmodi nõ est necesse vbique & in omnibus veras esse) Dominus declarat*

declarat quare suos nõ iam seruos, sed amicos vocauerit, cum sub- iicit: *Quia omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Loqui- tur de se tanquam de fideli aliquo legato, qui omnia quæ accepit aliis dicenda illis exponit, nihil per odium reticens. Proinde intel- ligendum est de his loqui, quæ sic accepit à Patre, vt ea hominibus in carne passibili annuntiaret. Cæterum quo magis adhuc suæ er- ga Apostolos dilectionis dignationem commendaret, subiicit:

Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Significans suam erga illos dilectionem, non ab illorum cœpisse merito, sed à sua gratuita be- neuolentia, & beneplacito. Commendat autem hanc suam electio- nem ex ipsius fine, & vtilitate.

Ego, inquit, elegi vos in amicos meos, & posui vos, id est, consti- tui vos, vt eatis, id est, proficiatis & crescatis, aut vt eatis ad prædi- candum in vniuersum mundum, & fructum afferatis non quem- uis, sed perpetuum, & vt sic in me fructificantes impetretis à Patre quidquid petieritis inuocato meo nomine, quemadmodum euen- turum vobis prædixi, si manseritis me me. Rursum redit ad decla- randum deinceps quod dixerat, vos amici mei estis, si feceritis, quæ præcipio vobis. Subiicit enim:

Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem, frequenter idem aliis ver- bis reperens vt inculcaret firmiter proprium Euangelicæ doctrinæ præceptum mutua dilectionis. Emphasim ergo habet nõ paruum quod plurale illud, hæc mando vobis, explicetur per vnum præce- ptum, & per tale præceptum:

Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. In se- quentibus mala quæ à mundo suis erant obuentura prædicat, & contra ea duabus potissimum rationibus munit: quarum prior su- mitur ex exemplo sui ipsius, altera ex causa odij mundani. Dicit ergo: Quanquam mundus vos odio habeat, non tamen propter- ea aut à mei, aut à mutua dilectione excidatis, sed quo possitis contra illud odium persistere infracti, scitote, id est, perpendite, quod & me odio habuit, *priorem vobis, id est, priusquam vos, vel me primum vestrum, hoc est, me qui inter vos sum primus, & prin- ceptus.* Sic enim dupliciter accipi potest Græcum *πρῶτον ὑμῶν*, & *Cyriillus.* nostra item lectio, si accusatiuus priorem referatur non ad tem- *Caiet.* pus, sed ad dignitatem.

Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret, &c. Alia iam ratione eos contra odium mundanum munit, causam huius odij insinuans, quæ sit plausibilis & salutaris. Si de mundo inquit, id est, de numero hominum mundana sapientium fuissetis, mundus, id est, homines mundani, quod suum erat diligeret. Quia verò non estis mundana sapientes, sed ego elegi vos de numero mun- danorum hominum, ideo odiunt vos hi, qui mundus dicuntur, quia quæ huius mundi sunt, sapiunt.

Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis, &c. Redit hic ad priorem rationem prouocans eos rursus ad considerationem proprii exempli, quo ut efficacius moneantur, vult eos memores esse vulgaris illius sententiæ, qua aliquoties ad suum vsus est propositum. Non est seruus maior Domino suo. Bene ergo ex ea infert:

Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Sicut enim cum de dilectione loquitur, de tali loquitur, quæ operibus declaratur: ita & cum de odio mundi loquitur, de tali loquitur quod externis erat declarandum persecutionibus. Addit autem:

Si sermonem meum, id est, doctrinam meam seruauerunt, & vestrum seruabunt: significans per contrarium sensum, quod quemadmodum non seruauerunt suum sermonem, nec illorum sint seruaturi. Priore autem hac ratione ex consideratione proprii exempli pertractata, redit Dominus ad secundam etiam rationem, qua superius eos contra mundi odium præmuniuit, suggerens eis rursus plausibilem & salutarem mundani odij & persecutionis causam.

Sed hæc omnia, inquit, quæ vobis ad exemplum mei euenient, homines facient vobis propter nomen meum, quod scilicet in vobis odio prosequuntur & persequentur. Porro ne videri possent homines iuste persecuturi Apostolos propter nomen Christi, addit: *Quia nesciunt eum qui me misit, significans homines non iusta de causa nomen suum persecuturos, sed ex ignorantia Dei, ignorantes videlicet, & nescientes, quod Deus illum miserit.* Ne autem isti videri possent, excusabiles, quia per ignorantiam essent fideles persecuturi, ostendit eos omni carere venia, & excusatione, idque dupliciter, nempe & ob suam doctrinam, & ob sua opera: quod ideo tam diligenter ostendit, ut tanto magis libeat Apostolis propter nomen Christi odia hominum & persecutionem pati, quanto magis intelligunt eorum odium & persecutionem esse iniquam. Primum ergo à sua doctrina ostendit eos inexcusabiles, dicens: *Si non venissem, & locutus non fuisset eis, peccatum non haberent, ex eo scilicet quod non credunt in me, sed odiunt nomen meum, & illud in vobis persequuntur.* Nunc autem cum venerim ad eos, & locutus eis fuerim doctrinam, quæ secundum Prophetarum vaticinia declaravit me esse Messiam, non habent excusationem pro peccato suo scilicet incredulitatis, & odij in me, ac persecutionis vestræ propter nomen meum. De huiusmodi enim singulariter peccato Dominum hic loqui patet ex præcedentibus, propter quæ hæc introducuntur. Deinceps autem ostendit quam grave peccatum sit huiusmodi odium, eo quod redundet in odium Dei. *Qui, inquit, me odit, hoc ipso etiam Patrem meum odit, eo quod vna sit mihi cum illo natura, quodque eius sit ipsa doctrina propter quam me odiunt homines.* Deinde & à suis operibus ostendit eos fore inexcusabiles dicens:

Si opera

Si opera non fecissem in eis, id est, inter eos, & ipsis videntibus, quæ, id est, qualia nemo alius fecit ante me, non haberent peccatum. Nunc autem & viderunt me fecisse talia opera, qualia nemo fecit, ex quibus proinde merito secundum Prophetarum vaticinia intelligere debuissent me esse Messiam, & tamen oderunt me, & ex consequenti etiam Patrem meum cuius sunt ea opera propter quæ me oderunt. Cæterum quoniam iam quæri poterat cur tam iniquum odium contra Christum ex Dei sit permissione excitatum, subiicit:

Sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est de me, nempe: Odio habuerunt me gratis, id est, sine iusta aliqua causa, supple, ideo ex Dei permissione odium hoc contra me est excitatum. Est autem hoc testimonium scriptum Psal. 68. Vbi legimus: *Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis.* Et rursus Psal. 34. *Qui oderunt me gratis, & annunt oculis: proinde nomen legis hic accipitur generaliter pro toto veteri testamento.*

Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis, &c. Odio Iudæorum contra se opponit testimonium Spiritus de se, quo magis adhuc declarandum erat illorum odium iniustum esse, & irrationabile. Potest autem istud intelligi. De testimonio Spiritus per opera miraculorum, quæ in Apostolis, & per Apostolos erat editurus ad gloriam nominis Christi. Potest etiam intelligi de testimonio Spiritus in cordibus Apostolorum, & omnium fidelium, docentis eos claritatem Christi: *Non solum, inquit, ille testimonium perhibebit de me, sed & vos illo accensi testimonium perhibebitis de me, quia ab initio prædicationis meæ, & rerum à me gestarum mecum estis, quare idonei eritis, qui testificemini de me.* Circa illa autem verba: *Quem ego mittam vobis à Patre.* Spiritum veritatis, qui à Patre procedit: primum notandum Christum paucis Trinitatis mysterium complexum dum Spiritum dicit mittendum se missurum, sed à Patre. Dicit autem se missurum illum à Patre, quia Spiritus primò est, & procedit à Patre, & quia ipse filius à Patre habet, quod Spiritum mittat. Mitri autem dicitur aliqua persona diuina, dum alicubi incipit esse nouo modo, quo ibi prius non erat. Sic Spiritus sanctus dicitur mitti, cum alioqui sit vbique, quia per suam gratiam & efficaciam nouo modo incipit esse in hominibus. De visibili autem Spiritus missione intelligendus est hic locus, cum sub signis quibusdam visibilibus in die Pentecostes Spiritus datus est Apostolis. Porro paracletum vocat nunc rursus Dominus Spiritum veritatis, idque appositè, ut quia illum dicit perhibiturum testimonium, ostendat eum fide dignum. Cæterum quod sequitur: *Qui à Patre procedit, magnam præbuit quibusdam contentionis occasionem.* At si rectè perpenderit, videbitur hic locus simpliciter accipiendus de temporali Spiritus ad creaturas

Quomodo dicitur mitti aliqua persona diuina.

H h h

5

pro-

Beda.
Nonnus.

processione, hoc est, de eius missione. Sicut enim nunc Dominus dicit Spiritum procedere à Patre, ita supra cap. 8. de se dixit: Ego ex Deo processi. Id autem magis de processione Christi temporali, quam æterna accipiendum, patet ex sequentibus:

Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Pronomen hæc, videtur referendum ad ea quæ prius dicta sunt de odiis, & persecutionibus, propter nomen Christi perferendis: ut intelligatur hic Dominus reddere causam, quare tam tristitia eis prædixerit. Cum autem in præcedentibus Dominus in genere dixisset suos odia, & persecutiones passuros: nunc species quasdam persecutionum explicat, easque duplices iuxta duplex malorum genus. Est enim malum calumniæ & ignominia, est & malum pœnæ atque supplicij. Ad calumniæ, atque ignominia malum pertinet quod primo loco dicitur: *Absque Synagogis facient vos*: Græcè est ἀποσυναγωγῆς, hoc est, alienos à Synagoga, aut excommunicatos.

Cyrillus.

Sed venit hora, ut omnis qui interficit vos. Pro coniunctione, sed quæ aliquam obscuritatē adfert hoc loco, Græca dictio ἀλλὰ etiam verti potest per imo, aut quinetiam, quo modo sensus erit conuenientissimus, nempe iste: Excludet vos à Synagogis suis, imò, quod amplius est, venit hora, id est, instat iam tempus, ut omnis qui interficit vos, arbitretur se Deo obsequium, hoc est, cultum præstare, aut sacrificium offerre. Est enim Græcis λατρεῖν προσφέρειν. Significatur autem hac sententia maximum supplicij & pœnæ malum, quemadmodum superiori maximum ignominia malum significabatur: proinde sub his duabus persecutionis speciebus omnia alia mala comprehenduntur. Ne autem Apostolos contristaret, quod eorum cædes reputanda esset cultus Dei & sacrificium: sed intelligerent illam suorum persecutorum existimationem esse erroneam, bene subiecit Dominus:

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me. Non solum quia non nouerunt Deum sub nomine Patris dicit illos Patrem non nouisse: sed etiam quia Dei non habuerunt rectam notitiam: qua quoniam caruerunt, nec ipsum Christum agnoscere potuerunt.

Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, &c. Aduersatiua coniunctio: sed, quæ & hic videtur durè posita, refertur ad tristitiam, quæ in Apostolis causari posset ex audita imminentium malorum prædictione, significatque non ob ingerendam tristitiam hæc eis Dominum locutum. Genitium autem eorum referendum ad verbum reminiscamini patet ex Græcis hoc sensu, ut cum venerit hora, id est, tempus illud, quod nunc dixi instare, tum reminiscamini eorum, id est, earum rerū, quæ modo locutus sum. Subiicit deinceps causam, quare hæc ipsis non prius sit locutus.

Hæc

Hæc autem, inquit, vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram, Quia scilicet per meam præsentiam ab his malis liberi hæctenus fuistis, & in me totum prælium vertebatur: proinde non erat necesse de his tunc vos præmonere sicut modo quando mea destituerimini præsentia, & de me testimoniam prohibere debebitis mundo reclamante.

Et nunc vado ad eum qui misit me. Græca habent, nunc autem: pendet enim adhuc hæc pars cum præcedenti, & ratio indicatur quare quod ab initio non dixit, modo eis dixerit: Cum autem prædictione sui abitus, & malorum quæ post illum erant obuentura videret suorum animos, nimia repletos mœstitia, ad consolationem conuertitur; in qua reliqua ferè sermonis pars consistit. Quod autem dicit: *Nemo ex vobis interrogat me quo vadis.* Cum & Petrus & Thomas hoc antea interrogauerint: Dominus amicorum more his verbis mœstos Apostolos prouocat ad familiares interrogationes, notans eos quod præ nimia mœstitia iam cessarent pœnitentia ab huiusmodi interrogationibus, ex quibus vilitatem aliquam percipere possent, & à mœstis suis liberari. Itaque subiungit:

Sed ego, quia ipsa sum veritas, qui que fallere nequeo, veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego abeam à vobis, & vadam ad eum qui misit me. Si enim non abiero, paracletus ille, de quo iam aliquoties dixi, & per quem multa vobis promisi, non veniet ad vos. Si autem abiero ad Patrem, mittam eum à Patre ad vos. Duplici autem de causa Spiritum sanctum non potuisse venire ad Apostolos, nisi Christus abiret, dictum est circa illud Ioannis. Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat, &c.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, &c. Ne dicant se malle ipsius præsentiam, quam Spiritus pro ipso aduentum: ostendit ipsius paraclæti officium & fructum. Quoniam autem admodum obscurus est hic locus, sciendum verbum arguet, hic accipi posse aut pro corripere, confutare, & redarguere, aut pro certis argumentis demonstrare, & conuincere. Nam & hoc significat Græca dictio ἐλέγχειν. Et quidem si priori modo accipiatur: tunc in ablatiuis illis, peccato, iustitia, & iudicio subaudienda sunt adiectiua diuersa hoc modo, arguet mundum de peccato admisso, & de iustitia sprete vel neglecta, & de iudicio item sprete, vel neglecto. Si vero verbum arguat posteriori modo accipiatur, sensus erit facilis, certissimis argumentis cum ipsius mundi reprehensione conuincet eum de tribus illis, peccato, &c. Omnino autem viderur Dominus hic loqui de sua iustitia quæ declaranda erat per ipsius ad Patrem abitum. Per hoc enim quod Spiritus post Christi ascensionē fidelibus tam mirabiliter, & efficaciter datus est, quodque per eum fideles

Nonnus.

Chrysof.

fideles

fideles tam mirabilia sunt operati, morbos, dæmonesque pellentes, ac totum mundum à paterna religione ad Christi fidem trahentes; declaratum est mundo ipsa re & peccatum non credentium in Christum, & iustitia Christi, & iudicium, condemnatioque diaboli.

Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare, &c. Cum de subtilioribus quibusdam fidei mysteriis in his quæ mox præcedunt, differere cœpisset, sciretque Apostolos pro illo tempore non esse capaces, longioris de illis sermonis, aut apertæ eorum explanationis: sermonem imputans omnium cognitionem eis promittit per aduentum iam promissi Spiritus; Adhuc multa habeo inquit, hoc est, possem vobis dicere; tamen ab his dicendis abstinere, non quod eorum communicationem vobis inuideam, sed quia non estis nunc eorum capaces. Non ergo multa hæc diuersa quædam erant ab his, quæ ipsos Dominus præsens docuerat, sed eorundem plenior, & clarior explicatio. Hæc ergo Spiritum eos docuros promittit dicens:

Cum autem venerit ille, de quo dixi, paracletus, Spiritus scilicet veritatis. Dum Spiritum eum vocat, innuit eos per ipsum fore spirituales, & proinde etiam capaces eorum, quæ tunc non poterant portare; cū veritatis dicit Spiritum, credibile magis facit, quod sequitur, docebit vos omnem veritatem. Est autem hic sermo non de quavis veritate, sed de veritate fidei; atque ea in cuius cognitione hominū salus consistit: qualem Spiritus, isque solus cognoscere facit fideles ex parte quidem in hac vita, perfectè autem in futura.

Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, &c. Dispensatiuè dicitur Spiritus non locuturus à semetipso: quia ab eo à quo est Pater, & filio sicut habet suum esse, ita & quæcunque loquitur, & inspirat hominibus. Sic & dicitur locuturus quæcunque audiet, non quod quædam de nouo discet, quæ prius ignorauit: sed quia ea est locuturus, quæ à Patre & filio accipiet nuncianda, & intelliget Patrem & filium velle.

Et quæ ventura, inquit, sunt annunciabit vobis. Ad maiorem Apostolorum consolationem promittit eis etiam futurorum præcognitionem. Dicit autem indefinitè quæ ventura sunt, quia non omnia ventura eis prænucciavit, sed quædam, quæ scilicet præscire vel ipsis, vel etiam nobis expediebat.

Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, &c. Hic iam tertius insinuat fructus ex aduentu Spiritus prouenturus, & ad ipsum Christum pertinens; nam primus pertinuit ad mundum, secundus ad Apostolos. Ille, inquit, me clarificabit, id est, clarum & gloriosum efficiet. Quod fecit testimonium de ipso in mentibus Apostolorum exhibendo, & per eos longè latèque nomen ipsius prædicando, ac opera admiranda in eis & per eos ad gloriam eius faci-

ciendo,

ciendo & attamen peculiaris quædam ratio, & modus clarificandi hic designatur, cum subditur; *Quia de meo accipiet*, hoc est ex mea scientia, & sensu accipiet, & à me audiet, quod vobis annunciabit. Quod opportunè & necessario nunc dicit; quia dixerat antea Spiritum docurum eos omnem veritatem, quam ipse eos non docuerat, ac proinde videri posset in scientia, & potentia perfectiorem ipso esse, adeoque ipsius gloriam obscuraturum. Pronomen ergo, meum, hic accipitur essentialiter. Vnde quod dicit de meo accipiet, perinde est atque de mea essentia, aut quod proposito magis conuenit, de scientia mea. Dicit autem potius de meo, quàm de me, vel à me; ne sibi vendicaret primam Spiritus originem, quæ conuenit Patri, à quo filius habet quod ab ipso accipiat & Spiritus quæcunque habet. Declaras enim quomodo dixerit de meo accipiet;

Omnia, inquit, quæcunque habet Pater, mea sunt, propterea dixi, &c. Significans Patri competere primo Spiritus originem, per illum vero eandem competere sibi, quod ab eo accepisset quæcunque ille haberet.

Modicum & iam non videbitis me, &c. Post consolatoriam Spiritus promissionem, rursum sermonem ingerit de suo discessu, aliamque consolationis rationem adfert, promittendo eis suum ad ipsos reditum. Cæterum dictio, modicum, bis hic posita secundum quosdam significat tempus post quod futurum est quod sequitur non videbitis, & videbitis, ut sit sensus: Modicum tempus est, post quod non videbitis me, & post illud modicum tempus, erit rursum modicum, tempus post quod videbitis me: hoc est, post breue tempus non videbitis me, & iterum post breue tempus videbitis me. Atque in hunc modum accipiendum esse hunc locum patet ex eo, quod in hunc sensum aliquoties superius posita est hæc dictio, ut ibi; Adhuc modicum, & mundus iam me non videt. Sciendum tamen quod totus hic locus ab illo; Modicum, & non videbis me, usque ad illud, & in illo die me non interrogabitis quicquam, &c. Dupliciter tractetur ab D. Aug. & aliis. Altero modo ut tempus quo se dicit Dominus non videndum & quo suos dicit contristandos, mundum autem gauisurum, intelligatur tempus passionis, mortis, & sepulturæ illius, tempus vero quo se dicit rursum videndum, intelligatur tempus à resurrectione ipsius. Secundum quam intelligentiam totus hic locus propriè, & solum pertinet ad Apostolos, sicut & alia pleraque quæ in hoc sermone dicuntur. Altero modo ut tempus luctus intelligatur totum tempus præsentis seculi, tempus vero gaudij, tempus futuri, secundum quam intelligentiam totus hic locus non ad Apostolos tantum, sed ad vniuersos pertinet fideles; quam posteriorem tractationem existimat D. Aug. magis esse germanam; prior tamen simplicior est, & præcipuè, aut primæ intentioni Domini conuenientior. Ita tamen Domi-

nus

nus in sequētibz suū temperavit sermonem, vt quod dixit pro mitigatione præsēntis ob suam mortem tristitiā in Apostolis omnibus etiam fidelibus valeret pro mitigatione malorum omnium, & afflictionum, quæ in hac vita erant perpeffuri: quorum malorum principium quoddam fuit planctus ille, & dolor, quem Apostoli de Domini sui crucifixione, & morte conceperunt, sicut gaudij sempiterni, quod in cælis manet iustos post huius mundi afflictiones, initium quoddam fuit & typus Apostolorū gaudium de Christi resurrectione conceptum. Omnibus tamen maturius perpenſis, visa est mihi postea explicatio Aug. esse probabilior: eo quod cum in hoc sermone alias Dominus dicit se non vidēdum, significet eam absentiam, quæ post ascensionem futura erat, & cum se videndum rursus dicit, eam visionem significet, quæ in fine seculi futura est.

Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc, &c. Peculiaris ratio cur hæc Domini verba non intellexerūt, fuit, vel quia non intellexerunt tam vicinū esse tempus abitus Domini, vel etiam quia verbis Domini contrarietas quædā inesse videbatur, eo quod post modicum se diceret videndum & non videndum.

Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, &c. Cum ex discipulorum inter se collatione, sed magis ex suo Spiritu cognosceret Dominus, quod cuperent eum interrogare, suo more interrogationem, quam reuerentia aut verecundia retraheret præuenit. Non tamen planè explicauit eorum de quibus dubitabant discipuli, verborum intellectum: sed etiam hic suo more nouam subintulit adiectionem, qua, quod dixit, firmitus asseuerauit, & ex qua intelligendum reliquit quod dixit videbitis, & non videbitis, q. d. Quod dixi verissimum est & ex iis quæ modo dicam vtrunque intelligere potestis: Ecce iam adest tempus quo præ nimio mœrore vos plorabitis & flebitis, ob ademptā scilicet hanc meam vobiscum consuetudinem, & crucis igominiam mihi irrogatam. Contra mundus me capto, & occiso, tanquam victor, sui que voti compos effectus gaudebit, gestiet & exultabit: sed breui commutabitur rerum vices, vestra enim tristitia vertetur in gaudiū, cum me videbitis à morte rediuium, & contra mundi gaudium vertetur in mœrorem.

Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius, &c. Prædictum gaudij post mœrorem successum declarat per vulgare, ac certissimum exemplum, quod etiam ob alia optimè deseruit proposito; nempe ad designandum quod quemadmodum mulieris iam parturientis magnus quidem sed breuis est dolor, quiq; mox cōuertitur & in maximam lætitiā, eamque solidam, atque diurnam: ita etiam Apostolorum animi grauissimo dolore ob Domini sui mortē deſinendi erant, sed dolore breui, quiq; & in sum

mam,

nam, & in perpetuā mutandus esset lætitiā. Applicat autem Dominus allatum exēplum suo proposito simpliciter, dicens; Et vos igitur nunc quidem ob meū abitum, & passionem tristitiā habetis, verum rursus ego vos mox videbo resuscitatus: & tū mœrore omni pulso, gaudebit cor vestrum in me, & de me nec mœrore, & breui gaudio, sed perpetuo. Non enim vt modo vestrum in me gaudium tunc tolleretur, sed gaudium illud nemo tollet à vobis, quod certò eritis persuasi, me semper in bonum vestrū viuere.

Et in illo die me non interrogabit is quicquam. Videtur istud subicisse in consolationē Apostolorum, de quibus statim dictum est quod volebant eum interrogare. Ne ergo eos cruciaret quod pœraque adhuc in verbis ipsius non intelligerent, ac pergerent interrogare, quæ tunc intelligere nō poterant: promittit venturū tempus, quo omnia edocti & cognoscentes non opus habebunt quicquā interrogare ipsum. Caterum intelligendo ea quæ præcedunt impleta in Apostolis post resurrectionem, qui est vt diximus, simplicior intellectus, vt cum dicitur. *In illo die*, designetur tempus à resurrectione: dicendū id quod hic dicit Dominus ex parte quidē impletum ante Domini ascensionem, perfectè vero post Spiritus missionē, quando ita ab eo edocti sunt omnem veritatē, vt corporealem Christi præsentiam ad discendum aliqua non requirerent.

Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine, &c. Promisit eis omniū post suam reditū cognitionē; nunc verò etiam omnium, quæ petent imperationē. Solita autē sua asseueratione hanc promissionem suam confirmat, quod vt maximè hæc promissio faciat ad fidelium consolationē; ita ægrè diffidentia humane mentis possit induci vt ei credat. Est autē petere Patrē in nomine Christi, postulare aliquid per illius merita, & per illius virtutē atque potentiam Patri æqualem, aut vt vno dicam verbo, postulare aliquid per illum tanquam mediatorem inter Deum, & homines.

Vsq; modo non potestis quicquam in nomine meo. Hac sententia significat Dominus absolutè Apostolos nihil eatenus petisse Patrē in nomine Christi. Etsi enim spiritus immundos eiecerant, & morbos curauerant in nomine Christi: non tamen in nomine Christi tunc Patrē rogabant, quem hoc nouo precandi modo orare nec dum edocti erant: qui modus ante istud tēpus tradendus non fuerat; quando futurū mox erat, vt nomen Christi eiusq; apud Patrē vis fidelibus iam manifestaretur.

Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. Secundū quosdam rectius ea pars, vt gaudium vestrum sit plenum refertur ad verbum accipietis, vt coniunctio vt, sinē denotet hoc sensu; Petite deinceps Patrē in nomine meo, & accipietis ab eo, quod sic petieritis, idque propterea vt gaudium illud vestrum, quo in me, & de me gaudere cœpistis, sit plenum, & perfectum: dum per me

omnium

Petere in nomine Christi.

omnium votorum vestrorum efficiemini compotes, dumque intelligitis omnipotentiam nominis mei: & proinde non vanam esse fidem, & spem, quam in me collocastis.

Hac in prouerbis locutus sum vobis, &c. Iam finem facturus huius sermonis, tollit ab Apostolis occasionem tristitiæ, quam ex sermonis poterant obscuritate concipere, significans præsentis temporis competere hanc obscuritatē: instare autem tempus quo omnia clarius sit illos docturus, maximè de Patre, cuius ignorantia singulariter torquebat Apostolos, vt in superioribus patuit. Sequitur enim in illo die, id est illo tempore, quo à me per Spiritum meum perfectione Patris donari fueritis cognitione, ex qua & mei perfectiorem cognitionem accipietis: tunc in nomine meo petitis patrem, quod modo nō facitis, quod me non satis cognoscatis nec patrem meum.

Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis, &c. Tertia iam ratione eos consolatur, occasione accepta à Patre, estque hæc ratio omnium efficacissima. Non negat autem se rogaturum Patrem de, id est pro Apostolis, & fidelibus: sed dicit se modo non dicere, quod prius dixit, ego rogabo Patrem, significans nō opus esse vt sic dicat, quasi Pater erga eum parū propensus esset, & hac de causa intercessore apud eum indigerent. Miro ergo modo & intercessionis suæ necessitatem significat, dum docet in nomine suo petendum, & tamē ab ea aperte prædicanda abstinere ad maiorem suorum consolationem, & benignitatis paternæ declarationem. Cæterum quod dicit: *ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis.* Non sic est accipiendum, quasi nostra dilectione præueniamus absolutè omnem Patris erga nos dilectionem: sed quod dilectio nostra ratam faciat Patris erga nos dilectionem, quodque nostram dilectionē sequatur dilectio Patris, quo ad aliqua noua dilectionis indicia. Cum autem dixisset: *Et credidistis quia à Deo exiui, vt hanc ipsorum fidem confirmaret, & rectam approbaret, atque ex ea fide eos etiam prouheret ad fidem eius, quod toties affirmavit, se ire ad patrem, subiecit:*

Exiui à Patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem. In qua sententia, iterum denotat alterum iter, non alteram mundi derelictionem. Proinde illud exiui à Patre intelligendum est potissimum de exitu filij temporali, quo scilicet dicitur missus à patre ratione incarnationis, non autem de exitu eius æterno, quo ratione æternæ generationis exiuit filius à Patre, quanquam huiusmodi exitus etiam hic satis includatur.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, &c. Discipuli nunc recreati postremis illis Christi verbis, tum quod illis apertius iam significasset quomodo dixisset, videbitis, & non videbitis, & vado ad Patrem, tum quod audirent bona multa sibi promitti,

mitti, atque inter ea potissimum quod pater eos amaret, prorumpunt in verba, sibi que persuadent id, de quo prius inter se conquerebant iam satis intellexisse, cum tamen illis multum deesset veræ intelligentiæ. Ad hoc autem dicunt eum scire omnia, quia arcana hominū nouit, & priusquam interrogetur, interrogatoris nouit voluntatem. Tibi ergo inquit non est opus vt quis te interroget ad hoc vt scias, quid ille scire desideret, sicut hoc est opus aliis doctoribus. Tibi etiam non est opus vt te interrogemus, quo que ignoramus discamus à te qui omnia nosti.

Respondit eis Iesus: Modo creditis, &c. Si interrogatiuè istud legatur, vt magis est legendum, quod sic sermo Domini sit efficacior: sensus est; Nunc vobis vendicatis firmam in me fidem? Necdum sanè. Arguet enim, & conuincet vos tempus, quod iam instat. *Ecce enim venit hora, & iam venit.* In quibus verbis prius venit, est præsentis temporis, secundum vero præteriti, & est sensus: Ecce iam instat tempus, nec instat solum, sed & iam adest, *vt dispergamini vnusquisque in propria,* id est, in sua, hoc est, vt non solum omnes me relinquatis, sed etiam vos mutuo, alius alio fugietes, in locum in quo se tutum fore quisque existimabit. Cæterum ne Dominus videretur conquerendo dixisse, & me solum relinquatis, quasi indigeret eorum præsidio, & solatio, subiungit:

Et non sum solus, quia Pater mecum est, qui vnus mihi plaris est, quam omnium hominum societas, præsidium, & solatium.

Hac locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. His iam Dominus concludit sermonē hunc magnū, & prolixum, quē à cœna habuit partim sedens, partim stans. Hæc (ait) omnia quæ modo dixi, locutus sum vobis, vt credentes istis habeatis pacem in me. Ad hoc enim valent omnes prædictæ promissiones, consolationes, & adhortationes, vt & inter sese mutuo pacem haberent in Christo, concordēs in fide & dilectione Christiana, & in seipso quisque tranquillam haberet in Christo mentem, quam aduersitates & tentationes obuenturæ non perturbarent, propter fidem, & spem in Christum ex prædicto sermone conceptam. Vt autem intelligerent quare dicat pacem in me, subiecit:

In mundo pressuram habebitis. q. d. Non dico absolutè vt habeatis pacem, sed vt habeatis pacem in me. In mundo enim nō habebitis pacem, sed pressuram, & afflictionem, non solum nūc quando patiar, verum etiam quandiu fueritis in mundo. Ne autem hinc turbarentur, eos erigit dicēs: *Sed confidite,* id est, bono sitis animo, ego, *vinci mundum,* vnde & vos si in me manseritis, facile per me mundum deuincetis, maximè cum semel à me sit deuictus. Dicit autem se vicisse mundum, tum quia eatenus contra omnes mundi machinationes fortiter dimicauit, demone cum omnibus suis satellibus, Iudæis infidelibus nihil contra eum prævalente, sed

per opera & doctrinā ipsius superato, & confutato: tum quia iam iam per passionem suam, mortem, & resurrectionem, diaboli, & omnium mundanorum vires erat fracturus; ut non solum nihil amplius possent contra se, sed nec prævalere omnibus qui ipsi firmiter fide, & dilectione adhærerent.

Oratio Iesu ad Patrem. Ioannis. 17.

CAPVT CXXXVI.

Hæc loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum dixit. Pater, venit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificavi super terram, opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam: & nunc clarifica me tu pater apud te ipsum claritate, quam habui priusquam mundus esset apud te. Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo: tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia, quæ dedisti mihi abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt & cognouerunt verè, quia à te exiui, & crediderunt, quia tu me misisti. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint vnum, sicut & nos. Cum essem cum eis ego seruabam eos in nomine tuo: Quos dedisti mihi, custodiam, & nemo ex eis perit, nisi filius perditionis, ut scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum. Et pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me: ut omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis vnum sint: ut credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint vnum sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in vnum & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater quos dedisti mihi, volo, ut ubi sum ego & illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dile-

xisti

xisti me ante constitutionem mundi. Pater iuste, mundus te non cognouit. Ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, ut dilectio, qua dilexisti me in ipsis sit, & ego in ipsis.

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, &c. Post adhortationem, præmonitionem, & consolationem discipulorum, restabat ut abiturus Dominus, suosque relicturus eos pro more boni Patris familias Deo commendaret: ad quem quamuis ipsi non esset opus oratione, nunc tamen ut & alias, orationem, eamque ardentem & prolixam habuit, ut per eam discipulis testatam faceret suam erga ipsos dilectionem, curam & providentiam, eorumque in se, atque in Deum Patrem fiduciam confirmaret. Oraturus autem oculos subleuat in cælum, ut & ipso corporis habitu ardens salutis suorum desiderium insinuaret. Dicit ergo;

Pater venit hora, id est, iam adest tempus à te prædefinitum pro filij tui glorificatione, Clarifica ergo filium tuum. Porro Pater qui filium hætenus clarificauerat per admiranda opera miraculorum, quæ per ipsum ædiderat, per suum in Iordane testimonium aliisque modis: ulterius iam ipsum erat clarificaturus, imprimis per prodigia, & admiranda signa, quæ tempore passionis sunt æditas, deinde per ipsius resurrectionem, ascensionem, Spiritus sancti missionem, qui toti orbi nomē Christi reddidit gloriosissimum. Quæ omnia includere clarificationem, quam nunc Dominus precatur, sed maximè eam, quæ erat per ascensionem, & sessionem ad dexteram Patris, patet ex eo, quod mox dicit;

Clarifica me tu pater apud te ipsum claritate quam habuit priusquam mundus fieret, &c. Ut autem intelligeremus ipsam non petere suam gloriam, nisi propter gloriam Patris, subiecit; Ut & filius tuus clarificet te. Quod non sic est accipiendum quasi vicissim Pater filium, ac deinde filius Patrem esset clarificaturus: sed quod per gloriam filij etiam clarificandus esset Pater gloriæ eius autor, & consors.

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Coniunctio sicut, non est hic accipienda, ut similitudinem denoret, sed potius rationem ob quam filius debet Patrem glorificare. Grecis enim est, καὶ ὁ υἱός, quod propriè est iuxta quod, vel ea ratione qua. Sensus ergo est: Da ut filius tuus clarificet te, eo quod dederis ei potestatem omnis carnis, ad hoc ut det vitam æternam omnibus quos dedisti ei. Ad completionem autem huius rationis oportet etiam adiungere quod Dominus subsumendo subiecit; hæc est autem vita æterna, ut cognoscat te, &c. Hæc enim sententia etiã adiuncta hic resultat sensus: Quandoquidē o Pater dedisti filio potestatem omnium hominum, ad hoc ut electis omnibus daret vitam æternam, & vita æterna consistit in tui cognitione: ideo da ut filius tuus, clarificet te, hoc est, clarum

te & cognitum faciat omnibus quos dedisti ei. Dicitur enim autem potestatem omnis carnis, pro potestate in omnem carnem, id est, synecdochicè in omne hominum genus. Hanc autem potestatem etiam Christus homo ab initio suæ natiuitatis accepit ad saluandum homines: tum primum tamen eam exeruit, cum sua prædicatione, & miraculis quosdam ad se cepit trahere, & perfectius cum iam in cælum assumptus per Spiritum à se missum totum ad se traxit mundum, diabolus sua spoliatus potestate, quam prius habebat in homines.

Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum. Loquitur hic de vita æterna, ut & alias sæpe, ut communis est, & huic & futuræ vitæ, unde non dicit, ut videant te, sed ut cognoscant te. Vita enim æterna inchoatiuè & imperfectè sic habetur cognoscendo Deum per fidem; habetur autem in cælis perfectè cognoscendo Deum per visionem. Loquitur autem Dominus de tali proculdubio cognitione Dei, quæ viua sit, & Dei etiam dilectionem coniunctam habeat.

Ego te clarificaui super terram. Declarat iustam esse suam petitionem, eo quod secundum Patris præceptum ipsum iam prius clarificasset, id est, clarum & gloriosum sua prædicatione & miraculis effecisset, *super terram*, id est apud homines.

Opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam. Loquitur non de omni opere à Patre sibi iniuncto (nondum enim compleuerat hominum redemptionem per mortem suam) sed de opere eatenus sibi iniuncto, nempe prædicationis Euangelicæ, atque in genere de opere quouis, quousque ad illud tempus per ipsum Patris nomen erat clarificandum, & manifestandum hominibus. Exposita itaque causa, ob quam meruit peritam assequi clarificationem sui, infert rursus priorem petitionem, addens & desideratæ à se suæ clarificationis modum.

Et nunc, inquit, hoc est, Nunc ergo vicissim etiam tu clarifica me ea claritate, quam habui apud te priusquam mundus fieret. Quibus verbis simplicissimum fuerit intelligere Christum precari sibi homini omnino eandem dari claritatem, & gloriam, quam quatenus verbum reipsa habuit ante mundum: non quod humanitas Christi eius gloriæ esset capax; sed quod suæ personæ, quæ iam simul erat homo, & Deus, vellet in humana etiam natura dari eam gloriam, quam eatenus tantum habuit in diuina natura: hoc est ut qui hætenus solum quatenus verbum habuit gloriam diuinitatis, iam eandem etiam haberet quatenus verbum caro, aut quatenus homo Deus. Quam claritatem tunc accepit persona Christi, cum humana natura immortalitate donata est, & in cælum sublata, & per cõiunctionem sui cum diuina natura in vnitatem personæ eiusdem cum illa gloriæ cõsors effecta: ita ut & ab angelis, & ab hominibus persona illa, quæ homo erat, Deus cognosceretur, coleretur, & adoraretur.

Mani

Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi, &c. Quod dixit, Ego te clarificaui, exponit per illud: Manifestaui nomen tuum, &c. Sic enim clarificatur Deus, cum nomen eius, hoc est bonitas eius, potentia, diuinitas, & alia quæ ei competunt manifestantur. Quod vero dixerat, super terram, declaratur per illud, hominibus quos dedisti mihi de mundo, hoc est, non quibuslibet, sed è mundanorum hominum consortio & perditorum numero abstractis, & electis: significans se proinde Patris sui voluntatem adimpleuisse, eo quod nomen eius illis manifestaui, quibus ille voluit illud manifestari. Notat autem potissimum Apostolos, quos, quare sibi datos dicat, declarat per sequentia, cum dicit:

Tui erant, non solum ratione creationis, sed potissimum ratione prædestinationis ab æterno, per quam illi inter filios Dei erant ascripti. *Dedisti autem mihi*, inquit, dum tua æterna prædestinatione mihi eos deputasti, dumque tua vocatione & gratia eos ad me traxisti. Cæterum ut ostenderet hos non frustra sibi datos à Patre, subiicit;

Et sermonem tuum seruaerunt, hoc est sermonem & doctrinam non tam meam, quam tuam, non ut alij abiecerunt, sed receperunt, receptamque constanter tenuerunt. Id verum esse per sequentia declarat, cum dicit:

Nunc cognouerunt quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt, Atque id rursus per sequentia manifestat, dicens:

Quia verba, quæ mihi homini dedisti aliis prædicanda, dedi eis: nihil extra præscriptum docens, & ipsa ea verba acceperunt tanquam abs te profecta, unde & verè cognouerunt, quod à me ipso non venerim, sed quod à te exiui, id est, crediderunt, quod tu me miseris in mundum ad prædicandum.

Ego pro eis rogo, non pro mundo. q. d. Quoniam hi, quibus nomen tuum manifestaui, tam variis nominibus tibi merito debent esse commendati; nempe quia tui erant, quia mihi eos de mundo dedisti, quia sermonem tuum receperunt, & tenuerunt, credentes me à te missum: ideo etiam pro eis rogo, non pro mundo, hoc est hominibus mundanis, & perditis, sed pro his, quos dedisti mihi. Quod autem sequitur:

Quia tui sunt. Potest referri ad illud, Ego pro eis rogo, ut reddatur ratio cur pro eis peculiariter oret. Illud autem:

Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt. Obiter inter rationes suæ pro Apostolis peculiaris orationis interiectum est, ad obuiandum quæstionibus, quæ obiici poterant. *Et glorificatus sum in eis*, inquit, eo quod me Christum agnoscaut: unde ipsorum erit ad id ad laborare quo & in aliis, electis per orbem dispersis glorificer. Dicit autem Dominus: *Iam non sum in mundo*, quia iam iam imminebat tempus, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem.

Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos, &c. Post causas suæ pro illis peculiaris orationis: aperit nunc quid eis petat: nempe eorum custodiam & seruationem. Non simpliciter autem nunc Patrem appellat, sed addidit opportune, *sancte*, quoniam mox sanctificationem suorum erat postulaturus, *serua eos*, inquit, ab omni malo, serua eos in bono, quod amplexi sunt. Serua eos inquam per nomen tuum, hoc est, per tuam virtutem & bonitatem, quos dedisti mihi. Quorsum autem, & ad quem finem velit eos Patris virtute seruari, aperit dicens: *Vt tua*, scilicet virtute seruari, sint vnum inter se, & in nobis, sicut & nos vnum sumus inter vos. Sicut enim superius discipulis potissimum mandauit mutua seruari dilectionem: ita & hic eis, & omnibus electis postulat potissimum unitatem fidei, scilicet & dilectionis.

Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, &c. Aperit nunc necessitatem suæ petitionis primum ob suum discessum, secundo propter odium mundi. Ideo ait, nunc te necessario oro, vt eos qui sibi seruandis non sufficiunt sua virtute, tu serues tua virtute: quia quamdiu fui cum eis secundum præsentiam corporalem, ego per illam præsentiam seruavi eos: *At nunc ad te venio*, vnde illis post hac mea præsentia destitutis, opus erit tua protectione, atque custodia. Quod autem humano more, seu dispensatione tantum, & ad consolationem suorum hæc sit locutus testatur dicens:

Hæc loquor in mundo, priusquam scilicet planè ab eis, secundum corpus ablatum sum, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis, hoc est, vt gaudium quod de me habent per meum abitum non minuatur in eis, sed impleatur, augeatur, & perficiatur, dum audiunt me semper eorum gerere curam, & per me eos non destitutos tua custodia, dum destituentur mea præsentia. Aut vt gaudium meum, id est, gaudium tale, quale ego habeo in Patris erga me dilectione, & quale ex meo munere cœpit esse in ipsis, non deficiat in ipsis, sed impleatur. Secundum hanc enim expositionem propria erit locutio. Cæterum quoniam inter Apostolos, vnus perierat Iudas, ne huius perditio sibi imputari posset, subiicit Dominus: *Et nemo ex illis periit, nisi filius perditionis*, hoc est, homo perditioni olim destinatus. Addit autem quod magis adhuc se à culpa liberat, vt scriptura impleatur, Davidis scilicet, qui frequenter eius prædicit perditionem, sed maxime Psalmo 108. vt patet ex Petri explicatione. Act. 1. Accipitur autem hic coniunctio, vt sicut & alias sæpè, non finaliter, sed consecutiue.

Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos habuit odio, &c. Alteram nunc indicat causam, ob quam & necessaria eis erat custodia Patris, & dignum atque iustum, vt à Patre seruari: nimirum quod odio haberentur à mundo, idque propter Patrem, quia propter sermonem & doctrinam à Patre illis tradiderat: propter quâ doctrinam

doctrinam quam receperunt, non sunt amplius de mundo, id est, non sapiunt quæ mundi sunt, nec sunt amplius de numero mundanorum hominum, atque ob id mundani homines tanquam sibi dissimiles & contrarios persequuntur & persequuntur: sicut & ego nō sum de mundo, & ob id mundi persecutiones patior. Ne autem propterea quod dixit mundum eos odisse, videretur desiderare vt secum iam è mundo tollerentur, subiicit:

Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues, &c. Hoc est, id à te cupio vt quoniam mundi odium perpeti necessario debebunt, contra quod per se fortes satis esse non poterunt, quoniamque in mundo eis viuendum erit in medio nationis peruersæ: tu eos serues à malo, non vt nullum malum, aut incommodum sentiant, sed vt ne per persecutiones, & odia mundi abalienentur à tuo sermone, aut consortio prauorum contaminentur. Rursum autem repetit Dominus id, quod mox semel dixit:

De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo: Quam repetitionem videtur adiecisse, vt commodè subinferret illud, quod sequitur, *Sanctifica eos in veritate*. Quoniam enim nō est satis à malo seruari, nisi quis etiam sanctus efficiatur, virtutibusque ornatur: ideo subiicit orando, vt Pater eos sanctificaret per suam veritatem. Itaque sensus est: Non sunt de mundo sicut nec ego: proinde sicut ego tibi sanctus sum, quia de mundo non sum: ita & tu sanctos eos efficit, tibique addictos, idque per veritatem doctrinæ tuæ Euangelicæ. Quod autem per veritatem hoc loco doctrina Euangelica, quæ homines sanctificat, & sanctificatos à malo seruat, & in sanctitate perficit ac confirmat, intelligenda sit, manifestat Dñs, cum subiicit:

Sermo tuus veritas est. Sermo enim Euangelicus pura veritas est, nullos habens fucos, nec umbrarum typos. Duplicem autem subiicit Dominus causam, ob quam merito Pater petitam sanctificationem Apostolis præstare debeat; Alteram cum dicit:

Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego eos misi in mundum, &c. Hoc est, sicut tu me misisti in mundum ad prædicandum veritatem tuam, ad arguendum mundum de suis sceleribus: ita & ego eadem de causa eos iam cœpi mittere in mundum: quoniam ergo in mundo, & inter mundanos conuersandum erit, idque ad prædicandum Euangelij veritatem, opus illis est vt per te sanctificentur in veritate tua. Altera causa est:

Et pro eis ego sanctifico meipsum, hoc est, meipsum iam iam offeram tibi in sanctam hostiam, vt & ipsi à contagio prophani mundi magis, magisque purgati sanctificentur amplius per veritatem tuam. Congruum est ergo vt oblationis meæ intuitu, eis quam peto veritatis sanctificationem præstes.

Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri, &c. Postquam primum pro se, deinde & pro Apostolis, qui in suum locum

erant post se successuri orant: hac orationis suae parte pro omnibus orauit fidelibus, qui vsque ad finem mundi futuri sunt. Omnes enim hi etsi non viderint, nec audierint Apostolos docentes; tamen per doctrinam, & verbum eorum haecenus crediderunt, & credent, quam ab Apostolis primo post Christum acceptam Ecclesia haecenus conseruauit, tradetque posteris vsque ad consummationem seculi. *Vt*, inquit, *omnes*, scilicet & qui credituri sunt, & qui modo credunt, hi mei discipuli sint vnum. Et exemplar huius vnitatis modo repetens, magisque explicans de quali loquatur vnitatem. *Sicut*, inquit, *tu Pater in me, & ego in te*, per omnimodam naturam, & voluntatis vnitatem, vt sic etiam ipsi sint inter se vnum, sed in nobis. Hac enim adiectione non quamlibet se illis intingat precari vnitatem, sed eam qua fideles consentiant in Deo, idem scilicet cum Deo, & in Deo sentientes & volentes. Bene autem Dominus orat vt fideles sint vnum ad hoc vt mundus credat, & agnoscat se a Patre missum. Ex vnitatem enim & concordia fidei, & doctrinae fidelium inter se, maxime euadit manifestum Christi doctrinam a Deo profectam, ipsumque venisse a Deo missum magistram.

Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint, &c. Hic locus conuenienter intelligitur de gloria filiationis diuinæ, & confortij, atque participationis diuinæ naturæ: vt significet Dominus se qui a Patre acceperat vt filius Dei esset per naturam, dedisse etiam Apostolis, vt & ipsi atque omnes fideles filij Dei dicerentur, & essent per gratiam: quæ maxima est, & fidelibus omnibus communis claritas, & gloria. De hac claritate si locus hic accipiatur, optime subiungitur: *Vt sint vnum sicut & nos vnum sumus*. Per hoc enim quod per Christum fideles facti sunt Dei filij, & diuinæ confortes naturæ, vnum facti sunt in Deo, sicut Pater & filius in diuinitate vnum sunt per naturæ communionem. Huic sensui conuenit quod sequitur:

Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum: Sic enim hac parte explicabitur iam dicta sententia, quod omnino videtur hic voluisse Dominus. Ego inquit in eis sum per gratiam meam, & fidem eorum in me: *sicut tu*, Pater es in me per naturæ communionem: sicque dedi eis claritatem, quam tu dedisti mihi, ad hoc vt sint consummati in vnum, hoc est, perfecti in vnitatem, & concordiam: non solum in futura vita, quando perfectissima erit fidelium concordia, sed etiam in praesenti, pro modo, & itatu huius vitae. Rursum autem repetit Dominus fructum, qui ex vnitatem fidelium fit peruenturus ad mundum, latius iam illum prosequens: Et inquit, mundus videns meorum vnitatem stabilem, & planè diuinam, agnoscat & quod tu me, quem illi praedicabunt miseris, & quod tu illos tali prosequaris dilectione, quali me prosequutus es semper: *quod*

quod tuum spiritum per illos potenter exerueris, sicut per me, atque variis modis declaraueris illos tibi vnice charos esse, & tanquam filios dilectos.

Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint, &c. Postquam precatus est eis id, quod eis erat in praesenti vita necessarium, precatur eis modo & gloriae, atque felicitatis post hanc vitam consortium: peculiariter tamen de Apostolis ad quorum consolationem haec iam loquebarur, istud dixisse videtur, sicut prius semper. De his enim & mox iam locutus est dicens: Ego in eis, &c. & mox in sequentibus cum dicit:

Et hi cognouerunt te. Hi dati erant Christo iam non solum per praedestinationem, sed etiam per vocationem. Volo autem Hebraica phrasi positum est pro cupio, opto, desidero, quanquam aliqui hoc verbo non male intelligant designare Christi apud Patrem auctoritatem. Cum dicit, *vt vbi ego sum, & illi sint mecum*: caelum designat, vbi non solum breui futurus erat secundum humanam naturam, sed iam verè etiam erat secundum diuinam, vt non sit necesse verbum sum, accipere pro futuro, ero. Est autem in caelo peculiari modo tanquam in proprio suo loco, cum alioqui sit vbique. Quorsum autem eos velit esse secum, significat cum adiungit:

Vt videant, &c. Quo significat se non in suum bonum optare secum illorum praesentiam, sed in ipsorum. Loquitur autem non solum de claritate corporis in caelum sublari, sed & de claritate, & gloria diuinitatis in cuius visione sita est hominum felicitas. Et ne iam dudum data putaretur, sed ab aeterno data nosceretur, addidit:

Quia dilexisti me ante constitutionem mundi. In qua parte si dilectio referatur ad Christum hominem, coniunctio, quia, causam denotat eius, quod dixit, dedisti mihi claritatem. Sicut enim dilectio, & praedestinatio Dei aeterna est causa gratiae, & gloriae in nobis: sic etiam est causa claritatis humanitatis Christi. Si verò referatur ad Christum quatenus Deus est: non tam causam denotat, quam signum manifestatiuum. Non enim Pater filio dedit claritatem quia dilexit, dedit enim gignendo: non genuit autem quia dilexit, sed dilexit quia per omnia sibi genuit similem. Quod tamen ei claritatem dederit, hinc licet intelligere, quia dilexit eum ante conditum mundum, hoc est, ante omnia secula.

Pater iuste, mundus te non cognouit. Prius sanctum, nunc iustum Patrem suum appellat, quod petat suis retributionem, quasi dicat iustum est Pater cum iustus sis, vt felicitatem, quam mundus capere non potest meis praestes, mundus enim te non agnoscit: isti verò te cognoscunt vti ego cognosco, a quo cum debeant homines tui notitiam accipere, ego eis nomen tuum notum iam feci ex

parte, & amplius notum faciam mittendo eis spiritum sanctum, qui eos ducet in omnem veritatem: Ut dilectio, qua dilexisti me sit in ipsis, hoc est, ut tali eos dilectione prosequaris, quali me dilexisti, & te eos diligente, & dilectionem in eos declarante, ego quoque tecum in ipsis semper perseuerem, auctiusque persistam: quia perfectiore nominis tui cognitione donati: & amplius tuam in se sentient dilectionem, & me habebant in se ipsis firmiter manentem, sibi que coniunctum.

† c exierunt

▷ a o

Oliueti

|| b veniunt in predium cui nomen

† b ait

c illis

▷ b o t a.

dere

|| b o cum

pcessisset

† a orans

▷ f dicēs

† a verum

▷ a tamē

† a sicut

volo,

sicut tu

quod ego

volo,

quod tu

▷ b o venit

* e &

|| a potui-

† c o ne

▷ b o

abiens

|| b o de-

† b o ait

Ter orans deprecatur mortem, & capitur. Matth. 26.

Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 18.

CAPVT CXXXVII.

d Æc cum dixisset Iesus & hymno dicto † m egressus est cum discipulis suis. d trans torrentem Cedron, c & egressus ibat secundum consuetudinem l in mortem▷ Olivarum. c Secuti sunt autem illum & discipuli eius. b Et a tunc || e venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani, d ubi erat hortus in quem introire ait ipse & discipuli eius. l Et c cum peruenisset ad locum † l dixit discipulis suis. e Sedete hic donec a vadam illuc & c orem. e Orate, ne in pcessisset tretis in tentationem. b Et assumit Petrum, & Iacobum, & Ioannem sepaululum cum, e & a assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi, e cepit c contristat a orans rī, b pauere, e & ▷ mæstus esse. b Et a tunc e ait illis: Tristis est anima▷ f dicēs meā vsque ad mortem, sustinete hic & vigilate, a mecum. e Et ipse auul† a verum sicut est ab eis, e & || progressus pusillum c quantum iactus est lapidis, & tamē non positis genibus, e procidit b super terram a in faciem suam, b & † l orasicut ego bat, b ut si fieri posset transiret ab eo hora, e & ▷ l dixit. b Abba l volo, sed Pater a mi si possibile est, transeat a me calix iste, b omnia tibi possibilia sicut tu sunt: c si vis b transfer calicem hunc a me, † l verumtamen non mea vob sed non luntas, sed tua fiat. Et c cum surrexisset ab oratione, & ▷ l venisset f quod ego ad discipulos suos, * l inuenit eos dormientes c præ tristitia, & ait illis: volo, sed Quid dormitis? e Et dicit Petro: b Simon, dormis? a Sic e non || potui quod tu sti vna hora vigilare a mecum? c Surgite, e vigilate, & l orate, † ut▷ b o venit non intretis in tentationem, e spiritus quidem promptus est, caro autem * e & infirma. b Et e iterum secundo▷ e abiit, & oravit b eundem sermonem, || a potui- c dicens: a Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat stis voluntas tua. c Et b reuersus a venit, & || e iterum inuenit eos dormientes, erant enim oculi eorum grauati, b & ignorabant quid responderent ei. a Et relictis illis, iterum abiit & oravit tertio eundem sermonem abiens dicens: c Apparuit autem illi Angelus de celo, confortans eum, & factus || b o de- in agonia, prolixius orabat, & factus est sudor eius, sicut gutta sanguinis decurrentis in terram. b Et a tunc e venit b tertio a ad discipulos † b o ait suos, c & † dicit, illis: Dormite iam & requiescite, b sufficit, a ecce ||

appro-

appropinquavit hora, a & b ecce e filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce▷ appropinquavit qui me tradet. d Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a Pontificibus & Phariseis ministros, venit illuc cum laternis, facibus, & armis. b Et l adhuc eo loquente, f ecce e Iudas b Iscariotes c vnus de duodecim venit, & cum eo l turba e multa cum gladijs & † fustibus, a missi c a▷ principibus Sacerdotum, b & Scribis, e & senioribus a populi. || e Qui autem tradit eum dedit illis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuerit, ipse est, tenete eum, b & ducite eum. c Et qui vocabatur Iudas vnus de duodecim, antecedebat eos, & appropinquavit Iesu, ut oscularetur eum. e Et b cum venisset, || e statim accidens ad † Iesum dixit: Ave Rabbi, & osculatus est eum.▷ Iesus autem dixit illi: a Amice, ad quid venisti? c Iuda, osculo filium hominis tradis? d Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis, quem queritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autē & Iudas qui tradebat eum cum ipsis. Ut ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem queritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me queritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi non perdidit ex eis quenquam. b At illi a tunc accesserunt, & e manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum. c Videntes autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio? f Et a ecce l vnus b quidam de circumstantibus f ex † his, a qui erant cum Iesu, d Simon * Petrus habens gladium, a extendens manum▷ m exemit gladium a suum, d & o percussit seruum || Principis sacerdotum, p & a percussit seruum Principis sacerdotum † p amputauit b illi p auriculam n eius k dexteram. d Erat autem nomen seruo Malchus. c Respondens autem Iesus, ait: Sinite vsque huc, & quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Δ g dixit d ergo a tunc g Iesus Petro. † Conuerte gladium tuum a in locum suum d in vaginam. a Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. d Calicem quem dedit mihi pater non bibam illum? a An putas quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebuntur scriptura, quia sic oportet fieri? b Et a in illa hora b respondens. || l Iesus † dixit e turbis [&] c ad eos, qui venerant ad se, Principes sacerdotum & magistratus templi & seniores: † l Tanquam ad latronem existis cum gladijs &▷ fustibus e comprehendere me. Quotidie b eram e apud vos [&] a sedebam e in templo docens, & e cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me [&] e non me tenuistis, e sed hae est hora vestra, & potestis tenere me. a Hoc autem totum factum est, * e ut || adimpleretur scriptura a Prophetarum. e Tunc discipuli,

|| b venit▷ b o quis me tradet propè est † b o lignis▷ b o summis sacerdotibus || b dederat autem traditor eis signum || a o confestim † b eū ait▷ a dixit que illi Iesus † c illis * ergo▷ b c ducēs gladiū d eduxit eum || b o summi sacerdotis d o Pontificis † d abscidit▷ a Tunc ait illi Iesus † d Mitte || b ait illis † c dixit autem Iesus † e o Quasi▷ b o liquis

* b sed scipuli b eius † e omnes relicto eo fugerunt. b Adolescens autem quidam
 || b o im. sequebatur eum amictus sindone super nudo : & tenuerunt eum. At ille
 pleantur relicta sindone nudus profugit ab eis.
 † b o re- Hec cum dixisset Iesus, & hymno dicto egressus est, &c. Egressum
 linguētes illud dicit Ioannes : non quod mox illis dictis quæ proximè præ-
 eū omnes cedunt exierit, quia ex Matthæo, & Marco patet ante egressum
 fugerunt. etiam dictum hymnum quendam, hoc est laudem quendam, &
 gratiarum actionem, quem pro perceptis Dei muneribus ex mo-
 re dicere solitus fuit Dominus cum suis. Egressum autem dicunt

omnes Euangelistæ, è domo scilicet in qua cœnauerat : tres verò
 primi locum explicuerunt in quem egressus est, nempe montem
 Oliuarum, qui est iuxta Ierusalem, vt dicitur Acto. 1. Horum duo
 priores peculiarem huius montis partem (varia enim in se loca
 complectebatur) in quem Christus sit egressus designauerunt, di-
 centes eum venisse in villam vt legimus in Matthæo, aut in præ-
 dium, vt in Marco, cui nomen Gethsemani, quod significat val-
 lem olei, vel pingue. Cæterū solus Lucas in hunc locū egressum
 dicit, secundum consuetudinem. Ioannes locum quendam medium
 cuius cæteri non meminerunt designat; dicens eum cum suis
 egressum trans torrentem Cedron, quod ideo fecisse videtur, vt si-
 gnificaret iam instare tempus, quo mysticè torrentem diuersa-
 rum passionum, tanquam aquarum multarum esset transiturus,
 & impleretur illud Psal. De torrente in via bibit, &c. Significat
 enim hæc dictio Hebræis non Cedros, sed obscuritatem : quare
 mysterio Passionis, & rei de qua hic agitur benè conuenit, estque
 nomen hoc commune & torrenti, & valli, quæ erat inter Ierusa-
 lem, & montē Oliuarum, per quam fluit torrens. Loci etiā huius
 conditionem ab aliis tacitam expressit Ioannes.

Cedron
 quid He-
 bræis.

Vbi, inquit, erat hortus, in quem introiit ipse & discipuli eius. Si-
 quidem Brocardus testatur loca circa torrentem amœnissima
 fuisse, viridarius, & hortis confita. In hunc ergo locum relicto cō-
 iuij loco egressus est Dominus, non vt lateret, sed orationis cau-
 sa; ob quam ferè solitus fuit loca ab omni tumultu libera selige-
 re. Ne tamen mortem fugere videri posset, adiecit Ioannes:

Sciebat autem & Iudas locum, &c. Omnino enim conueniebat
 Christo pro salute hominum passuro, vt non in loco conuiuij,
 sed in loco orationis caperetur.

Et cum peruenisset ad locum, dixit discipulis suis, sedete, &c. Oratu-
 rus Dominus non tantum deligit locum à ciuitatis tumultu se-
 motorum, sed etiam à suis separatur discipulis, in nostrum exem-
 plum, & eruditionem. Primum ergo quia indiuisibiliter sibi adhe-
 rebant, omnibus in genere discipulis iubet vt in loco quopiam
 sederent tantisper, dum ipse suam ab eis abstractus profunderet
 ad

ad Patrem orationē. Verisimile est etiā omnibus præceptum fuis-
 se vt vigilarent, & orarent contra tentationem, quia omnibus im-
 minebat: etsi diligentius id inculcatum sit electis illis tribus. Mo-
 net ergo vt orent, ne intrent in tentationem, hoc est, ne à superuen-
 tura tentatione superentur, eiusque nexibus ligati teneantur. Assu-
 mit autem ex omnibus tres illos, quos habebat præ cæteris magis
 familiares, eisque suam tristitiam declarare voluit: vt quos fecerat
 in monte suæ gloriæ spectatores, & testes, nunc haberet etiā spe-
 ctatores, & testes imbecillitatis suæ humanæ; in qua hi ob cōspe-
 ctam prius gloriæ & pleniorē de eo cognitionem, minus of-
 fendi poterant. His ergo assumptis cœpit contristari, pauere, & mœ-
 stus esse. Non prius cœpit contristari, quā illos assumpsisset, vt in-
 telligamus tum hoc, in eo cœpisse cum voluit, & proinde ipsum,
 non vt in nobis accidit, subito, & præter voluntatem hæc esse pas-
 sum. Nihil autem dubitandū est, quin causa huius tristitiæ Chri-
 sti prima, & principalis fuerit mors imminens, quam humana in-
 firmitate abhorruerit. Nec hoc diuinitati eius derogat magis quā
 ipsa mors; & aliæ pleraque infirmitates, quas cum humana natu-
 ra nostri causa in se suscepit, quales sunt esuries, sitis, & similes.
 Suscepit enim in se Dominus omnes nostros defectus qui in om-
 nibus communiter inueniuntur ex peccato primi parentis, & non
 repugnant perfectioni scientiæ, & gratiæ. Quod autem apud Mat-
 thæum quidē legamus contristari & mœstus esse, apud Marcum
 verò pauere, & tædere pro mœstus esse, & tædere Græcis est ea-
 dem dictio ἀδυναστείν, quæ nec propriè tædere, nec simpliciter mœ-
 rere significat: sed grauitèr angī, pœnèque exanimari, ac deficere
 præ mœrore. Pro pauere autem Græcis est ἐκδραπέθειν, quod
 propriè est etiam obstupescere, aut cum stupore quodam pauere.
 Intelligimus ergo Christum, ob instantem mortem, quæ ob oca-
 los illius versabatur, & doluisse, & reformidasse non simpliciter,
 sed grauitèr, ita vt dolor, ac meus molestiam magnam, ac stupo-
 rem adferret carni, quod non tantum externo carnis habitu, sed
 & verbis Dominus expressit, dum dicit:

Tristis est anima mea usque ad mortem, hoc est, tanta tristitia, &
 dolor animam meam occupat, vt parum absit à morte, dolorem
 patitur anima mea dolori mortis simillimū, ac quasi in ipsa mor-
 te constituta sic angitur. Et ipse auulsus est ab eis, ac progressus pau-
 lulum, &c. Cum dicit auulsus, significat egrè à suis recessisse pro-
 pter mœroris magnitudinem rapientem ipsum ad aliquod refu-
 gium, nec sinentē ipsum diutius adhærere suis. Auulsus est autem
 paulillum, vt habent Matthæus & Marcus, quod explicasse videtur
 Lucas dicens; quantum iactus est lapidis. Noluit enim longius di-
 scedere, quia suos voluit saltem à longè videre quid ageret. Di-
 gressus ergo à suis primum positis in terram genibus, vt habet Lu-
 cas,

Causa
 tristitiæ
 Christi.

Euthy-
 misus.

cas. deinde etiam pronus procedens super terram super faciem suam, ut habent alij duo orabat, ipso sui corporis hobitu declarans maximam cordis sui contritionem, & humiliationem. Orabat autem inquit Marcus, ut si fieri posset, transfret ab ea hora, hoc est supplicium imminens. Dicit autem Marcus eum dixisse; *Abba, Pater*, quod est vnus, eiusdemque duplicatio non inutilis, sed emphasis, aut etiam explicationis causa facta. Cæterum hæc oratio Christi fuit tanquam veri hominis, & naturaliter abhorrentis mortem profecta, non ab ipso spiritu, sed à desiderio carnis, & partis inferioris: quod quidem desiderio caro in Christo non pugnabat cum spiritu, & Dei voluntate, primum quidem, quia non absolute illud quod naturaliter desiderabat, postulauit; sed, si fieri posset, & si Deus Pater vellent: Secundo, quia etiam caro in Christo diuinam voluntatem suo proposuit desiderio, cum diceret:

Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat, hoc est, non meum desiderium (voluntas enim hic pro desiderio ponitur) fiat, sed voluntas tua. Adeo in Christo etiam inferior pars subdita fuit spiritui, & diuinæ voluntati.

Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos, &c. Quanquam in magna esset Dominus animi angustia propter imminentiā sibi mala, non tamen neglexit suorum curam agere, sed inuisit eos, ut videret an sicut ipsis iniunctum erat, vigilia, & oratione sese munirent contra periculum quod ipsos manere sciebat. Ut autem hac in parte suam pro Apostolis sollicitudinem declarauit, ita similiter suam erga illos ineffabilem mansuetudinem, cum inueniens eos dormientes mansuetè eos compellauit: tacite tantum notans eorum in promittendo infidelitatem; & modestè adhortans ad id quod saluti ipsorum conueniebat. Præ cæteris autem peculiariter Petrum alloquitur, ut qui præ cæteris maiora, & ardentius pollicitus erat; cuique tanquam aliorum capiti, & antesignano, magis vigilandum erat. Huic ergo dixit, *Symon dormis? Ita non potuisti una hora vigilare mecum?* qui tamen paulo ante pollicitus es te mecum & in carcerem & in mortem iturum. Tale enim quid significat tacite aduerbio sic. Et Matthæus item Petro Dominum locutum scribit, cum tamen pluraliter eum scribat dixisse, sic non potuistis, &c. Quia quanquam ad solum Petrum hæc diceret omnes tamē notare voluit, ut qui cum Petro eadem fuerant polliciti. Reprehensa autem eorum somnolentia, eos rursus ad vigiliam, & orationem prouocat non sui, sed ipsorummet causa. *Ut*, inquit, *non intretis in tentationem, &c.* Addit causam, ob quam id merito facere debeant, nec sibiipsis nimium confidere; *Quia*, inquit, *spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*, q. d. Et ideo ne per carnis infirmitatē superetur promptitudo spiritus à tentatione superuentura, orandum vobis est, nec ob promptitudinam illam nimis confidendum.

Et

Et iterum secundo abiit, & orauit eundem sermonem, dicens, &c. Non semel tantum, sed frequenter Dominus vnum idemque petit: carnis suæ infirmitatem, & maximum mortis, quod ad carnem attinet, horrorem, hac ratione efficacius astruens, & perseverantiam in oratione suo exemplo docens. Cum ergo sic assiduus, & perseverans esset in oratione, etsi non impetrabat mali imminentiæ translationem; non tamen caruit hæc eius oratio suo fructu, sed consecuta est diuinam consolationem: qua nunc indigebat humana eius natura sibi relicta, & non ab omni humano solatio solū, sed & à diuino, quod intrinsecus ab vnione diuinitatis provenire poterat, destituta. Confortabat autem Angelus ea verisimiliter ratione, quod suggereret quomodo Patris cælestis nomē per eius mortem esset illustrandum, quantumque fructus hinc & ipsi Christo, & toti humano generi ipsiſque etiam Angelis prouenturus esset. Quod autem dixit Lucas Dominum factum in agonia prolixius orasse: Matthæus & Marcus sua narratione expressius extulerunt. Prolixius enim orasse docent, quia ter eum orasse testantur factum in agonia; quia scribunt eum cepisse contristari, moestum esse, pauere, & tædere, tristemque fuisse animam eius usque ad mortem. Quibus verbis cum magnitudinem angoris Christi testati sint, Lucas eandem alia ratione magis etiam declarauit, cum subiicit sudorem eius factam sicut guttas sanguinis decurrentis in terram. Quibus verbis significat sudorem decurrisse sanguineis guttis, idque adeo copiosè, ut in terram ab ipso defluerent, cum positus genibus Patrem supplex oraret: quod non naturali omnino causâ, sed miraculo potius tribuendum videtur.

Et tunc venit tertio ad discipulos, & dixit illis: Dormite, &c. Tunc secundo dormientes inuenit, non est tamen adhuc insectatus acriter, sed eorum infirmitatem patienter ferens, silens ab eis discessit verecundiæ ipsorum consulens. In tertio verò reditu pro solita sua bonitate somnum primò eis prohibitum, & secundò toleratū iam etiā concedit, dicens: dormite iam, & requiescite. Quæ verba non esse ironicè accipienda (ut quidam volunt) colligit valde probabiliter D. Aug. ex Marco, eo quod post illa verba subiiciat, sufficit. Hinc enim colligit Dominū post illa verba siluisse aliquandiu, ut hoc fieret quod permiserat, & tunc intulisse, Ecce appropinquauit hora. Quanquam etiam secundum priorē sententiā accipi potest, verbo sufficit Dominum explicuisse ironiā, quæ erat in præcedentibus verbis, hoc sensu; Si libet, dormite iam, & quiescite, at ut verū fatear sufficit hactenus etiā me prohibente somno vacasse, ecce enim adest tempus, quod vobis facile somnolentiam excutiet.

Sciebat autē & Iudas, qui tradebat, eum locū, quia, &c. Locum in quē secesserat Dominus Iudæ nō incognitum fuisse commemorat Ioānes, tum ob id, quod apud ipsum præcedit de secessu Domini,

Angelus
quomodo
confortauerit
Christū.

Sudor
Christi.

Oratio
Christi
qualis.

ne videri posset Dominum latere voluisse, tū vt intelligatur quomodo factum sit, vt illuc veniret Iudas cum suis. Itaque subiicit, Iudas ergo, hoc est, quia sciebat quod frequenter Iesus conuenerat illuc, ideo venit illuc, postquam, vt est verisimile, eum requisisset in loco cœnæ. Venit autem insigni hominum manu comitatus quam sibi opera Pontificum, & Seniorum comparauerat, partim ex militibus Romanis, qui per cohortē significantur, partim ex ministris Pontificum, & Phariseorum. Nec tantum in hoc exercitu aderant milites, & serui, sed cum ipsis Romanis militibus aderat & Tribunus, vt patet ex Ioanne cum seruis Pontificū, & Phariseorum: aderant etiam quidam principes sacerdotum, Magistratus templi, & Seniores, vt patet ex Luca. Præterea non solum tanta, taliq̄e multitudine instructus venit Iudas, sed eadem contra nocturnas tenebras, & insidias lateris, & facibus contra apertos incurfus, siue Apostolorum, siue omnium fauentium Iesu, armis variis, gladiis scilicet, & fustibus, vel lignis bene munita. Cæterum Iudæ facinus Euangelistæ sua narratione egregiè exaggerant, describentes illud tanquam rem stupendā, & nouam. *Ecce enim, inquit, Iudas ille, qui vnus fuit è selectioribus Christi discipulis, venit cum turba multa, dux factus, & ante signanus impietatis, qui electus fuerat in ducem virtutis. Hic autem non se tantum manifestis hostilitatis indiciis armauit ad promissum facinus perpetrandum, sed etiam subdolo pacis signo. Ne enim per noctis tenebras decepti manus iniicerent in aliquem Apostolorū pro Christo, aut ne Christus seipsum transformando elaberetur è manibus Iudæorum, quo ipsum agnoscere possint, signum pacis, quale maximè est osculum, dedit illis.*

Orig.
Hier.

Quemcunque, inquit, osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Cūque hac conditione satisfacere posset factæ à se promissioni, hostibus etiam sui magistri consuluit, quomodo iam captum possint captiuum detinere. *Et, inquit, ducite caute, hoc est circumspectè, & prouidè. Cauent enim Sacerdotes ne Iudæ numeraretur pecunia, ni Iesus esset in manibus, itaque metuebat, ne vt aliquando elaberetur. Et quidem Iudas sic venit contra Dominum instructus partim vi, partim fraude; Dominus autem nec fraudem eius, nec vim contra se quicquam valere declarauit: dum & fraudem eius sub osculo latentem detexit, & exercitū eius in terram prostrauit. Iudas ergo omni timore, atque pudore propter auaritiam posthabito, Dominum, quem ob varia ab ipso accepta beneficia reuereri, quemque ob expertam in ipso omni scientiam timere debuerat, inuerecundè, & intrepidè accedens, amicitia verbis, & facto simulauit dicens; *Aue Rabbi, osculumque adiciens. Dominus autem necdum suam erga Iudam deponens benignitatem, curamque lucrificandi, etsi illius non ignoraret versutiam,**

tamen

tamen & ad solitum admittit osculum & blandis compellat verbis, proprio ipsum non dedignatus nomine, & insuper amici tribuens appellationem, quæ sciebat sibi capitalem inimicū. *Amice, inquit, ad quid venisti? Amicū vocat, non quod ab ipso diligeretur, sed quod ipsum diligeret, eiq̄e benè veller, & de eius perditione doleret. Dicit autem istud admiratiuè, potius quàm interrogatiuè qd. Si venisti vt amicus amicitia signa amico exhiberes, sicut verbis, & osculo præ te fers, quorsum tecū habes hostilem exercitum? Si venisti vt inimicus inimicis me traderes, quorsum amica hæc salutatio, & osculum pacis symbolum? Sic & quæ sequuntur. *Iuda osculo filium hominis tradidit? Suat etiam admiratiuè, & cum emphasi dicta; significatque Dominus his verbis non incognitā sibi fuisse Iudæ fraudem sub osculo latentem.**

Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super, se processit, &c. Nèpe obuiam hostibus suis & dixit eis. *Quem queritis?* Vt data ab eis responsione cōuenientē haberet sese prodendi occasionem, & palam faceret illos multū licet luminis secū afferentes; tamen se etiā præsentem, cū ipsis loquentem, ne agnoscere quidem posse, multo minus comprehendere, nisi veller agnosci, & cōprehendi. Cum autem Christus se esse responderet, quem quærebant, & nominabant, veluti à vehementi vento ex aduerso flante, ita à voce Christi venientis ex aduerso retroacti ceciderunt in terram supini vna cum suo duce Iudæ; qua ratione declarauit Dominus effugere posse si veller, suorum hostium quantumuis multorū, & bene armorum vim. Cū ergo eius permissione sese erexissent, iterum interrogauit eos quem quærent, vt illis necdum ad præsentiam commotis, sed in maligno proposito perseverantibus sese proderet, & traderet; incorrigibili eorū malitia vsurus ad electorum salutē. Adiecit autem quod rursus suam pro suis curam, & contra hostes potentiam declarauit, cum dixit:

Si ergo me queritis, sinite hos abire. Non quidē deprecatiuè id dicens, sed imperatiuè. Fuitque eius imperiū adeo efficax, vt quauquā inimici essent quibus imperabat, qui non statuerant ei in aliquo gratificari, & facinorosi soleant simul cum suis sectatoribus cōprehendi: illi tamen facerent, quod iussum erat, sinentes abire, quos ille illæfos abire voluit. Causam autē huius pro suis sollicitudinis reddit Euangelista dicens; *Vt sermo impleretur quem dixit, in oratione scilicet ad Patrem; Quos dedisti mihi, non perdi ex eis quenquam: Quod nihil aliud est, quam sua culpa, & negligentia neminē illorum periisse. Quod & de perditione spirituali potissimum, & de perditione corporis (ad quā Ioannes hic accommodat) accipi potest, in quam etiam Apostoli cecidissent, si cum Christo deprehensi fuissent.*

At illi tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum. Potestate

K k k   Iudæis

Iudæis à Christo, facta, tum demum quod auidè concupierunt, adimpleuerunt. Discipuli autem, qui circa ipsum erant, & à parte ipsius erant, *videntes quod futurum erat*, nempe quod etiam vincula Domino essent iniecturi, quòdque victum abducturi erant ad supplicium: cum prius siluissent, Domino suam potestatem insigniter exerente, tunc Domino se illis permittente, zelo concitati ad vindictam, & defensionem dixerunt ei: *Domine, si percutimus in gladio, hoc est, num vis ut percutiamus gladio?* Petrus autem ut & alias, præ cæteris ardentior, non expectato Domini responso, cum haberet gladium, educto illo mox percussit seruum Principis sacerdotum, quod scilicet is forte aut primus, aut ferocius manus iniiceret in Iesum, tantoque cum ardore in hanc insurrexit Petrus, ut auriculam illi amputaret, quod manifestum erat indicium illum quæsisse medium ei findere caput, atque illud euenturum fuisse, nisi diuinitus fuisset ictus moderatus. Dextram autem fuisse aurè, quæ amputata fuit expresserunt Lucas, & Ioannes, idque ad maiorem historiarum certitudinem, ob quam Ioannes etiam nomen serui expressit. Dominus autem primum quidem respondet ad interrogationem discipulorum, reprimens eorum conatum, ac dicens: *dimite usque huc.* D. Aug. existimans hæc verba à Domino dicta non post factum Petri, sed in ipso facto mox post interrogationem discipulorum vult hunc esse sensum, permittite eos hucusque progredi, ut me apprehendant, & impleantur, quæ de me sunt scripta. Euthymius tamè sentit Dominum hæc dixisse post Petri percussionem, sicut & narratio Lucæ videtur se is significare, ut sit sensus, ulterius desinite, in hoc cessate, nec ultra ad vindictam progrediamini. Et hæc quidem de horum verborum intelligentia post quæ Dominus mox contingens resectam auriculam sanauit eum, nobis quidem relinquens exemplum benefaciendi hostibus nostris, ac docens rursum per declaratam suam potentiam spontaneè se mortem adire, ipsis vero hostibus occasionem præbens, qua à proposito facinore auocari debuerant. Cohibitis discipulis, sanatoque læso ad Petrum conuersus Dominus eum ne progrediretur comprimit, factum eius triplici redarguens ratione, quod contra legem esset à Deo instituta, quod contra speciale Dei Patris ordinationem, quod huiusmodi defensione non indigeret. Quod ergo ad primum attinet, postquam dixisset Petro: *Conuerte gladium tuum in locum suum*, subiungit pro ratione. *Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt*, cuius sententiæ satis constat hunc esse sensum: Omnes qui gladium acceperint, digni sunt, qui similiter gladio pereant, merenturque gladio perire: intelligiturque de his, qui propria auctoritate, & voluntate, ac quasi à seipsis illum accipiunt ad vindicandum. Secundo idem Petri factum reprobatur, ostendens illud esse contra speciale Dei Patris ordinationem, eum dicit;

Calicem

Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum? Quibus verbis significatur Petrum suo facto videri voluisse prohibere ne biberet Dominus calicem, quem ei Pater propinauerat, hunc autè se propter obedientiam Patri debitam libenter bibere velle, adeo ut absurdum iudicet, quod ab hac obedientia quisquam eum auocare vellet. Tertio denique, ut dictum est, Petri factum reprehendit ob id, quod illius defensionis, quæ sibi inutilis erat non indigeret, dicit enim,

An putas, quia non possum rogare Patrem meum: & exhibebit mihi, modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Pro scilicet duodecim Apostolis, qui contra hanc tantam turbam hostium meorum non potestis sufficere, sicut illi sufficerent, ex quibus vel unus sufficeret. Addit autem rationem quare illas non requireret, cum subdit;

Quomodo ergo implebuntur scripturae? dicentes, scilicet, quod sic oportet fieri? Apertissime enim hoc dicit, præter alias Scriptura Isaïæ cap. 53. per totum.

Et in illa hora respondens Iesus, dixit turbis, & ad eos, &c. Postquam Petro verbis, & ratione ostendit se spontaneè capi, & mortem adire, idem nunc verbis, & ratione ostendit turbis, & his potissimum, qui cum illis venerant, Principibus Sacerdotum, & Senioribus, quorum malitiæ insipientia militum, & ministrorum seruebat;

Tanquam ad latronem, inquit, *existis cum gladijs & fustibus, &c.* Quæ verba pronuntiatiue magis quem interrogatiue sunt accipienda, ut sit sensus: Nunc quidem ad me comprehendendum existis cum gladijs, & fustibus tanquam latronem comprehensurum: at ego iam aliquot diebus semper, & per integros dies fui apud vos, docens scilicet in publico loco, & tamen cum idem esset qui modo animus vester in me, non misistis tunc manus in me. Quare hoc? Quia sane tunc vobis nequaquam permessa fuit potestas in me, sed hæc est hora vestra, qua vobis permittitur in me quod libet agere, sed hæc potestas est tenebrarum, hoc est, malignorum spirituum, qui nunc tandem sumuntur quod diu concupierunt per vos perficere in me. Adicit autè Euangelista Matthæus, quod in alijs aliquot locis adicere est solitus;

Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur scripturae, &c. Quale Marcus etiam testatur Dominum dixisse ad turbas, *sed ut impleantur scripturae*, subaudi, ideo nunc vobis permittitur, quod prius non permittebarur, aut aliud simile. His autem sic circa Dominum gestis, & ab eo dictis discipuli eius videntes illum se spontè tradere suis hostibus, nec esse spem euasionis, omnes, ad unum vsque, *relicto eo fugerunt*, impletumque est, quod dixerat Dominus, omnes scandalizandos in se in ipsa nocte. Omnibus autem discipulis fugientibus, adolescens quidam, ut refert solus Marcus, sequebatur eum, *amictus sindone*, hoc est, subtili lineo vestimento, *super nudo*, subaudi corpore. Cum autem tam

kkk 2

variè

variè de eo sentiât veteres, parû refertt scire quis fuerit: fuerit videtur vero istud à Marco narratum, vt ostenderet fuerit tum circa Dominum trepidatio, & quam nemo sustinuerit apud ipsum consistere, vtque intelligeremus quomodo Apostolos tractassent hostes, nisi Domini iussu coacti fuissent sinere eos abire.

Iudicatur & illuditur in domo Caiphæ. Matth. 26.

Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 18.

CAPVT CXXXVIII.

† a At illi tenentes Iesum & comprehendentes eum & adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. b Et duxerunt Iesum ad domum principis sacerdotum, c ad Caipham & principes sacerdotum ubi scribæ & seniores conuenerant. d Erat autem Caiphæ qui consiliû dederat Iudæis, Quia expedit vnum hominem mori pro populo. b Et conuenerunt omnes sacerdotes, & scribæ, & seniores. † p Sequebatur autem Iesum d Simon p Petrus à longè, d & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pōtifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum & vsque intro in atrium & principis sacerdotum. a Et ingressus intro, e accenso a igne in medio atrij, & circumfidentibus illis, erat Petrus in medio eorû, b & sedebat cum ministris b ad ignem, & calefaciebat se, a vt videret finem. d Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil, quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis, ecce hi sciunt qua dixerim ego. Hac autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum, dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cedis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. † c Principes autem sacerdotum, & omne consilium sacerdotes querebant a falsum e testimonium & contra Iesum, vt eum morti traderent, & non inuenerunt: a cum multi falsi testes accessissent. b Multi uersus b enim testimonium falsum dicebant aduersus eum, & conuenientia testimonij non erant. a Nouissime autem venerunt duo falsi testes, b & quinebant † dam surgentes falsum testimonium ferebant aduersus eum, † c & dicebant: f Quoniam a hic dixit. b Nos audiimus eum dicentem: a Possum & a osur destruere templum Dei, & post triduum reedificare illud. b Ego dissoluam & prim- templum hoc manufactum, & post triduum aliud non manufactum adificabo.

ficabo. Et non erat conueniens testimonium illorum. c Et exurgens ceps sacerdotum summus sacerdos b in medium, interrogauit Iesum || e dicens a illi: † dotum e Non respondes quicquam ad ea b qua tibi obijciuntur ab his, [&] a || a ait † a qua isti aduersus te testificantur? & e Iesus autem tacebat, b & nihil respondit. a Et b rursum || e summus sacerdos b interrogabat eum, spondes & † c dixit ei: b Tu es Christus filius Dei benedicti? a Adiuuro te per & b ille. Deum vnum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei. † e Iesus autem || a o prim dixit illi: a Tu dixisti, b Ego sum. a Verumtamen dico vobis: A modò ceps sacer * e videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis a Dei, e & ve dotum nientem † in nubibus cæli. > a Tunc e princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: a Blasphemauit: e quid adhuc || desideramus testes? a Ecce nunc e audistis blasphemiam, quid vobis videtur? † At illi Iesus illi b omnes condemnauerunt eum esse rerum mortis. [Et] a responden. * & † b tes dixerunt: Reus est mortis. c Et a tunc c viri qui tenebant illum, il- cum > b ludabant ei, cadentes. b Et > e expuerunt in faciem eius h & vela- summus uerunt eum, e & colaphis eum ceciderunt: f alij autem palmas sacerdos in faciem eius dederunt, e & percutiebant faciem eius & interrogabant scindens eum || l dicentes b ei: l prophetiza a nobis Christe, f quis est qui te per- vestimen- cussit? c Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. b Et ministri ala- ta sua ait pis eum cadebant. || a o ege- mus testi- bus † b

Cohors autem & tribunus & ministri Iudæorum, &c. Ioannes Iudæos milites nō solum misisse manus in Iesum testatur, sed etiam ligasse eum, quod maioris erat ignominie, & apertum indicium, quod tanquam ad latronem comprehendendum (vt supra dixit) b cæperunt qui- runt qui- dam con- spuere eum, & velare faciem eius & colaphis eum cedere || b & dicere.

Et duxerunt Iesum ad domum Principis sacerdotum, &c. Cum obiter, & intransitu Iesum, Annæ præsentassent, eiusdem iussu mox ipsum deduxerunt ad Caipham: apud quem tanquam summum eo tēpore sacerdotem conuentus erat scribarû, & seniorum expectatium Iesum. Hunc Caipham rursum dicit Ioannes consilium dedisse Iudæis, quod expediret vnum hominem mori pro populo, nimirum salutare illud dictum volens mētibus nostris infigere: & significare illum, qui suo consilio autor fuit capiendi Dominum, etiam omnium maximè consilij illius promouisse effectum. Cæterum Petrus è fuga quam inierat cum aliis, retractus amore quodam erga Dominum, non nihil adhuc fidens virtuti suæ, aut

latere sperans, quo cognosceret euentum rei, sequebatur Iesum, sed à longè & cum eo alius quidam discipulus, qui communiter creditur fuisse ipse Ioannes hæc scribens, licet alij non improbabilibus argumentis aliter sentiant. Is quisquis fuerit (parum enim refert hoc scire) ausus est post Iesum & ministros ingredi vsque in atrium Pontificis. Petrus verò parum timore, partim verecundia prohibitus stetit ad ostium foris. Alius ergo discipulus intelligens Petrum præ verecundia foris manere, quem tamen sciebat cupidum cognoscendi exitus, regressus ex atrio, egit cum ancilla ostiaria, vt introduceret eam, quo facto Petrus etiam in atrium Pontificis ingressus est, ministris se permiscens. Hac narratione Ioannes ostendit quomodo factum sit, vt quod alij omnes tradiderunt Euangelistæ, Petrus in atrium peruenerit Pontificis.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis eius. Variis modis Pontifex, & qui cum eo erant, quæsierunt inuenire crimen aliquod, quod ei coram iudice obijcerent hac in parte, sicut in alijs, longè deficientes ab æquitate sacerdotali. Imprimis ergo Caiphas, vt ex Christi responsis aliquid exciperet, quod illi criminis vice posset impingi, speciem præbens iudicij legitimi interrogauit Iesum de discipulis eius, & de doctrina ipsius. De discipulis quidem, quales scilicet essent, & quem ad vsum eos sibi adiunxisset, nimirum notare eum volens seditionis & affectati regni. De doctrina verò qualis esset, an cum lege Mosæica consentiens. Itaque cupiebat ostendere ipsum esse nouatorem, ac seditiosum, contrariumque tum Romanis, tum Deo. Iesus autem etsi hæc omnia sciret: non tamen conuictis fallacem est infectatus, sed summa cum prudentia Pontifici respondit sidenter quidem & fortiter, sed tam appositè, vt & ipsum taxaret ignauitæ ac malæ interrogationis, & se ab omni nouationis, ac seditionis studio alienum esse ostenderet. Et de discipulis quidem nihil tum apertè respondit, sed tantum de doctrina, siue quod causa discipulorum talis tum non fuerit, vt gloriosa de eis prædicaret, siue quod responsio de doctrina etiam ipsam de discipulis abundè expedit quæstionem. Dicit autem se semper docuisse in Synagoga & in templo, non quod alibi nunquam docuerit: sed quod ab initio prædicationis vsque ad illud tempus, nunquã declinauerit publica illa doctrinæ loca. Sic etiam quod sequitur est accipiendum:

Et in occulto locutus sum nihil. Quia nihil diuersum ab his, quæ palam docuit. Hæc cum dixisset, vnus ministrorum, immemor declaratæ prius à Domino contra hostes suos potentæ, quo rem gratam faceret Pontifici indignans quod liberè adeo responderet, per adulationem, *dedit alapam Iesu.* Quæ ignominia vt in se est maxima, ita erat & iniustissima. Addidit autem conuictum, & se famulo, & magistro Pontifice dignum. Sic, inquit, respondes Pon-

tifici? Quasi verò Pontifici non sit liberè, & cum ratione respondendum. Porro Dominus cum verbo posset hunc impactorem alapæ cum suo perdere Pontifice: tamen in signe pœnitentiæ, & mansuetudinis nobis exemplum relinquens, verbo, & ratione illum confutat, liberè quidem, sed mansuetissime.

Si, inquit, malè locutus sum, testimonium perhibe de malo, hoc est, doce, & ostende ratione quid malè dixerint. Si autem bene, locutus sum, cur me cadis? Quasi dicat: Aut bene locutus sum, aut malè (est enim argumentum cornutum.) Si malè, tuum non est mox vindicare, sed testari, & ostendere quod malè locutus sum: si autem bene, tantum abest, vt me cadere debueris, vt potius laudandus tibi sim, & admirandus.

Principes autem sacerdotum, & omne consilium quærebant, &c. Cessantes ab ipsius interrogatione, interrogare incipiunt, sicut Dominus iusserat, eos qui ipsum audierant, speciem quidem legitimi iudicij, & inquisitionis exhibentes, sed tamen veram iudicij formam non seruantes: tum quia nocturnum tempus iudicio non conueniebat, tum quia veris deficientibus falsa contra Dominum iudicia exquisierint. Quod insigniter ipsius declarauit innocentiam: cum non inuenerint testimonium etiam falsum, quale quærebant, quia, vt Marcus ait:

Testimonia eorum non erant conuenientia, quia inter sese non consentiebant, sed ipsa sese refellebant. Post multa autem falsa testimonia, tandem surrexerunt duo, quorum falsum testimonium Euangelistæ commemorandum duxerunt, siue quod apertam contineret falsitatem, siue quod mysterium mortis Christi, de qua nunc agitur, in se complectatur. Hi ergo dixerunt se audisse, cum diceret se posse destruere templum Dei, & post triduum illud reedificare. Apud Marcum verò grauius, & inuidiosius asserunt quod id esset facturus, & rursus asserunt eum adiecisse de templo manufacto, & non manufacto. Huius mendacij occasionem sumpsit ex verbis Christi, qui dixerat: Soluite templum hoc, & in triduo suscitabo illud, quæ verba malè intellecta testes illi deprauabant. Non enim dixerat possum destruere, aut dissoluam, sed soluite vos, nec dixerat de templo manufacto, aut alio non manufacto, sed simpliciter de templo hoc, nec dixerat se reedificaturum, sed suscitaturum, alludens ad corpus suum exanimandam, & suscitandam. Sed & hoc testimonium non est Principibus visum conueniens vt refert Marcus, siue quia non eodem modo & concorditer referebant, sed vnus fortè sicut habet Matthæus, alter sicut habet Marcus, siue potius quia videbant illud nihil habiturum ponderis apud Pilatum, ad iudicium mortis proferendum: Rursus ergo summus Sacerdos veluti ex presidentis in concilio auctoritate, interrogare aggreditur Dominum, si fortè ex eius

Ioan. 2.

verbis quicquam audire possent quod cōtra eum proferrent. Non autem iam pro iudicis modestia manet sedens, sed ira ipsum rapiente è solio excutitur, vesaniam mentis ipso corporis motu demonstrans, vnde dicitur:

*Et surgens Princeps sacerdotum in medium interrogauit Iesum, dicens: Nihil respondes ad ea, quæ isti aduersum te testificantur? Iudicauit quidem apud se conuenientia non esse illorum testimonia: fortiter tamen illud dissimulauit, & velut vrgentia valde, atque metuenda, ita de his interrogat Dominum. Dominus autem tacebat, & nihil respondit. Et merito atque prudenter. Sciebat enim totum concilium ira, atque inuidia contra se commotum, magis responsione sua, quam silentio irritandum. Cæterum cum silentio Christi conatum suum Pontifex videret frustrari: noua iam ratione silentium illi conatur eripere, simulque extorquere de quo ipsum coram iudice accusare possent. Adiurando enim eum per Deum pro Pontificis autoritate, exigit vt dicat si sit Christus filius Dei, necne: vt si quidem taceret, ostenderet se Pontificiam contemnere auctoritatem, & reuerentiæ Deo debitæ non cedere, si vero cedens loqueretur, vtramuis quæstionis partem eligeret, accusationis præberet occasionem. Quid autem sit adiurare per Deum: dictum est in cap. Concord circa illud Marci. Adiuro te ne me torqueas. Esti autem hac contra Christum adiuratione abusus sit Caiphas, cum se frequenter satis Christum esse declarauerit. Dominus tamen quo se declararet Dei auctoritati cedere, & Pontificis etiam selecti auctoritatem non contemnere: & vt Iudæis omnem suæ infidelitatis prætextum amputaret: respondit apertè quod alias raro fecit se esse Christum. Tu, inquit, dixisti, hoc est, vt habet Marcus: Ego sum. Non simpliciter autem asseruit se esse Christum, sed adiecit etiam efficacissimum argumentum: quo omnibus suo tempore declarandus sit esse Christus filius Dei, etiam his, qui tum illum agnoscere noluerunt, quando scilicet omnes eum videbunt sedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus cæli ad iudicandum viuos, & mortuos. Cùm ergo & ex Marco & ex Luca satis constet Christum hæc adiecisse in argumentum eius quod se Christum esse dixerit: dictio verumtamen apud Matthæum videtur accipienda non aduersariuè, sed pro imò, aut, & sanè, sicut sæpe accipitur in Psal. & hoc etiam significat dictio *καὶ*. Cùm autem ad dicendam veritatem Pontifex per reuerentiam Deo debitam Dominum adegisset: tamen iam audita veritate indignationem non vulgarem ostendit, idque quasi zelo gloriæ diuinæ commotus, dum scidit vestimenta sua, exclamans eum blasphemasse. Erat autem scissio vestimentorum celebris mos apud Hebræos in signum deplorandæ alicuius rei. Cæterum cum hoc signo Pontifex indignationem suam declararet: tamen è contrariò verbis satis significauit*

Num. 14.
Ios. 7.

ficauit suum ob extortam confessionem eius, vnde illum accusare possent gaudium, cum subiicit:

Quid adhuc desideramus testes? Ecce nunc audistis blasphemiam. Illa enim vox est gaudentis se post longam expectationem iam voti sui compotem effectum. Vt autem impius hic Pontifex adiurando peccauit, quia maligno animo, & non discendæ veritatis studio Dominum adiurauit, vtque peccauit scindendo vestes suas, quia ficto pro Dei gloria zelo, & non vero dolore vestimenta sua scidit: ita tertio in suo ad præsentem sermone peccauit, quod tanquam iudex præsidens iudicis officium peruertit, accusatoris partes agens, dum dicit:

Blasphemauit, & ecce nunc audistis blasphemiam, & iudicis partes adstantibus defert dicens: Quid vobis videtur? Nec cunctantur illi mox post intentatum crimen sine omni discussione iudicariam proferre sententiam, vno ore dicentes eum esse reum mortis: qua sententia sese Iudæi planè tunc condemnauerunt. Si enim Dominus ob blasphemiam secundum legem reus erat mortis: ergo lapidibus ab ipsis erat obruendus, quemadmodum fecerunt in Stephano.

Et tunc viri qui tenebant Iesum, illudebant, &c. Non enim vinctus tantum in concilio adstabat, sed multorum adhuc ministrorum manibus detinebatur, qui cœperunt ei, tanquam iure condemnato variis modis illudere, & potissimum quinque iniuriarum species ex Euangelistis licet aduertere. Primò enim conspuerunt in faciem eius: secundo faciem eandem venerandam, & speciosam velauerunt, quo audacius, & inuerecundius omnes iniuriarum species ei inferrent. Tertio iam velatam faciem percutiebant, & quidam, quidem colaphis, hoc est, pugnis eum ceciderunt, clauis manibus eius faciem, aliaque corporis partes pulsantes, alij autem alapas, hoc est, palmas in eius faciem dederunt, apertis manibus eam ferientes, quæ res in viris maximæ ducunt ignominie. Hæc ergo est quarta ignominie & iniurie species. Postremò duris verberibus durissima, & opprobriis, conuitisque plena addiderunt verba, dicentes:

Prophetiza, id est, diuina nobis Christe, qui est, qui te percussit? Christum eum vocant conuitiosè, tanquam qui inaniter nomen illud sibi vendicauerit, Propheta etiam nomen conuitiosè ingerunt, quod talis à populo sit habitus. Nec hoc contenti conuitio alia multa, vt habet Lucas, blasphemantes, hoc est, conuitiantes dicebant in eum. Horrore hæc omnia sunt plena, ita vt nulla mens capere, nulla facundia horrorem huius culpæ exprimere possit: quare hæc omnia pijs mentibus diligentius expendenda & consideranda relinquitur.

K k k 5 Ter

Quinque
iniuriarum
species
Christo
inflictæ.

Ter Petrus negat Dominum. Matth. 26.

Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 18.

CAPVT CXXXIX.

† b venit
 ▷ c Quē
 eum vidis-
 set ancilla
 quaedam
 || b aspi-
 ciens illū
 quid & tu ex
 discipulis es
 hominis istius?
 † a dicens no-
 eras. 1 At ille
 negauit e eum
 a coram omnibus
 ▷ p dicens: d Non
 b ait sum. c Mulier
 non noui illum.
 || e Neque scio,
 b neque noui e
 quid di-
 † a Gali- cas. d Stabant
 autem serui & mini-
 stri ad prunas,
 quia frigus erat,
 & calefaciebant se.
 Erat autem cum eis
 & Petrus stans,
 & calefaciens se.
 ▷ d dicit b Et exiit
 foris ante atrium,
 & gallus cantauit.
 a Exeunte autem illo
 ianuam, vidit eum
 alia ancilla, & b
 rursus * cum vidisset
 eum ancilla,
 || a Nescio † c
 cepit dicere b
 circumstantibus,
 a his qui erant ibi:
 b Quia a & hic
 quid dicis ▷ e
 erat cum Iesu
 Nazareno. d Erat
 autem Simon Petrus
 stans, & ca-
 * b autem lefaciens se.
 c Et post pusillum
 alius videns eum,
 dixit: Et tu de
 illis es. d
 † a ait Dixerunt
 ergo ei: nunquid & tu
 ex discipulis eius es?
 o Petrus h vero o
 ▷ b ex iterum m
 negauit * a cum
 iuramento: Quia non
 noui hominem, d & k
 illis est dixit: c O
 homo k non sum. 1
 Et e post pusillum
 b rursus c interuallo
 * d ille facto quasi
 hora vnus, alius
 quidam affirmabat
 dicens: Verē & hic
 cum || a stabāt illo
 erat, nam & Galileus
 est. [Et] a accesserunt
 e qui || astabant a &
 † b dice- † c dixerunt
 Petro: Verē a & tu e
 ex illis es, nam b &
 Galileus es, a
 bant & loquela tua
 manifestum te facit.
 d Dicit ei vnus
 ex seruis Pontificis,
 † b anathe cognatus
 eius cuius absidit
 Petrus auriculam:
 Nonne ego te vidi in
 horto matizare cum
 illo? Iterum ergo
 negauit, c & ait k
 Petrus: c Homo,
 nescio quid di-
 ▷ a non cis. b Ille
 autem a tunc e cepit
 † detestari, & iurare,
 quia ▷ nescio
 nouisset hominem
 b istum, quem dicitis.
 p Et || statim e
 adhuc illo loquente,
 p hominem gallus
 b iterum p cantauit.
 c Et conuersus
 Dominus respexit
 Petrum. 1 || f o con-
 Et recordatus est
 Petrus verbi c Domini
 a Iesu, † 1 quod
 dixerat b ei: c
 Quia 1 priusquam
 gallus cantet b bis,
 1 ter me negabis.
 Et f egressus
 † b quod foras c
 Petrus, ▷ 1 flevit f
 amarē.

Petrus autem sedebat foris in atrio, &c. Cū Dominus a Principibus sacerdotum interrogaretur, & a ministris illaderetur: inter-
 e sicut di ea Petrus in atrio erat inter ministros sese calefacientes, cum qui-
 acerat bus & ipse se calefaciebat, quia frigus erat. Atque hoc fuit princi-
 ▷ b ce- pium negationū ipsius, quod aulam Pontificis impij est ingressus,
 pit flere. & impiorum confortio se immiscuerit. Inter hos ergo iam re ipsa
 se Christi dissimulans discipulū sedebat Petrus, vt habet Matthæus,

foris

foris in atrio. Non discordat autē quod Ioannes hunc dicat ad prunas stetit cum ministris. Intelligendum enim Petrum & ministros, vt sit, nunc sedisse, nunc stetit. Et quod dicitur foris sedisse, non repugnat ei quod Matthæus, & Marcus dicunt eum ingressum intro in atrium summi Sacerdotis: quia non permansit ante fores domus, sed vsque in atrium, quæ prima magnarū domuum pars est, peruenit. Foris sedit in atrio, & vt habet Marcus, in atrio deorsum, respectu eius loci in quem ante Pontificem Christus deductus fuit. Non enim Pontifex cum concilio seniorum egit cum Christo quæ dicta sunt in ipso atrio, vbi inter promiscuam multitudinem ministrorum erat & Petrus: sed in atrio, aut cubiculo aliquo interiori, ad quod ex atrio primo fuerit per gradus aliquot ascensus, vt eius comparatione Petrus foris sedisse dicatur, & deorsum. Hic ergo sedente Petro, ancilla quædam domestica, quam ostiariam fuisse Ioannes insinuat, videns Petrum se calefacientem, & per lumen ignis, aut candelarum eum agnoscens, & vel admirans eius audaciam, vel petulantia quadam puellari insolescens, ne non responderet ingenio sui Domini, suorumq; conseruorū, primum quidem astantibus dixit, quod habet Lucas; Et hic cum illo erat, deinde vero etiā ipsum aggressa audacter Petrum, dixit quod habet Ioannes; Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? aut quod habent Matthæus & Marcus, & tu cum Iesu Galileo, vel Nazareno eras. Tum Petrus, qui tam gloriose prius Domino promiserat se non negaturum, etiam si moriendum esset, ancillulæ vilis cōmotus voce mox negat se esse vnum ex discipulis, imō ne nosce quidem, aut scire se eum, qui nominabatur, assererat. Cæterum Marcus sicut prius solus dixit Dominum prædixisse bis gallum cātaturum: ita nunc solus dicit post primā negationem Petri gallum cecinisse, cū iam egressus esset foras, vt ostenderet verā fuisse Domini prædictionē, & vt significaret Petrum nec primo quidē gallicinio admonitū prædictionis Domini, vt eius memor respiceret, cum tamen gallicinium illud audierit, eoque audito secedere commodē potuisset. Ad id enim significandum valet, quod antequam gallum cantasse dicat, Petrum scribat exisse foras; vbi facilius quam in tumultu ministrorum galliciniū audire potuit. Non enim pœnitens ē malorū se nunc subduxit cōsortio, sicut post tertiam negationē cum dicitur egressus foras, &c. Proinde quod in Marco legimus exiit foras ante atrium, Græcis est ἐξ ἡσ προαυλῆαν. i. in vestibulum antij; sic & quod habet Matthæus. Exeunte illo ianuam. Græcè est ἐξ ἡσ προαυλῆαν, hoc est in vestibulum; vt intelligamus Petrum non exiisse domum, sed tantum in priorem atrij partē. Cum autem ille exire inciperet, & sese subducere pararet, vidit eum alia, vt habet Matthæus, ancilla, eaque respondens ingenio sui magistris, & ancillæ prioris, sicut prior etiā dixit circumstantibus;

Et

Et hic erat cum Iesu Nazareno. Obseruauerat enim ipsum aliquoties in Christi sequela proximum ipsi adherere. Post hanc ergo secundæ ancillæ suggestionem, non ita mox secuta est Petri negatio: quanquam eam Matthæus & Marcus statim subiiciant; sed reuersus Petrus rursus stetit, ut habet Ioannes calefaciens se cum aliis. Ac cum non diu post primam negationem alius quidam, ut habet Lucas, commotus, ut est verisimile, suggestionem ancillæ, cuius meminerunt Matthæus, & Marcus, videns eum iam reuersum dixit: *Et tu de illis es?* Ioannes autem dicit pluraliter; *Dixerunt ergo ei, Nunquid es tu ex discipulis eius es*, verisimile est enim cum illo principali plures Petrum appellasse; nisi velimus esse synedochen. Tum ergo Petrus à pluribus iam interpellatus, non solum negauit, ut prius, sed iureiurando confirmauit se ne nosse quidem hominem, nec esse ex eius discipulis. Et verum quidem asseruit, & iurauit, quanquam præter eius intentionem. Neque enim satis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatem, non potuit iam credere verum esse Deum, neque ex discipulis iam eius erat, à quo defecerat. Tertia negationem post secundam tempore factam Matthæus, & Marcus commemorant, quod Lucas scribit fuisse quasi interuallum horæ unius. Tum ergo, ut habet idem Lucas, alius quidam ab eo, de quo dixit in secunda negatione, dixit non quidem Petro, sed absentibus ipsum esse ex discipulis Iesu: signo quopiam iam confirmans nimirum quod Galilæus esset, qualem eum esse ex vestitu, aut potius ex loquela animaduertit: non quod alia lingua loquerentur Galilæi, quam Iudæi, sed quod etiam in eodem idiomate singuli haberent linguæ proprietates, quibus dignosci poterant. Verbis eius, de quo Lucas, commoti altantes accesserunt, ut habent Matthæus & Marcus, & simul cum illo dixerunt Petro:

Verè es tu ex illis es, nam & Galilæus es: & loquela tua manifestum te facit. Signo iam dicto, quo Petrus vrgebatur, accessit aliud, quo etiam magis vrgebatur, & in vehemens adducebatur periculum. Nam ut habet Ioannes;

Vnus ex seruis Pontificis cognatus eius cuius abscondit, &c. Huius igitur voce non solum venit in periculum, ut recenti aliquo iudicio ex discipulis Christi esse agnosceretur: sed ut etiam pro iniuria cognato, & conseruo illata grauius vindicaretur. Itaque cum iam non solum multitudine, sed etiam signis euentibus premeretur: magis etiam, ut par erat, sibi metuens, non solum cum iureiurando, ut in secunda negatione fecerat, negauit Dominum, sed etiam cum anathematizatione, hoc est, detestatione, & deuotione sui ipsius. Et hætenus quidem de Petri negationibus, ex quibus patet, quomodo inter se omnium Euangelistarum narrationes hæc in parte satis variæ, optimè inter se consentiant. Porro pœ-

nitentiæ

nitentiæ eius principium fuit secundus galli cantus, qui accidit secundum Lucam, adhuc illo loquente, in maiorem confirmationem veridicæ prædictionis Christi. Nec tamen hoc signo Petrus ad se rediit, nec rediturus erat, nisi Dominus efficaci suo contuitu reddidisset illum sibi. Vnde subiicit Lucas;

Et conuersus Dominus respexit Petrum. Quod de spirituali & non de conuersione corporali intelligendum esse, aut respectu, patere potest ex præcedentibus, in quibus ostensum est Christum intro fuisse inter Sacerdotes, & Seniores, Petrum vero foris in atrio inter ministros. Spiritualis ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus, post secundum Galli cantum, *recordatus est verbi Domini, quod ei prædixerat*, eiusque memor, tacito diuini respectus afflatu prouocatus ad pœnitentiam, mox *egressus est foras*, egressusque *fleuit*: non leuiter sed *amarè*, nimirum se grauius deliquisse agnoscens in Dominum suum. In quem quã magnam iam rursus habuerit fidem, ipse lachrymæ testantur amaræ.

Ducitur ad Pilatum, & Iudas se laqueo suspendit.

Matthæi 27. Marci 15. Luca 22. & 23.

CAPVT CXL.

M† f Ane autem factum, c conuenerunt [&] a consilium † c Et ut uierunt omnes f principes sacerdotum, & seniores > factus est populi, c & Scriba a aduersus Iesum, ut eum morti tradiderent, c & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi: si autem & interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, Quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus de ore eius. † Et b confestim mane concilium facientes summi sacerdotes, cum senioribus & scribis, & uniuerso concilio, c & surgens omnis multitudo eorum, b vincientes Iesum, a vincitum l adduxerunt f eum c ad Pilatum, c & tradiderunt a Pontio c Pilato a presidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus, dicens: Peccavi tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et proiectis argenteis in templo, recessit, & abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia precium sanguinis est: Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum siguli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille. Haceldema, hoc est, ager sanguinis.

guinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiatum, quem appretiauerunt filij Israël, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

Mane autem facto conuenerunt, & consilium inierunt omnes, &c. Cum factus esset dies, rursus conuenerunt plebis capita, & congregati rursus inter se consultauerunt contra Iesum, ut eum morti cuius iam reum eum condemnauerunt, traderent: quærentes scilicet, quid potissimum contra eum obicerent coram Pilato, quem sciebant parum curaturum si tantum quæstiones quasdam, & quærelas ad legem ipsorum pertinentes contra ipsum proponerent. Marcus dicit, confestim eos mane consilium fecisse. Feruidi enim erant Iudæi de quibus, dictum est, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Igitur iam rursus congregati, & inter se consultantes, duci rursus iubent Iesum in concilium suum dicentes: ut habet Lucas; Si tu es Christus, dic nobis. Quam quæstionem diuersam esse ab ea, qua Matthæus, & Marcus dicunt Pontificem cum adiuratione requisisse num esset Christus, ut supra est habitum: ex eo satis patet, quod omnes tres Euangelistæ illusionem Christi describunt, quasi nocte factam, & eam factam postquam Dominus rogatus se Christum dixisset; patet tum ex eo quod Matthæus dicat: Tunc expuerunt in faciem eius, &c. Nimirum cum ob blasphemiam omnes condemnassent eum reum mortis, tum quod exprobrando illi obiecerint nomen Christi dicentes: Prophetiza nobis Christe, nempe quod illud sibi nomen mox vendicasset. Itaque cum nocturno tempore semel audissent eum confitentem se esse Christum, in matutina congregatione rursus de eodem rogant; ut si rursus nomen illud sibi usurparet, confidentius ipsum tanquam pertinacem accusarent coram Pilato; si vero negaret, conuinceretur se ipsum condemnare. Dominus autem prudenter respondens:

Si, inquit, vobis dixerò qui sim, non credetis mihi, si autem etiam interrogauerò vos de his per quæ ex scripturis me Christum esse agnoscere, & credere deberetis, non respondebitis mihi ex animo, nec me dimitteris, licet nihil sitis habituri quod contra respondeatis. Ne autem quia hæc dixerat, videretur metu mortis veritatem reiicere, quasi dicturus eam, si speraret illos credituros, & se dimissuros: confitetur rursus se esse Christum, sed summa cum modestia, & prudentia.

Ex hoc, inquit, tempore erit filius iste hominis, hoc est, homo iste, quæ ob infirmitatem modo contemnit, sed ès à dextris virtutis Dei, tanquam verus eius filius, cõsors gloriæ, & potentia ipsius. Scribæ ergo & Seniores qui cõuenerant quoniã persuasum habebant, & bene de Messia dictum esse illud Psalmi. Sede à dextris meis; intellexerunt Christum his verbis insinuare se esse Christum. Vnde intulerunt

Tu

Tu ergo es filius Dei? Respondit Dominus modo apertius, sed tamen solita modestia; Vos dicitis, quia ego sum. Hoc est vos dicitis, id quod est, quia te vera ego sum Christus filius Dei. Illi autem ipso opere declarantes, quo animi rogassent, audita Domini confessione dixerunt:

Qui adhuc desideramus testimonium, Contra ipsum de vindicato sibi nomine Messia, & filij Dei? Ipsi enim audiimus, de ore eius, ita ut ipsi testes contra eum coram iudice esse possimus. Cum ergo idoneam se putassent reperisse causam accusationis, confestim surgentes cum tota sua multitudine victum Iesum adduxerunt ad Pontium Pilatum præsidem tunc in Iudæa agentem, ut ab ipso morti crucis adiudicaretur. Ademerant enim Romani Iudæis potestatem mortis, potissimum quæ per crucem esset, iuferendæ. Victum autem eum Pilato adduxerunt (pro vincientes enim Græcis est per præteritum *δεδωκεν*) tanquam insigniter facinorosum ipsa externa vinculorum specie eum demonstrantes. Nec puduit Euangelistas ea quæ videntur probrosissima diligenter exponere, quod scirent gloriam nostram maximam esse, dominatorem orbis terrarum pro nobis talia sustinere. Hæc igitur legamus continue, hæc nostræ menti inscribamus, & in his gloriemur.

Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, id est, quod à Principibus Iudæorum Dominus morti addictus esset, dum reum mortis eum pronunciaffent, quodque certo iam statuissent non cessare priusquam à Pilato sententiam cuius extorsissent, tum demum *pœnitentia ductus est*. Prius enim fortè putauit Dominum sese è manibus eorum, ut alias fecerat, liberaturum, aut, ut iam pœnitentia duceretur ipse diabolus effecit, qui totum eum possederat. Soler enim eorum, quos ad varia perpetranda flagitia excæcauit tandem oculos aperire, ut scelerum suorum videant atrocitatem, ut ea considerata in desperationem præcipitentur, sicque æternæ damnationi fiant obnoxij. Sic Iudas sceleris sui magnitudinem expendens, *retulit triginta argenteos*. Principibus Sacerdotum, & Senioribus, à quibus præcedenti nocte eos, acceperat, dicens; *Peccavi, tradens*, hoc est, eo quod tradiderim sanguinem iustum. Illi vero nihil eius præsentia, & testimonio commoti, imprudenter respondent. Quid ad nos, id est, quid nostra refert, nocentem prodideris, an innocentem; cum tamen eiusdem essent facinoris cooperatores, imo, & auctores & populi pastores. Sed his verbis significauerunt se nolle in seipsis suscipere cum reddita pecunia criminis, si quod commissum esset, reatum: vnde ipsis hoc recusantibus, Iudas conscientia non sinente ut iniuste partam retineret mercedem (quod etiam auxit testimonium innocentia Christi) proiecit in tēplo argenteos ante pedes Sacerdotum & Seniorum, eisq; abiectis recessit; atque abundantiori tristitia absorptus, & cum

Cain

Cain dicens in corde suo: Maior est iniquitas mea, quā ut veniam mereat, abiens laqueo se suspendit, eo quod non ferret carnificinam conscientiae suae; aut etiam quia recordans verborum Domini sui, quibus suam praedixerat passionem & resurrectionem, metuebat sibi male futurum post illius resurrectionem.

Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, &c. Praetium sanguinis in Corbonam, hoc est gazophilatium mittere religionis causa verentur hypocritae, qui non verebatur ipsum sanguinem effundere, quem reddito praetij declaravit esse innoxium. At diuina ita accidit dispositione, quo sic vel suo ipsorum condonarentur facto & sermone. Si enim praetium sanguinis perinde atque praetium meretricis erat indignum corbona: male ergo illud & accepit Iudas, & illi obtulerunt. Consilio ergo inito in aliam usum illud expenderunt, in commodum scilicet pauperum, ementes eo agrum pauperis cuiusdam figuli in sepulturam peregrinorum, affatim Ierosolymam confluentium, nec habentium proprium sepulturae locum sicut incolae omnes proprium habebant. Caeterum dictio haceldemah (qua non est in Graecis hoc loco) magis est Chaldaica, quam Hebraica. Nam Hebraei sanguinem Dam vocant, Chaldaeus Dema, vel Dama.

Haceldemah.

Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam Prophetam. Dubium hic est, quomodo per Ieremiam istud dictum scribat Euangelista, cum in toto non reperitur Ieremia, sed potius in Zacharia, apud quem etsi non ad verbum, tamen secundum sensum istud reperitur, & varie quidem istud dissoluitur, sed simplicius est, & vero proximius si dicatur Scribarum culpa commutatum nomen Zachariae in nomen Ieremiae, aut quod magis placet, Euangelista tantum scripsisse per Prophetam, omisso omni Prophetae nomine, deinde vero quendam adiecit in margine nomen Ieremiae, quod postea in contextum sit redactum. Ut autem nomen Ieremiae ascriberetur, in causa facile esse potuit, quod apud eum cap. 32. de agro a se empto ex praeccepto Domini legatur quod secundum Aug. mystice in Domino impletum fuisse ostendere hic voluit Euangelista. Sed quidquid sit de nomine Ieremiae quod hic in omnibus penè libris reperitur, certum satis ex Zacharia praesens testimonium desumptum, vulgato tamen Euangelistarum, & Apostolorum more, quo verborum ordine praetermissio, sensus tantum de veteri testamento proferunt exemplum. Itaque Dominus apud Prophetam pro variis in populum suum exhibitis beneficiis petit sibi dari ab eis mercedem suam, eamque tam vilem fuisse conqueritur, ut triginta tantum argenteis illum emendum sibi iudicarent: unde ironice illud vocat decorum praetium, quo ab eis sit appreciatus. Hos iubet ut Propheta proiciat ad statuarium, seu figulum quod & se fecisse Propheta testatur, adiungens se eos proie-

Origines.

fecisse Propheta testatur, adiungens se eos proiecisse in domo Domini. Hac autem Domini iussione, & Prophetae executione, recepto apud Prophetas more, nihil aliud significatur quam Dei ordinatione certo id euenturum fuisse, ut triginta illi argentei quibus indignè nimis Dominus emptus fuit; proicerentur a Iudaeis in domo Domini, & pauperi figulo traderentur in emptio-nem agelli ipsius. Cum enim Dominus praecipit ut ipse Propheta proiciat, significatur Dominum praecipere, ut ipse proiciendos praedicat: & cum se dicit proiecisse, significat se quod praedicandum erat praedixisse, aut quod praedictum est, a suo populo aliquando implendum. Matthaeus ergo sensum Prophetae obscurum malens explicare quam verba reddere, posuit, & acceperunt triginta argenteos & dederunt eos in agrum figuli, pro eo quod Hebraeis est, proice eos ad figulum, & tuli triginta argenteos, & proteci eos in domum Domini ad figulum. Vnde ex persona Prophetae adiecit, sicut constituit mihi Dominus; quia scilicet Prophetae praecipitur, ut proiciat ad figulum. Illud autem pretium appreciati, quem appreciauerunt a filiis Israel: quod sic videtur ordinandum, ut illud a filiis Israel, coniungatur cum participio appreciati hoc sensu; pretium Domini appreciati, hoc est aestimati a filiis Israel, quem aestimatum tam vili aestimauerunt, & appreciauerunt. Illud inquam responderet illis Prophetae verbis: Et appenderat mercedem meam triginta argenteos: Et, Decorum pretium, quo appreciatus sum ab eis.

Accusatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem.

Matthaei 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 18.

CAPVT CXLI.

Ad Dducunt ergo Iesum a Caipha in pratorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in pratorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudaei: Nobis non licet interficere quenquam. Ut sermo Iesu impleretur, quem dixit, ^{† c} Pilatus significans qua morte esset moriturus. ^c Coeperunt autem illum accusantes autem re, dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributum dare Caesari, & dicentem se Christum regem esse. ^d Introiit ut eum ergo iterum in pratorium Pilatus, & vocauit Iesum. ^a Iesus autem se ^{▷ f} dixit ante praesidem, ^{† l} & interrogauit eum, ^a praesides h. Pilatus, ^{▷ n} & cens, ^{dixit}

† d re-
spondit
▷ a dicit
|| c ait
autem
† d eis
▷ d Nul-
lam inue-
nio in eo
causam
|| a dicit
illi Pila-
tus † a
& non
respondit.

dixit d illi: P Tu es rex Iudeorum? d Respondit Iesus: A temetipso hoc
dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Nunquid ego Iu-
deus sum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi: quia fecisti? Re-
spondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo es-
set regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iu-
deis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Er-
go rex es tu? h At ille † o r spondens ▷ l ait' e illi o Iesus: P Tu
dicis d quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mun-
dum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, au-
dit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixis-
set, iterum exiit ad Iudeos. || & k dicit' c Pilatus † ad principes sacer-
dotum, & turbas: k Ego ▷ nihil inuenio causa in hoc homine. b Et ac-
cusabant eum summi sacerdotes in multis. a Et cum accusaretur a prin-
cipibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc || e Pilatus b
rursum interrogavit eum. c dicens' illi: Non audis quanta aduersum te
dicunt testimonia? b Non respondes quicquam? vide in quantis te ac-
cusant: Iesus autem amplius, & nihil respondit a ei ad vllum verbum, e
ita ut miraretur praeses a vehementer. At illi inualescebant dicentes:
Commouit populum docens per vniuersam Iudeam, incipiens a Galilea
vsque huc. Pilatus autem audiens Galileam, interrogavit si homo Gali-
laeus esset. Et ut cognouit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad
Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem vi-
so Iesu, gausus est valde, erat enim cupiens ex multo tempore videre
eum, eo quod audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod videre
ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil
illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum, & scribe con-
stanter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo,
& illi sit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt
amici Herodes & Pilatus in ipsa die, nam antea inimici erant adinui-
cem.

Quarta
pars pas-
sionis Do-
minica.

Adducunt ergo Iesum a Caipha in praetorium. Continetur hoc Ca-
pite quarta pars Dominicæ Passionis, complectens iniurias Chri-
sto irrogatas a Iudæis coram Pilato & Herode. Tertia enim
pars ea complectitur, quæ Dominus iniuste passus est in domo
Annæ, & Caiphæ. Cum ergo qui in domo Caiphæ conuene-
rant Iudæorum primores, satis se instructos putarent ad accu-
sandum ipsum coram Pilato de criminibus, ob quæ tanquam
reus læsæ maiestatis cruci adiudicaretur, adducunt Iesum a Cai-
pha, hoc est, a domo Caiphæ in praetorium, id est, domum prae-
toris ac praesidis Pilati: Erat autem, inquit Ioannes, mane, cum hoc
agerent, quo significatum est admodum eos sanguinis Christi
fuisse sitibundos. Metuebant sanè ne mora aliqua intercedente
Dominus ipsis eriperetur, aut à populo tumultus aliquis contra
eos concitaretur. Metuebant ne non liceret sibi agnum pascha-
lem

lem quæta mente, & religiose sumere, si ante illius esum non
esset satisfactum ipsorum voto. Eadem de causa, ipsi non introie-
runt, ut dicit Euang. pratorium, utpote gentilis hominis domum,
ne contaminarentur, & contaminati non possent edere Pascha,
hoc est agnum Paschalem quem, ut superius est dictum, Iu-
dæi in vesperâ parasceues illo tempore erant comesturi. Mundos
autem esse oportebat eos qui illum comesturi erant, ut patet ex
cap. Num. 9. Pilatus vero & si Gentilis, longè illis & æquior, &
humanior, cum illorum morem contemptum sui interpretari po-
tuisset, & ob id dedignari exire ad illos: tamen illorum condescen-
dens religioni, exiit ad illos foras, relicto intus in prætorio Iesu,
in quod à militibus ipsum à Iudæis recipientibus deductus fuit.
Cumque Iudæi Dominum tanquam maleficum, sicut vincula præ-
se ferebant, mox condemnatum vellent: ille pro iudiciaria æqui-
tate prius de in entatis sciscitatur sceleribus, dicens:

Quam accusationem adfertis aduersus hominem hunc? Hic illi su-
perbe nimis, & impiè suam prætendunt auctoritatem & religio-
nem, volentes per hæc iudiciariam premere inquisitionem.

Si, inquit, non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.
Qua responsione præterquam quod superbiam suam & impieta-
tem satis declarauerunt, significauerunt etiam se in accusationi-
bus iustis deficere, ut qui ad eas inuiti deuenissent. Superba eorum
responsione non nihil offensus, Pilatus respondit eis:

Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Quibus
verbis videtur non nihil insultare Iudæis, tanquam quibus adem-
pra esset per Romanos iudicandi secundum legem suam reos.
Responsio autem à Iudæis subiecta:

Nobis non licet interficere quenquam. Dupliciter accipi potest: aut
enim significant omnem mortis inferendæ potestatem absolutè
sibi ademptam per Romanos, aut tantum significare volunt sup-
plicium crucis, quali cum affici volebant ob maiorem ignomi-
niam, sibi nequaquam permissum: quæ intelligentia probabilior
est. Ex Luca autem patet quod cœperint illum accusare, quod in-
telligendum est accidisse post ea quæ habet Ioannes, cum scilicet
viderent Pilatum nihil effecturum, nisi audita contra ipsum ac-
cusatione. De tribus autem Dominum accusant, idque his, quæ
apud Ethnicum Iudicem, & Romanorum iura tuentem putabant
habitura multum momenti.

Hunc, inquit, inuenimus subuertentem gentem nostram, praua
scilicet sua doctrina, & suggestione, & prohibentem tributa dare
Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse. Hunc inquit in-
uenimus, quasi significare volentes se non odio, aut inuidia cõtra
ipsum cõcitatos, sed rei cõpertæ veritate, neq; à Pilato curiosam de

obiectis criminibus inquisitionem faciendam, quod ea ipsi non temere proponerent, sed ea in ipso deprehendissent post diligentem investigationem illi qui tales erant, ut merito ipsis fuerit habenda fides. Pro his autem falsissimis simul, & impissimis criminibus, dignè iam & merito eorum gens verè subuersa est, atque vbiq; sub tributo degunt, veròque suo Messia orbatu frustra semper & vanè aliam expectant. Ceterum cum Pilatus audisset has illorum accusationes, introiit rursus in prætorium suum, unde ad Iudæos foras exierat, ut Iesum intus existentem circa obiecta percontaretur. Itaque illum ad se vocatum, & adductum interrogauit, ut omnes concorditer narrant Euangelistæ, num esset Rex Iudæorum, ille inquam, quem iam dudum, & cum expectauerant Iudæi. De hoc solo obiecto rogat reliquis prætermisissis, quod istud esset omnium præcipuum, quo confesso reliqua facile cognoscerentur esse vera. Dominus qui non audierat Iudæorum contra se criminationes, dissimulans se scire quid illi obiecerent, rogauit Pilatum unde id rogaret, num à seipso id faceret, suspitione scilicet aliqua ab ipso ex quibusdam iudiciis accepta, an id faceret ex aliorum suggestione. Pilatus autem significans se quidem nihil tale de eo suspicari, sed à Iudæis accepisse quod rogauit, dixit: *Nunquid ego Iudæus sum? gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi, & hi te huius accusant, quid ergo fecisti?* Hæc quoniam Pilatus simpliciter sciscitabatur, ut veritatem indagaret, Dominus dignatus est ei veritatem aperire. Confitetur enim regnum suum non esse de hoc mundo, id est, non esse mundanum, & terrenum, constans humanis legibus, & præsidis:

Si enim, inquit, ex hoc mundo esset regnum meum, haberem & ipse more cæterorum regum armatum satellitium, haberem stipatores, qui decurrerent armis pro me, ne in manus traderer Iudæorum, nunc autem vel ex ipso modo quo me in hoc mundo gero cognoscere licet regnum meum non esse terrenum. Non dicit aperte unde sit regnum suum, contentus nimirum criminis obiecti inuidiam, & suspitionem à se depellere, nolens autem se quis esset ostentare: significat tamen satis cæleste esse suum regnum. Nam si non est de terra: necesse est utiq; ut sit de cælo. Pilatus ex Christi verbis regnum aliquod sibi arrogantis, colligens ipsum & si terrenum regnum sibi non vindicaret, tamen nihilominus regem esse dicebat:

Ergo rex es tu? Hic Iesus serio rogatus à Iudice, nū aliquo modo esset rex, modestè respondit: Tu dicis me esse regem: totidem verbis veritatem posse confirmare significans, quod rogabatur de ea mutata tantū pronuntiatione. Addit autē Dominus causam cur facteretur de se, quod gloriosum videbatur de se testari, nempe quod ad hoc natus esset, venissetque in mundum, ut testimonium ferret veritati:

veritati: qui proinde contra suum ageret officium, si veritatem rogatus aut inficiaretur, aut subiceret. At quoniam electorum tantum est credere, ideo adiecit:

Omnis qui est ex veritate, hoc est, qui veritatē sectatur & amat, liber à cupiditatibus, & opinionibus mundanis hominem obsecantibus, audit vocem meam. Pilatus itaq; hoc sermone audito rogat, *quid esset veritas*, de qua loqueretur, & propter quam testificandam se dixit natum, missumq; in mundum. At obiter nimis, & leuiter id rogat, ut fere facere solent Principes, cum de ea re sermo incidit, quæ ipsis cordi non est. Mox enim non expectato responso egressus est rursus ad Iudæos secum ducens Iesum, ut satis patet ex sequentibus: & quia ex verbis Domini & si non per omnia intellectis, satis intellexit ipsum nequaquam reum esse læsæ maiestatis imperatoris, cui ipse seruebat: eius quoque innocentiam aduertens tum ex sermonis rationabilitate, atque modestia, tum ex vultu, totiusque habitus grauitate, innocentie eius perhibet ad Iudæos testimonium, volens hac ratione se ab eius iudicio absoluere, & Christum tanquam innoxium dimittere. Ego inquit post diligentem examinationē nihil causæ inuenio in hoc homine, ob quam scilicet à me sit cōdemnandus. Tum vero summi Sacerdotes, & seniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Iesu opinionem, Dominus Iesus elaboretur, *accusabant eum in multis*, ut habet Marcus, ut scilicet multitudine verborum iudicis animum inclinarēt, & ex multis aliquod saltem esset, quod ipsum moueret, hac certè ratione satis declarantes causæ suæ infirmitatem, & iniquitatem. Dominus autem ad omnes illorum accusationes nihil respondit Pilato, licet ut responderet, requirente: qui sciebat ipsum facillè posse illorum diluere calumnias, si vellet. Domino autem sic tacente, & neque sibi neque Iudæis respondente, Iudex admiratus est, idque vehementer: hinc enim intellexit non solum prius à se nunquam visam mansuetudinem, sed etiam insignem mortis contemptum. Cæterum cum Iudæi, & audirent, & viderent Pilatum bene propensum erga Iesum: ita ut illius nec offenderetur silentio, nec in suspitionem agnitionis criminum pertraheretur, ceperunt validioribus etiam vocibus, ut Lucas testatur Christi causam apud Iudicem grauare dicentes:

Commouit populum, hoc est, facit eum seditiosum (Græcis enim est præsens) idque sua doctrina, quam non in vna tantum spargit ciuitate, sed per vniuersam Iudæam, *incipiens à Galilea, & perueniens vsque huc*, ita ut ne metropolim quidem Iudææ & Galilææ vercatat sua seditiosa spergere doctrina. Non simpliciter autem Galilææ meminerunt, sed ad terrorem Pilato augendum, & seditiosis suspicionem magis ingerendam, quod Galilææ frequenter

seditiosi, & rerum nouatores reperti fuerint: Ceterum Pilatus auditō nomine Galilææ, interrogauit nū homo Galilæus esset: cū- que cognouisset eum Galilæum esse, occasionem se inuenisse gau- dens extricandi se, vt sperabat, ab eius iudicio: misit eum ad Hero- dem Galilææ tetrarcham, tāquam ad eius ditionem pertinentem, qui etiam ipse Ierosolymis erat illis diebus ad celebrādā paschæ solemnitate. Fuit autem hic Herodes tetrarcha Galilææ de quo Luca tertio, qui Ioannem interemit, & Antipas dictus est, filius Herodis Ascalonitæ, qui Innocentes occidit.

Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde, non solum ob hono- rem sibi à Pilato delatum, sed etiam, & multò magis quod à mul- to tempore cupidus fuisset videndi eum, quem tam multa audiuit admiranda patrare, cum Ioannes nullam ædidisset miraculum. Sperabat ergo Christum siue in honorem sui, siue ob propriam li- berationem, miraculum aliquod editurum, quod ipsius pasceret, & delectaret oculos. At Dominus non solū non est dignatus illum vllō miraculo, sed nec aliquo responso, cū tamen ille variis eum interrogaret sermonibus: idq; non solū ne videretur ambire mor- tis euasione, sed etiam ne videri posset regij honoris admirator: & quia ille tum miraculo, tum responso indignus esset, & quia eius crudelitas non mereretur audire, videreue diuina, & quia tantum ex curiositate signum quærebat, & responsum. Itaque ad omnia Dominus obtulit, etiam cum Principes Sacerdotum & Scribæ astarent, constanter accusantes eum. Quæ res silentium Chri- sti magis reddidit admirandum: cum nec tantū Principis autho- ritas, nec aduersariorum tam constantes criminationes sermo- nem ab eo elicere potuerunt. Equior tamen in illū Herodes, quā Pontifices, & Scribæ, nequaquam sic illorum criminationibus est persuasus: vt accusatum, & obtumescens ad obiecta crimina morte damnaret: sed satis habuit contemnere eum, à quo vide- batur contemni; eique illudere tanquam abiectissimo homini, cui nihil inesset prudentiæ, quique fatua quadam simplicitate potius, quam superba audacia regum nomen sibi vendicasset: quare ir- ridendam potius quam seuerè vindicandam regij nominis vsur- pationem insinuans, indutum veste alba (nam id erat Regum, ac Cæsaram) remisit ad Pilatum. Neque tamen putandum est. Hero- dem Christo tantum illuisse per indumentum vestis albæ. Græ- ca enim habent: καὶ ἐμπυλῆας περιβαλὼν αὐτὸν ἰσθῆτι λευκῆν, id est, & cum illuisset, induissetque eum vestem albam: vt in- telligendum videatur prius variis modis Herodem cum suis Do- mino illuisse, scommata scilicet in eum iaciendo, & talibus om- nino ignominiiis afficiendo eum, quibus affectus fuit apud Cai- pham, ac nouissimè inter cætera vestem albam eum induisse, sic- que Pilato remississe. Notandum tamen dictionem Græcam non signi-

significare propriè albam, sed splendidam, & elegantem, qualis est diuitum, & Regum. Hac ergo dum per iocum, & irrisionem ab Herode induitur Christus: insinuatum est ipsum verè quidem Re- gem esse, sed talem quem mundus non agnoscat, sed rideat. Se- quitur apud Lucam:

Et facti sunt amici Pilatus & Herodes in ipsa, id est, in eadem die. Nam antea inimici erant adinuicem, id est, inter se. Cū reconcilia- tionis causa, vt hic significatur, fuerit quod Pilatus Herodi de- tulerit iudicium Christi, tanquam Galilæi: omnino verisimile est simultatis quæ inter eos intercesserat causam fuisse, quod Pilatus se ingesserit aliquibus negotiis ad cognitionem Herodis pertinen- tibus: & fortasse quod Galilæorū quorundam sanguinem miscue- rit cum sacrificiis eorum, vt supra habitum est Lucæ 13.

Barabba dimisso, flagellatus & coronatus Christus, traditur crucifigendus. Matth. 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 18. 19.

CAPVT CXLII.

Ilatus autem conuocatis principibus Sacerdotum, & ma- gistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc ho- minem, quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eum accusastis, sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum, ecce nihil dignū morte actum est ei, & mēdatur ergo illum dimittam. Per diem autem sollemnem & consueuerat [&] necesse * habebat a * c autem preses || 1 populo dimittere vnum † e ex vinctis, quemcunque petissent, † h dimittebat autem a tunc vinctum insignem, e qui dicebatur Barabba, b tere illis qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium. Et † b vin- cum ascendisset turba, cœpit rogare, sicut semper faciebat illis. a Congre- ctum quē gatis ergo illis, e Pilatus * b respondit eis, & e dixit: d Est autem con- voluissent suetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha. i Vultis d ergo i di- Erat autē mitam vobis regem Iudaorum? a Quem vultis? Dimittam vobis Ba- * b autem rabbam, an Iesum, qui dicitur Christus? e Sciebat enim quod per inuidiā † b Ba- tradidissent eum b summi Sacerdotes. a Sedente autem illo pro tribunali, rabbā di- mitteret misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iuste illi, multa enim pas- mitteret sa sum hodie per visum propter eum. e Principes autem sacerdotum, a eis & seniores b concitauerunt turbam [&] a persuaserunt populis, e || c Excla- vt b magis † e peterent Barabam, a Iesum verò perderent. Respon- maui au dens autem preses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? || tem simul At illi k clamauerunt d rursum k omnes e simul, † n dicentes: d vnuerſa Non hunc, sed c tolle hunc, & dimitte nobis n Barabam. d Erat au- turba di- tem Barabba latro, c qui erat propter seditionem quandam factam cens † a dix- in ciuitate, & homicidium missus in carcerem. e Iterum autem Pila- runt tus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. e Pilatus b autem ite- runt

▷ a dicit rum respondens ▷ e ait illis: Quid ergo b vultis e faciam f de Iesu,
 || b o igi- qui dicitur Christus? h At illi b iterum ▷ h succlamabant || f dicen-
 tur tes a omnes: Crucifigatur, e crucifige, h crucifige eum. f Pilatus vero e
 f b Regi tertio ▷ l dixit ad illos: Quid enim mali fecit e iste? nullā causam mor-
 Iudaeorū tis inuenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. l At illi c instabant
 ▷ h cla- vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur, & inualescebant voces eo-
 mauerunt rum, [e] e magis clamabant, a dicentes: Crucifigatur. d Tolle, tolle, i
 || a dicunt crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? d Tunc ergo
 f c ille au apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et a tunc m milites a praesidiū
 tem suscipientes Iesum in pratorio, b duxerunt eum in atrium pratorij, & f
 ▷ a ait e congregauerunt a ad eum ▷ e vniuersam cohortem & a exuentes eū,
 illis praes || m chlamydem coccineam circunderunt ei, & f plectentes coronam de
 b dicebat spinis ▷ posuerunt super caput eius, a & arundinem in dextra eius, d Et
 illis veniebant ad eum, a & genu flexo ante eum, illudebant ei, b & ceperunt
 f b con- salutare eum, f g & dicebant: m Ave Rex Iudaeorum: b Et conspuerunt
 uocant eum. a Et expuentes in eū acceperunt arundinem, c & percutiebant ca-
 ▷ b o to- put eius b arundine, d & dabant ei alapas, b & ponentes genua adorabāt
 tam eum. d Exiit iterum Pilatus, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras,
 || b indu- vt cognoscatis, quia in eo nullam inuenio causam Exiit ergo Iesus foras,
 unt eum portans coronam spineam, & purpureum vestimentum. Et dicit eis: Ecce
 purpura homo. Cum ergo vidissent eū Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes:
 d veste Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifi-
 purpurea gite, ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudaei: Nos legem
 f b impo- habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Cum
 nunt ei ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est pra-
 plectentes torium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsam non
 spineam dedit ei: Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris, nescis, quia potestatem
 coronam habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus: Non
 ▷ d im- haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Pro-
 posuerunt pterea, qui me tradidit tibi, manus peccatum habet. Et exinde querebat
 capiti ei? Pilatus dimittere eum. Iudaei autem clamabant dicentes: Si hūc dimittis,
 f a dicen- non es amicus Caesaris: omnis enim qui se regem facit, contradicit Caesari.
 tes Pilatus autem quum audisset hos sermones, adducit foras Iesum, & sedit
 pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autē Gabbatha.
 Erat autem parasceue Paschae hora quasi sexta, & dicit Iudaeis: Ecce Rex
 vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus:
 Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus regem
 nisi Caesarem. a Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tu-
 ▷ b & multus fieret, accepta aqua lauit manus corā populo, dicens: Innocens ego
 sum a sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondēs vniuersus populus,
 Iesum fla dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. f h Pilatus autem a
 gellis ca- tunc b volēs populo satisfacere, e adiudicauit fieri petitionē eorum. l Di-
 sum misit e autē l illis e eum, qui propter homicidiū, & seditionē missus erat
 in car-

in carcerem quē petebant, e Barabbā: ▷ l Iesum verò e flagellatū l tradi-
 dit a eis e volūtati eorū. d Tunc ergo tradidit eis illū, m vt crucifigeretur.

Pilatus autem conuocatis Principibus Sacerdotum, &c. Continetur Quinta
 hoc capite quinta Dominicae Passionis pars, quae vt varia comple pars pas-
 etitur iniuriarum generata & multa habet innocētia Dominicae sionis Do-
 testimonia, sicut & alia omnia capita. Imprimis enim Pilatus redu minica.
 eto sibi Domino, & suo, & Herodis iudicio pronunciat innocen-
 tem esse, quē Iudaei ad crucem petebant. Nam cum mittendo Do-
 minum ad Herodem nō liberaretur Pilatus sicut sperabat, ab eius
 iudicio: alius viis conatus est elabi à condemnatione innocētis. Et
 primum quidem ratione studet placare Iudaeorū animos, dicens:

Obtulisti mihi hunc hominem, quasi auertentem populum (id enim
 fuit praecipuum accusationis ipsorum, in quo reliqua contineban-
 tur) & ecce ego interrogans eum etiam coram vobis, nullā cau-
 sam mortis scilicet inuenio in eo. Sed neque Herodes. Nam remisi
 vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est illi, quasi dicat
 tantum circa eum acta sunt, quae arguunt hūc potius per ridendam
 peccasse imprudentiam, quam dignam morte crimen admisisse.
 Igitur & ego pro his quae insipienter potius quam malignē egit,
 eum castigans, sic eum dimittam. Dictio enim emendarum (vt ex
 Graeco *παύσιμος* patet) pro castigatum posita est. Cum ergo Pi-
 latus proposuisset iam Dominum castigare, sicque placatis, vt spe-
 rabat Iudaeorū animis, ipsum dimittere: priusquam id faceret, aliud
 ei venit in mentem, quo magis sperabat illum posse liberare. Pro
 recepta enim consuetudine necessariō debuit in die festo (quod de
 solemnitate tantum Paschali intelligendum est) dimittere populo
 vnum ex vincētis, quemcunque petissent, siue simpliciter ob festi
 illius reuerentiam & læticiā, siue etiam in memoriam Ægyptiacae
 liberationis, quae ea festiuitate reolebatur. Cum ergo turba ascen-
 disse, vt habet nostra lectio (nam Graecis est acclamasset) ad tri-
 bunal Pilati, pro more scilicet recepto seruando rogatur, vt vnus
 ex vincētis dimitteretur: tum Pilatus hanc occasionem rapuit pro
 liberatione innocētis: duos proponens populo, e quibus omnino
 sperabat alterum nequaquam a populo praeposendum Iesu. Vnde
 apparet mortem fuisse vt praeses ex reis quosdā quos veller, pro-
 poneret populo, ex quibus dimittere debebat quemcunque petisset
 populus: & non fuisse in potestate populi, vt ex omnibus omnino
 vincētis quemcunque voluissent, dimitteret praeses. Habebat ergo
 inter alios multos vincētos, mortisq; reos, vnum vincētum, qui dice-
 batur Barabbas, qui ob seditionem excitatam in ciuitate & homi-
 cidium in seditione commissum, cum suis complicitibus missus fuit
 in carcerem: inter quos ipsum fuisse praecipuum & antesignanum
 in licat factis Mathaeus dicens eum fuisse insignem, hoc est, insi-
 gniter malum, & notae apud omnes improbitatis, quem etiam la-
 tronem

tronem ob commissum homicidium vocavit Ioannes. Hunc communem civitatis hostem, eorumque scelerum manifestum authorem, quæ maximè sunt Reipublicæ inimica, seditionis scilicet cruenta, componens cum Iesu seditionis quidem etiam accusato, sed quæ nullo effectu comprobari potuit: petiit utrum è duobus vellent dimitti: constringens eorum electionem ad alterum horum: nihil addubitans quin pro suo in Barabbam odio, & iusta ob accepta mala indignatione, illi præponerent Iesum, à quo nunquam læsi fuerant: & quem non patiebantur dimitti tanquam innocentem, saltem ut damnatum sinerent donari festo.

Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi Sacerdotes. Unde tanta diligentia laboravit ipsum absolvere. Cæterum hac ipsis optione proposita cum populus hæreret, & satis propenderet, ut est verisimile, ad electionem Iesu: Principes sacerdotum, & seniores agitauerunt turbam apud quam multum valebant, eique persuaserunt tandem, ut magis Barabbam peterent. Cum ergo hæc agerentur inter Principes sacerdotum, & turbam, Præside interim expectante quid responsuri essent: tam, ut verisimile est, accessit etiam aliud innocentiae Christi testimonium, quod scilicet perhibuit de Iesu vxor Pilati, in maiorem Iudæorum & Pilati ipsius condemnationem, maioremque Christi ac nostram gloriam. Dicit enim Matthæus:

Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi, & iusto illi, id est, nihil tibi sit cum illo iusto: multa enim passa sum hodie, id est, hac nocte, per visum, id est, in somniis propter illum. Quid viderit, quidve audierit cum Evangelista non exprimat: nihil certi de eo proferre possumus, nisi quod grauitè fuerit afflicta. Porro afflictionem hanc per ostensa, ut est verisimile, terribilia, non est putandum à dæmonibus profecta, sed à Deo potius: qui eam vxori potius quam Pilato immisit: tum ut ab utroque simul læxu suæ innocentiae Christus haberet testimonium: tum quod non creditum fuisset Pilato, qui videri potuisset ad gratiam loqui. Conuenienti autem epitheto conuinx Pilati Christum iustum vocat, sicut & postea Pilatus: & multo ante utrumque; Elaias cap. 53. Cum autem deliberationem suam inter sese Iudæi absoluisent, rursum eos rogauit Pilatus, utrum ex duobus propositis sibi vellent dimitti. At illi longè contra eius expectationem, vnâ omnes voce postulauerunt non dimitti Iesum, sed eum tolli, & dimitti Barabbam. Non enim satis habebant Barabbam præponere Iesu, sed hunc neque cum Barabba volebant in gratiam festi dimitti. Quod cum præter Pilati expectationem accidisset, non tamen desistit optulari Iesu, vnde dixit:

Quid ergo vultis faciam de Iesu, qui dicitur Christus? Bene quidem in eo faciens, quod cuperet Iesum liberare, sed malè in eo, quod

Theophyl.

quod ob gratiam Pontificum, & populi non strenuè se pro officio opponeret iniustitiæ persequentium iustum. Non autem propterea ferè semper Christum Regem vocat Iudæorum, quod sic verè de eo sentiret, ut mihi quidem videtur, sed per ironiam, ut sic irritatos Iudæorum animos magis obstrictos redderet Cæsari, suamque contra innocentem iudicium iustitiæ quodam prætextu vestiret. Itaque illi non sustinentes illud nomen, ut clamauerunt prius in rogando Barabbam: ita nunc rursum clamauerunt postulantes Iesum crucifigi. Tum Pilatus tertio testimonium innocentiae Christi perhibuit, dicens se nullam causam morte dignam inuenire in eo, atque ob id, quod prius proposuerat, sed quod per oblatam occasionem, qua sperabat Christum liberandum, intermissum erat, rediens castigaturum se dicit eum, sicque dimissurum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit, &c. Ioannes post Lucam scribens, opportunè post electum Barabbam indicat qualis fuerit illa correptio cuius Lucas meminit, commemorans Pilatum flagellasse Iesum, atque milites variis ei illuisse modis, & per hæc Pilatum, conatum dimittere Iesum. Conuenientius ergo dixerimus cum D. Augustino, Matthæum, & Marcum per recapitulationem, ut alias sæpe, narraffe quod commemorant de militum illusione, eisdemque breuitati studentes flagellationis tantum obiter meminisse, quatenus secundum morem Romanorum præcedere solita fuit crucifixionem, cum etiam alia ratione, nempe ad faciandos, & placandos Iudæorum animos adhibita fuerit, ut Ioannes insinuat. Hæc inquam conuenientius dixerimus, quam quod alij putant Iesum bis à Pilati militibus flagellatum, & illud imposita spinea corona, & circumiecta chlamide purpurea. Itaque Pilatus postquam semel, & iterum sua spe frustratus esset, videns sibi magnam imminere necessitatem crucifigendi Iesum: necdum tamen planè desperans se hanc necessitatem posse euadere: apprehendit Iesum, & flagellauit, partim quidem tanquam cui crux verisimiliter imminebat, partim verò ut hac castigatione placati Iudæorum animi, Iesum dimitti sinerent. Vnde coniectare licet non leuiter Pilatum flagellasse Iesum, sed tanta cum crudelitate, quantum putabat placare posse iam efferatos Iudæorum animos. Nec flagellatio hæc virgis simpliciter fiebat, ut apud nos *φασγάνων* Non è iniuriarum generibus Christo illud in aula Pontiana affectum fuisse à militibus, incertum an Pilati iussu, an viro tam profusæ insanix licentiam sibi sumeribus, ut more
sui

Euthymi.
Non è iniuriarum generibus Christo illud in aula Pontiana.

Theophy.

tu Domini Iudæis gratificarentur. Primo totam conuocant cohortem, tanquam ludicrum aliquod spectaculum, quo quisque vel oculos suos pascat, vel se quoque actorem ingerat, foret exhibendum. Secundò constatis sannionibus & colophantis Christum denudant tunica inconsutili, & stola: quæ denudatio quantum doloris coram tanta multitudine attulerit Christo, pudici animi homo apud seipsum facile æstimauerit. Tertio induerunt eum chlamidem coccineam, vt habet Matthæus, aut, vt habent Marcus, & Ioannes, vestem purpuream. Purpura autem Christum indutum dicunt Euangelistæ, licet vera non esset purpura, sed coccinea vestis: qui in irrisionem vsurpati regij nominis ea veste Christum induerunt. Purpura enim Regum & Principum erat indumentum. Cæterum Matthæus non tantum vestis colorem expressit, sed etiam genus, dicens eum indutum chlamidem, quæ & paludamentum dicebatur apud Romanos, quo super armis induebantur imperatores, Reges & milites. Quartò etiam in ludibrium regij nominis nectunt spineam coronam, eandemque capiti eius factosanto imponunt, non tantum ignominia iam illum afficientes, dum pro auro lignum, pro gemis spinas afferunt, sed etiam poena, quã infixè acutissimæ spinæ capiti inferebant tenero. Ne quis enim tantum leuiter superpositam existimet, Tertull. dicit tæpora Christi spinis scædata, & lancinata fuisse. Quintò arundinem ei itidem ironice tradiderunt in dextra tanquam sceptrum Regium. Sextò ironicos etiam tanquam regi geniculantur, adorantes eum, voce item ironica sacras vulnerant aures, dicentes: *Aue Rex Iudæorum*, eodem docti spiritu, quo Iudæi dixerunt, Prophetisa nobis Christe. Septimò, faciem eam, qua cæli gaudent, sputorum, & salinarum asperginibus defædatunt, vt & prius Iudæi in sua fecerant illusione. Octauò item vt illi alapis decentissimas eius malas diuerberauerunt: quod sapissimè ab eis factum, ex multitudine militum colligere licet: vnde vel iam maximè impletum fuit in eo illud Esaiæ; Non est species ei, neque decor, &c. Nonò caput eius instar vasis, quod victores identidem pungunt, arundine è manu eius accepta percusserunt; coronæ spinas sic capiti fortius imprimentes.

Psal. 53.

Exiit iterum Pilatus & dicit eis, ecce adduco, &c. Postquam milites variis modis Domino illussissent, quo per adhibitam castigationem Pilatus placaret Iudæos, exiit è prætorio rursum ad eos, secum deducens Iesum, & dixit eis; Ecce adduco eum ad vos foras egregie castigatum, vt cognoscatis me etiam post acrem examinationem flagellis in eo tentatam, nullã me inuenire in ipso causam crucifigendi. Cùmque his verbis Iudæorum animos præpararet ad commiserationem, exiit Iesus è prætorio miseranda forma, portans spineam coronam scilicet, & purpureũ vestimentum, totòque

totòque corpore laniatus flagellis vt per contemplationem miserix, & abiectiois eius, qui præsens astabat, illos iam excitaret ad miserandum, & dicit eis; *Ecce homo*, hoc est, videre hominẽ hunc, videre eius castigationem, videre deiectionem, videre eum nihil minus esse quam regẽ, nihil aliud esse, quam miserum hominem: quare si regi inuideris, iam parcite, quia deiectum videris. Sperabat ergo Pilatus Iudæorum odium hac hominis afflictione placandum; sed tantum abfuit vt ad miserationem aliquam commoueretur, vt etiam magis irritarentur, & instar canum, ac ferarum, quæ gustata carne magis ad eam deuorandam anhelant, ex conspecto eius sanguine amplius etiam litrent sanguinis eius effusionem: Hi ergo succlamitant, vt cœperant; *Crucifige, crucifige eum*, quasi dicant bene incoepisti, perge, perge. Pilatus intelligens etiam hunc suum frustratum conatum, & ex captata misericordia nihil esse spei; metu tentat illorum coërcere furorem dicens cum indignatione, & ira:

Accipite eum vos. Et si ita vobis videtur, & liber, crucifigite. Ego enim non inuenio in eo causam crucifigendi; proinde cùm secundum Romanas leges mihi non liceat crucifigere nisi facinorosos, non possum ego eum crucifigere. Cùm audirent Iudæi Pilatum tanto studio patrocinantẽ Iesu; nec omnino committendum ducerent, vt aliquo modo elaboretur è manibus: testimonio eius opponunt suam legem, quasi ex eius ignorantia procedat falsa Pilati de Iesu existimatio. Nos, inquit, legẽ habemus, & secundam legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit. Ad eam ergo legem, quæ blasphemos iubet interfici, tandem necessitate compulsi confugiunt, clamantes Iesum in eam peccasse: seque hoc modo declarantes non iam odio personæ, quã zelo legis ipsum persequi. Porro Pilatus hac noua accusatione percussus est, magisque cœpit timere sibi, metuens ne fortè non solũ in hominem innocentem, sed & in Dei filium peccasset, ob idque Deos sibi iratos sentiret. Ingressus ergo prætorium, vt cum Iesu seorsum loqueretur, rogauit eũ vnde esset, vt cognita eius origine sciret verum ne an falsum esset, quod illi obiecebatur. Iesus autem rursum nullum dedit ei responsum, partim quidem quoniam supra satis suam illi notam fecerat innocentiam, & quoniam etiam iam propositæ quæstionis veritatem satis insinuauerat, dum dixit se venisse in mundum, & regnũ suum non esse de hoc mundo: sed multo magis ne videretur conatus vt elaboretur; & nolens mortẽ subisse, & quia sciebat secundum Dei dispositionem futurum vt omnibus tentatis obstinato Iudæorum furori cederet Pilatus. Cũ ergo ille nihil responderet, Pilatus indignatus suam & auctoritatem, & diligentiam contemni:

Mihi, inquit, non loqueris? An ignoras me habere potestatem crucifigendi

crucifigendi te, & dimittendi te. Quibus verbis arroganter nimis prolati sese plane Pilatus condemnauit. Si enim hanc habuit potestatem: cur quem toties est testatus innoxium non dimisit? Aut si pro suo arbitrio & potestate potuit aut crucifigere, aut dimittere: cur qui gratificare voluit Iudæis, non sine causæ examinatione Iesum crucifigendum tradidit in gratiam Iudæorum? Christus itaque qui ad omnes suas patienter siluit iniurias, hanc non ferens tam intollerandam arrogantiam, aperuit modo os suum, idque non solum quo ostenderet quā habeat odio omnem superbiam: sed etiam quia hæc arrogantia eleuabat gloriam, & causam passionis suæ; quæ non in Pilati arbitrio, sed in Dei pendeat dispositione, ordinantis eam ad hominum salutem. Dicit ergo:

Non haberes aduersum me ullam potestatem, nisi tibi datum esset de super. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Quoniam enim Pilatus & arroganter de se contra Dominum locutus fuit, & magno percussus timore per nouam Iudæorum accusationem; Dominus primum quidem eius reprimat arrogantiam: & deinde ad id respondet, quod illius cruciabat animum, & quæ illi fuit causa interrogandi vnde esset. Quod ergo ad primum attinet, dicit: Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset de super, hoc est concessam esset, aut permissum cælitus: significare volens se moriturum, & pati ex dispositione diuina; non autem quia ille ex suo officio, aut autoritate potestatem in se haberet. Ex quo infert deinceps, quod ad cruciatum animi eius pertinebat, dicens: Propterea, hoc est, quia ex tuo officio, & autoritate qua fungeris, nullam habes in me potestatem, sed tantum ex diuina permissione: ideo etsi tu pecces, qui tanquam ex autoritate aduersum me potestatem exerces: tamen qui me tradidit tibi populus, maius peccatum habet quam tu: quia me immerentem, tuæque potestati nequaquam subditum tibi tradidit: author existens omnis quod in me committitur sceleris, reque vel inuitum cogens, vt quasi ex autoritate in me sæuias.

Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Græcè est ἐκ τέρψ, id est, ex eo, supple tempore magis quærebat omnibus modis absolueret Iesum. Cum enim moneretur obliquè sui peccati, & intelligeret Iesu modestiam, & innocentiam, Iudæorumque malitiã, & suam æquitatem non esse reo ignotam, fauens etiam ei, eo magis, quod videret ipsum mortis periculo non commoueri: tentabat iam magis quam prius vt omnibus modis eum dimitteret. Id sentientes Iudæi, quoniam videbant Præsidem negligere crimen iam iam intentatum ad prius crimen redeunt; non simpliciter iam illud proferentes, sed cum interminatione inimicitia Cæsaris, qua maxime sciebant commouendum Pilati animum. Si inquit hunc absoluis, declaras te non esse amicum Cæsaris Romani.

Omnis

Omnis enim qui se Regem facit, contrarium se ostendit Cæsari. Quæ cum Pilatus audisset, mox mutato suo pro Iesu liberando studio, decreuit odio Iudæorum seruire, ne sua priuaretur functione.

Sedit ergo, inquit Ioannes, pro tribunali. Locum etiam designans suis nominibus: non tantum certitudinis historici causa, sed etiam quo intelligeremus, quam conuenienti loco Iesu condemnatio sit lata. Dicebatur autem is locus Græco nomine lithostrotus, Hebraicè vero Gabbatha; non quod Gabbatha idem significet quod lithostrotus: sed quod idem locus in diuersis linguis diuersa haberet nomina alia & alia ratione. Lithostrotus enim dicebatur quod lapidè stratus esset, Gabbatha vero quod æditus esset & altus. Hic ergo locus conueniebat condemnationi Iesu, vt ea solennis esset & publica, nec quenquã lateret eius innocentia. Tempus præterea expressit Ioannes dicens:

Erat autem parasceue Pascha, hora quasi sexta. Dicebantur autem apud Iudæos Parasceue, non solum is dies, qui Pascha proximè præcessit, in cuius videlicet vespera edebatur agnus Paschalis, sed etiam omnis feria sexta cuiusque hebdomadæ, eo quod ea die parabantur, quæ in die Sabbati ipsi essent ad esum necessaria. Quod verum esse patet ex eo quod postea dicit Marcus, quia erat parasceue, quod est ante sabbatum. Ex eo tamen quod hic dicit Ioannes:

Erat autem parasceue Pascha: Apparet etiam eam diem quæ proximè præcessit Pascha dictam parasceuen à præparatione agni Paschalis, quæ tum fiebat: ita vt ea dies qua Dominus passus est, duplici ratione parasceue dicta sit, quia fuit parasceue Paschæ, & parasceue Sabbathi. Quod autem Ioannes ait fuisse fermè horam sextam, cum Pilatus sederet pro tribunali, satis indicat nondum fuisse horam sextam. Fuit igitur adhuc tertia hora (vt ait Marcus) seu statio secunda, hoc est ea pars diei, quæ est inter horam tertiam & sextam. Iudæi enim diem diuidebant in quatuor horas, seu stationes, vt ex parabola Patris familias conducentis operarios in vineam suam constat. Cum autem Pilatus iam videret se necessitate constringi ad condemnandum Iesum, si saluam sibi vellent populi, ac Cæsaris gratiam; sederetque pro tribunali ad sententiam pronunciamdam, producto foras Iesu dixit Iudæis:

Ecce Rex vester. Quod plerique accipiunt eum dixisse irridendo eorum vanam accusationem, vel vt prius dictum est, voluit irritare his verbis animos Iudæorum, vt abnegato rege se fortius obstringerent Cæsari, & vt ipsis constantius illum ad crucem petentibus magis à scelere videretur immunis. Illi ergo non ferentes eum vocari suam regem, iam tertio secundum Ioannem valido clamore petierunt ipsum sustolli in crucem; quando & intelligendum

est

Lithostrotus Gabbatha.

Parasceue.

Matt. 20.

912 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
est accidisse, quod Lucas scribit eos institisse vocibus magnis po-
tulantibus ut crucifigeretur, & inualuisse voces eorum.

Tum Pilatus regem, inquit, vestrum crucifigam? sine irridens eos, si-
ue ad negandum ipsum, & extorquendum iniuriam seruitutis publi-
cam professionem prouocans. Itaque sicut ille ambiuit, euenit,
Pontifices enim, qui prae aliis pertinaci contra Iesum fereban-
tur odio, quo Pilati animum in suas partes inclinarent, respon-
derunt:

Non habemus Regem nisi Caesarem. Messiam suum, hoc est regem
a Prophetis promissum multis seculis expectauerant. Caesaris re-
gnum, quo praemebantur, misere oderant: tamen odiis effertati,
publice Messiam suum abnegant, & Caesarem Dominum prohi-
tentur. Tanta erat vlciscendi libido. His gestis cum Pilatus vide-
ret se per tam multa, & varia nihil proficere, sed quod quo magis
niteretur Iesum liberare, & populum placare, eo magis tumultus
fieret in populo, satisfactorum eorum petitioni, prius tamen rur-
sum aperto testimonio & signi, & verbi declarare voluit Christi-
tories testatam innocentiam, atque iniusti supplicij crimen, & vl-
tionem a se in Iudaeos deuoluere. Accepta enim aqua de manu
ministri fundentis, abluit manus suas in conspectu omnium, ratio-
nem sui facti indicans dicendo:

Innocens ego sum a sanguine iusti huius. Hac voce non solum non
fuit deterriti infelices Iudaei, sed potius accensi. Ut enim ani-
mum adderent timido praesidi, celeriusque perficeretur negotium,
praenimia cupiditate non aduertentes quid dicerent, aut agerent
omnes vna voce clamabant.

Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Non negant iusti san-
guinem esse de quo Pilatus loquebatur, sed simpliciter sanguinem
eius, id est, vltionem sanguinis sibi, suisque imprecantur. Vnde &
iusto Dei iudicio sicut Pilati gentilis deprecatione ablata est vltio
sanguinis Christi a populo gentili; ita Iudaeorum imprecatione
recidit illa in populum Iudaicum. Securitate ergo hac, & cauo-
ne a Iudaeis accepta. Pilatus tandem Iesum, hoc est, saluatorem
tradidit voluntati eorum. Quia narratione indicauit Euangelista
non legitime a iudice condemnatum Dominum, sed furori, ac
gratiae populari seruisse.

Ducitur ad crucem, & crucifigitur. Matth. 27.

Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 19.

CAPVT CXLIII.

Susce-

Sd Vscperunt autem Iesum, & postquam illuserunt ei, ^{† b} pur-
auerunt eum [†] chlamydem, & induerunt eum vestimen- ^{† b} pura
tis [▷] eius ^m & || eduxerunt eum ^e ut crucifigerent ^b ^b o suis
eum. ^d Et baiulans sibi crucem, exiit in eum, qui dicitur ^{|| a} o du-
Caluaria locum, Hebraice Golgotha. ^a Exeuntes autem ^e & cum du-
cerent eum, ^a inuenerunt, ^c apprehenderunt, ^b & angariauerunt ^b pra-
terentem ^h quempiam ^a hominem || ^l Cyreneum, ^a nomine ^l Simonem ^c ^{† b} [†]
^h venientem de villa, ^b patrem Alexandri & Rufi, ^a hunc angariaue- ^b Simonem.
runt, ^c ut tolleret crucem eius, ^e & imposuerunt illi crucem portare post ^{Cyreneum}
Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quae ^{Simonem}
plangebant, & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, di- ^{Cyrenen-}
xit: Filia Hierusalem, nolite flere super me, sed super vosipsas flete, & su- ^{sem. † b}
per filios vestros: quoniam ecce venient dies, in quibus dicent, Beata ste- ^{dabant ei}
riles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quae non lactauerunt. Tunc ^{bibere vi-}
incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos. ^{nū ▷ d}
Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido ^a quid fiet? Ducebantur au- ^{vbi || a}
tem & alij duo nequam cum eo, ut interficerentur. ^b Et perducunt illum, ^{crucifixi}
^a & venerunt in locum ^a qui dicitur ^e Golgotha, quod est ^b interpreta- ^{sunt cum}
tum Caluariae locus, & dederunt ei vinum ^b myrrathum ^e bibere ^a cum ^{eo duo la-}
felle mistum. Et cum gustasset noluit bibere, ^b & non accepit. ^e Et post- ^{trones † a}
quam venerunt in locum, qui vocatur Caluaria, ^{▷ k} ibi crucifixerunt ^{vnius &}
eum, ^o & ^a tunc || ^b crucifigunt ^m cum eo ^d alios ^m duos ^p latrones ^d ^{vnius ▷}
hinc & hinc, ^{† l} unum ^a dextris, & [▷] alterum ^a sinistris ^b eius, ^d ^b o alij
medium autem Iesum. ^b Et impleta est scriptura quae dicit: Et cum ini- ^{|| c} Erat
quis reputatus est. ^d Scripsit autem ^e titulum Pilatus, & posuit super ^{autem &}
crucem. ^a Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam. || ^e ^o super-
Et erat ^h titulus ^b causa eius ^o inscriptus ^c super eum littera Grae- ^{scriptio}
cis, & Latinis, & Hebraicis: ^f Hic est ^g Iesus ^d Nazarenus, ^p Rex Iu- ^{scripta d}
daeorum. ^d Hunc ergo titulum multi Iudaeorum legerunt, quia prope ciui- ^{erat au-}
tatem erat locus ^{vbi} crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraice, Grae- ^{te scriptu}
ce, & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudaeorum: Noli scribere. ^{† a} post-
Rex Iudaeorum: sed quia ipse dixit Rex sum Iudaeorum. Respondit Pila- ^{quā autē}
tus: Quod scripsi, scripsi. ^c Iesus autem dicebat: Pater dimitte illis, non ^{crucifixe-}
enim sciunt quid faciunt. Milites ergo ^{† m} cum crucifixissent eum ^d ac- ^{runt eum}
ceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi ^b & cru-
partem (& tunicam. ^{▷ l} Diuidentes vero vestimenta eius miserunt ^{cisgentes}
sortes, ^b super eis, quis quid tolleret. ^d Erat autem tunica inconsutilis, ^{eum c ▷}
desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus ^{diuiserūt}
eam, sed sortiamur de illa cuius sit. ^{† g} Ut scriptura impleretur, dicens. ^{vestimenta}
^a per Prophetam dicentem: ^{▷ g} Partiti sunt vestimenta mea sibi, & ^{eius, mit-}
|| ^m vestem meam miserunt sortem. ^d Et milites quidem haec fecerunt. ^{teses sor-}
^a Et sedentes seruabant eum. ^b Erat autem hora tertia, & crucifixerunt ^{tem † a}
eum. ^{† c} Praetereuntes autem, blasphemabant eum, mouentes capita sua, implere-
& dicentes: Vah, qui destruis templum Dei, & in [▷] tribus diebus ^a tur quod
illud

M m m

illud

dicitur est illud e readificas: saluum fac' temetipsum, b descendens de cruce, a si fili-
 a o lius Dei es, descende de cruce. c Et stabat populus expectans. Et deride-
 d' miserunt bant eum principes cum eis. c Simuliter [enim] & principes sacerdo-
 sibi o tum' b illudentes ad alterutrum c cum scribis a & senioribus, l > di-
 super t b cebant: c Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. a Si b Chri-
 & pra- stus e rex Israel a est, c descendat nunc de cruce, b ut videamus, & cre-
 tereuntes damus, a & credimus ei: se saluum faciat, si hic est Christus Dei cla-
 > a o Etus. a Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult. Dixit enim, Quia filius
 rriduo || a Dei sum. c Illudebat autē & milites accedentes, & acetū offerentes ei, di-
 o sulua t cētes: Si tu es Rex Iudaorū, saluū te fac, a Idipsum autē e & a latrones
 b o sum- e qui crucifixi erāt cū eo t improperabant ei. c Vnus > [enim] de his
 mi sacer- qui perdebāt latronibus, blasphemabat eū dicens: Si tu es Christus, saluū
 dotes > fac teipsum, & nos. Respondens autē alter, increpabat eū, dicens: Neque tu
 c dicentes times Deū, quod in eadē dānatione es? Et nos quidē iuste, nā digna factū
 t b o recipimus, hic verō nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine memento
 conuitia- to mei cū veneris in regnum tuum. Et dixit illi: Iesus: Amen dico tibi,
 bantur Hodie mecū eris in Paradiso. d Stabat autē iuxta crucē Iesu mater eius,
 > autem & soror matris eius Maria Cleophae, & Maria Magdalene. Cum rridis-
 || a A set ergo Iesus matrem, & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri
 sexta au- sua: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex
 tem hora illa hora accepit eam discipulus in suam. c Erat autē serō hora sexta, b ||
 t b per & c facta hora sexta, l tenebrae factae sunt t super vniuersam terrā, & t
 totam c que > in horam nonā c Et obscuratus est sol. c Et || circa horā nonā, t
 in vniuer- exclamauit Iesus voce magna dicens: > Eli, Eli lam asabacthani, || quod
 sam > a est, b interpretatum, c Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?
 o ad || b t Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant. b Ecce e Elias ro-
 hora nona cat a iste, d Postea sciens Iesus, quia omnia iā consummata sunt, ut con-
 t a clama summaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum illi
 uit > b autē spongiā plenā aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius, t a
 Eloi Eloi. Continuo [enim] c currens * vnus a ex eis acceptam > e spongiam im-
 || a hoc pleuit aceto & imposuit arundini, & dabat ei bibere, b dicens: Sine,
 est t b videamus si veniat Elias ad deponendū eum. a Cateri verō dicebāt: Sine,
 Et quidā videamus an veniat Elias liberans eū. d Cū ergo accepisset Iesus acetū,
 de circum- dixit: Consummatū est. || l Iesus autem a iterū t clamans voce magna c
 stantibus ait: Pater in manus tuas cōmendo spiritū meum. Et hac dicens, b cōmissa
 t Et con- voce magna, d & inclinato capite t p tradidit spiritū. l Et a ecce l re-
 tinuo * b lum templi scissum est c mediū > c in duas partes a summo vsque deor-
 autem > sum, a & terra mota est, & petrae scissae sunt & monumenta aperta sunt,
 b & im- & multa corpora sanctorū, qui dormierāt surrexerūt. Et exeuntes de mo-
 plens spon- numētis post resurrectionē eius, venerunt in sanctā civitatē, & apparue-
 rūt multis. h Vidēs || l autē Centurio' b qui ex aduerso c stabat quod fa-
 to circum- etū fuerat, b quia sic clamis exprasset, & glorificauit Deū t b dicens: c
 ponensq; Verē hic homo iustus erat, b verē hic homo filius Dei erat. a Et qui cum
 calamo co erāt custodientes Iesum, viso terra motu & his quae fiebant, timuerunt
 valde,

valde, dicentes: Verē filius Dei erat iste. c Et omnis turba eorū qui simul potum
 aderant ad spectaculū istud, & videbant quae fiebant, percussiones pe- dabat ei
 ctora sua, reuertebantur. c Erant autem a ibi b & c mulieres a multa c || c Et
 de longē b aspicientes, a quae secuta erant Iesum a Galilaea ministrantes clamans
 ei, c inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi b minoris, c & Iesus t a
 Ioseph mater, & a mater filiorum Zebedaei, b Salomone, & cū esset in emisit spi-
 Galilaea, sequebantur eum, & ministrabant ei, & alia multa, quae simul ritum b
 cum eo ascenderant Hierosolymam. c Stabant autem omnes noti eius a expirauit
 longē, & mulieres quae secuta eum erant a Galilaea hac videntes. > b o
 Susceperunt autem Iesum, & postquam illuserunt ei, & c. Cōtinentur in duo || a
 hoc capite duae nouissimae Passionis Christi partes. Sexta enim Centurio
 complectitur ignominiosam eius ad crucē educationem, crucis ba- autem.
 iulationem, & praeter alia myrrhati vini oblationem. Septima ve-
 ro eiusdem crucifixionem, & quaecunq; in cruce pendenti accide-
 runt. Itaque cum Pilatus adiudicasset fieri petitionem Iudaeorum, Sexta &
 milites ipsius susceperunt Iesum tanquam sibi traditū, & primum Septima
 quidem exuentes eum chlamidem ad maiorem ignominiam in- pars pas-
 duerunt eū suis vestimentis, quo ab omnibus in via melius agno- sionis
 sceretur. Coronam capiti non dicuntur ademisse, vt intelligi possit Christi.
 eam ad maiorem item ignominia relictam in capite quam verifi-
 mile est altius impressam fuisse, quam vt eximi commodē potue-
 rit. Hinc sic indutum suis vestibus educunt ad crucifigendum. Ad
 augmentum non tantū ignominiae, sed etiā poenae eius fecit, quod
 ei ad crucifixionem exeunti propriam imposuerunt crucem, sicut
 hodie furibus suspendio addictis funis, quo sunt suspendendi, cir-
 ca collum iniicitur. Itaque vt habet Ioannes, baiulans sibi crucem,
 quam lubenter nostri causa in se suscepit, exiuit in eum qui dicitur
 Saluaria locum. Quod autem alij tres referunt Euangelistae crucem
 impositam Simoni cuidam Cyrenensi portandam post Iesum:
 vtrumque intelligendum est factum successiuē Nec dubitandum
 vter prior crucem portarit. Nam ex Euangelistarū narratione ma-
 nifeste patet Dominum eam prius gestasse, ac deinde in via ipsam
 impositam Simoni. Ex quorum etiam verbis satis manifestum est
 Simonem nō simul gestasse cum Christo, quemadmodum tamen
 nostri pictores frequenter exprimunt, quia dicitur. Imposuerunt ei
 crucem, & c. Vt autem hanc illi in via obiter inuentis imponerent,
 in causa fuit verisimiliter, quod viderent Iesum iam debiliore ef-
 se, quam vt ligni molem portare posset: maxime cum Iudaei vrge-
 rent ad accelerandam eius crucifixionem. Dicitur autem a Marco
 hic Simon Pater fuisse Alexandri, & Ruffi, non tantum ob certi-
 tudinem historiae, sed multo magis ob gloriam horum filiorum,
 quos verisimile est fuisse discipulos Christi satis notos fidelibus.
 Sed & Patre hunc verisimile est Christum salte postea in domum
 suam per fidem recepisse, atque ob id in gloriam eius tam studiosē
 Euange
 M m m 2

916 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
Euangelistas nomen eius expressisse, cui violentia milicum salu-
tis, & gloriæ fuerat occasio.

Sequebatur autem Dominum multa turba populi, ac mulierum. La-
mentantium non solum pro humano affectu (non enim dicuntur
lamentatæ latrones duos, qui simul ducebantur cum Iesu) sed mul-
to magis quod grato quodam affectu commoueretur hæc turba
tam lugubri spectaculo eius; cuius non tantum innocentiam, sed
etiam beneficentiam toties erant experti; quod etiam fuit testi-
monium maximum innocentiae Christi, ad maiorem principum
Iudæorum condemnationem.

Conuersus autem ad illas Iesus dixit: Nolite flere super me, &c. Non
quod fletum earum planè damnauerit, qui ex pio proficitebatur
affectu: cum & propriam matrem iuxta crucem ad fletum impu-
lerit, cum iuxta Simeonis vaticinium gladius doloris animam
eius pertransiit: sed quod fletus ille ex ignorantia causæ passionis
eius erat. Putabant enim eum cum esset innocens, pati ex infirmi-
tate, & impotentia, nec sciebant illum voluntariè pro hominum
salute mortem subire. Vult ergo illas super seipsas flere ob summam
eis imminentem propter iniustam hanc necem, miseriam, quam
effugere nequaquam possent, vnde dicit: Sed super vos ipsas flete,
& super filios vestros, super quos scilicet ventura est secundum
vestram imprecationem sanguinis mei vltio. [Malè proinde ex
hoc loco colligunt quidam mortem Christi non esse lugendam
contra receptum ab Apostolorum temporibus morem; cum non
absolute Dominus hanc mulierum super se deplorationem pro-
hibuerit, sed causam maiorem super seipsas flendi illas habere si-
gnificare tantum voluerit.]

Quia, inquit, ecce venient dies, in quibus non iam dicturi sint
homines, maledictos ventres qui non genuerunt, sed beatas steri-
les, quæ nunquam genuerunt: siue quia tunc matres cocturæ sint
per magnam inopiam filios suos, siue potius quia materna visce-
ra grauius cruciantur in malis liberorum, quam in propriis. Quo
autem magnitudinem calamitatis Iudæis obuenturæ significaret
Dominus: subiicit ex Osea:

Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos, &c. Quo significa-
tur Iudæos præ calamitatis magnitudinæ, ac inevitabilitate, &
quæ situros abditissima terræ loca, in quibus lateant, & desideratu-
ros mortem, quæ ab eis fugiet.

Quia, inquit, si in viridi ligno hæc faciunt, in arida quid fiet? Vbi
suppositum verbi faciunt, aut est simpliciter homines, aut milites
Romani. Lignum viride, & humidum se vocat, quod diuina gra-
tia pleaus semper viret, & fructu salutaris doctrinæ, bonorum-
que operum proferret. Lignum aridum Iudaicum vocat populum,
propterea quod diuina gratia destitutus, velut sterilis esset arbor,
& pal

& palmes infœcundus. Sequuntur apud Euangelistas adhuc tria
ad ignominiam & passionem Christi pertinentia, quæ ante cru-
cifixionem ei sunt irrogata. Primum est quod vt habet Lucas, duce-
bantur cum eo etiam alij duo nequam, vt interficerentur. Verisimile est
autem morem fuisse, vt pridie paschæ, aut circa paschæ, aliâve so-
lemnitate, cum multa ex omnibus locis cõfluxisset hominũ mul-
tudo, malefici insigniores in crucem subleuantur (quod etiam
apud nos fit) vt essent exempli causa multis spectaculo, quanquam
etiam istud videri possit accidisse ex petitione Iudæorum, quibus
gratificari iam statuerat Pilatus, vt nomen Iesu magis denigrare-
tur, omniumq; animi, magis ab eo alienarentur. Secundum est, quod
perductus sit Dominus crucifigiendus, in locum maleficis crucifi-
gendis deputatum, qui dictus est Hebraicè, id est, lingua qua tum
Hebræi, hoc est Iudæi utebantur Golgotha, quod significat cra-
niũ, siue caluariam, ob eius volubilem rotunditatẽ à verbo Galal,
quod voluere significat, & circuire. Locum ergo hũc suo nomine
tam accurare expresserunt Euangelistæ: vt intelligamus ignomi-
niam, quam Iudæi etiam hac in parte Domino intulerunt, quã-
que nostri causa in se suscipere dignatus est, reputatus etiam hac
parte cum iniquis. Tertium ignominia genus Christo ante crucem
illatum fuit, quod ei dederunt potandum vinum myrrhatum, vt
habet Marcus, aut vt Matthæus vinum cum felle mixtum. D. Au-
gust. dicit fieri potuisse vt vinum Christo oblatum & myrrha, &
felle fuerit mixtum, quo esset amarius, aut Matthæum fel posuisse
pro amaritudine, vt ob id myrrhatum vinum cum sit amarissimũ,
dici possit vinum felle mixtum, quam rationem probabiliore ob
id esse crediderim, quod videri possit Matthæũ felle fecisse men-
tionem, quo significaret impletam prophetiam illam quæ felle
meminit, quam postea sumus explicaturi. Vinum ergo ei ex more
obtulerunt, (qui mos etiam hodie seruatur) quo morituris vinum
propinatur, vt animus illis addatur: sed ex insolentia militum, aut
etiam ex malicia Iudæorum vinum hoc felle, hoc est amara myr-
rha mixtum fuit, & corruptum. Cum autem dicit Marcus, & non
accepit. nihil aliud significare voluit, quam quod dicit Matthæus,
noluit bibere, ne quis hinc colligat aliud fuisse vinum, de quo
Marcus, ab eo de quo Matthæus loquitur, & hoc quidem Domi-
num gustasse, aliud vero non. Gustauit enim, sed non bibit, nec
accepit sic, vt intra se illud mitteret.

Et postquam venerunt in locum qui vocatur Caluaria, &c. Sequi-
tur iam septima, eaque nouissima, ac præcipua dominicæ passio-
nis pars. Postquam ergo venerunt in Caluarie locum, vbi crucifixe-
runt eum, manus scilicet, & pedes clavis affigentes ligno. Quod
crucis supplicium non solum accomodissimum erat propter va-
rias, & multiplices causas debite satisfactioni peragenda, sed

Golgotha

Myrrha
tum vinum

etiam exemplo relinquendo nobis ad confirmandum nos Christo. *Tunc crucifigunt eum cum eo duos alios latrones, &c.* Primum ad maiorem ignominiam Christi, crucifixi sunt cum eo duo illi latrones, qui cum eo educti fuerant, sic tamen ut medium Iesum inter illos penderent: quo non solum cum facinorosis reputaretur: sed inter eos maxime facinorosus haberetur. Verum contra intentionem, & voluntatem Iudæorum res hæc ad maiorem eius celsit gloriam: quia hæc ratione impletum est, quod de eo dixit Iaias: Cum iniquis reputatus est, qua re meruit iniquos in se credentes ipsorum liberare iniquitate. Ita semper quod in Christo impus est ignominia, piis est mysterium & gloria. In hac eum paubuli specie monstratur illa, quæ in iudicio ipsius omnium hominû est fienda discretio. Sic etiam ludibrii causa videtur Pilatus titulum, hoc est, inscriptionem causæ, ob quam crucifixus erat, capiti eius affixisse: exprobrans scilicet ei affectationem regni apud Iudæos, atque significans illum ob hanc crucifixum à se. Qua re & Cælaris erga se firmare ambivit amicitiam, ut cuius imperium apud Iudæos contra usurpatores tueretur, & Iudæorum vitus est contra se instantiam, & criminationem. Dum enim eum scripsit Regem Iudæorum, nec scripturam hanc mutare voluit ad Pontificum preces: videri potest hoc nomine ignominia quadam Iudæos aspergere voluisse, qui hoc nomine ipsum ad innocentis eadem coegerat. Ignominia enim Iudaici nominis erat Regem Iudæorum pendere in cruce, quasi vana esset ipsorum de suo Rege prædicatio, & expectatio. Et hæc quidem videtur fuisse Pilati intentio: cæterum hac ratione Deus etiam per impium veritati testimonium perhibuit, veramque causam insinuavit crucifixionis Iesu. Non enim ea erat causa, quam videri, & scribi volebant Iudæi, nempe quia ipse dixerat se Regem esse Iudæorum, cum verè non esset, sed quia, ut scripsit Pilatus, Rex erat Iudæorum. Quia enim is verè erat, ideo secundum scripturas mori debuit in cruce, ut hoste humani generis per mortem superato, regnare inciperet super eos qui verè sunt Iudæi. Proinde bene, Deo ita disponente, cum Iudæi instaret pro mutanda inscriptione respondit Pilatus: *Quod scripsi, scripsi: hoc est, scriptum haberi volo, nec immutabo.* Scripsit autem hunc titulum Pilatus tribus linguis Hebraicè, Græcè, & Latine: ut causa crucifixionis Iesu ab omnibus, qui tum in Hierusalem conue- rant posset agnosci: qua ratione significatum est omnium interesse, ut cognoscant Iesum Nazarenum Regem Iudæorum crucifixum esse, ipsumque tanquam totius orbis Regem ab omnibus linguis prædicandum. Licet autem Euangelistæ inscriptionem tituli non eisdem commemorent verbis. Ioannem tamè qui postremus scripsit, & crucifixione Dominicæ interfuit ita scripsisse, sicut a Pilato scriptum fuit: Titulus ille ostendit, qui cum parte crucis Domi-

ni Romæ

ni Romæ seruator: ut dici possit alios illud tantum in quo cardo inscriptionis causæ consistit, nempe appellationem Regis Iudæorum exprimere voluisse.

Iesus autem dicebat: Pater dimitte illis, non sciunt enim, &c. Illi quidem ipsum crucifigebant, Iesus verò absolutissimum patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus suis orauit: declarans se magis illorum causa dolore, quam sua, re ipsa nos iam docens orare pro inimicis. Pater inquit dimitte illis, causamque addit cur dimittere conueniat: *non enim sciunt quid faciunt.* Nesciunt se crucifigere Dei filium, verumque Regem Iudæorum. Nesciebant etiam quid facerent, quia ignorantes Dei perfecerunt prædeterminationem, hominûmque cooperabantur saluti: cuiusmodi ignorantia cum fuerit crassa, & culpabilis, peccatum quidem illorum non in totum sustulit, sed tamen ex magna parte diminuit, & venabile fecit: cum alioqui si scientes filium Dei crucifixissent, peccatum eorum, utpote in Spiritum sanctum commissum irremissibile fuisset.

Milites ergo cum crucifixissent eum acceperunt, &c. Magna fuit ignominia vestibus omnibus detractis Dominum nudum pendere in cruce coram tanta multitudine, eundemque coram videre vestes suas diuidi, atque super eas mitti sortes, & à militibus vendicari, quasi nulla esset vicerioris vitæ reliqua spes. Porro cum Euangelistæ simpliciter, & indistinctè factum hoc narrauerint, tantum dicentes quod vestimenta sint diuisa, quodque sortem miserint: Ioannes qui post alios scripsit, manifestius, & distinctius de hæc re scripsit, quo scripturæ testimonium indicaret huic facto optime quadrare. Dicit ergo sic milites diuisisse vestimenta, ut fecerint quatuor partes, unicuique militi vnâ assignantes partem, vnde intelligere primò licet quatuor fuisse milites qui Dominum crucifixerunt. Intelligere licet secundo diuisionem vestimentorum non sic factam ut unicuique militi vna sit data vestis: dicit enim Ioannes milites fecisse quatuor partes: ut intelligendum sit vnâ vestem in quatuor partes diuisam, cum Iudæorum vestes quatuor necessario habuerint partes, ut & nostræ ferè habeant. Dicit præterea Ioannes tunicam quandam eos accepisse, quæ fuerit inconsutilis desuper contexta per totum. Vbi Græcis est, *ἐκ τῶν ἄνωθεν*, id est, ex summo, aut ex superioribus: ut significetur eam è superiori parte textilem fuisse per vniuersum vsque deorsum, hoc est, totam fuisse textam, nec aliqua ex parte fuisse consutam: de hac ergo dicit milites dixisse: *Non scindamus eam, sed fortiamur de illa curam sit*, sicque impletum apertè & distinctè ostendit quod dicitur: *Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem:* Priori militi facto insinuans impletam priorem prophetiæ partem, posteriori verò posteriorem. Ex Marco tamen apparet milites

M m m 4

militie

mississe etiam sortes super vestimentorum diuisorum partibus, ut per sortes agnoscerent quam quis partem tollere deberet. Porro Matthæus etiam aliud militum circa Dominum factum narrat, dicens eos sedentes seruasse Dominum, ne quis scilicet tolleretur eum.

Prætereuntes autem blasphemabant eum mouentes, &c. Quartum deinceps describitur ignominie genus, quod crucifixo Domino fannis, & irrisionibus variis est illatum, quibus passio Domini iure est aucta, & exacerbata, ac Iudæorum impietas insigniter declarata. Pertulit autem hæc Dominus imprimis à Iudæis prætereuntibus, qui ut habent Euangelistæ, *blasphemabant eum*, hoc est, male dicebant, & conuitiabantur ei, in signum lætitiæ & irrisionis, mouentes capita sua, & dicentes: Vah, qui destruis templum Dei, & in tribus diebus illud reedificas, salua te ipsum descendens de cruce. Si filius Dei es, descende de cruce. Verum maligna, & peruersa hæc erat suggestio, sicut illa: Si filius Dei es, mitte te deorsum. Non enim quia filius Dei erat descendere debuit de cruce, sed contra potius ob id in cruce manere vsque ad mortem, ut sua morte mortem nostram superaret. Nec descensu è cruce declarare debuit se filium esse Dei, sed ascensu è sepulchro, qui magis Dei conuenit filio, maioremque declarat potestatem. Cæterum Matthæus scribit eos dixisse:

Confidit in Deo, liberet nunc eum si vult. Eum addunt Græca sicut in Psalmo, cuius vaticinium his suis verbis nescij impleuerunt. Verbum autem, velle, hoc loco phrasi Hebræa positum est pro diligere: alioqui conuitium non in Christum tantum, sed etiam in Deum videretur recidere: quasi exprobrare voluerint Deo impotentiam saluandi. Secundi generis irrisores fuerunt Principes sacerdotum cum Scribis & senioribus, qui ad alterutrum, hoc est, ad sese mutuo referuntur locuti de eo, qui impotentiam saluandi seipsum exprobrant Domino non simpliciter, sed cum comparatione potentie ipsius in saluando alios. Maius enim vituperium est si qui alios saluauit, seipsum non possit saluum facere. Quibus tamen verbis seipsum egregie confutant. Si enim alios saluos fecit: non debuit ergo tanquam malefactor puniri, sed tanquam benefactor laudari. Si alios saluos fecit, potuit utique & seipsum facere saluum, sed non fecit quomodo illi volebant: non quia non potuit, sed quia non voluit: ut & se & alios verè saluos faceret. Adijciunt & exprobrationem regalis nominis, in illius comprobationem, descensum è cruce postulantem, ac sic fidem se illi habituros promittentes:

Si, inquit, Christus est, & Rex Israël, descendat nunc de cruce, ut videamus & credamus ei. In quibus verbis rursus dupliciter inueniuntur reprehensione digni: Primum enim nusquam didicerant descensum è cruce ostendere Christum & regem Israël: secundo

eundo falso arguuntur fidem promittere descendenti de cruce, cum credere noluerint ei à morte resurgenti, quod longè erat maius, & filio Dei atque Messie conuenientius. Duplici exprobrationi prædictæ, adijciunt tertio exprobrationem fiducie in Deum: quasi illa vana fuerit, & præsumpta:

Confidit, inquit, in Deo, liberet nunc eum, si diligit eum, quemadmodum ipse de se asseruit. Dixit enim filius Dei sum. In qua exprobratione rursus dupliciter peccant, & quod illud reprehendunt, quod est maximè laudandum, & quod liberationem è malis volunt necessariò consequi rectam in Deum fiduciam, & Dei erga afflictos dilectionem, cum contra euenit in plerisque iustis. Sequitur in Luca:

Et stabat populus expectans, aut ut potius legendum est spectans. Sic enim legendum docent Græca, quæ habent *θεωρῶν*, & Latina emendatiora antiqua. Tertij generis illusores fuerunt milites, qui & ipsi ad Titulum à Pilato scriptum alludentes dixerunt, ut habet Lucas: *Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac*, hoc est, si tu is es qui tanquam Rex Iudæos esses saluaturus, saluum teipsum modo fac. Quod autem hos acerum Iesu per ludibrium obtulisse dicit: id reliqui Euangelistæ explicant qua ratione, & quando factum sit, nempe postquam dixisset Eli, Eli, & Sitio. Postremum etiam à latronibus, qui cum eo erant crucifixi Domino exprobratum restantur Matthæus & Marcus, ubi pluralem numerum pro singulari per synecdochen accipiendum satis patet ex Luca qui singulariter vnum latronem blasphemasse dicit, atque alterum illum blasphematorem increpasse. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtulisse acerum: cum ex aliis constet, vnum ex eis id fecisse.

Vnus ergo de his qui pendebant latronibus (qui creditur fuisse is, qui à sinistris erat) *blasphemabat eum*, id est, conuitiabatur ei dicens: *Si tu es Christus, saluum fac teipsum, & nos*, improperans ei vanam vsurpationem Regij nominis. Alter verò, qui à dextris erat, non solum non prorupit in similem blasphemiam, aut tam multiplici exemplo prouocatus, aut pœnarum asperitate exacerbatus: sed etiam velut immemor factus suarum pœnarum, & magis læsus iniuriis Christi, quam propriis pœnis, reliquis omnibus aut blasphemantibus, ipsum, aut tacentibus, solus ipsius defensor efficitur, & prædicator, quem videbat per nimiam mansuetudinem seipsum non defendere, non metuens ne sua prædicatione & defensione blasphemantium contra se prouocaret insaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolens iam cum ipso, ut hactenus fecerat, socius esse criminis, sed ad pœnitentiam iam secum reuocare studens:

Neque, inquit, tu times Deum, quia in eadem damnatione es? Hoc est, ut non timeant Deum hi, qui nos circumstant Iudæi, an non

saltem tu times Deum? qui quoniam in eadem es cum isto damnatione mortis, merito sic Deum timere deberes, ut tibi ab hac blasphemia temperares: tum quia supplicij societas te sentire facit miserandam potius, quam insectandam huius calamitatem, tum quia ipsum tuum supplicium mox te hinc rapiet ad tribunal Dei, ubi conuitij huius tui rationem reddere cogeris. Ne autem (quia dixit in eadem damnatione es) videretur Iesum etiam eodem inuolueri reatu, subiunxit:

Et nos quidem iuste, subaudi, in hac sumus damnatione. Nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali fecit. Significans etiam ob aliam causam illum à blasphemia Iesu merito temperare debere, nempe ob ipsius innocentiam. Hac insigni defensione cum sibi viam parasset ad gratiam Christi obtinendam, cōuersus ad illum clarius iam suæ virtutis, edidit argumentum dicens:

Domine memento mei cum veneris in regnum tuum. Mira certè fides latronis Dominum vocat, quem vidit in cruce pendentem, atque hunc non dubitat Regem agnoscere, saltemque ab eo velut à Rege petere, quem in cruce morientem vidit, moriturus & ipse, cuiusque regnum ab omnibus audiuit irrideri circumstantibus. Declarat se credere aliam vitam esse post hanc vitam, eamque sibi magis esse curæ, quam hanc temporalem, agnoscit nem regnum Iesu non esse de hoc mundo, insigniorem de Christo eiusque regno habens notitiam, quam Apostoli. Ut autem ad talem de Domino existimationem, & fidem verisimile est latronem hunc non nihil commotum per famam miraculorum, & innocentia eius, atque per inauditam ipsius, tum in ferendis malis mansuetudinem, tum erga hostes suos benignitatem: ita magis fatendum opus istud fuisse Spiritus sancti, trahentis, & illuminantis cor eius. Nec fidei tantum magnitudo, sed etiam modestia peccatore digna in eo est admiranda. Non enim audet petere regni consortium, sed tantum inquit, memento mei, &c. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, ut similem non inuenerit Dominus in Israël, imò fortè nec in vniuerso orbe, si spectemus fidem: Dominus, qui mutus erat, ac surdus ad omnia conuicia, non fuit mutus ac surdus cum fiducia postulanti, sed vicissim tali eum dignum iudicauit promissione, quali necdum quenquam honorauerat: non simpliciter illi promittens, sed cum solita asseueratione:

Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Rogauit ille ut Christus memor esset aliquando sui, cum venisset in regnum suum: Dominus autem non post aliquot dies id se facturum pollicetur, sed hodie, inquit, neq. memorem se dicit illius fore, sed quod maius est, illum ut erat secum in cruce, ita secum futurum in paradiso, hoc est, liberatum ab omnibus malis participem fore cœlestis suæ ac gloriæ.

Stabant

Stabant autem iuxta crucem Iesu, Mater eius, & soror, &c. Qui crucifigendam se curam gessit, & secum crucifixum latronem consolatus fuit: merito deinde & matris suæ curam gessit, eaque consolatus est, quæ iam insigniter suam pietatem, atque præclarâ de Iesu existimationem declarauit. Bene ergo stetit eam dicit Evangelista iuxta crucem: quoniam non solum corporaliter, sed etiam per fidei firmitatē & animi fortitudinē, nequaquam pericula metuens, cruci astirit erecta. Quanquam autem non vacillaret in fide: tamen nihil dubium, quin pro eximia sua erga talem filiū pietate, & charitate maximo cor eius repletum fuerit dolore: quem pius hominis cor potius assequatur, quam verba, aut scripta explicant. Nihil tamen indecorū illam per moestitiam gessisse: satis insinuat Evangelista, cum tantum stetit dicit: cuius exemplo nos decet cruci Dominicæ astare, sic ut Christo patienti piè condoleamus. Christi improperiū propter ipsum simul portemus, & ad exemplum crucifixi Iesu carnē etiam nostrā crucifigamus cū vitiis & concupiscentiis eius. Cæterū quod dicit Ioannes matrem Domini cum aliis mulieribus stetit iuxta crucem Iesu: nō est contrariū ei, quod alij dicunt eas stetit à longè. Intelligi enim potest eas aut in tanto fuisse interuallo, ut & iuxta dici possent, quia in conspectu eius aderant præstō, & à longè propter turbā propinquius circumstantē cum Ceterione, & militibus. Porro de muliere illa quam Ioannes vocat sororē matris Domini nomine Mariā Cleophæ: variè multum sentitur. At valde probabile, ut non dicā certum est, hanc esse eam, quam reliqui Evangelistæ vocant Mariā Iacobi: quemadmodū primū ex eo colligi potest, quod sicut eam hic Ioannes coniungit cum Mariā Magdalena; ita Mariam Iacobi reliqui Evangelistæ coniungunt cum illa circa crucē Iesu, & in accessu ad sepulchrum. Eadem ergo est mulier quæ Mariā Cleophæ dicitur (aut Clophæ, ut habent Græca) & Mariā Iacobi: Cleophæ quidē, quia eius vxor, Iacobi vero, quia eius mater. Mariam autem Iacobi fuisse, sororem matris Iesu; ex eo patet quod Matth. 13. & Marc. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simon, quæ fuerunt filij illius Mariæ; dicuntur fratres Iesu ob cognationem: ut hinc etiam colligere liceat Mariam Iacobi eandem esse, quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat sororem matris Domini. Et quidem vulgari apud nos sententia receptum est eam verè, & propriè fuisse sororem Domini, ex eadem cum ipsa progenitam matre, Anna scilicet, sed alio Patre, quem volunt Cleopham dictum esse: sed probabilius asserunt veteres Mariā Cleophæ ideo dictam sororem deiparæ, quod Cleopas fuerit frater Ioseph mariti eius. Ergo, ut ad contextum reuertamur, imbecillior sexus, tunc firmior apparuit, quando quidem fugientibus Apostolis mulieres pleræque quæ Dominum à Galilæa secutæ fuerant; circa

August.

*Egesippus
Eusebius.
Euthymius.*

circa crucem inuentæ sunt. Cum eis tamen affuit vnus ex Apostolis, qui vt præ cæteris à Iesu singulariter dilectus erat, ita & ipse iam singularem suam erga Dominum dilectionem declarauit, cum iuxta crucem cum matre Domini astare nec erubuit, nec re-
formidauit.

Itaque cum vidisset Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat: Matris quidem pro filiali pietate curam egit, discipulum verò pro sua in illum, illiusque in se dilectione insigniter honorauit. Dixit enim matri suæ.

Mulier ecce filius tuus, Ioannem insinuans. q. d. Ecce tibi eum, qui post hac filij loco erit, tuique curam geret; ne te mei nimium cruciet carentia. Nec dixit mater, sed mulier, quod & alias fecit: siue quod maior multò esset, quam ipsa eum genuisset, siue quod iam Patris sui cælestis negotium agebat, siue etiam quod sciret appellatione matris materna viscera nimis commouenda. Post matrem etiam discipulum alloquitur dicens; Ecce mater tua, hoc est, ecce tibi eam, quam tibi pro me velut matrem tuam curæ esse volo, in quam te volo tuam erga me dilectionem transfundere, & declarare. Nec vilipendit hunc honorem Ioannes, nec contempsit Domini sui, etsi iam tanquam infirmi pendens in cruce, imperium, sed promptus ad obsequium, vnicumque illud amici testamentum exequens fidelissimè pro sua in illum dilectione, mox ex illa hora accepit eam in sua, non in suam, cum Græcis sit *his re i Na*, id est, in propria vel sua, hoc est in ius suum. Suscepit ergo eam non in sua propria ait Aug. quæ nulla propria possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat.

Erat autem ferè hora sexta: & facta hora sexta tenebra, &c. Post varias iniurias, & contumelias Domino irrogatas secuta est multiplex eius glorificatio per miranda quædam eius nomine accidentia signa, quorum illud imprimis commemorant Euangelistæ, quod à sexta hora vsque ad nonam factæ sint contra naturam tenebræ super vniuersam terram, idque per obscurationem solis retrahentis in meridie radios suos, cum maximè lucet naturaliter. Quod ita diuinitus accidit in signum iræ Dei, in abominationem execrabilis sceleris Iudaici, in testimonium gloriæ eius, quem agnoscere non voluerunt Iudæi, atque in signum cæcitatæ Iudaicæ tenebras has à sexta factas hora scribit Matthæus, vnde patet ante sextam Dominum aliquandiu in cruce pependisse, & plus quam tribus horis in cruce pependisse vniuersum, vt bene dixerit Marcus fuisse tertiam horam cum crucifigeretur Dominus. Nā ante tenebras omnino verisimile est accidisse omnia illa improprietatis genera, quæ Euangelistæ etiam commemorauerunt ante tenebras: quia non est verisimile Iudæos visis tenebris potuisse sic Christum contumeliosis insectari verbis. Quod autem Lucas di-

cit

cit fuisse ferè horam sextam cum inciperent tenebræ, intelligendum est quia iam non diu sexta facta esset, ita vt circa eam dici posset. Nam Marcus facta sexta hora tenebras ortas dixit. Has tenebras non fuisse naturales, & tantum in vniuersa terra Iudaica, sed per vniuersam terram, ex Dionysio Areopagita discere licet, plura de his scribenti, quam Euangelistæ.

Et circa horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens: A sexta hora, à qua cœperunt prædictæ tenebræ vsque circa nonam nihil dictum legimus aut à Domino in cruce pendente, aut à Iudæis cruci astantibus: sed hi quidem in istis trium horarum tenebris, vt est verisimile, stupefacti obstupuerunt; Dominus verò, vt est probabile, Patrem pro se, & nobis orauit, verum apud Deum Patrem pro nobis Sacerdotem agens. At cum iam instaret tempus quo spiritum suum traditurus esset, ne putaretur iam mortuus, sed agnosceretur adhuc viuus, exclamauit voce magna. Alia causa est quo & veritatem assumptæ à se infirmæ humanæ naturæ astrueret, & pœnarum acerbitatem à se susceptam declararet, voce magna in signum magni doloris iam mortui vicinus exclamando conqueritur se à Deo derelictum. Sic enim hæc interrogatio intelligenda est. Hac ergo de causa Euangelistæ Dominum dixisse scribunt:

Eli, Eli lamma Sabachtani. Hebraicè Christi verba referentes nunc necessario, quia alioqui non potuissent subiicere quod quidam illic stantes putauerunt Dominum inuocasse Eliam. Sunt autem hæc Domini verba principium Psalmi 21. quo principio benè iam vsus est Dominus, vt intinuaret Psalmum hunc totum de se dictum esse, in quo pleraque passionis eius apertissimè decantantur. In Marco legitur:

Eloi, Eloi, quod plerique putant vitio factum scriptorum, at ego magis crediderim singulare esse ab Elohim, quanquam singulare eius Eloi raro reperiat. Nec est curiosè inquirendum vtrum dixerit Dominus (idem enim vtroque significatur) cum Euangelistis tantum curæ fuerit indicare ex Christi sermone occasionem sumptam à quibusdam existimandi illum inuocasse Eliam, quod etiam ex vtriusque voce accidere potuit. Derelictum autem se conqueritur Dominus, tum quod à Deo non eruerent malis, quibus affligebatur, tum quod diuinitas subtrahebat ab humanitate Christi consolationis riuulos, relinquens ea pati, quæ naturaliter erant afflictiva.

Quidam ergo illic stantes & audientes: Dicebant ipsum inuocare Eliam, cuius apud Iudæos magna erat fama, & existimatio. Hos Hieronymus arbitratur fuisse milites Romanos, qui quoniā non intellexerunt Hebraici sermonis proprietatem eo quod dixit Eli, Eli, putabant Eliam ab eo inuocatum. Si autem Iudæos potius hæc

hæc

hæc dixisse intelligamus, putat idem Hieron. eos solito sibi more hoc fecisse, ut Dominum imbecillitatis infamarent, qui Eliæ auxilium deprecetur.

Postea sciens Iesus, quia omnia consummata sunt, ut consumma, &c. Significatur his verbis Dominum nihil temerè, sed omnia providè & passum fuisse, & fecisse. Sciens, inquit, quod omnia, quæ scilicet ad passionem eius pertinebant, consummata essent, ut cū aliis etiam consummaretur scriptura, quæ adhuc restabat implenda, ea scilicet quæ dicit. In siti mea potauerunt me aceto dicit, Sitio. Et verè quidem secundum corpus sitiebat, nec mirum. Nam cū crucifixi soleant vehementer discruciaci siti tum ob nimium in tolerandis pœnis laborem, tum ob sanguinem per corporis vulnera exhaustum, accessit & hoc Christo, quod à cœna diei præcedentis nullum liquorem biberit, variisque afflictionibus, perpetua vigilia, & frequenti huc, illucque deductione attenuatus & exiccatus fuerit. Sed cum sitim hæc ut alia multa grauiora, dissimulare fortiter potuerit, voluit eam significare ut post alia omnia, etiam hoc impleretur quod scriptura prædixit eum in siti sua potandū aceto; & hac sua siti declararet humanæ naturæ, & supplicij non simulati veritatem.

Hieron.

Vas ergo erat positum aceto plenum, idque ad hoc ut eo potarentur in sua siti crucifixi, quo sic citius morerentur. Itaque cum sitim suam testatus fuisset Dominus, mox currens unus ex astantibus, ut habent Matthæus, & Marcus acceptam spongiam implevit aceto, & imponens eam calamo, sic dabat ei potum. Ioannes pluraliter dicit illos spongiam impletam aceto obtulisse ori eius, per synecdochè. Quod autem Matthæus quidem & Marcus dicant spongiam impositam arundini, vel calamo. Ioannes verò hysopo: satis patet Ioannem per dictionem hanc significasse genus calami cui spongiam imposuerunt: nempe quod fuerit calamus, hysopi, quem ibi fortè ad manum repererunt. Verisimile est enim hysopi calamum in illis regionibus altiore esse, & fortiore quam apud nos: & alioqui non est putandum altitudinem crucis fuisse tantam, ut opus fuerit longa arundine. Cæterum quod Matthæus dicit cæteros ei, qui acetū obtulit, dixisse; Sine videamus, an veniat Elias liberans eum: Marcus vero eum qui obtulit dixisse scribat, Sinite, videamus, &c. Primo quidem cum Aug. & Euthymio dici potest vtrumque factum, & illos scilicet, & hunc vtrūque dixisse. Verum dum quædam diligenter perpendo facilè induci possem, ut credam locum hunc apud Marcum deprauatum. Cum enim historiam Dominicæ passionis non solum eodem cum Matthæo seruatō ordine, sed etiam eisdem pene semper verbis descripsit, verisimile est & hic idem ipsum fecisse.

Euthymius.

Cum ergo accepisset Iesus acetum, ut significaret quare se sitire professus

professus esset, quodque non præter expectationem acetum accepisset, dixit sextum verbum:

Consummatum est, id scilicet, quod adhuc implendum restabat, & quod adhuc secundum Prophetiæ prædictionem scivi consummandum, ac quidquid ante mortem meam implendum fuit.

Iesus autem iterum clamans voce magna, ait: Pater, &c. Quæ fuerit hæc vox aperuit Lucas, nimirum illud etiam ex Psalmis desumptum, Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Cum enim vehementia passionis naturam humanam ad vitæ periodū propemodum adigeret, & omnia impleta essent, quæ implenda erant, animam suam vtrò ponere voluit, sic ut eam se prope diē resumpturum significaret. Est enim hic pro cōmendo, *παρὰ δέου* quod sic commendare significat, veluti commendatur depositum seruandum, ac suo reddendū tempore, cum propriè significet apud aliquem pono. Itaque quod se facturum his verbis prædixit (nam Græcis est futurum tempus commendabo) id mox præstitit: cum his dictis mox inclinato capite tradidit spiritum, ut habet Ioannes, aut ut habet Matthæus, emittit spiritum. Quibus verbis etiam satis insinuauerunt Euangelistæ vtròneam Christi mortē. Nam in nobis fit contrarium, quia primum expiramus, & deinde inclinatur caput. Et cū de aliis dici solèat quod dormierint, vel obdormierint, de Christo dicitur quod tradiderit, & emisit spiritum, ut cui id propriè conuenit. Tradimus enim & emittimus, quod in nostra est potestate, si modò propriè sit loquendum.

Theophyl.

Et ecce velum templi scissum est medium in duas partes, &c. Post ignominiam mortis, secuta sunt varia, quæ crucifixi demonstrarunt virtutem, & dignitatem. Primum ergo miraculum est, quod velum templi scissum est medium in duas partes à summo vsque deorsum, quod præter aliā significabatur reuelanda iā omnia legalia, quæ prius litera ut velamento quodam erant cooperata. Secundum prodigium est terræ motus, qui & ipse, sicut & quod sequitur de scissione petrarū insinuabat detestabile Iudæorum factum, & quod creaturæ Domino suo patienti condolerent, atque quodāmodo indignarentur Iudæis. Quartum prodigium omnium maximū fuit, quod monumenta aperta sunt, atque ex eis multa corpora sanctorum, hoc est fidelium, qui dormierant, surrexerunt. Et quidē monumenta ipsa aperta sunt in morte Domini cæterū in ipsa primum resurrectione Domini videntur corpora illa sanctorum ex monumentis surrexisse. Non enim conueniebat ut ante Christū resurgerent, & apparerent, quia Christus primitiæ est dormientium, & primogenitus ex mortuis. Dicuntur autem isti ex monumentis exeuntes venisse in sanctam ciuitatem, nempe Ierusalem: quia monumenta omnia apud Iudæos erant extra ciuitates.

Videns

*Et dicant pl:bi: Surrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior prio-
re. At illis Pilatus, Habetis custodiam: ne, custodite sicut iuris. Illi
autem abeuntes, munerunt sepulchrum, signantes lapidem cum cusio-
dibus.*

*Iudei ergo (quoniam parasceue erat) vt non remaneret, &c. In hoc
Capite tria commemorantur quæ præter prædicta insigniter ad
Christi fecerunt gloriam, lateris scilicet apertio, honorificæ eius
sepultura, atque sollicita sepulchri munitio. Quod ergo ad primū
attinet dicit Ioannes rogasse Pilatum, vt crucifixorum frangeren-
tur crura, quo sic citius mortui tolli possent à cruce quamdiu esset
parasceue. Id autem eos fecisse dicit propter religionem, & hono-
rem sabbathi instantis, vt ne in sabbatho, & tali sabbatho, quod
ob incidentem simul paschæ solemnitatem iam duplex erat fe-
stum, remaneret in cruce corpora sceleratorum: quasi per ea fe-
sti celebritas dehonestanda esset. Quia in re videre licet rursus
eorum præposteram, & simulatam religionem. Vt ergo non ex
vero legis studio certum est eos Pilatum rogasse corporum è cru-
ce sublationem: ita probabile est metu potius, ac pudore ad hoc
petendum commotos fuisse: nimirum quia prodigii apparenti-
bus conturbari sibi malè metuerent à populo, & in conscientia
sua pudefacti non pertulerunt corpus Iesu hominum oculis di-
uinitus esse conspicuum. Itaque cum Pilatus Iudæorum annuisset
petitioni, milites ex præcepto eius venerunt parati ad omnem in-
clementiam, & primi quidem frægerunt cruras, & alterius, qui crucifi-
xus est cum illo: Ad Iesum autem cum venissent, & vidisset eum iam
mortuum, non frægerunt eius crura, sed vnus militum insolita
tia quadam militari, lancea latus eius aperuit, quo scilicet cer-
tior esset mors Iesu: & ecce statim è latere profluxit aqua, &
sanguis, Deo militarem petulantiam conuertente in graudemir-
raculum, & insigne mysterium. Quo autem Euangelista Ioan-
nes, qui solus hæc scripsit firmiter confirmaret & lateris aper-
tionem pro ossifragio, ad ostendendum scripturas quasdam in
Christo completas, & miraculum aquæ cum sanguine fluen-
tis è corpore mortuo ad commendandam fidelibus Sacramen-
torum mysteria subiicit: Et qui vidit, testimonium perhibuit: vnde
nequaquam fallax est testimonium eius, sed verum, atque fir-
mum. Et hic ipse testis scit se vera dicere, vt qui ea tunc coram vi-
derit, quod ob id nunc dicit, vt & vos testi oculato fidem haben-
tes, credatis in Iesum: nempe quoniam hæc non acciderunt teme-
rè, & casu, sed propter scripturas quasdam, quas iam his cernere li-
cet impletas.*

*Facta sunt enim hæc, inquit, vt scriptura impleretur. Tria autem
narrat circa Iesum facta, nempe quod non frægerunt eius crura,
quod lancea latus eius apertum est, quod effluxit sanguis, & aqua.*
In primo

In primo impletum dicit illud Exodi, Os non comminuetis ex
eo. Quod cum ad litteram dictum sit de agno paschali, & nunc
Euangelista in Iesu impletum dicit: significat illum verum fuisse
agnum paschalem, & per legalem illum præfiguratum, nec de le-
gali illud præceptum fuisse, nisi propter Christum cuius erat um-
bra. In eo quod secundo loco dixit lancea latus Dominicum aper-
tum, dicit impletam scripturam, quæ est Zachariæ cap. 12. Vide-
bunt in quem transfixerunt. Septuaginta autem hoc loco apud
Zachariam habent, Aspicient ad me pro eo quod insultauerunt.
Itaque Ioannes neque respexit quid vertissent Septuaginta, sed
Hebræa secutus est, neq; ad verbum Hebræam veritatem curauit
citare (nos enim legimus illo loco: Aspicient ad me quem confi-
xerunt) sed sensum satis habuit appendere, vt & alias ferè semper
Apostoli. Quamquam autem istud intelligi possit de visione fidei,
vt iam impletum sit illud in multis Iudæis: tamen idem Ioannes
in Apoc. significat illud implendum in Iudæis infidelibus, quando
in nouissimo die omnibus veniet Dominus Iesus conspicuus. Vnde
hinc certò intelligi datur Dominum venturum ad iudicium
cum vulnerum, quæ in cruce accepit signis, ad maiorem con-
fusionem & condemnationem impiorum. Quod autem Ioannes
tertio loco dixit è latere Christi aperto effluxisse aquam, & san-
guinem: quatenus erat miraculum, satis fuit illud oculari testimo-
nio comprobasse: quatenus vero erat mysterium, non erat expli-
candum in Euangelis quæ passim fidelibus, & infidelibus legen-
da proponebantur: cum mysteriorum ratio tantum fidelibus viua
voce tradenda sit.

*Post hæc autem, cum iam sero factum esset, &c. Continet hæc pars
honorificam Christi sepulturam, iuxta illud Isaiæ vaticiniū. Et erit
sepulchrum eius gloriosum. Sepulturæ enim traditus est Domi-
nus & ab honorificis magnisque personis, & sumptu, modòque
honorifico. Prior persona sepeliens fuit Ioseph ab Arimathea, qui
ad magnum à Deo vocatus officium, præclarorum virorum sor-
titus est & nomen, & civitatem. Huius viri conditiones multas
describunt Euangelistæ, quarū prior est, quod diues fuerit, quòd-
que vt habet Lucas fuerat nobilis Decurio, vbique Græcis est, βε-
βουλευτής, hoc est consiliarius, aut senator: vt hoc nomen hoc loco
non sit officij militaris, sed dignitatis municipalis. Qui enim Ro-
mæ dicebatur senator, in municipiis dicebatur Decurio: vt hinc
colligere liceat hunc Ioseph senatorem fuisse vrbis Ierusalem.
Per diuitias ergo, & nobilitatem potentie secularis: idoneus fuit,
qui petere possit, & impetrare corpus Iesu à Pilato. Aliæ condi-
tiones sunt, quod vt habet Lucas, vir bonus fuerit & iustus, quòd-
que vt habet Matth. Et ipse discipulus, id est, auditor erat Iesu, licet
occultus propter metum Iudæorum, vt habet Ioannes. Quod non
diues*

932 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
diuersam est ab eo quod Marcus & Lucas dicunt etiam cum ex-
pectasse regnum Dei. Quia enim discipulus erat Iesu, expectabat
regnum Dei, quod Iesus predicabat appropinquasse. Huius gene-
ris etiam est, quod Lucas dicit hunc non consensisse consilio, &
actibus eorum. Per iustitiam ergo meritorum, regnique celestis
expectationem, atque innocentiam dignus fuit, qui dominicum
corpus sepeliret. Qui ergo prius metu Iudæorum discipulum Chri-
sti se esse dissimulabat, nunc omni postposito metu, & pudore
(quod virtutem crucifixi declarat, & gloriam.)

*Audacter accessit ad Pilatum, petens sibi donari corpus Iesu. Pilatus
autem mirabatur, si iam obijisset. Quod multis aliquando non solum
horis, sed etiam diebus, crucifixi soleant in cruce viuere. Cate-
rum vbi ex Centurione cui custodiendos crucifixos commiserat
intellexisset mortem Iesu, tum demum donauit corpus Iesu ipsi
Ioseph: Deo ita negotium disponente, vt omnibus constaret mors
Iesu: quo clatior esset & certior resurrectionis gloria. Ioseph er-
go donato sibi corpore, primo quidem illud, *deposuit de cruce,*
quam alij Iudæi tanquam execratam ne tangere quidem volun-
sent: nec putauit se à tali morticino polluendum, ita vt non pos-
set edere agnum paschalem, sed potius sanctificandum: Deinde
depositum inuoluit non quouis velamento, sed sindone, eaque
munda, quam ad hoc mercatus fuerat: tum illud sic inuolutum
posuit in monumento, quod sibi ipsi recenter parauerat, idq; ma-
gno sumptu, nimirum, quod excisum fuerat ex petra. Adiunctus
est Iosepho teste Ioanne & alter, similibus cum Iosepho prædi-
tus conditionibus. Nicodemus scilicet, cuius conditiones supra
insinuauit Ioannes. Nam Principem eum vocauit Iudæorum, vt
intelligere liceat eum non solum etiam fuisse diuitem, sed & de-
curionem, hoc est senatorem, aut consiliarium. Non consensisse
etiam ipsum adibus & consilio Iudæorum, satis indicauit cap. 7.
Vbi illius pro Christo contra Phariseos defensionem recenset.
Discipulum etiam fuisse Iesu occultum licet propter metum Iu-
dæorum, & expectasse regnum Dei satis insinuauit, cum tertio
cap. commemorat illum Iesum adisse nocte, vt ab eo disceret
mysteria regni Dei. Itaque planè dignus consortio Iosephi, venit
& ipse ad sepeliendum Iesum: similia cum Iosepho pietatis offi-
cia exhibens, vt enim ille sindonem, ita hic attulit, *mixturam
myrrhe & aloës,* vnguentum scilicet magni pretij, idque in mul-
tò pondere, ad libras scilicet ferme centum; vt intelligere hinc li-
ceat corpus Domini non leuiter perunctum fuisse vnguento, sed
in illo fuisse sepultum, penitusque immersum. Accipiens autem &
ipse corpus Domini, ac hircis illud ligans cum suis aromatibus
pro more Iudaico (quem verisimile est eos retinuisse ob spem re-
surrectionis) posuit sic ligatum, & vinctum in sepulchro cum Iosepho.*

Erant

Erant autem ibi Maria Magdalena, & altera Maria, &c. Cum Iosephus & Nicodemus in funebri cura sepeliendi corporis Domini occupati essent, mulieres illæ, quæ à cruce auelli non potuerunt (plures autem fuisse quam duas ex Luca satis constat) etiam ipsi sepulchræ interfuerunt, & subsequutæ ipsos viros, cum sese illis immiscere vererentur, *sedentes è regione sepulchri,* aspici-
bant, vbi poneretur ab eis corpus Dominicum: vt suo tempore reuer-
sæ vnctionis officium, illi sollicitè impenderent, quod iam ob
Sabbathi instantis religionem impendere prohibebantur. Aspi-
ciebant item quomodo positum erat corpus eius, non quod ip-
sum ingressæ essent monumentum, cuius ostium iam clauserat
Ioseph aduoluto lapide grandi: sed quod è loco vbi sedebant, vi-
derent quomodo corpus Domini lapidis obiecta munitum esset.
Significare autem volens Lucas tempus quo hæc gesta sunt, &
quare non & ipsæ mulieres tunc Dominum vngere festinauerint.

Dies, inquit, erat parasceues, & Sabbathum illucescebat: Vbi quod
dicitur, Sabbathum illucescebat, videtur nouo modo positum pro
eo quod est, Sabbathi dies incipiebat adesse, quæ cum à vespera
Iudæis inceperit, & dies aliqua illucescere dicatur cum illa inci-
piat: Sabbathum illucescere dicebant cum inciperet, quan-
quam non à luce, sed à tenebris inciperet. Itaque postquam di-
xisset dies erat parasceues, subiicit Lucas & Sabbathum illuce-
scebat: vt significaret Sabbathi diem tum aduentasse, eamque fuisse
causam, quod non & ipsæ mulieres vngent tum Dominum,
Reuertentes, enim parauerunt aromata & vnguenta, quandiu adhuc
illud agere licebat: at ab vngendo, *siluerunt; ἡσυχῶσιν,* hoc est
quieuerunt ipso Sabbatho, propter legem omne opus verantem
in Sabbatho.

Alteram autem diem, quæ est post Parasceuen, conuenerunt, &c. Irre-
quieta res, & meticulosa semper est ipsa malitia. Qui enim prius
putabant voto suo satisfactum iri, si quem persequerentur, ad
mortem crucis perducere possent: voti huius sui compotes iam
effecti, necdum tamen quiescunt: sed magis etiam sibi metuen-
tes solliciti sunt, quomodo & resurrectionis eius gloriam suppri-
mant: Deo mirabiliter etiam nunc eorum conatibus vantis
vrente in suam Christi que sui gloriam, ac Iudæorum confuta-
tionem. Conueniunt ergo ad Pilatum dicentes: *Domine recorda-
ti sumus, quod seductor ille dixit adhuc viuens, &c.* Seductorem vo-
cant pro venenato suo in illum corde: cum tamen verus ad ve-
ram salutem dux & magister semper extitisset. Quod autem as-
serunt se intellexisse de resurrectione post tres dies, id est, die ter-
tia futura, cum tamen Dominus aperte solis duodecimi Apo-
stolis dixerit, Post tres dies resurgam: verisimile est eos accepisse
ex eo, quod Scribis, & Phariseis signum querentibus Dominus

Nunc 3 dixit:

Nicodemi
conditio-
nes.

Leuit. 23

dixerit; Sicut fuit Ionas in ventre coeti, ita erit & filius hominis in corde terrae tribus diebus, & tribus noctibus. Nisi forte Iudas non tantum magistri sui fuit proditor sed & secretorum eius, quae seorsum ab eo de morte, & resurrectione audiuit, ita ut ea Pontificibus & Pharisaeis detexerit. Cum autem dicunt: Erit nouissimus error peior priore, errorem vocant opinionem de Iesu, quod Christus esset, & filius Dei. Hanc opinionem iam in nouissimo dicunt futuram peiorem, quam erat prius: quia firmior futura erat, & credibilior, atque ob id sibi, atque Romanis putabant fore perniciosiorem & periculosiorem Pilatus, ut prius, ita & modo obsecundans postulationi Iudaeorum. *Habetis*, inquit, (aut ut Graeca forte conuenientius verri possunt, habete, id est, accipite) *custodiam*, etc. *Custodia.* & *custodite sicut scitis.* Accipitur autem hic dictio custodia, pro grege, ac turba custodum: quia dictione Latina, Euangelista etiam in Graeco textu usus est. Iudaei ergo facultate a Praefide obtenta, sine qua custodibus illis imperare non potuissent, abeuntes munierunt sepulchrum duobus modis. Nam & adhibuerunt circa illud custodes, & lapidem, qui claudebat os sepulchri obsignauerunt, & sigillauerunt: ne quid fraudis esse posset, vel in ipsis custodibus. Ita dum resurrecturo conantur exitum occludere, auxerunt miraculum, & fidem resurrectionis.

Resurgit Christus, & Angeli apparent mulieribus.

Matth. 28. Marc. 16. Luc. 24. Ioan. 20.

CAPVT CXLV.

†^b Et valde mane una Sabbathorum & una autem Sabbathi tenebrae essent, venerunt ad monumentum, orto iam sole, portantes Ma-
ria Magdalene ve-
nit mane
†^d vidit
†^a timere

^a Espere autem Sabbathi, quae lucefcit in prima Sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrum. ^b Et cum transisset Sabbathum. Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum. [†] ^o Una autem Sabbathi valde diluculo, cum adhuc tenebrae essent, venerunt ad monumentum, orto iam sole, portantes Ma-
ria Magdalene ve-
nit mane
†^d vidit
†^a timere
†^b illis
†^c mulieribus:
†^e Nolite
†^a vos:
†^c scio enim quod
†^e Iesum

†^e Iesum ^b Nazarenum, ^e qui crucifixus est, queritis: non est hic, surrexit a enim, sicut dixit: venite, & ^{||} ^e videte locum, ubi positus erat Dominus. ^b Sed ite ^a cito euntes ^e dicite discipulis eius, ^b & Petro, [†] ritus Nazarenus quod ^a surrexit, & ecce ^e praecedit vos in Galilaam, ibi eum videbitis, ^b sicut dixit vobis: ^a Ecce praedixi vobis. ^e Et ingressa non inuenerunt crucifixus corpus Domini Iesu. Et factum est, dum mente consternatae essent de isto, surrexit, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid queritis? ^{||} ^b ecce loquentem eum mortuis? Non est hic, sed surrexit, recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilaea esset, dicens: Quia oportet fuerit eum filium hominis tradi in manus peccatorum. & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatae sunt verborum eius. ^b At illae [†] ^e exeuntes a cito [†] ^a Et exeuntes fugerunt ^e de monumento a cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius. ^b Inuaserat enim eas tremor, & pavor, & nemini quicquam dixerunt, timebant enim. ^c Et regressa a monumento nuntiauerunt haec omnia illis undecim, & ceteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cetera quae cum eis erant, quae dicebant ad Apostolos haec. Et visa sunt ante illos, sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis. ^d Cucurrit ergo [Maria Magdalene] & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum. ^e Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum. ^d Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Carrebant autem duo simul, & ille alius discipulus praecurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, videt posita linteamina, non tamen introiit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in monumentum, ^k & c. procumbens ^k vidit linteamina ^e sola ^k posita, ^d & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteamibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introiit & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit: nondum enim sciebant scripturas, quia oporteret eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos, ^e & abiit [Petrus] secum mirans quod factum fuerat. ^d Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo staret, inclinavit se, & prospexit in monumentum, & vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. Haec cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras? quem queris? illum existimans, quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum? & ego eum tollam. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni, Naa 4 quod

quod dicitur, magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Surgens autem [Iesus] mane prima sabbathi, apparuit primo Maria Magdalene, de qua eiecerat septem demonia. Illa vadens ^a & ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidem de custodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt Principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à Præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt, sicut errant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Iudæos, usque in hodiernum diem. ^d Venit Maria Magdalene [†] ⁱ annuntians ^b his qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus ^d discipulis, quia vidi Dominum, & hac dixit mihi. ^b Et illi audientes quia viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt.

† ^b Nuntiauit.

Vespere autem Sabbathi, quæ lucefcit in prima Sabbathi, &c. Cùm in hac postrema Evangelicæ historię parte, quæ Christi resurrectionem, eiusq; in cælos ascensionem continet, perfecta demum fides in Christum sita sit: tamen vix quicquam Christi aliud visi sunt Evangelistæ magis variè narrare: Deo ita disponente ad exercendam nostram, tum fidem, tum diligentiam. Imprimis ergo tractandus Matthæi locus, qui multos non immerito torfit.

Vespere, inquit, Sabbathi, quæ lucefcit in prima Sabbathi: Vbi per vesperam Sabbathi, aut Sabbathorum omnino videtur intelligenda extrema ipsius Sabbathi pars, quæ initium fuit noctis sequentis: quando iam Sabbatho transacto operari Iudæis licebat. Hanc dicit lucefcere in prima, seu ut Græca habent in primam Sabbathi: vocabulo lucefcere accepto, sicut prius diximus accipi cum Lucas dixit Sabbathum illucescebat. Nam & hic eadem est dictio. Sicut enim Sabbathum illuxisse dicitur cum dies Sabbathi incepit, quanquam à nocte, aut à vespera incepit: ita vespera vnus diei illuxisse dicitur in alium diem: quia scilicet alterius diei sequentis erat initium: quomodo si apud nos receptum esset dicere tunc diefcere, quando dies aliqua incipit: quæ apud nos incipit de medio noctis, cum adhuc profundæ sunt tenebræ. Vespere autem Sabbathi Matthæus dicit venisse mulieres ad videndum sepulchrum: quod Marcus post Matthæum scribens, ita explicavit apertius.

Et cum transisset Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salomone emerent aromata, ut venientes ungerent Iesum. In vespera ergo

ergo Sabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum, quod per religionem prohibita fuerant facere in Sabbatho, emeruntq; aromata, & ea nocte illa parauerunt, ut quamprimum illud liceret, summo scilicet diluculo egrederentur ad ungendum Dominum. Ex Matthæo ergo, & Marco discimus quando mulieres conuenerint, seseque parauerint ad ungendum Dominum. Quo autem tempore exierint ad monumentum, concorditer expresserunt Marcus, Lucas & Ioannes. Marcus enim dicit:

Valde mane, Lucas valde diluculo, Ioannes mane, cum adhuc tenebræ essent. Quæ omnia satis manifestè idem significant. Nam quod Marcus subiicit, orto iam sole, non sic est accipiendum quasi sol iam visus esset super terram: sed quod radios suos, & splendorem suum in terram spargere cœperit. Diluculum enim non fit nisi aduentis solis fulgore, nam eius fulgor est, qui auroræ nomine vocari solet. At cum diluculum adhuc est, & profundum diluculum (ut est in Luca apud Græcos) quanquam solis splendor mitti cœperit in terram, tamen adhuc tenebræ aliquæ licet non profundæ sunt super terram: ut verum sit & quod Marcus dicit ortum solem fuisse, & quod Lucas, fuisse valde diluculum, & quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuisse. Itaque his verbis Evangelistæ significare voluerunt mulierum sedulitatem, & ardorem, ad ungendum Dominum eas intempestiuè satis urgentem. Marcus verò dicens orto iam sole, significauit non incommodum fuisse tempus eundi ad sepulchrum. Cæterum diem quo hæc gesta sunt, omnes Evangelistæ vocauerunt *vnam Sabbathi*, aut ut Græcis est *vnam Sabbathorum*. Vbi vnum phrasi Hebraica positum est pro primo, sicut & Gen. i. Factum est vespere, & mane dies vnus. Est autem perinde siue dicatur prima Sabbathi vel Sabbathorum: nisi quod cum singulariter dicitur vna Sabbathi, dictio Sabbathum accipitur pro hebdomada, cum vero pluraliter, Sabbathata dicuntur omnes hebdomadæ dies, ut sit sensus, prima dies inter Sabbathata septem. Cùm autem dicitur apud Matthæum singulariter, & absolutè vespera Sabbathi: dictio Sabbathum propriè accipitur pro septima hebdomadæ die. [Incertum est autem quo præcisè tempore Dominus resurrexit: omnium tamen sententia est Dominum surrexisse post mediam noctem, & ante lucem: quod sanè tempus resurgenti maximè conueniebat. Sicut enim soles iam urgente ad occasum, mortuus est tanquam verus sol: ita solem ad ortum properante surrexit è sepulchro verus iustitiæ sol: nouum sua resurrectione lumen mœstis Apostolis, totique mundo adferens, fugatis procul mœroris, & ignorantia tenebris.]

Et ecce terramotus factus est magnus. Quod hic terramotus propter Angeli è cælis descensum factus sit satis significauit Evangelista, subiiciens per coniunctionem causalem: *Angelus enim Do-*

Nun 5 mini

Hieron.
Gregor.
Euthym.

mihi descendit de celo, & addit hinc perturbatos fuisse custodes: ut intelligendum satis relinquatur ob metum custodibus iniiciendum, factum diuinitus hunc terramotum: *Et accedens reuoluit lapidem*, non ut egressuro Domino iam iam panderet: sed ut egressus eius iam facti hominibus præberet iudicium, aditumque in sepulchrum mulieribus aperiret. Sedit autem super lapidem, velut expectans mulieres, seseque ostendens authorem fuisse reuoluti lapidis: paratumque exhibens ad resistendum custodibus, si quid contra auderent.

Erat enim, inquit Matthæus, *aspectus eius sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix*. Quod enim talis apparuit ob timorem custodibus incutiendum patet ex eo, quod sequitur: *Timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui*: quanquam & alia irem sint rationes, ob quas taliter illum apparere conueniebat: nempe ad commendandam cælestem eius dignitatem & originem, atque ob resurrectionis Christi, cuius venerat testimonium perhibiturus, gloriam & claritatem. Hic ergo Angelus suo facto piis fœminas liberavit ab ea, qua torquebantur sollicitudine. Si quidem in via iam existentibus subiit memoria lapidis aduoluti ad ostium monumenti: cuius prius non meminerant præ ingenti desiderio Domini, & intentione animi pœnitens absorpta circa emptionem & præparationem aromatum. Non torquebantur timore custodum, quia verisimile est eas nescisse de custodia sepulchro adhibita, & sigillo affixo: ut quæ se domi in silentio continuerunt ipso Sabbatho. Dicebant ergo adinuicem: *Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? erat enim magnus valde*, ita ut fœmineis viribus amoueri non posset facile. At, ut verius monumentum respexerunt:

Viderunt lapidem reuolutum. Ita Dominus semper eos, qui sibi inferuire desiderant, iuuat: bonumque propositum promouet.

Et intrantes in monumentum, viderunt iuuenem sedentem, &c. Omnino videtur hic iuuenis fuisse Angelus ille, quem Matthæus de celo dicit descendisse, & sedisse super lapidem à se reuolutum. Quod autem Marcus hic dicit mulieres ingressas vidisse iuuenem sedentem in dextris: dicendum cum Theophylacto Angelum illum prius sedisse supra lapidem extra monumentum veluti expectantem mulieres: deinde verò ante illas intrasse, ibique ipsum ab illis iam ingressis visum, & cum eis locutum. Satis enim fuit Marco quouis modo significare mulieres ab Angelis audiri didicisse Christum resurrexisse, & ingressas monumentum oculis vidisse sepulchrum vacuum. In iuuenili autem ætate apparuit Angelus ob floridam, & nunquam marcescentem immortalitatem Angelicæ nature, & Christi, cuius resurrectionem ad vitam immortalem iam venerat testificaturus. Sedit autem à dextris monumenti, non solum

solum quia Angelica natura ab omnibus malis libera, summa fruatur fœlicitate: sed etiam quia per resurrectionem suam Christus è malis huius vitæ translatus esset ad fœlicis vitæ immortalitatem. Sicut autem custodes ad inopinatum Angeli fulgentis aspectum terrore repleti sunt, & facti velut mortui: ita & mulieres præ nimio terrore obstupuerunt. Non enim potest fulgorem diuinum sine horrore, & stupore humana natura excipere. Sed illos quidem à suo timore non liberavit Angelus, ad quos perterrefaciendos missus fuerat, has vero mox à metu liberare studuit, dicens:

Nolite expauescere vos. Quasi dicat: Merito examinantur hi custodes, qui gloriam resurrectionis Domini mei conantur suppressere: vos autem nolite timere, quæ pio officio vestram cupitis erga Dominum meum declarare dilectionem.

Scio enim quod Iesum Nazarenum, iam crucifixum quæritis ad vngendum eum. Iesum Nazarenum dicit ad distinctionem aliorum: nec confunditur Dominum suum dicere crucifixum, quia crux huc erat maxima gloria, ut per quam & charitas eius erga homines, & potestas contra dæmones & mortem est declarata. *Non est hic, surrexit enim sicut dixit*. Resurrectione eius dupliciter eis comprobatur: primo à prædictione eius, dicens, surrexit sicut dixit, secundo ostensione vacui sepulchri, dicens: *Venite & videte locum vbi positus erat Dominus*. Angelos autem resurrectionis Domini primos esse testes conueniebat: non solum ob gloriam Christi, & vitæ ad quam resurrexit immortalitatem: sed etiam quia illius resurrectionis, utpote planè diuina captum excederet humanum. Mulieribus autem primum hæc est annunciata: quod hoc ille sua pia sedulitate meruerant, sicque factum est ut sicut per fœmineum sexum mors peruenit ad virum: ita per eundem viris nunciaretur vita resurgens. Vnde sequitur:

Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro, &c. Petrum speciatim nominant, tum ob inter Apostolos eminentiam, tum ne ob negationem Petrus se reiectum existimaret. Addit præterea Angelus promissionem, qua & mulierum & discipulorum fidem confirmet: promittens illum ipsis videndum, idque eo loco, quo id ipsum Dominus prius discipulis prædixerat futurum. Dixerat enim Dominus:

Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Quibus verbis iubetur, ut discipuli in Galilæam suam regionem redeant, visuri ibi Dominum (quâvis ante ab eis videndus esset in Iudæa) quod ibi ab omni Iudæorum metu liberi, securè Dominum videre possent, quodque patriam suam honorare vellent, & potissimum, quod in Galilæa plures haberet discipulos, à quibus in magna multitudinè ibi visus est, ut post dicitur.

Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu. Cùm Angelus de

quo Matthæus, & Marcus, mulieres vocasset, ad ingrediendū, & videndum vbi positus fuerat Dominus: illæ ingressæ sunt, vt habet Lucas, nec inuenerunt corpus Domini Iesu; quod vt melius intelligatur; sciendum aliam fuisse rationem, & modum monumentorum apud Iudæos quā est apud nos, vt annotauimus circa cap. Concord. 31. Erant enim monumenta apud eos spelunca, quæ multos homines etiā stantes capere possunt. Vnde descriptionem sepulchri Domini, vt à se visa est, apud Brocardum & Bedam. Cum ergo ob non inuentum corpus Iesu *animo essent consternate*, admirantes quid de corpore factum esset, quod necdum crediderunt surrexisse: ecce tum duo Angeli in specie virili steterunt iuxta illas *in veste fulgenti*: vt qui vnius non crediderant testimonio, duorum commouerentur. Cūque mulieres nouo miraculo expauescēt, vultum & oculos declinarent in terram non audentes contrā tueri maiestatem visionis humana natura sublimioris, aut quicquā ab Angelis astantibus interrogare: illi eas alloquuntur, blandè quidem satis: sed tamen paulo durius, quā fecerat primus Angelus, quod ei non credidissent.

Monumē-
ta Iudæo-
rum qua-
lia.

Libr. 5.
Hist. An-
gli. ca. 17.

Quid, inquit, queritis uiuentem cum mortuis? Hoc est, quid queritis inter mortuos, & in sepulchris mortuorum eum, qui uiuit? Non est hic, quem queritis, sed surrexit. Atque vt id credant, in memoriam eis reuocant verba Domini, quibus olim in Galilæa, prædixit suam mortem, & resurrectionem: vt sicut viderant prædictam accidisse mortem; ita crederent prædictam iam resurrectionem completam. Itaque quæ prius per mœrorem, & animi perturbationem, in obliuionem verborum Domini venerant: iam ex admonitione Angelica recordatæ sunt verborū eius; & timore pariter, & gaudio correptæ properè egressæ sunt è monumento, ad nunciandum Apostolis hæc. Vterque enim hic affectus nēpe timoris, & gaudij fœmineum concitabat gradum, vt habet Matthæus, alter vero, nempe timoris, silentium etiam eis imposuit, vt habet Marcus, ita vt nemini in via occurrentium quicquā dicerēt. Sic enim intelligendū quod dixit, *nemini quicquam dixerunt*: ne sit contrarium ei, quod dicit Lucas illas nunciasse hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Nemini autem in via occurrentiū quicquam dixerunt, quia timebant Iudæos ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem. Non est autem quod quis putet ideo diuersos Euangelistas de diuersis locutis mulieribus, aut de earundem diuersis accessibus, quia non omnes æquè multas nominant. Non enim aut Ioannes vnam tantū, aut Matthæus duas tantum, aut Marcus tres tantum fuisse scribit: sed ille quidem omnium præcipuam solam commemorauit, de qua narrare instituit, quomodo sola primo Dominū videre promeruit, alij verò vnam, aut alteram ex præcipuis ei coniunxerunt, omiſſis

omissis reliquis, quæ eis adhærebant: omnes autem satis insinuerunt Christi resurrectionem, primo quidē ab Angelis nunciatā mulieribus, deinde verò à mulieribus nunciatam Apostolis. His autē teste Luca, *Visa sunt verba mulierum sicut deliramentum*: Putabant enim sexū muliebrem infirmiorē deceptum vanis aliquibus spectris. Quos sicut & mulieres ideo Dominus passus est tardiores esse ad credendū, vt pluribus argumentis confirmaretur Dominicæ resurrectionis fides; sicque eorum infirmitas nostra facta est firmitas. Sic etiā nec ob id putandū Ioannem contraria, aut diuersa à Luca cōmemorare, quod Mariam Magdalenam venisse dicat ad Petrum, & dilectum discipulū; cum Lucas dicat eam cum aliis venisse ad vndecim, eisque narrasse quæ audierant, & viderant. Sicut enim non sola venit ad Apostolos Magdalena, quamquam hanc solam Ioannes nominet, quod inter omnes esset præcipua: ita non solū ad duos venit Apostolos, quamquam hos solos exprimat, quod his præcipuè locuta sit, quodque hi pro singulari suo erga Dominū affectu auidius audierunt, & diligentius scrutaui sunt mulierū sermones. Rursum nec diuersa narrare putandi sunt Lucas, & Ioannes, quod ille solum Petrū narret cucurrisse ad monumentum, hic verò simul cum Petro etiam Ioannem, cum nulla in eo contrarietas sit, quod vnus plus dicat quam alius, supplens quod ab alio minus est dictum. Hic tamen videri possit aliquid esse contrarietatis inter Ioannem, & Lucam, quod Ioannes scribat Mariam tantum dixisse, quod abstulerint Dominum de monumento, cum dicat Lucas mulieres dixisse Apostolis, quæ viderant, & audierant. Si enim dixerant se vidisse Angelos, qui dicerent Dominū viuere, quomodo Magdalena dicit: Tulerint Dominum meum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Sed facillè intelligendum relinquitur mulieres etiam post visionem Angelorum necdum credidisse firmiter Dominum surrexisse, & ob id nunc narrasse, quæ audierant ab Angelis, nunc suam dixisse sententiam, quæ putauerunt ab illis, quos in monumento repererant, aut ab aliis Domini corpus alio translatum. Itaque quoniam de prima apparitione Angelorum à tribus Euangelistis satis perscripta nihil commemorauit Ioannes, ea tantum Magdalene verba descripsit, quibus suam explicauit sententiam.

Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus. Currebant simul, qui simili erant ardore præditi, at discipulus ille Iesu dilectus (sic enim Ioannes seipsum designat) vicit Petrum cursu, vt erat illo agilior per ætatem, & venit prior ad monumentū. Et inclinato corpore prospiciens per ostium in monumentum, *vidit posita linteamina, quibus corpus fuerat inuolutum, & proinde intellexit ibi non esse corpus, non tamen introiit*; siue quod quodam timore cohiberetur,

tur, quoniam audierat à mulieribus ibi apparuisse Angelos, siue, quod seniori, & digniori se vellet primatū introitus deferre. Venit ergo mox post eum Petrus, qui & ipse, vt habet Lucas, cum se inclinasset, vidit per ostium linteamina posita sola, hoc est, sine corpore. Verū non contentus prospexisse in monumentum, sed vt erat in cursu superatus à Ioanne, ita vicissim eum superans audacia, & vestigandi curiositate etiam ingressus, non tantum vidit posita linteamina, sed etiam sudarium, quod fuerat super caput eius, *non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum* in vnum locum. Hunc ergo consecutus est, & alter ille discipulus, qui solus, aut primus noluit ingredi, & ipse quoque vidit quod Petrus. Propterea autem à Domino sic linteamina erant posita, & sudarium seorsum inuolutum, vt discerent quod cum auctoritate, omniq̄ue securitate surrexerat. Non tamen ex his signis licet certissimis credebant eum surrexisse, sed tantum id credebant esse verum, quod dixerat Maria, corpus sublatum à monumento. De ea enim fide intelligendum, quod dicit de se Ioannes, *vidit & credidit*, non autem de fide resurrectionis: quia sequitur, Nondum enim sciebant scripturam, quia oporteret eū à mortuis resurgere.

Maria autem stabat ad monumentum foris, &c. Post ea quæ dicta sunt, *discipuli abierunt ad semetipsos*, id est ad suum diuersorium. Reliquis ergo & viris & mulieribus à sepulchro recedentibus, sola ab illo diuelli non potuit Magdalena, præ amoris magnitudine. Stabat autem ad monumentum foris, aut quod superfluum indicaret ingredi in quod & ipsa prius, & postea Apostoli corpus non esse deprehenderunt, aut quod religione quadam, & metu, ab ingressu reuocaretur, eo quod illinc prius ex Angelorum visione conturbata recesserat. *Florabat*, quod nec memoria sui magistri remanserat, quodque nec mortuo vllum pietatis posset officium impendere. Dum ergo staret inclinato corpore prospexit in monumentum, circumspiciens si qua spes affulgeret inueniendi corporis: pro more eorū, qui quod impensè diligunt, quærunt etiam ibi, vbi prius illud non inuenerunt. Itaque ob hoc tam magnum erga Iesum desiderium, maiorem meretur visionem quam discipuli. Imprimis enim vidit duos Angelos albis vestitos, *sedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes, &c.* Qui videntur sua apparitione declarare voluisse illam frustra quærere ibi mortuum vbi tantum inuenirentur viui, aut certè vt primam domini apparitionem cohonestarent, atque ad illam præpararent Magdalenam. Cū enim illa prior alloqui Angelos vereretur *dicunt ei illi: Mulier quid ploras*; non quod ignorarent ploratus causam, sed vt eam aperiens Magdalena conuenienti deinde ordine se illi ostenderet Dominum. Cū enim illa causam fletus, æliamque animi sui aperuisset,

mox

mox conuersa retrorsum, siue quia ex Angelorum vultibus, aut ex strepitu intellexit aliquem astare à tergo, siue quia vt anxia erat in quærendo corpus Domini, continuò respectabat, non expectato Angelorum responso; *vidit Iesum stantem, non tamen cognouit, quod Iesus esset.* Necdum enim sic se Dominus illi exhibuit, vt ab ea agnolci posset, qui in manu sua habebat, se cum voluit, oculis hominum subtrahere, & sicut voluit oculis hominum se insinuaré. Existimans ergo illum esse hortulanum, hoc est, horti eius in quo erat monumentum, cultorem & custodem, Domino similiter cum Angelis interrogante cur ploraret, & quem quæreret respondit, *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Putabat enim ab hortulano fortè transpositum corpus in tutiorem aliquem locum, ne etiam in mortuum corpus irent Iudæi. Dominum vocat quem hortulanum putabat more vulgaritantum reuerentiæ causa. Itaque Iesus delectatus tanto mulieris desiderio, quantum hæc eius verba præseferabant, diutius se illi non putauit celandum, sed voce nota, & familiari eam compellendo se illi voluit innotescere. Itaque dixit ei; *Maria, q. d. Recognosce eum, à quo recognosceris.* Ad hanc vocem notam subito conuersa mulier (iam enim se reflexerat ad Angelos, adeo subitis affectibus huc illuc impellebatur) subitoque gaudio raptâ, solito titulo vicissim compellat discipula præceptorem dicens: *Rabboni*, quod Syris dicitur: Magister mi. Hæc autem dicens cum solito more, Dominum complecti vellet, dixit ei Iesus:

Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum. Fortasse enim Magdalena, non vt postea mulieres, tenere tantum & osculari pedes Domini voluit, sed etiam præ nimio amore, & gaudio amplecti: quemadmodum videri potest ex caruncula illa, quæ in fronte capitis Magdalene apud Massilienses conspici dicitur; atq; ex contactu immortalis manus Domini eā à suo contactu repellentis, relicta creditur. Quod verò ad subiunctâ à Domino rationē prohibiti contactus sui attinet: simplicius fuerit eam eum Chrystic intelligere; Noli me tangere secundū pristinā corporalē consuetudinē. Iam enim excellentioris sum conditionis, quam olim. Nam quanquam necdū ascenderim ad Patrē meum, sed adhuc in terris degam: tamen iam iam sum ascensurus ad illum; id quod te volo fratribus meis renunciare: vt per suā ascensionem, immortalitatē ad quam resurrexit, Magdalene insinuaent. Eui autem gloriosior iam factus esset, non tamen contemptius habuit suos discipulos, sed humiliter sese deiecit, seque illis accommodauit fratres suos iam dicens, quos prius amicos dixerat, vt ne nimis eos resurrectionis claritas, & ascensionis mentio conturbaret. Ob eiusdem confidentiæ augmentum, & ad ipsorum consolatione-

solationem maiorem ad illud quod dicit ad Patrem meum, & Deum meum, adiecit, & Patrem vestrum, & Deum vestrum; significans iam verè illos sibi esse fratres, ut qui secum unum haberent communem Patrem atque Deum; & spem ipsis daret aliquando etiam illuc eos ascensuros, sicut prius illis promiserat.

Surgens autem Iesus mane prima Sabbati. Illud mane prima Sabbati, non est coniungendum cum participio surgens, sed cum verbo sequenti, apparuit. Quod si tamen cum participio precedenti iungatur, ut magis videtur coniungendum, non tamen sequetur resurrectionem Christi factam matutino tempore, & non ante; quia Græcis est *ἀναστῆς*, id est cum surrexisset, & nihil aliud significare voluit Evangelista, quam Dominum tunc resurrexisse, cum ad eius sepulchrum venirent mulieres. Bene autem ad commendandam Christi gratiam, adiecit Marcus; *De qua eiecerat septem demonia.* Sic enim factum est, ut ubi abundavit delictum, superabundaret & gratia. [Et si autem pietas non parum suadet ut credamus Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ matri, licet eam prætermiserint Evangelistæ, quod ad confirmandam filij resurrectionem inefficax esset matris testimonium: tamen videri etiam possi Dominum ideo non apparuisse subito matri, quod illam in fide resurrectionis sciret non vacillare: propter quod non ita cum aliis sepulchrum adiit, sicut cum aliis astitit cruci.]

Et ecce Iesus occurrit illis dicens, Aue. Cum Magdalena viso Domino iuxta sepulchrum cucurisset ad nunciandum Dominicam apparitionem discipulis, atque mulieres reliquas, quæ præcesserant, assequuta, de Dominica apparitione cum illis loqueretur; Dominus de se loquentibus sese videndum obtulit *occurrrens illis, priorq; illas allocutus est dicens: Aue, aut gaudete χαίρετε.* Bene gaudium illis imprecatur, & annunciat: quia iam victa morte, & omni sublato passionis dolore, per suam resurrectionem spem nobis dedit immortalitatis. Mulieres autem viso & agnito Domino accesserunt, & quoniam ex verbis Magdalene dictis intellexerant ipsum vulgari, & solito more non amplexandum: summa cum reverentia procidentes in terram, eumque adorantes amplexatae sunt pedes eius. Rursum ergo Iesus, quo omnem eis pavorem adimeret, ait illis eadem, quæ ad illas Angelus prius locutus fuerat, ut ex concordati sermone magis firmarentur in fide, intelligerentq; illius fuisse Angelos, & ab illo missos, quos prius viderant, & audierant.

Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus, hoc est quidam ipsius custodiae, illi scilicet qui relictæ erant custodes sepulchri, vel qui ex eis erant insigniores.

Venerunt in civitatem, & nunciauerunt Principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant; Quomodo scilicet in terremoto Angelus

Iesus è cælo descenderit, lapidemque obsignatum reuoluerit, ac mulieribus ostenderit vacuum sepulchrum, dicens Iesum crucifixum surrexisse secundum quod prædixerat. Quorum testimonium cum planè esset irrefragabile, & ab omni suspitione alienum, non tamen ab eo sunt superati Principes Iudæorum: sed pro sua contra Christum invidia, & proprii nominis gloria, veritatem contra suam conscientiam non solum occultare, sed etiam pervertere: idque cum magno pecuniarum dispendio, & omni periculi in se susceptione studuerunt. Accepto enim consilio cum senioribus, pecuniam copiosam dederunt militibus, ut dicerent ipsis dormientibus discipulos corpus Iesu surripuisse nocte. Itaque sui semper similes, qui vitam Iesu pecuniam emerant sibi tradendam, resurrectionem quoque eius pecunia emerunt silendam, & pervertendam. Quantumuis autem absurdus esset militum sermo: obtinuit tamen apud Iudæos plerosque fidem, nimirum quod traditi essent in reprobum sensum excæcante eos malitia eorum.

Venit Maria Magdalene annuncians his qui cum, &c. Quoniam iussa fuerat, nunciare Apostolis, quæ audisset, & vidisset: illa & duplici Domini visione gaudio plena, venit cum aliis quæ etiam semel Dominum viderant, nuncians his, qui cum Domino olim fuerant conuersati, nempe discipulis iam lugentibus, & flentibus, ob Domini & magistri sui charissimi mortem. At illi ut prius, non crediderunt Angelos ab ea visos, ita nec modo crediderunt visum ab ea Dominum, non sine magno fidei nostræ profectu, quæ per Apostolorum tarditatem multis est argumentis confirmata, & constabilita.

*Apparuit Dominus duobus discipulis euntibus in
Emaus. Marci. 16. Lucæ 24.*

CAPVT CXLVI.

*P*ost hæc autem duobus ex his ambulanti-
bus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam, & illi euntes nuntiauerunt cæteris. *c* Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spacio stadiorum sexaginta ab Hierusalem nomine Emaus, & ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis, oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: *Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens unus, cui nomen Cleopas, dixit ei. Tu solus peregrinus in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit:*

dixit: *Qua?* Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël, & nunc super hac omnia tertia dies est hodie, quod hac facta sunt. Sed & mulieres quadam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt propheta. Nōne hac oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moysè & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quo ibant, & ipse se finxit longius ire. Et coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum Domine, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & bene dixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum, & ipse euannit ex oculis eorum, & dixerunt adinuicem: Nōne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, dicentes: Quod surrexit Dominus verè, & apparuit simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, & illi euntes nuntiauerunt ceteris, nec illis crediderunt.

Post hæc autem duobus ex his ambulantiibus ostensus, est in illa effigie, euntibus in villam, aut vt habent Græca in agrum. Lucas clarius habet eos iisse in castellum, hoc est in pagum, aut vicum. Est enim hic rursum *καστρον*. Itaque cum discipuli isti duo in hunc locum pergerent ipsa die resurrectionis Dominicæ, ipsi loquebantur adinuicem de his omnibus, quæ proximè acciderant circa Iesum. Hæc enim animos eorum pœnitentia occupauerunt, vt de aliis rebus loqui non liberet. Amabant enim Iesum vt virum insignem, ac beneficum, & quanquam magna illa spes de restituendo regno Israëlítico propemodum exciderat, tamen inuabat etiamnum defuncti memoriam confabulatione mutua reficere. Illis ergo multa inter sese de Iesu commentantibus, ecce Iesus tanquam viator eos à tergo assecutus adiunxit se illis, & itineris socium præbuit, sed sic vt ab eis non agnosceretur. Quod D. August. non incongruenter accipi posse putat à satana factum fuisse, sed nihil verat quin & à Deo factum dicatur. Imo nec necesse est dicere (quod etiam sensit Aug.) quod oculi eorum exterioriores tenebantur per impedimentum in eis factum: sed conuenientius dici potest id factum per subtractionem immutationis oculi

oculorum secundum omnem dispositionem corporis Christi, sicut idem corpus gloriosum non immutauit oculos corporeos discipulorum quatenus erat lucidum. Siue autem Deo faciente, siue permittente oculi eorum tenebantur sic, vt eum non agnoscerent: imprimis quidem id ita factum est, quia sic eorum interior dispositio mala promeruit, deinde, vt ambiguam suam sententiam reuelarent, & vlcus suum detegentes pharmacum susciperent.

Et ait ad illos: *Qui sunt hi sermones quos confertis, &c.* Sicut ob causas prædictas in alia specie (quod secundum August. intelligendum est de alia effigie secundum discipulorum existimationem, non secundum rei veritatem) se Dominus discipulis exhibuit: ita ob eandem velut ignorantem se exhibet, rogans quid inter sese colloquerentur: vt commoda opportunitate accepta mederetur illorum incredulitati, nostramque fidem confirmaret. Habet autem hoc humanus affectus, vt quod cuique valde est cordi, patet nemini ignotum esse, & nemini non esse curæ. Ex hoc affectu respondit vnus è discipulis cui nomen Cleophas:

Tu solus peregrinus es in Ierusalem. Græcum *παροικῆς*, aduenam esse, aut simpliciter alicubi inhabitare significat: Sensus ergo est, Res de qua loquimur, omnibus est notissima quæcunque versantur Ierosolymis, ex ea ciuitate cum tu quoque venias sicut & nos, qui fieri potest vt tu solus veluti nouus hospes hæc ignores, quæ nullus etiam peregrinus, & aduena ignorat. Hebraica enim phrasi dictum est, tu solus diuersaris in Ierusalem, & non cognouisti, pro eo quod est, Tu solus inhabitas in Ierusalem, nō cognoscens, &c. Cæterum cum nonnihil haberet amaritudinis & inciepatio-nis, hæc interrogatio: Dominus tamen nihil offensus, mansuere rursum rogat, quæ illa essent quæ facta essent, quæque inter se conferrent ambulantes: non quidem negans se illa nosse, sed dissimulans se scire. Illi itaque simpliciter velut hospiti, & rerum gestarum ignaro summam negotij exponunt, declarantes quod non sentirent de Iesu, prout dignum erat eius maiestate, quāquam magnifice de illo sentirent: quodque resurrectionis fidem & spem omnem penè abiecissent.

De Iesu, inquiunt, Nazareno, commentabamur qui fuit vir eximius, scilicet Propheta, nec vulgaris Propheta, sed potens opere simul, & sermone coram Deo & omni populo. Huic commendationi Christi subiiciunt, quid illi contra suum meritum acciderit à summis Sacerdotibus, & Principibus Iudæorum, siue tamen (quæ illorum fuit modestia) graui ordinis illius infestatione & inquiunt, narrabamus quomodo eum summi Sacerdotes, & Principes nostri tradiderunt in damnationem mortis,

& crucifixerunt eum, suis scilicet accusationibus, & clamoribus à præfide Pilato eius damnationem & crucifixionem extorquentes. Per ea vero quæ subiiciunt, declarant conceptam olim de Iesu spem depositam esse ob inopinatam eius mortem, & expectatæ resurrectionis dilationem. *Nos autem*, inquit, *sperabamus*, quod *ipse esset redempturus populum Israëliticum*. Persuasi hunc esse Messiam à Prophetis olim promissum: sed mors certa, & ignominiosa hanc spem nobis ademit. Quin erat & spes nonnulla iniecta, futurum ut reuiuisceret post triduum, sed posteaquam damnatus est, crucifixus, ac sepultus hic hodie dies illuxit tertius, ex quo hæc contigerunt, neque quicquam affulget certioris spei, nisi quod mulieres quædam è nostro sodalicio, nos nouo & inaudito nuntio attonitos reddiderunt, quæ ante lucem profectæ ad monumentum negant se inuenisse corpus, addentes sibi apparuisse Angelos, qui dicerent eum viuere. Itaque hoc nuntio commoti quidam ex nostris abierunt ad monumentum periculum facturi, quid veri haberet muliercularum narratio, qui compererunt ita rem se habere. Repererunt enim apertum, ac vacuum monumentum, linteamina, reliquasque cadaueris exuias in monumento repositas. Cæterum ipsum non inuenerunt, nec viderunt, ut ob id non habeamus quid de illo sentiamus: qui si surrexisset, utique ut prius, & videretur, & agnosceretur à suis.

Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde, &c. Dicitur eis loquitur, ut sic magis ad ea quæ dicturus erat cum ratione attentos faceret. Non patitur se agnosci etiam ob id præter prædictas causas, ut magis apud eos fidem haberent, quæ de seipso erat demonstraturus ex scripturis, nec inter enarrandum scripturas mentem eorum aut ab attentione distraheret agniti Domini amor, aut à fide auocaret ipse de se testificantis enarratio. Stultos eos vocat, aut, ut est Græcis, ἀνόητους, id est, insensatos, quod parum dociles essent ad intelligendas scripturas, tardos quod difficiles essent ad credendum in omnibus, id est, omnia vel omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ. Facile enim adducebantur, ut crederent his, quæ de gloria, & maiestate Messie prædixerunt prophetæ. difficiles autem erant, & insipientes ad credendum, & intelligendum, quæ de eius prædixerunt humilitate & passione. Subiicit autem causam quare eos sic redarguat:

Nonne, inquit, *hæc quæ modo dixistis*, Iesum passum, oportuit, secundum Prophetarum vaticinia pati Christum, & ita intrate in gloriam suam, hoc est, gloriam, quæ ei propria est, & debetur secundum Prophetarum prædictionem, & Dei Patris prædestinationem. Postquam autem huiusmodi obiurgatiuncula Dominus reddidisset animos eorum attentiores, eorum incredulitati volens mederi,

mederi, Scripturas de quibus locutus fuit, cœpit eis latissime & planissime explicare. Itaque à scripturarum exordio incipiens à Moyse scilicet, hoc est, Mosaicis libris, ac deinde omnes percurrès Prophetas, interpretabatur illis in omnibus scripturis, illa quæ de ipso erant. Itaque iucunda, & salutari hæc confabulatione iter suum absoluentes:

Appropinquauerunt castello, quo ibant. Iesus autem finxit se longius ire. Quod factum quomodo Christo conuenit, qui ipsa veritas est, videndum est. Itaque sicut non est mendacium nec fallacia, cum quis quid dicit, quod in sensu quem concipit verum est; falsum tamen est in sensu, quem alius concipit, modo ambigua illa verba non proferat intentione fallendi alium, sed tantum causa occultandi ei vtiliter veritatem aliquam: ita fictio, & simulatio illa in factis vitiosa non est, sed utilis & salutaris, qua quis aliquid facit ex quo alium falsam existimationem concipiturum nouit, modo non faciat hoc ad ingerendam eiusmodi existimationem, sed propter alium vtilem finem. Verbi gratia: Paulus simulauit quodammodo se legis obseruatorem cum Timotheum circumcidit, cum factus est Iudæis, tanquam Iudæus, & iis qui sub lege erant, tanquam sub lege esset: & utique sciuit seruando legalia Iudæos existimatuos ipsum legi subditum esse: non tamen eos fefellit, quia non ea de causa legalia seruauit, sed ut suam illis ad tempus occultans sententiam Iudæos lucraretur, & à Christo non alienaret. Ita & modo Dominus finxit se longius ire componendo motus & gestus suos tanquam iturus longius, quo facto sciuit discipulos existimatuos ipsum longius ire statuisse: at hac de causa non sic composuit gestus suos, sed ut excitaret discipulorum erga se amorem, & hospitalitatis virtutem, atque tali merito apti fierent, & digni quorum oculi aperirentur ad cognoscendum ipsum. Porro cum Dominus præ se ferret (sic enim honestius, & conuenientius Græcum verbum προσποιεῖν, hoc loco verti posset) quasi vellet longius proficisci: discipuli nequaquam indignantes quod ab ignoto arguerentur tarditatis, & docerentur: sed propter veritatis studium eius sermonibus delectati, rogant, obsecrant, obrestantur, denique precibus improbis, & iniecta pallio manu, recusantem compellunt, ut eam noctem apud ipsos diuersaretur, rationem assignantes hospitalitati conuenientem.

Mane, inquit, *nobiscum, quoniam aduersperascit, & inclinata est iam dies*, hoc est, virgit ad occasum. (Si eum appellauerunt Dominum, licet hæc dictio non sit neque in Græcis, neque in Latinis codicibus emendatioribus) non id fecerunt, quod cognoscerent ipsum esse Iesum, neque solum vulgari more apud Iudæos recepto, sed quod ex admirabili confabulatione satis conicerent illum

Fictio aliqua quando salutaris.

προσποιεῖν

illum non esse vulgarem viatorem. Et quidem verisimile est aliquos adhuc horas abfuisse ob occasu solis, vt qui eadem vespe. a post agnitum Iesum adhuc reuersi sunt in Ierusalem per sexaginta stadia: & tamen quia longè erat supra meridiem, & quia valde cupidi erant retinendi Iesum, causam manendi adferunt ipsam aduenientem vesperam, Itaque eorum desiderio delectatus Dominus ingressus est cum eis, nec grauat' est illorum vti hospitio, qui amat rogari, vt id faciat, quod facit libenter, vt det promerentibus, & dignis. Cum autem recumberet cum eis, ipse pro more sibi familiari & proprio, acceptum panem benedixit, fregit, ac porrigebat illis. Cùmque id fieret, oculi eorum, qui tenebantur in aspectu eius, & auditione sermonum eius iam sunt aperti, ita vt cognoscerent eum, siue quia sciebant hunc morem Christo esse familiarem, vt accepto in manibus pane gratias ageret Patri, suisque manibus fractum partiretur in discipulos, siue ad commendandum fidelibus Eucharistiæ mysterium, quia Christus iam permisit, ac voluit vt ex more hoc sibi proprio discipuli ipsum agnoscerent: idque duabus potissimum de causis: primum ad demonstrandum hospitalitatis meritum: secundo, ad commendandum fidelibus Eucharistiæ mysterium, quod in panis benedictione, & fractione consistit. Sunt quidem qui existimant Dominum hic iam discipulis his duobus sub specie panis suum porrexisset corpus: sed ea sententia non est certa, imo nec multum verisimilis: quia discipuli isti qui dicuntur simpliciter in fractione panis Dominum agnouisse, non interfuerunt vltimæ cœnæ: vt illa singularis fractio, qua instituta erat in cœna vltima, non potuerit discipulis hic esse cognita. Cæterum quod dicitur aperti sunt oculi eorum, si de oculis internis intelligatur, hoc est de mente, facilem habet sensum. Illi enim oculi aperiri dicuntur, dum agnoscere incipit homo, quod prius ignorauit. Si vero de oculis externis, de quibus omnino videtur accipiendum, quod prius dictum est, oculi eorum tenebantur, &c. Iam intelligendum est oculos illos fuisse apertos non simpliciter, sed quo ad visionem veræ figuræ Christi, ex qua eum agnoscere potuerunt, idque per remotionem impedimenti, quod prius fuit in oculis illis, quemadmodum intelligit D. August. aut per integram diffusionem dispositionis Christi in oculos discipulorum. Porro cum agnito Iesu, subitus quidam stupor corripuit, vt pat' erat, animos discipulorum: *Iesus mox euauit*, ex illorum conspectu. Parcè enim sui corporis copiam fecit à morte, vel quod imbecillitas humana non ferret rediuiui corporis maiestatem, vel vt sensum assuescerent carere corporis conspectu, quod mox esset abducendum, atque amare illum discerent iuxta spiritum.

Et

Et dixerunt adinuicem: Nōne cor nostrum ardens, &c. Post mirabilem Iesu discessum non desinunt inter sese confabulari de Iesu. Talis enim esse solet oratio Iesu his qui simpliciter audiebant. Pungebat, afficiebat, rapiebat, inflammabat, relinquebat scintillas & aculeos quosdam in animis eorum, & omninò experiebantur quòd secundum Prophetam, ignitum esset eloquium eius vehementer. Cùm ergo vterque alteri factus esset se pariter affectum fuisse: nec iam dubitarent, quin ille esset Iesus à morte rediuiuus: non in alterum diem distulerunt reditum, sed præ nimio gaudio, cuius quoque reliquos discipulos reddere cupiebant participes, continuo eadem hora surgentes reliquerunt Emauntem, tamen si iam vergente die magnaque celeritate redierunt Hierosolymam, breuissimo tempore sexaginta stadiorum spatium, hoc est, septem milliaria cum dimio peccurrentes. Vbi ventum est eò, offenderunt vndecim Apostolos (iam enim Iudas exciderat numero duodecim, & licet ex Ioanne constet etiam Thomam non adfuisse: tamen societas, & collegium Apostolorum hoc numero per synecochem nuncupabatur, antequam Matthias in locum Iudæ surrogaretur) congregatos: aderant autem & alij complures discipuli, qui non expectata narratione duorum, vtrò gaudio gestientes indicabant illis, quod post incertam spem, quam mulieres omnium primæ fecerant de Domini resurrectione, compertum esset eum verè resurrexisse eo quod apparuisset Simoni Petro: cui omnium virorum primo, tum ex hoc loco, tum ex Paulo apparuisse videtur Dominus, primò ob Petri inter omnes excellentiam, deinde quod sciret ob ipsius apud alios authoritatem, testimonium ipsius apud alios multum habiturum ponderis, sicuti patuit hoc loco. Læti ergo Apostolorum nuntio discipuli, vicissim & ipsi narrauerunt, quæ gesta erant in via, & *quomodo cognouerunt eum in fractione panis*, hoc est, per fractionem, aut ex fractione panis, aut iuterfrangendum panem. Sic Dominus cupit sua munera propagari inter homines: vt mutuis officiis & gliscat inter eos charitas, & crescant merita, quæ remuneretur Deus.

1. Cor. 15.

Bis apparet Dominus congregatis in domo discipulis.

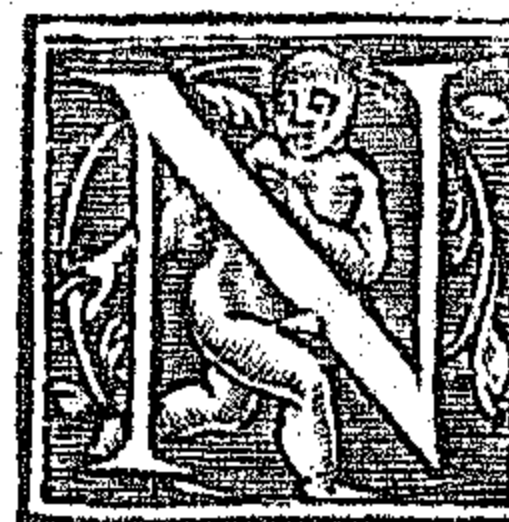
Marc. 16. Luc. 24. Ioan. 20.

CAPVT CXLVII.

O O O 4

b Nouissimè

* autem

† d hac

^b Nouissimè autem ^c dum * hac loquuntur, ^b recumbentibus illis undecim apparuit Iesus. ^d Cum ergo serò esset die illo vna Sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus, & ^k stetit ^c Iesus ^k in medio ^c eorum, ^k & dicit eis: Pax vobis, ^c ego sum, nolite timere. Conturbati verò & conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum, palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. ^k Et cum [†] hoc dixisset, ostendit eis manus, ^c & pedes, ^d & latus. Gausi sunt ergo discipuli viso Domino. ^c Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis. Et cum manducasset coram illis, sumens reliquias, dedit eis: ^b Et exprobravit incredulitatem eorum, & duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. ^d Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset insufflauit, & dicit eis: Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Thomas autem vnus ex duodecim qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomas: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hac autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.

Nouissimè autem dum hac loquuntur, recumbentibus illis, &c. Nouissimè hic pro tandem positum est, cum Græco sit *ὀψιμα*, quod deinde, siue postea significat: quomodo si vertisset Interpres, nemo facile ad diem ascensionis Dominicæ hanc Marci narrationem retulisset. Itaque cum discipuli sanctis de Dominica resurrectione colloquiis se vicissim consolarentur, & exhilararēt, & quibusdam credentibus quidam non crederent, vt ex Marco patet: subito adfuit Dominus in medio confabulantium de se: omnibus modis, & rationibus resurrectionem suam illis approbans. Ingressus est autem foribus clausis, quo suam potentiam, & resurrectionis gloriam

tiam declararet, atque insinuaret quomodo è clauso prodire potuerit sepulchro. Nec visus est aduenire, sed subito substitit inter eos: ad eum modum eis præsens factus, quomodo apparere solent Angeli: qui dum volunt sunt conspicui, rursus subito dum libet euanescent: quare hac ratione declaratum est ipsum ad spirituale, & diuinam reuixisse vitam. Ne tamen propterea Spiritus, aut spectrum esse putaretur primum se eum esse, qui prius fuerat, solita pacis imprecatione, deinde vocali asseueratione suæ præsentia declarauit, dicendo: Pax vobis: ego sum, nolite timere. Et benè quidem nunc eis pacem imprecatur, vt qui tum morte Domini sui, tum metu Iudæorum erant perculsi, & turbati, illius recrearentur resurrectione, & præsentia: scirentque nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & resurrectionem esse redditam. Cum autem hac ratione non satis in fide animi eorum confirmarentur, sed propter inopinatum eius nocturno tempore aduētum, & ingressum sine ostij apertione conturbarentur: existimantes se videre spiritum aliquem, & non verum corpus: alia tum ratione Dominus eorum turbationem sedare, & fidem erigere studuit, diuinitatis suæ indicia præbendo: dum cogitationum se declarat agnitorem, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta: dum illud videndum, palpandum, & ex certis signis agnoscendum obtulit, dicens:

Quid turbati estis? & ex turbatione cogitationes variæ ascendunt in corda vestra, dubitantes an Spiritum videatis, an verum corpus? Conspicitis formam vobis notam, auditis vocem vobis familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis non satisfiit: Videte manus meas & pedes, atque ex vulnerum cicatricibus cognoscite, quod ego ipse sum: nec videte tantum, sed etiam contrectate me, & cognoscite, quia spiritus carnem & ossa vera non habet, sicut me videtis habere. His verbis cum Iesus illis ademisset pauorem, & animos addidisset: exhibuit eis inspiciendas, & palpandas manus, pedes, & latus. Vulnerum enim, quæ in cruce pendens accepit vestigia seruauit Dominus per dispensationem quandam, vt his argumentis apud suos assereret assumpti corporis veritatem, atque nunc sedens in dextra Patris piis fiduciæ maioris præberet occasionem, simulque olim in extremo die Iudæorum confutaret impietatem. Cæterum quanquam discipuli viso Domino gaudent: tamen quoniam adhuc erant, qui nondum planè crederent esse idem corpus, quod viderant mortuum) timemus enim nonnunquam credere, quod miserè optamus esse verum) non dignatus est Iesus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare. Itaque cibum sibi petit exhiberi. Nullum enim certius argumentum hominis viui, quam cibum capere: nec potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus, immortalibus scilicet, auferetur.

August.

Cum ergo cibum sibi exhiberi petisset, discipuli quod habuerunt, obtulerunt, partem scilicet piscis assi, & fauum mellis: cibum scilicet humilem, & discipulorum paupertatem & frugalitatem, non sine mysterio aliquo, testantem. Veritate corporis sui constructa, & comprobata variis modis, tum verisimile est accidisse, quod refert Marcus, nempe quod exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quod fecit ut mentibus eorum firmiter resurrectionis fidem infigeret. Verisimile item ipsum deinceps iuxta eam quae apud Lucam sequitur, narrationem ad scripturarum venisse explanationem: ut & hac ratione, tum fidem maiorem suae resurrectionis faceret discipulis. Quod autem dicit Marcus, his qui viderant eum resurrexisse, de iis est intelligendum, qui cum prius scirent mortuum, viderunt eum postea suscitatum.

Dixit ergo eis iterum: Pax vobis, sicut misit me, &c. Postquam Dominus variis modis confirmasset suis veritatem suae resurrectionis: suam deinde illis functionem, & officium, quod post se iam abiturum ad Patrem obituri erant tradidit, sed ante illis rursus pacem imprecatur, ut ad ea quae dicturus erat attentos illos faceret. Quibus verbis sicut suam insinuat Dominus diuinitatem & auctoritatem: dum se Patri aequat in mittendo: ita & Apostolorum indicat excellentiam dum illos in delegato sibi officio pares facit, & vicarios traditae olim sibi functionis. Quam functionem non simpliciter eis iam tradidit, sed cum plena sibi quae propria potestate, quae ad illam functionem Christi nomine obeundam erat necessaria: potestate scilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atque Reges legatis suis plenam potestatem committere solent. Sed quoniam haec potestas hominibus competere non potest, nisi ex dono Spiritus sancti, cum sit spiritualis potestas, & gratia: priusquam hanc donet, Spiritum sanctum illis imperitur, idque sensibili signo Spiritui conveniente, nempe insufflatione & inspiratione: quo illos huiusmodi signo certiores faceret aduentus Spiritus, velutique Arrabonem daret promissionis implendae post ascensionem, quando cum sonitu aduentus Spiritus vehementis datus est Spiritus sanctus multo adhuc abundantius & efficacius quam nunc, quando illis tantum datus est quo ad gratiam quandam spiritualem, remittendi scilicet, & retinendi peccata. *Dixerat quidem & ante passionem Dominus: Quaecunque ligaueritis super terram, &c.* Sed locus ille maxime pertinet ad forum Ecclesiasticum exterius, ut ibi dictum est, hic vero magis pertinet ad forum interius, quod est forum conscientiae, quia non de vinculo excommunicationis, aut iniiciendo, aut soluendo hic agitur: sed de peccati reatu tollendo, aut retinendo: unde cum illo loco fundetur Ecclesiastica excommunicatio, hic fundatur maxime confessio sacramentalis Sacerdoti facienda. *Quomodo autem vera sit haec*

Matt. 18.

fit haec sententia in sacerdotibus quibus in ordinatione ab Episcopo eisdem verbis dicitur:

Quorum remiseritis, &c. Cum tamen verè non remittant, nisi praeterea etiam illis tradatur potestas iurisdictionis: sciendum Christum ante haec verba praemisisse: Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos: quibus verbis Apostoli constituuntur legati ad omnes gentes, daturque eis potestas iurisdictionis in omnes: unde cum sequitur: *Quorum remiseritis*, sensus est, inter eos, ad quos vos mitto, quorum remiseritis, &c. Sacerdotibus autem non dicuntur ea verba. Et ego mitto vos: unde quae sequuntur, etsi eodem sensu ad eos pertineant, quo ad Apostolos: tamen eorum verborum virtute non possunt absolueri nisi cum missi fuerint, hoc est, aliquibus Christi quibus praefecti.

Thomas autem vnus ex duodecim, &c. Aliam iam occasionem apparitionis Christi pergit commemorare Ioannes. Itaque cum ex Apostolorum numero per aliquam occasionem abesset Thomas (qui Graeco nomine idem significante, quod nomen Hebraeum Thomas, dicebatur Didymus, hoc est, Latine geminus) quando se Dominus primum videndum Apostolis exhibuit: ceteri discipuli gaudio gestientes renunciant illi iam reuerso, quod viderant Dominum. Ille autem, ut & alias, ita & modo suam tarditatem declarauit reprehensibilem, & nomini suo correspondentem. Fide enim digni erant discipuli, tum ob eorum numerum, tum quod rem, de qua testimonium perhibebant, variis modis se comperitam habere narrabant (nam verisimile est eos non simpliciter dixisse se vidisse Dominum, sed etiam manus eius perforatas, & latus apertum, & expertos ipsum manducasse) tum quod eorum sinceritas ipsi probe erat cognita. Tam multis tamen, talibusque testibus non credidit, sed suspicans illos ludificatos aliquo phantasmate fuisse, negauit se crediturum, nisi oculis suis & Dominum, & vestigia clauorum, quae se illi vidisse commemorabant, ipse quoque videret. Neque hic subtitit curiositas, sed & mittere querit digitum in loca clauorum, & manum totam in latus, ne forte phantasma esset. Itaque Dominus, ne vnus quidem salutem negligens, cuius incredulitas etsi ob praedictas causas reprehensibilis esset, tamen non ex malitia profecta erat, sicut Pharisaeorum, sed ex infirmitate humana: post octo dies cum rursus praesente etiam Thoma congregati essent simul discipuli, venit: ut suorum vulnere ostensione, vulnus infidelitatis in Thoma sanaret. Non autem statim ei apparuit postquam praedicta requisit, sed post dies octo: tum ut interea a condiscipulis instructus, facilius ad fidem posset induci, tum ut magis Domini clementia patere, qui talem in discipulo tanto tempore pertulit incredulitatem: quae quo maior erat, & diuturnior, eo magis, subito

*Domi-
ca diei in-
stitutio.*

subitò in magnam mutata fidem, resurrectionis in nobis confir-
mat credulitatem. Decorata item hac ratione est prima dies Sab-
batorum, quæ à resurrectione Christi suã accipiens celebritatem
& nomenclaturam Dominica dies vocari cœpta est, & instituta
ab Apostolis. Venit ergo Iesus, sed planè vt prius, ianuis clausis
scilicet, & stans in medio, ac pro more pacem eis imprecans, ea-
dem scilicet omnia faciens, quæ absente Thoma fecerat, deinde
insinuans ob quam causam venisset maximè, ac Thomæ declarãs
nihil se latere, sed quod præsens fuerat, & audierat quæcunque
ille prius dixisset: anticipat eius sermonem, eisdem iam vtens ver-
bis, quibus ille prius vsus fuerat. *Infer, inquit, digitum tuum huc,* in
vestigia clauorum scilicet, & vide manus meas, & affer manum
tuam, mittens eam in latus meũ, & voti tui compos effectus noli
deinceps esse incredulus, sed fidelis. Hic iam credi potest Thomã et si
à Domino admõnitum, vt id faceret quod desiderauerat, à cõtre-
stando tamen ipsum, & loca vuluerum abstinuisset: quod agnita
Domini facies, & vox ei satisfacerent, & præ reuerentia non au-
deret, illum tangere; quia Dominus postea tantum dicit; *Quia vi-
disti me Thoma credidisti, non autem, quia tetigisti, &c.* Cæte-
rum siue Thomas tantum viderit Dominum, siue etiam cõtre-
stauerit: mirabile certè est, quod mox tantam fidem conceperit,
quantam protestatus est dicens: *Dominus meus, & Deus meus.*
Quemadmodum enim ad credendum fuerat difficilior: ita nemo
clarius eius diuinitatem professus est. Duo autem profitetur, quo-
rum alterum ex aspectu & contactu intellexit, alterũ ex eius om-
nipotentia, & omni scientia. Porro quanquam magna esset
fides & confessio Thomæ, non tamen ipsum ob eam beatificat, si-
cut olim Petrum beatum pronunciauit, profitentem ipsum esse
Christum filium Dei viui. Ob tarditatem enim fidei, & experi-
mentum sensuum, non ita modo beatificari dignus fuit: sed in
comparatione eius magis beatificantur, qui sine experientia sen-
suum crediderunt, aut credunt, id quæ ad magnam posteriorum
confirmationem, & consolationem.

Multa quidem & alia signa fecit Iesus, &c. Verisimile est Ioannẽ
loqui & de his quæ ante resurrectionem, & de his, quæ post facta
sunt. Omnino enim apparet hæc ipsum subiecisse, tanquam fi-
nem descripti à se Euangelij; postea vero etiam addidisse, quæ
ultimo sui Euangelij habentur capite: quod inter multa à se, & ab
aliis prætermissa ea memoriæ postea occurrerent; indicaret quæ
opere præteritum ea posteritati literis tradere, non tantum ob con-
firmandam fidem resurrectionis Christi, sed multò magis ob hi-
storiam quæ est de Petro, de quo conueniebat omnes scire ouium
Christi generalem curam ei commissam esse. Dicit autem quæ
non sunt scripta in libro hoc, quod quædam alia signa descripta
essent

*Euthy-
miz.*

essent ab aliis Euangelistis, quædam vero etiam ab omnibus præ-
termissa. Deinde subiungit & causam quare hæc scripserit, non
scilicet ob ambitionem, & Magistri gloriam tantum, sed vt, inquit,
credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, ad quod credendum præ-
cedentia sufficere possunt. Et vt sciant lectores ipsum hanc ab eis
desiderare fidem, non propter proprium commodum & gloriam,
subiicit; *Et vt credentes, vitam habeatis in nomine eius,* hoc est, per
nomen eius.

Apparet discipulis Dominus ad mare Galilee.

Ioannis 21.

CAPVT CXLVIII.

*D*osteia manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.
Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, &
Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanaël, qui erat
à Cana Galilee, & filij Zebedai, & alij ex discipulis
eius duo. Dicit eis Simon Petrus: *Vado piscari.* Dicunt
ei: *Venimus & nos tecum.* Et exierunt, & ascenderunt
in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto, stetit
Iesus in littore, non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit er-
go eis Iesus: *Pueri, nunquid pulmentarium habetis?* Responderunt ei: *Nõ.*
Dixit eis: *Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis.* Miserunt ergo,
& iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo
discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro: *Dominus est.* Simon Petrus
cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) &
misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio venerunt [non enim longè
erat à terra, sed quasi cubitis ducentis] trahentes rete piscium. Vt ergo
descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, *Disce-*
& panem. Dicit eis Iesus: *Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.* *Ascen-*
cendit Simon Petrus: & traxit rete in terram plenũ magis piscibus, cen-
tum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. Dicit
eis Iesus: *Venite, prandete.* Et nemo audebat discumbentium interrogare
eum. *Tu quis es?* scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit pa-
nem, & dabat eis, & piscem similiter. Hic iam tertio manifestatus est
Iesus discipulis suis cum resurrexisset à mortuis. Cum ergo prandissent,
dicit Simoni Petro Iesus: *Simon Ioannis diligis me plus huius?* Dicit ei: *Etiã*
Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: *Pasce agnos meos.* Dicit ei iterum:
Simon Ioannis diligis me? *Art illi:* *Etiã Domine, tu scis quia amo te.*
Dicit ei: *Pasce agnos meos.* Dicit ei tertio: *Simon Ioannis amas me?* *Con-*
tristatus est Petrus, quia dixit ei tertio. Amas me, & dixit ei: Domine

tu

tu omnia scis, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas. Amen amen dico tibi. Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quod tu non vis. Hoc autem dixit, significans quia morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus. Non moritur, sed, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius.

Postea manifestauit se iterum Iesus, &c. Cum iam peracta Paschali festiuitate, quæ septem durabat dies, Apostoli ex iussu Christi rediissent in Galilæam patriam suam, ante solennem illam & promissam à Domino manifestationem, quæ in monte Galilææ, coram magna hominum frequentia facta est; manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis multis discipulis simul congregatis. Hæc manifestatio in hunc accidit modum. Quodam tempore cum septem essent simul discipuli, Petro piscari volenti, reliqui se comites obrulerunt. Quoniam enim cum eis Saluator non semper erat, nec adhuc promissus aduenerat paraclerus, neque adhuc perfectè eis commissæ erat prædicatio: cum nihil esset quod agerent, & neminem grauare vellent, piscationi vacare visum est, vt priorem exercentes artem iustissimam, otium fugerent, & suæ aliorumque penuriæ subuenirent. Nec propterea videri debent retro respexisse; cum non ex desperatione aliqua id fecerint, aut ex pœnitentia cœptæ vitæ: sed vt & tempus bene collocarent, & suæ consulere inopiæ per artem licitam; sicut & Paulus manibus laborabat, etiam cum iam prædicationi intentus erat. Exierunt ergo ad piscandum Apostoli nocturno licet tempore, quod piscationi magis est accommodum, & illa tota nocte nihil prendiderunt, Deo ita negotium disponente, tum quo locus daretur miraculo, tum ob mysterium significandum. Vbi vero diluxisset, Iesus qui lubenter adest, & succurrit laborantibus, stetit in littore, non tamen agnouerunt eum discipuli, partim ob interuallum longius, partim ob lucem adhuc ancipitem; sed omnium maximè quia noluit statim agnosci Dominus, quo per miraculum ad sui cognitionem illos adduceret. Dominus ergo velut ignotus, & quasi volens aliquid ab eis emere, eos è littore alloquutus est, dicens: Pueri nunquid pulmentarium habetis? Moris erat (ait Euthymius) sic operarios appellare, ob illorum iobur, ac strenuitatem ad labores. Pulmentarium autem hic pro obsonio positum est, eoque quod

quod pani additur. Cum autem illi nec voce agnoscerent Dominum, sed suspicarentur alium quempiam esse, qui venisset ad lacum mercaturus pisces, responderunt se nihil habere. Tum Iesus vt paulatim declararet quis esset. Mittite, inquit, rete in dexteram nauigij, & inuenietis, quod hætenus non potuistis. Ad certam nauigij partem præcipit expressè iacere rete, ne fortuita videretur captura. Dexteram autem elegit, quia illa fœlicitati, & euentus, & status immortalitatis eius conueniebat. Quanquam autem illum necdum nossent, tamen aut quia arbitrabantur signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natate, aut simpliciter quia tædium sumpti laboris, & auaritas capiendi spem addebant, paruere iubenti. Iraque quia tam simpliciter nihil obmurmurantes, obtemperauerunt, diuina voluntate tanta iam piscium multitudo conclusa est, vt præ nimietate trahere vix possent ad scapham. Ex nouitate rei, & prospero euentu secuto ad vocem iubentis, discipulus ille quem diligebat Iesus (sic enim frequenter seipsum Ioannes designat) factus attentior, submonet Petrum, qui verisimiliter totus erat in attrahendo reti, quod Dominus esset is, qui è littore stans iussisset rete mitti. Petrus vero sui non dissimilis cum tantum audisset Dominum esse, mox id credens, & hoc eo facilius, quod memor fortè esset primæ piscationis, proiectis iis, quæ in manibus erant, oblitusque retis, & piscium, aliud non cogitabat, quam celeriter Domino coniungi. Itaque primum præ reuerentia erga Dominum *tunica succinxit se*, hoc est, indumentum quoddam sibi superiecit & induit, quoniam antea nudus erat, vt ad piscationem expeditior esset, deinde impatiens more, nec sustinens vt nauigio ad eum perueniret, sese in mare cõiecit, vt ad Dominum citius accederet. Quod autem hic dicitur nudus fuisse Petrus; intelligendum est pro more piscantium in multis nudus, simplici que piscantium vestimento indutus, vt autè est Petrus honestè, & decenter, quantum tempus, & locus patiebantur, se componens per aquas siue natando, siue pedibus propriis transuadendo, quia erant prope terram primus peruenit ad Iesum. Cæteri verò nauigio venerunt, trahentes secum rete piscium. Non enim longè aberant à terra, sed circiter ducentis cubitis, hoc est, pedibus trecentis, aut passibus sexaginta. Vt ergo descenderunt è nauis in terram: ecce tum aliud non solum potentia, sed & benignitatis Iesu indicium eis oblatum est. Videbant enim prunas positas, piscemque eis superpositum, videbant & panem seorsum positum, quæ Dominus ad hoc parauerat, tum vt pro sua erga eos beneuolentia per cibum illos à labore refocillaret, tum vt suam ostenderet potentiam, qua ex his quæ non erant, illa parauerat, & creauerat, sicque etiam declararet se non ob indigentiam de obsonio quæsisse, aut præcepisse, vt in dexteram nauigij iacerent rete;

rete, suaque voluntate factum, ut rete tota nocte frustratum impleretur piscibus. Hæc cum parata haberet, iubet tamen etiam adferri de piscibus, quos comprehenderant: tum ut ostenderet non esse phantasma, quod factum erat, tum ut videntes piscium magnitudinem ac multitudinem, & quod non esset scissum rete, magis etiam admirarentur. Itaque Petrus ubique primus, & cæteris feruentior, & tanquam artis piscatoriæ peritior, ascendit in nauim, traxitque in terram rete plenum piscibus & magnis, & multis, utpote numero centum quinquaginta tribus. Et quod his accedit tertium miraculum, cum tanti essent, hoc est tam multi & tam magni, non est tam scissum rete; non ob fortitudinem retis, sed quod Dominus etiam illud fortificaret. His gestis cum à labore ad prandium paratum suos Dominus vocaret. ut & nunc, sicut alias, manducando cum eis, veritatem sui corporis eis comprobaret; nullus exquirebat, neque audebat interrogare quisnam esset. Videbant quidem speciem Domini angustior, vultumque non parum immutatum, voluissentque de figura hac aliena non nihil interrogare: sed quia maiestas corporis iam immortalis, & raritas consuetudinis ademerat eis solitam loquendi, & interrogandi fiduciam, & potissimum quia ex triplici præcedente miraculo scirent ipsum esse Dominum, nec quicquam dubitarent: non audebant interrogare quis esset. Itaque nihil hæsitantes accedunt ad paratum prandium, venitque Iesus, & pro suo more acceptum panem, & piscem frangens suis manibus, distribuit discumbentibus, solitam eis non dedignatus exhibere familiaritatem, licet ad meliorem translatus vitæ statum. Legimus quidem in nostris libris; Et nemo audebat discumbentium, sed discipulorum legendum esse docent Græca, & correctiora pleraque biblia. Cæterum quod dicit Ioannes, hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, intelligendum est quod iam tertio pluribus discipulis simul collectis sit manifestatus. Quidam tamen illud tertio referunt non ad vices, seu numerum manifestationum, sed ad numerum dierum quibus per interualla se Dominus manifestauit discipulis.

reg. 2. 17. v.

Embry-
miss.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus. Postquam Petrus in mystica illa piscatione primum se & præcipuum gessisset; & Dominus fructum, ac mercedem laboris Apostolici ipso facto declarasset: figuram præcedentem ipsa etiam re explicans, Petrum vniuerso suo gregi præficit, atque in piscatione spirituali primum facit. Cum enim cap. superiori in prima apparitione Apostolis omnibus parem contulisset potestatem, dicens: Sicut misit me Pater, & ego mitto vos, &c. Nunc ad tollendum schisma, & ut Ecclesia vna monstraretur, vnus omnibus præficitur, impleretque Dominus in Petro quod ante resurrectione ei promiserat dicens:

Tibi

Tibi dabo claves regni cælorum, &c. Quibus verbis promittebatur Petro summa in Ecclesia potestas & authoritas, quæ hic illi traditur, cum ei peculiariter regimen & cura pastoralis ouium Christi committitur. Prius tamen ab eo rogat num se diligat, & plus diligat quam cæteri qui aderant Apostoli, non tanquam ignoras, sed ut Petro confitente suum ergo Dominum amorem, occasionem haberet opportunam committendi illi suarum curarum ouium: omnesque doceret, & eximium suum erga suas oues amorem, & Petro peculiariter hanc curam commissam ob peculiarem eius erga se amorem: ac proinde neminem idoneum esse, qui gregis Domini curam suspiciat, nisi qui singularem aliquam erga Christum gerat dilectionem, & ex hac illam suspiciat curam. Nec tantum rogat num se diligeret, sed etiam num plus cæteris diligeret: non solum ut intelligamus eximiam, & singularem dilectionem requirit in præficiendo ouibus Christi: sed etiam ut hinc intelligamus ad solum Petrum pertinere, quod ei dictum est, pascue oues meas. Sicut enim non est ei dictum omnium nomine (ut quidam tamen volunt) Diligis me plus his, nec omnium nomine dicit: Tu scis quia amore: ita etiam non est ei omnium nomine dictum, pascue oues meas: quanquam etiam omnibus aliis cum Petro eadem cura commissâ fuit, & post sequenti capite committetur. Est autem Dominus Petrum rogaret, num se diligeret plus quam alij: tamen præ modestia respondet tantum se diligere Dominum, eiusque dilectionis Dominum ipsum testem facit: nec se iam audet aliis præferre, ut prius fecerat. Itaque de aliorum amore nihil dicens, quorum animos exploratos non habebat, de sua tantum conscientia respondet dicens: *Etiam Domine*, hoc est, vere Domine ego te diligo, nec ignarus interrogas, tu enim scis, quod amem te. Tum Iesus:

Pasce, inquit, *agnos meos*. Cum ergo amorem profitenti Dominus curam pastorem ouium suarum iniungit, significauit profecto quanti illas faciat, ut in quas tanquam sibi vnicè dilectas, & propria vita chariores cupiat transfundi omnem, quæ erga se habetur dilectionem: hanc suam erga oues suas curam, & dilectionem magis adhuc declarauit Dominus, cum non semel tantum, sed terna etiam vice Petrum interrogauit, idemque ei iussit: quanquam alia eius rei possit esse ratio: nimirum ut Petrus trina confessione trinam negationem recompensaret. In secunda tamen & tertia interrogatione, non querit Dominus num se plus diligeret Petrus quam cæteri, sed simpliciter num se diligeret: quod videret Petrum præ modestia aliis se nolle præferre. Proprio autem nomine eum semper compellat vocando eum Simonem filium Ioannis, ob familiaritatis & amoris indicium, & quia ad ipsum proprie sermo dirigebatur. Cæterum in verbo (pascendi) includuntur

P p p

hic

hic omnia veri, boniq; Pastoris officia ouibus debita, qualia sunt prouidere eis de cibo, defendere eos à lupis, errâtes reducere, quod infirmum est consolidare, & cætera quæ innuuntur Ezech. 34. In genere autem dicit oues meas; vt intelligamus Petrum constitutum Pastorem omnium ouium Christi, & proinde etiam discipulorum, & Apostolorum.

Amen, amen dico tibi, cum esses iunior cingebas te, &c. Cum iam Petrus ter confessus esset suum erga Dominum amorem, & Dominus ei ter oues pascendas commisisset: opportunè iam ei prædicit mortis genus, quod ad imitationem Domini subiturus esset pro ouibus sibi cõmissis, & quo verè declaraturus erat suum amorem, quem iam confessus fuerat. Verè, verè inquit dico tibi Petre, cum esses iunior, & iuxta corporis vires malorum tolerantior, mollius habebaris. Nam ipse tibi cingulum tuo arbitrato soluebas, aut addebas, ac liber ambulabas, quocunq; esset libitum. Verum vbi senueris, iam iuxta corporis vires factus imbecillior, & quando pro ætate liberior esse deberes, durius tractaberis. *Extendens, enim manus tuas, & alius te cinget, ducturus quo naturali voluntate nolis.* His autem, inquit Ioannes, significauit Dominus testè, *qua morte clarificaturus* (honesta nomenclatura mortem illam condecorans) *esset Deum*, nempe morte crucis quam iam pro ouibus suis Pastor ille bonus, in cuius locum successit Petrus subierat.

Et cum hoc dixisset, dixit ei: sequere me. Cum Dominus verbo commendasset Petro ouium rationalium curam, eiq; verbo testè, & parabolicè prædixisset mortis, quæ eum manebat, genus: nunc eadem hæc ipso factò etiam testè & parabolicè agit. Itaque surgens à conuiuij loco, & ad eundem, aut ambulandum se præparans; inuitat Petrum ad sequendum se corporaliter, ipsa corporali sequela monere illum volens ad sequendum se in his, quæ dixit, nempe in cura ouium pastorali, & supplicio crucis perferendo. Cum ergo Petrus post Iesum ambulare pergens respexisset, & vidisset discipulum, quem diligebat Iesus etiam sequentem, etiam non iussim: rogauit Dominum quid is facturus esset, aut passurus pro ipso. Iam enim ex familiari Christi colloquio audacior factus, partim ex amore, quo Ioannem prosequabatur, quem modestiæ causa iudicauit de se non ausum rogare, cum alioqui ipsa sequela satis indicaret se capidum rogandi de se, partim ex curiositate ad quam amor eum pertraxit, de Ioanne rogat dicens:

Domine, hic autem quid? supple facturus est, aut passurus? Hanc autem superuacua Petri pro Ioanne curam & interrogationem (ad quam suscipiendam videri possit commotus Petrus etiam ex illius eximio erga Christum amore ob idque Ioannem huius sui amoris

amoris hoc loco insignia signa commemorasse) corrigens Dominus, & ad id, quod ad se pertinebat considerandum excitans respondit:

Si cum volo manere donec veniam, quid ad te: tu me sequere. Legendum enim esse Si, & non sic, vt multi tamen libri corruptè legunt: merito adeo certum esse debet, vt de eo contendere proterui videantur, qui inueteratum errorem nolit agnoscere, aut agnitum corrigere. Sic enim habent Græci codices omnes, & Græcorum Interpretes: sic etiam inuenitur scriptum in codicibus nonnullis antiquissimis manu descriptis: & ipse denique sermonis contextus omnino ita legendum arguit. Cum enim retulisset Ioannes occasione horum verborum Domini exuisse sermonem inter fratres, quod discipulus ille non moreretur, tanquam corrigere volens hanc ex verbis Domini conceptam opinionem, subiecit: Et non dixit ei Iesus non moritur, &c. Si autem legatur, Sic eum volo manere, planè dixit eum non moriturum, quod Ioannes negat à Domino dictum. Omnino ergo credendum Ioannem ideo scripsisse, non dixisse Dominum non moritur, ne illis verbis quæ dixerat, hoc voluisse intelligi putaretur, sed putaretur & ipse potius iuxta commune debitum naturæ humanæ mortem subiturus: quam iam cum subiisse, vniuersa per orbem Ecclesia satis se declarat credere, dum per singulos annos depositionis eius diem celebrat. Quod autem reliquæ corporis eius neque in sepulchro neque alibi vnquam sunt repertæ: piè creditur post mortem, sicut & Mariam, ob singulare priuilegium charitatis, ipsum mox resuscitatum corpore immortali translatum in cælos: vt ad instar dilecti Benjamin duplicem præ cæteris acceperit portionem. Restat igitur vt ea lectione mutata, quæ nullum aut verum, aut conuenientem habet sensum, (quod ex commentariis quorundam veterum colligi potest) eam potius recipiamus, quam certum est omnes concorditer habere Græcos codices, quamque valde verisimile est etiam Interpretem nostrum primo fideliter Latinis reddidisse, sicut in Latinis plerisque semper incorrupta est inuenta. Quod si quis pertinaciter velit legere. (Sic) quo originalis, & genuinæ lectionis sensum retineat: intelligat illud: Sic eum volo manere, &c. Dictum non omnino affirmatiuè, sed concessiuè hoc sensu: Sit sic, quod sic eum velim manere donec veniam, & vt hoc tibi dem; quid iam ad te? Non ob id tu à prædicta liberaberis morte, nec eo minus tibi curandum, vt quod tibi iniunctum est exequaris.

Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, &c. Videri posset hæc sententia subscripta à maioribus Ecclesiæ: nihil tamen obest, quo minus credamus etiã ipsum Ioannem hæc de seipso scripsisse: quo cõclusurus iã suū Euangeliū indicaret quis is esset, quæ

964 EPITOM. COMMENT. IN CONCOR.
 roties rectè designauit, & autoritatè daret scriptis à se, per suam
 autoritatem vbique tum à fidelibus receptam. Bene autem dicit:
Scimus quia verum est testimonium eius, Quia vt dicit in prima
 suarum Epistolarum: Quod audiuius, quod vidimus oculis no-
 stris, & manus nostræ contrectauerunt, annunciamus vobis. Plu-
 raliter dicit scimus, modestiæ causa, & quia multi alij secum hoc
 intelligebant, in quorum persona istud dicit.

*Apparet Dominus discipulis in monte Gali-
 læe Matth. 28. Marc. 16.*

CAPVT CXLIX.

† b dixit
 eis.

*Undecim autem discipuli abierunt in Galileam, in mon-
 tem vbi constituerat illis Iesus. Et videntes eum ado-
 rauerunt, quidam autem dubitauerunt. Et a accedens
 Iesus locutus est e eis, † dicens: a Data est mihi omnis
 potestas in cælo, & in terra. c Euntes a ergo b in mun-
 dum vniuersum a docete omnes gentes, [&] b prædicate Euangelium
 omni creaturæ: a Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus-
 sancti, docentes eos seruari omnia, quæcunque mandaui vobis. b Qui cre-
 diderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, con-
 demnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine
 meo demonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent. Et si mor-
 tiferum quid biberint, non eis nocebit. Super agros manus imponent, &
 bene habebunt. a Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad
 consummationem seculi.*

Undecim autem discipuli abierunt in Galileam. Hæc apparitio non
 improbabiliter creditur esse ea de qua dicit Paulus: visus est plu-
 quam quingentis fratribus simul: quanquam Matthæus vndecim
 tantum discipulorum hic meminerit, quod illi præcipui fuerint,
 & ad illos propriè pertineant, quæ Dominus nunc dixisse memo-
 ratur. Etsi enim in Ierusalem non erant discipuli supra centum &
 viginti collecti cum Apostolis: multi tamen alij erant in Galilæa,
 & aliis locis, quibus simul collectis Christus potuit ante suam ap-
 parere ascensionem. Sicut enim hic dicuntur abiisse in montem,
 quem constituit illis Iesus, quanquam prius non legamus Domi-
 num illis constituisse de monte: nimirum quia Euangelistæ plu-
 rima prætermiserunt à Domino dicta: ita fieri potest, vt illis con-
 stituerit Iesus colligere omnes credentes in se, & si id à Domino
 Euangelistæ non narrauerint iussum, nec constitutum. Mons au-
 tem iste creditur fuisse is in quo antea transfiguratus fuit Domi-
 nus, nempe Thabor, quem Petrus vocat montem sanctum ob
 gloriam

1. Cor. 15.

2. Pet. 1:

EVANGELICAM. CAP. CXLIX. 965
 gloriam Christi in transfiguratione ibi ostensam, aliàsque factas
 eius actiones ibi gestas. Porro quod sequitur apud Matthæum:

Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Du-
 bitatio hæc referri debet non ad tempus, quo in Galilæa monte
 apparuit Dominus, sed ad tempus, quo primò illis apparuit in Ie-
 rusalem. Aut quidam illi quos dicit dubitasse, non fuerunt ex vn-
 decim, sed ex quingentis illis fratribus collectis per illos vnde-
 cim. Quanquam nihil verat credere Apostolos quosdam, & si tum
 non dubitarent quin Dominus ipsorum resurrexisset, dubitasse
 tamen an ipse esset, qui tunc eis apparebat. Vnde sequitur:

Et accedens locutus est eis. Quasi significetur, quod ad omnem
 dubitationem tollendam Dominus non tantum se à longè con-
 spiciendum præbuit, sed se etiam vicinum illis obrulerit, notaque
 voce locutus sit. Cæterum ea Dominum Apostolis locutum com-
 memorat Matthæus, quæ maximè nostra intererat scire, & primū
 quidem commemorat præceptum, & potestatem eis datam præ-
 dicandi Euangelium toti mundo: ante cuius præcepti, & potesta-
 tis traditionem commodè præmittit Dominus de plenaria, & om-
 nimoda potestate sibi data in cælo, & in terra: vt de hac potestate
 confisi delegatam sibi functionem incunctanter, & fideliter ag-
 grederentur, quæ ex illa potestate suam accepit originem & cau-
 sam.

Data est, inquit, mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Nunc
 scilicet postquam de morte resurgendo triumphauit. Habebat qui-
 dem prius tanquam Deus datam sibi potestatem ab æterno: ve-
 rum iam resuscitato data est etiam tanquam homini omnium re-
 rum potestas, quoniam humanitas eius iam immortalitate dona-
 ta, noua ratione consors facta est gloriæ & potestatis diuinæ, &
 diabolo superato, ac ei esto è suo dominio, dominium accepit, &
 ius in totum humanum genus, quod sibi redemit. Hanc ergo da-
 tam potestatem pro fundamento iniungendæ Apostolis functio-
 nis assumens Dominus subiicit:

Euntes ergo, docete omnes gentes baptizantes eos, &c. Tria iniun-
 guntur Apostolis, quæ euntes in mundum facere debeant, & ha-
 bent inter se hæc connexionem, & ordinem convenientissimum.
 Primum est vt doceant omnes gentes, ea scilicet, quæ credere de-
 beant de Deo vno, & trino, deque dispensatione assumptæ à filio
 Dei humanitatis, & reliquis quæ ad fidem pertinent, idest, Tradi-
 tionē dogmatū. Vnde Marcus habet pro docete, prædicate Euan-
 gelium: & subiungit, qui crederit, qui verò non crediderit. Pro eo
 autem quod Matthæus dicit omnes gentes, Marcus habet, om-
 ni creaturæ: qua varietate vterque alterum explanat. Quod enim
 apud Marcum per omnem creaturam, omnis natio gentium de-

beat intelligi: patet ex Matthæo, & quod apud Matthæum sub nomine gentium etiam Iudæi debeant accipi, patet ex Marco. Secundum est, ut post doctrinam fidei, si eam receperint, baptizent eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. Non quod verba hæc Christi ex se significant baptismum cum huiusmodi verborum prolatione conferendum: Qui enim iubet aliquid fieri in nomine huius vel illius: non significat illum debere hoc facere cum certa verborum prolatione. Sed quod Apostoli ex doctrina Spiritus intellexerunt hanc fuisse Domini in prædictis verbis intentionem: proinde falluntur qui contra formam baptizandi hic à Domino secundum Ecclesiæ intellectum præscriptam: putant aliquando in primitiua Ecclesia inter baptizandum solum Christi nomen expressum. Tertium est ut post doctrinam fidei, & baptismum doceant fideles seruare omnia, quæ ipsis præcepta erant Apostolis: quod quidem pertinet ad vitæ conuersationem, quæ sequi debet fidei, baptismique susceptionem.

Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Ut ex ista sententia quidam suos errores confirmare sunt ausi: ita ex eadem Ecclesia Catholica refellit assertionem eorum, qui fidei soli omnem hominis iustificationem tribuentes, nullam sacramentis virtutem tribuunt iustificandi. Dicitur enim hic: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Salus ergo hominis non soli fidei, sed fidei, & baptismo simul est tribuenda.

Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur. Post promissionem salutis, quæ ad futuram pertinet vitam, promittitur fidelibus etiã gloriosa miraculorum operatio pertinens ad vitam præsentem, ad fidei confirmationem & propagationem. Non vult autem Dominus, hæc quæ subijcit fore signa, quibus credentes à non credentibus possent dignosci: sed signa dicit miracula, & prodigia, quæ secutura dicit credentes, quia illa per fidem essent operaturi: non quidem omnes semper, & vbique, sed vbi res ipsa & profectus Euangelij exposceret miraculum: Vnde hæc promissio secundum literam ad Ecclesiam maximè pertinet primitiuam, quando fides nutrienda, & promouenda erat miraculis.

Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad, &c. Post iniunctam docendi omnes gentes prouinciam opportunè istud Dominus subiecit. Quoniam enim tanquam abiturus corpore eam prouinciam Apostolis iniunxit, iussitque eos etiam ab inuicem separatos spargi per vniuersum mundum prædicationis gratia, & mundus hoc illis agentibus contra eos exoriturus erat, consolatur eos promissionem suæ præsentis continuæ: ut abitum eius corporalem, ac suam abinuem separationem æquius ferrent, eiusque præsentia in omnibus malis scirent se fore tutos. Cum autem Apo-
stolis

stolis promittit suam præsentiam, in ipsis Apostolis loquitur omnibus fidelibus, quemadmodum ostendit illud, vsque ad consummationem seculi. Non enim Apostoli vsque ad seculi consummationem permanuri erant in mundo, sed mediante illis, qui tunc erant, etiam illis, qui postmodum futuri essent hanc promissam gratiam, tanquam vni corpori fidelibus loquens omnibus. Cum his semper est, eritque Dominus secundum suam diuinitatem nõ quomodo cum omnibus est, qui vbique est, sed speciali modo per gratiam scilicet suam, & Spiritum suum, quem apud Ioannem Dominus promittit eum fidelibus permanurum in æternum, ad consolandum, docendum, dirigendum, adiuuandum, & liberandum eos in omnibus. Est & alius modus, quo fidelibus semper adest, & aderit Dominus, nempe per veritatem corporis, & sanguinis in sacramento inuisibiliter licet subsistentis.

Promittit spiritum Sanctum, & ascendit in calum.

Marc. 16. Luc. 24. Ioan. 21.

CAPVT CL.

L C T dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est implere omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius penitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos, vos autem sedete in ciuitate, quo ad usque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam. h Et b Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, c eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum beneceret illis, recessit ab eis, & † h ferebatur in calum, b & sedit à dextris Dei. c Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen. b Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. d Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribuntur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

Et dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad eos, &c. Ex collatione Euangelistarum adinuicem, constat Dominum, primum suis apparuisse in Hierusalem, deinde illi secundum eius iussionem secedentibus in Galileam, & apertius, & pluribus apparuisse: vbi &

verisimile est etiam post resurrectionem diutius cum suis conuersatum : postea verò patet ex hoc cap. Apostolos rursus iussos è Galilæa redire in Hierusalem, atque ibi, & in Bethania, ab eis rursus Dominum visum ipso ascensionis die. Hanc nouissimã Domini in Iudæa ante ascensionem apparitionem, continet caput istud Concordiæ nouissimum, quam tamen in duas apparitiones secat D. Augustinus. (Siue ergo hac ascensionis die, siue alia quavis, Dominus, quo minus mirarentur Apostoli ea, quæ facta fuerant, suggerit eis omnia quæ acciderant se prius prædixisse de seipso : nec se tantum, sed & omnem scripturam, duplici hac ratione ad fidem eos informans. *Hæc sunt*, inquit, verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, familiariter scilicet in mortali carne conuersans vobiscum. Cum autem iam in memoriam suis Dominus reduxisset dictum aliquando à se, quod necesse esset impleri omnia quæ de se scripta essent: conueniens erat vt post illorum ex magna parte impletionem, iam scripturas, quæ de se erant adduceret, & explicaret: verum quoniam eas nemo intelligere potest, nisi ipse mentem hominum aperiat ad eas intelligendas, ideo præmittitur:

Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas. Nisi enim ad eas intelligendas mentem eorum Dominus aperuisset sua gratia, nequaquam earum intelligentiam capere valuissent. Cum ergo iam aperuisset illorum mentem, tum adduxit eis scripturas, quibus ostendit ex Dei ordinatione necesse fuisse pati Christum sic, nempe per crucem, & resurgere à mortuis tertia die, & deinde prædicari non solum apud Iudæos, sed apud omnes gentes in nomine Christi pœnitentiam, & per pœnitentiam in nomine eius factam remissionem peccatorum, Apostolis prædicationem incipientibus ab Hierosolyma.

Vos autem testes estis horum. Postquam ostendit ex scripturis, quid fieri debuit, & prædicari, designat iam illorum testes, & prædicatores. Vos, inquit, qui meam vidistis passionem, & resurrectionem, testes estis, hoc est, eritis horum scilicet passionis & resurrectionis meæ quæ sunt fundamenta prædicationis pœnitentiæ, & remissionis peccatorum in nomine meo. Cæterum ne turbarentur intra se Apostoli, & cogitarent quomodo testificabimur hæc, qui priuati sumus homines, idiotæ, & imbecilles, ideo subiicit Dominus:

Et ego mitto, vel mittam in vos promissum, id est, promissionem Patris mei, quam scilicet fecit olim per Ioëlem dicens: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c. Vt scilicet hac promissione impleta in vobis possitis apti & idonei esse horum testes. Proinde antequam testimonium vestrum de me auspicemini sedete, hoc est, quieti degatis in ciuitate Hierusalem, vnde prædi-

catio

catio est exordianda, quoadusque ex excelso cælorum induamini per acceptum spiritum virtute, hoc est, fortitudine, qua fiat vt & nullas timeatis mundi minas, aut vim, & fortes sitis ad resistendum omni sapientiæ mundanæ. Verbo autem induamini significat eos vndique & omnino virtute spiritus implendos, eaque veluti spiritali armatura contra omnes Euangelij hostes muniendos.

Eduxit autem eos foras in Bethaniam, &c. Vt vnde perrexit ad passionem inde & pergeret ad Patrem. Hinc ergo ascensurus ad Patrem benedixit suis, hoc est, benè illis precatus est, idque *elevatis manibus suis*, vt eo signo benedictionis verba pœnitentis discipulorum cordibus insiderent: ac benedictionis gratia ipsis veluti impartiretur & infunderetur. Porro interea dum bene precareretur suis, *subito recessit ab eis, & in conspectu omnium ferebatur in cælum, & vt habet Marcus, assumptus est*, non ab externo aliquo ministerio sicut Elias curru igneo: sed ab vnica secum diuinitate. Vnde in actis dicuntur discipuli eum vidisse euntem in cælum, non æthereum, sicut Elias, sed in ipsa veri cæli penetralia, imò supra omnes cælos vt habet Paulus, quod & significat satis Marcus, dicens:

Et sedet à dexteris Dei: quo significat ipsum æqualis cum Patre honoris, gloriæ, & potentia consortem effectum.

Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio. Participium præsentis temporis adorantes, hic positum est pro præterito. Non enim adorando regressi sunt, sed postquam adorassent & inclinassent se in terram. Cum ergo tum ex Christi ascensione, tum ex Angelorum sermone (verisimile enim est ante eiusmodi adorationem accidisse, quod Lucas narrat in actis duos viros in vestibus albis astitisse iuxta Apostolos) intelligerent Christi maiestatem adorauerunt eum iam sublimem, & in dextera Patris confidentem: auspicantes iam eam venerationem, quæ Christum sublimatum consecutura erat ex Patris ordinatione. Facta adoratione regressi sunt à monte Oliueti in Hierusalem, non cum mœrore, & tristitia, sed cum gaudio magno: tum quia congratulabantur gloriæ sui, quem amabant Dominum, tum quia iam firmiter intellexerant certitudinem suæ de Iesu fidei, & promissionum sibi factarum de paraceto, & aliis. Nec transitorum, aut momentaneum fuit hoc gaudium, sed præ gaudij magnitudine erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum quod intelligendum est omni die, & temporibus die opportunis, quomodo & Paulus iubet semper orare. Marcus paucis etiam commemorans Domini ascensionem, claudit suum Euangelium conuenienter clausula, qua breuiter complexus est Apostolorum vitam extra Hierusalem post digressionem, & dispersionem ipsorum.

Illi autem, inquit, profecti, vt scilicet iussi erant, prædicauerunt vbi-que, hoc est, non in Iudæa tantum, sed & in Samaria, & in omnibus

PPP 5

Gentibus.

Gentibus, omnibusque locis, nullum locum declinantes, sed sine exceptione vbiuis gentium prædicantes. Sic enim est istud intelligendum: cum alioqui eorum prædicatio tunc necdum ad omnia peruenisset loca: sed vbiq̄e prædicauerunt, qui in omnibus præcipuis, & tunc notis mundi partibus prædicauerunt, nec aliquem locum studiosè declinauerunt. Vt autem sic vbiq̄e prædicarent, non illorum virtute factum est, sed per cooperationem Domini, quia vbiq̄e eis aperuit ostium sermonis, & dedit eis os, & sapientiam cui non poterant efficaciter resistere omnes Euangelij hostes, & denique sermonem eorum, hoc est, prædicationem confirmavit per signa sequentia, quæ per eos, sicut promiserat, operabatur. Cæterum Ioannes tali suum conclusit Euangelium sententia, quæ non sui tantum Euangelij, sed & omnium aliorum trium, post quos scripsit, conueniens & aptus est finis. Semel enim protestatus, multa alia esse quæ fecit Iesus, nec scripta essent in suo libro: nunc quam sint illa multa, & inenarrabilia insinuans subiicit concludendo Euangelicam historiam.

Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula: nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros. Quam sententiam per hyperbolem accipiendam omnes constantè testantur Græci interpretes, & Augustinus. Certè hyperbolicè se loqui insinuauit hic Euangelista, cum interposuit, arbitror. Eo enim suadibile fecit, quod incredibile videbatur, significans quod ob maximam eorum multitudinem, & inenarrabilitatem ita dixerit pro recepto loquentium & scribentium more, quando rei alicuius magnitudinem ostendere decreuerunt. Hæc autem conclusionem Ioannes resecauit quorundam curiositatem: qui cum post alios tres Euangelistas scripserit, & ea ferè scripserit, quæ alij prætermiserunt: ne vel quis existimaret omnia suppleuisse, vel quis post ipsum tentaret omnia supplerere, opportune hæc subiicit concludendo sententiam.

F I N I S.

S V M

SUMMARIA OMNIUM CAPITULI CONCORDIÆ, QUIBUS BREUITER ordine comprehenditur tota, quæ de Christo est, Euangelica historia.

Cap. j	 <i>Verbum Dei æternum, vita & lux caro factum est</i>	d. 1.
ij	<i>Annuntiatur Ioannis conceptio Zachariæ, & concipitur ab Elizabeth</i>	c. 1.
iiij	<i>Nuntiatur Mariæ Christi incarnatio</i>	c. 1.
iiij	<i>Visitatur à Maria Elizabeth</i>	c. 1.
v	<i>Nascitur Ioannes, & Zachariæ recepta loquela benedicit Deum</i>	c. 1.
vj	<i>Textitur à Matthæo genealogia Christi</i>	a. 1.
vij	<i>Angelus Iosepho nuntiat sacrum virginis conceptum</i>	a. 1.
viiij	<i>Natus in Bethlehẽm Dominus pastoribus nuntiatur, & circumciditur</i>	c. 2.
ix	<i>Magi stella duce inuentum Christum adorant</i>	a. 2.
x	<i>Oblatus in tẽplo Christus à Simeone & Anna agnoscitur</i>	c. 2.
xj	<i>Angeli monitu fugit in Ægyptum, & credit Ioseph</i>	a. 2.
xij	<i>Quæsitus à parentibus Iesus inuenitur in templo</i>	c. 2.
xiiij	<i>Prædicat & baptizat Ioannes Baptista</i>	a. 3. b. 1. c. 3.
xiiij	<i>Baptizatur à Ioanne Christus, eiusq̄ à Luca genealogia in Deum reducitur</i>	a. 3. b. 1. c. 3.
xv	<i>Ieiunat, & tentatur in deserto Christus</i>	a. 4. b. 1. c. 4.
xvj	<i>Ioannes testificatur de Christo</i>	d. 1.
xvij	<i>Demonstratum à Ioanne Christum quinque discipuli agnoscere & sequi incipiunt</i>	d. 1.
xviiij	<i>Mutatur aqua in vinum in nuptijs</i>	d. 2.
xix	<i>In pascate eicit Dominus vendentes & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans.</i>	d. 2.
xx	<i>Nicodemus docetur mysteria fidei</i>	d. 3.
xxj	<i>Baptizat per discipulos Christus in Iudæa</i>	d. 3.
xxij	<i>Ioannes ab Herode ob reprehensum adulteriũ, recluditur in carcerem</i>	a. 14. b. 6. c. 3.
xxiiij	<i>Ioanne tradito Christus rediens in Galileam per Samariam mulieri Samaritana innotescit</i>	a. 4. b. 1. c. 4. d. 4.
xxiiij	<i>Sanatur à febre filius reguli</i>	d. 4.
xxv	<i>Prædicat in Galileæ Christus, & fama eius vbiq̄e spargitur</i>	a. 4. b. 1. c. 4.
xxvj	<i>Vocati è nauis quatuor discipuli sequuntur Christum</i>	a. 4. b. 1. c. 5.
xxvij	<i>Sanatur in synagoga demoniacus</i>	b. 1. c. 4.

Chrator

S V M M A R I A.

xxviii	Curatur à febre sacrus Simonis, & egroti multi	a.8.b.1.c.4.
xxix	Reprehenduntur à Christo tres volentes ipsum sequi	a.8.c.9.
xxx	Maris tempestas iussu Christi sedatur	a.8.b.4.c.8.
xxxi	Sanatis in regione Gerasanorum duobus demoniacis, demones porcos progressi præcipitant in mare	a.8.b.5.c.8.
xxxii	Sanatur paralyticus per regulas demissus	a.9.b.2.c.5.
xxxiii	Vocatur Mattheus, & de ieiunio disputatur cum discipulis Ioannis & Phariseorum	a.9.b.2.c.5.
xxxiiii	Suscitatur filia archisynagogi, & curatur Emorrhœissa	a.9.b.5.c.8.
xxxv	Duo cæci curantur & unus demoniacus	a.9.
xxxvi	Sanato in sabbatho homine qui laborauerat. 38. annos, disputabat cum Iudeis Dominus	d.5.
xxxvii	Phariseos, ob confricatas à discipulis spicas in sabbatho, offensos, confutat Dominus	a.12.b.3.c.6.
xxxviii	Phariseos, ob sanatam in sabbatho manum aridam, offensos, rursus confutat Dominus	a.12.
xxxix	Electis. 12. Apostolis, differit Dominus in quibus sita sit beatitudo	a.5.b.3.c.5.
xl	Præcipitur abundantior iustitia quam sit Phariseorum	a.5.c.6.
xli	Docet quomodo facienda elemosyna, quomodo item orandum, & ieiunandum	a.6.
xlij	Docet abijciendam curam rerum terrenarum	a.6.
xliij	Docet temerè nec iudicandum, nec docendum: adhortatur ad orationem, & ut vitatis pseudoprophetis, huic doctrina inhereatur	a.7.c.6.
xliiii	Curatur leprosus	a.8.b.1.c.5.
xlv	Sanatur servus Centurionis	a.8.c.7.
xlvi	Resuscitatur filius viduæ	c.7.
xlvij	Mitti Ioannes à carcere discipulos	a.11.c.7.
xlvij	Mulieri peccatrici remittuntur peccata	c.7.
xlix	Curato demoniaco cæco & muto, confutantur Pharisei	a.12.b.3.c.11.
l	Matri & fratribus carnalibus præferuntur verbi Dei observatores	a.12.b.3.c.11. & 8.
lj	Proponitur parabola seminantis	a.13.b.4. c.8.
lij	Parabola Zaniorum, seminis crescentis, grani sinapi, & fermenti	a.13. b.4.
liij	Parabola thesauri, margaritæ, & sagenæ	a.13.
liiij	Docens in Nazareth Dominus, incredulitatis eam condemnat	a.13.b.5. c.4. a.9.10.
lv	Mittuntur ad prædicandum. 12. Apostoli	b.6.c.8.9.
lvj	Describitur Ioannis decollatio, & fama Iesu apud Herodem	a.14.b.6.c.9.
lvij	Quinque panibus pascuntur quinque milia hominum	a.14.b.6.
lvij	Ambulat Iesus super mare & Petrus	c.9.d.6.
	Differit	a.14.b.6.b.6.

S V M M A R I A.

lix	Differit de manducando pane caelesti	d.6.
lx	Reprehenduntur Pharisei discipulos calumniantes, quod illotis manducarent manibus	a.15.b.7.
lxj	Sanatur filia Cananæ	a.15.b.7.
lxij	Sanatur surdus & mutus	b.7.
lxiiij	Septem panibus pascuntur quinque milia	a.15.b.8.
lxiiij	Pharisei signum querentes reijciuntur, eorumque fermentum cavendum docetur	a.16.b.8.
lxv	Cæcus sanatur in Bethsaida	b.8.
lxvj	Petrus Christum confitens commendatur	a.16.b.8.c.9.
lxvij	Transfiguratur Dominus	a.17.c.9.
lxvij	Eicitur demonium quod non potuerant eicere discipuli	a.17.c.9.
lxix	Statere in ore pisce inuento soluitur didrachma, ac mors prædicitur	a.17.b.9.c.9.
lxx	Contententibus discipulis pro primatu, humilitas docetur	a.18.b.9.c.9.
lxxj	Scandalum pusillorum cavendum docetur	a.18.b.9.
lxxij	Condonandum fratri in nos peccanti docetur	a.18.
lxxiiij	Dominus relicta Galilæa venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis	a.19.b.10. c.9.d.7.
lxxiiij	In itinere curat decem leprosos	c.17.
lxxv	Docet in templo in festo scanopie	d.7.
lxxvj	Adulteram mulierem absoluit	d.8.
lxxvij	Rursum docet in templo, & lapidantium se manibus eripit	d.8.
lxxvij	Cæco nato restituitur visus.	d.9.
lxxix	Differit Dominus de vero pastore & ouibus	d.10.
lxxx	Mittuntur septuaginta discipuli & redeunt	c.10.
lxxxj	Proponitur parabola de Samaritano	c.10.
lxxxij	Martha Dominum suscipit hospitio	c.10.
lxxxiiij	Docet orationis & modum & vim	c.11.
lxxxiiij	Reprehendit præposteram Phariseorum munditiam	c.11.
lxxxv	Docet non timendam mortem corporis	c.12.
lxxxvj	Docet abijciendam diuitiarum sollicitudinem	c.12.
lxxxvij	Docet officium fidelis serui erga venturum Dominum	c.12.
lxxxvij	Docet pœnitentiam agendam ob Dei patientiam	c.13.
lxxxix	Sanatur mulier contracta	c.13.
xc	Docet angustam esse viam regni calorum	c.13.
xcj	Sanatur hydropticus in sabbatho	c.14.
xcij	Docet omnibus renuntiandum	c.14.
xciiij	In festo encæneorum eripit se lapidantium manibus	d.10.
xciiij	Proponuntur parabole de ovis, drachma, & filio perditis	g.15. c.16.
xcv	Parabola de villica iniquo	c.16.
xcvj	Differit de matrimony indissolubilitate	a.19.b.10.c.16.

Para-

xcvij	Parabola de diuite epulone proponitur	c. 16.
xcviij	Docet scandalum vitandum, & fidei virtutem	c. 17.
xcix	Proponitur parabola de Phariseo & publicano	c. 18.
c	Paruulis manum imponit, & adolescentem diuitē ad perfectionem inuitat	a. 19. b. 10.
		c. 16.
cj	Proponitur parabola de operarijs in vineam conductis	a. 20.
cij	Lazarus resuscitatur	d. 11.
ciiij	Consultant Pharisei de perdendo Domino	d. 11.
ciiiij	Mortem suam pradicat, & Zebedæi filijs primatum peti- tum denegat	a. 20. b. 10. c. 9.
civ	Sanatur cæcus ante ingressum Iericho	c. 18.
cvj	Zachæus publicanus Christum suscipit	c. 19.
cvij	Parabola proponitur de 10. minis	c. 19.
cviiij	Duo cæci sanantur post egressum è Iericho	a. 20. c. 10.
cix	Cæna in Bethania facta Maria Dominum perfudit vn- guento	a. 26. b. 14. c. 12.
cx	Insidens asino intrat Dominus gloriosè in Hierusa- lem	a. 21. b. 11. c. 19. d. 12.
cxij	Cæci & claudi curantur à Christo, & gentiles ipsum vi- dere desiderant	a. 21. d. 12.
cxij	Maledicitur ficulnea, & eijciuntur ementes & vendentes è templo	a. 21. b. 11. c. 19.
cxiiij	Proponitur questio de baptismo Ioannis, & parabola de duobus filijs	a. 21. b. 11. c. 19. 20.
cxiiiij	Notantur Pharisei parabola de locata vinea	a. 21. b. 12. c. 20.
cxv	Parabola proponitur de nuptijs filij	a. 22.
cxvj	Soluitur questio de tributo Casari dando	a. 22. b. 12. c. 20.
cxvij	Soluitur Sadducæorum questio contra resurrectionem	a. 22. b. 12. c. 20.
cxviiij	Soluitur questio Phariseorum de maximo mandato	a. 22. b. 12.
cxix	Questio proponitur de Christo cuius filius sit	a. 22. b. 12. c. 20.
cxx	Docet audiendos & cauendos Scribas	a. 23. b. 12. c. 20.
cxxj	Prefertur oblatio vidue	a. 12. b. 21.
cxxij	Pradicatur euersio templi & Hierusalem	a. 24. b. 13. c. 21.
cxxiiij	Pradicatur aduentus filij hominis, & signa eius	a. 24. b. 13. c. 17. & 21.
cxxiiij	Docet quomodo ad aduentum suum nos præparare debea- mus	a. 24. b. 13. c. 17. 18. 21.
cxxv	Parabola de decem virginibus	a. 25.
cxxvj	Parabola de distributis talentis	a. 25.
cxxvij	Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio	a. 25.
cxxviiij	Paciscitur Iudas cum Iudæis	a. 26. b. 14. c. 22.
cxxix	Paratur agnus paschalis	a. 26. b. 14. c. 22. d. 13.
cxxx	Lauantur apostolorum pedes	a. 26. b. 14.
cxxxj	Instituitur eucharistia	a. 26. b. 14.
cxxxij	Pradicatur traditio à discipulo fienda	a. 26. b. 14. c. 22. c. 22. d. 13.

Cantem.

cxxxij	Centurio discipulorum pro primatu sedatur, & pradi- tur eorum abnegatio	a. 26. b. 14. c. 22. d. 13.
cxxxiiij	Sermo Domini post cænam	d. 14.
cxxxv	Continuatio sermonis	d. 15. 16.
cxxxvj	Oratio Iesu ad patrem	d. 17.
cxxxvij	Ter orans deprecatur mortem, & capitur	a. 22. b. 14. c. 22. d. 18.
cxxxviiij	Indicatur & illudatur in domo Caiphæ	a. 26. b. 14. c. 22. d. 18.
cxxxix	Ter Petrus negat Dominum	a. 26.
	B 14. C 22. D. 18.	
cxl	Ducitur ad Pilatū, & Iudas se laqueo suspēdit	a. 26. b. 15. c. 22. 23.
cxlij	Accusatur corā Pilato, & ab eo mittitur ad Herodē	a. 27. b. 15. c. 23. d.
cxlij	Barabba dimisso flagellatus & coronatus Christus tra- ditur crucifigendus	18. a. 27.
cxliij	Ducitur ad crucem, & crucifigitur	a. 27.
cxliiiij	Aperitur eius latus, & sepelitur honorificè	a. 27.
cxlv	Resurgens Christus & angeli apparent mulieribus	a. 28.
cxlvj	Apparuit Dominus duobus discipulis euntibus in Emmaus	c. 16.
cxlvij	Bis apparet Dominus congregatis in domo discipulis	b. 16.
cxlviiij	Apparet discipulis Dominus ad mare Galilee	d. 21.
cxlix	Apparet Dominus discipulis in monte Galilee	a. 26.
cl	Promittit Spiritum sanctum & ascendit in calum	b. 16.

Summariorum

FINIS.

INDEX QVO SINGVLORVM EVANGE-
listarum capita, ordine, quo ab eis sunt scripta, in
subsequenti Concordia reperiri possunt.

CAPITA MATTHÆI.

Caput primum.

Iber generationis Iesu Christi, vsque ad illud: Christi
generatio sic erat, continetur in cap. Con. 6
Christi autem generatio, vsque ad finem in cap. Con. 7

Caput secundum.

Cum ergo natus esset Iesus, vsque ad: Qui cum recessissent. in cap. 9
Verba illa: Qui cum recess. sunt in principio cap. 10
Quod sequitur: Ecce angelus Domini, vsque ad finem. in cap. 11

Caput tertium.

In diebus autem illis, vsque ad: tunc venit Iesus. in cap. 13
Tunc venit Iesus, vsque ad finem capituli. in cap. 14

Caput quartum.

Tunc Iesus ductus est, vsque: Cum autem audisset Iesus. in cap. 15
Hæc verba: Cum autem audisset Iesus quod Ioannes traditus esset,
secessit in Galileam. in cap. 23

Quod sequitur: Et relicta ciuitate Nazareth, vsque: Ambulans au-
tem Iesus. in cap. 25

Ambulans autem Iesus, vsque: Et circuibat Iesus. in cap. 26
Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap. 25

Caput quintum.

Videns autem Iesus turbas, vsque: Dico autem vobis, Quia nisi
abundauerit. in cap. 40

Dico autem vobis, vsque ad finem. in cap. 39

Caput sextum.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis, vsque, Nolite thesaurizare. in cap. 41
Nolite thesaurizare vsque ad finem. in cap. 42

Caput septimum.

Nolite iudicare, vsque ad finem. in cap. 43

Caput octauum.

Cum autem descendisset de monte, vsque: Cum autem introisset Ca-
pharnaum. in cap. 44

Cum autem introisset, vsque: Et cum venisset Iesus. in cap. 45

Et cum venisset Iesus, vsque: Videns autem Iesus turbas multas circum se. in cap. 28

Videns autem Iesus turbas, vsque: Et ascendente eo in nauiculam. in cap. 29

Et ascendente eo, vsque: Et cum venisset Iesus trans fretum. in cap. 30

Et cum venisset Iesus trans fretum, vsque ad finem. in cap. 31

Caput nonum.

Et ascendens in nauiculam, transfretauit. in cap. 31

Quod

INDEX CAP. EVANGELISTARVM.

Quod sequitur: Et venit in ciuitatem suam, vsque Et cum transfret
inde Iesus. in cap. 32

Et cum transfret, vsque, Hæc illo loquente. in cap. 33

Hæc illo loquente, vsque. Et transeunte inde Iesu. in cap. 34

Et transeunte inde Iesu, vsque, Et circuibat Iesus. in cap. 35

Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap. 55

Caput X.

Et conuocatis duodecim, vsque ad finem. in cap. 55

Caput XI.

Et factum est, cum consummasset, vsque Ioannes autem. in cap. 55

Ioannes autem cum audisset, vsque ad finem. in cap. 47

Caput XII.

In illo tempore abiit Iesus, vsque, Et cum inde transisset. in cap. 37

Et cum inde transisset, vsque, Tunc oblatus est. in cap. 38

Tunc oblatus est, vsque, Adhuc eo loquente. in cap. 49

Adhuc eo loquente, vsque ad finem. in cap. 50

Caput XIII.

In illo die exiens Iesus, vsque, Aliam parabolam proposuit eis, dicens:

Simile factum est regnum cælorum homini. in cap. 51

Aliam parabolam, vsque Simile est regnum cælorum thesauro. in cap. 52

Simile est regnum cælorum thesauro, vsque. Et factum est, cum con- in cap. 53

summasset. in cap. 54

Et factum est, cum consummasset, vsque ad finem.

Caput XIII I.

In illo tempore audiuit Herodes, vsque Herodes enim tenuit Ioannem. in cap. 22

Herodes enim tenuit, vsque, Die autem natalis. in cap. 56

Die autem natalis, vsque. Quod cum audisset Iesus. in cap. 57

Quod cum audisset Iesus, vsque. Et statim compulit Iesus. in cap. 58

Et statim compulit Iesus, vsque ad finem.

Caput XV.

Tunc accesserunt ad eum, vsque. Et egressus inde Iesus. in cap. 60

Et egressus inde Iesus, vsque. Et cum transisset inde Iesus. in cap. 61

Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ. in cap. 63

Quod sequitur: Et ascendens in montem, vsque ad finem.

Caput XVI.

Et accesserunt ad eum, vsque Venit autem Iesus in partes. in cap. 64

Venit autem Iesus, vsque ad finem. in cap. 66

Caput XVII.

Et post dies sex, vsque. Et cum venisset ad turbam. in cap. 67

Et cum venisset ad turbam, vsque Conuersantibus autem eis in Ga- in cap. 68

lilæa. in cap. 69

Conuersantibus autem eis, vsque ad finem.

Caput XVIII.

In illa hora accesserunt, vsque Qui autem scandalizauerit. in cap. 70

999

Qui

Qui autem scandalizaverit, vsque Si autem peccauerit in te.
Si autem peccauerit, vsque ad finem.

in cap. 71
in cap. 72

Caput XIX.

Et factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, migravit à Galilæa.

in cap. 73

Quod sequitur. Et venit in fines Iudææ trans Iordanem & secuta sunt eum turba multa, & curavit eos ibi.

in cap. 93

Quod sequitur. Et accesserunt ad eum, vsque Tunc oblatis sunt ei parvuli.

in cap. 96

Tunc oblatis sunt ei vsque ad finem.

in cap. 100

Caput XX.

Simile est regnum cælorum, vsque Et ascendens Iesus Hierosolimam.

in cap. 101

Et ascendens Iesus, vsque Et egredientibus illis ab Hiericho.

in cap. 104

Et egredientibus illis, vsque ad finem.

in cap. 108

Caput XXI.

Et cum appropinquasset Hierosolymis, vsque Et intravit Iesus in templum Dei.

in cap. 110

Et intravit Iesus in templum Dei.

in cap. 111

Quod sequitur: Et eiciebat omnes vendentes, vsque Et accesserunt ad eum cæci.

in cap. 112

Et accesserunt ad eum cæci, vsque Et relictis illis.

in cap. 111

Et relictis illis, vsque Et cum venisset in templum.

in cap. 112

Et cum venisset in templum, vsque Aliam parabolam Audite.

in cap. 113

Aliam parabolam audite, vsque ad finem.

in cap. 114

Caput XXII.

Et respondens Iesus, vsque Tunc abeuntes Pharisei.

in cap. 115

Tunc abeuntes Pharisei, vsque In illo die accesserunt.

in cap. 116

In illo die accesserunt, vsque Pharisei autem audientes.

in cap. 117

Pharisei autem audientes, vsque Congregatis autem Phariseis.

in cap. 118

Congregatis autem Phariseis, vsque in finem.

in cap. 119

Caput XXIII.

Tunc Iesus locutus est, vsque ad finem.

in cap. 120

Caput XXIII.

Et egressus Iesus de templo, vsque Tunc si quis vobis dixerit.

in cap. 122

Tunc si quis vobis dixerit, vsque Sicut autem in diebus Noë.

in cap. 123

Sicut autem in diebus Noë, vsque in finem.

in cap. 124

Caput XXV.

Tunc simile erit regnum cælorum, vsque Sicut enim homo.

in cap. 125

Sicut enim homo, vsque Cum autem venerit.

in cap. 126

Cum autem venerit, vsque ad finem.

in cap. 127

Caput XXVI.

Et factum est, cum consummasset, vsque Cum autem Iesus esset in Bethania.

in cap. 128

Cum autem Iesus, vsque Tunc abiit vnus.

in cap. 129

Tunc

Tunc abiit vnus, vsque Prima autem die.

in cap. 128

Prima autem die, vsque Et edentibus illis.

in cap. 129

Et edentibus illis, vsque Cœnantibus autem eis.

in cap. 132

Cœnantibus autem eis, vsque Et hymno dicto.

in cap. 131

Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti.

in cap. 137

Quod sequitur: Tunc dicit illis Iesus, vsque Tunc venit Iesus cum illis.

in cap. 133

Tunc enim Iesus cum illis, vsque At illi tenentes Iesum.

in cap. 137

At illi tenentes, vsque Petrus verò sedebat.

in cap. 138

Petrus verò sedebat, vsque ad finem.

in cap. 139

Caput XXVII.

Mane autem facta, vsque Iesus autem stetit.

in cap. 140

Iesus autem stetit, vsque Per diem autem solennem.

in cap. 141

Per diem autem solennem, vsque Et postquam illuserunt ei.

in cap. 142

Et postquam illuserunt ei, vsque Cum serò esset.

in cap. 143

Cum autem serò esset, vsque in finem.

in cap. 144

Caput XXVIII.

Vespere autem sabbathi, vsque Vndecim autem discipuli:

in cap. 145

Vndecim autem discipuli, vsque in finem.

in cap. 149

C A P I T A M A R C I.

Caput I.

Initium euangelij, vsquo Et factum est, in diebus illis.

in cap. 13

Et factum est, vsque Et statim spiritus.

in cap. 14

Est statim spiritus, vsque Postquam autem traditus.

in cap. 15

Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam.

in cap. 23

Quod sequitur: Prædicans euangelium, vsque Et præteriens.

in cap. 25

Et præteriens, vsque Et ingrediuntur Capharnaum.

in cap. 26

Et ingrediuntur Capharnaum, vsque Et protinus egredientes.

in cap. 27

Et protinus egredientes, vsque Et venit ad eum leprosus.

in cap. 28

Et venit ad eum leprosus, vsque in finem.

in cap. 44

Caput II.

Et iterum intravit, vsque Et egressus est rursus.

in cap. 32

Et egressus est rursus, vsque Et factum est iterum.

in cap. 33

Et factum est iterum, vsque ad finem.

in cap. 37

Caput III.

Et introiit iterum, vsque Et ascendens in montem.

in cap. 38

Et ascendens in montem, vsque Et veniunt ad domum.

in cap. 39

Et veniunt ad domum, vsque Et veniunt mater eius.

in cap. 49

Et veniunt mater eius, vsque ad finem.

in cap. 50

Caput IIII.

Et iterum cepit docere, vsque Et dicebat, Sic est regnum.

in cap. 51

Et dicebat, Sic est regnum, vsque Et ait illis in illa die.

in cap. 52

Et ait illis in illa die, vsque ad finem.

in cap. 50.

Caput V.

Et venerunt transfretum, vsque. Et cum transcendisset. in cap. 31
 Et cum transcendisset Iesus in nauis rursus transfretum conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare.

Caput VI.

Quod sequitur. Et venit quidam, vsque ad finem. in cap. 32
 Et egressus inde, vsque. Et circuibat castella. in cap. 34
 Et circuibat castella, vsque. Et audiuit rex. in cap. 54
 Et audiuit rex vsque Ipse enim Herodes. in cap. 55
 Ipse enim Herodes, vsque. Et cum dies oportunus. in cap. 56
 Et cum dies oportunus, vsque. Et conuenientes Apostoli. in cap. 57
 Et conuenientes Apostoli, vsque. Et statim coegit. in cap. 58
 Et statim coegit, vsque ad finem.

Caput VII.

Et conueniunt ad eum, vsque. Et inde surgens. in cap. 60
 Et inde surgens, vsque. Et iterum exiens. in cap. 61
 Et iterum exiens, vsque ad finem. in cap. 62

Caput VIII.

In diebus illis iterum, vsque. Et exierunt Pharisei. in cap. 63
 Et exierunt Pharisei, vsque. Et veniunt Bethsaidam. in cap. 64
 Et veniunt Bethsaidam, vsque. Et egressus est Iesus. in cap. 65
 Et egressus est Iesus, vsque ad finem. in cap. 66

Caput IX.

Et dicebat illis, vsque. Et post dies sex. in cap. 66
 Et post dies sex, vsque. Et veniens ad discipulos. in cap. 67
 Et veniens ad discipulos, vsque. Et inde profecti. in cap. 68
 Et inde profecti, vsque. Qui cum domi esset. in cap. 69
 Qui cum domi esset, vsque. Et quisquis scandalizauerit. in cap. 70
 Et quisquis scandalizauerit, vsque ad finem. in cap. 71

Caput X.

Et inde exurgens. in cap. 73
 Venit in fines Iudae ultra Iordanem, & conueniunt iterum turba ad eum, & sicut consueuerat, iterum docebat eos. in cap. 93
 Et accedentes Pharisei, vsque. Et offerebant illi paruulos. in cap. 96
 Et offerebant illi paruulos, vsque. Erant autem in via. in cap. 100
 Erant autem in via, vsque. Et veniunt Hiericho. in cap. 104
 Et veniunt Hiericho. in cap. 105
 Et proficiscente eo de Hiericho, vsque ad finem. in cap. 108

Caput XI.

Et cum appropinquarent, vsque. Et circumspicentis omnibus. in cap. 110
 Et circumspicentis omnibus, vsque. Et veniunt rursus Hierosolymam. in cap. 112
 Et veniunt rursus Hierosolymam, vsque ad finem. in cap. 113

Caput XII.

Et cepit illis in parabolis loqui. in cap. 113

Vineam

Vineam pastinavit humo, vsque. Et relicto eo abierunt. in cap. 114
 Et relicto eo abierunt, vsque. Et venerunt ad eum. in cap. 116
 Et venerunt ad eum, vsque. Et accessit vnus de scribis. in cap. 117
 Et accessit vnus de scribis, vsque. Et respondens Iesus dicebat: in cap. 118
 Et respondens Iesus, vsque. Et dicebat eis. in cap. 119
 Et dicebat eis, vsque. Et sedens Iesus. in cap. 120
 Et sedens Iesus, vsque ad finem. in cap. 121

Caput XIII.

Et cum egrederetur, vsque. Et tunc si quis vobis dixerit. in cap. 122
 Et tunc si quis vobis dixerit, vsque Videte, vigilate. in cap. 123
 Videte, vigilate, vsque ad finem. in cap. 124

Caput XIII.

Erat autem pascha, vsque. Et cum esset Bethania. in cap. 128
 Et cum esset: Bethania, vsque. Et Iudas Iscariotes. in cap. 109
 Et Iudas Iscariotes, vsque. Et primo die azymorum. in cap. 128
 Et primo die azymorum, vsque. Et discumbentibus eis. in cap. 129
 Et discumbentibus eis, vsque. Et manducantibus illis. in cap. 132
 Et manducantibus illis, vsque. Et hymno dicto. in cap. 131
 Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum. in cap. 137
 Et ait eis Iesus, vsque. Et veniunt in pradium. in cap. 135
 Et veniunt in pradium, vsque. Et adduxerunt Iesum. in cap. 137
 Et adduxerunt Iesum, vsque. Et cum esset Petrus. in cap. 138
 Et cum esset Petrus, vsque ad finem. in cap. 139

Caput XV.

Et confestim mane, vsque. Et interrogauit eum Pilatus. in cap. 140
 Et interrogauit eum Pilatus, vsque. Per diem autem festum. in cap. 141
 Per diem autem festum, vsque. Et educunt illum. in cap. 142
 Et educunt illum vsque. Et cum iam sero esset. in cap. 143
 Et cum iam sero esset, vsque ad finem. in cap. 144

Caput XVI.

Et cum transisset sabbatum, vsque. Post hac autem duobus. in cap. 143
 Post hac autem duobus, vsque. Nouissimè autem. in cap. 146
 Nouissimè autem, vsque. Et dixit eis. in cap. 147
 Et dixit eis, vsque. Et Dominus quidem Iesus. in cap. 149
 Et Dominus quidem Iesus, vsque ad finem. in cap. 150

CAPITULA LVCAE.

Caput I.

Quoniam quidem multi, vsque. Fuit in diebus Herodis. Proemium.
 Fuit in diebus Herodis, vsque. In mense autem sexto. in cap. 2
 In mense autem sexto, vsque. Exurgens autem Maria. in cap. 3
 Exurgens autem Maria, vsque. Elizabeth autem impletum. in cap. 4
 Elizabeth autem impletum, vsque ad finem. in cap. 5

Caput II.

Factum est autem, vsque. Et postquam impleti sunt dies. in cap. 8

I N D E X C A P.

Et postquam impleti sunt dies, vsque Et vt perfecerunt. in cap. 10
 Et vt perfecerunt omnia secundum legem Domini. in cap. 11
 Reuersi sunt in Galilaam, vsque ad finem. in cap. 12
 Caput I I I.
 Anno autem quintodecimo, vsque Herodes autem. in cap. 13
 Herodes autem, vsque Factum est autem. in cap. 22
 Factum est autem, vsque ad finem. in cap. 14
 Caput I I I I.
 Iesus autem plenus, vsque Et regressus est Iesus. in cap. 15
 Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilaam. in cap. 23
 Et fama exiit, vsque Et venit Nazareth. in cap. 25
 Et venit Nazareth, vsque Et descendit in Capharnaum. in cap. 34
 Et descendit in Capharnaum, vsque Surgens autem Iesus. in cap. 27
 Surgens autem Iesus, vsque ad finem. in cap. 28
 Caput V.
 Factum est autem, cum turba, vsque Et factum est cum esset. in cap. 26
 Et factum est cum esset, vsque Et factum est in vna dierum. in cap. 44
 Et factum est in vna dierum, vsque Et post-hac exiit. in cap. 32
 Et post hac exiit, vsque ad finem. in cap. 33
 Caput V I.
 Factum est autem in Sabbatho, vsque Factum est autem & in alio. in cap. 37
 Factum est autem & in alio, vsque Factum est autem in illis. in cap. 38
 Factum est autem in illis diebus, vsque Sed vobis dico. in cap. 39
 Sed vobis dico, vsque Nolite iudicare. in cap. 40
 Nolite iudicare, vsque ad finem. in cap. 43
 Caput V I I.
 Cum autem impleisset omnia verba sua in aures plebis. in cap. 44
 Intrauit Capharnaum, vsque Et factum est deinceps. in cap. 45
 Et factum est deinceps, vsque Et nuntiauerunt Ioanni. in cap. 46
 Et nuntiauerunt Ioanni, vsque Rogabat autem illum. in cap. 47
 Rogabat autem illum, vsque ad finem. in cap. 48
 Caput V I I I.
 Et factum est deinceps, vsque Cum autem turba. in cap. 55
 Cum autem turba, vsque Venerunt autem ad illum. in cap. 51
 Venerunt autem ad illum, vsque Factum est autem in vna dierum. in cap. 50
 Factum est autem in vna dierum, vsque Et nauigauerunt. in cap. 30
 Et nauigauerunt, vsque Factum est autem cum redisset. in cap. 31
 Factum est autem cum redisset Iesus, excepit eum turba, erant au- in cap. 32
 tem omnes expectantes eum. in cap. 34
 Et ecce venit vir, vsque ad finem. in cap. 34
 Caput, I X.
 Conuocatis autem Iesus, vsque Audiuit autem Herodes. in cap. 55
 Audiuit autem Herodes, vsque Et reuersi Apostoli. in cap. 56
 Et reuersi Apostoli, vsque Et factum est cum solus esset. in cap. 57

Et

E V A N G E L I S T A R V M.

Et factum est cum solus esset, vsque Factum est autem post hac. in cap. 56
 Factum est autem post hac, vsque Factum est autem in sequenti die. in cap. 67
 Factum est autem in sequenti die, vsque Omnibusq; mirantibus. in cap. 68
 Omnibusq; mirantibus, vsque Intrauit autem. in cap. 69.
 Intrauit autem, vsque Factum est autem dum complerentur. in cap. 70
 Factum est autem dum complerentur, vsque Factum est autem am- in cap. 75
 bulantibus.
 Factum est autem ambulantibus, vsque ad finem. in cap. 29
 Caput X.
 Post hac autem designauit, vsque Et ecce quidam legisperitus. in cap. 80
 Et ecce quidam legisperitus, vsque Factum est autem dum irent. in cap. 81
 Factum est autem dum irent, vsque ad finem. in cap. 82
 Caput X I.
 Et factum est, cum esset, vsque Et erat eiciens. in cap. 83
 Et erat eiciens, vsque Factum est autem, cum hac diceret. in cap. 49
 Factum est autem, vsque Turbis autem concurrentibus. in cap. 50
 Turbis autem concurrentibus, vsque Et cum loqueretur. in cap. 49
 Et cum loqueretur, vsque ad finem. in cap. 84
 Caput X I I.
 Multis autem turbis, vsque Ait autem ei quidam. in cap. 85
 Ait autem ei quidam, vsque Sint lumbi vestri. in cap. 86
 Sint lumbi vestri, vsque ad finem. in cap. 87
 Caput X I I I.
 Aderant autem quidam, vsque Erat autem docens. in cap. 88
 Erat autem docens, vsque Et ibat per ciuitates. in cap. 89
 Et ibat per ciuitates, vsque ad finem. in cap. 90
 Caput X I I I I.
 Et factum est, cum introisset, vsque Ibant autem turba. in cap. 91
 Ibant autem turba, vsque ad finem. in cap. 92
 Caput X V.
 Erant autem appropinquantes, vsque ad finem. in cap. 94
 Caput X V I.
 Dicebat autem & ad discipulos, vsque Omnis qui dimittit. in cap. 95
 Omnis qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mæchatur, in cap. 96
 & qui dimissam à viro ducit, mæcha tur.
 Homo quidam erat diues, vsque ad finem. in cap. 97
 Caput X V I I.
 Et ait ad discipulos suos, vsque Et factum est dum iret. in cap. 98
 Et factum est dum iret, vsque Interrogatus autem. in cap. 74
 Interrogatus autem, vsque Et ait ad discipulos. in cap. 98
 Et ait ad discipulos, vsque Et sicut factum est. in cap. 123
 Et sicut factum est, vsque ad finem. in cap. 124
 Caput X V I I I.
 Dicebat autem & parabolam, vsque Dicebat autem & ad quosdam. in cap. 124

Dicebat autem & ad quosdam, vsque Afferebant autem. in cap. 99
 Afferebant autem, vsque Assumpsit autem Iesus. in cap. 100
 Assumpsit autem Iesus, vsque Factum est autē cum appropinquaret. in cap. 104
 Factum est autem cum appropinquaret, vsque ad finem. cap. 105

Caput XIX.
 Et ingressus perambulabat, vsque Hac illis audientibus. in cap. 106
 Hac illis audientibus, vsque Et factum est cum appropinquasset. in cap. 107
 Et factum est, vsque Et ingressus in templum. in cap. 110
 Et ingressus in templum, vsque Et erat docens in cap. 112
 Et erant docens vsque in finem. in cap. 113

Caput XX.
 Et factum est in vna dierum, vsque Cœpit autem dicere. in cap. 113
 Cœpit autem dicere, vsque Et obseruantes miserunt. in cap. 114
 Et obseruantes miserunt, vsque Accesserunt autem quidam. in cap. 116
 Accesserunt autem quidam, vsque Dixit autem ad illos. in cap. 117
 Dixit autem ad illos, vsque Audiente autem omni populo. in cap. 119
 Audiente autem omni populo, vsque ad finem. in cap. 120

Caput XXI.
 Respicens autem vidit, vsque Et quibusdam dicentibus. in cap. 121
 Et quibusdam dicentibus, vsque Et erunt signa. in cap. 122
 Et erunt signa, vsque Attendite autem vobis. in cap. 123
 Attendite autem vobis, vsque Erat autem diebus docens. in cap. 124
 Erat autem diebus docens, vsque ad finem. in cap. 127

Caput XXII.
 Appropinquabat autem, vsque Venit autem dies. in cap. 128
 Venit autem dies, vsque Et ait illis, Desiderio. in cap. 129
 Et ait illis, Desiderio, vsque Verumtamen ecce. in cap. 131
 Verumtamen ecce, vsque Facta est autem & contentio. in cap. 132
 Facta est autem & contentio, vsque Et egressus ibat. in cap. 133
 Et egressus ibat, vsque Comprehendentes autem. in cap. 137
 Comprehendentes autem, vsque Quem cum vidisset. in cap. 138
 Quem cum vidisset, vsque Et viri qui tenebant. in cap. 139
 Et viri qui tenebant, vsque Et vt factus est dies. in cap. 138
 Et vt factus est dies, vsque ad finem. in cap. 140

Caput XXIII.
 Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum. in cap. 140
 Cœperunt autem illum accusare, vsque Pilatus autem conuocatis. in cap. 141
 Pilatus autem conuocatis, vsque Et cum ducerent eum. in cap. 142
 Et cum ducerent eum, vsque Et ecce vir nomine. in cap. 143
 Et ecce vir nomine Ioseph, vsque ad finem. in cap. 144

Caput XXIII.
 Vna autem sabbathi, vsque Et ecce duo ex illis. in cap. 145
 Et ecce duo ex illis, vsque Dum autem hæc loquuntur. in cap. 146
 Dum autem hæc loquuntur, vsque Et dixit ad eos. in cap. 147

Et

Et dixit ad eos, vsque ad finem. in cap. 150

CAPITULO IOANNIS.
 Caput I.
 IN principio erat verbum, vsque Ioannes testimonium perhibet. in cap. 1
 Ioannes testimonium perhibet, vsque Altera die iterum. in cap. 16
 Altera die iterum, vsque ad finem. in cap. 17

Caput II.
 Et die tertia, vsque Post hæc descendit Capharnaum. in cap. 18
 Post hæc descendit, vsque ad finem. in cap. 19

Caput III.
 Erat autem homo, vsque Post hæc venit Iesus. in cap. 20
 Post hæc venit Iesus, vsque ad finem. in cap. 21

Caput IIII.
 Vt ergo cognouit Iesus, vsque Venit ergo iterum. in cap. 23
 Venit ergo iterum, vsque ad finem. in cap. 24

Caput V.
 Post hæc erat dies festus, vsque ad finem. in cap. 36

Caput VI.
 Post hæc abiit, vsque Iesus ergo cum cognouisset. in cap. 57
 Iesus ergo cum cognouisset, vsque Altera die turba. in cap. 58
 Altera die turba, vsque ad finem. in cap. 59

Caput VII.
 Post hæc autem ambulabat Iesus in Galileam, non enim volebat in in cap. 60
 Iudæa ambulare, quia querebant eum Iudæi interficere.

Caput VIII.
 Erat autem in proximo, vsque Iam autem die festo. in cap. 73
 Iam autem die festo, vsque ad finem. in cap. 75

Caput VIII.
 Iesus autem perrexit, vsque Iterum ergo locutus. in cap. 76
 Iterum ergo locutus, vsque ad finem. in cap. 77

Caput IX.
 Et præteriens Iesus, vsque ad finem. in cap. 78

Caput X.
 Amen, amen dico vobis, vsque Facta sunt autem encenia. in cap. 79
 Facta sunt autem encenia, vsque ad finem. in cap. 93

Caput XI.
 Erat autem quidam languens, vsque Collegerunt ergo. in cap. 102
 Collegerunt ergo, vsque ad finem. in cap. 103

Caput XII.
 Iesus ergo ante sex dies, vsque In crastinum autem. in cap. 109
 In crastinum autem, vsque Erant autem quidam gentiles. in cap. 110
 Erant autem quidam gentiles, vsque ad finem. in cap. 111

Caput XIII.
 Ante diem festum Pasche, vsque Cum hæc dixisset Iesus. in cap. 130
 Cum hæc dixisset Iesus, vsque Filioli adhuc modicum. in cap. 132

INDEX CAP. EVANGELISTARVM.

Filioli adhuc modicum, vsque ad finem.

Caput XIII.

Et ait discipulis suis, vsque ad finem.

Caput XV. & XVI.

Utrumque totum est simul.

Caput XVII.

Hac locutus est Iesus, vsque ad finem.

Caput XVIII.

Hac cum dixisset Iesus, vsque Cohors autem

Cohors autem, vsque Dixit ergo Petro ancilla

Dixit ergo Petro, vsque Pontifex ergo interrogauit.

Pontifex ergo, vsque Erat autem Simon Petrus.

Erat autem Simon, vsque Adducunt ergo Iesum.

Adducunt ergo, vsque Est autem consuetudo.

Est autem consuetudo, vsque ad finem.

Caput XIX.

Tunc ergo apprehendit, vsque Susceperunt autem.

Susceperunt autem, vsque Iudæi ergo.

Iudæi ergo, vsque ad finem.

Caput XX.

Una autem Sabbathi, vsque Cum ergo serò esset.

Cum ergo serò esset, vsque ad finem.

Caput XXI.

Postea manifestauit, vsque Sunt autem & alia.

Sunt autem & alia, vsque ad finem.

in cap. 133

in cap. 134

in cap. 135

in cap. 136

in cap. 137

in cap. 138

in cap. 139

in cap. 139

in cap. 139

in cap. 141

in cap. 142

in cap. 142

in cap. 143

in cap. 144

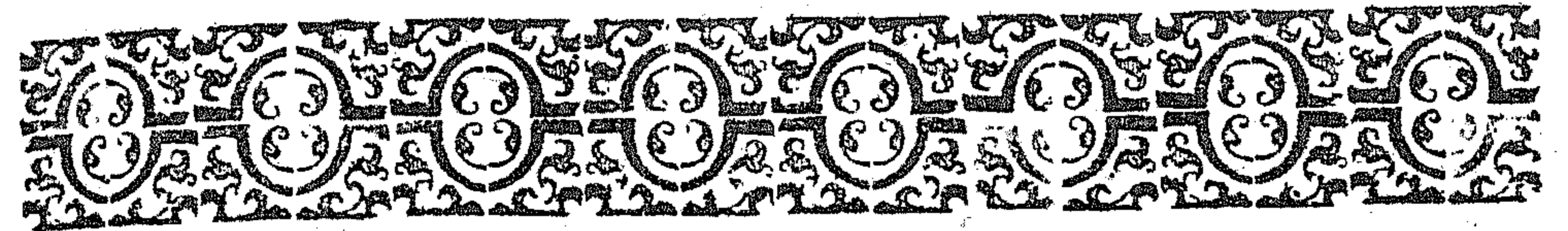
in cap. 145

in cap. 148

in cap. 148

in cap. 150

INDEX

INDEX EVANGELIORVM.

Quæ Dominicis, & Festis diebus per totum annum in Templis leguntur iuxta consuetudinem Gallicana, & Romana Ecclesie. In quo animaduerte R. Literam (quæ vsum Romanum ex decreto Sacrosancti Concilij Tridentini re-stitutum significat) præpositam esse quando non conueniunt.

Dominica prima Aduentus.

VM appropinquasset Iesus, vsque Et cum intrasset Matth. 21. in c. Con. 110. fol. 712

R. Erunt signa in sole, vsque Attendite vobis Luc. 21. in cap. Conc. 123. fol. 785

Dominica secunda Aduentus.

Erunt signa in sole, vsque Attendite autem vobis Luc. 21. Conc. 123. fol. 785

R. Cum audisset Ioannes, vsque Amen dico vobis Matth. 11. Conc. 47. fol. 287

Dominica tertia Aduentus.

Cum audisset Ioannes, vsque Amen dico vobis Matth. 11. Conc. 47. fol. 291

R. Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, vsque Altera die vidit Ioannes Ioan. 1. Conc. 16. fol. 199

Feria quarta quatuor temporum.

R. Missus est Angelus Gabriel, vsque Exurgens autem Luc. 1. Concord. 3 fol. 27

Feria sexta quatuor temporum.

Exurgens autem Maria, vsque Quia respexit Luc. 1. Conc. 3. fol. 34

Sabbatho quatuor temporum.

Anno quintodecimo Imperij, vsque Dicebat ergo ad turbas Luc. 3. Conc. 13. fol. 83

Dominica quarta Aduentus.

Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, vsque Altera die vidit Ioannes Ioan. 1. Concor. 16. fol. 109

R. Anno quintodecimo Imperij, vsque Dicebat ad turbas Luc. 3. Con. 13. fol. 85

In die Natiuitatis ad Galliantum.

Exiit edictum, vsque Et factum est Luc. 2. Conc. 8. fol. 54.

In Aurora.

Pastores loquebantur adinuicem, vsque Et postquam cõsummati Luc. 62. Conc. 8. fol. 57

Ad summam missam.

In principio erat verbũ, vsque Ioannes testimonium Ioan. 1. Concor. 1. fol. 2.

In die

In die S. Stephani.
 Ecce ego mitto ad vos, vsque ad finem Matth. 23. Concord. 120. fol. 767

In die S. Ioannis Euangelista.
 Dicit Iesus Petro sequere me, vsque Sunt autem Ioan. 21. Conc. 148. fol. 958

In die S. Innocentium.
 Angelus Domini apparuit, vsque Defuncto autem Matth. 2. Conc. 11. fol. 75

Dominica infra Natiuitatis.
 Erant Pater eius, & mater mirantes, vsque Et ibant parentes Luc. 2. Conc. 10. fol. 67

In die Circumcisionis Domini.
 Et postquam consummati sunt dies octo, vsque ad finem capitis Luc. 2. Conc. 8. fol. 55

In vigilia Epiphaniae.
 Defuncto Herode, vsque ad finem capitis Matth. 2. Conc. 11. fol. 75

In die Epiphaniae Domini.
 Cum ergo natus esset Iesus, vsque Qui cum recessissent Matth. 2. Conc. 9. fol. 61

Dominica intra octauam Epiphaniae.
 Et cum factus esset, vsque ad finem capitis Luc. 2. Concord. 12. fol. 80

Dominica 2. post Epiphaniae.
 Et die tertia nuptiae, vsque Post haec descendit Ioan. 2. Concord. 18. fol. 120

Dominica 3. post Epiphaniae.
 Cum autem descendisset, vsque Et cum venisset Matth. 8. Conc. 44. fol. 278

Dominica 4. post Epiphaniae.
 Et ascendente eo in nauiculam, vsque Et cum venisset Matth. 8.

Concord. 30. fol. 162

Dominica 5. post Epiphaniae.
 Simile est regnum caelorum, vsque Et factum est cum consummasset Matth. 13. Concord. 52. fol. 336

Dominica 6. post Epiphaniae.
 R. Simile est regnum caelorum grano sinapis Matth. 13. Concord. 52. fol. 336

Dominica in Septuagesima.
 Simile est regnum caelorum Patri-familias, vsque Et ascendens Matth. 20. Concord. 101. folio 664

Dominica in Sexagesima.
 Cum autem turba multa conueniret, vsque Nemo autem lucernam Luc. 8. Concord. 51. fol. 327

Dominica in Quinquagesima.
 Assumpsit autem Iesus duodecim, vsque ad finem cap. Luc. 18. Conc. 104. fol. 684

Feria quarta cinerum.
 Cum autem ieiunatis, vsque lucerna corporis tui Matth. 6. Concord. 41. & 42. fol. 246

Feria quinta in capite Ieiunij.
 Cum autem introisset Capharnaum, vsque Et cum venisset Matth. 8. Concord. 45. fol. 281

Feria sexta in capite Ieiunij.
 Audistis quia dictum est Diliges proximum, vsque Et cum oratis Matth. 5. Conc. 40. fol. 225

Sabbatho in capite Ieiunij.
 Et cum sero factum esset, vsque ad finem capitis Marc. 6. Conc. 58. fol. 382

Dominica prima Quadragesimae.
 Tunc Iesus ductus est, vsque Cum autem

autem, audisset Matt. 4. Conc. 15. fol. 102

Feria secunda.
 Cum autem venerit filius hominis, vsque ad finem capitis Matth. 25. Conc. 127. fol. 805

Feria tertia.
 Et cum intrasset Iesus Hierosolymam, vsque Mane autem reuertens Matth. 21. Concord. 110. fol. 712

Feria quarta.
 Tunc responderunt ei quidam de Scribis, vsque ad finem capitis Matth. 12. Concord. 49. fol. 312

Feria quinta.
 Et egressus inde Iesus, vsque Et cum transisset inde Matt. 15. Conc. 61. fol. 411

Feria sexta.
 Post haec erat dies festus, vsque Propterea persequerentur Ioan. 5. Conc. 36. fol. 286

Sabbatho.
 Et post dies sex assumpsit, vsque Et interrogauerunt Matt. 17. Conc. 67. fol. 437

Dominica 2. Quadragesimae.
 Euangelium, ut in feria quinta post primam Dominicam Quadragesimae.

R. Et post dies sex assumpsit, vsque Et interrogauerunt Matth. 17. Conc. 77. fol. 437

Feria secunda.
 Ego vado, & quaeritis me, vsq; Haec illo loquente Ioan. 8. Conc. 77. fol. 502

Feria tertia.
 Tunc Iesus locutus est, vsque Vae vobis Scribae Matt. 23. Conc. 120. fol. 766

Feria quarta.
 Et ascendens Iesus Hierosolymam, vsque Et egredientibus illis Matth. 20. Concord. 104. fol. 684

Feria quinta.
 Homo quidam erat diues, vsque ad finem capitis Luc. 16. Conc. 97. fol. 639

Feria sexta.
 Homo quidam erat paterfamilias, vsque ad finem capitis Matth. 21. Conc. 114. fol. 744

Sabbatho.
 Homo quidam habuit duos filios, vsque ad finem capitis Luc. 15. Conc. 94. fol. 615

Dominica 3. Quadragesimae.
 Et erat eiciens daemonium, vsque Turbis autem concurrentibus. Luc. 11. Conc. 49. fol. 311

Feria secunda.
 Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, vsque Et descendit Capharnaum Luc. 4. Concord. 54. fol. 347

Feria tertia.
 Si autem peccauerit in te, vsque Ideo assimilatum est regnum Matth. 18. Concord. 72. fol. 470

Feria quarta.
 Tunc accesserunt ad eum, vsque Et egressus inde Matt. 15. Conc. 60. fol. 403

Feria quinta.
 Surgens autem Iesus, vsque ad finem capitis Luc. 4. Concord. 28. fol. 157

Feria sexta.
 Venit ergo in ciuitatem Samariae, vsque Post duos autem dies Ioan. 4. Concord. 23. folio 139

Sabbatho.
Iesus autem perrexit in montem
Oliueti, vsque Iterum ergo lo-
cutus Ioan. 8. Concord. 76. fol.
498

*Dominica 4. Quadrage-
sima.*

Post hæc abiit Iesus, vsque Iesus er-
go cū cognouisset Ioan. 6. Conc.
57. fol. 377

Feria secunda.

Et prope erat Pascha, vsque ad finē
capitis Ioan. 2. Concord. 19. fol.
123

Feria tertia.

Iam autem die festo mediante, vs-
que Christus cum venerit Ioā. 7.
Conc. 75. fol. 485

Feria quarta.

Et præteriens Iesus, vsque ad finem
capitis Ioan. 9. Concord. 78. fol.
521

Feria quinta.

Et factum est deinceps ibat Iesus,
vsque ad finē capitis. Luc. 7. Con.
46. fol. 285

Feria sexta.

Erat autem quidam languens, vsque
Collegerunt ergo Ioan. 11. Con.
102. fol. 668

Sabbatho.

Ego sum lux mundi, vsque Dixit
ergo iterum eis Ioan. 8. Conc. 77.
fol. 501

Dominica in Passione.

Quis ex vobis arguet me de pecca-
to vsque ad finem capitis Ioan. 8.
Conc. 77. fol. 502

Feria secunda.

Audierunt Pharisei turbam, vsque
Nōdum enim erat spiritus Ioan.
7. Conc. 75. fol. 485

Feria tertia.

Post hæc autem ambulabat, vsque

Iam autem die festo mediante
Ioan. 7. Conc. 60. fol. 403

Feria quarta.

Facta sunt autem encœnia, vsque in
finem capitis Ioan. 10. Conc. 93.
fol. 608

Feria quinta.

Rogabat autem illum quidam de
Phariseis, vsque ad finem capi-
tis Luc. 7. Concord. 48. folio
303

Feria sexta.

Collegerunt ergo Pontifices, &
Pharisei, vsque ad finem capi-
tis Ioan. 11. Concord. 103. fol.
680

Sabbatho ante Palmarum.

Hæc locutus est Iesus, vsque ad fi-
nem capitis Ioan. 17. Conc. 136.
fol. 866

R. Cogitauerunt Principes Sacerdo-
rum, & Pharisei, vt & Lazarum,
vsque Cum autem tot signa Ioā.
12. Conc. 109. fol. 707

Dominica palmarum.

*Ad benedictionem palma-
rum.*

Et cum appropinquassent, vsque Et
cum intrauit Matt. 21. Conc. 110.
fol. 712

Feria secunda.

Iesus ergo ante sex dies Paschæ,
vsque In crastinum autem Ioan.
12. Conc. 109. fol. 706

Feria tertia.

Passio Domini Marc. 14. Conc. 137.
fol. 874

Feria quarta.

Passio Domini Luc. 22. 23. Con. 137.
fol. 874

Feria quinta.

Ante diem festum Paschæ, vsque
Amen amen dico vobis Ioan. 13.
Conc. 130. fol. 814

Feria

Feria sexta.

Passio Domini Ioan. 18. Conc. 137.
fol. 874

Sabbatho.

Vespere autem Sabbathi, vsque vn-
decim autem discipuli Matth. 28.
Concor. 145. fol. 939

In die Pascha.

Et cum transisset Sabbathum, vsque
Atrillæ exeuntes Marc. 16. Conc.
145. fol. 934

Feria secunda.

Et ecce duo ex illis, vsque Dum au-
tem hæc loquuntur Luc. 24. Conc.
146. fol. 945

Feria tertia.

Dum autem hæc loquuntur, vsque
vos autem testes estis Luc. 24.
Conc. 147. fol. 952

Feria quarta.

Postea manifestauit se, vsque Cum
ergo prandissent Ioan. 21. Conc.
148. fol. 957

*Dominica prima post Pas-
cha.*

Cum ergo serò esset, vsque ad finē
capitis Ioan. 20. Concor. 147. fol.
952

*Dominica secunda post
Pascha.*

Ego sum Pastor bonus, vsque Pro-
pterea me diligit Ioan. 10. Conc.
79. fol. 532

Dominica tertia post Pascha.

Modicum & iam non videbitis, vs-
que Et in illo die Ioan. 16. Conc.
135. fol. 849

*Dominica quarta post Pa-
scha.*

Et nunc vado ad eum, vsque Omnia
quæcunque Ioan. 16. Conc. 135.
fol. 849

Dominica quinta post Pascha.

Amen amen dico vobis, vsque Re-

pondit eis Iesus Ioan. 16. Concor.
135. fol. 850

*Feria secunda in Rogatio-
nibus.*

Quis vestrum habebit amicum, vs-
que Et erat eiciens dæmonium
Luc. 11. Conc. 83. fol. 355

*Feria tertia in Rogatio-
nibus.*

Nolite iudicare, vt non iudicemini,
vsque Omnia ergo quæcunque
Matth. 7. Conc. 43. fol. 266

R. Quis habebit Amicum vestrum,
vsque Et erat eiciens dæmonium
Luc. 11. Conc. 83. fol. 355

*In vigilia Ascensionis Do-
mini.*

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis
oculis, vsque Pater sancte Ioan.
17. Conc. 136. fol. 866

In die Ascensionis Domini.

Nonissimè autem recumbentibus
illis, vsque Et dixit eis Marc. 16.
Conc. 147. fol. 952

Dominica infra Ascensionis.

Cum autem venerit paracletus, vs-
que Hæc autem vobis Ioan. 15.
Conc. 135. fol. 849

In die Pentecostes.

Si quis diligit me, vsque Surgite
eamus hinc Ioan. 14. Conc. 134.
fol. 838

Feria secunda.

Sic enim Deus dilexit mundum, vs-
que Post hæc Ioan. 3. Conc. 20.
fol. 127

Feria tertia.

Amen amen dico vobis, qui, vsque
Ego sum Pastor bonus Ioan. 10.
Conc. 79. fol. 531

Feria quarta.

Nemo potest venire ad me, vsque
Litigabant Ioan. 6. Concord. 59.
fol. 387

Feria

Feria sexta.
Et factum est in vna dierum, vsque
Et post hæc abiit Luc. 5. Conc. 32.
fol. 169

Sabbatho.
Surgens autem Iesus de Synagoga,
vsque ad finem cap. Luc. 4. Conc.
28. fol. 157

*Dominica in die S. Trini-
tatis.*
Cum autem venerit Paracletus, vs-
que Hæc autem vobis Ioan. 15.
Conc. 135. fol. 849

R. Data est mihi omnis potestas, vs-
que in finem capitis Matth. 28.
Conc. 149. fol. 984

R. Eadem Dominica Estote miseri-
cordes, vsque Non est enim. Luc.
6. Conc. 40. fol. 226

*In die venerabilis Sacra-
menti.*
Caro mea verè est cibus, vsque hæc
dixit in Synagoga Ioan. 6. Conc.
59. fol. 387

*Dominica prima post Trini-
tatis.*
Homo quidam erat diues, vsque ad
finem capitis Luc. 16. Concor. 97.
fol. 639

R. Homo quidam fecit cœnam
magnam, vsque Ibant autem
turbæ Luc. 14. Concord. 91. fol.
596

*Dominica secunda post Tri-
nitatis.*
Homo quidam fecit cœnam, vsque
Ibant autem turbæ Luc. 14. Conc.
91. fol. 596

R. Erant autem appropinquantes,
vsque Aut quæ mulier Luc. 15.
Conc. 94. fol. 615

*Dominica tertia post Trini-
tatis.*
Erant autem appropinquantes, vs-

que Aut quæ mulier Luc. 15. Cœc.
94. fol. 615

R. Factum est autem cum turbæ, vs-
que factum est cum esset Luc. 5.
Conc. 26. fol. 152

*Dominica quarta post Trini-
tatis.*
Estote ergo misericordes, vsque Nō
est enim Luc. 6. Concord. 40. fol.
226

R. Dico autem vobis. Quia nisi abū-
dauerit, vsque Esto consentiens
Matt. 5. Conc. 40. fol. 225

*Dominica quinta post Trini-
tatis.*
R. Factum est cum turbæ, vsque Fa-
ctū est cum esset Luc. 5. Conc. 26.
fol. 152

In diebus illis, vsque Et exierunt
Pharisæi Marc. 8. Concord. 63.
fol. 417

*Dominica sexta post Trini-
tatis.*
Dico autem vobis, Quia nisi abun-
dauerit, vsque Esto consen-
tiens Matth. 5. Concord. 40.
fol. 225

R. Attendite à falsis Propheris, vsq;
Multi dicent mihi Matt. 7. Conc.
43. fol. 266

*Dominica septima post Trini-
tatis.*
In diebus illis, vsque Et exierunt
Pharisæi Marc. 8. Conc. 63. fol.
417

R. Homo quidam erat diues, vsque
Qui fidelis est in minimo Luc. 16.
Conc. 95. fol. 625

*Dominica octaua post Trini-
tatis.*
Attendite à falsis Prophetis, vsque
Multi dicent mihi Matt. 7. Conc.
40. fol. 266

R. Et factum est cum appropinqua-
set,

set, vsque Principes autem Luc.
19. Conc. 110. fol. 212

*Dominica nona post Tri-
nitatis.*
Homo quidam erat diues, vsque.
Qui fidelis est in minimo Luc.
16. Conc. 95. fol. 625

R. Duo homines ascendebant, vsque
Afferebant autem Luc. 18. Conc.
99. fol. 649

*Dominica decima post Tri-
nitatis.*
Et factum est cum appropinquasset,
vsque Principes autem Luc. 19.
Conc. 110. fol. 712

R. Et iterum exiens de finibus vsque
ad finem capitis Mar. 7. Conc. 62.
fol. 415

*Dominica vndecima post Tri-
nitatis.*
Duo homines ascendebant, vsque
Afferebant autem Luc. 18. Conc.
99. fol. 649

R. Beati oculi qui vident, vsque Fa-
ctum est autem Luc. 10. Conc.
80. fol. 542

*Dominica duodecima post Tri-
nitatis.*
Et iterum exiens de finibus, vsque
ad finem capitis Mar. 7. Concor.
62. fol. 415

R. Et factum est dum iret in Ierusa-
lem vsque Interrogatus Luc. 17.
Conc. 74. fol. 482

*Dominica decimatertia post Tri-
nitatis.*
Beati oculi qui vident, vsque Fa-
ctum est autem Luc. 10. Concor.
80. fol. 542

R. Nemo potest duobus Dominis
seruire, vsque Nolite ergo solici-
ti Matth. 6. Concord. 42. folio
258

*Dominica decimaquarta post Tri-
nitatis.*
Et factum est dum irent in Ierusa-
lem, vsque Interrogatus Luc. 17.
Conc. 74. fol. 482

R. Et factum est deinceps, vsque Et
exiit Luc. 7. Concord. 46. folio
285

*Dominica decimaquinta Tri-
nitatis.*
Nemo potest duobus Dominis ser-
uire vsque Nolite ergo soliciti
Matth. 6. Concord. 42. folio
258

R. Et factum est cum intraret, vsque
Dicebat autem Luc. 14. Concord.
91. fol. 596

*Dominica decima sexta post
Trinitatis.*
Et factum est deinceps, vsque Et
exiit Luc. 7. Concord. 46. folio
285

R. Pharisæi autem audientes, vsque
Tunc Iesus locutus est Matth. 22.
Conc. 118. fol. 762

*Dominica decima septima post
Trinitatis.*
Et factum est cum intraret, vsque
Dicebat autem Luc. 14. Conc. 91.
fol. 285

R. Et ascendens in nauiculam, vsque
Et cum transiret Matt. 9. Conc. 32.
fol. 169

*Feria quarta quatuor tem-
porum.*
Et respondens vnus de turba, vsque
Et inde profecti Mar. 9. Conc. 68.
fol. 445

*Feria sexta quatuor tem-
porum.*
Rogabat autem vnus de Pharisæis,
vsque ad finem capitis Luc. 7. Con-
48. fol. 303

Sabbatho quatuor temporum.
Dicebat autem hanc similitudinem, vsque Dicebat ergo Luc. 13. Concord. 88. fol. 584
Dominica decimoctava post Trinitatis.
Pharisæi autem audientes, vsque Tunc Iesus locutus est Matt. 22. Conc. 118. fol. 762
R. Simile factum est regnum cælorum, vsque Tunc abeuntes Matt. 22. Conc. 115. fol. 749
Dominica decimanona post Trinitatis.
Et ascendens in nauiculam, vsque Et cum transiret Matt. 9. Conc. 32. fol. 109
R. Et erat quidam Regulus, vsque Hoc iterum Ioan. 4. Concor. 24. fol. 147
Dominica vigesima post Trinitatis.
Simile factum est regnū cælorum, vsque Tunc abeuntes Matth. 22. Conc. 115. fol. 749
R. Ideo assimilatum est regnū cælorum, vsque ad finem c. Matt. 18. Conc. 72. fol. 470
Dominica vigesima prima post Trinitatis.
Et erat quidem Regulus, vsque Hoc iterum Ioan. 4. Concord. 24. fol. 147
R. Tunc abeuntes Pharisæi consilium, vsque ad finem capitis Matth. 22. Concord. 116. folio 754
Dominica vigesima secunda post Trinitatis.
Ideo assimilatum est Regnum cælorum, vsque ad finem capitis Matth. 18. Conc. 72. fol. 470

R. Hæc illo loquente ad eos, vsque Et transeunte inde Matt. 9. Conc. 34. fol. 178
Dominica vigesima tertia post Trinitatis.

Tunc abeuntes Pharisæi consilium, vsque ad finem cap. Matt. 22. Cōc. 116. fol. 754

R. Cum videritis abominationem, vsque De die autem Mat. 24. Cōc. 122. fol. 776
Dominica vigesima quarta post Trinitatis.

Hæc illo loquente ad eos, vsque Et transeunte inde Matth. 9. Conc. 4. fol. 178
Dominica vigesima quinta post Trinitatis.

Cum subleuasset ergo oculos Iesus, vsque Iesus ergo Ioan. 6. Conc. 57. fol. 377
In dedicatione Ecclesie.

Et ingressus perambulabat, vsque ad finem cap. Luc. 19. Concord. 166. fol. 694

PROPRIVM SANCTORVM.

In die sancti Andreae.
Ambulans autem Iesus, vsque Et circuibat Matt. 4. Concord. 26. fol. 152
In die S. Barbara.

Tunc simile erit regnum cælorum decē virginibus, vsq; Sicut enim homo Matth. 25. Concord. 125. fol. 800
In die S. Nicolai.

Sint lumbi vestri præcincti, vsque Hoc autem scitote Luc. 12. Conc. 87. fol. 573

R. Homo quidam peregrè, vsque Accedens Matth. 25. Conc. 126. fol. 803

In

In die Conceptionis Mariae.
Liber generationis, vsque Omnes itaque Matth. 1. Concor. 6. fol. 47
In die S. Thome.

Thomas enim vnus ex duodecim, vsque Multa quidem Ioan. 20. Concord. 147. fol. 952
In die Conuersionis sanctæ Pauli.

Tunc respondens Petrus, vsque ad finem capitis Matth. 19. Concor. 100. fol. 653
In die Purificationis sancti Mariae.

Et postquam impleti sunt, vsque Et erat Pater eius Luc. 2. Concord. 10. fol. 67
In die cathedrae Petri.

Venit autem Iesus in partes Cæsareæ, vsque Tunc Iesus dixit Matt. 16. Concord. 66. fol. 425
In die S. Matthie.

Confiteor tibi Pater, vsque ad finem capitis Matth. 11. Concord. 47. fol. 288
In die Annunciationis beatæ Mariae.

In mense autem sexto, vsque Et discessit Luc. 1. Concord. 3. fol. 27
In die S. Georgij.

Ego sum vitis vera, vsque Hoc est, præceptum Ioan. 15. Concord. 135. fol. 448
In die S. Marci.

Post hæc autem designauit, vsque In quamcunque autem Luc. 10. Concord. 80. fol. 548
In die sanctorum Philippi & Iacobi.

Non turbetur cor vestrum, vsque Si quid perieritis Ioan. 14. Conc. 134. fol. 837

In die Inventionis sanctæ Crucis.

Erat homo ex Pharisæis, vsque Sic Deus dilexit mundum Ioan. 3. Concord. 20. fol. 127
In die Natiuitatis Ioannis Baptistæ.

Fuit in diebus Herodis, vsque Et dixit Zacharias Luc. 1. Concor. 2. fol. 18
In dies S. Petri & Pauli.

Venit autem Iesus in partes Cæsareæ, vsque Tunc præcepit Matth. 16. Conc. 66. fol. 425
In die sanctæ Mariae Magdalene.

Rogabat autem illum quidam ex Pharisæis, vsque ad finem cap. Luc. 7. Concord. 84. fol. 558
In die sancti Iacobi.

Tunc accessit ad eum, vsque Et egressis Matth. 20. Concor. 104. fol. 684
In die sancti Petri ad vincula.

Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, vsque Tunc præcepit Matth. 16. Conc. 66. fol. 425
In die sancti Laurentij.

Amen, amen dico vobis, vsque Nūc anima Ioan. 12. Concord. 111. fol. 713
In die Assumptionis beatæ Mariae.

Factum est autem dum iret, vsque ad finem cap. Luc. 10. Concor. 82. fol. 552
In die sancti Bartholomai.

Intrauit autem cogitatio in eos, vsque Respondens autem Luc. 9. Concord. 70. fol. 458

R. Exiit in montem orare Luc. 6. Concord. 39. fol. 210

In die decollationis sancti Ioannis Baptistæ.
 Ipse enim Herodes, vsque Et cum dies opportunus Mar. 6. Concord. 22. fol. 138
In die Natiuitatis beatæ Mariæ.
 In mense autem sexto, vsque Et discessit Luc. 1. Concord. 3.
 R. Liber generationis, vsque Omnes itaque Matth. 1. Concord. 6. fol. 47
In die sancti Matthæi.
 Et ascendens Iesus in nauiculam, vsque ad finem capitis Matth. 9. Concord. 31. fol. 165
In die sancti Michaëlis.
 In illa hora accesserunt, vsque Venit enim filius Matth. 18. Concord. 70. fol. 458
In die sancti Bauonis Confessoris Patroni Gandauensium.
 Si quis venit ad me, vsque Bonum est sal Luc. 14. Concord. 92. fol. 604
In die sancti Dionysij & sociorum eius.
 Et descendens cum illis, vsque ad finem capitis Luc. 6. Concord. 39. fol. 210
In die sancti Lucae.
 Post hæc autem designauit, vsque Et ecce quidam legisperitus Luc. 10. Conc. 80. fol. 542

In die sancti Simonis & Iudæ.
 Hoc est, præceptum meum, vsque hæc mando vobis Ioan. 15. Concord. 135. fol. 848
 R. Hæc mando vobis vt diligatis, vsque Cum autem venerit Ioan. 15. Concord. 135. fol. 848
In die omnium Sanctorum.
 Videns autem Iesus turbas, vsque Sic enim persecuti Matt. 5. Concord. 39. fol. 210
In die omnium fidelium defunctorum.
 Cum autem venerit Filius hominis, vsque ad finem capitis Matth. 25. Concord. 127. fol. 805
 R. Amen dico vobis, quia venit hora, vsque Non possum ego Ioan. 5. Concord. 36. fol. 187
In die sancti Lauini Episcopi & Martyris.
 Nolite arbitrari, quia pacem veni mittere, vsque ad finem cap. Mat. 10. Concord. 55. fol. 354
In die sancti Martini Episcopi & Confessoris.
 Nemo accendit lucernam, vsque Et cum loqueretur Luc. 11. Concord. 49. fol. 312
In die sanctæ Catharinæ.
 Tunc erit simile regnum cælorum decem virginibus, vsque Sicut enim Matth. 25. Concord. 125. fol. 800

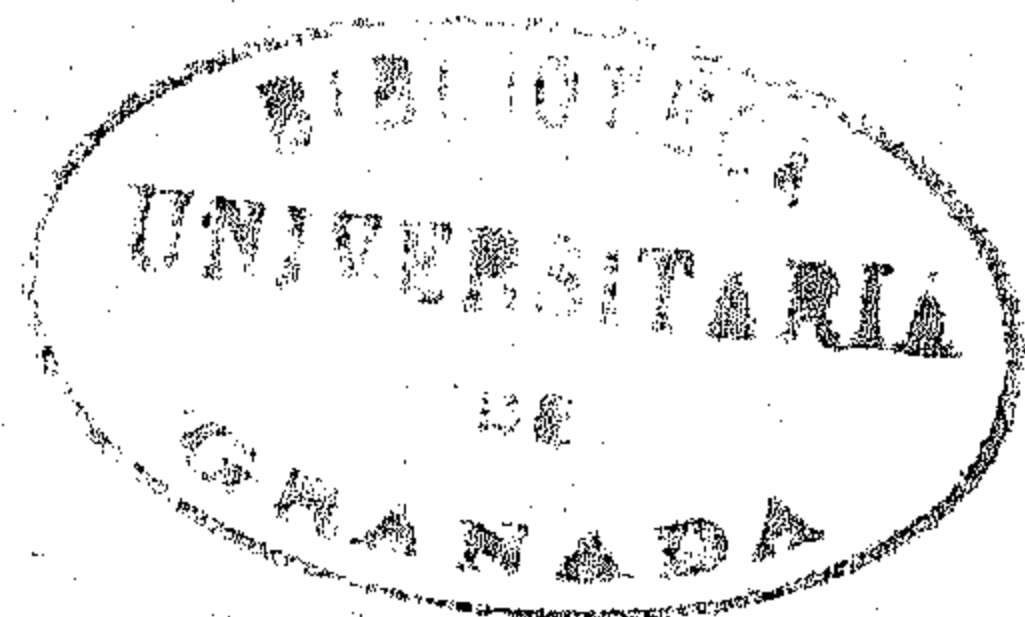
Hæc Commentariorum Rmi Dni Cornelij Lansenij in suam Concordiam ac totam historiam Euangelicam Epitome, à R. P. Mattheo à Castro non minori diligentia quam iudicio collecta & composita, pari ratione, qua ipsum Commentariorum volumen, à quo nihil diuersum continet, imprimi poterit: idq; adeò per commodè ad vsum eorum quos à totis commentarijs siue legendis deterret prolixitas, siue comparandis inopia prohibet.

Ita censeo ego Guilielmus Estius, Sacre Theol. Doct. & Professor.

Hæc Epitome in gratiam maximè studiosorum Sacre Theologiae vtiliter admodum committetur prælo & in lucem emittetur, quod attestor infra scriptus. Datum Antuerpiæ die 2. Ianuarij 1593.

Ita attestor Michaël Hetsfroy
 Brengelius censor librorum.

F I N I S.

Excudebat Ioannes Tholosanus
Lugduni, Anno 1594.

